

ISSN 2222-4459 (Print)
ISSN 2311-116X (Online)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«БІЗНЕС ІНФОРМ»
№ 8 '2014 г. (439)

Періодичність 1 раз на місяць

Видається з січня 1992 р.

Свідоцтво про реєстрацію

КВ №19905-9705 ПР від 02.04.2013 р.

ЗАСНОВНИКИ:

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
НАН УКРАЇНИ (ХАРКІВ)

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ВИДАВЕЦЬ:

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ІНЖЕК»

РЕДАКЦІЯ

Головний редактор: д-р екон. наук, проф.

В. С. Пономаренко

Науковий редактор: д-р екон. наук, проф.

М. О. Кизим

Випусковий редактор: канд. екон. наук,
доцент

В. Є. Хаустова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р екон. наук, проф.

Алексєєв І. В. (Львів)

д-р екон. наук, проф.

Амосов О. Ю. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Благун І. С. (Івано-Франківськ)

д-р екон. наук, проф.

Гізатуллін Х. Н. (Єкатеринбург, Росія)

канд. екон. наук, проф.

Гонда В. (Братислава, Словачія)

д-р екон. наук, проф.

Жуковський М. (Люблін, Польща)

д-р екон. наук, проф.

Заруба В. Я. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Іванов Ю. Б. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Клебанова Т. С. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Ковальчук К. Ф. (Дніпропетровськ)

д-р екон. наук, проф.

Орлов П. А. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Погорлецький О. І. (С.-Петербург, Росія)

д-р екон. наук, проф.

Христиановський В. В. (Донецьк)

д-р філософії (економіка)

Шоша Жан-Юг (Ліон, Франція)

**У журналі можуть друкуватися основні
результати дисертаційних робіт
з економічних наук**

Журнал реферується у загальнодержавній
реферативній базі даних «Україніка наукова» та
в українському реферативному журналі «Джерело»

ЖУРНАЛ «БІЗНЕС ІНФОРМ» ПРЕДСТАВЛЕНО В МІЖНАРОДНИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ ДАНИХ, РЕПОЗИТОРІЯХ І ПОШУКОВИХ СИСТЕМАХ:

- Ulrichsweb Global Serials Directory (США);
- Research Papers in Economics (США);
- Російський індекс наукового цитування (Росія);
- Index Copernicus (Польща);
- Directory of Open Access Journals;
- CiteFactor (США);
- Academic Journals Database (Швейцарія);
- Research Bible (Японія);
- Соціонет (Росія);
- Open Academic Journals Index;
- GetInfo (Німеччина);
- BASE (Німеччина);
- OpenAIRE (Європейський Союз);
- SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія);
- COPAC Union Catalogue (Велика Британія);
- J-Gate (Індія);
- Open Access Library;
- Scientific Indexing Services;
- Advanced Science Index;
- Академия Google (США);
- InfoBase Index;
- WorldCat

З ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ, В ЯКИХ МОЖУТЬ ПУБЛІКУВАТИСЯ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЙНИХ РОБІТ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВИХ СТУПЕНІВ ДОКТОРА ТА КАНДИДАТА НАУК

(Затверджено постановою президії ВАК України від 16.12.2009 р. № 1-05/6)

Журнал «Бізнес Інформ» (Харківський національний економічний
університет МОН України, НДЦ індустріальних проблем розвитку
НАН України)

Бюлетень ВАК України, № 1, 2010

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

- Кораблінова І. А.** Необхідність переходу до компетентнісного управління інфокомунікаційних компаній у сучасних умовах 8
- Непокупна Т. А., Степаненко С. В.** Вища педагогічна освіта і комерціалізація наукового знання: проблеми і суперечності..... 14

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

- Махмод А. Ю. Е.** Багатофакторні методи дослідження глобальної конкурентоспроможності країн MENA (досвід для Лівії) 19
- Сеніна А. О.** Особливості та організаційний досвід надання адміністративних послуг у країнах ЄС..... 25

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

- Тищенко О. П., Заніздра С. А.** Державна кластерна політика в контексті формування інноваційної моделі розвитку національної економіки 34
- Васильців Т. Г., Цап М. В.** Узагальнення концептуальних положень організаційно-економічного механізму та інструментів державної структурної політики імпортозаміщення 40
- Більовська О. О.** Рейтинг конкурентоспроможності України та шляхи вдосконалення державної підтримки пріоритетних галузей... 45

ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

- Коба В. Г., Горошко К. О.** Методичний підхід до оцінки інвестиційного потенціалу підприємств внутрішнього водного транспорту 50
- Здреник В. С.** Бібліографічний аналіз літературних джерел з питань обліку та контролю фінансових інвестицій..... 56

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

- Васильчук І. П.** Соціальні підприємства: особливості організаційно-правового устрою та фінансування діяльності..... 61
- Мосін О. О.** Практичні аспекти вимірювання технологічного інноваційного потенціалу машинобудівного підприємства 66
- Ковтун К. С., Велика О. Ю.** Аналіз наслідків впровадження інновацій на підприємствах фармацевтичної галузі Харківської області..... 73

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Діленко В. О., Сабодаш Є. Л. Математичне моделювання інтеграції економік.....	78
Віталіньський В. В., Мельник Г. В., Скіцько В. І. Моделювання збутової електронної логістичної підсистеми з використанням нечіткої мережі Петрі.....	82
Мельник О. Г. Модель Форсайту інноваційно-технологічного розвитку в економічних системах.....	88
Блудова Т. В., Черевко Д. Р. Моделювання економічного ризику для оцінювання рівня економічної безпеки регіонів.....	94
Максюта В. В. Прогнозні моделі продуктивності праці на торговельних підприємствах.....	99
Гангал А. С. Аналіз рівня ресурсозабезпеченості аграрних підприємств різних організаційно-правових форм і моделювання впливу основних виробничих факторів на фінансові-економічні результати діяльності суб'єктів господарювання.....	106

ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І АПК

Манжура О. В. Ефективність сільського господарства України як галузі національної економіки.....	115
Бужин О. О. Удосконалення структуризації продукції сільського господарства.....	120
Кондратенко Д. В. Концептуальні засади розвитку агрострахування в Україні.....	125
Бондаревська К. В. Проблема цінового диспаритету та шляхи її вирішення в галузі АПК.....	129

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Кучеренко С. А., Балозян Д. Р. Порівняльний аналіз показників європейської соціальної політики.....	134
Рад Н. С. Пенсійна система та соціальні стандарти: соціалізація чи прагматизм.....	139
Августин Р. Р. Оцінювання рівня тінізації ринку праці України як передумова формування державної політики його детінізації.....	144
Юрик Я. І., Коновалов Ю. І. Ринок праці України: вчора, сьогодні, завтра.....	150
Митрофанова А. С. Роль організаційно-економічних відносин у взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин.....	157
Свинчук А. А. Фактори інтенсифікації та бар'єри розвитку соціальних підприємств.....	162
Гуріна І. В., Бандура Д. Ю. Удосконалення підходів до атестації лікарів.....	169
Касьмін Д. С. Проблеми функціонування молодіжного сегмента ринку праці.....	174

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

Бурак Т. В. Готельні мережі: еволюція та становлення.....	179
Євтушенко Д. Д. Електронний бізнес, електронна комерція, Інтернет-торгівля: сутність та взаємозв'язок понять.....	184

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Глинська А. Є. Параметри часу в контексті управління результативністю організації.....	189
Попович А. В. Матриця вибору стратегії реструктуризації підприємства.....	193
Чайка Т. Ю. Проблеми формування інтегрального показника конкурентоспроможності товарів (послуг).....	198
Денисюк О. В., Гаміє А. М. Концептуальні засади управління організаційним розвитком підприємства.....	204
Преображенська О. С., Комарков Д. В. Методичне рекомендації до управління економічною безпекою підприємства.....	208
Гаприндашвілі Б. В. Енергозбереження як чинник підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств.....	213

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61001, Харків,
пров. Інженерний, 1а,
Бібліотечний корп., 2 пов., к. 203
Тел./факс ((057) 702-08-67
e-mail: biz_inf@ukr.net
www.business-inform.net

АДРЕСА ВИДАВЦЯ ТА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61001, Харків,
пр. Гагаріна, 20, оф. 2227
Тел./факс (057) 703-40-21, 732-09-59

ПІДПИСКА:

- у Видавця;
- **Агентство «Меркурій»:**
49056, Дніпропетровськ,
Набережна Леніна, 15-а, оф. 39.
Тел. (056) 744-16-61,
744-72-87, 778-52-85

Науковий журнал

БІЗНЕС ІНФОРМ БИЗНЕС ИНФОРМ BUSINESS INFORM

Видається 1 раз на місяць

Мова видання – українська, російська,
англійська

Рекомендовано до друку рішеннями
вченої ради ХНЕУ № 12 від 29.08.2014 р.
вченої ради НДЦ ІПР НАНУ
№ 8 від 29.08.2014 р.

Здано до набору 25.07.2014 р.
Підписано до друку 29.08.2014 р.

Формат 60 x 84/8.

Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 41,0. Обл.-вид. арк. 53,3.

Надруковано у ВД «ІНЖЕК»
Замовлення № 734. Наклад 300 прим.

© БІЗНЕСІНФОРМ, 2014

9 772222 445235

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

Косова Т. Д., Ангеліна І. А. Інформаційне забезпечення фінансового контролю на основі міжнародних стандартів обліку для державного сектора	218
Ільчак О. В. Облікові аспекти земельних відносин в умовах інтеграційних процесів.....	223

ЕКОНОМІЧНА СТАТИСТИКА

Капленко Г. В. Про імовірнісний характер прогнозування купівельного попиту на основі даних суцільного спостереження	228
---	-----

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

Войтенко О. М. Теоретичні аспекти сутності ринку фінансових послуг.....	233
Паєнко Т. В., Сиротюк Ю. В. Акумулявання фінансових ресурсів фінансовими посередниками та його вплив на розвиток економіки	237
Корнеев М. В. Удосконалення системи регулювання вітчизняного фінансового сектора в умовах фінансіалізації економіки.....	243
Пістун Т. Т. Оцінка мультиплікативних ефектів у контексті аналізу впливу податкової політики на макроекономічні процеси.....	247
Семів А. К., Куценко К. В. Формування стратегії управління репутаційним капіталом банківських установ....	253
Марченко О. В. Зниження ліквідності банківської системи як ключова проблема реалізації грошово-кредитної політики	257
Грищенко Т. В., Івахненко І. С. Сутність та структура фінансового потенціалу ринку цінних паперів.....	263
Власенко М. О. Перспективи розвитку фінансового сектора України в контексті європейської інтеграції та інституційної конвергенції	268

Телишевська А. І., Птащенко О. В., Белоус А. В. Управління фінансовими ресурсами підприємства в межах його інвестиційної діяльності.....	273
Магдич І. П. Аналіз впливу зміни грошових потоків на чутливість інвестиційної діяльності підприємства	277
Циган Р. М. Аналітичні індикатори управління грошовими потоками підприємства: тактичний рівень	282
Партич Г. О., Заdereцька Р. І. Формування системи контролю за процесами залучення коштів на машинобудівні підприємства.....	287
Попова А. О., Тарасов І. Ю. Банківська конкуренція на депозитному ринку: оцінка та вплив на маркетинговий механізм	292
Березовська Х. І., Кміть В. М. Зарубіжні моделі фінансового регулювання та доцільність їх застосування в Україні	298

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Піддубна А. В. Використання комп'ютерних технологій в організації діловодства як фактор підвищення ефективності управлінської діяльності	302
--	-----

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Лазарева М. Г. Нові інструменти портфельного аналізу: матриця привабливості.....	306
Мамонов К. А., Пруненко Д. О., Грицьків Є. В. Визначення інтелектуального капіталу будівельних підприємств: підходи та особливості застосування.....	313
Печенюк А. В. Оцінка мотиваційної спрямованості науково-педагогічних працівників до професійного розвитку	317
Марченко К. С. Господарське рішення в контексті перспектив сталого розвитку добувних підприємств.....	322

ДОВІДКОВА ІНФОРМАЦІЯ

Інформація для авторів.....	327
-----------------------------	-----

ВИПРАВЛЕННЯ

У журналі «Бізнес Інформ» № 1 –2014 у статті Боришкевич О. В. «Золото в сучасній економіці» на с. 256 вказано помилкове місце роботи автора. Слід читати: Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна) – українською, Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина) – російською, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremohy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine) – англійською. Редакція приносить автору вибачення.

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

- Кораблинова И. А.** Необходимость перехода к компетентностному управлению инфокоммуникационных компаний в современных условиях 8
- Непокупная Т. А., Степаненко С. В.** Высшее педагогическое образование и коммерциализация научного знания: проблемы и противоречия 14

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

- Махмод А. Ю. Е.** Многофакторные методы исследования глобальной конкурентоспособности стран MENA (опыт для Ливии) 19
- Сенина А. А.** Особенности и организационный опыт предоставления административных услуг в странах ЕС 25

МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

- Тищенко А. П., Занидра С. А.** Государственная кластерная политика в контексте формирования инновационной модели развития национальной экономики 34
- Васильцев Т. Г., Цап М. В.** Обобщение концептуальных положений организационно-экономического механизма и инструментов государственной структурной политики импортозамещения 40
- Белёвская О. А.** Рейтинг конкурентоспособности Украины и пути совершенствования государственной поддержки приоритетных отраслей 45

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

- Коба В. Г., Горошко Е. А.** Методический подход к оценке инвестиционного потенциала предприятий внутреннего водного транспорта 50
- Здреник В. С.** Библиографический анализ литературных источников по вопросам учета и контроля финансовых инвестиций 56

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

- Васильчук И. П.** Социальные предприятия: особенности организационно-правового устройства и финансирования 61
- Мосин А. А.** Практические аспекты измерения технологического инновационного потенциала машиностроительного предприятия 66
- Ковтун Е. С., Великая Е. Ю.** Анализ последствий внедрения инноваций на предприятиях фармацевтической отрасли Харьковской области 73

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

- Диленко В. А., Сабодаш Е. А.** Математическое моделирование интеграции экономик 78
- Виталинский В. В., Мельник Г. В., Скицко В. И.** Моделирование сбытовой электронной логистической подсистемы с использованием нечеткой сети Петри 82
- Мельник А. Г.** Модель Форсайта инновационно-технологического развития в экономических системах 88
- Блудова Т. В., Черевко Д. Р.** Моделирование экономического риска для оценки уровня экономической безопасности регионов 94
- Максюта В. В.** Прогнозные модели производительности труда на торговых предприятиях 99

- Гангал Л. С.** Анализ уровня ресурсообеспеченности аграрных предприятий различных организационно-правовых форм и моделирование влияния основных производственных факторов на финансово-экономические результаты деятельности субъектов хозяйствования 106

ЭКОНОМИКА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И АПК

- Манжура А. В.** Эффективность сельского хозяйства Украины как отрасли национальной экономики 115
- Бужин А. А.** Совершенствование структуризации продукции сельского хозяйства 120
- Кондратенко Д. В.** Концептуальные основы развития агрострахования в Украине 125
- Бондаревская К. В.** Проблема ценового диспаритета и пути ее решения в отрасли АПК 129

ЭКОНОМИКА ТРУДА И СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

- Кучеренко С. А., Балозян Д. Р.** Сравнительный анализ показателей европейской социальной политики 134
- Рад Н. С.** Пенсионная система и социальные стандарты: социализация или прагматизм 139
- Августин Р. Р.** Оценивание уровня тенизации рынка труда Украины как предпосылка формирования государственной политики его детенизации 144
- Юрик Я. И., Коновалов Ю. И.** Рынок труда Украины: вчера, сегодня, завтра 150
- Митрофанова А. С.** Роль организационно-экономических отношений во взаимодействии производительных сил и производственных отношений 157
- Свинчук А. А.** Факторы интенсификации и барьеры развития социальных предприятий 162
- Гурина И. В., Бандура Д. Ю.** Усовершенствование подходов к аттестации врачей 169
- Касьямин Д. С.** Проблемы функционирования молодежного сегмента рынка труда 174

ЭКОНОМИКА ТОРГОВЛИ И УСЛУГ

- Бурак Т. В.** Гостиничные сети: эволюция и становление 179
- Евтушенко Д. Д.** Электронный бизнес, электронная коммерция, Интернет-торговля: сущность и взаимосвязь понятий 184

ЭКОНОМИКА ПРЕДПРИЯТИЯ

- Глинская А. Е.** Параметры времени в контексте управления результативностью 189
- Попович А. В.** Матрица выбора стратегии реструктуризации предприятия 193
- Чайка Т. Ю.** Проблемы формирования интегрального показателя конкурентоспособности товаров (услуг) 198
- Денисюк О. В., Гамие А. М.** Концептуальные основы управления организационным развитием предприятия 204
- Преображенская Е. С., Комарков Д. В.** Методические рекомендации к управлению экономической безопасностью предприятия 208
- Гаприндашвили Б. В.** Энергосбережение как фактор повышения конкурентоспособности промышленных предприятий 213

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЁТ И АУДИТ

- Косова Т. Д., Ангелина И. А.** Информационное обеспечение финансового контроля на основе международных стандартов учета для государственного сектора 218

Ильчак О. В. Учетные аспекты земельных отношений в условиях интеграционных процессов.....	223
--	-----

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СТАТИСТИКА

Капленко Г. В. О вероятностном характере прогнозирования покупательского спроса на основе данных сплошного наблюдения.....	228
---	-----

ФИНАНСЫ, ДЕНЕЖНЫЙ ОБОРОТ И КРЕДИТ

Войтенко А. Н. Теоретические аспекты сущности рынка финансовых услуг.....	233
Паентко Т. В., Сиротюк Ю. В. Аккумуляция финансовых ресурсов финансовыми посредниками и его влияние на развитие экономики.....	237
Корнеев М. В. Усовершенствование системы регулирования отечественного финансового сектора в условиях финансиализации экономики.....	243
Пистун Т. Т. Оценка мультипликативных эффектов в контексте анализа влияния налоговой политики на макроэкономические процессы.....	247
Семив А. К., Куценко К. В. Формирование стратегии управления репутационным капиталом банковских учреждений.....	253
Марченко О. В. Снижение ликвидности банковской системы как ключевая проблема реализации денежно-кредитной политики.....	257
Грищенко Т. В., Ивахненко И. С. Сущность и структура финансового потенциала рынка ценных бумаг.....	263
Власенко М. А. Перспективы развития финансового сектора Украины в контексте европейской интеграции и институциональной конвергенции.....	268
Телишевская А. И., Птащенко Е. В., Белоус А. В. Управление финансовыми ресурсами предприятия в рамках его инвестиционной деятельности.....	273
Магдыч И. П. Анализ влияния изменения денежных потоков на чувствительность инвестиционной деятельности предприятия.....	277

Цыган Р. Н. Аналитические индикаторы управления денежных потоков предприятия: тактический уровень.....	282
Партын Г. О., Заdereцкая Р. И. Формирование системы контроля процессов привлечения средств на машиностроительные предприятия.....	287
Попова А. А., Тарасов И. Ю. Банковская конкуренция на депозитном рынке: оценка и влияние на маркетинговый механизм.....	292
Березовская К. И., Кмить В. М. Зарубежные модели финансового регулирования и целесообразность их применения в Украине.....	298

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ

Поддубная А. В. Использование компьютерных технологий в организации деловодства как фактор повышения эффективности управленческой деятельности.....	302
--	-----

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

Лазарева М. Г. Новые инструменты портфельного анализа: матрица привлекательности.....	306
Мамонов К. А., Пруненко Д. А., Грицькив Е. В. Определение интеллектуального капитала строительных предприятий: подходы и особенности применения.....	313
Печенюк А. В. Оценка мотивационной направленности научно-педагогических работников к профессиональному развитию.....	317
Марченко Е. С. Хозяйственное решение в контексте перспектив устойчивого развития добывающих предприятий.....	322

СПРАВОЧНАЯ ИНФОРМАЦИЯ

Информация для авторов.....	327
-----------------------------	-----

CONTENT

ECONOMIC THEORY

Korablinova I. A. The Need to Make a Change towards Competence-management of Infocommunication Companies under Modern Conditions.....	8
Nepokupna T. A., Stepanenko S. V. Higher Pedagogical Education and Commercialization of Scientific Knowledge: Problems and Contradictions	14

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Mahmod Ahmed Yusuf Elseada. Multivariate Methods for Studying the Global Competitiveness of the MENA Countries (Experience for Libya).....	19
Sienina A. O. Features and Organizational Experience of Administrative Services in the EU	25

MECHANISMS OF REGULATION OF THE ECONOMY

Tyshchenko O. P., Zanizdra S. A. State Cluster Policy in the Context of the Formation of an Innovative Model of Development of the National Economy.....	34
Vasylytsiv T. H., Tsap M. V. A Generalization of the Conceptual Foundation of Organizational-Economic Mechanism and Instruments of State Structural Policy of Import Substitution	40
Bilovska O. O. Competitiveness Rating of Ukraine and Ways to Improve State Support for Priority Sectors.....	45

INVESTMENT PROCESSES

Koba V. H., Horoshko K. O. Methodical Approach to the Assessment of the Investment Potential of Inland Navigation Companies	50
Zdrenyk V. S. Bibliographic Analysis of the Reference Sources on Accounting and Control of Financial Investments.....	56

INNOVATIVE PROCESSES

Vasylychuk I. P. Social Enterprises: Characteristics of Organizational and Legal Structure and Funding.....	61
Mosin O. O. Practical Aspects of Measuring of the Technological Innovation Potential of the Engineering Enterprise.....	66
Kovtun K. S., Velyka O. Yu. Analysis of the Impact of Innovation Introduction in Pharmaceutical Industry Enterprises of Kharkov Oblast	73

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING

Dilenko V. A., Sabodash Ye. L. Mathematical Modeling of the Integration of the Economies.....	78
Vitlinsky V. V., Melnyk H. V., Skitsko V. I. Modeling of the E-marketing Logistics Subsystem Using the Fuzzy Petri Net	82
Melnyk A. G. Foresight Model of Innovational and Technological Development in Economic Systems.....	88
Bludova T. V., Cherevko D. R. Simulation of Economic Risk to Assess the level of Economic Security of Regions	94
Maksiuta V. V. Forecast Models of Labor Productivity on Trading Enterprises.....	99
Hanhal L. S. Analysis of Resource Provision of Agricultural Enterprises of Different Organizational	

and Legal Forms and Simulation of the main Factors on the Financial and Economic Performance of the Business Entities	106
---	-----

AGRICULTURAL ECONOMICS AND AGRIBUSINESS

Manzhura O. V. Efficiency of Agriculture of Ukraine as a Branch of the National Economy	115
Buzhyn O. O. Improving the Structuring of Agricultural Products	120
Kondratenko D. V. Conceptual Basis for the Development of Agricultural Insurance in Ukraine	125
Bondarevska K. V. Price Disparity Problem and its Solutions in the Agro-industrial Complex (AIC).....	129

LABOUR ECONOMICS AND SOCIAL POLICY

Kucherenko S. A., Balozian D. R. Comparative Analysis of the European Social Policy Indicators.....	134
Rad N. S. Pension System and Social Standards: Socialization or Pragmatism.....	139
Avhustyn R. R. Assessing the Level of Shadowing of the Labor Market of Ukraine as a Prerequisite for the Formation of Public Policy of its Dshadowing.....	144
Yuryk Ya. I., Konovalov Yu. I. The Labor Market of Ukraine: Yesterday, Today and Tomorrow.....	150
Mytrofanova A. S. The Role of Organizational and Economic Relations in the Interaction of the Productive Forces and Production Relations.....	157
Svynchuk A. A. Intensification Factors and Barriers to the Development of Social Enterprises.....	162
Gurina I. V., Bandura D. Yu. Improvement of Approaches to Certification of Doctors.....	169
Kasmin D. S. Problems of Functioning of the Youth Segment of the Labor Market	174

ECONOMICS OF TRADE AND SERVICES

Burak T. V. Hotel Chain: Evolution and Formation	179
Ievtushenko D. D. E-business, E-commerce, Internet Commerce: the Nature and Interrelation of Concepts.....	184

ECONOMICS OF ENTERPRISE

Hlyns'ka A. Ye. Time Parameters in the Context of Performance Management	189
Popovych A. V. Selection Matrix for Strategy of a Restructuring Enterprise.....	193
Chajka T. Y. Problems of Formation of the Integral Index of Competitiveness of Goods (Services).....	198
Denysiuk O. V., Hamiie A. M. Conceptual Bases of Management of Organizational Development of an Enterprise	204
Preobrazhenska O. S., Komarkov D. V. Methodical Guidelines for the Economic Security Management of an Enterprise	208
Haprindashvili B. V. Energy Conservation as a Factor of Improvement of Industrial Enterprises Competitiveness..	213

ACCOUNTING AND AUDITING

Kosova T. D., Anhelina I. A. Information Support of Financial Control Based on International Accounting Standards for the State Sector	218
---	-----

Ilchak O. V. Accounting Aspects of Land Relations within the Integration Process	223
---	-----

ECONOMIC STATISTICS

Kaplenko H. V. The Probabilistic Nature of Forecasting of Consumer Demand Based on Continuous Monitoring	228
---	-----

FINANCE, MONEY CIRCULATION AND CREDIT

Voitenko O. M. Theoretical Aspects of the Essence of the Financial Services Market.....	233
Paientko T. V., Syrotiuk Yu. V. Accumulation of Financial Resources by Financial Intermediaries and its Impact on the Economic Development.....	237
Kornyyev M. V. Improvement of the System of Regulation of the Domestic Financial Sector in the Financialization of the Economy.....	243
Pistun T. T. Assessment of Multiplicative Effects in the Context of Analyzing the Impact of Tax Policy on Macroeconomic Processes	247
Semiv L. K., Kutsenko K. V. Forming a Control Strategy for Reputational Capital of Banking Institutions.....	253
Marchenko O. V. Decrease in Liquidity of the Banking System as a Key Problem for Implementing Monetary and Credit Policy.....	257
Hryshchenko T. V., Ivakhnenko I. S. The Nature and Structure of the Financial Capacity of the Securities Market.....	263
Vlasenko M. A. Prospects for the Development of the Financial Sector of Ukraine in the Context of European Integration and Institutional Convergence	268
Telishevska L. I., Ptashchenko O. V., Bielous A. V. Management of the Financial Resources of an Enterprise as Part of its Investment Activities	273

Magdych I. P. Analysis of the Impact of Changes in the Cash Flow to the Sensitivity of Investment Activity of the Company	277
Tsygan R. M. Analytical Control Indicators of Cash Flows of the Enterprise: a Tactical Level.....	282
Partyn H. O., Zaderetska R. I. Formation of the Control Systems over Process of Raising Funds for Engineering Enterprises.....	287
Popova L. O., Tarasov I. Yu. Banking Competition in the Deposit Market: Evaluation and Impact on the Marketing Mechanism	292
Berezovska H. I., Kmit V. M. Foreign Models of Financial Regulation and Feasibility of their Usage in Ukraine.....	298

INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Piddubna L. V. Use of Computer Technology in the Organization of Work Process as a Factor of Increasing the Effectiveness of Management Activities.....	302
--	-----

MANAGEMENT AND MARKETING

Lazareva M. G. New Tools of Portfolio Analysis: Matrix of Appeal.....	306
Mamonov K. A., Prunenko D. O., Hrytskiv Ye. V. Definition of Intellectual Capital of Construction Enterprises: Approaches and Application Features	313
Pechenyuk A. V. Assessment of Motivational Orientation of Academic Staff Towards Professional Development.....	317
Marchenko K. S. Business Decisions in the Context of Sustainable Development Prospects of Mining Enterprises.....	322

INFORMATION

Information for authors	327
-------------------------------	-----

НЕОБХОДИМОСТЬ ПЕРЕХОДА К КОМПЕТЕНТНОМУ УПРАВЛЕНИЮ ИНФОКОММУНИКАЦИОННЫХ КОМПАНИЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

© 2014 КОРАБЛИНОВА И. А.

УДК 330.342.24

Кораблинова И. А. Необходимость перехода к компетентному управлению инфокоммуникационных компаний в современных условиях

Целью данной работы является обоснование причин перехода к компетентному управлению инфокоммуникационных компаний в условиях становления информационного общества. В статье проводится анализ изменений в деятельности современных компаний, обусловленной информационной революцией. Поднят вопрос о необходимости управлять не только большими данными, которыми оперируют инфокоммуникационные компании, но и информацией, которая постоянно меняется. Определено, что под информационным обществом следует понимать не только общество, которое базируется на основе информационных и коммуникационных технологий для передачи, хранения, обработки информации, но и общество, которое на данной материальной основе овладело искусством управлять информацией для повышения своего благосостояния по всем аспектам. Отмечая роль особых специфических знаний, интеллектуальных, творческих способностей людей и их профессиональных навыков в информационном обществе, сделаны выводы о необходимости перехода к компетентному управлению компаний. Рассмотрены основные технологии компетентного управления в контексте новых движущих сил инноваций. На примере ведущих инфокоммуникационных компаний показана актуальность применения социальных технологий компетентного управления (краудсорсинг, открытая коллаборация). Перспективами дальнейшего исследования на уровне фундаментального анализа является изучение процессов интеллектуализации и социализации в деятельности современных компаний. В прикладном аспекте еще недостаточно изучены остаются конкретные механизмы и технологии компетентного управления.

Ключевые слова: информация, компетенция, инфокоммуникационные компании, информационное общество, компетентное управление, инновации, краудсорсинг.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 19.

Кораблинова Ирина Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономической теории, Одесская национальная академия связи им. А. С. Попова (ул. Ковальская, 1, Одесса, 65029, Украина)

E-mail: korablinova.irin@mail.ru

УДК 330.342.24

Кораблинова І. А. Необхідність переходу до компетентного управління інфокомунікаційних компаній у сучасних умовах

Метою даної роботи є обґрунтування причин переходу до компетентного управління інфокомунікаційних компаній в умовах становлення інформаційного суспільства. У статті проводиться аналіз змін у діяльності сучасних компаній, обумовленій інформаційною революцією. Піднято питання про необхідність управляти не тільки великими даними, якими оперують інфокомунікаційні компанії, але й інформацією, яка постійно змінюється. Визначено, що під інформаційним суспільством слід розуміти не тільки суспільство, яке базується на основі інформаційних і комунікаційних технологій для передачі, зберігання, обробки інформації, але й те суспільство, яке на даній матеріальній основі оволоділо мистецтвом управляти інформацією для підвищення свого добробуту за всіма аспектами. Відзначаючи роль особливих специфічних знань, інтелектуальних, творчих здібностей людей та їх професійних навиків в інформаційному суспільстві, зроблено висновки про необхідність переходу до компетентного управління компаній. Розглянуто основні технології компетентного управління в контексті нових рушійних сил інновацій. На прикладі провідних інфокомунікаційних компаній показано актуальність застосування соціальних технологій компетентного управління (краудсорсинг, відкрита колаборація). Перспективами подальшого дослідження на рівні фундаментального аналізу є вивчення процесів інтелектуалізації та соціалізації в діяльності сучасних компаній. У прикладному аспекті ще недостатньо вивченими залишаються конкретні механізми і технології компетентного управління.

Ключові слова: інформація, компетенція, інфокомунікаційні компанії, інформаційне суспільство, компетентне управління, інновації, краудсорсинг.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 19.

Кораблинова Ірина Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної теорії, Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова (вул. Ковальська, 1, Одеса, 65029, Україна)

E-mail: korablinova.irin@mail.ru

UDC 330.342.24

Korablinova I. A. The Need to Make a Change towards Competence-management of Infocommunication Companies under Modern Conditions

The aim of this work is to study the causes of the transition to competence-management of infocomm companies under the conditions of information society. The article analyzes the changes in the activities of modern companies, due to the information revolution. The issue of the need to manage not only big data was raised, operated by information and communication companies, but also information that is constantly changing. It was determined that the information society is to be understood not only a society which is based on the information and communication technologies for the transmission, storage, information processing, but also a society that used this material base to master the art of information management to improve their well-being in all aspects. Noting the role of specific specialized knowledge, intellectual and creative abilities of people and their skills in the information society, the conclusions about the need to move to competence-management companies was made. The basic technology of competence management in the context of the new driving force of innovation was examined. On the example of the leading infocomm companies the urgency of the application of social technologies of competence management (crowdsourcing, open collaboration). Prospects for further studies at the level of fundamental analysis are the study of the processes of intellectualization and socialization activities in modern companies. In the applied aspect the specific mechanisms and techniques of competence management still remain poorly studied.

Key words: information, expertise, information and communication companies, the information society, competence management, innovation, crowdsourcing.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 19.

Korablinova Irene A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Theory, Odessa National Academy of Telecommunications named after A. S. Popov (vul. Kovalska, 1, Odessa, 65029, Ukraine)

E-mail: korablinova.irin@mail.ru

Передача информации на расстояние ведет начало с глубокой древности. Тем не менее, согласно исследователям проблем информационного общества, лишь с 60-х годов XX века информация играет доминирующую роль в его развитии. Сторонники этой концепции отмечают небывалый рост количества информации, который сегодня пока еще возможно зафиксировать, и описывают изменения, происходящие в системе общественного производства с выделением такого фактора, как информация [1]. Если первые исследования процесса становления информационного общества были посвящены позитивному анализу социальных изменений и особенностям новой экономики, то сегодня актуальным является осмысление и решение тех проблем, которые возникают в результате постоянного генерирования новой информации и ускоренного ее распространения через информационные и коммуникационные технологии (ИКТ) в глобальном масштабе.

Усиление глобальных трансформаций в обществе в результате информационной революции вызвало интерес исследователей к проблеме способностей и возможностей управлять информацией. Отмечая актуальность этого вопроса, авторы работы [2] ссылаются на исследование Т. Дэвенпорта, в котором он показывает, что «во все большем числе случаев управление информацией не сводится лишь к «правильному пониманию цифр», а лежит в самом центре стратегии и конкурентного преимущества» [2, с. 15]. При этом важно понимать, что возникает необходимость управлять не просто большими данными, а информацией, которая постоянно меняется. Этот вопрос сегодня является актуальным для всех компаний, но в первую очередь для тех, которые непосредственно связаны со сферой ИКТ.

В эпоху информационной революции во многих экономических исследованиях стали фигурировать такие неэкономические понятия и категории, как «идея», «знание», «интеллект», «компетенция», «творчество», «креативность», «эмоциональность», «научение», «самоактуализация», «саморазвитие», «дизайн-мышление», «оригинальность», «уникальность», «нелинейность», «нестандартность», «экспериментирование», «генерирование», «созидание», «комбинирование», «дарение», «доверие», «сотворчество» и другие. Большая часть этих понятий вводится в экономическую научную литературу через осмысление тех изменений, которые наблюдаются в практике ведущих компаний мира.

Как правило, одним из основных источников первичной информации о деятельности компаний служат работы самих управленцев, консультантов, бизнес-тренеров, практикующих профессоров университетов и бизнес-школ, а также обмен идеями и опытом на различных информационных площадках. Примером таких работ могут служить исследования Моборн Р., Ким Чан В., Нордстрема К. А., Пауэрса Ч., Прахалада К. К., Рамасвами В., Риддерстрале Й., Хамела Г., Хаммера М. [3 – 7]. В этих и других работах исследователей проблем развития современного бизнеса есть множество примеров, которые подтверждают гипотезу о самоотрицании системы капитала и становлении нового типа общества, описанной в трудах отечественных ученых [8 – 10]. В новой системе производственных отношений главным фактором выступает не капитал, а особое специфическое знание, интеллектуальные, творческие способности людей и их профессиональные навыки.

На уровне управления деятельности компаний этот аспект сегодня исследуется с позиций компетентностного

подхода. Сформировавшись в сфере образования, данный подход активно внедряется в высокотехнологичных компаниях, которые сегодня не имеют другой альтернативы, как быть инновационно активными. Особенно данная проблема актуальна для инфокоммуникационных компаний. Их деятельность непосредственно связана с той материальной основой, которая подрывает сложившуюся в высококоразвитом мире систему производственных отношений.

С одной стороны, деятельность этих компаний является причиной информационной революции XXI века, которая охватывает уже практически все области жизни людей, а с другой – сами инфокоммуникационные компании нуждаются в нахождении источников эффективного управления информацией для формирования уникальных корпоративных компетенций – особых специфических знаний и способностей компании быть вне конкуренции.

Взяв за основу идеи Прахалада К. К. и Хамела Г. [4], можно сказать, что уникальные корпоративные компетенции являются основой конкурентных преимуществ инфокоммуникационных компаний в постоянно изменяющемся и неструктурированном цифровом бизнес-пространстве. Природа новых условий, в которых функционируют современные компании из сектора ИКТ, была рассмотрена нами в [11]. В настоящее время этот вопрос требует дальнейшего комплексного исследования на разных уровнях экономического и управленческого анализа.

Целью данной работы является обоснование причин перехода к компетентностному управлению инфокоммуникационных компаний в условиях становления информационного общества.

Прежде чем перейти к управленческому аспекту деятельности инфокоммуникационных компаний, обратимся к характеристике изменений условий их функционирования.

Несмотря на то, что история средств связи берет свое начало с XIX века, а первые компьютеры появились в 60-е годы XX века, сама сфера ИКТ как мировой сектор экономики сформировалась около 25 лет назад. В результате инноваций этот сектор динамично развивается и на сегодняшний день характеризуется такими показателями: «продукция ИКТ составляет 6,0% мирового ВВП (3,2 трлн евро), занятость – 6 – 8% общей численности активного населения, инвестиции – 14 – 20% стоимости продукции, рентабельность производства варьируется в отдельных сегментах от 16 до 45%» [12, с. 19].

Особенностью сектора ИКТ является то, что его структура постоянно меняется под влиянием инновационной деятельности компаний, которые формируют сегодня «цифровое пространство» [11]. Последние два года в списке FT-500 около 80 компаний являются непосредственными участниками «цифровой отрасли». Среди них есть поставщики компьютерных систем, информационных технологий, производители электронной аппаратуры, бытовой электроники, разработчики программных приложений, операторы телекоммуникаций, информационные провайдеры и т. д. Кроме того, другие компании, через диффузию ИКТ в бизнес-процессы, так или иначе вовлекаются в «цифровое пространство», которое требует от них новых подходов к управлению своей деятельностью в высокотехнологичном мире.

Сегодня объем информации увеличивается даже быстрее, чем предполагал закон Мура. В 2012 г. физический

объем информации составил 2,7 зеттабайт, что «эквивалентно порядка 400 млрд фильмов высокого качества продолжительностью 2 часа каждый (для просмотра их всех одному человеку потребуется 60 млн лет непрерывно по 24 часа в сутки)» [13, с. 12]. Согласно данным информационного сервиса Digital Universe к 2020 г. человечество будет хранить около 40 зеттабайт информации, а на каждого жителя планеты будет приходиться по 5,2 Тб данных [14]. Безусловно, о точности подобных прогнозов говорить не приходится. В то же время, опираясь на данные, которые иллюстрируют непрерывный рост информации и усиление ее роли во всех сферах жизнедеятельности людей, можно выделить тенденции развития общества для того, чтобы знать, как в нем жить и развиваться. Этой междисциплинарной проблемой сегодня занимается достаточно большое количество исследователей в различных областях знаний, во многом опираясь на труды представителей концепции информационного общества.

Чем больше становится информации, чем быстрее она распространяется по всему миру и входит во все сферы жизни людей, тем больше встречается работ, где отмечается ее роль как главного фактора производства. Именно потому, что информации приписывают такую роль, современное общество стали называть информационным. И известная всем фраза «кто владеет информацией – владеет миром» продолжает укореняться в сознании людей и влияет на их поведение. В то же время выделять современное общество в особый тип – «информационное общество» – склонны не все. На конференциях, форумах по этой тематике сегодня можно встретить иную позицию исследователей, которые считают, что общество на любых этапах своего развития имеет дело с информацией, ее обменом и хранением, а сегодня лишь появились новые способы и возможности для этого.

С одной стороны, нельзя не согласиться с представителями концепции информационного общества. Так, ИКТ меняют современный мир, а количество информации, которую они передают, постоянно возрастает. С другой стороны, если обратиться к вопросу качества информации, то окажется, что наличие данных, определенной их базы, еще не говорит о наличии возможностей и способностей их правильного применения. В этой связи необходимо определять информационное общество не только как общество, которое базируется на основе ИКТ для передачи, хранения, обработки информации, но и как общество, которое на данной материальной основе овладело искусством управлять информацией для повышения своего благосостояния по всем аспектам. В свою очередь, процесс управления информацией требует определенных способностей людей, развитие которых и становится насущной проблемой в условиях становления информационного общества.

Несмотря на неэкономический характер рассматриваемой проблемы, которая, как правило, изучается в области философии, социологии, психологии, кибернетики и других наук, она все больше касается деятельности современных компаний. В бизнесе, как и в любой другой сфере общественных отношений XXI века, все четче проявляется проблема эффективного управления информацией. Так, эксперты Gartner [15] отмечают, что до 85% ведущих компаний мира уже к 2015 г. будут иметь проблемы с эксплуатацией информационных систем независимо от того, к какой сфере экономической деятельности они относятся.

Объем, разнообразие форматов и скорость поступления информации настолько велики, что традиционные инструменты уже не способны осуществлять эффективное управление. Длительное время ведущие компании отдавали предпочтение *Business intelligence* – инструментам, которые используются для преобразования, хранения, анализа, моделирования, доставки и трассировки информации, необходимой для выполнения задач и принятия решений. Сегодня многие компании ищут новые альтернативные технологии, позволяющие управлять не только структурированными, но и неструктурированными данными огромных массивов. Прежде всего, к ним относятся такие технологии, которые в профессиональных публикациях в области ИКТ встречаются под общим термином *Big Data*.

Наряду с облачными технологиями, социальными технологиями и мобильностью управление большими данными, по мнению специалистов IDC [14], определяют ландшафт цифровой отрасли на ближайшие годы. Согласно исследованиям консалтинговой компании *Bluefin Solutions* [16] эти технологии входят в основные компоненты, которые характеризуют новые движущие силы инноваций (*рис. 1*). В свою очередь, они включают гибкий, социальный, вычислительный и дизайнерский компоненты. Их освоение и развитие в современных компаниях становится необходимым условием для повышения конкурентоспособности в эпоху информационной революции. Очевидно, что традиционные подходы к управлению компаниями в новых условиях развития экономики и общества становятся неэффективными. Практика ведущих компаний мира показывает, что причиной их успеха является управление на основе компетентностного подхода.

На сегодняшний день концепция компетентностного управления еще недостаточно исследована и не получила комплексного научного обоснования.

Если учитывать, что «компетенция» является интегрирующей категорией, которая включает в себя категории «идея», «информация», «интеллект» и «знание» [17, с. 28], то в общем виде под *компетентностным управлением* можно понимать процесс создания в компании условий для активизации деятельности интеллектуальных работников с целью получения особенных, специфических знаний на базе постоянно изменяющейся информации, которые дают возможность генерировать новые полезные идеи для сообщества потребителей.

Отличительной чертой компетентностного управления в инфокоммуникационных компаниях является то, что здесь сообщество потребителей как участники сетей становятся со создателями инфокоммуникационных услуг и продуктов. При этом, как показывают исследования [11], сами инфокоммуникационные компании, так или иначе, являются создателями и/или участниками разнообразных сетей через корпоративную систему участия, технико-технологическое взаимодействие и формы межфирменных отношений по развитию бизнеса в маркетинговом, инновационном, социальном и других аспектах.

В новых условиях инфокоммуникационных компаниям важно иметь уникальные корпоративные компетенции, которые являются основой их конкурентных преимуществ и в то же время – условием входа в цифровую бизнес-сеть в качестве партнера, участвующего в создании ценности для сообщества потребителей.

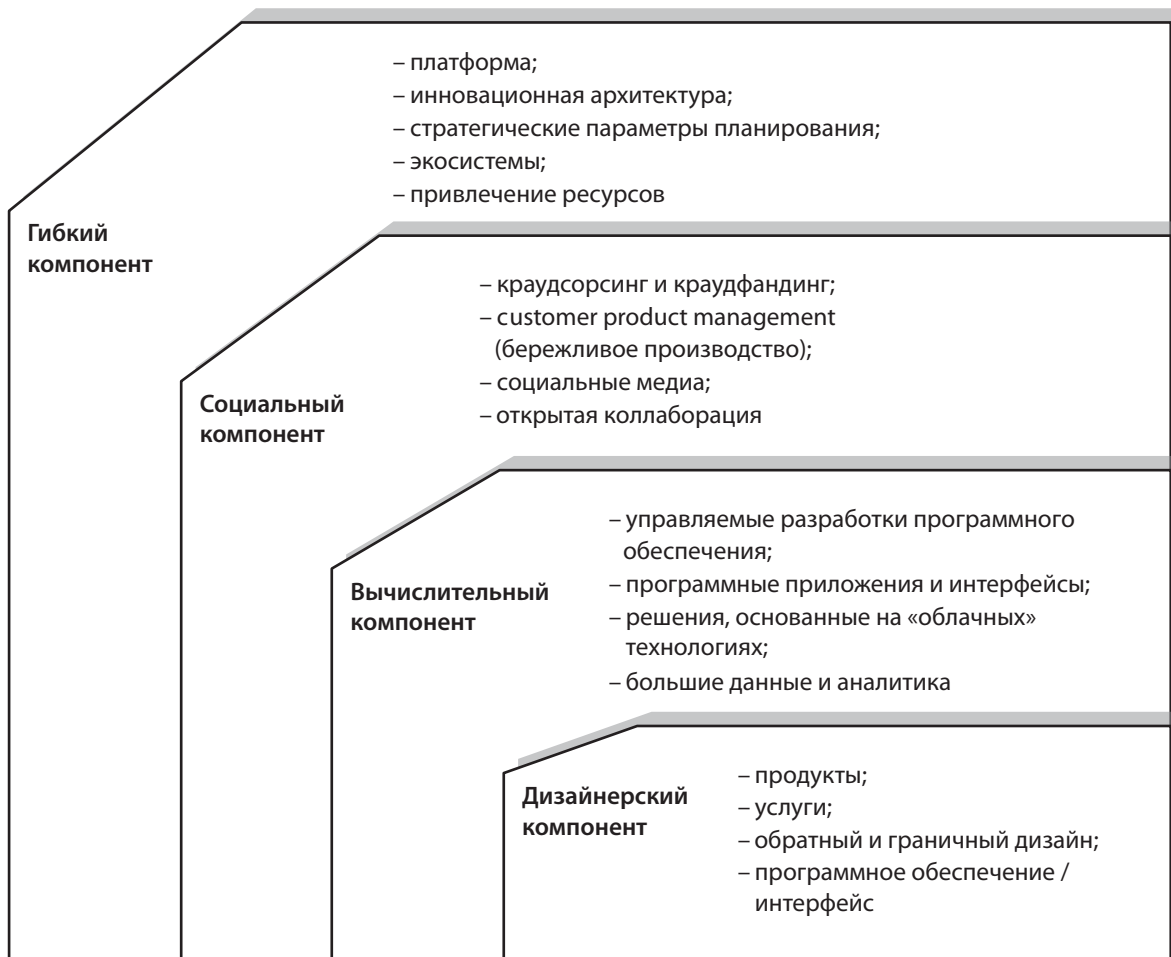

Рис. 1. Новые движущие силы инноваций*

* Вольный перевод источника [16].

Очевидно, что сегодня в область компетентностного управления инфокоммуникационных компаний должны входить такие технологии, которые соответствуют новым движущим силам инноваций. В табл. 1 представлена их социальная компонента на примере ведущих компаний мира в сфере ИКТ.

Из табл. 1 видно, что для формирования корпоративных уникальных компетенций инфокоммуникационные

компании прибегают к технологиям, которые используют ресурс коллективного разума (например, краудсорсинг, который описан в работе Дж. Хау [18]).

Рассмотренные компании занимают ведущие места во многих международных рейтингах консалтинговых агентств и профессиональных изданий. Данные по некоторым из них представлены в табл. 2.

Таблица 1

Социальные технологии компетентностного управления в инфокоммуникационных компаниях*

Компания	Социальные технологии	Пример	Уникальные компетенции
Google	Социальные медиа	Google Plus – проект социальной сети	Способность формировать партнерские отношения с потребителями
	Открытая коллаборация: создание коворкинг-пространства с использованием элементов краудсорсинга	Googleplex – кампус в Маунтин-Вью, (например, здесь проводится саммит «Top Contributors Summit»)	Способность формировать команду и создавать условия для генерирования новых идей, обмена информацией и др.
Apple	Краудсорсинг и краудфандинг	Apple WorldWide Developers Conference (WWDC)	Способность создавать условия для генерирования новых идей и сбора средств для их реализации
Microsoft	Открытая коллаборация: создание коворкинг-пространства, использование краудсорсинга и краудфандинга	Microsoft Ventures – центр поддержки стартапов	Способность находить талантливых ИТ-специалистов для создания инновационных технологий и др.

* Составлено автором.

Показатели деятельности ведущих компаний мира в сфере ИКТ*

Организация/ Рейтинг/Год	Показатели деятельности компании	Информация о ведущих компаниях сферы ИКТ					
		Google		Apple		Microsoft	
		Показатель	Место в рейтинге	Показатель	Место в рейтинге	Показатель	Место в рейтинге
Financial Times/FT Global 500/2014	Рыночная капитализация, млрд долл.	313,0	4	478,77	1	340,22	3
The BrandZ™/Top 100 Most Valuable Global Brands/ 2014	Стоимость бренда, млрд долл.	158,843	1	147,880	2	90,185	4
Bluefin Solutions/ Global top 50 most innovative companies/2014	Инновационность, оценка индекса	97	2	83	12	96	3

* Составлено на основе данных отчетов Financial Times, Millward Brown, Bluefin Solutions.

Как свидетельствует практика современного бизнеса, те компании, где модели управленческих компетенций являются гибкими и отвечают условиям становления информационного общества, являются наиболее желаемыми для работы талантливых высококвалифицированных специалистов. Так, последние годы первое место среди наилучших работодателей США занимает международная корпорация «Google». Количество ее сотрудников за последние 7 лет увеличилось в 5 раз и в 2014 г. превышает 25 тыс. занятых. Несмотря на достаточно большие размеры, компании удается поддерживать инновационный дух среди сотрудников, развивать компетенции и корпоративную культуру на всех уровнях.

Среди ряда управленческих компетенций, которые обеспечили компании «Google» конкурентные преимущества в цифровой отрасли, следует отметить ту, которой владеют топ-менеджеры с самого начала существования компании. Речь идет о такой важной компетенции, как умение формировать команду. Об этом свидетельствуют данные опросов сотрудников Google, которые считают, что у них сплоченный коллектив, и именно это чувство командного духа помогает им развиваться дальше.

Наличие уникальной компетенции «умение формировать команду» позволяет компании быстро адаптироваться к изменяющимся условиям в эпоху информационной революции. Кроме возможностей создать сплоченный коллектив высококвалифицированных специалистов, которые в процессе творческой самореализации стремятся к корпоративным результатам, компания расширяет область своих компетенций на построение партнерских отношений с потребителями.

Используя социальные медиа и создавая коворкинговые пространства с использованием элементов краудсорсинга, компания «Google» развивает свои уникальные корпоративные и управленческие компетенции. Умея создать условия для генерирования новых идей и обмена информацией, компания формирует свое сообщество, куда могут входить различные категории ее партнеров (в т. ч. сотрудники, потребители, представители других компаний, фрилансеры и др.). Любой из них может стать участником инновационных проектов. Сама компания становится средством, которое позволяет облегчить реализацию идей

сотрудников. В теории вопроса подобный тип отношений между компанией и ее сотрудниками представлен в работе Т. Питерса, который интерпретирует концепцию Э. Фримена и Д. Гилберта [19].

Если посмотреть на изменение позиций компании «Google» за десять лет, то можно обнаружить, что ее подход к управлению деятельностью приводит к успешным результатам (табл. 3).

Таблица 3

Изменение позиций компании «Google» в рейтинге FT-500, 2005 – 2014 гг.*

Год	Рыночная капитализация, млрд долл.	Место в рейтинге FT-500
2005	21	279
2006	81	60
2007	105	51
2008	104	56
2009	84	39
2010	139	30
2011	147	28
2012	165	25
2013	212	15
2014	313	4

* Составлено на основе данных отчетов Financial Times.

ВЫВОДЫ

Таким образом, в современных условиях опыт ведущих компаний в сфере ИКТ показывает, что в эпоху информационной революции каждой компании необходимо овладеть искусством управления информацией с тем, чтобы уметь ее использовать в целях обеспечения своих конкурентных преимуществ. В свою очередь, компетентный подход к управлению является «мейнстримом» в практике современного бизнеса и требует детального изучения со стороны научных школ в междисциплинарных областях знаний, включая экономическую теорию, менеджмент, социологию, психологию и другие науки. Необходи-

димість подібного роду досліджень обумовлена новими движущими силами інновацій компаній, які включають неекономічні компоненти. В цьому контексті перспективами подальшого дослідження на рівні фундаментального аналізу являються питання про вивчення процесів інтелектуалізації та соціалізації в діяльності сучасних компаній. В прикладному аспекті ще недостатньо вивченими залишаються конкретні механізми та технології компетентного управління. ■

ЛИТЕРАТУРА

- 1. Уэбстер Ф.** Теории информационного общества / Фрэнк Уэбстер / Пер. с англ.; Под ред. Е. Л. Вартановой. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
- 2. Расселл А.** Информационная революция: Путь к корпоративному разуму / А. Расселл, Г. Миллер, Дж. Дэвис / Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. – 253 с.
- 3. Hammer M.** Beyond Reengineering. How the Process-Centered Organization Is Changing Our Work and Our Lives / M. Hammer. – N.Y.: Harper Business, 1997. – 304 p.
- 4. Хамел Г.** Конкурируя за будущее. Создание рынков завтрашнего дня / Г. Хамел, К. К. Прахалад / Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2002. – 288 с.
- 5. Нордстрем К.** Бизнес в стиле фанк / К. Нордстрем, Й. Риддерстрале / Пер. с англ. – СПб.: Стокгольмская школа экономики, 2005. – 279 с.
- 6. Прахалад К. К.** Будущее конкуренции. Создание уникальной ценности вместе с потребителями / К. К. Прахалад, М. Рамасвами / Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2006. – 352 с.
- 7. Ким В. Чан.** Стратегия голубого океана. Как найти или создать рынок, свободный от других игроков / В. Чан Ким, Р. Моборн / Пер. с англ. И. Ющенко. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2012. – 304 с.
- 8. Пусенкова И. В.** Методология анализа развития отношений от экономики к интеллекту: монография / И. В. Пусенкова. – Одесса: Астропринт, 2001. – 288 с.
- 9. Пусенкова И. В.** Информационное общество – человек-интеллект / И. В. Пусенкова, Т. Е. Тиханова, С. В. Мартыновский // Наукові праці ОНАЗ ім. О. С. Попова. – 2002. – № 1. – С. 116 – 122.
- 10. Мартыновский С. В.** Эволюция капитала и становление нового общества (теория и практика): монография / С. В. Мартыновский. – Одесса: Друк, 2005. – 192 с.
- 11. Кораблинова И. А.** Анализ природы цифровой бизнес-сети в контексте глобальной экономической трансформации / И. А. Кораблинова, В. А. Коляденко, М. Б. Проценко // Збірник наукових праць ОНАЗ ім. О. С. Попова. – Одеса, 2013. – С. 159 – 164.
- 12. Шульцева В.** Мировой цифровой ринг: тенденции, метаморфозы, цифры, прогнозы / В. Шульцева // IT-News. – 2013. – № 1 (204). – С. 18 – 21.
- 13. Шульцева В.** Мировой цифровой ринг: тенденции, метаморфозы, цифры, прогнозы / В. Шульцева // IT-News. – 2013. – № 5 (208). – С. 12 – 15.
- 14. The Digital Universe in 2020: Big Data, Bigger Digital Shadows, and Biggest Growth in the Far East** [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.emc.com/collateral/analyst-reports/idc-the-digital-universe-in-2020.pdf>
- 15. Big Data** [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.gartner.com/technology/topics/big-data.jsp>
- 16. The Bluefin Solutions Elastic Innovation Index – 2014.** Global top 50 most innovative companies [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.bluefinsolutions.com/Bluefin/media/Bluefin/PDFS/Bluefin-Solutions-Elastic-Innovation-Index-2014-Global-top-50-most-innovative-companies-%282%29.pdf>
- 17. Гранатуров В. М.** Конкурентоспособность телекоммуникационных компаний: проблемы теории та практики управління: монографія / В. М. Гранатуров, І. А. Кораблінова. – Київ: КАФЕДРА, 2012. – 320 с.

18. Хау Дж. Краудсорсинг. Коллективный разум как инструмент развития бизнеса / Дж. Хау / Пер. с англ. – М.: Альпина Паблшер, 2012. – 288 с.

19. Питерс Т. WOW-факторы: пора потрясти воображение людей! / Т. Питерс / Пер. с англ. – М.: Эксмо, 2011. – 496 с.

REFERENCES

- “Big Data”. <http://www.gartner.com/technology/topics/big-data.jsp>
- Chan Kim, V., and Moborn, R. *Strategija golubogo okeana. Kak najti ili sozdat rynek, svobodnyy ot drugikh igrokov* [Blue Ocean Strategy. How to find or create a market, free from other players]. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber, 2012.
- Hammer, M. *Beyond Reengineering. How the Process-Centered Organization Is Changing Our Work and Our Lives*. New York: Harper Business, 1997.
- Hranaturov, V. M., and Korablinova, I. A. *Konkurentospromozhnist telekomunikatsiynykh kompanii: problemy teorii ta praktyky upravlinnia* [Competitive telecommunications companies: problems of theory and practice of management]. Kyiv: KAFEDRA, 2012.
- Korablinova, I. A., Koliadenko, V. A., and Protsenko, M. B. “Analiz prirody tsyfrovoy biznes-seti v kontekste globalnoi ekonomicheskoi transformatsii” [Analysis of the nature of digital business network in the context of global economic transformation]. *Zbirnyk naukovykh prats ONAZ im. O. S. Popova* (2013): 159-164.
- Khamel, G., and Prakhald, K. K. *Konkuriruiya za budushchee. Sozdanie ryнков zavtrashnego dnia* [Competing for the Future. Creating markets of tomorrow]. Moscow: Olimp-Biznes, 2002.
- Khau, Dzh. *Kraudsorsing. Kollektivnyy razum kak instrument razvitiia biznesa* [Crowdsourcing. Collective Intelligence as a business development tool]. Moscow: Alpina Publisher, 2012.
- Martynovskiy, S. V. *Evolutsiia kapitala i stanovlenie novogo obshchestva (teoriia i praktika)* [Evolution of capital and the emergence of a new society (theory and practice)]. Odessa: Druk, 2005.
- Nordstrem, K., and Ridderstrale, Y. *Biznes v stile fank* [Funky Business]. St. Petersburg: Stokgolmskaia shkola ekonomiki, 2005.
- Pusenkova, I. V. *Metodologiya analiza razvitiia otnosheniy ot ekonomiki k intellektu* [Methodology of the analysis of the relations of the economy to the intellect]. Odessa: Astroprint, 2001.
- Pusenkova, I. V., Tikhanova, T. E., and Martynovskiy, S. V. “Informatsionnoe obshchestvo - chelovek-intellekt” [Information society – human-intelligence]. *Naukovi pratsi ONAZ im. O. S. Popova*, no. 1 (2002): 116-122.
- Prakhald, K. K., and Ramasvami, M. *Budushchee konkurentsii. Sozdanie unikalnoy tsennosti vmeste s potrebiteliymi* [Future competition. Creating unique value with customers]. Moscow: Olimp-Biznes, 2006.
- Piters, T. *WOW-factory: pora potriasti voobrazhenie liudey!* [WOW-factors: time to shake people's imagination!]. Moscow: Eksmo, 2011.
- Rassell, A., Miller, G., and Devis, Dzh. *Informatsionnaia revoliutsiia: Put k korporativnomu razumu* [The Information Revolution: The Path to Corporate reason]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2008.
- Shultseva, V. “Mirovoy tsyfrovoy ring: tendentsii, metamorfozy, tsifry, prognozy” [World Digital ring trends, metamorphoses, figures, forecasts]. *IT-News*, no. 1 (204) (2013): 18-21.
- Shultseva, V. “Mirovoy tsyfrovoy ring: tendentsii, metamorfozy, tsifry, prognozy” [World Digital ring trends, metamorphoses, figures, forecasts]. *IT-News*, no. 5 (208) (2013): 12-15.
- “The Digital Universe in 2020: Big Data, Bigger Digital Shadows, and Biggest Growth in the Far East” <http://www.emc.com/collateral/analyst-reports/idc-the-digital-universe-in2020.pdf>
- “The Bluefin Solutions Elastic Innovation Index - 2014. Global top 50 most innovative companies”. <http://www.bluefinsolutions.com/Bluefin/media/Bluefin/PDFS/Bluefin-Solutions-Elastic-Innovation-Index-2014-Global-top-50-most-innovative-companies-%282%29.pdf>
- Uebster, F. *Teorii informatsionnogo obshchestva* [Theories of the Information Society]. Moscow: Aspekt Press, 2004.

ВИЩА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА І КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ НАУКОВОГО ЗНАННЯ: ПРОБЛЕМИ І СУПЕРЕЧНОСТІ

© 2014 НЕПОКУПНА Т. А., СТЕПАНЕНКО С. В.

УДК 33.378-027.563

Непокупна Т. А., Степаненко С. В. Вища педагогічна освіта і комерціалізація наукового знання: проблеми і суперечності

Мета статті полягає у визначенні місця і ролі вищої педагогічної освіти, викладача педагогічного вишу в контексті комерціалізації знання та сучасних соціально-економічних трансформацій, які сьогодні змінюють психологію людей, суспільство, зміщуючи індивідуальну і колективну свідомість та духовно-моральні цінності в бік комерціалізації відносин. Аналізуючи праці багатьох учених, на основі міждисциплінарного підходу нами було з'ясовано, що вплив ліберальних трансформацій на освітню сферу, зокрема на педагогічні вищі, висвітлено в науковій літературі недостатньо. У результаті дослідження було виділено проблеми духовно-етичного плану, котрі пронизують усі сфери життєдіяльності сучасного соціуму; розкрито роль викладача педагогічного вишу як ретранслятора наукового знання, світогляду і цінностей у контексті парадигми дара і даріння; визначено місію педагогічних університетів – формування вчителя, відповідального, системного у своєму мисленні та компетенціях не лише в галузі певного знання, а й здатного коректно і науково верифіковано донести до підростаючого покоління ті системні соціально-економічні зміни, які супроводжують соціальне середовище, популяризувати науковий світогляд з акцентуалізацією на морально-духовний розум, котрий певним чином заперечує комерціалізацію і комодифікацію мислення і цінностей; проведено соціологічне опитування студентів з метою, по-перше, з'ясування їхнього бачення ціннісних конструктів, носіями яких має бути викладач вишу, і, по-друге, їхнього ставлення до комерціалізації вищої освіти. Перспективою подальших досліджень має стати пошук відповідей на фундаментальні економічні питання – що виробляти?, як виробляти?, для кого виробляти?, тобто окреслення чітких контурів фінансової присутності держави стосовно виробництва і надання освітніх послуг педагогічними вишами.

Ключові слова: соціально-економічні трансформації, знання, вища педагогічна освіта, комерціалізація, соціодуховні та моральні цінності, негрошові відношення, парадигма дара і даріння.

Бібл.: 13.

Непокупна Тетяна Андріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри політекономії, Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка (вул. Остроградського, 2, Полтава, 36000, Україна)

E-mail: nepokupnayat@mail.ru

Степаненко Сергій Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри політекономії, Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка (вул. Остроградського, 2, Полтава, 36000, Україна)

E-mail: servl_eh@rambler.ru

УДК 33.378-027.563

Непокупная Т. А., Степаненко С. В. Высшее педагогическое образование и коммерциализация научного знания: проблемы и противоречия

Цель статьи состоит в определении места и роли высшего педагогического образования, преподавателя педагогического вуза в контексте коммерциализации знания и современных социально-экономических трансформаций, которые сегодня меняют психологию людей, общество, смещая индивидуальное и коллективное сознание и духовно-нравственные ценности в сторону коммерциализации отношений. Анализируя труды многих ученых, на основе междисциплинарного подхода нами было выяснено, что влияние либеральных трансформаций на образовательную сферу, в частности на педагогические вузы, освещены в научной литературе не достаточно. В результате исследования были выделены проблемы духовно-нравственного плана, которые пронизывают все сферы жизнедеятельности современного социума; раскрыта роль преподавателя педагогического вуза как ретранслятора научного знания, мировоззрения и ценностей в контексте парадигмы дара и дарения; определена миссия педагогических университетов – формирование учителя, ответственного, системного в своем мышлении и компетенциях не только в области определенного знания, но и способного корректно и научно верифицировано донести до подрастающего поколения те системные социально-экономические изменения, которые сопровождают социальную среду, популяризовать научное мировоззрение с акцентуализацией на морально-духовный разум, который определенным образом отрицает коммерциализацию и коммодификацию мышления и ценностей; проведен социологический опрос студентов с целью, во-первых, выяснения их видения ценностных конструктов, носителями которых должен быть преподаватель вуза, и, во-вторых, их отношения к коммерциализации высшего образования. Перспективой дальнейших исследований должен стать поиск ответов на фундаментальные экономические вопросы – что производить?, как производить?, для кого производить?, т. е. определение четких контуров финансового присутствия государства в отношении производства и предоставления образовательных услуг педагогическими вузами.

Ключевые слова: социально-экономические трансформации, знания, высшее педагогическое образование, коммерциализация, социодуховные и моральные ценности, неденежные отношения, парадигма дара и дарения.

Библ.: 13.

Непокупная Татьяна Андреевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры политэкономии, Полтавский национальный педагогический университет им. В. Г. Короленко (ул. Остроградского, 2, Полтава, 36000, Украина)

E-mail: nepokupnayat@mail.ru

Степаненко Сергей Владимирович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры политэкономии, Полтавский национальный педагогический университет им. В. Г. Короленко (ул. Остроградского, 2, Полтава, 36000, Украина)

E-mail: servl_eh@rambler.ru

UDC 33.378-027.563

Nepokupna T. A., Stepanenko S. V. Higher Pedagogical Education and Commercialization of Scientific Knowledge: Problems and Contradictions

The purpose of this paper is to determine the place and role of higher teacher education, teacher of high school in the context of commercialization of knowledge and modern social and economic transformations that are currently changing the psychology of people, society, shifting the individual and collective consciousness and spiritual and moral values toward commercialization relations. Analyzing the work of many scientists, using an interdisciplinary approach, it was found that the influence of the liberal transformation in the educational sphere, in particular pedagogical universities in the scientific literature is not enough. As a result, studies have highlighted the problem of spiritual and moral plan, which cuts across all spheres of modern society; the role of the teacher of higher teaching school as a repeater of scientific knowledge, ideology and values in the context of the paradigm of the gift or giving gifts was revealed; defines the mission of pedagogical universities – the formation of teachers, responsible, systematic in their thinking and knowledge, not only in the certain knowledge, but also capable of conveying correctly and scientifically verified to those of the younger generation system of socio-economic changes that accompany the social environment, promote the scientific outlook with accentuation on the moral and spiritual intelligence, which in a certain way denies the commercialization and commodification of thought and values; a sociological survey of students was conducted with a goal to, firstly, understand their vision of value constructs the carriers of which must be high school teachers, and, secondly, their relation to the commercialization of higher education. The prospect of further research should be to find answers to fundamental economic questions – what to produce?, how to produce? for whom to produce?, e. i. determining precise contours of the financial presence of the state in the production and provision of educational services by pedagogical universities.

Key words: socio-economic transformation, knowledge, higher pedagogical education, commercialization, social and spiritual moral values, non-monetary relations, the paradigm of the gift and the giving gifts.

Bibl.: 13.

Nepokupna Tetiana A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Political Economy, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (vul. Ostrogradskogo, 2, Poltava, 36000, Ukraine)

E-mail: nepokupnayat@mail.ru

Stepanenko Sergii V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Political Economy, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (vul. Ostrogradskogo, 2, Poltava, 36000, Ukraine)

E-mail: servl_eh@rambler.ru

Розвиток економіки знань актуалізує питання інтелектуалізації нації, відтворення інтелектуального капіталу, підвищення якості вищої освіти. Ліберальний вектор розвитку сучасного суспільства кардинально трансформує вимоги до вищої школи, змушує університети переорієнтуватися на системи підприємницького типу: змінювати управління, організаційну структуру, педагогічні та навчальні технології, фінансування тощо. Дискусії щодо змін у системі вищої освіти, змісті освіти і науки, їх моделей, а глобально і концептуально – призначення (місії) університетів перманентно тривають у наукових колах, у публіцистичному просторі, на побутовому рівні, формалізовано і неформалізовано оприлюднюються, залучаючи до обговорення все більше різнопрофільних фахівців і громадськість.

Серед численних дослідників сучасного освітньо-наукового середовища, котре визнається ними ядром усіх суспільних і ментальних трансформацій і праці яких ґрунтуються на міждисциплінарному підході, назвемо Ф. Альтбаха [1], С. Пролеєва [2], Г. Задорожного [3], О. Аузана [4], Б. Гершунського [5], С. Курбатова [6], Л. Яковенко [7] та багато інших.

Проте, вважаємо, що вплив ліберальних трансформацій на освітню сферу, зокрема на педагогічні вищі, висвітлено в науковій літературі недостатньо. Тому потребує аналізу визначення місця і ролі вищої педагогічної освіти, викладача педагогічного вишу в контексті комерціалізації знання та сучасних економічних, соціальних, політичних, інформаційних та інших перетворень, які сьогодні змінюють психологію людей, суспільство, зміщуючи індивідуальну і колективну свідомість та морально-духовні цінності в бік комерціалізації відносин.

Вищу освіту як процес і результат створення та засвоєння індивідом систематизованих знань, умінь і навиків в умовах цивілізаційних перетворень слід розглядати набагато глибше – як джерело виховання загальнолюдських цінностей, особливий різновид духовного виробництва, сферу формування інтелектуального та соціального капіталу нації. Актуалізація розвитку вищої школи України за світовими стандартами і трендами, перезріла необхідність подолання пострадянської кризи університетської освіти ставить на порядок денний вітчизняної соціогуманітарної науки проблеми теоретичного обґрунтування напрямів модернізації вищої освіти України, розробки практичних рекомендацій щодо реформування і подальшого розвитку окресленої галузі. Сучасний стан справ у вітчизняній вищій освіті в цілому та педагогічній зокрема в контексті тенденцій її комерціалізації потребує теоретичного осмислення та аналізу.

Сучасні процеси глобалізації, інформатизації, модернізації, капіталізації, ультраліберального ринкового фундаменталізму активізували проблеми продуктивності знання – перетворення його у товар, який може бути представлений на ринку, і комерціалізації знання – отримання економічної вигоди, насамперед у формі доходу від його реалізації. Це зумовлено дією кількох чинників. *По-перше*, змінами, які відбуваються в сучасних економіках в умовах «розширення ролі знання, механізмів його ефективного виробництва, розповсюдження і використання» [8, с. 5], що стає основним джерелом економічного зростання. При цьому мова йде про будь-які знання – наукові, повсякденні (побутові), релігійні, інтуїтивні та ін. *По-друге*, намаганнями влади за допомогою адміністративно-правових важелів вплинути на конкурентоспроможність вищої освіти. *По-третє*, майже тотальним переходом до «нової» системи цінностей, що су-

проводжується підміною соціальних конструкцій товарно-речовими/грошовими, витісненням духовно-моральних цінностей матеріально-грошовими.

Очевидно, що бізнес-середовище диктує свої умови: організації, які включені в поле жорсткої конкуренції, привертають увагу споживачів виробленням інновацій як результату співпраці технології, виробництва і маркетингу. Інновації дозволяють вирізняти одні продукти з-поміж інших, задовольняють попит споживачів, формують імідж компаніям, вказують на їх спеціалізацію, детермінують конкурентні переваги, дають змогу отримувати прибуток тощо. Виробництво і реалізація інновацій вимагає грошей, які «дає лише ринок» [9]. Продуктивність і комерціалізація результатів виробництва бізнесу не підпадає під сумнів, на відміну від наукового знання, що народжується і у вищій школі зокрема, і стосовно якого, на нашу думку, існують певні неоднозначності.

Відомо, що знання комерціалізується шляхом додавання вартості товарів і послуг, надання консультаційних і освітніх послуг, оприлюднення досліджень у різних форматах (наукові статті, монографії, бази даних, експертні системи, підручники, навчальні посібники тощо). При цьому визнається, що наукові статті, монографії, інші публікації мають незначну комерційну цінність, а при врахуванні понесених сукупних витрат на підготовку, написання, просування тощо наукової інформації ще й супроводжуються від'ємною комерційною цінністю [8, с. 76]. Традиційно об'єктами комерціалізації виступає формалізоване (документоване) і неформалізоване (недокументоване) знання. І якщо формалізоване знання набуло певної офіційної визначеності при його виробництві та розповсюдженні (комерціалізації) у вищій школі, то стосовно неформалізованого знання, наповненого такими нематеріальними компонентами, як інтелектуально-творчі потенції викладача, його професійні навички і досвід, морально-ціннісні орієнтації та настанови (в ідеалі – людини системно мислячої і духовно збагаченої), існують очевидні невизначеності, суперечності.

Процес вироблення викладачами педагогічних вишів наукових знань, їх передавання та розповсюдження серед студентів має свою специфіку: він, вважаємо і наголошуємо, супроводжується негрошовими відносинами. Суттєва роль у цьому належить сформованим моральним цінностям, носіями і трансляторами яких є викладач. Моральні цінності визначають і як «різні форми вираження моральних вимог: норми і принципи моралі, моральні ідеали, поняття добра, справедливості, честі, гідності, обов'язку, життя людини, її моральні якості, моральні характеристики вчинків, діяльності та стосунків тощо» [10], і як «певні ...неоднозначні стандарти добра, зла, справедливості, честі тощо» [11, с. 60]. «Неоднозначність стандартів» моральних цінностей, їх відносний характер, постійні зміни потребують від викладача будь-якого вишу загалом, а педагогічного вишу особливо, акцентуалізації, уточнення, роз'яснення трансформацій, що супроводжують процеси глобального і локального економічного розвитку, політичних перипетій, соціальних переформатувань, культурних зрушень, модернізації, зокрема і самої сфери освітніх послуг.

У зв'язку із сучасними соціально-економічними трансформаціями дедалі більше занепокоєння викликає той факт, що у грошово-обмінні процеси як у форматі відповідності правовому полю, так і поза його межами, нині включені найважливіші галузі соціальної сфери, які здебільшого

традиційно перебували в полі фінансового зору держави: охорона здоров'я і надання медичних послуг, соціальний захист і визначення пільгових категорій громадян, освіта і процес здобуття знань, наука і пріоритетність фінансування теоретичних розробок тощо. Сьогодні комерціалізується не лише соціальна сфера; товарно-грошові принципи так чи інакше пронизують внутрішньосімейні, подружні, дружні та інші міжлюдські відносини (наприклад, суттєво впливають на прийняття політичних рішень з огляду на матеріальну зацікавленість у належності до того чи того політичного утворення, голосування; усе активніше спостерігається перехід взаємозв'язків надавачів і отримувачів різних послуг у корупційну площину). У рамках нового, «утилітарного» підходу суспільні інтереси витісняються, підміняються реалізацією суто особистісних інтересів. Людина, яка сповідує утилітарні цінності, прагне діставати з усього безпосередню матеріальну вигоду, користь. Злам ціннісних орієнтацій соціуму в бік утилітаризму породжує чимало фундаментальних проблем у всіх сферах суспільного життя.

Так, у сфері сімейних відносин утилітарист-прагматик розглядає сім'ю лише з позицій отримання вигод і задоволення, а, отже, не бачить сенсу в народженні дітей, бо йому не зрозумілі мінові перспективи цих демографічних інвестицій. Для людини такого типу демографічно-соціальне виробництво (народження і виховання дітей) стає архаїчною сферою, що відходить від законів еквівалентного обміну, стає обтяжливою і малоціквою. В економічній сфері, як відомо, утилітаризація означає прагнення людини максимізувати свою корисність. У вітчизняних реаліях це породжує масову нестримну гонитву за наживою у найпримітивніших і найогидніших її формах: від напівлегальної до кримінальної. На рівні індивідуальної трудової діяльності та дрібного бізнесу своєрідною нормою стають хабарництво, крадіжки, обважування, збут неякісного товару тощо. На рівні великого бізнесу процвітають рейдерські атаки, «віджимання» конкурентів, зловживання монопольним становищем тощо. Більше того, цивілізований підхід до утилітарності, зорієнтований на одержання вигоди, що ґрунтується на власній праці, її продуктивності, витісняється примітивним, диким утилітаризмом, спрямованим на отримання максимального зиску на шкоду та/або за рахунок інших. У соціокультурній сфері утилітарні тенденції проявляються в появі окремих соціальних груп, здебільшого молодіжних, які реалізують гедоністично-розважальний стиль життя, не «засмічений» трудовими буднями, а отже – прагнуть отримати матеріальні цінності за дарма, доклавши мінімум зусиль, отримати достаток «з повітря», у кращому випадку – виграти в лотерею, відшукати скарб, у гіршому – «розвести» когось на гроші, незаконно привласнити чуже майно тощо. У політичній царині також відбувається своєрідний зсув цінностей: від дотримання «букви закону», виконання функцій чиновників, урядовців, державних діячів, які оплачуються державою, до маневрування законодавством і віднаходження «можливостей виправдання» особистого збагачення за рахунок використання службового стану.

Такі зміни в різних сферах життєдіяльності соціуму, безперечно, призводять до поступових, а то й революційних зрушень у свідомості та поведінці економічних суб'єктів, хоча ці процеси є взаємозумовленими: як буття визначає свідомість, так і навпаки – соціодуховні та моральні цінності рухають діями людей. Підміна духовної

складової, що виражається у даруванні чеснот душі, комерційною компонентою (вигодою) у відносинах призводить до своєрідної моральної деградації суспільства.

Визнаємо, що особистісна компонента ставлення викладача до мінливого середовища в цілому та таких економічних інститутів, як власність, багатство, гроші, влада, підприємництво, соціальна справедливість, відповідальність тощо, безперечно, присутня. Інтерпретація соціально-економічних, політико-правових подій і явищ зазвичай наявна і в контексті їх суб'єктивної значимості для викладача. Але переважання наукового мислення в людині, яка акумулювала у своїй свідомості знання науки, у своїй душі – моральні цінності, у своїх реакціях – набутий досвід спілкування, дає можливість аналізувати і структурувати інформацію так, щоб донести до студентської аудиторії коректні висновки з того чи іншого приводу. Не менш важливим тут є і довіра, і психологічні відносини, які виникають у процесі триєдиної взаємодії викладач – інформація – студент стосовно створення, передачі та засвоєння знань. Вважаємо, що здебільшого мова йде про своєрідне дарування знання викладачем студентській аудиторії.

Сучасне мінове суспільство, на жаль, нівелює в людей бажання і здатність дарувати: готовність людей обдаровувати світ плодами своєї старанності, таланту, натхнення, відповідальністю за скоєне співвідносна зі спроможністю світу віддарувати. Позбавлений здатності безкорисливого дару індивідуалістично-гедоністичний людський тип, озброєний лише «мораллю успіху», втрачає здатність забезпечити надійне функціонування будь-яких суспільних інститутів та інституцій. Такий тип людини постійно остереігається щось виконати понад норму, вкласти без зиску, зрештою не стільки працює, скільки делегує повноваження тим, хто завдяки душевно-моральній вихованості виконає справу за нього. Очевидно, наскільки є шкідливим такий тип людини у вищій освіті, де закладаються основи майбутнього людського капіталу нації, а у педагогічній вищій школі – тим паче, адже майбутні вчителі покликані соціалізувати, виховати, розвинути закладені сім'єю моральні (і не лише) потенції дитини.

Так, наприклад, альтернативою міновому підходу О. Панарін (1940 – 2003) – сучасний російський філософ – називає парадигму дару і даріння, викладену ним у праці «Православна цивілізація у глобальному світі» [12], яку нами було детально розглянуто [13, с. 118 – 125] у контексті аналізу цивілізаційних перетворень у сучасному українському соціумі на ментально-ідеальному і побутово-реальному рівнях як наслідку кризи вітчизняної освіти. У цивілізації тотального мінового обміну поняття дару, на жаль, зникає, разом із ним зникає й поняття соціальних і моральних зобов'язань. Керуючись логікою мінової раціональності, учитель мав би суворо регламентувати свої дії щодо виховання співмірно до власної оплати праці та/або можливості отримати додатковий дохід у вигляді матеріального «заохочення» від самого вихованця або його батьків. За таких умов втрачає сенс «безперспективна» робота з талановитою, але незаможною молоддю, виховання «важких» підлітків, моральна підтримка закомплексованих вихованців, зусилля зі згуртування колективу, патріотичного, морально-етичного, естетичного виховання тощо. Ця інвестиція в людські душі, дитячі/студентські серця є неможливою без готовності дарувати себе, свій час, свої знання [13, с. 119].

У рамках проведеного нами опитування студентів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка у грудні 2013 р. було поставлене питання стосовно визначення студентами найбільш важливих ціннісних конструктів, носіями яких має бути викладач вишу. Серед запропонованих варіантів відповідей студентам була надана можливість обрати декілька відповідей одночасно. З'ясувалося, що для 79,2% це – справедливе ставлення викладача до усіх студентів, незалежно від різних дискримінуючих факторів (стать, статус батьків, успішність студента, характер студента, його зовнішність тощо); для 75,2% – знання викладачем предмету; для 47,5% – уміння викладача організувати студентів і спрямувати їх на роботу в аудиторії та поза нею (наприклад, науковий пошук); для 31,7% – моральність, духовність, душевність, доброта у ставленні викладача до студента; для 29% – уміння викладача дослухатися до думки студентів; для 18,5% – уміння викладача перейматися проблемами студента; для 13,2% – уміння викладача впевнено триматися перед студентською аудиторією; для 6,6% – охайний зовнішній вигляд викладача; для 2,7% – неординарна (неочікувана з точки зору традиційної педагогіки) реакція викладача на студентські запити. Як бачимо, доволі значний відсоток відповідей свідчить про те, що сучасним студентам все ж таки конче необхідні справедливість та душевно-моральні складові викладача, що вони прагнуть віднайти у викладачеві людяність.

Комерціалізація вищої освіти і знань апіорі впливає на свідомість споживачів освітніх послуг (студентів та їхніх батьків) щодо розуміння ними процесу навчання і оцінювання знань. Процес навчання, а здебільшого перебування в навчальному закладі, студентами і батьками сприймається як обов'язок викладача і вишу лояльно ставитися до поведінки студента на лекціях, бути поблажливими стосовно знання предмету на семінарських заняттях, заліках, екзаменах. Крім того, дія мінового принципу «ти мені – я тобі» у сфері освіти є таким собі «моральним» виправданням хабарництва і корупції, формує споживачьке ставлення студента до отримання освітніх послуг, переводить взаємодію «викладач – студент» із творчої основи на механічні рейки [13, с. 118], де відбувається «відмова від самих понять соціального обов'язку, любові, співчуття, співучасті» [12].

У контексті вищезазначеного наведемо результати уже згаданого соопитування. Так, цікавими виявилися відповіді студентів щодо їхнього ставлення до комерціалізації вищої освіти, адже переважна більшість опитаних незалежно від форми навчання (бюджетна/комерційна) продемонструвала негативне ставлення до платності освітніх послуг. Серед студентів бюджетної форми навчання 86,2% від загальної кількості опитаних негативно ставляться до комерціалізації вищої школи. Із цієї частки опитаних прояв негативу щодо комерціалізації вищої освіти 21,6% вбачають у «розширенні доступу до вищої освіти людей з посередніми розумовими здібностями»; 78,4% – у «дискримінації вищої школи, оскільки присутній принцип «хто платить, той і замовляє музику». Серед студентів комерційної форми навчання результати опитування становлять 76,4%, 15,4%, 84,6% відповідно.

Серед студентів бюджетної форми навчання лише 5,1% від загальної кількості опитаних позитивно ставляться до комерціалізації вищої школи. Із цієї частки опитаних прояв позитиву щодо комерціалізації вищої освіти 66,6%

вбачають у «розширенні доступу до отримання знань у вищій школі»; 33,3% – у «санкціонованому доступі до отримання диплому про вищу освіту». Серед студентів комерційної форми навчання результати опитування становлять лише 29,4%, 40%, 60% відповідно.

ВИСНОВКИ

Отже, окреслені проблеми вітчизняної вищої педагогічної освіти є такими, що виходять далеко за межі освітньої сфери. Втрата духовно-творчої складової людської праці, криза індивідуальної та суспільної довіри, деградація сім'ї, занепад освітніх інститутів, втрата державою ролі «мецената духовності» як виробника і надавача суспільних благ (освіти) – ці, на перший погляд, невиразні та порізнені струмені деградації підживляють один одного, вливаються в незримі обшири суспільного світосприйняття та знаходять свій прояв у змінах ідеологічного, психологічного, діяльнісного та інституційного компонентів суспільної свідомості. Педагогічна освіта є сферою діяльності, де ключовою для осягнення її змісту і сенсу виступає парадигма дару і даріння. Втрата освітою феномену дару, згасання взаємодії обдаровування – віддаровування між Учителем і Учнем має наслідком вульгаризацію тайнства пізнання світу в процесі спільної творчості, є свідченням занепаду високого і світлого в людині, відступництвом суспільства від досягнутих висот духу та інтелекту.

Вважаємо, що комерціалізація (у класичному розумінні) знання в педагогічній вишаві є вельми складним, суперечливим, а інколи і шкідливим процесом, а тому, на наше глибоке переконання, не вона повинна бути пріоритетною в модернізації педагогічної вищої освіти. Місія педагогічних університетів полягає у формуванні відповідального, системного у своєму мисленні та компетенціях не лише в галузі певного знання вчителя, а й здатного коректно і науково верифіковано донести до підростаючого покоління ті системні соціально-економічні зміни, які супроводжують соціальне середовище, популяризувати науковий світогляд з акцентуалізацією на морально-духовний розум, котрий певним чином заперечує комерціалізацію і комодифікацію мислення і цінностей.

Враховуючи абсолютну максиму про відповідальність держави за ціннісноорієнтоване, духовно збагачене наповнення процесу підготовки майбутніх учителів, предметом подальших досліджень має стати пошук відповідей на фундаментальні економічні питання – що виробляти?, як виробляти?, для кого виробляти?, тобто окреслення чітких контурів фінансової присутності держави стосовно виробництва і надання освітніх послуг, оскільки у педагогічних вишаві мають навчатися ті, хто має покликання і свідомо обрав професію учителя, а навчати – духовно вмотивовані та економічно стимульовані (офіційно) викладачі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Альтбах Ф. Тенденции в развитии глобальной системы высшего образования: наблюдение за академической революцией / Ф. Альтбах, Л. Райзберг, Л. Рамбли [Электронный ресурс]. – Режим доступа : ihe.nkaoko.kz/upload/Tenden_v_%20ras_global_sistem.pdf

2. Пролеев С. Культурно-історичне покликання університету / С. Пролеев // Покликання університету. – К. : Янко, 2005. – 283 с.

3. Задорожный Г. В. Иначе возможное как со-творчество человечности (размышления о главном в связи с кризисом экономической науки). – Полтава : Скайтек, 2011. – 259 с.

4. Аузан А. Миссия университета: взгляд экономиста / А. Аузан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://polit.ru/article/2013/05/07/auzan/>

5. Гершунский Б. С. Россия и США на пороге третьего тысячелетия: Опыт экспертного исследования российского и американского менталитетов / Б. С. Гершунский. – М. : Флинта, 1999. – 604 с.

6. Курбатов С. В. Університетські рейтинги як фактор легітимації елітного статусу освіти в сучасних умовах / С. Курбатов // Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів: / [Авт. кол. : В. Андрущенко (керівник), М. Бойченко, Л. Горбунова, В. Лутай, та ін.]. – К. : Педагогічна думка, 2011. – 320 с.

7. Яковенко Л. І. Економічні основи модернізації вищої освіти в умовах становлення економіки знань / Л. І. Яковенко, О. В. Пашченко. – Полтава : Скайтек, 2011. – 216 с.

8. Осипов Г. В. Экономика и социология знания: практическое пособие / Г. В. Осипов, С. В. Степашин / Научный совет по Программе фонд. исслед. Президиума Российской академии наук «Экономика и социология знания». – М. : Наука, 2009. – 220 с.

9. Евграфова И. Ю. Коммерциализация новшеств. Инновационный менеджмент / И. Ю. Евграфова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ekonomika/i002/12.htm>

10. Основи філософських знань [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://subject.com.ua/philosophy/osnovi/198.html>

11. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого : підручник для науковця / Ю. П. Сурмін. – К. : Навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. – 302 с.

12. Панарин А. С. Православная цивилизация в глобальном мире / А. С. Панарин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rospil.ru/thought/panarinas/panarin_as_index.htm

13. Степаненко С. В. Криза освіти у парадигмі дару О. Панаріна / С. В. Степаненко, Т. А. Непокупна // Соціальна економіка. – 2011. – № 1. – С. 118 – 125.

REFERENCES

Altbakh, F., Rayzberg, L., and Rambli, L. "Tendentsii v razvitii globalnoy sistemy vysshego obrazovaniia: nabludenie za akademicheskoy revoliutsiei" [Developments in the global higher education system: monitoring the academic revolution]. ihe.nkaoko.kz/upload/Tenden_v_%20ras_global_sistem.pdf

Auzan, A. "Missiia universiteta: vzgliad ekonomista" [The university's mission: a view of the economist]. <http://polit.ru/article/2013/05/07/auzan/>

Evgrafova, I. Yu. "Kommertsializatsiia novshestv. Innovatsionnii menedzhment" [Commercialization of innovations. Innovation Management]. <http://ekonomika/i002/12.htm>

Gershunskiy, B. S. "Rossiia i SShA na poroge tretego tysiacheletii: Opyt ekspertnogo issledovaniia rossiyskogo i amerikanskogo mentalitetov" [Russia and the U. S. on the eve of the third millennium: Experience an expert study of Russian and American mentalities]. <http://lib.mgppu.ru/OpacUnicode/index.php?url=/auteurs/view/6063/source=default>

Kurbatov, S. V. "Universytetski reitynhy iak faktor lehitimatsii elitnoho statusu osvity v suchasnykh umovakh" [University rankings as a factor in legitimizing the elite status of education in today's environment]. In *Filosofii i metodolohiia rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy v konteksti ievrointehratsiinykh protsesiv*. Kyiv: Pedagogichna dumka, 2011.

Osipov, G. V., and Stepashin, S. V. *Ekonomika i sotsiologiya znaniia* [Economics and sociology of knowledge]. Moscow: Nauka, 2009.

"Osnovy filosofskiykh znan" [Fundamentals of philosophical knowledge]. <http://subject.com.ua/philosophy/osnovi/198.html>
Proleiev, S. "Kulturno-istorychne poklykannia universytetu" [Cultural and historical mission of the university]. In *Poklykannia universytetu*. Kyiv: Yanko, 2005.

Panarin, A. S. "Pravoslavnaia tsivilizatsiia v globalnom mire" [Orthodox civilization in a global world]. http://www.rospil.ru/thought/panarinas/panarin_as_index.htm

Surmin, Yu. P. *Maisternia vchenoho: Pidruchnyk dlia naukovtsia* [Workshop scientist: A Primer scientist]. Kyiv: Konsortsiium z udoskonalennia menedzhment-osvity v Ukraini, 2006.

Stepanenko, S. V., and Nepokupna, T. A. "Kryza osvity u paradyhmi daru O. Panarina" [The crisis of education in the paradigm of the gift A. Panarin]. *Sotsyalnaia ekonomika*, no. 1 (2011): 118-125.

Yakovenko, L. I., and Pashchenko, O. V. *Ekonomichni osnovy modernizatsii vyshchoi osvity v umovakh stanovlennia ekonomiky znan* [Economic fundamentals modernization of higher education in becoming a knowledge economy]. Poltava: Skaitek, 2011.

Zadorozhnyy, G. V. *Inache vozmozhnoe kak sotvorchestvo chelovechnosti (razmyshleniia o glavnom v svyazi s krizisom ekonomicheskoy nauki)* [Otherwise, the co-creation of humanity as possible (thinking about the main due to the crisis of economics)]. Poltava: Skaytek, 2011.

МНОГОФАКТОРНЫЕ МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ГЛОБАЛЬНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СТРАН MENA (ОПЫТ ДЛЯ ЛИВИИ)

© 2014 МАХМОД А. Ю. Е.

УДК 338.1:339.137.2 (6-011+5-011)

Махмод А. Ю. Е. Многофакторные методы исследования глобальной конкурентоспособности стран MENA (опыт для Ливии)

Целью статьи является исследование рейтинга глобальной конкурентоспособности стран региона MENA для выявления потенциальных возможностей повышения их конкуренции как одного из самых актуальных аспектов современной мировой экономики. В статье показаны результаты проведенного многофакторного анализа индикаторов глобального индекса конкурентоспособности. Применение кластерного анализа позволило выделить типы стран региона MENA по общности индикаторов глобальной конкуренции. Результаты факторного анализа выявили инновационно-технологический фактор как определяющий глобальную конкурентоспособность стран мира. Показано место Ливии в динамическом контексте изменения ее глобальной конкурентоспособности.

Ключевые слова: глобальная конкурентоспособность, регион MENA, кластеризация, факторный анализ, инновационно-технологический фактор.
Рис.: 6. **Табл.:** 4. **Библ.:** 11.

Махмод Ахмед Юсф Елсеада – аспирант, кафедра международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)
E-mail: a_sidrorov@ukr.net

УДК 338.1:339.137.2 (6-011+5-011)

Махмод А. Ю. Е. Багатофакторні методи дослідження глобальної конкурентоспроможності країн MENA (досвід для Лівії)

Метою статті є дослідження рейтингу глобальної конкурентоспроможності країн регіону MENA для виявлення потенційних можливостей підвищення їх конкуренції як одного з найактуальніших аспектів сучасної світової економіки. У статті показано результати проведенного багатофакторного аналізу індикаторів глобального індексу конкурентоспроможності. Застосування кластерного аналізу дозволило виділити типи країн регіону MENA за спільністю індикаторів глобальної конкуренції. Результати факторного аналізу виявили інноваційно-технологічний фактор як визначальний у глобальній конкурентоспроможності країн світу. Показано місце Лівії в динамічному контексті зміни її глобальної конкурентоспроможності.

Ключові слова: глобальна конкурентоспроможність, регіон MENA, кластеризація, факторний аналіз, інноваційно-технологічний фактор.
Рис.: 6. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 11.

Махмод Ахмед Юсф Елсеада – аспірант, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)
E-mail: a_sidrorov@ukr.net

UDC 338.1:339.137.2 (6-011+5-011)

Mahmod Ahmad Yusuf Elseada. Multivariate Methods for Studying the Global Competitiveness of the MENA Countries (Experience for Libya)

The aim of the article is to study the global competitiveness ranking MENA region to identify potential opportunities to improve their competition as one of the most important aspects of the modern world economy. The article shows the results of the multivariate analysis of indicators of global competitiveness index. Use of cluster analysis allowed to allocate types of countries in the MENA region according to the community of indicators of global competition. The results of the factor analysis identified innovation and technology as the determining factor of the global competitiveness of countries. The place of Libya was shown in the dynamic context of its global competitiveness.

Key words: global competitiveness, the MENA region, clustering, factor analysis, innovation and technological factors.
Pic.: 6. **Tabl.:** 4. **Bibl.:** 11.

Mahmod Ahmad Yusuf Elseada – Postgraduate Student, Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)
E-mail: a_sidrorov@ukr.net

Конкурентоспособность национальной экономики, ее место в мировой экономике определяется экономическим потенциалом страны, который включает в себя природно-ресурсный, человеческий (трудовой), производственный, научно-технический (инновационный), инвестиционный, внешнеэкономический потенциалы.

На современном этапе вопросы конкурентоспособности являются одними из определяющих при составлении правительственных программ стран мира. Именно поэтому необходимы механизмы подтверждения и определения достижений в области конкурентоспособности. Одним из таких механизмов являются международные рейтинги, наиболее авторитетные из которых – Индекс глобальной конкурентоспособности (*The Global Competitiveness Index*). Безусловным преимуществом рейтинга является то, что он формирует многогранный срез сложившихся экономических условий, что создает возможность в сопоставимой форме учитывать опыт стран мира.

Соответственно, изучение составляющих рейтинга в контексте стран и регионов дает возможность объективно оценить конкурентоспособность страны и при помощи методов экономико-математического моделирования выделить «точки роста» конкурентоспособности страны.

Вопросами конкурентоспособности занимались такие ученые, как Д. Кисинг [1], Б. Олин [2], М. Портер [3], В. Стопер, П. Самуэльсон [4] и др. Элементам улучшения механизмов конкурентоспособности стран посвящены работы таких ученых, как Я. Жалило, Я. Базилук, Я. Белинская [5], Л. Кобыляцкий [6], Ф. Фатхутдинов [7], О. Шнипка [8], Л. Ковальская [9, 10] и др.

Глобальный индекс конкурентоспособности Всемирного экономического форума составляет рейтинг стран по уровню конкурентоспособности их экономик, оценивая 12 показателей эффективности (рис. 1), которые мы далее будем именовать индикаторами.

Согласно Отчету о глобальной конкурентоспособности Всемирного Экономического Форума на 2013 – 2014 годы Ливия заняла 108-е место в рейтинге наиболее конкурентоспособных стран мира. Несмотря на то, что низкий рейтинг подразумевает наличие проблем во всех группах индикаторов рейтинга, главными вызовами для страны являются сферы здравоохранения и начального образования (120), развитие финансовых рынков (147), а также инновационное развитие (141) [11].

Рис. 1. Индикаторы и группы индекса глобальной конкурентоспособности [11]

Нужно отметить, что эта позиция является не худшей за всю историю участия Ливии в рейтинге Глобального индекса конкурентоспособности (ИГК) с 2008 г. (рис. 2), но и не лучшей – 88 место в 2009 и 2007 гг.

Несмотря на то, что место страны несколько варьируется в рейтинге, итоговый балл, который получает Ливия приблизительно одинаков (3,7), что свидетельствует об отсутствии со стороны страны каких-либо попыток, способствующих улучшению любого из индикаторов рейтинга.

В контексте группы страны MENA и стран – экспортеров нефти оценка конкурентоспособности Ливии является одной из самых невыгодных (рис. 3).

При сравнении позиций между странами Ливия находится в одной из худших ситуаций наравне с Алжиром, Египтом, Ливаном и Йеменом. Лидерами рейтинга в регионе являются Саудовская Аравия, Катар, ОАЭ, Кувейт, Израиль, Бахрейн. Если сравнивать Ливию с рейтингом стран – экспортеров нефти, позиции страны являются на данный момент наиболее нестабильными. За последние годы многие из них сделали грандиозный рывок в области

повышения конкурентоспособности, что подтверждается и рейтингом.

Так как в исследовании фигурируют несколько стран и существует необходимость проведения анализа по многим переменным, нами был использован иерархический кластерный анализ в качестве многомерной статистической процедуры, выполняющей сбор данных и затем упорядочивающей объекты в сравнительно однородные группы.

Для анализа нами были выбраны данные по всем 12 индикаторам Индекса глобальной конкурентоспособности для 16 стран региона MENA, который объединяет страны Северной Африки и Ближнего Востока (кроме Ирака).

Результат кластеризации представлен в виде дендрограммы на рис. 4.

Выбор количества кластеров определяется на основе анализа специальных функционалов качества. Деление стран региона на 4 кластера наиболее удачно отражает уровень конкурентоспособности исходя из содержательной интерпретации и других критериев (табл. 1).

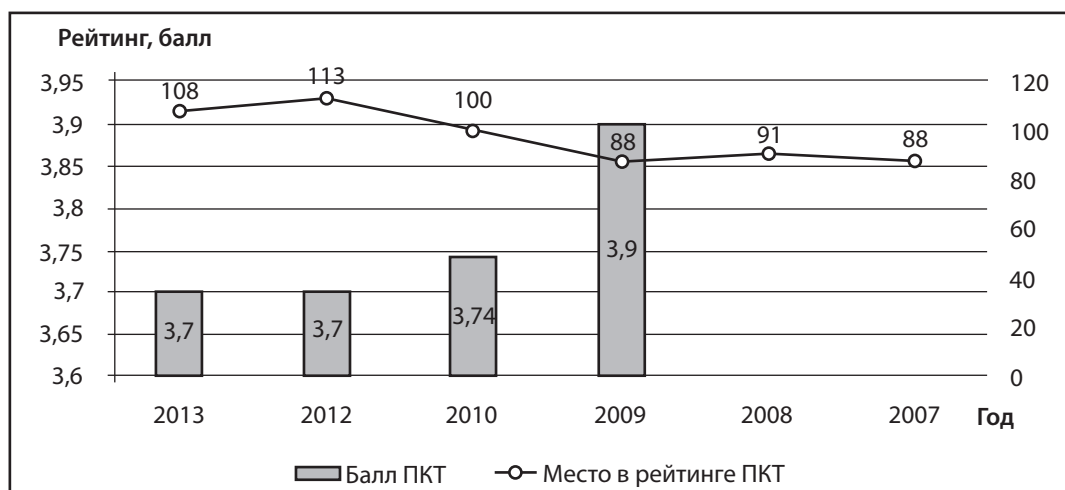

Рис. 2. Позиции Ливии по ИГК, 2007 – 2013 гг. [11]

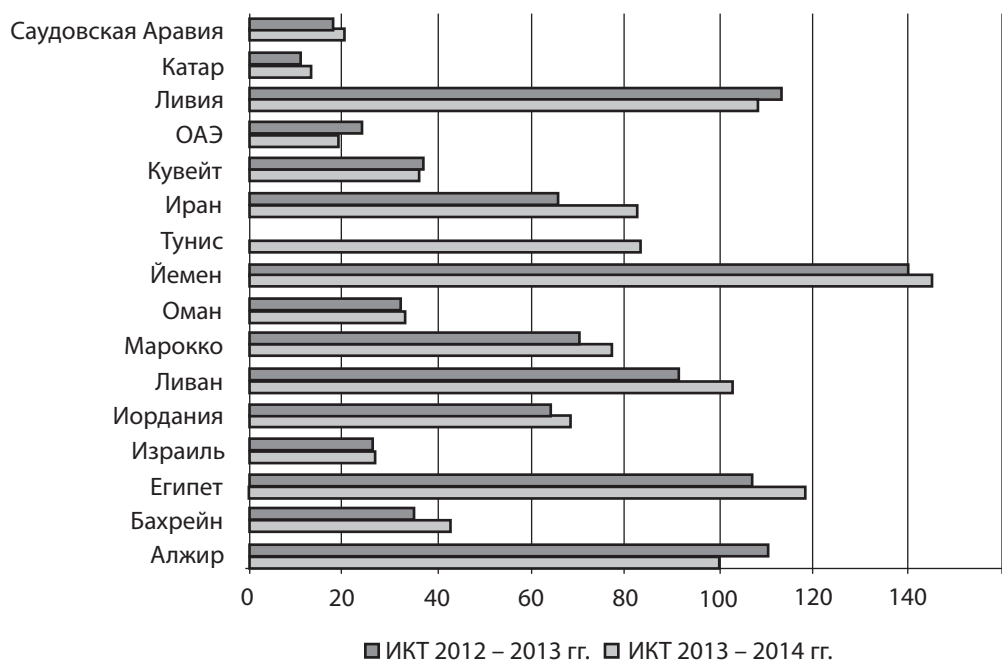

Рис. 3. Позиция Ливии в ИГК в сравнении со странами MENA и странами-экспортерами нефти [11]

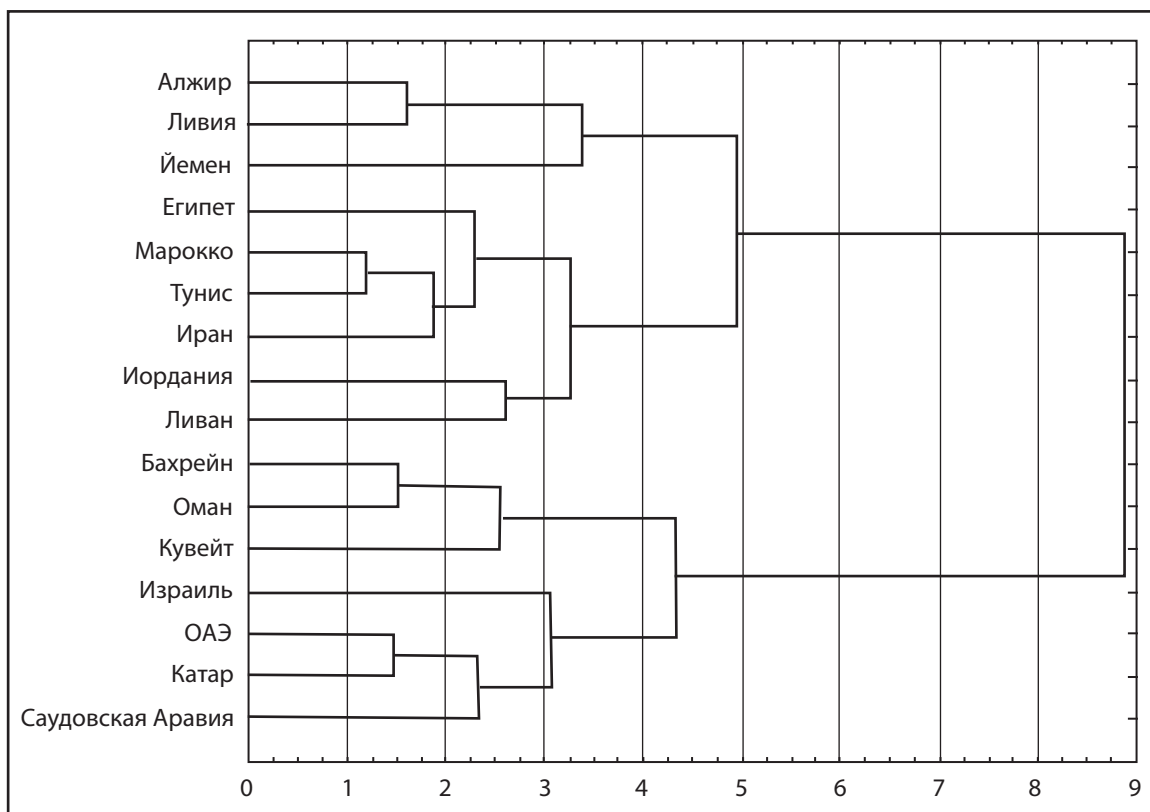

Рис. 4. Дендрограмма стран Северной Африки и Ближнего Востока по 12 индикаторам Индекса глобальной конкурентоспособности

Источник: составлено автором.

Ливия, согласно полученным результатам, находится в кластере 1 вместе с Алжиром и Йеменом.

Для того, чтобы охарактеризовать каждый из выделенных кластеров и выявить общность стран, в пределах каждого из них был использован метод средних значений признаков в кластерах как наиболее иллюстративный.

Результаты приведены на рис. 5.

Для наглядности 12 индикаторов были объединены в три группы индекса глобальной конкурентоспособности: группа 1 (основные требования); группа 2 (факторы эффективности); группа 3 (факторы инновационного развития).

Анализ рис. 5 позволяет дать интерпретацию кластерам и выяснить их особенности.

Состав кластеров, выделенных методом Уорда

Номер кластера	Количество объектов в классе	Состав кластера
Кластер 1	3	Алжир, Ливия, Йемен
Кластер 2	6	Египет, Марокко, Тунис, Иран, Иордания, Ливан
Кластер 3	3	Бахрейн, Оман, Кувейт
Кластер 4	4	Израиль, ОАЭ, Катар, Саудовская Аравия

Источник: составлено автором.

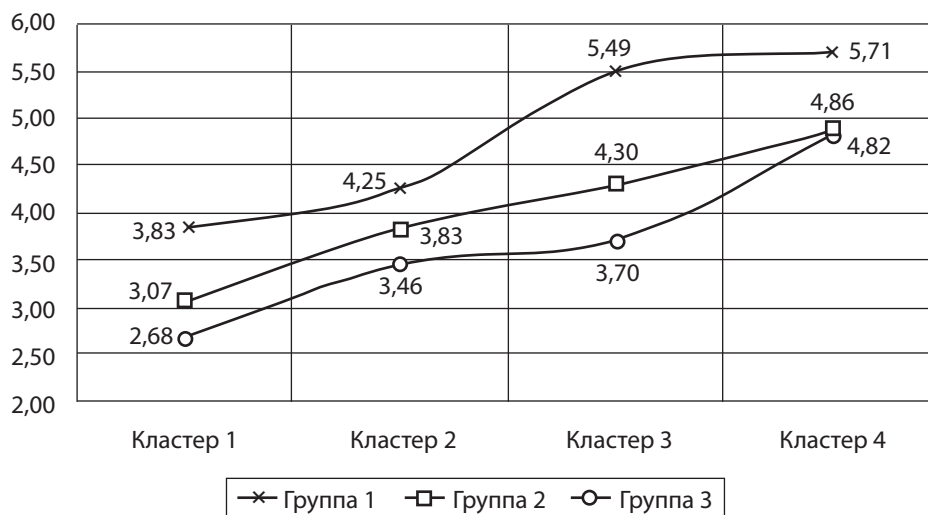

Рис. 5. График средних значений признаков в кластерах, полученных методом Уорда

Источник: составлено автором.

Первый кластер, который формируют Алжир, Ливия и Йемен, характеризуется самыми низкими индикаторами ИГК, соответственно, эти страны не конкурентоспособны в глобальном масштабе и требуют разработки и внедрения серьезных программ по ее повышению по всем направлениям. Самый высокий средний уровень показателей в кластере характерен для группы индикаторов «Факторы инновационного развития», что можно объяснить технологиями добычи нефти иностранными корпорациями в Алжире и Ливии. Неплохие показатели в этой группе стран характерны для индикаторов «Макроэкономическая среда», «Здоровье и начальное образование», «Размер рынка».

Второй кластер формируют шесть стран – Египет, Марокко, Тунис, Иран, Иордания, Ливан. Показатели этих стран являются относительно невысокими. Спецификой кластера является высокие показатели таких индикаторов, как «Здоровье и начальное образование», «Размер рынка». Сравнительно высокий уровень показателей группы индикаторов «Факторы инновационного развития» также объясняются технологиями добычи сырья, которыми владеют иностранные корпорации, работающие на территории страны.

В странах, относящихся к третьему кластеру (Бахрейн, Оман, Кувейт), средние по всем группам показателей находятся на достаточно высоком уровне. Особенно стоит отметить такой индикатор, как «Макроэкономическая среда», уровень которого самый высокий среди всех стран исследования. Также неплохая ситуация в странах кластера сложилась по индикатору «Здоровье и начальное образование». Самым слабым местом стран третьего кластера является группа «Факторы инновационного развития».

Четвертый кластер формируют страны-лидеры рейтинга Глобальной конкурентоспособности – Израиль, ОАЭ, Катар, Саудовская Аравия. Израиль является мировым инновационным лидером, высокотехнологичные производства которого имеют до 14% наукоемкости. Остальные три страны – ОАЭ, Катар и Саудовская Аравия являются крупнейшими мировыми экспортерами нефти и благодаря грамотной и разносторонней политике внедрения программ развития экономики и общества значительно улучшили на последние годы свою конкурентоспособность.

Таким образом, использование кластерного анализа позволило выделить группы стран Северной Африки и Ближнего Востока по уровню глобальной конкурентоспособности. Анализ показал место Ливии в рейтинге и необходимость выделения точек роста экономики Ливии с последующей разработкой и внедрением соответствующих программ.

Для того, чтобы определить точки возможного роста, Ливии необходимо выявить факторы, которые оказывают наибольшее влияние на рейтинг глобальной конкурентоспособности страны. Для этих целей предлагаем использование факторного анализа.

Факторный анализ является многомерным методом исследования, который применяется для изучения взаимосвязей между значениями переменных. Для объективного определения количества влияющих факторов был использован критерий каменистой насыпи, согласно которому следует оставить 2 фактора (рис. 6).

При это основным определяющим будет лишь первый фактор, а второй, как видно на рис. 6, во много раз уступает в силе влияния. Подтверждает правильность выделения двух факторов табл. 2 с процентом общей дисперсии.

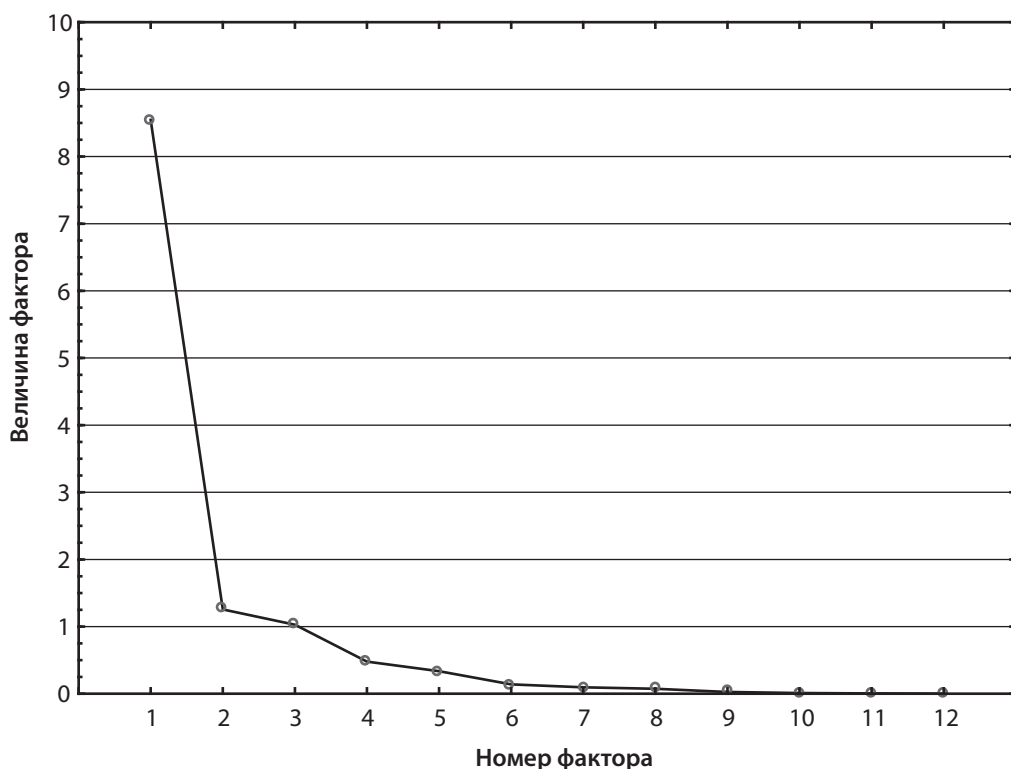

Рис. 6. Критерий «каменистой осыпи» (построено автором)

Таблица 2

Таблица собственных значений факторов

Дисперсия каждого из факторов				
№ п/п	Дисперсия фактора	Процент от общей дисперсии для каждого из факторов	Кумулятивная дисперсия факторов	Накопленный процент от общей дисперсии, %
1	8,546324	71,21936	8,546324	71,21936
2	1,256156	10,46796	9,802479	81,68733

Источник: составлено автором.

Как видно из табл. 2, собственное значение для первого фактора равно 8,546324, т. е. доля дисперсии, объясненная первым фактором, равна приблизительно 71,2%. Второй фактор включает в себя около 10,4% дисперсии. Остальные факторы содержат не более 20% общей дисперсии. Соответственно, выделенные нами два фактора охватывают 81,6% общей дисперсии, что свидетельствует об объективности исследования.

Выделение факторных нагрузок (табл. 3) подразумевает интерпретацию корреляции между факторами и переменными. Поэтому они представляют наиболее важную информацию, на которой основывается интерпретация факторов.

Как видно из табл. 3, фактор 1 имеет высокие нагрузки практически по каждому из 12 индикаторов, за исключением индикатора 3 «Макроэкономическая среда» и индикатора 10 «Размер рынка». Но наивысшие нагрузки характерны для переменных, относящихся к индикатору 1 «Институты», индикатору 8 «Развитие финансового рынка», индикатору 9 «Технологическая готовность», индикатору 11 «Конкурентоспособность компаний». Остальные индикаторы имеют чуть меньшую нагрузку, но находящуюся в пределах 0,8.

Фактор 2 имеет высокую нагрузку лишь по индикатору 10 «Размер рынка», все остальные нагрузки слишком незначительны.

При расчете среднеарифметических нагрузок были получены результаты, трактовка которых позволяет выделить фактор инноваций и технологической готовности в качестве основного, во многом определяющего глобальную конкурентоспособность страны.

Для повышения объективности факторного анализа было определено, какие из двух выделенных факторов наиболее выражены в странах Северной Африки и Ближнего Востока (табл. 4).

Как видно из табл. 4, инновационно-технологический фактор 1 имеет наибольшее значение всего в 6 странах региона – Бахрейне, Израиле, Омане, ОАЭ, Катаре и Саудовской Аравии. Перечисленные страны являются лидерами конкурентоспособности в регионе. Рыночный фактор 2 хорошо себя проявляет в Египте, Израиле, Иране, Саудовской Аравии.

Для таких стран, как Алжир, Иордания, Ливан, Марокко, Йемен, Тунис, Кувейт, Ливия не характерно влияние ни одного из факторов.

Факторные нагрузки

Факторные нагрузки Главные компоненты (>,700000)			Факторные нагрузки Главные компоненты (>,700000)		
	Фактор 1	Фактор 2		Фактор 1	Фактор 2
Индикатор 1	0,949644	-0,036422	Индикатор 8	0,968701	0,050307
Индикатор 2	0,911270	0,107361	Индикатор 9	0,950185	0,041453
Индикатор 3	0,543929	-0,117787	Индикатор 10	0,000006	0,940747
Индикатор 4	0,749351	0,340815	Индикатор 11	0,943520	0,090095
Индикатор 5	0,881245	0,143244	Индикатор 12	0,842129	0,322430
Индикатор 6	0,924173	-0,080458	Общая дисперсия	8,519507	1,282972
Индикатор 7	0,926581	-0,334313	Доля общей дисперсии	0,709959	0,106914

Источник: составлено автором.

Таблица 4

Факторные нагрузки по странам Северной Африки и Ближнего Востока

Факторные нагрузки: главные компоненты		
Страна	Фактор 1	Фактор 2
Алжир	-1,29515	0,61282
Бахрейн	0,85605	-1,68442
Египет	-0,95766	1,15894
Израиль	0,95530	1,02231
Иордания	0,16398	-0,66637
Ливан	-0,34175	-0,06829
Марокко	-0,28874	0,07231
Оман	0,86853	-0,77893
Йемен	-1,64080	-1,31463
Тунис	-0,25354	0,16276
Иран	-0,63896	1,88290
Кувейт	-0,01661	-0,51535
ОАЭ	1,39587	0,15085
Ливия	-1,20113	-1,10350
Катар	1,61884	-0,15894
Саудовская Аравия	0,77576	1,22754

Источник: составлено автором.

Интересным моментом является одновременно большее влияние двух факторов в Израиле и Саудовской Аравии.

ВЫВОДЫ

Исходя из проведенных многофакторных кластерного и факторного анализа можно сделать следующие выводы:

- ✦ страны Северной Африки и Ближнего Востока имеют разный уровень конкурентоспособности. Ливия относится к одним из самых неконкурентных стран мира;
- ✦ среди многочисленных факторов формирования глобальной конкурентоспособности страны особо выделяются инновационно-технологический и рыночный факторы. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Keesing D. B.** Labor Skills and Comparative Advantage / D. B. Keesing // American Economic Review, 1996. – May. – P. 249 – 258.
2. **Ohlin B.** Interregional and International Trade / B. Ohlin. – Cambridge Mass. : Harvard University Press, 1933. – P. 24.
3. **Портер М.** Международная конкуренция / М. Портер / Пер с англ. / Под ред. В. Д. Щетинина. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.
4. **Stolper W. F.** Protection and Real Wages / W. F. Stolper, P. A. Samuelson // Review of Economic Studies, 1941. – No 9. – November. – P. 58 – 73.
5. Конкурентоспроможність регіонів України в умовах глобалізації / Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилюк, Я. В. Белінська та ін. – К. : НІСД, 2005. – 388 с.
6. **Кобиляцький Л. С.** Управління конкурентоспроможністю : навчальний посібник / Л. С. Кобиляцький. – К. : Зовнішня торгівля, 2003. – 304 с.
7. **Фатхутдинов Р. А.** Управление конкурентоспособностью организации / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ЭКСМО, 2004. – 554 с.
8. **Шнипко О. С.** Національна конкурентоспроможність: сутність проблеми, механізм реалізації / О. С. Шнипко. – К. : Наукова думка, 2003. – 334 с.
9. **Ковальська Л. Л.** Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/EETI/2008_5_1/zbirnuk_ETEI_08_1_220.pdf
10. **Ковальська Л. Л.** Оцінка конкурентоспроможності регіону та механізми її підвищення : монографія / Л. Л. Ковальська. – Луцьк : Надстиря, 2007. – 420 с.
11. The Global Competitiveness Report 2013 – 2014 : Full Data Edition, Switzerland. The World Economic Forum, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf

Научный руководитель: Сидоров В. И., кандидат экономических наук, доцент, декан факультета международных экономических отношений и туристического бизнеса Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина

REFERENCES

- Fatkhutdinov, R. A. *Upravlenie konkurentosposobnostiu organizatsii* [Management of competitiveness of the organization]. Moscow: EKSMO, 2004.
- Kobyliatskiy, L. S. *Upravlinnia konkurentospromozhnosti* [Management competitiveness]. Kyiv: Zovnishnia torhivlia, 2003.

Keesing, D. B. "Labor Skills and Comparative Advantage". *American Economic Review*, May (1996): 249-258.

Kovalska, L. L. "Metodychni pidkhody do otsinky konkurentospromozhnosti derzhavy" [Methodological approaches to assessing the competitiveness of the state]. www.nbuv.gov.ua/port/Soc_Gum/En/ETEI/2008_5_1/zbirnuk_ETEI_08_1_220.pdf

Kovalska, L. L. *Otsinka konkurentospromozhnosti rehionu ta mekhanizmu ii pidvyshchennia* [Evaluation of the competitiveness of the region and the mechanisms of its increase]. Lutsk: Nadstyr'ia, 2007.

Ohlin, B. *Interregional and International Trade*. Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1933.

Porter, M. *Mezhdunarodnaia konkurentsia* [International competition]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia, 1993.

Shnytko, O. S. *Natsionalna konkurentospromozhnist: sutnist problemy, mekhanizm realizatsii* [National Competitiveness: essence of the problem, the mechanism of implementation]. Kyiv: Naukova dumka, 2003.

Stolper, W. F., and Samuelson, P. A. "Protection and Real Wages". *Review of Economic Studies*, no. 9 (1941): 58-73.

"The Global Competitiveness Report 2013 – 2014". http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf

Zhalilo, Ya. A., Bazyliuk, Ya. B., and Belinska, Ya. V. *Konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [Competitiveness of Regions of Ukraine in the context of globalization]. Kyiv: NISD, 2005.

УДК 338.24

ОСОБЛИВОСТІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ДОСВІД НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ У КРАЇНАХ ЄС

© 2014 СЕНІНА А. О.

УДК 338.24

Сеніна А. О. Особливості та організаційний досвід надання адміністративних послуг у країнах ЄС

У статті розглянуто процес розвитку системи адміністративних послуг (АП) у історичній ретроспективі, проведено аналіз теоретико-методологічних аспектів системи адміністративних послуг ЄС: принципів, моделі та її складових. Здійснено уточнення сутності, з'ясування особливостей та тенденцій розвитку «європейської моделі» надання АП. Розглянуто організаційні особливості надання адміністративних послуг, а також європейська нормативно-правова база і питання розвитку державних послуг в ЄС. Аналіз надав можливість визначити головні проблеми, пов'язані з практичною реалізацією моделі та процесом розвитку системи адміністративних послуг в ЄС, а також дозволив намітити напрямки подальших досліджень передового досвіду деяких країн ЄС. Відмічено, що в Україні спостерігається помітне відставання від ЄС як у сфері державного регулювання ринків послуг загалом, так і за окремими напрямками модернізації системи АП. Визначено найбільш перспективні напрями розвитку системи АП в Україні, виходячи з аналізу досвіду її реалізації у країнах ЄС.

Ключові слова: державні послуги, адміністративні послуги, державне регулювання, електронний уряд, бенчмаркінг.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 23.

Сеніна Анастасія Олександрівна – аспірантка, кафедра оподаткування, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: nastyia_senina@mail.ru

УДК 338.24

Сеніна А. А. Особенности и организационный опыт предоставления административных услуг в странах ЕС

В статье рассмотрен процесс развития системы административных услуг (АУ) в исторической ретроспективе, проведен анализ теоретико-методологических аспектов системы административных услуг ЕС: принципов, модели и ее составляющих. Осуществлено уточнение сущности, выявлены особенности и тенденции развития «европейской модели» предоставления АУ. Рассмотрены организационные особенности предоставления административных услуг, а также европейская нормативно-правовая база и вопросы развития государственных услуг в ЕС. Анализ дал возможность определить главные проблемы, связанные с практической реализацией модели и процессом развития системы административных услуг в ЕС, а также позволил наметить направления дальнейших исследований передового опыта некоторых стран ЕС. Отмечено, что в Украине наблюдается заметное отставание от ЕС как в сфере государственного регулирования рынков услуг в целом, так и по отдельным направлениям модернизации системы АУ. Определены наиболее перспективные направления развития системы АУ в Украине, исходя из анализа опыта ее реализации в странах ЕС.

Ключевые слова: государственные услуги, административные услуги, государственное регулирование, электронное правительство, бенчмаркинг.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Библ.:** 23.

Сеніна Анастасія Олександрівна – аспірантка, кафедра налогообложения, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: nastyia_senina@mail.ru

UDC 338.24

Sienina A. O. Features and Organizational Experience of Administrative Services in the EU

The article describes the process of development and administrative services (AS) from the historical perspective, the analysis of the theoretical and methodological aspects of the system of administrative services of the EU: principles, the model and its components. The essence was refined, the peculiarities and tendencies of development of the "European Model" to provide AS. The organizational features of providing administrative services, as well as the European regulatory framework and the development of public services in the EU were considered. The analysis made it possible to identify the main problems related to the practical implementation of the model and the process of development of the system of administrative services in the EU, as well as allowed to identify areas for further research of excellence in some EU countries. It was noted that in Ukraine there is a noticeable lag from the EU in the field of state regulation of service markets in general and in certain areas of modernization of the AS. The most promising directions of development of the AS in Ukraine were identified, based on the analysis of the experience of its implementation in the EU.

Key words: public services, administrative services, government regulation, e-government benchmarking.

Pic.: 3. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 23.

Sienina Anastasiia O. – Postgraduate Student, Department of Taxation, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: nastyia_senina@mail.ru

Keesing, D. B. "Labor Skills and Comparative Advantage". *American Economic Review*, May (1996): 249-258.

Kovalska, L. L. "Metodychni pidkhody do otsinky konkurentospromozhnosti derzhavy" [Methodological approaches to assessing the competitiveness of the state]. www.nbuv.gov.ua/port/Soc_Gum/En/ETEI/2008_5_1/zbirnuk_ETEI_08_1_220.pdf

Kovalska, L. L. *Otsinka konkurentospromozhnosti rehionu ta mekhanizmu ii pidvyshchennia* [Evaluation of the competitiveness of the region and the mechanisms of its increase]. Lutsk: Nadstyr'ia, 2007.

Ohlin, B. *Interregional and International Trade*. Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1933.

Porter, M. *Mezhdunarodnaia konkurentsia* [International competition]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia, 1993.

Shnytko, O. S. *Natsionalna konkurentospromozhnist: sutnist problemy, mekhanizm realizatsii* [National Competitiveness: essence of the problem, the mechanism of implementation]. Kyiv: Naukova dumka, 2003.

Stolper, W. F., and Samuelson, P. A. "Protection and Real Wages". *Review of Economic Studies*, no. 9 (1941): 58-73.

"The Global Competitiveness Report 2013 – 2014". http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf

Zhalilo, Ya. A., Bazyliuk, Ya. B., and Belinska, Ya. V. *Konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [Competitiveness of Regions of Ukraine in the context of globalization]. Kyiv: NISD, 2005.

УДК 338.24

ОСОБЛИВОСТІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ДОСВІД НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ У КРАЇНАХ ЄС

© 2014 СЕНІНА А. О.

УДК 338.24

Сеніна А. О. Особливості та організаційний досвід надання адміністративних послуг у країнах ЄС

У статті розглянуто процес розвитку системи адміністративних послуг (АП) у історичній ретроспективі, проведено аналіз теоретико-методологічних аспектів системи адміністративних послуг ЄС: принципів, моделі та її складових. Здійснено уточнення сутності, з'ясування особливостей та тенденцій розвитку «європейської моделі» надання АП. Розглянуто організаційні особливості надання адміністративних послуг, а також європейська нормативно-правова база і питання розвитку державних послуг в ЄС. Аналіз надав можливість визначити головні проблеми, пов'язані з практичною реалізацією моделі та процесом розвитку системи адміністративних послуг в ЄС, а також дозволив намітити напрямки подальших досліджень передового досвіду деяких країн ЄС. Відмічено, що в Україні спостерігається помітне відставання від ЄС як у сфері державного регулювання ринків послуг загалом, так і за окремими напрямками модернізації системи АП. Визначено найбільш перспективні напрями розвитку системи АП в Україні, виходячи з аналізу досвіду її реалізації у країнах ЄС.

Ключові слова: державні послуги, адміністративні послуги, державне регулювання, електронний уряд, бенчмаркінг.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 23.

Сеніна Анастасія Олександрівна – аспірантка, кафедра оподаткування, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: nastyia_senina@mail.ru

УДК 338.24

Сеніна А. А. Особенности и организационный опыт предоставления административных услуг в странах ЕС

В статье рассмотрен процесс развития системы административных услуг (АУ) в исторической ретроспективе, проведен анализ теоретико-методологических аспектов системы административных услуг ЕС: принципов, модели и ее составляющих. Осуществлено уточнение сущности, выявлены особенности и тенденции развития «европейской модели» предоставления АУ. Рассмотрены организационные особенности предоставления административных услуг, а также европейская нормативно-правовая база и вопросы развития государственных услуг в ЕС. Анализ дал возможность определить главные проблемы, связанные с практической реализацией модели и процессом развития системы административных услуг в ЕС, а также позволил наметить направления дальнейших исследований передового опыта некоторых стран ЕС. Отмечено, что в Украине наблюдается заметное отставание от ЕС как в сфере государственного регулирования рынков услуг в целом, так и по отдельным направлениям модернизации системы АУ. Определены наиболее перспективные направления развития системы АУ в Украине, исходя из анализа опыта ее реализации в странах ЕС.

Ключевые слова: государственные услуги, административные услуги, государственное регулирование, электронное правительство, бенчмаркинг.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Библ.:** 23.

Сеніна Анастасія Олександрівна – аспірантка, кафедра налогообложения, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: nastyia_senina@mail.ru

UDC 338.24

Sienina A. O. Features and Organizational Experience of Administrative Services in the EU

The article describes the process of development and administrative services (AS) from the historical perspective, the analysis of the theoretical and methodological aspects of the system of administrative services of the EU: principles, the model and its components. The essence was refined, the peculiarities and tendencies of development of the "European Model" to provide AS. The organizational features of providing administrative services, as well as the European regulatory framework and the development of public services in the EU were considered. The analysis made it possible to identify the main problems related to the practical implementation of the model and the process of development of the system of administrative services in the EU, as well as allowed to identify areas for further research of excellence in some EU countries. It was noted that in Ukraine there is a noticeable lag from the EU in the field of state regulation of service markets in general and in certain areas of modernization of the AS. The most promising directions of development of the AS in Ukraine were identified, based on the analysis of the experience of its implementation in the EU.

Key words: public services, administrative services, government regulation, e-government benchmarking.

Pic.: 3. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 23.

Sienina Anastasiia O. – Postgraduate Student, Department of Taxation, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: nastyia_senina@mail.ru

У сучасній економіці державний сектор відіграє провідну роль – як регулятор, роботодавець і постачальник послуг. У країнах – учасницях ЄС його частка у ВВП складає від 23,2% (Греція) до 8,3% (Нідерланди), на державу працює понад 25% усіх зайнятих [10]. Продуктивність та ефективність державного сектора є потужним чинником економічного зростання, а отже, органи влади, крім завдань забезпечення фінансової стабільності, підвищення конкурентоспроможності та зайнятості, мають постійно вдосконалювати систему управління за рахунок покращення доступності та якості суспільних послуг, а також налагодження більш тісної взаємодії із кінцевими споживачами – бізнесом і громадянами [3].

З іншого боку, не менш важливим фактором є ефективна взаємодія всередині системи органів управління, оскільки вона сприяє встановленню єдиних стандартів суспільних, у тому числі адміністративних послуг, підвищенню ефективності збору, аналізу, використання та надання інформації, скороченню адміністративних витрат громадян і бізнесу тощо. Унікальність випадку Європейської Спільноти полягає в тому, що модернізація державного сектора відбувається водночас на кількох рівнях – місцевому, регіональному, національному та міжнародному [8].

У контексті стратегії євроінтеграції, досягнення та проблеми розвитку системи суспільних, і, зокрема, адміністративних послуг (далі – АП) країн – учасниць ЄС становлять великий інтерес для України, яка поки що значно відстає у даній сфері не лише від найбільш розвинених економік, але й від нових учасників спільноти. Отже, узагальнення, систематизація та адаптація кращого європейського досвіду організації системи АП є важливим методологічним і науково-практичним завданням. Разом із тим, у вітчизняній науковій літературі спеціалізовані дослідження, присвячені проблематиці розвитку системи АП в країнах ЄС відсутні, що підкреслює актуальність та значущість обраної теми.

Метою статті є уточнення сутності, з'ясування особливостей та тенденцій розвитку «європейської моделі» надання АП, а також визначення найбільш перспективних напрямів розвитку системи АП в Україні, виходячи з аналізу досвіду її реалізації у країнах ЄС.

Розглядаючи процес розвитку системи АП у історичній ретроспективі, слід відмітити, що проекти та програми з удосконалення, зокрема, стандартизації сфери суспільних послуг ЄС було визначено пріоритетними для сектора державного управління ще на початку 1990-х років, проте системних досліджень ефективності цих послуг до 2000-х років не проводилося [19; 20]. Перші спроби створення загальноєвропейського ринку послуг можна датувати 1957 р., коли в Римі було укладено «Договір про Європейську Економічну Спільноту», ст. 49 якого передбачає «...заборону обмежень щодо свободи надання послуг громадянам країн-учасниць у межах Спільноти» [22]. Програма розвитку внутрішнього ринку ЄС забезпечила ліквідацію більшості торговельних бар'єрів до середини 1990-х рр. Проте в секторі послуг, насамперед, суспільних, обмеження, обумовлені національними стандартами та відмінностями у законодавстві, залишалися в силі до початку цілеспрямованого процесу інтеграції національних ринків послуг, на які припадає більш як 70% ВВП країн – учасниць ЄС [10]. Нарешті, запропонована у 2004 р. Директива ЄС «Про послуги на внутрішньому ринку» (ухвалено у 2006 р., ратифіковано у 2009 р.) забезпечила безперешкодне надання послуг на території усіх країн – учасниць Спільноти [6]. Разом з тим, специфіка

суспільних, а особливо – АП, які надаються національними та місцевими органами управління, обумовила низку проблем і особливостей інтеграції у цій сфері, а процес розширення ЄС наприкінці 90-х і до сьогодні визначає незворотність реформ і суттєві відмінності між окремими країнами ЄС. Найважливішим трендом розвитку системи АП є поступове зближення національних систем на основі спільних загальноєвропейських принципів.

Стратегія «Європа 2020», розроблена у відповідь на фінансово-економічну кризу 2008 – 2009 рр. являє собою низку економічних і соціальних ініціатив, орієнтовану на стимулювання високого рівня зайнятості, сталого економічного зростання та забезпечення соціальної справедливості [9]. Стратегію спрямовано на модернізацію європейської системи державного управління, у т. ч. сфери адміністративних послуг: підвищення ефективності, покращення прозорості та якості обслуговування в державному секторі є необхідною умовою реалізації європейської стратегії розвитку «економіки знань» [14; 21]. Таким чином, удосконалення системи АП відіграє ключову роль в модернізації державного сектора ЄС, а магістральним напрямом розвитку є інформатизація, тобто реалізація концепції АП у форматі «електронного уряду» [16].

Громадяни ЄС мають право вільно пересуватися, проживати, працювати, вести бізнес на усій території ЄС, однак забезпечення цих прав і свобод вимагає налагодженої взаємодії з органами управління країн-учасниць [18]. Відповідно, уряди країн ЄС активно модернізують систему та процес надання послуг, знижуючи адміністративні витрати, витрати часу, при одночасному підвищенні ефективності та результативності АП. Однак, оскільки вдосконалення відбувається на національному рівні, подібні зміни відбуваються досить повільно, із різною у різних країнах швидкістю та результатами [12; 13].

Спільна платформа для розвитку системи АП у країнах ЄС формується на основі принципів ефективного управління у сфері суспільних послуг, а саме:

1. *Принцип субсидіарності та пропорційності* вимагає від органів управління ухвалення рішень щодо АП якомога ближче до споживачів, тобто надання АП на місцевому, регіональному, національному рівні або на рівні ЄС, де їхнє надання є найбільш ефективним. Пропорційність обмежує дії вищестоящих органів лише тими, що необхідні для досягнення узгоджених з іншими рівнями влади цілей політики, тобто забезпечують максимальну можливу свободу рішень країн-учасниць.

2. *Принцип орієнтованості на споживачів, громадян і підприємства*, потреби яких визначають перелік і порядок надання АП. Потреби одержувачів включають: 1) безпечний та гнучкий доступ (персоналізацію послуг); 2) багатоканальність (максимальна доступність); 3) «єдине вікно» (отримання АП в одному місці, навіть якщо послуга надається спільно кількома органами); 4) разовість (унікнення повторного надання інформації, необхідної для отримання послуг); 5) взаємну довіру (збереження комерційної таємниці та приватних даних).

3. *Принцип загальнодоступності*, тобто створення рівних можливостей на усіх рівнях для всіх громадян і компаній країн ЄС без будь-якої дискримінації.

4. *Принцип безпечності (конфіденційності)*, означає, що органи управління мають гарантувати недоторканність інформації, що стосується приватного життя громадян і

конфіденційність даних, отриманих від суб'єктів підприємницької діяльності. З урахуванням вимог безпеки споживачі мають право контролювати використання органами управління зібраної щодо них інформації на задекларовані цілі.

5. *Принцип багатомовності* також має обов'язково враховуватися, оскільки без нього неможливо забезпечити дотримання гарантованих прав і свобод, доступності, якості, багатосторонньої взаємодії в процесі надання АП у поліетнічному, багатомовному середовищі, яке являє собою ЄС.

6. *Принцип адміністративної простоти* передбачає спрощення процедур для громадян і підприємств з метою скорочення їхніх адміністративних витрат.

7. *Принцип прозорості* передбачає зрозумілість процесу, а також право одержувачів мати уявлення про механізми ухвалення рішень щодо надання відповідних АП.

8. *Принцип сталості інформації* реалізується у різноманітних формах документування процедур і рішень щодо АП, тобто збереження цілісності, достовірності й точності інформації протягом тривалого періоду часу, з урахуванням умов безпеки та конфіденційності.

9. *Принцип відкритості* відображає готовність осіб, підприємств та організацій щодо обміну досвідом і має на меті розширення знань учасників для вирішення пріоритетних проблем у сфері АП.

10. *Принцип обміну досвідом* означає, що органи управління мають ділитися з іншими концепціями, методами, процедурами, які добре зарекомендували себе на практиці.

11. *Принцип адаптивності* вказує, що органи управління зосереджують зусилля на впровадженні АП, здатних пристосовуватися у мінливому соціально-економічному середовищі, незалежно від місця їхнього надання та одержувача послуг.

12. *Принцип ефективності та результативності* передбачає створення середовища, що забезпечує надання АП максимальній кількості підприємств і громадян із мінімальними витратами (оптимізація витрат і вигод) із урахуванням інших принципів, таких як адаптивність, простота, безпека тощо [19; 20].

Таким чином, усі принципи можна розділити на три категорії: 1) стратегічний (провідний) принцип, який формує загальний контекст усіх дій органів управління (1-й принцип); 2) взаємодії зі споживачами, які відображають загальні

потреби і очікування одержувачів АП (принципи 2 – 8-й); 3) управління, які забезпечують основу для співпраці між державними органами (принципи 9 – 12-й, *рис. 1*).

Слід також зауважити, що жоден із принципів не є обов'язковим для країн – учасниць ЄС. На національному рівні кожна держава може інституалізувати принципи, визначати їх пріоритетність самостійно, за власними критеріями [14; 21]. Водночас, соціально-економічні проблеми, що стоять перед ЄС, усе частіше вимагають спільних заходів у сфері економічної політики, об'єднання зусиль держав-учасниць щодо впровадження широкого спектру законодавчих актів, які є ключовим інструментом для подібної взаємодії. Зокрема, директиви ЄС вимагають створення державами-учасницями умов для безперешкодного надання АП у електронному вигляді поза національними кордонами, ведення єдиних реєстрів компаній, державних закупівель та статистичної інформації, електронної ідентифікації громадян та платників податків, а також забезпечення стандартизації системи електронних АП тощо [4 – 7; 15].

Зважаючи на важливість загальних принципів для цілей модернізації вітчизняної системи АП, нами було проведено їхній порівняльний аналіз, причому для України принципи надання АП розглядалися в контексті їхньої еволюції протягом 2006 – 2014 рр. у ході проведення адміністративної реформи (*табл. 1*).

Виходячи з результатів аналізу, слід відмітити, що, *по-перше*, українська система АП поступово наближається до загальноєвропейських принципів надання суспільних послуг; *по-друге*, вітчизняний підхід досі суттєвим чином відрізняється від підходу ЄС, зокрема, у частині: а) переліку (у т. ч. кількості) базових принципів; б) їхньої пріоритетності; в) відсутності окремих напрямів, орієнтованих на інтеграційні процеси (в межах взаємодії з ЄС); *по-третє*, як наслідок незавершеності адміністративної реформи, практично відсутні принципи, що забезпечують покращення взаємодії адміністративних органів у процесі надання АП. Саме ці відмінності, на наш розсуд, й обумовлюють величезний розрив між «європейською» і «українською» моделями.

Проте впровадження єдиної моделі АП у ЄС не слід вважати однозначно успішним і безперешкодним проце-

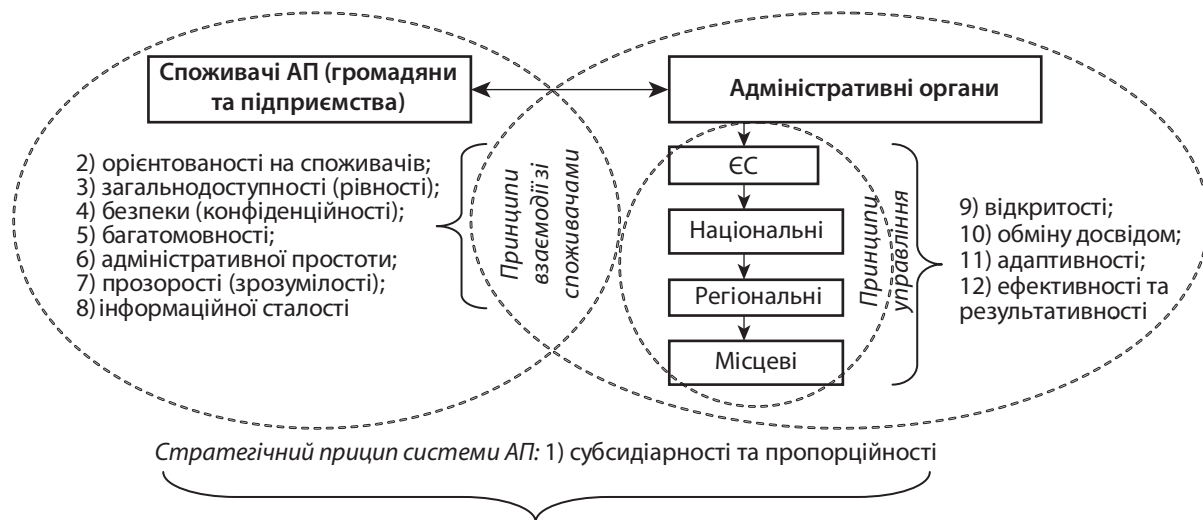

Рис. 1. Принципи взаємодії споживачів та органів управління у процесі надання АП

Джерело: складено автором на основі джерел [17; 21].

Порівняльні характеристики принципів надання АП в Україні та країнах ЄС

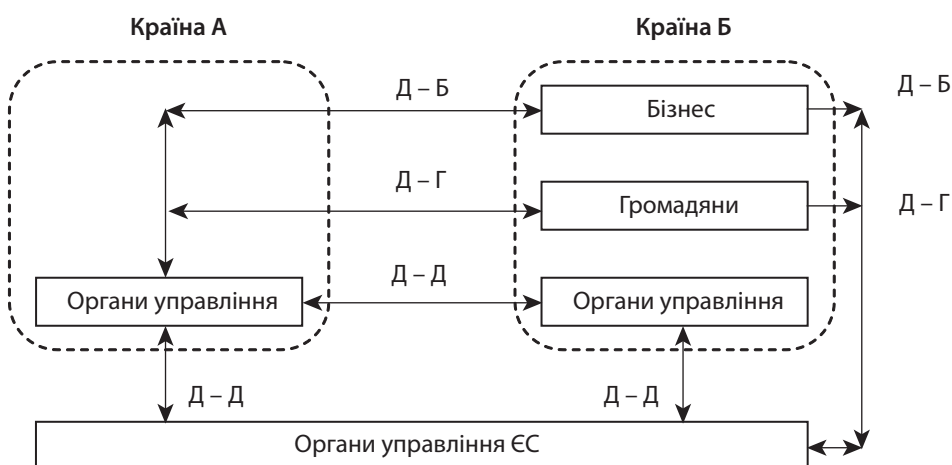
Україна		Країни ЄС
Концепція розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади, 2006 р.	Закон України «Про адміністративні послуги», 2012 р.	
1) доступності*, у т. ч.: а) територіальна наближеність; б) наявність транспортного сполучення, вказівних знаків, під'їзних шляхів та місць паркування; в) безперешкодного доступу до приміщення; г) безперешкодного одержання бланків, формулярів, у т. ч. із веб-сторінки; 2) дотримання стандартів надання АП; 3) відповідності розміру плати за послуги економічно обґрунтованим витратам; 4) відкритості; 5) результативності*; 6) своєчасності; 7) зручності, у т. ч.: а) вибір способу звернення, у т. ч. поштою, електронною поштою тощо; б) «єдине вікно»; в) зручний графік прийому; г) зручний порядок оплати; 8) відкритості, у т. ч.: а) наявність інформації щодо процедур, переліку документів, розміру, порядку оплати і посадових осіб; б) отримання інформації телефоном, електронною поштою та надання консультативної допомоги; 9) поваги, у т. ч.: а) ввічливе ставлення; б) допомога в оформленні документів; в) рівність усіх громадян; г) наявності побутових зручностей; 10) професійності	1) верховенства права, у т. ч. законності та юридичної визначеності; 2) стабільності; 3) рівності перед законом; 4) відкритості та прозорості; 5) оперативності та своєчасності; 6) доступності інформації; 7) захищеності персональних даних; 8) раціональної мінімізації кількості документів та процедурних дій; 9) неупередженості та справедливості; 10) доступності та зручності	1) субсидіарності та пропорційності; 2) орієнтованості на споживачів, у т. ч.: а) безпечний та гнучкий доступ; б) максимальна доступність; в) «єдине вікно»; г) разовість надання інформації; д) взаємна довіра; 3) загальнодоступності (рівності); 4) безпеки (конфіденційності); 5) багатомовності; 6) адміністративної простоти; 7) прозорості (зрозумілості); 8) інформаційної сталості; 9) відкритості; 10) обміну досвідом; 11) адаптивності; 12) ефективності та результативності

** У «Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади» як «принципи» названо пп.1 – 4, у той час як пп. 1 (повторно) і 5 – 10 представлено як «критерії якості та ефективності надання АП».

Джерело: складено автором на основі джерел [1; 2; 19: 20]

сом, він набуває ознак системності поступово, про що говорить формалізація єдиної моделі взаємодії одержувачів АП із органами управління усіх рівнів у процесі надання послуг лише у середині 2000-х років (рис. 2, табл. 2) [14; 21]. АП, що надаються у країнах ЄС, за типом взаємодії між учасниками можна поділити на три групи: 1) пряма взаємодія між

підприємствами (громадянами) та органами управління однієї країни (на основі цих АП формується «національна модель»); 2) пряма взаємодія між підприємствами (громадянами) однієї країни та органами управління інших країн-учасниць ЄС; 3) взаємодія між органами управління, у т. ч. різних країн та/або країн та ЄС (див. рис.2, табл. 2).

Д – Б – взаємодія держави та бізнесу; Д – Г – взаємодія держави та громадян;
 Д – Д – взаємодія органів управління

Рис. 2. Модель АП на основі взаємодії громадян, бізнесу та органів управління

Джерело: складено автором на основі джерел [12; 14; 17; 21]

Європейська модель надання АП (за напрямками та типами взаємодії учасників)

Напрямок	Тип взаємодії	Послуги	Рівень
Дозволи та реєстрації	Д – Г	Свідоцтва про народження і шлюб Водійські права Паспорти, візи, посвідчення Видача видів на проживання, дозволів на роботу Реєстрація транспортних засобів	Субнаціональний (регіональний, місцевий) Національний (країни-учасниці)
Зайнятість та соціальне забезпечення	Д – Г	Визнання кваліфікаційних сертифікатів, дипломів Допомоги по безробіттю Допомога у пошуку роботи Інформаційна підтримка соціального забезпечення	Субнаціональний Національний
Підприємництво	Д – Б Д – Д	Започаткування бізнесу (компанії) Державні закупівлі Реєстрація патентів, товарних знаків, промислових зразків Захист прав споживачів, маркування, пакування	Субнаціональний Національний Наднаціональний (ЄС)
Оподаткування	Д – Б Д – Г Д – Д	Реєстрація платників податків Відшкодування ПДВ Подання декларацій, сплата податків, зборів, інших платежів Інформація про податкові пільги	Субнаціональний Національний Наднаціональний
Статистика	Д-Б Д-Д	Збір і надання статистичних даних	Національний Наднаціональний

Джерело: складено автором на основі джерел [14; 17; 19; 20; 21].

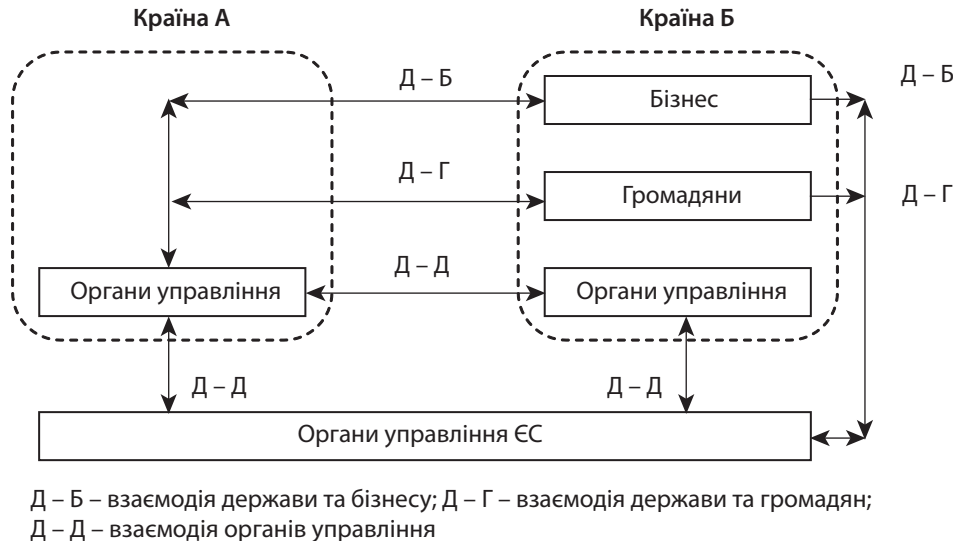

Рис. 3. Складові європейської моделі надання АП*

Джерело: складено автором на основі джерел [12; 17; 21]

Характерними рисами європейської концептуальної моделі АП, з точки зору організації надання послуг, є такі: 1) *єдність* – спільні (єдині) базові принципи моделі ЄС забезпечують сумісність побудованих на її основі «національних» моделей країн-учасниць; 2) *універсальність* – єдина методологічна і технологічна платформи сприяють інтеграції до процесу надання АП кожного існуючого або новоствореного органу управління на будь-якому рівні (субнаціональний, національний, наднаціональний); 3) *гнучкість* – складові моде-

лі максимально спрощують і раціоналізують систему відносин між суб'єктами процесу надання АП, водночас уникаючи дублювання функцій.

Для кращого розуміння особливостей моделі потрібно виділити ще два типи АП: 1) базові; 2) комплексні (див. рис. 2). Перші пов'язані з безпосередньою, прямою взаємодією між одержувачем (підприємством, громадянином) і органом управління – як, наприклад, отримання довідок або реєстрація шлюбів.

Другий тип вимагає координації зусиль органів управління кількох рівнів, у т. ч. на субнаціональному (регіональному, місцевому) та/або національному та/або наднаціональному (рівень ЄС) – наприклад, щодо сплати окремих видів податків або одержанні статистичної інформації. Обидва типи послуг надаються на основі даних, зосереджених у реєстрах (базах даних, архівах), але для надання базових АП відповідний орган використовує власну інформаційну базу, а для надання комплексних АП необхідний обмін інформацією між задіяними у процесі органами (рис. 3).

Практична реалізація моделі АП в ЄС стикається з багатьма проблемами, оскільки процес удосконалення в державному секторі сполучає у собі велику кількість різно-рідних складових, обумовлених як шляхом розвитку економіки та суспільства ЄС, так і перспективними цілями, що стоять перед Спільнотою. Виходячи з проведеного аналізу організаційних особливостей європейської моделі, можна стверджувати, що розвиток системи АП стикається з чотирма головними типами проблем.

По-перше, «проблеми наступництва», оскільки у держсекторі система управління, технічні системи і методи, які використовуються для надання послуг мають деякі характеристики, що обмежують можливості ефективного використання більш сучасних систем (наприклад, програмного забезпечення), а їхнє швидке вдосконалення неможливе без значного зростання витрат, і потребує тривалого часу внаслідок великих масштабів (кількості установ, чисельності персоналу, номенклатури послуг) і розгалуженості організаційних мереж. У випадку ЄС ці ризики лише посилюються, оскільки в процесі, крім національних урядів, задіяні також вищі (ЄС) і нижчі (регіони, громади) рівні управління.

По-друге, як і більшість ієрархічних утворень, система АП потерпає від бюрократії та «опору змін» на двох рівнях взаємодії: 1) між органами управління (наднаціональні, національні, галузеві, регіональні, місцеві); 2) між органами управління та споживачами, враховуючи той факт, що створити «ідеальне єдине вікно», інституцію яка б поєднувала у собі ознаки централізованої та децентралізованої моделі надання АП неможливо в принципі.

По-третє, існуючі відмінності у доступності та якості АП – на рівні ЄС, країн, окремих регіонів або навіть організацій в межах однієї країни, визначають феномен «асиметричного розвитку»: певні різновиди (типи) АП будуть впроваджуватися організаціями, що їх надають, швидше за решту. Тобто, окремі категорії споживачів АП у різних країнах (регіонах, організаціях) отримуватимуть переваги, перед іншими, які матимуть справу із органами, що відстають у сфері застосування інноваційних концепцій, методів і технологій.

По-четверте, рівень довіри з боку одержувачів АП (громадян, підприємств) до органів управління залишається відносно низьким, оскільки доступність та якість послуг в державному секторі суттєвим чином відстає від аналогів приватного сектора, це стосується, зокрема, фінансових, інформаційних, консультаційних послуг.

Ще однією важливою проблемою є методологія оцінювання явищ та процесів, пов'язаних із розвитком системи АП, насамперед, впровадженням організаційних і технологічних інновацій, які є основою «електронного уряду» (e-government). У нашому дослідженні розглянуто два підходи: ЄС (EU e-Government Benchmark) та ООН (UN E-Government Survey), у яких, зокрема, вивчаються й питання надання АП громадянам і

підприємствам. Обидві методики ґрунтуються на вивченні показників, які характеризують окремі складові системи та процесу надання суспільних послуг, із наступним усередненням отриманих значень у вигляді індексів, на основі яких відбувається ранжування (рейтингове оцінювання) країн [11; 23].

Методика ЄС включає дослідження таких питань, як орієнтація на споживача (одержувача), прозорість, доступність на міжнародному рівні (транскордонна доступність або на рівні ЄС), перелік базових послуг, ефективність та задоволеність, у той час як ООН використовує для обчислення індексу розвитку електронного уряду (e-government development index, EGDI) середньозважену із нормованих оцінок трьох напрямків розвитку сфери суспільних послуг: обсяг та якість послуг; доступність послуг, а також їхній вплив на людський капітал (табл. 3) [9; 21].

Звертає на себе увагу те, що методики досить прості й зрозумілі для споживачів вміщеної у звітах інформації, якими є представники міжнародних організацій, національних урядів, місцевого самоврядування, бізнесу та громадськості, зацікавлені в розвитку сфери суспільних послуг, покращенні їхньої якості, скороченні витрат тощо. Крім того, різниця в підходах до оцінювання послуг, які надаються органами управління, забезпечує їхню взаємодоповнюваність, тобто, дає змогу розглянути досягнення та проблеми розвитку суспільних послуг у ширшому контексті.

Провівши порівняння рейтингів країн – учасниць ЄС із використанням обох методів за 2012 та 2014 рр. (це обумовлено тим, що оцінювання за методологією ООН здійснюється раз на два роки, у той час як за методологією ЄС – щорічно), було встановлено країни, які досягли найбільших (найменших) успіхів щодо впровадження інновацій в сфері суспільних послуг, зокрема, АП для бізнесу та громадян (табл. 3).

Країни, які посідають найвищі щаблі в обох рейтингах, такі як Велика Британія, Швеція, Іспанія, Фінляндія, можна розглядати як приклади кращої практики ЄС. З іншого боку, такі країни, як Кіпр, Румунія, Словаччина, Чехія за досліджуваний період, порівняно із іншими країнами ЄС, демонструють непереконливі результати, а отже, на їхньому досвіді доцільно вивчати проблеми, що виникають на шляху розвитку системи АП (див. табл. 3).

Очевидною також є наявність двох типів залежностей: між рівнем розвитку сфери суспільних послуг, з одного боку, і рівнем економічного розвитку країни та її розмірами – з іншого. Найбільш розвинені країни ЄС, такі як Велика Британія, Швеція, Нідерланди, Франція та інші є постійними лідерами, і, водночас, найшвидший прогрес демонструють «малі економіки», наприклад, Мальта та Естонія, тоді як «нові» країни ЄС (Східної та Південної Європи), із відносно більшими економіками, такі як Румунія, Польща, Хорватія помітно відстають від сусідів (див. табл. 3).

Таким чином, проведене дослідження дозволило сформулювати такі **висновки**.

По-перше, сучасна європейська модель системи АП сформувалася як продукт тривалої еволюції економік і суспільств країн ЄС у напрямках лібералізації та інтеграції ринків послуг, спрощення адміністративних процедур, посилення зворотних зв'язків між органами управління і споживачами АП, а також активного впровадження інновацій у цій сфері. В Україні спостерігається помітне відставання

Рейтинги країн ЄС за рівнем інновацій в секторі суспільних послуг у 2012 і 2014 рр.

№ з/п	За методологією ЄС		За методологією ООН	
	2012	2014	2012	2014
1	Мальта	Мальта	Нідерланди	Франція
2	Швеція	Португалія	Велика Британія	Нідерланди
3	Велика Британія	Іспанія	Данія	Велика Британія
4	Фінляндія	Естонія	Франція	Фінляндія
5	Португалія	Ірландія	Швеція	Іспанія
6	Естонія	Фінляндія	Фінляндія	Швеція
7	Данія	Австрія	ФРН	Естонія
8	Ірландія	Нідерланди	Люксембург	Данія
9	Іспанія	Швеція	Естонія	Австрія
10	Нідерланди	Данія	Австрія	ФРН
11	Словенія	Франція	Іспанія	Ірландія
12	Італія	Італія	Бельгія	Італія
13	ФРН	Латвія	Словенія	Люксембург
14	Франція	Литва	Литва	Бельгія
15	Польща	Бельгія	Хорватія	Литва
16	Латвія	Польща	Угорщина	Латвія
17	Австрія	Словенія	Італія	Греція
18	Словаччина	Велика Британія	Португалія	Португалія
19	Литва	ФРН	Ірландія	Угорщина
20	Бельгія	Люксембург	Мальта	Мальта
21	Болгарія	Болгарія	Греція	Словенія
22	Греція	Кіпр	Латвія	Польща
23	Люксембург	Чехія	Кіпр	Хорватія
24	Чехія	Хорватія	Чехія	Словаччина
25	Угорщина	Греція	Польща	Чехія
26	Румунія	Угорщина	Словаччина	Кіпр
27	Хорватія	Румунія	Болгарія	Румунія
28	Кіпр	Словаччина	Румунія	Болгарія

Джерело: складено автором на основі джерел [11; 23].

від ЄС, як у сфері державного регулювання ринків послуг загалом, так і за окремими напрямками модернізації системи АП (насамперед, спрощення процедур, покращення взаємодії учасників та інформатизації процесів).

По-друге, система АП ґрунтується на дванадцяти загальних принципах, пріоритетність та порядок впровадження яких на законодавчому рівні країнами-учасницями ЄС визначається самостійно, що забезпечує необхідну гнучкість моделі. Порівняльний аналіз принципів надання АП в Україні та ЄС вказує на необхідність удосконалення інструментарію державного регулювання, зокрема, шляхом внесення відповідних змін до ст. 4 Закону України «Про адміністративні послуги» щодо інституалізації відсутніх на сьогодні принципів ефективного управління у сфері АП. Аналіз змістовних відмінностей між уже запровадженими Законом принципами та їхніми відповідниками у законодавстві ЄС буде проведено у подальших дослідженнях.

По-третє, багаторівневність, складність і суттєві соціально-економічні відмінності між країнами ЄС обумов-

люють необхідність постійного удосконалення системи АП у напрямках організації та координації роботи органів управління, запровадження єдиних адміністративних стандартів і процедур, формування спільних баз даних тощо. Водночас, в Україні даний напрям – саме у межах модернізації вітчизняної системи АП – практично відсутній, оскільки належить до загальних цілей реформування адміністративної системи. Цю лакуну слід заповнити, насамперед, через формалізацію процедур взаємодії органів державного управління та місцевого самоврядування у процесі надання АП, і, водночас, забезпечення відповідності взаємодії підходам, що застосовується у ЄС – шляхом розробки та впровадження окремої координаційної програми в рамках адмінреформи.

По-четверте, за рівнем розвиненості систем АП у межах ЄС можна виділити групи країн, які демонструють «кращі» та «гірші» приклади вдосконалення процесу надання АП, а отже, їх може бути використано для поглибленого аналізу чинників, які впливають на ефективність

державної політики у сфері регулювання суспільних послуг в Україні, що й стане предметом подальших досліджень. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Про адміністративні послуги : Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5203-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>
2. Про схвалення Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади: Розпорядження КМУ від 15 лютого 2006 р. № 90-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/90-2006-%D1%80>
3. Commission 2013 annual growth survey, COM (2012) 750 final. European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/ags2013_en.pdf
4. Decision 1482/2007/EC of the European Parliament and of the Council, 11.12. 2007 establishing a Community programme to improve the operation of taxation systems in the internal market (Fiscalis 2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007D1482>
5. Decision 624/2007/EC of the European Parliament and of the Council, 23.05.2007 establishing an action programme for customs in the Community (Customs 2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=6407>
6. Directive 2006/123/EC on services in the internal market: European Parliament and the Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32006L0123&from=EN>
7. Directive 2014/55/EU of the European Parliament and of the Council, 16.04.2014 on electronic invoicing in public procurement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014L0055&from=EN>
8. EIS 2012 Implementation Review: Report on Political, Socio-Economic and Legal factors [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/80/72/f4/EIS Implementation Review 2012.pdf](https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/80/72/f4/EIS%20Implementation%20Review%202012.pdf)
9. Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. European Commission, Brussels, 03.03.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>
10. Eurostat: European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
11. EU eGovernment Benchmark Survey 2012, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/digital-agenda/sites/digital-agenda/files/eGov%20Benchmark%202012%20insight%20report%20published%20version%200.1%20_0.pdf; http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/dae/document.cfm?doc_id=5812
12. Innovation in public sector services: entrepreneurship, creativity and management / P. Windrum, P. Koch (Ed.). – Cheltenham : Edward Elgar Pub, 2008. – 251 p.
13. Keune M. Privatisation and liberalisation of public services in Europe / M. Keune, J. Leschke, A. Watt. – Brussels: ETUI, 2008. – 321 p.
14. Powering European Public Sector Innovation: Towards A New Architecture. Report of the Expert Group on Public Sector Innovation. European Commission, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/PSI_EG.pdf
15. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on electronic identification and trust

services for electronic transactions in the internal market/, COM(2012)238, 04.06.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0238:FIN:en:PDF>

16. Public sector innovation: European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/policy/public-sector-innovation/index_en.htm
17. Social Services of General Interest in the EU / U. Neergaard, E. Szyszczak, J. Willem van de Gronden, M. Krajewski (Ed.). – The Hague: T.M.C. Asser Press, 2013. – 622 p.
18. The Treaty of Lisbon // Official Journal of the European Union, December 17, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN>
19. Torres L. Trajectories in public administration reforms in European Continental countries / L. Torres // Australian Journal of Public Administration. – 2004. – Vol. 63(3). – P. 99 – 112 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hum.ttu.ee/failid/VAH/torres-2004.pdf>
20. Torres L. E-government and the transformation of public administrations in EU countries: Beyond NPM or just a second wave of reforms? / L. Torres, V. Pina // Facultad de Ciencias Económicas y Empresariales, Universidad de Zaragoza: Documentos de Trabajo – 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uhu.es/ijdar/documentos/Present04/vicente.pdf>
21. Towards interoperability for European public services: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2010), 16.12.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/isa/documents/isa_iop_communication_en.pdf
22. Treaty establishing the European Economic Community, 25 March 1957 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_eec_en.htm
23. United Nations E-Government Survey 2012, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unpan3.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2012>; <http://unpan3.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2014>

Науковий керівник – Іванов Ю. Б., доктор економічних наук, професор, заступник керівника Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, завідувач кафедри оподаткування Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця

REFERENCES

- “Commission 2013 annual growth survey, COM (2012) 750 final. European Commission” http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/ags2013_en.pdf
- “Decision 1482/2007/EC of the European Parliament and of the Council, 11.12. 2007 establishing a Community programme to improve the operation of taxation systems in the internal market (Fiscalis 2013)” <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007D1482>
- “Decision 624/2007/EC of the European Parliament and of the Council, 23.05.2007 establishing an action programme for customs in the Community (Customs 2013)” <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=6407>
- “Directive 2006/123/EC on services in the internal market: European Parliament and the Council” <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32006L0123&from=EN>
- “Directive 2014/55/EU of the European Parliament and of the Council, 16.04.2014 on electronic invoicing in public procure-

ment" <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014L0055&from=EN>

"EIS 2012 Implementation Review: Report on Political, Socio-Economic and Legal factors" https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/80/72/f4/EIS_Implementation_Review_2012.pdf

"Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. European Commission, Brussels, 03.03.2010" <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLETE%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>

"Eurostat: European Commission". <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

"EU eGovernment Benchmark Survey 2012, 2014" http://ec.europa.eu/digital-agenda/sites/digital-agenda/files/eGov%20Benchmark%202012%20insight%20report%20published%20version%200.1%20_0.pdf; http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/dae/document.cfm?doc_id=5812

Keune, M., Leschke, J., and Watt, A. *Privatisation and liberalisation of public services in Europe*. Brussels: ETUI, 2008.

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>

[Legal Act of Ukraine] (2006). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/90-2006-%D1%80>

Neergaard, U., Szyszczak, E., and van de Gronden, J. W. *Social Services of General Interest in the EU*. The Hague: T.M.C. Asser Press, 2013.

"Powering European Public Sector Innovation: Towards A New Architecture. Report of the Expert Group on Public Sector Innovation. European Commission, 2013". http://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/PSI_EG.pdf

"Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on electronic identification and trust services for

electronic transactions in the internal market/, COM(2012)238, 04.06.2012". <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0238:FIN:en:PDF>

"Public sector innovation: European Commission" http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/policy/public-sector-innovation/index_en.htm

"The Treaty of Lisbon // Official Journal of the European Union, December 17, 2007" <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN>

Torres, L. "Trajectories in public administration reforms in European Continental countries". <http://hum.ttu.ee/failid/VAH/torres-2004.pdf>

Torres, L., and Pina, V. "E-government and the transformation of public administrations in EU countries: Beyond NPM or just a second wave of reforms?". <http://www.uhu.es/ijdar/documentos/Present04/vicente.pdf>

"Towards interoperability for European public services: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2010), 16.12.2010". http://ec.europa.eu/isa/documents/isa_iop_communication_en.pdf

"Treaty establishing the European Economic Community, 25 March 1957". http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_eec_en.htm

"United Nations E-Government Survey 2012, 2014". <http://unpan3.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2012>

Windrum, P. *Innovation in public sector services: entrepreneurship, creativity and management*. Cheltenham: Edward Elgar Pub, 2008.

ДЕРЖАВНА КЛАСТЕРНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

© 2014 **ТИЩЕНКО О. П., ЗАНІЗДРА С. А.**

УДК 338.242:332.146(477)

Тищенко О. П., Заніздра С. А. Державна кластерна політика в контексті формування інноваційної моделі розвитку національної економіки

Мета статті полягає в дослідженні сучасного стану, існуючих перешкод щодо сприяння процесам кластеризації в національній економіці України, обґрунтуванні сутності та складових державної кластерної політики як безальтернативного напрямку прискорення переходу на інноваційну модель розвитку в умовах глобалізації. Проаналізовано зміст провідних кластерних стратегій та показано їх визначальну роль у формуванні державної кластерної політики. Акцентовано увагу на відсутності правових, інформаційних та інших складових, необхідних для практичного впровадження кластерного підходу в господарську діяльність на вітчизняному економічному просторі. Дано оцінку та узагальнено позитивний досвід кластеризації, накопичений в державі на регіональному рівні, зокрема у Харківській області. Запропоновано першочергові заходи, що дозволять створити та забезпечити функціонування цілісного механізму формування державної кластерної політики. Обґрунтовано пропозиції та рекомендації з нормативно-правового, організаційного, фінансового, кадрового, науково-методичного та статистичного забезпечення процесів кластеризації, реалізація яких сприятиме розвитку державно-приватного партнерства при здійсненні інноваційної діяльності.

Ключові слова: інноваційна модель розвитку національної економіки, кластерний підхід, кластерна стратегія, державна кластерна політика, механізм державної кластерної політики.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 20.

Тищенко Олександр Петрович – доктор економічних наук, старший науковий співробітник, кафедра макроекономіки та державного управління, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: talp@meta.ua

Заніздра Сергій Андрійович – аспірант, кафедра макроекономіки та державного управління, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: zannext@mail.ru

УДК 338.242:332.146(477)

Тищенко А. П., Заніздра С. А. Государственная кластерная политика в контексте формирования инновационной модели развития национальной экономики

Цель статьи заключается в исследовании современного состояния, существующих препятствий в содействии процессам кластеризации в национальной экономике Украины, обосновании сущности и составляющих государственной кластерной политики как безальтернативного направления ускорения перехода на инновационную модель развития в условиях глобализации. Проанализировано содержание основных кластерных стратегий и показана их определяющая роль в формировании государственной кластерной политики. Акцентируется внимание на отсутствии правовых, информационных и других составляющих, необходимых для практического внедрения кластерного подхода в хозяйственную деятельность на отечественном экономическом пространстве. Дана оценка и обобщен позитивный опыт кластеризации, накопленный в государстве на региональном уровне, в частности в Харьковской области. Предложены первоочередные меры, позволяющие создать и обеспечить функционирование целостного механизма формирования государственной кластерной политики. Обоснованы предложения и рекомендации по нормативно-правовому, организационному, финансовому, кадровому, научно-методическому и статистическому обеспечению процессов кластеризации, реализация которых будет содействовать развитию государственно-частного партнерства при осуществлении инновационной деятельности.

Ключевые слова: инновационная модель развития национальной экономики, кластерный подход, кластерная стратегия, государственная кластерная политика, механизм государственной кластерной политики.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 20.

Тищенко Александр Петрович – доктор экономических наук, старший научный сотрудник, кафедра макроекономіки и государственного управления, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: talp@meta.ua

Заніздра Сергей Андреевич – аспирант, кафедра макроекономіки и государственного управления, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: zannext@mail.ru

UDC 338.242:332.146(477)

Tyshchenko O. P., Zanizdra S. A. State Cluster Policy in the Context of the Formation of an Innovative Model of Development of the National Economy

The purpose of the article is to study the current state of existing obstacles to progress in the clustering process in the national economy of Ukraine, the nature and justification of components of the state of cluster policy as a non-alternative direction to accelerate the transition to an innovative model of development in the context of globalization. A content analysis of the main cluster strategies was analyzed and their crucial role in the formation of the state of cluster policy was shown. The attention is focused on the lack of legal, informational, and other components necessary for the practical implementation of the cluster approach in the economic activity in the domestic economic environment. The positive experience of clustering, accumulated in the state at the regional level, in particular in the Kharkiv region was assessed and summarized. Priority measures to create and maintain a holistic mechanism for the formation of the state of cluster policy was suggested. Suggestions and recommendations on legal, organizational, financial, human, scientific, methodological and statistical support for the clustering process were substantiated, the implementation of which will contribute to the development of public-private partnership in the implementation of innovation.

Key words: innovative model of development of the national economy, the cluster approach, cluster strategy, the state cluster policy, the mechanism of the state of cluster policy.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 20.

Tyshchenko Oleksandr P. – Doctor of Science (Economics), Senior Research Fellow, Department of Macroeconomics and Public Administration, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: talp@meta.ua

Zanizdra Sergii A. – Postgraduate Student, Department of Macroeconomics and Public Administration, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: zannext@mail.ru

На тлі активізації процесів глобалізації, що призводять до уповільнення темпів розвитку в більшості країн світу, набувають особливої актуальності питання вибору шляхів модернізації національних економік, обґрунтування адекватної, відповідно до сучасних умов, економічної моделі та її практичної реалізації. Більшість науковців світу протягом останніх років одноставно сходяться на думці, що найбільш ефективним засобом збереження самоідентичності та підвищення конкурентоспроможності національних економічних систем є широке впровадження інновацій в усіх сферах економічного і суспільного життя. Тобто мова йде про необхідність переходу на інноваційну модель розвитку.

Сутність, переваги, шляхи та інструменти запровадження такої моделі, її фінансове та інституційне забезпечення, поряд із закордонними, досліджували і провідні українські науковці – Ю. Бажал, В. Будкін, В. Геєць, О. Даций, Я. Жаліло, В. Семіноженко, А. Федулова [1 – 6] і багато інших.

У більшості наявних публікацій з кластерної тематики [7 – 10] авторами акцентується увага на теоретичних аспектах кластерного підходу, закордонному досвіді створення й функціонування кластерів і кластерних мереж, висвітлюються окремі проблеми формування кластерів в Україні в регіональному та галузевому розрізах.

Водночас дотепер у науковій літературі питання застосування кластерного підходу як чинника формування інноваційної моделі розвитку національної економіки та створення цілісної системи державної підтримки процесів кластеризації поки що не знайшли широкого висвітлення, що, власне, і зумовило вибір напрямку даного дослідження.

Мета даної статті полягає в аналізі фактичного стану створення та функціонування кластерів в українській економіці та обґрунтуванні напрямів і складових механізму державної кластерної політики як перспективного інструменту забезпечення інноваційного розвитку національної економіки.

Попри взятий нашою державою курс на перехід до інноваційної моделі розвитку практика господарювання свідчить про досить низьку ефективність інноваційних процесів у національній економіці, зокрема у сфері кластеризації.

Процес формування кластерів в Україні відбувається по суті стихійно, без належного законодавчо-правового поля, дієвої участі держави та в умовах відсутності чітко визначеної державної кластерної політики.

Нині відомі декілька підходів щодо здійснення державою власної кластерної політики: *каталітична* (державна виконує роль посередника – зведення зацікавлених сторін і надання обмеженої фінансової підтримки); *політика підтримки* (створення умов для розвитку кластерів шляхом інвестування у формування відповідної інфраструктури та підвищення кваліфікації персоналу); *директивна* (через спеціальні програми щодо підтримки окремих кластерів держава впливає на зміну спеціалізації окремих територій); *інтервенціоністська* (використовуючи адміністративні та економічні важелі, держава формує спеціалізацію окремих територій, беручи тим самим відповідальність за розвиток кластерів на себе) [11].

Отже, першочерговим завданням держави є визначення форми політики, яку вона збирається проводити щодо розвитку кластерів. З метою визначення позиції української держави у сфері кластеризації як інноваційної форми розвитку звернемося до найважливіших останніх стратегічних документів, у яких визначено напрями подальшого розвитку та модернізації національної економіки.

Зазначимо, що питанням кластеризації національної економіки та її ролі в контексті переходу на інноваційну модель розвитку відведено належне місце у всіх без винятку стратегічних документах, розроблених в Україні протягом останніх років. Так, у Програмі розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні (2011 р.) наголошується на необхідності забезпечення розвитку, поряд з іншими інноваційними структурами, й промислових кластерів; Концепцією реформування державної політики в інноваційній сфері (2012 р.) передбачено, як один із напрямів реформування системи державного регулювання в інноваційній сфері, спрощення процедур утворення інноваційних кластерів; у щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України (2013 р.) підкреслюється важливість, з метою розвитку внутрішнього ринку та стимулювання імпортозаміщення, побудови національної інноваційної системи, у зв'язку з чим зазначено, що одним із пріоритетних завдань сьогодення є здійснення кластерних досліджень і визначення на конкурсних засадах найбільш перспективних існуючих і потенційних інноваційних кластерів, яким може бути надано підтримку з боку держави; у Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року (2013 р.) як найбільш оптимальний варіант розв'язання проблемних питань функціонування промислового сектора економіки визначено створення науково-інноваційно-виробничих кластерів у високотехнологічних галузях на базі комерціалізації власних наукових розробок із використанням незадіяних виробничих потужностей державних підприємств та галузевих наукових інститутів.

Зміст вищенаведених документів свідчить про прагнення нашої держави приймати активну участь у створенні та функціонуванні кластерів і кластерних мереж. За такої постановки питання та з урахуванням їхньої масштабності мова повинна йти вже не просто про часткові заходи з боку відповідних інституцій щодо сприяння створенню та розвитку окремих кластерів чи кластерних мереж, а про системну державну політику кластеризації (кластерну політику), яка поєднує в собі елементи усіх сучасних її форм.

На необхідності державного втручання у процеси кластеризації акцентував увагу ще один з родоначальників кластерної теорії М. Портер, зазначаючи, що «кластери формують також нові ролі для правительства... Приоритетним напрямом повинно стати усунення перешкоди для росту і совершенствования существующих и возникающих кластеров» [12, с. 206].

У сучасному розумінні державну кластерну політику слід розглядати як діяльність органів державного і регіонального управління з розроблення принципів, завдань і методів стимулювання організації й розвитку кластерів з метою підвищення конкурентоздатності національної (регіональної) економіки [13]. Базовим документом при цьому може служити Європейський кластерний Меморандум, у якому визначена роль кластерів в інноваційному розвитку національної економіки та зазначені головні завдання державної кластерної політики [14].

Найпершим кроком на шляху застосування кластерного підходу в розбудові моделі інноваційного розвитку національної економіки має стати визначення кластерної стратегії, що її планує здійснювати держава стосовно окремих секторів економіки чи регіонів та яка буде покладена в основу державної (та регіональної) кластерної політики.

Як свідчить досвід розвинених країн, конкретні кластерні стратегії обумовлюються національними особливостями економік та основними характеристиками кластерів, комбінацією яких вони визначаються. До них належать: *географічна* (побудова просторових кластерів економічної активності), *горизонтальна* (входження декількох галузей/секторів у більш великий кластер), *вертикальна* (присутність у кластерах суміжних етапів виробничого процесу), *латеральна* (об'єднання у кластер різних секторів, що здатне забезпечити економію внаслідок ефекту масштабу), *технологічна* (сукупність галузей, які використовують одні й ті самі технології), *фокусна* (кластер фірм, які зосереджені навколо одного центру – підприємства, НДІ, чи навчального закладу), *якісна* (характер співробітництва фірм і спосіб, в який воно здійснюється) [15].

На жаль, слід визнати, в Україні донині не створено належного ані стратегічного, ані правового підґрунтя для практичної реалізації кластерного підходу, що не дозволяє повноцінно використовувати закладений у кластерній формі сучасної організації економіки інноваційний потенціал. Так, з 2008 р. залишається несхваленою Концепція створення кластерів в Україні, якою, зокрема, окреслено загальні засади створення та розвитку кластерів, у тому числі інноваційних, заохочення підприємств у ділові мережі, заходи щодо сприяння створенню кластерів у наукоємних і високотехнологічних галузях, формування регіональних кластерів та інституцій [16].

Цілком очевидно, що для розгалуженої економіки України особливого значення набуває організація та здійснення моніторингу з боку державних і регіональних органів влади за процесами кластеризації, що відбуваються в окремих сегментах економіки (галузях, територіальних утвореннях), а також розвиток співпраці між суб'єктами кластерної діяльності та державними інституціями, що, у свою чергу, дасть змогу визначити обсяги та напрями надання організаційної, ресурсної, у тому числі фінансової, консультативної підтримки та сприятиме більш активній участі держави в розвитку необхідної інфраструктури.

Нині українська статистика взагалі не оперує поняттям «кластер», з чого випливає відсутність будь-якої офіційної інформації щодо кількості, динаміки та тенденцій розвитку кластерів, а, отже, унеможлиблюється оцінка ролі та внеску кластерів в інноваційний розвиток економіки.

Моніторинг процесів кластеризації продовжує залишатися прерогативою окремих дослідників, а надана ними інформація суттєво різниться. Так, наприклад, здійснений нами огляд публікацій дозволив виявити значні розбіжності навіть за кількістю ідентифікованих кластерів в економіці України – від понад 20 [17] до 55 [18]. Причому більшість з них, за оцінками фахівців, перебуває у стадії становлення.

Чи не єдиною помітною позитивною тенденцією у сфері кластеризації національної економіки, що спостерігається в країні протягом останніх років, є визнання на регіональному рівні, як перспективного напрямку соціально-економічного розвитку, кластерного підходу з відповідним включенням у регіональні стратегії завдань щодо формування й підтримки різноманітних кластерних утворень.

Показовим прикладом конструктивної діяльності у даному напрямку може служити Харківська область, де при розробленні та науковому обґрунтуванні Стратегії сталого розвитку на період до 2020 р. [19], поряд з іншими теоріями та концепціями, використано положення теорії кластеризації економіки з метою ідентифікації нових кластерів зростання економіки регіону та підтримки вже функціонуючих.

У зазначеному документі одним із пріоритетних напрямів, спрямованих на підвищення інноваційної активності підприємств, визначено подальший розвиток провідних промислових високотехнологічних інноваційних кластерів, орієнтованих на потреби як внутрішнього, так і зовнішніх ринків (табл. 1).

Головним забезпечувальним інструментом подальшого розвитку інноваційних кластерів у регіоні, як зазначається в документі, є відповідні цільові комплексні програми за кожним з напрямків (кластерів) та їх належне фінансування.

Крім того, з метою підвищення конкурентоспроможності регіону на період до 2020 р. передбачено також формування та розвиток дев'яти нових провідних кластерів різного спрямування – видобутку газу й нафти та їх переробка; виробництва й переробки сільськогосподарської продукції та випуск продуктів харчування; легкої промисловості; будівництва та випуску будівельних матеріалів; високотехнологічних виробництв; науково-освітнього; охорони здоров'я; житлово-комунального господарства; транспортно-торговельно-логістичного. Також визначено національні та регіональні проекти, у рамках реалізації

Таблиця 1

Промислові високотехнологічні інноваційні кластери Харківської області, які підлягають подальшому розвитку

Кластер	Модель розвитку	Масштабність	Спрямованість за ринками збуту	Модель побудови та функціонування
Енергетичного машинобудування	Підтримуючого	Національний	На зовнішній та внутрішній ринки	Японська
Фармацевтичної промисловості	наздоганяючого	Регіональний	На внутрішній ринок	Індійсько-китайська
Авіаційної промисловості	Підтримуючого	Національний	На зовнішній та внутрішній ринки	Японська
Нано- та біотехнологій	Випереджаючого	Національний	На зовнішній та внутрішній ринки	Італійська
Скляної та оптичної промисловості	Наздоганяючого	Національний	На внутрішній ринок	Індійсько-китайська

Джерело: [19, с. 66].

яких може бути забезпечений ефективний розвиток даних кластерів. Слід зазначити, що запровадження кластерного підходу на регіональному рівні, як перспективного напрямку розвитку та вирішення низки проблем у виробничій та соціальній сферах, передбачено в Стратегіях розвитку й інших регіонів країни [20, с. 294].

Однак, вважаємо, настав час, коли кластерний підхід, як стратегічний напрямок інноваційного соціально-економічного розвитку територій, потребує планування та здійснення конкретних заходів щодо практичної підтримки кластерів у рамках реалізації поточних планів і

програм, виділення, хоча б на початкових етапах, необхідних фінансових ресурсів у бюджетах різних рівнів задля забезпечення їх створення, надання організаційної та консультативної підтримки. А це, у свою чергу, обумовлює необхідність формування цілісної державної кластерної політики, з відповідними видами забезпечення. Авторське бачення складових такого механізму представлено на *рис. 1*.

Законодавець закріплення поняття «кластер», на нашу думку, дозволить, *по-перше*, ідентифікувати його як економічний суб'єкт з відповідним статусом і правами; *по-друге*, ідентифікувати його як об'єкт управління з можливістю вчинення щодо нього певних дій з боку органів державної

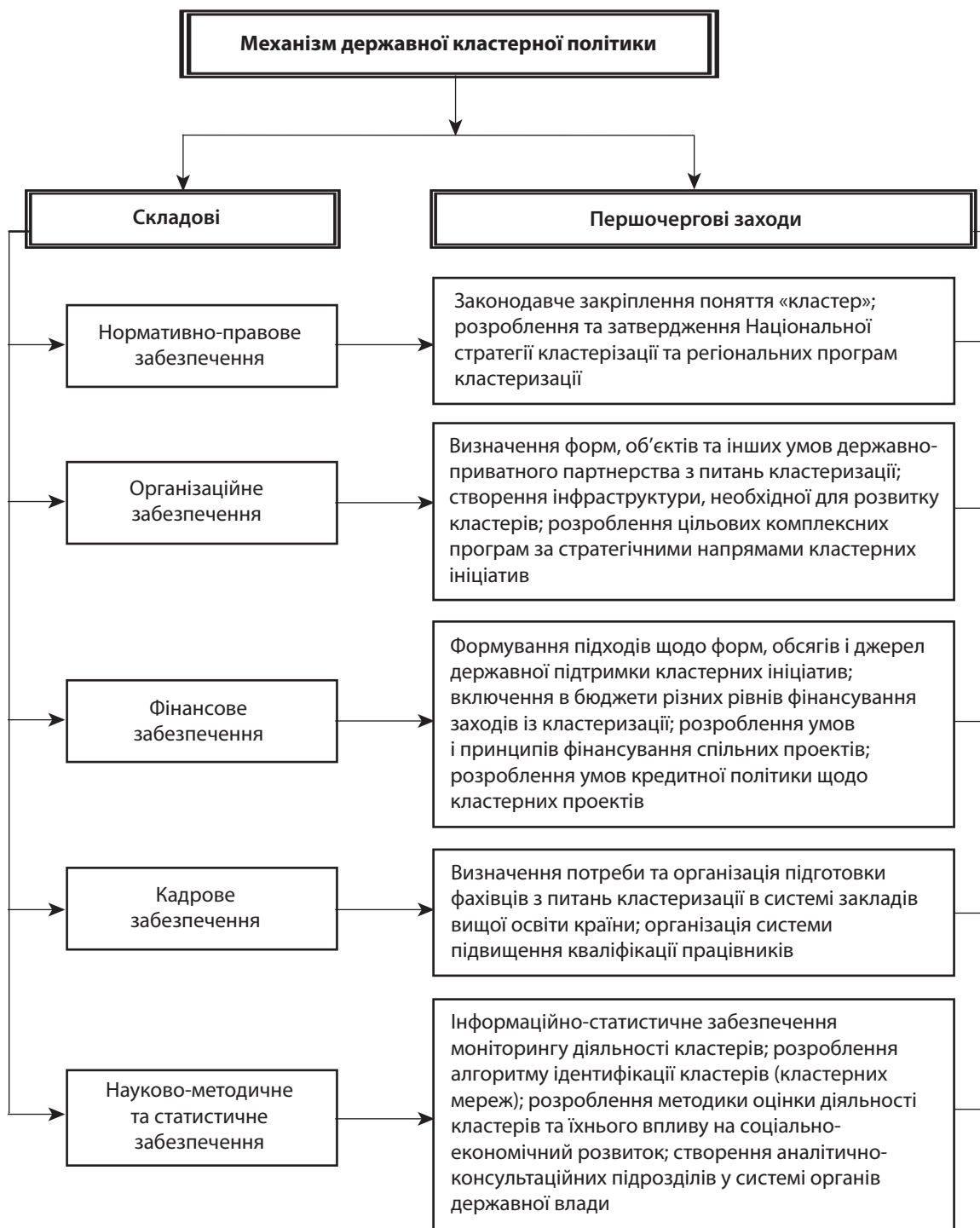

Рис. 1. Складові механізму державної кластерної політики (авторський підхід)

влади (укладання угод про співробітництво, фінансова підтримка, надання преференцій тощо).

Водночас держава отримує правові підстави щодо структуризації кластерів (міждержавні, державні, регіональні, інноваційні та ін.). Затвердження Національної стратегії кластеризації та регіональних програм слід розглядати як необхідний й важливий крок на шляху практичного впровадження інноваційної моделі розвитку та формування державної кластерної політики, який послужить сигналом для активізації інноваційної діяльності вітчизняними підприємствами та установами, а також сприятиме розширенню співробітництва з аналогічними іноземними структурами.

Прийнятим у 2010 р. Законом України «Про державно-приватне партнерство» закріплені правові підстави для формалізації відносин між державними органами та підприємцями та визначено сфери застосування державно-приватного партнерства (ст. 4 Закону). В умовах ствердження інноваційної моделі розвитку економіки вважаємо за доцільне доповнити зазначену статтю ще однією сферою – «створення та розвиток кластерів і кластерних мереж». Це дозволить, на нашу думку, підняти взаємовідносини між державою та приватним бізнесом з питань кластеризації на більш високий рівень, надасть юридичні підстави для створення організаційних структур у зазначеній сфері, здійснення різнобічної підтримки (кадрової, методичної, консультаційної тощо) з боку органів державної влади, сприятиме об'єднанню фінансових ресурсів сторін та розбудові належної інфраструктури.

Конкретизація стратегічних кластерних ініціатив шляхом розроблення відповідних цільових комплексних програм (державних і регіональних) дозволить забезпечити концентрацію матеріальних, фінансових, інтелектуальних та інших ресурсів, а також сприятиме координації діяльності центральних, місцевих органів влади та суб'єктів господарської діяльності з метою якомога повнішого розв'язання усіх проблем кластерного процесу.

Враховуючи визначальну роль кластерного підходу у формуванні інноваційної моделі розвитку, першочергова увага має приділятися: фінансовій складовій механізму кластеризації економіки, у рамках якої повинні визначатися всі можливі джерела фінансування, у тому числі за рахунок бюджетних коштів; умовам і принципам фінансування спільних з державою проектів, у тому числі, спрямованих на розвиток інфраструктури, необхідної для ефективного функціонування кластерів; умовам кредитної політики та обґрунтуванню системи преференцій щодо кластерних проектів.

Відсутність достатнього досвіду діяльності вітчизняних фахівців в умовах формування інноваційної моделі розвитку з використанням кластерного підходу актуалізує й питання належного кадрового забезпечення його практичної реалізації, що потребує підготовки достатньої кількості фахівців, а також проведення підвищення кваліфікації наявних спеціалістів.

Не менш значущою є й науково-методична та статистична складова, спрямована на створення належної інформаційно-статистичної бази, здатної забезпечити потреби відповідних фахівців даними, необхідними для проведення ідентифікації кластерів (кластерних мереж), здійснення моніторингу та оцінки їх діяльності, а також впливу на соціально-економічний розвиток економічних об'єктів.

Слід підкреслити, що дієвість механізму кластеризації національної економіки в досягненні бажаних результа-

тів щодо активізації інноваційної діяльності обумовлюється та залежить від одночасного злагодженого функціонування усіх його складових, що потребує концентрації зусиль та ресурсів на зазначених вище першочергових заходах.

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що кластерний підхід у сучасних умовах виступає провідним інструментом формування інноваційної моделі розвитку. Однак його активне та системне впровадження в Україні гальмується через відсутність розробленого цілісного механізму кластеризації національної економіки, складовими якого виступають правове, організаційне, фінансове, кадрове та науково-методичне й статистичне забезпечення. Зазначені нами першочергові заходи у межах кожної складової потребують якомога скорішого втілення у практику господарювання на усіх рівнях економічної системи, що надасть можливість розпочати формування та реалізацію послідовної й збалансованої державної кластерної політики, адекватної викликам сучасного глобалізованого середовища. Саме в напрямі її більш глибокого науково-методичного обґрунтування, пошуку можливостей організаційно-фінансового та іншого забезпечення мають здійснюватися подальші наукові дослідження, результати яких сприятимуть прискоренню процесів впровадження інновацій, підвищенню, завдяки цьому, рівня конкурентоспроможності національної економіки та розв'язанню наявних соціально-економічних проблем. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Bazhal I.** Reindustrialization or Postindustrial Development: Innovation Policy Debate in Ukraine / I. Bazhal // Journal of Modern Accounting and Auditing, March 2012, Vol. 8, No. 3, pp. 401 – 413.
- 2. Будкін В.** Інноваційна модель розвитку національних економік / В. Будкін // Економіка України. – 2010. – № 6. – С. 67 – 78.
- 3. Геєць В. М.** Інноваційні перспективи України : монографія / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.
- 4. Дацій О. І.** Інноваційна модель розвитку економіки України в умовах глобалізації : монографія / О. І. Дацій, М. В. Гаман, Н. В. Дацій. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 368 с.
- 5. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика** / Л. І. Федулова [та ін.] ; ред. Л. І. Федулова ; НАН України, Ін-т екон. прогнозування. – К. : Основа, 2005. – 550 с.
- 6. Проблеми та пріоритети формування інноваційної моделі розвитку економіки України** / Я. А. Жаліло [та ін.] ; Національний ін-т стратегічних досліджень, Державне агентство України з інвестицій та інновацій. – К. : НІСД, 2006. – 119 с.
- 7. Войнаренко М. П.** Кластери в економіці: аналіз теорії і практики : монографія / М. П. Войнаренко. – Хмельницький : ХНУ, 2008. – 220 с.
- 8. Кизим М. О.** Промислова політика та кластеризація економіки України : монографія / М. О. Кизим. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2011. – 304 с.
- 9. Кластери в системі підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування: довідник** / В. В. Толкованов, М. В. Канавець, Р. Ю. Савонюк, М. В. Сидоров ; під ред. В. В. Толкованова. – Київ – Сімферополь, 2012. – 248 с.
- 10. Соколенко С. И.** Инновационное развитие общества на основе кластерных объединений / С. И. Соколенко // Материалы научно-практической конференции «Социально-

экономическое развитие Крыма на основе кластеров. – Симферополь : Минэконом АРК, 2008. – 103 с. – С. 16 – 28.

11. Пилипенко И. В. Кластерная политика России / И. В. Пилипенко // Общество и экономика. – 2007. – № 8. – С. 28 – 64.

12. Портер М. Конкуренция : учебное пособие / М. Портер / Пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2001. – 495 с.

13. Яшева Г. А. Формирование кластерной политики как направление повышения конкурентоспособности национальной экономики / Г. А. Яшева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://innclub.info/wp-content/uploads/2011/02/%D1%8F%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B0_236_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BA_%D0%BA%D0%B0%D1%87_%D0%B4.doc

14. The European cluster memorandum. Promoting European Innovation through Clusters: The Role of Competition, Trans-National Cooperation, and Cluster Initiative Best Practices / Prepared by Center for Strategy and Competitiveness, CSC Europe INNOVA Cluster Mapping Project European Cluster Alliance [Electronic resource]. – Mode of access : www.ipyme.org/.../MemorandumEuropeoClusters.pdf

15. Цихан Т. В. Кластерная теория экономического развития / Т. В. Цихан [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://subcontract.ru/Docum/DocumShow_DocumID_168.html

16. Концепція створення кластерів в Україні (проект) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://biznes.od.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=499&Itemid=33

17. Пушкар Т. А. Світовий досвід формування і розвитку мережевих і кластерних об'єднань / Т. А. Пушкар, В. Г. Федорова // Економічний часопис – XXI. – 2011. – № 11-12. – С. 68 – 71.

18. Українські кластери [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ucluster.org>

19. Стратегія сталого розвитку Харківської області до 2020 року / Затв. рішенням обласної ради від 23.12. 2010 р. [Электронный ресурс] – Режим доступа : kharkivoda.gov.ua/uk/article/static/id/243

20. Тищенко О. П. Регіональний економічний розвиток: теорія та вимірювання : монографія / О. П. Тищенко. – К. : ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. – 368 с.

REFERENCES

Bazhal, I. "Reindustrialization or Postindustrial Development: Innovation Policy Debate in Ukraine". *Journal of Modern Accounting and Auditing*, vol. 8, no. 3 (2012): 401-413.

Budkin, V. "Innovatsiina model rozvytku natsionalnykh ekonomik" [Innovative approaches to the development of national economies]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 6 (2010): 67-78.

Datsii, O. I., Haman, M. V., and Datsii, N. V. *Innovatsiina model rozvytku ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [Innovative economic development of Ukraine in the context of globalization]. Donetsk: Yuho-Vostok, 2010.

Fedulova, L. I. *Innovatsiinyi rozvytok ekonomiky: model, sistema upravlinnia, derzhavna polityka* [Innovative economic development: model, system management, public policy]. Kyiv: Osnova, 2005.

Heiets, V. M., and Semynozhenko, V. P. *Innovatsiini perspektyvy Ukrainy* [Innovative perspectives of Ukraine]. Kharkiv: Konstanta, 2006.

Kyzym, M. O. *Promyslova polityka ta klasteryzatsiia ekonomiky Ukrainy* [Industrial policy and clustering of Economy of Ukraine]. Kharkiv: INZhEK, 2011.

"Kontseptsiiia stvorennia klasteriv v Ukraini (proekt)" [The concept of cluster in Ukraine (draft)]. http://biznes.od.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=499&Itemid=33

Pilipenko, I. V. "Klasternaia polityka Rossii" [Cluster policy in Russia]. *Obshchestvo i ekonomika*, no. 8 (2007): 28-64.

Porter, M. *Konkurentsiiia* [Competition]. Moscow: Viliams, 2001.

Pushkar, T. A., and Fedorova, V. H. "Svitovyi dosvid formuvannia i rozvytku merezhevykh i klasternykh ob'iednan" [World experience of formation and development of network and cluster associations]. *Ekonomichni chasopys* – XXI, no. 11-12 (2011): 68-71.

Sokolenko, S. I. "Innovatsionnoe razvitie obshchestva na osnove klasternykh obedineniy" [Innovative development of society on the basis of cluster associations]. *Sotsialno-ekonomicheskoe razvitie Kryma na osnove klasterov*. Simferopol: Minekonom ARK, 2008.16-28.

"Stratehiia staloho rozvytku Kharkivskoi oblasti do 2020 roku" [Sustainable Development Strategy of the Kharkiv region in 2020]. kharkivoda.gov.ua/uk/article/static/id/243

"The European cluster memorandum. Promoting European Innovation through Clusters: The Role of Competition, Trans-National Cooperation, and Cluster Initiative Best Practices" www.ipyme.org/.../MemorandumEuropeoClusters.pdf

Tsikhhan, T. V. "Klasternaia teoriia ekonomicheskogo razvitiia" [Cluster Theory of Economic Development]. http://subcontract.ru/Docum/DocumShow_DocumID_168.html

Tolkovanov, V. V., Kanavets, M. V., and Savoniuk, R. Yu. *Klasteri v systemi pidvyshchennia kvalifikatsii derzhavnykh sluzhbovtstv ta posadovykh osib orhaniv mistsevoho samovriaduvannia* [Clusters in-service training of civil servants and local government officials]. Kyiv; Simferopol, 2012.

Tyshchenko, O. P. *Rehionalnyi ekonomichni rozvytok: teoriia ta vymiruvannia* [Regional Economic Development: Theory and measurement]. Kyiv: Ekspres-Polihrad, 2012.

"Ukrainski klasteri" [Ukrainian clusters]. <http://ucluster.org>
Voinarenko, M. P. *Klasteri v ekonomitsi: analiz teorii i praktyky* [Clusters in the economy: an analysis of theory and practice]. Khmelnytskyi: KhNU, 2008.

Yasheva, G. A. "Formirovanie klasternoy politiki kak napravlenie povysheniia konkurentosposobnosti natsionalnoy ekonomiki" [Formation of cluster policy as a way to improve the competitiveness of the national economy]. http://innclub.info/wp-content/uploads/2011/02/%D1%8F%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B0_236_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BA_%D0%BA%D0%B0%D1%87_%D0%B4.doc

Zhalilo, Ya. A. *Problemy ta priorytety formuvannia innovatsiinoi modeli rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Problems and priorities of innovation model of economic development of Ukraine]. Kyiv: NISD, 2006.

УЗАГАЛЬНЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ТА ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОЇ СТРУКТУРНОЇ ПОЛІТИКИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ

© 2014 **ВАСИЛЬЦІВ Т. Г., ЦАП М. В.**

УДК 338.242

Васильців Т. Г., Цап М. В. Узагальнення концептуальних положень організаційно-економічного механізму та інструментів державної структурної політики імпортозаміщення

У статті обґрунтовано актуальність уточнення теоретичних засад державного регулювання імпортозаміщення в Україні. Узагальнено результати концептуальних досліджень відносно загальних характеристик, механізмів та інструментів державної політики імпортозаміщення. Доведено необхідність уточнення та надано авторське визначення поняття організаційно-економічного механізму державної структурної політики регулювання імпортозаміщення. У результаті дослідження ідентифіковані цільові орієнтири та напрями регулювання структурних співвідношень в економіці, що є об'єктами державної структурної політики регулювання імпортозаміщення. Установлено організаційні та економічні напрями реалізації організаційно-економічного механізму регулювання імпортозаміщення, а також визначено їх дієві інструменти за групами: стимулюючі внутрішнє виробництво та дестимулюючі імпорт.

Ключові слова: імпортозаміщення, організаційно-економічний механізм, державна структурна політика, регулювання економіки, концептуальні положення, інструменти і засоби.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 10.

Васильців Тарас Григорович – доктор економічних наук, професор, кафедра економіки підприємства, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: tgvas@mail.ru

Цап Михайло Васильович – аспірант, кафедра економіки підприємства, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: tgvas@mail.ru

УДК 338.242

Васильцев Т. Г., Цап М. В. Обобщение концептуальных положений организационно-экономического механизма и инструментов государственной структурной политики импортозамещения

В статье обоснована актуальность уточнения теоретических принципов государственной регуляции импортозамещения в Украине. Обобщены результаты концептуальных исследований относительно общих характеристик, механизмов и инструментов государственной политики импортозамещения. Доказана необходимость уточнения и предоставлено авторское определение понятия организационно-экономического механизма государственной структурной политики регуляции импортозамещения. В результате исследования идентифицированы целевые ориентиры и направления регуляции структурных соотношений в экономике, являющиеся объектами государственной структурной политики регуляции импортозамещения. Установлены организационные и экономические направления реализации организационно-экономического механизма регуляции импортозамещения, а также определены их действенные инструменты по группам: стимулирующие внутреннее производство и дестимулирующие импорт.

Ключевые слова: импортозамещение, организационно-экономический механизм, государственная структурная политика, регуляция экономики, концептуальные положения, инструменты и средства.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 10.

Васильцев Тарас Григорьевич – доктор экономических наук, профессор, кафедра экономики предприятия, Львовская коммерческая академия (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

E-mail: tgvas@mail.ru

Цап Михаил Васильевич – аспирант, кафедра экономики предприятия, Львовская коммерческая академия (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

E-mail: tgvas@mail.ru

UDC 338.242

Vasylytsiv T. H., Tsap M. V. A Generalization of the Conceptual Foundation of Organizational-Economic Mechanism and Instruments of State Structural Policy of Import Substitution

In the article the urgency of clarifying the theoretical principles of state regulation of import in Ukraine is grounded. The results of conceptual studies on common characteristics, mechanisms and instruments of state policy of import substitution were generalized. The need for clarification was proved and own definition of the concept of organizational-economic mechanism of state regulation of the structural policy of import substitution was provided. The study identified targets and direction of structural regulation of economic relationships that are subject to state regulation of the structural policy of import substitution. Organizational and economic directions of the organizational-economic mechanism of regulation of import were established, as well as their effective tools were determined for groups: stimulating domestic production and discouraging imports.

Key words: import substitution, organizational and economic mechanism, the state structural policy, the regulation of the economy, the conceptual provisions, tools and means.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 10.

Vasylytsiv Taras H. – Doctor of Science (Economics), Professor, Department of Enterprise Economics, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: tgvas@mail.ru

Tsap Mykhailo V. – Postgraduate Student, Department of Enterprise Economics, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: tgvas@mail.ru

Потенціал виробничого комплексу України достатній для того, щоб забезпечити виробництво та постачання на внутрішній ринок більшості продовольчих і непродовольчих товарів. Це підтверджується досвідом функціонування національного господарства ще

в умовах радянської економічної системи. Проте недостатньо ефективна промислова і структурна політика призвела до критичного насичення внутрішнього ринку імпортною продукцією, витіснення вітчизняного товаровиробника. Таким чином, частка товарів, виготовлених не на території

України, у загальному роздрібному товарообороті збільшилася до 40 %, а непродовольчих товарів – до 55 %. За багатьма товарними групами сільськогосподарської та промислової продукції, виробництво яких було традиційно конкурентоспроможне для України, частка вітчизняних товарів зменшилася до 10 – 15 %. Стійкою залишається тенденція до збільшення обсягів імпорту товарів і послуг в Україну. За останній п'ятирічний період показник збільшився у 2,3 разу. Темпи зростання обсягів імпорту істотно перевищують темпи зростання ВВП і промислового виробництва.

Наслідком цих негативних тенденцій є зменшення обсягів вітчизняного виробництва та ВВП, витіснення вітчизняного виробника з внутрішнього ринку, зниження рівня зайнятості та зменшення податкових надходжень до державного і місцевого бюджетів. Ситуацію ускладнюють проблеми погіршення інвестиційного та інноваційного середовища, структурних характеристик капіталізації національного господарства, зростання боргових зобов'язань наших товаровиробників та економіки загалом.

Проблеми державного регулювання імпортозаміщення досліджуються у працях таких науковців, як В. Бураковський, В. Геєць, І. Дунаєв, Я. Жаліло, В. Луцков, М. Мельник, В. Мельникова, В. Тарасевич, А. Швайка та ін. Проте ефективність державної політики заміщення імпортичних товарів вітчизняними залишається в нашій державі низькою. Серед причин цього можна вказати й на недостатність теоретико-методичних і прикладних розробок з планування та реалізації організаційно-економічного механізму державної структурної політики регулювання імпортозаміщення, адекватного до сьогоднішніх умов посттрансформаційного етапу розвитку національного господарства.

Метою статті є узагальнення концептуальних положень та обґрунтування на їх основі мети, місця та ролі структурної політики регулювання імпортозаміщення, визначення змісту та напрямів, установлення методичної послідовності формування та реалізації організаційно-економічного механізму регулювання імпортозаміщення.

Парадигма імпортозаміщення реалізується в межах державної структурної політики, адже має на меті забезпечити позитивні зрушення у важливих макроекономічних співвідношеннях як на внутрішньому ринку, так і у фазах суспільного відтворення (виробництві, обміні, споживанні). Таким чином, при обґрунтуванні механізму та інструментів державної політики імпортозаміщення важливо врахувати етимологію та концептуальні особливості структурної політики.

У більшості дослідженнях з цих проблем зазначається, що структурна політика держави – це сукупність державних заходів, зорієнтованих на встановлення структурних параметрів національної економіки, необхідних для підтримання динамічної макроекономічної рівноваги і сталого економічного зростання; до макроструктурних типів (об'єктів структурної політики) відносять відтворювальну, територіальну, соціально-економічну, технологічну, зовнішньоекономічну та галузеву структури [1, с. 720, 724; 2]. Тобто її результатом вбачається досягнення певних бажаних відсоткових співвідношень в усіх важливих для соціально-економічного розвитку держави сферах (економіка, соціальна сфера, екологічний, гуманітарний розвиток тощо).

На думку А. Швайки, структурна політика є сукупністю наукових методів і практичних заходів, спрямованих на оптимізацію внутрішніх пропорцій економічної системи та

ефективну сукупну пропозицію, комплексом заходів щодо розвитку тих елементів економічної системи, які сприяють вирішенню актуальних проблем суспільства, забезпечують економічний розвиток та конкурентоспроможність економіки [3, с. 31]. У цьому визначенні простежується певна відмінність, що полягає в орієнтованості не на позитивні зміни в усіх сферах, а на домінуючому розвитку галузей та видів економічної діяльності, які мають стратегічне значення для держави чи її окремих територій. На наш погляд, суперечності тут немає, адже підтримка базових видів економічної діяльності не заперечує покращення структурних співвідношень в інших елементах та аспектах розвитку держави як соціально-економічної системи.

В окремих дослідженнях структурну політику трактують як обґрунтування цілей та характеру структурних перетворень в економіці, визначення її пріоритетних ланок і оптимального співвідношення між ними, спрямованого на забезпечення оптимальних пропорцій в економіці завдяки збалансованому поєднанню заходів цінової, грошово-кредитної, податкової, бюджетної, галузевої, інституційної та інноваційної політик [4, с. 25]. Тут простежується аспект послідовності реалізації структурної політики, а також її взаємозв'язку та взаємозалежності із іншими напрямками і складовими державної економічної політики, що, на нашу думку, справедливо, оскільки застосування ширшого арсеналу методів і засобів державного регулювання позитивно позначається на його результативності.

У праці [5, с. 197 – 198] у частині дослідження проблем структурних та інституціональних змін на регіональному рівні наголошується на різноплановості результатів теоретичного узагальнення методології структурних змін: від покращення співвідношення елементів економічної системи до формування певної бажаної організованої сукупності, компоненти якої взаємопов'язані та спрямовані на досягнення спільних цілей. Фактично науковці дійшли висновку про тісний зв'язок структурних реформ і системних змін в економіці. Це, по-перше, проявляється у диверсифікованості напрямів структурної політики і, по-друге, у тому, що критерієм її ефективності є настання системних позитивних змін. Погоджуючись з такими висновками, додамо, що важливим наслідком реалізації структурної політики для вирішення проблем імпортозаміщення має стати формування системи державного регулювання збалансованого розвитку внутрішнього ринку.

Про те, що структурна політика – явище не лише багатоаспектне, але й різновекторне, доводиться у праці [6, с. 12 – 13], де зазначається, що об'єктивними характеристиками структурних реформ є просторова, галузева (секторальна), факторна і ресурсна, усі інші взаємовідношення між елементами – моделі складу соціально-економічної системи.

М. Мельник вважає структурну політику інструментом адаптації національного господарства до умов глобалізації шляхом прискорення технологічних, економічних, культурних і соціальних змін, посилення мобільності капіталу, технологій, населення, інформації, модифікації вимог до місця розміщення різних економічних об'єктів [7, с. 132 – 133]. Науковець таким чином підтверджує диверсифікованість напрямів і об'єктів структурної політики, залежність її дієвості від інших складових економічної політики держави, «вихід» на кінцевий результат, тісно пов'язаний з імпортозаміщенням.

Не відкидаємо й аспект того, що структурна політика має об'єктом інколи специфічні категорії та, на перший погляд, менш пов'язані з внутрішнім ринком і стимулюванням розвитку економіки чинники. Йдеться, до прикладу, про тінізацію економічних відносин, нерациональний (нахил у бік споживання на противагу інвестуванню) розподіл національного багатства, низький рівень захищеності та перерозподіл права приватної власності, спотворення структури системи національних рахунків, утворення соціально-економічних структурних деформацій та криз, що загрожують безпеці економіки та суспільства. Цей бік структурної політики досліджувався головним чином у працях М. Флейчук [8, с. 446 – 447] та інших дослідженнях [9, с. 120].

Як бачимо, попри інколи різні погляди на сутнісну характеристику та способи реалізації, науковці здебільшого сходяться на загальному висновку, що головною метою реалізації державної структурної політики є формування сучасної, прогресивної та ефективної структури національного господарства.

Потрібно звернути увагу й на ще один аспект. Структурна політика не має обмеженого переліку напрямів реалізації. Звичайно, головні з них визначені. Це внесок видів економічної діяльності та галузей економіки у ВВП, залежність національної економіки від імпорту товарів, послуг і ресурсів, міра інноваційності економіки, співвідношення чисельності та ролі малих, середніх і великих суб'єктів господарювання, пропорційність суспільного продукту та сукупного попиту, міра соціальної спрямованості економіки, екологічність ВВП, економічна незалежність та безпека. Але структурна політика може стосуватися й будь-яких інших аспектів економічного і соціального розвитку держави, що структурно визначаються окремими елементами і взаємовідношеннями між ними. До прикладу, це зміни в структурі попиту, зайнятості, поділ економіки на первинний, вторинний та третинний сектори, міра індустріалізації чи інтелектуалізації економіки тощо.

Таким чином, вивчення поточного стану справ і в подальшому забезпечення позитивних структурних зрушень у сфері імпортозаміщення не обов'язково стосується лише відсоткових співвідношень продажу на внутрішньому ринку товарів вітчизняного виробництва та імпортованих в країну. Це обов'язково мають бути й інші характеристики, насамперед ресурсної забезпеченості виробництва і продажу товарів, структури зайнятості, розміщення капіталу та інші аспекти, що визначають ефективність політики імпортозаміщення, включно з інституційними реформами.

Узагальнимо концептуальні положення відносно місця та ролі структурної політики регулювання імпортозаміщення на рис. 1. Будучи елементом державної економічної політики, структурна політика, підсилена необхідними заходами в межах антициклічної, монетарної, фіскальної, цінової, регуляторної та інших складових політики держави, реалізується у вигляді позитивного впливу на посилення конкурентоспроможності вітчизняних товарів.

Орієнтирами цих змін є покращення важливих структурних характеристик у сфері імпортозаміщення. Вони пов'язані безпосередньо з обсягами виробництва і споживання вітчизняних та імпортованих товарів, а також з чинниками, що мають на це найбільш суттєвий вплив. До таких належать виробничі та збутові потужності та фінансово-ресурсне забезпечення, інтелектуально-кадровий потен-

ціал, інституційні умови та внутрішнє і зовнішнє середовище господарювання, внутрішньогалузева та експортно-імпортна структура економічних відносин.

Особливістю політики імпортозаміщення є її часова дискретність, адже в довгостроковій перспективі знижується її ефективність та навіть посилюється негативний вплив на чинники подальшого зміцнення конкурентоспроможності національної економіки. Відтак, досягнення необхідних структурних співвідношень важливо завершити формуванням постійно діючої системи регулювання збалансованого розвитку внутрішнього ринку. Йдеться про усталення необхідних параметрів (т. зв. соціально-економічних і інституційних стабілізаторів), які не дозволять (або принаймні суттєво перешкоджатимуть) повернення до ситуації з гострими проблемами та необхідністю імпортозаміщення. Такими умовами є цивілізований розвиток внутрішнього ринку, формування здорового конкурентного середовища у сферах виробництва і продажу товарів (послуг), створення економічно безпечного та прозорого економіко-правового середовища підприємницької діяльності в реальному секторі економіки та посередницькій сфері, розвиненість інфраструктури підтримки вітчизняного виробника та функціонування товарного обігу.

Зазначені характеристики, на наш погляд, важливо врахувати при теоретичному обґрунтуванні організаційно-економічного механізму та інструментів структурної політики імпортозаміщення.

Положення організаційно-економічного механізму стосуються реалізації саме економічних підходів до управління в аналізованій сфері, але його реалізація визначається організацією цього процесу. Саме тому в межах організаційно-економічного механізму регулювання імпортозаміщення застосування адміністративних підходів можливе, але мало характерне. Здійснюється орієнтування політики на формування стимулів і мотивів економічного характеру та організацію процесу їх дії.

Аналіз теоретичних положень державної структурної політики та регулювання імпортозаміщення, а також світового досвіду дозволяє виокремити низку організаційних та економічних підходів, що утворюють базис організаційно-економічного механізму регулювання в аналізованій сфері. Зокрема, застосування економічного підходу передбачає створення сприятливих економіко-правових умов для вітчизняного виробника з метою нарощування виробничих потужностей і збільшення обсягів виробництва та збуту продукції або, навпаки, – формування умов, що несприятливі або економічно не вигідні для імпорту товарів і послуг. Узагальнимо результати теоретико-методичного аналізу головних напрямів організаційно-економічного механізму регулювання імпортозаміщення в табл. 1.

Такими результатами є збільшення обсягів та частки продажу на внутрішньому ринку товарів, виготовлених на території держави, з високою доданою вартістю та найбільш містких ринкових сегментах (споживчих продовольчих і непродовольчих товарів, продукції проміжного споживання та ресурсного характеру за напрямками, де є потенціал розвитку вітчизняного виробництва) і посилення, таким чином, рівня задоволення потреб внутрішнього ринку вітчизняною продукцією і зниження залежності економіки від зовнішньої кон'юнктури, зростання потенціалу внутрішнього виробництва (створення сучасної високоєфективної матеріально-технічної бази) і розвиток

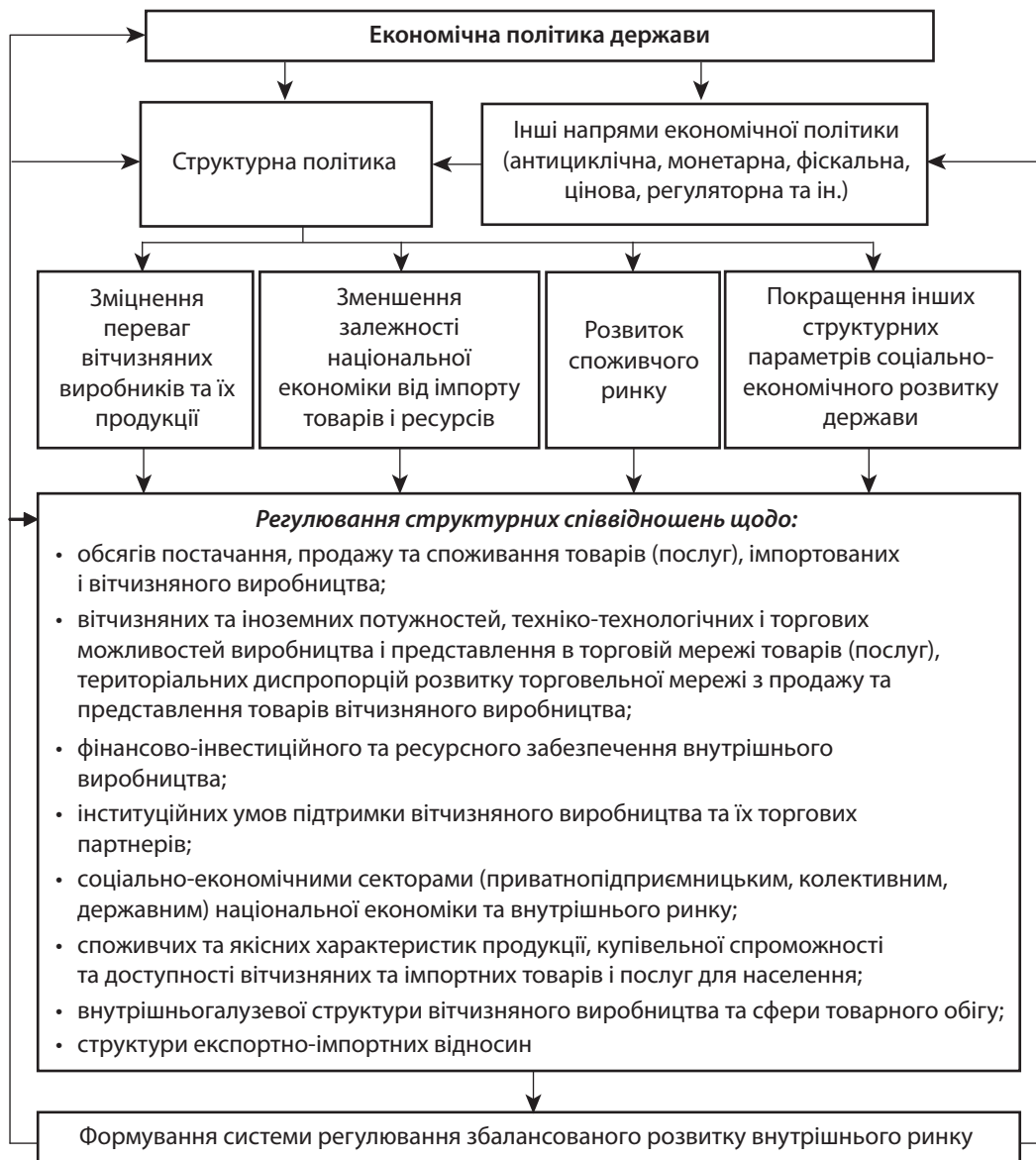

Рис. 1. Мета, місце та роль структурної політики регулювання імпортозаміщення

Таблиця 1

Напрями організаційно-економічного механізму регулювання імпортозаміщення

Організаційні напрями	Економічні напрями
<p>Стимулюючі внутрішнє виробництво:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Підвищення ефективності державного управління станом у підприємств-лідерів; • посилення інформаційно-економічних відносин між місцевими виробниками та споживачами товарів і послуг; • стимулювання збільшення обсягів придбання місцевих товарів і послуг; • організаційна підтримка підприємств, на які покладаються завдання реалізації імпортозаміщення. 	<p>Стимулюючі внутрішнє виробництво:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Здійснення державних закупівель вітчизняних товарів (послуг); • реалізація державних економічних програм підтримки суб'єктів реального сектора економіки та розвитку приватної ініціативи; • пряме державне інвестування та підтримка інвестицій з інших джерел у розвиток виробничих потужностей базових видів економічної діяльності; • реалізація структурних перетворень підприємств та їх технологічних процесів.
<p>Дестимулюючі імпорт:</p> <ul style="list-style-type: none"> • створення додаткових організаційних труднощів та ускладнень для імпортерів товарів (послуг); • удосконалення інституційно-організаційного та інституційно-правового середовища розвитку внутрішнього виробництва та регулювання імпортозаміщення 	<p>Дестимулюючі імпорт:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Квотування структури собівартості товарів і послуг; • посилення податкового та митного навантаження на імпортерів товарів (послуг); • обмеження прав (здебільшого на державну підтримку) імпортерів товарів – конкурентів вітчизняним аналогом; • посилення вимог до імпортової продукції щодо її якості та відповідності стандартам

внутрішнього ринку, зокрема споживчого (зростання рівня його прозорості, формування конкурентного середовища, інформаційної обізнаності споживача, спрощення доступності до ринку товарів вітчизняного виробництва тощо).

ВИСНОВКИ

Організаційно-економічний механізм реалізації державної структурної політики імпортозаміщення базується на завданнях і принципах, передбачає системну сукупність методів, інструментів і конкретних заходів з організації реалізації економічної політики забезпечення планових структурних змін. Метою його формування та реалізації є регулювання структурних співвідношень щодо обсягів постачання, продажу та споживання товарів (послуг) імпортованих і вітчизняного виробництва; техніко-технологічних і торгових можливостей виробництва і представлення в торговій мережі товарів (послуг), територіальних диспропорцій розвитку торговельної мережі з продажу та представлення товарів вітчизняного виробництва; фінансово-інвестиційного та ресурсного забезпечення внутрішнього виробництва; інституційних умов підтримки вітчизняного виробництва та їх торгових партнерів; соціально-економічними секторами (приватнопідприємницьким, колективним, державним); споживчих та якісних характеристик продукції, купівельної спроможності та доступності вітчизняних та імпортованих товарів і послуг для населення; внутрішньогалузевої структури вітчизняного виробництва та сфери товарного обігу; структури експортно-імпортованих відносин. Напрями подальших наукових досліджень у цій сфері мають стосуватися вдосконалення методики аналізу та оцінювання ефективності системи державного регулювання процесу імпортозаміщення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Економічна теорія : підручник / За ред. В. М. Тарасевича. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 784 с.
2. Луцков В. О. Структурна політика: сутність, категорії та функції / В. О. Луцков // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2012. – № 1. – С. 141 – 147.
3. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки : навч. посібник / Л. А. Швайка. – К. : Знання, 2006. – 435 с.
4. Національна економіка : навч. посібник / В. І. Мельникова, О. П. Мельникова, Т. В. Сідляру та ін. – 2-е вид. перероб. та доповн. – К. : Центр навчальної літератури, 2012. – 248 с.
5. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / За ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 768 с.
6. Стратегія та механізми зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону : монографія / За ред. А. І. Мокія, Т. Г. Васильціва. – Львів : ПАІС, 2010. – 488 с.
7. Мельник М. І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій : монографія / М. І. Мельник. – Львів : ІРД НАН України, 2012. – 568 с.
8. Флейчук М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації : монографія / М. І. Флейчук. – Львів : Ахілл, 2008. – 660 с.
9. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : монографія / За ред. Т. Г. Васильціва. – Львів : Ліга-Прес, 2012. – 388 с.
10. Жаліло Я. А. Проблеми формування сучасних засад політики імпортозаміщення в Україні / Я. А. Жаліло, В. М. Гацько // Стратегічна панорама [Електронний ресурс]. – Режим до-

ступу : http://www.niisp.org/vydanna/panorama/issue.php?s=epol2&issue=2006_1

REFERENCES

- Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorytety* [State regional policy in Ukraine: characteristics and strategic priorities]. Kyiv: NISD, 2007.
- Ekonomichna teoriia* [Economics]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2006.
- Fleischuk, M. I. *Lehalizatsiia ekonomiky ta protyidiia koruptsii u systemi ekonomichnoi bezpeky: teoretychni osnovy ta stratehichni priorytety v umovakh hlobalizatsii* [Legalization of the economy and combating corruption in the system of economic security: Theoretical foundations and strategic priorities in the context of globalization]. Lviv: Akhill, 2008.
- Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpriemstv Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia* [Financial and economic security of Ukraine: Strategies and mechanisms for support]. Lviv: Liha-Pres, 2012.
- Lutskov, V. O. "Strukturna polityka: sutnist, katehorii ta funktsii" [Structural policy: nature, categories and functions]. *Visnyk SumDU. Seriia «Ekonomika»*, no. 1 (2012): 141-147.
- Melnyk, M. I. *Formuvannia biznes-seredovyscha Ukrainy v umovakh instytutsiinykh transformatsii* [Formation of the business environment in Ukraine in terms of institutional transformation]. Lviv: IRD NAN Ukrainy, 2012.
- Melnykova, V. I., Melnykova, O. P., and Sidliaruk, T. V. *Natsionalna ekonomika* [National economy]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2012.
- Shvaika, L. A. *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky* [State regulation of the economy]. Kyiv: Znannia, 2006.
- Stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia prostоровo-strukturnoi konkurentospromozhnosti rehionu* [Strategies and mechanisms for strengthening space-structural competitiveness]. Lviv: PAIS, 2010.
- Zhalilo, Ya. A., and Hatsko, V. M. "Problemy formuvannia suchasnykh zasad polityky importozamishchennia v Ukraini" [Problems of modern principles of import substitution policy in Ukraine]. http://www.niisp.org/vydanna/panorama/issue.php?s=epol2&issue=2006_1

РЕЙТИНГ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ УКРАИНЫ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ ПРИОРИТЕТНЫХ ОТРАСЛЕЙ

© 2014 БЕЛЁВСКАЯ О. А.

УДК 339.137.2:338.4-021.62(477)

Белёвская О. А. Рейтинг конкурентоспособности Украины и пути совершенствования государственной поддержки приоритетных отраслей

В статье сделана попытка осмыслить причины низкой конкурентоспособности продукции основных отраслей Украины по международным рейтингам после вступления в ВТО. Сравнение профилей конкурентоспособности Украины, Польши, Эстонии и других стран в рейтинге глобальной конкурентоспособности отражает неудовлетворительную ситуацию в нашей стране. Обобщение работ ведущих украинских и зарубежных ученых показывает возможные направления существенного изменения системы государственной поддержки конкурентоспособности в рамках евроинтеграционного процесса. Автором обоснованы предложения концептуального характера по переосмыслению существующей практики государственной поддержки приоритетных отраслей в условиях глобализации. Показан опыт ряда стран ЕС, в том числе стран Балтии, опыт которых оказался успешнее, чем Украины, в рамках ВТО. На этой основе автором выполнен собственный сравнительный анализ ситуации в Украине и Финляндии по пяти ведущим признакам. Эта авторская разработка показывает не только утраченные возможности Украины в вопросах активной государственной поддержки приоритетных отраслей, но и дает ориентир по основным направлениям повторения опыта Финляндии.

Ключевые слова: конкурентоспособность, глобализация, государственная поддержка, приоритетные отрасли, рейтинг конкурентоспособности, мировые рынки, факторы конкурентоспособности.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 9.

Белёвская Ольга Александровна – соискатель, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

УДК 339.137.2:338.4-021.62(477)

UDC 339.137.2:338.4-021.62(477)

Більовська О. О. Рейтинг конкурентоспроможності України та шляхи вдосконалення державної підтримки пріоритетних галузей

Bilovska O. O. Competitiveness Rating of Ukraine and Ways to Improve State Support for Priority Sectors

У статті зроблено спробу осмислити причини низької конкурентоспроможності продукції основних галузей України за міжнародними рейтингами після вступу до СОТ. Порівняння профілів конкурентоспроможності України, Польщі, Естонії та інших країн в рейтингу глобальної конкурентоспроможності показує незадовільну ситуацію в нашій країні. Узагальнення робіт провідних українських і зарубіжних учених показує можливі напрямки істотної зміни системи державної підтримки конкурентоспроможності в рамках євроінтеграційного процесу. Автором обґрунтовано пропозиції концептуального характеру щодо переосмислення існуючої практики державної підтримки пріоритетних галузей в умовах глобалізації. Наведено досвід ряду країн ЄС, у тому числі країн Балтії, досвід яких виявився більш успішним, ніж України, у рамках СОТ. На цій підставі автором виконано власний порівняльний аналіз ситуації в Україні та Фінляндії за п'ятьма провідними ознаками. Ця авторська розробка показує не лише втрачені можливості України в питаннях активної державної підтримки пріоритетних галузей, але дає орієнтир по основних напрямках повторення досвіду Фінляндії.

The paper attempts to explore the causes of the low competitiveness of products from leading industries of Ukraine on international rankings after joining the WTO. Comparison of profiles of competitiveness of Ukraine, Poland, Estonia and other countries in the global competitiveness ranking reflects the unsatisfactory situation in our country. Generalization of the work of leading Ukrainian and foreign scientists shows the possible direction of a significant change in the system of state support for competitiveness within the European integration process. The author grounds the propositions of a conceptual nature to rethinking on existing practices of state support to priority sectors in the context of globalization. The experience of a number of EU countries, including the Baltic States, the experience of which turned out to be more successful than in Ukraine, in the framework of the WTO. On this basis, the author carried out a comparative analysis of their own situation in Ukraine and Finland's top five features. This authoring shows not only the lost opportunities of Ukraine in matters of active government support to priority sectors, but also provides a reference point in the main areas to replicate the experience of Finland.

Ключові слова: конкурентоспроможність, глобалізація, державна підтримка, пріоритетні галузі, рейтинг, світові ринки, фактори конкурентоспроможності.

Key words: competitiveness, globalization, government support, priority sectors, competitiveness, global markets, competitive factors.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 9.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 9.

Більовська Ольга Олександрівна – здобувач, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

Bilovska Olha O. – Applicant, Kharkiv National University named after V. N. Karazin (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Исследование работ ведущих международных рейтинговых агентств, основных документов Украины, регулирующих конкурентоспособность, выявило значительный разрыв между официально заявленными целями (1993 – 2014 гг.) и полученными отрицательными результатами с серьезными социальными последствиями с устареванием основных производственных фондов выше предельно допустимого уровня.

В современных условиях глобализации политические лидеры и экономисты многих стран признали необходимость усиления роли государства в обеспечении предпосылок долгосрочного экономического роста и поддержания социальной стабильности. Особое значение ре-

гулирующая функция государства приобретает в экономических переходного периода в связи с задачами формирования новой конкурентной среды, структурной перестройки, создания условий для экономического роста на основе повышения конкурентоспособности приоритетных отраслей [1, 5, 6, 7, 8].

Национальная конкурентоспособность (англ. *National Competitiveness*), как известно, – это термин, который чаще всего в научной литературе обозначает несколько понятий:

«...– способность страны добиться высоких темпов экономического роста, которые были бы устойчивы в среднесрочной перспективе;

– уровень производительности факторов производства в данной стране;

– способность компаний данной страны успешно конкурировать на тех или иных международных рынках»¹ [4].

С учётом этого, как нам представляется на основе третьего определения, которое тесно связано со следованием традиционной промышленной политике в части поддержки конкретных компаний, т. е. «национальных чемпионов», каждое государство поддерживает курс национальной валюты.

Следует отметить, что известный экономист П. Кругман, лауреат Нобелевской премии по экономике (2008) указывает, что «...несмотря на то, что экономическое содержание понятия «национальной конкурентоспособности» сводится к понятию «продуктивности», использование в обсуждении экономической политики термина «национальная конкурентоспособность» ошибочно и даже опасно, и поясняет:

- ✦ концентрация на образе конкуренции стран игнорирует то, что большая часть возможных экономических трудностей определяется исключительно внутренними факторами – вне связи с торговлей на каких-либо международных рынках, соответственно, уровень жизни растет вместе с ростом производительности, а не с ростом производительности по сравнению с другими странами;
- ✦ образ стран-конкурентов на эмоциональном уровне подрывает выводы теории международной торговли – богатство страны связано с международной специализацией и использованием сравнительных преимуществ, а потому следование концепции «национальной конкурентоспособности» может породить протекционизм и торговые войны;
- ✦ примененное к государству вместо коммерческой фирмы понятие «конкурентоспособность» является метафорой – ведь в отличие от фирмы у государства нет меры конкурентоспособности – баланса прибылей и убытков – и нет возможности исчезнуть в результате разорения;
- ✦ акцент на международной конкурентоспособности может привести к поддержке малопродуктивных отраслей национальной экономики и, соответственно, снижению ее жизненных стандартов» [3].

Подводя итог своему анализу, П. Кругман замечает: «К сожалению, экономисты, которые надеялись использовать риторику конкурентоспособности для проведения хорошей экономической политики, вместо этого использовали доверие к себе в интересах плохих идей. Поэтому давайте скажем правду: конкурентоспособность является бессмысленным словом, когда прилагается к национальной экономике. И одержимость конкурентоспособностью является одновременно ошибочной и опасной» [3].

¹ В рамках первых двух определений повышение национальной конкурентоспособности отождествляется с ростом жизненных стандартов и ускорением экономического роста. Поэтому понятие национальной конкурентоспособности тесно связано с такими сферами экономической теории, как теория экономического развития и теория экономического роста, а также с интегрирующей обе эти теории теорией капитала.

На наш взгляд, уровень конкурентоспособности экономики Украины необходимо определять на основе международных сравнений, в том числе путем глубокого анализа существующих глобальных рейтингов конкурентоспособности стран мира, которые ежегодно составляют ведущие научно-исследовательские мировые центры и институты².

Последним из опубликованных на сегодня рейтингов глобальной конкурентоспособности стран мира этим институтом является рейтинг 2013 г. — The World Competitiveness Yearbook 2013.

Институт менеджмента под конкурентоспособностью отдельно взятой страны понимает способность национальной экономики создавать и поддерживать среду, в которой возникает конкурентоспособный бизнес. В рейтинге этого института на основе анализа 333 критериев по четырем основным показателям показаны не только состояние экономики, но и эффективность государственных регулирующих органов, т. е. правительства. Косвенно это отражает состояние деловой среды и состояние инфраструктуры. В этом рейтинге каждый показатель имеет равный вес и включает в себя пять факторов. Следовательно, совокупный рейтинг конкурентоспособности отдельно взятой страны, в т. ч. и Украины, основан на 20 различных индикаторах из четырех ключевых аспектов экономической жизни страны³. В табл. 1 представлен рейтинг глобальной конкурентоспособности отдельных стран мира Института менеджмента (Лозанна).

Как показано в табл. 1, в 2013 г. Украина улучшила свой показатель в указанном глобальном рейтинге на семь позиций, переместившись на 49 место из 60 возможных — между Колумбией и Венгрией (в 2012 г. Украина занимала 56 место среди 59 стран). Подняться на семь ступеней в рейтинге Украина смогла за счет снижения показателей ряда стран еврозоны и улучшения макроэкономических показателей.

Интересен комментарий профессора Института менеджмента, директора Центра мировой конкурентоспособности Стефан Гарелли (*Stephane Garelli*): «В то время, как еврозона не демонстрирует роста, Соединенные Штаты Америки смогли вернуть себе лидерство. Дела стали лучше и у Японии. Такая ситуация дает повод для дискуссий относительно эффективности мер жесткой экономии и

² Одной из первых международных организаций, которая стала проводить исследования конкурентоспособности и давать определённые рекомендации странам и смогла привлечь внимание к этому вопросу, стала Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР). ОЭСР в своём рассмотрении опиралась на конкурентоспособность с точки зрения макроуровня, то есть со стороны государства. Сначала ОЭСР проводила различные конференции и изучала в основном страны – члены ОЭСР, а затем ОЭСР стала изучать и страны с переходной экономикой. После круг рассматриваемых ею вопросов конкурентоспособности расширился, включив конкурентоспособность сетей предприятий, конкурентоспособность городов, региональных интеграций различных направлений государственной экономической политики.

³ При расчете используются данные международных организаций и партнерских институтов по всему миру. Бизнес-климат в исследуемых странах оценивается на основе мнения аналитиков, опросов руководителей крупных корпораций и специалистов. Рейтингование осуществляется на основе обратного соотношения: две трети – статистические данные и одна треть – с экспертных оценок [6].

Таблица 1

Рейтинг конкурентоспособности отдельных стран мира, 2013 г. (The IMD World Competitiveness Yearbook 2013)

(составлено автором по источнику [9])

Рейтинг	Страна	Индекс
1	Соединенные Штаты Америки	100.000
4	Швеция	90.531
9	Германия	86.197
20	Финляндия	78.187
21	Китай	77.040
31	Латвия	66.488
33	Польша	65.437
34	Казахстан	64.899
36	Эстония	64.422
41	Литва	58.678
42	Россия	56.809
47	Словакия	54.485
49	Украина	54.234
50	Венгрия	53.497
55	Румыния	49.986
57	Болгария	47.800

Источник: Institute of Management Development: Рейтинг конкурентоспособности стран мира в 2013 году // Центр гуманитарных технологий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL: <http://gtmarket.ru/news/2013/05/30/5963> – Заголовок с экрана.

структурных реформах в Европе. Реформы неизбежны, но не следует забывать, что ключевым условием усиления конкурентоспособности является экономический рост» [9].

Вышеприведенное ежегодное аналитическое исследование конкурентоспособности указанных Институт проводит с 1989 г. в содружестве с исследовательскими организациями во всем мире. Следует отметить что, до 1996 г. это научное учреждение готовило отчеты о конкурентоспособности экономик совместно с аналитической группой Всемирного экономического форума (ВЭФ). Однако с 1996 г. эти две научно-аналитические организации стали выпускать два разных исследования.

Таким образом, как нам представляется, основным средством обобщенной оценки конкурентоспособности стран является Индекс глобальной конкурентоспособности (GCI), созданный для Всемирного экономического форума профессором Колумбийского университета Ксавье Сала-и-Мартином (*Xavier Sala-i-Martin*). Он был впервые опубликован в 2004 г. и состоял из 12 слагаемых конкурентоспособности, каждая из них характеризует конкурентоспособность отдельно взятой страны. При этом страны находятся на разных уровнях экономического развития по условиям ведения бизнеса, восприимчивости к инновациям, что в конечном счете определяет производительность труда и эффективность государственной регулирующей системы.

Рейтинг глобальной конкурентоспособности 2013 – 2014 гг. возглавила Швейцария, которая занимает первое место уже пятый год подряд. Второе и третье места, как и в прошлом году, занимают Сингапур и Финляндия, соот-

ветственно. Германия продвинулась на две позиции вверх и сейчас занимает 4 место. Соединенные Штаты улучшили свой рейтинг с 7 до 5 места и по-прежнему остаются мировым лидером в обеспечении инновационных продуктов и услуг, несмотря на определенные проблемы в области макроэкономической стабильности. Улучшение позиций страны связано, прежде всего, с повышением эффективности финансового рынка, а также укреплением доверия общества к государственным институтам. Далее в десятке лидеров рейтинга: Швеция (6 место), Гонконг (7), Нидерланды (8), Япония (9) и Великобритания (9). Согласно рейтингу глобальной конкурентоспособности 2013 – 2014 гг. на первом месте находится Швейцария, Эстония занимает 32-е место, Польша – 42-е место, Украина – 84-е место [2].

Профиль конкурентоспособности Украины, Швейцарии, Польши, Эстонии приведены на рис. 1. Анализ данных этого рисунка свидетельствует о том, что из всех приведенных факторов повышения конкурентоспособности, только по показателю «размер рынка», Украина опережает Швейцарию и Эстонию, а по показателю «инфраструктура» – Польшу, что и предопределяет место Украины в рейтинге глобальной конкурентоспособности 2013 – 2014 гг., которое значительно ниже, чем у приведенных на рис. 1 стран. По этой причине для Украины проблема сохранения конкурентных позиций на мировом рынке стоит особенно остро, так как в условиях глобализации в значительной степени утрачиваются те факторы, которые могли бы обеспечить рост конкурентоспособности в будущем. В связи с этим еще большее значение приобретает та государственная политика, целью которой является наращивание конкурентоспособных отраслей экономики.

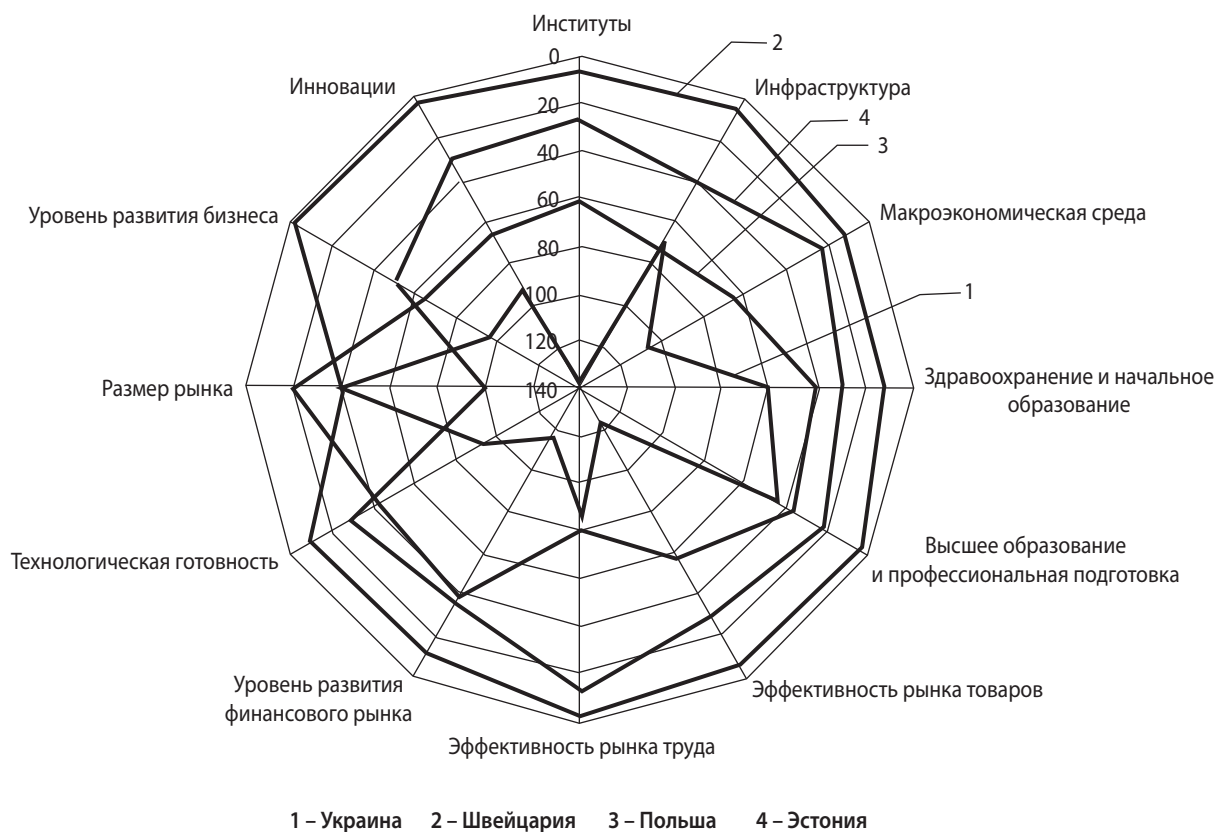
Поэтому есть острая необходимость в применении комплекса мер государственного регулирования, направленных на повышение конкурентоспособности экономики Украины (разумеется с учетом соблюдения существующих теоретических постулатов основных научных школ о допустимых границах вмешательства государства в рыночную экономику). Ведь одним из основных источников возникновения национальных конкурентных преимуществ, является особая роль государства, состоящая в наращивании дополнительных факторов развития конкурентоспособных производств и улучшении условий торговли.

Каждое государство должно содействовать развитию инновационной сферы приоритетных отраслей как основной составляющей роста конкурентоспособности ее экономики по мере исчерпания факторных преимуществ страны и перехода на более высокую стадию развития (конкуренция идет на основе инвестиций и нововведений) (табл. 2).

Таким образом, развитие рыночной экономики и обеспечение равной конкуренции требует проведения целенаправленной и последовательной государственной поддержки хотя бы приоритетных отраслей.

Все вышеизложенное показывает, что рейтинг конкурентоспособности является завершающим этапом оценки инновационной, инвестиционной зрелости любого государства. Они находят свое отражение в системе мер долгосрочного воздействия на все составляющие технологической зрелости приоритетных отраслей. Автором сделана попытка в форме сравнительной таблицы показать упущенные возможности Украины в сохранении базовых конкурентных преимуществ за период рыночной транс-

Рис. 1. Профиль конкурентоспособности Украины, Швейцарии, Польши, Эстонии (согласно рейтингу глобальной конкурентоспособности 2013 – 2014 гг.) [6]

Таблица 2

Украина в мировых рейтингах

Наименование индекса	Рейтинги Украины и стран, находящихся рядом с ней	Количество стран в рейтинге
Индекс развития человеческого потенциала	84 – Армения, 85 – Украина, 86 – Азербайджан	182
Глобальный индекс конкурентоспособности	81 – Гамбия, 82 – Украина, 83 – Алжир	133
Индекс свободы предпринимательства	141 – Гондурас, 142 – Украина, 143 – Кения	173
Индекс уровня сложности налогов	180 – Конго, 181 – Украина, 182 – Венесуэла	183
Рейтинг кредитоспособности	35 – Черногория, 36 – Украина, 37 – Босния и Герцеговина	41
Экологический показатель производственной деятельности	86 – Молдавия, 87 – Украина, 88 – Бельгия	163
Индекс политической нестабильности	15 – Эквадор, 16 – Украина, 17 – Ангола	165
Индекс правительственной эффективности	142 – Кения, 143 – Мадагаскар, 143 – Украина	212
Индекс восприятия коррупции	146 – Сьерра-Леоне, 147 – Украина, 148 – Папуа – Новая Гвинея	180

Источник: Стратегия устойчивого развития Харьковской области до 2020 г. – Х. : Издательский дом «ИНЖЭК», 2010. – 112 с.

формации (1993 – 2013 гг.). Нами представлен сравнительный анализ государственной поддержки повышения конкурентоспособности наукоемкой продукции в XXI веке в Украине и Финляндии (табл. 3).

Без осмысления глубинных причинно-следственных связей между поддержкой государством фундаментальных исследований, обеспечивающих рост приоритетных отраслей, невозможно понять весь набор инструментов, которые сейчас находятся в распоряжении всех институтов испол-

нительной государственной власти по сближению с технологической базой ведущих стран ЕС [7, 8]. За весь предыдущий период, к сожалению, в нашей стране не находилось необходимых финансовых и организационных ресурсов для поддержки того огромного научно-технологического потенциала, который мы имели на старте рыночных преобразований. Опыт Финляндии в сравнении с Украиной показывает возможности любой отдельно взятой страны в рамках ВТО и ЕС создавать и поддерживать принци-

ально новые отрасли. Шансы нашей страны восстановить утраченные позиции, ориентируясь на опыт Финляндии и других стран с аналогичной моделью государственной поддержки конкурентоспособности своих ТНК в наукоемких отраслях, сохраняются достаточно высокими.

Только наличие рыночных структур и их способность работать в режиме реальной рыночной конкуренции позволит повысить конкурентоспособность продукции отечественных товаропроизводителей. Именно система продуманных долгосрочных мер государственной поддержки приоритетных наукоемких и сырьевых отраслей является показателем состояния и перспектив развития национальной экономики в рамках международного разделения труда и торговли. Для этого государство должно активно применять широкий набор экономических инструментов для повышения конкурентоспособности национальной экономики, то есть целенаправленно воздействовать на факторы, которые способствуют усилению конкурентных позиций страны на мировых рынках или ослаблению позиций стран-конкурентов.

Для совершенствования существующей системы государственного регулирования конкурентоспособности продукции базовых приоритетных отраслей, на наш взгляд, целесообразно:

1. Отказаться от практики рассмотрения повышения конкурентоспособности отечественной продукции на внутреннем и мировом рынках как краткосрочного, быстро решаемого процесса. Это предполагает, в качестве аксиомы повышения конкурентоспособности, принятие государством конкретных мер по выполнению уже принятых исполнительных и законодательных документов, направленных на переход к очередным технологическим укладам базовых отраслей, так как разрозненные меры не позволяют добиться этого.

2. Постепенно перейти к практике систематического информирования бизнеса (вне зависимости от форм собственности) по каким технологическим процессам государство готовится за совместные финансовые ресурсы государства и бизнеса приобретать лицензии, патенты и технологии с использованием мер льготного кредитования и других стимулирующих мероприятий для предприятий приоритетных отраслей.

3. Использовать, в качестве стратегического ориентира, практику международной кооперации мировых лидеров (США, ЕС, Япония и др.), чтобы на базе имеющихся реальных фундаментальных научных заделов ускорить процесс доведения их до коммерческих результатов на мировом уровне. Это относится, прежде всего, к информационным технологиям, средствам медиакommunikаций, производству новых материалов, биотехнологиям и др.⁴ ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Алле М. Глобализация: разрушение условий занятости и экономического роста. Эмпирическая очевидность / Морис Алле. – М.: ТЕИС, 2003. – 314 с.

2. Всемирный экономический форум: рейтинг глобальной конкурентоспособности 2013 – 2014 // Центр гуманитарных

⁴ Эти предложения в установленном порядке направлены на рассмотрение Харьковской областной государственной администрации на предмет получения справки установленного образца о практическом использовании.

технологий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/news/2013/09/05/6219>

3. Критика понятия «национальная конкурентоспособность» / [Электронный ресурс] – Режим доступа : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%F6%E8%EE%ED%E0%EB%FC%ED%E0%FF_%EA%EE%ED%EA%F3%F0%E5%ED%F2%EE%F1%EF%EE%F1%EE%E1%ED%EE%F1%F2%FC#.D0.9A.D1.80.D0.B8.D1.82.D0.B8.D0.BA.D0.B0_.D0.BF.D0.BE.D0.BD.D1.8F.D1.82.D0.B8.D1.8F_.C2.AB.D0.BD.D0.B0.D1.86.D0.B8.D0.BE.D0.BD.D0.B0.D0.BB.D1.8C.D0.BD.D0.B0.D1.8F_.D0.BA.D0.BE.D0.BD.D0.BA.D1.83.D1.80.D0.B5.D0.BD.D1.82.D0.BE.D1.81.D0.BF.D0.BE.D1.81.D0.BE.D0.B1.D0.BD.D0.BE.D1.81.D1.82.D1.8C.C2.BB

4. Национальная конкурентоспособность [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%F6%E8%EE%ED%E0%EB%FC%ED%E0%FF_%EA%EE%ED%EA%F3%F0%E5%ED%F2%EE%F1%EF%EE%F1%EE%E1%ED%EE%F1%F2%FC

5. Организация экономического сотрудничества и развития [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_.%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_.%D1%81%D0%BE%D1%82%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0_.%D0%B8_.%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%8F

6. Федоренко А. Оценка конкурентоспособности украинских предприятий / А. Федоренко. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://socium.com.ua/2014/01/assessment-of-the-competitiveness-of-ukraine/>

7. Хайек Ф. Смысл конкуренции (1946) / Ф. Хайек / Пер. с англ. – М.: Изограф, 2000. – 112 с.

8. Химанен П. Информационное общество и государство благосостояния: Финская модель / Пекка Химанен, Мануэль Кастеллс / Пер. с англ. А. Калинина, Ю. Подороги. – М.: Логос, 2002. – 224 с.

9. Institute of management development: рейтинг конкурентоспособности стран мира в 2013 году / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/news/2013/05/30/5963>

Научный руководитель – Бабич Д. В., доктор экономических наук, профессор кафедры экономики и менеджмента Харьковско-го национального университета имени В. Н. Каразина

REFERENCES

Alle, M. *Globalizatsiia: razrushenie usloviy zaniatosti i ekonomicheskogo rosta. Empiricheskaia ochevidnost* [Globalization: the destruction of the conditions of employment and economic growth. The empirical evidence]. Moscow: TEIS, 2003.

Fedorenko, A. "Otsenka konkurentosposobnosti ukrainkikh predpriatii" [Assessment of the competitiveness of Ukrainian enterprises]. <http://socium.com.ua/2014/01/assessment-of-the-competitiveness-of-ukraine/>

"Institute of management development: reiting konkurentosposobnosti stran mira v 2013 godu" [Institute of management development: competitiveness ranking of the world in 2013]. <http://gtmarket.ru/news/2013/05/30/5963>

Khaiek, F. *Smysl konkurentsii* [Sense of competition]. Moscow: Izohraf, 2000.

Khimanen, P., and Kastells, M. *Informatsionnoe obshchestvo i gosudarstvo blagosostoianii: Finskaia model* [The Information Society and the Welfare State: The Finnish model]. Moscow: Logos, 2002.

"Kritika poniatii «natsionalnaia konkurentosposobnost»" [Criticism of the concept of "national competitiveness"]. <https://>

ru.wikipedia.org/wiki/%CD%E0%F6%E8%EE%ED%E0%EB%FC%ED%E0%FF_%EA%EE%ED%EA%F3%F0%E5%ED%F2%EE%F1%EF%EE%F1%EE%E1%ED%EE%F1%F2%FC#.D0.9A.D1.80.D0.B8.D1.82.D0.B8.D0.BA.D0.B0_D0.BF.D0.BE.D0.BD.D1.8F.D1.82.D0.B8.D1.8F_C2.AB.D0.BD.D0.B0.D1.86.D0.B8.D0.BE.D0.BD.D0.B0.D0.BB.D1.8C.D0.BD.D0.B0.D1.8F_D0.BA.D0.BE.D0.BD.D0.BA.D1.83.D1.80.D0.B5.D0.BD.D1.82.D0.BE.D1.81.D0.BF.D0.BE.D1.81.D0.BE.D0.B1.D0.BD.D0.BE.D1.81.D1.82.D1.8C.C2.BB

"Natsionalnaia konkurentosposobnost" [National competitiveness]. https://ru.wikipedia.org/wiki/%CD%E0%F6%E8%EE%ED%E0%EB%FC%ED%E0%FF_%EA%EE%ED%EA%F3%F0%E5%ED%F2%EE%F1%EF%EE%F1%EE%E1%ED%EE%F1%F2%FC

"Organizatsiia ekonomicheskogo sotrudnichestva i razvitiia" [Organization for Economic Cooperation and Development]. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%B D%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%81%D0%BE%D1%82%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0_%D0%B8_%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%8F

"Vsemirnyy ekonomicheskii forum: reyting globalnoy konkurentosposobnosti 2013 - 2014" [World Economic Forum: The Global Competitiveness Rankings 2013 - 2014]. <http://gtmarket.ru/news/2013/09/05/6219>

УДК 656.621/626

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ВНУТРІШНЬОГО ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ

© 2014 КОБА В. Г., ГОРОШКО К. О.

УДК 656.621/626

Коба В. Г., Горошко К. О. Методичний підхід до оцінки інвестиційного потенціалу підприємств внутрішнього водного транспорту

Дана стаття присвячена розробці методичного підходу до оцінки інвестиційного потенціалу підприємств внутрішнього водного транспорту, що обумовлено необхідністю підвищення рівня їх інвестиційної привабливості. Проведений аналіз наукових праць вчених-економістів дозволив запропонувати етапи оцінювання інвестиційного потенціалу підприємств внутрішнього водного транспорту. У статті вдосконалено методичний підхід до формування набору фінансових, економічних, технічних показників для оцінки інвестиційного потенціалу підприємств галузі внутрішнього водного транспорту (ВВТ) з урахуванням специфіки їх діяльності. Розроблено та запропоновано оцінку інвестиційного потенціалу на основі розрахунку інтегрального показника, що дозволило визначити рейтинги основних судноплавних компаній України і виявити кращу для інвестування.

Ключові слова: методичний підхід, інвестиційний потенціал, внутрішній водний транспорт, судноплавні компанії, рейтинг підприємств.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 3. **Бібл.:** 13.

Коба Вячеслав Григорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки і менеджменту, Київська державна академія водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (вул. Фрунзе, 9, Київ, 04071, Україна)

E-mail: ekaterinagoroshko@mail.ru

Горошко Катерина Олексіївна – аспірантка, Київська державна академія водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (вул. Фрунзе, 9, Київ, 04071, Україна)

E-mail: ekaterinagoroshko@mail.ru

УДК 656.621/626

Коба В. Г., Горошко Е. А. Методический подход к оценке инвестиционного потенциала предприятий внутреннего водного транспорта

Данная статья посвящена разработке методического подхода к оценке инвестиционного потенциала предприятий внутреннего водного транспорта Украины, что обусловлено необходимостью повышения уровня их инвестиционной привлекательности. Проведенный анализ научных трудов ученых-экономистов позволил предложить свои этапы оценки инвестиционного потенциала предприятий внутреннего водного транспорта. В статье усовершенствован методический подход к формированию набора финансовых, экономических, технических показателей для оценки инвестиционного потенциала предприятий отрасли внутреннего водного транспорта (ВВТ) с учетом специфики их деятельности. Разработана и предложена оценка инвестиционного потенциала на основе расчета интегрального показателя, что позволило определить рейтинги основных судоходных компаний Украины и выявить лучшую для инвестирования.

Ключевые слова: методический подход, инвестиционный потенциал, внутренний водный транспорт, судоходные компании, рейтинг предприятий.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 3. **Библ.:** 13.

Коба Вячеслав Григорьевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики и менеджмента, Киевская государственная академия водного транспорта им. гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного (ул. Фрунзе, 9, Киев, 04071, Украина)

E-mail: ekaterinagoroshko@mail.ru

Горошко Екатерина Алексеевна – аспирантка, Киевская государственная академия водного транспорта им. гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного (ул. Фрунзе, 9, Киев, 04071, Украина)

E-mail: ekaterinagoroshko@mail.ru

UDC 656.621/626

Koba V. H., Horoshko K. O. Methodical Approach to the Assessment of the Investment Potential of Inland Navigation Companies

This article focuses on the development of a methodological approach to assessing the investment potential of inland water transport enterprises of Ukraine, due to the need to improve their attractiveness. The analysis of scientific works of economists allowed to offer the evaluation stages of the investment potential of inland navigation companies. In this paper the methodical approach to the formation of a set of financial, economic, technical indicators to assess the investment potential of companies in the industry of inland water transport (IWT) was improved, taking into account the specifics of their activities. The assessment of the investment potential based on the calculation of the integral index was developed and proposed, which allowed to determine the ratings of major shipping companies in Ukraine and to identify the best for investment.

Key words: methodical approach, investment potential, inland water transport, shipping companies, rating of companies.

Pic.: 2. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 13.

Koba Viacheslav H. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Economics and Management, Kyiv State Maritime Academy named after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachnyi (vul. Frunze, 9, Kyiv, 04071, Ukraine)

E-mail: ekaterinagoroshko@mail.ru

Horoshko Kateryna O. – Postgraduate Student, Kyiv State Maritime Academy named after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachnyi (vul. Frunze, 9, Kyiv, 04071, Ukraine)

E-mail: ekaterinagoroshko@mail.ru

ru.wikipedia.org/wiki/%CD%E0%F6%E8%EE%ED%E0%EB%FC%ED%E0%FF_%EA%EE%ED%EA%F3%F0%E5%ED%F2%EE%F1%EF%EE%F1%EE%E1%ED%EE%F1%F2%FC#.D0.9A.D1.80.D0.B8.D1.82.D0.B8.D0.BA.D0.B0._D0.BF.D0.BE.D0.BD.D1.8F.D1.82.D0.B8.D1.8F._C2.AB.D0.BD.D0.B0.D1.86.D0.B8.D0.BE.D0.BD.D0.B0.D0.BB.D1.8C.D0.BD.D0.B0.D1.8F._D0.BA.D0.BE.D0.BD.D0.BA.D1.83.D1.80.D0.B5.D0.BD.D1.82.D0.BE.D1.81.D0.BF.D0.BE.D1.81.D0.BE.D0.B1.D0.BD.D0.BE.D1.81.D1.82.D1.8C.C2.BB

"Natsionalnaia konkurentosposobnost" [National competitiveness]. https://ru.wikipedia.org/wiki/%CD%E0%F6%E8%EE%ED%E0%EB%FC%ED%E0%FF_%EA%EE%ED%EA%F3%F0%E5%ED%F2%EE%F1%EF%EE%F1%EE%E1%ED%EE%F1%F2%FC

"Organizatsiia ekonomicheskogo sotrudnichestva i razvitiia" [Organization for Economic Cooperation and Development]. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%B D%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%81%D0%BE%D1%82%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0_%D0%B8_%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%8F

"Vsemirnyy ekonomicheskiiy forum: reyting globalnoy konkurentosposobnosti 2013 - 2014" [World Economic Forum: The Global Competitiveness Rankings 2013 - 2014]. <http://gtmarket.ru/news/2013/09/05/6219>

УДК 656.621/626

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ВНУТРІШНЬОГО ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ

© 2014 КОБА В. Г., ГОРОШКО К. О.

УДК 656.621/626

Коба В. Г., Горошко К. О. Методичний підхід до оцінки інвестиційного потенціалу підприємств внутрішнього водного транспорту

Дана стаття присвячена розробці методичного підходу до оцінки інвестиційного потенціалу підприємств внутрішнього водного транспорту, що обумовлено необхідністю підвищення рівня їх інвестиційної привабливості. Проведений аналіз наукових праць вчених-економістів дозволив запропонувати етапи оцінювання інвестиційного потенціалу підприємств внутрішнього водного транспорту. У статті вдосконалено методичний підхід до формування набору фінансових, економічних, технічних показників для оцінки інвестиційного потенціалу підприємств галузі внутрішнього водного транспорту (ВВТ) з урахуванням специфіки їх діяльності. Розроблено та запропоновано оцінку інвестиційного потенціалу на основі розрахунку інтегрального показника, що дозволило визначити рейтинги основних судноплавних компаній України і виявити кращу для інвестування.

Ключові слова: методичний підхід, інвестиційний потенціал, внутрішній водний транспорт, судноплавні компанії, рейтинг підприємств.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 3. **Бібл.:** 13.

Коба Вячеслав Григорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки і менеджменту, Київська державна академія водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (вул. Фрунзе, 9, Київ, 04071, Україна)

E-mail: ekaterinagoroshko@mail.ru

Горошко Катерина Олексіївна – аспірантка, Київська державна академія водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (вул. Фрунзе, 9, Київ, 04071, Україна)

E-mail: ekaterinagoroshko@mail.ru

УДК 656.621/626

Коба В. Г., Горошко Е. А. Методический подход к оценке инвестиционного потенциала предприятий внутреннего водного транспорта

Данная статья посвящена разработке методического подхода к оценке инвестиционного потенциала предприятий внутреннего водного транспорта Украины, что обусловлено необходимостью повышения уровня их инвестиционной привлекательности. Проведенный анализ научных трудов ученых-экономистов позволил предложить свои этапы оценки инвестиционного потенциала предприятий внутреннего водного транспорта. В статье усовершенствован методический подход к формированию набора финансовых, экономических, технических показателей для оценки инвестиционного потенциала предприятий отрасли внутреннего водного транспорта (ВВТ) с учетом специфики их деятельности. Разработана и предложена оценка инвестиционного потенциала на основе расчета интегрального показателя, что позволило определить рейтинги основных судоходных компаний Украины и выявить лучшую для инвестирования.

Ключевые слова: методический подход, инвестиционный потенциал, внутренний водный транспорт, судоходные компании, рейтинг предприятий.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 3. **Библ.:** 13.

Коба Вячеслав Григорьевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики и менеджмента, Киевская государственная академия водного транспорта им. гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного (ул. Фрунзе, 9, Киев, 04071, Украина)

E-mail: ekaterinagoroshko@mail.ru

Горошко Екатерина Алексеевна – аспирантка, Киевская государственная академия водного транспорта им. гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного (ул. Фрунзе, 9, Киев, 04071, Украина)

E-mail: ekaterinagoroshko@mail.ru

UDC 656.621/626

Koba V. H., Horoshko K. O. Methodical Approach to the Assessment of the Investment Potential of Inland Navigation Companies

This article focuses on the development of a methodological approach to assessing the investment potential of inland water transport enterprises of Ukraine, due to the need to improve their attractiveness. The analysis of scientific works of economists allowed to offer the evaluation stages of the investment potential of inland navigation companies. In this paper the methodical approach to the formation of a set of financial, economic, technical indicators to assess the investment potential of companies in the industry of inland water transport (IWT) was improved, taking into account the specifics of their activities. The assessment of the investment potential based on the calculation of the integral index was developed and proposed, which allowed to determine the ratings of major shipping companies in Ukraine and to identify the best for investment.

Key words: methodical approach, investment potential, inland water transport, shipping companies, rating of companies.

Pic.: 2. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 13.

Koba Viacheslav H. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Economics and Management, Kyiv State Maritime Academy named after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachnyi (vul. Frunze, 9, Kyiv, 04071, Ukraine)

E-mail: ekaterinagoroshko@mail.ru

Horoshko Kateryna O. – Postgraduate Student, Kyiv State Maritime Academy named after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachnyi (vul. Frunze, 9, Kyiv, 04071, Ukraine)

E-mail: ekaterinagoroshko@mail.ru

Основою реалізації інвестиційної політики підприємства є його інвестиційний потенціал. Планування інвестиційного потенціалу надає додаткові можливості для стратегічного розвитку підприємства. Для з'ясування розміру інвестиційного потенціалу підприємства необхідно проведення його оцінювання, що дозволить визначити ступінь залучення інвестиційних ресурсів.

Сучасна економічна наука демонструє велику кількість наукових праць, в яких досліджуються теоретичні, практичні, методичні підходи до оцінювання інвестиційного потенціалу підприємства. Цими питаннями займаються В. Г. Федоренко, Е. Р. Якушев, Т. В. Гаврилова [10], І. М. Боярко, А. Л. Гриценко [12], В. М. Хобта [11], О. М. Тридід, К. В. Орехова [13], І. В. Щербатенко [7], О. Носова [8], Ю. П. Аніскін [9]. Проте методичні підходи до оцінки інвестиційного потенціалу підприємств внутрішнього водного транспорту (ВВТ) з урахуванням специфіки виробництва у цій галузі не розглядалися.

Здійснення оцінки інвестиційного потенціалу підприємств є важливим кроком з формування комплексу заходів, пов'язаних з підвищенням інвестиційного потенціалу підприємства. Результати такого оцінювання в першу чергу потрібні для потенційного інвестора, який планує вкладати кошти в те чи інше підприємство. Для самого підприємства це є важливий показник ефективності його господарської діяльності. Варто зазначити, що за допомогою оцінювання можна визначити економічний і фінансовий потенціали підприємств-конкурентів водотранспортної галузі.

Метою даного оцінювання є визначення місця потенційного об'єкта інвестування в галузі задля подальшого її підвищення та можливого залучення обсягу інвестицій.

Проведений аналіз методичних підходів до оцінювання інвестиційного потенціалу характеризується використанням різного інструментарію, що охоплює такі методи та моделі: рейтинговий, експертний, бальний, вар-

тісний, техніко-економічний, економіко-математичне моделювання. Але, незважаючи на їх різноманіття і значну деталізацію, ми пропонуємо застосувати розроблений нами методичний підхід до оцінювання інвестиційного потенціалу підприємств, зважаючи на специфіку галузі внутрішнього водного транспорту України. Запропонований методичний підхід складається з декількох етапів, кожен з яких відзначається своєю інформативністю, а в комплексі визначає технологію оцінки інвестиційного потенціалу підприємств ВВТ (рис. 1).

На першому етапі оцінювання інвестиційного потенціалу ми відібрали основні фінансові та економічні показники підприємств ВВТ, які найбільш повно і достовірно оцінюють господарську діяльність, а також показники, які характеризують технічний стан судноплавних компаній (СК) – показники безпеки судноплавства та водотранспортних перевезень. До першої групи віднесені фінансові показники, до другої – показники технічного стану СК, до третьої – економічні.

На нашу думку, набір цих показників, які визначені відповідними коефіцієнтами, може забезпечити досить детальний та змістовий фінансовий аналіз підприємств ВВТ, а також оцінити ефективність водотранспортних перевезень, безпеку судноплавства. Ці показники є інформативними, досить повно відображають результати діяльності підприємств ВВТ, можуть бути кількісно оцінені на основі діючого обліку.

На другому та третьому етапах дослідження інвестиційного потенціалу ми розрахували відібрані показники для основних судноплавних компаній України: А – «Аква-рель СК», В – АСК «Укррічфлот», С – ТОВ СП «Нібулон», D – ПАТ «Українське Дунайське пароплавство», Е – «Елена СК», F – «Посейдон СК», G – «Дніпровська судноплавна компанія» (табл. 2).

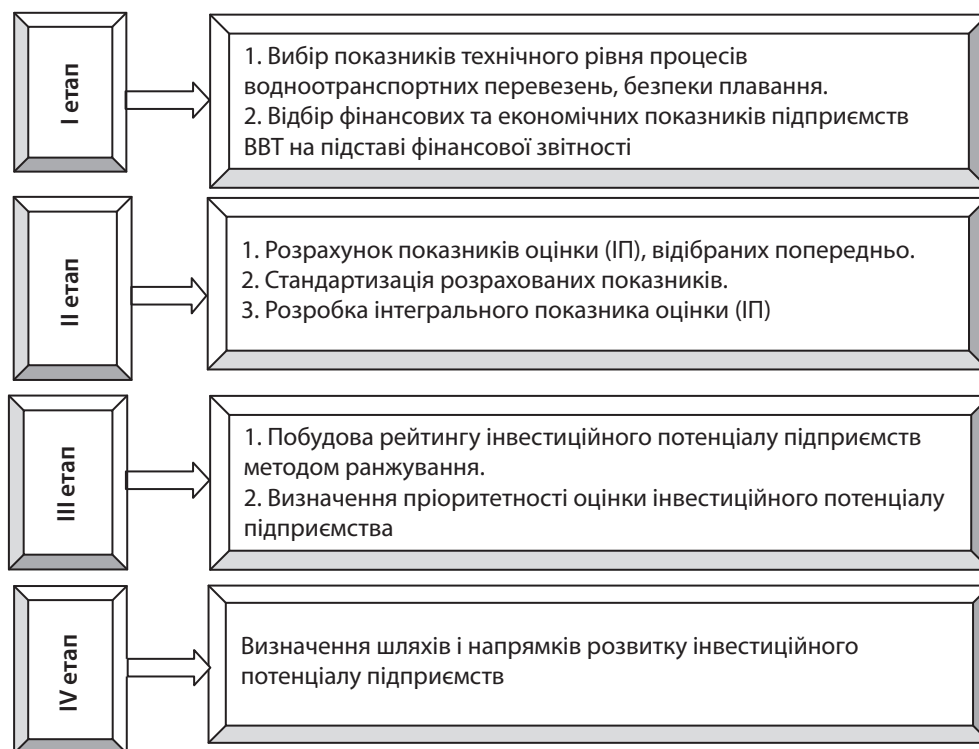

Рис. 1. Методичний підхід оцінки ІП підприємства ВВТ

Показники для визначення фінансово-економічного, технічного стану підприємств внутрішнього водного транспорту

Коефіцієнт оцінювання	Зміст коефіцієнта оцінювання	Алгоритм розрахунку	Визначення в алгоритмі		Нормативне значення
			Код	Зміст складової	
1	2	3	4	5	6
I група (фінансові показники)					
K ₁	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$K_1 = \frac{K}{ПП}$	K	Кошти	0,2 – 0,25
			ПП	Поточні пасиви	
K ₂	Коефіцієнт поточної ліквідності	$K_2 = \frac{ПА}{ПП}$	ПА	Поточні активи	0,7 – 0,8
			ПП	Поточні пасиви	
K ₃	Коефіцієнт загальної ліквідності	$K_3 = \frac{A_o}{K_{кз}}$	A _o	Загальна сума оборотних активів	2 – 2,5
			K _{кз}	Короткострокові зобов'язання	
K ₄	Коефіцієнт автономії	$K_4 = \frac{BK}{BM}$	BK	Власний капітал	0,4 – 0,5
			BM	Вартість майна	
K ₅	Коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів	$K_5 = \frac{ПК}{BK}$	ПК	Позикові кошти	< 1
			BK	Власні кошти	
K ₆	Коефіцієнт фінансової стійкості	$K_6 = \frac{BK}{ПК}$	BK	Власні кошти	≥ 0,5
			ПК	Позикові кошти	
K ₇	Коефіцієнт рентабельності активів	$K_7 = \frac{ЧП}{СА}$	ЧП	Чистий прибуток	> 0
			СА	Середньорічна величина активів	
K ₈	Коефіцієнт загальної платоспроможності	$K_8 = \frac{ЧП}{BK} \cdot 100\%$	ЧП	Чистий прибуток	> 0
			BK	Власний капітал	
K ₉	Коефіцієнт рентабельності реалізації	$K_9 = \frac{ВП}{ЧВр}$	ВП	Власний прибуток	> 0
			ЧВр	Чистий дохід від реалізації	
K ₁₀	Коефіцієнт фінансового ризику	$K_{10} = \frac{ДЗ}{BK}$	ДЗ	Довгострокові зобов'язання	≤ 0,5 Кр.зн. = 1
			BK	Власний капітал	
K ₁₁	Коефіцієнт Бівера	$K_{11} = \frac{ЧП - ED}{ДЗ + K_{кз}}$	ЧП	Чистий прибуток	0,17 – 0,45
			ED	Економічна амортизація	
			ДЗ	Довгострокові зобов'язання	
			K _{кз}	Короткострокові зобов'язання	
II група (показники технічного стану)					
K ₁₂	Коефіцієнт використання тоннажу суден	$K_{12} = \frac{Q}{T}$	Q	Фактична загальна вага перевезених вантажів	≤ 1
			T	Сумарний тоннаж суден компанії	
K ₁₃	Коефіцієнт вантажообігу	$K_{13} = \frac{\sum_{i=1}^n Q_i l_i}{T}$	Q _i	Вага перевезених вантажів	≤ 1
			l _i	Кількість рейсів	
K ₁₄	Відносний коефіцієнт суден	$K_{14} = \frac{КС}{КЗ}$	КС	Кількість суден підприємства ВВТ	≤ 1
			КЗ	Загальна кількість суден ВВТ	

1	2	3	4	5	6
K ₁₅	Коефіцієнт безпеки судноплавства	$K_{15} = \sqrt[3]{\prod_{i=1}^3 k_i}$	k ₁	Технічний стан судна	≤ 1
			k ₂	Відповідність вимогам Регістру судноплавства України	
			k ₃	Відповідність міжнародним вимогам судноплавства	
III група (економічні показники)					
K ₁₆	Коефіцієнт прибутковості перевізної діяльності підприємства ВВТ	$K_{16} = \frac{ПВ}{ОПВ}$	ПВ	Фінансовий результат перевезення вантажів	≤ 1
			ОПВ	Обсяг перевезених вантажів	
K ₁₇	Коефіцієнт прибутковості інвестицій	$K_{17} = \frac{ЧП}{ЗІ}$	ЧП	Чистий прибуток	≤ 1
			ЗІ	Загальна сума інвестицій	
K ₁₈	Коефіцієнт прибутковості власного капіталу	$K_{18} = \frac{ЧП}{СВК}$	ЧП	Чистий прибуток	≤ 1
			СВК	Середньорічна вартість власного капіталу	

Таблиця 2

Фінансові та техніко-економічні показники основних судноплавних компаній ВВТ України за 2013 р.

Підприємство ВВТ Коефіцієнт	А «Акварель СК»	В «Укррічфлот»	С ТОВ СП «Нібулон»	Д ПАТ «УДП»	Е «Елена СК»	Ф «Посейдон СК»	Г «Дніпровська СК»
K ₁	0,057	0,19	1,35	1,29	0,01	0,01	0,007
K ₂	0,117	0,71	0,8	2,47	0,46	0,18	0,44
K ₃	1,78	1,02	1,7	3,52	2,77	0,68	1,42
K ₄	0,26	9,02	0,62	0,94	0,94	0,37	0,79
K ₅	0,13	0,05	0,61	0,6	0,07	1,68	0,26
K ₆	0,75	0,95	0,75	0,94	0,94	0,39	0,80
K ₇	1,86	9,2	0,07	22,59	0,19	-18,6	0,39
K ₈	2,31	0,04	35,79	24,20	0,21	-49,8	0,49
K ₉	1,18	0,12	7,6	43,75	0,08	0	0,93
K ₁₀	0,12	0,15	0,62	0,07	0,06	1,68	0,26
K ₁₁	0,14	0,35	0,63	5,32	0,33	0,03	0,09
K ₁₂	0,38	0,49	0,85	0,73	0,21	0,02	0,25
K ₁₃	38,6	50,27	87,32	69,35	20,13	1,98	23,25
K ₁₄	0,675	0,197	0,39	0,03	0,33	0,30	0,17
K ₁₅	0,52	0,56	0,78	0,67	0,22	0,17	0,38
K ₁₆	0,61	0,63	0,88	0,79	0,33	0,25	0,45
K ₁₇	0,62	0,68	0,79	0,75	0,36	0,28	0,56
K ₁₈	0,74	0,73	0,85	0,82	0,12	0,07	0,35

У результаті аналізу даних табл. 2 розрахунків фінансових, економічних і технічних коефіцієнтів підприємств ВВТ можемо стверджувати, що підприємство F «Посейдон СК» має найнижчий показник рентабельності реалізації послуг і від'ємні показники рентабельності активів і загальної платоспроможності, тому є ненадійним та інвестиційно непривабливим для інвесторів. У зв'язку з цим ми не розглядали це підприємство у подальших дослідженнях.

Для вибору найкращого, з точки зору інвестиційного потенціалу, підприємства ВВТ із запропонованого ряду був використаний інтегральний показник. Але попередньо була проведена стандартизація вхідних даних за допомогою лінійної функції Гаусса (формули (1), (2)) [9]. Даний етап методики оцінювання інвестиційного потенціалу підприємств дозволить зробити висновок щодо пріоритетності підприємства ВВТ.

$$Y_{ki} = \frac{1}{\sqrt{2\pi\sigma}} \cdot e^{-\frac{(X-\mu)^2}{2\sigma^2}}, \quad (1)$$

де X – розрахункові значення показників;
 μ – математичне сподівання і-го показника;
 σ – середньоквадратичне відхилення показника.

$$d_{ki} = \exp(-\exp(-y_{ki})), \quad (2)$$

де y_{ki} – показник у безмірному вигляді (стандартизований показник).

Інтегральний показник був розрахований за формулою (3):

$$D_j = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n d_{ki}}, \quad (3)$$

де D_j – інтегральний показник j-го підприємства ВВТ;
 n – кількість елементів, які використовуються для рейтингової оцінки підприємств ВВТ;

d_{ki} – частинний показник, який визначається відповідно до шкали Харрінгтона [4].

Таким чином, маючи всі необхідні дані для розрахунку рейтингової оцінки кожного з обраних підприємств ВВТ, формула інтегрального показника набрала такого вигляду:

$$D_j = \sqrt[14]{d_{k1} \cdot d_{k2} \cdot d_{k3} \cdot d_{k4} \cdot d_{k5} \cdot d_{k6} \cdot d_{k7} \times d_{k8} \cdot d_{k9} \cdot d_{k10} \cdot d_{k11} \cdot d_{k12} \cdot d_{k13} \cdot d_{k14}}$$

Обчислення значення D_j кожного підприємства дало змогу розрахувати відповідні інтегральні показники і за максимальним значенням D_j визначити місце судноплавної компанії за оцінкою її інвестиційного потенціалу (табл. 3).

Таблиця 3

Рейтинг основних судноплавних компаній ВВТ України за оцінкою інвестиційного потенціалу у 2013 р.

Підприємство ВВТ	D_j	Ранг
A – ПАТ «УДП»	0,5265	4
B – АСК «Укррічфлот»	0,6314	3
C – ТОВ СП «Нібулон»	0,7844	1
D – СК «Акварель»	0,7683	2
E – СК «Елена»	0,4942	6
G – «Дніпропетровська СК»	0,4957	5

Таким чином, ми отримали рейтинг інвестиційного потенціалу підприємств, відповідно до шкали Харрінгтона – *кращий за базовий рівень* мають підприємства ТОВ СП

«Нібулон» і ПАТ «Українське Дунайське пароплавство», *базовий* – «Акварель СК» і АСК «Укррічфлот», *на рівні гіршого за базовий* «Елена СК» і «Посейдон СК».

Отримані результати можна інтерпретувати у вигляді пелюсткової діаграми, що зображено на *рис. 2*. Дана інтерпретація допомагає побачити, що судноплавна компанія ТОВ СП «Нібулон» займає найвищу точку, віддалену від центра, що означає максимальний інвестиційний потенціал серед досліджуваних підприємств ВВТ.

Даний методичний підхід дає можливість обирати потенційно привабливе підприємство ВВТ для зовнішніх інвесторів з-поміж ряду альтернативних. Результати розрахунків дають можливість провести аналіз слабких ланок діяльності компанії, що дозволить керівникам і колективу СК розробити науково-обґрунтований план дій по підвищенню інвестиційного потенціалу.

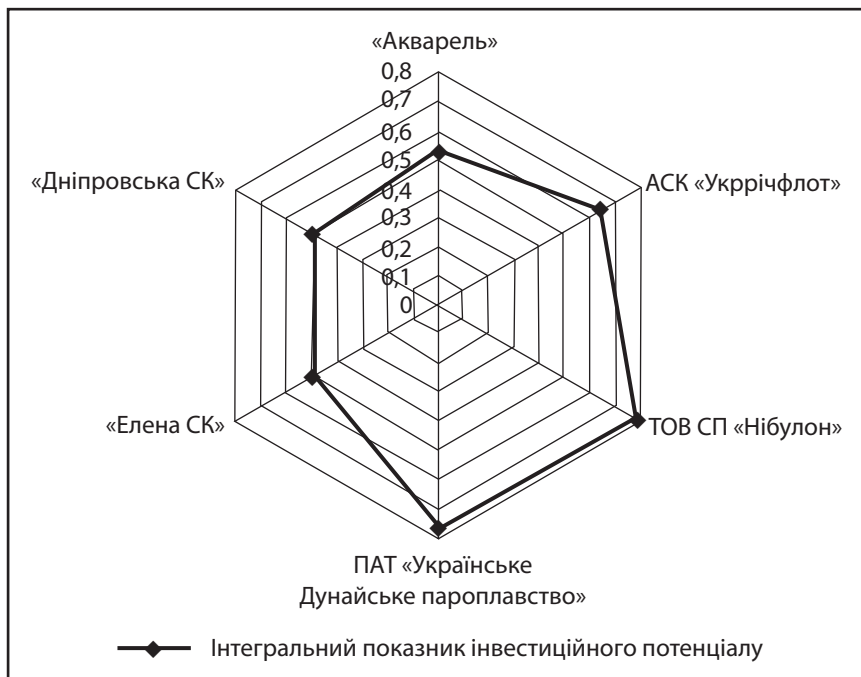
ВИСНОВКИ

Оцінка інвестиційного потенціалу підприємств ВВТ включає велику кількість складових, які повинні відображати інтереси всіх учасників інвестиційного процесу. Надалі потрібно провести аналіз проведеної оцінки інвестиційного потенціалу підприємств ВВТ, оскільки в методику оцінювання закладено основні показники: ліквідності та рентабельності активів, вантажообігу та ефективності використання суден, кількість суден підприємства та безпека судноплавства. З практичної точки зору даний підхід дає можливість управління інвестиційною політикою підприємства та стратегією розвитку. Потенційним інвесторам даний підхід допоможе в оцінці фінансово-економічного та технічного стану об'єкта інвестування, оскільки інвестиційні рішення належать до складних задач за процедурою вибору. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Інформаційно-аналітичного центру морського річкового транспорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mirt.com.ua/ua/?pg=22>
2. **Гайдуцький А. П.** Оцінка інвестиційної привабливості економіки / А. П. Гайдуцький // Економіка і прогнозування. – 2004. – № 3. – С. 119 – 128.
3. **Аньшин В. М.** Инвестиционный анализ / В. М. Аньшин. – М.: Дело, 2000. – 280 с.
4. **Савчук В. П.** Анализ и разработка инвестиционных проектов: учеб. пособие / В. П. Савчук, С. И. Прилипко, Е. Г. Величко. – К.: Абсолют-В, Эльга, 1999. – 266 с.
5. **Ястремська О. М.** Інвестиційна діяльність промислових підприємств: методологічні та методичні засади : монографія / О. М. Ястремська. – 2-ге вид. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2004. – 488 с.
6. **Каюда В. О.** Основы инвестиционного менеджменту : навч. посібник / В. О. Каюда, Т. І. Лепейко, О. П. Каюда. – К.: Кондор. 2008. – 340 с.
7. **Щербатенко І. В.** Аналіз вітчизняних та міжнародних підходів до оцінки інвестиційної привабливості / І. В. Щербатенко // Корпоративні фінанси: соціально-економічні, організаційно-правові та інституціональні аспекти. – 2012. – С. 74 – 75.
8. **Носова О.** Моделі інвестиційної привабливості: основні методики оцінювання / О. Носова // Агора. Перспективи соціального розвитку регіонів. Випуск 7. – К.: Стило, 2008. – С. 102 – 110.
9. **Анискин Ю. П.** Управление инвестиционной активностью / Ю. П. Анискин, В. В. Привалов, А. Н. Попов, А. Ю. Бударов. – М.: Дело, 2004. – 272 с.

Рис. 2. Результати рейтингової оцінки інвестиційного потенціалу основних судноплавних компаній підприємств ВВТ України у 2013 р.

10. Федоренко В. Г. Фінансовий стан і інвестиційна привабливість підприємств / В. Г. Федоренко, Е. Р. Якушев, Т. В. Гаврилова // Інвестиції: практика та досвід. – 2004. – № 18(66). – С. 24 – 27.

11. Хобта В. М. Формування та підвищення інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання / В. М. Хобта // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна / За заг. ред. д. е. н. В. В. Дем'янюка. – Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ». – 2009. – № 37-3. – С. 45 – 47.

12. Боярко І. М. Інвестиційний аналіз / І. М. Боярко, Л. Л. Гриценко. – К.: Центр навчальної літератури, 2011. – 400 с.

13. Тридід О. М. Методичний підхід до оцінювання інвестиційної привабливості підприємства / О. М. Тридід, К. В. Орехова // Наука й економіка. – 2009. – № 3 (15). – Т. 2. – С. 79 – 87.

REFERENCES

Anshin, V. M. *Investitsionnyy analiz* [Investment analysis]. Moscow: Delo, 2000.

Aniskin, Yu. P., Privalov, V. V., and Popov, A. N. *Upravlenie investitsionnoy aktivnostiu* [Management of investment activity]. Moscow: Delo, 2004.

Boiarko, I. M., and Hrytsenko, L. L. *Investytsiinyi analiz* [Investment analysis]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2011.

Fedorenko, V. H., Yakushev, E. R., and Havrylova, T. V. "Finsanoviy stan i investytsiina pryvablyvist pidpriemstv" [Financial position and investment attractiveness of enterprises]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 18 (66) (2004): 24-27.

Haidutskyi, A. P. "Otsinka investytsiinoi pryvablyvosti ekonomiky" [Evaluation of investment attractiveness of the economy]. *Ekonomika i prohozuvannya*, no. 3 (2004): 119-128.

Koiuda, V. O., Lepeiko, T. I., and Koiuda, O. P. *Osnovy investytsiinoho menedzhmentu* [Fundamentals of Investment Management]. Kyiv: Kondor, 2008.

Khobta, V. M. "Formuvannya ta pidvyshchennia investytsiinoi pryvablyvosti sub'ektiv hospodariuvannya" [Formation and increase the investment attractiveness of entities]. *Naukovi pratsi DonNTU. Seriya: ekonomichna*, no. 37-3 (2009): 45-47.

Nosova, O. "Modeli investytsiinoi pryvablyvosti: osnovni metody otsiniuvannya" [Models of investment attractiveness: basic

methods of evaluation]. *Ahora. Perspektyvy sotsialnoho rozvytku rehioniv*, no. 7 (2008): 102-110.

Ofitsiinyi sait Informatsiino-analitychnoho tsentru morskoho rikhkovoho transportu. <http://mirt.com.ua/ua/?pg=22>

Savchuk, V. P., Prilipko, S. I., and Velichko, E. G. *Analiz i razrabotka investitsionnykh proektov* [Analysis and development of investment projects]. Kyiv: Absolut-V; Elga, 1999.

Shcherbatenko, I. V. "Analiz vitchyzniannykh ta mizhnarodnykh pidkhodiv do otsinky investytsiinoi pryvablyvosti" [Analysis of national and international approaches to the assessment of investment attractiveness]. *Korporatyvni finansy: sotsialno-ekonomichni, orhanizatsiino-pravovi ta instytsionalni aspekty* (2012): 74-75.

Trydid, O. M., and Oriekhova, K. V. "Metodychnyi pidkhid do otsiniuvannya investytsiinoi pryvablyvosti pidpriemstva" [Methodological approach to the evaluation of investment attractiveness]. *Nauka i ekonomika*, vol. 2, no. 3 (15) (2009): 79-87.

Yastremska, O. M. *Investytsiina diialnist promyslovykh pidpriemstv: metodolohichni ta metodychni zasady* [Investment activities of industrial enterprises: methodological and procedural framework]. Kharkiv: INZHEK, 2004.

BIBLIOGRAPHIC ANALYSIS OF THE LITERATURE RESOURCES ON ACCOUNTING AND CONTROL OF FINANCIAL INVESTMENTS

© 2014 ZDRENYK V. S.

UDC 657.1.012.1

Zdrenyk V. S. Bibliographic Analysis of the Reference Sources on Accounting and Control of Financial Investments

The purpose of the article is to study the subjects and areas of scientific research on the integration and control of financial investments. The analysis of the reference sources made it possible to group the main directions of research and to identify unresolved problems on this basis. The main of which are related to the definition of the nature and characteristics of financial investments, their classification, tasks of accounting and control and so on. D. That means those are theoretical problems. Another group of problems is related to the assessment, the organization of accounting, control and management of financial investments. At its core – those are problems of application (practical) character. The study points out the growing interest in solving the problems associated with financial investments in the context of academic degrees in various specialties. It is concluded that a number of unresolved problems leads to inhibition of the use of investment as an important stabilizing key factor of the economy. In the long term the analysis allows us to determine the most relevant areas of research and further development of the theory and practice of financial investments, including their accounting and control.

Key words: financial investments, the classification of financial investment, the essence of financial investments, accounting for financial investment analysis of financial investments, valuation of financial investments.

Fig.: 2. **Tabl.:** 4. **Bibl.:** 8.

Zdrenyk Vasyl S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management of Organizations and Innovative Business, Ternopil National Economic University (vul. Lvivska, 11, Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: zvs2011@mail.ru

УДК 657.1.012.1

Здреник В. С. Бібліографічний аналіз літературних джерел з питань обліку та контролю фінансових інвестицій

Мета статті полягає в дослідженні тематики та напрямів наукових пошуків щодо питань обліку й контролю фінансових інвестицій. Аналіз літературних джерел дав змогу згрупувати основні напрями досліджень і на цій основі виявити невирішені проблеми. Основні з них стосуються означення сутності й особливостей фінансових інвестицій, їхньої класифікації, завдань обліку та контролю тощо. Тобто це проблеми теоретичного характеру. Інша група проблем пов'язана з оцінкою, організацією обліку, контролю та управління фінансовими інвестиціями. За своєю суттю – це проблеми, що мають прикладний (практичний) характер. Проведене дослідження вказує на зростання інтересу до вирішення проблем, пов'язаних з фінансовими інвестиціями в контексті захисту дисертацій за різними спеціальностями. Зроблено висновок, що невирішеність ряду проблем призводить до гальмування використання інвестицій як важливого стабілізаційного важеля економіки. У перспективі проведений аналіз дозволяє встановити найбільш актуальні напрями досліджень та забезпечити подальший розвиток теорії та практики використання фінансових інвестицій, у тому числі в частині їхнього обліку й контролю.

Ключові слова: фінансові інвестиції, класифікація фінансових інвестицій, сутність фінансових інвестицій, облік фінансових інвестицій, аналіз фінансових інвестицій, оцінка фінансових інвестицій.

Рис.: 2. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 8.

Здреник Василь Степанович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту організацій та інноваційного підприємництва, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: zvs2011@mail.ru

УДК 657.1.012.1

Здреник В. С. Библиографический анализ литературных источников по вопросам учета и контроля финансовых инвестиций

Цель статьи заключается в исследовании тематики и направлений научных поисков по вопросам учета и контроля финансовых инвестиций. Анализ литературных источников позволил сгруппировать основные направления исследований и на этой основе выявить нерешенные проблемы. Основные из них касаются определения сущности и особенностей финансовых инвестиций, их классификации, задач учета и контроля и т. д. То есть это проблемы теоретического характера. Другая группа проблем связана с оценкой, организацией учета, контроля и управления финансовыми инвестициями. По своей сути – это проблемы, имеющие прикладной (практический) характер. Проведенное исследование указывает на рост интереса к решению проблем, связанных с финансовыми инвестициями в контексте защиты диссертаций по различным специальностям. Сделан вывод, что нерешенность ряда проблем приводит к торможению использования инвестиций как важного стабилизационного рычага экономики. В перспективе проведенный анализ позволяет установить наиболее актуальные направления исследований и обеспечить дальнейшее развитие теории и практики использования финансовых инвестиций, в том числе в части их учета и контроля.

Ключевые слова: финансовые инвестиции, классификация финансовых инвестиций, сущность финансовых инвестиций, учет финансовых инвестиций, анализ финансовых инвестиций, оценка финансовых инвестиций.

Рис.: 2. **Табл.:** 4. **Библ.:** 8.

Здреник Василий Степанович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента организаций и инновационного предпринимательства, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: zvs2011@mail.ru

Nowadays financial investments play an extremely important role in the economic system of developed countries in the world. They serve as a means of raising additional funds and receiving income.

Most of the companies have temporarily free funds at their disposal, except the minimum funds necessary for daily operations. These temporarily free funds are kept as reserves for contingencies or may be the result of seasonal fluctuations

in prices in the industry. At the same time, the company can invest these temporarily free funds in securities and then receive an income. It may also influence the decisions of another entity or to control it, to maintain and expand its activities [3].

In recent years have been made great investments in the economy of our country which is a sign of several factors that attract investors. This in turn leads to attracting the necessary funds for expanding production and stabilizing the economy.

Figures 1 and 2 show foreign investments to the economy of Ukraine and by Ukraine to other countries during 2000 – 2013.

It is clear from the above figures that every year Ukrainian economy is becoming more attractive to investors. Nowadays a legal framework for investment has been developed. Accordingly, the scientific researches on the problematic questions in the sphere of accounting for financial investments have been highlighted. As it comes from practice there are many uncertainties and gaps in these matters. Therefore, we believe it is important to study the degree of coverage of the peculiarities of accounting and financial investments in various literary sources and the definition of the basis of the problematic issues that require further investigation.

Among the authors who have been discussing the issues of accounting and controlling financial investments are Yu. A. Veryha, Ya. B. Holubka, B. M. Honcharov, H. M. Klym, H. I. Koval, M. O. Komlyk, Ya. D. Krupka, P. O. Kutsyk, A. P. Makarenko, O. M. Matros, S. H. Opanasiuk, Ye. B. Ponomarenko, Yu. S. Prymush, B. B. Rudenko, T. B. Riabko, O. M. Svintsov, A. M. Sobchenko, A. P. Shapovalova, B. I. Yaremko and many others.

In their works, the researchers reveal the essence and the forms of financial investments, their accounting and control, as well as their importance for businesses and the economy of the country in general. To summarize the scientific directions of scientific research there should be suggested an analysis of the main scientific results and searches which are usually the most globally highlighted in various theses.

The objective of the proposed article is the reasearch of topics and directions of scientific queries in terms of the issues of accounting and controlling of financial investments.

Having analyzed various articles dealing with the subject of the research, the main topicality of the problem in the focus of scientific research in terms of financial investments, has been illucidated (Table 1).

On the basis of the research conducted it can be summarized that the largest share (29%) is devoted to the issue of accounting investments and the nature of investments (16%). Scholars have paid less attention to the following topics: classification of investments (15%), management of financial investments (9%), the analysis of financial investments (11.5%), assessment of financial investments (14%) and other issues that are raised in the study of financial investments (5.5%).

During our study we have found a number of problems faced by researchers in the study of the object records. Among the main problems V.V. Buratynskyy identifies the following:

- ✦ there are differences in the concept of financial investment viewed from a scientific point of view and from the standpoint of law;
- ✦ Ukraine has not legally defined the criteria for the classification of investments;
- ✦ implemented method of accounting and valuation of financial investments does not fully take into account the status of the investor which is a major factor in the economic substance of the securities and social orientation of investment [2].

The question of assessment remains to be the most uncertain among other methods of accounting. Nowadays, there is no single approach to determine the present value of a particular investment. The choice of methods depends on the types of investments [5, p. 215].

Summary results of the study are presented in Table 2.

Mill. doll. U.S.

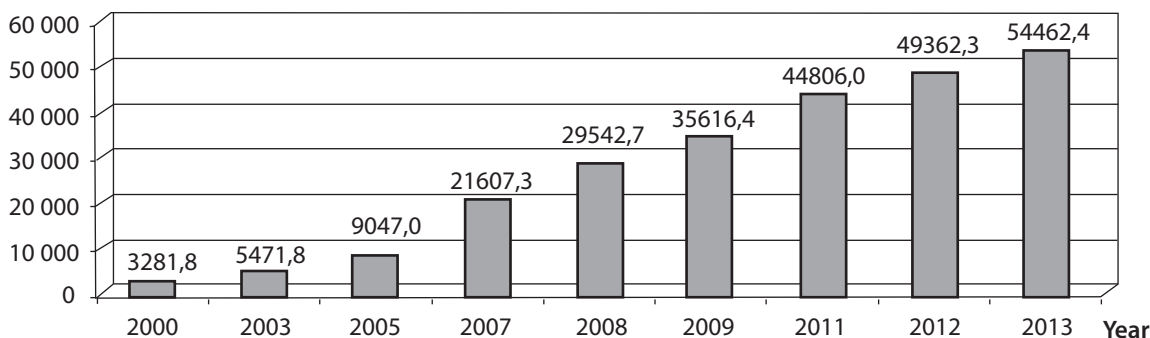

Fig. 1. Foreign Direct Investment in Ukraine for the period from 2000 to 2013 (millions of dollars U.S.)

Source: summarized by the author based on [4].

Mill. doll. U.S.

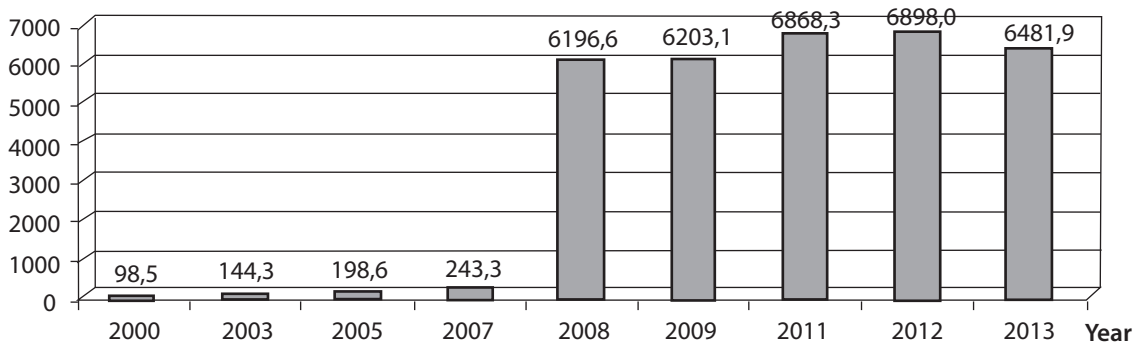

Fig. 2. Foreign Direct Investment from Ukraine for the period from 2000 to 2013 (millions of dollars U.S.)

Source: summarized by the author based on [4].

The questions of financial investments which are in the focus of scientific research of different authors

No	The direction of scientific research	The authors of the articles	Scientific literature (manuals)
1	Accounting of financial investments	Akymenko O. Yu., Koval N. I., Chebanenko Zh. M., Prymush Yu. S., Sobchenko A. M., Ryabko T. V., Holubka Ya. V., Zhakun M. F., Opanasiuk C. H., Krupka Ya. D., Bezkorovajna L. V., Kutsyk P. O., Makarenko A. P., Hordopolova N. V., Rudejchuk S. V.	Butynets F. F., Lyshylenko A. V., Kondrakov N. P., Verbylo O. F., Holov S. F., Kyrylov S., Pushkar M. S.
2	The essence of financial investments	Honcharov V. M., Rodionov O. V., Svintsov O. M., Krupka Ya. D., Yaremko B. I., Bezkorovajna L. V., Tereshchenko O. O., Holubka Ya. V., Podvysotsky Yu. A.	Kireytsev G. G., Cooper N., Y. Kovalenko, A. A. Peresada
3	The classification of financial investments	Klym N. M., Svyntsov O. M., Shapovalova A. P., Opanasiuk S. R., Krupka Ya. D., Veryha Ju. A., Tereshchenko O. O., Holubka Yu. V., Podvysotsky Yu. A., Korpan O. S.	Butynets F. F., Pushkar M. S., Voronko R. M.
4	Management of financial investments	Rudenko V. V., Botvina N. O., Ponomarenko Ye. B.	Kireytsev G. G., Podyerihoin A. M., Filina G. I., Kovalenko L. O., Fedorenko V. H.
5	The analysis of financial investments	Ponomarenko Ye. B., Matros O. M., Podvysotsky Yu. A., Lytvyn Z. B.	Butynets F. F., Kosova T. D., Herasymovych A. M., Peresada A. A., Horkusha N. M.
6	The assessment of financial investments	Shapovalova A. P., Opanasiuk S. R., Veryha Yu. A., Khrushch N. A., Botvina N. O.	Butynets F. F., Lyshylenko A. V., Kondrakov N. P., Verbylo O. F., Holov S. F., Kyrylov S., Pushkar M. S.
7	Other	Tomashevskaya I. L., Ponomarenko Ye. B., Komlyk M. O., Bondarenko K. V., Radelytsky Yu. O.	

Source: systematized by the author on the basis of research sources.

Table 2

Issues which are investigated by the authors on financial investments

No	Issues discussed	The number of authors	% in summary
1	Accounting of financial investments	25	29
2	The essence of financial investments	14	16
3	The classification of financial investments	13	15
4	Management of financial investments	8	9
5	The analysis of financial investments	10	11,5
6	The assessment of financial investments	12	14
7	Other	5	5,5
Total		87	100

Source: systematized by the author on the basis of research sources.

The issue of the assessment of financial investments at the balance sheet date remains an important one. There are substantial differences in R(S)AU and IAS in the assessment of investments which creates problems for entrepreneurs and investors. An important issue is the method of accounting for investments by the equity method, provided that R(S)AU 12 "Financial investments". In practice there may be circumstanc-

es in which the use of the equity method is not appropriate. An alternative to the equity method may be a method of evaluation of investments at their cost [6, p. 246].

According to L. M. Bezkorovayny the problem of developing additional criteria of financial investments remains urgent. She offered the following conditions of defining financial investments as assets:

- ✦ transfer of financial risks to the company because of financial investments (e.g. liquidity risk, the risk of insolvency of the debtor, the risk of price changes, etc.);
- ✦ the ability of the enterprise to generate income in the future in the form of interest, dividends, capital value growth due to the difference between the cost of sales and purchase etc.

Another problem of accounting financial investment is some discrepancy between the objects investing and financing activities in various types of financial statements. For example, in the statement of financial activity, objects are: financial income from dividends, interest and other income received from financial investments (excluding revenues that are accounted for using the equity method); financial costs as interest expenses and other costs associated with the borrowing of capital; statement of financial activity. However, in the statement of cash dividends and interest received from financial investments there are only objects of investment activities, and the cost of interest payments on debt securities is operating activities. According to L.M. Bezkorovayny the above objects should be viewed as objects that reflect advisable financing activities [1].

In Ukraine there is no separate accounting of investments in local and foreign currencies. In domestic investment

there is the lack of an alternative approach that would allow interconnected entities to choose one or the other method of recording financial investment [8]. These deficiencies in accounting adversely affect the quality of information which is formed as indicators of financial reporting and is used by both internal and external users. The system of enterprise management deteriorates because of incomplete information.

Ponomarenko E. B. divided the issues related to financial investments into three groups: theoretical challenges; organizational problem areas; and methodical problem areas [7]. Summary results of the problematic issues identified by the authors in the study of financial investments are listed in the following table (Table 3).

characteristics in various literary sources. Another drawback is that the authors have differently classified the same kind of financial investment. There are also some differences in the interpretation of classifications.

For conducting the analysis of developing research on accounting of financial investment we trace the dynamics of defended theses in Ukraine and Russia. We also examine the number of defended theses on this topic. The dissertation research reveal a certain dynamic on the issues of interest in financial investments (Table 4).

The data of the table show that dissertations were defended by scientists of various disciplines, therefore the study of this topic was conducted using a variety of methods, ap-

Table 3

The challenging issues identified by the authors in the process of research of financial investments

Challenging question	Authors									
	Kalabashka O. B.	Melnykov O. O.	Bezkorovaina L. B.	Ponomarenko Ye. B.	Dmytrenko A. B.	Lukashova I. O.	Holubka Ya. B.	Kovalenko A. H.	Krupka Ya. D.	Shymanska K. B.
Interpretation of financial investments	+	-	-	+	-	-	+	+	+	+
The uncertainty of classification criteria for financial investments	+	-	-	+	-	-	+	+	+	-
Inconsistency in methods of accounting of financial investments	+	+	-	+	+	+		+	+	
Evaluation of financial investments	+	+	+	-	-	-	+		+	+
Representing financial investments in the financial statements	-	-	+	-	-	-	+	+		+
Accounting policy	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Internal control operations	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Analysis of financial investments	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-
Others	-	-	-	+		+	+	+	+	+

Source: systematized by the author on the basis of research sources.

The abovementioned points suggest that the compatibility of certain concepts and categories used in the accounting of financial investments, as well as in their economic substance of today face many problems. This implies that these issues are very relevant. Therefore, in order to develop a common approach to interpretation, as well as to the classification of investments it is necessary to conduct further investigation of these issues. Analyzing scientific papers concerning the research object, we have identified a number of problems that have been regularly raised in the writings of economists. These questions are both theoretical and practical. Regarding theoretical issues, the first thing we would like to dwell is that there is no single interpretation of the term "financial investment". Authors differently perceive the object of accounting and the role it plays in modern society.

One more problem that cause misunderstanding in terms of theoretical issues and has been analysed in the course of study is the lack of clear and orderly classification of financial investments. We can say that at this time there are quite a number of types of financial investments and a variety of classifications. This complicates the very process of perception of these

proaches (statistical, accounting, economic) and thus the subject was discussed from different points of view, not just from an accounting vision. Overall, for the period of 1997 - 2012 in Ukraine there were 15 theses officially presented in this topic. It is to be remarked that most of the defended theses were observed in 2006.

As for Ukraine, from 1997 to 2012 most (5 theses) were defended in the speciality 08.04.01 "Finance, monetary circulation and credit" and 08.06.04 "Accounting, analysis and audit". Three dissertations were defended in the sphere of 08.00.09 "Accounting, analysis and audit (according to the spheres of activity)" and one was done in terms of 01.01.05 "The theory of probability and mathematical statistics". As for the Russian Federation, the situation is somewhat different. Theses were defended only in two specialities: 08.00.12 "Accounting, Statistics" (10 theses) and 08.00.10 "Finance, monetary circulation and credit" (Thesis 2).

In the theses in the fields of accounting, analysis and audit main attention was paid to the organization of accounting, analysis and audit transactions with financial investments. As to the sphere of finance, monetary circulation and credit, the

Table 4

The analysis of scientific papers in the sphere of the object of the research in terms of different specialities

Speciality code	The name of speciality	Number of dissertations	
		Ukraine	Russia
08.04.01 08.00.10	Finance, monetary circulation and credit	5	2
08.07.05	The economics of trade and services	1	-
08.06.04 08.00.12	Accounting, analysis and audit / accounting, statistics	5	10
08.00.09	Accounting, analysis and audit (according to the spheres of activity)	3	-
01.01.05	The theory of probability and mathematical statistics	1	-
Total number	-	15	12
Total		27	

Source: systematized on the basis of the author's research.

theses were devoted to the following questions: the functioning and activities of enterprises with foreign investment, foreign investments and the management of financial investments. As for the Russian Federation, the most pressing issues touched upon in the thesis in the sphere of accounting and statistics were: accounting and evaluation of financial investments, organization and methods of accounting of financial investments, auditing, economic analysis of investments and others. As to the sphere of finance, monetary circulation and credit, the thesis was about the long-term investments of Russian banks and investment strategies of financial investments.

Conclusion. Thus, we see that the degree of research category "financial investment" is quite high at the moment, but this is not a solution to all issues associated with this notion. The study of the scientific literature indicates the presence of a number of problematic issues raised by academic economists in their works. Some of the questions were studied less, the others were in the focus of the scientists' attention much more. This is due primarily to the level of influence of a problematic issue for the general trend and the results of the investment process. Therefore, the relevance and prospects for further research determined urgency and the need for rapid resolution of the problems that hinder the use of investment as an important lever to overcome the instability and crisis in the national economy. According to this, a promising line of scientific research remains the question of the formation of an effective conceptual model of accounting for investments and the development and improvement of its organizational principles. ■

REFERENCES

1. Безкоровайна Л. В. Сутність та критерії визнання фінансових інвестицій / Л. В. Безкоровайна // Актуальні проблеми обліку, аналізу і фінансового контролю в Україні : збірник наукових статей Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів, 10 – 11 лютого 2009 р. – № 1, м. Харків / Харківський національний економічний університет. – Харків, 2009. – 119 с.

2. Буратинський В. В. Практика та проблемні питання класифікації фінансових інвестицій у бухгалтерському обліку / В. В. Буратинський // Модернізація обліку, аналізу і контролю в галузях економіки України : збірник тез міжнародної науково-практичної конф., 27 – 28 жовтня 2011 р. – Тернопіль, 2011. – 358 с.

3. Войнаренко М. П. Корпоративні цінні папери: обліково-фінансовий аспект: монографія / М. П. Войнаренко, С. З. Мошенський, Н. А. Пономарева. – Житомир: ЖДТУ, 2006. – 260 с.

4. Державна комітет статистики України. Статистичні дані [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

5. Калабашка О. В. Особливості оцінки фінансових інвестицій / О. В. Калабашка // Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки : міжнародна науково-практична конф., 3 грудня 2010 р., м. Луцьк / Луцький національний технічний університет. – Луцьк, 2010. – 608 с.

6. Мельников О. О. Проблеми обліку фінансових інвестицій та шляхи їх вирішення / О. О. Мельников // Проблеми і перспективи реалізації контрольної та аналітичної функцій у соціокультурному просторі сучасного бізнесу : матеріали міжнародної наукової інтернет-конф., 12 листопада 2009 р., м. Донецьк / Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. Туган-Барановського. – Донецьк, 2009. – 436 с.

7. Пономаренко Є. Б. Бухгалтерський облік і контроль операцій з фінансовими інвестиціями: теорія і методика : наукова доповідь за дисертацією на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: спец. 08.00.09. – «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Є. Б. Пономаренко. – Житомир : ЖДТУ. – 2012. – 36 с.

8. Собченко А. М. Методика відображення фінансових інвестицій в бухгалтерському обліку / А. М. Собченко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vbumb/2010_3/20.pdf

REFERENCES

Bezkorovaina, L. V. "Sutnist ta kryterii vyznannia finansovykh investytsii" [Description and recognition criteria for financial investment]. *Aktualni problemy obliku, analizu i finansovoho kontroliu v Ukraini*. Kharkiv: KhNEU, 2009.

Buratynskyi, V. V. "Praktyka ta problemni pytannia klasyfikatsii finansovykh investytsii u bukhhalterskomu obliku" [Practice and problems in classification of financial investments in accounting]. *Modernizatsiia obliku, analizu i kontroliu v haluziakh ekonomiky Ukrainy*. Ternopil, 2011.

"Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. Statystychni dani" [State Statistics Committee of Ukraine. Statistical data]. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Kalabashka, O. V. "Osoblyvosti otsinky finansovykh investytsii" [Features valuation of financial investments]. *Suchasni problemy i perspektyvy rozvytku obliku, analizu ta kontroliu v umovakh hlobalizatsii ekonomiky*. Lutsk: LNTU, 2010.

Melnikov, O. O. "Problemy obliku finansovykh investytsii ta shliakhy ikh vyrishennia" [Accounting issues and financial investment solutions]. *Problemy i perspektyvy realizatsii kontrolnoi ta analychnoi funktsii u sotsiokulturnomu prostori suchasnoho biznesu*. Donetsk: DonNUET, 2009.

Ponomarenko, I. E. B. "Bukhhalterskyi oblik i kontrol operatsii z finansovymy investytsiyami: teoriia i metodyka" [Accounting and control operations of financial investments: theory and methodology]. *Naukova dopovid za dysertatsiieu na zdobuttia naukovooho stupenia kand. ekon. nauk: 08.00.09*, 2012.

Sobchenko, A. M. "Metodyka vidobrazhennia finansovykh investytsii v bukhhalterskomu obliku" [Methods of mapping financial investment in accounting]. http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vbumb/2010_3/20.pdf

Voinarenko, M. P., Moshenskyi, S. Z., and Ponomareva, N. A. *Korporatyvni tsinni papery: oblikovo-finansovy aspekt* [Corporate securities: accounting and financial aspect]. Zhytomyr: ZhDTU, 2006.

СОЦІАЛЬНІ ПІДПРИЄМСТВА: ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО УСТРОЮ ТА ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ

© 2014 **ВАСИЛЬЧУК І. П.**

УДК 336.645.3:334.012.4

Васильчук І. П. Соціальні підприємства: особливості організаційно-правового устрою та фінансування діяльності

Мета статті – дослідити особливості формоутворення та цілеутворення інноваційних форм організації соціальних підприємств та особливості фінансування їх діяльності. У результаті дослідження виділено нові типи комерційних організацій з гібридною організаційною формою, які мають подвійну мету: комерційну – отримання прибутків і соціальну – створення суспільних благ. Досліджено особливості діяльності компаній з обмеженою відповідальністю з низьким рівнем прибутку, що відомі у США як «ЛЗС» (англ. – Low-Profit Limited Liability Company) і компаній суспільного інтересу «СІС» (англ. – Community Interest Company), легітимізовані у Великобританії. Установлено, що незважаючи на активне поширення новітніх гібридних форм соціальних підприємств, існує низка проблем, що обмежує їх створення і функціонування. Виявлено такі обмежуючі чинники: юридичні обмеження, пов'язані з дотриманням статутних цілей; обмеження можливостей щодо залучення капіталу; складність дотримання місії, зокрема досягнення соціальних цілей. Виявлено, що гібридні форми соціальних підприємств мають особливості у фінансуванні діяльності, зумовлені необхідністю досягнення подвійної місії. Розглянуто досвід Великобританії щодо фінансування діяльності компанії суспільного інтересу. Обґрунтовано, що застарілість і невизначеність нормативно-правової бази та судові прецеденти зумовили необхідність внесення змін у законодавство та створення нових гібридних форм організації комерційних підприємств із соціальною місією.

Ключові слова: сталий розвиток, корпоративна соціальна відповідальність, соціальні підприємства, «гібридна» організаційно-правова форма, компанії суспільного інтересу (СІС), компанія з обмеженою відповідальністю з низьким рівнем прибутку (ЛЗС), фінансування діяльності.

Бібл.: 11.

Васильчук Ірина Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри менеджменту банківської діяльності, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: vasylichuk-irina@rambler.ru

УДК 336.645.3:334.012.4

Васильчук И. П. Социальные предприятия: особенности организационно-правового устройства и финансирования

Цель статьи – исследовать особенности формообразования и целеполагания инновационных форм организации социальных предприятий и особенности финансирования их деятельности. В результате исследования выделены новые типы коммерческих организаций с гибридной организационной формой, которые имеют двойную цель: коммерческую – получение прибыли и социальную – создание общественных благ. Исследованы особенности деятельности компаний с ограниченной ответственностью с низким уровнем дохода, которые известны в США как «ЛЗС» (англ. – Low-Profit Limited Liability Company) и компаний общественного интереса «СІС» (англ. – Community Interest Company), узаконенные в Великобритании. Установлено, что несмотря на активное распространение новейших гибридных форм социальных предприятий, существует ряд проблем, ограничивающих их создание и функционирование. Выявлены следующие ограничивающие факторы: юридические ограничения, связанные с соблюдением уставных целей; ограничение возможностей по привлечению капитала; сложность соблюдения миссии, в частности достижения социальных целей. Выведено, что гибридные формы социальных предприятий имеют особенности в финансировании деятельности, обусловленные необходимостью достижения двойной миссии. Рассмотрен опыт Великобритании в финансировании деятельности компании общественного интереса. Обосновано, что устарелость и неопределенность нормативно-правовой базы и судебные прецеденты обусловили необходимость внесения изменений в законодательство и создание новых гибридных форм организации коммерческих предприятий с социальной миссией.

Ключевые слова: устойчивое развитие, корпоративная социальная ответственность, социальные предприятия, «гибридная» организационно-правовая форма, компания общественного интереса (СІС), компания с ограниченной ответственностью с низким уровнем прибыли (ЛЗС), финансирование деятельности.

Библ.: 11.

Васильчук Ирина Петровна – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры менеджмента банковской деятельности, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: vasylichuk-irina@rambler.ru

UDC 336.645.3:334.012.4

Vasylichuk I. P. Social Enterprises: Characteristics of Organizational and Legal Structure and Funding

The purpose of the article is to investigate the features of formation and purpose of innovative forms of organization of social enterprises and especially funding for their activities. The study highlighted new types of commercial organizations with a hybrid form of organization, which have a dual purpose: business – profit and social – the creation of public goods. The features of the activities of a limited liability company with a low income, which are known in the USA as «L3C» (English. – Low-Profit Limited Liability Company) and companies of public interest "CIC" (English. – Community Interest Company), that are legalized in the UK. It is found that despite the active dissemination of new hybrid forms of social enterprises, there is a number of problems that limit their establishment and operation. The following constraints were identified: legal restrictions relating to compliance with the statutory purposes; limited opportunities to raise capital; the difficulty of the mission, including the achievement of social goals. It was revealed that the hybrid forms of social enterprises have features in financing due to the need to achieve a double mission. The experience of the UK in the financing activities of public interest was considered. It was proved that the obsolescence and uncertainty of the legal framework and judicial precedents have necessitated changes in legislation and the creation of new hybrid forms of organization of businesses with a social mission.

Key words: sustainable development, corporate social responsibility, social enterprise, "hybrid" form of incorporation, the company public interest (CIC), a limited liability company with low profit (L3C), funding.

Bibl.: 11.

Vasylichuk Irina P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree of the Department of Management of banking activities, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Pere-mogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: vasylichuk-irina@rambler.ru

Впровадження в діяльність та подальше наслідування концепції соціальної відповідальності сучасними корпораціями супроводжується дилемою: максимізація прибутку для акціонерів проти створення вигод для широкого кола стейкхолдерів, зокрема суспільних благ для членів соціуму. Як наслідок – виникає дуальність цілей, яка не може бути розв'язана у межах існуючих організаційно-правових форм і потребує інноваційних підходів, зокрема створення так званих «гібридних» форм корпоративних підприємств.

У вітчизняній академічній літературі відсутні наукові публікації з дослідження проблем інноватизації організаційного устрою корпоративних підприємств, яка відбувається внаслідок поглибленої імплементації засад сталого розвитку. Процеси модифікації організаційного устрою підприємств, насамперед соціальних, ще не отримали належної уваги з боку вітчизняного наукового товариства з причин їх новітності для вітчизняної практики, недостатньо представлена дана проблематика і у закордонних публікаціях. Серед закордонних дослідників, які займаються правовими та фінансовими аспектами створення і функціонування гібридних форм організацій, слід виділити Андре Р. [1], Брекман Рейзер Д. [2], Бісконті А. [3], Каммінгс Б. [4], Катц Р., Пейдж А. [5] та інших науковців. У Росії проблеми створення, функціонування і фінансування діяльності соціальних некомерційних підприємств на сьогодні є об'єктом уваги лише практиків і журналістів публіцистичних друкованих й Інтернет-видань, зокрема вони обговорюються на шпальтах журналів «Бизнес и Общество», «Филантроп» та інших медіа.

Слід зауважити, що гібридні форми організацій спочатку створювалися для некомерційних соціально орієнтованих організацій з метою подолання юридичних і структурних обмежень на їх можливості виконувати соціальну місію. Проте пізніше таку організаційну форму почали використовувати й комерційні соціально орієнтовані організації – соціальні підприємства. Американська дослідниця Каммінгс Б. (*Cummings B.*, 2012), посилаючись на публікації науковців, виділяє такі назви, що найчастіше використовуються для позначення соціальних підприємств: «змішане підприємство» (*Brakman Reiser D.*, 2010), «гібридні соціальні венчури» (*Katz, R., Page, A.*, 2010), «корпорації з подвійною місією» (*Bisconti A.*, 2010), корпорації з потрійною місією (*Haymore, S.*, 2011), «корпорації з мультимісією» (*Kelley T.*, 2009) [4]. Усі ці назви акцентують увагу на особливостях формування та цілеутворення соціальних підприємств.

Мета статті – дослідити особливості, переваги та недоліки інноваційних форм організації соціальних підприємств та особливості фінансування їх діяльності.

Найпершу спробу узаконити створення гібридної форми соціального підприємства – компанії суспільного інтересу (англ. *Community Interest Company – CIC*) здійснено у Великобританії у 2004 році. Компанія суспільного інтересу (далі – CIC) є цінним доповненням до існуючих форм соціальних організацій і є більш гнучкою, оскільки розширюється доступ до капіталу, необхідного для задоволення потреб організації та її членів. CIC також є привабливою для соціально вмотивованих інвесторів, які прагнуть надавати кошти на розв'язання соціальних та екологічних проблем одночасно з отриманням фінансових вигод, хоча і на умовах невисоких доходів і тривалого терміну повернення. До таких інвесторів належать фізичні особи, роздрібні й оптові інвестори, благодійні організації, корпорації й інвестиційні фонди та громадські (регіональні, національні та міжнародні) організації тощо [2, с. 593].

Основною правовою структурою для CIC є товариство з обмеженою відповідальністю (англ. *Limited Liability Company – LLC*). Спеціальний статус «компанія суспільного інтересу» може здобути як новостворена компанія, так і вже існуюча з відповідною перереєстрацією. CIC може прийняти одну з трьох форм компанії:

1 тип – товариство з обмеженою відповідальністю без акціонерного капіталу;

2 тип – приватне акціонерне товариство з обмеженою відповідальністю;

3 тип – публічне акціонерне товариство з обмеженою відповідальністю [6].

Оскільки метою створення CIC є використання своїх активів, доходів і прибутків задля користі суспільства, то компанія повинна прийняти спеціальні додаткові умови:

1. Компанія повинна забезпечити вимогу «блокування активів» (англ. *Asset Lock*), яка гарантує, що активи зберігаються всередині компанії для підтримки своєї діяльності або використовуються іншим чином в інтересах спільноти, тобто не допускається виведення активів за межі компанії.

2. Якщо статутом компанії дозволено виплачувати дивіденди інвесторам, їх розмір підлягатиме обмеженню. Аналогічно існує обмеження і на розмір процентної ставки за позиковими коштами, що надані на умовах кредитів, ставка за якими прив'язана до показників результативності діяльності компанії [6].

Важливо відмітити таку характеристику CIC – члени компанії виконують таку ж саму роль в управлінні та прийнятті рішень, як і в будь-якій іншій компанії, але вони (у т. ч. директори) мають обов'язок враховувати інтереси більш широкого кола спільноти, яку компанія обслуговує, і залучати зацікавлених осіб до своєї діяльності у разі, якщо це доцільно. Крім того, для забезпечення прозорості та підзвітності діяльності CIC зобов'язані готувати щорічний звіт, який надається Регулятору і має бути оприлюднений. Звіт повинен містити характеристику діяльності CIC протягом року, насамперед, надавати пояснення, як виконується статутна ціль та враховуються інтереси спільноти (зацікавлених осіб). Вважається, такий підхід буде гарантувати, що співтовариство, яке обслуговується CIC, буде мати легкий доступ до ключової інформації про його діяльність. Звіт також повинен містити додаткову фінансову інформацію, таку як виплати директорам і оголошення дивідендів [7].

Таким чином, компанія суспільного інтересу є товариством з обмеженою відповідальністю зі всіма звичайними обов'язками та зобов'язаннями, як і інші традиційні аналогічні організаційні форми. На думку розробників гібридної форми соціального підприємства, компанія суспільного інтересу буде утверджуватися і просуватися у Великобританії як визнаний громадськістю бренд, соціальні та екологічні цілі діяльності якої є зрозумілими [7].

У США першою інноваційною формою для соціальних підприємств стали компанії з обмеженою відповідальністю з низьким рівнем прибутку (англ. *Low-Profit Limited Liability Company – L3C*), легітимізовані законодавством штату Вермонт у 2008 р. L3C є гібридною організаційно-правовою формою, що поєднує в собі аспекти традиційного комерційного товариства з обмеженою відповідальністю та некомерційних суспільно корисних організацій. Мета створення такої гібридної форми передбачає «сприяння реалізації однієї або декількох благодійних або освітніх цілей» [2, с. 593]. При цьому L3C позиціонується скоріше як неко-

мерційна організація, для якої пріоритетом є дотримання соціальних цілей, а вже в другу чергу – комерційних. L3C початково розроблена для спрощення залучення інвестицій соціальними підприємствами від благодійних фондів та інших приватних інвесторів. Завдяки законодавцю закріпленому соціальному призначенню та іншим особливостям цієї гібридної форми L3C здатні полегшити реалізацію програми соціальних інвестицій приватних фондів, так звані «інвестиції, орієнтовані на підтримку соціально значущих програм» (англ. *Program-related Investments – PRI*), які надають кошти за ставками, нижче ринкових. Ці інвестиції призначені для фінансування діяльності некомерційних соціальних підприємств від фондів, які повинні згідно із Законом про податкову реформу (1969 р.) спрямовувати на благодійність не менше 5 % своїх активів щорічно в обмін на податкові преференції у вигляді звільнення від сплати податків. Структура L3C дозволяє фондам інвестувати кошти за програмою PRI і, у такий спосіб, виконувати свої зобов'язання. За статутом L3C інвестори мають право отримати необмежені виплати за час існування L3C або при припиненні діяльності. Крім того, якщо L3C перестає переслідувати свої освітні та благодійні цілі, вона перетворюється на звичайне товариство з обмеженою відповідальністю [2, с. 620].

Станом на 16 квітня 2013 р. у дев'яти штатах створені та активно функціонують 802 компанії з низьким прибутком (L3C), з яких 128 організовані в штаті Іллінойс [8]. Проте структура L3C має своїх опонентів, зокрема 1 січня 2014 р. Північна Кароліна офіційно відмовилася від юридичного статусу L3C, який перед цим легітимізувала у 2010 р. Серед причин зазначено, що різного роду фонди (наприклад, благодійні, фонди розвитку) не поспішають вкладати кошти в L3C, оскільки Служба внутрішніх доходів (англ. *Internal Revenue Service – IRS*) офіційно не винесла рішення щодо законності здійснення таких інвестицій фондами. Прихильники L3C вказують на те, що фонди можуть отримати підтвердження законності таких дій, запросивши роз'яснення у Службі внутрішніх доходів, що буде гарним прикладом для інших фондів. Критики опонують, що фонди повинні для цього пройти належну перевірку (англ. *Due Diligence Process*) для того, щоб мати впевненість, що інвестиції у L3C є законними, а тому існує ризик втрати безподаткового статусу. Уоррен Кін, партнер K & L Gates в Шарлотті, голова Об'єднаної цільової групи Північної Кароліни асоціації адвокатів, яка відповідальна за розробку нового акту щодо товариств з обмеженою відповідальністю, заявляє: «Немає ніяких заперечень з боку політиків. Запереченням є те, що у цьому немає потреби. Тобто можна використовувати звичайну форму товариства з обмеженою відповідальністю для виконання соціальної місії», тому форма L3C не буде внесена у новий законодавчий акт [9]. Втім, інші штати США не відмовляються від цієї форми утворення соціальних підприємств, але працюють над розробкою напрямків її вдосконалення або створення інших організаційно-правових форм.

Незважаючи на активне поширення новітніх гібридних форм соціальних підприємств, існує низка проблем, що обмежує їх створення і функціонування. Аналіз наукових публікацій дозволяє віднести до обмежувачих чинників такі: 1) юридичні обмеження, пов'язані із дотриманням статутних цілей; 2) обмеження можливостей щодо залучення капіталу; 3) складність дотримання місії, зокрема соціальних цілей [2, с. 607 – 611; 4, с. 587 – 590].

Розглянемо їх детальніше. Насамперед, зазначимо, що на сьогодні поки що проблеми нових гібридних форм соціальних організацій у США досліджуються науковцями-юристами в площині чинного законодавства різних штатів і подолання юридичних обмежень на діяльність та відповідальність директорів корпорацій. Однією з причин є вирішення спірних питань на основі прецедентного права, яке поширене у США. Так, у більшості корпоративних законів визначено, що головним фідучіарним обов'язком директорів і вищого керівного складу є захист інтересів акціонерів, який передбачає максимізацію їх добробуту. Ідея, що корпорація має своєю метою максимізацію фінансової вигоди для своїх акціонерів, була вперше сформульована у справі «Dodge проти компанії Ford Motor Co» у 1919 р. З часом, завдяки прецедентному праву та ustalеним звичкам, «пріоритет інтересів акціонерів» закріпився та поширився у корпоративних статутах та обов'язках директорів. Так, нещодавно суд підтвердив пріоритет інтересів акціонерів у справі «Bay Domestic Holdings, Inc. проти Newmark». За результатами розгляду справи в канцелярії суду штату Делавер заявили, що нефінансова місія, яка «не прагне максимізувати економічну цінність для комерційних корпорацій штату Делавер на благо їх акціонерів» не узгоджується з фідучіарними обов'язками директорів [10]. Навіть у штатах, що внесли зміни в корпоративне законодавство, за якого дозволено вносити в статuti традиційних комерційних корпорацій норми щодо врахування нефінансових цілей та інтересів інших стейкхолдерів, правова невизначеність ускладнює прийняття рішень директорами та вищим менеджментом, оскільки неясними є ситуації, за яких дозволено враховувати додаткові нефінансові інтереси. Правова невизначеність існує також і для некомерційних соціальних підприємств з бізнес-моделлю, для яких соціальна місія є головною, але має бути врахований і аспект виконання фінансових зобов'язань перед постачальниками капіталу. Таким чином, директори корпорацій поставлені у жорсткі рамки щодо можливостей дотримання принципів корпоративної соціальної відповідальності, які сформовані як судовими прецедентами, так і ustalеними традиціями.

Ще одним чинником, обмежуючим діяльність соціальних підприємств, є складність у залученні капіталу, зумовлена неоднозначністю їх правового статусу. Тут існує дилема: з одного боку, соціальні підприємства, що досягають своєї місії за допомогою ринкових методів (з отриманням низького прибутку, зокрема L3C), не можуть обіцяти інвесторам сплатити ринкову ставку на капітал, з іншого боку – донори не хочуть надавати благодійні кошти для соціальних підприємств, що переслідують одночасно і цілі отримання прибутку. У результаті – гібридні форми соціальних підприємств мають проблеми в залученні необхідних обсягів капіталу для фінансування своєї діяльності.

Доречно розглянути досвід Великобританії щодо фінансування діяльності компанії суспільного інтересу (CIC). Зокрема, якщо CIC створена у формі компанії з обмеженою відповідальністю без акціонерного капіталу (перший тип), то основним джерелом формування капіталу такої компанії є гранти та пожертви, а не кошти акціонерів. CIC, що створені у формі акціонерного товариства з обмеженою відповідальністю (другий та третій типи), мають право залучати власний капітал у вигляді звичайних і привілейованих акцій. Права та обов'язки власників за цими цінними паперами загалом є такими, як і для традиційних акціонер-

них товариств. Проте є певні застереження, що стосуються емісії акцій та виплати дивідендів.

По-перше, емісія акцій не може бути здійснена без участі професійних консультантів; по-друге, приватна компанія з обмеженою відповідальністю не повинна пропонувати свої акції громадськості; по-третє, у разі емісії акцій з переуступкою прав Законом про фінансові послуги та ринки вимагається обов'язкове оприлюднення проспекту емісії для забезпечення його доступності для громадськості [7]. СІС, яка створена у вигляді приватної акціонерної компанії (другий тип), може виплачувати дивіденди приватним інвесторам, але умови їх виплати різні для двох типів інвесторів в акціонерний капітал компанії: перший тип, інвестори, на яких не поширюється статус «особа із заблокованими активами», і другий тип, на яких цей статус поширюється. Для приватних інвесторів без юридичного статусу «особа із заблокованими активами» існує обмеження на розмір дивідендів, що підлягають виплаті. Обмеження розміру дивідендів зумовлено тим, що у СІС, як правило, вкладають кошти ті інвестори, які розраховують на невисокі розміри фінансової віддачі від своїх інвестицій протягом тривалого часу. Це може зробити СІС непривабливою для венчурних капіталістів з їх очікуваннями високих доходів. Для збалансування інтересів інвесторів та цілей компанії і використовується метод обмеження верхнього розміру дивідендних виплат, який має специфічну назву «кришка на дивіденди» (англ. *Cap on Dividends*). У разі виплати дивідендів інвесторам, на яких поширюється статус «особа з заблокованими активами», розмір дивідендів не обмежується, але підпадає під інші регуляторні правила, які застосовуються і до звичайних акціонерних товариств, наприклад, порядку розподілу прибутку. Дивіденди не можуть бути оголошені компанією, якщо вони не були схвалені звичайною або спеціальною резолюцією членів товариства. Як і будь-яке акціонерне товариство СІС може виплатити дивіденди тільки з прибутку, що підлягає розподілу відповідно до Закону про акціонерні товариства та відповідних правил бухгалтерського обліку («розподіл прибутків»), а комерційна розсудливість може утримати керівництво СІС від виплати всього доступного прибутку за даний рік [11]. СІС, яка створена у вигляді публічної акціонерної компанії (третій тип), може виплачувати дивіденди приватним інвесторам, однак виплата дивідендів обмежується «кришкою на дивіденди» [6].

СІС можуть використовувати і позиковий капітал, зокрема кредитне фінансування. На думку розробників регуляторних документів щодо діяльності СІС, багатьом компаніям суспільного інтересу скоріше за все будуть потрібні лише прості послуги з кредитного фінансування, такі як овердрафт для згладжування та синхронізації грошових потоків, іпотека, кредити під оборотні активи тощо [7]. Але за умов дотримання принципу блокування активів СІС може використовувати і більш складні інструменти кредитування згідно з їхніми потребами та можливостями. Процентні ставки за запозиченнями компанії повинні бути встановлені згідно з нормальними комерційними умовами. Занадто високі виплати за борговими зобов'язаннями, що обмежують засоби, необхідні для виконання основної діяльності, для СІС є забороненими [11]. Цікаво, що СІС дозволено використовувати такий гібридний інструмент фінансування, як «боргове фінансування з характеристиками акціонерного капіталу» (англ. *Debt with Equity Characteristics*). Цей інстру-

мент передбачає прив'язку фіксованих процентних виплат за кредитами до результатів діяльності компанії (прибутку, обороту тощо), згідно з якою в разі успішної діяльності й отримання підвищених показників, наприклад, прибутків, кредитори можуть розраховувати на «надбавку» до фіксованої процентної ставки. Така умова робить кредитування компаній більш привабливим для кредиторів. Для того, щоб цей вид кредитування не використовувався як засіб уникнути вимоги блокування активів, законодавство накладає обмеження на процентні ставки, які прописуються в договорі. Згідно із законодавством на 2013 р. обмеження процентної ставки для кредитів, пов'язаних з результативністю діяльності, складає 10% від середньої суми боргу СІС або суми боргу за борговими зобов'язаннями, які видані компанією протягом 12-місячного періоду, що передує даті, на яку настає термін сплати відсотків за цим боргом [11].

Щодо інших джерел фінансування, то СІС може використовувати доходи від комерційної діяльності та реінвестувати прибутки. Компанії суспільного інтересу можуть використовувати гранти, але їх залучення залежить від конкретного типу СІС і напрямків діяльності, що визначені місією. Слід навести думку Брекман Рейзер Д. щодо грантів, яка застерігає, що в разі якщо гібридні форми можуть полегшити доступ соціальним підприємцям до коштів у вигляді грантів, пожертв і фінансування, наданого соціально вмотивованими інвесторами, то вони віддадуть перевагу некомерційній діяльності замість розвитку комерційної [2, с. 620]. Можна певною мірою погодитися з цією думкою, адже, з одного боку, некомерційна діяльність, безперечно, дозволить компанії виконувати соціальну місію і зробить простішим життя директорів, з іншого боку, надмірна увага до соціальної місії може провокувати конфлікт інтересів у разі різного бачення діяльності компанії членами товариства та інвесторами.

Науковці виділяють такий обмежуючий діяльність гібридних організацій чинник, як складність дотримання подвійної місії, зокрема, соціальної. Насамперед, це стосується ситуацій з переходом контролю до акціонерів, які переслідують комерційні цілі; приходу до керівництва нової команди менеджерів, що мають інше розуміння місії, так звана «проблема спадщини», або економічний тиск ринку. Гібридні форми організацій, такі як СІС і ЛЗС, спробували вирішити проблему шляхом затвердження норми «блокування активів» та обмежуючи виплати дивідендів, проте в обох випадках це обмеження не сприяє залученню потенційних інвесторів, що посилює проблему накопичення капіталу. На переконання Каммінгс Б., хоча нові гібридні форми і мають більшу гнучкість у прийнятті рішень щодо некомерційної діяльності, їх вразливість до змін у керівництві або власності надає мало гарантій щодо забезпечення їх прихильності соціальним цілям [4, с. 589].

ВИСНОВКИ

Таким чином, сталий розвиток соціально-економічних систем на макро- і макрорівнях і спрощення можливостей корпорацій щодо реалізації принципів корпоративної соціальної відповідальності потребує змін організаційно-правової форми, адекватної поставленим цілям і обраним стратегіям. У свою чергу, застарілість і невизначеність нормативно-правової бази та судові прецеденти зумовили необхідність внесення змін у законодавство та створення нових гібридних форм організації комерційних підпри-

емств із соціальною місією. Цей процес проходить етапи становлення і розвитку, що проявляється в еволюційнуванні гібридних форм організацій та пошуку найбільш відповідної цілям створення та особливостям кожної країни.

Оскільки історія існування перших «гібридних» форм організації некомерційних і комерційних підприємств із соціальною місією налічує лише десять років, то не напрацьовано достатнього практичного досвіду і нормативно-правових документів, що регулюють їх діяльність. Недостатньо розробленими є правові аспекти їх діяльності, методичні засади щодо фінансування поточних потреб і розвитку, забезпечення транспарентності результатів діяльності та підзвітності. Для вітчизняної практики цікавим є досвід інших країн у розбудові соціального сектора на засадах сталого розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Andre R.** (2012), Assessing the Accountability of the Benefit Corporation: Will This New Gray Sector Organization Enhance Corporate Social Responsibility? / R. Andre // *Journal Business Ethics*, 2012, vol. 110, pp. 133 – 150.

2. **Brakman R. D.** (2011) Benefit Corporation – a Sustainable Form of Organizations? / Reiser D. Brakman // *Wake Forest Law Review*, 2011, vol. 46, pp. 591 – 625.

3. **Bisconti A.** (2010) The Double Bottom Line: Can Constituency Statutes Protect Socially Responsible Corporations Stuck in Revlon Land? / A. Bisconti // *L.A. L. Rev.* 765, p. 805.

4. **Cummings B.** (2012) Note: Benefit Corporation: How to Enforce a Mandate to Promote the Public Interest / B. Cummings // *Columbia Law Review*, 2012, vol. 112 : 587, pp. 578- 627

5. **Katz R.** (2010) The Role of Social Enterprise / R. Katz, A. Page // *35 Vt. Low Review*. 2010, vol. 59, pp.61 – 62.

6. Community interest companies: Guidance, chapter 6. The assets lock [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/211746/13-709-community-interest-companies-guidance-chapter-6-the-asset-lock.pdf

7. Community interest companies: Guidance, chapter 1. Introduction [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/211741/12-1333-community-interest-companies-guidance-chapter-1-introduction.pdf

8. Governor's Task Force on Social Innovation, Entrepreneurship, and Enterprise // Preliminary Report to General Assembly, January, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://illinoistaskforce.files.wordpress.com/2012/08/task-force-report_1-16-13.pdf

9. North Carolina Officially Abolishes The L3C [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.forbes.com/fdc/welcome_mjx.shtml 1/11/2014 @ 11:17AM

10. Low-profit limited liability company (L3C) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Low-profit_limited_liability_company

11. Community interest companies: Guidance, chapter 7. Financing Community interest companies [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/211747/13-710-community-interest-companies-guidance-chapter-7-financing-community-interest-companies.pdf

REFERENCES

Andre, R. "Assessing the Accountability of the Benefit Corporation: Will This New Gray Sector Organization Enhance Corpo-

rate Social Responsibility?". *Journal Business Ethics*, vol. 110 (2012): 133-150.

Brakman, Reiser D. "Benefit Corporation – a Sustainable Form of Organizations?". *Wake Forest Law Review*, vol. 46 (2011): 591-625.

Bisconti, A. "The Double Bottom Line: Can Constituency Statutes Protect Socially Responsible Corporations Stuck in Revlon Land?". *Loy. L.A. L. Rev.*, vol. 765 (2010): 805-.

Cummings, B. "Note: Benefit Corporation: How to Enforce a Mandate to Promote the Public Interest". *Columbia Law Review*, vol. 112 : 587 (2012): 578-627.

"Community interest companies: Guidance, chapter 6. The assets lock" https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/211746/13-709-community-interest-companies-guidance-chapter-6-the-asset-lock.pdf

"Community interest companies: Guidance, chapter 1. Introduction" https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/211741/12-1333-community-interest-companies-guidance-chapter-1-introduction.pdf

"Community interest companies: Guidance, chapter 7. Financing Community interest companies" https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/211747/13-710-community-interest-companies-guidance-chapter-7-financing-community-interest-companies.pdf

"Governor's Task Force on Social Innovation, Entrepreneurship, and Enterprise" http://illinoistaskforce.files.wordpress.com/2012/08/task-force-report_1-16-13.pdf

Katz, R., and Page, A. "The Role of Social Enterprise". *35 Vt. Low Review*, vol. 59 (2010): 61-62.

"Low-profit limited liability company (L3C)". http://en.wikipedia.org/wiki/Low-profit_limited_liability_company

"North Carolina Officially Abolishes The L3C". http://www.forbes.com/fdc/welcome_mjx.shtml 1/11/2014 @ 11:17AM

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИМІРЮВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 МОСІН О. О.

УДК 330.3

Мосін О. О. Практичні аспекти вимірювання технологічного інноваційного потенціалу машинобудівного підприємства

Метою статті є практична апробація методики вимірювання технологічного інноваційного потенціалу машинобудівного підприємства. Для узагальнення наявних підходів до визначення інноваційного потенціалу підприємства були використані методи систематизації та порівняння; для виокремлення властивостей технологічного інноваційного потенціалу машинобудівного підприємства – метод дедукції. Розроблено алгоритм вимірювання технологічного інноваційного потенціалу машинобудівного підприємства, який, на відміну від наявних підходів (ресурсного та управлінського) до вирішення цього завдання, дозволяє оцінити стан потенції інновацій, а не стан їх актуалізації. Вказаний алгоритм дозволяє кількісно оцінити внутрішні технологічні резерви машинобудівного підприємства, які можуть бути ним використані для впровадження процесних і продуктових інновацій. Впровадження запропонованого алгоритму дозволяє підприємствам галузі важкого машинобудування оцінювати власний технологічний інноваційний потенціал, що створює передумови для його більш ефективної реалізації.

Ключові слова: інноваційний потенціал, продуктові та процесні інновації, машинобудівне підприємство.

Рис.: 4. **Табл.:** 7. **Формул.:** 7. **Бібл.:** 8.

Мосін Олександр Олександрович – аспірант, кафедра менеджменту виробничої сфери, Національний гірничий університет (пр. К. Маркса, 19, Дніпропетровськ, 49027, Україна)

E-mail: mosindts@gmail.com

УДК 330.3

UDC 330.3

Мосин А. А. Практические аспекты измерения технологического инновационного потенциала машиностроительного предприятия

Целью статьи является практическая апробация методики измерения технологического инновационного потенциала машиностроительного предприятия. Для обобщения существующих подходов к определению инновационного потенциала предприятия были использованы методы систематизации и сравнения; для определения свойств технологического инновационного потенциала машиностроительного предприятия – метод дедукции. Разработан алгоритм измерения технологического инновационного потенциала машиностроительного предприятия, который, в отличие от существующих подходов (ресурсного и управленческого), позволяет оценить состояние потенциала инноваций, а не состояние их актуализации. Указанный алгоритм позволяет количественно оценить внутренние резервы предприятия, которые могут быть им использованы для внедрения продуктивных и процессных инноваций. Внедрение предложенного алгоритма позволяет предприятиям отрасли тяжелого машиностроения оценивать собственный технологический инновационный потенциал, что создает предпосылки для его более эффективной реализации.

Ключевые слова: инновационный потенциал, продуктивные и процессные инновации, машиностроительное предприятие.

Рис.: 4. **Табл.:** 7. **Формул.:** 7. **Библ.:** 8.

Мосин Александр Александрович – аспірант, кафедра менеджменту производственной сферы, Национальный горный университет (пр. К. Маркса, 19, Днепропетровск, 49027, Украина)

E-mail: mosindts@gmail.com

Mosin O. O. Practical Aspects of Measuring of the Technological Innovation Potential of the Engineering Enterprise

The purpose of this paper is the practical testing methodology for measuring technological innovation potential of machine-building enterprises. To summarize the existing approaches to the definition of innovative potential of enterprise the techniques to systematize and compare were used; to determine the properties of technological innovation potential of an engineering enterprise – the method of deduction was used. An algorithm for the measurement of technological innovation potential of machine-building enterprises was created, which, in contrast to existing approaches (and resource management), enables to evaluate the state of potency of innovations, rather than the state of their actualization. This algorithm makes it possible to quantify the internal resources of an enterprise, which can be used for the implementation of product and process innovations. Implementation of the proposed algorithm enables enterprises of heavy engineering industry to assess their own technological innovation potential, which creates conditions for its more effective implementation.

Key words: potential for innovation, product and process innovations, machine-building enterprise.

Pic.: 4. **Tabl.:** 7. **Formulae:** 7. **Bibl.:** 8.

Mosin Oлександр O. – Postgraduate Student, Department of Management of the production sphere, National Mining University (pr. K. Marksa, 19, Dnipropetrovsk, 49027, Ukraine)

E-mail: mosindts@gmail.com

Теоретичні підходи до управління інноваційним розвитком машинобудівного підприємства повинні бути підкріплені практичними дослідженнями та розрахунками. В умовах ведення гострої конкурентної боротьби важливе значення мають питання вимірювання інноваційного потенціалу машинобудівного підприємства.

Визначення технологічного інноваційного потенціалу машинобудівного підприємства як сукупності внутрішніх резервів, щодо яких можливе впровадження технологічних інноваційних заходів, вимагає особливого підходу до його вимірювання.

Питання вимірювання інноваційного потенціалу розглядали І. В. Федулова, І. О. Знаменський, В. В. Власенко, Н. І. Чухрай, І. В. Новікова, Т. В. Гринько, А. Я. Кузнецова,

С. І. Кравченко, В. М. Чубай, О. А. Князева, О. О. Федотов, Г. С. Черноіванова, Н. В. Бондарчук, І. С. Капарулін.

Метою статті є практична апробація методики вимірювання технологічного інноваційного потенціалу машинобудівного підприємства. Для вирішення вказаної мети необхідно виконати завдання, пов'язані з оцінкою процесних і продуктових внутрішніх резервів машинобудівного підприємства.

Сучасні підходи до вимірювання інноваційного потенціалу підприємства можна класифікувати за двома підходами: *ресурсним* (передбачає кількісне та якісне вимірювання сукупності ресурсів підприємства, можливості їх взаємодії та нарощування) та *управлінським* (зводиться до оцінки розвитку фінансової, інтелектуальної, інформа-

ційної та інших сфер управління інноваціями). Систематизація та критика вказаних наукових підходів представлені в табл. 1.

Під оцінюванням технологічного інноваційного потенціалу машинобудівного підприємства розуміємо вимірювання внутрішніх резервів машинобудівного підприємства, щодо яких можливе впровадження технологічних інновацій. Пропонується виконати вимірювання технологічного інноваційного потенціалу на базі показників діяльності підприємства галузі важкого машинобудування ПАТ «ДНІПРОВАЖМАШ».

Оцінка технологічного інноваційного потенціалу машинобудівного підприємства виконується на основі підходу, зазначеного в міжнародній методології «Oslo Manual», що виокремлює дві сфери діяльності підприємства, у яких можуть бути реалізовані технологічні інновації: процесну та продуктову.

Процесний інноваційний потенціал машинобудівного підприємства включає в себе резерви у виробничо-логістичній сфері діяльності підприємства, щодо яких можливе впровадження інновацій.

Розрахунок процесних резервів машинобудівного підприємства вимагає систематизації інформації щодо його обсягів реалізації, яку представлено в табл. 2.

Виробничі процеси досліджуваного машинобудівного підприємства, які представляють собою розрахунок кількості ресурсів, необхідних для виготовлення продукції певної групи, наведено в табл. 3.

Алгоритм розрахунку значущості виробничих процесів, визначеної у відповідності до кількості використаних ресурсів, і контрибутивної значущості виробничих процесів представлено в табл. 4.

Значення відносної значущості виробничих процесів, розрахованої за кількістю використаних ресурсів відповідно до (1) і (2), наведені на рис. 1.

Значення контрибутивної значущості виробничих процесів, розрахованої відповідно до (3), (4) і (5), представлені на рис. 2.

Співставлення двох типів значущості виробничих процесів дозволяє визначити процесні резерви машинобудівного підприємства, щодо яких можуть бути впроваджені інноваційні заходи. Ці резерви складають процесний інноваційний потенціал машинобудівного підприємства, який розраховується відповідно до (6):

$$\{R_{proc} = \sum_{y=1}^r (CV'_y - V'_y) \cdot Exp[(CV'_y - V'_y) > 0]\}, \quad (6)$$

де R_{proc} – процесні резерви досліджуваного машинобудівного підприємства за визначений період, грн;

Таблиця 1

Систематизація та критика наукових підходів до оцінки інноваційного потенціалу підприємства

Автор	Тип підходу	Характеристика підходу	Критика
I. В. Федулова	Ресурсний	Розглядає інноваційний потенціал як сукупність інтелектуальних, фізичних, фінансових ресурсів та інноваційних продуктів, які можуть під дією зовнішніх чинників інноваційного середовища спрямовуватись на реалізацію ефективної інноваційної та інтелектуальної діяльності [6, с. 8]	Недоліком даного підходу, за нашою думкою, є загальна особливість ресурсних підходів, які оцінюють ефективність використання ресурсів, не зауважуючи впливу умов їх реалізації
Н. І. Чухрай		Вважає, що інноваційний потенціал формується з двох основних складових: інноваційного потенціалу матеріальних ресурсів; інтелектуального потенціалу [8, с. 17]	
Т. В. Гринько		Під інноваційним потенціалом розуміє ресурси, необхідні для реалізації інновації та оцінювані з точки зору наявності у кількості та якості достатніх для цієї інновації [3, с. 19]	
А. О. Крисак		Пропонує аналізувати інновації на основі фінансових ресурсів, які забезпечують надходження коштів для виконання інноваційних процесів, вибір тематики інноваційних процесів [4, с. 24]	
Н. М. Польова		Визначає інноваційний потенціал підприємства як інтегральну характеристику комплексу економічних ресурсів, поточних і майбутніх можливостей економічної системи здійснювати інноваційну діяльність [5, с. 29]	
В. М. Чубай	Управлінський	Оцінює інноваційний потенціал за такими сферами: кадровою, науково-дослідною, матеріально-технічною, фінансово-економічною, організаційно-управлінською [7, с. 184 – 185]	Підхід аналізує суміжні сфери, які хоча й спрямовані на підтримку впровадження інновацій, але безпосередньо не характеризують рівень інноваційної потенції
В. С. Барило		Виражає сутність інноваційного потенціалу в сукупності аналізованих станів виробничо-технологічного, кадрового, фінансового, інформаційного потенціалів [1, с. 4]	
Н. В. Бондарчук		Зазначає необхідність інформаційної, кадрової та фінансової забезпеченості інноваційної діяльності; пропонує розглядати процес інноваційного розвитку суб'єкта господарської діяльності у взаємодії з конкурентами, споживачами постачальниками [2, с. 65]	

Обсяги реалізації ПАТ «ДНІПРОВАЖМАШ» у 2008 – 2013 рр. за групами продукції

Групи продукції	Рік	Січень 2008 р.	Січень 2009 р.	Січень 2010 р.	Січень 2011 р.	Січень 2012 р.	Січень 2013 р.
	Доменне обладнання	тис. грн	2 997,6	3 297,6	184,0	2 360,1	1 920,1
	т	269,6	348,9	4,7	55,9	47,5	283,5
Сталеплавильне обладнання	тис. грн	6 077,8	2 378,1	965,7	1 686,6	6 730,3	2 832,4
	т	494,8	113,4	69,8	68,7	146,0	95,2
Прокатне обладнання	тис. грн	787,6	148,6	33,8	53,8	1 463,5	1 958,4
	т	23,2	2,0	0,4	0,9	63,5	55,0
Агломераційне обладнання	тис. грн	742,4	489,1	1 703,2	1 143,2	2 215,4	347,9
	т	42,2	8,3	94,0	43,5	36,3	46,7
Підйомно-транспортне обладнання	тис. грн	3 109,7	11 895,4	1 059,7	3 256,0	1 653,7	3 803,8
	т	233,4	240,0	33,4	23,9	40,9	110,42
Редуктори	тис. грн	590,9	230,4	1 293,8	630,0	1 672,9	985,3
	т	13,0	4,2	35,7	7,3	34,0	33,1
Сегменти	тис. грн	1 871,4	10 098,5	1 123,8	2 232,2	5 340,4	2 908,0
	т	322,6	1 008,5	65,3	130,6	436,3	217,2
Чаші шлаковозні	тис. грн	4 623,9	362,7	4 622,6	5 759,2	13 988,1	3 405,5
	т	792,5	44,8	700,5	504,6	400,9	101,4

Таблиця 3

Виробничі процеси ПАТ «ДНІПРОВАЖМАШ»

Групи продукції	Ресурси, нормо-год./т продукції	Чавуноливарні ресурси	Ресурси з виготовлення металоконструкцій	Сталеливарні ресурси	Обрубні ресурси	Механічні ресурси	Ресурси зі збирання продукції
	Доменне обладнання		1,47	5,57	3,90	1,56	19,85
Сталеплавильне обладнання		0,01	1,67	4,17	2,65	13,00	4,24
Прокатне обладнання		0,68	1,61	0,44	1,45	31,07	13,10
Агломераційне обладнання		0,00	0,23	8,21	2,76	27,54	2,57
Підйомно-транспортне обладнання		0,23	5,85	1,07	0,67	16,73	8,22
Редуктори		0,36	2,70	2,14	1,90	33,17	10,13
Сегменти		17,51	0,00	0,00	3,45	3,58	0,10
Чаші шлаковозні		0,00	0,01	2,76	2,92	0,04	0,03

Таблиця 4

Алгоритм розрахунку типів значущості виробничих процесів

Найменування показників	Розрахунок	Умовні позначення
1	2	3
Значущість виробничих процесів, розрахована за кількістю використаних ресурсів (V_y), нормо-години	$V_y = X_{ij} \cdot M_{yi} \quad (1)$	X_{ij} – обсяг реалізованої продукції i -тої групи в j -ому місяці, т; M_{yi} – кількість ресурсів виробничого процесу y -го виду, необхідних для виробництва тонни продукції i -тої групи, нормо-години/т
Відносна значущість виробничих процесів, розрахована за кількістю використаних ресурсів (V'_y), безрозмірні одиниці	$V'_y = \frac{V_y}{\sum_{y=1}^r V_y} \quad (2)$	r – кількість видів виробничих процесів машинобудівного підприємства, шт.

1	2	3
Частка <i>i</i> -тої групи продукції в середньомісячному обсязі реалізації усієї продукції (G'_{ij}), безрозмірні одиниці	$G'_{ij} = \frac{G_{ij}}{\sum_{j=1}^p G_{ij}} \quad (3)$	G_{ij} – обсяг реалізованої продукції <i>i</i> -тої групи в <i>j</i> -му місяці, грн; p – кількість груп продукції, шт.
Контрибутивна значущість виробничих процесів (CV_y), норма-години	$CV_y = X_{ij} \cdot M_{yi} \cdot G'_{ij} \quad (4)$	–
Відносна контрибутивна значущість виробничих процесів (CV'_y), безрозмірні одиниці	$CV'_y = \frac{CV_y}{\sum_{y=1}^r CV_y} \quad (5)$	–

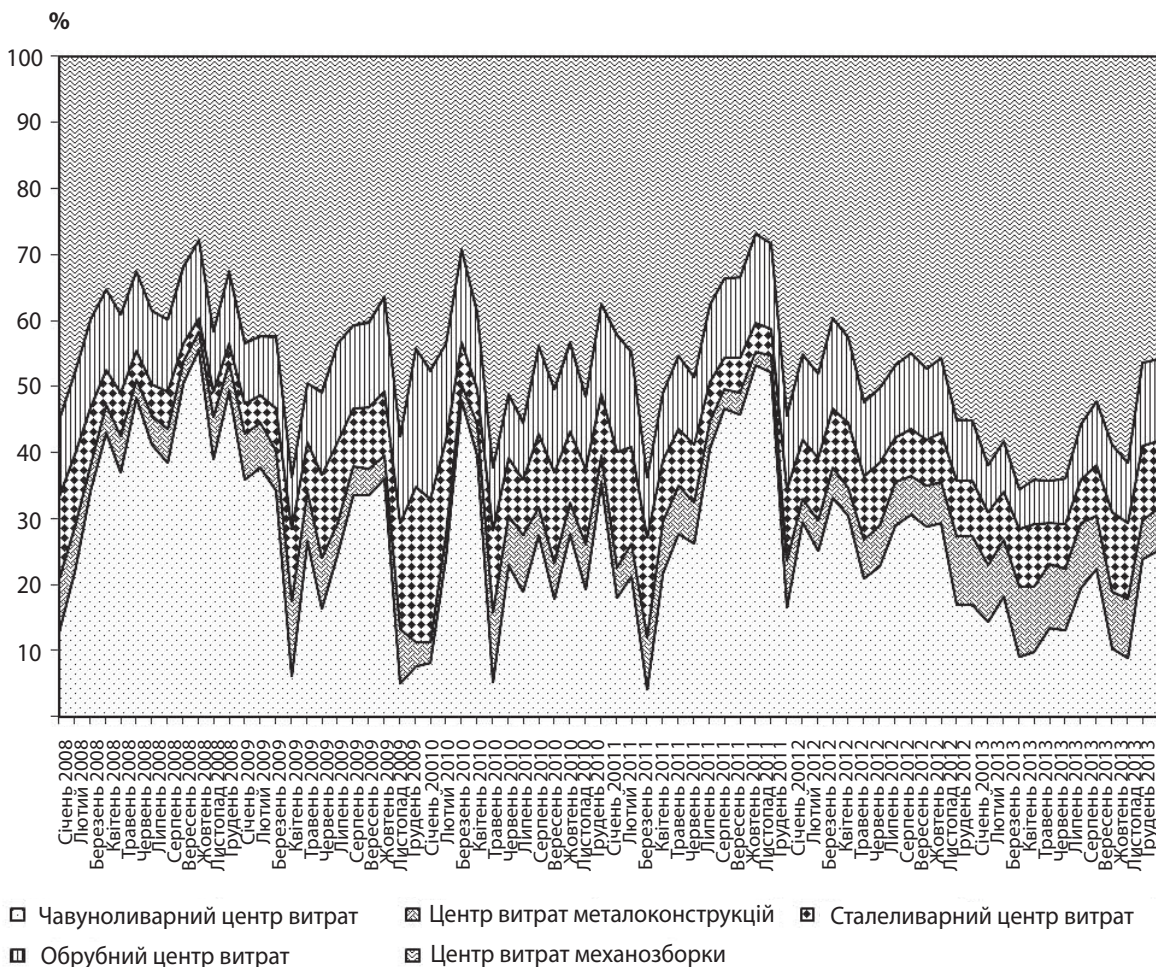

Рис. 1. Значущість виробничих процесів, розрахована у відповідності до використаних ресурсів

Exp – витрати на оплату праці працівників усіх виробничих процесів за погодинною системою, грн.

Процесні резерви ПАТ «ДНІПРОВАЖМАШ», які складають процесний інноваційний потенціал підприємства, розраховані для періоду 2008 – 2013 рр. у відповідності до (6), наведено в табл. 5.

Можливості оптимізації структури продукції, яка підлягає конструктивному вдосконаленню не з маркетингових причин, є продуктивними резервами машинобудівного підприємства, які складають його продуктивний інноваційний потенціал. Кластерний аналіз груп продукції ПАТ «ДНІПРОВАЖМАШ» виконаний на основі даних, наведе-

них у табл. 3. Результати кластерного аналізу представлено на рис. 3.

Діаграму відстаней між кластерами представлено на рис. 4.

За даними рис. 3 і 4 можливо зробити висновок, що існують два кластери груп обладнання, оскільки на сьомому кроці групування об'єктів спостерігається суттєве збільшення відстані між кластерами. До першого кластера груп обладнання ПАТ «ДНІПРОВАЖМАШ» належать доменне, підйомно-транспортне, сталеплавильне, прокатне обладнання, редуктори, агломераційне обладнання; до другого кластера – сегменти та чаши шлакові.

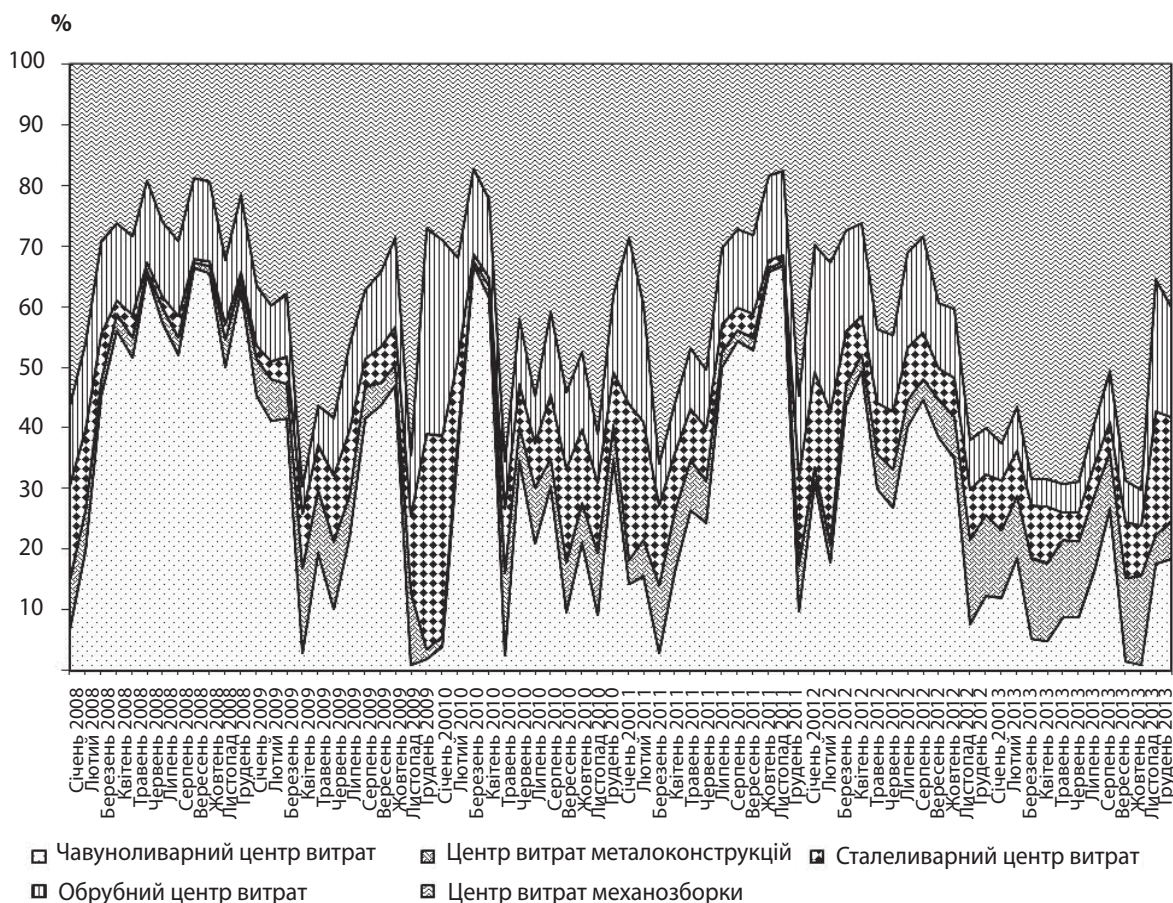

Рис. 2. Контрибутивна значущість виробничих процесів

Таблиця 5

Процесні резерви ПАТ «ДНІПРОВАЖМАШ» у 2008 – 2013 рр., тис. грн

Місяць	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Січень	892,7	1 089,2	3 361,7	2 472,8	2 209,8	377,7
Лютий	596,1	461,9	1 632,3	1 291,9	2 411,2	254,9
Березень	1 668,5	778,8	1 939,4	677,4	1 512,7	649,6
Квітень	1 597,3	907,6	2 345,5	754,2	2 810,7	740,3
Травень	1 835,1	1 116,3	841,9	337,8	1 207,7	907,6
Червень	2 398,9	1 375,5	1 563,6	292,8	722,5	1 046,6
Липень	2 163,1	628,6	390,8	1 147,0	1 956,1	708,8
Серпень	1 919,5	1 027,1	517,6	962,7	2 433,1	718,5
Вересень	2 144,2	1 234,2	974,9	972,5	1 289,4	1 636,9
Жовтень	1 481,3	1 271,1	928,8	1 548,4	702,2	1 543,9
Листопад	1 490,4	1 315,0	1 664,9	1 847,5	1 089,9	1 910,4
Грудень	1 623,4	3 472,5	300,1	850,9	1 012,1	1 520,6

Аналіз змісту першого кластера демонструє, що для продукції, яка його складає, неможливо виділити ключові ресурси підприємства. Натомість, для сегментів та чаш шлакових, віднесених до другого кластера, можливо виділити ключові ресурси (для сегментів – чавуноливарні ресурси; для чаш шлакових – сталеливарні та обрубні ресурси).

Відтак, припускаємо, що структура продукції підприємства, яка підлягає конструктивному вдосконаленню

не з маркетингових причин, може бути оптимізована за щомісячною контрибутивною значущістю виробничих процесів. Так, значення контрибутивної значущості чавуноливарних ресурсів повинне передбачати пропорційне вдосконалення сегментів, для яких цей ресурс є ключовим; сталеливарних та обрубних ресурсів – чаш шлакових; механозборочних та ресурсів металокопструкцій – інших груп продукції, яка виготовляється досліджуваним машинобудівним підприємством.

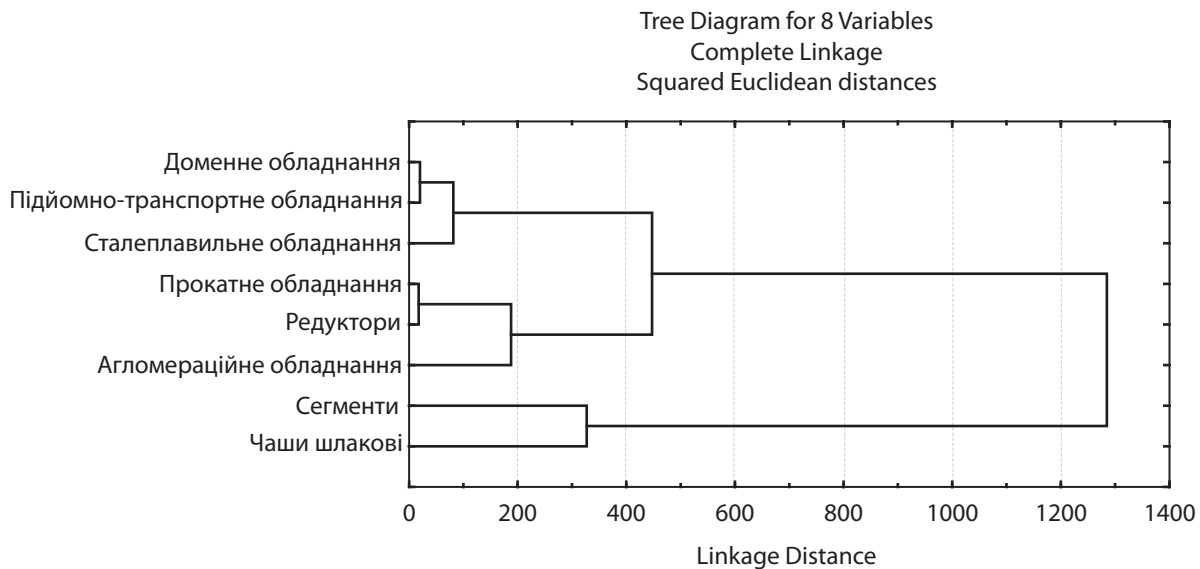

Рис. 3. Результати кластерного аналізу груп продукції ПАТ «ДНІПРОВАЖМАШ»

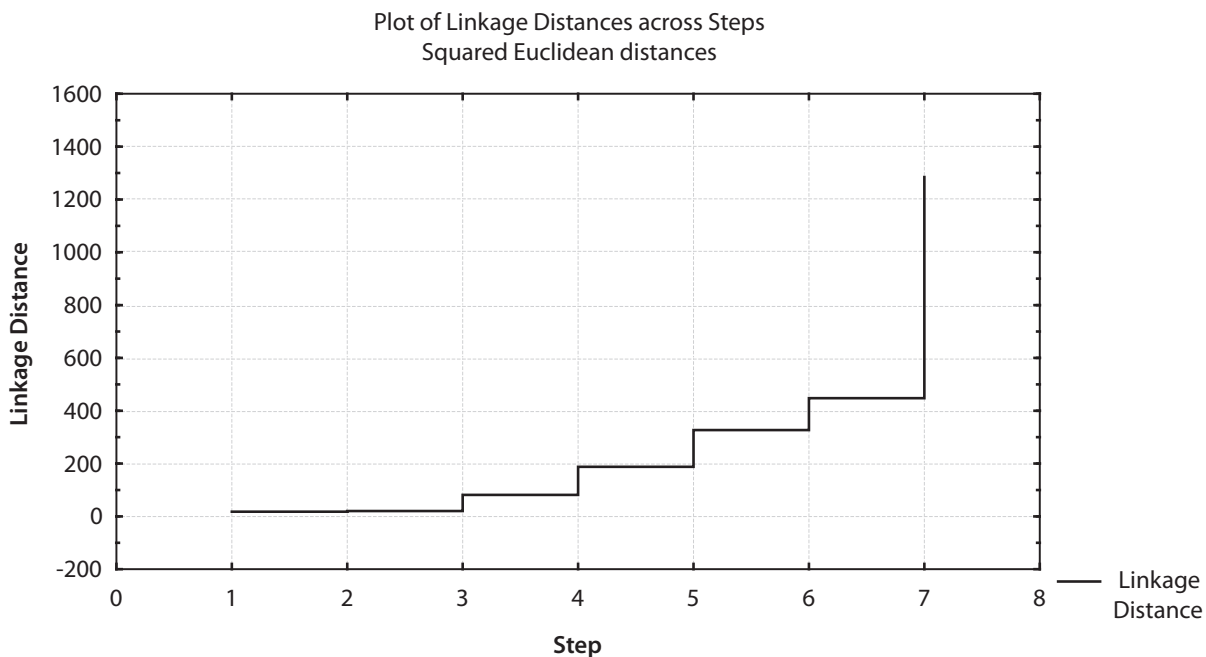

Рис. 4. Відстані між кластерами груп обладнання ПАТ «ДНІПРОВАЖМАШ»

Розрахунок продуктивних резервів машинобудівного підприємства пропонується виконувати відповідно до (7):

$$\{R_{prod} = \sum_{l=1}^w (TI \cdot Dc_l - If_l) \mid (TI \cdot Dc_l - If_l) > 0\}, \quad (7)$$

де R_{prod} – маркетингові резерви машинобудівного підприємства, грн;

TI – загальний обсяг продукції машинобудівного підприємства, яка підлягає конструкторському вдосконаленню не з маркетингових причин, грн;

Dc_l – частка l -тої групи продукції машинобудівного підприємства в загальному обсязі, який підлягає конструкторському вдосконаленню за результатами кластерного аналізу, безрозмірні одиниці;

If_l – фактичний обсяг продукції l -тої групи, яка підлягає конструкторському вдосконаленню, грн;

w – кількість груп продукції машинобудівного підприємства, шт.

Продуктивні резерви ПАТ «ДНІПРОВАЖМАШ» у грудні 2013 р., які обчислені згідно з (7), наведено в табл. 6.

Продуктивні резерви ПАТ «ДНІПРОВАЖМАШ», які складають продуктивний інноваційний потенціал підприємства, розраховані для періоду 2008 – 2013 рр. у відповідності до (7), наведено в табл. 7.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє вимірювати технологічний інноваційний потенціал підприємств галузі важкого машинобудування на основі процесної та продуктової сфер. Подальшого розвитку потребують інструменти управління реалізацією технологічного інноваційного потенціалу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Барило В. С. Методичні основи оцінки інноваційного потенціалу промислових підприємств / В. С. Барило // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 2. – С. 3 – 5.

Продуктові резерви ПАТ «ДНІПРОВАЖМАШ» у грудні 2013 р.

Група продукції	Показник	Тl, грн	DC _p безрозмірні одиниці	If _p , грн	Rprod, грн
Доменне обладнання		1009870,00	0,46	263508,50	201031,70
Підйомно-транспортне обладнання					
Сталеплавильне обладнання					
Прокатне обладнання					
Редуктори			0,19	127 257,37	64 617,93
Агломераційне обладнання					
Сегменти			0,35	114 169,13	239 285,37
Чаша шлакові					
Сума	-	-	-	504 935,00	

Таблиця 7

Продуктові резерви ПАТ «ДНІПРОВАЖМАШ» у 2008 – 2013 рр., тис. грн

Місяць	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Січень	732,1	1 753,2	1 691,9	1 984,1	1 060,9	1 029,6
Лютий	587,6	584,2	403,8	506,4	982,3	817,5
Березень	1 938,9	2 546,2	486,7	422,7	714,7	1 306,6
Квітень	1 657,6	2 567,1	529,1	268,9	1 427,0	732,9
Травень	1 584,9	1 376,3	1 025,4	203,8	664,9	730,9
Червень	1 430,2	1 502,2	626,4	106,5	652,9	969,2
Липень	2 058,9	452,8	373,3	1 134,0	624,5	821,2
Серпень	1 754,9	1 273,1	1 703,5	990,9	928,1	1 085,7
Вересень	2 164,9	966,6	610,1	1 105,9	1 040,3	1 171,2
Жовтень	1 569,5	539,2	1 018,4	969,1	606,8	961,2
Листопад	1 383,7	835,1	1 460,8	964,4	749,2	674,8
Грудень	760,1	2 624,9	989,0	677,5	920,5	721,1

2. Бондарчук Н. В. Аналіз основних показників розвитку інноваційного потенціалу України / Н. В. Бондарчук // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 8. – С. 64 – 66.

3. Гринько Т. В. Формування механізму інноваційного розвитку підприємства / Т. В. Гринько // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 7. – С. 18 – 22.

4. Крисак А. О. Формування інноваційного потенціалу малого підприємства / А. О. Крисак // Інвестиції: Практика та досвід. – 2009. – № 12. – С. 24 – 26.

5. Польова Н. М. Потенціал інноваційної діяльності машинобудівних підприємств: критерії та методичні підходи / Н. М. Польова // Інвестиції: Практика та досвід. – 2009. – № 7. – С. 28 – 30.

6. Федулова І. В. Управління розвитком інноваційного потенціалу підприємств хлібопекарної промисловості : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (харчова промисловість)» / І. В. Федулова. – К., 2009. – 30 с.

7. Чубай В. М. Аналіз інноваційного потенціалу машинобудівного підприємства у процесі формування і реалізації інноваційної стратегії / В. М. Чубай // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 8 (110). – С. 183 – 190.

8. Чухрай Н. І. Формування інноваційного потенціалу промислових підприємств на засадах маркетингу і логістики : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка,

організація і управління підприємствами» / Н. І. Чухрай. – Л., 2003. – 49 с.

Науковий керівник – Іванова М. І., кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту виробничої сфери Державного ВНЗ «Національний гірничий університет» (Дніпропетровськ)

REFERENCES

Barylo, V. S. "Metodychni osnovy otsinky innovatsiinoho potentsialu promyslovykh pidpriemstv" [Methodological bases of estimation of innovative potential of enterprises]. *Ekonomska*, no. 2 (2009): 3-5.

Bondarchuk, N. V. "Analiz osnovnykh pokaznykiv rozvytku innovatsiinoho potentsialu Ukrainy" [Analysis of the main indicators of innovative potential of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 8 (2011): 64-66.

Chubai, V. M. "Analiz innovatsiinoho potentsialu mashynobudivnoho pidpriemstva u protsesi formuvannia i realizatsii innovatsiinoi stratehii" [Analysis of innovative capacity-building enterprise in the formation and implementation of innovative strategies]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 8 (110) (2010): 183-190.

Chukhrai, N. I. "Formuvannia innovatsiinoho potentsialu promyslovykh pidpriemstv na zasadaх marketynhu i lohistyky" [Formation of the innovative potential of industrial enterprises on the basis of marketing and logistics]. *Avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.06.01*, 2003.

Fedulova, I. V. "Upravlinnia rozvytkom innovatsiinoho potentsialu pidpriemstv khlibopekarnoi promyslovosti" [Managing the development of innovative capacity of the baking industry]. *Avtoref. dyd. ... d-ra ekon. nauk: 08.00.04*, 2009.

Hrynko, T. V. "Formuvannia mekhanizmu innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva" [The formation mechanism of the enterprise innovation]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 7 (2011): 18-22.

Krysak, A. O. "Formuvannia innovatsiinoho potentsialu malo-ho pidpriemstva" [Formation of the innovative potential of small business]. *Investytsii: Praktyka ta dosvid*, no. 12 (2009): 24-26.

Polyova, N. M. "Potentsial innovatsiinoi diialnosti mashynobudivnychkh pidpriemstv: kryterii ta metodychni pidkhody" [The potential of innovative of machine building enterprise: criteria and methodological approaches]. *Investytsii: Praktyka ta dosvid*, no. 7 (2009): 28-30.

УДК 330.723

АНАЛИЗ ПОСЛЕДСТВИЙ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИЙ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

© 2014 КОВТУН Е. С., ВЕЛИКАЯ Е. Ю.

УДК 330.723

Ковтун Е. С., Великая Е. Ю. Анализ последствий внедрения инноваций на предприятиях фармацевтической отрасли Харьковской области

В современных условиях возрастает роль инновационных проектов, на которые влияют различного рода факторы, как положительно, так и отрицательно, именно поэтому инновационный процесс на отечественных предприятиях в большинстве случаев ведет к затягиванию процесса реализации проекта. Таким образом, определение степени инновационного развития фармацевтических предприятий Харьковской области и полномасштабного внедрения системы обеспечения качества и соответствия международным стандартам является весомым аргументом для дальнейшего существования на рынке. А главной задачей предприятия, занимающегося внедрением инноваций, является выпуск кардинально новых лекарственных препаратов, обладающих уникальными свойствами, отличающимися от конкурентов..

Ключові слова: : инновационная деятельность, метод ранжирования, критерии отбора факторов.

Табл.: 4. **Формул.:** 6. **Библ.:** 8.

Ковтун Екатерина Сергеевна – соискатель, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Великая Елена Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

УДК 330.723

UDC 330.723

Ковтун К. С., Велика О. Ю. Аналіз наслідків впровадження інновацій на підприємствах фармацевтичної галузі Харківської області

У сучасних умовах зростає роль інноваційних проектів, на які впливають різного роду фактори, як позитивно так і негативно, саме тому інноваційний процес на вітчизняних підприємствах у більшості випадків веде до затягування процесу реалізації проекту. Таким чином, визначення ступеня інноваційного розвитку фармацевтичних підприємств Харківської області та повномасштабного впровадження системи забезпечення якості та відповідності міжнародним стандартам є вагомим аргументом для подальшого існування на ринку. А головним завданням підприємства, що займається впровадженням інновацій, є випуск кардинально нових лікарських препаратів, що володіють унікальними властивостями, відмінними від конкурентів.

Ключові слова: інноваційна діяльність, метод ранжування, критерії відбору факторів.

Табл.: 4. **Формул.:** 6. **Бібл.:** 8.

Ковтун Катерина Сергіївна – здобувач, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: lliapuk1983@rambler.ru

Велика Олена Юрїївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Kovtun K. S., Velyka O. Yu. Analysis of the Impact of Innovation Introduction in Pharmaceutical Industry Enterprises of Kharkov Oblast

In modern conditions, the role of innovative projects that are affected by various kinds of factors, both positive and negative is increasing, that is why the process of innovation in domestic enterprises in most cases leads to delays in the project implementation process. Thus, the determination of the degree of innovation of the pharmaceutical enterprises of Kharkov oblast and the full implementation of quality assurance and compliance with international standards is a powerful argument for the continued existence of the market. The main task of an enterprise engaged in the implementation of innovation, is the production of radically new drugs with unique properties that are different from competitors.

Key words: innovation, ranking method, the selection criteria factors.

Tabl.: 4. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 8.

Kovtun Kateryna S. – Applicant, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: lliapuk1983@rambler.ru

Velyka Olena Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Фармацевтическая промышленность занимает значительное место в экономике Украины. Она включает в себя производство лекарственных препаратов и изделий медицинского назначения, оптовую и розничную торговлю, специализированное хранение и распределение с помощью налаженной сбытовой сети (аптеки, аптечные пункты и т. д.), основанной на высокой степени сервиса обслуживания. Инновационная деятельность на отечественных фармацевтических предприятиях должна быть не еди-

ничным актом внедрения любого новшества, а стратегически ориентированной системой мер по разработке, внедрению, освоению и анализу эффективности инноваций. Это объясняется тем, что лишь широкий выбор необходимых инновационных препаратов лекарственного назначения и умелая подача клиентам нового продукта является неотъемлемой частью успеха инновационного проекта.

Целью статьи является определение последствий внедрения инноваций на фармацевтических предприяти-

Fedulova, I. V. "Upravlinnia rozvytkom innovatsiinoho potentsialu pidpriemstv khlibopekarnoi promyslovosti" [Managing the development of innovative capacity of the baking industry]. *Avtoref. dyd. ... d-ra ekon. nauk: 08.00.04*, 2009.

Hrynko, T. V. "Formuvannia mekhanizmu innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva" [The formation mechanism of the enterprise innovation]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 7 (2011): 18-22.

Krysak, A. O. "Formuvannia innovatsiinoho potentsialu malo-ho pidpriemstva" [Formation of the innovative potential of small business]. *Investytsii: Praktyka ta dosvid*, no. 12 (2009): 24-26.

Polyova, N. M. "Potentsial innovatsiinoi diialnosti mashynobudivnychkh pidpriemstv: kryterii ta metodychni pidkhody" [The potential of innovative of machine building enterprise: criteria and methodological approaches]. *Investytsii: Praktyka ta dosvid*, no. 7 (2009): 28-30.

УДК 330.723

АНАЛИЗ ПОСЛЕДСТВИЙ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИЙ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

© 2014 КОВТУН Е. С., ВЕЛИКАЯ Е. Ю.

УДК 330.723

Ковтун Е. С., Великая Е. Ю. Анализ последствий внедрения инноваций на предприятиях фармацевтической отрасли Харьковской области

В современных условиях возрастает роль инновационных проектов, на которые влияют различного рода факторы, как положительно, так и отрицательно, именно поэтому инновационный процесс на отечественных предприятиях в большинстве случаев ведет к затягиванию процесса реализации проекта. Таким образом, определение степени инновационного развития фармацевтических предприятий Харьковской области и полномасштабного внедрения системы обеспечения качества и соответствия международным стандартам является весомым аргументом для дальнейшего существования на рынке. А главной задачей предприятия, занимающегося внедрением инноваций, является выпуск кардинально новых лекарственных препаратов, обладающих уникальными свойствами, отличающимися от конкурентов..

Ключові слова: : инновационная деятельность, метод ранжирования, критерии отбора факторов.

Табл.: 4. **Формул.:** 6. **Библ.:** 8.

Ковтун Екатерина Сергеевна – соискатель, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеца (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Великая Елена Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеца (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

УДК 330.723

UDC 330.723

Ковтун К. С., Велика О. Ю. Аналіз наслідків впровадження інновацій на підприємствах фармацевтичної галузі Харківської області

У сучасних умовах зростає роль інноваційних проектів, на які впливають різного роду фактори, як позитивно так і негативно, саме тому інноваційний процес на вітчизняних підприємствах у більшості випадків веде до затягування процесу реалізації проекту. Таким чином, визначення ступеня інноваційного розвитку фармацевтичних підприємств Харківської області та повномасштабного впровадження системи забезпечення якості та відповідності міжнародним стандартам є вагомим аргументом для подальшого існування на ринку. А головним завданням підприємства, що займається впровадженням інновацій, є випуск кардинально нових лікарських препаратів, що володіють унікальними властивостями, відмінними від конкурентів.

Ключові слова: інноваційна діяльність, метод ранжування, критерії відбору факторів.

Табл.: 4. **Формул.:** 6. **Бібл.:** 8.

Ковтун Катерина Сергіївна – здобувач, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеца (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: lliapuk1983@rambler.ru

Велика Олена Юрїївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеца (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Kovtun K. S., Velyka O. Yu. Analysis of the Impact of Innovation Introduction in Pharmaceutical Industry Enterprises of Kharkov Oblast

In modern conditions, the role of innovative projects that are affected by various kinds of factors, both positive and negative is increasing, that is why the process of innovation in domestic enterprises in most cases leads to delays in the project implementation process. Thus, the determination of the degree of innovation of the pharmaceutical enterprises of Kharkov oblast and the full implementation of quality assurance and compliance with international standards is a powerful argument for the continued existence of the market. The main task of an enterprise engaged in the implementation of innovation, is the production of radically new drugs with unique properties that are different from competitors.

Key words: innovation, ranking method, the selection criteria factors.

Tabl.: 4. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 8.

Kovtun Kateryna S. – Applicant, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: lliapuk1983@rambler.ru

Velyka Olena Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Фармацевтическая промышленность занимает значительное место в экономике Украины. Она включает в себя производство лекарственных препаратов и изделий медицинского назначения, оптовую и розничную торговлю, специализированное хранение и распределение с помощью налаженной сбытовой сети (аптеки, аптечные пункты и т. д.), основанной на высокой степени сервиса обслуживания. Инновационная деятельность на отечественных фармацевтических предприятиях должна быть не еди-

ничным актом внедрения любого новшества, а стратегически ориентированной системой мер по разработке, внедрению, освоению и анализу эффективности инноваций. Это объясняется тем, что лишь широкий выбор необходимых инновационных препаратов лекарственного назначения и умелая подача клиентам нового продукта является неотъемлемой частью успеха инновационного проекта.

Целью статьи является определение последствий внедрения инноваций на фармацевтических предпри-

ях Харьковской области и полномасштабного внедрения системы обеспечения качества и сервиса обслуживания клиентов. Приведение производства в соответствие с требованиями международной производственной практики (GMP), наращивание объемов производства и реализации продукции, освоение и выпуск новых лекарственных препаратов – главная задача предприятия, занимающегося внедрением инноваций.

Изучению проблематики инновационного развития предприятий посвятили исследования многие ученые: Тодосийчук Т. С, Тарлопов И. О., Турпак Т. Г., Федулова А. И., Фисун А. О., Яковец Ю. и др.[3 – 8].

Важными факторами размещения фармацевтической отрасли является наличие научной базы и сырья, поэтому крупнейшие фармацевтические компании расположены в г. Киеве и г. Харькове.

На основании проведенного анкетирования фармацевтических предприятий (ООО «Макрофарм», АО «Эффект», ЗАО «Лекхим – Харьков», ОАО ХФЗ «Красная звезда», ООО ФК «Здоровье», ХП ЗАО «Биолек», ООО «Химические технологии», ХГФП «Здоровье народа», ХГ «Биологическая фабрика» и ООО НПФК «Эйм» [2]) за 2011 – 2012 гг., которые являются объектом нашего исследования (предприятиям присвоен порядковый номер, в связи с тем, что изложенная в статье информация является коммерческой тайной) и занимаются внедрением инноваций, были выявлены следующие данные, которые сформированы в виде *табл. 1*.

Анализируя результаты инновационной деятельности представленных предприятий, подчеркнем, что самым активным в плане использования разновидностей нововведений являются предприятия под номерами 1 и 9. На девятом предприятии не проводится лишь обучение персонала, а на первом не используют внутренние научно-исследовательские разработки и рыночное внедрение инноваций; остальные направления находятся в активном освоении. Последнюю строчку занимает предприятие под номером 8, на котором кроме внутренних научно-исследовательских разработок больше ничего не используют. Широкое распространение среди представленных предприятий получили внешние и внутренние научно-исследовательские разработки.

Таким образом, по результатам проведенного анкетирования можно утверждать, что инновационная деятель-

ность на фармацевтических предприятиях Харьковской области находится в стадии зарождения и требует более пристального внимания со стороны обновления оборудования и повышения квалификации персонала.

Рассмотрим результаты влияния инновационной деятельности на финансово-экономическое состояние фармацевтических предприятий. В *табл. 2* в столбцах приведены номера предприятий, а в строках размещены сферы изменений в положительном направлении под действием инноваций – результаты влияния инновационной деятельности на финансово-экономическое состояние предприятий. Положительный результат ярко выражен у предприятий 1 и 8. Изменения произошли во многих сферах, указанных в *табл. 2*, кроме сокращения материальных и энергетических затрат, расходов на заработную плату и снижения загрязнения окружающей среды – у номера 1 и сокращения материальных затрат, расходов на заработную плату, расширения ассортимента замены снятой с производства устаревшей продукции и снижения загрязнения окружающей среды – у предприятия под номером 8.

Таким образом, опираясь на анализ двух представленных выше таблиц (см. *табл. 1, 2*), можем сказать, что использование всех видов инновационной деятельности на предприятии совсем не означает, что общий её результат будет носить позитивный характер, отображаемый на финансово-экономическом состоянии предприятия. Это ярко выражено на примере предприятия под номером 8, где усилия руководства направлены только на внутренние научно-исследовательские разработки, а в результате получено оживление почти всех сфер, приведенных в *табл. 2*.

Что же касается предприятия под номером 1, то положительные тенденции совпадают в обоих направлениях проведенных нами исследований. Предприятие под номером 4 использует в своем арсенале более половины разновидностей инновационной деятельности, но это вовсе не отразилось на укреплении его позиций.

В связи с тем, что проведенное Главным управлением статистики Харьковской области анкетирование фармацевтических предприятий было построено на основе ответов на заданные вопросы анкеты – «Да» или «Нет», то нам это не позволяет выявить степень значимости представленных критериев для каждого предприятия и в целом для отрасли. Вследствии чего нами была разработана анкета, базой для создания которой явились проанализированные

Таблица 1

Результаты анкетирования предприятий на предмет инновационной направленности за период 2011 – 2012 гг.

Инновационная деятельность	Предприятие										Итого
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1. Внутренние научно-исследовательские разработки	-	-	+	+	+	-	+	+	+	+	7
2. Внешние научно-исследовательские разработки	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	8
3. Приобретение машин, оборудования и программного обеспечения	+	-	-	-	+	+	-	-	+	-	4
4. Приобретение других внешних знаний	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-	2
5. Обучение персонала	+	-	-	+	-	-	-	-	-	+	3
6. Рыночное внедрение инноваций	-	+	+	+	-	-	-	-	+	-	4
7. Другие работы	+	-	-	-	-	-	-	-	+	+	3
Итого	5	2	3	4	3	2	2	1	6	3	-

Результаты влияния инновационной деятельности на финансово-экономическое состояние предприятий в течение 2011 – 2012 гг.

Сфера изменений	Предприятие										Итого
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1. Замена снятой с производства устаревшей продукции	+	-	-	-	+	-	-	-	+	-	3
2. Расширение ассортимента продукции	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	9
3. Сохранение и расширение традиционных рынков сбыта	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	10
4. Создание новых рынков сбыта	+	+	+	-	-	+	+	+	+	-	7
5. Обеспечение соответствия современным нормам стандартов	+	+	+	-	+	-	+	+	+	+	8
6. Повышение гибкости производства	+	-	+	-	-	-	-	+	-	+	4
7. Увеличение производственных мощностей	+	+	+	-	+	-	-	+	-	+	6
8. Сокращение расходов на заработную плату	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
9. Сокращение материальных затрат	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
10. Сокращение энергетических затрат	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	1
11. Снижение загрязнения окружающей среды	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
12. Улучшение условий труда	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-	2
Итого	8	5	6	2	4	3	4	7	5	5	-

выше наиболее актуальные сферы изменений в результате влияния инноваций на деятельность предприятия. В разработанной анкете респондент имел возможность оценить тот или иной фактор путем присвоения ему балла по предложенной шкале. В результате проведенного анкетирования экспертов девяти предприятий отсутствуют данные предприятия под номером 10 (отказался от прохождения данного вида опроса на основании личных убеждений).

Для последующей обработки полученной информации был применен метод ранжирования, содержащий ранговые оценки. Выбор данного метода обусловлен тем, что интерес представляет взаимное упорядоченное расположение объектов в зависимости от последствий, к которым привело внедрение инноваций на предприятиях. Ранжирование осуществляется следующим образом: каждый эксперт приписывает объектам ранжирования номера от 1 до 5 (ранги) в порядке возрастания заданного количества признаков (результатов). Мера этого качества в каждом объекте определяется экспертом чисто субъективно, с точки зрения его опыта, знаний и предположений. В анкете определены следующие результаты:

1. Замена устаревшей продукции.
2. Расширение ассортимента продукции.

3. Создание новых рынков сбыта.
4. Возрастание производственной мощности.
5. Сокращение затрат на производство продукции.

После ранжирования, проведенного экспертами, проводится стандартизация рангов (табл. 3).

Стандартизация рангов необходима в том случае, если некоторым объектам был присвоен один и тот же номер. В таком случае мы присваиваем им стандартизованный ранг, равный среднему арифметическому мест.

Для дальнейшего использования полученных данных была проведена проверка пригодности экспертных оценок и степень важности параметров, которым присвоены различные ранги, путем определения коэффициентов весомости (см. табл. 3). Для достижения поставленной цели поэтапно проводились следующие расчеты.

1. В нашем случае ранжирование осуществляется несколькими экспертами, таким образом, процедура ранжирования объектов предусматривает сперва расчет суммы стандартизованных рангов, указанных группой для каждого из исследуемых объектов, по формуле [1, с. 109]:

$$S_i = \sum_{j=1}^m X_{ij}, \quad (1)$$

Таблица 3

Проверка экспертных ответов анкеты на предмет пригодности для использования

№	Стандартизованный ранг, обозначенный j-ым экспертом									S _i	Δ _i	Δ ² _i	Результирующий ранг
	1	2	3	4	5	6	7	8	9				
1	4,5	1	2	2,5	4	1	2,5	2	5	24,5	-2,5	6,25	2
2	4,5	3	3,5	5	5	5	5	1	4	36	9	81	5
3	3	4	3,5	1	1	4	4	4	3	27,5	-0,5	0,25	3,5
4	2	5	5	2,5	3	3	1	5	1	27,5	-0,5	0,25	3,5
5	1	2	1	4	2	2	2,5	3	2	19,5	-7,5	56,3	1
Сумма	15	15	15	15	15	15	15	15	15	135	0	144	-

где m – количество экспертов;
 X_{ij} – стандартизированный ранг i -го объекта, обозначенный j -м экспертом.

2. Проводим проверку общей суммы рангов, которая должна быть равной 10 [1]:

$$S_{ij} = \frac{N_n(n+1)}{2}, \quad (2)$$

где n – количество оцениваемых параметров,

N_n – количество экспериментов.

3. Рассчитываем среднюю сумму рангов (T) по формуле [1]:

$$T = \frac{135}{5} = 27. \quad (3)$$

4. Определяем отклонение суммы рангов каждого параметра (S_i) от средней суммы рангов (T) [1]:

$$\Delta_i = S_i. \quad (4)$$

5. Рассчитываем квадрат отклонений по каждому параметру (Δ_i^2) и общую сумму квадратов отклонений [1]:

$$S = \sum_{i=1}^n \Delta_i^2. \quad (5)$$

6. Определяем коэффициент конкордации по формуле [1, с. 59]:

$$W = \sqrt{\frac{12S}{N^2(n^3 - n)}}, \quad (6)$$

$$W = \sqrt{\frac{12 \cdot 144}{9^2(5^3 - 5)}} = 0,5.$$

Полученную расчетную величину W сравниваем с нормативной [1, с. 386] $W_n \geq 0,5$, которая является допустимой, таким образом, данные заслуживают доверия и могут быть использованы для анализа.

Переходим к проверке данных анкетирования экспертов при определении факторов, которые сдерживают инновации, тем же путем, что и в предыдущем случае. Подсчитываем, стандартизованный ранг, назначенный j -ым экспертом, и вносим данные в *табл. 4*.

Далее подсчитаем суммы стандартизованных рангов по формуле (2), указанных группой для каждого из исследуемых объектов. И, наконец, проводим проверку общей суммы рангов по формуле (3):

$$S_{ij} = \frac{9 \cdot 8(8+1)}{2} = 324.$$

Вычисляем среднюю сумму рангов (T) по формуле (3):

$$T = \frac{324}{8} = 40,5.$$

Определяем отклонения суммы рангов каждого параметра (S_i) от средней суммы рангов (T) по формуле (4). Рассчитываем квадрат отклонений по каждому параметру (Δ_i^2) и общую сумму квадратов отклонений по формуле (5).

Определяем коэффициент конкордации по формуле (6):

$$W = \sqrt{\frac{12 \cdot 1548}{9^2(8^3 - 8)}} = \sqrt{\frac{18576}{40824}} = 0,675 \approx 0,7.$$

Рассчитанную величину W сравниваем с нормативной [1] $W_n \geq 0,77$, которая является допустимой, таким образом, полученные данные заслуживают доверия и годятся для дальнейшего использования.

ВЫВОДЫ

Подводя итоги анализа, отметим наиболее значимые последствия внедрения инноваций на предприятиях фармацевтической отрасли Харьковской области – это, прежде всего, замена снятой с производства устаревшей продукции, расширение ассортимента и создание новых рынков сбыта. Относительно факторов, которые сдерживают инновационную деятельность, то это, прежде всего, нехватка собственных средств и значительная величина затрат на внедрение инновации, и, конечно, риск, сопровождающий процесс в условиях неопределенности, а также высокий показатель срока окупаемости в данном случае. Таким образом, это главные проблемы, свойственные внедрению инноваций не только на предприятиях фармацевтической, но и в целом химической отрасли. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Геєць В. М. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування : підручник / В. М. Геєць, О. І. Черняк, Т. С. Клебанова, В. В. Іванов, Н. А. Дубровіна, А. В. Ставицький. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2005. – 396 с.

2. Отчёты предприятий: ООО «Макрофарм», АО «Эффект», ЗАО «Лекхим – Харьков», ОАО ХФЗ «Красная звезда», ООО ФК

Таблица 4

Проверка экспертных ответов на предмет целесообразности для использования

№	Стандартизованный ранг, назначенный j-ым экспертом									S_i	Δ_i	Δ_i^2	Результирующий ранг
	1	2	3	4	5	6	7	8	9				
1	2	3	4	5	1	7	8	9	10	11	12	13	14
1	1	1	1	3	2	1	1	3	1,5	14,5	-26	676	1
2	2	6	2	4	3	8	7,5	6	5,5	44	3,5	12,25	5
3	3	3	5	7	4	7	7,5	5	5,5	47	6,5	42,25	6
4	4	4	4	1	5	3	2	2	1,5	26,5	-14	196	2
5	5	2	3	2	6	5	6	4	3	36	-4,5	20,25	3
6	6	5	6	5,5	8	2	3	1	4	40,5	0	0	4
7	7	8	7	5,5	7	6	4	7	8	59,5	19	361	8
8	8	7	8	8	1	4	5	8	7	56	15,5	240,25	7
Сумма	36	36	36	36	36	36	36	36	36	324	0	1548	-

«Здоровье», ХП ЗАО «Биолек», ООО «Химические технологии», ХГФП «Здоровьянарода», ХГ «Биологическая фабрика» // Форма № 1 – Инновация (годовая), утвержденная приказом Госкомстата Украины 20.07.2011 г., 21.07.2012 №234, 351.

3. Тодосійчук Т. С. Сучасний стан і перспективи біотехнологічного виробництва антибіотиків / Т. С. Тодосійчук, Т. І. Іздебська, О. М. Громико, В. О. Федоренко // Біологічні студії. – 2011. – Том 5/№ 1. – С. 159 – 172.

4. Тарлопов І. О. Використання маркетингових інновацій в діяльності підприємств / І. О. Тарлопов // Проблеми науки. – 2012. – № 6. – С. 23 – 26.

5. Турпак Т. Г. Інновації як чинник ефективної діяльності портового господарства річкового транспорту України / Т. Г. Турпак // Проблеми науки. – 2012. – № 8. – С. 33 – 38.

6. Федулова Л. І. Інноваційна теорія економічного розвитку / Л. І. Федулова // Проблеми науки. – 2012. – № 3. – С. 41 – 47.

7. Фісун А. О. Роль функції інвестування інновацій в економічному зростанні / А. О. Фісун // Фінанси України. – 2012. – № 6. – С. 46 – 55.

8. Яковець Ю. Прогноз інноваційного розвитку Росії на період до 2050 г. с учетом мировых тенденций / Ю. Яковець, Б. Кузык, В. Кушлин // Инновации. – 2005. – № 1. – С. 42 – 54; № 2. – С. 19 – 29.

REFERENCES

Fedulova, L. I. "Innovatsiina teoriia ekonomichnoho rozvytku" [Innovative Theory of Economic Development]. *Problemy nauky*, no. 3 (2012): 41-47.

Fisun, A. O. "Rol funktsii investuvannia innovatsii v ekonomichnomu zrostanni" [The role of investment functions of innovation in economic growth]. *Finansy Ukrainy*, no. 6 (2012): 46-55.

Heiets, V. M., Cherniak, O. I., and Klebanova, T. S. *Modeli i metody sotsialno-ekonomichnoho prohnouzuvannia* [Models and methods of social and economic forecasting]. Kharkiv: INZhEK, 2005.

"Otchety predpriiaty: ООО «Makrofarm», АО «Effekt», ЗАО «Lekhim – Kharkov», ОАО KhFZ «Krasnaia zvezda», ООО FK «Zdorove», KhP ЗАО «Биолек», ООО «Химические технологии», KhGFP «Zdorovenaroda», KhG «Biologicheskaiia fabrika» [Reports companies: LLC "Makrofarm" JSC, "Effect", JSC "Lekhim – Kharkiv", JSC CPP "Red Star", of FC "Health", HP JSC "Biolik", LLC "Chemical" HGFP "Health of the Nation", CG "Biological factory"]. *Forma № 1 – Innovatsiia (godovaia), utverzhdenaia prikazom Goskomstata Ukrainy 20.07.2011 g., 21.07.2012 № 234, 351.*

Turpak, T. H. "Innovatsii iak chynnyk efektyvnoi diialnosti portovoho hospodarstva richkovoho transportu Ukrainy" [Innovation as a factor in the efficient operation of port facilities River Transport of Ukraine]. *Problemy nauky*, no. 8 (2012): 33-38.

Todosiichuk, T. S., Izdebska, T. I., and Hromyko, O. M. "Suchasnyi stan i perspektyvy biotekhnolohichnoho vyrobnytstva antybiotykyv" [Current status and prospects for biotechnological production of antibiotics]. *Biologichni studii*, vol. 5, no. 1 (2011): 159-172.

Tarloпов, I. O. "Vykorystannia marketynhovykh innovatsii v diialnosti pidpriemstv" [The use of marketing innovation in the enterprise]. *Problemy nauky*, no. 6 (2012): 23-26.

Yakovets, Yu., Kuzyk, B., and Kushlin, V. "Prognoz innovatsionnogo razvitiia Rossii na period do 2050 g. s uchetom mirovykh tendentsiy" [Forecast innovative development of Russia for the period up to 2050, taking into account global trends]. *Innovatsii*, no. 1-2 (2005): 44-54; 19-29.

МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ИНТЕГРАЦИИ ЭКОНОМИК

© 2014 ДИЛЕНКО В. А., САБОДАШ Е. Л.

УДК 330.44

Диленко В. А., Сабодаш Е. Л. Математическое моделирование интеграции экономик

В статье рассматриваются вопросы математического моделирования объединения различных экономик. Полагается, что механизм интеграции экономических систем формируется согласно принципу рациональных ожиданий. Построены оптимизационные модели объединения экономик, в основе которых лежит математический инструментарий моделей «затраты – выпуск». Для оценки экономических последствий интеграционных процессов предложен комплекс показателей экономических эффектов и эффективности функционирования объединяемых экономик. Данные показатели определяются по результатам решения соответствующей оптимизационной задачи. Выделены типовые варианты объединения экономик, для которых целесообразно исследовать построенные модели. Для случая простейшей модели интеграции экономических систем проведен ее численный анализ, который позволил продемонстрировать формирование экономического эффекта и изменение рассматриваемых показателей эффективности функционирования данных систем в результате их объединения.

Ключевые слова: экономические системы, интеграция, экономические показатели, математическое моделирование.

Формул: 31. **Библ.:** 10.

Диленко Виктор Алексеевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры прикладной математики и информационных технологий, Одесский национальный политехнический университет (пр. Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина)

E-mail: v.dilenko@gmail.com

Сабодаш Евгений Любомирович – инженер-программист, Компания Provectus IT (Обсерваторный пер., 2/4, Одесса, 65000, Украина)

E-mail: sabodash92@mail.ru

УДК 330.44

Діленко В. О., Сабодаш Є. Л. Математичне моделювання інтеграції економік

У статті розглядаються питання математичного моделювання об'єднання різних економік. Вважається, що механізм інтеграції економічних систем формується згідно із принципом раціональних очікувань. Побудовані оптимізаційні моделі об'єднання економік, в основі яких лежить математичний інструментарій моделей «витрати – випуск». Для оцінки економічних наслідків інтеграційних процесів запропоновано комплекс показників економічних ефектів і ефективності функціонування економік, які поєднуються. Дані показники визначаються за результатами розв'язку відповідної оптимізаційної задачі. Виділені типові варіанти об'єднання економік, для яких доцільно досліджувати побудовані моделі. Для випадку найпростішої моделі інтеграції економічних систем проведений її чисельний аналіз, який дозволив продемонструвати формування економічного ефекту та зміну розглянутих показників ефективності функціонування даних систем у наслідку їх об'єднання.

Ключові слова: економічні системи, інтеграція, економічні показники, математичне моделювання.

Формул: 31. **Бібл.:** 10.

Діленко Віктор Олексійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної математики та інформаційних технологій, Одеський національний політехнічний університет (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: v.dilenko@gmail.com

Сабодаш Євген Любомирович – інженер-програміст, Компанія Provectus IT (Обсерваторний пров., 2/4, Одеса, 65000, Україна)

E-mail: sabodash92@mail.ru

UDC 330.44

Dilenko V. A., Sabodash Ye. L. Mathematical Modeling of the Integration of the Economies

This article discusses the mathematical modeling of combining different economies. It is believed that the mechanism of integration of economic systems is formed according to the principle of rational expectations. Optimization models of integration between the economies that were built are based on mathematical models toolkit "input - output". To evaluate the economic impact of the integration process, a set of indicators of economic effects and the efficiency of the united economies was proposed. These figures are determined by the results of solving the corresponding optimization problem. The typical options for integrating economies were highlighted, for which it is appropriate to explore the constructed models. In case of the simplest model of the integration of economic systems its numerical analysis was held, which will demonstrate the formation of economic effect and change of the considered indicators of efficiency of functioning of these systems as a result of their association.

Key words: economic systems, integration, economic indicators, mathematical modeling.

Formulae: 31. **Bibl.:** 10.

Dilenko Viktor A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Applied Mathematics and Information Technologies, Odessa National Polytechnic University (pr. Shevchenko, 1, Odessa, 65044, Ukraine)

E-mail: v.dilenko@gmail.com

Sabodash Yevhen L. – Software Engineer, Company Provectus IT (Observatory prov., 2/4, Odessa, 65000, Ukraine)

E-mail: sabodash92@mail.ru

Одним из определяющих факторов развития современной мировой экономики является интенсификация интеграционных процессов, которые приводят к сближению и взаимопроникновению экономических систем различных стран. Следствием данных процессов могут быть серьезные трансформации как в отдельных экономиках, так и в различных их объединениях в целом. Учитывая глобальный характер интеграционных процессов, чрезвычайно актуальной проблемой становится всестороннее изучение механизмов и социально-экономических последствий их реализации.

Исследованию различных аспектов интеграционных процессов в мировой экономике посвящена обширная научная литература [1]. В значительно меньшей степени эти вопросы рассматриваются с позиций использования инструментария экономико-математических методов и моделей. Укажем некоторые из работ в данном направлении. Непосредственно математическому моделированию интеграционного взаимодействия экономик посвящена статья [4]. Однако построенная в ней экономико-математическая модель слишком громоздка, требует больших массивов специальной информации, что чрезвычайно затрудняет ее

использование для теоретического исследования возможных сценариев реализации интеграционных процессов и выявления соответствующих закономерностей. Имеются также работы (например, [7, 9]), в которых задача математического моделирования объединительных процессов в экономике не ставится, но построенные в них математические конструкции могут интерпретироваться в плоскости интеграции некоторых экономик. Вместе с тем, так как указанные статьи решают свои специфические задачи, то каких-либо результатов в области математического моделирования и исследования экономической интеграции они не содержат. В [3] предлагается подход к описанию процессов объединения экономик и оценки экономического эффекта такого объединения на основе применения математических моделей «затраты – выпуск». Однако данный подход сформулирован в тезисной форме и требует соответствующего уточнения и дальнейшей проработки. В целом, проведенный анализ доступных литературных источников позволяет сделать вывод о том, что подход к исследованию механизмов и результативности интеграционных процессов в экономике на основе методов математического моделирования не получил необходимого развития.

Учитывая сказанное выше, целью настоящей работы является разработка математических моделей объединения экономических систем и подходов к их анализу при различных условиях реализации интеграционных процессов.

Пусть имеется две экономики (очевидным образом обобщается для случая n экономик), каждая из которых характеризуется технологической матрицей (A_1 и A_2), векторами имеющихся производственных мощностей (K_1 и K_2) и капиталоемкости выпускаемой продукции (k_1 и k_2) соответственно. Кроме того, потребности экономик в конечной продукции (в натуральном исчислении) определяются векторами Y_1 и Y_2 (при этом будем полагать, что одноименные матрицы имеют одинаковую размерность).

Тогда производство и распределение продукции в экономиках можно описать линейными уравнениями

$$\begin{aligned} X_1 &= A_1 X_1 + Y_1, \\ X_2 &= A_2 X_2 + Y_2, \end{aligned} \quad (1)$$

где X_1 и X_2 – соответственно векторы валовых выпусков продукции в первой и второй экономике.

Если фиксировать необходимые объемы конечной продукции на уровне Y_1^0 и Y_2^0 , то для ее производства необходимы валовые выпуски величиной соответственно

$$\begin{aligned} X_1^0 &= (E - A_1)^{-1} Y_1^0, \\ X_2^0 &= (E - A_2)^{-1} Y_2^0, \end{aligned} \quad (2)$$

где E – единичная матрица.

Если P_1 и P_2 – векторы цен продукции в рассматриваемых экономиках, то производство конечной продукции в объемах Y_1^0 и Y_2^0 требует затрат

$$Z_1 = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n p_i^1 a_{ij}^1 x_j^{01}, \quad Z_2 = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n p_i^2 a_{ij}^2 x_j^{02}, \quad (3)$$

где $a_{ij}^1, x_j^{01}, a_{ij}^2, x_j^{02}, p_i^1, p_i^2$ – элементы матриц $A_1, X_1^0, A_2, X_2^0, P^1, P^2$ соответственно.

Будем полагать, что объединение экономик осуществляется на основе принципа рациональных ожиданий [10], который широко используется при построении различных экономико-математических моделей [5, 8]. Тогда процес-

сы интеграции рассматриваемых экономических систем в простейшем случае можно описать с помощью следующей оптимизационной модели

$$\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n p_i^1 a_{ij}^1 x_j^1 + \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n p_i^2 a_{ij}^2 x_j^2 \rightarrow \min, \quad (4)$$

$$X_1 + X_2 = A_1 X_1 + A_2 X_2 + Y_1^0 + Y_2^0, \quad (5)$$

$$k_1 X_1 \leq K_1, \quad k_2 X_2 \leq K_2, \quad (6)$$

$$X_1, X_2 \geq 0, \quad (7)$$

где x_i^1, x_i^2 – элементы векторов соответственно.

Данная модель описывает такой механизм объединения экономик, реализация которого предполагает минимизацию суммарных затрат (4) на производство необходимой по величине и структуре конечной продукции $Y_1^0 + Y_2^0$ (5) при ограничении на имеющиеся производственные мощности (6). Указанная минимизация затрат может осуществляться за счет более рационального использования имеющихся мощностей в рамках объединенной экономики.

Заметим, что оптимальное решение задачи (4) – (7) может быть таким, что некоторые элементы векторов X_1^* и X_2^* окажутся нулевыми. Это означает, что соответствующие отрасли экономики не используются. Чтобы избежать таких проблемных в социально-экономическом плане решений, модель (4) – (7) должна быть дополнена ограничениями

$$X_1 \geq \underline{X}_1, \quad X_2 \geq \underline{X}_2, \quad (8)$$

где $\underline{X}_1$ и $\underline{X}_2$ – минимально допустимые уровни загрузки отраслей анализируемых экономик.

Используя построенную математическую модель, рассмотрим далее вопросы экономической оценки результатов объединения экономик.

Если X_1^* и X_2^* – оптимальное решение задачи (4) – (7), то, учитывая (3), интеграционный экономический эффект (Э) объединения экономических систем может определяться следующим образом

$$\begin{aligned} \mathcal{E} &= \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n p_i^1 a_{ij}^1 x_j^{*01} + \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n p_i^2 a_{ij}^2 x_j^{*02} - \\ &- \left(\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n p_i^1 a_{ij}^1 x_j^{*1} + \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n p_i^2 a_{ij}^2 x_j^{*2} \right), \end{aligned} \quad (9)$$

где x_i^{*1}, x_i^{*2} – элементы векторов соответственно.

Или

$$\mathcal{E} = \sum_{j=1}^n p_j^1 x_j^{*01} + \sum_{j=1}^n p_j^2 x_j^{*02} - \left(\sum_{j=1}^n p_j^1 x_j^{*1} + \sum_{j=1}^n p_j^2 x_j^{*2} \right). \quad (10)$$

Кроме того, можно рассчитывать экономические эффекты интеграции для каждой из экономик:

$$\mathcal{E}_1 = \sum_{j=1}^n p_j^1 x_j^{*01} - \sum_{j=1}^n p_j^1 x_j^{*1}, \quad (11)$$

$$\mathcal{E}_2 = \sum_{j=1}^n p_j^2 x_j^{*02} - \sum_{j=1}^n p_j^2 x_j^{*2}. \quad (12)$$

Аналогичным образом можно определить экономические эффекты отдельных экономик на основе соответствующих показателей конечной продукции.

Очевидно, что значение эффекта $\mathcal{E}_1$ или $\mathcal{E}_2$, полученных на основе модели (4) – (7), будет отрицательной величиной. Это означает, что следствием интеграции экономических систем является сокращение объемов одной из них.

Результатом объединения экономик может быть не только формирование соответствующих интеграционных эффектов, но и изменение эффективности их функционирования. Для исследования данного аспекта интеграции экономических систем могут использоваться индивидуальные показатели экономической эффективности функционирования взаимосвязанных производителей, предложенные в [2], которые с учетом вектора цен определяются соотношениями

$$E_j(A) = \frac{1}{\sum_{i=1}^n p_i a_{ij}}, \quad j = \overline{1, n}, \quad (13)$$

$$\bar{E}(A) = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n E_j(A), \quad (14)$$

$$\bar{E}(A, X) = \frac{\sum_{j=1}^n p_j x_j}{\sum_{i=1}^n p_i x_i} E_j(A). \quad (15)$$

Определить направление и величину изменения эффективности функционирования отдельных экономик в результате их объединения можно с помощью показателя $\bar{E}(A, X)$. Для этого должен быть выполнен расчет и сравнение показателей $\bar{E}(A_1, X_1^0)$, $\bar{E}(A_2, X_2^0)$ и $\bar{E}(A_1, X_1^*)$, $\bar{E}(A_2, X_2^*)$ соответственно.

Может также анализироваться изменение (в результате объединения экономик) показателей эффективности

$$E = \frac{\sum_{j=1}^n p_j y_j}{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n p_i a_{ij} x_j}, \quad (16)$$

рассчитываемых для каждой экономики до и после объединения. Данный показатель характеризует эффективность производства конечной продукции в соответствующей экономической системе.

Представляет интерес и оценка изменения средней эффективности функционирования двух экономик в целом. С этой целью может использоваться средний взвешенный показатель эффективности

$$\begin{aligned} \bar{E}(A_1, X_1, A_2, X_2) &= \frac{P_1 X_1}{P_1 X_1 + P_2 X_2} \bar{E}(A_1, X_1) + \\ &+ \frac{P_2 X_2}{P_1 X_1 + P_2 X_2} \bar{E}(A_2, X_2), \end{aligned} \quad (17)$$

где PX – скалярное произведение векторов P и X .

Очевидно, что для анализа изменения средней эффективности двух экономик должны рассчитываться показатели $\bar{E}(A_1, X_1^0, A_2, X_2^0)$ и $\bar{E}(A_1, X_1^*, A_2, X_2^*)$.

Показатели (9) – (17) позволяют получить комплексную информацию о различных аспектах объединения двух экономических систем.

Оптимизационная модель (4) – (7) соответствует простейшему описанию процессов функционирования объединяемых экономик и поэтому может развиваться по различным направлениям. В первую очередь в данной модели

целесообразно отразить использование внешнего ресурса, под которым обычно понимается труд [6, с. 96].

Пусть l^1 и l^2 – векторы затрат труда, а L^1 и L^2 – общий объем трудовых ресурсов рассматриваемых экономик соответственно. Тогда в математической модели должны учитываться ограничения на эти ресурсы вида

$$\sum_{j=1}^n l_j^1 x_j \leq L^1, \quad \sum_{j=1}^n l_j^2 x_j \leq L^2 \quad (18)$$

или

$$\sum_{j=1}^n l_j^1 x_j + \sum_{j=1}^n l_j^2 x_j \leq L^1 + L^2, \quad (19)$$

где l_j^1, l_j^2 – элементы векторов l^1 и l^2 соответственно.

При использовании ограничения (18) допускается свободный переток трудовых ресурсов только между отраслями в рамках каждой из экономик. В случае неравенства (19) предполагается также возможность перемещения работников и между объединяемыми экономиками.

Обозначим через p_L^1 и p_L^2 средние цены трудовых ресурсов в объединяемых экономиках. При этом, естественно, должны выполняться соотношения

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^n p_i a_{ij} + p_L^1 &\leq p_j^1, \\ \sum_{i=1}^n p_i a_{ij} + p_L^2 &\leq p_j^2, \end{aligned} \quad (20)$$

которые соответствуют предположению о безубыточном производстве всех видов продукции в рассматриваемых экономических системах.

Тогда затраты на производство продукции, аналогичные (3), будут определяться следующим образом

$$\begin{aligned} \mathcal{Z}_1 &= \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n p_i a_{ij}^1 x_j^{01} + p_L^1 \sum_{j=1}^n l_j^1 x_j^{01}, \\ \mathcal{Z}_2 &= \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n p_i a_{ij}^2 x_j^{02} + p_L^2 \sum_{j=1}^n l_j^2 x_j^{02}. \end{aligned} \quad (21)$$

Соответственно оптимизационная постановка (4) – (7) примет вид

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n p_i a_{ij}^1 x_j^1 + p_L^1 \sum_{j=1}^n l_j^1 x_j^1 + \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n p_i a_{ij}^2 x_j^2 + \\ + p_L^2 \sum_{j=1}^n l_j^2 x_j^2 \rightarrow \min, \end{aligned} \quad (22)$$

$$X_1 + X_2 = A_1 X_1 + A_2 X_2 + Y_1^0 + Y_2^0, \quad (23)$$

$$k_1 X_1 \leq K_1, \quad k_2 X_2 \leq K_2, \quad (24)$$

$$\sum_{j=1}^n l_j^1 x_j^1 \leq L^1, \quad \sum_{j=1}^n l_j^2 x_j^2 \leq L^2, \quad (25)$$

$$X_1, X_2 \geq 0. \quad (26)$$

Для данной задачи формулы показателей экономических эффектов (9) – (12) и эффективности (13) – (17) должны быть очевидным образом скорректированы. Например, соотношение для определения показателя интеграционно-экономического эффекта (9) будет записываться так:

$$\begin{aligned} \Theta = & \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n p_i^1 a_{ij}^1 x_j^{01} + p_L^1 \sum_{j=1}^n l_j^1 x_j^{01} + \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n p_i^2 a_{ij}^2 x_j^{02} + \\ & + p_L^2 \sum_{j=1}^n l_j^2 x_j^{02} - \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n p_i^1 a_{ij}^1 x_j^{*1} - p_L^1 \sum_{j=1}^n l_j^1 x_j^{*1} - \\ & - \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n p_i^2 a_{ij}^2 x_j^{*2} - p_L^2 \sum_{j=1}^n l_j^2 x_j^{*2}, \end{aligned} \quad (27)$$

а расчетное соотношение показателя эффективности (13) примет вид

$$E_j(A) = \frac{1}{\sum_{i=1}^n p_i a_{ij} + p_L l_j}, \quad j = \overline{1, n}. \quad (28)$$

Используя построенные математические модели, анализ формирования экономических эффектов и изменения эффективности функционирования экономик в результате их объединения целесообразно осуществлять для некоторых типовых вариантов реализации рассматриваемых интеграционных процессов.

Для оптимизационной модели (4) – (7) типизация возможных ситуаций объединения экономик может определяться на основе соотношения показателей эффективности их функционирования (13), (14). Используя эти показатели, будем выделять следующие варианты объединения двух экономик:

$$1) E_j(A_1) = E_j(A_2), \quad j = \overline{1, n}, \quad (29)$$

т. е. объединяются две одинаковые (в смысле показателей эффективности (13), (14)) экономики;

$$2) E_j(A_1) > E_j(A_2), \quad j = \overline{1, n}, \quad (30)$$

что отвечает интеграции экономик, одна из которых функционирует эффективнее другой во всех отраслях;

$$3) (\bar{E}(A_1) > \bar{E}(A_2)) \& (\exists j)(E_j(A_1) < E_j(A_2)) - \quad (31)$$

объединяются экономики, одна из которых в целом является более эффективной, но имеются отрасли (по крайней мере, одна) в этой экономике, которые обладают показателями эффективности худшими, чем у другой экономики.

Результаты объединения экономик можно оценивать показателями экономических эффектов (9) – (12) и по изменению значений показателя эффективности (15) – (17).

Для выделенных вариантов интеграции экономик (29) – (31) на гипотетических данных проводились пробные расчеты по оптимизационной модели (4) – (7). Они позволили получить некоторые предварительные результаты, которые продемонстрировали формирование экономического эффекта объединения экономик и разноплановое изменение показателей эффективности их функционирования для различных вариантов интеграционных процессов.

ВЫВОДЫ

В настоящей работе

- ✦ разработаны оптимизационные модели объединения экономик;
- ✦ для построенных математических моделей предложен комплекс показателей экономической оценки результатов интеграции экономических систем;
- ✦ выделены некоторые типовые варианты объединения экономик.

В дальнейшем разработанные математические модели и экономические показатели предполагается использовать для их численного анализа с целью выявления характерных экономических последствий для типовых вариантов интеграции рассматриваемых экономических систем. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Булатова О. В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів / О. В. Булатова. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 386 с.
2. Диленко В. А. Анализ эффективности инновационной деятельности в системе взаимосвязанных производителей / В. А. Диленко // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 11. – С. 183 – 190.
3. Диленко В. А. Формирование экономического эффекта интеграции экономик в терминах модели «затраты – выпуск» / В. А. Диленко // Моніторинг, моделювання та менеджмент емерджентної економіки : зб. наук. пр. Третьої Міжнародної науково-практичної конференції; Черкаси, 10 – 12 вересня 2013 р. – Черкаси : Видавель Вовчок О. Ю., 2013. – С. 20 – 22.
4. Клоцвог Ф. Н. Моделирование и прогнозирование интеграционного взаимодействия российской и украинской экономик / Ф. Н. Клоцвог, И. А. Кушникова, С. И. Каширская // Проблемы прогнозирования. – 2002. – № 3. – С. 136 – 151.
5. Курьшев Н. И. Моделирование экономики на основе принципа рациональных ожиданий и экономическая оценка инвестиционной и инновационной деятельности / Н. И. Курьшев // Вестник кибернетики. – 2012. – № 11. – С. 141 – 150.
6. Ланкастер К. Математическая экономика / К. Ланкастер. – М. : Сов. ра-дио, 1972. – 464 с.
7. Ляшенко О. І. Межгалузеві балансові моделі багатокладної економіки / О. І. Ляшенко // Проблеми економіки. – 2013. – № 2. – С. 226 – 229.
8. Петров А. А. Математические модели экономики России / А. А. Петров, И. Г. Поспелов // Вестник Российской академии наук. – 2009. – Том 79, № 6. – С. 492 – 506.
9. Рябошлик В. Динамічна модель витрат-випуску з явним відображенням інноваційних технологій / В. Рябошлик // Економіст. – 2004. – № 9. – С. 49 – 53.
10. Уильямсон О. И. Поведенческие предпосылки современного экономического анализа / О. И. Уильямсон // THESIS. – 1993. – Вып. 3. – С. 39 – 49.

REFERENCES

- Butalova, O. V. *Rehionalna skladova hlobalnykh intehtratsiynykh protsesiv* [The regional component of global integration processes]. Donetsk: DonNU, 2012.
- Dilenko, V. A. "Analiz effektivnosti innovatsionnoi deiatel'nosti v sisteme vzaimosviazannykh proizvoditelei" [Analysis of the effectiveness of innovation in the system of interconnected producers]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 11 (2005): 183-190.
- Dilenko, V. A. "Formirovanie ekonomicheskogo efekta integratsii ekonomik v terminakh modeli «zatraty-vypusk»" [Formation of economic benefits in terms of economic integration model "input-output"]. *Monitorynh, modeliuвання ta menedzhment emerdzhentnoi ekonomiky*. Cherkasy: Vovchok O. Yu., 2013: 20-22.
- Klotstvog, F. N., Kushnikova, I. A., and Kashirskaia, S. I. "Modelirovanie i prognozirovanie integratsionnogo vzaimodeystviia rossiyskoy i ukrainskoy ekonomik" [Modelling and forecasting of integration and interaction of Russian and Ukrainian economies]. *Problemy prognozirovaniia*, no. 3 (2002): 136-151.
- Kuryshv, N. I. "Modelirovanie ekonomiki na osnove printsiipa ratsionalnykh ozhidaniy i ekonomicheskaiia otsenka investitsionnoy i innovatsionnoy deiatel'nosti" [Simulation of the economy based on the principle of rational expectations and the economic

evaluation of investment and innovation]. *Vestnik kibernetiki*, no. 11 (2012): 141-150.

Lankaster, K. *Matematicheskaia ekonomika* [Mathematical economics]. Moscow: Sovetskoe radio, 1972.

Liashenko, O. I. "Mezhhaluzevi balansovi modeli bahatoukladnoi ekonomiky" [Intra-balance model of a mixed economy]. *Problemy ekonomiky*, no. 2 (2013): 226-229.

Petrov, A. A., and Pospelov, I. G. "Matematicheskie modeli ekonomiki Rossii" [Mathematical model of the Russian econo-

my]. *Vestnik Rossiyskoy akademii nauk*, vol. 79, no. 6 (2009): 492-506.

Riaboshlyk, V. "Dynamichna model vytrat-vypusku z iavnym vidobrazhenniam innovatsiinykh tekhnolohii" [Dynamic input-output model with a clear reflection of innovative technologies]. *Ekonomist*, no. 9 (2004): 49-53.

Williamson, O. I. "Povedencheskie predposylki sovremenno-go ekonomicheskogo analiza" [Behavioral conditions of modern economic analysis]. *THESIS*, no. 3 (1993): 39-49.

УДК 004.942:519.179.2:658.8

МОДЕЛЮВАННЯ ЗБУТОВОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ ЛОГІСТИЧНОЇ ПІДСИСТЕМИ З ВИКОРИСТАННЯМ НЕЧІТКОЇ МЕРЕЖІ ПЕТРІ

© 2014 ВІТЛІНСЬКИЙ В. В., МЕЛЬНИК Г. В., СКИЦЬКО В. І.

УДК 004.942:519.179.2:658.8

Вітлінський В. В., Мельник Г. В., Скіцько В. І. Моделювання збутової електронної логістичної підсистеми з використанням нечіткої мережі Петрі

Основою роботи Інтернет-магазину є його взаємодія, зокрема, з покупцями, що може розглядатися в межах функціонування збутової електронної логістичної підсистеми. У даній роботі авторами запропоновано нечітку мережу Петрі для моделювання здійснення купівлі покупцем у межах збутової електронної логістичної підсистеми Інтернет-магазину. Розроблена імітаційна економіко-математична модель дозволяє вирішити низку задач, зокрема: за яких умов покупець залишить сторінку Інтернет-магазину без придбання товару; зарезервує товар чи відкладе оплату; здійснить купівлю товару.

Ключові слова: збут, електронна логістика, Інтернет-магазин, нечітка мережа Петрі.

Рис.: 1. **Формул:** 4. **Бібл.:** 11.

Вітлінський Вальдемар Володимирович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіко-математичного моделювання, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: wite101@meta.ua

Мельник Галина Василівна – кандидат економічних наук, асистент, кафедра прикладної математики та інформаційних технологій, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, 58012, Україна)

E-mail: mehalyna@rambler.ru

Скіцько Володимир Іванович – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри економіко-математичного моделювання, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: skitsko.kneu@gmail.com

УДК 004.942:519.179.2:658.8

Витлинский В. В., Мельник Г. В., Скицко В. И. Моделирование сбытовой электронной логистической подсистемы с использованием нечеткой сети Петри

Основой работы Интернет-магазина является его взаимодействие, в частности, с покупателями, которое может рассматриваться в рамках функционирования сбытовой электронной логистической подсистемы. В данной работе авторами предложена нечеткая сеть Петри для моделирования совершения покупки покупателем в пределах сбытовой электронной логистической подсистемы Интернет-магазина. Разработанная имитационная экономико-математическая модель позволяет решить ряд задач, в частности: при каких условиях покупатель оставит страницу Интернет-магазина без приобретения товара; зарезервирует товар или отложит оплату; осуществит покупку товара.

Ключевые слова: сбыт, электронная логистика, Интернет-магазин, нечеткая сеть Петри.

Рис.: 1. **Формул:** 4. **Библ.:** 11.

Витлинский Вальдемар Владимирович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономико-математического моделирования, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: wite101@meta.ua

Мельник Галина Василівна – кандидат экономических наук, ассистент, кафедра прикладной математики и информационных технологий, Черновицкий национальный университет им. Ю. Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, Черновцы, 58012, Украина)

E-mail: mehalyna@rambler.ru

Скицко Владимир Иванович – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры экономико-математического моделирования, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: skitsko.kneu@gmail.com

UDC 004.942:519.179.2:658.8

Vitlinskyy V. V., Melnyk H. V., Skitsko V. I. Modeling of the E-marketing Logistics Subsystem Using the Fuzzy Petri Net

The basis of the e-shop is its interaction, in particular, with the buyers, which may be considered in the framework of e-sales logistics subsystem. In this paper, the authors propose a fuzzy Petri net for modeling of purchase by the buyer within the electronic logistic subsystem of Online Store. A simulation of economic-mathematical model enables to solve a number of problems, in particular: under what conditions the buyer leaves the web-site without having to purchase the goods; pre-books items or postpones payment; carries out the purchase of the goods.

Key words: marketing, e-logistics, Online Store, fuzzy Petri net.

Pic.: 1. **Formulae:** 4. **Bibl.:** 11.

Vitlinskyy Valdemar V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of economic and mathematical modeling, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: wite101@meta.ua

Melnyk Halyna V. – Candidate of Sciences (Economics), Assistant, Department of Applied Mathematics and Information Technologies, Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych (Kotsjubynskiy Str., 2, Chernivtsi, 58012, Ukraine)

E-mail: mehalyna@rambler.ru

Skitsko Volodymyr I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree of the Department of economic and mathematical modeling, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: skitsko.kneu@gmail.com

evaluation of investment and innovation]. *Vestnik kibernetiki*, no. 11 (2012): 141-150.

Lankaster, K. *Matematicheskaia ekonomika* [Mathematical economics]. Moscow: Sovetskoe radio, 1972.

Liashenko, O. I. "Mezhhaluzevi balansovi modeli bahatoukladnoi ekonomiky" [Intra-balance model of a mixed economy]. *Problemy ekonomiky*, no. 2 (2013): 226-229.

Petrov, A. A., and Pospelov, I. G. "Matematicheskie modeli ekonomiki Rossii" [Mathematical model of the Russian econo-

my]. *Vestnik Rossiyskoy akademii nauk*, vol. 79, no. 6 (2009): 492-506.

Riaboshlyk, V. "Dynamichna model vytrat-vypusku z iavnym vidobrazhenniam innovatsiinykh tekhnolohii" [Dynamic input-output model with a clear reflection of innovative technologies]. *Ekonomist*, no. 9 (2004): 49-53.

Williamson, O. I. "Povedencheskie predposylki sovremenno-go ekonomicheskogo analiza" [Behavioral conditions of modern economic analysis]. *THESIS*, no. 3 (1993): 39-49.

УДК 004.942:519.179.2:658.8

МОДЕЛЮВАННЯ ЗБУТОВОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ ЛОГІСТИЧНОЇ ПІДСИСТЕМИ З ВИКОРИСТАННЯМ НЕЧІТКОЇ МЕРЕЖІ ПЕТРІ

© 2014 ВІТЛІНСЬКИЙ В. В., МЕЛЬНИК Г. В., СКИЦЬКО В. І.

УДК 004.942:519.179.2:658.8

Вітлінський В. В., Мельник Г. В., Скіцько В. І. Моделювання збутової електронної логістичної підсистеми з використанням нечіткої мережі Петрі

Основою роботи Інтернет-магазину є його взаємодія, зокрема, з покупцями, що може розглядатися в межах функціонування збутової електронної логістичної підсистеми. У даній роботі авторами запропоновано нечітку мережу Петрі для моделювання здійснення купівлі покупцем у межах збутової електронної логістичної підсистеми Інтернет-магазину. Розроблена імітаційна економіко-математична модель дозволяє вирішити низку задач, зокрема: за яких умов покупець залишить сторінку Інтернет-магазину без придбання товару; зарезервує товар чи відкладе оплату; здійснить купівлю товару.

Ключові слова: збут, електронна логістика, Інтернет-магазин, нечітка мережа Петрі.

Рис.: 1. **Формул:** 4. **Бібл.:** 11.

Вітлінський Вальдемар Володимирович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіко-математичного моделювання, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: wite101@meta.ua

Мельник Галина Василівна – кандидат економічних наук, асистент, кафедра прикладної математики та інформаційних технологій, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, 58012, Україна)

E-mail: mehalyna@rambler.ru

Скіцько Володимир Іванович – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри економіко-математичного моделювання, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: skitsko.kneu@gmail.com

УДК 004.942:519.179.2:658.8

Витлинский В. В., Мельник Г. В., Скицко В. И. Моделирование сбытовой электронной логистической подсистемы с использованием нечеткой сети Петри

Основой работы Интернет-магазина является его взаимодействие, в частности, с покупателями, которое может рассматриваться в рамках функционирования сбытовой электронной логистической подсистемы. В данной работе авторами предложена нечеткая сеть Петри для моделирования совершения покупки покупателем в пределах сбытовой электронной логистической подсистемы Интернет-магазина. Разработанная имитационная экономико-математическая модель позволяет решить ряд задач, в частности: при каких условиях покупатель оставит страницу Интернет-магазина без приобретения товара; зарезервирует товар или отложит оплату; осуществит покупку товара.

Ключевые слова: сбыт, электронная логистика, Интернет-магазин, нечеткая сеть Петри.

Рис.: 1. **Формул:** 4. **Библ.:** 11.

Витлинский Вальдемар Владимирович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономико-математического моделирования, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: wite101@meta.ua

Мельник Галина Василівна – кандидат экономических наук, ассистент, кафедра прикладной математики и информационных технологий, Черновицкий национальный университет им. Ю. Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, Черновцы, 58012, Украина)

E-mail: mehalyna@rambler.ru

Скицко Владимир Иванович – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры экономико-математического моделирования, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: skitsko.kneu@gmail.com

UDC 004.942:519.179.2:658.8

Vitlinskyy V. V., Melnyk H. V., Skitsko V. I. Modeling of the E-marketing Logistics Subsystem Using the Fuzzy Petri Net

The basis of the e-shop is its interaction, in particular, with the buyers, which may be considered in the framework of e-sales logistics subsystem. In this paper, the authors propose a fuzzy Petri net for modeling of purchase by the buyer within the electronic logistic subsystem of Online Store. A simulation of economic-mathematical model enables to solve a number of problems, in particular: under what conditions the buyer leaves the web-site without having to purchase the goods; pre-books items or postpones payment; carries out the purchase of the goods.

Key words: marketing, e-logistics, Online Store, fuzzy Petri net.

Pic.: 1. **Formulae:** 4. **Bibl.:** 11.

Vitlinskyy Valdemar V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of economic and mathematical modeling, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: wite101@meta.ua

Melnyk Halyna V. – Candidate of Sciences (Economics), Assistant, Department of Applied Mathematics and Information Technologies, Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych (Kotsjubynskiy Str., 2, Chernivtsi, 58012, Ukraine)

E-mail: mehalyna@rambler.ru

Skitsko Volodymyr I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree of the Department of economic and mathematical modeling, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: skitsko.kneu@gmail.com

Метою створення бізнесу є отримання прибутку, що неможливо без задоволення потреб споживачів, на яких він зорієнтований. Безпосередня взаємодія зі споживачем відбувається в межах збутової логістичної підсистеми підприємства, власне тому її можна вважати однією з головних складових. У контексті збутової логістичної підсистеми вирішуються різні задачі, зокрема: задоволення попиту споживачів, формування асортименту продукції, планування та стимулювання збуту продукції, організація мережі складів (центрів видачі товарів) та транспортування тощо. Ці задачі є актуальними як для традиційних підприємств, так і для підприємств електронної комерції, виникнення яких зумовлено розвитком інформаційних і телекомунікаційних технологій. Для таких підприємств можна говорити про електронну логістику, під якою будемо розуміти підсистему менеджменту щодо прогнозування, планування, прийняття рішень, координації та контролю електронних інформаційних потоків за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій із застосуванням математичних методів і моделей (в узгодженні із матеріальними, сервісними, фінансовими потоками та потоком інтелектуально-трудова ресурсів). Відповідно, збутова електронна логістична підсистема – це складова логістичної системи підприємства електронної комерції (або електронна логістична система), у межах якої вирішуються задачі збуту, зокрема ті, що зазначені вище.

Однією із суттєвих галузей економіки будь-якої країни є торгівля [1]. У сфері електронної комерції значну частку також займають Інтернет-магазини, які можна вважати магазинами нового покоління із широким асортиментом продукції та послуг, що дозволяють здійснювати купівлю, не виходячи із дому. Дистанційна взаємодія Інтернет-магазину та покупця потребує постійного обміну інформацією між ними, який повинен бути, зокрема, швидким і надійним, сприяти досягненню мети електронної логістики: доставка покупцю необхідного товару в потрібній кількості та належної якості, за узгодженою ціною та в узгоджені місце і час. Отже, існує необхідність у дієвому механізмі управління такою взаємодією між покупцем та Інтернет-магазином.

Різним аспектам роботи Інтернет-магазинів та їх взаємодії з покупцями присвячено дослідження іноземних і вітчизняних авторів, зокрема: С. Кібіткіна [2], А. Ключи [3], Г. Ремі [4], О. Шоркіна [5], С. К. Рамазанова та О. С. Дюбанова [6], Н. В. Апаатової та С. В. Малкова [7], І. В. Савенко, Л. В. Капінус та Н. П. Скригун [8] та інших.

Артем Ключа зауважує, що обсяг Інтернет-продажів з кожним роком буде тільки збільшуватися, крім того, найбільший темп зростання даного виду продаж спостерігається в країнах, що розвиваються, а також і в Україні [3]. Важливість цього сегмента економіки для держави підтверджує той факт, що Верховна Рада України 3 червня 2014 р. прийняла в першому читанні Закон «Про електронну комерцію» [9]. Сергій Кібіткін у своїх роботах, зокрема [2], досліджує різні організаційні та технічні аспекти в роботі Інтернет-магазину, а саме: яким товаром торгувати і як його представляти на сайті, яке програмне забезпечення обрати, як назвати магазин тощо. Лариса Капінус, Наталія Скригун та Інга Савенко досліджують особливості використання інструментарію мерчандайзингу у роботі Інтернет-магазинів [8].

При аналізі типових ознак успішного Інтернет-магазину Гіл Ремі виділяє такі з них [4]: пошук на сайті з можливим автоматичним заповненням відповідного поля та дета-

лізована інформація щодо можливих потенційних результатів пошуку; вбудована перевірка полів форми замовлення; анімована корзина товарів, які прагне купити покупець; відстеження наявності потрібної кількості товару впродовж здійснення замовлення; відео-демонстрації товару.

Олексій Шоркін досліджує роботу Інтернет-магазину з точки зору логістики та наголошує на важливості професійного підходу щодо побудови бізнес-процесів такого магазину. Рамазановим С. К. і Дюбановим О. С. побудовано моделі поведінки економічних суб'єктів (підприємств і споживачів) на ринку електронної торгівлі за сучасних умов і розроблено рекомендації щодо вибору оптимальної стратегії їх поведінки в конкурентній боротьбі [6]. Роботи Апаатової Н. В. і Малкова С. В., зокрема [7], присвячені проблемі управління ризиками підприємств електронної комерції (віртуальних підприємств) та є наразі одними з небагатьох ґрунтовних вітчизняних робіт за цією проблематикою.

Аналіз зазначених вище праць інших науковців і фахівців дозволяє дійти висновку про багатогранність та актуальність проблеми управління діяльністю підприємств електронної комерції, зокрема, Інтернет-магазину. Проте, до малодосліджених моментів можна віднести, наприклад, проблему управління логістичною системою підприємства електронної комерції, зокрема, з використанням сучасного апарату економіко-математичного та імітаційного моделювання.

За сучасних умов ведення бізнесу інформація стала одним із головних аспектів конкурентоспроможності будь-якого підприємства. Особливо це стосується підприємств електронної комерції (Інтернет-магазинів), для яких інформаційно-телекомунікаційні засоби та технології фактично є чинником їх виникнення. Але джерелом прибутку таких підприємств залишається покупець. І необхідно вміти грамотно побудувати роботу з ним. Одним із інструментів дослідження такої проблеми є моделювання взаємовідносин покупця та Інтернет-магазину.

Сучасні імітаційні економіко-математичні моделі та їх комп'ютерна реалізація надають можливість відтворити процес функціонування збутової електронної логістичної підсистеми. Проте такі моделі не надають повної картини щодо взаємодії об'єктів системи, особливо якщо система має складну структуру. Великі можливості досліднику складних систем надає теорія графів [10]. Графічна форма представлення систем є наочною і дозволяє відносно просто масштабувати рівні розгляду об'єктів і процесів та моделювати не тільки статичні системи, але й динамічні процеси. Одним із перспективних інструментів моделювання є мережа Петрі – граф, який має у своєму розпорядженні дві різні групи вершин: позиції (вузли) і переходи. Цим вершинам притаманна низка властивостей [10], що роблять придатними мережі Петрі для моделювання процесу управління інформаційними потоками збутової електронної логістичної підсистеми. У реальній ситуації придбання товару не завжди можна чітко визначити ті чи інші параметри дій покупця, а тому будемо використовувати в дослідженнях нечіткі мережі Петрі типу (НМП) [11].

Формально нечітка мережа Петрі типу Cr може бути представлена таким чином:

$$Cr = (N, f, \lambda, m_0), \quad (1)$$

де $N = (P, T, I, O)$ – структура НМП Cr , яка аналогічна структурі ординарних мереж Петрі та для якої: $P = \{p_1, p_2, \dots, p_N\}$ – скінчена множина позицій; $T = \{t_1, t_2, \dots, t_K\}$ –

скінчена множина переходів; I – вхідна функція переходів, що визначена як відображення $I: P \times T \rightarrow \{0, 1\}$; O – вихідна функція переходів, що визначена як відображення $O: T \times P \rightarrow \{0, 1\}$; $f = \{f_1, f_2, \dots, f_K\}$ – вектор значень функції належності нечіткого спрацьовування переходів, при якому $f_j \in [0, 1] (\forall j \in \{1, 2, \dots, K\})$; $\lambda = \{\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_K\}$ – вектор значень спрацьовування переходів, при цьому $\lambda_j \in [0, 1] (\forall j \in \{1, 2, \dots, K\})$; $m_0 = (m_1^0, m_2^0, \dots, m_N^0)$ ($m_i^0 \in N^0, i = \overline{1, N}$) – вектор початкового маркування НМП Cr , кожна компонента визначається значенням функції належності нечіткої присутності одного маркера у відповідній позиції даної НМП Cr , при цьому $m_i^0 \in [0, 1] (\forall i = \{1, 2, \dots, N\})$.

Структура даного типу мереж Петрі передбачає в своєму визначенні деяку множину висловлювань $D = \{d_1, d_2, \dots, d_M\}$ та бієктивне відображення $\alpha: D \rightarrow P$. Додаткові компоненти структури НМП відображають специфіку модельованої предметної області.

Динаміка переміщення маркерів по мережі визначається такими правилами $P_i(Cr)$:

R_1 – правило визначення поточного маркування. Будь-який стан НМП Cr визначається вектором $m = \{m_1, m_2, \dots, m_N\}$, компоненти якого інтерпретуються як значення функції належності нечіткої присутності маркера у відповідних позиціях $p_i \in P$ НМП Cr . Початковий стан НМП Cr визначається вектором початкового маркування m_0 ;

R_2 – правило (умова) активності переходу. Перехід $t_k \in T$ НМП Cr є активним (дозволеним) при деякому допустимому маркуванні m , якщо виконуються такі умови:

$$\min_{(i \in \{1, 2, \dots, N\}) \wedge (I(p_i, t_k) > 0)} \{m_i\} \geq \lambda_k, \quad (2)$$

де λ_k – значення порогу спрацьовування переходу $t_k \in T$. Іншими словами, перехід $t_k \in T$ НМП Cr є активним, якщо у всіх його вхідних позиціях є ненульові значення компонентів вектора поточного маркування, а мінімальне з них – не менше порогу спрацьовування λ_k даного переходу $t_k \in T$.

R_3 – правило нечіткого спрацьовування переходу. Якщо перехід НМП Cr є активним (виконується правило R_2) за деяким поточним маркуванням m (тобто для нього виконується умова (2)), то нечітке спрацьовування даного переходу здійснюється миттєво і приводить до нового маркування $m_v = (m_1^v, m_2^v, \dots, m_N^v)$, компоненти вектора якого визначаються за такими формулами:

★ для кожної з вхідних позицій $p_i \in P$, для яких $I(p_i, t_k) > 0$:

$$m_i^v = 0, (\forall p_i \in P) \wedge (I(p_i, t_k) > 0); \quad (3)$$

★ для кожної з вихідних позицій $p_j \in P$, для яких $O(t_k, p_j) > 0$:

$$m_j^v = \max \left\{ m_j, \min_{(j \in \{1, 2, \dots, N\}) \wedge (O(t_k, p_j) > 0)} \{m_i, f_k\} \right\}, \quad (4)$$

$$(\forall p_j \in P) \wedge (O(t_k, p_j) > 0),$$

де f_k – значення функції належності або міра можливості спрацьовування (запуску) переходу $t_k \in T$, яке задається при визначенні конкретної НМП Cr .

Якщо деякі з позицій $p_i \in P$ є одночасно вхідними та вихідними для дозволеного переходу $t_k \in T$, то для них ком-

поненти вектора нового маркування розраховуються послідовно, спочатку за формулою (3), а потім – за формулою (4). Для позицій $p_i \in P$, що не є ні вхідними, ні вихідними по відношенню до переходу t_k , маркування не змінюється.

Зробимо такі припущення, які будуть враховані надалі:

1) покупець може залишити web-сервер Інтернет-магазину за умови, що він відкрив головну сторінку випадково, не знайшов потрібного товару або знайшов його, але він не задовольняє вимог покупця за певними характеристиками (ціна, відсутність визначеної моделі тощо);

2) покупець може відкласти придбання товару у випадку, якщо товар можна дозамовити та довести у визначений термін, або ж покупець відкладає оплату за товар та резервує замовлення;

3) покупець здійснює купівлю на умовах попередньої оплати чи оплати при отриманні товару від постачальника (продавця).

Припустимо, що встановлено такі правила нечітких продукцій:

Правило_1. ЯКЩО «Сторінка Інтернет-магазину була відкрита помилково» ТОДІ «Вихід без придбання товару» ($f_1 = 0,2$).

Правило_2. ЯКЩО «Сторінка Інтернет-магазину була відкрита свідомо» ТОДІ «Перегляд Web-вітрини» ($f_2 = 0,9$).

Правило_3. ЯКЩО «Перегляд Web-вітрини» ТОДІ АБО «На Web-вітрині потрібний товар відсутній» АБО «На Web-вітрині товар знайдено» ($f_3^1 = 0,2; f_3^2 = 0,9$).

Правило_4. ЯКЩО «На Web-вітрині потрібний товар відсутній» ТОДІ «Вихід без придбання товару» ($f_4 = 0,3$).

Правило_5. ЯКЩО «На Web-вітрині товар знайдено» ТОДІ АБО «Вихід без придбання товару» АБО І [АБО «Реєстрація відбулася» АБО «Аутентифікація відбулася»] І «Додати товар в кошик» ($f_5^1 = 0,2; f_5^2 = 0,8$).

Правило_6. ЯКЩО «Додати товар в кошик» І «Внесення додаткових параметрів товару чи замовлення» ТОДІ «Оформлення замовлення» ($f_6 = 0,9$).

Правило_7. ЯКЩО «Оформлення замовлення» ТОДІ АБО «Товар на складі є» АБО «Товар на складі відсутній» АБО «Перегляд Web-вітрини» ($f_7^1 = 0,9; f_7^2 = 0,2; f_7^3 = 0,2$).

Правило_8. ЯКЩО «Товар на складі є» ТОДІ «Виписати рахунок» ($f_8 = 0,9$).

Правило_9. ЯКЩО «Товар на складі відсутній» ТОДІ АБО «Перегляд Web-вітрини» АБО «Вихід без придбання товару» АБО «Резервування товару чи відкладена оплата» ($f_9^1 = 0,2; f_9^2 = 0,7; f_9^3 = 0,7$).

Правило_10. ЯКЩО «Виписати рахунок» ТОДІ АБО «Резервування товару чи відкладена оплата» АБО «Оплата товару» АБО «Доставка з післяплатою» ($f_{10}^1 = 0,4; f_{10}^2 = 0,8; f_{10}^3 = 0,8$).

Правило_11. ЯКЩО АБО «Оплата товару» АБО «Доставка з післяплатою» ТОДІ «Купівля товару здійснена» ($f_{11}^1 = 0,9; f_{11}^2 = 0,9$).

Для кожного правила в дужках вказані можливі значення ваг або коефіцієнти визначеності f_j (f_j^i) правил нечіткої продукції, які розглядаються в нечітких мережах Петрі як значення функцій належності нечіткого спрацьовування переходів t_j (t_j^i) відповідно. Ваги правил характеризують впевненість експерта в кожному вибраному ним для прийняття рішення конкретному правилі (висновку чи підвисновку правила). Найчастіше перевага чи відносна значущість варіантів встановлюється за допомогою методів ранжування, попарних порівнянь або безпосереднього оці-

нювання [11]. При цьому, якщо правило має тільки один висновок, що представляється тільки однією вихідною позицією, то для такого правила вага позначається f_j^i є значенням функції належності нечіткого спрацьовування переходу t_j , де j – номер правила. У випадку, коли правило має кілька підвисновків (кілька вихідних позицій), вага позначається f_j^i є значенням функції належності нечіткого спрацьовування переходу t_j^i , де j – номер правила, i – номер підвисновку у правилі. Зазначений набір нечітких продукцій може бути відображений у вигляді НМП Cr (рис. 1).

Позиціям $P_1 - P_{18}$ мережі поставлені у відповідність такі нечіткі висловлювання:

- P_1 – «Сторінка Інтернет-магазину була відкрита помилово»;
- P_2 – «Сторінка Інтернет-магазину була відкрита свідомом»;
- P_3 – «Перегляд Web-вітрини»;
- P_4 – «На Web-вітрині потрібний товар відсутній»;
- P_5 – «На Web-вітрині товар знайдено»;
- P_6 – «Реєстрація відбулася»;

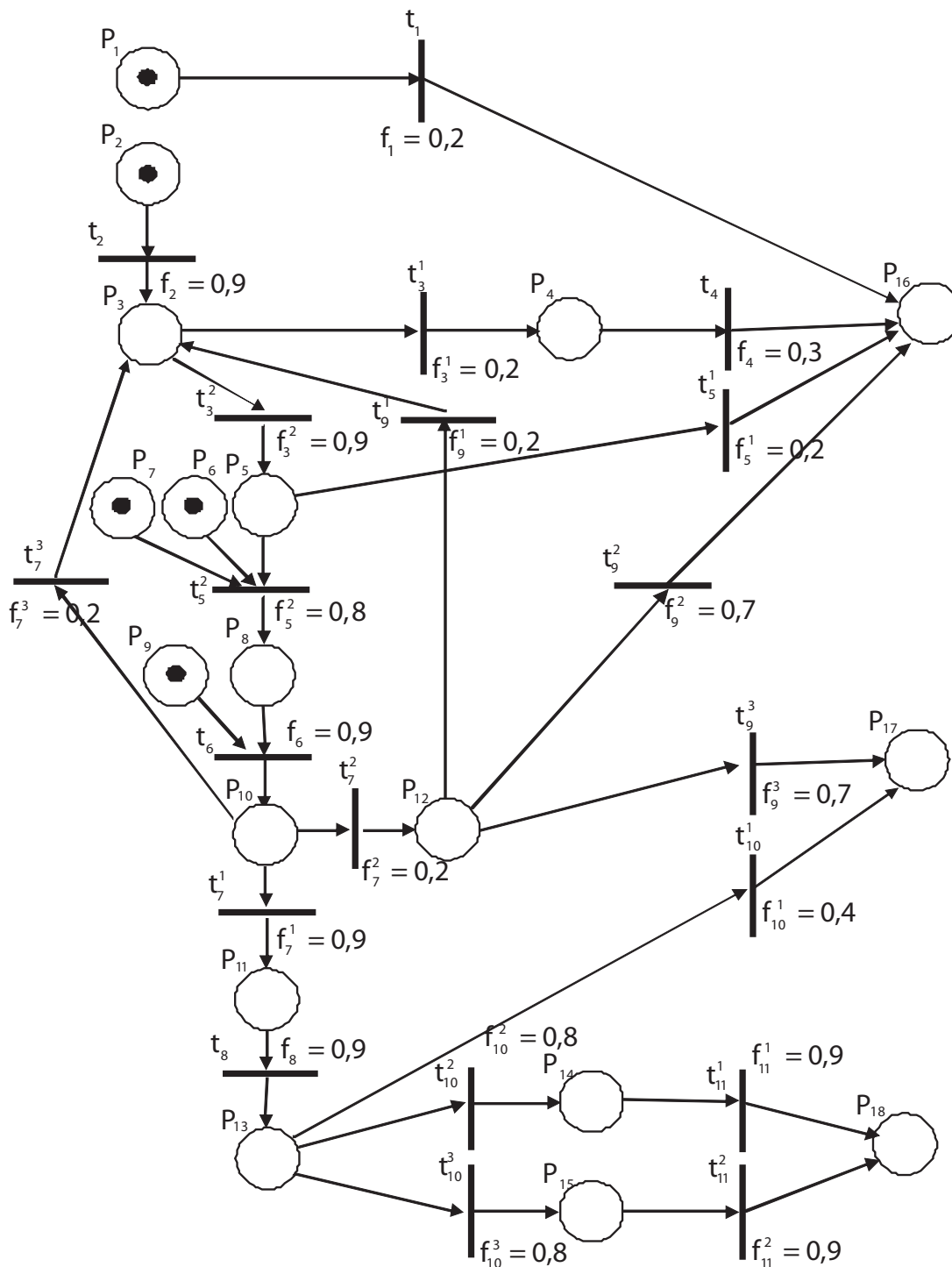

Рис. 1. Мережа Петрі для моделювання здійснення купівлі покупцем у межах збутової електронної логістичної підсистеми

- P_7 – «Аутентифікація відбулася»;
  - P_8 – «Додати товар в кошик»;
  - P_9 – «Внесення додаткових параметрів товару чи за-
мовлення»
  - P_{10} – «Оформлення замовлення»;
  - P_{11} – «Товар на складі є»;
  - P_{12} – «Товар на складі відсутній»;
  - P_{13} – «Виписати рахунок»;
  - P_{14} – «Оплата товару»;
  - P_{15} – «Доставка з післяплатою»;
  - P_{16} – «Вихід без придбання товару»;
  - P_{17} – «Резервування товару чи відкладена оплата»;
  - P_{18} – «Купівля товару здійснена».
- Припустимо, що відомо ступінь істинності деяких висловлювань, а саме:

- ★ «Сторінка Інтернет-магазину була відкрита помилково» ($E_1 = 0,2$);
- ★ «Сторінка Інтернет-магазину була відкрита свідомо» ($E_2 = 0,9$);
- ★ «Реєстрація відбулася» ($E_3 = 0,8$);
- ★ «Аутентифікація відбулася» ($E_4 = 0,8$);
- ★ «Внесення додаткових параметрів товару чи за-
мовлення» ($E_5 = 0,6$).

Ці дані використовуються для визначення початкового маркування НМП C_7 (див. рис. 1): $m_0 = (0,2; 0,9; 0; 0; 0; 0,8; 0,8; 0; 0,6; 0; 0; 0; 0; 0; 0; 0; 0; 0; 0; 0)$.

Задача моделювання зводиться до оцінювання можливості попадання одного маркера в позиції P_{16} , P_{17} і P_{18} (висловлювання «Вихід без придбання товару», «Резервування товару чи відкладена оплата» і «Купівля товару здійснена» відповідно). Для її розв'язання послідовно визначаються активні переходи та використовуються правила їх нечіткого спрацьовування. Якщо не встановлені пороги λ_j ($\forall j \in \{1, 2, \dots, K\}$) спрацьовування переходів, то моделювання представляється у вигляді таких кроків.

На першому кроці за правилом R_2 активними є переходи t_1 і t_2 . Спрацьовування активного переходу t_1 призводить до зміни маркування позиції P_{16} , яке, згідно з правилом R_3 за формулою (4), набуде значення: $m_{16}^1 = \max\{0; \min\{0,2; 0,2\}\} = 0,2$, що відповідає виходу покупця зі сторінки Інтернет-магазину.

При спрацьовуванні активного переходу t_2 зміниться маркування позиції R_3 на $m_3^2 = 0,9$. За даного маркування активними є переходи t_3^1 і t_3^2 , що відповідають ситуації відсутності та наявності потрібного товару. Якщо спрацює перехід t_3^1 (товар не знайдено), тоді позиція R_{16} змінить своє маркування на $m_{16}^{31} = 0,2$ (покупець залишить сторінку Інтернет-магазину). За умови спрацьовування переходу t_3^2 (товар знайдено) зміниться маркування позиції P_5 : $m_5^{32} = 0,9$.

Наступними активними будуть переходи t_5^1 і t_5^2 . Якщо спрацює перехід t_5^1 (товар знайдено, але покупець через певні причини не здійснив купівлю), зміниться маркування позиції P_{16} : $m_{16}^{51} = 0,2$ (покупець залишить сторінку Інтернет-магазину). Якщо спрацює перехід t_5^2 (додатково передбачається реєстрація чи аутентифікація покупця), зміниться маркування позиції P_8 : $m_8^{52} = \max\{0; \min\{0,8; 0,8; 0,9; 0,8\}\} = 0,8$.

За цього маркування позиції P_8 є активним тільки перехід t_6 після спрацьовування якого змінює своє маркування позиція P_{10} : $m_{10}^6 = 0,6$. На цьому кроці активними є

три переходи: t_1^7 , t_2^7 і t_3^7 . Розглянемо результати спрацьовування кожного з них окремо.

За умови спрацьовування t_1^7 (покупець продовжує оформлення замовлення) змінюється маркування позиції P_{11} : $m_{11}^{71} = 0,6$, при якому активним є перехід t_8 , що приведе до зміни маркування P_{13} : $m_{13}^8 = 0,6$. Для цього маркування активними є переходи t_{10}^1 , t_{10}^2 і t_{10}^3 , спрацьовування яких відповідно змінює маркування:

t_{10}^1 – в P_{17} : $m_{17}^{101} = 0,4$ (покупець зарезервує товар та відкладе оплату);

t_{10}^2 – в P_{14} : $m_{14}^{102} = 0,6$, після чого активним є перехід t_{11}^1 та зміна маркування P_{18} : $m_{18}^{111} = 0,6$ (придбання товару);

t_{10}^3 – в P_{15} : $m_{15}^{103} = 0,6$, після чого активним є перехід t_{11}^2 та зміна маркування в P_{18} : $m_{18}^{112} = 0,6$ (придбання товару).

За умови спрацьовування t_2^7 змінюється маркування позиції P_{12} : $m_{12}^{72} = 0,2$, для якого активними є переходи t_9^1 , t_9^2 , і t_9^3 , спрацьовування яких відповідно змінює маркування:

t_9^1 – в P_3 : $m_3^{91} = 0,2$ (покупець продовжує пошук товару на вітрині магазину);

t_9^2 – в P_{16} : $m_{16}^{92} = 0,2$ (покупець вийде з магазину без придбання товару);

t_9^3 – в P_{17} : $m_{17}^{93} = 0,2$ (товар відсутній, але покупець погоджується на дозамовлення товару).

За умови спрацьовування t_3^7 змінюється маркування позиції P_3 : $m_3^{73} = 0,2$ (покупець продовжує пошук товару на вітрині магазину).

У результаті виконання зазначених кроків отримуємо значення функцій належності нечіткої присутності маркера в позиціях:

P_{16} «Вихід без придбання товару» – 0,2;

P_{17} «Резервування товару чи відкладена оплата» – 0,2;

P_{18} «Купівля товару здійснена» – 0,6.

Окремо може розглядатися маркування $m_3^{73} = 0,2$ і $m_3^{91} = 0,2$, які відповідають ситуації повернення покупця до сторінки вітрини Інтернет-магазину для подальшого пошуку товарів. Моделювання в даному разі розглядається аналогічно приведеним вище концептуальним положенням.

ВИСНОВКИ

У статті розглянуто актуальну проблему взаємодії покупця та Інтернет-магазину. Зокрема, у науковій та прикладній літературі така взаємодія досліджується в аспекті психологічного впливу на покупця задля спонукання його до певного вибору, з точки зору програмування, метою якого є розробка зручного інтерфейсу спілкування з покупцем тощо. Проте, наразі відсутні ґрунтовні наукові дослідження з використанням інструментарію економіко-математичного моделювання (аналітичного та імітаційного). Запропонована стаття певним чином заповнює цю прогалину.

Отримані результати можуть бути підґрунтям для подальших досліджень, у межах яких можна здійснити моделювання з метою вирішення низки завдань і проблем, які найбільше цікавлять менеджерів Інтернет-магазинів, зокрема: 1) якщо споживач у процесі роботи звертається до консультанта по телефону (по електронній пошті, через інтерактивну форму допомоги), то скільки таких консультантів необхідно, як часто здійснюється запит, які популярні питання задаються, тощо; 2) який товар найчастіше цікавить покупців, який саме купують, а до якого лише придивляються, тощо; 3) на якому етапі здійснення купівлі (виконанні замовлення) витрачається більше часу покупцем, а також фахівцями Інтернет-магазину; 4) кількість за-

мовлень, в яких на етапі переходу до оплати може статися повернення до початку, тобто відбувається зміна замовлення (часткова або повна) тощо. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошан І. Г. Особливості торговельно-технологічних процесів товароруку підприємств торгівлі / І. Г. Волошан // Економіка розвитку. – 2013. – № 3 (67). – С. 90 – 93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/ee133_67/e133vol.pdf

2. Кибиткин С. Как открыть Интернет-магазин – пошаговое руководство для начинающих / С. Кибиткин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.emagazin.info/ru/how_to_start

3. Клюка А. Исследование рынка электронной коммерции в Украине / А. Клюка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ain.ua/2013/04/11/120835>

4. Remy G. Five Signs of an Advanced E-Commerce Site / G. Remy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uxmag.com/articles/five-signs-of-an-advanced-e-commerce-site>

5. Шоркин А. Успешный Интернет-магазин и его логистика / А. Шоркин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ipr.by/ru/press/doklad_16.html

6. Рамазанов С. К. Модели поведения субъектов рынка электронной торговли в современных условиях / О. С. Дюбанов, С. К. Рамазанов // Бизнес Информ. – 2011. – № 6. – С. 104 – 105 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.business-inform.net/_inc/kachka_pdf.php?year=2011&volume=6_0&pages=104_105

7. Апатова Н. В. Рискология виртуального предпринимательства: Монография / Н. В. Апатова, С. В. Малков. – Симферополь : ДИАЙПИ, 2013. – 353 с.

8. Савенко І. В. Використання інструментів мерчандайзингу в діяльності Інтернет-магазинів / І. В. Савенко, Л. В. Капінус, Н. П. Скригун // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 5 (143). – С. 125 – 131.

9. Проект Закону про електронну комерцію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47409

10. Кульба В. В. Модифицированные функциональные графы как аппарат моделирования сложных динамических систем / В. В. Кульба, В. М. Назаретов, И. П. Чухнов. – М. : ИПУ, 1995. – 43 с.

11. Леоненков А. В. Нечеткое моделирование в среде MATLAB и fuzzyTECH / А. В. Леоненков. – СПб.: БХВ-Петербург, 2005. – 736 с.

REFERENCES

Apatova, N. V., and Malkov, S. V. *Riskologiya virtualnogo predprinimatelstva* [Modified functional graphs as a tool for simulating complex dynamic systems]. Simferopol: DIAYPI, 2013.

Diubanov, O. S., and Ramazanov, S. K. "Modeli povedinky sub'ektiv rynku elektronnoy torhivli v suchasnykh umovax" [Models of behavior of the market of electronic commerce in the modern circs]. http://www.business-inform.net/_inc/kachka_pdf.php?year=2011&volume=6_0&pages=104_105

Kliuka, A. "Issledovanie rynku elektronnoy kommertsii v Ukraine" [Study of e-commerce market in Ukraine]. <http://ain.ua/?2013/?04/11/120835>

Kibitkin, S. "Kak otkryt Internet-magazin - poshagovoe rukovodstvo dlia nachinaiushchikh" [How to open an online store - step by step guide for beginners]. http://www.emagazin.info/ru/how_to_start

Kulba, V. V., Nazaretov, V. M., and Chukhnov, I. P. *Modifitsirovannye funktsionalnye grafy kak apparat modelirovaniia slozhnykh*

dinamicheskikh sistem [Fuzzy modeling in MATLAB and fuzzyTECH]. Moscow: IPU, 1995.

[Legal Act of Ukraine]. http://w1.c1.rada.gov.ua/?pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47409

Leonenkov, A. B. *Nechetkoe modelirovanie v srede MATLAB i fuzzyTECH* [Fuzzy modeling in MATLAB and fuzzyTECH]. St. Petersburg: BKhV-Peterburg, 2005.

Remy, G. "Five Signs of an Advanced E-Commerce Site" <http://uxmag.com/articles/five-signs-of-an-advanced-e-commerce-site>

Savenko, I. V., Kapinus, L. V., and Skryhun, N. P. "Vykorystannia instrumentiv merchandaizynhu v diialnosti Internet-mahazyniv" [The use of merchandising in online stores]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 5 (143) (2013): 125-131.

Shorkin, A. "Uspeshnyy Internet-magazin i ego logistika" [Riskology virtual enterprise]. http://www.ipr.by/?ru/?press/?doklad_16.html

Voloshan, I. H. "Osoblyvosti torhovelno-tekhnologichnykh protsesiv tovarorukhu pidpriemstv torhivli" [Features of Trade and processes commercial goods movement]. http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/ee133_67/e133vol.pdf

THE MODEL OF FORESIGHT OF INNOVATIONAL-TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT IN ECONOMIC SYSTEMS

© 2014 MELNYK A. G.

UDC 330.341.1:330.342

Melnyk A. G. Foresight Model of Innovational and Technological Development in Economic Systems

The aim of the article is to investigate the methodological approaches to the development of innovation and Foresight of innovation and technological development in economic systems. In this paper, based on the analysis of existing approaches to the prediction of innovative development, as well as the clustering of innovation and scientific and technological activities of economic agents in economic systems, a new methodological approach to the development of Foresight innovation and technological development of economic systems in the dynamics of the processes of reproduction was introduced. The necessity of taking into account, as the objective function of foresight, driving dynamics and transformation of the cost in economic systems was grounded. The methodological approach, according to which the processes of development of economic systems in the dynamics of changes in factor elements characterized by a movement of all factors of reproduction in economic processes to the state of the linear approximation, was reasoned, which is always accompanied by a structural transformation of all the factors of reproduction. The main transformation of the functional content of the theoretical justification of changes in economic systems highlighted the transformation of the determinants of the time, the meaning of which is formulated in the form of a hypothetical prerequisites for building forecast models, namely, the transition from the factor functionality of determinants of time to the functional base models of reproduction, which is manifested in the effects of the acceleration of economic processes and generation of "footholds" for the next technological leap. This provision formed the basis for the calculations for the development of innovation and technological Foresight of the global economic system, presented in the form of a model of structural transformations in the field of generation of innovative technologies.

Key words: Foresight, time gaps, technological shift, vector of technological productivity.

Pic.: 3. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 8. **Bibl.:** 11.

Melnyk Alexander G. – Candidate of Sciences (Economics), Research Associate of the Department of Innovation Policy, Economics and high technologies, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine (vul. Panasa Myrnogo, 26, Kyiv, 01011, Ukraine)
E-mail: melnyk-alex@ukr.net

УДК 330.341.1:330.342

Мельник О. Г. Модель Форсайта інноваційно-технологічного розвитку в економічних системах

Метою статті є дослідження обґрунтування методичних підходів до розробки Форсайту інноваційно-технологічного розвитку в економічних системах. У роботі, на основі аналізу існуючих підходів у розробці прогнозів інноваційного розвитку, а також кластеризації інноваційної та науково-технічної діяльності суб'єктів економічних відносин в економічних системах, викладено нові методичні підходи до розробки Форсайту інноваційно-технологічного розвитку економічних систем у динаміці процесів відтворення. Обґрунтовано необхідність врахування, як цільової функції передбачення, динаміки руху і трансформації вартості в економічних системах. Обґрунтовано методичний підхід, відповідно до якого процеси розвитку економічних систем у динаміці змін факторних елементів характеризуються спрямованістю всіх факторів відтворення в економічних процесах до стану лінійного наближення, що завжди супроводжується структурною трансформацією всіх факторів відтворення. Основною трансформацією функціонального змісту в теоретичному обґрунтуванні перетворень в економічних системах виділено трансформацію детермінанти часу, що сформульовано у вигляді гіпотетичної передумови для побудови прогнозних моделей, а саме: перехід від факторної функціональності детермінанти часу до функціонального базису моделей відтворення, що проявляється в ефектах прискорення економічних процесів і генерації «точок опори» наступного технологічного стрибка. Дане положення лягло в основу розрахунків для розробки Форсайту інноваційно-технологічного розвитку глобальної економічної системи, представленій в роботі у вигляді моделі структурних трансформацій у сфері генерації інноваційних технологій.

Ключові слова: Форсайт, часові розриви, технологічний зсув, вектор технологічної продуктивності.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул:** 8. **Бібл.:** 11.

Мельник Олександр Григорович – кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу інноваційної політики, економіки і організації високих технологій, Інститут економіки та прогнозування НАН України (вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна)
E-mail: melnyk-alex@ukr.net

УДК 330.341.1:330.342

Мельник А. Г. Модель Форсайта инновационно-технологического развития в экономических системах

Целью статьи является исследование методических подходов к разработке Форсайта инновационно-технологического развития в экономических системах. В работе, на основании анализа существующих подходов к прогнозированию инновационного развития, а также кластеризации инновационной и научно-технической деятельности субъектов экономических отношений в экономических системах, предложены новые методические подходы к разработке Форсайта инновационно-технологического развития экономических систем в динамике процессов воспроизводства. Обоснована необходимость учета, в качестве целевой функции предвидения, динамики движения и трансформации стоимости в экономических системах. Обоснован методический подход, согласно которому процессы развития экономических систем в динамике измененных факторных элементов характеризуются стремлением всех факторов воспроизводства в экономических процессах к состоянию линейного приближения, что всегда сопровождается структурной трансформацией всех факторов воспроизводства. Основной трансформацией функционального содержания в теоретическом обосновании преобразований в экономических системах выделена трансформация детерминанты времени, смысл которой сформулирован в виде гипотетической предпосылки для построения моделей прогнозов, а именно: трансформация факторной функциональности детерминанты времени в функциональный базис моделей воспроизводства, что проявляется в эффектах ускорения экономических процессов и генерации «точек опоры» следующего технологического скачка. Данное положение легло в основу расчетов для разработки Форсайта инновационно-технологического развития глобальной экономической системы, представленной в работе в виде модели структурных трансформаций в сфере генерации инновационных технологий.

Ключевые слова: Форсайт, временные разрывы, технологический сдвиг, вектор технологической продуктивности.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул:** 8. **Библ.:** 11.

Мельник Александр Григорьевич – кандидат экономических наук, научный сотрудник отдела инновационной политики, экономики и организации высоких технологий, Институт экономики и прогнозирования НАН Украины (ул. Панаса Мирного, 26, Киев, 01011, Украина)
E-mail: melnyk-alex@ukr.net

The movement of values is the substantial basis for progress, and so it is a key element of prediction. If we could imagine values as the wealth of nations, so it's own dynamic processes of reproduction into the techno-economic and production relations, their conflictiveness and resolving conflicts through the progress, their socialization and socialization of economy on the whole, transformed it from "cost production" to the value and lead to the development of socio-economic systems. So, the discreteness of reproduction and the cost of progress differentiate all values into the value of lifelines and the value of development and its next transformation to value of reproduction. This is the past and present. And what is tomorrow? All methods of extrapolation in identifying the objective function, that is proposed by some authors [1, p. 5] only transmits the functionality of last temporal period and thus can not be regarded as an objective prediction method. This statement is not purely empirical conclusion but is derived from practical calculations. This statement is not purely empirical conclusion but is derived from practical calculations. Perhaps, there is the methodological conflict applying the methodology of economic cycle and the "life cycle", according to which they are trying to calculate the temporal periods of phases and the levels of the extremum of oscillation economic indicators. Ignorance of substantiality of dynamics value and its functional directioning at reproduction, making emphasis on the actualization of determinants of its elements in researches, all of this converts the methodology of Foresight only in one of other methods of short prognoses.

Studies. The financial potential of the depreciation fund, endowed in fact by primary functionality, is not integrated into the economic turnover and funding of innovation and technological development of economic systems in innovational dynamics. In this time, interconnection "profit – amortization", if we take it as functionally relevant, clearly indicates that generating the profit should be considered exactly as object for financing in economic systems. It is too important in resolving of problems

of foresight. Also, it is an important indicator for the prediction of structural changes in economic systems. We should also unify the dynamic model of development of innovation and technology and the model of economic cycle for resolving of targets of foresight. Let's partly consider the graph on diagram (Fig. 1) of functional interaction indicators of innovation factors *DD* (depreciation deductions) and *IA* (intangible assets).

So we can see two fixed periods in which the density of the interaction of these factors is "max". This means that the nearness of realisation of factorial components was established, that leads to forming the substantial unit of growth (see point of intersection graphs *DD* and *IA* in 2002 and 2010). How can we interpret it? Let's write as follows:

$$\Delta DD_{2002-2010} = \Delta NA_{2002-2010} \quad (1)$$

or

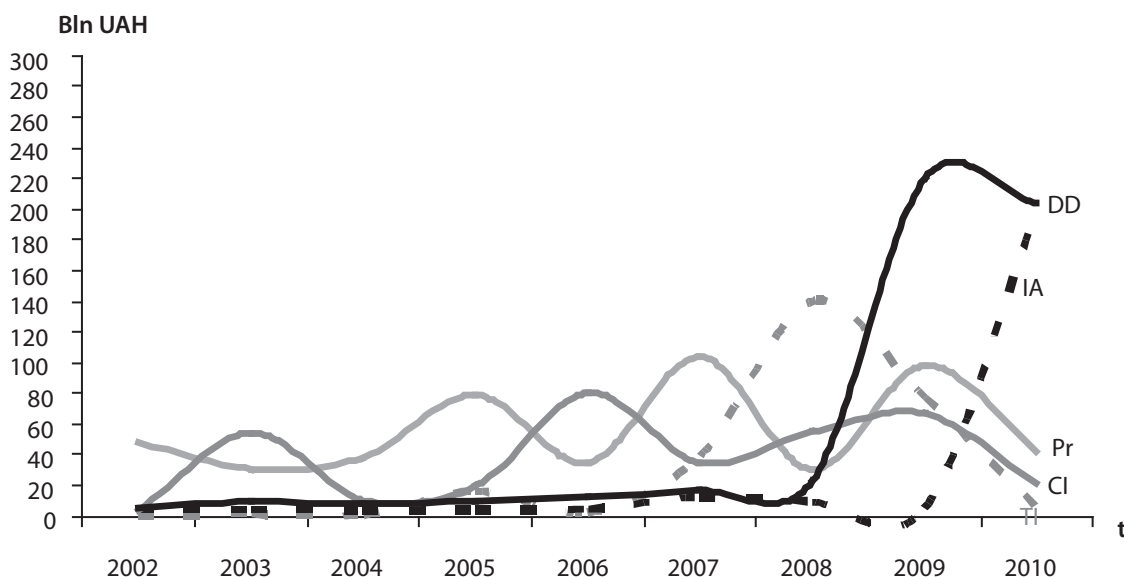
$$DD'_{2002-2010} = IA'_{2002-2010} \quad (2)$$

So in every period, the installation of linearity of index *DD* and *IA* leads to sustainable equality

$$DD'_{2002-2010} = IA'_{2002-2010} \rightarrow 0 \quad (3)$$

The development is latent in this condition. Actually, there isn't any technological shift. Its dynamics is implemented in the production of reproductive potential. We can characterize this period as "production in the transformation from productivity ↔ concentration". Technological shift is characterized by synchronous and equally directed changes of innovation factors of depreciation deductions (*DD*) and the total cost of intangible assets (*IA*). Respectively, by transforming the linearity of factors to a linear functional realizing them, there occurs the maximization of linearity of interconnections of factors together with loss of the linearity of the indicators dynamic of these factors. So a new numerical order of equality in the system of equations of the dynamic of balance of development is formed:

$$\begin{cases} DD_n = IA_n \\ \Delta development = b_0 \end{cases} \quad (4)$$

Key 1: *DD* – total cost of depreciation deductions; *IA* – total cost of intangible assets; *Pr* – profit; *CI* – Volume of capital innovation; *TI* – Volume of technology innovations.

Fig. 1. Model of innovation activity of the field of mechanical engineering in Kyiv,

By author.

¹ – here and hereinafter symbols are used in this sense.

In our example this equation corresponds to the base of economic growth in 2010 ($DD_{2010} = IA_{2010}^2$). Thus, the volume increases of DD and IA during the technological shift, between two technological transformations, shows the initial level of base cost of proportions of sharing of the new economic growth. This corresponds to parameter b_0 in the economic-mathematical models. For example: the cost for initialization of the reproduction in the new innovation cycle in the field of engineering in Ukraine is 198 billion UAH (or 24.75 billion USD)³. At the same time, on the hands of the population of Ukraine in March 2012 it was 195.0 billion UAH. This indicates the synchronization in time of the innovation reproduction processes and accumulation of common social funds. So we can unify them to the objective function. In other words, a new development cycle will not begin until a maximum linear interaction between all elements of the innovation dynamics will arise, like the next equality shows:

$$\begin{aligned} DD_{1(2002-2010)} &= IA_{1(2002-2010)} = \\ &= TI_{1(2002-2010)} = CI_{1(2002-2010)}. \end{aligned} \quad (5)$$

This is basic condition for method of prediction of systems progress, namely the moment of shifts in technological base of reproduction. So we can reproduce in models, based on available basic indicators of economic development, future configuration of elements in economic systems with the specified parameters. Main methodological precondition is functional unity of technological innovation (CI; TI) and financial factors, which in general view have a form of nonlinear interactions of factors of concentration resources of reproduction:

$$\begin{cases} Y = f(Ipr; Tech); f \Delta K(L; Tech) \\ Y(Pr; Q) = f(DD; IA; CI; TI). \end{cases} \quad (6)$$

So: the volume of concentration of resources of reproduction of innovation-technological type in economic systems is motivated by establishing a nonlinear convergence of factors of productivity of capital dynamics (CI, TI) and next transformation of value into the funds of reproduction (DD, IA)

For example: data (Table 1) fully corresponds with Fig. 1, where there is not dense correlation on all indicators in 2008. In the next period it changes by setting of linearity Ipr (2009) → TI (2009) and to the establishment of linear functions of reproduction in the functional implementation DD (2010) → CI (2010) → TI (2010).

$$Y = 0,9063 \cdot TI - 0,0053 \cdot CI. \quad (7)$$

Thus, the cycle of development is initiated under the influence of the realization of core innovative technology productiveness. It will not have any conditions during this time, necessary to initiate the next technological breakthrough, until forming full volume of distributed values of innovative factors of reproduction DD, IA, CI, TI. At the same time, the distribution of values into the factors of reproduction DD, IA, KI, TI initializes the technological gaps. The technological gaps and temporal gaps are tightly linked. Functionally, the temporal gaps are the factors of losing values.

Economic progress, gradually resolved the problem of reduction of temporal gaps motivated by the technologies. The smaller the productiveness of technology, the greater the temporal gap for the reproduction of the basic values and the more is their loss. Technology, throughout the history of mankind, solves the civilization problem that creates new quality of life – an issue of overcoming the temporal constraints. All technology and efforts of mankind will concern the solution of this problem. This is the base of the prediction methodology of the economic and civilization development.

Concerning the vectors of technological performance.

An important element of the proposed method is general direction of technological changes in economic systems, where vector directivity is used as substantiation of methodological approach in the theoretical description of the transformations of the economic systems as a whole.

So:

- ✦ the sequence of interrelated technological innovation will be described by finite vector, which is parallel to trajectory overcoming the limits in space (innovations in transport, to minimize transport time) and in time (the problem is solved by the Internet). This vector is systemic, consistent, linear, ascendant.
- ✦ each point of trajectory of development carries potential of transformation to all directions on stages of reproduction processes. Probabilistic growth points, let's call them "point of fulcrum" will be described by a finite vector;
- ✦ each point of finite vector should be regarded as a "point of fulcrum" for probabilistic scenarios of changes in configuration resources of reproduction;

Table 1

Calculation of correlation coefficients for the indexes of inovational-technology development of Ukrainian machine-bulding industry

2008 year	DD	Ipr	2009 year	DD	Ipr	2010 year	DD	Ipr
IA	0,510	0,603		0,722	0,672		0,106	0,098
CI	0,446	0,788		0,824	0,819		0,94	0,899
TI	0,239	0,27		0,264	0,988		0,389	0,973

By author.

In this case, there is initialization of relevant function of innovation – technological dynamics in the economic system. So, the total cost is distributed into the factors of innovation-technological development of TI and CI according to coefficients of the growth:

² Look at the Fig. 1.

³ This calculation corrected according with some data from the study: Флориан Грубер, Александр Дегельзеггер. Форсайт в сфере научно-технологического партнерства Европы и Юго-Восточной Азии // Форсайт. – 2010. – Т. 4, № 3. – С. 56 – 68 [6].

- ✦ length of the finite vector along which a finite number of alternatives is created, is determined by the potential of productivity of core technology. The start of distribution potential of vector is the endpoint of length of vector.

Accordingly, there is a fundamental amendment to the foresight of future economic systems of innovation type: *the number of probabilities of development any processes in innovation systems is limited*. There is no infinite number of possible scenario. Thus, there is in principle the possibility of mathe-

mathematical calculation of quantitative and qualitative parameters of configuration of any system on the specified term of prediction. Whence are the infinity alternatives of the prediction formed or why there are economic systems with different levels and the quality of reproduction? First of all we can say next: innovative technology in the start of introduction does not allow and does not provide "free up resources" with following their concentration in the funds of playback, so function "of resource consumption in production" is dominant: $f \text{ concentration resources} \rightarrow \min$. Consequently, there isn't any resource for the forming of alternatives. The principal restriction in time is a time for concentration of experience in the process of "production-consumption". It is complete development cycle in the "function of consumption" and forming point of growth.

Also we should take to attention next:

- ★ in the process of playback, all factors are focused on the point of correlation, where full resources are realized in own interaction and are replaced in form, quality and cost in the long run. Every alternative could be used; each point of vector of development initializes a number of finite vectors and generates the potential of "point of fulcrum";
- ★ all possible alternatives, which were realized in advance are potentially insignificant. They are covered by general vector with greatest potential of core technology, along which the rate of profit on global markets is formed, the technological level of the market's leaders and with corresponding set of competitive benefits.

So, in economic systems of innovative type, the counterparties realize the "point of fulcrum" asynchronously, thus affecting the ununiformity of the processes in economic environment. Situation with the incompleteness of consuming arises, when the firms with little potential for reproduction triggers function $f \text{ consumption in production} \rightarrow \max$. It leads to creation of potentially zero cost, pseudo innovative product. Consider the application of this approach to determine the circuit configuration of technological innovation cluster for which all possible economic benefits are generated by the trajectory of the vector, which is described by the equation:

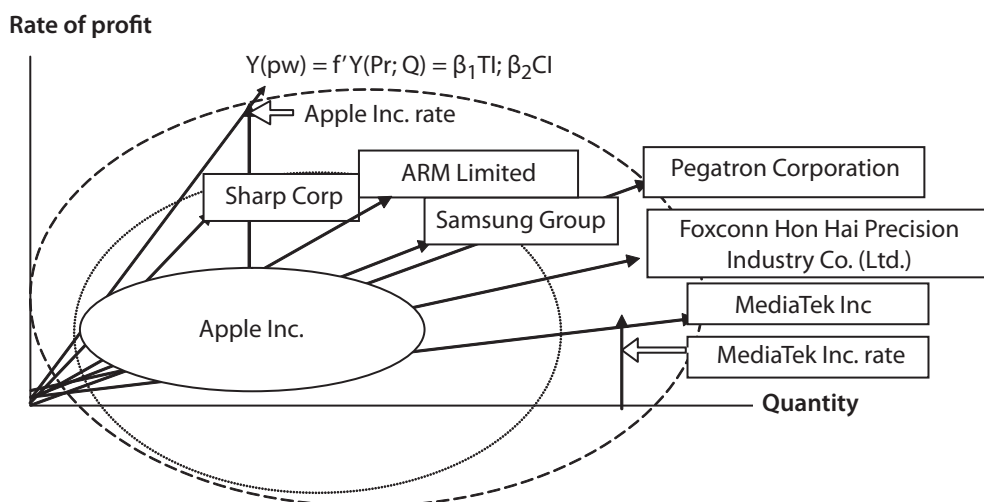
$$Y(pw) = f'Y(Pr; Q) = \beta_1 TI; \beta_2 CI. \quad (8)$$

This reads as follows: all possible economic benefits are generated along the finite vector trajectory, which is described by equation of derivative function "performance $\leftrightarrow$ efficiency" in the functional cycle of innovation: technological innovation $\leftrightarrow$ capital innovation. The processes of economical transformations can be represented in the effects the expansion in the models of mutual transition of qualitative characteristics of the interaction of reproduction factors. In mathematical model, these can be represented in changing restrictions of the functionality determinants of the target function. For example: there is production technology (company level), next is $\rightarrow$ technological base of production (innovative environment sector) generates $\rightarrow$ global innovation environment (knowledge environment). Centrifugal vectors are vectors of the reproduction, where position of world leadership and competitive advantages management is formed along their trajectory. So monopolization of reproduction happens.

For example: Hi-Tech cluster will be as follows, taking into account vectors of technological of compatibility of the interconnections in the reproduction process on a global scale. (Fig. 2).

Using this approach, the configuration of IT-cluster model⁴ was calculated (see fig. 2) according to vectors (see equation (8)) of the relationships of technology corporations. In this case the function $Y(Pr; Q) = \beta_1 TI; \beta_2 CI$ is based on technological productivity of Internet technologies of data transmission ($\beta_1 TI$) and its derivative hardware of technologies ($\beta_1 TI; \beta_2 CI$). For a given cluster, the Apple Corp is core with contour of technological compatibility of Samsung Group and Sharp Corporation. As periphery is the MediaTek Inc., Foxconn Hon Hai Precision Industry Co. (Ltd.), Pegatron Corporation. We can see (Fig. 2), the rate of profit for all clusters participants is limited by rate of the Apple Inc. So the main effect from technological innovations (TI) is in expansion of the width of the flow of reproduction of values through reducing temporal gaps in the reproduction processes. In practice the

⁴The methodological approach in substantiating the construction of diversified clusters proposed in Porter, M. Clusters and the new economics of competition, Harvard Business Review, 76(6). - 1998 pp. 77 - 81 [7].

Fig. 2. The Model basis on IT-cluster of technological compatibility vectors in reproduction

By author.

acceleration of productivity recoil of capital and concentration of depreciation fund due to growth of the accumulated volume of value happened. So the reduction of the temporal gaps also happens due to acceleration of the investment funds playback. In IT industries the cost of the capital is amortized regardless of the temporal characteristics of the technological cycle. Actually, the technological cycle is an infinitesimal minimized in time: $t \rightarrow 0$ (min) due to processing of information streams by computer systems.

Accordingly, the cost of technologies are completely differentiated and synchronized to the dynamics of creation and augmenting of knowledge, where the time factor is a functional basis. Hi-Tech special systems have any temporal gaps and hence the processes of amortization are approximated in them, they are equally directed and exactly identical to the dynamics of prices. Absence of temporal gaps, due to unclaimedness of time to overcome them and achieving synchronization of reproduction processes, speeds the formation of financial assets for playback on Hi-tech markets.

So, the main provisions of foresight method of innovation-technological development are the next:

- ✦ main methodical approach of forecasting is to overcome the functionality of time factor and transformation of it to the functional base of prognosis models;
- ✦ the duration of each cycle, from innovation to next innovation, will be determined according to time of full realization of the productiveness of the technological factor in reproduction, after that such technology goes into the category of the typical standard technologies, from field of reproduction (in the private case – expanded reproduction), to the sphere restoring (simple reproduction);
- ✦ the methodology of overcoming of temporal gaps could be used as a base for calculation of extremum points of cycles of reproduction, for synchronization and harmonization/unification of macro and micro-economic models of production and finance;
- ✦ innovation economy reduces cost of every new technological level of production in society to a minimum: $f_{econ} \rightarrow \min \text{ cost}$.

So we can propose the foresight innovation and technological development in global economic system (Fig. 3).

In this model the cause, order and sequence of steps of critical levels of innovation-technological development was reproduced, it includes the vectors of diffusion of productivity of the basic technology. The closest basic technological shift for the system of reproduction of the Earth will be described by the vector of transformation of efficiency of information technology into energy and transport technology cluster due to synchronization of innovation processes in the field of communication and transportation. The bilateral innovations from transport and from the "urban-cluster" will cause the intensity of innovation in the field of health and will generate a basic innovation for creation of «force fields» and innovation for "continued life of people". The critical level of technological productiveness will be held on the border of the axis of the technological transformation of economic mode of production into the intelligent playback system, for which the problem of replaying socio-humanitarian environment and living systems will stand in future.

CONCLUSIONS

1. The duration of each cycle from innovation to innovation will be determined by the time of full implementation of productivity of the technological factor of playback. After that, this technology moves into the category of recovery from the field of replay. The base to overcoming the devastating effects of cyclical development is convergence of methodology to overcome temporal gaps, synchronization and harmonization of macro and micro-economic models of production and finance.

2. The function of development has the properties of mutually inverse factors of transformation as such. This means that the resolving the problem of prediction lies in the area of economic turnover. Foresight can be created through calculating of parameters of installation of the linear approximation point of innovation factors of reproduction, such as: TI, CI, IA, and DD.

3. The main characteristic of the process of future development is the realization of ultimate quantity of alternatives for technology development, that are points of support for the implementation of next alternatives. These alternatives for development are limited in their own productiveness by the general vector of the technological productivity of core innovation technology. Every core innovation technology generates values and their further distribution into the potential of resources of the future development. Each economic system can generate their own alternative from own competencies experience, or using the resource of system, in which the technological base of development was generated. This is true for all economic systems of all levels of aggregation.

4. The main function for economy in society in the future is to reduce the cost of each following technological level of production to a minimum: $f_{econ} \rightarrow \min \text{ cost}$. This is an objective way to generate a greater ecosystem in the future. ■

REFERENCES

1. Белоусов Д. Р. Построение долгосрочного научно-технологического прогноза для России методом «Форсайт» / Д. Р. Белоусов, О. Г. Солнцев, М. Ю. Хромов // Проблемы прогнозирования. – 2008. – № 1. – С. 18 – 33.
2. Войнов И. В. Моделирование экономических систем и процессов. Опыт построения ARIS-моделей : монография / И. В. Войнов, С. Г. Подвина, Ф. И. Телегин. – Челябинск : Изд. ЮУрГУ, 2002. – 392 с.
3. Гапоненко Н. В. Форсайт. Теория. Методология. Опыт : монография / Н. В. Гапоненко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 239 с.
4. Ларуш Л. Новая парадигма. Стратегический обзор из США. 2013.04.13 / Л. Ларуш [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.youtube.com/watch>
5. Гоэбель М. Научно-технологическое сотрудничество ЕС и Украины: преимущества и барьеры / Мишель Ле Гоэбель, Дезире Пекарц, Катарина Хандлер, Клаус Шух // Форсайт. – 2011. – Т. 5. – № 3. – С. 44 – 57.
6. Грубер Ф. Форсайт в сфере научно-технологического партнерства Европы и Юго-Восточной Азии / Флориан Грубер, Александр Дегельзеггер // Форсайт. – 2010. – Т. 4. – № 3. – С. 56 – 68.
7. Porter M. Clusters and the new economics of competition / M. Porter // Harvard Business Review, 76(6). – 1998. – pp. 77 – 81.
8. Річна звітність емітентів цінних паперів. Система розкриття інформації емітентів цінних паперів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.smida.gov.ua>
9. Hines A. Thinking about the future: Guidelines for Strategic Foresight / Andy Hines, Peter Bishop // Social Technologies, 2006, 243 p.
10. Porter M. (2001). Strategy and the Internet / M. Porter. – Harvard Business Review, March 2001, pp. 62 – 78.
11. Porter M. Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility / Micheal E. Porter, Mark R. Kramer // Harvard Business Review. – 2006. – Pp. 78 – 94 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://hbr.org/2006/12/strategy-and-society-the-link-between-competitive-advantage-and-corporate-social-responsibility/ar/1>

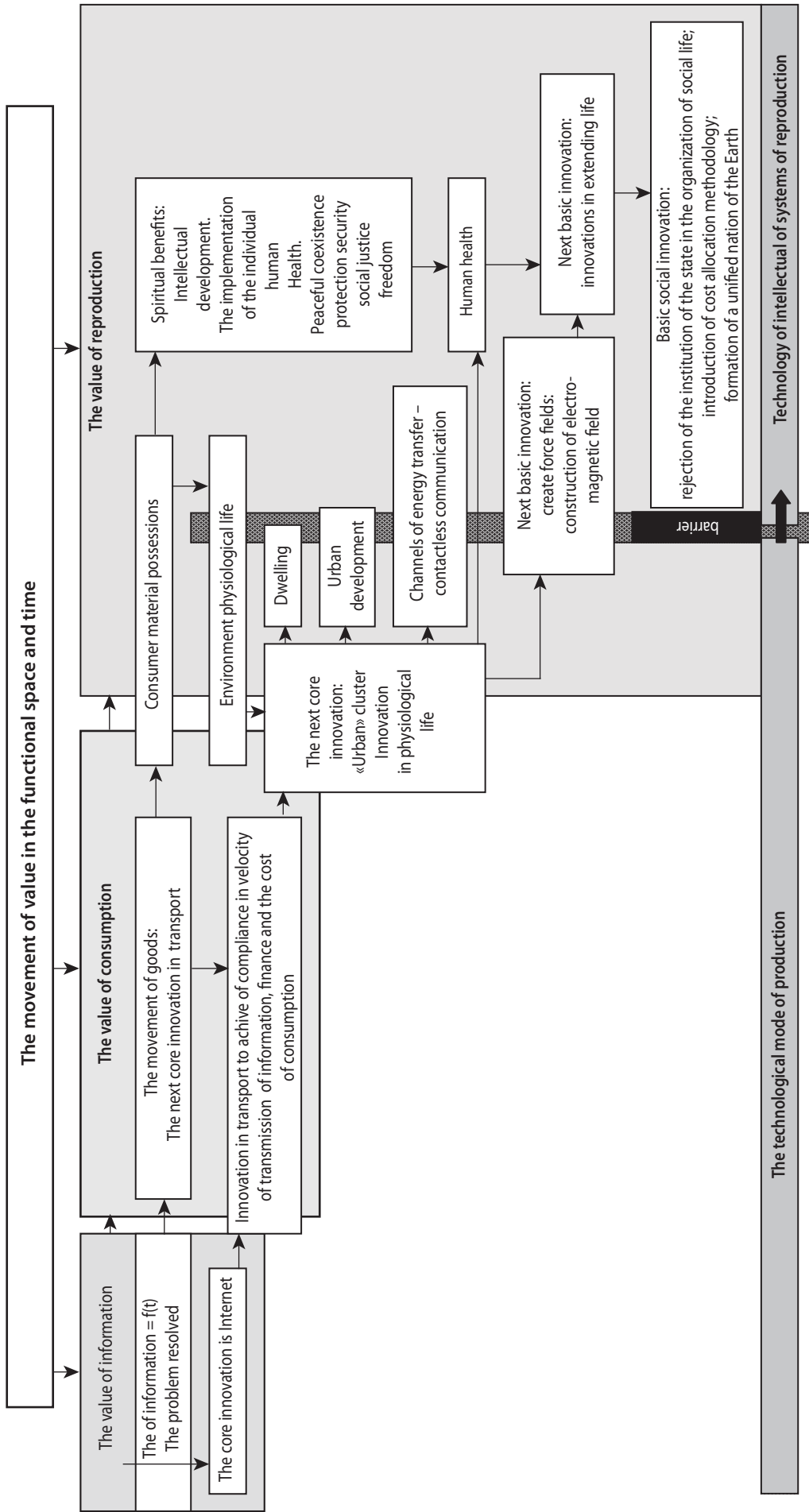

Fig. 3. The Model of foresight of innovational-technological development in economic systems

By autho.

REFERENCES

Belousov, D. R., Solntsev, O. G., and Khromov, M. Yu. "Postroenie dolgosrochnogo nauchno-tehnologicheskogo prognoza dlia Rossii metodom «Forsayt»" [Building a long-term scientific and technological forecast for Russia by "Foresight"]. *Problemy prognozirovaniia*, no. 1 (2008): 18-33.

Gaponenko, N. V. *Forsayt. Teoriia. Metodologiia. Opyt* [Forsyth. Theory. Methodology. Experience]. Moscow: YuNITI-DANA, 2012.

Gruber, F., and Degelzegger, A. "Forsayt v sfere nauchno-tehnologicheskogo partnerstva Evropy i Yugo-Vostochnoy Azii" [Foresight in science and technology partnerships in Europe and Southeast Asia]. *Forsayt*, vol. 4, no. 3 (2010): 56-68.

Hines, A., and Bishop, P. "Thinking about the future: Guidelines for Strategic Foresight". *Social Technologies* (2006).

Le Goebel, M., Pekarts, D., and Khandler, K. "Nauchno-tehnologicheskoe sotrudnichestvo ES i Ukrainy: preimushchestva i baryery" [Scientific and technological cooperation between the EU and Ukraine: benefits and barriers]. *Forsayt*, vol. 5, no. 3 (2011): 44-57.

Larush, L. "Novaia paradigma. Strategicheskii obzor iz SSHa" [The new paradigm. Strategic review of the United States]. <http://www.youtube.com/watch>

Porter, M. "Clusters and the new economics of competition". *Harvard Business Review*, no. 76 (6) (1998): 77-81.

Porter, M. "Strategy and the Internet". *Harvard Business Review*, March (2001): 62-78.

Porter, M. E., and Kramer, M. R. "Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility" <http://hbr.org/2006/12/strategy-and-society-the-link-between-competitive-advantage-and-corporate-social-responsibility/ar/1>

"Richna zvitnist emitentiv tsinnykh papieriv. Systema rozkryttia informatsii emitentiv tsinnykh papieriv" [The annual reports of issuers of securities. The system of disclosure of securities issuers]. <http://www.smida.gov.ua>

Voynov, I. V., Pudovkina, S. G., and Telegin, F. I. *Modelirovanie ekonomicheskikh sistem i protsessov. Opyt postroeniia ARIS-modeley* [Modeling of economic systems and processes. Experience in building ARIS-models]. Cheliabinsk: YuUrGU, 2002.

УДК 332.12 (477)

МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РИЗИКУ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ

© 2014 БЛУДОВА Т. В., ЧЕРЕВКО Д. Р.

УДК 332.12 (477)

Блудова Т. В., Черевко Д. Р. Моделювання економічного ризику для оцінювання рівня економічної безпеки регіонів

Метою статті є моделювання економічного ризику для оцінювання рівня економічної безпеки регіонів. У статті виокремлено основні загрози економічній безпеці регіону та представлено алгоритм оцінювання рівня економічної безпеки регіону. Розглянуто чинники впливу на значну диференціацію соціально-економічного розвитку регіонів України. Розглядається підсистема індикаторів зовнішньоекономічного регіонального розвитку (індикатори регіональних експортно-імпортних операцій та їх порогові значення) як складової рівня економічної безпеки регіону. Показано тісний взаємозв'язок між елементами зовнішньоторговельної сфери та економікою країни, що в цілому обумовлює необхідність ефективної державної політики, спрямованої на оптимізацію всіх процесів і ліквідацію диспропорцій між рівнями соціально-економічного розвитку регіонів.

Ключові слова: соціально-економічний регіональний розвиток, прогнозний сценарій розвитку регіону, макроекономічні моделі, економічна безпека регіону, індикатори, порогові значення.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул:** 9. **Бібл.:** 13.

Блудова Тетяна Володимирівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри вищої математики, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: bltavl@ukr.net

Черевко Дмитро Радійович – старший викладач кафедри регіональної економіки, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: dcher@ukr.net

УДК 332.12 (477)

Блудова Т. В., Черевко Д. Р. Моделирование экономического риска для оценки уровня экономической безопасности регионов

Целью статьи является моделирование социально-экономического регионального развития. В статье выделены основные угрозы экономической безопасности региона и представлен алгоритм оценки уровня экономической безопасности региона. Рассмотрены факторы влияния на значительную дифференциацию социально-экономического развития регионов Украины. Рассматривается подсистема индикаторов внешнеэкономического регионального развития (индикаторы региональных экспортно-импортных операций и их пороговые значения) как составляющей уровня экономической безопасности региона. Показана тесная взаимосвязь между элементами внешней торговли сферы и экономикой страны, что в целом обуславливает необходимость эффективной государственной политики, направленной на оптимизацию всех процессов и ликвидацию диспропорций между уровнями социально-экономического развития регионов.

Ключевые слова: социально-экономическое региональное развитие, прогнозный сценарий развития региона, макроекономические модели, экономическая безопасность региона, индикаторы, пороговые значения.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул:** 9. **Библ.:** 13.

Блудова Тетяна Владимировна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры высшей математики, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: bltavl@ukr.net

Черевко Дмитрий Радиевич – старший преподаватель кафедры региональной экономики, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: dcher@ukr.net

UDC 332.12 (477)

Bludova T. V., Cherevko D. R. Simulation of Economic Risk to Assess the level of Economic Security of Regions

The aim of the article is modeling of socio-economic regional development. The article highlights the main threats to the economic security of the region and presents an algorithm for estimating the level of economic security in the region. The factors of influence on significant differentiation of socio-economic development of the regions of Ukraine were considered. The sub-system external economic indicators of regional development (indicators of regional export and import operations and their thresholds) were considered as a component of economic security in the region. The close relationship between the elements of the foreign trade sector and the country's economy, which generally leads to the need for effective public policies aimed at optimization of all processes and the elimination of disparities between the levels of socio-economic development of regions.

Key words: socio-economic regional development, the forecast scenario in the region, macroeconomic models, the economic security of the region, indicators, thresholds.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 9. **Bibl.:** 13.

Bludova Tetiana V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Higher Mathematics, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: bltavl@ukr.net

Cherevko Dmytry R. – Senior Lecturer of the Department of Regional Economics, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Pere-mogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: dcher@ukr.net

REFERENCES

Belousov, D. R., Solntsev, O. G., and Khromov, M. Yu. "Postroenie dolgosrochnogo nauchno-tehnologicheskogo prognoza dlia Rossii metodom «Forsayt»" [Building a long-term scientific and technological forecast for Russia by "Foresight"]. *Problemy prognozirovaniia*, no. 1 (2008): 18-33.

Gaponenko, N. V. *Forsayt. Teoriia. Metodologiia. Opyt* [Forsyth. Theory. Methodology. Experience]. Moscow: YuNITI-DANA, 2012.

Gruber, F., and Degelzegger, A. "Forsayt v sfere nauchno-tehnologicheskogo partnerstva Evropy i Yugo-Vostochnoy Azii" [Foresight in science and technology partnerships in Europe and Southeast Asia]. *Forsayt*, vol. 4, no. 3 (2010): 56-68.

Hines, A., and Bishop, P. "Thinking about the future: Guidelines for Strategic Foresight". *Social Technologies* (2006).

Le Goebel, M., Pekarts, D., and Khandler, K. "Nauchno-tehnologicheskoe sotrudnichestvo ES i Ukrainy: preimushchestva i baryery" [Scientific and technological cooperation between the EU and Ukraine: benefits and barriers]. *Forsayt*, vol. 5, no. 3 (2011): 44-57.

Larush, L. "Novaia paradigma. Strategicheskii obzor iz SSHA" [The new paradigm. Strategic review of the United States]. <http://www.youtube.com/watch>

Porter, M. "Clusters and the new economics of competition". *Harvard Business Review*, no. 76 (6) (1998): 77-81.

Porter, M. "Strategy and the Internet". *Harvard Business Review*, March (2001): 62-78.

Porter, M. E., and Kramer, M. R. "Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility" <http://hbr.org/2006/12/strategy-and-society-the-link-between-competitive-advantage-and-corporate-social-responsibility/ar/1>

"Richna zvitnist emitentiv tsinnykh papieriv. Systema rozkryttia informatsii emitentiv tsinnykh papieriv" [The annual reports of issuers of securities. The system of disclosure of securities issuers]. <http://www.smida.gov.ua>

Voynov, I. V., Pudovkina, S. G., and Telegin, F. I. *Modelirovanie ekonomicheskikh sistem i protsessov. Opyt postroeniia ARIS-modeley* [Modeling of economic systems and processes. Experience in building ARIS-models]. Cheliabinsk: YuUrGU, 2002.

УДК 332.12 (477)

МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РИЗИКУ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ

© 2014 БЛУДОВА Т. В., ЧЕРЕВКО Д. Р.

УДК 332.12 (477)

Блудова Т. В., Черевко Д. Р. Моделювання економічного ризику для оцінювання рівня економічної безпеки регіонів

Метою статті є моделювання економічного ризику для оцінювання рівня економічної безпеки регіонів. У статті виокремлено основні загрози економічній безпеці регіону та представлено алгоритм оцінювання рівня економічної безпеки регіону. Розглянуто чинники впливу на значну диференціацію соціально-економічного розвитку регіонів України. Розглядається підсистема індикаторів зовнішньоекономічного регіонального розвитку (індикатори регіональних експортно-імпортних операцій та їх порогові значення) як складової рівня економічної безпеки регіону. Показано тісний взаємозв'язок між елементами зовнішньоторговельної сфери та економікою країни, що в цілому обумовлює необхідність ефективної державної політики, спрямованої на оптимізацію всіх процесів і ліквідацію диспропорцій між рівнями соціально-економічного розвитку регіонів.

Ключові слова: соціально-економічний регіональний розвиток, прогнозний сценарій розвитку регіону, макроекономічні моделі, економічна безпека регіону, індикатори, порогові значення.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул:** 9. **Бібл.:** 13.

Блудова Тетяна Володимирівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри вищої математики, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: bltavl@ukr.net

Черевко Дмитро Радійович – старший викладач кафедри регіональної економіки, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: dcher@ukr.net

УДК 332.12 (477)

Блудова Т. В., Черевко Д. Р. Моделирование экономического риска для оценки уровня экономической безопасности регионов

Целью статьи является моделирование социально-экономического регионального развития. В статье выделены основные угрозы экономической безопасности региона и представлен алгоритм оценки уровня экономической безопасности региона. Рассмотрены факторы влияния на значительную дифференциацию социально-экономического развития регионов Украины. Рассматривается подсистема индикаторов внешнеэкономического регионального развития (индикаторы региональных экспортно-импортных операций и их пороговые значения) как составляющей уровня экономической безопасности региона. Показана тесная взаимосвязь между элементами внешнеторговой сферы и экономикой страны, что в целом обуславливает необходимость эффективной государственной политики, направленной на оптимизацию всех процессов и ликвидацию диспропорций между уровнями социально-экономического развития регионов.

Ключевые слова: социально-экономическое региональное развитие, прогнозный сценарий развития региона, макроекономические модели, экономическая безопасность региона, индикаторы, пороговые значения.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул:** 9. **Библ.:** 13.

Блудова Тетяна Владимировна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры высшей математики, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: bltavl@ukr.net

Черевко Дмитрий Радиевич – старший преподаватель кафедры региональной экономики, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: dcher@ukr.net

UDC 332.12 (477)

Bludova T. V., Cherevko D. R. Simulation of Economic Risk to Assess the level of Economic Security of Regions

The aim of the article is modeling of socio-economic regional development. The article highlights the main threats to the economic security of the region and presents an algorithm for estimating the level of economic security in the region. The factors of influence on significant differentiation of socio-economic development of the regions of Ukraine were considered. The sub-system external economic indicators of regional development (indicators of regional export and import operations and their thresholds) were considered as a component of economic security in the region. The close relationship between the elements of the foreign trade sector and the country's economy, which generally leads to the need for effective public policies aimed at optimization of all processes and the elimination of disparities between the levels of socio-economic development of regions.

Key words: socio-economic regional development, the forecast scenario in the region, macroeconomic models, the economic security of the region, indicators, thresholds.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 9. **Bibl.:** 13.

Bludova Tetiana V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Higher Mathematics, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: bltavl@ukr.net

Cherevko Dmytry R. – Senior Lecturer of the Department of Regional Economics, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Pere-mogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: dcher@ukr.net

Регіональні соціально-економічні системи належать до класу складних динамічних систем. Розробка прогнозного сценарію розвитку регіону є предметом системного аналізу і припускає використання цілого комплексу моделей, структура і клас яких уточнюються в ході досліджень. Отже, проблема відтворення регіональної економіки та управління соціально-економічним розвитком регіону та розробка і аналіз системних математичних моделей, що описують динаміку соціально-економічних систем і моделювання економічного ризику для оцінювання рівня економічної безпеки регіонів, є актуальною проблемою [4].

Відмітимо, що розв'язанню проблем оцінювання та управління економічною безпекою держави і, зокрема, регіонів присвячено ряд публікацій, в яких автори досліджують загрози економічній безпеці, приводять їх класифікацію та аналіз, пропонують методики для кількісної оцінки економічної безпеки та механізми реалізації її стратегії. Макро-економічний рівень проблеми розглядається в роботах Л. Н. Абалкіна, С. Н. Глазьева, В. С. Загашвілі, Е. А. Олейнікова, С. А. Панова, В. К. Сенчагова, В. Тамбовцева, А. І. Татаркіна. Регіональні аспекти проблеми економічної безпеки представлені в роботах Ю. П. Алексеєва, Б. І. Богданова, С. А. Вашанова, В. М. Гейця, А. Г. Грандберга, В. І. Грішина, А. Н. Іларіонова, Н. Н. Колосовського, Т. І. Лебедевої, Д. С. Львова, В. І. Мунтіяна, Г. А. Пастернака-Тарануценка, А. О. Полинєва, О. С. Пчелінцева, Б. М. Штульберга, В. Т. Шлемка.

У науковій літературі проблему формування концепцій планування і прогнозування, а також математичного моделювання соціально-економічних регіональних систем досліджували зарубіжні та вітчизняні математики та економісти: Д. Алмон, А. Г. Аганбегян, М. М. Албегов, К. А. Багріновський, Л. Вальрас, А. Голдбергер, А. Г. Гранберг, Дж. Дебре, А. В. Егорова, А. А. Ємельянов, Е. Денісон, П. Дуглас, Е. Домар, Р. Солоу, А. Клейн, Дж. Кейнс, Ч. Кобб, В. Леонтьєв, В. Л. Макаров, А. Маршалл, Я. Тінберген, Дж. Форрестер, Н. П. Федоренко, Р. Харрод, Д. Ерроу.

Разом з тим тематика наукових досліджень, пов'язана з оцінкою диференціації регіональної структури країни по темпах регіонального розвитку, недостатньо висвітлена. Це стосується і кількісної оцінки соціальних ефектів та управління в зовнішньоторговельній сфері. У зв'язку з цим виникає необхідність вдосконалення і розробки теоретико-методологічних підходів і математичного інструментарію порівняльної оцінки стійкості економічного розвитку і безпеки українських регіонів [1].

Підкреслимо, що найвищий ступінь ефективного економічного розвитку регіону досягається за умови, що вся система показників знаходиться в межах своїх порогових значень, причому величина відхилення від них індикаторів, скажімо, що характеризують зовнішньоторговельні потоки, характеризує стан регіону як задовільний, передкризовий, кризовий, критичний [3].

Оцінювання рівня економічного ризику експортно-імпорتنних операцій регіону є одним з найважливіших етапів ризикології в зовнішньоекономічній діяльності [2]. Питанням ризикології присвячені праці вітчизняних і зарубіжних вчених: Альгіна А. П., Балабанова І. Т., Бланка І. А., Вейла П., Гафта М. Г., Дюбуа Д., Кардаша В. А., Кернса К., Кофмана Л., Льюїса Р. Д., Портера М., Поспелова Г. С., Рогова М. А., Роуза П., Сааті Т., Прада А., Фішберна П., Хакена Г., Холта Р. Н., Юдіна Д. Б. та інших.

Відомо, що ризики зовнішньоторговельних операцій регіону пов'язані з обсягами експорту та імпорту, внутріш-

німи цінами, зміною курсів національних валют, процентними ставками, обсягами сукупного попиту і ВВП, рівнями зайнятості та в цілому впливають на макроекономічну рівновагу [6]. На сьогодні дану тематику досліджують у своїх працях такі українські вчені, як Вітлінський В. В., Ястремський О. І. та інші.

Разом з тим, враховуючи складність процесу експортно-імпорتنних операцій регіону, недостатньо вивчені питання економіко-математичного моделювання ризику зовнішньоторговельних регіональних потоків, що в проблемі відтворення регіональної економіки і оцінювання рівня економічної безпеки регіону відіграють значну роль [5].

Тому проблеми дослідження моделей і методів економіко-математичного моделювання ризику зовнішньоторговельних операцій регіону є актуальними.

Характерною особливістю сучасного стану розвитку зовнішньоторговельної діяльності України є глибокі зміни у співвідношенні динаміки можливостей загальнодержавного і регіонального рівнів експортної діяльності та, відповідно, посилення експортної активності регіонів [8].

Зауважимо, що рівень і темпи зростання експорту товарів і послуг значною мірою обумовлюють стан ліквідності регіону і є найважливішим показником його платоспроможності [12]. Вважається, що зниження обсягів експортної виручки веде до збільшення ймовірності неплатоспроможності, а значить, і рівня ризику регіону. Причина короткострокових скорочень доходів від експорту криється, як правило, в циклічних коливаннях світового попиту і світових цін, а також у збоях в пропозиції [13]. У загальному випадку до коливань експортної виручки більше схильні регіони із сильною географічною або продукто-специфічною концентрацією експорту, ніж економіки з диверсифікованою експортною структурою.

Тисний взаємозв'язок між елементами зовнішньоторговельної сфери та економікою країни в цілому обумовлюють необхідність ефективної державної політики, спрямованої на оптимізацію всіх процесів і ліквідацію диспропорцій між рівнями соціально-економічного розвитку регіонів. Зважаючи на це, проблема встановлення порогових значень для системи індикаторів регіональних імпортно-експортних потоків є значущою при визначенні рівня економічної безпеки регіону [9].

Для подальшого розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіонів країни та вдосконалення структури експортно-імпорتنних операцій як однієї зі складових економічної безпеки регіонів, запропоновано індикатори експортно-імпорتنних операцій регіонів та їх порогові значення. Введені індикатори представлено в *табл. 1*.

У *табл. 1* використовуються такі позначення: *GRP* – (*gross regional product*), *ВРП* – валовий регіональний продукт; *EX_R* – загальний обсяг експорту регіону; *IM_R* – загальний обсяг імпорту регіону. Порогові значення індикаторів регіональних експортно-імпорتنних операцій вибираємо аналогічно індикаторам зовнішньої торгівлі країни.

У роботі [9] розглянуто систему двох сумісних випадкових величин *X* та *Y* регіональних експортно-імпорتنних потоків. Випадкова величина *X* статистично визначається як коефіцієнт експортної регіональної залежності. Аналогічно, випадкова величина *Y* статистично визначається як коефіцієнт імпорتنної регіональної залежності. Причому, величини *X* та *Y* безрозмірні та не залежать від темпів інфляції [9].

Таблиця 1

Індикатори регіональних експортно-імпорتنних операцій

Назва коефіцієнта	Формула	Порогове значення коефіцієнта
Коефіцієнт покриття імпорту експортом у регіоні	$K_R = \frac{EX_R}{IM_R}$	$K_R > 1$
Коефіцієнт експортної регіональної залежності	$L^R_{exs} = \frac{EX_R}{GRP}$	$L^R_{exs} > 0,5$
Коефіцієнт імпорتنної регіональної залежності	$L^R_{ims} = \frac{IM_R}{GRP}$	$L^R_{ims} > 0,5$

Відомо, що структура експортних та імпорتنних потоків завжди досить точно відображає суттєві тенденції в розвитку економічної системи регіону. Аналіз галузевої, асортиментної структури зовнішньоторговельних операцій, джерел їх виникнення, ініціаторів міжнародних угод дає досить точне і досить повне уявлення про розвиток галузей, конкретних підприємств, про структуру ринку і т. п.

Дуже важливого значення в даному контексті набуває саме регіональний аспект трансформації структури експортно-імпорتنних потоків, що пов'язано, у першу чергу, з високим ступенем диференціації українських регіонів за рівнем розвитку виробництва, за кількісними та якісними показниками товарообігу, за динамікою економічного зростання, а також з різними умовами економічного розвитку регіонів: географічним положенням, природними умовами, соціальною сферою і т. п.

Деякі регіони були і будуть найближчим часом лідерами у сфері експорту. З іншого боку, регіони з регресивним розвитком економіки (збільшення впливу держави в економіці, піднесення аграрного комплексу і т. д.) не зможуть вийти в лідери за обсягами товарообігу із зарубіжними країнами [2].

Існує також низка інших факторів, що впливають на рівень зовнішньоторговельного товарообігу регіонів, це – політична і соціальна обстановка в регіоні, законодавчі аспекти і т. п. [7].

У цьому контексті дослідження граничних меж і кількісного аналізу ризику регіональних зовнішньоторговельних операцій є актуальною проблемою. У ході досліджень з'ясовано, що для деяких регіонів величини експортних і імпорتنних потоків можуть бути як залежні, так і незалежні між собою, але сумісні за часом. З метою подальших досліджень виокремлено деякі області Карпатського регіону, статистично-ймовірнісний аналіз яких дав можливість побудувати двовимірні нормальні закони розподілу ймовірностей. Задача дослідження граничних меж і кількісного аналізу ризику регіональних зовнішньоторговельних операцій зводиться до побудови такої області з використанням імовірнісного та геометричного підходів, зокрема, для визначення оптимальної області допустимого ризику імпортно-експортних потоків областей Карпатського регіону [10].

Подальші дослідження проведені на прикладі Львівської та Закарпатської областей Карпатського регіону.

Для Львівської області випадкові величини X і Y імпортно-експортних потоків незалежні: якщо $r_{xy} = 0, \sigma_x \neq \sigma_y$, то канонічне рівняння еліпса розсіювання випадкового вектора (X, Y) (границі області допустимого ризику імпортно-експортних потоків) буде:

$$\frac{(x-0.31)^2}{(\lambda \cdot 0.082523)^2} + \frac{(y-0.19)^2}{(\lambda \cdot 0.03981)^2} = 1. \quad (1)$$

Щільність ймовірності в кожній точці (x, y) еліпса розсіювання стала і в загальному випадку ($r_{xy} \neq 0, \sigma_x \neq \sigma_y$) дорівнює

$$f(x, y) = \text{const} = \frac{1}{2\pi\sigma_x\sigma_y} e^{-\frac{\lambda^2}{2}}. \quad (2)$$

Знайдемо рівняння головного еліпса розсіювання – рівняння границі області допустимого ризику D випадкових величин X і Y імпортно-експортних потоків для Львівської області, якщо довірчі ймовірності попадання випадкової величини (X, Y) в область, обмежену еліпсом, дорівнює 0,95 або 0,99. Отримаємо:

$$P((x, y) \in D) = \frac{1}{2\pi} \int_0^{\lambda} \int_0^{\rho} e^{-\frac{\rho^2}{2}} \rho d\rho = 1 - e^{-\frac{\lambda^2}{2}} = \begin{cases} 0.95 \\ 0.99 \end{cases} \Rightarrow \lambda^2 = \begin{cases} 5,9915 \\ 9,2103 \end{cases}$$

Таким чином, шукане рівняння головного еліпса розсіювання випадкових величин X і Y – границі області допустимого ризику D випадкових величин X і Y імпортно-експортних потоків для Львівської області має вигляд:

$$\frac{(x-0.31)^2}{(0.040802)^2} + \frac{(y-0.19)^2}{(0.009496)^2} = 1 \quad (\lambda^2 = 5,9915), \quad (3)$$

$$\frac{(x-0.31)^2}{(0.062722)^2} + \frac{(y-0.19)^2}{(0.0145968)^2} = 1 \quad (\lambda^2 = 9,2103). \quad (4)$$

Множина точок еліпсів є областю допустимого ризику імпортно-експортних потоків Львівської області за даними 2006 – 2012 рр. (рис. 1).

Для Закарпатської області диференціальна функція (щільність ймовірності) $f(x, y)$ імпортно-експортних потоків має такий вигляд:

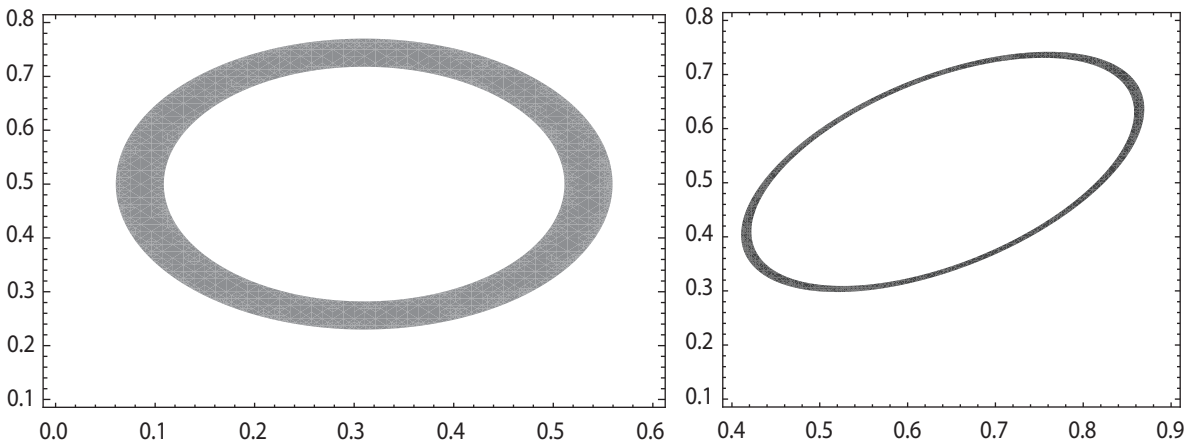
$$f(x, y) = \frac{1}{\pi \cdot 0.03486} \cdot e^{-\frac{1}{1.26795} \left(\frac{(x-0.64)^2}{0.0069} - 1.21 \cdot \frac{(x-0.64)(y-0.52)}{0.01743} + \frac{(y-0.52)^2}{0.0146} \right)}. \quad (5)$$

Область допустимого ризику імпортно-експортних потоків Закарпатської області з довірчою ймовірністю 0.95 та 0,99 має вигляд [11]:

$$\frac{(x-0.64)^2}{0.0156} - \frac{(x-0.64)(y-0.52)}{0.03257} + \frac{(y-0.52)^2}{0.0146} = 1, \quad (6)$$

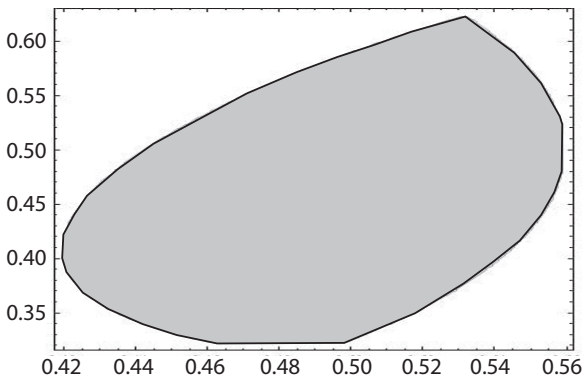
$$\frac{(x-0.64)^2}{0.0152} - \frac{(x-0.64)(y-0.52)}{0.03182} + \frac{(y-0.52)^2}{0.0322} = 1. \quad (7)$$

Для демонстрації розширення області допустимого ризику імпортно-експортних потоків Закарпатської області залежно від вибору довірчої ймовірності розглянемо інтервал [0.95, 0.99] (зовнішній еліпс 0.99, внутрішній – 0.95). (рис. 1).

Рис. 1. Звуження областей допустимого ризику імпортно-експортних потоків Закарпатської та Львівської областей

Знайдемо перетин областей (вибравши довірчу ймовірність 0.99), зображених на рис. 1, яку можна вважати спільною областю допустимого ризику регіональних зовнішньоторговельних операцій двох областей Карпатського регіону – Закарпатської та Львівської областей, яка дуже складна, тому опишемо навколо області прямокутник і знайдемо його межі геометрично (рис. 2).

Рис. 2. Область допустимого ризику у вигляді прямокутника імпортно-експортних потоків Львівської та Закарпатської областей з довірчою ймовірністю 0.99

Маємо розв'язки граничних точок в комплексній площині $(X; Y)$:

$$\begin{aligned} &(0.275428 - 0.490365i; -0.0954468 + 0.0333736i) \\ &(0.275428 + 0.490365i; -0.0954468 - 0.0333736i) \\ &(0.428495, 0.311225), \\ &(0.561893, 0.623563). \end{aligned}$$

Отже, одержимо прямокутник, який описано навколо спільної області перетину двох еліпсів, що визначається такими межами, що значно полегшує розрахунки в результаті переходу від складної до простої області, яка обмежує складну:

$$0.428 \leq x \leq 0.562, \quad 0.311 \leq y \leq 0.624. \quad (8)$$

Цю прямокутну область з деякою похибкою (площа незаштрихованої фігури в прямокутнику) можна вважати областю допустимого ризику імпортно-експортних потоків Львівської та Закарпатської областей з довірчою ймовірністю 0.99.

Можна обчислити ймовірність попадання двовимірної випадкової величини (X, Y) в область, що представляє собою прямокутник зі сторонами, паралельними осям координат, що визначається формулою:

$$\begin{aligned} P((x, y) \in R) &= P[(a < x < b)(c < y < d)] = \\ &= P(a < x < b) \cdot P(c < y < d) = \end{aligned} \quad (9)$$

$$= \left[\Phi\left(\frac{b - m_x}{\sigma_x}\right) - \Phi\left(\frac{a - m_x}{\sigma_x}\right) \right] \cdot \left[\Phi\left(\frac{d - m_y}{\sigma_y}\right) - \Phi\left(\frac{c - m_y}{\sigma_y}\right) \right].$$

Отже, побудувавши еліпси розсіяння для регіонів різних типів розвитку, що будуть областями порогових значень цих показників, стане можливим здійснювати порівняльне оцінювання економічної безпеки регіонів. Це дасть змогу здійснювати системний аналіз економічного розвитку регіону та вживати заходів як на місцевому рівні, так і на рівні держави щодо нейтралізації низки загроз його економічній безпеці.

ВИСНОВКИ

Отже, дослідження граничних меж і кількісного аналізу ризику регіональних зовнішньоторговельних операцій зводиться до побудови області перетину головних еліпсів розсіяння двовимірних нормальних законів експортно-імпортних потоків.

Таким чином, отримані результати та розроблені рекомендації є методологічною базою для формування рішень щодо розробки економіко-математичних моделей знаходження області економічного ризику зовнішньоторговельних операцій регіону. У подальшому передбачається продовження дослідження та оприлюднення отриманих результатів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть: нові пріоритети / М. І. Долішній. – К.: Наук думка, 2006. – 510 с.
2. Моделі ендогенного зростання економіки України / [В. М. Геєць, М. І. Скрипниченко, С. С. Шумська та ін.]; За ред. М. І. Скрипниченко // НАН України, ІЕтаП. – К., 2007. – 576 с.
3. Геєць В. М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк О. І., О. В. Баженова та інші; За ред. В. М. Гейця. – Харків: ВД «НЖЕК», 2006. – 239 с.
4. Павленко А. Ф. Основи регіональної діагностики / А. Ф. Павленко, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К.: Обрії, 2003. – 71 с.
5. Грандберг А. Г. Основи регіональної економіки / А. Г. Грандберг. – М.: ГУ ВШЕ, 2000. – С. 122.
6. Мунтян В. І. Економічна безпека України: монграфія / В. І. Мунтян. – К.: КВЦ, 1999. – 464 с.

7. Пономаренко В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. – Х. : ИНЖЭК, 2004. – 143 с.

8. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / За ред. А. І. Сухорукова. – К. : НІПМБ, 2003. – 64 с.

9. Блудова Т. В. Деякі підходи до оцінювання рівня економічної безпеки регіонів / Т. В. Блудова, Д. Р. Черевко // Економіка: проблеми теорії та практики. – ДНУ, 2009. – № 252. – С. 771 – 778.

10. Блудова Т. В. Знаходження сфери допустимого ризику регіональних експортно-імпортних операцій / Т. В. Блудова, Т. В. Манжос, Д. Р. Черевко // Формування ринкової економіки. – КНЕУ, 2009. – № 22. – С. 676 – 685.

11. Блудова Т. В. Теорія ймовірностей / Т. В. Блудова. – Л. : ЛБІ НБУ, 2005. – 318 с.

12. Матвієнко Р. О. Обґрунтування вибору економічної стратегії територіальної соціально-економічної системи / Р. О. Матвієнко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 4. – С. 167 – 171.

13. Медвідь В. Ю. Стратегія територіального економічного розвитку: теоретичний аспект / В. Ю. Медвідь // Економіка розвитку. – ХНЕУ, 2013. – № 1(65). – С. 48 – 51.

REFERENCES

Bludova, T. V., and Cherevko, D. R. "Деякі підходи до оцінювання рівня економічної безпеки регіонів" [Some approaches to the evaluation of economic security regions]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, no. 252 (2009): 771-778.

Bludova, T. V., Manzhos, T. V., and Cherevko, D. R. "Znakhodzhennia sfery dopustymoho ryzyku rehionalnykh eksportno-impornykh operatsii" [Finding areas of risk accepted regional export-import operations]. *Formuvannia rynkovoï ekonomiky*, no. 22 (2009): 676-685.

Bludova, T. V. *Teoriia imovirnostei* [Probability]. Lviv: LBI NBU, 2005.

Dolishnii, M. I. *Rehionalna polityka na rubezhi XX-XXI stolit: novi priorytety* [Regional policy at the turn of the XXI century: new priorities]. Kyiv: Naukova dumka, 2006.

Grandberg, A. G. *Osnovy regionalnoy ekonomiki* [Fundamentals of the regional economy]. Moscow: GU VShE, 2000.

Heiets, V. M., Skrypnychenko, M. I., and Shumska, S. S. *Modeli endohennoho zrostantia ekonomiky Ukrainy* [Models of endogenous economic growth in Ukraine]. Kyiv, 2007.

Heiets, V. M., Kyzym, M. O., and Klebanova, T. S. *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Simulation of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv: IN-ZhEK, 2006.

Metodychni rekomendatsii shchodo otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Guidelines on the assessment of the level of economic security of Ukraine]. Kyiv: NIPMB, 2003.

Muntian, V. I. *Ekonomichna bezpeka Ukrainy* [The economic security of Ukraine]. Kyiv: KVITs, 1999.

Matviienko, R. O. "Obhruntuvannia vyboru ekonomichnoi stratehii terytorialnoi sotsialno-ekonomichnoi systemy" [Justification of the choice of economic strategy of territorial socio-economic system]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4 (2013): 167-171.

Medvid, V. Yu. "Stratehiia terytorialnoho ekonomichnoho rozvytku: teoretychnyi aspekt" [The strategy of territorial economic development: a theoretical perspective]. *Ekonomika rozvytku*, no. 1 (65) (2013): 48-51.

Pavlenko, A. F., Oliinyk, Ya. B., and Stepanenko, A. V. *Osnovy rehionalnoi diahnostyky* [Through regional diagnosis]. Kyiv: Obrii, 2003.

Ponomarenko, V. S., Klebanova, T. S., and Chernova, N. L. *Ekonomicheskaiia bezopasnost regiona: analiz, otsenka, prognozirovanie* [The economic security of the region: analysis, evaluation, prediction]. Kharkiv: INZhEK, 2004.

ПРОГНОЗНІ МОДЕЛІ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ НА ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

© 2014 МАКСЮТА В. В.

УДК 331.101.6:339.37

Максюта В. В. Прогнозні моделі продуктивності праці на торговельних підприємствах

Метою статті є розробка двох прогнозних моделей продуктивності праці на прикладі торговельних підприємств та організацій системи Укоопспілки. Обґрунтовано, що найбільший вплив на підвищення продуктивності праці із досліджуваних 24 факторів має рентабельність основних фондів, тобто прибутковості підприємств. Запропоновано: використовувати надані прогнозні моделі продуктивності праці, що дозволить проводити різноманітні розрахунки процесу товарообороту, давати відповіді на питання стосовно прибутковості досліджуваних підприємств, а також моделювати майбутню фінансову ситуацію торговельних підприємств на основі вибору політики витрат на оплату праці та соціальні заходи.

Ключові слова: метод Фаррара – Глобера, модель прогнозування продуктивності праці, продуктивність праці, продуктивність праці на торговельних підприємствах, прогнозування продуктивності праці, фактори впливу на продуктивність праці.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 16. **Бібл.:** 8.

Максюта Вікторія Василівна – асистент, кафедра управління персоналом і економіки праці, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалю, 3, Полтава, 36014, Україна)

E-mail: wika--@mail.ru

УДК 331.101.6:339.37

Максюта В. В. Прогнозные модели производительности труда на торговых предприятиях

Целью статьи является разработка двух прогнозных моделей производительности труда на примере торговых предприятий и организаций системы Укоопсоюза. Обосновано, что наибольшее влияние на повышение производительности труда из изучаемых 24 факторов имеет рентабельность основных фондов, то есть прибыльности предприятий. Предложено: использовать предоставленные прогнозныи модели производительности труда, что позволит проводить различные расчеты процесса товарооборота, отвечать на вопрос о доходности исследуемых предприятий, а также моделировать будущую финансовую ситуацию торговых предприятий на основе выбора политики расходов на оплату труда и социальные мероприятия.

Ключевые слова: метод Фаррара – Глобера, модель прогнозирования производительности труда, производительность труда, производительность труда на торговых предприятиях, прогнозирование производительности труда, факторы влияния на производительность труда.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 16. **Библ.:** 8.

Максюта Виктория Васильевна – асистент, кафедра управления персоналом и экономики труда, Полтавский университет экономики и торговли (ул. Ковалю, 3, Полтава, 36014, Украина)

E-mail: wika--@mail.ru

UDC 331.101.6:339.37

Maksiuta V. V. Forecast Models of Labor Productivity on Trading Enterprises

The purpose of this paper is to develop two predictive models of productivity on the example of trading enterprises and organizations Ukoopspilka system. It was proved that the greatest impact on increasing productivity of the 24 factors that were studied has the profitability of fixed assets, i.e. the profitability of enterprises. It was proposed: to use the provided forward-looking model of labor productivity, which will carry out various calculations of the turnover process, answer questions about the profitability of the investigated enterprises, as well as to simulate the future financial situation of commercial enterprises on the basis of policy choices in labor costs and social activities.

Key words: Farrar-Glauber method, the prediction model of labor productivity, labor productivity, labor productivity in trade, forecasting productivity, factors affecting the performance of the labor.

Pic.: 2. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 16. **Bibl.:** 8.

Maksiuta Viktoriia V. – Assistant, Department of Personnel Management and Labour Economics, Poltava University of Economics and Trade (vul. Kovalya, 3, Poltava, 36014, Ukraine)

E-mail: wika--@mail.ru

За умов трансформації ринкової економіки забезпечити прибутковість та конкурентоздатність торговельних підприємств можливо шляхом досягнення оптимального рівня продуктивності праці. Розвиток продуктивності праці в найрозвиненішій галузі економіки – торгівлі – має істотні відмінності в порівнянні з іншими галузями. Тому розробка прогнозної моделі продуктивності праці сприятиме не лише забезпеченню підвищенню ефективності праці, а й розвитку торговельних підприємств в цілому.

Проблеми підвищення продуктивності праці досліджували: Л. І. Абалкін, В. В. Адамчук, А. М. Амосов, Д. П. Богиня, І. К. Бондар, І. М. Герчикова, В. К. Гупалов, Г. Емерсон, О. І. Здоров, А. В. Калина, В. В. Кривошей, М. Х. Мескон, Д. С. Сінк, Н. О. Павловська, Н. Я. Пітель, В. А. Плаксов, А. Ревенко, В. Філева, Ю. Фоміна, В. В. Шалімов та інші вчені. Саме їх розробки часто зорієнтовані на врахування передового досвіду управління продуктивністю праці. Незважаючи на численні дослідження науковців, недостатньо висвітлено питання прогнозування продуктивності праці, що призводить до загострення кризових явищ в економіці.

Розробка прогнозних моделей продуктивності праці на прикладі торговельних підприємств та організацій системи Укоопспілки, що дозволить підвищувати продуктивність праці не лише на торговельних підприємствах споживчої кооперації, а і на підприємствах торгівлі інших форм власності.

Метою прогнозування є зменшення ризику при розв'язанні поставлених завдань та прийнятті рішень стосовно їх реалізації. Для прогнозування продуктивності праці пропонуємо побудувати економіко-математичну прогнозну модель продуктивності праці. З цієї метою визначимо етапи побудови моделі, які можна представити у вигляді такої схеми (рис. 1).

Розглянемо послідовність виконання цих етапів та методи їх реалізації.

На I етапі – формування об'єкта прогнозування – визначення структури об'єкта та його властивостей – потрібно, перш за все, визначити фактори, які слід включити у прогнозну модель, позначивши їх незалежними змінними $X_1, X_2, \dots, X_n$, далі виділити результуючий фактор Y і дослідити вплив незалежних факторів на результуючий фактор Y .

Рис. 1. Етапи побудови прогнозної моделі продуктивності праці

При цьому повинна виконуватися умова лінійної незалежності, при якій фактори $X_1, X_2, \dots, X_n$ є не взаємозалежними між собою та не мають тісних зв'язків.

Серед досліджуваних показників впливу на продуктивність праці вважаємо доцільним виділити такі фактори:

- X_1 – товарообіг роздрібною торговою мережі;
- X_2 – чисельність працівників;
- X_3 – товарообіг мережі розташованої у сільській місцевості;
- X_4 – кількість магазинів;
- X_5 – торгова площа магазинів;
- X_6 – продовольчі магазини;
- X_7 – середня торгова площа на один магазин;
- X_8 – магазини розташовані у сільській місцевості;
- X_9 – товарообіг на 1 м² торгової площі, тис. грн;
- X_{10} – середній товарообіг у розрахунку на 1 магазин, тис. грн;
- X_{11} – продаж продовольчих товарів у торговій мережі, млн грн;
- X_{12} – продаж продовольчих товарів у торговій мережі у % до попереднього року у діючих цінах;
- X_{13} – питома вага продовольчих товарів у товарообороту, %;
- X_{14} – товарні запаси в торговій мережі, млн грн;
- X_{15} – товарні запаси продовольчих товарів у торговій мережі, млн грн;
- X_{16} – оборотність товарів, у днів;
- X_{17} – витрати, пов'язані з реалізацією та управлінням у торгівлі, у % до обороту;
- X_{18} – рентабельність основних фондів (прибуток у гривнях на 1000 грн ОФ);
- X_{19} – витрати на оплату праці, у % до обороту;
- X_{20} – відрахування на соціальні заходи, у % до обороту;
- X_{21} – середньомісячна заробітна плата, грн;

X_{22} – питома вага обороту мережі розташованої у сільській місцевості, %;

X_{23} – частка працівників з повною та базовою вищою освітою у загальній кількості працюючих, %;

X_{24} – частка працівників з неповною вищою освітою у загальній кількості працюючих, %.

Як залежний показник прогнозної моделі продуктивності праці розглянемо Y – середньомісячне навантаження (тис. грн), що визначає продуктивність праці досліджуваних підприємств. Велика кількість незалежних змінних $X_1, X_2, \dots, X_n$ може призвести до неадекватності моделі, тому необхідно виділити основні фактори впливу на дослідження їх взаємозв'язків, оскільки в реальних прикладних задачах незалежні змінні $X_1, X_2, \dots, X_n$ відображають економічні показники, які можуть бути взаємопов'язані між собою, а отже, і залежати один від одного.

Перейдемо до II етапу побудови прогнозної моделі продуктивності праці: виділення основних факторів впливу на продуктивність праці, виявлення їх підпорядкованості, ієрархічності, встановлення взаємозв'язку між ними. З метою реалізації сформованих завдань проаналізуємо статистичні дані за допомогою кореляційного аналізу. Застосування кореляційного аналізу є ефективним при визначенні зв'язку між двома показниками, що знаходяться в одній вибірці, або між двома різними вибірками при порівнянні показників за різний період часу.

Позначимо незалежні змінні $X_1, X_2, \dots, X_n$ вектором $X = (x_1, x_2, \dots, x_n)$. Тоді вектор $X = (x_1, x_2, \dots, x_n)$, координати якого визначаються статистичними даними досліджуваних факторів, називається допустимим розв'язком економіко-математичної прогнозної задачі. При цьому, як уже було зазначено, повинна виконуватися умова лінійної незалежності змінних $x_1, x_2, \dots, x_n$, тобто, дані фактори не повинні корелювати між собою. Тож дослідження взаємозв'язків між

елементами складових середньомісячного навантаження, що визначає продуктивність праці, і встановлення мультиколінеарності між ними є досить важливим моментом процесу побудови прогнозного моделі.

З цією метою необхідно встановити тісноту зв'язку між незалежними змінними $x_1, x_2, \dots, x_n$, визначивши матрицю парних коефіцієнтів кореляції та розрахувавши коефіцієнт множинної кореляції r , де $0 \leq r \leq 1$, який визначається таким чином:

$$r = \begin{pmatrix} r_{x_1x_1} & r_{x_1x_2} & \dots & r_{x_1x_n} \\ r_{x_2x_1} & r_{x_2x_2} & \dots & r_{x_2x_n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ r_{x_nx_1} & r_{x_nx_2} & \dots & r_{x_nx_n} \end{pmatrix} \quad (1)$$

Для аналізу досліджуваного процесу є необхідним знайти визначник матриці r : $|r|$. Числове значення визначника матриці (1) зазвичай належить відрізку $[0;1]$. При чому, якщо числове значення визначника визначається як $|r| = 0$, то можна стверджувати, що існує повна мультиколінеарність; якщо значення визначника рівне одиниці: $|r| = 1$, то мультиколінеарність у даному випадку відсутня.

Як правило, при розв'язанні прикладних задач значення визначника найчастіше знаходиться в межах: $0 < |r| < 1$. Якщо значення визначника наближається до нуля в даному інтервалі, то це говорить про те, що властивість мультиколінеарності між змінними існує, і навпаки, якщо значення визначника наближається до одиниці, то більша ймовірність того, що мультиколінеарність в даному випадку відсутня.

Для повного дослідження взаємозв'язків між незалежними факторами задачі x_i та x_j доцільно застосувати метод Фаррара – Глобера, алгоритм якого полягає в такому.

1. Стандартизація, тобто нормалізація незалежних змінних.

Оскільки вектори незалежних змінних визначені через $x_1, x_2, \dots, x_n$, то стандартизовані вектори для них обчислюються за формулами:

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{\sqrt{n\sigma_{x_j}^2}}, \quad (2)$$

де n – число спостережень в задачі;

m – число незалежних змінних;

$\bar{x}_j$ – середнє арифметичне деякої j -ої незалежної змінної;

$\sigma_{x_j}^2$ – дисперсія j -ої незалежної змінної.

2. Знаходження визначника r кореляційної матриці (1) і визначення множинного коефіцієнта кореляції за формулою:

$$r_{кр} = \frac{t}{\sqrt{t^2 + n - 2}}, \quad (3)$$

де t – табличне значення критерію Стюдента на рівні значимості $\alpha = 0,05$ і ступінь вільності $n - 2$.

3. Визначення проміжного критерію χ^2 для встановлення мультиколінеарності:

$$\chi^2 = -(n - 1 - (2m + 5)/6) \cdot \ln|r|. \quad (4)$$

Значення критерію, що визначено за формулою (4), порівнюється з табличним значенням даного критерію $\chi_{маб}^2$ на рівні значимості $\alpha = 0,05$ та при ступенях вільності $k = m(m - 1)/2$.

Якщо $\chi^2 < \chi_{маб}^2$, то серед незалежних змінних загальної мультиколінеарності відсутня, і на цьому дослідження

про наявність мультиколінеарності припиняють, оскільки $x_1, x_2, \dots, x_n$ є незалежними. Тобто досліджувані фактори впливу на середньомісячне навантаження, а отже продуктивність праці є незалежними і можуть бути включені в прогнозну модель задачі.

Якщо $\chi^2 > \chi_{маб}^2$, то серед незалежних змінних загальної мультиколінеарності існує, тому слід встановити, між якими безпосередньо змінними існує дана властивість.

4. Визначення матриці $C = r^{-1}$, яка є оберненою до матриці (1).

5. Обчислення F -критеріїв для кожної незалежної змінної задачі:

$$F_j = (c_{jj} - 1) \frac{n - m}{m - 1}, \quad (5)$$

де c_{jj} – діагональні елементи визначеної матриці C на попередньому кроці алгоритму.

Одержані значення критеріїв Фішера F порівнюємо з табличним значенням, яке необхідно визначити на рівні значимості $\alpha = 0,05$ і числах ступенів вільності $k_1 = n - m$ та $k_2 = m - 1$.

Тоді якщо $F_{jфакт} > F_{маб}$, то j -та змінна, що відображає фактори продуктивності праці, мультиколінеарна з іншими, тобто взаємозалежна від інших.

Для подальшого аналізу визначається коефіцієнт детермінації для кожної незалежної змінної за формулою:

$$R_{x_j}^2 = 1 - 1/c_{jj}. \quad (6)$$

6. Визначення частинних коефіцієнтів кореляції за формулою:

$$r_{ij} = \frac{-c_{ij}}{\sqrt{c_{ii} \cdot c_{jj}}}. \quad (7)$$

7. Обчислення t -критеріїв для встановлення взаємозв'язку між факторами:

$$t_{ij} = \frac{r_{ij} \cdot \sqrt{n - m}}{\sqrt{1 - r_{ij}^2}}. \quad (8)$$

Фактичні значення t -критеріїв порівнюються з табличним значенням на рівні значимості $\alpha = 0,05$ і числах ступенів вільності $k = n - m$. Якщо $t_{ij} > t_{маб}$, то між незалежними змінними x_i та x_j мультиколінеарність існує, отже, між факторами впливу на продуктивність праці існує тісний зв'язок [2]. Якщо такий зв'язок існує, необхідно визначити, чи супроводжується зростання одного показника зростанням (позитивна кореляція) або зниженням (негативна кореляція) іншого.

Кореляція вважається сильною, якщо значення множинного коефіцієнта вище 0,7; якщо його значення перевищує 0,9, то кореляція, а отже і взаємозв'язок між факторами, вважається дуже сильним. Для формування висновків про тісноту зв'язку між незалежними змінними слід врахувати обсяг вибірки: чим більша вибірка, тим більш достовірною є величина отриманого коефіцієнта кореляції.

За статистичними показниками та на основі сформульованого алгоритму за методом Фаррара – Глобера побудуємо кореляційну матрицю взаємозв'язків факторів впливу між собою та визначимо ступінь впливу вибраних факторів на середньомісячне навантаження (продуктивність праці) за 2002 – 2013р.р. [1, 3, 4, 5, 6, 7, 8].

Результати розрахунку зв'язку між факторами, що відповідають незалежним змінним $X_1, X_2, \dots, X_n$, представимо в табл. 1 у вигляді кореляційної матриці.

Кореляційна матриця взаємозв'язку факторів впливу на середньомісячне навантаження (продуктивність праці) за 2002 – 2013 рр.

Показник	Товарообіг роздрібною торговою мережею	Чисельність працівників	Товарообіг мережі, розташованої в сільській місцевості	Кількість магазинів	Торгова площа магазинів	Продовольчі магазини	Середня торгова площа на 1 магазин	Магазини, розташовані в сільській місцевості	Товарообіг на 1 м ² торгової площі, тис. грн	Середній товарообіг у розрахунок на 1 магазин, тис. грн	Продаж продовольчих товарів у торговельно-сервісній мережі, млн грн
X ₂ – чисельність працівників	-0,2658	1									
X ₃ – товарообіг мережі розташованої у сільській місцевості	0,9926	-0,2523	1								
X ₄ – кількість магазинів	-0,9661	0,1076	-0,9747	1							
X ₅ – торгова площа магазинів	-0,9742	0,1442	-0,9813	0,9987	1						
X ₆ – продовольчі магазини	-0,9699	0,1019	-0,9729	0,9978	0,9960	1					
X ₇ – середня торгова площа на 1 магазин	0,8505	0,0115	0,8622	-0,8896	-0,8784	-0,8906	1				
X ₈ – магазини розташовані у сільській місцевості	-0,9748	0,1193	-0,9781	0,9980	0,9976	0,9995	-0,8879	1			
X ₉ – товарообіг на 1 м ² торгової площі, тис. грн	0,9838	-0,3808	0,9634	-0,9237	-0,9383	-0,9294	0,7895	-0,9371	1		
X ₁₀ – середній товарообіг у розрахунок на 1 магазин, тис. грн	0,9920	-0,2807	0,9732	-0,9426	-0,9534	-0,9509	0,8201	-0,9570	0,9931	1	
X ₁₁ – продаж продовольчих товарів у торговельно-сервісній мережі, млн грн	0,9742	-0,4297	0,9679	-0,9126	-0,9271	-0,9145	0,7762	-0,9237	0,9831	0,9745	1
X ₁₂ – продаж продовольчих товарів у торговельно-сервісній мережі, у % до попереднього року у діючих цінах	0,5428	-0,3558	0,4694	-0,4530	-0,4779	-0,4666	0,3317	-0,4768	0,6630	0,6286	0,5853
X ₁₃ – питома вага продовольчих товарів у товарообігу, %	1,0000										
X ₁₄ – товарні запаси в торговельно-сервісній мережі, млн грн	-0,5805	1,0000									
X ₁₅ – товарні запаси продовольчих товарів у торговельно-сервісній мережі, млн грн	-0,5680	0,9979	1,0000								
X ₁₆ – оборотність товарів, у днів	0,3025	-0,9079	-0,9221	1,0000							
X ₁₇ – витрати, пов'язані з реалізацією та управлінням у торговельно-сервісній мережі, у % до обороту	0,5558	-0,9015	-0,9038	0,9010	1,0000						
X ₁₈ – рентабельність основних фондів (прибуток у грн на 1000 грн ОФ)	-0,5462	0,9427	0,9544	-0,8551	-0,8132	1,0000					
X ₁₉ – витрати на оплату праці, у % до обороту	-0,0143	-0,6210	-0,6307	0,7925	0,7456	-0,5037	1,0000				
X ₂₀ – відрахування на соціальні заходи, у % до обороту	-0,1576	-0,3682	-0,3790	0,4968	0,4245	-0,2993	0,8600	1,0000			
X ₂₁ – середньомісячна заробітна плата, грн	-0,4476	0,9647	0,9738	-0,9359	-0,8779	0,9614	-0,6789	-0,4420	1,0000		
X ₂₂ – питома вага обороту мережі, розташованої в сільській місцевості, %	0,3630	-0,1290	-0,1200	0,0988	0,2677	0,0431	0,3017	0,3118	0,0227	1,0000	
X ₂₃ – частка працівників з повною та базовою вищою освітою у загальній кількості працюючих, %	-0,4572	0,9208	0,9413	-0,9540	-0,8889	0,9046	-0,7315	-0,5043	0,9473	-0,148	1,000
X ₂₄ – частка працівників з неповною вищою освітою у загальній кількості працюючих, %	0,4861	-0,2392	-0,2436	0,1564	0,2436	-0,1143	0,0836	-0,0549	-0,1174	0,6512	-0,2843

Для подальшого дослідження щільності зв'язку між незалежними факторами $X_1, X_2, \dots, X_n$ і встановлення ступеню тісноти зв'язку, на основі сформульованого алгоритму визначаємо множинний коефіцієнт кореляції: $r_{кр} = 0,650668$, значення якого необхідно порівняти з парними коефіцієнтами кореляційної матриці $r(x_s, x_j)$ (табл. 2) та оцінити за заданою шкалою:

Таблиця 2

Шкала оцінювання тісноти зв'язку між факторами

$r < -0,9$	Зворотна слабка залежність
$r < -0,7$	Зворотна залежність
$r < -0,5$	Можлива зворотна залежність
$r > 0,5$	Можлива пряма залежність
$r > 0,7$	Пряма залежність
$r > 0,9$	Пряма дуже тісна залежність

Вибираємо такі фактори, для яких виконується умова $r(x_s, x_j) > r_{кр}$, оскільки це говорить про досить тісний зв'язок між факторами. Тоді ці фактори не слід включати в подальшому в прогнозі моделі продуктивності праці або включати по черзі.

На основі аналізу результатів табл. 1 [розраховано на основі джерел 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8]) дуже сильна кореляція спостерігається між такими факторами:

- 1) досить тісна залежність між факторами (x_1, x_3) , що відображають відповідно товарообіг роздрібною торговою мережі та товарообіг мережі, розташованої в сільській місцевості, оскільки коефіцієнт кореляції рівний 0,9926;
- 2) досить тісно корелюють фактори x_4, x_5 – кількість магазинів і торгова площа магазинів, для яких $r = 0,99$;
- 3) тісна кореляція спостерігається між факторами x_4, x_5, x_6 попарно, які визначають кількість магазинів, торгову площу магазинів і продовольчі магазини;
- 4) високий рівень кореляції між факторами $(x_4, x_8), (x_5, x_8), (x_6, x_8), (x_1, x_9), (x_3, x_9), (x_1, x_{10}), (x_1, x_{11}), (x_{14}, x_{15}), (x_{16}, x_{17}), (x_{15}, x_{18}), (x_{15}, x_{21}), (x_{18}, x_{21}), (x_{14}, x_{23}), (x_{14}, x_{23}), (x_{15}, x_{23}), (x_{14}, x_{23})$, про що свідчать значення парних коефіцієнтів між цими факторами, які наближаються до $r = 0,9$.

З табл. 1 спостерігаємо зв'язок між такими показниками, як середня торгова площа на 1 магазин і товарообіг роздрібною торговою мережі. Цей зв'язок досить очевидний, оскільки фактори зв'язані методами їх обчислення, і, таким чином, є залежними величинами.

Показники «товарообіг мережі, розташованої в сільській місцевості» і «середня торгова площа на 1 магазин» мають відносно високий коефіцієнт кореляції (0,8622), що вказує на наявність зв'язку між цими факторами, однак для наявності подібної залежності передумов не спостерігається, тому можемо зробити попередній висновок, що подібний збіг є випадковим.

Також можливо наявність залежності між показниками «середня торгова площа на 1 магазин» і товарообіг на 1 м² торгової площі, тис. грн, для яких $r = 0,7895$. Така залежність може існувати, якщо припустити, що ефективність товарообігу тим вище, чим більша торгова площа магазину, а отже, і наявність товару, але це малоімовірно, оскільки товарообіг залежить і від інших факторів.

Пара показників «витрати на оплату праці, у % до обороту» та «оборотність товарів, у днях» дає високий коефіцієнт кореляції (0,79 > 0,7), що свідчить про наявність впливу цих незалежних чинників один на одного.

Також згідно з показниками матриці можна припустити залежність в парах показників: «витрати на оплату праці, у % до обороту» – «витрати, пов'язані з реалізацією та управлінням у торгівлі, у % до обороту»; «відрахування на соціальні заходи, у % до обороту» – «витрати на оплату праці, у % до обороту».

Отже, застосування кореляційного аналізу дає уявлення про зв'язок між незалежними змінними, які відображають економічні фактори задачі, і представляє цінність з точки зору оцінки наявності зв'язку між ними. Для визначення більш точних кількісних оцінок є доцільним, на нашу думку, використати моделі якісної міри тісноти зв'язку між факторами впливу та результативними показниками продуктивності праці. Вважаємо ефективним для аналізу впливу факторів задачі на продуктивність праці використати методи регресійного та дисперсійного аналізу.

III етап. Формування прогнозної регресійної моделі продуктивності праці на основі виявлених і виділених факторів впливу.

Після встановлення мультиколінеарності, яка виявлена між відповідними факторами x_i та x_j , один з них виключаємо з розгляду або включаємо по черзі та розглядаємо різні регресійні залежності типу:

$$y = f(x_1, \dots, x_n), \quad (9)$$

де y – залежний результативний фактор;

$x_1, \dots, x_n$ – вектор досліджуваних незалежних змінних.

Для побудови прогнозної моделі, функція $f(x_1, \dots, x_n)$ повинна бути підібрана таким чином, щоб похибка моделі була мінімальною. Для цього використаємо лінійну регресійну модель:

$$y = f(x_1, \dots, x_n) = b_0 + b_1x_1 + \dots + b_nx_n, \quad (10)$$

врахувавши, що показником продуктивності праці робітників торговельного підприємства є середньомісячне навантаження, яке визначається відношенням товарообігу роздрібною торговою мережі та чисельністю працівників підприємства:

$$P = T / n, \quad (11)$$

де P – середній виробіток на одного працівника, грн;

T – розмір товарообігу за період у фактичних цінах, грн;

n – чисельність працівників підприємства, осіб.

Сформуємо базу даних для побудови прогнозної моделі продуктивності праці та обчислимо фактичні параметри (табл. 3).

Для подальшого прогнозу використаємо поліноміальну модель п'ятого ступеня:

$$Y_1 = 54777x^5 - 36330x^4 + 85702x^3 - 9689x^2 + 682,3x - 16,32$$

і логарифмічну

$$Y_2 = 11,299\ln(x) + 35,832.$$

IV етап. Аналіз побудованих прогнозних моделей продуктивності праці (середньомісячного навантаження). У побудованих прогнозних моделях коефіцієнти вектора b обчислюють за допомогою методу найменших квадратів. Якщо y_i визначає залежний досліджуваний фактор, а $\bar{y}$ – його середнє значення, що визначається за рівняння $y = bx$, де m – обсяг вибірки, то визначення коефіцієнтів рівняння регресії зводиться за методом найменших квадратів до мінімізації суми:

$$\sum_{i=1}^m (y_i - \bar{y}_i)^2 \rightarrow \min. \quad (12)$$

Розрахунок параметрів прогновної моделі

Рік	Товарообіг роздрібною торговою мережі, млн грн	Чисельність працівників, осіб	У, середньомісячне навантаження, тис. грн	(Т/об.)/чисельність
2002	1403,5	27568	2,20	0,050910476
2003	1509,5	28746	2,82	0,052511654
2004	1692,1	29879	3,57	0,056631748
2005	2130,4	31987	4,75	0,066602057
2006	2431,1	33278	5,77	0,07305427
2007	2727	34996	7,00	0,077923191
2008	3215	35140	9,10	0,091491178
2009	3309,2	29616	10,90	0,111736899
2010	3674,1	26619	14,60	0,138025471
2011	4249,4	26625	14,90	0,159601878
2013	4505,3	26632	15,20	0,169168669
2014	4761,2	26639	15,50	0,178730433
2015	5017,1	26646	15,80	0,188287173
2016	5273	26653	16,10	0,197838892

Для розв'язання задачі регресійного аналізу за методом найменших квадратів використовується функція дисперсії:

$$\sigma(b) = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^m (y_i - \bar{y}_i)^2. \quad (13)$$

Значення мінімуму функції знаходимо за методом диференціювання формули (12):

$$\begin{cases} \frac{ds(b)}{db_j} = 0, \\ j \in N_n. \end{cases} \quad (14)$$

Коефіцієнти, які визначаються як координати вектора b , дають можливість одержати вагу того чи іншого параметру у результативній прогнозній моделі, що відображається функцією регресії. Таким чином, дані коефіцієнти можна вважати аналогами коефіцієнтів кореляції в багатофакторній моделі.

При застосуванні методів регресійного аналізу є доцільним визначити коефіцієнт детермінації R^2 , що показує частку дисперсії відхилень значення залежної змінної від її середнього значення:

$$R^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^m (y_i - \bar{y}_i)^2}{\sum_{i=1}^m (y_i - \bar{y})^2}, \quad (15)$$

де y_i – значення залежної змінної, що досліджується;
 $\bar{y}_i$ – середнє арифметичне значення залежної змінної моделі.

Для розглядуваних вище моделей значення дисперсії відповідно рівні:

$R_1^2 = 0,996$; $R_2^2 = 0,9905$, що свідчать про достовірність моделей.

Verap. Прогнозування необхідних показників за побудованими прогнозними моделями продуктивності праці та визначення адекватності отриманих результатів.

За даними моделями можна отримати два види прогнозу стосовно залежної змінної економетричної моделі: точковий та інтервальний. Точковий прогноз за досліджуваними моделями представляє собою точкову оцінку значення залежної змінної регресійної моделі та дає можливість обчислити наближене середнє прогнозне значення цієї змінної.

Точкове прогнозне значення за функцією регресії обчислюється на основі рівняння регресійної моделі за такою залежністю:

$$y_{pr}^* = X'_{pr} \cdot B, \quad (16)$$

де X'_{pr} – визначається як транспонований вектор прогнозних значень незалежних змінних моделі; B – змінна, що визначає вектор оцінок параметрів моделі [1].

Визначають також інтервальний прогноз, який дає можливість визначити точні прогнозні значення залежної змінної y . Цей вид прогнозу являє собою інтервальну оцінку прогнозних значень залежної змінної моделі та визначається як інтервал, у який з певною заданою ймовірністю потрапляє значення залежної змінної, що розраховується за вибраною моделлю. Інтервальний прогноз для заданого значення залежної змінної моделі визначає інтервал, у який потрапляє визначене значення залежної змінної y в сукупності з наперед заданою ймовірністю.

Поле кореляції та графіки прогнозних моделей відображено на *рис. 2*.

Таким чином, використання запропонованих прогнозних моделей продуктивності праці дозволяє проводити розрахунки товарообороту, давати відповіді на питання стосовно прибутковості досліджуваних підприємств, а також моделювати майбутню фінансову ситуацію торговельних підприємств на основі вибору політики витрат на оплату праці та соціальні заходи.

ВИСНОВКИ

Зростання продуктивності праці в торгівлі є одним із факторів зростання обсягів товарообігу та прибутків торговельного підприємства.

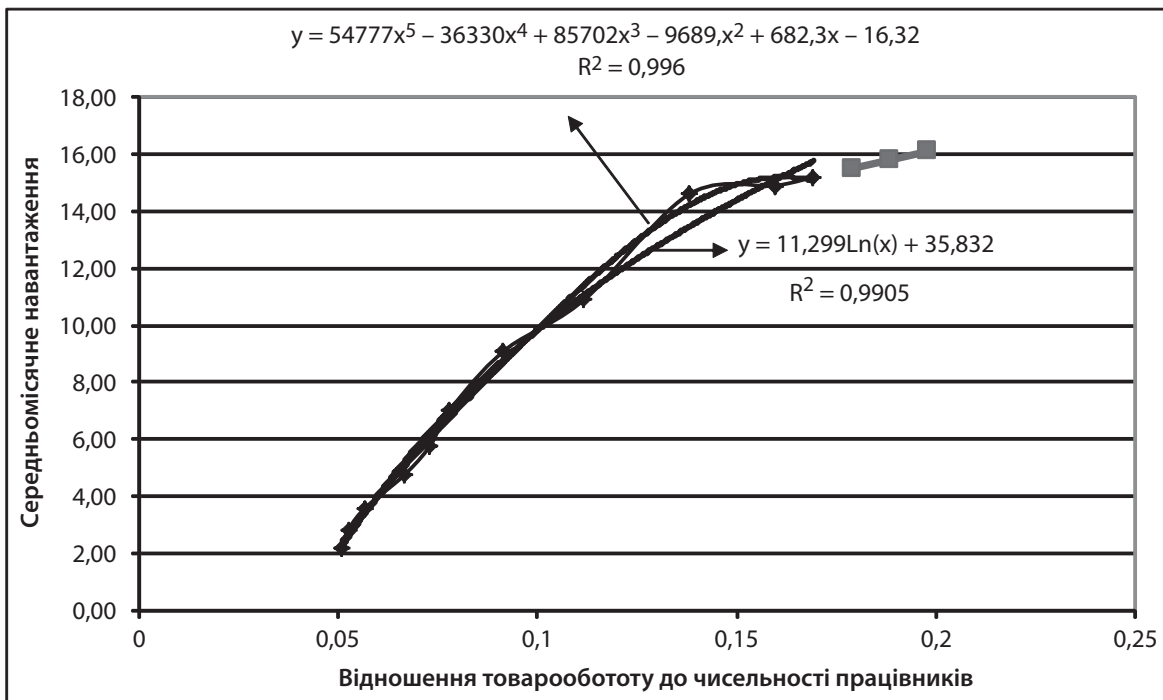

Рис. 2. Модель продуктивності праці (середньомісячного навантаження) у вигляді поліному п'ятого ступеню та логарифмічного ряду для змінної x за період 2002 – 2013 рр.

Наведені теоретичні дослідження економіко-математичних моделей показали, що найголовнішим у цьому процесі є підвищення рентабельності основних фондів.

Аналітичний процес теоретичних аспектів прогнозних моделей у розрізі дослідження продуктивності праці вказав на доцільність розрахунків парних коефіцієнтів кореляції та оцінки прибутковості підприємств.

Здійснюється індивідуальний підхід до визначення компонентів моделі, який витікає із залучення приросту показників за звітний період, що викликано особливістю накопичення інформації в межах року.

Розроблені економіко-математичні моделі прогнозування можна задіяти для визначення прогнозних величин продуктивності праці на торговельних підприємствах. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна служба статистики в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Лукьяненко І. Г. Економетрика / І. Г. Лукьяненко, Л. І. Краснікова. – К. : Знання, 1998. – 494 с.
3. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій системи Укоопспілки за 1999 – 2003 роки. – К. : Центральна спілка споживчих товариств України, 2004. – 140 с.
4. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій Кримспоживспілки, облспоживспілок за 2002 рік / ЦССТУ. Укоопспілка. – К., 2003. – 108 с.
5. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій Кримспоживспілки, облспоживспілок за 2004 – 2008 роки / ЦССТУ. Укоопспілка. – К., 2009. – 118 с.
6. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій Кримспоживспілки, облспоживспілок за 2009 рік / ЦССТУ. Укоопспілка. – К., 2010. – 107 с.
7. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій Кримспоживспілки, облспоживспілок за 2010 рік / ЦССТУ. Укоопспілка. – К., 2011. – 107 с.

8. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій Кримспоживспілки, облспоживспілок за 2013 рік / ЦССТУ. Укоопспілка. – К., 2014. – 96 с.

Науковий керівник – Костишина Т. А., д-р екон. наук, проф., зав. каф. управління персоналом і економіки праці, Полтавський університет економіки і торгівлі

REFERENCES

- Derzhavna sluzhba statystyky v Ukraini. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Lukianenko, I. H., and Krasnikova, L. I. *Ekonometryka* [Econometrics]. Kyiv: Znannia, 1998.
- Osnovni pokaznyky hospodarsko-finansovoi diialnosti pidpriemstv i orhanizatsii systemy Ukoopspilky za 1999 – 2003 roky* [Main indicators of economic and financial activity of enterprises and organizations of Ukoopspilka for 1999-2003]. Kyiv: Tsentralna spilka spozhyvchykh tovarystv Ukrainy, 2004.
- Osnovni pokaznyky hospodarsko-finansovoi diialnosti pidpriemstv i orhanizatsii Krymspozhyvspilky, oblspozhyvspilok za 2002 rik* [Main indicators of economic and financial activities of enterprises and organizations Krimpotrebsoyuz, oblspozhyvspilok 2002]. Kyiv, 2003.
- Osnovni pokaznyky hospodarsko-finansovoi diialnosti pidpriemstv i orhanizatsii Krymspozhyvspilky, oblspozhyvspilok za 2004 – 2008 roky* [Main indicators of economic and financial activities of enterprises and organizations Krimpotrebsoyuz, oblspozhyvspilok for 2004-2008]. Kyiv, 2009.
- Osnovni pokaznyky hospodarsko-finansovoi diialnosti pidpriemstv i orhanizatsii Krymspozhyvspilky, oblspozhyvspilok za 2009 rik* [Main indicators of economic and financial activities of enterprises and organizations Krimpotrebsoyuz, oblspozhyvspilok 2009]. Kyiv, 2010.
- Osnovni pokaznyky hospodarsko-finansovoi diialnosti pidpriemstv i orhanizatsii Krymspozhyvspilky, oblspozhyvspilok za 2010 rik* [Main indicators of economic and financial activities of enterprises and organizations Krimpotrebsoyuz, oblspozhyvspilok 2010]. Kyiv, 2011.
- Osnovni pokaznyky hospodarsko-finansovoi diialnosti pidpriemstv i orhanizatsii Krymspozhyvspilky, oblspozhyvspilok za 2013 rik* [Main indicators of economic and financial activities of enterprises and organizations Krimpotrebsoyuz, oblspozhyvspilok by 2013]. Kyiv, 2014.

АНАЛІЗ РІВНЯ РЕСУРСОЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ РІЗНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ І МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ ОСНОВНИХ ВИРОБНИЧИХ ФАКТОРІВ НА ФІНАНСОВІ-ЕКОНОМІЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

© 2014 ГАНГАЛ Л. С.

УДК 631.115:658.27

Гангал Л. С. Аналіз рівня ресурсозабезпеченості аграрних підприємств різних організаційно-правових форм і моделювання впливу основних виробничих факторів на фінансові-економічні результати діяльності суб'єктів господарювання

У статті проаналізовано рівень забезпеченості матеріально-технічними, трудовими та земельними ресурсами аграрних підприємств різних організаційно-правових форм. Визначено, які типи сільськогосподарських формувань використовують наявний ресурсний потенціал із найбільшою ефективністю. Досліджено існуючі проблеми формування раціональної структури основних виробничих ресурсів вітчизняних аграріїв. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу досліджено тісноту взаємозв'язку між обсягом залучених виробничих факторів і результативними показниками діяльності підприємства (прибутком, доходом, витратами), що стало підґрунтям для розробки економіко-математичних моделей даних залежностей. Проведено ранжування досліджуваних факторів за рівнем значущості їх впливу, визначено відсоток зміни результативного показника в результаті зміни кожного елемента ресурсного потенціалу. Запропоновані моделі розроблені для сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм, що дає можливість ефективно оптимізувати структуру виробничих ресурсів більшості типів агроформувань.

Ключові слова: аграрне підприємство, організаційно-правова форма, ресурсозабезпеченість, кореляційно-регресійний аналіз, модель.

Табл.: 6. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 8.

Гангал Людмила Сергіївна – аспірантка, кафедра економіки підприємства, Буковинський державний фінансово-економічний університет (вул. Манфреда Штерна, 1, Чернівці, 58000, Україна)

E-mail: lyudagls@mail.ru

УДК 631.115:658.27

UDC 631.115:658.27

Гангал Л. С. Анализ уровня ресурсообеспеченности аграрных предприятий различных организационно-правовых форм и моделирование влияния основных производственных факторов на финансово-экономические результаты деятельности субъектов хозяйствования

В статье проанализирован уровень обеспеченности материально-техническими, трудовыми и земельными ресурсами аграрных предприятий различных организационно-правовых форм. Определено, какие типы сельскохозяйственных формирований используют имеющийся ресурсный потенциал с наибольшей эффективностью. Исследованы существующие проблемы формирования рациональной структуры основных производственных ресурсов отечественных аграриев. С помощью корреляционно-регрессионного анализа исследована теснота взаимосвязи между объемом привлеченных производственных факторов и результативными показателями деятельности предприятия (прибылью, доходом, расходами), что стало основой для разработки экономико-математических моделей данных зависимостей. Проведено ранжирование исследуемых факторов по уровню значимости их влияния, определен процент изменения результативного показателя в результате изменения каждого элемента ресурсного потенциала. Предложенные модели разработаны для сельскохозяйственных предприятий разных организационно-правовых форм, что дает возможность эффективно оптимизировать структуру производственных ресурсов для большинства типов агроформирований.

Ключевые слова: аграрное предприятие, организационно-правовая форма, ресурсообеспеченность, корреляционно-регрессионный анализ, модель.

Табл.: 6. **Формул.:** 2. **Библ.:** 8.

Гангал Людмила Сергеевна – аспирантка, кафедра экономики предприятия, Буковинский государственный финансово-экономический университет (ул. Манфреда Штерна, 1, Черновцы, 58000, Украина)

E-mail: lyudagls@mail.ru

Hanhal L. S. Analysis of Resource Provision of Agricultural Enterprises of Different Organizational and Legal Forms and Simulation of the main Factors on the Financial and Economic Performance of the Business Entities

The article analyzes the level of logistical, labor and land resources of agricultural enterprises of different organizational forms. It was determined which types of agricultural units use the available resources most efficiently. The existing problems of forming a rational structure of the major productive resources of domestic farmers were studied. Using regression analysis it was investigated that the closeness of relationship between the amount of raised production factors and outcome indicators of the company (profit, income, expenditures), which became the basis for the development of economic and mathematical models of these dependencies. Ranging of the investigated factors on the level of importance of their influence was conducted, the percentage change in the effective index as a result of changes in each element of the resource potential was determined. The proposed models are developed for the agricultural enterprises of different organizational forms, which make it possible to effectively optimize the structure of production resources for most types of agricultural companies.

Key words: agricultural enterprise, organizational and legal form, resourcing, correlation and regression analysis, the model.

Tabl.: 6. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 8.

Hanhal Lyudmyla S. – Postgraduate Student, Department of Enterprise Economics, Bukovina State Finance and Economics University (vul. Manfreda Shterna, 1, Chernivtsi, 58000, Ukraine)

E-mail: lyudagls@mail.ru

Забезпечення прибуткового аграрного виробництва та підвищення рівня продовольчої безпеки країни залежать від наявності та ефективності використання ресурсів господарюючими суб'єктами. Ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств слід розглядати як сукупність взаємопов'язаних ресурсів (земельних, матеріально-технічних і людського капіталу), які можуть

використовуватись не тільки у виробничому процесі, але й у фінансовій, соціальній та інших сферах діяльності господарства [5, ст. 279]. Вітчизняні аграрні суб'єкти господарювання характеризуються значною кількісною, якісною та структурною недосконалістю їх ресурсних потенціалів. У результаті зростає витратність виробництва, зумовлюючи зниження прибутковості підприємств. Тому сьогодні

досить актуальним є аналіз стану та раціональності використання ресурсів у аграрних формуваннях різних типів, оскільки він є підґрунтям визначення напрямків оптимізації структури факторів виробництва, що дозволяє забезпечити зростання економічного ефекту від їх діяльності.

Дослідженню проблем ресурсозабезпеченості аграріїв присвятили свої праці такі вчені, як: Заболотня К. О., Коваль О. М., Мельниченко О. П., Попов А. С., Степаненко Т. О., Труш Н. І., Фарафонова Н. Ф., Шевченко Е. В. та ін. Однак окремі питання формування збалансованого за структурою ресурсного потенціалу аграрних підприємств з урахуванням особливостей різних організаційно-правових форм, потребують подальшого дослідження.

Основною метою статті є порівняльний аналіз ресурсозабезпеченості різних аграрних формувань, визначення впливу основних елементів ресурсного потенціалу на результативність функціонування господарюючих суб'єктів.

В умовах становлення ринкових відносин у сільському господарстві, а саме: зміні відносин власності та розвитку різних форм господарювання, особливої уваги набувають питання структурної збалансованості й ефективного використання наявних ресурсів: земельних, трудових і матеріальних [4, с. 71]. Проведемо дослідження рівня ресурсозабезпеченості аграрних підприємств різних організаційно-правових форм на матеріалах Чернівецької області (табл. 1).

Таблиця 1

Показники стану та ефективності використання основних засобів аграрними підприємствами Чернівецької області у 2004 – 2012 рр. (у середньому на 1 підприємство)

Показник	Рік								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Фермерські господарства									
Вартість основних засобів, тис. грн	205,9	125,8	666,7	–	–	415,6	991,5	235,1	208,3
Вартість основних засобів на 1 га с.–г. угідь, тис. грн	12,65	6,65	32,76	–	–	12,35	26,41	5,56	4,63
Фондовіддача	0,46	1,62	1,66	–	–	2,94	1,84	1,64	1,69
Коефіцієнт зносу	0,39	0,16	0,21	–	–	0,06	0,04	0,66	1,12
Приватні підприємства									
Вартість основних засобів тис.грн.	218,3	186,3	208,0	255,3	407,2	514,2	1055	873,2	902,0
Вартість основних засобів на 100 га с.–г. угідь, тис. грн	1,12	1,00	1,05	1,43	2,32	2,83	7,01	5,14	5,57
Фондовіддача	0,83	1,23	0,89	0,95	0,80	0,74	1,47	0,95	1,18
Коефіцієнт зносу	0,37	0,25	0,21	0,18	0,16	0,14	0,15	0,23	0,25
Колективні підприємства									
Вартість основних засобів тис.грн.	986,4	939,4	326,9	213,3	80,5	109,2	146,8	337,5	158,5
Вартість основних засобів на 100 га с.–г. угідь, тис.грн.	2,72	2,50	4,11	1,89	0,44	0,98	0,78	1,41	0,61
Фондовіддача	0,19	0,21	0,15	0,40	0,46	0,32	2,41	3,64	1,93
Коефіцієнт зносу	0,36	0,44	0,37	0,29	0,32	0,17	0,20	0,26	0,39
Державні підприємства									
Вартість основних засобів тис.грн.	2822,6	3107,2	1802,9	5091,0	7181,0	7834,6	8486,2	9076,9	9694,0
Вартість основних засобів на 100 га с.–г. угідь, тис. грн	1509,1	1696,5	950,9	2108,1	2372,2	2839,6	3332,9	3796,4	4317,3
Фондовіддача	1,05	1,20	1,40	1,32	1,14	1,08	1,14	1,58	0,15
Коефіцієнт зносу	0,53	0,55	0,53	0,41	0,33	0,36	0,39	0,42	0,45
Комунальні підприємства									
Вартість основних засобів тис. грн	327,6	332,2	270,9	143,6	80,5	110,8	164,6	168,8	112,5
Вартість основних засобів на 100 га с.–г. угідь, тис. грн	36,3	112,1	79,3	67,2	67,1	77,4	116,6	120,5	80,9
Фондовіддача	0,09	0,21	0,08	0,18	0,45	0,47	0,40	0,52	0,51
Коефіцієнт зносу	0,11	0,34	0,29	0,47	0,83	0,70	0,71	0,71	0,72
Дочірні підприємства									
Вартість основних засобів тис. грн	72,2	97,3	196,2	380,6	235,6	253,5	226,0	491,1	789,5
Вартість основних засобів на 100 га с.–г. угідь, тис. грн	0,07	0,17	0,61	1,02	1,30	0,95	1,32	1,64	1,55

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Фондовіддача	1,35	2,10	1,29	0,72	1,07	1,00	1,24	1,99	2,20
Коефіцієнт зносу	0,50	0,41	0,33	0,27	0,28	0,29	0,28	0,42	0,42
Акціонерні товариства									
Вартість основних засобів тис.грн.	2582,4	1902,5	2637,2	2913,6	5059,0	5408,3	2507,9	14633,9	10001
Вартість основних засобів на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	9,18	9,17	6,75	9,55	7,72	12,86	11,48	90,89	62,12
Фондовіддача	0,20	0,26	0,18	0,74	0,96	0,99	0,49	1,14	2,90
Коефіцієнт зносу	0,51	0,55	0,31	0,38	0,22	0,17	0,25	0,46	0,26
Товариства з обмеженою відповідальністю									
Вартість основних засобів тис.грн.	1378,3	1310,4	1367,8	1206,9	1787,1	2374,1	3139,6	4468,8	4608,4
Вартість основних засобів на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	2,82	3,66	3,57	3,03	3,15	3,40	4,63	5,63	6,00
Фондовіддача	0,38	0,45	0,53	0,71	1,12	1,22	1,20	2,06	1,80
Коефіцієнт зносу	0,45	0,42	0,40	0,39	0,30	0,26	0,26	0,31	0,34
Кооперативи									
Вартість основних засобів тис.грн.	2291	2388,7	2490,3	1962,6	2177,8	1819,9	2290,6	3850,6	1874,8
Вартість основних засобів на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	3,91	3,80	4,04	2,88	3,87	2,17	2,59	4,31	2,09
Фондовіддача	0,39	0,45	0,39	0,68	0,66	1,01	0,92	0,85	1,14
Коефіцієнт зносу	0,46	0,43	0,41	0,42	0,35	0,38	0,43	0,38	0,39

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики в Чернівецькій області.

Проблема технічної забезпеченості є однією з провідних у зміцненні позицій підприємств. Машинно-тракторний парк, будівлі та споруди відтворюються шляхом акумуляції амортизаційних відрахувань і прибутків, які на них припадають. На даний час коштів не вистачає навіть на просте відтворення існуючої слабкої технічної бази [6, с. 194]. Особливо це стосується фермерських господарств, у яких коефіцієнт зносу є критично високим.

Ситуація з наявністю основних засобів у приватних та дочірніх підприємств є дещо кращою, окрім того, рівень зносу менший, але фондовіддача залишає бажати кращого. А зосередженість значної кількості основних засобів у державних підприємствах пояснюється тим, що земельні ділянки, які вони обробляють, знаходяться у їх власності, і відповідно обліковуються у складі основних засобів.

Суб'єкти господарювання, що мають корпоративний устрій (товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні товариства, кооперативи) найкраще забезпечені засобами праці у регіоні. При цьому більшість з них мають відносно високий рівень фондовіддачі та оновлення активів.

Колективні та комунальні підприємства володіють найменшою кількістю засобів праці в розрахунку на 1 підприємство, а останні ще й характеризуються критичним рівнем коефіцієнта зносу.

Для безперервного забезпечення процесу виробництва сільськогосподарської продукції, крім основних виробничих активів, важливе значення мають оборотні, які впливають на формування собівартості продукції (табл. 2).

Починаючи з 2005 р., найбільшу кількість оборотних активів у розрахунку на 1 підприємство використовують господарські товариства, дещо відстають від них за даним показником кооперативи. Підприємства інших організаційно-правових форм використовували значно менші обсяги оборотних засобів у своїй господарській діяльності.

Однак сама по собі кількість даних активів може відобразити лише забезпеченість підприємств ними, а зробити висновок про ефективність їх використання можна лише співставивши із обсягом отриманої виручки. Для цього використовується коефіцієнт оборотності оборотних засобів. Як показують розрахунки, найвищим даний показник є у комунальних підприємствах, однак це пов'язано зі специфікою їх діяльності, оскільки часто вони не виготовляють продукцію, а лише надають певні послуги в аграрній сфері, тому не створюють виробничі запаси (табл. 2).

Серед інших суб'єктів господарювання найбільш ефективно оборотні активи використовували кооперативи, приватні підприємства та фермерські господарства. До 2011 р. (включно) коефіцієнт оборотності оборотних засобів знаходився на високому рівні та в державних підприємствах. Колективні підприємства використовують оборотні активи найменш ефективно.

Комунальні підприємства характеризуються найменшою кількістю посівних площ. Невеликі земельні ділянки обробляють і фермерські господарства, щоправда протягом досліджуваного періоду спостерігається чітка тенденція до зростання їх обсягу.

Лідерами щодо розмірів оброблюваних земельних ділянок у регіоні є товариства з обмеженою відповідальністю та кооперативи. Починаючи з 2004 р. спостерігається зростання обсягів посівних площ, що знаходились в їх розпорядженні. Дочірні та колективні підприємства теж обробляють чималі земельні ділянки, однак протягом досліджуваного періоду розміри посівних площ даних господарюючих суб'єктів постійно коливалися, без чіткої тенденції (табл. 3).

Важливим елементом ресурсного потенціалу аграрних підприємств є трудовий потенціал, який характеризується середньообліковою кількістю працівників та працебезпеченістю виробництва (табл. 4).

Аналіз обсягу оборотних активів та ефективності їх використання на аграрних підприємствах Чернівецької області у 2004 – 2012 рр. (у розрахунку на 1 суб'єкт господарювання)

Показник	Рік								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Фермерські господарства									
Варість оборотних активів, тис. грн	89,91	228,14	1032			474,00	752,9	274,32	277,7
Варість оборотних активів на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	5,52	12,07	50,71			14,08	20,06	6,49	6,17
Коефіцієнт оборотності	1,06	0,89	1,07			2,58	2,42	1,40	1,27
Приватні підприємства									
Варість оборотних активів, тис. грн	172,07	201,84	211,89	227,36	316,69	436,15	1107,8	708,16	667,6
Варість оборотних активів на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	0,89	1,09	1,07	1,28	1,80	2,40	7,36	4,17	4,12
Коефіцієнт оборотності	1,05	1,13	0,88	1,07	1,02	0,87	1,40	1,17	1,60
Колективні підприємства									
Варість оборотних активів, тис. грн	183,49	146,34	65,65	47,28	36,97	69,88	305,8	2163,65	1090,6
Варість оборотних активів на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	0,51	0,39	0,83	0,42	0,20	0,63	1,63	9,03	4,19
Коефіцієнт оборотності	1,00	1,37	0,75	1,80	1,00	0,51	1,15	0,57	0,28
Державні підприємства									
Варість оборотних активів, тис. грн	837,00	957,40	5069,1	1251,93	1525,96	1442,83	1303,3	1815,60	2013,3
Варість оборотних активів на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	3,91	10,14	61,73	14,35	25,81	22,58	15,88	14,47	16,03
Коефіцієнт оборотності	3,53	3,89	4,96	5,38	5,34	5,86	7,45	7,92	0,73
Комунальні підприємства									
Варість оборотних активів, тис. грн	25,23	29,33	1,85	7,12	5,23	6,53	1,25	1,20	0,4
Варість оборотних активів на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	0,35	7,09	0,84	2,68	2,19	2,54	0,46	0,14	0,04
Коефіцієнт оборотності	1,18	2,39	12,24	3,61	6,91	7,98	52,08	73,04	133,46
Дочірні підприємства									
Варість оборотних активів, тис. грн	178,72	200,63	245,68	225,26	326,80	285,18	364,02	997,30	1831,0
Варість оборотних активів на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	0,18	0,35	0,77	0,60	1,80	1,07	2,13	3,33	3,60
Коефіцієнт оборотності	0,54	1,02	1,03	1,22	0,77	0,89	0,77	0,98	0,95
Акціонерні товариства									
Варість оборотних активів, тис. грн	489,90	2019,76	3286,52	5655,40	23071,34	14295,19	474,65	17653	37181,2
Варість оборотних активів на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	1,74	9,73	8,41	18,54	35,22	34,00	2,17	109,65	230,94
Коефіцієнт оборотності	1,06	0,25	0,15	0,38	0,21	0,38	2,56	0,95	0,78
Товариства з обмеженою відповідальністю									
Варість оборотних активів, тис. грн	654,09	691,64	776,41	1030,00	2660,06	3422,37	5747,41	15126,19	16147,3
Варість оборотних активів на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	1,34	1,93	2,03	2,59	4,68	4,90	8,48	19,06	21,02
Коефіцієнт оборотності	0,80	0,84	0,94	0,83	0,75	0,85	0,65	0,61	0,51
Кооперативи									
Варість оборотних активів, тис. грн	731,69	945,40	888,55	837,98	1270,76	1406,65	1730,47	2692,82	1389,9
Варість оборотних активів на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	1,25	1,50	1,44	1,23	2,26	1,68	1,96	3,02	1,55
Коефіцієнт оборотності	1,21	1,14	1,10	1,59	1,12	1,30	1,22	1,21	1,54

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Чернівецькій області.

Таблиця 3

Розміри посівних площ аграрних підприємств Чернівецької області різних організаційно-правових форм (у розрахунку на 1 підприємство), га

Організаційно-правова форма	Рік								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Фермерські господарства	16,28	18,91	20,35	21,58	34,43	33,66	37,54	42,25	45,00
Приватні підприємства	194,24	185,97	198,04	177,99	175,54	181,78	150,55	169,80	161,97
Колективні підприємства	362,53	376,38	79,50	113,00	185,00	111,67	187,67	239,50	260,00
Державні підприємства	214,16	94,42	82,12	87,22	59,11	63,90	82,08	125,46	125,57
Комунальні підприємства	71,63	4,14	2,21	2,66	2,39	2,57	2,71	8,31	9,41
Дочірні підприємства	972,67	568,55	320,07	374,10	181,63	266,70	171,10	299,92	509,13
Акціонерні товариства	281,33	207,55	390,58	305,11	655,00	420,50	218,40	161,00	161,00
Товариства з обмеженою відповідальністю	489,39	357,87	383,34	398,39	567,80	698,37	677,69	793,69	768,30
Кооперативи	585,86	629,32	616,24	681,16	563,22	837,62	883,75	892,43	897,28

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Чернівецькій області.

Таблиця 4

Аналіз забезпеченості трудовими ресурсами аграрних підприємств Чернівецької області різних організаційно-правових форм, осіб

Показник	Рік								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Фермерські господарства									
Середньооблікова кількість працівників		1351	1687	1550	1838	1610	1603	1620	1737
Кількість прац. на 1 підприємство		2	2	2	2	2	2	2	2
Кількість прац. на 100 га с.-г. угідь		15	15	9	10	6	6	6	6
Приватні підприємства									
Середньооблікова кількість працівників	995	793	757	669	549	434	317	377	302
Кількість прац. на 1 підприємство	41	33	32	48	25	22	23	18	19
Кількість прац. на 100 га с.-г. угідь	11	9	8	6	5	3	3	4	3
Колективні підприємства									
Середньооблікова кількість працівників	383	204	144	10	5	5			
Кількість прац. на 1 підприємство	55	34	48	10	5	5			
Кількість прац. на 100 га с.-г. угідь	15	9	60	9	3	4	0	0	0
Державні підприємства									
Середньооблікова кількість працівників	269	300	235	182	202	210	182	174	159
Кількість прац. на 1 підприємство	90	75	59	61	51	53	46	44	40
Кількість прац. на 100 га с.-г. угідь	42	79	72	70	85	82	55	35	32
Дочірні підприємства									
Середньооблікова кількість працівників	251	303	429	388	231	200	143	158	88
Кількість прац. на 1 підприємство	50	43	54	78	58	50	72	40	18
Кількість прац. на 100 га с.-г. угідь	5	8	17	21	32	19	42	13	3
Акціонерні товариства									
Середньооблікова кількість працівників	357	415	318	328	345	332	275	319	211
Кількість прац. на 1 підприємство	89	83	80	109	115	111	92	106	106
Кількість прац. на 100 га с.-г. угідь	32	40	20	36	18	26	42	66	66
Товариства з обмеженою відповідальністю									
Середньооблікова кількість працівників	7863	6496	5177	3309	3072	2456	2836	2770	2916

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Кількість прац. на 1 підприємство	56	56	54	53	53	45	50	42	52
Кількість прац. на 100 га с.-г. угідь	11	16	14	13	9	7	7	5	7
Кооперативи									
Середньооблікова кількість працівників	3142	2806	2174	1594	868	653	426	310	294
Кількість прац. на 1 підприємство	95	97	91	133	62	73	53	52	74
Кількість прац. на 100 га с.-г. угідь	16	15	15	20	11	9	6	6	8

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Чернівецькій області.

За досліджуваній період кількість працюючих зростає лише у фермерських господарствах, інші ж суб'єкти господарювання характеризуються значним зниженням даного показника. Головною причиною цього є механізація багатьох виробничих процесів в результаті розвитку науки і техніки.

Фермерські господарства забезпечують найбільшу кількість людей в регіоні робочими місцями, хоча за показником кількості працівників на 1 підприємство вони поступаються кооперативам, товариствам з обмеженою відповідальністю та акціонерним товариствам. Останні лідирують і за показником кількості працюючих на 100 гектарів рілля.

Варто зазначити, що важливим є не лише наявність різних факторів виробництва на підприємствах, а й їх ефективне поєднання. Поєднання чинників виробництва – це динамічне явище, яке передбачає вирішення низки проблем, пов'язаних із забезпеченням збалансованого розвитку засобів виробництва і трудових ресурсів, їхньої взаємної якісної та кількісної відповідності [7, с. 164]. З метою оптимізації обсягу і структури ресурсів аграрних товаровиробників нами розроблено моделі залежності результативності функціонування підприємств від ресурсозабезпеченості. Розробка моделей відбувалася за допомогою кореляційно-регресійного аналізу, який нерідко використовується в наукових дослідженнях для визначення різного роду залежностей на сільськогосподарських підприємствах [1 – 3].

Проведені емпіричні дослідження показали, що основні виробничі фактори (земля, праця, капітал) більше впливають на такі результативні показники діяльності підприємств як дохід та витрати, ніж на прибуток, оскільки розмір останнього залежить не лише від виробничих факторів, а й від розміру податкового навантаження. Відповідні моделі нами розроблені для аграрних підприємств різних організаційно-правових форм. Виключенням є лише фермерські господарства, де більш достовірним буде моделювання впливу факторів саме на прибуток, оскільки представникам даної форми надаються чималі розміри державної допомоги на покриття багатьох виробничих витрат, відповідно сума останніх буде залежати не тільки від ресурсозабезпеченості.

У результаті проведених досліджень виявлено, що економічна ефективність діяльності фермерських господарств залежить від співвідношення таких факторів, як: вартість основних засобів (X_1), оборотних активів (X_2), розміри посівних площ (X_3) і рівень зношеності засобів праці (X_4).

Багатофакторна регресійна модель має вигляд:

$$Y = -67,67 + 0,09037 \cdot X_1 + 0,2865 \cdot X_2 - 0,1537 \cdot X_3 + 2,587 \cdot X_4.$$

Значення вибіркового множинного коефіцієнта кореляції становить 0,989 і підтверджує значну тісноту зв'язку

результативної та факторних ознак. Коефіцієнт детермінації дорівнює 97,83%, отже, саме на стільки відсотків пояснюється варіація прибутку за рахунок факторних ознак.

Перевірка значимості цієї моделі при рівні значущості 0,05 за допомогою величини F , що має розподіл Фішера – Снедекора, продемонструвала, що регресійна модель значима. Розрахунки показали, що зміна вартості основних засобів на 1% зумовить зміну прибутку на 0,497%, аналогічно зміна вартості оборотних активів, суми зносу та розміру посівних площ зумовлять зміну результативного показника на 1,73%, -1,38% та 1,07% відповідно.

Складемо рівняння регресії в стандартизованому масштабі і розрахуємо його коефіцієнти b_i :

$$Y = 1,74 \cdot X_1 + 5,96 \cdot X_2 - 5,29 \cdot X_3 + 3,16 \cdot X_4.$$

Порівнюючи коефіцієнти b_i за абсолютною величиною, робимо висновок, що за ступенем впливу на результативний показник можна провести таке ранжування факторів: 1 місце – оборотні активи, 2 місце – рівень зносу, 3 місце – розмір посівних площ, 4 місце – вартість основних засобів.

За аналогічною методикою проводимо кореляційно-регресійний аналіз для інших аграрних формувань, однак за результативні показники приймаємо розмір доходу і витрат із причин, пояснених вище. Для підприємств кожної організаційно-правової форми підбирались фактори, що мають тісний взаємозв'язок із результативним показником (табл. 5).

З огляду на високі значення коефіцієнтів множинної регресії та детермінації, розраховані залежності є достатньо закономірними. Значення коефіцієнтів детермінації підтверджують значний рівень надійності моделей.

На основі кореляційно-регресійного аналізу нами визначено ступінь інтенсивності впливу різних виробничих факторів на результативні показники діяльності підприємств та здійснено їх ранжування за рівнем значущості. Результати відображено в табл. 6.

Розрахунки показали, що в сучасних умовах результативні показники діяльності аграрних підприємств різних організаційно-правових форм по-різному реагують на зміну рівня тих чи інших ресурсів. При прогнозуванні їх майбутніх обсягів потрібно співставляти змодельований відсоток зміни доходу із відсотком зміни витрат при введенні/виведенні певного фактора виробництва, і на основі цього аналізувати, якою має бути структура виробничих ресурсів та який економічний ефект можна отримати при певних її метаморфозах. Від'ємні значення деяких факторів у моделях доходу означають те, що за даних умов зростання даного фактора є економічно невиправданим через недостатню кількість інших виробничих ресурсів.

Багатофакторні регресійні моделі доходів та витрат для сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм

Приватні підприємства	
Фактори впливу на результативний показник	Основні засоби (X_1), оборотні активи (X_2), посівні площі (X_3), трудові ресурси (X_4)
Коефіцієнт детермінації	$D_{дох} = 96,98; D_{вирп} = 97,06$
Багатофакторна регресійна модель залежності доходу (Y_D) і рівняння регресії у стандартизованому масштабі	$Y_D = 405,2 + 0,3482 \cdot X_1 + 1,083 \cdot X_2 - 3,739 \cdot X_3 + 5,017 \cdot X_4$ $Y_D = 1,33 \cdot X_1 + 3,69 \cdot X_2 - 4,11 \cdot X_3 + 0,954 \cdot X_4$
Багатофакторна регресійна модель залежності витрат (Y_B) і рівняння регресії у стандартизованому масштабі	$Y_B = 192,1 + 0,4213 \cdot X_1 + 0,6643 \cdot X_2 - 1,891 \cdot X_3 + 2,648 \cdot X_4$ $Y_B = 2,13 \cdot X_1 + 3 \cdot X_2 - 2,76 \cdot X_3 + 0,669 \cdot X_4$
Колективні підприємства	
Фактори впливу на результативний показник	Основні засоби (X_1), оборотні активи (X_2), посівні площі (X_3)
Коефіцієнт детермінації	$D_{дох} = 90,5; D_{вирп} = 82,77$
Багатофакторна регресійна модель доходу та рівняння регресії у стандартизованому масштабі	$Y = 58,9 + 0,2519 \cdot X_1 + 0,5207 \cdot X_2 - 0,5331 \cdot X_3$ $Y = 1,02 \cdot X_1 + 3,54 \cdot X_2 - 1,01 \cdot X_3$
Багатофакторна регресійна модель витрат і рівняння регресії у стандартизованому масштабі	$Y = -36,07 + 0,02844 \cdot X_1 + 0,0317 \cdot X_2 + 0,6116 \cdot X_3$ $Y = 0,487 \cdot X_1 + 0,914 \cdot X_2 + 4,92 \cdot X_3$
Державні підприємства	
Фактори впливу на результативний показник	Необоротні активи (X_1), трудові ресурси (X_2)
Коефіцієнт детермінації	$D_{дох} = 94,4; D_{вирп} = 76,08$
Багатофакторна регресійна модель доходу та рівняння регресії у стандартизованому масштабі	$Y = -1787 + 1,852 \cdot X_1 + 1,456 \cdot X_2$ $Y = 6,07 \cdot X_1 + 0,0382 \cdot X_2$
Багатофакторна регресійна модель витрат і рівняння регресії у стандартизованому масштабі	$Y = -1,237 + 1,979 \cdot X_1 + 140,5 \cdot X_2$ $Y = 0,487 \cdot X_1 + 0,914 \cdot X_2 + 4,92 \cdot X_3$
Дочірні підприємства	
Фактори впливу на результативний показник	Основні засоби (X_1), оборотні активи (X_2), посівні площі (X_3), трудові ресурси (X_4)
Коефіцієнт детермінації	$D_{дох} = 99,67; D_{вирп} = 95,17$
Багатофакторна регресійна модель доходу та рівняння регресії у стандартизованому масштабі	$Y = 70,15 + 0,5868 \cdot X_1 + 0,6851 \cdot X_2 + 0,007463 \cdot X_3 - 2,43 \cdot X_4$ $Y = 1,24 \cdot X_1 + 2,91 \cdot X_2 + 0,02 \cdot X_3 - 0,742 \cdot X_4$
Багатофакторна регресійна модель витрат і рівняння регресії у стандартизованому масштабі	$Y = 81,64 + 0,3058 \cdot X_1 + 0,5707 \cdot X_2 - 0,02574 \cdot X_3 - 1,425 \cdot X_4$ $Y = 0,848 \cdot X_1 + 3,17 \cdot X_2 - 0,0904 \cdot X_3 - 0,57 \cdot X_4$
Акціонерні товариства	
Фактори впливу на результативний показник	Основні засоби (X_1), оборотні активи (X_2), посівні площі (X_3), трудові ресурси (X_4)
Коефіцієнт детермінації	$D_{дох} = 99,12; D_{вирп} = 99,01$
Багатофакторна регресійна модель доходу та рівняння регресії у стандартизованому масштабі	$Y = 9703 + 0,3218 \cdot X_1 + 0,6666 \cdot X_2 - 23,41 \cdot X_3 - 51,33 \cdot X_4$ $Y = 0,673 \cdot X_1 + 3,5 \cdot X_2 - 2,51 \cdot X_3 - 1,57 \cdot X_4$
Багатофакторна регресійна модель витрат і рівняння регресії у стандартизованому масштабі	$Y = 4120 + 0,2031 \cdot X_1 + 0,4221 \cdot X_2 - 15,8 \cdot X_3 - 1,748 \cdot X_4$ $Y = 0,646 \cdot X_1 + 3,36 \cdot X_2 - 2,57 \cdot X_3 - 0,0813 \cdot X_4$
Товариства з обмеженою відповідальністю	
Фактори впливу на результативний показник	Основні засоби (X_1), оборотні активи (X_2), посівні площі (X_3), трудові ресурси (X_4)
Коефіцієнт детермінації	$D_{дох} = 99,84; D_{вирп} = 99,89$
Багатофакторна регресійна модель доходу та рівняння регресії у стандартизованому масштабі	$Y = 6037 + 0,1194 \cdot X_1 + 0,4604 \cdot X_2 + 0,008994 \cdot X_3 - 107,2 \cdot X_4$ $Y = 0,296 \cdot X_1 + 3,32 \cdot X_2 + 0,00481 \cdot X_3 - 4,95 \cdot X_4$
Багатофакторна регресійна модель витрат і рівняння регресії у стандартизованому масштабі	$Y = 4698 + -0,5788 \cdot X_1 + 0,5608 \cdot X_2 + 1,223 \cdot X_3 - 78,37 \cdot X_4$ $Y = -1,54 \cdot X_1 + 4,34 \cdot X_2 + 0,702 \cdot X_3 - 3,88 \cdot X_4$
Кооперативи	
Фактори впливу на результативний показник	Основні засоби (X_1), оборотні активи (X_2), посівні площі (X_3), трудові ресурси (X_4)

Коефіцієнт детермінації	$D_{дох} = 98,58; D_{витр} = 99,43$
Багатофакторна регресійна модель доходу та рівняння регресії у стандартизованому масштабі	$Y = -777,6 + -0,199 \cdot X_1 + 1,373 \cdot X_2 + 0,869 \cdot X_3 + 5,735 \cdot X_4$ $Y = -1,92 \cdot X_1 + 7,93 \cdot X_2 + 2,57 \cdot X_3 + 1,94 \cdot X_4$
Багатофакторна регресійна модель витрат і рівняння регресії у стандартизованому масштабі	$Y = -855,2 + -0,1012 \cdot X_1 + 0,9683 \cdot X_2 + 1,547 \cdot X_3 + 2,543 \cdot X_4$ $Y = -1,07 \cdot X_1 + 6,15 \cdot X_2 + 5,04 \cdot X_3 + 0,945 \cdot X_4$

Джерело: власна розробка.

Таблиця 6

Ранжування факторів впливу на результативні показники діяльності аграрних підприємств різних організаційно-правових форм

Організаційно-правова форма	Ранжування факторів впливу та відсоток зміни доходу при зміні певного фактора на 1% (у %):	Відсоток зміни витрат при зміні фактора впливу на 1% (у %)
Приватні підприємства	Посівні площі: -1,2 Оборотні активи: 0,88 Основні засоби: 0,323 Трудові ресурси: 0,263	Оборотні активи: 0,66 Посівні площі: -0,747 Основні засоби: 0,482 Трудові ресурси: 0,171
Колективні підприємства	Оборотні активи: 0,863 Основні засоби: 0,335 Посівні площі: -0,412	Посівні площі: 1,09 Оборотні активи: 0,122 Основні засоби: 0,0876
Державні підприємства	Необоротні та оборотні активи: 1,16 Працівники: 0,00805	Необоротні та оборотні активи: 1,49 Працівники: 0,931
Дочірні підприємства	Оборотні активи: 0,736 Основні засоби: 0,371 Трудові ресурси: 0,26 Посівні площі: 0,00631	Оборотні активи: 0,764 Основні засоби: 0,241 Працівники: -0,19 Земля: -0,0271
Акціонерні товариства	Оборотні активи: 1,14 Земля: -1,08 Працівники: -0,752 Основні засоби: 0,252	Оборотні активи: 0,978 Земля: -0,985 Основні засоби: 0,215 Працівники: -0,0347
Товариства з обмеженою відповідальністю	Трудові ресурси: -1,71 Оборотні активи: 0,738 Основні засоби: 0,089 Посівні площі: 0,0016	Оборотні активи: 1 Основні засоби: -0,485 Працівники: -1,4 Земля: 0,243
Кооперативи	Оборотні активи: 1,09 Земля: 0,381 Трудові ресурси: 0,278 Основні засоби: -0,28	Оборотні активи: 0,839 Посівні площі: 0,742 Основні засоби: -0,156 Трудові ресурси: 0,135

Джерело: власна розробка.

Отже, забезпечення сталості виробництва та підвищення рівня продовольчої безпеки країни залежать від наявності, ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств [8, ст. 72]. Аналіз ресурсного потенціалу аграрних суб'єктів господарювання показав значні відмінності стану матеріально-технічного забезпечення підприємств різних організаційно-правових форм. Так, найсприятливіші показники наявності та стану активів у підприємствах із корпоративним устроєм – господарських товариствах і кооперативах. Фермерські господарства мають у своєму розпорядженні досить невелику кількість активів, однак працюють вони із досить високою продуктивністю, що забезпечує максимально ефективне використання наявної техніки. Комунальні та колективні суб'єкти господарювання характеризуються найнижчим рівнем матеріально-технічного забезпечення, чим пояснюються їх невисокі обсяги виробництва.

Запропоновані в роботі моделі залежності результатів діяльності від основних виробничих факторів дозволи-

ли визначити, в якій мірі різні види ресурсів впливають на формування доходів і витрат, що є підґрунтям для оптимізації складу і структури ресурсного потенціалу аграрних підприємств у розрізі різних організаційно-правових форм. Також вони можуть бути використані для визначення напрямів дієвої адресної державної допомоги суб'єктам господарювання.

Перспективи подальших досліджень і публікацій полягають у визначенні раціональної виробничої структури та оптимальних розмірів аграрних підприємств різних організаційно-правових форм. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Заболотня К. О. Аналіз ефективності сільськогосподарської діяльності підприємств за допомогою економіко-математичного моделювання / К. О. Заболотня // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2012. – № 1. – С. 60 – 64.

2. Коваль О. М. Оптимізація ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств України / О. М. Коваль // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2010. – Вип. 154. Ч. 1. – С. 181 – 186.

3. Мельниченко О. П. Кореляційно-регресійний аналіз впливу виробничих ресурсів на розвиток певних галузей сільськогосподарства / О. П. Мельниченко // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. – 2012. – № 2. – С. 19 – 21.

4. Попов А. С. Економічна ефективність використання аграрного ресурсного потенціалу сільськогосподарськими підприємствами / А. С. Попов // Інноваційна економіка. – 2010. – № 4. – С. 71 – 75.

5. Степаненко Т. О. Оцінка та тенденції ресурсозабезпеченості сільськогосподарських підприємств / Т. О. Степаненко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – Вип. 1 (4), Т. 1. – С. 279 – 284.

6. Труш Н. І. Ефективність ресурсно-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств регіону / Н. І. Труш // Науковий вісник Національного інституту. – 2009. – Вип. 142, Ч. 2. – С. 190 – 195.

7. Фарафонова Н. Ф. Аналіз ресурсного забезпечення підприємств АПК в умовах ринку / Н. Ф. Фарафонова // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 4. – С. 158 – 166.

8. Шевченко Е. В. Вплив ресурсозабезпеченості підприємства на сталість виробництва продукції рослинництва / Е. В. Шевченко, Т. І. Олійник // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – № 2. – С. 72 – 75.

Науковий керівник: Стельмашук А. М., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Хмельницького економічного університету

REFERENCES

Shevchenko, E. V., and Oliinyk, T. I. "Vplyv resursozabezpechenosti pidpriemstva na stalist vyrobnytstva produktsii roslynynt-

stva" [Resourcing effect on sustainability of crop production]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, no. 2 (2013): 72-75.

Farafonova, N. F. "Analiz resursnoho zabezpechennia pidpriemstv APK v umovakh rynku" [Analysis of resource support agricultural enterprises in market conditions]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4 (2013): 158-166.

Koval, O. M. "Optymizatsiia efektyvnosti vykorystannia resursnoho potentsialu silskohospodarskykh pidpriemstv Ukrainy" [Optimizing the efficiency of resource potential of agricultural enterprises in Ukraine]. *Naukovyi visnyk NUBiP*, vol. 1, no. 154 (2010): 181-186.

Melnichenko, O. P. "Koreliatsiino-rehresiyni analiz vplyvu vyrobnychkykh resursiv na rozvytok pevnykh haluzei silskoho hospodarstva" [Correlation and regression analysis of the impact of inputs on the development of certain branches of agriculture]. *Visnyk Kyivskoho instytutu biznesu ta tekhnolohii*, no. 2 (2012): 19-21.

Popov, A. S. "Ekonomichna efektyvnist vykorystannia ahrarnoho resursnoho potentsialu silskohospodarskymy pidpriemstvamy" [Economic efficiency of agricultural resource potential of agricultural enterprises]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 4 (2010): 71-75.

Stepanenko, T. O. "Otsinka ta tendentsii resursozabezpechenosti silskohospodarskykh pidpriemstv" [Assessment and trends r esourcing of farms]. *Naukovi pratsi PDAA*, vol. 1, no. 1 (4) (2012): 279-284.

Trush, N. I. "Efektyvnist resursno-tekhnichnoho zabezpechennia silskohospodarskykh pidpriemstv rehionu" [Efficiency of resource and technical support agricultural enterprises]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho instytutu*, vol. 2, no. 142 (2009): 190-195.

Zabolotnia, K. O. "Analiz efektyvnosti silskohospodarskoi diialnosti pidpriemstv za dopomohoiu ekonomiko-matematychnoho modeliuvannia" [Efficiency analysis of agricultural activities of enterprises using economic and mathematical modeling]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 1 (2012): 60-64.

ЕФЕКТИВНІСТЬ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ЯК ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

© 2014 МАНЖУРА О. В.

УДК 338.43

Манжура О. В. Ефективність сільського господарства України як галузі національної економіки

Актуальність дослідження визначається недостатньою ефективністю сільського господарства України як галузі національної економіки, для її оцінки було використано кількісні та якісні методи. Проаналізовано динаміку розвитку сільського господарства незалежної України. Встановлено суттєвий спад обсягів виробництва у тваринництві (скотарство, свинарство, вівчарство) і рослинництві (виробництво цукрових буряків, плодів і ягід), значне скорочення таких видів продукції тваринництва, як м'ясо, молоко, вовна. Виробництво м'яса є збитковим і дотаційним. Висвітлено позитивний досвід розвитку птахівництва, яке наростило поголів'я птахів і виробництво яєць. У рослинництві значно зросли обсяги виробництва картоплі, а також насіння соняшнику і зернових культур, які мають потужний експортний потенціал. За результатами якісного аналізу зроблено висновок про недостатню дію ринкових механізмів у сільському господарстві, що виявляється у відсутності кореляційних зв'язків продуктивності праці та рентабельності в галузі. Між тим, виявлено значну взаємозалежність розвитку тваринництва і рослинництва. За результатами кореляційно-регресійного моделювання виявлено залежність обсягу виробництва від рентабельності сільськогосподарської продукції (м'ясо і цукрові буряки), а також урожайності (зерно, картопля, овочі, соняшник). Тваринництво потребує вдосконалення економічного механізму управління, а рослинництво – впровадження інтенсивних методів зростання урожайності сільськогосподарських культур, до якого дуже еластичним є обсяг їх виробництва.

Ключові слова: сільське господарство, ефективність, національна економіка.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул.:** 6. **Бібл.:** 10.

Манжура Олександр Васильович – кандидат економічних наук, доцент, заступник директора, Полтавський кооперативний технікум (вул. Леніна, 9/17, Полтава, 36000, Україна)

E-mail: manzhura11@ukr.net

УДК 338.43

Манжура А. В. Эффективность сельского хозяйства Украины как отрасли национальной экономики

Актуальность исследования определяется недостаточной эффективностью сельского хозяйства Украины как отрасли национальной экономики, для ее оценки были использованы количественные и качественные методы. Проанализирована динамика развития сельского хозяйства независимой Украины. Установлен существенный спад объемов производства в животноводстве (скотоводство, свиноводство, овцеводство) и растениеводстве (производство сахарной свеклы, плодов и ягод), значительное сокращение таких видов продукции животноводства, как мясо, молоко, шерсть. Производство мяса является убыточным и дотационным. Отражен позитивный опыт развития птицеводства, которое нарастило поголовье птиц и производство яиц. В растениеводстве значительно выросли объемы производства картофеля, а также семян подсолнуха и зерновых культур, которые имеют мощный экспортный потенциал. По результатам корреляционно-регрессионного моделирования выявлена зависимость объема производства от рентабельности сельскохозяйственной продукции (мясо и сахарная свекла), а также урожайности (зерно, картофель, овощи, подсолнух). Животноводство требует усовершенствования экономического механизма управления, а растениеводство – внедрения интенсивных методов роста урожайности сельскохозяйственных культур, к которой очень эластичным является объем их производства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, эффективность, национальная экономика.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул.:** 6. **Библ.:** 10.

Манжура Александр Васильевич – кандидат экономических наук, доцент, заместитель директора, Полтавский кооперативный техникум (ул. Ленина, 9/17, Полтава, 36000, Украина)

E-mail: manzhura11@ukr.net

UDC 338.43

Manzhura O. V. Efficiency of Agriculture of Ukraine as a Branch of the National Economy

The relevance of the study is determined by the lack of efficiency of Ukrainian agriculture as a sector of the national economy, quantitative and qualitative methods were used for the evaluation. The dynamics of the development of agriculture of the independent Ukraine was analyzed. A substantial decline in livestock production (cattle, pigs, and sheep) and crop (sugar beet, fruit and berries) was defined and significant reduction in livestock products such as meat, milk and wool. Meat production is unprofitable and subsidized. The positive experience in poultry breeding development was shown, which increased its poultry and egg production. In crop production the yielding of potatoes significantly increased, as well as sunflower seeds and crops that have export potential. According to the results of qualitative analysis it was concluded that there's a lack of activity of market mechanisms in agriculture, which is manifested in the absence of correlation of productivity and profitability in the industry. Meanwhile, a significant interdependence of livestock and crop production development was revealed. According to the results of correlation and regression modeling the dependence of output on the profitability of agricultural products (meat and sugar beet) and yield (grain, potatoes, vegetables, sunflower) was revealed. Livestock farming requires improvement of the economic mechanism of management and crop production – the introduction of intensive methods of growth in crop yields, to which the volume of their production is very elastic.

Key words: agriculture, efficiency, the national economy.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 10.

Manzhura Oleksandr V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Deputy Director, Poltava Co-operative College (vul. Lenina, 9/17, Poltava, 36000, Ukraine)

E-mail: manzhura11@ukr.net

Соціально-відтворювальна функція аграрних відносин безпосередньо й опосередковано впливає на систему відтворювальних процесів у селянському суспільному середовищі [1, с. 98]. У статті Анічін В. Л.

розглядаються перспективні засоби регулювання вертикальної інтеграції в АПК, включаючи справедливе ціноутворення, контроль за роздрібними цінами на продовольчі товари, розвиток мережі агропромислових кластерів тощо

[2, с. 31]. Її ідеї підтримують Кизим М. О., Хаустова В. Є., які, дослідивши ринкову ситуацію в агропромисловому комплексі України, доводять необхідність розвитку агропромислових кластерів із виробництва та переробки м'яса та молока в регіонах [3]. У центрі уваги науковців також знаходяться проблеми розвитку окремих підгалузей тваринництва і рослинництва: методичні засади розробки системи бюджетів виробництва цукрових буряків [4], місце і роль олійно-жирової галузі в агропромисловому комплексі та національній економіці України [5]. Утім, системний погляд на ефективність сільського господарства України як галузі національної економіки не реалізується повною мірою.

Метою статті є оцінка ефективності сільського господарства України як галузі національної економіки на основі використання кількісних і якісних оцінок.

Тваринництво і рослинництво, маючи однакові бази позиції на початку 90-х років минулого століття, по-різному пройшли шлях реформування. Усі галузі тваринництва демонстрували стійкий спад (рис. 1). Протягом 1990 – 2013 рр. поголів'я великої рогатої худоби скоротилося у 5,56 разу, у т. ч. корів – у 3,4 разу, свиней – у 2,52 разу, овець і кіз – у 5,19 разу.

Виключення становить лише поголів'я птиці, чисельність якої стабільно скорочувалася протягом 1990 – 1998 рр., а потім відновилася тенденція зростання. Станом на 01.01.2014 р. нараховується 230,4 тис. голів птиці, що на 11% менше порівняно з 1990 р.

У рослинництві ситуація виглядає краще, спад мав місце у обсязі виробництва цукрових буряків – у 4,1 разу, плодів і ягід – на 1,26% (рис. 2). Натомість обсяги виробництва насіння соняшнику зросли у 4,3 разу, картоплі – у 1,33 разу, зернових і зернобобових культур – у 1,24 разу. Таке зростання щодо зернових і соняшника має неоднозначні оцінки. З одного боку, воно є наслідком моновиробництва найбільших українських агрохолдингів і призводить до виснаження ґрунтів. З іншого боку, реалізація цих рослинницьких культур дає значні експортні надходження. За січень – травень 2014 р. експорт зернових культур

склав 2764,2 млн дол. США (Єгипет, Йорданія, Марокко), або 11,4% загального експорту України [7], а жирів та олій тваринного або рослинного походження – 1723,6 млн дол. США, або 7,1% експортних надходжень. Темпи приросту обсягів продажів порівняно з відповідним періодом минулого року склали відповідно 26,0% і 12,9%.

Виробництво основних видів продукції тваринництва протягом 1990 – 2013 рр. характеризується скороченням (рис. 3): по м'ясу (у забійній вазі) – у 1,82 разу, по молоку – у 2,13 разу, по вовні – у 8,47 разу. Натомість виробництво яєць збільшилося у 1,2 разу. За 5 міс. 2014 р. обсяг експорту молока та молочних продуктів, яєць птиць; натурального меду склав 248,1 млн грн при імпорті 110,6 млн грн. Тобто чисте сальдо є позитивним у розмірі 137,5 млн грн. Частка в експорті становить 1,0, спостерігається зростання його обсягу у 2013 р. на 8,4% порівняно з відповідним періодом минулого року.

Фінансовий результат від основної діяльності сільськогосподарських підприємств (крім малих) у 2013 р. становив 12,5 млрд грн прибутку проти 24,1 млрд грн у 2012 р., рівень рентабельності (без урахування бюджетних дотацій і доплат) у цілому склав 11,5% проти 20,2% у попередньому році (табл. 1).

На рівні рослинництва і тваринництва у 2013 р. отримано прибуток – відповідно 9060,9 і 2844,5 тис. грн, а рентабельність – відповідно 11,3% і 11,4%. У звітному році мало місце скорочення рентабельності в обох галузях, але більш сильне – у рослинництві (на 11,0%), незначне у тваринництві – на 2,9%. У 2013 р. серед галузей рослинництва подолати збитковість вдалося підприємствам, що вирощують картоплю та овочі відкритого ґрунту. У галузі тваринництва, як і в попередньому році, було рентабельним вирощування свиней на м'ясо, виробництво молока та яєць, іншої продукції тваринництва. Неefективним залишається вирощування тварин на м'ясо: великої рогатої худоби (1512,6 тис. грн збитків, зростання збитковості із 29,5% до 43,2%), овець і кіз (18,8 тис. грн збитків, скорочення збитковості із 40,0% до 33,9%), птиці (125,1 тис. грн

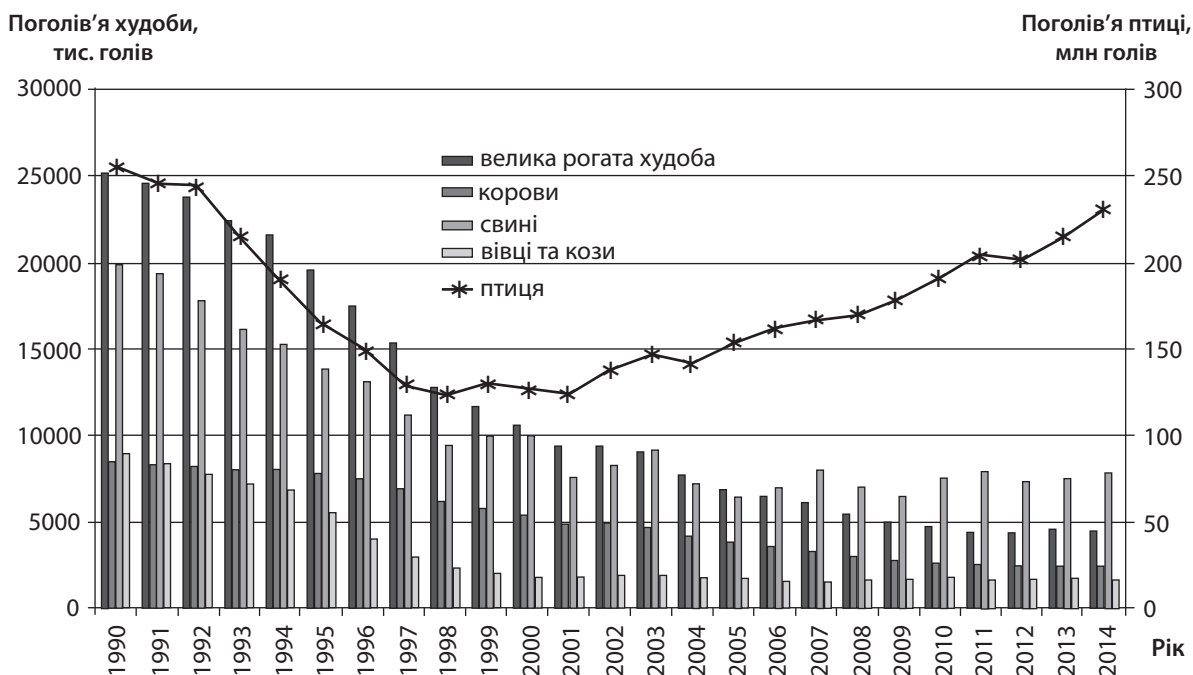

Рис. 1. Динаміка поголів'я худоби (тис. голів) і птиці (млн голів) на 1 січня (побудовано за даними [6])

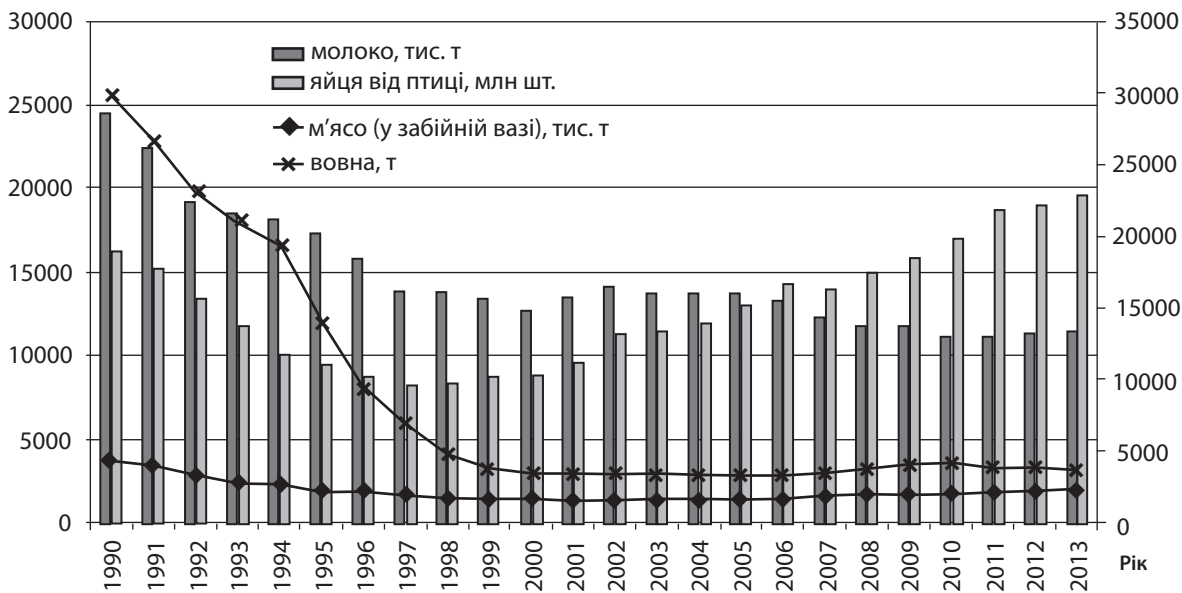

Рис. 2. Динаміка виробництва основних видів продукції тваринництва (побудовано за даними [8])

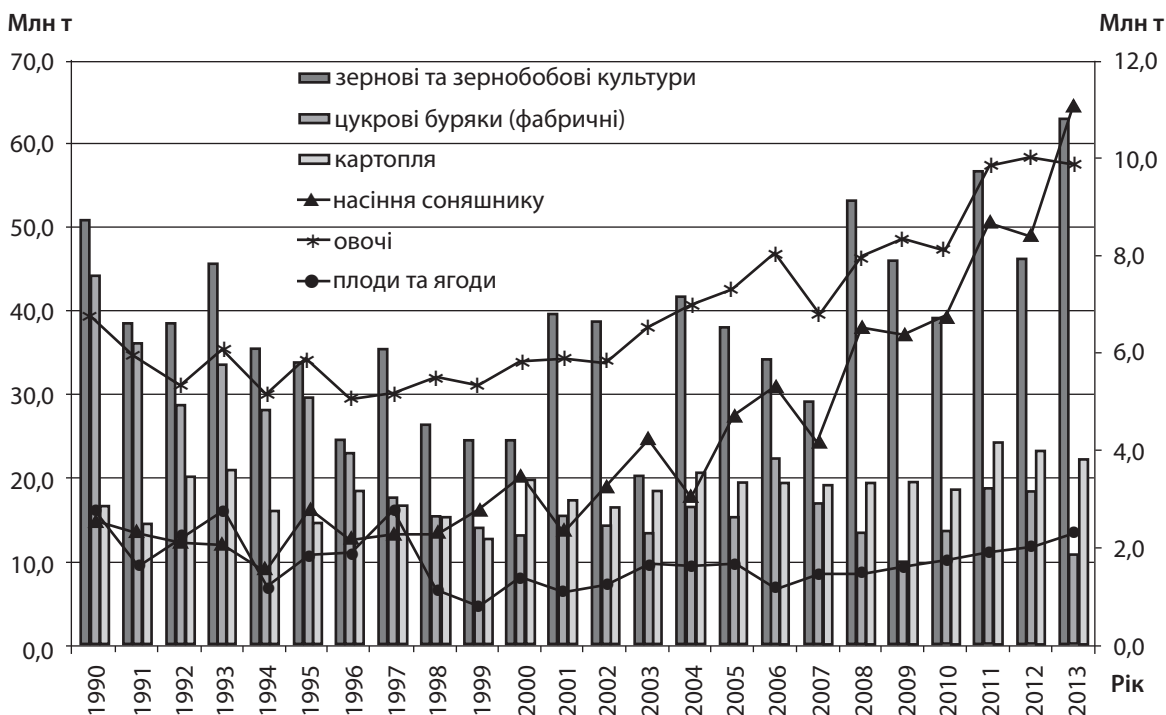

Рис. 3. Динаміка виробництва основних сільськогосподарських культур, млн т (побудовано за даними [9])

збитків, зростання збитковості з 7,2% до 9,9%). Найбільш неефективним є виробництво вовни. При відносно невеликому абсолютному рівні збитків (5,7 тис. грн) відносний рівень збільшився із 61,0% до 73,0%.

Для підтримки сільськогосподарського виробництва у 2013 р. на рахунки сільськогосподарських підприємств (крім малих) фактично надійшло 391,9 млн грн прямих бюджетних дотацій.

Кількісний аналіз розвитку сільського господарства доповнений якісними оцінками причинно-наслідкових зв'язків між обсягами виробництва, продуктивністю праці та рентабельністю окремих галузей за 1990 – 2013 рр.

Установлено, що відсутні істотні кореляційні зв'язки між продуктивністю праці та рентабельністю як на рівні сільського господарства, так і на рівні тваринництва і рос-

линництва. Високі значення коефіцієнта кореляції відбивають тісний зв'язок продуктивності праці в сільському господарстві разом із продуктивністю праці в рослинництві (0,996) і тваринництві (0,986). Така закономірність поширюється і на рентабельність – відповідні коефіцієнти 0,972 і 0,931. Тісно пов'язані між собою показники продуктивності праці у рослинництві та тваринництві (0,972), також їх рентабельність (0,779).

Обсяг виробництва м'яса у тис. т (B_m) тісно корелює з рентабельністю його виробництва у % (P_m) і описується формулою з коефіцієнтом детермінації 0,661:

$$B_m = 15,792 \cdot P_m + 2246,7. \quad (1)$$

Отримана формула показує, що при зростанні рентабельності тваринництва на 1% обсяг виробництва м'яса збільшується на 15,792 тис. т.

Основні економічні результати діяльності сільськогосподарських підприємств у галузі сільського господарства України у 2012 – 2013 рр. (побудовано за даними [10])

Галузь	Фінансовий результат від реалізації, млн грн	Рівень рентабельності, %		
		2012 р.	2013 р.	Зміна
Продукція сільського господарства і послуги	12497,8	20,2	11,5	-8,7
Рослинництво і тваринництво	11905,4	20,5	11,3	-9,2
Рослинництво	9060,9	22,3	11,3	-11,0
Зернові і зернобобові культури	785,5	15,2	1,7	-13,5
Насіння соняшнику	4634,1	45,8	29,0	-16,8
Ріпак	480,7	21,4	8,4	-13,0
Цукрові буряки (фабричні)	32,1	15,7	2,7	-13,0
Картопля	144,0	-21,5	22,2	43,7
Овочі відкритого ґрунту	52,0	-6,8	8,9	15,7
Інша продукція	2932,5	12,0	27,6	15,6
Тваринництво	2844,5	14,3	11,4	-2,9
Велика рогата худоба на м'ясо	-1512,6	-29,5	-43,2	-13,7
Свині на м'ясо	11,8	2,0	0,2	-1,8
Вівці і кози на м'ясо	-18,8	-40,0	-33,9	6,1
Птиця на м'ясо	-125,1	-7,2	-9,9	-2,7
Молоко	930,2	2,3	13,4	11,1
Яйця курячі	2357,2	52,6	47,6	-5,0
Вовна	-5,7	-61,0	-73,0	-12,0
Інша продукція тваринництва	1207,5	80,0	60,8	-19,2

Аналогічна за економічним змістом залежність має місце і для виробництва цукрових буряків ($B_{цб}$), який визначається рентабельністю їх виробництва ($P_{цб}$), $r = 0,601$:

$$B_{цб} = 124,86 \cdot P_{цб} + 17241,78. \quad (2)$$

Це означає, що при зростанні рентабельності виробництва цукрових буряків на 1% слід очікувати збільшення їх виробництва на 124,86 тис. т.

Обсяг виробництва зерна (B_z) визначається його урожайністю (Y_z) і описується рівнянням з коефіцієнтом детермінації, близьким до 1 (0,992):

$$B_z = 1849,6 \cdot Y_z - 11443,0. \quad (3)$$

Економічний зміст отриманої залежності такий: при зростанні урожайності на 1 ц/га обсяг виробництва зернових та зернобобових культур збільшиться на 1849,6 тис. т.

Переважно урожайністю також визначаються обсяги виробництва картоплі (B_k) і овочів відкритого ґрунту (B_o):

$$B_k = 122,96 \cdot Y_k + 3431,62, r = 0,954. \quad (4)$$

$$B_o = 50,12 \cdot Y_o - 424,28, r = 0,983, \quad (5)$$

де Y_k , Y_o – відповідно урожайність картоплі та овочів відкритого ґрунту.

Економічне трактування формул (4) і (5) аналогічне: при зростанні урожайності картоплі та овочів на 1 ц/га слід очікувати збільшення обсягів їх виробництва відповідно на 122,96 і 50,12 тис. т.

Дещо неочікуваною виявилася залежність виробництва соняшника (B_c) від його рентабельності (P_c) та урожайності (Y_c), $r = 0,839$:

$$B_c = -7,11 \cdot P_c + 654,59 \cdot Y_c - 3539,83. \quad (6)$$

На відміну від інших галузей тваринництва, для яких спостерігався прямий зв'язок між виробництвом і рентабельністю, ситуація по соняшнику пояснюється тим, що протягом аналізованого періоду спостерігалось збільшення обсягів його виробництва на фоні скорочення його рентабельності: у 2013 р. вона становила 29,0%, що на 16,8% менше порівняно з 2012 р.

Тому інтерпретація формули (6) є такою: при скороченні рентабельності на 1% і збільшенні урожайності на 1 ц/га виробництво соняшника зростає відповідно на 7,11 і 654,59 тис. т.

ВИСНОВКИ

Оцінку ефективності сільського господарства України як галузі національної економіки проведено із використанням кількісних і якісних методів.

1. Аналіз динаміки розвитку сільського господарства незалежної України дозволив встановити суттєвий спад обсягів виробництва у тваринництві (скотарство, свинарство, вівчарство) і рослинництві (виробництво цукрових буряків, плодів і ягід). Виробництво основних видів продукції тваринництва (м'яса, молока, вовни) значно скоротилося. Серед усіх галузей тваринництва відновлюється на краще ситуація лише у птахівництві, що виявляється з збільшенні поголів'я птахів і виробництві яєць. У рослинництві значно зросли обсяги виробництва насіння соняшнику, картоплі, зернових та зернобобових культур. Експорт зерна і рослинної олії має потужний експортний потенціал.

2. Сільське господарство, у т. ч. тваринництво і рослинництво, є загалом прибутковими, за виключенням пев-

них галузей. Стабільно збитковим у тваринництві, яке є дотаційним із боку держави, є виробництво м'яса (окрім свинини) та вовни. У рослинництві подолати збитковість удалося підприємствам, що вирощують картоплю і овочі відкритого ґрунту.

3. За результатами якісного аналізу можна зробити висновок про недостатню дію ринкових механізмів у сільському господарстві, що виявляється у відсутності кореляційних зв'язків продуктивності праці та рентабельності в галузі. Між тим виявлено значну взаємозалежність розвитку тваринництва і рослинництва, зокрема по показниках продуктивності праці та рентабельності.

4. За результатами кореляційно-регресійного моделювання виявлено залежність обсягу виробництва від рентабельності за такими видами збиткової або малоприбуткової сільськогосподарської продукції, як м'ясо і цукрові буряки. Переважно урожайність визначає обсяг виробництва зерна, картоплі, овочів відкритого ґрунту і соняшника. Утім, по останньому збільшення обсягів виробництва попри зниження рентабельності пояснюється попитом на зовнішніх ринках. Значний експортний потенціал також має зерно.

5. Успішний досвід реформування птахівництва свідчить про необхідність удосконалення економічного механізму управління в інших галузях тваринництва. Рослинництво потребує впровадження інтенсивних методів зростання урожайності сільськогосподарських культур, до якого дуже еластичним є обсяг їх виробництва.

Перспективами подальших досліджень є визначення можливостей збільшення експортного потенціалу України в умовах інтеграції в ЄС. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ольшанська О. В.** Вплив діяльності фермерських господарств на розвиток агросоціальних систем / О. В. Ольшанська // Проблеми економіки. – 2013. – № 3. – С. 97 – 101.
2. **Анічін В. Л.** Регулювання вертикальної конкуренції як засіб модернізації АПК / В. Л. Анічін // Проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 28 – 33.
3. **Кизим М. О.** Особливості формування та розвитку агропромислового кластера в економіці Харківської області / М. О. Кизим, В. Є. Хаустова // Проблеми економіки. – 2011. – № 3. – С. 42 – 47.
4. **Бірюк О. Г.** Технологія бюджетування як інструмент управління виробництвом цукрових буряків / О. Г. Бірюк, В. В. Король // Проблеми економіки. – 2013. – № 4. – С. 62 – 69.
5. **Манойленко О. В.** Місце і роль олійно-жирової галузі в національній економіці України / О. В. Манойленко, Т. А. Жадан // Проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 49 – 56.
6. Тваринництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Зовнішня торгівля України товарами за січень – травень 2014 року : Експрес-випуск Державної служби статистики України від 15.07.2014 р. № 305/0/08.2вн-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Зведені показники обсягу сільськогосподарського виробництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Рослинництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Економічні результати сільськогосподарського виробництва за 2013 рік : Експрес-випуск Державної служби статистики України від 02.04.2014 р. № 122/0/06.3вн-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

REFERENCES

- Anichyn, V. L. "Rehulivannia vertykalnoi konkurentsii iak za-sib modernizatsii APK" [Adjust the vertical competition as a means of upgrading the APC]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2013): 28-33.
- Biriuk, O. H., and Korol, V. V. "Tekhnolohiia biudzhetuvannia iak instrument upravlinnia vyrobnytstvom tsukrovikh buriakiv" [Technology budgeting as a management tool of sugar beet]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2013): 62-69.
- "Ekonomichni rezultaty silskohospodarskoho vyrobnytstva za 2013 rik" [The economic results of agricultural production in 2013]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Kyzym, M. O., and Khaustova, V. IE. "Osoblyvosti formuvannia ta rozvytku ahropromyslovoho klastera v ekonomitsi Kharkivskoi oblasti" [Features of formation and development of agriculture in the economy of a cluster of Kharkiv region]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2011): 42-47.
- Manoilenko, O. V., and Zhadan, T. A. "Mistse i rol oliino-zhyrovoy haluzi v natsionalnii ekonomitsi Ukrainy" [Place and role of oil and fat industry in the national economy of Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2013): 49-56.
- Olshanska, O. V. "Vplyv diialnosti fermerskykh hospodarstv na rozvytok ahrosotsialnykh system" [The impact of farming activities on the development of ahro-social systems]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2013): 97-101.
- "Roslynnnytstvo" [Crop]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- "Tvarynnnytstvo" [Livestock]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- "Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy za sichen-traven 2014 roku" [Ukraine's foreign trade in goods in January-May 2014]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- "Zvedeni pokaznyky obsiahu silskohospodarskoho vyrobnytstva" [Summary indicators of agricultural production]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СТРУКТУРИЗАЦИИ ПРОДУКЦИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

© 2014 БУЖИН А. А.

УДК 338.432

Бужин А. А. Совершенствование структуризации продукции сельского хозяйства

В статье предложен один из возможных подходов к определению удельного веса каждого вида продукции растениеводства и животноводства в общем объеме сельскохозяйственной продукции. Для этого автором разработаны коэффициенты перевода основных видов продукции растениеводства в показатель условной пшеницы. Это дает возможность определять показатели в постоянной условной величине – условной пшенице, а не в трудновоспроизводимых показателях абсолютной массы и непостоянном денежном выражении, на которое влияет нестабильность курса национальной денежной единицы. Произведен расчет структуры продукции растениеводства и животноводства Украины в натуральных и условных показателях за 1990 и 2012 годы. Предложенный подход позволяет производить анализ и контроль производства сельскохозяйственной продукции на уровне подразделения, предприятия, региона, страны и международных сообществ.

Ключевые слова: продукция растениеводства, продукция животноводства, условная пшеница, сырой протеин, сырой жир, обменная энергия, коэффициент перевода в условную пшеницу.

Табл.: 2. **Формул:** 3. **Библ.:** 23.

Бужин Александр Алексеевич – соискатель, Уманский государственный педагогический университет им. П. Тычины (ул. Садовая, 2, Умань, Черкасская обл, 20300, Украина)

E-mail: buzhin@mail.ru

УДК 338.432

UDC 338.432

Бужин О. О. Удосконалення структуризації продукції сільського господарства

У статті запропоновано один із можливих підходів до визначення питомої ваги кожного виду продукції рослинництва і тваринництва у загальному обсязі сільськогосподарської продукції. Для цього автором розроблено коефіцієнти переведення основних видів продукції рослинництва в показник умовної пшениці. Це дає можливість визначити показники в постійній умовній величині – умовній пшениці, а не у важкосумісних показниках абсолютної маси і мінливому грошовому вираженні, на яке впливає нестабільність курсу національної грошової одиниці. Зроблено розрахунок структури продукції рослинництва і тваринництва України в натуральних і умовних показниках за 1990 і 2012 роки. Запропонований підхід дозволяє проводити аналіз і контроль виробництва сільськогосподарської продукції на рівні підрозділу, підприємства, регіону, країни та міжнародних співтовариств.

Ключові слова: продукція рослинництва, продукція тваринництва, умовна пшениця, сирий протеїн, сирий жир, обмінна енергія, коефіцієнт переведення в умовну пшеницю.

Табл.: 2. **Формул:** 3. **Бібл.:** 23.

Бужин Олександр Олександрович – здобувач, Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тычины (вул. Садова, 2, Умань, Черкаська обл., 20300, Україна)

E-mail: buzhin@mail.ru

Buzhyn O. O. Improving the Structuring of Agricultural Products

The paper suggests one possible approach to the determination of the proportion of each type of crop and livestock production in the total volume of agricultural products. To do this, the author developed the conversion factors to the main types of crop production in the index of conditional wheat. This makes it possible to determine the parameters of the constant conditional value – conditional wheat, rather than in incompatible terms of absolute mass and unstable monetary terms, which is affected by the instability of the national currency. The calculation of the structure of plant and animal production in Ukraine in natural and conventional indicators for 1990 and 2012 years was made. The proposed approach allows the analysis and control of agricultural production on the level of department, enterprise, region, state, and international communities.

Key words: crop products, livestock products, conditional wheat, crude protein, crude fat, the exchange energy, the conversion factor into conditional wheat.

Tabl.: 2. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 23.

Buzhyn Olexander O. – Applicant, Uman State Pedagogical University named after P. Tychna (vul. Sadova, 2, Uman, Cherkaska obl., 20300, Ukraine)

E-mail: buzhin@mail.ru

Согласно определениям, данным в [11] «... Продовольственная безопасность – социально-экономическое и экологическое положение, при котором население обеспечено безопасными и качественными основными продуктами питания, необходимыми для рационального питания...». «... Продовольственная независимость – обеспечение отечественного производства продовольствия в объеме не меньше установленного предельного уровня его удельного веса в товарных ресурсах внутреннего продовольственного рынка...». Сельское хозяйство по-прежнему остается важным сектором с точки зрения его вклада в ВВП, а развитие сельских районов и продовольственной безопасности являются ключевой задачей государственной политики [23]. За последние 40 лет, несмотря на значительное развитие мировой торговли, технологии и помощь, многие развивающиеся страны, особенно в Африке, остаются в полной зависимости от состояния сельского хозяйства [21]. Исторические уроки имеют способность повторяться и преследовать тех, кто игнори-

рует их [22], это имеет прямое отношение и к состоянию сельского хозяйства в Украине. Для обеспечения продовольственной безопасности и независимости необходимо оптимизировать производство сельскохозяйственной продукции. Одновременно с этим необходимо совершенствовать методики оценки показателей производства как конкретных видов продукции, так и ее категорий. До настоящего времени продукция сельского хозяйства оценивается в динамичном денежном выражении. Валовая продукция сельского хозяйства – продукты растительного и животного происхождения, полученные в результате выращивания сельскохозяйственных культур и использования сельскохозяйственных животных, а также объем изменения незавершенного производства в растениеводстве, объем выращивания молодых многолетних насаждений и объем выращивания скота и птицы (приплод, прирост живой массы). Продукцию оценивают в сопоставимых ценах, рассчитанных как средневзвешенные цены товарной и нетоварной части продукции сельского хозяйства. Товарная

часть продукции оценена по фактическим ценам реализации, а нетоварная часть продукции – по себестоимости. За цены сравнения цены приняты средние цены 2010 г. [14]. При непостоянном денежном выражении, на которое влияет нестабильность курса национальной денежной единицы, цены сравнения служат не совсем объективным подходом для сравнительной оценки. Это является причиной, которая не дает возможности использовать трудосовместимые натуральные количественные показатели как в разрезе продукции растениеводства и животноводства, так и в их суммарном выражении для целого ряда аналитических и плановых расчетов.

Продовольственная и экономическая безопасность являются неотъемлемыми составными национальной безопасности. Формирование системы критериев и индикаторов (показателей) экономической безопасности, обеспечение их включения в государственную статистическую отчетность, определение и обоснование пороговых значений этих индикаторов являются одной из составляющих по обеспечению экономической безопасности [10]. Отлаженная система управления национальной экономикой требует соответствующего информационного обеспечения, которое позволяет менеджерам принимать обоснованные решения относительно деятельности конкретного предприятия, отрасли и всей экономики страны, а при необходимости – и всех стран мира [7]. Для нормального функционирования любой рыночной экономики нужно, чтобы участники, прежде чем принять управленческое решение, имели достоверную и объективную информацию о хозяйственных фактах – явлениях и процессах: имущество, финансовое положение, результаты работы, а также о процессах их формирования как на собственном предприятии, так и у партнеров на основании предварительных данных [15]. В большинстве случаев идея того или иного управленческого подхода достаточно органично встраивается в структуру экономической теории фирмы, причем позволяет ее *расширить и приблизить к реальности* (например, учесть неоднородность ресурсов или обратить более пристальное внимание на роль знаний) [16]. Труд соответствующего количества людей в сфере производства, науки, информационного обеспечения, совершенствование форм и методов организации труда является источником полной части национального дохода [2]. Разработка новых научных основ и инструментария для понимания данных возможны при изменении поведения экономистов [20].

Целью статьи является усовершенствование разработанной автором методики перевода разных видов продукции растениеводства и животноводства в условную пшеницу [1] и проведение сравнительного анализа структуризации основных видов сельскохозяйственной продукции за 2012 г. в сравнении с 1990 г.

Известно, что в развитии мирового цивилизованного общества традиционно усиливаются противоречия между наращиванием численности населения планеты и уровнем его обеспечения продовольственными ресурсами. По данным Международной организации по развитию сельского хозяйства и продовольственного обеспечения (FAO), в последние годы все большее количество бедного человеческого сообщества на разных континентах вынуждено ежедневно оставаться в конце дня голодным и полуголодным. Поэтому проблема обеспечения продовольственной безопасности приобретает резонансный ха-

рактер в каждом государстве. Это, в частности, касается в определенной мере становления и развития демократической Украины, формирования стратегии государства, ее структурной перестройки с определением приоритетных направлений развития отраслей [13]. Среди ресурсов жизнеобеспечения общества продовольствие занимает самое главное место. Агропромышленный комплекс, производящий сельскохозяйственное сырье и продукты питания, является гарантом продовольственной безопасности страны [3]. При определении эффективности развития продовольственного рынка необходимо исходить из того, что это является в решающей степени макроэкономической проблемой, связанной с функционированием агропромышленного производства. Эффективность аграрного сектора экономики, его воздействие на предотвращение угрозы продовольственной безопасности следует определять на стадиях планирования и прогнозирования, разработки программ, проектирования и фактических результатов [5].

Для проведения более объективных, аналитических расчетов и разных категорий планирования по производству сельскохозяйственной продукции на уровне подразделения, предприятия, отрасли и страны предлагаем каждый из видов продукции растениеводства и животноводства перевести в коэффициенты условной пшеницы, которые определяют по формуле (1) [1]:

$$K_{УП} = 15,85 = \frac{\frac{СП_{твр} + СП_{мл}}{2} + \frac{СЖ_{твр} + СЖ_{мл}}{2} \cdot 100}{1000}, \quad (1)$$

где $K_{УП}$ – коэффициент условной пшеницы;
15,85 – средний показатель суммы сырого протеина и сырого жира в единице массы условной пшеницы – в процентах;

$СП_{твр}$ – количество сырого протеина в твердой пшенице – 149 г/кг;
 $СП_{мл}$ – количество сырого протеина в мягкой пшенице – 133 г/кг;
 $СЖ_{твр}$ – количество сырого жира в твердой пшенице – 15 г/кг;
 $СЖ_{мл}$ – количество сырого жира в мягкой пшенице – 20 г/кг.

После определения коэффициента условной пшеницы по каждому виду продукции растениеводства и животноводства берем за основу наличие сырого протеина и сырого жира [4, с. 469 – 501; 6, с. 478 – 482; 9, с. 303 – 339; 11; 13, с. 195; 18; 19, с. 362 – 363].

Потом выводим усовершенствованный коэффициент условной пшеницы – формула (2):

$$KУ_{УП} = K_{УП} \cdot \mathcal{E}_{УП}, \quad (2)$$

где $KУ_{УП}$ – коэффициент условной пшеницы – усовершенствованный;

$K_{УП}$ – коэффициент условной пшеницы;
 $\mathcal{E}_{УП}$ – количество обменной энергии в условной пшенице – килокалорий;

Коэффициенты перевода по каждому виду сельскохозяйственной продукции в показатель условной пшеницы представлены в *табл. 1*. Перевод каждого вида сельскохозяйственной продукции производим по формуле (3):

$$KП_{П} = \frac{C_{ПП} + C_{ЖП} \cdot \mathcal{E}_{П}}{KУ_{УП}}, \quad (3)$$

Расчет коэффициентов перевода сельскохозяйственной продукции в условную пшеницу

Продукция растениеводства	Показатель			
	Сумма (с/п + с/ж), %	Обменная энергия, ккал	$(C_{пп} + C_{жп}) \cdot Эп$	Коэффициент перевода
Продукция растениеводства				
Пшеница в среднем (твердая + мягкая)	15,85	325	5151	1,00
Пшеница озимая	16,90	342	5780	1,12
Пшеница яровая	15,40	306	4712	0,91
Рожь озимая	13,90	289	4017	0,78
Кукуруза на зерно	14,50	327	4742	0,92
Ячмень в среднем	12,7	289	3670	0,71
Овес	14,80	258	3818	0,74
Просо	14,00	244	3416	0,66
Гречиха	13,70	344	4713	0,91
Рис	8,30	337	2797	0,54
Сорго	13,8	299	4126	0,80
Горох	23,70	313	7418	1,44
Соя	46,50	358	16647	3,23
Лен-долгунец семена	64,30	616	39609	7,69
Лен-долгунец (волокно)	26,36	258	6801	1,32
Сахарная свекла	1,70	62	105	0,02
Подсолнечник	43,90	578	25374	4,93
Рапс - в среднем	58,22	545	31730	6,16
Картофель	1,90	76	144	0,03
Капуста	1,50	26	39	0,01
Огурцы	1,60	24	38	0,01
Томаты (помидоры)	1,30	19	25	0,01
Морковь столовая	1,40	41	57	0,01
Свекла столовая	1,80	43	77	0,02
Лук репчатый	1,60	43	69	0,01
Кукуруза на корм	2,70	55	149	0,03
Кормовые корнеплоды	1,40	41	57	0,01
Многолетние травы на зеленый корм	5,41	55	353	0,08
Однолетние травы на зеленый корм	4,41	57	251	0,05
Сено многолетних трав	17,92	170	3046	0,59
Сено однолетних трав	11,3	167	1887	0,37
Сено естественных сенокосов в среднем	11,61	167	1939	0,38
Продукция животноводства				
Крупный рогатый скот – в убойном весе	17,40	81	1409	0,27
Свиньи – в убойном весе	24,45	193	4719	0,92
Овцы и козы – в убойном весе	17,70	74	1310	0,20
Птица – в убойном весе	21,91	102	2235	0,43
Молоко	6,7	66	442	0,09
Яйца	22,55	141	3180	0,62
Шерсть	99,00	380	37620	7,30
Мед	0,26	350	91	0,20

Источник: разработано автором с использованием исходных данных: [1, 4, 6, 8, 9, 12, 17, 18, 19].

где $K_{ПП}$ – коэффициент перевода сельскохозяйственной продукции определенного вида в усовершенствованный показатель условной пшеницы;

$C_{ПП}$ – количество сырого протеина в сельскохозяйственной продукции определенного вида – %;

$C_{ЖП}$ – количество сырого жира в сельскохозяйственной продукции определенного вида – %;

$\mathcal{E}_П$ – количество обменной энергии в сельскохозяйственной продукции определенного вида – килокалорий;

$KУ_{ПП}$ – коэффициент условной пшеницы – усовершенствованный.

Используя расчётные коэффициенты, табл. 1 и статистические данные [14, с. 90, 92, 93, 95, 125], были проведены расчеты по переводу всех видов продукции сельского хозяйства в условные показатели. На основании полученных данных были сгруппированы соответствующие категории продукции растениеводства и животноводства, а также суммарные показатели по продукции растениеводства, продукции животноводства и сельскохозяйственной продукции в целом:

- ✦ зерновые и зернобобовые;
- ✦ сахарная свекла;
- ✦ масличные культуры;
- ✦ картофель;
- ✦ овощи;
- ✦ кормовые культуры;
- ✦ продукция растениеводства – всего;
- ✦ крупный рогатый скот – всего (мясо + молоко);
- ✦ свиньи, овцы и козы в убойном весе;
- ✦ птица – всего (мясо + яйца);
- ✦ продукция животноводства – всего,

а также суммарный показатель всей сельскохозяйственной продукции, выраженный в коэффициентах условной пшеницы (табл. 2).

Показатели производства в 2012 г., в сравнении с 1990 г., в Украине уменьшились:

- ✦ зерновых – в 1,19;
- ✦ сахарной свеклы – в 3,6 раза;
- ✦ кормовых культур – в 3,5 раза;
- ✦ крупного рогатого скота – в 2,1 раза;
- ✦ свиней, овец и коз – в 2,3 раза;
- ✦ шерсти – в 7,3 раза.

При этом показатели производства некоторых категорий продукции растениеводства и животноводства увеличились:

- ✦ масличных культур – в 3,8 раза;
- ✦ картофеля – в 1,4 раза;
- ✦ овощей – в 1,3 раза;
- ✦ птицеводства – в 1,3 раза.

Производство продукции растениеводства в 2012 г., в сравнении с 1990 г. увеличилось в 1,4 раза, а продукции животноводства уменьшилось в 1,7 раза.

Производство всей сельскохозяйственной продукции, в условной пшенице, в 2012 г., в сравнении с 1990 г., увеличилось в 1,3 раза.

Соотношение удельного веса производства продукции растениеводства и продукции животноводства составило в 2012 и 1990 гг.: 96,81 – 3,19 и 98,97 – 7,03 процентов соответственно.

ВЫВОДЫ

Предложенный усовершенствованный вариант определения удельного веса каждого вида продукции растениеводства и животноводства и общих показателей по растениеводству и животноводству в общем объёме сельскохозяйственной продукции дает возможность определять показатели в постоянной условной величине – условной пшенице, а не в трудноразличимых натуральных показателях и непостоянном денежном выражении, на которое

Таблица 2

Производство сельскохозяйственной продукции в условной пшенице, млн т

Продукция	Год				
	1990		2012		
	Масса	%	Масса	%	раз к 1990 г.
Зерновые, всего	52,23	61,66	43,80	40,16	-1,2
Сахарная свекла	0,89	1,05	0,27	0,25	-3,6
Масличные культуры, всего	13,76	16,24	57,17	52,42	+3,8
Картофель	0,50	0,59	0,70	,64	+1,4
Овощи, всего	1,20	1,41	1,40	1,28	+1,2
Кормовые культуры, всего	10,18	12,02	2,95	2,70	-3,5
Всего продукции растениеводства	78,76	92,97	105,59	96,81	+1,4
Крупный рогатый скот – всего (мясо + молоко)	3,40	4,01	1,65	1,51	-2,1
Свиньи, овцы и козы в убойном весе	1,47	1,74	0,64	0,59	-2,3
Птица – всего (мясо + яйца)	0,86	1,02	1,15	1,06	+1,3
Шерсть	0,22	0,26	0,03	0,03	-7,3
Мед	0,01	0,01	0,01	0,01	-
Всего продукции животноводства	5,96	7,03	3,48	3,19	-1,7
Всего сельскохозяйственной продукции	84,72	100,00	109,07	100,00	+1,3

Источник: разработано автором с использованием данных: [14] и табл. 1.

періодически впливає нестабільність курсу національної денешної одиниці. Предложену методіку можна применати при анализі і контролі виробництва різних видів і категорій сільськогосподарської продукції на рівні подразделення, підприємства, регіона, країни і міжнародних сообществ.

Решення цієї проблеми може мати інші аспекти і алгоритми, в залежності від того, які показателі будуть взяті за отправну точку. ■

ЛИТЕРАТУРА

- Бужин О. О.** Структуризація сільськогосподарської продукції / О. О. Бужин // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. / Наук. ред. Манцурув. – Вип. № 7-8. – К., 2014.
- Булюк О. В.** Теоретично-методологічні підходи до визначення джерел розвитку сучасних економічних систем / О. В. Булюк // Таврійський науковий вісник. – 2011. – Вип. 77. – Херсон : Гринь Д. С., 2011. – С. 259 – 265.
- Калашнікова Т. В.** Забезпечення продовольчої безпеки країни / Т. В. Калашнікова // Економіка АПК – 2010. – № 9. – С. 26 – 30.
- Кононский А. И.** Биохимия животных. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Колос, 1992. – 526 с.
- Локтионова Ю. Н.** Методологические и методические аспекты социально-экономической оценки развития продовольственного рынка / Ю. Н. Локтионова // Вестник Курской государственной сельскохозяйственной академии. – 2010. – № 1. – С. 28 – 32.
- Масличные культуры: рапс и сурепица** [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.russbread.ru/syrexlebopekarnogo-proizvodstva/osnovnoe/maslichnye-kultury-raps-i-surepica.html>
- Моссаковский В. Б.** Спирні положення бухгалтерського обліку в Україні / В. Б. Моссаковский // Стратегія розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 року : збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 16 – 17 жовт. 2012 р. / Редкол.: В. Я. Амбросов, П. С. Березівський, М. Я. Дем'яненко та ін. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – С. 347 – 351.
- Нормы годівлі, раціони і поживність кормів для різних видів сільськогосподарських тварин : довідник** / Г. В. Проваторов, В. І. Ладка, Л. В. Бондарчук та ін. – Суми : Університетська книга. 2008. 487 с.
- Нормы и рационы кормления сельскохозяйственных животных : справочное пособие** / А. П. Калашников, Н. И. Клейменов, В. Н. Баканов и др. – М.: Агропромиздат, 1985. – 352 с.
- Пенькова І. В.** Інформаційні потоки в управлінні економічною безпекою держави / І. В. Пенькова, О. І. Левченко // Сучасні перспективи розвитку систем економічної безпеки держави та суб'єктів господарювання : монографія / За ред. І. П. Мігус. – Черкаси : ТОВ «МАКЛАУТ», 2012. – С. 564 – 575.
- Про продовольчу безпеку України: Проект закону України від 24.10.2012 р. № 11378** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF85200A.html
- Рослинництво з основами землеробства** / М. А. Білоножка, І. С. Руденко, В. І. Мойсеєнко та ін. ; За ред. М. А. Білоножка, І. С. Руденка. – К.: Урожай, 1986. – 224 с.
- Саблук П. Т.** Концептуальні аспекти модернізації аграрного виробництва та розвитку сільських територій в Україні / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – № 8. – С. 3 – 9.
- Сільське господарство України : статистичний збірник 2012 / Державна служба статистики України.** – К., 2013. – 402 с.
- Сопко В. В.** Проблеми подальшого удосконалення бухгалтерського обліку, контролю, аналізу та аудиту в управлінні підприємств аграрного сектора економіки / В. В. Сопко // Стратегія розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 року : збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 16 – 17 жовт. 2012 р. / Редкол.: В. Я. Амбросов, П. С. Березівський, М. Я. Дем'яненко та ін. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – С. 357 – 366.
- Сторчевой М.** Теория фирмы и стратегический менеджмент / М. Сторчевой // Вопросы экономики. – 2013. – № 1. – С. 131 – 148.
- Химический состав и пищевая ценность меда** [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.znaytovar.ru/s/Ximicheskij-sostav-i-pishhevaya-ce4.html> 18

18. Химический состав и энергетическая ценность 100 г съедобной части основных пищевых продуктов. Овощи, картофель, грибы, овощные консервы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://khimtab.liferus.ru/table1_8.htm 11

19. **Ярослав С. Ю.** Практикум з фізіології людини і тварин / С. Ю. Ярослав, М. Т. Ананенко. – К.: Видавниче об'єднання «Вища школа», 1976. – С. 362 – 363.

20. Orrell David Behavioural economics may not have all the answers, but it's close [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.theneweconomy.com/strategy/behavioural-economics-may-not-have-all-the-answers-but-its-close>

21. **Sarris A.** Evolving structure of world agricultural trade and requirements for new world trade rules / Alexander Sarris [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/012/ak979e/ak979e00.pdf>

22. **Timmer Peter C.** Agricultural trade policy during structural transformation / Peter C. Timmer [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/PUBLICATIONS/Books/FINAL_PDF_EVOLVING_WITH_COVER_LOW_RES.pdf

23. Ukraine's Agriculture: Harvesting the potential? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ec.europa.eu/agriculture/trade-analysis/map/03_09.pdf

Научный руководитель – Музыченко А. С., доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики предприятия, финансов, учета и аудита Уманского государственного педагогического университета имени Павла Тычины

REFERENCES

- Buzhyn, O. O. "Strukturyzatsiia silskohospodarskoi produktsiï" [Structuring agricultural products]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 7-8 (2014): 96-100.
- Buliuk, O.V. "Teoretychno-metodolohichni pidkhody do vyznachennia dzherel rozvytku suchasnykh ekonomichnykh system" [Theoretical and methodological approaches to determine the sources of modern economic systems]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk*, no. 77 (2011): 259-265.
- Bilonozhko, M. A., Rudenko, I. S., and Moiseienko, V. I. *Roslynnytstvo z osnovamy zemlerobstva* [Crop with the basics of farming]. Kyiv: Urozhai, 1986.
- Kononskiy, A. I. *Biokhimiia zhivotnykh* [Biochemistry animals]. Moscow: Kolos, 1992.
- Kalashnikov, A. P., Kleymenov, N. I., and Bakanov, V. N. *Normy i ratsiony kormleniia selskokhoziaystvennykh zhivotnykh* [Norms and animal feeding rations]. Moscow: Agropromizdat, 1985.
- Kalashnikova, T. V. "Zabezpechennia prodovolchoi bezpeky krainy" [Ensuring food security]. *Ekonomika APK*, no. 9 (2010): 26-30.
- "Khimicheskij sostav i pishchevaia tsennost meda" [Chemical composition and nutritional value of honey]. <http://www.znaytovar.ru/s/Ximicheskij-sostav-i-pishhevaya-ce4.html>%2018
- "Khimicheskij sostav i energeticheskaia tsennost 100 g sedobnoy chasti osnovnykh pishchevykh produktov : Ovoshchi, kartofel, griby, ovoshchnye konservy" [Chemical composition and energy content of 100 g edible portion of staple foods: Vegetables, potatoes, mushrooms, canned vegetables]. http://khimtab.liferus.ru/table1_8.htm%2011
- Loktionova, Yu. N. "Metodologicheskie i metodicheskie aspekty sotsialno-ekonomicheskoy otsenki razvitiia prodovolstvennogo rynka" [And methodological aspects of the socio-economic assessment of food market]. *Vestnik Kurskoy gosudarstvennoy selskokhoziaystvennoy akademii*, no. 1 (2010): 28-32.
- [Legal Act of Ukraine] (2012). http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF85200A.html
- "Maslichnye kultury: raps i surepitsa" [Oilseeds: rape and rape]. <http://www.russbread.ru/syrexlebopekarnogo-proizvodstva/osnovnoe/maslichnye-kultury-raps-i-surepica.html>
- Mossakovskiy, V. B. "Spirni polozhennia bukhgalterskoho obliku v Ukraini" [Contested Accounting Pronouncements in Ukraine]. *Stratehiia rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku*. Kyiv: NNTS «ІАЕ», 2012.347-351.
- Orrell, D. "Behavioural economics may not have all the answers, but it's close". <http://www.theneweconomy.com/strategy/behavioural-economics-may-not-have-all-the-answers-but-its-close>
- Penkova, I. V., and Levchenko, O. I. "Informatsiini potoky v upravlinni ekonomichnoiu bezpekoiu derzhavy" [Information flows in managing economic security]. In *Suchasni perspektivy rozvytku system*

ekonomichnoi bezpeky derzhavy ta sub'ektiv hospodariuvannia, 564-575. Cherkasy: MAKLAUT, 2012.

Provatorov, H. V., Ladka, V. I., and Bondarchuk, L. V. *Normy hodivli, ratsiony i pozhyvniest kormiv dlia riznykh vydiv silskohospodarskykh tvaryn* [Standards feeding rations and nutritional value of feed for different types of farm animals]. Sumy: Universytetska knyha, 2008.

Storchevoy, M. "Teoriia firmy i strategicheskii menedzhment" [Theory of the firm and strategic management]. *Voprosy ekonomiki*, no. 1 (2013): 131-148.

Silske hospodarstvo Ukrainy [Agriculture of Ukraine]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2013.

Sopko, V. V. "Problemy podalshoho udoskonalennia bukhhalterskoho obliku, kontroliu, analizu ta audytu v upravlinni pidpriemstv ahrarnoho sektoru ekonomiky" [Problems further improve accounting, control, analysis and audit management companies of the agricultural

sector]. *Stratehiia rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku*. Kyiv: NNTs «IAE», 2013. 357-366.

Sabluk, P. T. "Kontseptualni aspekty modernizatsii ahrarnoho vyrobnytstva ta rozvytku silskykh terytorii v Ukraini" [Conceptual aspects of the modernization of agriculture and rural development in Ukraine]. *Ekonomika APK*, no. 8 (2010): 3-9.

Sarris, A. "Evolving structure of world agricultural trade and requirements for new world trade rules". <http://ftp.fao.org/docrep/fao/012/ak979e/ak979e00.pdf>

Timmer, P. C. "Agricultural trade policy during structural transformation". http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/PUBLICATIONS/Books/FINAL_PDF_EVOLVING_WITH_COVER_LOW_RES.pdf

"Ukraine's Agriculture: Harvesting the potential?". http://ec.europa.eu/agriculture/trade-analysis/map/03_09.pdf

Yaroslav, S. Yu., and Ananenko, M. T. *Praktykum z fiziologii liudyny i tvaryn* [Workshop on human and animal physiology]. Kyiv: Vyshcha shkola, 1976.

УДК 368.042

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ АГРОСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

© 2014 КОНДРАТЕНКО Д. В.

УДК 368.042

Кондратенко Д. В. Концептуальні засади розвитку агрострахування в Україні

У статті обґрунтовано актуальність розробки та прийняття Концепції розвитку агрострахування в Україні. Доведено необхідність надання страхового захисту в аграрному секторі економіки, проаналізовано показники вітчизняного ринку агрострахування. Виявлено, що державна підтримка в агрострахуванні останні п'ять років не надавалася, механізм здійснення розрахунків у процесі страхування сільськогосподарських культур не є результативним. Зроблено висновок, що повноцінний розвиток агрострахування неможливий без запровадження державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур з урахуванням практичних аспектів світового досвіду. Визначено, що Аграрний страховий пул є єдиним об'єднанням страховиків, які здійснюють страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Разом із тим, вступ страховика до Пулу є зарегульованим, про що свідчить практика його діяльності. Запропоновано концептуальні засади розвитку агрострахування в Україні, а саме: спрощення процедури прийняття страховиків до членів Пулу; надання державних субсидій для компенсації вартості страхового платежу не аграріям, а страховим компаніям; встановлення нормативними актами реально визначеного розміру субсидій.

Ключові слова: концепція, агрострахування, Аграрний страховий пул, державна підтримка.

Табл.: 1. **Бібл.:** 11.

Кондратенко Діана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів і кредиту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: Dianylchka@bk.ru

УДК 368.042

Кондратенко Д. В. Концептуальные основы развития агрострахования в Украине

В статье обоснована актуальность разработки и принятия Концепции развития агрострахования в Украине. Доказана необходимость предоставления страховой защиты в аграрном секторе экономики, проанализированы показатели отечественного рынка агрострахования. Выведено, что государственная поддержка в агростраховании в последние пять лет не предоставлялась, механизм осуществления расчетов в процессе страхования сельскохозяйственных культур не является результативным. Сделан вывод о том, что полноценное развитие агрострахования невозможно без внедрения государственной поддержки в страховании сельскохозяйственных культур с учетом практических аспектов мирового опыта. Определено, что Аграрный страховой пул является единственным объединением страховщиков, которые осуществляют страхование сельскохозяйственной продукции с государственной поддержкой. Вместе с тем, вступление страховщика в Пул является зарегулированным, о чем свидетельствует практика его деятельности. Предложены концептуальные основы развития агрострахования в Украине, а именно: упрощение процедуры принятия страховщиков в члены Пула; предоставление государственных субсидий для компенсации стоимости страхового платежа не аграриям, а страховым компаниям; установление нормативными актами реально установленного размера субсидий.

Ключевые слова: концепция, агрострахование, Аграрный страховой пул, государственная поддержка.

Табл.: 1. **Библ.:** 11.

Кондратенко Диана Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов и кредита, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: Dianylchka@bk.ru

UDC 368.042

Kondratenko D. V. Conceptual Basis for the Development of Agricultural Insurance in Ukraine

In the article the urgency of the development and adoption of the Concept of development of agricultural insurance in Ukraine was grounded. The necessity of providing insurance protection in the agricultural sector was proved; indicators of the domestic market of agricultural insurance were analyzed. It was found that government support in agricultural insurance in the last five years has not been provided; the mechanism of settlement in the crop insurance is not effective. It was concluded that the full development of agricultural insurance is not possible without the introduction of state support for crop insurance, taking into account the practical aspects of international experience. It was determined that the Agricultural Insurance Pool is the only association of insurers that carry out agricultural insurance with state support. However, the introduction of the insurer to the Pool is over-regulated, as evidenced by the practice of its activities. The conceptual basis for the development of agricultural insurance in Ukraine were suggested, namely the simplification of procedure for insurers to enter the Pool; providing government subsidies to offset the cost of the insurance premium not to farmers but to insurance companies; establishment of real size of subsidies set by normative acts.

Key words: concept, agricultural insurance, Agricultural Insurance Pool, the state support.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 11.

Kondratenko Diana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance and Credit, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (vul. Sumska, 40, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: Dianylchka@bk.ru

ekonomichnoi bezpeky derzhavy ta sub'ektiv hospodariuvannia, 564-575. Cherkasy: MAKLAUT, 2012.

Provatorov, H. V., Ladka, V. I., and Bondarchuk, L. V. *Normy hodivli, ratsiony i pozhyvniest kormiv dlia riznykh vydiv silskohospodarskykh tvaryn* [Standards feeding rations and nutritional value of feed for different types of farm animals]. Sumy: Universytetska knyha, 2008.

Storchevoy, M. "Teoriia firmy i strategicheskii menedzhment" [Theory of the firm and strategic management]. *Voprosy ekonomiki*, no. 1 (2013): 131-148.

Silske hospodarstvo Ukrainy [Agriculture of Ukraine]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2013.

Sopko, V. V. "Problemy podalshoho udoskonalennia bukhhalterskoho obliku, kontroliu, analizu ta audytu v upravlinni pidpriemstv aharnoho sektoru ekonomiky" [Problems further improve accounting, control, analysis and audit management companies of the agricultural

sector]. *Stratehiia rozvytku aharnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku*. Kyiv: NNTs «IAE», 2013. 357-366.

Sabluk, P. T. "Kontseptualni aspekty modernizatsii aharnoho vyrobnytstva ta rozvytku silskykh terytorii v Ukraini" [Conceptual aspects of the modernization of agriculture and rural development in Ukraine]. *Ekonomika APK*, no. 8 (2010): 3-9.

Sarris, A. "Evolving structure of world agricultural trade and requirements for new world trade rules". <http://ftp.fao.org/docrep/fao/012/ak979e/ak979e00.pdf>

Timmer, P. C. "Agricultural trade policy during structural transformation". http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/PUBLICATIONS/Books/FINAL_PDF_EVOLVING_WITH_COVER_LOW_RES.pdf

"Ukraine's Agriculture: Harvesting the potential?". http://ec.europa.eu/agriculture/trade-analysis/map/03_09.pdf

Yaroslav, S. Yu., and Ananenko, M. T. *Praktykum z fiziologii liudyny i tvaryn* [Workshop on human and animal physiology]. Kyiv: Vyscha shkola, 1976.

УДК 368.042

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ АГРОСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

© 2014 КОНДРАТЕНКО Д. В.

УДК 368.042

Кондратенко Д. В. Концептуальні засади розвитку агрострахування в Україні

У статті обґрунтовано актуальність розробки та прийняття Концепції розвитку агрострахування в Україні. Доведено необхідність надання страхового захисту в аграрному секторі економіки, проаналізовано показники вітчизняного ринку агрострахування. Виявлено, що державна підтримка в агрострахуванні останні п'ять років не надавалася, механізм здійснення розрахунків у процесі страхування сільськогосподарських культур не є результативним. Зроблено висновок, що повноцінний розвиток агрострахування неможливий без запровадження державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур з урахуванням практичних аспектів світового досвіду. Визначено, що Аграрний страховий пул є єдиним об'єднанням страховиків, які здійснюють страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Разом із тим, вступ страховика до Пулу є зарегульованим, про що свідчить практика його діяльності. Запропоновано концептуальні засади розвитку агрострахування в Україні, а саме: спрощення процедури прийняття страховиків до членів Пулу; надання державних субсидій для компенсації вартості страхового платежу не аграріям, а страховим компаніям; встановлення нормативними актами реально визначеного розміру субсидій.

Ключові слова: концепція, агрострахування, Аграрний страховий пул, державна підтримка.

Табл.: 1. **Бібл.:** 11.

Кондратенко Діана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів і кредиту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: Dianylichka@bk.ru

УДК 368.042

Кондратенко Д. В. Концептуальные основы развития агрострахования в Украине

В статье обоснована актуальность разработки и принятия Концепции развития агрострахования в Украине. Доказана необходимость предоставления страховой защиты в аграрном секторе экономики, проанализированы показатели отечественного рынка агрострахования. Выведено, что государственная поддержка в агростраховании в последние пять лет не предоставлялась, механизм осуществления расчетов в процессе страхования сельскохозяйственных культур не является результативным. Сделан вывод о том, что полноценное развитие агрострахования невозможно без внедрения государственной поддержки в страховании сельскохозяйственных культур с учетом практических аспектов мирового опыта. Определено, что Аграрный страховой пул является единственным объединением страховщиков, которые осуществляют страхование сельскохозяйственной продукции с государственной поддержкой. Вместе с тем, вступление страховщика в Пул является зарегулированным, о чем свидетельствует практика его деятельности. Предложены концептуальные основы развития агрострахования в Украине, а именно: упрощение процедуры принятия страховщиков в члены Пула; предоставление государственных субсидий для компенсации стоимости страхового платежа не аграриям, а страховым компаниям; установление нормативными актами реально установленного размера субсидий.

Ключевые слова: концепция, агрострахование, Аграрный страховой пул, государственная поддержка.

Табл.: 1. **Библ.:** 11.

Кондратенко Диана Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов и кредита, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: Dianylichka@bk.ru

UDC 368.042

Kondratenko D. V. Conceptual Basis for the Development of Agricultural Insurance in Ukraine

In the article the urgency of the development and adoption of the Concept of development of agricultural insurance in Ukraine was grounded. The necessity of providing insurance protection in the agricultural sector was proved; indicators of the domestic market of agricultural insurance were analyzed. It was found that government support in agricultural insurance in the last five years has not been provided; the mechanism of settlement in the crop insurance is not effective. It was concluded that the full development of agricultural insurance is not possible without the introduction of state support for crop insurance, taking into account the practical aspects of international experience. It was determined that the Agricultural Insurance Pool is the only association of insurers that carry out agricultural insurance with state support. However, the introduction of the insurer to the Pool is over-regulated, as evidenced by the practice of its activities. The conceptual basis for the development of agricultural insurance in Ukraine were suggested, namely the simplification of procedure for insurers to enter the Pool; providing government subsidies to offset the cost of the insurance premium not to farmers but to insurance companies; establishment of real size of subsidies set by normative acts.

Key words: concept, agricultural insurance, Agricultural Insurance Pool, the state support.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 11.

Kondratenko Diana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance and Credit, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (vul. Sumska, 40, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: Dianylichka@bk.ru

У сучасних умовах економічного розвитку України розробка Концепції розвитку агрострахування в Україні має стати першим кроком на шляху опрацювання стратегії страхового сектора країни та відповідати спрямуванню на європейську інтеграцію. Існуючу систему агрострахування, що базується на чотирьох (3 + 1) базисах: сільськогосподарські товаровиробники; страхові компанії; державні та місцеві органи управління; експертні організації, потрібно розглядати як частину загальної економічної системи, тому її проблеми мають вирішуватися в контексті існуючих економічних проблем країни. Передусім йдеться про стабільну макроекономічну політику, створення умов і механізмів управління ризиками в сільському господарстві, надійність та платоспроможність страхових компаній, підвищення довіри сільгосптоваровиробників до страхування.

Наразі активно обговорюється Концепція розвитку агрострахування в Україні, яку підготували юристи Міжнародної фінансової корпорації IFC (група Світового банку) спільно з фахівцями Агрострахового пулу [1]. Проводяться круглі столи в регіонах з обговорення Концепції, де здійснюється обмін поглядами, аналізуються проблеми сучасного стану агрострахування та надаються пропозиції. Проте, ситуація ускладнюється відсутністю самого проекту. Розробка «Концептуального документу» має починатися з визначення конкретних засад, що стануть основою для обговорення представниками страхового сектора, сільгосптоваровиробників, економістів і політиків. Цей документ має визначати мету, цілі, основних учасників, філософію агрострахування, перехідні періоди для різних проблемних питань, тощо.

Засади агрострахування цілком закономірно є предметом пильної уваги вітчизняних фахівців і експертів. Проблема є тим більш актуальною, що в країні, де загальний обсяг сільськогосподарської продукції складає близько 300 млрд грн, рівень агрострахування не перевищує 5%. За статистикою відомо, що аграрні ризики в Україні страхують близько 3 – 5% сільгоспідприємств. У свою чергу, у деяких країнах Європейського Союзу, Канаді, США страхування охоплено 90 – 95% [2].

Метою статті є формулювання пропозицій щодо концептуальних засад агрострахування, зумовлених поточним рівнем розвитку страхового сектора, супутніми обставинами й законодавством.

Агростраховому сектору притаманна ціла низка викликів, найбільшим з яких є вплив кліматичних змін, через який виникають види страхування від природних катаклізмів. Проте на даний момент ми перебуваємо на порозі створення національних страхових продуктів від катастроф, які підтримуються державним бюджетом і захищають інтереси аграріїв. Таке страхування матиме особливий попит у сфері захисту від класичних природних катаклізмів (наприклад, землетруси, повені, зсуви, посуха, град, морози, тощо), серед нових продуктів (наприклад, покриття від буревію, блискавки, т. зв. сільськогосподарський індекс), а також постійно зростаючих техногенних ризиків (аварії, пожежі, екологічна відповідальність тощо).

Необхідність агрострахування обумовлена тим, що Україна знаходиться в зоні ризикованого землекористування, врожайність посівів сільськогосподарських культур значною мірою залежить від погодних умов – фактора виробництва, який сільськогосподарський товаровиробник не може передбачити та самостійно контролювати. В останні роки катаклізми, пов'язані з погодними умовами, є доволі частим явищем. Так, у 2002/2003 рр. у результаті дії

низьких температур з наступною льодовою кіркою більше 70% озимих культур вимерзли. Посуха 2007 р. в десяти областях Півдня та Сходу нанесла більше мільярда гривень збитків. Повінь в областях Західної України влітку 2008 р. завдала сільськогосподарським підприємствам збитків більше, ніж на півмільярда гривень. Взимку 2010/2011 рр. у результаті дії двох циклонів і вимерзання підприємствам завдано збитків більше 200 млн грн. У 2012 р. Мінагрополітики оцінює збитки виробників зерна через посуху в 13,6 млрд грн [3].

Такі явища, як сильні зливи з грозами, випадання граду і шквальні пориви вітру в літній період в ряді областей, починаючи з 2006 р., стали регулярно повторюватися, викликаючи підтоплення значної частини сільських територій, та призвели до загибелі сільськогосподарських культур, лісових насаджень і тварин у сільгоспвиробників усіх форм власності, порушуючи нормальне функціонування агропромислового комплексу і ставлячи під загрозу продовольчу безпеку регіонів, що постраждали від стихійного лиха [4].

З 1 липня 2012 р. в Україні діє Закон «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [5]. Закон регулює відносини у сфері страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою, яке здійснюється за рахунок грошових фондів, що формуються у страховика шляхом сплати страхувальником страхових платежів (премій), частина яких компенсується за рахунок державних субсидій, та доходів від розміщення коштів цих фондів.

Державне регулювання у сфері страхування сільськогосподарської продукції здійснюватимуть Кабінет Міністрів України, а також Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Право страхувати сільськогосподарську продукцію мають сільськогосподарські товаровиробники, які здійснюють діяльність на території України. Граничні розміри, структуру, порядок застосування страхових тарифів за видами майна, що підлягає страхуванню, та по регіонах України встановлюватиме центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну аграрну політику.

Суб'єктами відносин страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою визначено страхувальників – сільськогосподарських товаровиробників, які уклали зі страховиком договір страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, і страховиків, які отримали ліцензію на здійснення відповідного виду страхування та є членами Аграрного страхового пулу. Участь страховиків у Пулі є умовою для здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

Законом визначено, що Аграрний страховий пул є єдиним об'єднанням страховиків, які здійснюють страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Пул був створений 7 листопада 2012 р. До його складу ввійшли 4 страховики: Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «Брокбізнес», Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «Страхові гарантії», Приватне акціонерне товариство «Українська аграрно-страхова компанія», Товариство з додатковою відповідальністю «Страхове товариство «Домінанта».

Членом Пулу може бути будь-який страховик, що відповідає вимогам чинного законодавства України. Для вступу до членів Пулу такий страховик надає відповідну заяву, яка розглядається Дирекцією Пулу та в подальшому

Координаційною радою Пулу щодо дослідження відповідності такого страховика-заявника вимогам Закону України «Про страхування» та Вимогам, визначеним Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), разом із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну аграрну політику, щодо участі страхових компаній у страхуванні сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Прийом або відмова в прийомі в члені Пулу здійснюється зборами його членів, рішення якого вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало не менш 75 відсотків кількості голосів присутніх чи належно представлених членів Пулу [6].

Втім, слід визнати, що за останні півтора року до Пулу не було прийнято жодної страхової компанії, хоча до початку березня 2014 р. 16 компаній отримали ліцензії на здійснення страхування ризиків у сільському господарстві на території України. Як зазначається в аналітичному дослідженні [7], у 2013 р. ринок придбав чітку сегментацію – системна робота по державних програмах форвардних закупівель (84% ринку) забезпечується компаніями – членами Пулу; 16% ринку України – компаніями, що розвивають добровільне і банківське (заставне) агрострахування.

Станом на 1 червня поточного року 24 страхові компанії одержали ліцензії на страхування сільськогосподарської продукції [8]. Проте реально страхові послуги надає половина з них. Решта або перебуває в очікуванні кращих часів, або готується до роботи на ринку агрострахування – добирає відповідні кадри, готує регіональну мережу тощо.

В основу Концепції повинна бути покладена ідея добросовісної конкуренції між страховиками за залучення державних субсидій. Кожен страховик, який отримав ліцензію на відповідний вид страхування, за його бажанням (відповідною заявою) стати членом Пулу має бути прийнятий до нього. Пулу не повинен здійснювати дослідження відповідності такого страховика вимогам чинного законодавства та вимогам Нацкомфінпослуг щодо участі страхових компаній у страхуванні сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, це не його прерогатива. Забезпечення добросовісної конкуренції можливе лише шляхом створення в державі однакових умов ведення конкурентної боротьби для страховиків.

Здійснивши анкетування вітчизняних підприємств, Альшанова О. О. [9] дійшла висновку, що сільськогосподарські виробники цілком виправдано вважають, що державна економічна політика часто є неефективною та посилює деструктивний вплив окремих ризиків. Більшість підприємств галузі використовують вкрай обмежену множину

інструментів для управління ризиками, а можливості страхування фактично ігноруються. Відмова від співробітництва зі страховими компаніями базується на негативному впливі різних чинників, серед яких, насамперед, можна виділити недостатню ефективність державної політики щодо стимулювання розвитку аграрного страхування.

У 2012 р. Державним бюджетом України було виділено 70 млн грн для компенсації витрат, понесених аграріями на сплату страхових премій, що дає можливість здешевити страхування агровиробниками. Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку та умов надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій) і переліку сільськогосподарських культур та видів страхових ризиків (продуктів), на які у 2012 році надається компенсація вартості страхових платежів (премій)» прийнято, що державна підтримка надається сільськогосподарським товаровиробникам на озиму пшеницю у формі компенсації, але не більш як 50 відсотків вартості страхового платежу [10].

Однак, як свідчать дані *табл. 1*, державна підтримка у страхуванні, починаючи з 2009 р., не надавалась.

Проаналізувавши дану таблицю щодо показників роботи ринку агрострахування в Україні, відмітимо, що, незважаючи на відсутність державної підтримки, ринок агрострахування продовжує розвиватися (див. *табл. 1*).

Ця тенденція продовжиться, оскільки Україна за багатьма продуктивними позиціями вже увійшла до числа світових лідерів. Головним чином це стосується пшениці, ячменю, сояшника та кукурудзи. Так, цього фінансового року до продажу на зовнішніх ринках буде запропоновано до 34 млн т зерна. За цим показником наша країна може посісти 2-ге місце у світі, поступаючись лише США [8]. Пшениці, ячменю, кукурудзі в країні надають першорядного значення, але страхового захисту потребують й інші культури.

Проектом ІФС було розроблено ряд стандартних страхових продуктів, які за своєю якістю не поступаються кращим закордонним аналогам. Ці стандартні страхові продукти стосуються як озимих культур – пшениці, ячменю, жита, тритикале, ріпаку, так і ярих – пшениці, ячменю, сояшника, цукрового буряка. Розроблена Пулом низка стандартних страхових продуктів активно використовуються страховиками та сільгоспвиробниками.

Отже, спочатку необхідно здійснити детальну оцінку й порівняльний аналіз діяльності агрострахового сектора, підсумувати та синтезувати основні характерні риси, чітко визначити й структурувати пріоритети та закласти в Концепції норми їх реального застосування. Справжні проблеми пов'язані з практичною адаптацією (наприклад,

Таблиця 1

Показники зі страхування сільськогосподарських культур за 2005 – 2013 рр.

Показник	Рік								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість договорів, од.	910	1330	4397	1637	1980	1217	2710	1936	1722
Площа, тис. га	390	670	2360	1171	510	553	786	727	869
Страхові премії (млн грн)	12,8	28,5	116,7	155,4	42	72,1	136,3	130,4	135,4
Субсидія (млн грн)	5,8	12,5	47,8	72,8	–	–	–	–	–
Середня ставка премії, %	3,79	н/д	4,54	4,93	3,24	3,84	3,74	3,77	3,1
Рівень виплат, %	н/д	н/д	н/д	н/д	36,48	50,94	28	41	9,7

послідовність дій, можливі альтернативи, ієрархія пріоритетів тощо).

Найчутливішим питанням є надання сільгоспвиробнику коштів з державного бюджету у вигляді субсидій для компенсації до 50% вартості страхового платежу, фактично сплаченого ним повністю за договорами страхування сільськогосподарської продукції. Перевага повинна бути надана страхувальникам, які під час страхування сплачуватимуть лише частину страхової премії, а інші кошти страховикам буде платити держава.

Значної уваги потребує механізм здійснення розрахунків у процесі страхування сільськогосподарських культур. Слід впроваджувати більш прогресивні схеми, за якими аграрії зможуть сплачувати страхову премію після збирання врожаю, або якщо необхідно здійснити страхове відшкодування, то належна премія вираховується з розміру страхової виплати.

Важливо також ретельно проаналізувати і світовий досвід з відповідних питань. Александрова М. М. [11], систематизуючи закордонний досвід проведення страхування сільськогосподарських культур і функціонування системи страхування, зазначає, що сільськогосподарські виробники мають низку страхових продуктів і страхових програм, що комбінують умови здійснення страхування; мають серйозну фінансову підтримку з боку держави, яка спрямована на пом'якшення умов здійснення страхового захисту; уряди країн за допомогою страхування намагаються забезпечити стабільний розвиток всього аграрного сектора економіки, формуючи та розвиваючи системи страхування сільського господарства; системи страхування поєднують комерційне, некомерційне страхування та їх державну підтримку, забезпечуючи баланс економічних інтересів. Розвиток агрострахування в Україні з урахуванням світового досвіду та власної практичної діяльності надасть можливість увійти до світової економіки.

Таким чином, запропоновані концептуальні засади агрострахування формують Концепцію та спонукають усі зацікавлені сторони до дії. Важливо, щоб зміни в організації системи сільськогосподарського страхування були послідовними і здійснювалися на основі узгодженої та прийнятої на державному рівні Концепції розвитку агрострахування в Україні. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Нам би підтягнутися до кіпрського рівня агрострахування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uaip.com.ua/2014/nam-bi-pidtyagnutisya>
2. Агрострахування підлаштовується до потреб сільгоспвиробників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uaip.com.ua/2014/agrostrakhuvannya>
3. Минагрополітики оцінило убытки производителей зерна из-за засухи в 13,6 млрд грн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://info.dedal.ua/news/press/44893/>
4. Залетов А. Н. Проблемы и перспективы развития аграрного страхования в Украине / А. Н. Залетов // Финансовые услуги. – 2012. – № 4 (94). – С. 20 – 21.
5. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/>
6. Статут об'єднання страховиків «АГРАРНИЙ СТРАХОВИЙ ПУЛ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uaip.com.ua/>

7. Рынок агрострахования Украины в 2013 г. Аналитическое исследование [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agroinsurance.com/>

8. В Україні розпочалося обговорення проекту Концепції розвитку агрострахового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uaip.com.ua/2014/v-ukra%D1%97ni-rozpochalosya-obgovorennya-pr>

9. Альшанова О. О. Формування конкурентного середовища на ринку страхування продукції тваринництва / О. О. Альшанова // Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції. – КНЕУ, 2014. – С. 5 – 8.

10. Про затвердження Порядку та умов надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій) і переліку сільськогосподарських культур та видів страхових ризиків (продуктів), на які у 2012 році надається компенсація вартості страхових платежів (премій) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/>

11. Александрова М. М. Закордонний досвід формування та розвитку систем страхування сільськогосподарських культур / М. М. Александрова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/162/1/18.pdf>

REFERENCES

"Ahostrakhuvannya pidlashtovuietsia do potreb silhospvyrobnykiv" [Agro-insurance schemes adapts to the needs of farmers]. <http://uaip.com.ua/2014/agrostrakhuvannya>

Alshanova, O. O. "Formuvannya konkurentnoho seredovyschcha na rynku strakhuvannya produktii tvarynnytstva" [A competitive environment in the insurance market of animal products]. *Strakhovyi rynek Ukrainy v umovakh finansovoi hlobalizatsii*. Kyiv: KNEU, 2014. 5-8.

Aleksandrova, M. M. "Zakordonnyi dosvid formuvannya ta rozvytku system strakhuvannya silskohospodarskykh kultur" [Foreign experience of formation and development of crop insurance]. <http://eztuir.ztu.edu.ua/162/1/18.pdf>

[Legal Act of Ukraine]. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/>

[Legal Act of Ukraine]. <http://zakon1.rada.gov.ua/>

"Minagropolitiki otsenilo ubytki proizvoditeley zerna iz-za zasukhi v 13,6 mlrd грн" [Ministry of Agrarian Policy has estimated losses of grain producers because of the drought in the 13.6 billion UAH]. <http://info.dedal.ua/news/press/44893/>

"Nam by pidtyahnutysia do kyperskoho rivnia ahostrakhuvannya" [We would catch up to the level of agricultural insurance]. <http://uaip.com.ua/2014/nam-bi-pidtyagnutisya-do-kyperskogo-riv>

"Rynek agrostrakhovaniia Ukrainy v 2013 g. Analiticheskoe issledovanie" [Agricultural insurance market in Ukraine in 2013, Analytical study]. http://www.agroinsurance.com/ru/news/press_releases/?pid=26639

"Statut ob'iednannia strakhovykiv «AHRARNYI STRAKhOVYI PUL»" [Charter insurers "Agricultural Insurance Pool"]. <http://uaip.com.ua/>

"V Ukraini rozpochalosia obhovorennia proektu Kontseptsii rozvytku ahostrakhovoho rynku" [In Ukraine began discussing the draft Concept of agricultural insurance market]. <http://uaip.com.ua/2014/v-ukra%D1%97ni-rozpochalosya-obgovorennya-pr>

Zaletov, A. N. "Problemy i perspektivy razvitiia agrarnogo strakhovaniia v Ukraine" [Problems and prospects of the development of agricultural insurance in Ukraine]. *Finansovye uslugi*, no. 4 (94) (2012): 20-21.

ПРОБЛЕМА ЦІНОВОГО ДИСПАРИТЕТУ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ В ГАЛУЗІ АПК

© 2014 БОНДАРЕВСЬКА К. В.

УДК 338.43.01/02.075.8

Бондаревська К. В. Проблема цінового диспаритету та шляхи її вирішення в галузі АПК

У статті досліджуються передумови та причини виникнення і поширення диспаритету цін в галузі АПК; висвітлюється сучасний стан міжгалузевих відносин; пропонуються рекомендації щодо вирішення проблем ціноутворення в сучасних умовах. Актуальність проблем цінової політики полягає в необхідності нейтралізації негативного впливу структурних деформацій у аграрній галузі, які зумовлені недосконалістю механізму державного регулювання та мають своє вираження в поглибленні нееквівалентності міжгалузевого обміну, особливо між першою та третьою сферами агропромислового комплексу. Нерівномірний розподіл доходів у межах АПК негативно впливає на основні економічні показники діяльності сільськогосподарських підприємств. Необхідність вирішення проблеми цінового диспаритету й обумовила мету наукової статті: У результаті дослідження було визначено доцільність застосування державних важелів впливу та обґрунтовано пріоритетні напрями державної політики у сфері ціноутворення, зокрема: встановлення регульованих цін на основні види сільськогосподарської продукції; антимонопольні заходи; створення інтегрованих аграрних комплексів і сільськогосподарських кооперативів із завершеним циклом виробництва; забезпечення інноваційного розвитку; моніторинг стану цінових механізмів; актуалізація нормативно-правової бази. Перспективою подальших досліджень є вивчення практичних аспектів державної політики у сфері ціноутворення як на макро-, так і на мікроекономічному рівні.

Ключові слова: ціновий диспаритет, цінова політика, ціноутворення, державне регулювання, інтеграція, кооперування.

Рис.: 2. Бібл.: 10.

Бондаревська Ксенія Валентинівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра управління персоналом та економіки праці, Дніпропетровська державна фінансова академія (вул. Аржанова, 12, Дніпропетровськ, 49083, Україна)

E-mail: kseny-8888@mail.ru

УДК 338.43.01/02.075.8

Бондаревская К. В. Проблема ценового диспаритета и пути ее решения в отрасли АПК

В статье исследуются предпосылки и причины возникновения и распространения диспаритета цен в отрасли АПК; освещается современное состояние межотраслевых отношений; предлагаются рекомендации относительно решения проблем ценообразования в современных условиях. Актуальность проблем ценовой политики состоит в необходимости нейтрализации негативного влияния структурных деформаций в аграрной отрасли, которые обусловлены несовершенством механизма государственного регулирования и выражаются в усилении неэквивалентности межотраслевого обмена, особенно между первой и третьей сферами агропромышленного комплекса. Неравномерное распределение доходов в пределах АПК негативно влияет на основные экономические показатели деятельности сельскохозяйственных предприятий. Необходимость решения проблемы ценового диспаритета и обусловила цель научной статьи. В результате исследования была определена целесообразность применения государственных рычагов влияния и обоснованы приоритетные направления государственной политики в сфере ценообразования, в частности: установление регулируемых цен на основные виды сельскохозяйственной продукции; антимонопольные мероприятия; создание интегрированных аграрных комплексов и сельскохозяйственных кооперативов с завершённым циклом производства; обеспечение инновационного развития; мониторинг состояния ценовых механизмов; актуализация нормативно-правовой базы. Перспективой дальнейших исследований является изучение практических аспектов государственной политики в сфере ценообразования как на макро-, так и на микроэкономическом уровне.

Ключевые слова: ценовой диспаритет, ценовая политика, ценообразование, государственное регулирование, интеграция, кооперирование.

Рис.: 2. Библ.: 10.

Бондаревская Ксенія Валентинівна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра управления персоналом и экономики труда, Днепропетровская государственная финансовая академия (ул. Аржанова, 12, Днепропетровск, 49083, Украина)

E-mail: kseny-8888@mail.ru

UDC 338.43.01/02.075.8

Bondarevska K. V. Price Disparity Problem and its Solutions in the Agro-industrial Complex (AIC)

The article investigates the causes and reasons for the emergence and spread of price disparity in agricultural industries; highlights the current state of inter-industry relations; offers recommendations for dealing with the problems of pricing in the current conditions. The urgency of the pricing policy is the need to neutralize the negative impact of structural deformations in the agricultural sector, which are due to imperfection of the mechanism of state regulation and are expressed in strengthening of nonequivalent inter-branch exchange, particularly between the first and third areas of agribusiness. Unequal distribution of income within the AIC has a negative impact on the main economic indicators of agricultural enterprises. The need to address the price disparity set the goal of the scientific article: as a result of the study the feasibility of the use of public leverage was determined and the priorities of the state policy in the area of pricing was justified, in particular: establishing regulated prices of major agricultural products; antitrust actions; the creation of integrated agricultural systems and agricultural cooperatives with complete production cycle; provision of innovative development; monitoring of the price mechanisms; updating of the regulatory framework. The prospect for further research is to study the practical aspects of public policy in the field of pricing at both the macro and microeconomic level.

Key words: price disparity, pricing, price setting, government regulation, integration, co-operation.

Рис.: 2. Bibl.: 10.

Bondarevska Kseniia V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Personnel Management and Labour Economics, Dnipropetrovsk State Finance Academy (vul. Arzhanova, 12, Dnipropetrovsk, 49083, Ukraine)

E-mail: kseny-8888@mail.ru

Державна політика в галузі ціноутворення в сучасних умовах потребує свого вдосконалення в контексті покращення функцій регулювання міжгалузевих відносин. Розвиток аграрного сектора економіки України характеризується явищем нееквівалентності торговельно-економічних відносин між сферами АПК, що отримало

назву цінового диспаритету. З кожним роком ці негативні тенденції загострюються, що має своє вираження у зменшенні ефективності діяльності аграрних підприємств через неоективний розподіл прибутків між сферами АПК.

Очевидним є той факт, що диспаритетний обмін сільськогосподарських підприємств із галузями III сфери

зумовлює зростання собівартості аграрної продукції. Поряд із цим значною проблемою є те, що прибуток підприємств сільськогосподарської галузі перерозподіляється до інших сфер, зокрема торговельних структур.

Отже, нейтралізація негативних наслідків диспаритету цін пов'язана з рівномірним перерозподілом прибутків між сферами АПК із використанням важелів та інструментів державного впливу.

Саме тому актуальність встановлення еквівалентних відносин у галузі АПК не викликає сумнівів.

Вивчення проблематики встановлення паритетних міжгалузевих відносин займалися такі вчені-економісти, як В. Г. Андрійчук, Ю. П. Макаренко, В. Я. Месель-Веселяк, О. М. Могильний, П. Т. Саблук, О. М. Шпичак та інші [1, 4–7, 9, 10]. Однак посилення дисбалансу розвитку АПК поряд із зростанням глобалізаційних тенденцій та конкуренції на ринках аграрної продукції обумовили необхідність проведення детальних досліджень причин виникнення, стану та шляхів вирішення проблем цінового диспаритету.

Метою наукової статті є вивчення передумов виникнення цінового диспаритету, його наслідків для аграрних підприємств, а також обґрунтування шляхів вирішення проблеми нееквівалентності міжгалузевих відносин.

У процесі написання статті було застосовано методи емпіричного дослідження, серед яких спостереження, порівняння та вимірювання (при вивченні статистичних матеріалів). Щодо методів загальнонаукового пізнання, було використано аналіз і синтез, індукцію та дедукцію, системний аналіз, абстрагування та конкретизацію (у процесі вивчення причин цінового диспаритету та його наслідків для економіки аграрної сфери). Зокрема, абстрактно-логічний метод використовувався при обґрунтуванні пріоритетних напрямів державної цінової політики. Вивчення економічних тенденцій розвитку підприємств АПК було здійснено за допомогою статистико-економічного методу.

Як відомо, агропромисловий комплекс включає в себе чотири функціональні підгалузі (ланки):

I. Сільське господарство – основа АПК, формується за допомогою виробництва продукції рослинництва і тваринництва.

II. Заготівля, зберігання, транспортування, переробка і збут (промислова переробка сільськогосподарської сировини, виробництво кінцевої продукції, м'ясна, молочна, борошномельна промисловість тощо).

III. Виробництво сільськогосподарських машин, устаткування, мінеральних добрив, засобів інтенсифікації виробництва (сільськогосподарське машинобудування, виробництво засобів захисту рослин і мінеральних добрив, комбікормова промисловість тощо).

IV. Інфраструктура АПК (підприємства, що займаються заготівельними операціями, транспортуванням, зберіганням і реалізацією продукції, сільськогосподарським будівництвом, підготовкою кадрів для аграрної галузі, науково-дослідні установи).

Умови міжгалузевого обміну в агропромисловому комплексі склалися не на користь сільськогосподарського виробництва, тобто триває процес вилучення доходу, створеного в сільському господарстві, на користь галузей економіки, що виробляють для нього матеріально-технічні ресурси, а також на користь галузей АПК, що переробляють і реалізують сільськогосподарську продукцію [1].

Однією з характерних особливостей функціонування аграрного сектора економіки України є диспаритет цін, наслідками якого є низький рівень прибутковості і рентабельності виробництва. Що ж включає в себе явище диспаритету, якими є причини та передумови його виникнення?

Диспаритет являє собою порушення вартісних співвідношень, а відповідно й цін на сільськогосподарську продукцію, з одного боку, та промислові товари і послуги, які купують для потреб села, – з іншого. Диспаритет виявляється у випереджаючому зростанні індексів цін на промислові товари і послуги порівняно з індексом цін на сільськогосподарську продукцію [2].

Явище цінового диспаритету знаходить найбільше своє вираження між I та III ланками агропромислового комплексу, тобто власне сільським господарством і підприємствами промисловості, що виготовляють засоби виробництва для аграрної галузі.

З одного боку, вітчизняні виробники сільськогосподарської продукції страждають від проблеми випереджальних темпів зростання цін на матеріально-технічні ресурси та енергоносії, а з іншого – від зниження платоспроможності споживачів.

Однією з головних передумов розвитку і поширення диспаритету відносин між галузями виробництва став недостатній контроль процесу зростання цін і проведення необґрунтованої державної цінової політики на фоні інфляційних тенденцій. Крім того, серед причин диспаритету цін можна визначити такі:

- ✦ відсутність прозорих відносин, недостатня конкуренція між покупцями і трейдерами, недостатня робота з боку держави щодо прояву монополізму в ціноутворенні [5];
- ✦ низька платоспроможність попиту з боку населення та загальне зниження цін на зовнішньому ринку, що негативно впливає на рівень закупівельних цін;
- ✦ відкритість вітчизняного ринку продукції аграрної галузі для іноземних інвесторів (імпортери реалізують свою продукцію за демпінговими цінами, що не можуть порівнюватися з витратами на виробництво відповідної вітчизняної продукції);
- ✦ наявність широкого кола посередницьких структур.

Як вважає вчений О. Олійник, посиленню диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію сприяє недосконалість конкуренції на ринках матеріально-технічних ресурсів і продовольства, які за своєю структурою є ринками олігополії, а по окремих видах матеріально-технічних ресурсів навіть ринками монополії [7, с. 73].

Якщо розглянути причини виникнення цінового диспаритету в більш глобальному аспекті, тут вступають в дію природа аграрного виробництва та його відмінності від галузі промисловості, природно-кліматичні умови, територіальне розташування тощо.

Характерною рисою аграрного диспаритету цін є так званий «ефект ножиць», що має своє вираження у закупівлі матеріально-технічних ресурсів та інших засобів виробництва за надзвичайно високими цінами та продажу сільськогосподарської продукції за надзвичайно низькими.

До особливостей процесу ціноутворення в галузі аграрного виробництва можна віднести і сезонність цінового коливання. Так, на основні види рослинницької продукції ціни знижуються в період збору врожаю через зростання

пропозиції товару. Максимальний рівень цін, як правило, спостерігається перед початком наступного сезону збору врожаю. Щодо продукції тваринництва, сезонність цін також пов'язана зі зміною пропозиції та обсягів виробництва. Наприклад, в осінньо-зимовий період через зменшення надобів молока та несучості курей відбувається відповідне збільшення цін. І навпаки, весняно-літній період характеризується зниженням цін на ці види продукції.

Сучасні тенденції у сфері ціноутворення являють собою поглиблення нестабільності та диспаритету (рис. 1).

Значний дисонанс у цінових показниках був наявний у 2008 р. (перевищення індексу цін на промислову продукцію становило 25,2%), що було пов'язане, передусім, із загальним кризовим станом у країні та гіперінфляцією. Втім, сучасний стан міжгалузевих відносин (за даними 2013 р.) також засвідчує наявність диспаритету.

На вітчизняному ринку товарів і послуг прослідковується динамічне зростання цін на продукцію сільського господарства та засоби виробництва. Однак на продукцію галузей промисловості, де здійснювалося виготовлення засобів виробництва для аграрної сфери, ціни зростали більш швидкими темпами, ніж на продукцію власне сільського господарства.

Проблема цінового диспаритету не може бути вирішена ринковими інструментами, про що свідчать показники останніх років. Вітчизняні дослідники вважають, що «у сфері ціноутворення було лише задекларовано впровадження механізмів кон'юнктури аграрного ринку та захисту цін від деструктивних коливань попиту та пропозиції» [6, с. 151]. На жаль, ринковий механізм у вигляді автоматичного відновлення паритетності міжгалузевих відносин за рахунок дії рівноважних цін попиту та пропозиції не доцільно використовувати у випадку загострення цінової нееквівалентності. Таким чином, «ринкова економіка не може забезпечити таку саморегуляцію цін

на аграрному ринку, яка б створювала умови для розвитку сільського господарства», саме тому «з метою усунення недосконалості ринку об'єктивно необхідним є втручання держави в механізм ринкового ціноутворення, причому очевидно, що результативність такого втручання залежить насамперед від рівня обґрунтованості цін купівлі-продажу сільськогосподарської продукції» [9, с. 16].

З метою вирішення проблеми цінової нерівності доцільною є зміна пріоритетів державної політики в напрямі посилення заходів прямого та опосередкованого впливу (рис. 2).

Використання багаторівневої системи цін сприятиме диференціації цінової політики, що забезпечить відповідний рівень доходів сільськогосподарських виробників. Такий елемент цінового механізму, як гарантовані ціни являє собою мінімальну межу закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію. Гарантовані ціни є орієнтиром для проведення державних інтервенційних операцій, зокрема у випадку зниження ринкових цін. У свою чергу, орієнтовані ціни визначають максимальну межу ринкових цін на основні види аграрної продукції. Саме тому зростання орієнтованих цін свідчить про необхідність проведення державних інтервенційних продажів (товарних інтервенцій), наслідком яких і буде зниження ринкових цін і підтримка попиту з боку населення на належному рівні.

У тісному зв'язку із системою цінового регулювання знаходиться такий напрям державної політики, як антимонопольні заходи. Вони мають на меті стримування процесів монополізації, а також формування добросовісної конкуренції на ринку аграрної продукції. До них слід віднести не лише фінансові й товарні інтервенції з боку держави, а й встановлення антимонопольних обмежень, проведення обґрунтованої експортно-імпоротної політики.

Щодо агропромислової інтеграції, то вона являє собою певне організаційне поєднання сільського господар-

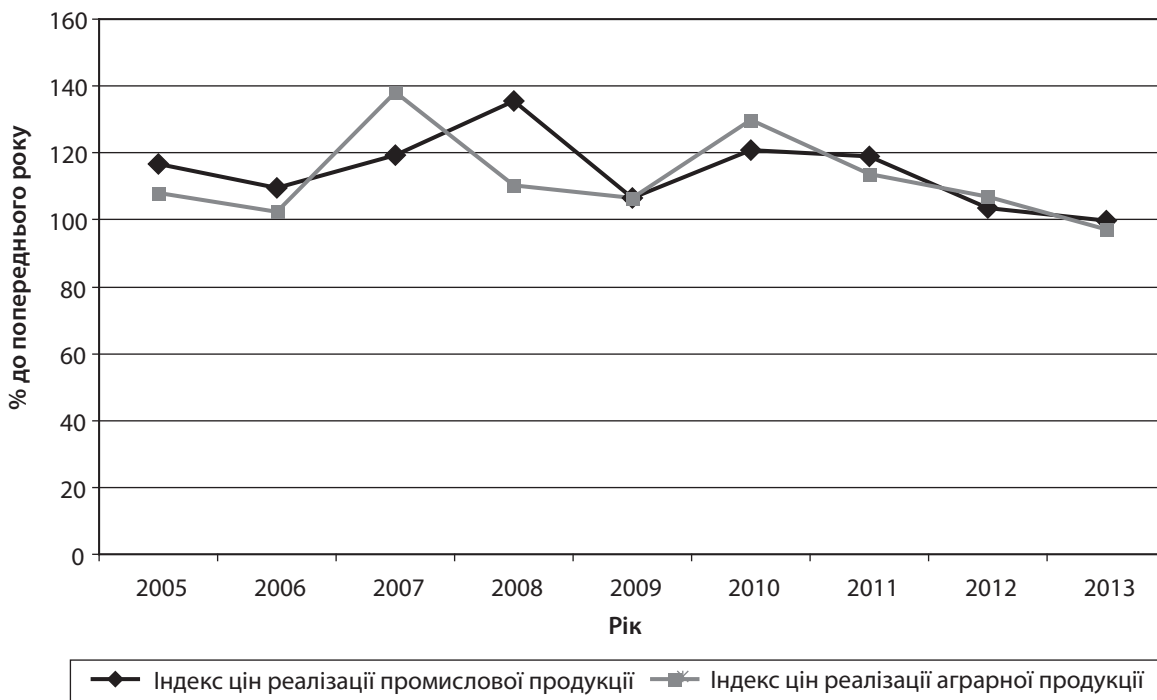

Рис. 1. Динаміка індексів реалізаційних цін на аграрну продукцію та матеріально-технічні ресурси

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [3].

Рис. 2. Пріоритетні напрями державного регулювання цін в галузі АПК

ства і технологічно пов'язаного з ним промислового виробництва з метою одержання кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини і досягнення більшої економічної вигоди завдяки взаємній матеріальній зацікавленості і відповідальності всіх учасників агропромислового виробництва за кінцеві результати господарювання [10, с. 75].

Інтеграція та кооперування сприятимуть формуванню продовольчих комплексів із завершеним циклом виробництва продукції, що надасть можливість отримання підприємствами високих прибутків від споживання виготовленого ними продукту.

За думкою вчених, «диспаритет цін щодо малих бізнесових агрогосподарств, безумовно, є більш руйнівним у порівнянні з великими агроструктурами інноваційного типу [4]. Саме тому ключовими напрямами інтеграції є не лише кооперація сільськогосподарських підприємств між собою з метою закупівлі матеріально-технічних ресурсів, впровадження інновацій та реалізації продукції, а й інтеграція з підприємствами III сфери агропромислового комплексу.

Одним із багатьох позитивних аспектів проведення інтеграційних заходів є покращення інвестиційного клімату через залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, розширення асортименту продукції та зниження її собівартості, впровадження новітніх досягнень науки і техніки, зростання прибутковості та конкурентоспроможності підприємств як в межах країни, так і на міжнародних ринках.

Крім того, інтеграція підприємств АПК за типом створення циклу «виробництво – переробка – збут» забезпечить зменшення кількості посередницьких структур, що, у свою чергу, формуватиме більш справедливий розподіл доходів.

Окремо слід зазначити про необхідність вдосконалення системи постачання і збуту. Низький рівень ефективності механізмів збуту призводить до втрат продукції в процесі її заготівлі, транспортування, переробки та зберігання. Покращенню стану системи збуту сприятиме практика держзамовлень, розвиток оптової торгівлі, застосування державних інтервенцій.

Такий напрям державної політики, як моніторинг процесів ціноутворення має на меті інформаційне забезпечення суб'єктів аграрних відносин щодо динаміки цін на сільськогосподарську продукцію та послуги, а також на засоби виробництва. Згідно із ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства України», моніторинг аграрного ринку характеризує систему регулярних спостережень на аграрному ринку, що здійснюється протягом маркетингового періоду шляхом збирання, оброблення, аналізу та висвітлення інформації про ціни попиту і обсяги товарних пропозицій на сільськогосподарську продукцію та продукти її переробки з метою характеристики поточного стану ринку, прогнозування та підготовки пропозицій [8]. У свою чергу, моніторинг процесів ціноутворення є складовою моніторингу аграрного ринку. Відповідно служба цінового моніторингу може діяти в межах Міністерства аграрної політики та продовольства України, координуючи свої функції з Антимонопольним комітетом України, Державною службою статистики України, науково-дослідними установами. Таким чином, політика постійного державного моніторингу та контролю забезпечить позитивні зрушення у контексті цінових механізмів.

Очевидним є той факт, що всі напрями державної політики в галузі АПК мають здійснюватися на основі законодавчої бази, що повинна враховувати вимоги часу, глобалізаційні тенденції економіки, особливості галузі сільського господарства. Окремим законом України мають регулюватися цінові відносини в агропромисловому комплексі. Крім того, потребують своєї актуалізації нормативні положення щодо державної підтримки підприємств сільського господарства.

ВИСНОВКИ

Необхідність державного регулювання цінових процесів у галузі аграрного виробництва пов'язана з особливостями функціонування сільськогосподарських підприємств в умовах глобалізаційних тенденцій. До ключових напрямів

державної політики в галузі ціноутворення слід віднести: власне цінові, антимонопольні, інтеграційні, інноваційні, моніторингові, законодавчі заходи. Лише комплексний підхід до вирішення проблеми міжгалузевого обміну та синергетичний ефект від використання вищезгаданих важелів впливу надасть можливість нейтралізувати прояви цінового диспаритету, підвищити прибутковість та конкурентоспроможність аграрної галузі економіки України. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Гончарова А. І.** Паритет цін і механізм його забезпечення в ринковій економіці / А. І. Гончарова [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-311/business-sectors-of-the-economy-311/7619-parity-tsn-s-mehanizm-yogo-zabezpechennya-in>
- 2.** Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 1. / С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
- 3.** Індeksi цін виробників за 2013 рік : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 220 с.
- 4. Макаренко Ю. П.** Шляхи вирішення диспаритету цін і нееквівалентного обміну товарних аграрних малих господарств / Ю. П. Макаренко [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.3/185.pdf>
- 5. Месель-Веселяк В. Я.** Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 7 – 14.
- 6. Могильний О. М.** Регулювання аграрної сфери / О. М. Могильний. – Ужгород : ІВА, 2005. – 400 с.
- 7. Олійник О.** Теоретико-методологічні засади державного регулювання аграрного ринку / О. Олійник // Економіка України. – 2005. – № 7. – С. 65 – 73.
- 8.** Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV (остання редакція від 11.08.2013 р. на підставі 406-18) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>
- 9. Саблук П.** Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України / П. Саблук // Економіка України. – 2008. – № 12. – С. 4 – 18.

10. Томілін О. О. Регулювання еквівалентності міжгалузових відносин в АПК: теоретичні аспекти / О. О. Томілін // Економіка и управление. – 2012. – № 5. – С. 70 – 76.

REFERENCES

- Ekonomichna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Akademiia, 2000.
- Honcharova, A. I. "Parytet tsin i mekhanizm ioho zabezpechennia v rynkovii ekonomitsi" [Parity prices and the mechanism of its software in a market economy]. <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-311/business-sectors-of-the-economy-311/7619-parity-tsn-s-mehanizm-yogo-zabezpechennya-in>
- Indeksy tsin vyrobnykiv za 2013 rik* [Producer price index for 2013]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2014.
- [Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>
- Mesel-Veseliak, V. Ya. "Napriamy zabezpechennia konkurentospromozhnosti ahrarnoho vyrobnytstva" [Directions ensuring the competitiveness of the agricultural production]. *Ekonomika APK*, no. 10 (2009): 7-14.
- Mohylnyi, O. M. *Rehuliuвання ahrarnoi sfery* [Adjust the agrarian sphere]. Uzhhorod: IVA, 2005.
- Makarenko, Yu. P. "Shliakhy vyrishennia dysparytetu tsin i neekvivalentnoho obminu tovarnykh ahrarnykh malykh hospodarstv" [Solutions disparity in prices and unequal exchange commodity agricultural small holdings]. <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.3/185.pdf>
- Oliinyk, O. "Teoretyko-metodolohichni zasady derzhavnoho rehuliuвання ahrarnoho rynku" [Theoretical and methodological principles of state regulation of the agricultural market]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 7 (2005): 65-73.
- Sabluk, P. "Stan i perspektyvy rozvytku ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy" [Status and prospects of agriculture in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 12 (2008): 4-18.
- Tomilin, O. O. "Rehuliuвання ekvivalentnosti mizhhaluzevykh vidnosyn v APK: teoretychni aspekty" [Regulation equivalence interbranch relations in agriculture: theoretical aspects]. *Ekonomika i upravlenie*, no. 5 (2012): 70-76.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

© 2014 КУЧЕРЕНКО С. А., БАЛОЗЯН Д. Р.

УДК 323.316.3

Кучеренко С. А., Балозян Д. Р. Порівняльний аналіз показників європейської соціальної політики

У статті систематизовано показники оцінювання рівня та якості життя населення. Проведено дослідження для України, у порівнянні з країнами Європейського Союзу, за такими показниками: індекс людського розвитку, індекс якості життя, середньомісячна та мінімальна заробітна плата, європейський індекс споживчих послуг охорони здоров'я. Здійснено аналіз щільності та напряму зв'язку між показниками індексу людського розвитку та витратами на охорону здоров'я для європейських країн на основі коефіцієнта кореляції. У результаті проведеного дослідження підтверджено прямий взаємозв'язок між обсягом виготовленого ВВП на душу населення і тривалістю життя людей, індексом людського розвитку та витратами на охорону здоров'я. Зроблено висновок про те, що існуюча система соціального захисту економіки України суттєво відстає від стандартів і рівня життя населення європейських країн і потребує реформування.

Ключові слова: соціальна політика, індекс якості життя, індекс людського розвитку, середня заробітна плата, мінімальна заробітна плата, європейський індекс споживачів послуг охорони здоров'я.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 11.

Кучеренко Світлана Адамівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького (бульв. Шевченка, 81, Черкаси, 18031, Україна)

E-mail: kucherenko_5@mail.ru

Балозян Діана Рудольфівна – студентка, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького (бульв. Шевченка, 81, Черкаси, 18031, Україна)

E-mail: diana_030315@mail.ru

УДК 323.316.3

UDC 323.316.3

Кучеренко С. А., Балозян Д. Р. Сравнительный анализ показателей европейской социальной политики

В статье систематизированы показатели оценки уровня и качества жизни населения. Проведено исследование для Украины, по сравнению со странами Европейского Союза, таких показателей: индекс человеческого развития, индекс качества жизни, среднемесячная и минимальная заработная плата, европейский индекс потребительских услуг здравоохранения. Осуществлен анализ взаимосвязи между показателями индекса человеческого развития и расходами на здравоохранение для европейских стран на основе коэффициента корреляции. В результате проведенного исследования подтверждена прямая связь между объемом произведенного ВВП на душу населения и продолжительностью жизни людей, индексом человеческого развития и расходами на здравоохранение. Подтверждено, что существующая система социальной защиты экономики Украины существенно отстает от стандартов и уровня жизни населения европейских стран и нуждается в реформировании.

Ключевые слова: социальная политика, индекс качества жизни, индекс человеческого развития, средняя заработная плата, минимальная заработная плата, европейский индекс потребительских услуг охраны здоровья.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 11.

Кучеренко Светлана Адамовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики, Черкасский национальный университет им. Б. Хмельницкого (бульв. Шевченко, 81, Черкасы, 18031, Украина)

E-mail: kucherenko_5@mail.ru

Балозян Диана Рудольфовна – студентка, Черкасский национальный университет им. Б. Хмельницкого (бульв. Шевченко, 81, Черкасы, 18031, Украина)

E-mail: diana_030315@mail.ru

Kucherenko S. A., Balozian D. R. Comparative Analysis of the European Social Policy Indicators

In the article the indicators to assess the level and quality of life were systematized. A study in Ukraine, compared with the EU countries, such indices: the Human Development Index, the index of quality of life, the average and the minimum wage, the European index of consumer health services. The analysis of the relationship between indicators of human development index, and health care costs for European countries on the basis of the correlation coefficient. The study confirmed a direct correlation between the volume of GDP per capita and life expectancy, human development index, and health care costs. It was confirmed that the existing system of social protection of Ukrainian economy lags far behind the standards and the standards of living of European countries and in need of reform.

Key words: social policy, the index of quality of life, human development index, the average wage, the minimum wage, the European Index of Consumer Health Services.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 11.

Kucherenko Svitlana A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics, Cherkasy National University named after B. Khmelnytsky (bulv. Shevchenka, 81, Cherkasy, 18031, Ukraine)

E-mail: kucherenko_5@mail.ru

Balozian Diana R. – Student, Cherkasy National University named after B. Khmelnytsky (bulv. Shevchenka, 81, Cherkasy, 18031, Ukraine)

E-mail: diana_030315@mail.ru

Однією з головних складових економічної політики держави є соціальна політика, ефективна реалізація якої сприяє не тільки покращенню добробуту населення і збільшенню тривалості життя, але й підвищенню економічного зростання та стабілізації політичної й соціальної ситуації в державі. Найбільш розвинуті системи соціального захисту мають країни Європейського Союзу. Саме тому питання дослідження й аналізу позитивного досвіду соціального захисту зарубіжних країн і визначення на їхній основі пріоритетних напрямів розвитку та вдосконалення національної системи соціального захисту є актуальним.

Аналізу, оцінці ефективності реалізації моделей соціальної політики країн Європейського Союзу присвятили праці Л. Вітте, А. Донець, В. Дьомкіна, Т. Гладченко, В. Собченко, А. Чекан, Л. Ярова. Проте необхідність реформування вітчизняної соціальної політики та адаптації її до умов Європейського Союзу зумовлюють проведення подальших досліджень у зазначеній сфері.

Метою статті є аналіз показників соціальної політики України в порівнянні з європейськими країнами.

Показниками результативності соціальної політики держави є рівень і якість життя населення. У роботі Т. По-

пова [1] зазначено, що термін «рівень життя» є складною та системною соціально-економічною категорією, яка відображає сукупність відносин та умов, що визначають життєдіяльність і розвиток людей. Дефініція «якість життя» визначається як ступінь відповідності умов і рівня життя науково обґрунтованим нормативам або визначеним стандартам.

У науковій літературі для оцінювання рівня та якості життя населення пропонується використовувати систему показників, які можна згрупувати за такими складовими:

- ✦ соціально-демографічні (кількість населення, його склад, структура, динаміка; природний приріст населення, тривалість життя, показники міграції населення і трудових ресурсів);
- ✦ узагальнюючі показники (обсяг номінального та реального ВВП на душу населення, частка витрат бюджету на соціальну сферу);
- ✦ показники рівня оплати праці та доходів населення (грошові доходи і витрати населення, середня та мінімальна заробітна плата, пенсія та грошова допомога, реальні доходи населення, «середньодушовий» сукупний дохід, коефіцієнт Джині, коефіцієнт фондів, деціальний коефіцієнт диференціації);
- ✦ показники рівня споживання матеріальних благ (продуктів харчування та непродовольчих товарів);
- ✦ показники соціальних гарантій (прожитковий мі-

німум, вартісна величина «споживчого кошика» з продуктів харчування, межа малозабезпеченості, мінімальна заробітна плата та мінімальна пенсія, стипендія, допомога);

- ✦ показники споживчих настроїв домогосподарств;
- ✦ індикатори соціального захисту населення (індекс розвитку людського потенціалу) [2 – 4].

Одним із комплексних індикаторів, що дає можливість оцінювати якість життя населення, є індекс розвитку людського потенціалу. Цей індекс розраховується ООН з 1990 р. У березні 2013 р оприлюднено черговий щорічний звіт про розвиток людини Програми розвитку ООН (ПРООН) «Доповідь про людський розвиток-2013 – піднесення Півдня: людський прогрес у різноманітному світі» [5].

У відповідній доповіді країни поділені на чотири групи: країни з дуже високим рівнем людського розвитку, значення показника становить від 0,900 і вище; країни з високим рівнем людського розвитку (0,800 – 0,899); країни із середнім рівнем людського розвитку (0,500 – 0,799); країни з низьким рівнем людського розвитку (0,499 і нижче). Значення індексу людського розвитку та його компонентів для України в порівнянні з європейськими країнами наведено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Індекс людського розвитку та його складові для України в порівнянні з країнами Європейського Союзу за 2012 р.

Назва країни	Абревіатура	Індекс людського розвитку	Очікувана тривалість життя при народженні (років)	Середня тривалість навчання (років)	Очікувані роки навчання	Валовий національний дохід на душу населення	Рейтинг країни за рівнем людського розвитку
1	2	3	4	5	6	7	8
Нідерланди	NLD	0,921	80,8	11,6	16,9	37282	4
Німеччина	DEU	0,92	80,6	12,2	16,4	35431	5
Ірландія	IRL	0,916	80,7	11,6	18,3	28671	7
Швеція	SWE	0,916	81,6	11,7	16	36143	7
Данія	DNK	0,901	79	11,4	16,8	33518	15
Бельгія	BEL	0,897	80	10,9	16,4	33429	17
Австрія	AUT	0,895	81	10,8	15,3	36438	18
Франція	FRA	0,893	81,7	10,6	16,1	30277	20
Фінляндія	FIN	0,892	80,1	10,3	16,9	32510	21
Словенія	SVN	0,892	79,5	11,7	16,9	23999	21
Іспанія	ESP	0,885	81,6	10,4	16,4	25947	23
Італія	ITA	0,881	82	10,1	16,2	26158	25
Великобританія	GBR	0,875	80,3	9,4	16,4	32538	26
Люксембург	LUX	0,875	80,1	10,1	13,5	48285	26
Чеська Республіка	CZE	0,873	77,8	12,3	15,3	22067	28
Греція	GRC	0,86	80	10,1	16,3	20511	29
Кіпр	CYP	0,848	79,8	9,8	14,9	23825	31
Мальта	MLT	0,847	79,8	9,9	15,1	21184	32
Естонія	EST	0,846	75	12	15,8	17402	33
Словаччина	SVK	0,84	75,6	11,6	14,7	19696	35
Угорщина	HUN	0,831	74,6	11,7	15,3	16088	37

1	2	3	4	5	6	7	8
Польща	POL	0,821	76,3	10	15,2	17776	39
Литва	LTU	0,818	72,5	10,9	15,7	16858	41
Португалія	PRT	0,816	79,7	7,7	16	19907	43
Латвія	LVA	0,814	73,6	11,5	14,8	14724	44
Хорватія	HRV	0,805	76,8	9,8	14,1	15419	47
Румунія	ROU	0,786	74,2	10,4	14,5	11011	56
Болгарія	BGR	0,782	73,6	10,6	14	11474	57
Україна	UKR	0,74	68,8	11,3	14,8	6428	78

Джерело: складено за матеріалами [5].

Серед країн лідерів потрібно назвати Нідерланди (значення показника дорівнювало 0,921), Німеччину (0,92), Ірландію (0,916), Швецію (0,916) і Данію (0,901). Перераховані країни входять до групи країн з високим рівнем людського розвитку. Найнижче значення показника серед європейських країн мають Румунія (0,786) та Болгарія (0,782). Інші двадцять одна країна віднесено до групи з високим рівнем людського розвитку (значення індексу коливається від 0,897 до 0,805). Україна серед проаналізованих країн займає останню позицію зі значенням показника 0,74 і належить до групи країн із середнім рівнем людського розвитку.

Одним із основних показників, що впливає на значення індексу людського розвитку, є ВВП на душу населення, максимальне значення якого спостерігається в Люксембурзі (48285 дол. США). Найнижче значення – у Болгарії (11474 дол. США), Румунії (11011 дол. США) та Україні (6428 дол. США). Як зазначено в табл. 1, у тих країнах, де ВВП на душу населення є вищим за 20000 дол. США, очікувана тривалість життя при народженні в середньому складає 80,4 років. Для всіх інших країн середнє значення очікуваної тривалості життя при народженні є нижчим на п'ять років і становить у середньому 75,4 року. Щодо України зазначений показник становить 68,8 року. Таким чином, уже на першому етапі дослідження спостерігається прямий взаємозв'язок між ВВП і тривалістю життя.

Наприкінці 2012 р. *Economist Intelligence Unit* підраховали Індекс якості життя, який включає 11 статистичних показників: економічне становище (ВВП на душу населення); очікувана тривалість життя при народженні; якість сімейного життя, яке ґрунтується, у першу чергу, на кількості розлучень, наявності політичних свобод; клімат (зміна температури і кількість опадів); рейтинг особистої фізичної безпеки (засновується на кількості вбивств, статистиці злочинів і загрози тероризму), якості життя суспільства (участь у житті громадських організацій); управління державою (рейтинг корупції); гендерна рівність (вимірюється часткою місць, яку займають жінки в парламенті).

Серед європейських країн, в яких створено найкращі умови для здорового, безпечного і благополучного життя дітей, варто відзначити Норвегію, значення показника становить 8,09, Швецію – 8,02, Данію – 8,01, Нідерланди – 7,94, Австрію – 7,73. Україна серед 80 країн, що досліджувались, знаходиться на 78 місці з показником 4,89 [6].

На якість і рівень життя людини суттєвий вплив справляють її доходи. На жаль, розмір середньомісячної заробітної плати в Україні порівняно з країнами Європей-

ського Союзу є дуже низьким. Так, за даними МОП у 2012 р. значення показника становило 686 дол. США. Для порівняння (рис. 1), середня заробітна плата в Люксембурзі становила – 3678 дол. США, Австрії – 3263 дол. США, Великобританії – 3035 дол. США, Бельгії – 3023 дол. США, Швеції – 2997 дол. США.

Така ж тенденція спостерігається і за мінімальною заробітною платою. Серед країн-лідерів потрібно назвати Люксембург, розмір мінімального стандарту в цій країні в 2012 р. становив 1801 дол. США, Бельгію (1471 дол. США), Францію (1462 дол. США), Нідерланди (1456 дол. США), Великобританію (1244 дол. США) [8]. До країн, в яких мінімальні стандарти є невисокими, необхідно зарахувати: Естонію – 290 дол. США, Латвію – 287 дол. США, Литву – 232 дол. США, Румунію – 157 дол. США, Болгарію – 148 дол. США. В Україні розмір мінімальної заробітної плати в порівнянні з країнами, що досліджувались, є найнижчим (95 дол. США) і не може забезпечити простого відтворення робочої сили. Окрім того, незважаючи на те, що нормативно-правовими актами заборонена виплата заробітної плати менше встановленої мінімальної, за даними Державного комітету статистики, із 9885,2 тис. працівників, які відпрацювали 50% і більше робочого часу, встановленого на грудень 2012 р., 0,51 млн осіб (5,2%) мали нарахування менше мінімальної заробітної плати (1134 грн у грудні 2012 р.). Найбільший відсоток таких працівників спостерігався в сільському господарстві (12,7%), рибальстві та рибництві (15,8%), діяльності пошти та зв'язку (11,1%), діяльності готелів і ресторанів (8,3%) [8].

Серед соціальних показників привертає увагу пенсійне забезпечення. У вітчизняній економіці на 01.01.2013 р. цей показник становив 1470,73 грн [9], що в порівнянні з Іспанією, яка за кількістю населення близька з Україною (чисельність – 46,2 млн осіб), є майже в 10 разів меншою.

Однією з головних проблем пенсійного забезпечення є збільшення кількості пенсіонерів при одночасному скороченні працездатного населення. Через зміну демографічної ситуації все більшу частину своїх ВВП країни вимушені витрачати на підтримку пенсіонерів.

Найвищі темпи приросту населення серед європейських держав – у Кіпрі (1,66% в рік), 74 місце у світі. Австралія – на 107 місці (1,17%), США – 121 (0,97%), Великобританія – 151 (0,56%), Швейцарія – 180 (0,22%). Водночас багато країн демонструють не приріст, а спад населення: Німеччина (0,06%), Чехія (11%), Україна (0,62%), Болгарія (0,77%) [10].

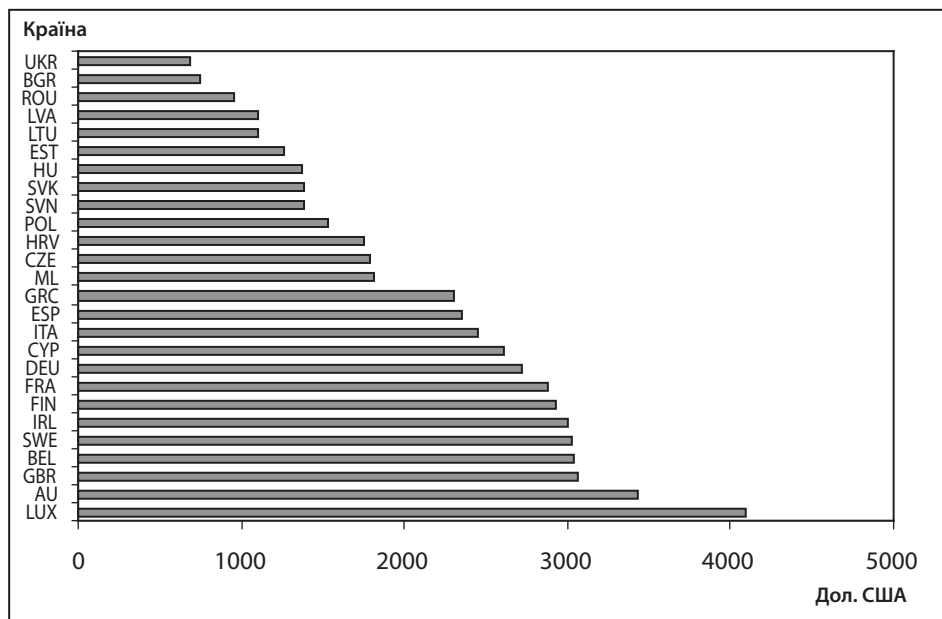

Рис. 1. Середньомісячна заробітна плата в Україні в порівнянні з країнами Європейського Союзу в 2012 р. (дол. США за ПКС)

Джерело: складено за матеріалами [7].

Наступною складовою соціального захисту населення, що підлягає вивченню, є охорона здоров'я. ВООЗ визначає такі чотири основні критерії прогресивної системи охорони здоров'я:

- ✦ доступний сімейний лікар. Тобто лікар, який обслуговує домогосподарства тривалий час і знає всі їхні проблеми зі здоров'ям;
- ✦ частка ВВП, що повинна виділятися на потреби здоров'я, має складати не менше 5 – 7% (в Україні у 2012 р. – 3,7%);
- ✦ тривалість життя повинна становити не менше 75 років. За статистичними даними середня тривалість життя в Україні становить у 2011 – 2012 рр. 71,02 року, чоловіки – 65,98 року, жінки – 75,88 року;
- ✦ рівень дитячої смертності складає не більше 9 проміле. В Україні за 2012 р. – 8,5 проміле (8,5 смертей на 1000 народжених дітей віком до 1 року).

Також на стан охорони здоров'я впливає якість освіти та кількість медичного персоналу. Так, в Україні не вистачає 22% лікарів, або 46 тис. лікарів і 20 тисяч молодших медичних спеціалістів. Окрім того, серед медичних працівників існує масова еміграція, наприклад, за кордон щорічно виїжджає понад 6 тис. медиків. Зазначені вище факти доводять, що система охорони здоров'я вітчизняної економіки поки що не відповідає вимогам ВООЗ і не забезпечує повністю конституційні права пересічного українця щодо рівного доступу до якісного, безоплатного медичного обслуговування.

Одним з індексів, що дає можливість здійснити оцінювання стану охорони здоров'я в країнах, є європейський індекс споживачів послуг охорони здоров'я (*Euro Health Consumer Index*) [11]. Індекс розраховується шведською компанією *Health Consumer Power House* і складається з п'яти основних індикаторів (права пацієнтів та інформація, доступність (скільки треба чекати, щоб отримати лікування), результат, запобігання захворюванням, фармакологія).

У десятку найкращих країн увійшли Нідерланди з 872 балами з максимальних 1000. Наступні місця в рейтингу посіли Данія (822), Ісландія (799), Люксембург (791),

Бельгія (783), Швеція (775), Швейцарія (769), Франція (766), Норвегія (756), Фінляндія (752). Останні сходинки в рейтингу посіли переважно Балканські країни: Сербія, Македонія, Албанія, а також Болгарія та Румунія.

Дослідження показника загальних витрат на охорону здоров'я в розрахунку на душу населення засвідчують, що найбільше в зазначену сферу вкладали такі європейські країни: Люксембург (\$ 6876 за ПКС), Норвегія (\$ 5674), Швейцарія (\$ 5564), Нідерланди (\$ 5123). Водночас найменше серед європейських країн вкладають кошти до сфери охорони здоров'я Албанія (\$ 569) і Румунія (\$ 901).

Для з'ясування щільності та напрямку зв'язку між індексом людського розвитку і витратами на охорону здоров'я в даній роботі було обрано коефіцієнт кореляції (табл. 2). Розрахунки проводились на основі річних даних ІАР і загальних витрат на охорону здоров'я за період з 2005 р. по 2012 р.

Як зазначено в табл. 2, щільність зв'язку між показниками, що досліджувались, є високою і прямою. Таким чином, можна зробити висновок: якщо витрати на охорону здоров'я більші, то рівень життя населення є вищим.

Отже, для підвищення рівня життя населення в економіці України уряду необхідно взяти цілу низку невідкладних заходів, зокрема:

- ✦ реформувати законодавство України в напрямі затвердження нормативів соціальних стандартів і надання житлово-комунальних послуг на рівні європейських країн;
- ✦ розробити та запровадити індикатори оцінювання ефективності надання соціальних послуг населенню й оцінювання впливу таких послуг на рівень життя населення;
- ✦ підвищити ефективність системи контролю за якістю надання соціальних послуг за рахунок проведення державного та незалежного моніторингу;
- ✦ модернізувати існуючу інфраструктуру надання соціальних послуг через створення єдиної систе-

Коефіцієнт кореляції за країнами Європейського Союзу

Країна	Величина коефіцієнта кореляції	Країна	Величина коефіцієнта кореляції	Країна	Величина коефіцієнта кореляції
Австралія	0,995275	Німеччина	0,789435	Норвегія	0,758608
Бельгія	0,924789	Греція	0,893679	Польща	0,98269
Болгарія	0,997177	Угорщина	0,855678	Португалія	0,958056
Хорватія	0,955082	Ірландія	0,95407	Румунія	0,983535
Кіпр	0,952153	Італія	0,815882	Словаччина	0,977283
Чеська Республіка	0,793542	Литва	0,92555	Словенія	0,887717
Данія	0,879845	Латвія	0,812936	Іспанія	0,95202
Естонія	0,778512	Мальта	0,97253	Швеція	0,80237
Фінляндія	0,740993	Нідерланди	0,980541	Великобританія	0,888794
Франція	0,987859				

ми прийняття рішень щодо надання соціальних послуг;

- ✦ розробити механізм раннього виявлення сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм адресної матеріальної, психологічної та правової допомоги;
- ✦ запровадити обов'язкове медичне страхування для громадян України, що надасть можливість отримати їм гарантований державою рівень та обсяг медичних послуг, незалежно від доходу та соціального стану громадянина;
- ✦ створити умови для запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового пенсійного страхування та стимулювати розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення;
- ✦ вирішувати проблему безробіття за рахунок формування нових робочих місць, підвищення підприємницької ініціативи населення, перепідготовки кадрів;
- ✦ зменшити дефіцит державного бюджету шляхом підвищення ВВП, детінізації економіки, оптимізації податкового законодавства;
- ✦ забезпечити реформування освіти шляхом адаптації її до стандартів країн Європейського Союзу;

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було проаналізовано показники соціальної політики України, в порівнянні з країнами Європейського Союзу, та підтверджено, що система соціального захисту економіки України суттєво відстає від стандартів і рівня життя населення європейських країн. Отже, важливим напрямом соціальної політики держави є реформування існуючої системи соціального захисту населення, в основі якої повинна стояти мета зменшення нерівності в розподілі матеріальних благ між членами суспільства та підвищення показників якості і рівня життя населення. Одним із головних факторів, що надасть можливість успішно вирішити зазначені цілі, є ВВП на душу населення. Підвищення зазначеного показника дасть можливість не тільки збільшити економічний потенціал національної економіки, а й суттєво вплине на покращення добробуту населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Попова Т. Рівень та якість життя населення України як показник дієвості соціальної державної політики / Т. Попова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Popova.pdf>

2. Цьома А. П. Рівень життя населення України / А. П. Цьома [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/tsoma-ar-riven-zhittya-naselennya-ukrayini/>

3. Богданова Т. І. Якість життя населення регіону: аналіз, прогнозування, соціальна політика : монографія / Т. І. Богданова, Т. П. Збрицька, Л. В. Іванова та ін. // МОНМС України. Одеський нац. економічний унів-тет. – Одеса, 2012. – 316 с.

4. Гончарова С. Ю. Показники оцінки рівня життя населення та їх систематизація / С. Ю. Гончарова, Ю. П. Радущко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.business-inform.net/pdf/2012/6_0/114_117.pdf

5. Human Development Index and its component [Electronic resource]. – Mode of access : <http://data.undp.org/dataset/Table-1-Human-Development-Index-and-its-components/wxub-qc5k>

6. Kekic L. The lottery of life / L. Kecic [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.economist.com/news/21566430-where-be-born-2013-lottery-life>

7. Статистика по средним зарплатам в мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.1tvnet.ru/content/show/statistika-po-srednim-zarplatam-v-mire_10600.html

8. Минимальная зарплата в Европе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://spydell.livejournal.com/426298.html>

9. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

10. Мостовенко О. О. Позитивні та негативні наслідки пенсійної реформи / О. О. Мостовенко, Б. Е. Головаш, Ю. Б. Чернявська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://psper.com.ua/index.php/elektronne-vidannya/2011/4-2011/96-elektronne-vidannya/nomeri-za-2011-rik/nomer-4-za-2011-rik/97-mostovenko-o-o>

11. Euro Health Consumer Index [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.healthpowerhouse.com/files/Report-EHCI-2012.pdf>

REFERENCES

Bohdanova, T. I., Zbrytska, T. P., and Ivanova, L. V. *Yakist zhyttia naseleння rehionu: analiz, prohozuvannia, sotsialna polityka* [Quality of life in the region: analysis, prediction, social policy]. Odessa, 2012.

Derzhavnyi komitet statystyky. <http://www.ukrstat.gov.ua>
“Euro Health Consumer Index” <http://www.healthpowerhouse.com/files/Report-EHCI-2012.pdf>

Honcharova, S. Yu., and Radushko, Yu. P. "Pokaznyky otsinky rivnia zhyttia naselennia ta ikh systematyzatsiia" [Performance evaluation of people's lives and their ordering]. http://www.business-inform.net/pdf/2012/6_0/114_117.pdf

"Human Development Index and its component" <http://data.undp.org/dataset/Table-1-Human-Development-Index-and-its-components/wxub-qc5k>

Kekic, L. "The lottery of life" <http://www.economist.com/news/21566430-where-be-born-2013-lottery-life>

"Minimalnaia zarplata v Evrope" [The minimum wage in Europe]. <http://spydell.livejournal.com/426298.html>

Mostovenko, O. O., Holovash, B. E., and Cherniavska, Yu. B. "Pozytyvni ta nehatyvni naslidky pensinoi reformy" [Positive and negative

effects of the pension reform]. <http://pspep.com.ua/index.php/elektronne-vidannya/2011/4-2011/96-elektronne-vidannya/nomeriza-2011-rik/nomer-4-za-2011-rik/97-mostovenko-o-o>

Popova, T. "Riven ta iakist zhyttia naselennia Ukrainy iak pokaznyk diievosti sotsialnoi derzhavnoi polityky" [The level and quality of life of the population of Ukraine as an indicator of the effectiveness of social public policy]. <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Popova.pdf>

"Statistika po srednim zarplatam v mire" [Statistics on the average wages in the world]. http://www.1tvnet.ru/content/show/statistika-po-srednim-zarplatam-v-mire_10600.html

Tsyoma, A. P. "Riven zhyttia naselennia Ukrainy" [The standard of living in Ukraine]. <http://intkonf.org/tsoma-ap-riven-zhyttia-naselennya-ukrayini/>

UDC 368.914.2

PENSION SYSTEM AND SOCIAL STANDARDS: SOCIALIZATION OR PRAGMATISM

© 2014 RAD N. S.

UDC 368.914.2

Rad N. S. Pension System and Social Standards: Socialization or Pragmatism

The aim of the article is to analyze certain aspects of the functioning of the national system of pension insurance in the context of the social standards of the modern development of the society. Analysis, systematization and generalization of the results of scientists' research and analysis led to the conclusion of the incomplete implementation of the mechanism inherent in the private pension insurance capacity for improving the level of social security rights. The study showed the absence of a clearly defined vision to the corresponding modern social development social standard, integrated social standard, including the components of three types of pension insurance. The necessity of bringing in the methodological and regulatory compliance of conceptual orientation of social protection (for the eradication of poverty) to the fundamental principles of modern development was grounded. The development and implementation of social standards that define an adequate level of quality of life of the pensioner were suggested. The development of a comprehensive and aggregated standard of social pension insurance was recommended, which would take into account three components (jointly and severally, funded and non-government) and give a better description of its development. Implementation of these proposals will enhance the development of pension insurance, increase the level of social protection of pensioners in the context of further socio-economic development of society. Prospects for further research in this area are to develop a holistic concept of the pension system and harmonization of its functioning in the social environment.

Key words: pension system, social standard, poverty, a sufficient level, development.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 15.

Rad Nataliya S. – Candidate of Sciences (Economics), Deputy Head of the Department of General Directorate of Pension Fund of Ukraine in Donetsk region (vul. Universytetska, 91, 83073, Ukraine)

E-mail: NRad2@yandex.ru

УДК 368.914.2

Рад Н. С. Пенсійна система та соціальні стандарти: соціалізація чи прагматизм

Метою статті є аналіз окремих аспектів функціонування вітчизняної системи пенсійного страхування в контексті соціальних стандартів сучасного розвитку суспільства. Аналіз, систематизація та узагальнення результатів дослідження вчених і аналітичних матеріалів дозволили зробити висновок про неповну реалізацію закладеного в механізмі недержавного пенсійного страхування потенціалу для підвищення рівня соціального захисту людини. Дослідження показало відсутність чітко визначеної концептуальної спрямованості, яка б відповідала сучасному суспільному розвитку соціального стандарту, комплексного соціального стандарту, який би містив компоненти трьох видів пенсійного страхування. Обґрунтовано необхідність приведення до методологічної та нормативної відповідності концептуальної орієнтованості соціального захисту (на ліквідацію бідності) основним принципам суспільного розвитку. Запропоновано розроблення та запровадження соціальних стандартів, визначаючих якісно достатній рівень життя пенсіонера. Рекомендовано розробку агрегованого соціального стандарту пенсійного страхування, який би враховував три складові частини (солідарну, накопичувальну та недержавну) і надавав би більш якісну характеристику його розвитку. Реалізація перелічених пропозицій дозволить активізувати процес розвитку пенсійного страхування, підвищення рівня соціальної захищеності пенсіонерів у контексті подальшого соціально-економічного розвитку суспільства. Перспективами подальших досліджень в даному напрямку є вироблення цілісної концепції пенсійної системи та гармонізація її функціонування в суспільному середовищі.

Ключові слова: пенсійна система, соціальний стандарт, бідність, достатній рівень, розвиток.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 15.

Рад Наталія Сергіївна – кандидат економічних наук, заступник начальника Головного управління Пенсійного фонду України в Донецькій області (вул. Університетська, 91, Донецьк, 83073, Україна)

E-mail: NRad2@yandex.ru

УДК 368.914.2

Рад Н. С. Пенсионная система и социальные стандарты: социализация или прагматизм

Целью статьи является анализ отдельных аспектов функционирования отечественной системы пенсионного страхования в контексте социальных стандартов современного развития общества. Анализ, систематизация и обобщение результатов исследования ученых и аналитических материалов позволили сделать вывод о неполной реализации заложенного в механизме негосударственного пенсионного страхования потенциала для повышения уровня социальной защищенности человека. Исследование показало отсутствие четко определенной концептуальной направленности на соответствующее современному общественному развитию социального стандарта, комплексного социального стандарта, включающего компоненты трех видов пенсионного страхования. Обоснована необходимость приведения в методологическое и нормативное соответствие концептуальной ориентированности социальной защиты (на ликвидацию бедности) основополагающим принципам современного развития. Предложена разработка и внедрение социальных стандартов, определяющих достаточный качественный уровень жизни пенсионера. Рекомендована разработка агрегированного социального комплексного стандарта пенсионного страхования, который бы учитывал три составные части (солідарную, накопительную и негосударственную) и давал более качественную характеристику ее развития. Реализация перечисленных предложений позволит активизировать процесс развития пенсионного страхования, повышение уровня социальной защищенности пенсионеров в контексте дальнейшего социально-экономического развития общества. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении являются выработка целостной концепции пенсионной системы и гармонизация ее функционирования в общественной среде.

Ключевые слова: пенсионная система, социальный стандарт, бедность, достаточный уровень, развитие.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 15.

Рад Наталья Сергеевна – кандидат экономических наук, заместитель начальника Главного управления Пенсионного фонда Украины в Донецкой области (ул. Университетская, 91, Донецк, 83073, Украина)

E-mail: NRad2@yandex.ru

Honcharova, S. Yu., and Radushko, Yu. P. "Pokaznyky otsinky rivnia zhyttia naselennia ta ikh systematyzatsiia" [Performance evaluation of people's lives and their ordering]. http://www.business-inform.net/pdf/2012/6_0/114_117.pdf

"Human Development Index and its component" <http://data.undp.org/dataset/Table-1-Human-Development-Index-and-its-components/wxub-qc5k>

Kekic, L. "The lottery of life" <http://www.economist.com/news/21566430-where-be-born-2013-lottery-life>

"Minimalnaia zarplata v Evrope" [The minimum wage in Europe]. <http://spydell.livejournal.com/426298.html>

Mostovenko, O. O., Holovash, B. E., and Cherniavska, Yu. B. "Pozytyvni ta nehatyvni naslidky pensinoi reformy" [Positive and negative

effects of the pension reform]. <http://pspep.com.ua/index.php/elektronne-vidannya/2011/4-2011/96-elektronne-vidannya/nomeriza-2011-rik/nomer-4-za-2011-rik/97-mostovenko-o-o>

Popova, T. "Riven ta iakist zhyttia naselennia Ukrainy iak pokaznyk diievosti sotsialnoi derzhavnoi polityky" [The level and quality of life of the population of Ukraine as an indicator of the effectiveness of social public policy]. <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Popova.pdf>

"Statistika po srednim zarplatam v mire" [Statistics on the average wages in the world]. http://www.1tvnet.ru/content/show/statistika-po-srednim-zarplatam-v-mire_10600.html

Tsyoma, A. P. "Riven zhyttia naselennia Ukrainy" [The standard of living in Ukraine]. <http://intkonf.org/tsoma-ap-riven-zhyttia-naselennya-ukrayini/>

UDC 368.914.2

PENSION SYSTEM AND SOCIAL STANDARDS: SOCIALIZATION OR PRAGMATISM

© 2014 RAD N. S.

UDC 368.914.2

Rad N. S. Pension System and Social Standards: Socialization or Pragmatism

The aim of the article is to analyze certain aspects of the functioning of the national system of pension insurance in the context of the social standards of the modern development of the society. Analysis, systematization and generalization of the results of scientists' research and analysis led to the conclusion of the incomplete implementation of the mechanism inherent in the private pension insurance capacity for improving the level of social security rights. The study showed the absence of a clearly defined vision to the corresponding modern social development social standard, integrated social standard, including the components of three types of pension insurance. The necessity of bringing in the methodological and regulatory compliance of conceptual orientation of social protection (for the eradication of poverty) to the fundamental principles of modern development was grounded. The development and implementation of social standards that define an adequate level of quality of life of the pensioner were suggested. The development of a comprehensive and aggregated standard of social pension insurance was recommended, which would take into account three components (jointly and severally, funded and non-government) and give a better description of its development. Implementation of these proposals will enhance the development of pension insurance, increase the level of social protection of pensioners in the context of further socio-economic development of society. Prospects for further research in this area are to develop a holistic concept of the pension system and harmonization of its functioning in the social environment.

Key words: pension system, social standard, poverty, a sufficient level, development.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 15.

Rad Nataliya S. – Candidate of Sciences (Economics), Deputy Head of the Department of General Directorate of Pension Fund of Ukraine in Donetsk region (vul. Universytetska, 91, 83073, Ukraine)

E-mail: NRad2@yandex.ru

УДК 368.914.2

Рад Н. С. Пенсійна система та соціальні стандарти: соціалізація чи прагматизм

Метою статті є аналіз окремих аспектів функціонування вітчизняної системи пенсійного страхування в контексті соціальних стандартів сучасного розвитку суспільства. Аналіз, систематизація та узагальнення результатів дослідження вчених і аналітичних матеріалів дозволили зробити висновок про неповну реалізацію закладеного в механізмі недержавного пенсійного страхування потенціалу для підвищення рівня соціального захисту людини. Дослідження показало відсутність чітко визначеної концептуальної спрямованості, яка б відповідала сучасному суспільному розвитку соціального стандарту, комплексного соціального стандарту, який би містив компоненти трьох видів пенсійного страхування. Обґрунтовано необхідність приведення до методологічної та нормативної відповідності концептуальної орієнтованості соціального захисту (на ліквідацію бідності) основним принципам суспільного розвитку. Запропоновано розроблення та запровадження соціальних стандартів, визначаючих якісно достатній рівень життя пенсіонера. Рекомендовано розробку агрегованого соціального стандарту пенсійного страхування, який би враховував три складові частини (солідарну, накопичувальну та недержавну) і надавав би більш якісну характеристику його розвитку. Реалізація перелічених пропозицій дозволить активізувати процес розвитку пенсійного страхування, підвищення рівня соціальної захищеності пенсіонерів у контексті подальшого соціально-економічного розвитку суспільства. Перспективами подальших досліджень в даному напрямку є вироблення цілісної концепції пенсійної системи та гармонізація її функціонування в суспільному середовищі.

Ключові слова: пенсійна система, соціальний стандарт, бідність, достатній рівень, розвиток.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 15.

Рад Наталія Сергіївна – кандидат економічних наук, заступник начальника Головного управління Пенсійного фонду України в Донецькій області (вул. Університетська, 91, Донецьк, 83073, Україна)

E-mail: NRad2@yandex.ru

УДК 368.914.2

Рад Н. С. Пенсионная система и социальные стандарты: социализация или прагматизм

Целью статьи является анализ отдельных аспектов функционирования отечественной системы пенсионного страхования в контексте социальных стандартов современного развития общества. Анализ, систематизация и обобщение результатов исследования ученых и аналитических материалов позволили сделать вывод о неполной реализации заложенного в механизме негосударственного пенсионного страхования потенциала для повышения уровня социальной защищенности человека. Исследование показало отсутствие четко определенной концептуальной направленности на соответствующее современному общественному развитию социального стандарта, комплексного социального стандарта, включающего компоненты трех видов пенсионного страхования. Обоснована необходимость приведения в методологическое и нормативное соответствие концептуальной ориентированности социальной защиты (на ликвидацию бедности) основополагающим принципам современного развития. Предложена разработка и внедрение социальных стандартов, определяющих достаточный качественный уровень жизни пенсионера. Рекомендована разработка агрегированного социального комплексного стандарта пенсионного страхования, который бы учитывал три составные части (солідарную, накопительную и негосударственную) и давал более качественную характеристику ее развития. Реализация перечисленных предложений позволит активизировать процесс развития пенсионного страхования, повышение уровня социальной защищенности пенсионеров в контексте дальнейшего социально-экономического развития общества. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении являются выработка целостной концепции пенсионной системы и гармонизация ее функционирования в общественной среде.

Ключевые слова: пенсионная система, социальный стандарт, бедность, достаточный уровень, развитие.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 15.

Рад Наталия Сергеевна – кандидат экономических наук, заместитель начальника Главного управления Пенсионного фонда Украины в Донецкой области (ул. Университетская, 91, Донецк, 83073, Украина)

E-mail: NRad2@yandex.ru

Quality of life of the individual in the context of today's world is considered as a criterion of social-economic development of society. It is important to emphasize that the most optimal form for manifestation of this vector of the development is welfare state. The position of social welfare state guaranteed by the Constitution of Ukraine assumes formation of applicable social standards [1]. In the meantime, such social issues as moneyed assistance/material support to advanced-age citizens acquire greater public attraction and are the most debatable. Solution of these problems is to some extent predetermined by the level of development of society, nation and individual. Variety of available choices in the formation of the viable mechanism for social protection of senior citizens plays its determining role. Generally, responsibility for implementation of constitutional rights of citizens is divided among participants of pension relations. Holding/formation of retirement assets can be made at the cost either of state, employer or pensioner. Three-pillar pension scheme (system) implemented in Ukraine in 2004, in contrast to the previous social security system, is more bottom-line (pragmatic). There was a redistribution of the leading role in pension fund scheme (pension provision) from the state to the individual. The basis for pension system transformation is insurance principles. Their basic provisions are realized by means of joint system of obligatory retirement insurance and defined contribution pension system and non-state pension provision (Personal Pension Plan) [2; 3]. Just by means of insurance principles the rate of retirement pension, years of insurance and salary level (income) are related to each other. In such system of pension relations state pension payments fulfill a function of guaranteed basic moneyed assistance. The most important instrument in increasing the rate of retirement pension is assigned to saving forms in Defined Contribution Pension System (mandatory and voluntary pension insurance). It is recognized that insurance principles in the formation of retirement assets can encourage all participants of pension relations to active participation in retirement endurance, and capacity for accumulation of pension-plan assets and their transformation into investment resources is considered generally as essential facilities for development of economics and improvement of its efficiency. However, the practice of functioning of three-pillar pension system does not always confirm such optimistic expectations. For example, in the network of pay-as-you-go pension scheme the rate of retirement pension is relatively low; non-state pension insurance scheme is on a small scale and no favorable environment was created to give effect to the saving form of retirement insurance during existence of the mixed pension scheme (2004).

A lot of academic economists and practitioners devoted their research and studies to different problems of pension system functioning; among them are: N. A. Volgin, B. V. Rakitsky, G. A. Akhinov, D. A. Kamyshov, N. P. Baranova, T. V. Novikova and many others. However, the current state of retirement insurance and continuing transformation processes in social-economic sector stipulate necessity for further study and improvement in the national pension system in the context of present-day criteria of development that explains the timeliness of our research.

Thus, the *object* of the paper is the analysis of some aspects of functioning of the retirement insurance in Ukraine in the context of the current national social standards, identification of issues of concern and definition of directions for improvement of the concept of pension system for the purposes of national social-economic development.

The research is made based on system approach using general scientific methods: generalization, tabulation procedure and comparison study. For making our conclusions we used abstract-logical method.

It is important to note that transformation of pension system in Ukraine is constituent of social transformations aimed at improving quality of life of people. However, one can notice some antagonisms in the existing approaches to social protection of citizens. For example, studying the main directions for solution of social problems in the light of welfare state provisions B. V. Rakitsky focuses on high priority of meeting material and spiritual needs of the members of society [4, p. 397]. The possibility of violating the rules of any category of citizens is eliminated. Along with this the author attributes working out and implementation of the program of poverty reduction in social protection of population to priorities of social welfare state [4, p. 398]. This implies the inconsistency with the general concept of development. L. N. Kochetkova emphasizes the problem related to *no holistic integrative understanding of social welfare state* [11, p. 3]. Taking into consideration the above mentioned, we think that in this context it is desirable to use meaning notion general welfare state [9, p. 27]. This subject matter, on our opinion, reflects more precisely the present-day understanding of social-economic development.

The availability of resources-related capacities of society is assigned by G. A. Akhinov and D. A. Kamyshov as the defining part in implementation of social policy of the state [5, p. 145]. It is stated that together with consistent socialization of social development society is trying to solve the problem related to the determination of the optimal degree of its *socialization* [11, p. 3]. The outcomes of this process are manifested in economics, employment relationship and other spheres and predetermine improvement of qualitative characteristics of social services.

Efficiency of pension scheme functioning is characterized mainly by the rate of pension obtained by the citizens. As used here, A. V. Fedorenko and V. K. Rudik emphasize that discussions related to the problems of retirement insurance are focused on the problems of forming *sufficient accumulations* for obtaining *proper pension* [8, p. 73; 7, p. 77]. In the opinion of the researches implementation of non-state pension insurance in Ukraine was determined by the incapability to provide quite a proper pension by budget pay-as-you-go pension schemes. However, in the context of the above the question that has to be answered is definition of the concept of *sufficient* or *proper* pension rate, which is the suitable indicator or norm to evaluate the rate of pension provision. The point in question is of current interest in conditions of functioning of the renewed pension system. Description of the indicators for development of pension system is given in *Table 1*.

It is characteristic that the guiding principle in estimating the rate of retirement insurance within the joint system of obligatory retirement insurance is living wage for persons who lost capacity for work. N. P. Baranova and T. V. Novikova draw their attention to this and argue that *there are no standards that govern quality of life in Ukraine* [14, p. 2]. According to these authors, social minima are taken as the basis of social policy of Ukraine. It is significant that this indicator (measure) is applied to estimate poverty rate [10; 11; 12, p. 12]. In strategic respect the role of social (retirement) insurance is also considered as an instrument for poverty alleviation [13]. Therefore we believe that conceptual commitment of social protection to administration of the *neediest* part of society goes against the

Indicators for development of pension system

Pension scheme (system)	Essence of pension scheme products	Applicable indicator
Three-pillar pension scheme	Pension payment is calculated based on activity category, rate and length of financial participation in a definite type of retirement insurance and other factors (privileges, civil degree, event insured, degree of earning power of retirement assets etc.)	No integrated estimation indicator
Joint system of obligatory retirement insurance	Pension payment is calculated by formula depending on the type and length of record of insurance and wage rate (income)	Living minimum wage for persons who lost their ability to work
Defined Contribution Pension System	Pension payment is calculated by formula depending on the type of record of insurance and wage rate (income), capitalization of pension savings	No estimation indicator
Non-state pension schemes	Pension payment is calculated by formula depending on the type of record of insurance and wage rate (income), capitalization of pension savings	No estimation indicator

Sources: the Law of Ukraine "On Compulsory Pension Insurance"; the Law of Ukraine "On the Non-State Pension Schemes"; the Law of Ukraine "On Social Standards and Guarantees"; conclusions of the author.

guiding principles of modern development and requires methodological and regulatory adjustment. At the same time, lack of indicators/measures for the object of social (retirement) services that would meet up-to-date requirements prevents, on our opinion, activation of incentives and development of pension system. Some determinations for the category *social standard* are given in Table 2.

Also worth noting is that together with a vague similarity in the given determinations we can see some differences too. They are due to the different approaches in the formation of these definitions: notion from a perspective of understanding by individual and providing a legislative framework by the government. At the same time, the basic international guidelines that regulate human rights orient social insurance to the level necessary for maintaining dignity and free development of the individual in economic, social and cultural spheres [15, p. 41]. Thus, taking into consideration international factors of influence on the formation of social standards, present-day level of economic development, development of individual and society (the level of needs), we think that social standards can be officially unveiled as those specified by society (by the state and the individual) and formalized in the form of legal norms

(the state) and respective notions (the individual) related to the welfare level and qualitative characteristics of human life, which most members of society consider as good (sufficient) and meeting the criteria of social-economic development. Distinctive feature of this determination is totalization of object *notions* by the state and the individual as well as growing social orientation to the high level of social standards of rapidly growing world community.

For the purposes of our research we think appropriate to pay attention to the absence of the standard for integrated estimation of retirement insurance, which would take into consideration three constituent parts (joint system of obligatory retirement insurance, defined contribution pension system and non-state pension system) and would give qualitative description of its development shown in the Fig. 1 below in simplified form.

Social standard of joint system of obligatory retirement insurance (S_1) shall reflect coordinated (joint) notion of the state and of the individual related to the sufficient in terms of criteria of modern development rate of retirement pension formed by means of procedure established by law based on pensionable service and earnings of the individual.

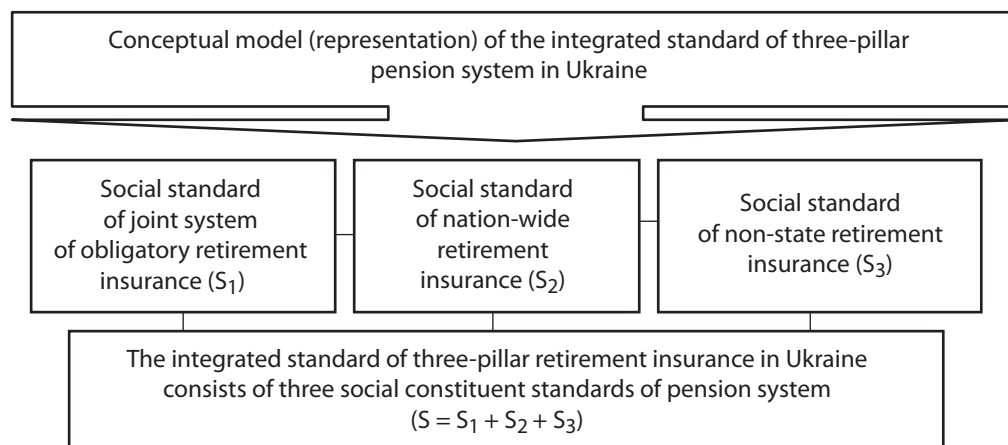
Social standard of nation-wide retirement insurance (S_2) shall give general notion of the state and of the individual on

Table 2

Determinations for the category social standard

The author and reference	Determinations for the category social standard
N. A. Volgin [4, p. 352]	Existing view of popular majority or of any social group on acceptable (good enough) for them quality of life
The Law of Ukraine "On Government Social Standards and Government Guarantees" [10]	Established by laws and by any other guiding-legislative acts social norms and standards or complex of them on the basis of which the levels of social guarantees are determined
N. P. Baranova, T. V. Novikova [14, p. 2]	Established by laws and any other guiding-legislative acts factors and basic requirements to quality of life of population, which are guaranteed by the Constitution of Ukraine and are based on the system of scientifically substantiated norms and standards and measurement indicators

Sources: Volgin, N. A. Social policy. Encyclopedia; The Law of Ukraine on Social Standards and Guarantees; Baranova, N. P., Novikova, T. V. Social standards and guarantees in the system of social policy of Ukraine. Center for perspective social research <http://www.cpsr.org.ua/?pr=9&id=415>; conclusions of the author.

Figure 1. Conceptual model (representation) of the integrated standard of three-pillar pension system in Ukraine

Sources: the Law of Ukraine "On Compulsory Pension Insurance"; the Law of Ukraine "On the Non-State Pension Schemes"; the Law of Ukraine "On Social Standards and Guarantees"; conclusions of the author.

the sufficient in terms of criteria of modern development rate of retirement pension formed by means of obligatory capitalization of insurance contributions paid by individual.

Social standard of non-state retirement insurance (S_3) shall describe general notion of the state and of the individual related to the sufficient in terms of criteria of modern development rate of retirement pension formed by means of capitalization of the part of the paid insurance contributions on a voluntary basis.

Thus, all the above suggests that the integrated social standard of three-pillar retirement insurance system in Ukraine can be represented as the standard that includes three of the above social standards of retirement insurance ($S = S_1 + S_2 + S_3$). We believe that this indicator has to demonstrate the rate of pension payment as a body (as a whole) that meets requirements of present-day development and reflects notion of the state and of the individual about *sufficient* and *proper* level of pensioner's material wealth.

It is appropriate to note that parameters of material indicators for social development can also serve as the basis for formation of non-material indicators. Their qualitative characteristics reflect the level of prerequisites for social welfare, popular consensus or frustration of the outcomes of social development. To our opinion, this subject has prospects for further research.

CONCLUSIONS

Summarizing all above-mentioned information we come to the following conclusion. Potential inherent to the retirement insurance mechanism for increasing the level of social protection of the individual and improving efficiency of national social-economic development has been implemented not in full. Our research shows existence of problems that prevent activation of incentives and improvement of retirement insurance efficiency. Absence of clear-cut conceptual trend in understanding of *social standard* corresponding to the present-day social development has resulted in estimation of social protection of the individual based on respective minima. In the context of three-pillar pension system absence of integrated estimation approaches from the point of view of social standards plays its negative role. We think that in order the above outstanding problems be solved within three-pillar pension system, the following shall be made:

1. To bring conceptual trend for social protection (eradication of poverty) into methodological and normative lines with the basic principles of present-day development (formation of welfare).

2. To work out and implement into practice social standards specifying *sufficient* qualitative living standards of pensioner.

3. To work out integrated social standard of retirement insurance, which would take into account three pillars (joint, saving and non-state) and give better qualitative characteristic of its development.

Implementation of the above proposals will enable to activate the process of retirement insurance development, to increase the level of social protection of pensioners for the purposes of further social-economic development of society.

The prospects for further research in this line are working out of the integral concept of pension system and harmonization of its functioning in social environment. ■

REFERENCES

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254 к/96-вр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
3. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>
4. Волгин Н. А. Социальная политика. Энциклопедия / Под ред. д. э. н., проф. Н. А. Волгина и д. ф. н., проф. Т. С. Сулимовой. – М. : Издательство «Альфа-Пресс», 2006. – 416 с.
5. Кочеткова Л. Н. Философский дискурс о социальном государстве : монография / Л. Н. Кочеткова. – М. : ИНФРА-М, 2012. – 216 с.
6. Иванова Г. М. На пороге «государства всеобщего благоденствия» : монография / Г. М. Иванова. – М. : Институт российской истории РАН, 2011. – 283 с.
7. Ахинов Г. А. Социальная функция государства в условиях рыночной экономики: вопросы теории и практики / Г. А. Ахинов, Д. А. Камишов. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 289 с.
8. Федоренко А. В. Недержавний пенсійний фонд: виплата пенсії на строк очікуваної тривалості життя / А. В. Федоренко // Фінанси України. – 2012. – № 7 (200). – С. 59 – 73.

9. Рудик В. К. Організаційна структура функціонування недержавного пенсійного забезпечення в Україні / В. К. Рудик // Фінанси України. – 2012. – № 7 (200). – С. 74 – 83.

10. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 5.10.2000 р. № 2017-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>

11. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 р. № 966 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/966-14>

12. Соціальний захист населення України. Статистичний збірник. – К. : Державний комітет статистики України. – 2012. – 128 с.

13. Про стратегію подолання бідності : Указ Президента України від 15.08.2001 р. № 637 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/637/2001>

14. Баранова Н. П. Соціальні стандарти та гарантії в системі соціальної політики України / Н. П. Баранова, Т. В. Новикова // Центр перспективних соціальних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cpsr.org.ua/?pr=9&id=415>

15. Всеобщая декларация прав человека от 10.12.1948 г. Международные акты о правах человека : сборник документов / Сост. д. юр. н., проф. В. А. Карташкин, д. ю. н., проф. Е. А. Лукашева. – 2-е изд., доп. – М. : Издательство НОРМА, 2002. – 944 с.

REFERENCES

Akhinov, G. A., and Kamishov, D. A. *Sotsialnaia funktsiia gosudarstva v usloviakh rynochnoy ekonomiki: voprosy teorii i praktiki* [The social function of the state in a market economy: theory and practice]. Moscow: INFRA-M, 2006.

Baranova, N. P., and Novykova, T. V. "Sotsialni standarty ta harantii v systemi sotsialnoi polityky Ukrainy" [Social standards and guarantees in the social policy of Ukraine]. <http://www.cpsr.org.ua/?pr=9&id=415>

Fedorenko, A. V. "Nederzhavnyi pensiyni fond: vyplata pensii na strok ochikuvanoi tryvalosti zhyttia" [Private Pension Fund:

pension payment for the term life expectancy]. *Finansy Ukrainy*, no. 7 (200) (2012): 59-73.

Ivanova, G. M. *Na poroge "gosudarstva vseobshchego blagodenstviia"* [On the verge of "welfare state"]. Moscow: Institut rossiyskoy istorii RAN, 2011.

Kochetkova, L. N. *Filosofskiy diskurs o sotsialnom gosudarstve* [Philosophical discourse of the social state]. Moscow: INFRA-M, 2012.

Kartashkin, V. A., and Lukasheva, E. A. *Vseobshchaia deklaratsiia prav cheloveka ot 10.12. 1948 g. Mezhdunarodnye akty o pravakh cheloveka* [The Universal Declaration of Human Rights 10. 12. 1948 International human rights instruments]. Moscow: NORMA, 2002.

The Constitution of Ukraine. dd. 28.06.1996. No. 254k/96-vr. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>

On the Non-State Pension Schemes. The Law of Ukraine dd. 09.07.2003 No. 1057. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>

On Government Social Standards and Government Social Guarantees. The Law of Ukraine No. 2017-III dd. 05.10.2000 . <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>

On the Living Wage. The Law of Ukraine No. 966 dd. 15.07.1999. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/966-14>

On Poverty Alleviation. Decree of the President of Ukraine dd. 15.08.2001 No. 637. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/637/2001>

On Compulsory Pension Insurance. The Law of Ukraine dd. 09.07.2003 No. 1058. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

Rudyk, V. K. "Orhanizatsiina struktura funktsionuvannia nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia v Ukraini" [The organizational structure of the functioning of private pensions in Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, no. 7 (200) (2012): 74-83.

Sotsialnyi zakhyst naseleennia Ukrainy [Social protection Ukraine]. Kyiv: Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, 2012.

Volgin, N. A. *Sotsialnaia politika. Entsiklopediia* [Social policy. Encyclopedia]. Moscow: Alfa-Press, 2006.

ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ТІНІЗАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЙОГО ДЕТІНІЗАЦІЇ

© 2014 АВГУСТИН Р. Р.

УДК 331.5.024.5

Августин Р. Р. Оцінювання рівня тінізації ринку праці України як передумова формування державної політики його детінізації

У статті підтверджено думку вчених-економістів, що поняття тіншової економіки все більше стосується соціально нейтральних або соціально позитивних неоподатковуваних джерел доходів громадян і суб'єктів господарських відносин. Доведено, що загальні тенденції неофіційної діяльності в Україні безпосередньо пов'язані з тінізацією ринку праці як первинної ланки тіншового сектора економіки. Так, висвітлено передумови формування високого рівня тінізації оплати праці у вітчизняній економіці. Автором висвітлено результати соціологічних досліджень щодо рівня добробуту та тінізації джерел доходів населення, які було порівняно з офіційними даними державних органів. Також для порівняння даних офіційних і соціологічних досліджень наведено дані стосовно неформального ринку зайнятості в окремих країнах. Це дозволило сформулювати думку, що тіншовий сегмент ринку праці значним чином формується за рахунок низькокваліфікованих і, відповідно, низькооплачуваних робочих місць. Доведено, що будь-які махінації на ринку праці, що є передумовою масштабної тінізації економіки, неможливі без створення потужного фінансового базису. Для підтвердження такої думки висвітлено динаміку кількості злочинів, виявлених у фінансово-кредитній системі України протягом 1998 – 2010 рр. Автором проведено розрахунок тіншових зарплат у розрізі секторів економіки на початок 2013 р. Так, результати засвідчили, що в таких галузях, як будівництво, сільське господарство і торгівля рівень неофіційних зарплат («у конверті») перевищує 30 %.

Ключові слова: тінізація, ринок праці, тіншова зайнятість, заробітна плата.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 10.

Августин Руслан Ростиславович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра державного і муніципального управління, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: economist_555@mail.ru

УДК 331.5.024.5

Августин Р. Р. Оценка уровня тенизации рынка труда Украины как предпосылка формирования государственной политики его детенизации

В статье подтверждено мнение ученых-экономистов, что понятие теневой экономики все больше касается социально нейтральных или социально положительных необлагаемых источников доходов граждан и субъектов хозяйственных отношений. Доказано, что общие тенденции неофициальной деятельности в Украине непосредственно связаны с тенизацией рынка труда как первичного звена теневого сектора экономики. Так, освещены предпосылки формирования высокого уровня тенизации оплаты труда в отечественной экономике. Автором отражены результаты социологических исследований относительно уровня благосостояния и тенизации источников доходов, которые были сравнены с официальными данными государственных органов. Также для сравнения данных официальных и социологических исследований приведены данные относительно неформального рынка занятости в отдельных странах. Это позволило сформулировать мнение, что теневой сегмент рынка труда значительным образом формируется за счет низкоквалифицированных и, соответственно, низкооплачиваемых рабочих мест. Доказано, что любые махинации на рынке труда, что является предпосылкой масштабной тенизации экономики, невозможны без создания мощного финансового базиса. Для подтверждения такого мнения приведена динамика количества преступлений, выявленных в финансово-кредитной системе Украины на протяжении 1998 – 2010 гг. Автором проведен расчет теневых зарплат в разрезе секторов экономики на начало 2013 г. Результаты показали, что в таких отраслях, как строительство, сельское хозяйство и торговля уровень неофициальных зарплат («в конверте») превышает 30 %.

Ключевые слова: тенизация, рынок труда, теневая занятость, заработная плата.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Библ.:** 10.

Августин Руслан Ростиславович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра государственного и муниципального управления, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: economist_555@mail.ru

UDC 331.5.024.5

Avhustyn R. R. Assessing the Level of Shadowing of the Labor Market of Ukraine as a Prerequisite for the Formation of Public Policy of its Dshadowing

The article confirmed the view of economists that the concept of the shadow economy is more concerned with socially neutral or socially positive nontaxable sources of income of citizens and subjects of economic relations. It is proved that the general trends of the informal activities in Ukraine are directly related to the shadowing of the labor market as primary link of informal sector of economy. This way the preconditions of high-level of wages shadowing in the national economy were covered. The author presents the results of sociological research on welfare and shadowing of sources of income, which were compared with the official data of state bodies. Also, to compare the data of official and public opinion research shows data on the informal labor market in selected countries. It is possible to form an opinion that the informal segment of the labor market significantly formed by the low-skilled workers and thus low paid jobs. It is proved that any fraud in the labor market, which is a prerequisite for large-scale shadowing of economy, is impossible without establishing a strong financial base. To confirm this view the dynamics of the number of offenses detected in the financial and credit system of Ukraine for 1998 - 2010 years was shown. The author calculated the shadow wages across sectors of economy at the beginning of 2013, the results showed that in industries such as construction, agriculture and trade the level of informal wages ("in envelope") exceeds 30%.

Key words: shadowing, the labor market, shadow employment, wages.

Pic.: 4. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 10.

Avhustyn Ruslan R. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department State and Municipal Management, Ternopil National Economic University (vul. Lvivska, 11, Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: economist_555@mail.ru

Досліджуючи поняття «тіньова економіка», доходимо висновку, що така характеристика економіки стосується не лише економічної діяльності, але й суспільних і політичних відносин, з юридичної точки зору вона розглядається як кримінальне явище. Враховуючи сучасні економічні і, особливо, політичні процеси, як в Україні, так і на світовому рівні, поняття тіньової економіки все більше стосується соціально-нейтральних або соціально-позитивних неоподатковуваних джерел доходів громадян і суб'єктів господарських відносин, отримуваних від неврахованих і неоподатковуваних державою видів економічної діяльності, а також сукупності соціально-негативних джерел тіньових доходів і антисоціальних джерел тіньових капіталів. Відтак, питання формування ринку праці, який охоплюватиме соціально-трудові процеси на різних рівнях без ознак тінізації, є актуальними та потребують дослідження.

Вагомою теоретико-методологічною базою оцінювання рівня тінізації ринку праці України є результати досліджень науковців Г. Башняніна, З. Варналія, О. Власюка, В. Воротіна, В. Гейця, Я. Жаліла, О. Іляш, І. Мазур, А. Мокія, В. Тишук, В. Точиліна, М. Флейчук та ін. Проте, особливості процесів тінізації національного ринку праці та передумови формування державної політики його детінізації у період кризи та посткризового відновлення комплексно не досліджено.

Метою статті є дослідження загальних тенденцій неофіційної зайнятості в Україні, як первинної ланки тіньового сектора економіки, і порівняння офіційних статистичних даних по ринку праці із результатами опитувань населення щодо їхнього рівня добробуту та тінізації доходів. Також у статті автором ставляться такі завдання, як узагальнення досліджень тіньового сегмента ринку праці у країнах, що розвиваються, у т. ч. в Україні, висвітлення динаміки кількості злочинів, виявлених у фінансово-кредитній системі України та в розрізі секторів економіки.

Загальні тенденції неофіційної діяльності в Україні безпосередньо пов'язані з тінізацією ринку праці (рис. 1) як первинної ланки тіньового сектора економіки.

Погодимось з фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень з приводу того, що високий рівень тінізації оплати праці у вітчизняній економіці пояснюється такими передумовами: 1) значним розривом між вартістю трудових ресурсів для роботодавця та фактичною сумою, яку працюючий отримує за свою працю; 2) толерантним ставленням працюючих до практики виплати неофіційних заробітних плат і, відповідно, позбавлення їх гарантій щодо пенсійного та соціального забезпечення; 3) відчуттям невідповідності сплачених податків і внесків якості державних послуг, що призводить до необхідності значних додаткових витрат з боку населення; 4) відчуттям несправедливості системи розподілу пенсій, пов'язаної з наявністю великої кількості спеціальних, професійних, особливих і пільгових професійних режимів; 5) наявністю механізмів, які забезпечують легке та дешеве вилучення коштів підприємств у позалегалітний сектор економіки з метою виплати тіньових заробітних плат; 6) фактичною безкарністю порушень у сфері оплати праці [8, с. 10 – 15].

Зауважимо, що дослідити тінізацію ринку праці з високим рівнем достовірності достатньо складно. Як бачимо з рис. 2, респонденти у ході безпосередніх соціологічних досліджень, як правило, не зізнаються у протиправній діяльності (навіть якщо опитування анонімне), але трансформують свою відповідь у стверджувальну, якщо мова йде про інших осіб.

Хоча, як стверджують психологи та соціологи, саме відповідь (b) можна більшою мірою сприймати як загальну тенденцію в умовах конкретної економіки.

Загалом, у період з 2007 р. по 2014 р. спостерігалася тенденція до більшої зайнятості у неофіційному секторі серед економічно активного населення. Це пов'язано, насамперед, із надзвичайно низькою офіційною середньою заробітною платою та обсягом наявних доходів на одного мешканця в Україні (рис. 3). Хоча, з одного боку, згідно з офіційними статистичними даними (які викликають істотні сумніви та дискусії), останніми роками в Україні відбулися вагомі позитивні зміни. Зокрема, відповідно до офіційних даних, у 2012 р. середня реальна заробітна плата була у 4,3 разу вища, ніж у 2000 р.

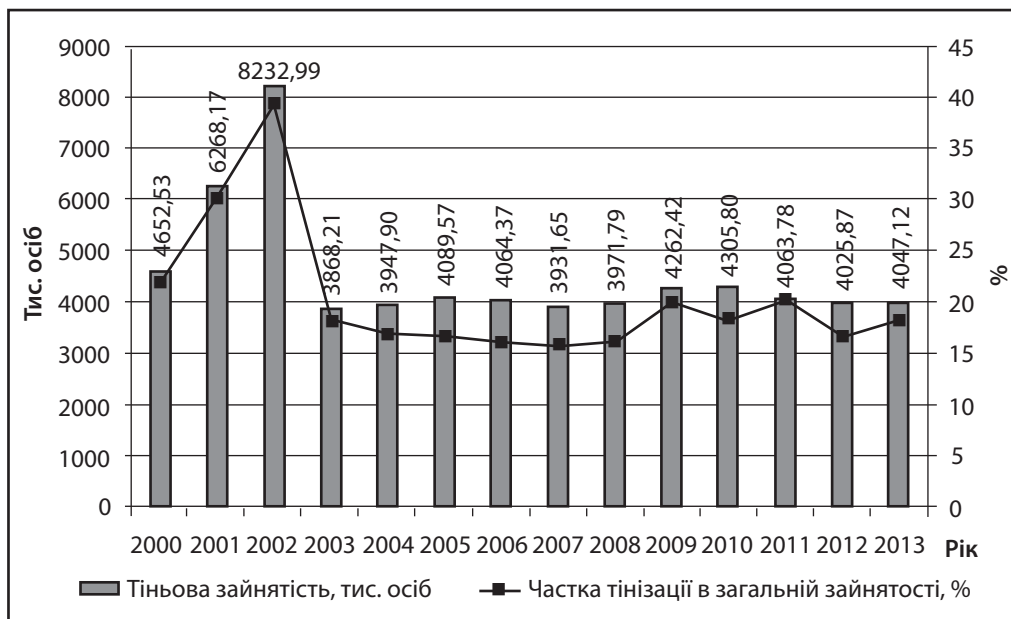
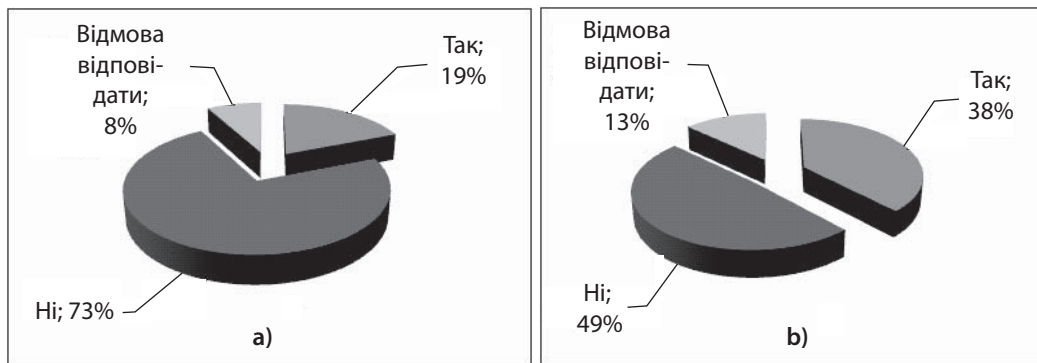

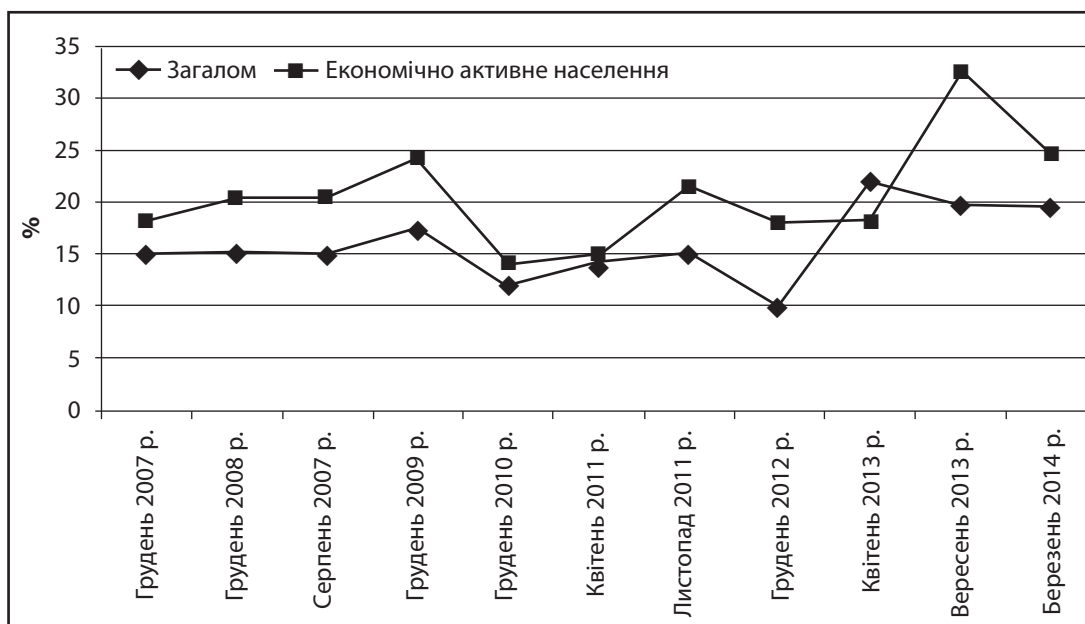
Рис. 1. Характеристика тіньової зайнятості українського ринку праці у 2000 – 2013 рр.

Джерело: розраховано за [3].

Рис. 2. Розподіл відповідей на запитання: а) «Чи отримуєте Ви платню за свою роботу неофіційно («з рук у руки», «у конверті» тощо)?»; б) «Чи є серед Ваших знайомих та рідних люди, які отримують платню за свою роботу неофіційно («з рук у руки», «у конверті» тощо)?» (березень, 2014 р.) [2]

Рис. 3. Питова вага респондентів, які повідомили, що отримують зарплату неофіційно, серед загальної чисельності населення та економічно активного населення, 2007 – 2014 рр., % [2]

Що стосується середньої пенсії, то тут підвищення було ще більш суттєвим – у 5,8 разу (розраховано за даними). Рівень абсолютної бідності населення за загальними доходами скоротився з 80,2% у 2000 р. до 9,1% у 2012 р. Якщо на початку 2000-х років середньомісячна заробітна плата та середньомісячний наявний дохід на одну особу були нижчими за середньомісячний прожитковий мінімум, то у 2012 р. заробітна плата була майже втричі, а середньодушовий наявний дохід – майже вдвічі вищими за прожитковий мінімум. Крім того, у країні протягом досліджуваного періоду знизився рівень соціальної нерівності. Так, у 2013 р. грошові доходи у 20% найбільш забезпеченого населення були у 3,5 разу вищі, ніж у 20% найменш забезпеченого; а загальні доходи – більшими у 3,2 разу (у 2000 р. значення показників становили 6,0 та 4,4 раза відповідно) [1; 10, с. 58 – 65].

Проте міжнародні дослідження та соціологічні опитування громадян України вказують на значно гірші показники та більш песимістичні настрої. За даними Європейської соціологічної служби «Євробарометр», у 2013 р. частка бідного населення в Україні становила близько 81% (порівняно з 78% у 2010 р.), у той час як у країнах Західної та

Центральної Європи значення цього показника було в 4 – 8 разів нижчим [4]. Це є свідченням складного становища, у якому опинилося населення України. Слід зазначити, що із розглянутих країн лише в Росії ситуація нагадує українську, хоча і є дещо кращою. Українські соціологічні служби наводять схожі дані. За результатами опитування, проведеного Центром Разумкова наприкінці 2011 р., на запитання про матеріальне становище сім'ї респонденти відповіли таким чином [6]: ледве зводимо кінці з кінцями, грошей не вистачає навіть на необхідні продукти – 13,8% опитаних; вистачає лише на харчування та придбання необхідних недорогих речей – 41,1%; у цілому на життя вистачає, але придбання товарів тривалого вжитку (меблі, холодильник, телевизор тощо) викликає труднощі – 38,1%; живемо забезпечено, але зробити дорогі покупки (квартира, автомобіль тощо) поки що не в змозі – 5,8%; можемо собі дозволити придбати практично все, що хочемо, – 0,2%; складно відповісти – 1,0%.

Отже, це опитування дозволило отримати дещо інші результати: бідними в Україні наприкінці 2011 р. були 54,9% населення, а 13,8% – навіть злиденними. Якщо брати за основу порівняння стандарти розвинених країн, то бідними

можна вважати понад 90% населення України. У таких умовах громадяни радше погодяться на неофіційне працевлаштування, ніж на достатньо сумнівні соціальні гарантії в умовах надто коротких політичних циклів. Так, близько 20,2% населення зізнаються у одержанні тінювих доходів [2]. Проте, зважаючи на психологічно-соціологічні особливості дослідження тінювого сектора, як ми зазначали попередньо, реальне значення показника, очевидно, є значно вищим.

Для порівняння наведемо дані стосовно неформального ринку зайнятості в окремих країнах. Узагальнені дослідження тінювого сегмента ринку праці у країнах, що розвиваються, доводять, що значним чином він формується за рахунок низькокваліфікованих і, відповідно, низькооплачуваних робочих місць. При цьому в обох випадках працівники наймаються на таку роботу через відсутність альтернативи. Дослідження МОП вказують на велику питому вагу неформального сегмента ринку праці у значній кількості країн, що розвиваються (рис. 4). Хоча на фоні аналізованих країн Україна виглядає значно краще, проте нагадаємо, що офіційні дані (які використані в цьому дослідженні) є значно заниженими.

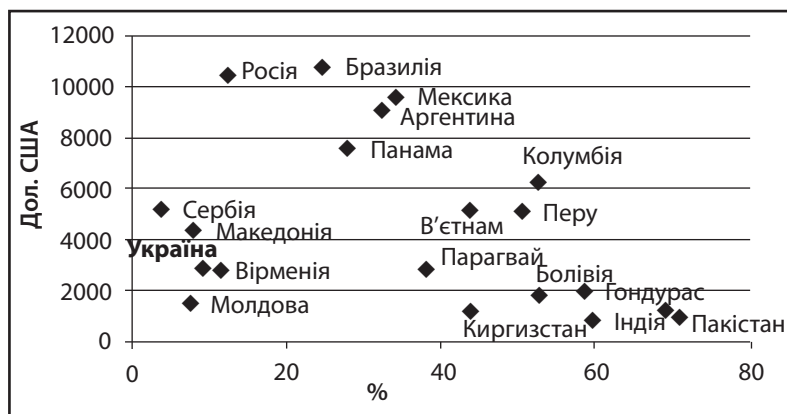

Рис. 4. Рівень неформальної зайнятості (%) і ВВП на душу населення (дол. США) у окремих країнах [5]

Очевидно, що в цьому випадку, як мінімум не беруться до уваги результати неофіційних оцінок стосовно чисельності українців, що перебувають у статусі нелегально працевлаштованих мігрантів закордоном. Значення цього показника коливається – від 5 до 7 млн осіб, залежно від методичних підходів опосередкованих оцінок [7, с. 210 – 215].

На відміну від країн, що розвиваються, особливості ринків праці країн з перехідною економікою, зокрема України, полягають у: наявності пропозиції нелегальних робочих місць як у низько-, так і в середньо- та високооплачуваних сегментах; поширенні комбінованих форм оплати праці, які включають легальну та нелегальну складові.

Відмінності у структурі та функціях тінювої економіки України та країн ОЕСР зумовили формування протилежних тенденцій щодо рівня тінізації на початку кризи: при певному скороченні рівня тінізації економік країн ОЕСР обсяг тінювої економіки в Україні у 2008 р., як показано вище, почав різко зростати. Скорочення масштабів тінізації економік країн ОЕСР на початку кризи у 2008 р. свідчить, що у цих країнах тінюва економіка відігравала роль механізму адаптації до нових умов господарювання та дещо пом'якшила перепади економічної кон'юнктури.

Кризові умови спонукали роботодавців до скорочення витрат, зокрема на оплату праці найманих працівників. Разом з тим, при скороченні масштабів бізнесу скороченню чисельності легально найманих працівників або зміні умов оплати їх праці мають передувати певні процедури. На відміну від звільнення легального працівника або зміни умов оплати його праці, що потребує певного часу, звільнити нелегально найманого працівника можна достатньо швидко. Крім того, у разі, якщо офіційно найманий працівник отримає певну частку заробітної плати нелегально («у конверті»), то позбавлення його цієї частки також не потребує додаткових процедур і витрат часу, на відміну від легальної зарплати.

Зрозуміло, що будь-які махінації на ринку праці, що є передумовою масштабної тінізації економіки, неможливі без створення потужного фінансового базису. В Україні, поряд з позабанківським грошовим обігом, у тінювій діяльності також широко використовується фінансова система. Проявами цього стали штучні банкрутства окремих банків, використання фондового ринку для спекуляцій з цінними паперами, поширення тінювих схем у страховому секторі. Як бачимо (табл. 1), у 2010 р. кількість злочинів у фінансово-кредитній сфері різко зростає, і у цьому ж році з невідомих причин Державна служба статистики (колишній Держкомстат) перестала вести реєстр такої звітності. Тобто зрозуміло, що діяльність злочинців у цій сфері різко активізувалася, і було пролобійоване відповідне рішення щодо припинення ведення відповідного реєстру.

У продовження попереднього розпочатого аналізу Державна служба статистики в розрахунках заробітної плати враховує тінюву зарплату в обсязі 19% незалежно від сектора (галузі) економіки. Водночас, коректніше використовувати диференційований дорахунок тінювих зарплат в обсязі 15 – 45% для різних секторів.

У продовження попереднього розпочатого аналізу Державна служба статистики в розрахунках заробітної плати враховує тінюву зарплату в обсязі 19% незалежно від сектора (галузі) економіки. Водночас, коректніше використовувати диференційований дорахунок тінювих зарплат в обсязі 15 – 45% для різних секторів.

Зокрема, у таких галузях, як будівництво, сільське господарство та торгівля рівень неофіційних зарплат («у конверті») перевищує 30%. У цих секторах домінує високий рівень готівкових розрахунків (особливо в сільському господарстві та будівництві), сезонність робіт, а також значна кількість дрібних підприємств, які недостатньо контролюються відповідними органами на предмет дотримання законності при розрахунках із працівниками (табл. 2).

Водночас, на підприємствах добувної та переробної промисловості, в освіті та медицині рівень тінювих зарплат значно менший (15 – 20%) в силу слабшого впливу вищезазначених факторів. З урахуванням зазначеного, обсяг тінювої зарплати в Україні у 2012 р. оцінюється у 148 млрд грн, і найбільшим цей показник був у торгівлі (35,6 млрд грн), переробній промисловості (21,3 млрд грн) і на транспорті (16,2 млрд грн).

ВИСНОВКИ

Результати оцінювання рівня тінізації ринку праці України дозволяють зробити висновки про існування значних проблем у системі державного регулювання соціально-трудових відносин. Так, з кожним роком усе масштабніше операції з виплат заробітної плати є об'єктом тінізації та фінансових втрат державного бюджету. Також високими тем-

Таблиця 1

Динаміка кількості злочинів, виявлених у фінансово-кредитній системі України у 1998 – 2010 рр.* [3]

Показник	Рік								
	1998	1999	2000	2001	2002	2007	2008	2009	2010
Кількість зареєстрованих злочинів, скоєних у фінансово-кредитній системі:	8539	9881	8959	7865	13407 (з урахуванням злочинів, викритих у бюджетній сфері)	6307	6366	5759	7675
з них у банківській сфері	6312	6667	4124	3404	3091	3774	4072	3708	3553
у тому числі в банках	н. д.	н. д.	н. д.	657	877	1384	1682	1594	н. д.
Кількість злочинів, скоєних організованими злочинними угрупованнями: у фінансово-кредитній системі:	750	535	541	304	н. д.	445	471	475	н. д.
з них у банківській сфері	630	453	332	164	135	303	453	288	н. д.

* – з 01.07. 2010 р. статистична звітність не ведеться.

Таблиця 2

Розрахунок тіньових зарплат у розрізі секторів економіки, початок 2013 р.

Показник	Зарплата, у т. ч. тіньова, млрд грн*	Офіційна зарплата, млрд грн *	Тіньова зарплата, млрд грн *	Рівень тіньової зарплати, % *	Тіньова зарплата, % **	Тіньова зарплата, млрд грн **	Зарплата, в т. ч. тіньова, млрд грн **	Різниця між даними УПЕ і Державна служба статистики, млрд грн
Сільське господарство	21,88	17,72	4,16	19	30	7,62	25,34	3,46
Добувна промисловість	36,22	29,34	6,88	19	20	7,33	36,67	0,45
Переробна промисловість	105,37	85,35	20,02	19	20	21,34	106,69	1,32
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	27,83	22,54	5,29	19	15	3,83	26,38	-1,46
Будівництво	17,77	14,39	3,38	19	45	11,66	26,05	8,28
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку	79,96	64,76	15,19	19	35	35,62	100,38	20,43
Діяльність транспорту та зв'язку	60,42	48,94	11,48	19	25	16,15	65,09	4,67
Освіта	55,92	45,29	10,62	19	5	8,15	53,45	-2,47
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	38,82	31,44	7,38	19	17	6,29	37,73	-1,09
Інші види економічної діяльності	149,03	120,71	28,31	19	20	30,18	150,89	1,86
Усього	593,2	480,49	112,71	19	24	148,17	628,66	35,46

* – розрахунки на основі Держстату.

** – розрахунки та оцінка «Укрпромзвнішекспертиза» на основі аналітичних матеріалів Світового банку, МВФ.

пами поширюються злочини у фінансово-кредитній системі України. Усе це підтверджує необхідність подальших досліджень і, особливо, у пошуку ефективних механізмів формування державної політики детінізації ринку праці. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2012 році (за даними вибіркового обстеження умов життя [Електрон-

ний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lugastat.lg.ua/files/zb_vitU_2012.pdf

2. Динаміка матеріального становища та соціально-економічних очікувань населення: березень 2014 р. За результатами моніторингового опитування населення України: Інститут економіки та прогнозування НАНУ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ief.org.ua/Press-release_soc-econom_IEP_na_sajt.pdf

3. Офіційна веб-сторінка Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

4. Офіційна веб-сторінка Єврокомісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.webcitation.org/6l94GxH1E>

5. Офіційна веб-сторінка Міжнародної організації праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ilo.org/global/lang-en/index.htm>

6. Соціологічне опитування «Яке з наведених суджень найбільшою мірою відповідає фінансовому становищу Вашої родини? (динаміка 2004 – 2011)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=139

7. Сучасні тенденції управління розвитком організаційно-економічних систем (новий погляд) : монографія / Заг. Ред. д. е. н., проф. Р. Р. Тіміргалєєвої. – Сімферополь : ВД «Аріал», 2014. – 662 с.

8. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрямки подолання. – К. : НІСД, 2011. – 31 с.

9. Фільштейн Л. М. Фінансово-економічні проблеми тіньової економіки в Україні та шляхи її легалізації / Л. М. Фільштейн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/31.pdf](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/31.pdf)

10. Чуприна О. О. Оцінка здобутків України на шляху боротьби з бідністю та соціальною нерівністю / О. О. Чуприна // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2013. – № 4 (15). – С. 54 – 72.

REFERENCES

Chupryna, O. O. "Otsinka zdotukiv Ukrainy na shliakhu borotby z bidnistiu ta sotsialnoiu nerivnistiu" [Assessment of achievements of Ukraine in the fight against poverty and social inequality]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Yurydychna*

akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho», no. 4 (15) (2013): 54-72.

"Dynamika materialnoho stanovyshcha ta sotsialno-ekonomichnykh ochikuvan naseleennia: berezen 2014 r." [Dynamics of material conditions and socio-economic expectations: March 2014]. http://www.ief.org.ua/Press-release_soc-econom_IEP_na_sajt.pdf

Filshtein, L. M. "Finansovo-ekonomichni problemy tinyovoi ekonomiky v Ukraini ta shliakhy ii lehalizatsii" [Financial and economic problems of the shadow economy in Ukraine and ways of its legalization]. [http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/31.pdf](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/31.pdf)

Ofitsiina veb-storinka IEvrokomisii. <http://www.webcitation.org/6l94GxH1E>

Ofitsiina veb-storinka Mizhnarodnoi orhanizatsii pratsi. <http://www.ilo.org/global/lang-en/index.htm>

Ofitsiina veb-storinka Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. www.ukrstat.gov.ua

Suchasni tendentsii upravlinnia rozvytkom orhanizatsiino-ekonomichnykh system (novyi pohliad) [Modern trends in the management of organizational and economic systems (new look)]. Simferopol: Arial, 2014.

"Sotsiolohichne opytuvannia «Yake z navedenykh sudzhen naibilshoiu miroiu vidpovidaie finansovomu stanovyshchu Vashoi rodyny? (dinamika 2004-2011)»" [Poll "Which of the following statements describe the financial situation of your family? (recurrent 2004-2011)"]. http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=139

Tinyova ekonomika v Ukraini: masshtaby ta napriamky podolannia [The shadow economy in Ukraine: the scope and direction of overcoming]. Kyiv: NISD, 2011.

"Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2012 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia" [Costs and resources of households Ukraine in 2012 (according to the survey of life)]. http://www.lugastat.lg.ua/files/zb_vitU_2012.pdf

THE LABOR MARKET OF UKRAINE: YESTERDAY, TODAY AND TOMORROW

© 2014 YURYK YA. I., KONOVALOV YU. I.

UDC 331.52

Yuryk Ya. I., Kononov Yu. I. The Labor Market of Ukraine: Yesterday, Today and Tomorrow

The purpose of the article is to study the trends and patterns of labor market development in Ukraine, as well as the conceptualization of directions of overcoming the major imbalances in employment, motivating and stimulating economic activity of the population. The study actualized assessment of the labor market of Ukraine; identified and systematized problems and contradictions inherent in the Ukrainian labor market; based on identified trends and patterns, as well as the establishment of cause and effect relations in employment a forward-looking assessment of possible changes in this area was carried out; the main directions of improving the effective motivation and stimulation of economic activity of the population, taking into account labor market imperatives and challenges of time. The prospect of further research in this direction is to regulate structural proportions in the labor market, including between the sphere of employment and education sector, and what is expedient to direct further research.

Key words: the labor market, the structure of employment, unemployment, underemployment, labor productivity.

Pic.: 6. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 9.

Yuryk Yaryna I. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow, Associate Professor, Department of Personnel Management and Labour Economics, National University of Food Technology (vul. Volodymyrska, 68, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: yarina79@ukr.net

Kononov Yuri I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: yurko_k19@yahoo.com

УДК 331.52

Юрик Я. І., Коновалов Ю. І. Ринок праці України: вчора, сьогодні, завтра

Мета статті полягає в дослідженні тенденцій та закономірностей розвитку ринку праці в Україні, а також концептуалізації напрямів подолання основних диспропорцій зайнятості, підвищення мотивації та стимулювання економічної активності населення. У результаті дослідження було актуалізовано оцінку стану ринку праці України; виявлено та систематизовано проблеми та протиріччя, притаманні українському ринку праці; на основі виявлених тенденцій та закономірностей, а також встановлення причино-наслідкових зв'язків у сфері зайнятості здійснено перспективну оцінку можливих змін у цій сфері; сформульовано основні напрями підвищення ефективної мотивації та стимулювання економічної активності населення з урахуванням імперативів ринку праці та викликів часу. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є регулювання структурних пропорцій на ринку праці, у тому числі між сферою зайнятості та сферою освіти, на що й доцільно спрямувати подальший науковий пошук.

Ключові слова: ринок праці, структура зайнятих, рівень безробіття, неповна зайнятість, продуктивність праці.

Рис.: 6. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 9.

Юрик Ярина Іванівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент, кафедра управління персоналом та економіки праці, Національний університет харчових технологій (вул. Володимирська, 68, Київ, 01601, Україна)

E-mail: yarina79@ukr.net

Коновалов Юрій Іванович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: yurko_k19@yahoo.com

УДК 331.52

Юрик Я. И., Коновалов Ю. И. Рынок труда Украины: вчера, сегодня, завтра

Цель статьи заключается в исследовании тенденций и закономерностей развития рынка труда в Украине, а также концептуализации направлений преодоления основных диспропорций занятости, повышения мотивации и стимулирования экономической активности населения. В результате исследования актуализирована оценка состояния рынка труда Украины; выявлены и систематизированы проблемы и противоречия, присущие украинскому рынку труда; на основании выявленных тенденций и закономерностей, а также установления причинно-следственных связей в сфере занятости осуществлена перспективная оценка возможных изменений в этой сфере; сформулированы основные направления повышения эффективной мотивации и стимулирования экономической активности населения с учетом императивов рынка труда и вызовов времени. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является регулирование структурных пропорций на рынке труда, в том числе между сферой занятости и сферой образования, на что и целесообразно направить дальнейший научный поиск.

Ключевые слова: рынок труда, структура занятых, уровень безработицы, неполная занятость, производительность труда.

Рис.: 6. **Табл.:** 1. **Библ.:** 9.

Юрик Ярина Ивановна – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, доцент, кафедра управления персоналом и экономики труда, Национальный университет пищевых технологий (ул. Владимирская, 68, Киев, 01601, Украина)

E-mail: yarina79@ukr.net

Коновалов Юрий Иванович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: yurko_k19@yahoo.com

Under present-day conditions the Ukrainian labor market development is guided by necessary adaptation to the economic circumstances. First of all they are characterized by on-going setback in production, considerable financial imbalance of the country's economy, insufficient dynamics of economy reformation. Modern Ukrainian labor market has serious problems and contradictions:

- ✦ *macro proportion distortion of economy development which became apparent as ratio distortion of labor productivity growth rate and remuneration of labor growth rate;*
- ✦ *imbalance between educational and labor markets. It leads to worsening of the labor market quantitative and qualitative structure and to incompatibility of skill level;*

- ✦ *informalization of labor relations*. That is the evidence of considerable shadow employment rate. Excessive expansion of informal employment and its intertwining with formal one makes a great number of labor relation processes uncontrolled and irregular;
- ✦ dynamics of innovation processes provokes changes at labor market and permanently calls for *new forms of employment organization* and labor conditions. Nonstandard work arrangement spreads over, investments into the new kinds of activity grow, labor mobility rises etc;
- ✦ *atypical flexibility of Ukrainian labor market* (labor market adapts to market movements not changing number of employed but by means of wage flexibility and backpay).

All this necessitates the monitoring and analysis of key indicators of the labor market in Ukraine, as well as defining the priorities towards its improvement.

Today the research on the labor market is quite actively conducted, as well as finding ways to increase motivation and stimulate employment. This issue is dedicated to the particular work of economists V. Blyzniuk, O. Grishnova, A. Kolot, E. Libanova, L. Lisogor, V. Onikiyenko, I. Petrova et al. [1, p. 6]. While acknowledging the value of past scientific achievements of researchers we believe that today above all there is an urgent need to update the assessment of the labor market in Ukraine, as well as identify future possible changes in employment and to outline the main directions of improving efficiency of motivation and stimulation of employment based on the imperatives of the labor market and challenges.

The *purpose* of the study is a comprehensive analysis of current trends in the labor market in Ukraine and providing practical recommendations for overcoming the root imbalances and increasing the effective motivation and stimulation of employment.

Indicators of labor supply on the labor market are defined by the number of economically active population. Economically active (15 – 70 years-old) population made up 22.01 million at the end of 2012. That is 16% less than it was in 2000 but relative ratio such as population economic activity level has increased by 1.4 percent. The highest level of economic activity has been observed traditionally for 35 – 49 age group (for men and women as well). Rise in economic activity level of the group is provided with rise in level of employment.

Levels of employment in Ukraine are higher than average ones in European Union countries. In 2012 level of employment in Ukraine reached 59.7% of economically active (15 – 70 years old) population [7, p. 51]. In 27 EU countries it averaged 51.7% of population aged 15 and over. Levels of employment in Ukraine have been constantly growing from 55.8% for economically active population in 2000 to 59.7% in 2012. Youth employment becomes a problem of great importance. Youth reaches the highest level of employment at age of 30 – 34 when problem of the first job has already been solved and person has already reached defined professional level. Level of employment for people aged 25-29 is essentially less. For the youngest (aged 15 – 19) level of employment is minimal that can be considered as a positive phenomenon, since at this age it is more important to study and learn a trade. In the future it will raise a competitive ability of young people. Comparing the levels of employment in different types of population centers, we can see that village youth enters the labor market earlier than the urban one but later on it prefers passive behavior strategy on

the market or migration to towns, where there are more possibilities for getting a job.

Over a period of time previous to economic and financial crisis of 2008 – 2009 there was some economic recovery accompanied by Ukrainian labor market stabilization and structural changes. But outstanding feature of that stage of development was low quality of employment. Employability (as a chance to get a job) was reducing constantly while economic activity was increasing. Interaction of these trends caused some negative self-strengthening economic processes on the labor market, in the economy and society. Growth of unemployment in Ukraine took place not only at the expense of noncompetitive individuals but also at the expense of high educated and qualified professionals. So national labor market before the world economic and financial crisis was characterized by following features: low unemployment rate that was accounted for by inelasticity of employment with respect to GDP change, presence of structural disparities between labor supply and demand, excess of wage increase rates over labor productivity growth rates.

Crisis aggravated the existing problems and demonstrated unsystematic character of employment policy in Ukraine. So far, as amount of officially registered unemployed is directly correlated to the financial position of the state, some administrative measures were used during the last crisis to avoid massive layoffs and applications for unemployment status. Employment policy was primarily protective one and supported social stability, assisting in job placement for uncompetitive workers and fixing job quotas for them. That assists in unemployment level reduction.

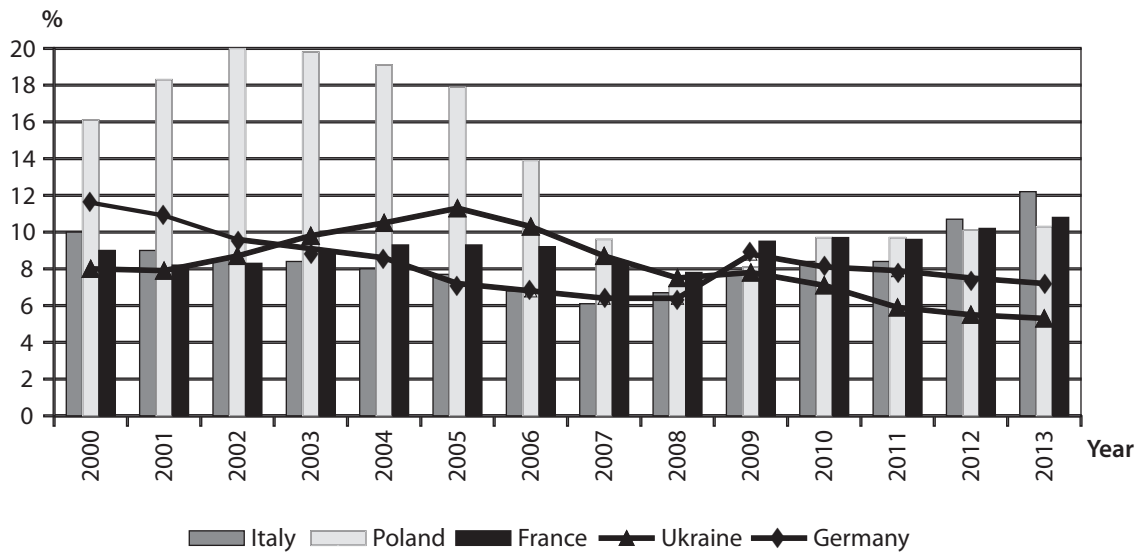
Beginning of crisis did not lead to countrywide mass unemployment, and being chronic jobless was avoided (Fig. 1). Relative employment stability and reasonable level of registered unemployment were the main achievements of state authority, when it was opposed to consequences of a crisis for Ukrainian labor market.

The number of citizens who lost their work and became the job seekers reached peak in January-February 2009 but in second half-year signs of labor market stabilization were outlined. Unemployment level came down and at a later date it became lower than the indicator of the EU countries, where unemployment sluggish growth still occurred. This might have been a limiting factor for the labor migration from Ukraine. The main problem in Ukraine is not an unemployment level itself but growth of the part of people who have sought for a job for 12 months and more (Fig. 2). That means stagnancy intensification.

The number of job vacancies rose up in 2009 primarily at the expense of dismissal of blue-collar workers. Then a gap between number of redundant blue and white collar workers gradually narrowed. Crisis did not cause liquidation of jobs for unskilled employees. Dismissal level for jobs which did not require special training remained stable.

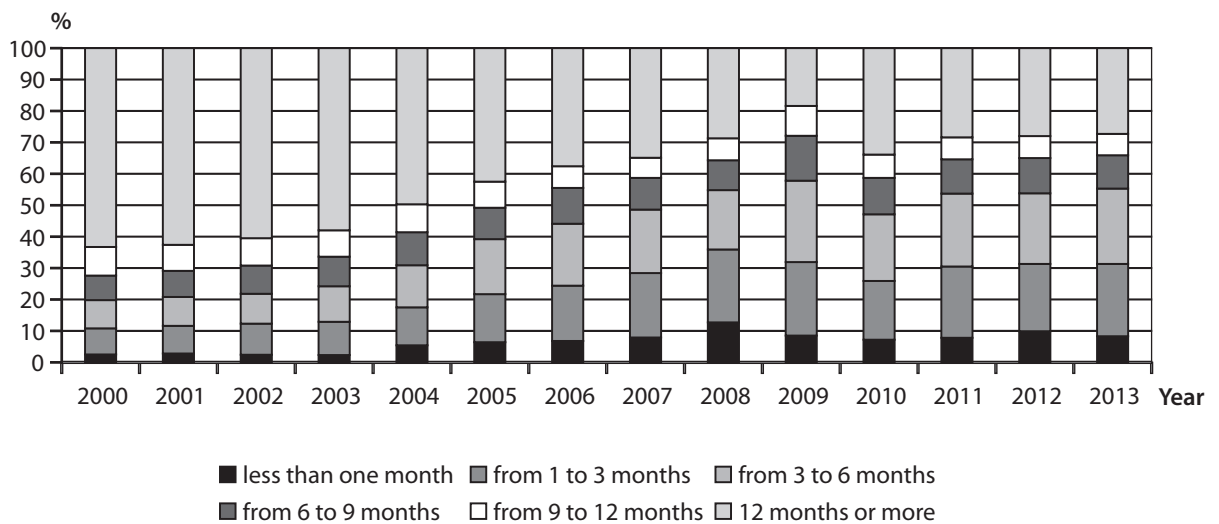
Labor demand traditionally was formed at the expense of manual workers but during crisis a demand for office employees increased (Fig. 3).

The employment structure formed in Ukrainian economy during transformation period is not optimal. In Ukraine (typical for developing countries) a significant share of employed in material production remains at 46%. However, we note a gradual growth of population involved in work in non-productive sphere. First of all such sector of growth is trade (Table 1). In terms of the market economy it is a useful process, but it cannot compensate the lack of employment in areas related to qualitative advance of production.

Fig. 1. Unemployment rate in Ukraine and some EU countries in 2000 – 2013, %

Source: compiled by the authors according to <http://w3.unece.org/pxweb/Dialog/varval.asp?ma>

Fig. 2. Structure of unemployed population in Ukraine (ILO methodology) by duration of unemployment in 2000 – 2013, %

Source: compiled by the authors according to the official website of the State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource] – Access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Table 1

Employment dynamics of Ukrainian population by economic activities, 2000 – 2012, %*

Economic activity	2000	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7	8
Agriculture, forestry, hunting, fishing, fish-farming	21,6	16,7	15,8	15,5	15,3	16,8	17,2
Industry	22,8	19,0	18,5	17,6	17,1	16,5	16,2
Construction	4,5	4,9	5,0	4,8	4,7	4,5	4,4
Trade, catering, hotel business	15,5	21,8	22,6	23,4	23,8	23,9	24,0
Transport and communication	6,7	6,9	7,0	6,9	6,9	6,8	6,7
Finance	0,8	1,6	1,9	1,7	1,6	1,7	1,6
Real estate, renting, engineering and corporate services	4,0	5,4	5,5	5,7	5,7	5,8	5,9
State administration	5,9	5,0	5,1	5,3	6,0	5,2	5,3
Education	8,0	8,1	8,1	8,4	8,3	8,3	8,2
Health care and social welfare	6,8	6,5	6,5	6,7	6,6	6,5	6,4

1	2	3	4	5	6	7	8
Community, social and personal services; activity in culture and sport	3,3	4,0	4,0	4,0	4,0	3,9	3,9
Total employed (thousand)	20175,0	20904,7	20972,3	20191,5	20266,0	20324,2	20354,3

*as a percentage of the total number of employed persons aged 15 – 70.

Source: compiled by the authors according to the official website of the State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource] – Access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

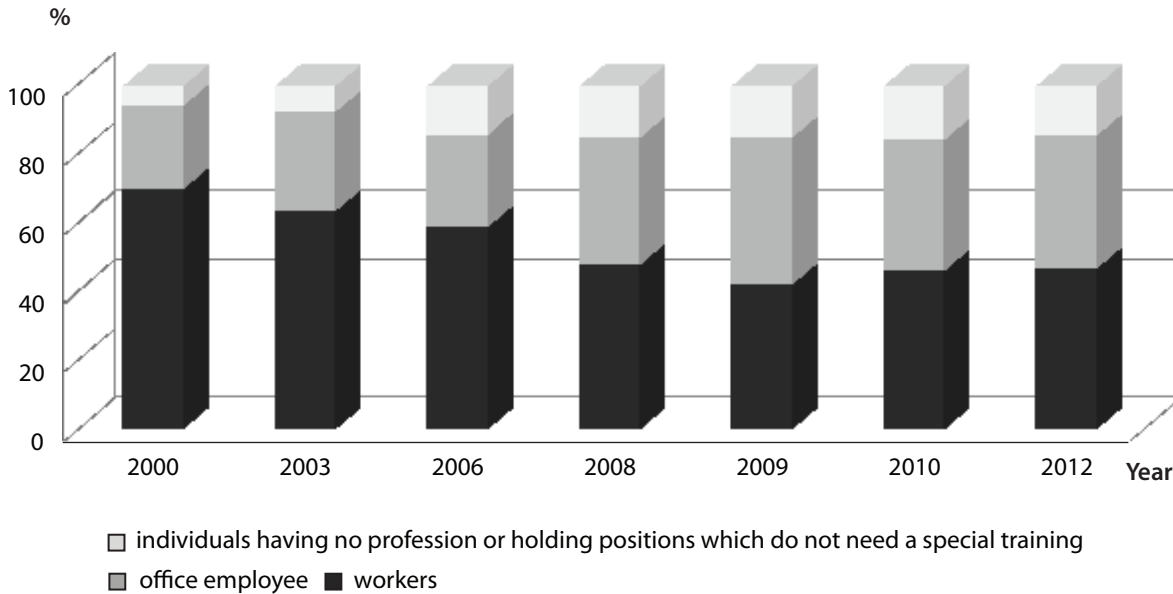

Fig. 3. Labor demand dynamic by job categories

Source: compiled by the authors according to the official website of the State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource] – Access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

A setback in production during financial-economic crisis in the nineties and in 2008-2009, as well as restrictions by law on dismissal (severance pay, agreement of union), caused an active application of part-time employment and unpaid leave of absence by employers. Such measures however became the mechanism of labor market adaptation to the decline in economic activity (Fig. 4).

As shown in Figure 4, during crises of the nineties the practice of sending employees on administrative leave dominated but in November 2000 the law “About introduction of changes to the law of Ukraine about leaves” was adopted. The new law excludes the regulation of unpaid leaves of absence by collective labor agreement. There is no any legal basis for unpaid leaves of absence in case of company downtime if the reasons do not depend on workers will. Employee may be granted with unpaid leave of absence only under the agreement between them and employer and for period that cannot be longer than 15 calendar days per year.

This led to a shift in emphasis for the next crisis. Employers increasingly used part-day (week) to maintain the number of employees as the adaptation mechanism. In 2008 - 2009, the number of workers employed part-time increased to 2.1 million (compared to 506 thousand in 2007) when number of workers granted with unpaid leave of absence increased to 275,9 thousand (compared to 127 thousand in 2007) [8, p. 107]. Reducing the level of underemployment in 2012 was evidence of the revival of Ukrainian economy (see fig. 4).

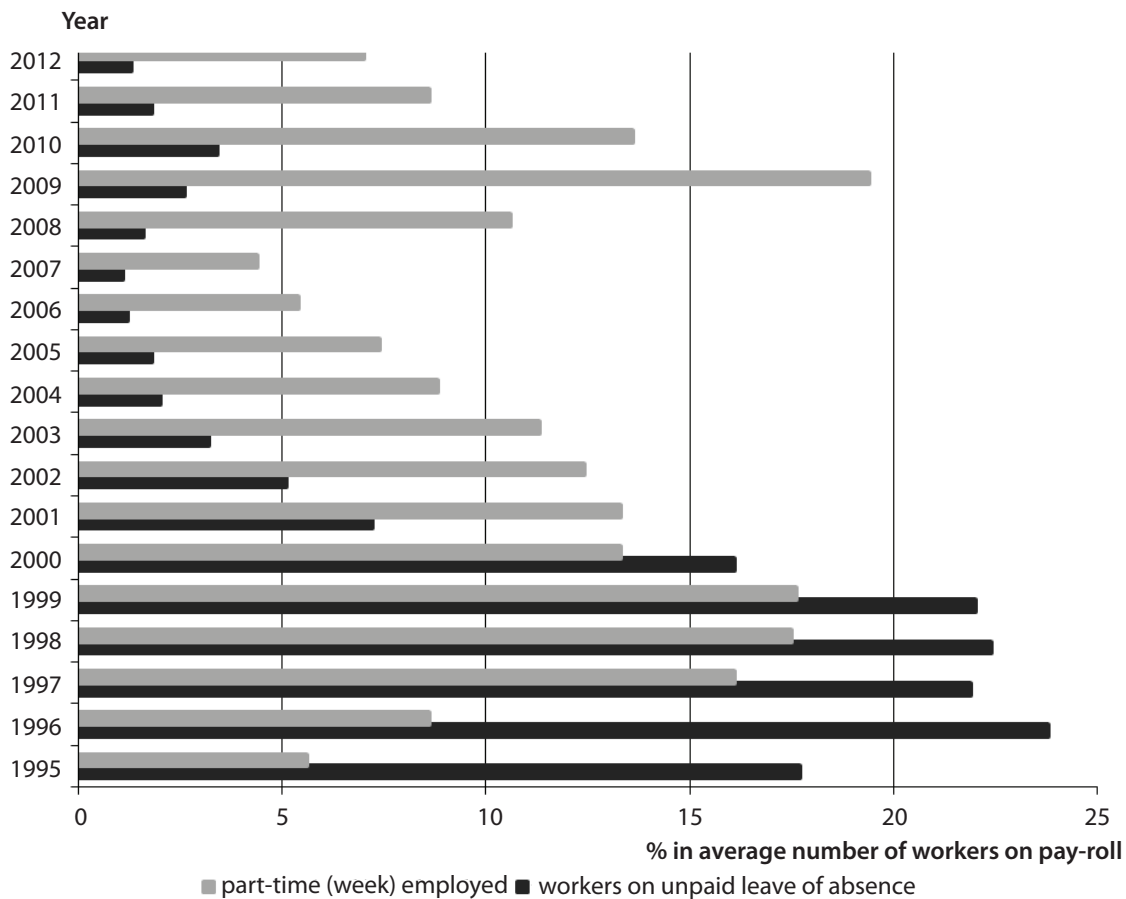
Another mechanism which allowed Ukrainian employers to maintain relatively stable employment is the use of flexible wages. The latter was realized in several ways. Firstly – inflationary depreciation of earnings, when during periods of declining economic activity and high inflation, nominal wage was increased to a lesser extent than the increased price (in particular, in 2009 the consumer price index for goods and services amounted to 115.9%, while the growth rate of average wages during this period was only 105.5%) [9, p. 180]. Secondly, in remuneration structure of Ukrainian workers is a fairly significant proportion of remuneration for production performance and other incentive payments. Thirdly, such scheme as delay in payment of wages is widely used. For example, the amount of wage arrears during the crisis grew by more than two-fold compared to pre-crisis indicator (Note that the labor laws of most countries, including the EU, established a special responsibility of employers for wage arrears).

Another characteristic of Ukrainian labor market is exceeding of wages growth rate (consumer one) over labor productivity in all sectors, and production one in most sectors of economic activity (Fig. 5).

On the one hand, rapid wage growth stimulates final demand and output growth; on the other hand, increase in production, which is not the result of more efficient use of resources, including labor, obviously, cannot be long.

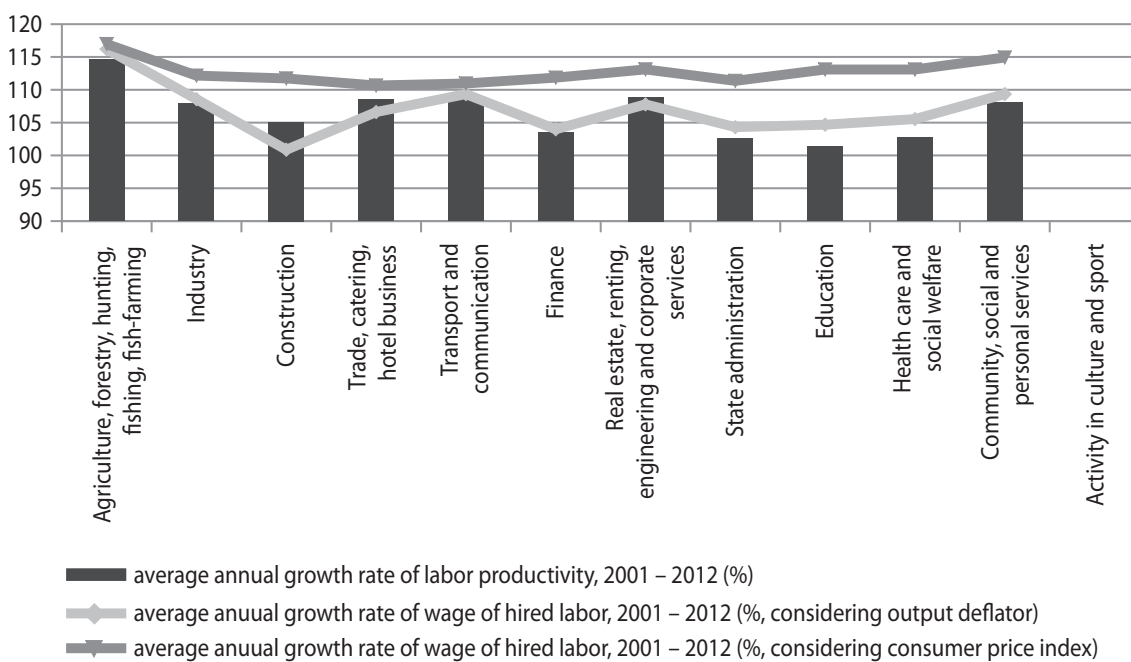
Identifying trends and patterns, as well as establishing cause-effect relationships in the field of employment and the economy allows us to estimate the likely changes in the num-

Figure 4: Dynamics of involuntary part-time employment in Ukraine in 1995-2012

Source: compiled by the authors according to the official website of the State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource] – Access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Fig. 5. Growth rates of labor productivity and wage of hired labor by economic activities during 2001 – 2012

Source: calculations of the authors.

ber and structure of employees. Thus, in this study a prognostication of relevant indicators for baseline scenario or current trends scenario is made. We take into account this scenario in order to create a framework for the development of regulatory policies in employment and studies on the effects resulting from its implementation.

Thus, as can be seen from the data (Fig. 6), by the end of the forecast period, we can expect some increase in share of employment in all sectors except agriculture and industry. In general, as expected, share of employment in material production will remain significant. In the non-production sphere the trade will remain the largest one as for number of employed. That is, the structure of employment will remain non-optimal, followed by its backlog in comparison with needs of innovative model of economic development.

For successful restructuring of the implementation of radical transformation and innovative development the flexibility of labor relations is needed. It is necessary to take appropriate actions, which are related to all its components – wages, social security forms, working hours etc. One way to perform the above mentioned tasks is to aim the concept and policy of flexicurity at optimal combination of labor market flexibility and social security resulting in a flexible security model.

The non-standard forms of employment significantly extend person opportunities when selecting a suitable job and allow more efficient use of the social and employment potential, meet own needs, including material ones. In general, the development of non-standard forms of employment is a step towards the more flexible labor market that is an objective trend

all over the world and in Ukraine in particular. Diversification of labor relations is something as inevitable as the modern technological and social and economic transformations objectives are.

The increased competition, expansion of globalization processes and the associated labor resources mobility necessitated the formation of the labor market, which would be the most mobile and adequate according to changing conditions of personnel policy. Simplification of hiring and firing procedures, rapid change in quantity and quality of personnel, optimization of the search of staff with the qualifications needed at this point are capable to help companies to remain competitive in the market under crisis conditions. In the last five – six years, all subjects of labor market admitted the need for deregulation and the introduction of fundamental changes in the normative legal framework of employment policy.

In order not to allow structural changes leading to a significant deterioration of the employees, on the one hand, and become an obstacle to the flow of investments into the economy of the country – on the other hand, the state must form an optimal level of influence on the labor market and its policy should be well-targeted and aimed at modeling of a healthy, educated and skilled workforce that can adapt to changes.

It is practically impossible to achieve balance between demand and supply of labor force in the modern job market only with market mechanisms (dynamics of the labor cost), the state implements a specific set of measures to ensure such a balance, which is an employment policy aimed at: ensuring the growth of population employment, stimulating employment of citizens who are not competitive in the labor market, self-employment of the population and job creation by small busi-

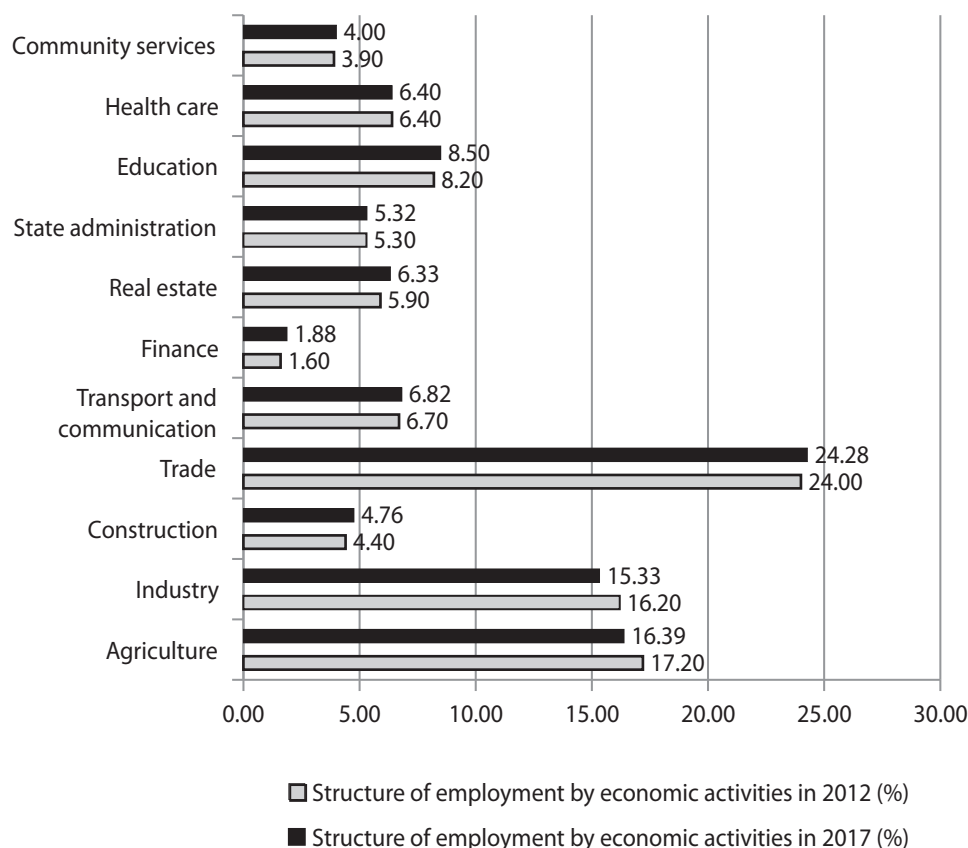

Fig. 6. Prognostication of Ukrainian population employment structure by economic activities in 2017 (% of total employed population aged 15 – 70)

Source: calculations of the authors.

nesses, strengthening social protection against unemployment and ensuring reduction in the number of unemployed; increasing state regulation of employment.

Mechanism of regulation of the labor market of Ukraine should combine financial, structural and investment, social and economic, organizational and managerial components in the overall system of economic management and be implemented in the context of policy of economic reforms. Fundamental principle of regulation of the labor market should be the real cost of labor and effective employment of population, which in our case involves the activation of the process of the release of excessive labor force, the formation of the mobile labor pool, and the legalization of concealed unemployment.

CONCLUSION

The study of current practices and involvement of the workforce suggests the main directions of improving efficient motivation and stimulation of employment:

- ✦ stimulation of efficient employment through its restructuring: facilitating labor reallocation in favor of highly efficient sectors considering priorities of economic development;
- ✦ motivation of innovative employment: encouraging the construction of new high-tech jobs in innovative sectors of the economy, which ensure the competitiveness of the economy;
- ✦ strategy of economic incentives of the work: dependency of rewards on performance, fairness and transparency of remuneration; ensuring competitive salaries;
- ✦ increase in flexibility of the motivation mechanism and stimulation of employment based on the globalization factor of the labor market;
- ✦ improvement in the quality of the labor force: encouraging employees to obtain additional knowledge, skills, and unemployed workers – to retraining, preparation to self-employment etc.;
- ✦ stimulation of labor force supply: engagement in the production of employable persons of retirement age, limitation of the practice of early retirement for people approaching retirement age, activation of finding a job by unemployed working-age population;
- ✦ stimulation of labor mobility, thus reducing structural unemployment, unemployment in regions with excessive labor, in monofunctional cities;
- ✦ stimulation of entrepreneurial initiative of citizens by improving the mechanisms of state support and creating a favorable business environment;
- ✦ stimulation of businesses to enhance their participation in solving social problems, including employment problems. ■

REFERENCES

1. **Грішнова О. А.** Ринок праці України під впливом глобалізації / О. А. Грішнова, І. О. Крехівська // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : Сб. науч. трудов. – Донецк : ДонНУ, 2007. – С. 32 – 40.
2. **Лісогор Л. С.** Ризики на ринку праці України: вплив кризових тенденцій / Л. С. Лісогор // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – 2010. – № 4 (43), частина III. – С. 87 – 91.
3. **Онікієнко В. В.** Ринок праці та соціальний захист населення України: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення:

[науково-аналітична монографія] / В. В. Онікієнко. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2013. – 456 с.

4. **Петрова І. Л.** Ринок праці. Соціальні наслідки Євроінтеграції України / І. Л. Петрова. – К. : Фонд Фрідріха Еберта, 2012. – 16 с.

5. Ринок праці та зайнятість населення: проблеми теорії та виклики практики : монографія / А. М. Колот, Л. С. Лісогор та ін. ; ред.-координатор М. В. Туленков. – К. : ІПК ДСЗУ, 2010. – 363 с.

6. Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування : монографія / І. Л. Петрова, В. В. Близнюк, Г. Т. Куліков та ін. ; під ред. І. Л. Петрової / НАН України ; Ін-т економіки та прогнозування – К., 2009. – 368 с.

7. Економічна активність населення України 2012 : стат. зб. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 204 с.

8. Праця України 2009 : стат. зб. – К. : Державний комітет статистики України, 2009. – 341 с.

9. Праця України у 2012 році : стат. зб. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 322 с.

REFERENCES

Ekonomichna aktyvnist naseleennia Ukrainy u 2012 rotsi [Economic activity of the population of Ukraine in 2012]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2013.

Brishnova, O. A., and Krekhivska, I. O. "Rynok pratsi Ukrainy pid vplyvom hlobalizatsii" [Labour market Ukraine under the influence of globalization]. In *Problemy razvytyia vneshneekonomicheskyykh svyazei y pryvlechenyia ynostrannykh ynvestytsyi: rehyonalnyi aspekt*, 32-40. Donetsk: DonNU, 2007.

Kolot, A. M., and Lisohor, L. S. *Rynok pratsi ta zainiatist naseleennia: problemy teorii ta vykyky praktyky* [Labour market and employment: problems of theory and practice challenges]. Kyiv: IPK DSZU, 2010.

Lisohor, L. S. "Ryzyky na rynku pratsi Ukrainy: vplyv kryzovykh tendentsii" [Risks Ukraine's labor market: the impact of the crisis tendencies]. *Naukovyi visnyk PUSKU*, vol. 3, no. 4 (43) (2010): 87-91.

Onikiienko, V. V. *Rynok pratsi ta sotsialnyi zakhyst naseleennia Ukrainy: retroanaliz, problemy, shliakhy vyryshennia* [Labour market and social protection Ukraine: retroanaliz, problems, solutions]. Kyiv: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2013.

Petrova, I. L., Blyzniuk, V. V., and Kulikov, H. T. *Ukrainskyi rynek pratsi: osoblyvosti rozvytku ta efektyvnist funktsionuvannia* [Ukrainian labor market: features of the development and operational efficiency]. Kyiv, 2009.

Petrova, I. L. *Rynok pratsi. Sotsialni naslidky IEvrointehratsii Ukrainy* [Labor market. The social consequences of European integration of Ukraine]. Kyiv: Fond Fridrikha Eberta, 2012.

Pratsia Ukrainy u 2009 rotsi [Work Ukraine in 2009]. Kyiv: Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, 2009.

Pratsia Ukrainy u 2012 rotsi [Work Ukraine in 2012]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2013.

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У ВЗАЄМОДІЇ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І ВИРОБНИЧИХ ВІДНОСИН

© 2014 МИТРОФАНОВА А. С.

УДК 330.101

Митрофанова А. С. Роль організаційно-економічних відносин у взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин

Метою статті є висвітлення ролі організаційно-економічних відносин як вузла зв'язку між продуктивними силами та виробничими відносинами. Виявлено, що розвиток продуктивних сил, організованих за законами постіндустріального технологічного способу виробництва, зумовлює такі зміни у змісті праці, які приводять до поглиблення суспільного характеру праці і виробництва на мікро-, макро-, мезо- та глобальному рівнях функціонування економічних систем, а отже, і до змін у всій системі організаційно-економічних відносин. Обґрунтовано, що організаційно-економічні відносини, з одного боку, залежать від соціально-економічних відносин, а з іншого – передають імпульси розвитку від продуктивних сил до соціально-економічних відносин і системи виробничих відносин у цілому. Доведено, що організаційно-економічні відносини виконують роль своєрідного посередника, вузла зв'язку між продуктивними силами та соціально-економічними виробничими відносинами.

Ключові слова: організаційно-економічні відносини, продуктивні сили, технологічний спосіб виробництва, усупільнення праці, виробничі відносини.

Табл.: 2. Бібл.: 14.

Митрофанова Анастасія Сергіївна – викладач, кафедра політичної економії, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: anastasia_mitrofanova@ukr.net

УДК 330.101

UDC 330.101

Митрофанова А. С. Роль организационно-экономических отношений во взаимодействии производительных сил и производственных отношений

Целью статьи является освещение роли организационно-экономических отношений в качестве узла связи между производительными силами и производственными отношениями. Выявлено, что развитие производительных сил, организованных по законам постиндустриального технологического способа производства, обуславливает такие изменения в содержании труда, которые приводят к углублению общественного характера труда, и до изменений во всей системе организационно-экономических отношений. Обосновано, что организационно-экономические отношения, с одной стороны, зависят от социально-экономических отношений, а с другой – передают импульсы развития от производительных сил к социально-экономическим отношениям и системе производственных отношений в целом. Доказано, что организационно-экономические отношения выполняют роль своеобразного посредника, узла связи между производительными силами и социально-экономическими производственными отношениями.

Ключевые слова: организационно-экономические отношения, производительные силы, технологический способ производства, обобществление труда, производственные отношения.

Табл.: 2. Библ.: 14.

Митрофанова Анастасия Сергеевна – преподаватель, кафедра политической экономики, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: anastasia_mitrofanova@ukr.net

Mytrofanova A. S. The Role of Organizational and Economic Relations in the Interaction of the Productive Forces and Production Relations

The aim of the article is to highlight the role of organizational and economic relations as a communications hub between the productive forces and production relations. It was revealed that the development of productive forces, organized under the laws of the post-industrial technological mode of production, makes such changes in the content of labor, which lead to a deepening of the social character of labor and production at the micro, macro and global levels of functioning of economic systems and, consequently, changes the whole system of organizational and economic relations. It is proved that the organizational and economic relations, on the one hand, depend on the socio-economic relations, and on the other – transmit impulses from the development of the productive forces to the socio-economic relations and industrial relations in general. It is proved that the organizational and economic relations serve as a kind of intermediary node connection between the productive forces and the social and economic relations of production.

Key words: organizational and economic relations, the productive forces, the technological mode of production and socialization of labor, industrial relations.

Tabl.: 2. Bibl.: 14.

Mytrofanova Anastasiia S. – Lecturer, Department of Political Economy, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: anastasia_mitrofanova@ukr.net

Сучасне суспільство переживає різкі трансформації у багатьох сферах свого буття – технологічній, економічній, соціальній. Зміни у продуктивних силах втілюються в переході до постіндустріального технологічного способу виробництва (ТСВ), який характеризується вільним типом зв'язку між працівником і засобами праці; передачею багатьох трудових функцій автоматичним керуючим пристроям; поширеністю у промисловості та сфері послуг. Наслідком цього процесу є зміни у змісті праці в бік інтелектуалізації, посилення творчої складової, зростання складності, автоматизації та комп'ютеризації праці, а також посилення багатофункціональності праці завдяки функції нових трудових функцій, «збагачення праці», синтезу функцій і професій. Окрім змін у змісті праці властивості сучасного постіндустріального технологічного способу ви-

робництва зумовлюють і зміни у характері праці, причому надзвичайно велику роль в даному аспекті відіграє бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. Характер праці проявляється у ступені усупільнення праці та соціальному характері праці, який впливає з форми власності на засоби виробництва. Так, сьогодні відбувається посилення суспільного характеру праці, зростання суспільного характеру виробництва, що з необхідністю відбивається і на змінах у соціально-економічних виробничих відносинах. Актуальним постає питання, яким чином відбувається передача імпульсів розвитку від змін у продуктивних силах в рамках постіндустріального ТСВ до змін у соціально-економічних виробничих відносинах.

Реалії сьогодення щодо суттєвих змін у змісті та характері праці, її організаційних формах турбує багатьох

учених. Широко досліджуються нові форми організації праці [1, 2, 3]. Відбувається пошук взаємозв'язку між яскравими змінами у продуктивних силах та ринково-капіталістичними виробничими відносинами через висвітлення майбутнього найманої праці в умовах постіндустріалізму [4, 5, 1]. І лише у деяких працях [6] започатковане вирішення цілісного завдання пошуку способів взаємодії продуктивних сил та виробничих відносин, або, точніше, технологічного способу виробництва та соціально-економічних відносин. У цьому сенсі припущення щодо ролі організаційно-економічних відносин як вузла зв'язку між продуктивними силами та виробничими відносинами потребує детальної аргументації.

Метою статті є висвітлення ролі організаційно-економічних відносин як вузла зв'язку між продуктивними силами та виробничими відносинами.

Технологічні відносини та організаційні зв'язки (поділ праці, кооперація, комбінування виробництва, спеціалізація) часто відносять до технологічного способу виробництва, тобто до системи продуктивних сил. Однак, на наш погляд, до складу технологічного способу виробництва слід включати відносини між: а) працівником і засобами праці -- ядро ТСВ, принциповий зв'язок; б) працівником та іншими елементами продуктивних сил. Інші технологічні та організаційні зв'язки доцільно віднести до системи виробничих відносин – у вигляді організаційно-економічних відносин, які характеризують відносини між людьми у процесі виробництва, і можуть бути характерні для різних суспільних способів виробництва. Організаційно-економічні відносини з необхідністю залежать від соціально-економічних відносин. Так, наприклад, питання управління виробництвом, що лежить у площині організаційно-економічних відносин, вирішується в чіткому взаємозв'язку з існуючим типом соціально-економічних відносин – власністю на засоби виробництва.

На сучасному етапі можна простежити активізацію тенденцій до зростання суспільного характеру виробництва і праці. Подібні зміни, на наш погляд, отримують реалізацію у практиці функціонування економічних систем на мікро-, макро-, мезо- та глобальному рівні.

По-перше, на мікрорівні, тобто на рівні підприємства, відбувається поява та розповсюдження нових форм організації праці, «нових постіндустріальних моделей праці» [3], які характеризуються гнучкістю, автономністю, мобільністю, новими формами відносин управління, мережевими властивостями та іншими рисами.

По-друге, на мезорівні, галузі національних економік розвинених країн переживають процес формування трансгалузевих кластерів, функціонування яких керується координаторами (формальними чи неформальними структурами) та передбачає тісне співробітництво і взаємодію багатьох юридично самостійних підприємств [7].

По-третє, на глобальному рівні, відбувається посилення трансрегіональної співпраці між державами, посилення впливу інтеграційних об'єднань країн світу. Наприклад, Європейський союз трансформує свій принцип об'єднання національних економік в бік кластерно-мережевої моделі, що будується на засадах «кооперації інтегрованих макрорегіонів» [7] і на підтвердження цього прийняв стратегії розвитку Балтійського (2009) та Дунайського (2011) макрорегіонів.

По-четверте, на рівні функціонування транснаціональних корпорацій, тобто на мікрорівні із впливом на макрорівень та глобальний рівень, суспільне виробництво розвивається в умовах збільшення ступеню усупільнення, монополізації і транснаціоналізації за рахунок концентрації та централізації капіталу. Це проявляється у створенні глобальних монополій — транснаціональних (мультинаціональних) корпорацій (ТНК). ТНК займають все вагоміші позиції у світовій економіці, конкуруючи за могутність із національними економіками окремих держав. Дві тисячі найкрупніших ТНК за рейтингом Forbes у 2014 р. залучили більше 90 млн робітників по всьому світу (темп зростання зайнятих відносно 2008 р. – 125%). Основні показники їхньої діяльності у 2014 р. порівняно з 2013 р. зростали, особливо – ринкова капіталізація (темп зростання – 112,8%) (табл. 1).

Процеси монополізації активно продовжуються завдяки численним злиттям і поглинанням в найбільш наукомістких і капіталомістких галузях, таких як телекомунікації і зв'язок, інформаційні технології, паливно-енергетичний комплекс, автомобілебудування, літакобудування і авіап перевезення та ін. Причому останнім часом злиття та поглинання носять доволі добровільний і дружній характер та спрямовані скоріше на злиття дослідницьких і клієнтських баз, посилення позицій на ринку та недопущення укріплення найближчих конкурентів, ніж на вороже захоплення.

Джерела [7, 11, 12, с. 161 – 179] свідчать про те, що сьогодні транснаціональні корпорації переживають процес трансформації від вертикально-інтегрованої до кластерно-мережевої структури з метою підвищення

Таблиця 1

Основні показники діяльності 2000 найкрупніших ТНК за рейтингом Forbes (розраховано на основі даних [8 – 10])

Рік	2008		2009		2013		2014	
	трлн долл.	%, до світового ВВП	трлн долл.	%, до світового ВВП	трлн долл.	%, до світового ВВП	трлн долл.	%, до світового ВВП *
Прибуток	2,4	3,9	1,6	2,7	2,4	3,2	3	3,9
Виручка	30	48,5	32	54,5	38	50,9	38	49,1
Активи	119	192,2	125	212,9	159	212,9	161	208
Ринкова вартість	39	63	20	34,1	39	52,2	44	56,8

* – відносно прогнозного значення світового ВВП.

ефективності виробництва і управління, необтяженого громіздкою ієрархічно-бюрократичною будовою. Відбувається трансформація корпоративних організаційних структур управління в напрямку розвитку організаційних структур (матричних, проектних, мережних, віртуальних, командних, програмно-цільових). Не тільки з'являються нові глобальні мережеві компанії, але і вже існуючі підприємства трансформуються на засадах децентралізації, відкритості та колаборації багатьох незалежних організацій, що дозволяє краще використовувати можливості аутсорсинга, оперативніше реагувати на виклики мінливого зовнішнього середовища, швидше продукувати та запроваджувати інновації.

Крім того, продукція високотехнологічних галузей (ракетно-космічна галузь, літакобудування, суднобудування та ін.) настільки складна і дорога, що її виробництво викликає до життя різноманітні форми міжнародного співробітництва. До них можна віднести: спільне підприємство фірм з різними країнами базування, міждержавне співробітництво в рамках спільних проектів (наприклад, «Морський старт»), активну діяльність ТНК через експорт капіталу, а також шляхом налагодження способів організації міжнародного виробництва, не пов'язаних з участю у капіталі [13]. Таким чином, всебічне зростання суспільного характеру виробництва виступає об'єктивною закономірністю розвитку сучасного технологічного способу виробництва і продуктивних сил в цілому.

Повертаючись на мікрорівень змін у характері праці, підкреслимо, що дослідники [1, 2, 3, с. 56 – 65; 7, 11] відзначають появу великої кількості нових рис і особливостей в організації праці, управлінських відносинах, появу нових нестандартних форм зайнятості, продиктованих всебічним розвитком продуктивних сил, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій, змінами у виробничих відносинах, посиленням конкурентної боротьби на світових ринках в умовах тенденцій глобалізації та постіндустріалізації. Беручи до уваги ці дані, спробуємо виокремити закономірні тенденції розвитку форм праці і зайнятості, до яких, на нашу думку, можна віднести такі:

- 1) нові форми бригадної, командної організації праці (автономні бригади);
- 2) проектна організація праці робітників, в умовах якої відбувається розмивання чітких посадових інструкцій і функціональних обов'язків робітників підприємства;
- 3) рух виробництва та управління в бік формування кластерно-мережевої моделі; у зв'язку з цим відбуваються зміни у стилі керівництва персоналом у бік автономізації праці;
- 4) поява і зростання питомої ваги віддаленого типу зайнятості – так званих телеробітників (тобто трансформація традиційного робочого місця);
- 5) зростання питомої ваги самозайнятих і «фрілансерів»;

Перша тенденція характеризує прогрес кооперації праці, а отже, організаційно-економічних відносин, на базі відродження автономних команд (мікрокоманд) або бригад, що виникли ще у 60 – 70-ті рр. ХХ ст. і демонструють усі переваги колективної організації праці з її змагальністю, інновативністю, рухливістю взаємодії в творчому процесі, як правило, у сфері послуг, особливо НДДКР, інформаційних технологій.

Друга тенденція полягає в розповсюдженні проектно-ї форми організації праці робітників підприємств (як найманих робітників, так і самозайнятих), що характеризу-

ється процесами розмивання жорстких посадових інструкцій і чітких функціональних обов'язків. Дійсно, у сучасних умовах деякі види високотехнологічної продукції або послуг (особливо у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, проектування, інженерних розробок) можуть створюватися в рамках мобільної робочої групи, яка організується часто заради одного чи декількох проектів, у рамках однієї чи декількох організацій. Тобто, за словами вчених [5, с. 46 – 52], системоутворюючим виступає не організаційний, а ідейно-проектний фактор. Учасники проектно-ї групи можуть належати до різних підприємств і галузей, локалізуватися у різних регіонах чи навіть країнах, а також виконувати неоднакові функціональні обов'язки в залежності від конкретного проекту. Основна відмінність від особливостей першої тенденції полягає в більш гнучкому, мобільному та непостійному характері робочих груп проектно-ї форми організації праці.

Третю тенденцію, відповідно до досліджень теоретиків мережевої економіки [7, с. 97 – 113, 11], можна охарактеризувати як рух організаційних форм виробництва та управління в бік становлення кластерно-мережних структур із горизонтальними зв'язками на противагу жорсткій вертикальній ієрархічній системі, характерній для індустріального суспільства (табл. 2).

Передбачається, що господарська діяльність уже здійснюється і здійснюватиметься надалі в організаційній формі мережевого підприємства, найважливішими ознаками якого є внутрішня пристосованість і зовнішня гнучкість, націлені на ефективність прийняття стратегічних рішень та глибоку організаційну інтеграцію всіх ланок виробничого процесу. Як наслідок, мережеве підприємство потребує відповідного мережевого робітника, трудовий процес якого організований за принципами нового поділу праці в межах типології, побудованої на базі трьох вимірів; такого поділу праці, що передбачає залучення робітників до виконання більшої кількості управлінських функцій, прийняття рішень, посилення взаємозалежності і співпраці з іншими ланками виробничого процесу, що представлено в табл. 2.

Відповідно до зазначених змін організаційні форми праці змінюються в бік зростання автономізації праці, надання робітнику нових повноважень на здійснення більш самостійних рішень та дій, додаткових управлінських функцій. Вчені [3, с. 56 – 65; 5, с. 46 – 52, 14] підкреслюють, що сучасний менеджмент уникає постійного прямого контролю зверху, надаючи робітнику більшу свободу щодо режиму та методів праці, обліку праці, втручання у виробничий процес; разом з тим зростає відповідальність, що потребує від робітника ініціативності, самоконтролю і самопланування. «Управління новим персоналом потребує зміни стилю керівництва, який набуває рис гетерогенності, особистісного підходу, творчості та інтелектуальної диференціації» [5, с. 51].

Отже, відбуваються глибокі зміни організаційно-економічних відносин з точки зору відмови від тейлористсько-фордистської, «потогінної» організації праці. М. Кастельс [11] підкреслює, що найновіші інформаційні технології, які швидко поширюються у сучасному виробництві і управлінні, потребують автономного, краще інформованого, освіченого робітника. Такого робітника і його працю складно і неефективно «підганяти» під жорсткі рамки статичних посадових інструкцій та традиційної системи дисципліни і контролю. Таким чином, зовнішня дисципліна перетворюється тепер на внутрішню мотивацію та індивідуальну відповідальність.

Поділ праці в умовах мережевого підприємства за М. Кастельсом

Вимір	Позиція (посада)	Функції
Створення вартості в межах даного робочого процесу, в умовах інформатизації та автоматизації виробництва	Командир	Планування і прийняття стратегічних рішень
	Дослідник	Створення інновацій у продуктах і процесах
	Дизайнер	Адаптація і пристосування інновацій
	Інтегратор	Узгодження інновацій, дизайну, виконання та рішень заради досягнення поставленої мети на основі наявних ресурсів
	Оператор	Виконання завдань за власною ініціативою і розумінням
	Керований робітник	Виконання допоміжних завдань, які ще не були або не можуть бути автоматизовані
Створення відносин і зв'язків у просторі внутрішнього та зовнішнього середовища організації	Мережевик-універсал (networker)	Встановлення зв'язків за власною ініціативою та визначення шляхів розвитку мережевого підприємства
	Мережевик-оператор (networked)	Виконання завдань online без визначення таких параметрів, як коли, чому, з ким, як працювати
	Позамережевий робітник	Виконання специфічних завдань, визначених неінтерактивними інструкціями
Процес прийняття рішень	Суб'єкт прийняття рішень	Прийняття остаточних рішень
	Учасник	Залучення до процесу прийняття рішень
	Виконавець	Виконання рішень на практиці

Складено на основі [11].

Четверта з виділених вище тенденцій розвитку організаційних форм праці полягає в досліджуваній вченими [1, с. 56 – 57; 5, 2, с. 127 – 144] трансформації традиційного робочого місця, що проявляється у появі і збільшенні питомої ваги телероботи, телезайнятості (*telework, telejob*), тобто віддаленої зайнятості (*remote work*), в умовах якої трудовий процес здійснюється: а) вдома; б) не в межах офісу; в) у спеціально відведених центрах для віддалених робітників на умовах найманої праці або самозайнятості. В умовах поширення інформаційних технологій з'явилася можливість (особливо для галузей і виробництв сфери послуг – програмування, розробка Інтернет-сайтів, дизайн, електронна торгівля, переклад текстів, журналістика, консалтингові послуги, робота у колл-центрах та ін.) отримувати і виконувати робочі завдання, заробітну плату (або гононар, винагороду – залежно від типу виробничих відносин) і передавати готову роботу за допомогою комп'ютерних мереж, тому організація всіх або частини робочих місць підприємства (яке навіть може бути повністю віртуальним) не потребує просторової визначеності, локалізації в межах одного фізичного простору. Питома вага телеробітників у структурі зайнятості розвинених країн сягає від 10 до 20%.

П'ята тенденція полягає у зростанні питомої ваги самозайнятих та «фрілансерів» у структурі зайнятості розвинених країн. Традиційно самозайнятість була характерною для таких галузей, як сільське господарство (у формі фермерства – на противагу виробництву в сільських громадах), сфера послуг (дрібна торгівля, побутові послуги, приватна лікарська практика та ін.), дрібнотоварне виробництво і ремісництво та не відіграла істотної ролі в народному господарстві. У сучасному виробництві, що характеризується бурхливим розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, питома вага самозайнятості, її роль та значення збільшуються за рахунок розповсюдження у швидко зростаючих галузях (переважно, сфери послуг), пов'язаних з виробництвом, переробкою та ви-

користанням інформації, наданням висококваліфікованих послуг, соціальних і бізнес-послуг, консультаційних послуг, а також у журналістиці та перекладі. Так, наприклад, у ЄС близько половини доданої вартості в галузі наукомістких бізнес-послуг створена в рамках мікробізнесу, а більше 60% цієї галузі – фірми, що складаються з однієї людини [1, с. 53 – 57]. Доля самозайнятості в загальній кількості зайнятих в країнах ОЕСР складає близько 17%, а темпи її зростання – 1,7% на противагу 1% зайнятості в цілому.

Відзначимо, що останнім часом у літературі [1, 2] з'явилися дослідження, присвячені окремій категорії самозайнятих, що увібрала в себе найхарактерніші риси самозайнятості, особливо у сучасних високотехнологічних галузях – фрілансерам. Так, дослідники характеризують фрілансера як незалежного професіонала високої кваліфікації, який «не перебуває в штаті організації і не залучений до традиційних трудових відносин, а самостійно реалізує свої послуги на ринку різним клієнтам, не будучи субпідрядником єдиного замовника» [1, с. 56]. Як бачимо, особливо наголошується автономність, незалежність фрілансера від організації або єдиного замовника (тому що деякі самозайняті, які працюють, наприклад, за угодами підряду, насправді є завуальюваними найманими робітниками, роботодавець яких таким чином економить на витратах на заробітну плату), а також не включеність до відносин найманої праці. Фріланс сьогодні стає все більш затребуваною формою зайнятості не лише з погляду самих робітників – постачальників послуг, а й з погляду їх потенціальних клієнтів. Так, згідно з дослідженням фріланс-біржі Sologig.com, від 10% до третини компаній у галузях інформаційних технологій, консалтингу, фінансів віддають перевагу співробітництву з фрілансерами [2, с. 127 – 144]. Актуальною і затребуваною дослідниками стає також особлива категорія е-лансерів (електронних фрілансерів) – робітників, що здійснюють свою діяльність віддалено, з використанням інформаційних мережевих технологій,

і на умовах фрілансу – тобто фрілансерів-телеробітників. Термін «е-лансер» ввів американський дослідник Т. Малоун у кінці 90-х рр. ХХ ст., і він може використовуватися для визначення багатьох категорій самозайнятих, таких як робітники комп'ютерних спеціальностей, журналісти, перекладачі, які є телеробітниками.

З вищезазначеного бачимо, що за рахунок нових галузей, робіт, видів послуг поповнюються ряди самозайнятих, і працівники, які раніше виступали як наймані, отримують можливість стати самозайнятими. Водночас зростання кількості самозайнятих означає збільшення частки трудової приватної власності, а значить, – підвищення її значення в структурі власності підприємницького сектора. Остання тенденція повністю узгоджується з тезою про те, що сучасні продуктивні сили, а саме: новий постіндустріальний ТСВ, розвиваючись, стимулюють розвиток виробничих відносин шляхом розповсюдження прогресивних змін через організаційно-економічні відносини, своєрідні «вузли зв'язку», що, у свою чергу, приводить до соціалізації відносин власності. Окрім розвитку перспективних форм власності (кооперативної, акціонерної, державної та ін.), відповідних типам спільного неподільного і спільно-часткового присвоєння, тип приватного привласнення також може містити в собі потенціал розвитку – через посилення впливу приватної трудової власності, адже самозайнятий має власні засоби виробництва, не має найманої робочої сили, самостійно реалізує продукт або послугу.

ВИСНОВКИ

За умов постіндустріального технологічного способу виробництва, інформаційно-комунікаційні технології дозволяють організувати віддалені робочі місця; у працівників з'являється можливість володіння власними інформаційними засобами виробництва (комп'ютери, мережі, Інтернет), що полегшує організацію самозайнятості, яка уособлює збільшення частки трудової приватної власності і дещо відсуває жорсткий імператив найманої праці. Тобто зміни у продуктивних силах, у змісті праці через трансформацію організаційно-економічних відносин впливають на зміни у характері праці та виробництва – у бік зростання їх суспільного характеру, що проявляється на мікро-, макро-, мезо- та глобальному рівнях функціонування економічних систем і приводить до процесу поступової соціалізації виробничих відносин. Таким чином, організаційно-економічні відносини виступають своєрідним посередником, вузлом зіткнення та зв'язку між продуктивними силами і виробничими відносинами. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у більш детальному вивченні процесів усупільнення виробництва на мезорівні та макрорівні через формування трансгалузевих кластерів у національних економіках і посилення трансрегіональної співпраці між державами. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевчук А. В. Самозанятость в информационной экономике: основные типы и понятия / А. В. Шевчук // Экономическая социология. – 2008. – № 1. – Т. 9. – С. 51 – 65.
2. Никуткина К. М. Западные количественные исследования фрилансеров: профессиональный обзор / К. М. Никуткина, А. О. Привалова // Экономическая социология. – 2009. – № 1. – Т. 10. – С. 127 – 144.
3. Вильховченко Э. Постиндустриальные модели труда: социоорганизованный прогресс на рубеже XXI века / Э. Вильховченко // МЭ и МО. – 2003. – № 3. – С. 56 – 65.

4. Кастель Р. Конец эпохи постоянного найма: правда или вредный миф? / Р. Кастель // Отечественные записки. – 2003. – № 3 (12) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.strana-oz.ru/2003/3/konec-epohi-postoyannogo-nauma-pravda-ili-vrednyy-mif>

5. Макарова М. Н. «Конец труда»: миф и реальность постиндустриализма / М. Н. Макарова // Экономическая социология. – 2007. – № 1. – Т. 8. – С. 45 – 53.

6. Григорян Г. М. Историческая тенденция капитализма (политэкономический аспект) : монография / Г. М. Григорян. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2008. – 240 с.

7. Смородинская Н. В. Смена парадигмы мирового развития и становление сетевой экономики / Н. В. Смородинская // Экономическая социология. – 2012. – № 4. – Т. 13. – С. 95 – 116.

8. Офіційний Web-сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/countries?display=graph>

9. IMF World Economic Outlook, April 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://knoema.com/IMFWEO2014Apr/imf-world-economic-outlook-april-2014?accesskey=mejcup>

10. The world's biggest public companies [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.forbes.com/global2000/list/>

11. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : Издательский дом ГУ ВШЭ, 2000 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://sbiblio.com/biblio/archive/kastels_inform/04.aspx

12. Назарова Г. В. Организационные структуры управления корпорациями : наукове видання / Г. В. Назарова. – Харків : Вид. ХДЕУ, 2004. – 408 с.

13. Доклад о мировых инвестициях: способы организации международного производства, не связанные с участием в капитале, и развитие. – Нью-Йорк и Женева: ООН, 2011. – 38 с.

14. Хестанов Р. Эссе о времени, труде и капитале / Р. Хестанов // Отечественные записки. – 2003. – № 3 (12) [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.strana-oz.ru/2003/3/esse-o-vremeni-trude-i-kapitale>

Науковий керівник – Попов О. Є., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри політичної економії Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця

REFERENCES

Doklad o mirovykh investitsiakh: sposoby organizatsii mezh-dunarodnogo proizvodstva, ne svyazannye s uchastiem v kapitale, i razvitie [World Investment Report: ways of organizing international production, non-equity and development]. New York; Zheneva: ООН, 2011.

Grigorian, G. M. *Istoricheskaya tendentsiya kapitalizma (politekonomicheskii aspekt)* [Historical tendency of capitalism (the political economy)]. Kharkiv: INZhEK, 2008.

"IMF World Economic Outlook, April 2014" <http://knoema.com/IMFWEO2014Apr/imf-world-economic-outlook-april-2014?accesskey=mejcup>

Kastel, R. "Konets epokhi postoiannogo nayma: pravda ili vrednyy mif?" [End of an era of permanent recruitment: Truth or harmful myth?]. <http://www.strana-oz.ru/2003/3/konec-epohi-postoyannogo-nauma-pravda-ili-vrednyy-mif>

Kastels, M. "Informatsionnaia epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura" [The Information Age: Economy, Society and Culture]. http://sbiblio.com/biblio/archive/kastels_inform/04.aspx

Khestanov, R. "Esse o vremeni, trude i kapitale" [Essay on time, labor, and capital]. <http://www.strana-oz.ru/2003/3/esse-o-vremeni-trude-i-kapital>

Makarova, M. N. "«Konets truda»: mif i realnost postindustrializma" ["The end of labor": the myth and the reality of post-industrialism]. *Ekonomicheskaya sotsiologiya*, vol. 8, no. 1 (2007): 45-53.

Nazarova, H. V. *Orhanizatsiini struktury upravlinnia korporatsiinyi* [Organizational structure governance corporations]. Kharkiv: KhDEU, 2004.

Nikutkina, K. M., and Privalova, A. O. "Zapadnye kolichestvennye issledovaniia frilanserov: professionalnyy obzor" [Western quantitative research freelancers: a professional review]. *Ekonomicheskaiia sotsiologiia*, vol. 10, no. 1 (2009): 127-144.

Ofitsiinyi Web-sait Svitovoho banku. <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/countries?display=graph>

Smorodinskaia, N. V. "Smena paradigmy mirovogo razvitiia i stanovlenie setevoy ekonomiki" [Changing the paradigm of global

development and the emergence of the network economy]. *Ekonomicheskaiia sotsiologiia*, vol. 13, no. 4 (2012): 95-116.

Shevchuk, A. V. "Samozaniatost v informatsionnoy ekonomike: osnovnye tipy i poniatiia" [Self-employment in the information economy: the basic types and concepts]. *Ekonomicheskaiia sotsiologiia*, vol. 9, no. 1 (2008): 51-65.

"The world's biggest public companies" <http://www.forbes.com/global2000/list/>

Vilkhovchenko, E. "Postindustrialnye modeli truda: sotsiioorganizovannyi progress na rubezhe KhKhI veka" [Post-industrial model of labor: socio-organized progress at the turn of the twenty-first century]. *ME i MO*, no. 3 (2003): 56-65.

УДК 334.012.4:330.35

ФАКТОРИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ТА БАР'ЄРИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 СВИНЧУК А. А.

УДК 334.012.4:330.35

Свинчук А. А. Фактори інтенсифікації та бар'єри розвитку соціальних підприємств

У статті розглянуто ряд інтенсифікуючих факторів створення та розвитку соціальних підприємств, а саме: соціальних, економічних, нормативно-правових тощо. Також було визначено, що хоча рушійною силою створення соціальних підприємств і є наявність соціальних проблем, проте ключовими факторами, що сприяють розвитку таких підприємств, є економічні та нормативно-правові. Разом із тим, на розвиток соціальних підприємств впливає низка бар'єрів, що існують як і у зовнішньому середовищі (законодавчих, економічних, соціальних, регулятивного характеру), так і у внутрішньому (фінансових, управлінських, кадрових). Практика соціального підприємництва в Україні свідчить про те, що для вітчизняних соціальних підприємств основними бар'єрами розвитку є високі податки, висока вартість залучення кредитів, низький рівень підтримки з боку держави та низький рівень обізнаності громадськості щодо суті діяльності таких підприємств. Щодо внутрішніх бар'єрів, то ключовими для нашої країни є відсутність підприємницького досвіду та низька кваліфікація робітників.

Ключові слова: соціальне підприємство, фактори інтенсифікації, бар'єри розвитку.

Рис.: 2. **Бібл.:** 20.

Свинчук Анастасія Анатоліївна – аспірантка, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: nsvynchuk@gmail.com

УДК 334.012.4:330.35

Свинчук А. А. Факторы интенсификации и барьеры развития социальных предприятий

В статье рассмотрен ряд интенсифицирующих факторов создания и развития социальных предприятий, а именно: социальные, экономические, нормативно-правовые и т. д. Также было определено, что хотя движущей силой создания социальных предприятий и является наличие социальных проблем, однако ключевыми факторами, способствующими развитию таких предприятий, являются экономические и нормативно-правовые. Вместе с тем, на развитие социальных предприятий влияет ряд барьеров, существующих как во внешней среде (законодательные, экономические, социальные, регулятивного характера), так и во внутренней (финансовые, управленческие, кадровые). Практика социального предпринимательства в Украине свидетельствует о том, что для отечественных социальных предприятий основными барьерами развития являются высокие налоги, высокая стоимость привлечения кредитов, низкий уровень поддержки со стороны государства и низкий уровень осведомленности общественности о сути деятельности таких предприятий. Что касается внутренних барьеров, то ключевыми для нашей страны является отсутствие предпринимательского опыта и низкая квалификация рабочих.

Ключевые слова: социальное предприятие, факторы интенсификации, барьеры развития.

Рис.: 2. **Библ.:** 20.

Свинчук Анастасія Анатоліївна – аспірантка, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: nsvynchuk@gmail.com

UDC 334.012.4:330.35

Svynchuk A. A. Intensification Factors and Barriers to the Development of Social Enterprises

The article describes a number of factors intensifying the creation and development of social enterprises, namely: social, economic, legal, and so on. It was also determined that, although the driving force behind the creation of social enterprises is the presence of social problems, but the key factors contributing to the development of such enterprises are economic and legal. However, the development of social enterprises affected by a number of barriers that exist both in the external environment (legal, economic, social, regulatory nature), and the internal (financial, managerial, personnel). The practice of social entrepreneurship in Ukraine suggests that domestic social enterprises are the main barriers to the development of high taxes, high cost of credit, low level of support from the state and the low level of public awareness about the essence of such enterprises. With regard to internal barriers, the key one for our country is the lack of business experience and low-skilled workers.

Key words: social enterprise, the factors of intensification of barriers.

Pic.: 2. **Bibl.:** 20.

Svynchuk Anastasiia A. – Postgraduate Student, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: nsvynchuk@gmail.com

Соціальне підприємство є відносно новим специфічним видом підприємств. Створення перших соціальних підприємств припадає на 80-ті роки ХХ століття, проте вони встигли зарекомендувати себе як досить дієвий і успішний механізм вирішення соціальних проблем

суспільства. Окрім соціального ефекту, їх діяльність має і позитивний економічний ефект, оскільки їх функціонування в багатьох випадках засноване на принципі самофінансування. Тобто соціальне підприємство – це така організація, яка має подвійну мету своєї діяльності – отримання

Nazarova, H. V. *Orhanizatsiini struktury upravlinnia korporatsiinyi* [Organizational structure governance corporations]. Kharkiv: KhDEU, 2004.

Nikutkina, K. M., and Privalova, A. O. "Zapadnye kolichestvennye issledovaniia frilanserov: professionalnyy obzor" [Western quantitative research freelancers: a professional review]. *Ekonomicheskaiia sotsiologiia*, vol. 10, no. 1 (2009): 127-144.

Ofitsiinyi Web-sait Svitovoho banku. <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/countries?display=graph>

Smorodinskaia, N. V. "Smena paradigmy mirovogo razvitiia i stanovlenie setevoy ekonomiki" [Changing the paradigm of global

development and the emergence of the network economy]. *Ekonomicheskaiia sotsiologiia*, vol. 13, no. 4 (2012): 95-116.

Shevchuk, A. V. "Samozaniatost v informatsionnoy ekonomike: osnovnye tipy i poniatiia" [Self-employment in the information economy: the basic types and concepts]. *Ekonomicheskaiia sotsiologiia*, vol. 9, no. 1 (2008): 51-65.

"The world's biggest public companies" <http://www.forbes.com/global2000/list/>

Vilkhovchenko, E. "Postindustrialnye modeli truda: sotsioorganizovannyi progress na rubezhe KhKhI veka" [Post-industrial model of labor: socio-organized progress at the turn of the twenty-first century]. *ME i MO*, no. 3 (2003): 56-65.

УДК 334.012.4:330.35

ФАКТОРИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ТА БАР'ЄРИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 СВИНЧУК А. А.

УДК 334.012.4:330.35

Свинчук А. А. Фактори інтенсифікації та бар'єри розвитку соціальних підприємств

У статті розглянуто ряд інтенсифікуючих факторів створення та розвитку соціальних підприємств, а саме: соціальних, економічних, нормативно-правових тощо. Також було визначено, що хоча рушійною силою створення соціальних підприємств і є наявність соціальних проблем, проте ключовими факторами, що сприяють розвитку таких підприємств, є економічні та нормативно-правові. Разом із тим, на розвиток соціальних підприємств впливає низка бар'єрів, що існують як і у зовнішньому середовищі (законодавчих, економічних, соціальних, регулятивного характеру), так і у внутрішньому (фінансових, управлінських, кадрових). Практика соціального підприємництва в Україні свідчить про те, що для вітчизняних соціальних підприємств основними бар'єрами розвитку є високі податки, висока вартість залучення кредитів, низький рівень підтримки з боку держави та низький рівень обізнаності громадськості щодо суті діяльності таких підприємств. Щодо внутрішніх бар'єрів, то ключовими для нашої країни є відсутність підприємницького досвіду та низька кваліфікація робітників.

Ключові слова: соціальне підприємство, фактори інтенсифікації, бар'єри розвитку.

Рис.: 2. **Бібл.:** 20.

Свинчук Анастасія Анатоліївна – аспірантка, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: nsvynchuk@gmail.com

УДК 334.012.4:330.35

Свинчук А. А. Факторы интенсификации и барьеры развития социальных предприятий

В статье рассмотрен ряд интенсифицирующих факторов создания и развития социальных предприятий, а именно: социальные, экономические, нормативно-правовые и т. д. Также было определено, что хотя движущей силой создания социальных предприятий и является наличие социальных проблем, однако ключевыми факторами, способствующими развитию таких предприятий, являются экономические и нормативно-правовые. Вместе с тем, на развитие социальных предприятий влияет ряд барьеров, существующих как во внешней среде (законодательные, экономические, социальные, регулятивного характера), так и во внутренней (финансовые, управленческие, кадровые). Практика социального предпринимательства в Украине свидетельствует о том, что для отечественных социальных предприятий основными барьерами развития являются высокие налоги, высокая стоимость привлечения кредитов, низкий уровень поддержки со стороны государства и низкий уровень осведомленности общественности о сути деятельности таких предприятий. Что касается внутренних барьеров, то ключевыми для нашей страны является отсутствие предпринимательского опыта и низкая квалификация рабочих.

Ключевые слова: социальное предприятие, факторы интенсификации, барьеры развития.

Рис.: 2. **Библ.:** 20.

Свинчук Анастасія Анатоліївна – аспірантка, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: nsvynchuk@gmail.com

UDC 334.012.4:330.35

Svynchuk A. A. Intensification Factors and Barriers to the Development of Social Enterprises

The article describes a number of factors intensifying the creation and development of social enterprises, namely: social, economic, legal, and so on. It was also determined that, although the driving force behind the creation of social enterprises is the presence of social problems, but the key factors contributing to the development of such enterprises are economic and legal. However, the development of social enterprises affected by a number of barriers that exist both in the external environment (legal, economic, social, regulatory nature), and the internal (financial, managerial, personnel). The practice of social entrepreneurship in Ukraine suggests that domestic social enterprises are the main barriers to the development of high taxes, high cost of credit, low level of support from the state and the low level of public awareness about the essence of such enterprises. With regard to internal barriers, the key one for our country is the lack of business experience and low-skilled workers.

Key words: social enterprise, the factors of intensification of barriers.

Pic.: 2. **Bibl.:** 20.

Svynchuk Anastasiia A. – Postgraduate Student, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: nsvynchuk@gmail.com

Соціальне підприємство є відносно новим специфічним видом підприємств. Створення перших соціальних підприємств припадає на 80-ті роки ХХ століття, проте вони встигли зарекомендувати себе як досить дієвий і успішний механізм вирішення соціальних проблем

суспільства. Окрім соціального ефекту, їх діяльність має і позитивний економічний ефект, оскільки їх функціонування в багатьох випадках засноване на принципі самофінансування. Тобто соціальне підприємство – це така організація, яка має подвійну мету своєї діяльності – отримання

прибутку та вирішення соціальних проблем. Звичайно, останнє є пріоритетом їхньої діяльності.

Темпи створення і розвитку соціальних підприємств розрізняються за країнами, хоча загострення соціальних проблем є загальносвітовою тенденцією.

Дослідження практики соціального підприємництва стало предметом вивчення переважно зарубіжних науковців та організацій, а саме: Carlo Borzaga, Amy Stewart, Marthe Nyssens, Jacques Defourny, Susan Manwaring, Московской А. А. та Schwab Foundation. І хоча більшість з них виявили певні проблеми, з якими стикаються соціальні підприємства, а також ті чинники, що активізують їх роботу, ґрунтовне дослідження факторів інтенсифікації та бар'єрів розвитку соціальних підприємств, а також їх класифікація ще не здійснені. У цьому контексті вивчення та узагальнення зарубіжного досвіду розвитку соціального підприємництва та його адаптація до умов України є актуальною проблемою.

Метою статті є виокремлення та класифікація основних стимулюючих факторів і бар'єрів розвитку соціальних підприємств задля розробки в подальшому ефективних механізмів створення і розвитку таких підприємств.

Виникнення та розвиток соціального підприємництва в першу чергу обумовлені загостренням соціальних проблем у суспільстві, у тому числі й у розвинених країнах. Так безробіття в Єврозоні є історично високим – у 2013 р. воно зросло до 12,0%, що на 3% перевищує показники 2003 р. [1]; прискорюється демографічне старіння населення [2]; зростає вживання наркотичних засобів – 85 мільйонів дорослих європейців вживали наркотики в якийсь момент свого життя, що складає близько чверті дорослого населення Європи [3].

Соціально-економічний розвиток України свідчить про наявність серйозних соціальних проблем, адже характеризується скороченням реальних доходів населення [4] і зниженням рівня соціальної захищеності громадян, розшаруванням населення за рівнем доходів, погіршенням фізичного здоров'я населення, зниженням реальної заробітної плати (майже на 4% у 2013 р. в порівнянні з 2012 р. [4]), пенсій тощо.

До соціальних факторів, що сприяють розвитку соціального підприємництва, також необхідно віднести підвищення останніми роками рівня соціальної свідомості громадянства. Це підтверджується результатами визначення Індексу громадської активності, який вимірюється частотою пожертвування грошей, роботою на волонтерських засадах, допомогою незнайомим співгромадянам. Узагальнені дані цього опитування, яке здійснювалося в 2010 р., засвідчили, що Україна опинилася на 90 місці (лише 11% наших співвітчизників роблять грошові пожертви, близько 30% займаються волонтерством і майже 37% допомагають незнайомцям). Щодо наших найближчих сусідів, то Білорусія знаходиться на 74 місці, а Росія на – 103 місці [5]. Підтвердженням результатів вищезазначеного дослідження є діяльність волонтерів, фінансова підтримка з боку людей під час нещодавніх революційних подій в Україні.

Окрім цього, останніми роками в міжнародному суспільстві активно розвиваються і поширюються така тенденція, як соціальна визначеність усіх сфер. Узагальнення результатів досліджень [2, 6], а також дослідження ООН у 2009 р. «Policy option sand instruments for financing innovation: a practical guide to early-stage financing» [7] дозволяє виокремити такі тенденції:

- ✦ починаючи з другої половини ХХ століття, у суспільстві виникають та активно розвиваються благодійні фонди та/або фонди, які підтримують соціально спрямовані проекти, волонтерські організації, бізнес-ангели, неприбуткові організації тощо;
- ✦ набуває розвитку та популяризації ідея соціальної відповідальності бізнесу, тобто підвищується увага до наслідків господарської діяльності організації у всіх секторах економіки та суспільства;
- ✦ зростає «відповідальне споживання», тобто при купівлі товарів враховується не лише ціна та якість, але й екологічність їх виробництва;
- ✦ збільшується кількість людей, готових працювати в організаціях, які функціонують на благо їх громад, а також тих, хто при виборі місця роботи керується альтруїстичними мотивами.

Отже, на сьогоднішній день існує ціла низка соціальних факторів, які актуалізують розвиток соціальних підприємств. Разом з тим не можна сказати, що потреба у вирішенні соціальних проблем є ключовим фактором, що сприяє створенню соціальних підприємств. Адже, наприклад, у країнах Африки на сьогоднішній день існує значно більше соціальних проблем (кожна 7 молода людина з 10 живе менше, ніж на 2 долари в день, близько 60% безробітних в Африці – це молодь [8]; близько 10% населення Південної Африки ВІЛ-інфіковані [9]), проте кількість створених соціальних підприємств на цьому континенті значно менша, ніж у країнах Європи.

Результати аналізу середовища функціонування соціальних підприємств як в європейських країнах, так і в країнах Америки свідчать про те, що значну роль у поширенні соціального підприємництва відіграли економічні та нормативно-правові фактори. Тобто наявність значної кількості соціальних проблем є лише підґрунтям для створення соціальних підприємств, але їх реальний розвиток вимагає відповідного економічного та законодавчого забезпечення.

На сьогоднішній день у більшості розвинених країн вирішення соціальних проблем недостатньо фінансується з боку держави. Отже, першим економічним інтенсифікуючим фактором розвитку соціальних підприємств є недостатнє державне фінансування у соціальній сфері (видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення в Україні станом на 1 півріччя 2013 р. зросли майже на 10 млрд грн, «при цьому видатки на дотацію для виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій і покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду зросли» на майже 11 млрд грн [10]).

Поширення ідеї соціальної відповідальності бізнесу, усе більше спрямування коштів підприємств на різноманітні соціальні проекти та заходи формує позитивне підґрунтя для створення соціальних підприємств. Виникають нові механізми та інструменти фінансування соціальних проектів/підприємств [2, 11, 12, 13]: краудфандинг (*crowdfunding*); «етичні інвестиційні інструменти, які оцінюють інвестиційні можливості, засновані на соціальних та екологічних наслідках на додаток до фінансової віддачі» [2]; мікрофінансування; створення і розвиток соціальних банків, які ефективно конкурують з комерційними банками (наприклад, у Великобританії існує три основні банки, які займаються кредитуванням соціальних підприємств, а саме: Charity Bank, Triodos Bank та Unity Trust Bank) [14].

Важливим фактором активізації соціальних підприємств стало створення благодійних фондів, які займаються фінансовою та консалтинговою підтримкою соціальних стартапів (Skoll Foundation; Schwab Foundation for Social Entrepreneurship). Окрім цього, усе частіше благодійні фонди, страхові компанії, пенсійні фонди, багаті приватні особи тощо фінансово підтримують соціальні підприємства, соціальні інновації або екологічні ініціативи щодо створення нових робочих місць, подолання бідності, надання соціальних послуг та активізації діяльності громад. Щодо України, то тут можна зазначити таке: підтримкою розвитку третього сектора в нашій країні свого часу займалися такі організації, як Counterpart International; фонд «Євразія»; Агентство Сполучених Штатів Америки з міжнародного розвитку (USAID), Інститут Сталих Спільнот (ISC); Міністерство міжнародного розвитку (DFID)[15], а також, починаючи з квітня 2012 р., Ерсте банк і Фонд «Східна Європа» пропонували соціальним підприємствам фінансування у формі кредиту та гранту [16].

Отже, економічним інтенсифікуючим фактором є зростання ролі фізичних осіб при інвестуванні підприємств, а також більш активна роль бізнес-організацій у фінансуванні проектів зі соціальною складовою. В українській практиці соціальні підприємства здебільшого отримують фінансову допомогу, особливо на етапі стартапу, від іноземних фондів, а також залучають власні інвестиції.

Окрім приватних організацій, фінансовою підтримкою соціальних підприємств займаються й уряди розвинених країн [17].

Створення відповідної нормативно-правової бази є також вагомим фактором стимулювання розвитку соціальних підприємств. Аналіз існуючої на сьогоднішній день нормативно-правової бази у світі дозволяє виокремити такі групи актів, які спрямовані на активізацію діяльності та підтримку соціальних підприємств, а саме:

- ✦ у сфері законодавчого визначення діяльності соціальних підприємств (Польща, Литва);
- ✦ у сфері оподаткування соціальних підприємств (Росія);
- ✦ у сфері участі соціальних підприємств у держзакупівлях (Великобританія),
- ✦ у сфері державної фінансової допомоги соціальним підприємствам (Росія).

Законодавча підтримка соціальних підприємств у розвинених країнах доповнюється і відповідною державною політикою: сформовані спеціальні органи державної влади, які опікуються соціальними підприємствами, розроблені програми підтримки соціальних підприємств, які потім конкретизуються в діяльності місцевих органів влади [17]. На сьогоднішній день в Україні державні органи не здійснюють активну політику щодо соціальних підприємств. Разом з тим місцеві органи влади зголошуються допомагати соціальним підприємствам, наприклад, здавати в оренду за мінімальними цінами чи взагалі на безоплатній основі приміщення, що знаходяться на місцевому балансі та не використовуються.

Вищезазначене дає змогу виокремити такі групи факторів інтенсифікації створення та розвитку соціальних підприємств (рис. 1).

Разом з тим існує низка факторів, які стримують розвиток соціальних підприємств. Аналіз практики їх діяльності дозволяє виокремити такі внутрішні та зовнішні бар'єри розвитку соціальних підприємств (рис. 2).

Діяльність соціальних підприємств значною мірою залежить від зовнішнього середовища, оскільки саме там знаходяться як інвестори, так і споживачі його продукції. Це, у свою чергу, обумовило поділ зовнішніх бар'єрів на певні підгрупи: законодавчі, економічні, соціальні та регуляторного характеру.

До законодавчих бар'єрів розвитку соціальних підприємств перш за все необхідно віднести недосконалу нормативно-правову базу, яка ідентифікує та регламентує діяльність таких підприємств [18]. Це обмежує коло соціальних підприємств і можливість отримання ними податкових пільг [19].

Ще одним із законодавчих бар'єрів є визначення організаційно-правової форми, у якій підприємства можуть здійснювати свою діяльність, щоб вважатися соціальними. Наприклад, не завжди можна організувати діяльність соціального підприємства у вигляді кооперативу через психологічні вади його потенційних учасників. Від вибраної організаційно-правової форми залежить і можливість інвестування в соціальні підприємства з боку благодійних фондів.

У багатьох країнах соціальним підприємствам у сфері охорони здоров'я або освіти потрібно пройти акредитацію перед тим, як вони почнуть здійснювати свою діяльність [20].

Вагомими перепонами на шляху розвитку соціальних підприємств стають соціальні бар'єри. На сьогоднішній день значна частина населення як в Україні, так і в розвинених країнах недостатньо мірою проінформована щодо сутності «соціального підприємства» та його основних завдань. Унаслідок цього населення не надто активно підтримує такі організації, і не лише фінансово, але і наданням пріоритету товарам і послугам таких підприємств. Представники влади часто не підтримують соціальні підприємства із зазначених причин.

Окрім вищезазначеного, більшість населення як в Україні, так і закордоном негативно сприймає приватизацію соціальних послуг. Потенційні споживачі таких послуг чи товарів мають сумніви, що передача даних функцій соціальним підприємствам не призведе до зростання ціни і погіршення їх якості.

Однією з проблем соціальних підприємств є відсутність або незначна їх фінансова підтримка з боку держави (державні дотації, субсидії, зменшення податкових ставок тощо) та корпоративного бізнесу. Щодо корпорацій, то їх допомога може здійснюватися в межах їхніх програм соціальної відповідальності. Даний тип співпраці вигідний обом сторонам, оскільки соціальні підприємства отримують надійного інвестора, а корпорації вкладають кошти у ті проекти, які матимуть позитивний ефект і на суспільство, і на економіку, та матимуть змогу відслідкувати ефективність і результативність використання своїх інвестицій.

Податкова політика значної кількості як розвинених країн, так і країн, що розвиваються, передбачає надання певних податкових пільг соціальним підприємствам, однак у більшості випадків це стосується підприємств, що функціонують у формі кооперативів, благодійних фондів або належать до неприбуткових організацій. На практиці лише незначна кількість соціальних підприємств отримує такі преференції, що обумовлено невідповідністю їх організаційно-правової форми можливості отримання податкових пільг. При цьому, як зазначають зарубіжні дослідники, багато з таких підприємств свідомо не бажать отримувати

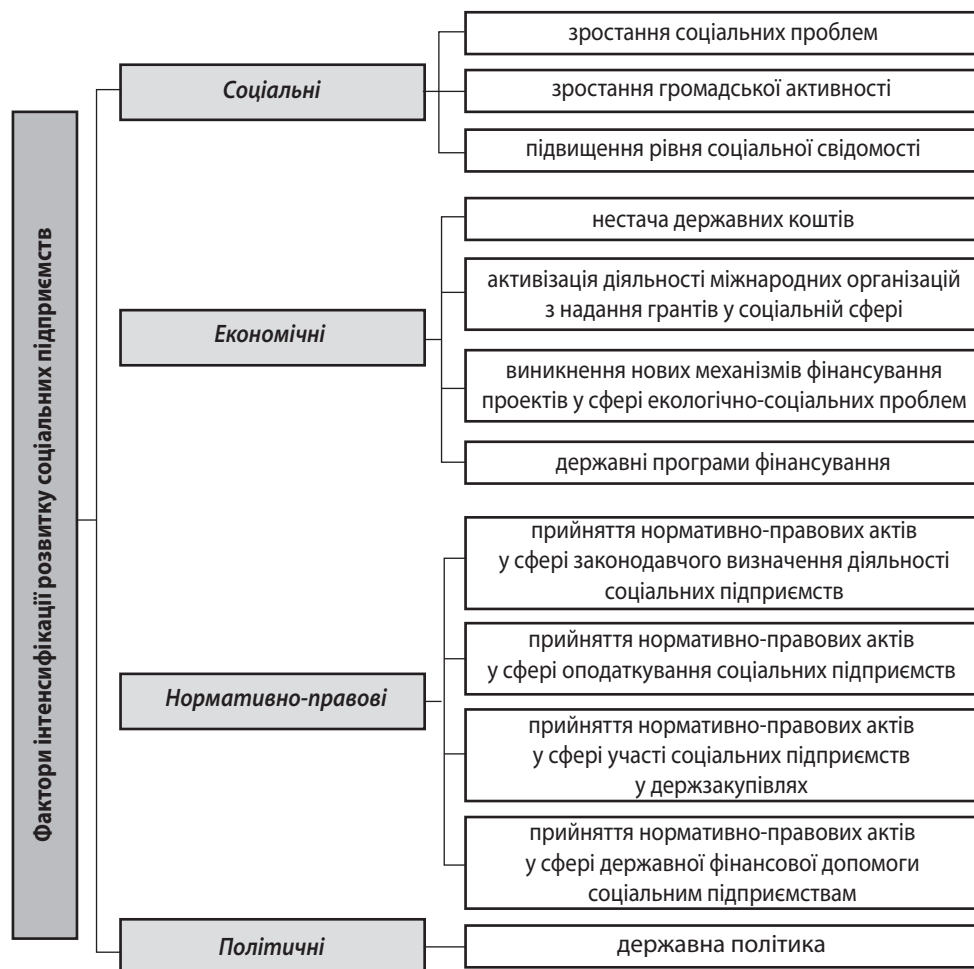

Рис. 1. Фактори інтенсифікації створення та розвитку соціальних підприємств

мати статус соціального, оскільки вони втрачають статус некомерційної організації, що не дозволить їм отримувати відповідні гранти [20].

Підвищені ризики діяльності соціальних підприємств (навіть у порівнянні з іншими малими підприємствами) обмежують можливості отримання ними банківських кредитів.

Загальними бар'єрами для соціальних підприємств як у розвинутих країнах, так і у країнах, що розвиваються, є бюрократія і корупція [15]. Зрозуміло, що в різних країнах вони мають різний ступінь прояву, проте дуже часто соціальним підприємцям необхідно зібрати цілу низку паперів, щоб їх підприємство отримало статус соціального чи, наприклад, можливість отримати державний грант чи державне замовлення, що в реальності призводить до утворення корупційних схем.

На сьогоднішній день у багатьох країнах Європи розроблено механізми підтримки розвитку і створення соціальних підприємств [17]. Проте в Україні, як і в ряді інших країн [18], на сьогоднішній день на державному рівні не прийнято жодних нормативно-правових актів у даному напрямку, вищі державні органи влади не розглядають соціальне підприємство як один із механізмів вирішення соціальних проблем суспільства.

Звичайно, що проблеми діяльності соціальних підприємств знаходяться не лише у зовнішньому середовищі. Аналіз діяльності вітчизняних і закордонних соціальних підприємств дозволяє виокремити три основні групи їх

внутрішніх проблем, а саме: кадрові, фінансові та управлінські.

Значна кількість соціальних підприємців зазначають, що часто їм не вистачає підприємницького досвіду для успішного ведення бізнесу. Непоодинокими є випадки, коли соціальні підприємства створюються не бізнесменами, а людьми, які бажають допомогти тій чи іншій громаді чи певній групі людей. Працівниками такого підприємства можуть бути люди з психофізіологічними вадами чи колишні безхатченки, жертви домашнього насильства тощо. Відповідно виникають проблеми з кваліфікацією таких працівників, їх здатністю опанувати певну операцію чи технологію, що впливає на якість товарів та послуг.

Найважливішими внутрішніми бар'єрами для соціальних підприємств є фінансові. Перше, з чим стикається більшість соціальних підприємців, є відсутність коштів для старту власної бізнес-ідеї. Наступний бар'єр – це підвищені, порівняно з іншими підприємствами, фінансові ризики.

Соціальні підприємства також мають обмежені фінансові ресурси, що знову ж таки пов'язано з подвійністю мети їхньої діяльності, залученням вразливих/проблемних категорій населення, що потребує додаткових фінансових витрат.

Одним із основних управлінських бар'єрів є відсутність координації та зв'язків між самими соціальними підприємствами та між соціальними підприємствами та іншими організаціями третього сектора. Взаємодія організацій третього сектора дозволяє їм не лише лобювати власні

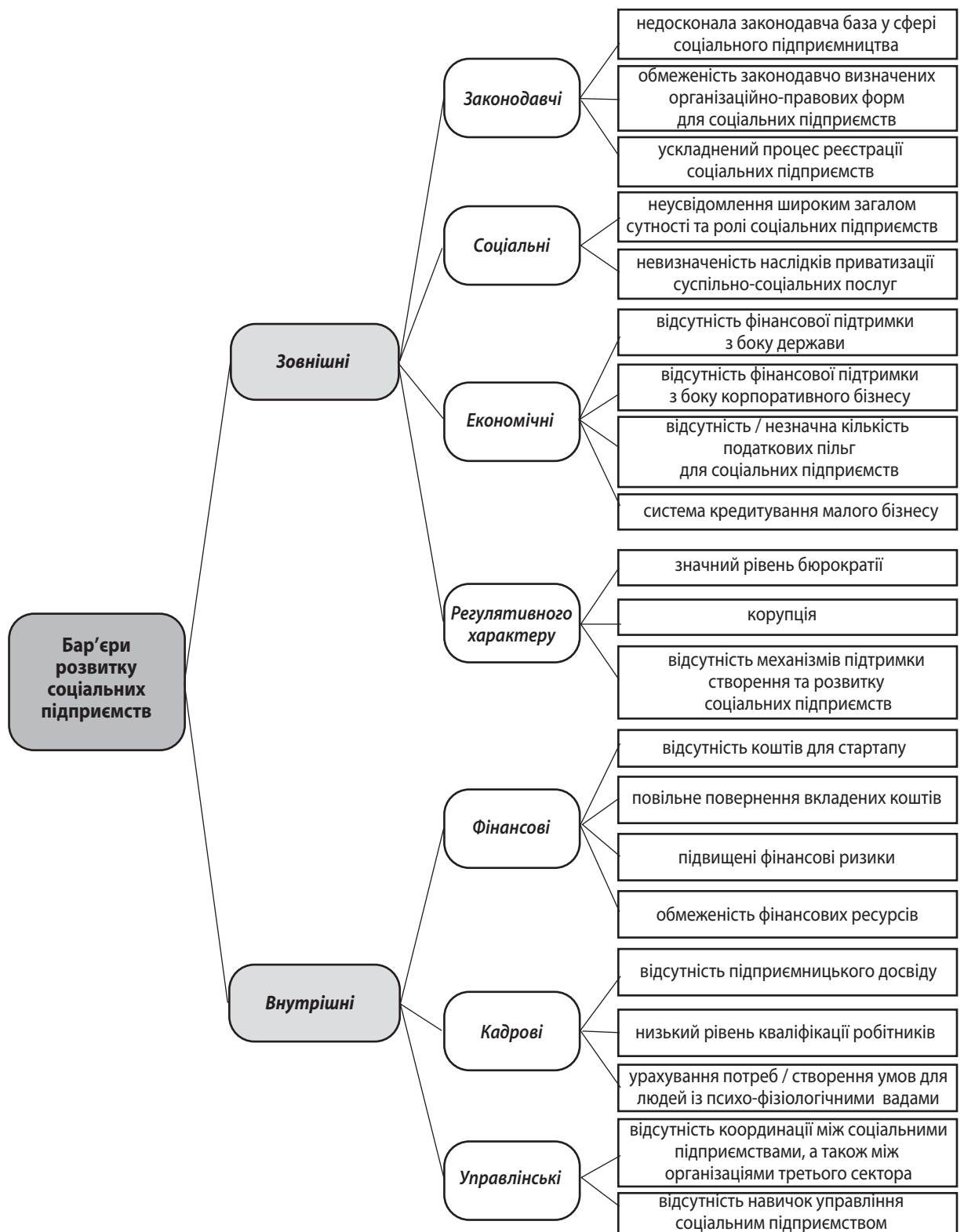

Рис. 2. Бар'єри створення та розвитку соціальних підприємств

спільні інтереси, але їй ефективно організувати бізнес, забезпечувати обмін досвідом, уникати характерних для них помилок тощо.

Соціальні підприємства часто створюються на основі існуючих підприємств, благодійних фондів, неприбуткових організацій, і в більшості випадків їх керівниками залишаються ті ж самі особи, які не мають навичок управління саме соціальними підприємствами.

Відсутність належних управлінських навичок у значної частини соціальних підприємців створює проблеми щодо аналізу і прогнозування тенденцій ринку їх продукції/послуг, визначення потреб споживачів та вчасного реагування на них.

Висновки. На сьогоднішній день на створення і розвиток соціальних підприємств впливає ряд як позитивних, так і негативних чинників. Аналіз факторів, що стимулю-

ють розвиток таких підприємств, показав, що хоча першо-причиною створення соціальних підприємств і було зростання соціальних проблем у суспільстві, тим не менше, не можна вважати даний чинник ключовим у поширенні соціального підприємництва, оскільки наявність саме економічної та нормативно-правової бази у розвинених країнах дало поштовх для збільшення кількості соціальних підприємств. Виходячи з вищезазначеного, а також враховуючи той факт, що на сьогоднішній день в нашій країні існує ряд як соціальних, так і економічних проблем, активний розвиток соціальних підприємств в Україні можливий за умови створення відповідного законодавства, а також залучення держави та вітчизняних бізнес-організацій до фінансування таких підприємств.

Узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду, результатів дослідження науковців, проведених обстежень соціальних підприємств дозволило класифікувати фактори інтенсифікації розвитку соціальних підприємств на: соціальні, економічні, нормативно-правові та політичні.

Разом з тим ряд негативних чинників призводить до сповільнення розвитку таких підприємств і, як наслідок, – до сповільнення темпів вирішення соціальних проблем, що негативно відображається на суспільстві в цілому. Бар'єри розвитку соціальних підприємств, за результатами нашого дослідження, класифіковані на зовнішні та внутрішні. Зовнішні включають бар'єри законодавчі, економічні, соціальні та регулятивного характеру, а внутрішні – фінансові, управлінські, кадрові. До ключових зовнішніх бар'єрів соціальних підприємств у нашій державі соціальні підприємці відносять: високі податки, високу вартість залучення кредитів, низький рівень підтримки з боку держави та обізнаності громадськості. Щодо внутрішніх бар'єрів, то ключовими для України є відсутність підприємницького досвіду та низька кваліфікація робітників. Саме тому розробка та впровадження ефективних механізмів створення та розповсюдження таких підприємств є досить важливою. В їх основу мають бути покладені виокремлені фактори інтенсифікації соціальних підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Unemployment rate in the European Union and the Euro area from 2003 to 2013 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.statista.com/statistics/267906/unemployment-rate-in-eu-and-euro-area/>
2. Social economy and social entrepreneurship – Social Europeguide – Volume 4 // Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013. – 108 pp. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=10027&langId=en>
3. European Drug Report 2013: Trends and developments / Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction // Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013. — 72 pp. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.emcdda.europa.eu/publications/edr/trends-developments/2013>
4. Соціально-економічний розвиток України за січень – грудень 2013 р. // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/so_ek_r_u/soekru_u/arh_soekru_13.htm
5. Cynthia English. Civic Engagement Highest in Developed Countries. – 2011 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.gallup.com/poll/145589/civic-engagement-highest-developed-countries.aspx#2>

6. Melissalp. Promoting Social Entrepreneurship in Japan. – 2012 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.social-enterprisebuzz.com/2012/05/07/promoting-social-entrepreneurship-in-japan/>

7. Policy options and instruments for financing innovation: a practical guide to early-stage financing // United Nations – Geneva, 2009 – 62 pp. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.unecce.org/ceci-welcome/ceci-publications/ceci/2009/policy-options-and-instruments-for-financing-innovation/policy-options-and-instruments-for-financing-innovation.html>

8. Chinua Akukwe. Africa's Challenges for 2013 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://allafrica.com/stories/201301100920.html?viewall=1>

9. The cost of aids. – 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.bbc.co.uk/scotland/education/ms/southafrica/social_economic/health/

10. Висновок щодо виконання Державного бюджету України за перше півріччя 2013 року / Рахункова палата України. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16742473/Bul_6_mis_2013.pdf

11. Марченко О. С. Краудфандинг: соціально-економічний зміст та види / О. С. Марченко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2013. – № 4(15). – С. 26 – 35.

12. Социальное предпринимательство в России и мире: практика и исследования : монография / [А. А. Московская, М. А. Аларичева, А. И. Албутова и др.] [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://coollib.net/b/216465/read#t1>

13. Велика Ідея [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biggggidea.com/projects/>

14. Sources of funding for social enterprises / Welsh Social Enterprise Coalition // Wales Co-operative Centre Canolfan Cydweithredol Cymru [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.walescooperative.org/sources-of-funding-for-social-enterprises>

15. Social Enterprise: A New Model for Poverty Reduction and Employment Generation / Carlo Borzaga, Giulia Galera and Rocío Nogales // UNDP Regional Bureau For Europe and the Common wealth of Independent States. – 2008 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.emes.net/uploads/media/11.08_EMES_UNDP_publication.pdf

16. Копчук К. Нові можливості для фінансування соціального підприємництва в Україні / К. Копчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gurt.org.ua/news/grants/14013/>

17. Свинчук А. А. Міжнародний досвід розвитку соціальних підприємств: уроки для України / А. А. Свинчук // Стратегія економічного розвитку України. – 2014. – № 34. – С. 25 – 32.

18. Fostering Social Entrepreneurship: A Comparative Study of the Legal, Regulatory and Tax Issues in Brazil, Germany, India, Poland, UK and USA // Linklaters, Schwab Foundation. – 2006. – 77 pp. [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.weforum.org/pdf/schwabfound/Linklaters_Schwab_Report.pdf

19. Maretich M. Social enterprise: from definitions to developments in practice / M. Maretich, M. Bolton // EVPA. – 2010. – 44 pp. [Electronic resource]. – Mode of access : http://evpa.eu.com/wp-content/uploads/2011/06/Social-Enterprise_From-Definitions-to-Development-in-Practice1.pdf

20. Stewart A. Woodland-related Social Enterprise: Enabling factors and barriers to success / Amy Stewart. – 2011. – 164 pp. [Electronic resource]. – Mode of access : [http://www.forestry.gov.uk/pdf/SE_Report_July_2011.pdf/\\$FILE/SE_Report_July_2011.pdf](http://www.forestry.gov.uk/pdf/SE_Report_July_2011.pdf/$FILE/SE_Report_July_2011.pdf)

Науковий керівник – Соболь С. М., канд. екон. наук, професор, завідувач кафедри менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

REFERENCES

- Akukwe, Ch. "Africa's Challenges for 2013". <http://allafrica.com/stories/201301100920.html?viewall=1>
- Borzaga, C., Galera, G., and Nogales, R. "Social Enterprise: A New Model for Poverty Reduction and Employment Generation". http://www.emes.net/uploads/media/11.08_EMES_UNDP_publication.pdf
- "European Drug Report 2013: Trends and developments". <http://www.emcdda.europa.eu/publications/edr/trends-developments/2013>
- English, C. "Civic Engagement Highest in Developed Countries". <http://www.gallup.com/poll/145589/civic-engagement-highest-developed-countries.aspx>
- "Fostering Social Entrepreneurship: A Comparative Study of the Legal, Regulatory and Tax Issues in Brazil, Germany, India, Poland, UK and USA". http://www.weforum.org/pdf/schwabfound/Linklaters_Schwab_Report.pdf
- Ip, M. "Promoting Social Entrepreneurship in Japan". <http://www.socialenterprisebuzz.com/2012/05/07/promoting-social-entrepreneurship-in-japan/>
- Kopchuk, K. "Novi mozhyvosti dlia finansuvannya sotsialnoho pidpriemnytstva v Ukraini" [New opportunities for financing social enterprises in Ukraine]. <http://gurt.org.ua/news/grants/14013/>
- Marchenko, O. S. "Kraudfandynh: sotsialno-ekonomichnyi zmist ta vydy" [Kraudfandynh: socio-economic content and types]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*, no. 4 (15) (2013): 26-35.
- Moskovskaia, A. A., Alaricheva, M. A., and Albutova, A. I. "Sotsialnoe predprinimatelstvo v Rossii i mire: praktika i issledovaniia" [Social entrepreneurship in Russia and in the world: Practice and Research]. <http://coollib.net/b/216465/read#t1>
- Maretich, M., and Bolton, M. "Social enterprise: from definitions to developments in practice" http://evpa.eu.com/wp-content/uploads/2011/06/Social-Enterprise_From-Definitions-to-Development-in-Practice1.pdf
- "Policy options and instruments for financing innovation: a practical guide to early-stage financing" <http://www.unece.org/ceci-welcome/ceci-publications/ceci/2009/policy-options-and-instruments-for-financing-innovation/policy-options-and-instruments-for-financing-innovation.html>
- "Sources of funding for social enterprises" <http://www.walescooperative.org/sources-of-funding-for-social-enterprises>
- "Social economy and social entrepreneurship - Social Europe guide" <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=10027&langId=en>
- Svynchuk, A. A. "Mizhnarodnyi dosvid rozvytku sotsialnykh pidpriemstv: uroky dlia Ukrainy" [International experience in the development of social enterprises: lessons for Ukraine]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, no. 34 (2014): 25-32.
- "Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy za sichen - hruden 2013 r." [Socio-economic development of Ukraine for January - December 2013]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/so_ek_r_u/soekru_u/arh_soekru_13.htm
- Stewart, A. "Woodland-related Social Enterprise: Enabling factors and barriers to success" [http://www.forestry.gov.uk/pdf/SE_Report_July_2011.pdf/\\$FILE/SE_Report_July_2011.pdf](http://www.forestry.gov.uk/pdf/SE_Report_July_2011.pdf/$FILE/SE_Report_July_2011.pdf)
- "The cost of aids - 2014" http://www.bbc.co.uk/scotland/education/ms/southafrica/social_economic/health/
- "Unemployment rate in the European Union and the Euro area from 2003 to 2013" <http://www.statista.com/statistics/267906/unemployment-rate-in-eu-and-euro-area/>
- "Vysnovok shchodo vykonannya Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za pershe pivrichchia 2013 roku" [Opinion on the implementation of the State Budget of Ukraine for the first half of 2013]. Rakhunkova palata Ukrainy. http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16742473/Bul_6_mis_2013.pdf
- "Velyka Ideia" [Big Idea]. <http://biggggidea.com/projects/>

УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДХОДІВ ДО АТЕСТАЦІЇ ЛІКАРІВ

© 2014 ГУРІНА І. В., БАНДУРА Д. Ю.

УДК 331.08

Гурина І. В., Бандура Д. Ю. Удосконалення підходів до атестації лікарів

Метою статті є вивчення підходів до проведення атестації персоналу закладу охорони здоров'я та їх удосконалення з урахуванням сучасних вимог ринку та міжнародних стандартів якості. Обґрунтовано актуальність управління персоналом закладу охорони здоров'я. Досліджено методи оцінки персоналу закладу охорони здоров'я. Визначено сутність атестації лікарів, охарактеризовано її завдання та особливості в умовах надання медичних послуг. Досліджено алгоритм проведення атестації лікарів. Обґрунтовано її критерії. Запропоновано розподіл ключових компетенцій сучасного лікаря. Визначено напрямки програми атестації лікарів закладу охорони здоров'я, до яких належать: оцінка професійних якостей лікаря, оцінка ділових якостей лікаря, оцінка особистісних якостей лікаря, оцінка корпоративної культури лікаря, оцінка розуміння соціальної значущості. Обґрунтовано використання таксономічного аналізу для оцінки компетенцій лікарів. Запропоновано розрахунок комплексних показників, на підставі яких визначається інтегральний показник, що відбиває узагальнений рівень компетенцій лікарів закладу охорони здоров'я. Запропоновано відповідні зони оцінки інтегрального показника атестації лікаря.

Ключові слова: атестація, заклад охорони здоров'я, персонал.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 18.

Гурина Інесса В'ячеславівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра соціальної медицини, управління та бізнесу в охороні здоров'я, Харківська медична академія післядипломної освіти (вул.Корчагинців, 58, Харків, 61176, Україна)

E-mail: inessa.gurina@gmail.com

Бандура Дар'я Юріївна – фахівець відділу міжнародних зв'язків, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: anuragini333@gmail.com

УДК 331.08

Гурина И. В., Бандура Д. Ю. Усовершенствование подходов к аттестации врачей

Целью статьи является изучение подходов к проведению аттестации персонала учреждений здравоохранения и их усовершенствование с учетом современных требований рынка и международных стандартов качества. Обоснована актуальность управления персоналом учреждений здравоохранения. Исследованы методы оценки персонала учреждений здравоохранения. Определена сущность аттестации врачей, охарактеризованы ее задачи и особенности в условиях предоставления медицинских услуг. Исследован алгоритм проведения аттестации врачей. Обоснованы ее критерии. Предложено распределение ключевых компетенций современного врача. Определены направления программы аттестации врачей учреждений здравоохранения, к которым относятся: оценка профессиональных качеств врача, оценка деловых качеств врача, оценка личностных качеств врача, оценка корпоративной культуры врача, оценка понимания социальной значимости. Обосновано использование таксономического анализа для оценки компетенций врачей. Предложен расчет комплексных показателей, на основании которых определяется интегральный показатель, отражающий обобщенный уровень компетенций врачей учреждения здравоохранения. Предложены соответствующие зоны оценки интегрального показателя аттестации врача.

Ключевые слова: аттестация, учреждение здравоохранения, персонал.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Библ.:** 18.

Гурина Инесса Вячеславовна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра социальной медицины, управления и бизнеса в здравоохранении, Харьковская медицинская академия последипломного образования (ул.Корчагинцев, 58, Харьков, 61176, Украина)

E-mail: inessa.gurina@gmail.com

Бандура Дарья Юрьевна – специалист отдела международных связей, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: anuragini333@gmail.com

UDC 331.08

Gurina I. V., Bandura D. Yu. Improvement of Approaches to Certification of Doctors

The aim of the article is to study the approaches to certification of health personnel and their improvement with the current requirements of the market and international quality standards. The urgency of the personnel management of health facilities was grounded. The methods for assessing health personnel were examined. The essence of certification of doctors was defined, and its mission and especially in terms of providing health care services was described. The algorithm of the certification of physicians was examined. Its criteria were justified. The distribution of the core competencies of the modern physician was suggested. The directions of the program of certification of health facilities doctors were defined, which include: assessment of physician competencies, assessment of business as a physician, assessment of personality traits of a physician, assessment of corporate culture of a physician, assessment of understanding of social significance. The use of taxonomic analysis to assess the competence of doctors was justified. The calculation of complex indicators was suggested, which was determined on the basis of the integral indicator of the generalized level of competence of doctors in health facilities. Appropriate zones of evaluation of the integral index of physician certification were proposed.

Key words: certification, health care facility, the staff.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Библ.:** 18.

Gurina Inesa V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Social Medicine, Business and Management in Health Care, Kharkiv Medical Academy of Postgraduate Education (vul.Korchagintsev, 58, Kharkiv, 61176, Ukraine)

E-mail: inessa.gurina@gmail.com

Bandura Daria Yu. – Specialist of the International Relations Department, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: anuragini333@gmail.com

Досягнення високих результатів діяльності будь-якого закладу охорони здоров'я в першу чергу залежать від рівня професіоналізму та кваліфікації персоналу, який надає медичні послуги населенню. Тому питання, пов'язані з відповідністю персоналу закладу охорони

здоров'я вимогам, що висувуються сучасними ринковими умовами та соціальною значущістю наданих ними послуг, сьогодні є дуже актуальними та потребують розробки відповідної процедури оцінки персоналу закладу охорони здоров'я. Така оцінка призначена для вивчення ступеня

підготовленості персоналу закладу охорони здоров'я до виконання прямих обов'язків, розв'язання поставлених перед ним завдань, визначення його потенціалу з метою обґрунтування перспектив розвитку та кар'єрного зростання. Крім того, оцінка персоналу дозволить визначити напрями кадрових заходів для підвищення продуктивності праці та побудови правильної кадрової політики закладу охорони здоров'я [1 – 5, 10 – 12].

Сьогодні в Україні, за даними Міністерства охорони здоров'я, функціонує 10 700 закладів охорони здоров'я (рис. 1) [13].

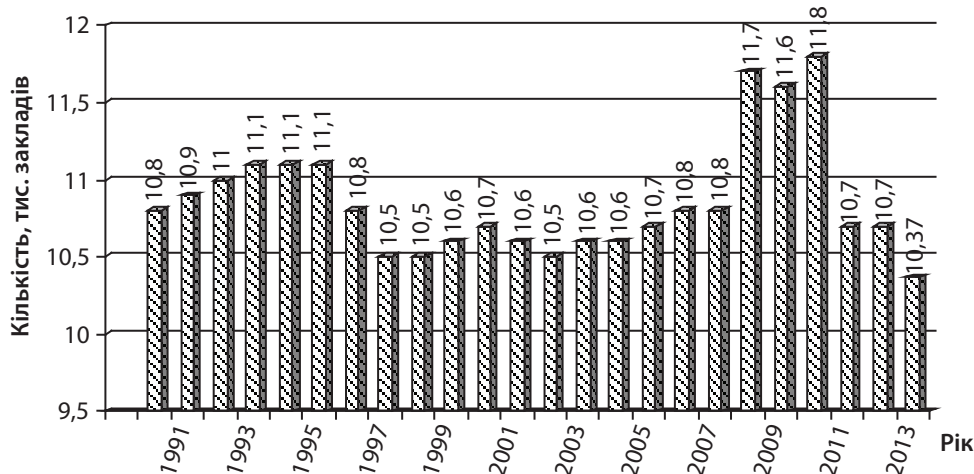

Рис. 1. Кількість лікарняних і амбулаторно-поліклінічних закладів в Україні, тис.

Як видно з наведених даних, в Україні відбуваються постійне коливання наявності медичних установ, що пов'язано як з економічним станом в країні, так і відсутністю відповідного кваліфікованого персоналу, тому і виникають питання оцінки персоналу закладу охорони здоров'я.

Проведені дослідження свідчать, що під оцінкою персоналу вчені та практики в основному мають на увазі ідеальний «портрет» працівника і певні критерії його оцінки за допомогою таких методик, як атестація, тестування, інтерв'ювання, опитування, ділові ігри [6 – 10, 14, 15, 17, 18].

На наш погляд, об'єктами оцінки персоналу будь-якого закладу охорони здоров'я повинні виступати:

- ✦ психологічні характеристики особистості (особистісні особливості та риси характеру);
- ✦ знання, вміння та навички лікаря;
- ✦ поведінка (цінності, відносини, думки);
- ✦ ефективність праці.

Розробка ідеального портрету сучасного лікаря дозволяє виявити очікування пацієнтів та дослідити критерії об'єктивної оцінки медичного персоналу. Дослідження показують, що пацієнти схильні оцінювати роботу лікарів за такими показниками, як:

- ✦ використання різних передових методів обстеження, лікування та лікарських засобів (30%);
- ✦ уважність (25%);
- ✦ професійність (20%);
- ✦ інформованість (15%);
- ✦ стресостійкість (10%).

Ідеальний портрет лікаря, побудований на підставі проведеного експертного опитування, наведено на рис. 2.

Метою статті є вивчення підходів до проведення атестації персоналу закладу охорони здоров'я та їх удосконалення з урахуванням сучасних вимог ринку та міжнародних стандартів якості.

Проведені дослідження літературних джерел і практика провідних закордонних медичних установ свідчать, що найбільш адекватним і комплексним методом оцінки персоналу закладу охорони здоров'я є атестація.

На нашу думку, атестація лікарів являє собою визначення рівня відповідності, що дозволяє оцінити ступінь їх професійної підготовки та відповідності займаній посаді.

Таким чином, атестація лікарів покликана виявити результати їх діяльності, ділові та особистісні якості, стимулювати творче зростання й активність лікарів, підвищити кваліфікацію і забезпечити можливість кар'єрного зростання. Тому метою атестації лікарів є оцінка результатів їх праці, визначення відповідності займаній посаді та складання плану розвитку лікарів.

Завдання атестації лікарів полягають у:

- ✦ визначенні відповідності лікарів займаній посаді;
- ✦ виявленні потенційних здібностей і можливостей лікарів;
- ✦ стимулюванні зростання професійної компетенції лікарів;

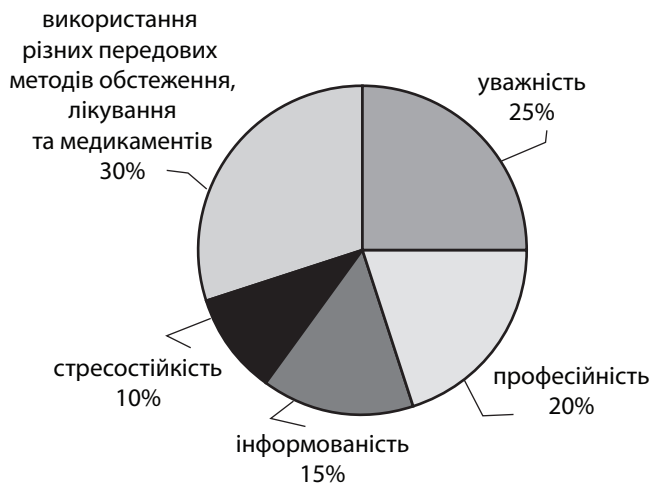

Рис. 2. Ідеальний портрет сучасного лікаря

- ✦ виявленні недоліків у підготовці лікарів;
- ✦ підвищенні відповідальності та виконавчої дисципліни;
- ✦ визначенні напрямків підвищення кваліфікації, професійної підготовки та перепідготовки лікарів;
- ✦ внесенні пропозицій зі звільнення лікарів з посади чи переведення на іншу роботу;
- ✦ поліпшенні морального та психологічного клімату в закладі охорони здоров'я.

Атестація лікарів може бути спрямована на прийняття рішень, пов'язаних зі:

- ✦ зміною компенсаційного пакета;
- ✦ конкретними матеріальними наслідками для лікарів (зміна заробітної плати, системи заохочення (покарання тощо) та ін.);
- ✦ розвитком закладу охорони здоров'я (приведення у відповідність людських ресурсів з планами закладу – інформування лікарів про те, чого чекає від них заклад, розвиток кар'єри, особистий розвиток та ін.);
- ✦ оцінкою поточної діяльності (положення) закладу охорони здоров'я і виявленням наявних проблем.

При цьому в ході атестації лікаря оцінюються досягнення результатів його діяльності, потреба в навчанні та ін.

Алгоритм проведення атестації лікарів, побудований на аналізі літературних джерел, повинен містити вісім етапів [1 – 12]:

Етап 1. Складання річного плану атестації лікарів та його затвердження.

Етап 2. Ознайомлення з планом атестації лікарів.

Етап 3. Розробка програми атестації лікарів.

Етап 4. Ознайомлення лікарів з процедурою проведення атестації.

Етап 5. Розробка відповідної документації для проведення атестації.

Етап 6. Проведення атестації лікарів.

Етап 7. Результати атестації лікарів:

- 7.1. Обробка результатів атестації лікарів.
- 7.2. Аналіз результатів атестації лікарів.
- 7.3. Складання звіту з атестації лікарів.
- 7.4. Оформлення справи про атестацію лікарів.

Етап 8. Розробка коригувальних дій.

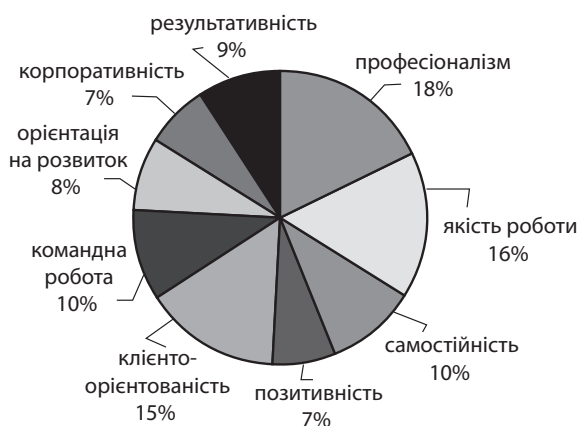
Критерії атестації лікарів можуть бути інтегральними та включати такі характеристики, як ділові та професійні якості, кваліфікацію, стан фізичного та психічного здоров'я, культуру мислення та мови, загальну культуру поведінки тощо.

Типова питома вага ключових компетенцій лікарів, відібрана на підставі анкетування провідних фахівців, повинна містити такі складові (рис. 3):

- ✦ професіоналізм – 18%;
- ✦ якість роботи – 16%;
- ✦ самостійність – 10%;
- ✦ позитивність – 7%;
- ✦ клієнтоорієнтованість – 15%;
- ✦ командна робота – 10%;
- ✦ орієнтація на розвиток – 8%;
- ✦ корпоративність – 7%;
- ✦ результативність – 9%.

} 100%

Програма атестації лікарів закладу охорони здоров'я, на нашу думку, повинна включати такі напрями:

Рис. 3. Гістограма розподілу ключових компетенцій сучасного лікаря

- ✦ *оцінка професійних якостей лікаря* – порівняння фактичного виконання функціональних обов'язків, знань і навичок зі сучасними вимогами;
- ✦ *оцінка ділових якостей лікаря* – оцінка відповідальності, ініціативності, комунікабельності, клієнтоорієнтованості, якості праці, самостійності ухвалення рішень, здібності до саморозвитку та самоосвіти;
- ✦ *оцінка особистісних якостей лікаря* – визначення особистісних рис характеру, комунікабельності, вміння знаходити спільні риси;
- ✦ *оцінка корпоративної культури лікаря* – наявність загальної культури поведінки, культури мови, культури роботи з документами, зовнішній вигляд, охайність, манери, авторитет у колективі, корпоративність, безконфліктність та терпимість;
- ✦ *оцінка розуміння соціальної значущості* – оцінка визнання лікарем значущості праці.

За кожним напрямком атестації лікаря розраховуються комплексні показники, на підставі яких визначається інтегральний показник, що відбиває узагальнений рівень компетенцій лікарів закладу охорони здоров'я.

Комплексні й інтегральні показники компетенції лікарів розраховуються за допомогою таксономічного аналізу. Потім за допомогою шкали Чеддока визначаються відповідні зони оцінки інтегрального показника (табл. 1).

Таблиця 1

Зони якісної оцінки інтегрального показника атестації лікаря

Інтервал	Рівень
0 до 0,1	Дуже низький
0,1 – 0,3	Низький
0,3 – 0,5	Нижче середнього
0,5 – 0,7	Середній
0,7 – 0,9	Високий
0,9 – 1,0	Дуже високий

Результати розрахунку комплексних та інтегральних показників атестації лікарів закладу охорони здоров'я (у зв'язку з конфіденційністю результатів – закладу охорони здоров'я «А») наведено в табл. 2.

Результати проведення атестації лікарів закладу охорони здоров'я «А»

Номер атестованого лікаря	Комплексний показник професійних якостей	Комплексний показник ділових якостей	Комплексний показник особистісних характеристик	Комплексний показник корпоративної культури	Комплексний показник розуміння соціальної значущості	Інтегральний показник
1	0,39748	0,36066	0,32430	0,35643	0,33499	0,2539
2	0,32975	0,32580	0,59805	0,39471	0,35767	0,2983
3	0,32076	0,29319	0,53822	0,37134	0,37243	0,2405
4	0,58817	0,60969	0,93328	0,52193	0,57119	0,8540
5	0,50848	0,33874	0,60039	0,31461	0,29933	0,2758
6	0,35620	0,27082	0,73764	0,27651	0,26812	0,0731
7	0,45043	0,31971	0,92781	0,59021	0,67577	0,6685
8	0,34840	0,33128	0,51583	0,43595	0,38618	0,3563
9	0,77395	0,80438	0,24760	0,35351	0,36488	0,5503
10	0,39928	0,31957	0,69826	0,40305	0,37113	0,3682
11	0,41738	0,33169	0,93797	0,33440	0,36723	0,3351
12	0,32151	0,23343	0,50611	0,37581	0,34645	0,1553
13	0,09021	0,31215	0,12846	0,65395	0,81684	0,2499
14	0,47012	0,33773	0,69188	0,36772	0,30627	0,3339
15	0,24620	0,29877	0,27372	0,44406	0,36171	0,1746
16	0,42189	0,33212	0,89456	0,37533	0,33534	0,3524
17	0,40199	0,31878	0,73461	0,50785	0,43863	0,4927
18	0,42012	0,33485	0,90967	0,47139	0,39913	0,4801
19	0,52057	0,33638	0,95100	0,52999	0,39313	0,5544
20	0,39692	0,32737	0,89576	0,48361	0,40657	0,4727
21	0,25138	0,28042	0,73724	0,43035	0,33096	0,2217

Як видно, дуже низький рівень має один лікар (№ 6), низький рівень – лікарі № 1, 2, 3, 5, 12, 13, 15, 21; рівень нижче середнього – лікарі № 8, 10, 11, 14, 16, 17, 18, 20; середній рівень – лікарі № 7, 9 і 19; високий рівень – лікар № 4.

ВИСНОВКИ

Проведення атестації лікарів дозволяє забезпечити як соціальну спрямованість функціонування закладу охорони здоров'я, так і економічну ефективність його функціонування. Крім того, вона спрямована на прийняття рішень, пов'язаних зі зміною компенсаційного пакета, що має конкретні матеріальні наслідки для лікарів (зміна заробітної плати, системи заохочення тощо), розвитком закладу охорони здоров'я (інформування лікарів про очікувані зміни; розвиток кар'єри; особистий розвиток), а також оцінкою поточної діяльності закладу охорони здоров'я та виявленням наявних проблем. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Армстронг М. Практика управління людськими ресурсами / М. Армстронг. – 10-е изд. – СПб.: Питер, 2010. – 848 с.
2. Атестація робочого місця за умовами праці // Довідник кадровика. – 2009. – № 3.
3. Беженар О. А. Атестація педагогічних кадрів / О. А. Беженар. – К.: Шкільний світ, 2012. – 112 с.

4. Васи́лега Л. Обучение и оценка рабочих по результатам практического внедрения / Л. Васи́лега // Менеджер по персоналу. – 2014. – № 4 (Электронный ресурс). – Режим доступа : <http://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1554>

5. Веснин В. Р. Управление персоналом. Теория и практика : учебник / В. Р. Веснин. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2011. – 688 с.

6. Воронко В. В. Обучение и оценка рабочих по результатам практического внедрения / В. В. Воронко // Здоров'я України. – 2010. – № 11. – С. 77.

7. Йеттер В. Эффективный отбор персонала. Метод структурированного интервью / В. Йеттер. – М.: Гуманитарный центр, 2011. – 358 с.

8. Ермаков Т. Оценка рабочих в крупной компании / Т. Ермаков // Менеджер по персоналу. – 2013. – № 12. – С. 30 – 40.

9. Клочков А. КРІ и мотивация персонала. Полный сборник практических инструментов / А. Клочков. – М.: Эксмо, 2010. – 160 с.

10. Кузнецов В. Энциклопедия работника кадровой службы / В. Кузнецов. – М.: Фактор, 2012. – 544 с.

11. Кучерова С. Оценка и развитие персонала на основе модели компетенций / С. Кучерова, К. Косс // Менеджер по персоналу. – 2009. – № 1. – С. 20 – 26.

12. Михнова Т. Управление персоналом в медицинском центре / Т. Михнова // Менеджер по персоналу. – 2013. – № 8. – С. 12 – 23.

13. Офіційний сайт Міністерства охорони здоров'я України (Електронний ресурс). – Режим доступу : <http://www.moz.gov.ua>

14. Пивень Е. Аттестация – празник професіоналізма! / Е. Пивень, Е. Ламанова // Менеджер по персоналу. – 2009. – № 3. – С. 46 – 58.

15. Пивень Е. Система підбору персонала по компетенціям / Е. Пивень, Е. Ламанова // Менеджер по персоналу. – 2009. – № 5. – С. 47 – 57.

16. Порядок і етапи атестації персоналу у різних видах економічної діяльності та для різних професійних категорій. Зразки документів // Довідник кадровика». – 2014. – № 3.

17. Скрипник О. Врачі об'єднуються. Для чого? / О. Скрипник // Здоров'я України. – 2013. – № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.zn.ua/HEALTH/vrachi-obedinyayutsya-dlya-chego_.html

18. Черкашина Ю. Закон о професіональному розвитку сотрудників / Ю. Черкашина // Менеджер по персоналу. – 2013. – № 3. – С. 16 – 25.

REFERENCES

Armstrong, M. *Praktika upravleniia chelovecheskimi resursami* [The practice of human resource management]. St. Petersburg: Piter, 2010.

"Atestatsiia robochoho mistsia za umovamy pratsi" [Certification of workplaces on working conditions]. *Dovidnyk kadrovyyka*, no. 3 (2009).

Bezhenar, O. A. *Atestatsiia pedahohichnykh kadriv* [Certification of teachers]. Kyiv: Shkilnyi svit, 2012.

Cherkashina, Yu. "Zakon o professionalnom razvitii sotrudnikov" [Law on the professional development of employees]. *Menedzher po personalu*, no. 3 (2013): 16-25.

Ermakov, T. "Otsenka rabochikh v krupnoy kompanii" [Evaluation of working in a large company]. *Menedzher po personalu*, no. 12 (2013): 30-40.

Klochkov, A. *KPI i motivatsiia personala. Polnyy sbornik prakticheskikh instrumentov* [KPI and motivation. The complete collection of practical tools]. Moscow: Eksmo, 2010.

Kuznetsov, V. *Entsiklopediia rabotnika kadrovoy sluzhby* [Encyclopedia of human resources practitioners]. Moscow: Faktor, 2012.

Kucherova, S., and Koss, K. "Otsenka i razvitie personala na osnove modeli kompetentsiy" [Appraisal and staff development based on competency model]. *Menedzher po personalu*, no. 1 (2009): 20-26.

Mikhnova, T. "Upravlenie personalom v meditsinskom tsentre" [Management staff at the medical center]. *Menedzher po personalu*, no. 8 (2013): 12-23.

Ofitsiyniy sait Ministerstva okhorony zdorov'ia Ukrainy. <http://www.moz.gov.ua>

Piven, E., and Lamanova, E. "Attestatsiia - prazdnik profesionalizma!" [Certification - professional holiday!]. *Menedzher po personalu*, no. 3 (2009): 46-58.

Piven, E., and Lamanova, E. "Sistema podbora personala po kompetentsiiam" [The system of recruiting the staff competency]. *Menedzher po personalu*, no. 5 (2009): 47-57.

"Poriadok i etapy atestatsii personalu u riznykh vydakh ekonomichnoi diialnosti ta dlia riznykh profesiynykh katehorii. Zrazky dokumentiv" [Procedure and steps certification of personnel in various economic activities and for different professional categories. Forms]. *Dovidnyk kadrovyyka*, no. 3 (2014).

Skripnik, O. "Vrachi obyediniautsia. Dlia chogo?" [Doctors combine. For what?]. http://gazeta.zn.ua/HEALTH/vrachi-obedinyayutsya-dlya-chego_.html

Voronko, V. V. "Obuchenie i otsenka rabochikh po rezul'tatam prakticheskogo vnedreniia" [Training and performance evaluation based on the results of practical implementation]. *Zdorov'ia Ukrainy*, no. 11 (2010): 77-.

Vesnin, V. P. *Upravlenie personalom. Teoriia i praktika* [Personnel management. Theory and practice]. Moscow: Velbi; Prospekt, 2011.

Vasilega, L. "Obuchenie i otsenka rabochikh po rezul'tatam prakticheskogo vnedreniia" [Training and performance evaluation based on the results of practical implementation]. <http://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1554>

Yetter, V. *Effektivnyy otbor personala. Metod strukturirovanogo interv'iu* [Effective personnel selection. Structured interview method]. Moscow: Gumanitarnyy tsentr, 2011.

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЛОДІЖНОГО СЕГМЕНТА РИНКУ ПРАЦІ

© 2014 КАСЬМІН Д. С.

УДК 331.52-053.6

Касьмін Д. С. Проблеми функціонування молодіжного сегмента ринку праці

На даний момент в Україні стан ринку праці молоді характеризується низкою проблем, які стримують соціально-економічний розвиток країни, тому актуальним залишаються питання підвищення економічної активності молоді в першу чергу за рахунок зменшення кількісно-якісного дисбалансу між пропозицією та потребою в робочій силі, зменшенням тіньової зайнятості, трудових міграцій молоді тощо. Тому у статті розглянуті проблеми формування молодіжного сегмента ринку праці України, які впливають на недовикористання трудових ресурсів і трудового потенціалу молоді. З метою вирішення даних проблем розроблено модель взаємодії суб'єктів молодіжного ринку праці, що сприяє виявленню внутрішніх суперечностей молодіжного сегмента ринку праці та дає можливість більш предметно вести пошук шляхів удосконалення політики зайнятості молоді. У статті узагальнено можливі соціально-економічні наслідки при умові невирішення проблем молодіжного ринку праці та розроблено шляхи вирішення цих проблем. Запровадження вказаних заходів дозволить підвищити якість робочої сили, що в результаті зменшить молодіжне безробіття за рахунок підвищення попиту на робочу силу та дозволить подолати диспропорції, які існують на молодіжному ринку праці України.

Ключові слова: молодіжний ринок праці, молодіжний сегмент ринку праці, державна молодіжна політика зайнятості, модель функціонування молодіжного сегмента ринку праці.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 14.

Касьмін Денис Сергійович – аспірант, кафедра управління персоналом та економіки праці, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: denka_1988@mail.ru

УДК 331.52-053.6

Касьмин Д. С. Проблемы функционирования молодежного сегмента рынка труда

На данный момент в Украине состояние рынка труда молодежи характеризуется рядом проблем, которые сдерживают социально-экономическое развитие страны, поэтому актуальным остаются вопросы повышения экономической активности молодежи в первую очередь за счет уменьшения количественно-качественного дисбаланса между предложением и потребностью в рабочей силе, уменьшением теневой занятости, трудовых миграций молодежи и т. д. Поэтому в статье рассмотрены проблемы формирования молодежного сегмента рынка труда Украины, влияющие на неиспользование трудовых ресурсов и трудового потенциала молодежи. С целью решения данных проблем разработана модель взаимодействия субъектов молодежного рынка труда, что способствует выявлению внутренних противоречий молодежного сегмента рынка труда и позволяет более предметно вести поиск путей совершенствования политики занятости молодежи. В статье обобщены возможные социально-экономические последствия при условии нерешения проблем молодежного рынка труда и разработаны пути решения этих проблем. Введение указанных мер позволит повысить качество рабочей силы, что в результате уменьшит молодежную безработицу за счет повышения спроса на рабочую силу и позволит преодолеть диспропорции, существующие на молодежном рынке труда Украины.

Ключевые слова: молодежный рынок труда, молодежный сегмент рынка труда, государственная молодежная политика занятости, модель функционирования молодежного сегмента рынка труда.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 14.

Касьмин Денис Сергеевич – аспирант, кафедра управления персоналом и экономики труда, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: denka_1988@mail.ru

UDC 331.52-053.6

Kasmin D. S. Problems of Functioning of the Youth Segment of the Labor Market

Currently in Ukraine the state of youth labor market is characterized by a number of problems that hinder socio-economic development of the country, so the question remains to increase the economic activity of young people in the first place by reducing the quantitative and qualitative imbalance between supply and demand for labor, reduction of shadow employment, labor migration of young people, and so on. Therefore, this article deals with the problems of formation of the youth segment of the labor market of Ukraine, affecting the under-utilization of human resources and employment potential of the youth. In order to solve these problems, the model of interaction among the youth labor market that facilitates the identification of the internal contradictions of the youth segment of the labor market and allows more specifically to find ways of improving the policies on youth employment. This paper summarizes the potential socio-economic impacts, provides the outstanding problems of the youth labor market and developed solutions to these problems. The introduction of these measures will improve the quality of the workforce, as a result reduce youth unemployment by increasing the demand for labor and help overcome imbalances that exist in the youth labor market in Ukraine.

Key words: youth labor market, the youth segment of the labor market, the state youth employment policy, functioning model of the youth segment of the labor market.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 14.

Kasmin Denys S. – Postgraduate Student, Department of Personnel Management and Labour Economics, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: denka_1988@mail.ru

На сьогодні ринок праці України характеризується певними протиріччями, що пов'язано з високим процентом безробіття та дефіцитом висококваліфікованої робочої сили. Саме тому для забезпечення високого темпу зростання економіки країни необхідно покращувати якість трудових ресурсів. Молодь, що є значним трудовим потенціалом України, здатна забезпечити прогресивний розвиток економіки країни, але це можливо тільки за умови підтримки з боку держави. Сьогодні в багатьох розвинутих

країнах розробляється політика, яка встановлює та регулює особливі правила входження та перебування молоді на ринку праці. Упродовж останніх років Україна зробила великий крок на шляху реалізації нової державної молодіжної політики. Для правового забезпечення реалізації державної молодіжної політики зайнятості проведено значну роботу щодо створення законодавчо-нормативної бази. Але, на жаль, нормативне регулювання молодіжного сегмента ринку праці України залишається недосконалим, адже не за-

вжди відповідає потребам сучасного життя, а саме: є надто складним і несистематизованим, нерозглянуто значну кількість питань правового, соціального, економічного характеру, що виникають при формуванні та функціонуванні механізму молодіжного ринку праці. Усе це зумовлює нагальну потребу в дослідженні сучасного механізму регулювання функціонування молодіжного ринку праці та розробки рекомендацій щодо основних напрямків його вдосконалення.

Проблеми молодіжного ринку праці неодноразово ставали предметом вивчення для багатьох вчених. Серед вітчизняних науковців великий вклад у дослідження молодіжного ринку праці зробили Ю. Коновалов, який надає увагу розбалансованості молодіжного сегмента ринку праці [1]; Ю. Машика та Е. Поліщук вивчають сучасні тенденції підготовки та забезпечення молодих спеціалістів вищою освітою [2 – 4]; А. Сорочайкин – вплив розвитку виробництва на структурні зміни вищої освіти та стан регіонального ринку праці [5, с. 165]; Е. Шишкина, В. Аветисян досліджують маркетингові дослідження ринку освітніх послуг [5, с. 188]; Е. Лібанова розглядає формування молодіжного ринку праці [6], І. Тарасюк і Н. Скрипник у своїх роботах аналізують перспективи розвитку молодіжного ринку праці [7; 8]; Д. Бондарева, І. Сорочайкин аналізують міжнародний аспект управління зайнятості молоді [9].

Але, незважаючи на це, проблеми ринку праці молоді комплексно ще невивчені, дослідження вчених переважно спрямовані на розгляд окремих груп молоді та окремих конкретних задач.

Тому метою даної статті є аналіз сучасної ситуації на молодіжному ринку праці відносно проблем зайнятості за допомогою вивчення взаємодії його суб'єктів для виявлення внутрішніх суперечностей і шляхів вирішення проблеми збалансованості ринку праці молоді.

Для досягнення поставленої мети було вирішено такі завдання:

- ✦ визначити проблеми, які пов'язані з дисбалансом на ринку праці молоді;
- ✦ розробити модель взаємодії суб'єктів ринку праці молоді з метою виявлення проблем, які впливають на невикористання трудового потенціалу молоді, що в результаті спричиняє дисбаланс між попитом і пропозицією на молодіжному сегменті ринку праці;
- ✦ виявити внутрішні суперечності молодіжного сегмента ринку праці з метою виявлення шляхів їх вирішення.

Молодь, як одна зі складових інноваційного потенціалу суспільства, є однією з найбільш уразливих груп на ринку праці України, що обумовлено віковими, соціально-психологічними та професійними особливостями.

Сутність проблем ринку праці молоді в першу чергу пов'язані з дисбалансом:

- ✦ між потребами держави та бажаннями молодих спеціалістів;
- ✦ якісних вимог до молодих спеціалістів з боку держави та можливостей молоді.

Таким чином, структура робочих місць не відповідає структурі підготовки кадрів, оскільки на підприємствах питання створення робочих місць вирішується безпосередньо власником, а у сфері підготовки кадрів збільшується кількість тих напрямків і спеціальностей, яким відають перевагу студенти та батьки.

Отже, підготовка молоді навчальними закладами здійснюється без урахування кон'юнктури ринку праці. Даний процес посилюється ще й тим, що залишаються неузгодженими рівень підготовки молоді та робочі місця (не визначені робочі місця для спеціаліста, бакалавра, магістра). У даний момент рівень освіти населення значно виріс (збільшилась кількість людей, які отримали вищу освіту, захистили кандидатські, докторські дисертації), а роботодавцям навпаки потрібні робітники, які здобули професійно-технічну освіту. Така ситуація зумовлена й тим, що молодь, яка отримала фахову підготовку, не бажає працювати на безперспективних робочих місцях та отримувати низьку заробітну плату.

Тобто відбувається втрата в молодіжному сегменті ринку праці регулюючої ролі держави. Вищі навчальні заклади повинні самі вирішувати проблему самозабезпечення, що призводить до перекосів в системі підготовки кадрів і, як наслідок, – до невідповідності потребам ринку праці. У результаті – оскільки вища освіта не займається прогнозуванням попиту на своїх випускників, загострюється проблема незайнятості випускників вищих навчальних закладів.

Така ситуація склалася тому, що молодіжний ринок праці як єдина комплексна система розглянута достатньо фрагментарно.

Для вирішення даного питання держава має певні важелі, в основі яких лежить законодавство у сфері соціально-трудова відносин. Я. Панас вважає, що для вирішення таких питань необхідні значні зміни в діючому законодавстві [10]. Отже, на держаному рівні необхідно розробити та провести жорстку політику, яка буде спрямована на поліпшення структури виробництва, а також буде відповідати структурі підготовки молодих спеціалістів.

На даний момент не розроблено модель взаємодії суб'єктів ринку праці молоді, що не дає можливості ефективно проаналізувати процеси, які відбуваються на ринку праці та спричиняє невикористання трудового потенціалу молоді. Тому для вирішення даного питання узагальнено модель функціонування молодіжного сегмента ринку праці в Україні (рис. 1), що включає схему формування ринку праці в регіоні та розширює її.

Дана модель формування молодіжного сегмента ринку праці встановлює зв'язки між різними категоріями робочої сили молоді та робочими місцями, що виділені для неї.

Робоча сила молоді розглядається, як дві категорії спеціалістів: ті, що вперше працевлаштовуються та мають пільги першого працевлаштування, та ті, що втратили такі пільги. Відповідно до Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» під першим робочим місцем розуміють «місце роботи молодих громадян після закінчення будь-якого навчального закладу або припинення навчання в ньому, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також звільнення зі строкової військової служби або альтернативної (невійськової) служби» [12]. Згідно з даним Законом, молоді, яка вперше працевлаштовується, надається право на дворічний строк першого робочого місця. До складу другої групи входить вся молодь, яка таким правом користуватись не може, тому їй необхідно конкурувати з робочою силою старших вікових поколінь на загальному ринку праці, тоді як для першого працевлаштування молоді виділяються спеціальні робочі місця.

За допомогою розробленої моделі виявлено внутрішні суперечності молодіжного сегмента ринку праці, які полягають у неможливості:

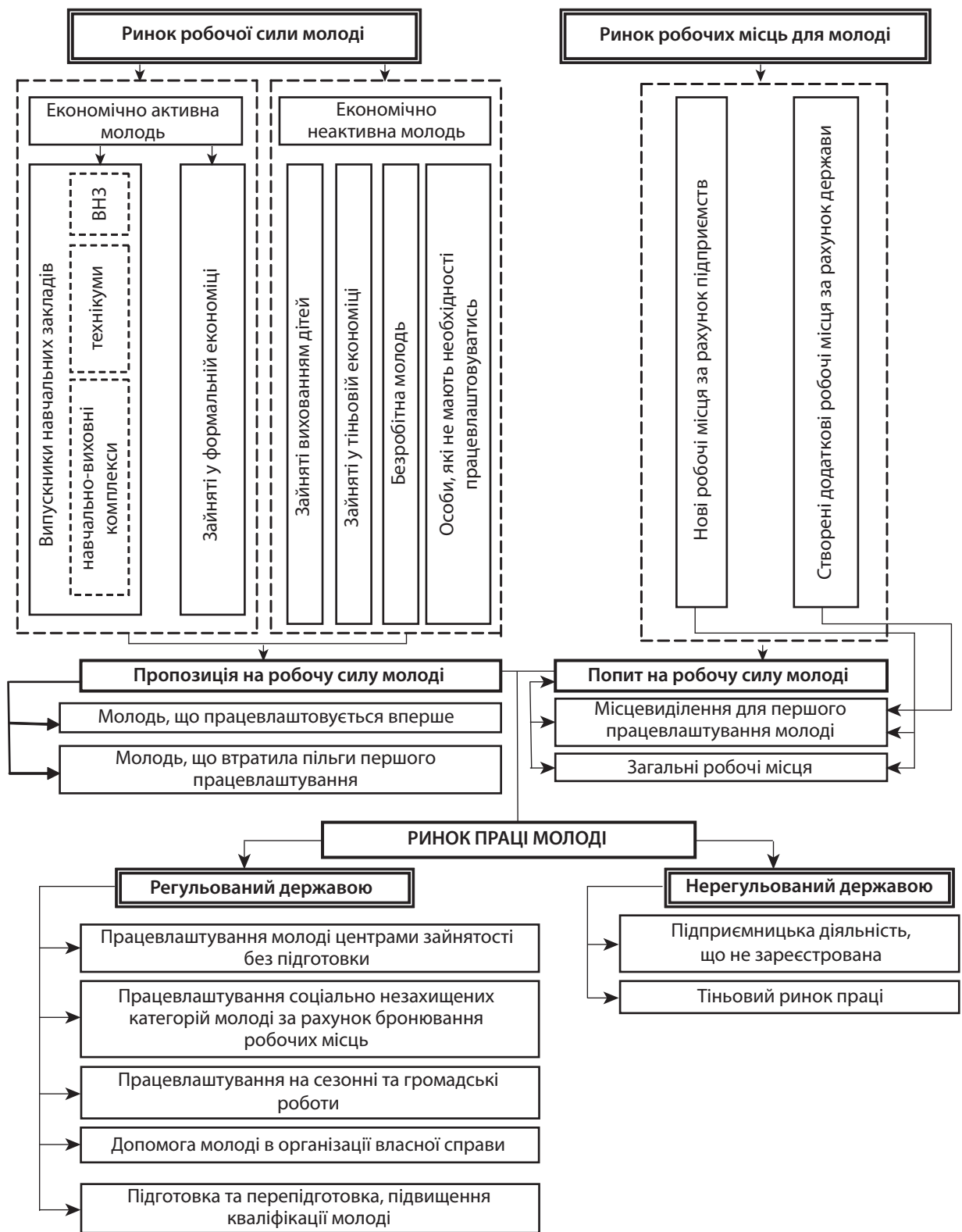

Рис. 1. Модель функціонування молодіжного сегмента ринку праці в Україні

Джерело: узагальнено та доповнено на основі [11 – 14].

- ✦ збалансування попиту і пропозиції робочих місць для першого працевлаштування;
- ✦ об'єктивно претендувати на робочі місця, що потребують високої кваліфікації, значній частці молоді;
- ✦ конкурувати молоді з представниками робочої сили старших вікових поколінь;
- ✦ сформувати з молоді висококваліфіковану робочу силу;
- ✦ розпочати власну справу переважній більшості молоді.

Дана модель також допомагає виявити, що в сучасних умовах значна частка молоді виштовхується з офіційної економіки в тіньову та допомагає виявити цільові на-

прямки впливу на ринкові відносини для покращення показників зайнятості.

При регулюванні молодіжного ринку праці необхідно враховувати соціально-економічні наслідки, а саме:

- ✦ зростання безробіття (що пов'язано не тільки з недостатньою чисельністю робочих місць, а також з нераціональною системою підготовки та використання робочої сили молоді) та як результат – зниження рівня життя;
- ✦ поширення пасивних (утриманство), нерегламентованих (тіньова зайнятість, яка спричинена в першу чергу офіційним оформленням з низьким рівнем заробітної плати та в результаті – падіння престижної легальної зайнятості) та деструктивних (кримінал) моделей поведінки;
- ✦ поширення зовнішніх трудових міграцій, що впливає на загальний обсяг пропозиції молодіжної робочої сили, якісний і професійний склад (особливо гострою є проблема еміграції висококваліфікованої робочої сили);

- ✦ зміна соціальної спрямованості молоді, а саме: зменшення мотивації до праці та в результаті – зміна структури ціннісних орієнтацій молоді.

Актуальність вирішення даних проблем обумовлює визначення напрямів їх подолання (табл. 1).

Отже, формування комплексного застосування вказаних пропозицій, які сприятимуть працевлаштуванню молоді на ринку праці, можливе лише за умови своєчасного коригування загальнодержавної політики працевлаштування, яка повинна відповідати вимогам ринкової економіки, орієнтуватися на забезпечення реалізації прав громадян і створювати підґрунтя для соціально-економічного зростання країни [10].

ВИСНОВКИ

На даний момент актуальною проблемою є трансформація соціально-демографічних процесів, що призводить до зміни кількісних та якісних характеристик трудового потенціалу держави, у тому числі й молодіжного. Процес залучення молоді має низку проблем і перепон, що

Таблиця 1

Шляхи вирішення проблем молодіжного ринку праці

Проблема МРП	Шляхи вирішення
Зростання безробіття та зниження рівня життя, поширення пасивних, нерегламентованих і деструктивних моделей поведінки	Стимулювання створення нових робочих місць і відкриття нових фірм на проблемних територіях за допомогою пільгових кредитів і податкових пільг, проведення тренінгів з питань ведення бізнесу у молодіжних центрах зайнятості з подальшим сприянням у пошуку клієнтів та організацією збуту
	Виділення субсидій на дослідження і розробки, надання молоді доступу до нових технологій
	Оперативне забезпечення державних органів управління достовірною та повною інформацією про обсяги додаткової потреби (як поточної, так і перспективної) у працівниках за професійно-кваліфікаційним складом
	Виплати одноразової допомоги з безробіття для організації підприємницької діяльності; створення роботодавцями додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних, у першу чергу випускників навчальних закладів і жінок
	Бронювання на підприємствах, в установах та організаціях, незалежно від форми власності з чисельністю понад 20 осіб, до 5% загальної кількості робочих місць за робітничими професіями для молоді, яка закінчила загальноосвітні, професійно-технічні навчальні заклади, звільнилася зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби та якій надається перше робоче місце
	Економічне стимулювання роботодавців, які приймають на роботу (або стажування) випускників навчальних закладів
Поширення зовнішніх трудових міграцій	Реалізація державної політики з питань міграції та національної безпеки, спрямованої на активізацію протидії нелегальній міграції
	Інтенсифікація зусиль щодо підписання угод про працевлаштування з країнами – реципієнтами української робочої сили
	Запровадження спеціальних посад у дипломатичних і консульських представництвах за кордоном у країнах призначення мігрантів, розробка програми стимулювання самозайнятості та мікропідприємництва для осіб, які повертаються після трудової діяльності за кордоном
Зміна соціальної спрямованості молоді	Активізація процесів підтримки ініціатив молоді щодо професійної підготовки і працевлаштування, заохочення її до активного пошуку роботи
	Створення мотиваційної поведінки особистості, завдяки якій молодь була б зацікавлена в регламентованих видах діяльності, відродженню ціннісних орієнтацій до праці, які виступають як основні засоби досягнення різноманітних цілей і, отже, виконують функцію регулятора соціальної поведінки особи
	Стимулювання особистої ініціативи, розвиток підприємництва, малого та середнього бізнесу, що забезпечує створення нових робочих місць
	Вплив за рахунок засобів масової інформації, молодіжні організації мають психологічно готувати молодь до усвідомлення нею тієї ролі, яку вона може й буде відігравати в розвитку своєї країни

пов'язані в першу чергу зі зниженням освітнього і професійного рівня молоді, зниженням якості молодіжних трудових ресурсів і, як наслідок, – збільшенням масштабів безробіття на ринку праці молоді.

Тому з метою збалансування ринку праці молоді запропоновано модель, яка дозволяє визначити суб'єкти молодіжного ринку праці та конкретизувати потоки робочої сили у сфері молодіжної зайнятості, що дає змогу більш предметно вести пошук шляхів удосконалення політики зайнятості молоді. А саме: дозволить молоді отримати зайнятість, яка забезпечить найбільш повне використання трудового потенціалу молодих спеціалістів, високу продуктивність праці, а також високий рівень задоволеності від трудового процесу безпосередньо молодого робітника.

У процесі аналізу ринку праці молоді виявлено наслідки проблеми молодіжного ринку праці та запропоновано можливі шляхи їх вирішення з метою активізації потенціалу молоді, розвитку підприємницьких молодіжних ініціатив, сприяння трудовій реалізації потенціалу молоді. Одним із пріоритетних напрямів вирішення проблем ринку праці молоді є підвищення рівня ефективності зовнішнього регулювання молодіжного ринку праці на державному рівні завдяки внесенню змін до трудового законодавства з урахуванням міжнародних стандартів та ефективної децентралізації повноважень центральних, регіональних та місцевих органів влади у сфері регулювання ринку праці. З метою збалансування попиту та пропозиції на робочу силу пропонується формувати держзамовлення на підготовку нових спеціалістів, популяризувати пріоритетні професії серед молоді.

Підсумовуючи сказане, можна відзначити, що на молодіжному ринку праці України актуальними є проблеми, які в першу чергу витікають з практичної відсутності законодавчих регуляторів, що в результаті породжує диспропорції ринку попиту і пропозиції та професійну неадекватність потребам ринку праці молоді тощо.

Тому з метою вирішення проблем збалансованості молодіжного ринку праці необхідно в першу чергу адаптувати існуючу законодавчу базу з розробкою більш дієвих змін на базі особливостей функціонування молодіжного ринку праці; більш активне залучати політиків і науковців до участі в роботі молодіжних центрів праці; підвищити якісний рівень інформаційно-статистичного ресурсу в контексті оцінювання стану ринку праці молоді; розробити моделі стимулювання зацікавленості з боку політиків і підприємницьких структур у співпраці з молодіжним сегментом ринку праці в Україні. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Коновалов Ю. В. Проблеми ринку праці в Україні / Ю. В. Коновалов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nspp-dnepr.at.ua/news/problemi_rinku_praci_v_ukrajini/2012-02-20-10
2. Машика Ю. В. Сучасний стан ринку праці України в умовах світової фінансової та економічної кризи / Ю. В. Машика // Економіка, планування та управління в галузях. – 2012. – № 22 (1). – С. 250 – 254.
3. Полищук Е. А. Особенности молодежной занятости на рынке труда / Е. А. Полищук // Экономика Крыма. – 2013. – № 1 (42). – С. 66 – 70.
4. Полищук Е. А. Специфические черты рынка труда молодежи Автономной Республики Крым / Е. А. Полищук // Ві-

сник Криворізького економічного інституту КНУ. – 2013. – № 1. – С. 59 – 62.

5. Экономика и управление в XXI веке. Т. 13. Управление персоналом и рынок труда : кол. монография / Л. В. Иваненко, О. В. Маркова, А. Н. Сорочайкин [и др.] ; под общ. ред. А. Н. Сорочайкина. – Самара : «Самарский университет», 2013. – 212 с.

6. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / За ред. Е. М. Лібанової. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 248 с.

7. Тарасюк І. В. Працевлаштування молоді на ринку праці: проблеми та перспективи / І. В. Тарасюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wceo.ru/portal/soc_gum/Znphktei/2011_1/statti/tarasyuk/tarasyuk.htm

8. Скрипник Н. Є. Умови та перспективи розвитку ринку праці молоді в Україні / Н. Є. Скрипник, А. В. Майковська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201043/27-34.pdf>

9. Бондарева Д. А. Мировой рынок труда / Д. А. Бондарева, И. А. Сорочайкин // Основы экономики, управления и права. – 2012. – № 2 (2). – С. 92 – 98.

10. Панас Я. В. Аналіз стану та причин молодіжного безробіття в Україні / Я. В. Панас, Н. І. Марців // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2013. – № 769. – С. 386 – 392 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPM_2013_769_57.pdf

11. Закон Украины «Про зайнятість населення» від 17.04.2014 № 1221-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

12. Закон Украины «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 16.10.2012 № 5462-VI із змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>

13. Сторощук М. І. Ринок праці в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / М. І. Сторощук, Е. М. Ковальська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/13_NPN_2010/Economics/65647.doc.htm

14. Шимченко Л. А. Ринок праці в Україні: проблеми та складнощі реформування / Л. А. Шимченко // Економічний вісник університету : зб. наук. пр. учених та аспірантів. – Вип. 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_1/Shimchenko.pdf

REFERENCES

Bondareva, D. A., and Sorochaykin, I. A. "Mirovoy rynek truda" [Global labor market]. *Osnovy ekonomiki, upravleniia i prava*, no. 2 (2) (2012): 92-98.

Ivanenko, L. V., Markova, O. V., and Sorochaykin, A. N. *Ekonomika i upravlenie v XXI veke. Upravlenie personalom i rynek truda* [Economics and Management in the XXI century. Personnel management and the labor market]. Samara: Samarskiy universitet, 2013.

Kononov, Yu. V. "Problemy rynku pratsi v Ukraini" [The problems of the labor market in Ukraine]. http://nspp-dnepr.at.ua/news/problemi_rinku_praci_v_ukrajini/2012-02-20-10

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>

Molod ta molodizhna polityka v Ukraini: sotsialno-demografichni aspekty [Youth and youth policy in Ukraine: social and demographic aspects]. Kyiv: Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy, 2010.

Mashyha, Yu. V. "Suchasnyi stan rynku pratsi Ukrainy v umovakh svitovoi finansovoi ta ekonomichnoi kryzy" [The current state of the labor market in Ukraine during the global financial and eco-

conomic crisis]. *Ekonomika, planuvannia ta upravlinnia v haluziakh*, no. 22 (1) (2012): 250-254.

Polishchuk, E. A. "Osobennosti molodezhnoy zaniatosti na rynke truda" [Features of youth employment in the labor market]. *Ekonomika Kryma*, no. 1 (42) (2013): 66-70.

Panas, Ya. V., and Martsiv, N. I. "Analiz stanu ta prychnyn molodizhnogo bezrobittia v Ukraini" [Analysis of the causes of youth unemployment and in Ukraine]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPM_2013_769_57.pdf

Polishchuk, E. A. "Spetsyficheskie cherty rynku truda molo-dezhy Avtonomnoi Respubliki Krym" [Specific features of the youth labor market of the Autonomous Republic of Crimea]. *Visnyk Kryvorizkoho ekonomichnoho instytutu KNU*, no. 1 (2013): 59-62.

Skrypnyk, N. I.E., and Maikovska, A. V. "Umovy ta perspektyvy rozvytku rynku pratsi molodi v Ukraini" [Terms and labor market

prospects of young people in Ukraine]. <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201043/27-34.pdf>

Storoshchuk, M. I., and Kovalska, E. M. "Rynok pratsi v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku" [The labor market in Ukraine: current state and prospects]. http://www.rusnauka.com/13_NPN_2010/Economics/65647.doc.htm

Shymchenko, L. A. "Rynok pratsi v Ukraini: problemy ta skladnoshchi reformuvannia" [The labor market in Ukraine: problems and challenges of reform]. http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_1/Shimchenko.pdf

Tarasiuk, I. V. "Pratsevlashtuvannia molodi na rynku pratsi: problemy ta perspektyvy" [Youth employment in the labor market: problems and prospects]. http://www.wceo.ru/portal/soc_gum/Znphktei/2011_1/statti/tarasyuk/tarasyuk.htm

УДК 640.41

ГОТЕЛЬНІ МЕРЕЖІ: ЕВОЛЮЦІЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ

© 2014 БУРАК Т. В.

УДК 640.41

Бурак Т. В. Готельні мережі: еволюція та становлення

Глобалізація у сфері гостинності стає звичним явищем для світового ринку. Одним із ключових моментів є поява готельних мереж, оскільки, як показує практика, саме вони дозволяють просувати на світовий туристичний ринок високі стандарти обслуговування. У статті уточнено визначення дефініції «готельна мережа»; запропоновано поетапність створення готельних мереж на світовому ринку послуг. Розкрито еволюцію становлення національних готельних мереж і проведено аналіз розвитку міжнародних мереж в Україні. У подальшому є необхідним детальне дослідження входження міжнародних готельних операторів на національний ринок готельних послуг та аналіз ефективності діяльності готельних мереж за різними організаційно-правовими формами.

Ключові слова: готельна мережа, готельний бізнес, контрактне управління, франчайзинг.

Рис.: 2. **Бібл.:** 16.

Бурак Тетяна Вікторівна – здобувач, кафедра готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: tat2311@ukr.net

УДК 640.41

Бурак Т. В. Гостиничные сети: эволюция и становление

Глобализация в сфере гостеприимства становится привычным явлением для мирового рынка. Одним из ключевых моментов является возникновение гостиничных сетей, потому что, как показывает практика, именно они позволяют продвигать на мировой туристический рынок высокие стандарты обслуживания. В статье детализировано определение дефиниции «гостиничная сеть»; предложена поэтапность создания гостиничных сетей на мировом рынке услуг. Раскрыта эволюция становления национальных гостиничных сетей и проведен анализ развития международных сетей в Украине. В дальнейшем необходимо детальное исследование входжения международных гостиничных операторов на национальный рынок гостиничных услуг и анализ эффективности деятельности гостиничных сетей по разным организационно-правовым формам.

Ключевые слова: гостиничный бизнес, гостиничная сеть, контрактное управление, франчайзинг.

Рис.: 2. **Библ.:** 16.

Бурак Татьяна Викторовна – соискатель, кафедра гостинично-ресторанного и туристического бизнеса, Киевский национальный торговельно-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: tat2311@ukr.net

UDC 640.41

Burak T. V. Hotel Chain: Evolution and Formation

Globalization in the hospitality industry is becoming commonplace for the world market. One of the key things is the appearance of hotel chains, because, in practice, they allow you to promote the global tourism market high standards of service. The article detailed the definition of what a "hotel chain" is; phases of hotel chains creation in the world market were shown. The evolution of formation of national hotel chains and the analysis of the development of international networks in Ukraine were revealed. In the future, it is necessary to study in detail the entry of international hotel operators on the national market of hotel services and the analysis of the efficiency of the hotel chains for various organizational and legal forms.

Key words: Hospitality, a hotel chain, contract management, franchising.

Рис.: 2. **Bibl.:** 16.

Burak Tetiana V. – Applicant, Department of hotel and restaurant and tourism businesses, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: tat2311@ukr.net

Глобалізація у сфері гостинності стає звичним явищем для світового ринку. Одним із ключових моментів є поява готельних мереж, оскільки, як показує практика, саме вони дозволяють просувати на світовий туристичний ринок високі стандарти обслуговування. Об'єднання підприємств готельного господарства в мережі характеризується міцним співробітництвом і

взаємозв'язками між кінцевими споживачами послуг, постачальниками та посередниками, що створює основу для стійкої конкурентної переваги на ринку готельних послуг. Розвиток готельних мереж, як стійкої економічної системи, пройшов в своєму становленні низку періодів, які і впливають на його подальший розвиток і на розвиток готельного бізнесу загалом.

conomic crisis]. *Ekonomika, planuvannia ta upravlinnia v haluziakh*, no. 22 (1) (2012): 250-254.

Polishchuk, E. A. "Osobennosti molodezhnoy zaniatosti na rynke truda" [Features of youth employment in the labor market]. *Ekonomika Kryma*, no. 1 (42) (2013): 66-70.

Panas, Ya. V., and Martsiv, N. I. "Analiz stanu ta prychnyn molodizhnogo bezrobittia v Ukraini" [Analysis of the causes of youth unemployment and in Ukraine]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPM_2013_769_57.pdf

Polishchuk, E. A. "Spetsyficheskie cherty rynku truda molo-dezhy Avtonomnoi Respubliki Krym" [Specific features of the youth labor market of the Autonomous Republic of Crimea]. *Visnyk Kryvorizkoho ekonomichnoho instytutu KNU*, no. 1 (2013): 59-62.

Skrypnyk, N. I.E., and Maikovska, A. V. "Umovy ta perspektyvy rozvytku rynku pratsi molodi v Ukraini" [Terms and labor market

prospects of young people in Ukraine]. <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201043/27-34.pdf>

Storoshchuk, M. I., and Kovalska, E. M. "Rynok pratsi v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku" [The labor market in Ukraine: current state and prospects]. http://www.rusnauka.com/13_NPN_2010/Economics/65647.doc.htm

Shymchenko, L. A. "Rynok pratsi v Ukraini: problemy ta skladnoshchi reformuvannia" [The labor market in Ukraine: problems and challenges of reform]. http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_1/Shimchenko.pdf

Tarasiuk, I. V. "Pratsevlashtuvannia molodi na rynku pratsi: problemy ta perspektyvy" [Youth employment in the labor market: problems and prospects]. http://www.wceo.ru/portal/soc_gum/Znphktei/2011_1/statti/tarasyuk/tarasyuk.htm

УДК 640.41

ГОТЕЛЬНІ МЕРЕЖІ: ЕВОЛЮЦІЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ

© 2014 БУРАК Т. В.

УДК 640.41

Бурак Т. В. Готельні мережі: еволюція та становлення

Глобалізація у сфері гостинності стає звичним явищем для світового ринку. Одним із ключових моментів є поява готельних мереж, оскільки, як показує практика, саме вони дозволяють просувати на світовий туристичний ринок високі стандарти обслуговування. У статті уточнено визначення дефініції «готельна мережа»; запропоновано поетапність створення готельних мереж на світовому ринку послуг. Розкрито еволюцію становлення національних готельних мереж і проведено аналіз розвитку міжнародних мереж в Україні. У подальшому є необхідним детальне дослідження входження міжнародних готельних операторів на національний ринок готельних послуг та аналіз ефективності діяльності готельних мереж за різними організаційно-правовими формами.

Ключові слова: готельна мережа, готельний бізнес, контрактне управління, франчайзинг.

Рис.: 2. **Бібл.:** 16.

Бурак Тетяна Вікторівна – здобувач, кафедра готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: tat2311@ukr.net

УДК 640.41

Бурак Т. В. Гостиничные сети: эволюция и становление

Глобализация в сфере гостеприимства становится привычным явлением для мирового рынка. Одним из ключевых моментов является возникновение гостиничных сетей, потому что, как показывает практика, именно они позволяют продвигать на мировой туристический рынок высокие стандарты обслуживания. В статье детализировано определение дефиниции «гостиничная сеть»; предложена поэтапность создания гостиничных сетей на мировом рынке услуг. Раскрыта эволюция становления национальных гостиничных сетей и проведен анализ развития международных сетей в Украине. В дальнейшем необходимо детальное исследование входжения международных гостиничных операторов на национальный рынок гостиничных услуг и анализ эффективности деятельности гостиничных сетей по разным организационно-правовым формам.

Ключевые слова: гостиничный бизнес, гостиничная сеть, контрактное управление, франчайзинг.

Рис.: 2. **Библ.:** 16.

Бурак Татьяна Викторовна – соискатель, кафедра гостинично-ресторанного и туристического бизнеса, Киевский национальный торговельно-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: tat2311@ukr.net

UDC 640.41

Burak T. V. Hotel Chain: Evolution and Formation

Globalization in the hospitality industry is becoming commonplace for the world market. One of the key things is the appearance of hotel chains, because, in practice, they allow you to promote the global tourism market high standards of service. The article detailed the definition of what a "hotel chain" is; phases of hotel chains creation in the world market were shown. The evolution of formation of national hotel chains and the analysis of the development of international networks in Ukraine were revealed. In the future, it is necessary to study in detail the entry of international hotel operators on the national market of hotel services and the analysis of the efficiency of the hotel chains for various organizational and legal forms.

Key words: Hospitality, a hotel chain, contract management, franchising.

Рис.: 2. **Bibl.:** 16.

Burak Tetiana V. – Applicant, Department of hotel and restaurant and tourism businesses, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: tat2311@ukr.net

Глобалізація у сфері гостинності стає звичним явищем для світового ринку. Одним із ключових моментів є поява готельних мереж, оскільки, як показує практика, саме вони дозволяють просувати на світовий туристичний ринок високі стандарти обслуговування. Об'єднання підприємств готельного господарства в мережі характеризується міцним співробітництвом і

взаємозв'язками між кінцевими споживачами послуг, постачальниками та посередниками, що створює основу для стійкої конкурентної переваги на ринку готельних послуг. Розвиток готельних мереж, як стійкої економічної системи, пройшов в своєму становленні низку періодів, які і впливають на його подальший розвиток і на розвиток готельного бізнесу загалом.

Створення підприємств готельного господарства та об'єднання їх в готельні мережі під егідою відомих торгових марок є актуальним для сучасного готельного бізнесу як міжнародного так і на території України. Варто зазначити, що вітчизняні та зарубіжні науковці, такі як Аванесова Г., Азар В., Артеменко А., Бондаренко Г., Воронцов Л., Горіна Г. О. [3], Дж. Р. Рузеллі, Кабушкін М., Катькало В. С. [7], Карягін Ю., Кошиль Ю., Лесник А., Мальська М., Маслов В., Мунін Н., Немоляєва М., Браймер Р. А., Смірнова М., Туманов С., Ушаков Д., Філіпповський Є., Фролова А., Адлер Х., Ходорков Л., Шемракова В. Н. [7], Шмарова Л., розглядають теоретичні та практичні засади розвитку готельних мереж. Слід відмітити, що готельні мережі та їх розширення на різних організаційно правових формах не є усталеним явищем на національному готельному ринку та потребує більш детального вивчення.

Метою статті є уточнення визначення дефініції «готельна мережа»; розгляд еволюційного становлення готельної мережі як форми ведення готельного бізнесу; аналіз розвитку готельних мереж в Україні.

Нині поняття «готельна мережа» не є остаточно ustalеним у науковій літературі. Кабушкін М., Катькало В., Шемракова В. і Бондаренко Г. готельну мережу розглядають як групу підприємств, які здійснюють колективний бізнес і знаходяться під безпосереднім контролем керівництва мережі [7]. Г. Горіна, Х. Адлер, Дж. Р. Рузеллі, Р. А. Браймер доповнюють визначення організаційно-правовою формою членів готельної мережі [2, 4]. Аванесова Г., Азар В., Воронцов Л., Маслов В., Немоляєва М. і Туманов С., Ушаков Д., Фролова А., Ходорков Л. схожі в думці, що готельна мережа є групою підприємств готельного господарства, які здійснюють колективний бізнес під відомою торговою маркою, із єдиною концепцією і знаходяться під єдиним керівництвом [1]. Слід відмітити, що вищезазначені автори не вказують на можливі відмінності та види готельних мереж за організаційно-правовою формою. Мальська М. наголошує, що підприємства, які є членами мережі, мають однакові стандарти обслуговування, що гарантує якість послуг одного бренду. Артеменко А., Карягін Ю., Кошиль Ю., Мунін Н. вважають, що готельна мережа – одна із мережевих, франшизних або інших готельних систем, члени якої користуються привілеями, особливо в національній системі бронювання, а Ульянов В. під готельною мережею розуміє підприємства готельного господарства, що пропонують стандартний продукт, незмінність в асортименті послуг, ідентичність готельного продукту [9]. У свою чергу, Філіпповський Є. та Шмарова Л. дане поняття розглядають як підприємства готельного господарства певного класу з ідентичним рівнем послуг [12]. Лесник А. та Смірнова М. відзначають, що головною характеристикою готельної мережі є торгова марка [8].

Із вищенаведеного спостерігається схожість думок усіх авторів, які працювали над даною проблематикою, але жодне з визначень не висвітлює його повною мірою. Отже, на нашу думку, готельна мережа – це об'єднання підприємств готельного господарства з метою територіальної експансії на ринку готельних послуг, підвищення їх конкурентоспроможності за єдиними управлінськими та організаційними стандартами з використанням єдиної торгової марки.

З огляду на це, характерними ознаками мереж є об'єднання підприємств готельного господарства для спільного ведення бізнесу як на національному, так і на міжнародно-

му рівнях. Підприємства готельного господарства можуть знаходитись під управлінням як самого власника мережі, готельного оператора, так і під управлінням компанії, яка спеціалізується в даній сфері.

У своєму розвитку готельні мережі пройшли певні етапи (рис. 1).

Створення готельних мереж як форм організації готельного бізнесу розпочалося в 1920 р. в США і пов'язано з функціонуванням перших національних мереж. Поштовхом до їх появи стали автокемпінги, оскільки більшість жителів США самостійно організовували свої поїздки та перші мотелі, які й були об'єднані в мережі [13].

Це стало фактором для створення в індустрії гостинності інститутів, які б сприяли впровадженню систем класифікації підприємств готельного господарства і стандартизації готельного продукту.

На початку 1930 р. номерний фонд підприємств готельного господарства, які були членами національних готельних мереж, стрімко збільшився, при цьому правовою основою розвитку готельних мереж був контракт на управління. Даний період характеризувався розвитком і розширенням готельних мереж, появою нових форм конкуренції, що привело до попиту на кваліфікованих управлінців.

Інгрем П. підтвердив свою гіпотезу, що при появі професійних управлінців у сфері готельного бізнесу та популяризації навчальних закладів, де готують відповідних фахівців, значно зменшився ризик банкрутства підприємств готельного господарства, що функціонували як члени готельної мережі, при тому, що кількість мереж з часом тільки зростала [14]. Таким чином, в Європі та США формувались різноманітні моделі та підходи до розвитку підприємств готельного господарства та готельного продукту загалом. На території США готелі отримали географічну масштабність, значну перевагу в номерному фонді та демократичність готельних послуг, у той час, коли підприємства готельного господарства на території Європи формувалися, опираючись тільки на якість готельного продукту, що значно зменшило географічну експансію [9].

У 1930-х роках ідея готельного продукту видозмінюється, і, крім послуг проживання, споживачі мали змогу отримати ряд додаткових послуг. Набуває розширення спеціалізація готельного продукту, зростає різноманітність концепцій підприємств готельного господарства. По мірі розвитку готельного господарства відбувається спеціалізація підприємств готельного господарства, розвивається сегментація ринку готельних послуг, створюються нові форми конкуренції.

Збільшення кількості підприємств готельного господарства привело до необхідності стандартизації процесів, які б давали змогу здійснювати трансфер ефективних управлінських рішень. Зміна концепції готельного продукту та гостинності загалом привели до об'єднання в мережі підприємств готельного господарства. Така зміна сприяла реалізації концепції якісного та високостандартного готельного продукту, привела до досягнення економічної доцільності, завдяки зменшенню витрат і збільшенню спеціалізації. Необхідність співпраці для готелів стало вирішенням професійних проблем низького завантаження номерного фонду, оскільки перші готельні мережі співпрацювали на умовах інформування та єдиної служби з оцінки рівня обслуговування в готелях, що входили до мережі. Згодом відбувається розширення масштабів співпраці, які привели

Рис. 1. Етапи створення готельних мереж

до створення загальних систем бронювання, єдиної системи підвищення кваліфікації та навчання персоналу [8]. Відбувається створення брендів готельних мереж, завдяки чому формуються перші бази постійних відвідувачів.

Як наслідок, з розвитком готельних об'єднань та асоціацій як інститутів регулювання діяльності підприємств готельних господарств, які не входили до мережі, відбувається певна формалізація взаємодій у готельних мережах із впровадженням відповідних вимог і стандартів готельних послуг. Даний процес вплинув на формування технічно та технологічно оснащених готельних мереж [5]. Слід зазначити, що на розширення готельних мереж не менш вагомий вплив мала розробка мережевих систем контролю якості, бухгалтерської та управлінської звітності, внутрішнього моніторингу, що дозволяло створювати структуру усіх операцій, доходів і витрат на рівні усїєї мережі.

У 1948 р. Конрадом Хілтоном був підписаний перший контракт на управління готелем «Caribe Hilton» у Сан-Хуане (Пуерто-Ріко), унаслідок чого з'явилася готельна мережа, яка включала в себе дочірні підприємства InterContinental Hotels в Венесуелі, Бразилії, Уругваї, Чилі, Колумбії, Мексиці, на Кубі та в Домініканській Республіці. Дана подія стала поштовхом до створення міжнародних готельних мереж під управлінням готельного оператора.

Концепція міжнародних готельних мереж, яка виникла в 50-х роках ХХ ст. у Північній Америці, набула базового принципу даного процесу – використання іміджу торгової марки для просування готельного продукту на внутріш-

ній та зовнішній ринки. Це передбачає якісно новий рівень у розвитку готельної пропозиції, як будь-якої якісної зміни на базі істотного кількісного зростання. Підприємства готельного господарства перетворилися на різновид активів і об'єкт комерційної нерухомості, що зумовило потребу в професійному управлінні їх об'єднаннями, а не тільки окремими засобами розміщення. На думку В. Азара, у цей період розпочався процес централізації управління готелями на світовому ринку готельних послуг і горизонтальна концентрація капіталу в готельному бізнесі [1].

У цей час з'являються перші готельні мережі, такі як Hilton, Sheraton та Holiday Inn. Кондрат Хілтон, Ернест Гендерсен і Кеммонс Уїлсон були засновниками готельних мереж і першими запропонували інноваційні за тих часів ідеї менеджменту підприємствами готельного господарства. В управлінні готельною мережею Hilton головна увага приділялася приросту доходу через максимальне використання торгових точок, у мережі Sheraton розвивалася стратегія активної та повномасштабної експансії, у готелях мережі Holiday Inn широко набуло застосування стандартизація готельної послуги.

У 1960-х роках готельний бізнес отримав нові можливості для розвитку, оскільки авіакомпанії розпочали активну участь у створенні власних готельних мереж по всьому світу [11]. Авіакомпанія Pan American Airways ще в 1946 р. ввела в експлуатацію готельну мережу InterContinental Hotels з метою забезпечення пасажирів і співробітників якісними послугами розміщення [13]. У 1967 р. американська авіа-

компанія Trans World Airlines придбала 42 готелі Hilton International Hotels, які знаходилися у 28 країнах світу. Таким чином, завдяки авіакомпаніям відбувалася експансія готельних мереж, інвестування та розвиток готельних брендів. У результаті готельні мережі стали глобальними корпораціями. Даний процес служив стимулюючим моментом для готельних мереж локального масштабу, які у відповідь на географічне розширення міжнародних мереж розпочали об'єднуватися в різноманітні асоціації, що дозволяло конкурувати з міжнародними операторами. Дана тенденція була характерною до 1980-х років.

Вагому роль у міжнародній експансії готельних мереж відіграли правові інститути, які регулювали діяльність мереж, що функціонують на основі контрактного управління та франчайзингових відносин.

Франчайзинг, як стратегія розширення готельного бренду, активно розпочала діяти в 1960-х роках і зіграла вагому роль у зміні факторів зовнішнього середовища розвитку міжнародних готельних мереж. З 1965 р. готельна мережа Hilton активно використовувала договір франчайзингу як інструмент розширення географічної локації на території США. У 1970 р. готельна мережа Marriott застосовувала відносини на умовах франчайзингу для розширення свого бренду Marriott Inns.

Контракт на управління готельними мережами набув популярності у 1970-ті рр. у США як стратегічний інструмент інтернаціоналізації бізнесу [10]. Контракт на управління дозволив готельним мережам входити на нові географічні ринки. Після успішного використання контракту на управління на території США дану практику перейняли і країни Європи, Азії та інших регіонів світу. З американськими готельними мережами стали конкурувати європейські.

Дослідження показують, що з часом готельна мережа, як складна організаційна структура, яка знаходиться під управлінням професійного менеджера, стала заміною малим незалежним підприємствам готельного господарства, що зумовлено тим, що мережі мали вагомий переваги.

На вітчизняному готельному ринку готельні мережі розпочали свій розвиток у 2003 р. із національних мереж Premier International, який представлений на ринку готельних послуг трьома торговими марками, до яких входять 19 підприємств готельного господарства, і Reikartz Hotel Group, під егідою якого функціонують 28 підприємств готельного господарства.

Міжнародні готельні оператори увійшли на український ринок готельних послуг у 2005 р. Першими були Rixos, PRYKARPATTYA та готельний оператор Rezidor Hotel Group із готелем Radisson Blu Kyiv, у 2006 р. оператор увів в експлуатацію підприємство готельного господарства в м. Алушта. У 2007 р. на національний ринок готельних послуг увійшов американський готельний оператор Hyatt із готелем Hyatt Regency Kiev.

Оператори IHG і Best Western International увійшли на ринок у 2009 р. із готелями класу люкс InterContinental Kiev і трьохзірковим у м. Севастополь. У 2011 р. французький готельний оператор Ассор представив у столиці готель IBIS, Wyndham Hotel Group уклав договір франчайзингу на торгову марку Ramada та ввів у експлуатацію готель у м. Донецьк, а Starwood Hotel Group відкрив підприємство готельного господарства Four Points by Sheraton у м. Запоріжжя.

2012 р. характеризувався приростом динаміки входження міжнародних готельних операторів на національний ринок готельних послуг (рис. 2), оскільки Wyndham Hotel Group представив готелі у м. Львів та м. Київ, бельгійський оператор Rezidor Hotel Group увів на ринок Radisson Blu Resort у Івано-Франківській області та Park INN by Radisson Donetsk, IHG представив на столичному ринку свою торгову марку Holiday Inn, а також Fairmont Raffles Hotels International із готелем Fairmont Grand Hotel у м. Київ.

У 2013 р. відкрито чергове підприємство готельного господарства Rezidor Hotel Group, який функціонує під торговою маркою Radisson Blu Hotel в м. Київ.

На сучасному етапі становлення міжнародних готельних операторів на ринку готельних послуг України спостерігається стабільна динаміка розширення міжнародних

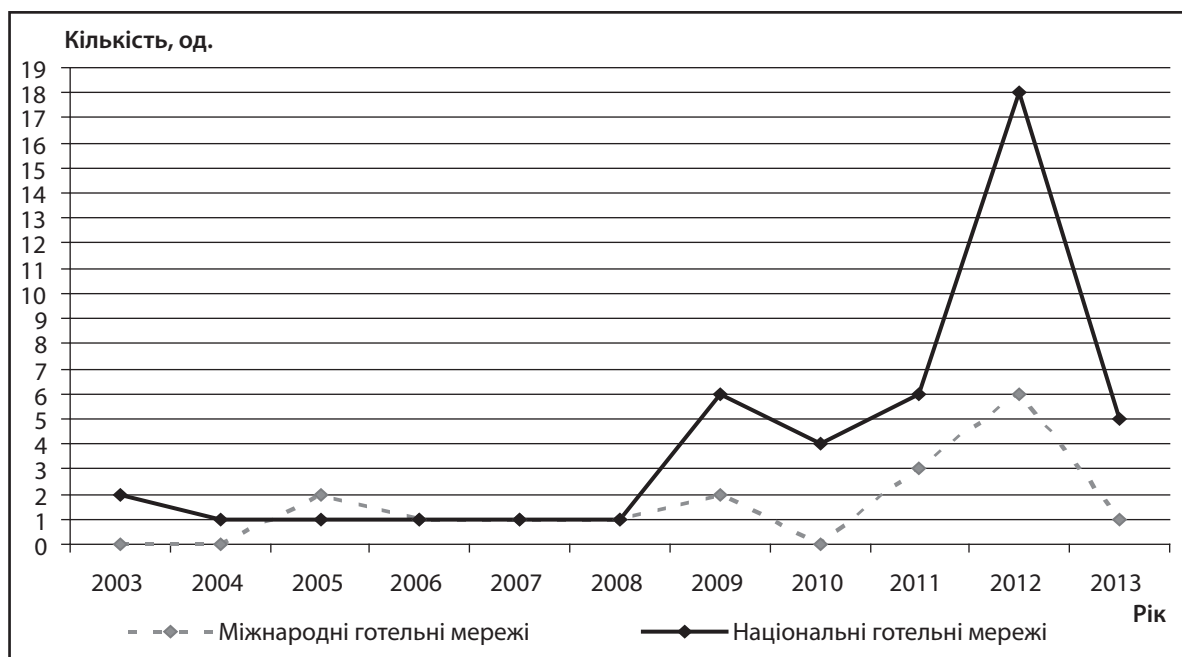

Рис. 2. Динаміка розвитку готельних мереж в Україні за 2003 – 2013 рр. [15, 16]

готельних брендів. Готельні оператори, що увійшли на вітчизняний ринок або ж тільки вважають потенційним, продовжують розглядати його, як перспективу розвитку, географічного розширення своїх торгових марок із подальшим їх розвитком і становленням.

ВИСНОВКИ

Готельні мережі у своєму розвитку знаходяться на етапі встановлення власних стандартів у готельному бізнесі. За останнє століття мережі пройшли етапи розвитку від одиначних підприємств готельного господарства до глобальних корпорацій, які є засновниками готельних стандартів з надання послуг у міжнародному готельному бізнесі. Слід зазначити, що саме готельні мережі є суб'єктами готельного бізнесу, які розпочали використання організаційно-правових форм управління, таких як франчайзинг і контрактне управління, завдяки яким відбувається географічна експансія торгових марок готельних операторів.

У подальшому є необхідним детальне дослідження входження міжнародних готельних операторів на національний ринок готельних послуг і аналіз ефективності діяльності готельних мереж за різними організаційно-правовими формами діяльності. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Азар В.** Гостиничные цепи и франчайзинг / В. Азар // Отель. – 2002. – № 9 (48).
- 2. Горіна Г. О.** Стратегії розвитку міжнародних готельних мереж: теоретичні засади та механізм реалізації / Г.О. Горіна // Торговля і ринок України : темат. зб. наук. пр. – Донецьк : ДонНУ-ЕТ, 2011. – Вип. 31. – Т. 1. – С. 162 – 169.
- 3. Горіна Г. О.** Сутність мережевої організації бізнесу та класифікація мереж / Г. О. Горіна // Економічний простір : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2010. – № 44/2. – С. 238 – 247.
- 4. Горіна Г. О.** Сутність та специфіка мережевої організації міжнародного готельного бізнесу / Г. О. Горіна // Економіка та держава : зб. наук. пр. – К. : КНЕУ, 2011. – № 3. – С. 107 – 109.
- 5. Джанджугазова Е. А.** Маркетинг в индустрии гостеприимства / А. Джанджугазова. – М.: Издательский центр «Академия», 2003.
- 6.** Эффективные подходы к развитию предприятий, отраслей, комплексов : в 3 книгах. Кн. 3. : монография. – Одесса: Куприенко С. В., 2013 – 172 с.
- 7. Катькало В. С.** Сетевые стратегии гостиничного бизнеса / В. С. Катькало, В. Н. Шемракова ; Высшая школа менеджмента СПбГУ. – СПб. : Высшая школа менеджмента, 2008. – 384 с.
- 8. Лесник А. Л.** Максимизация гостиничных продаж / А. Л. Лесник, М. Н. Смирнова. – М. : АС ПЛЮС, 2003. – 103 с.
- 9. Мунін Г. Б.** Франчайзинг у готельно-ресторанному бізнесі : навчальний посібник / Г. Б. Мунін, Ю. О. Карягін, А. С. Артеменко, Ю. В. Кошиль [За заг. Ред. Л. С. Трофименко і О. О. Гаца]. – К. : Кондор, 2008. – 370 с.
- 10. Смагулов Б. К.** История гостиничного сервиса : учебное пособие / Б. К. Смагулов. – Омск : Омский государственный институт сервиса, 2003. – 107 с.
- 11.** Туризм и гостиничное хозяйство : учебное пособие / Общ. ред. Л. П. «МарТ», 2005. – 352 с.
- 12. Филипповский Е. Е.** Экономика и организация гостиничного хозяйства / Е. Е. Филипповский, Л. В. Шмарова. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 176 с.
- 13. Go F. M.** Globalization Strategy in the Hotel Industry / F.M. Go, R. Pine. – London and New York: Routledge, 1995. – 269 p.
- 14. Ingram P. L.** The Rise of Hotel Chains in the United States, 1896 1980 / P. L. Ingram. – New York and London: Garland Publishing, Inc., 1996. – 159 p.
- 15. Ernst & Young** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ey.com/UA/uk/Industries/Real-Estate>
- 16. Knight Frank на Украине** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.knightfrank.com.ua/>

REFERENCES

- Azar, V. "Gostinichnye tsepi i franchayzing" [Hotel chains and franchising]. *Otel*, no. 9 (48) (2002).
- Dzhandzhugazova, E. A. *Marketing v industrii gostepriimstva* [Marketing in the hospitality industry]. Moscow: Akademiia, 2003.
- Effektivnye podkhody k razvitiu predpriiatiy, otrasley, kompleksov* [Effective approaches to the development of enterprises, industries and industrial complexes]. Odessa: KUPRIENKO S. V., 2013.
- "Ernst & Young" <http://www.ey.com/UA/uk/Industries/Real-Estate>.
- Filippovskiy, E. E., and Shmarova, L. V. *Ekonomika i organizatsiya gostinichnogo khoziaystva* [Economics and Organization of the hotel industry]. Moscow: Finansy i statistika, 2006.
- Go, F. M., and Pine, R. *Globalization Strategy in the Hotel Industry*. London; New York: Routledge, 1995.
- Horina, H. O. "Stratehii rozvytku mizhnarodnykh hotelnykh merezh: teoretychni zasady ta mekhanizm realizatsii" [Strategies for the development of international hotel chains: theoretical principles and mechanisms]. *Torhivlia i rynek Ukrainy*, vol. 1, no. 31 (2011): 162-169.
- Horina, H. O. "Sutnist merezhevoi orhanizatsii biznesu ta klasyfikatsiia merezh" [The essence of a network of business organization and classification of networks]. *Ekonomichniy prostir*, no. 44/2 (2010): 238-247.
- Horina, H. O. "Sutnist ta spetsyfika merezhevoi orhanizatsii mizhnarodnoho hotelnoho biznesu" [The essence and specific network of international hotel business]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 3 (2011): 107-109.
- Ingram, P. L. *The Rise of Hotel Chains in the United States*. New York; London: Garland Publishing, Inc., 1996.
- Katkalov, V. S., and Shemrakova, V. N. *Setevye strategii gostinichnogo biznesa* [Network strategy hospitality]. St. Petersburg: Vysshaya shkola menedzhmenta, 2008.
- "Knight Frank na Ukraine" [Knight Frank Ukraine]. <http://www.knightfrank.com.ua/>
- Lesnik, A. L., and Smirnova, M. N. *Maksimizatsiia gostinichnykh prodazh* [Maximization of hotel sales]. Moscow: AS PLYUS, 2003.
- Munin, H. B., Kariahin, Yu. O., and Artemenko, A. S. *Franchayzing u hotelno-restorannomu biznesi* [Franchising in the hotel and restaurant business]. Kyiv: Kondor, 2008.
- Smagulov, B. K. *Istoriia gostinichnogo servisa* [History of hotel service]. Omsk: OGIS, 2003.
- Turizm i gostinichnoe khoziaystvo* [Tourism and Hospitality Management]. Rostov-na-Donu: MarT, 2005.

ЕЛЕКТРОННИЙ БІЗНЕС, ЕЛЕКТРОННА КОМЕРЦІЯ, ІНТЕРНЕТ-ТОРГІВЛЯ: СУТНІСТЬ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОНЯТЬ

© 2014 ЄВТУШЕНКО Д. Д.

УДК 658:004.738.5(477)

Євтушенко Д. Д. Електронний бізнес, електронна комерція, Інтернет-торгівля: сутність та взаємозв'язок понять

Стаття присвячена розробці теоретичної бази функціонування підприємств, що працюють у сфері інформаційних технологій. Метою статті є дослідження наукових понять «електронний бізнес», «електронна комерція», «Інтернет-торгівля» та розробка детального визначення цих економічних явищ. Аналізуючи закордонні та вітчизняні наукові праці, було розглянуто різноманітні наукові підходи щодо впливу інформаційних технологій на світову економіку, а також обґрунтовано актуальність визначення понять, що використовуються у цій сфері господарювання. Запропоновані розширені визначення понять «електронний бізнес», «електронна комерція», «Інтернет-торгівля», за якими електронний бізнес є найширшим поняттям і використовується стосовно всіх взаємовідносин підприємства зі своїми партнерами. Електронна комерція є складовою електронного бізнесу та включає в себе фінансові та торговельні операції, спрямовані на отримання прибутку за допомогою електронних комунікацій і цифрових технологій. Видом електронної комерції є Інтернет-торгівля, суттю якої є купівля-продаж товарів / послуг тільки за допомогою комп'ютерної мережі Інтернет. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є уточнення таких понять, як «електронний правочин», «інформаційна економіка» та їх логічне використання у практичній діяльності. Подальший розвиток наукових праць у цьому напрямку дозволить створити єдину теоретичну базу для функціонування підприємств електронної комерції.

Ключові слова: електронний бізнес, електронна комерція, Інтернет-торгівля, інформаційні технології.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 18.

Євтушенко Дар'я Дмитрівна – аспірантка, кафедра економіки підприємства, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» (вул. Лермонтовська, 27, Харків, 61000, Україна)

E-mail: darison.kh@gmail.com

УДК 658:004.738.5(477)

UDC 658:004.738.5(477)

Євтушенко Д. Д. Электронный бизнес, электронная коммерция,
Интернет-торговля: сущность и взаимосвязь понятий

Ievtushenko D. D. E-business, E-commerce, Internet Commerce:
the Nature and Interrelation of Concepts

Статья посвящена разработке теоретической базы функционирования предприятий, работающих в сфере информационных технологий. Целью статьи является исследование научных понятий «электронный бизнес», «электронная коммерция», «Интернет-торговля» и разработка детального определения этих экономических явлений. Анализируя зарубежные и отечественные научные работы, были рассмотрены различные научные подходы к влиянию информационных технологий на мировую экономику, а также обоснована актуальность определения понятий, используемых в этой сфере хозяйствования. Предложены расширенные определения понятий «электронный бизнес», «электронная коммерция», «Интернет-торговля», согласно которым электронный бизнес является самым широким понятием и используется относительно всех взаимоотношений предприятия со своими партнерами. Электронная коммерция является составляющей электронного бизнеса и включает в себя финансовые и торговые операции, направленные на получение прибыли при помощи электронных коммуникаций и цифровых технологий. Видом электронной коммерции является Интернет-торговля, сутью которой является купля-продажа товаров/услуг только с помощью компьютерной сети Интернет. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении являются уточнение таких понятий, как «электронная сделка», «информационная экономика» и их логическое применение в практической деятельности. Дальнейшее развитие научных трудов в этом направлении позволит создать единую теоретическую базу для функционирования предприятий электронной коммерции.

The article is devoted to develop a theoretical framework for the functioning of enterprises working in the field of information technology. The aim of the article is to study the scientific concepts of "e-business", "e-commerce", "Internet commerce" and the development of a detailed definition of the economic phenomena. Analyzing foreign and domestic research works, we have discussed various scientific approaches to the impact of information technology on the global economy, as well as the urgency of the definitions used in the field of management. The expanded definitions for the "e-business", "e-commerce", "Internet commerce" were suggested, according to which e-business is the broad term and is used in all of the enterprise relationship with their partners. E-commerce is part of e-business, and includes financial and commercial operations aimed at making a profit by means of electronic communications and digital technology. A kind of e-commerce is an Internet commerce, the essence of which is the sale of goods/services only using a computer on the Internet. Prospects for further research in this direction are to clarify concepts such as "electronic transactions", "information economy" and their logical application in practice. Further development of scientific works in this direction will create a unified theoretical basis for the operation of e-commerce enterprises.

Key words: e-business, e-commerce, Internet commerce, information technology.

Pic.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 18.

Ключевые слова: электронный бизнес, электронная коммерция, Интернет-торговля, информационные технологии.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 18.

Євтушенко Дар'я Дмитрівна – аспірантка, кафедра економіки підприємства, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» (вул. Лермонтовська, 27, Харків, 61000, Україна)

E-mail: darison.kh@gmail.com

Ievtushenko Daria D. – Postgraduate Student, Department of Economics Business, Kharkiv University of Humanities (vul. Lermontovska, 27, Kharkiv, 61000, Ukraine)

E-mail: darison.kh@gmail.com

Н а сьогоднішній день економіка України переживає новий етап розвитку – вона стає все більш орієнтованою на інформаційно-комунікаційну сферу господарювання. В умовах глобалізації та постійного розвитку економічних процесів інформація набуває все більшої

цінності і це, насамперед, пов'язано зі стрімким розвитком інформаційних технологій. При цьому Інтернет змінив сам спосіб ведення бізнесу – тепер він є невід'ємною частиною здійснення комерційної діяльності.

Питання про вплив мережі Інтернет на інноваційний розвиток бізнес-процесів і на даний момент вважається відкритим. Так, наприклад, професор Гарвардського університету М. Портер у статті «Стратегія та Інтернет» розглядає Інтернет лише як набір інструментів, що йдуть як доповнення до традиційних засобів конкурентної боротьби. Портер дає таке своє бачення Інтернету та його ролі в бізнесі: «Ми повинні побачити Інтернет тим, що він є: технологія, що відкриває нові можливості – потужний набір інструментів» [1]. Гейтс Б. вважає Інтернет єдиним простором для обміну інформацією, співробітництва і торгівлі [4, с. 6].

Однак у науковій літературі також широко поширена теорія, згідно з якою Інтернет є «ною інфраструктурою економічної діяльності». Цієї точки зору дотримується один із провідних фахівців у галузі електронного підприємства Д. Тепскотт: «Інтернет – це набагато більше, ніж лише нова технічна розробка. Інтернет втілює в собі щось якісно нове – безпрецедентно потужний універсальний засіб масової комунікації» [2, с. 78].

Спостерігається два різні погляди на розвиток інформаційних технологій. Однак слід зазначити, що обидві ці теорії не заперечують того факту, що Інтернет є невід'ємною частиною ведення комерційної діяльності, здатної впливати на світову економіку. На сьогоднішній день засоби автоматизації бізнесу проникли у всі сфери економіки і породили нову галузь господарювання, яка отримала назву «електронний бізнес». Нові інформаційні технології завдяки автоматизації ручних операцій і використання нових форм комунікацій дозволили підприємству обробляти інформацію швидше. За думкою експертів, стрімке зростання використання Інтернету служить хорошою передумовою розвитку електронного бізнесу в Україні, який тільки недавно пережив етап зародження і перемістився на етап зростання [6]. Зараз перед нами стає питання про визначення понять, які застосовуються щодо підприємств, що працюють у сфері інформаційних послуг.

Діяльність підприємства у сфері електронного бізнесу регулюється такими законодавчими актами, як: Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» [8], «Про електронний цифровий підпис» [10], «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [12], «Про телекомунікації» [13], «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки» [11].

Незважаючи на широке коло законодавчих актів, що регулюють діяльність підприємств ринку інформаційних послуг, на думку експертів, сьогоднішнє законодавство в цій сфері має розсіяний, фрагментарний, несистематичний характер [3]. Істотним проривом у питанні щодо врегулювання діяльності підприємств на ринку Інтернет-послуг є прийняття законопроекту № 2306а «Про електронну комерцію», який відправлений на доопрацювання відповідно до побажань учасників ринку електронної комерції. Однією з основних новацій законопроекту є визнання електронного правочину на законодавчому рівні. Незважаючи на те, що прийняття цього закону назрівало вже декілька років, він, на думку фахівців, має суттєві недоліки. Зокрема, він не вирішить досить багатьох проблем, пов'язаних з Інтернет-торгівлею, яка набирає обертів, але є лише різновидом електронної комерції. Зазначений проект дає лише визначення, але не регламентує її з урахуванням наявних особливостей та відмінностей [15].

Метою даної статті є визначення структури електронного бізнесу і розробка понятійного апарату цієї сфери економічної науки. При розгляді даної галузі господарювання будемо виходити з таких понять, як «електронний бізнес», «електронна комерція» та «Інтернет-торгівля».

Питання про співвідношення даних категорій ставилося багатьма авторами, серед яких Тардаскіна Т. М. [16], Пушкар О. І., Грабовський Є. М., Пономаренко Є. В. [14], Трубін О. І. [17], Юдін О. М., Макарова М. В., Лавренюк Р. М. [18].

Аналіз наукових підходів до визначення понять «електронний бізнес», «електронна комерція», «Інтернет-торгівля», наведений в табл. 1, показав, що єдиного визначення даних понять не існує. Насамперед, це пов'язано з тим, що представники різних наукових шкіл розглядають їх під різними кутами зору. Так, Тардаскіна Т. М. вважає, що різниця між цими трьома економічними явищами полягає в типі використання інформаційних технологій. Пушкар О. І., Грабовський Є. Н., Пономаренко Є. В. вважають, що головною метою електронного бізнесу є створення інтегрованого ланцюжка доданої вартості. Трубін О. І. розмежує вищевказані поняття за типом ділової активності. Юдін М. В., Макарова Р. М. і Маєвська А. А. головною ознакою електронного бізнесу вважають мету його використання, а саме: для перетворення внутрішніх і зовнішніх зв'язків підприємства. Поняття Інтернет-торгівлі вищевказані науковці не використовують, а головною ознакою електронної комерції вважають використання інформаційних технологій. Законопроект № 2306а не дає визначення поняттю «електронний бізнес», але дає чітке розуміння того, що Інтернет-торгівля є видом електронної комерції та обмежується реалізацією товарів і послуг, у той час, як електронна комерція включає в себе весь спектр дій підприємства, спрямований на отримання прибутку.

Завдяки аналізу наукових підходів до визначення розглянутих дефініцій, які наведені в табл. 1, можна зробити висновок, що єдиного визначення цих економічних явищ не існує. Ученими не був сформований єдиний погляд на ці явища, і різні наукові школи розглядають його під різними кутами бачення. Виходячи з нагальної потреби сучасної науки в єдиному розумінні сфери понять електронного бізнесу пропонується сформулювати єдиний понятійний апарат цієї сфери економіки. На рис. 1 надано схему співвідношення таких понять, як «електронний бізнес», «електронна комерція», «Інтернет-торгівля».

Як видно на рис. 1, найширшим терміном є електронний бізнес. Він охоплює не лише операції з купівлі-продажу, але й інші взаємодії з партнерами, постачальниками, клієнтами, такі як: електронний маркетинг, електронне навчання, електронні банки та ін.

На основі аналізу розглянутих категорій пропонується визначити *електронний бізнес* як вид підприємства, який здійснюється на основі інформаційних технологій для перетворення зв'язків підприємства з постачальниками, партнерами і клієнтами, з метою поліпшення загальної ефективності бізнесу та вдосконалення бізнес-процесів (виробництва, управління запасами, розробки продукту, управління ризиками, фінансів, управління знаннями та людськими ресурсами).

Електронну комерцію пропонується визначити як сукупність всіх операцій між підприємством і всіма контрагентами, здійснених за допомогою інформаційних технологій з метою автоматизації бізнес-процесів для оптимізації

Аналіз наукових підходів до визначення понять «електронний бізнес», «електронна комерція», «Інтернет торгівля»

№	Поняття «електронний бізнес»	Поняття «електронна комерція»	Поняття «Інтернет-торгівля»	Автор(-и), джерело
1	Електронний бізнес – це вид економічної діяльності компанії, що здійснюється через комп'ютерні мережі з метою отримання прибутку	Електронна комерція (e-commerce) – вид електронної комерційної діяльності з використанням інформаційних комунікаційних технологій	Інтернет-комерція – електронна комерція, обмежена використанням тільки комп'ютерної мережі Інтернет	Тардаскіна Т. М. [16, с. 24 – 25]
2	Електронний бізнес – це комерційна діяльність, впроваджена на основі інформаційних технологій з метою створення інтегрованого ланцюжка доданої вартості	Електронна комерція – це будь-які форми ділової угоди з використанням інформаційних мереж	Не дається визначення	Пушкар О. І., Грабовський Є. М., Пономаренко Є. В. [14, с. 27]
3	Електронний бізнес – це будь-яка ділова активність, що використовує можливості інформаційних мереж для перетворення внутрішніх і зовнішніх зв'язків компанії з метою створення прибутку	Електронна комерція – ділова активність з купівлі-продажу товарів і послуг, що передбачає взаємодію сторін на основі інформаційних мереж (без безпосереднього фізичного контакту)	Не дається визначення	Юдін О. М., Макарова М. В., Лавренюк Р. М. [19, с.12]
4	Не дається визначення	Електронна комерція – суспільні відносини, що виникають при укладанні та/або виконанні правочину з постачання електронних товарів та/або продажу/постачання товарів, виконання робіт, надання послуг/електронних послуг та/або здійснення інших дій, спрямованих на отримання прибутку з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, якщо в результаті вказаних дій у учасників таких відносин виникають зобов'язання майнового характеру	Електронна торгівля – це один з видів діяльності у сфері електронної комерції, який передбачає реалізацію товарів, робіт, послуг, спрямованих на отримання прибутку, шляхом укладення електронних правочинів із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем	Законопроект № 2306а [10]
5	Електронний бізнес визначається як будь-яка ділова активність, основана на можливостях глобальних інформаційних мереж для перетворення внутрішніх і зовнішніх зв'язків з метою створення прибутку	Електронна комерція – це суспільні відносини у сфері продажу товарів, надання послуг і виконання робіт із використанням засобів телекомунікації (електрозв'язку), зокрема Інтернету	Інтернет-торгівля – це форма ділової активності (бізнесу, підприємницької діяльності), змістом якої є будь-які операції, які здійснюються за цивільно-правовими договорами, що передбачають передачу прав власності на товари, надання послуг і проведення робіт шляхом комп'ютерного програмування повідомлень за допомогою електронних носіїв чи через мережу, подібну до Інтернету, із використанням можливостей інформаційно-телекомунікаційних технологій	Трубін О. І. [17, с. 39]

1	2	3	4	5
6	Електронний бізнес (Е-бізнес) – ділова активність, що використовує можливості глобальних інформаційних мереж для пелетворення внутрішніх і зовнішніх зв'язків компанії з метою створення прибутку	Електронна комерція – це використання електронних комунікацій та технологій обробки цифрової інформації для встановлення та змін відносин створення вартості між організаціями та між організаціями і індивідами	Не дається визначення	Маєвська А. А. [5, с. 27]
7	Електронний бізнес- це діяльність організації або індивіда, орієнтована на отримання прибутку, в якій основні бізнес-процеси, а також зовнішні та внутрішні зв'язки здійснюються і забезпечуються за допомогою електронних технологій	Електронна, або Інтернет-комерція являє собою діяльність організації або індивіда, переважно орієнтовану на отримання прибутку в результаті угод і транзакцій в Інтернеті	Не дається визначення	Мартовий А. В. [7]

витрат і збільшення економічної ефективності бізнесу. Електронна комерція охоплює відносини управління персоналом; оформлення, виконання та оплати замовлень; співпрацю з постачальниками, фінансовими установами, державними та місцевими органами влади.

Інтернет-торгівлю, у свою чергу, пропонуємо визначити як вид електронної комерції, що являє собою операції з купівлі/продажу товарів за допомогою мережі Інтернет.

Слід відзначити, що запропоновані визначення найбільш повно розкривають зміст даних економічних явищ, і вдосконалений автором понятійний апарат позитивно вплине на врегулювання діяльності підприємств, що працюють у сфері інформаційних технологій. Це сприятиме формуванню єдиного розуміння у сфері понять електронного бізнесу. Однак тенденції розвитку електронного бізнесу в Україні та світі потребують детального дослідження, тому будуть відображені у подальших роботах.

ВИСНОВКИ

Розвиток інформаційних технологій поклав основу для підприємництва у сфері Інтернет, що отримало назву «електронний бізнес». Узагальнюючи роботи науковців різноманітних наукових шкіл, автор запропонував удосконалення сутності понять за рахунок розкриття кола бізнес-процесів, що входять до сфери діяльності електронного бізнесу, електронної комерції та Інтернет-торгівлі. Також розроблено структуру електронного бізнесу, до якої входять декілька блоків, серед яких – електронна комерція, головною ознакою якої є використання інформаційних ресурсів для співробітництва з партнерами з приводу реалізації товарів/послуг. На відміну від електронної комерції Інтернет-торгівля використовує тільки мережу Інтернет і включає в себе тільки ті операції, що стосуються безпосередньо купівлі/продажу товарів. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Porter M.** Strategy and the Internet / M. Porter [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hbswk.hbs.edu/item/2165.html>
- Tapscott D.** Digital Capital: Harnessing the Power of Business Webs, Harvard Business Press / D. Tapscott, D. Ticoll, A. Lowy. – Boston, Mass: Harvard Business School Press, 2000. – 272 p.
- Вадовский В.** Есть ли необходимость в Законе о электронной коммерции? / В. Вадовский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://liga.ltd.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=150%3A-21-&catid=34%3A2014-05-27-17-46-19&Itemid=99&lang=ru
- Гейтс Б.** Бизнес со скоростью мысли / Б. Гейтс. – Москва: Эксмо, 2003. – 227 с.
- Електронна комерція і право / Укладач А. А. Маєвська. – Х., 2010. – 256 с.
- Клюк А.** Исследование рынка электронной коммерции в Украине / А. Клюк [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ain.ua/2013/04/11/120835>
- Мартовой А. В.** Сущность и основные характеристики электронного бизнеса, электронной коммерции, электронного и интернет-маркетинга / А. В. Мартовой [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/36241/37-Martovoy.pdf>
- Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 р. № 851// Урядовий кур'єр. – 2003. – № 119. – С. 1 – 6.
- Про електронну комерцію : проект Закону від 17.06.2013 р. № 2306а [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47409
- Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22.12.2003 р. № 852-IV // Відомості ВР. – 2003. – № 36. – С. 1029 – 1035.
- Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки : Закон України від 9 січня 2007 р. № 537-V // Відомості ВР. 2007. – № 12. – С. 1002 – 1009.
- Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2346-III // Відомості ВР. – 2001. – № 29. – С. 1005 – 1012
- Про телекомунікації : Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1280-IV // Відомості ВР. – 2004. – № 12. – С. 987 – 993.
- Пушкарь А. И.** Стратегическое управление развитием электронного бизнеса и информационных ресурсов предприятия (модели, стратегии, механизмы) : научное издание / А. И. Пушкарь, Е. Н. Грабовский, Е. В. Пономаренко. – Х. : Изд. ХНЭУ, 2005. – 480 с.
- Саченко С.** Легализация электронной коммерции: мнение бизнеса, оценка юристов / С. Саченко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2014/6/5/111996.htm>

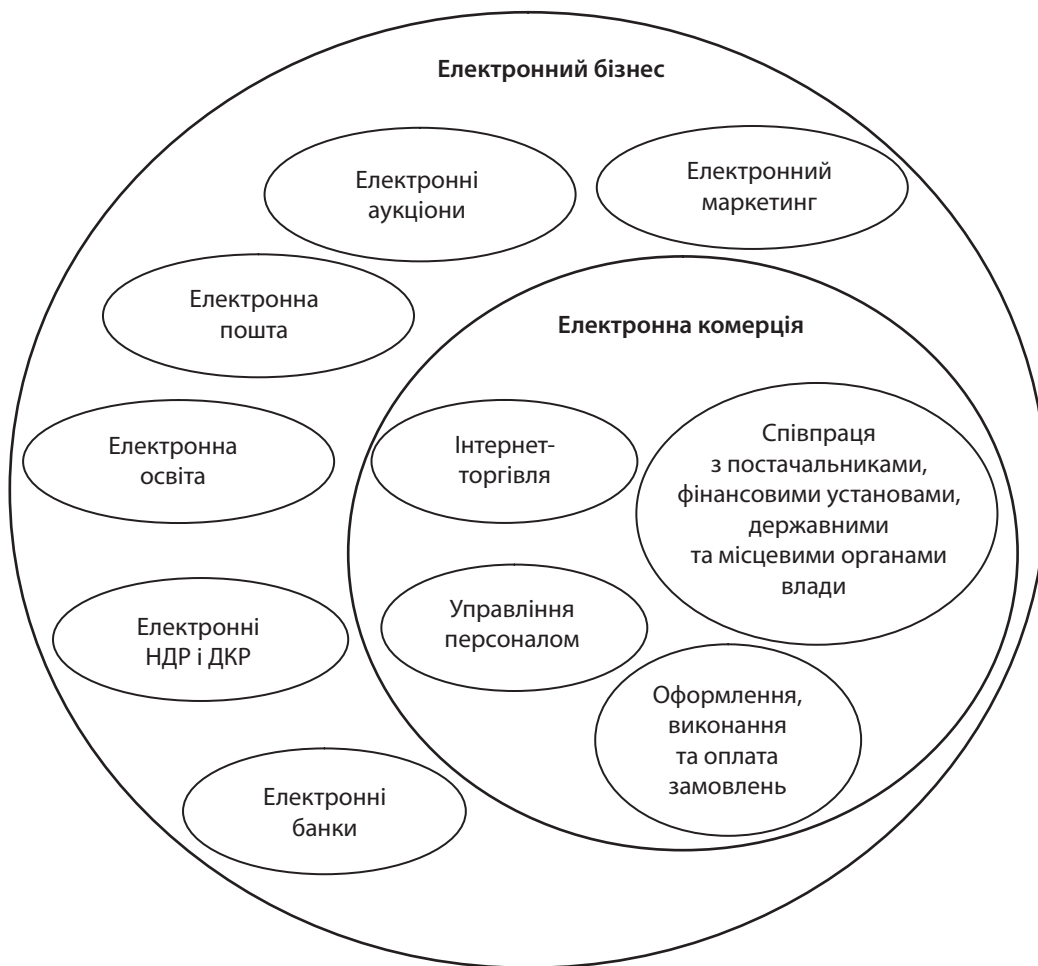

Рис. 1. Структура електронного бізнесу

16. Тардаскіна Т. М. Електронна комерція : навчальний посібник / Т. М. Тардаскіна, Є. М. Стрельчук, Ю. В. Терешко. – Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. – 244 с.

17. Трубін І. О. Правові засади функціонування електронних грошей у сфері електронної комерції : монографія / І. О. Трубін. – К. : Алерта, 2013. – 136 с.

18. Юдін О. М. Системи електронної комерції: створення, просунення і розвиток : монографія / О. М. Юдін, М. В. Макарова, Р. М. Лавренюк. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 201 с.

Науковий керівник – Строкович Г. В., кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки підприємства ХГУ «НУА»

REFERENCES

Elektronna komertsiiia i pravo [E-commerce and law]. Kharkiv, 2010.

Geyts, V. *Biznes so skorosti mysli* [Business at the speed of thought]. Moscow: Eksmo, 2003.

Kliuk, A. "Issledovanie rynku elektronnoy komertsii v Ukraine" [Study of e-commerce market in Ukraine]. <http://ain.ua/2013/04/11/120835>

[Legal Act of Ukraine] (2003).

[Legal Act of Ukraine] (2013). http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47409

[Legal Act of Ukraine] (2003).

[Legal Act of Ukraine] (2007).

[Legal Act of Ukraine] (2001).

[Legal Act of Ukraine] (2003).

Martovoy, A. V. "Sushchnost i osnovnye kharakteristiki elektronogo biznesa, elektronnoy komertsii, elektronogo i internet-marketinga" [The essence and the main characteristics of e-

business, e-commerce, electronic and internet marketing]. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/36241/37-Martovoy.pdf>

Porter, M. "Strategyandthe Internet". <http://hbswk.hbs.edu/item/2165.html>

Pushkar, A. I., Grabovskiy, E. N., and Ponomarenko, E. V. *Strategicheskoe upravlenie razvitiem elektronnoy biznesa i informatsionnykh resursov predpriiatiia (modeli, strategii, mekhanizmy)* [Strategic management of development of e-business and enterprise resource information (models, strategies, mechanisms)]. Kharkiv: KhNEU, 2005.

Sachenko, S. "Legalizatsiia elektronnoy komertsii: mnenie biznesa, otsenka iuristov" [Legalization of e-commerce: business view, the assessment of lawyers]. <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2014/6/5/111996.htm>

Tapscott, D., Ticoll, D., and Lowy, A. *Digital Capital: Harnessing the Power of Business Webs*, Harvard Business Press. Boston, Mass. : Harvard Business School Press, 2000.

Tardaskina, T. M., Strelchuk, Ye. M., and Tereshko, Yu. V. *Elektronna komertsiiia* [E-commerce]. Odessa: ONAZ, 2011.

Trubin, I. O. *Pravovi zasady funktsionuvannia elektronnykh hroshei u sferi elektronnoi komertsii* [Legal principles of operation of electronic money in e-commerce]. Kyiv: Alerta, 2013.

Vadovskiy, V. "Est li neobkhodimost v Zakone o elektronnoy komertsii?" [Is there a need in the Law on e-commerce?]. http://liga.ltd.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=150%3A-21-&catid=34%3A2014-05-27-17-46-19&Itemid=99&lang=ru

Yudin, O. M., Makarova, M. V., and Lavreniuk, R. M. *Sistemy elektronnoi komertsii: stvorennia, prosunennia i rozvytok* [Systems, e-commerce, creation, advancement and development]. Poltava: RVV PUET, 2011.

ПАРАМЕТРИ ЧАСУ В КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЮ ОРГАНІЗАЦІЇ

© 2014 ГЛИНСЬКА А. Є.

УДК 65.011:65.012

Глинська А. Є. Параметри часу в контексті управління результативністю організації

У статті розглядається проблема використання й урахування фактора часу в процесі досягнення й оцінки результативності організації. Акцентовується увага на стратегічній важливості змінної часу в сучасних умовах високої конкуренції. Наводяться можливі характеристики використання часу в управлінні результативністю. У статті результативність досліджується у взаємозв'язку з показниками ефективності, таким чином, розглядається проблема пошуку оптимального співвідношення між досягненням кінцевого результату й ефективністю внутрішніх процесів. Наводиться визначення результативності з урахуванням фактора часу. Стверджується, що для досягнення короткострокової та довгострокової ефективності організації її результативність повинна бути збалансована в часі. У зв'язку з цим визначено діапазони результативності в часі, які можуть застосовуватися як для організації, так і для підрозділів або конкретних працівників.

Ключові слова: результативність, часовий діапазон, управління, ефективність, збалансованість.

Рис.: 2. Бібл.: 13.

Глинська Анастасія Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту та маркетингу, Херсонський національний технічний університет (Бериславське шосе, 24, Херсон, 73008, Україна)

E-mail: nanila@mail.ru

УДК 65.011:65.012

UDC 65.011:65.012

Глинская А. Е. Параметры времени в контексте управления результативностью

В статье рассматривается проблема использования и учета фактора времени в процессе достижения и оценки результативности организации. Акцентируется внимание на стратегической важности переменной времени в современных условиях высокой конкуренции. Приводятся возможные характеристики использования времени в управлении результативностью. В статье результативность рассматривается во взаимосвязи с показателями эффективности, таким образом, затрагивается проблема поиска оптимального соотношения между достижением конечного результата и эффективностью внутренних процессов. Приводится определение результативности с учетом фактора времени. Утверждается, что для достижения краткосрочной и долгосрочной эффективности организации ее результативность должна быть сбалансирована во времени. В связи с этим определены диапазоны результативности во времени, которые могут применяться как для организации, так и для подразделений или сотрудников.

Ключевые слова: результативность, временной диапазон, управление, эффективность, сбалансированность.

Рис.: 2. Библ.: 13.

Глинская Анастасия Евгеньевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента и маркетинга, Херсонский национальный технический университет (Бериславское шоссе, 24, Херсон, 73008, Украина)

E-mail: nanila@mail.ru

Hlyns'ka A. Ye. Time Parameters in the Context of Performance Management

The article considers the problem of the use and accounting of the time factor in achieving and assessing the effectiveness of the organization. It focuses on the strategic importance of the time variable in today's competitive environment. The possible use of the time characteristics of the management efficiency was given. The article examines the impact in relation to performance indicators, thus addresses the issue of finding the optimal ratio between the achievement of the final result and the efficiency of internal processes. The definition of performance is provided, taking into account the time factor. It is argued that in order to achieve short-term and long-term effectiveness of the organization its effectiveness should be balanced over time. In this connection the ranges of effectiveness over time were determined, which can be used for both the organization and for the units or employees.

Key words: effectiveness, time range, control, performance, balance.

Pic.: 2. Bibl.: 13.

Hlyns'ka Anastasiia Ye. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management and Marketing, Kherson National Technical University (Beryslavskoe shose, 24, Kherson, 73008, Ukraine)

E-mail: nanila@mail.ru

У сучасних умовах господарювання, які характеризуються нестабільністю вітчизняної економіки, жорсткою конкуренцією та впливом глобалізаційних процесів, підприємство має сформувати результативну систему управління. У процесі управління підприємством постає дилема вибору між швидким одержанням конкурентних переваг на ринку та забезпеченням сталого розвитку у майбутньому. Отже, можна стверджувати про необхідність управління збалансованою результативністю у часі, що робить організацію ефективною у короткостроковій та довгостроковій перспективі. Час, у даному випадку, виступає ключовою, відносно новою стратегічною змінною та залишається недостатньо дослідженим в ракурсі того, як його використання впливає на рівень результативності.

Фундаментальні дослідження у сфері управління результативністю управління здійснювали такі науковці, як П. Друкер, М. Алле, І. Адізес, Д. Скотт Сінк, К. Куросава, О. І. Олексюк, В. Геєць, Ф. А. Хайек, А. Боссіді. Але, незважаючи на пильну увагу науковців до проблеми визначення

результативності, слід визнати відсутність одностайності думок щодо визначення результативності та ефективності підприємства та недостатність вивчення змінної часу в управлінні результативністю підприємства.

Метою статті є аналіз параметрів і значення часу у визначенні результативності організації та формування поняття «діапазон результативності».

Існують загальноприйняті визначення понять результативності та ефективності. Результативність представляє ступінь реалізації запланованої діяльності та досягнення запланованих результатів, а ефективність виражається у співвідношенні між досягнутим результатом і використаними ресурсами. Проте постає питання відносно адекватності результативності системи управління у випадку досягнення поставлених цілей з використанням більшої кількості ресурсів, а саме часу, що призводить до зниження актуальності та значущості отриманого результату.

Досягнення результату може вимірюватися в абсолютному значенні, і в даному випадку систему управління

цікавить досягнутий рівень цього результату та його динаміка у часі. Показник результативності системи управління може свідчити про виконання поставлених завдань, недостатнє виконання, а відсутність результату свідчить про бездієвість системи управління у даному напрямку. Управління орієнтоване виключно на стратегічні цілі, у сучасному складнопрогнозованому та мінливому середовищі дуже часто не забезпечує бажаного розвитку підприємства. Адже, по-перше, не дозволяє використовувати ситуаційний підхід і враховувати нові ринкові перспективи. Завданням менеджменту є пошук оптимального співвідношення орієнтації як на результат, так і на процес. Значення показника результативності менше одиниці сигналізує про бездієвість системи управління, проте не розглядає отриманий в процесі досягнення цілі набутий досвід, можливість аналізу помилок та проблем у майбутньому. Робота над помилками, прийняття та вивчення, навіть, негативного досвіду є однією з обов'язкових умов інноваційного розвитку організації, як в організаційному, так і в особистісному масштабі. Найбільш глибоким психологічним аспектом будь-якої звітної системи виступає страх недосягнення поставлених цілей. Будь-який результат має розглядатися з позиції можливості отримання корисного досвіду, особливо в інноваційній діяльності. До того ж, наприклад, неможливо констатувати успіх або невдачу певного інноваційного продукту на початку його виводу на ринок, оскільки процес адаптації інноваційного продукту до ринку потребує часу.

Показник результативності сигналізує організації про факт досягнення цілей, проте не вказує на проблемні зони та особливі характеристики системи управління які потребують удосконалення. Отже, для генерування правильних висновків щодо діяльності підприємства результативність не може розглядатися окремо від показників ефективності досягнення цілей. Тому багато авторів не акцентують увагу на відмінностях понять «результативність» та «ефективність» [1 – 4]. Проте більш вірним є комплексний підхід щодо дослідження понять. Серед невеликої кількості праць, присвячених дослідженню результативності, Д. С. Сінк пропонує розглядати результативність через призму таких критеріїв організаційної системи, як дієвість, економічність, якість, прибутковість, продуктивність, якість трудового життя, впровадження нововведень [5, с. 68]. Так, Олександр О. І. виділяє такі наукові підходи до дослідження проблематики результативності: 1) результативність розвивається в рамках теорій економічної ефективності; 2) результативність виступає прикладним виразом досягнень розвитку теорії економічної ефективності; 3) результативність виступає наступним етапом розвитку теорій економічної ефективності [6, с. 169]. Можна погодитись з авторами [7, с. 246], які вважають, що ефективність представляє відносну характеристику результативності управління на будь-якому рівні.

Через глобалізацію, стрімкий розвиток виробничих, управлінських, маркетингових технологій неможливо сьогодні гарантувати та бути впевненим у сталій конкурентній позиції підприємства на ринку. Рита Макграф, професор бізнес-школи Колумбійського університету, наголошує на тому, що стабільна конкурентна перевага вже не правилом, а виключенням. Новою нормою можна вважати – часову перевагу [8, с. 56]. В американських компаніях оцінка нових продуктів здійснюється за допомогою показника «часу беззбитковості», який є аналогічним терміну окуп-

ності проекту. У процесі діяльності завданням менеджменту є його максимальне зменшення. Проте даний показник є доцільним тільки для окремих проектів, від яких залежить лідерство на ринку. Час, у даному випадку, є головною конкурентною перевагою. Наприклад, системою управління підприємством були досягнуті встановлені цілі, проте в момент вимірювання результату ці результати вже не є актуальними (втрачена конкурентна позиція або частка ринку зменшилася, новий продукт було розроблено за планом, проте конкуренти діяли оперативніше або представили більш досконалий продукт). Чи можна в даному випадку розглядати систему результативною?

Ефективність використання часу в досягненні цілей організації вимагає більш глибокого дослідження. Мета ідентифікується як бажаний результат, який потребує досягнення в період певного проміжку часу. Результативність – це не результат будь-якої роботи, це результат потрібної роботи виконаної в потрібний час та актуальній ситуації [11, с. 12]. Проблема врахування часової характеристики в досягненні результату має особливе значення. Враховуючи часову проблематику, можна стверджувати, що результативність управління підприємством – це спроможність системи управління підприємства досягати поставлених цілей в рамках певного часового періоду за умови актуальності отриманих результатів у конкретних умовах.

Часовий ресурс, як час, необхідний для досягнення певних результатів, є не менш важливим порівняно з іншими видами ресурсів, а іноді його значущість є на порядок вищою, ніж значущість інших ресурсів [10]. Організаційні системи володіють різною кількістю та якістю фінансових, трудових, матеріальних ресурсів. Час – як ресурс, є у наявності в кожній організації чи індивіда в однаковій кількості та впливати на його кількість неможливо, проте роль його використання може бути різною. Проте час може використовуватися не тільки як ресурсна характеристика, а як і обмеження, можливість в процесі досягнення результатів, критерій ефективності результату, параметр оцінки (рис. 1), що робить дану категорію цікавою для аналізу впливу на управління результативністю. У статті журналу «Harvard Business Review» [11, с. 67] автор досліджує проблему використання часу в корпораціях. Можна зробити висновок, що проблема часу в процесі досягнення результативності є актуальною для підприємств усього світу через надто активне використання соціальних мереж, величезні масиви інформації, управлінські технології, які забирають багато

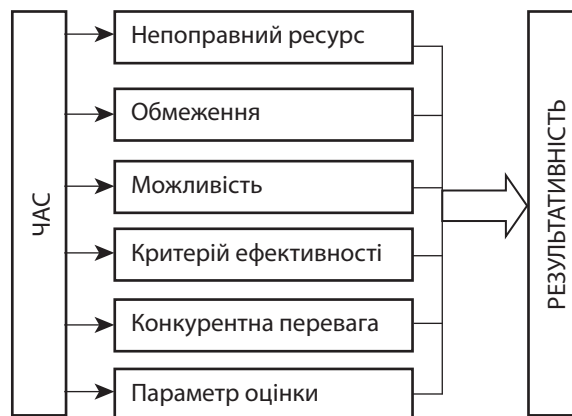

Рис. 1. Характеристики використання часу в управлінні результативністю

часу на дискусії та колективні обговорення, інформаційні технології, які примушують керівників приймати інтерактивну участь у більшості заходів компанії. Парадоксально, внаслідок виконання більшої кількості завдань, індивідуальна та організаційна результативність погіршується.

В. П. Савчук стверджує, що в умовах кризи вирішальним фактором збереження результативності компанії є швидкість і підтверджує це можливістю використання теорії відносності і формули визначення енергії фізичного об'єкта $E = mc^2$, де E – це результативність організації, m – маса або обсяг використаного ресурсу, а c – швидкість, з якою даний ресурс використовується. Виражена в квадраті швидкість вказує на більш значну впливовість на результат у порівнянні з обсягом використаного ресурсу [12, с. 124]. Згідно з цим підходом для досягнення результативності увагу необхідно сконцентрувати саме на часовому факторі.

Враховуючи оптимальність використаного часу для досягнення цілей, виникає проблема скорочення даного ресурсу для підвищення ефективності досягнення цілей. Проте, дилема використання часу в досягненні результативності полягає як в одночасній оптимізації даного ресурсу і отриманні часової переваги, так і в досягненні довгострокової ефективності, що обов'язково потребує більше часу для отримання результатів у майбутньому (рис. 2). Так, більшість інновацій стають результатом досліджень, які було розпочато доволі давно. Розробка певних інновацій потребує достатньо тривалого часу і довгострокових завдань для забезпечення конкурентної переваги в майбутньому.

На рис. 2: 1 – діапазон короткострокових переваг; 2 – діапазон стратегічних переваг; 3 – діапазон довгострокової перспективи.

Рівень 1 – цілі вищого керівництва, які характеризують результативність організації в цілому; рівень 2 – рівень керівників середньої ланки управління; рівень 3 – цілі керівників нижньої ланки управління; рівень 4 – цілі та завдання конкретного виконавця.

Ідея полягає в тому, що для кожного рівня суб'єкта управління результативністю заплановані результати ма-

ють обов'язково належати до кожного з діапазонів результативності. У даному випадку можна стверджувати про збалансовану результативність у часі, що робить конкретного окремого виконавця та організацію в цілому ефективною у короткостроковій та довгостроковій перспективі. Причому досягнення результативності на четвертому рівні повністю залежить від результативності нижчих рівнів.

Діапазон результативності характеризує часовий інтервал отримання запланованого результату.

До діапазону короткострокових переваг належить вирішення поточних проблем, що постійно виникають, і тактичних завдань, пов'язаних з обслуговуванням клієнтів, пошуком постійно виникаючих можливостей, вирішенням внутрішніх корпоративних конфліктів, покладенням дисциплінарних проблем та інші. Проте, ці короткотермінові результати формують основу для ефективної реалізації стратегії організації та розкриття внутрішньої ініціативності окремих працівників.

Діапазон стратегічних переваг характеризується отриманням запланованих результатів, які дозволяють швидко та ефективно реалізувати ініціативи, пов'язані з отриманням конкурентної переваги на ринку, внутрішнього розвитку організації, формуванням та підтримкою внутрішніх цінностей компанії та її культури. Отримані в цьому діапазоні результати забезпечують короткостроковому конкурентну перевагу як окремому виконавцю у колективі, так і організації в цілому на ринку, якщо постійно не аналізуються та не підтримуються. Досягнення результатів у цьому діапазоні дозволяє швидко використовувати виникаючі можливості зовнішнього середовища для руху вперед і дає переваги швидкої бізнес-орієнтації в часі.

Організація, яка лише закріплює поточний рівень досягнень, втрачає спроможність адаптації у майбутньому. Саме тому систему управління мають цікавити не тільки результати зі скороченим часом беззбитковості (необхідний час для відшкодування всіх витрат, яких потребує досягнення результату). Результативність має бути додатково спрямована у майбутнє та належати до діапазону довгострокової перспективи.

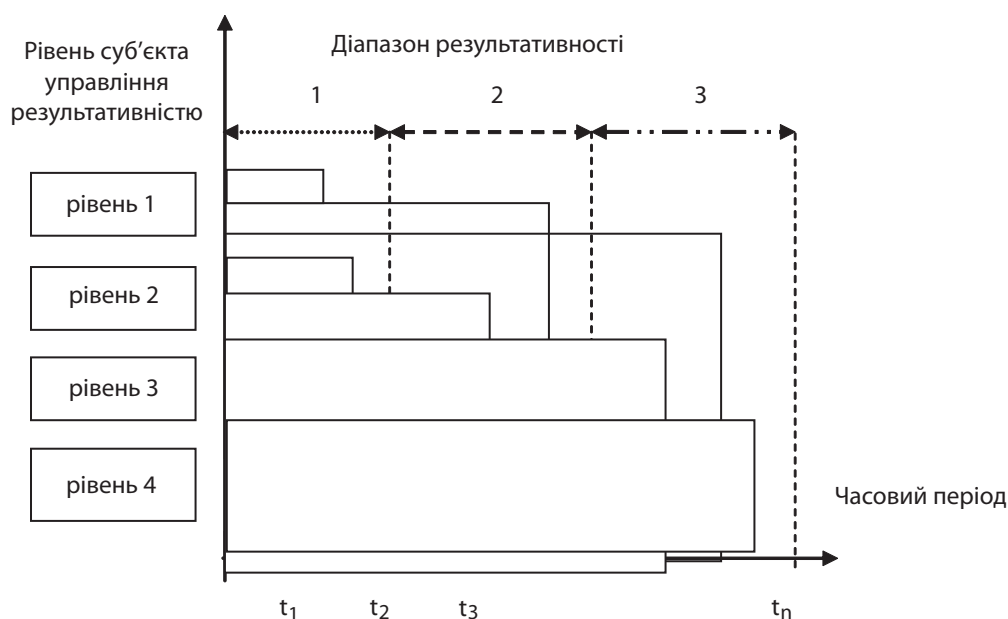

Рис. 2. Модель збалансованої результативності в часі

Діапазон довгострокової перспективи для конкретного співробітника передбачає власний духовний та професійний розвиток, а в рамках організації – цілі, спрямовані на позиціонування організації в суспільстві та генерування цінності для оточення. До діапазону довгострокової перспективи також належать цілі інноваційного, сталого розвитку, які не передбачають швидку віддачу у вигляді конкретних результатів. Підсвідомість людини особливо поблажливе до цілей, які відповідають духовним цінностям людини та її внутрішнім прагненням. Якщо встановлені цілі для працівників ґрунтуються на такому базисі, то це є запорукою результативності працівників і організації.

Науковцями вже давно доведена необхідність управління збалансованим набором показників, оскільки занадто прискіплива увага до короткотермінових фінансових показників призведе до формування організаційної поведінки, орієнтованої лише на найближчу перспективу та поступові незначні покращення, не дозволяючи використовувати всі можливості розвитку підприємства. Водночас, інвестиції підприємства в довгострокові цілі для власного позиціонування на ринку та в суспільстві беззаперечно визначають достатньо високий статус даної організації.

Дуже справедливим і беззаперечним є висловлювання Іцхака Адізеса про якість та перспективність встановлених цілей та їх співвідношення з отриманими результатами: «коли результати перевищують очікування – це одна з ознак старіння організації. Перші симптоми старіння проявляються не у діях або фізичному стані. Старіння починається у свідомості людини одночасно зі зміною його цілей та відношення до життя» [13].

Отже, результативність організації в цілому та кожного окремого працівника зокрема має оцінюватися не тільки в певному короткостроковому періоді, а й обов'язково в більш довгостроковому діапазоні. У даному випадку можна впевнитися в ефективності використання отриманого досвіду, врахувати особистісний та організаційний розвиток за певний проміжок часу, оскільки саме розвиток є умовою існування як окремого індивіда, так і будь-якої організаційної моделі.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження результативності категорія часу може приймати багатоваріантне значення та виступати ресурсом, обмеженням, можливістю, критерієм ефективності, конкурентною перевагою та параметром оцінки. Для забезпечення короткострокової та довгострокової ефективності організації її результативність має бути збалансована у часі, а результати на кожному рівні управління обов'язково мають належати до кожного з визначених діапазонів результативності. Визначена проблематика обумовлює у майбутньому пошук умов досягнення результативності на конкретних організаційних рівнях підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Измерение результативности компании / Пер.с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 220 с.
2. Маркіна І. А. Методологічні питання ефективності управління / І. А. Маркіна // Фінанси України. – 2000. – № 6. – С. 24.
3. Боссида Л. Искусство результативного управления / Ларри Боссида, Рэм Чаран / Пер. с англ. – М. : Альпина Паблишерз, 2010. – 279 с. – (Библиотека Сбербанка).
4. Корж Р. В. Результативність діяльності харчових підприємств України / Р. В. Корж // Бізнес Інформ. – 2013. – № 8. – С. 192 – 198.

5. Синк Д. С. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение / Д. С. Синк / Пер. с англ. / [Ред. и вступ. ст. В. И. Данилова-Данильяна]. – М. : Прогресс, 1989. – 528 с.

6. Олексюк О. І. Технологія оцінки результативності діяльності підприємства / О. І. Олексюк // Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія : Економічні науки. – Черкаси : ЧДТУ, 2009. – Вип. 22. – Т. 2. – С. 169 – 173.

7. Технології управління сучасним промисловим підприємством: монографія / Г. В. Козаченко, Ю. С. Погорелов, Г. О. Надьон [та ін.] ; за заг. ред. Г. В. Козаченко. – Луганськ : Промдрук, 2013. – 390 с.

8. Макграф Р. Успех на час – новая норма для бизнеса / Рита Макграф // Harvard Business Review. – 2013. № 11. – С. 56 – 65.

9. Стюарт-Котце Р. Результативность. Секреты эффективного поведения / Робин Стюарт-Котце / Пер. с англ.. – Днепропетровск : Баланс Бизнес Букс, 2008. – 288 с.

10. Ячменьова В. М. Ефективність управління діяльністю промислового підприємства та діагностика загроз : монографія / В. М. Ячменьова, М. В. Височина, О. Й. Сулима. – Сімферополь : ВД АРІАЛ, 2010. – 472 с.

11. Мэнкинс М. Не транжирьте человеко-часы на совещания / Майкл Мэнкинс, Крис Браш, Грегори Кайми // Harvard Business Review. – 2014. – № 6-7. – С. 66 – 72.

12. Савчук В. П. Стратегия + Финансы: уроки принятия бизнес-решений для руководителей / В. П. Савчук. – К. : Companion Group, 2009. – 352 с.

13. Адизес И. Управление жизненным циклом корпораций / Ицхак Адизес. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2012. – 512 с.

REFERENCES

Adizes, I. *Upravlenie zhiznennym tsiklom korporatsiy* [Lifecycle management corporations]. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber, 2012.

Bossidi, L., and Charan, R. *Iskusstvo rezultativnogo upravleniia* [Art efficient management]. Moscow: Alpina Pablisherz, 2010.

Izmerenie rezultativnosti kompanii [Measuring the effectiveness of the company]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2006.

Korz, R. V. "Rezultativnist diialnosti kharchovykh pidpriemstv Ukrainy" [Effectiveness of Food Enterprises of Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 8 (2013): 192-198.

Kozachenko, H. V., Pohorelov, Yu. S., and Nadyon, H. O. *Tekhnolohii upravlinnia suchasnym promyslovym pidpriemstvom* [Technology management of modern industrial enterprise]. Luhansk: Promdruk, 2013.

Makgraf, R. "Uspekhn na chas - novaia norma dlia biznesa" [The success of an hour – the new norm for business]. *Harvard Business Review*, no. 11 (2013): 56-65.

Menkins, M., Brash, K., and Kaymi, G. "Ne tranzhirte cheloveko-chasy na soveshchaniia" [Not tranzhirte man-hours for the meeting]. *Harvard Business Review*, no. 6-7 (2014): 66-72.

Markina, I. A. "Metodolohichni pytannia efektyvnosti upravlinnia" [Methodological issues management efficiency]. *Finansy Ukrainy*, no. 6 (2000): 24-.

Oleksiuk, O. I. "Tekhnolohiia otsinky rezultativnosti diialnosti pidpriemstva" [Technology assessment of performance of the company]. *Zbirnyk naukovykh prats ChDTU. Seriiia "Ekonomichni nauky"*, vol. 2, no. 22 (2009): 169-173.

Sink, D. S. *Upravlenie proizvoditel'nostiu: planirovanie, izmerenie i otsenka, kontrol i povyshenie* [Performance management: planning, measurement and evaluation, control and improvement]. Moscow: Progress, 1989.

Savchuk, V. P. *Strategiia + Finansy: uroki priniatiia biznes-resheni y dlia rukovoditeley* [Strategy + Finance: Lessons from business decision-making for managers]. Kyiv: Companion Group, 2009.

Stiuart-Kottse, R. *Rezultativnost. Sekrety effektivnogo povedeniia* [Performance. Secrets of effective behavior]. Kyiv: Balans Biznes Buks, 2008.

Yachmenyova, V. M., Vysochyna, M. V., and Sulyma, O. I. *Efektivnist upravlinnia diialnistiu promyslovoho pidpriemstva ta diahnostyka zahroz* [The effectiveness of management of an industrial enterprise and diagnostics threats]. Simferopol: VD ARIAL, 2010.

МАТРИЦЯ ВИБОРУ СТРАТЕГІЇ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 **ПОПОВИЧ А. В.**

УДК 334.716:65.011.8(045)

Попович А. В. Матриця вибору стратегії реструктуризації підприємства

Метою статті є визначення стратегії реструктуризації підприємства на основі матриці. У статті розкрито причини виникнення потреби підприємств у реструктуризації, обґрунтовано економічну доцільність перебудови структури механізму господарювання, проаналізовано наявні в науковій літературі підходи до визначення напрямку структурних перетворень на підприємстві, запропоновано власний підхід до визначення стратегії реструктуризації на основі розробленої матриці «прогнозний стан галузі – поточний стан підприємства», аргументовано вибір ключових параметрів осей матриці та принципи виділення діапазонів значень, залежність раціональних стратегічних напрямів реструктуризації від їх комбінації, окреслено основні потреби та перспективи розвитку підприємств відповідно до локації в матриці. Наведено приклад застосування матриці на авіапідприємствах, визначено відповідні їхньому стану та прогнозу щодо розвитку авіаційної галузі квадранти матриці, рекомендовано доцільні стратегії реструктуризації.

Ключові слова: матриця, стратегія, реструктуризація, підприємство, підхід.

Табл.: 2. **Бібл.:** 11.

Попович Андрій Володимирович – аспірант, кафедра фінансів, обліку і аудиту, Національний авіаційний університет (пр. Космонавта Комарова, 1, Київ, 03058, Україна)

E-mail: avropovych@ukr.net

УДК 334.716:65.011.8(045)

Попович А. В. Матрица выбора стратегии реструктуризации предприятия

Целью статьи является определение стратегии реструктуризации предприятия на основе матрицы. В статье раскрыты причины возникновения потребности предприятий в реструктуризации, обоснована экономическая целесообразность перестройки структуры механизма хозяйствования, проанализированы имеющиеся в научной литературе подходы к определению направления структурных преобразований на предприятии, предложен собственный подход к определению стратегии реструктуризации на основании разработанной матрицы «прогнозное состояние отрасли – текущее состояние предприятия», аргументирован выбор ключевых параметров осей матрицы и принципы выделения диапазонов значений, зависимость рациональных стратегических направлений реструктуризации от их комбинации, очерчены основные потребности и перспективы развития предприятий в соответствии с локацией в матрице. Приведен пример применения матрицы на авиাপідприємствах, определены соответствующие их состоянию и прогнозу по развитию авиационной отрасли квадранты матрицы, рекомендованы целесообразные стратегии реструктуризации.

Ключевые слова: матрица, стратегия, реструктуризация, предприятие, подход.

Табл.: 2. **Библ.:** 11.

Попович Андрей Владимирович – аспирант, кафедра финансов, учета и аудита, Национальный авиационный университет (пр. Космонавта Комарова, 1, Киев, 03058, Украина)

E-mail: avropovych@ukr.net

UDC 334.716:65.011.8(045)

Popovych A. V. Selection Matrix for Strategy of a Restructuring Enterprise

The aim is to determine a strategy for restructuring the company based on the matrix. The article reveals the causes of the needs of enterprises to restructure, the economic feasibility of the restructuring of economic mechanism was proved, the available in the scientific literature approaches to determining the direction of structural changes in the company were analyzed, the author offered his own approach to the definition of the restructuring strategy developed on the basis of the matrix, "predicted state of the industry – current status of business" the choice of key parameters of the matrix axes and principles of allocation ranges of values were reasoned, the dependence of rational strategic directions of the restructuring of their combination, the basic needs and perspectives of the development of enterprises in accordance with the location in the matrix were outlined. An example of application of the matrix on the airline was given; appropriate to their condition and the forecast for the development of the aviation industry quadrants of the matrix were determined and viable restructuring strategies were recommended.

Key words: matrix, strategy, restructuring, enterprise, approach.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 11.

Popovych Andrii V. – Postgraduate Student, Department of Finance, Accounting and Auditing, National Aviation University (pr. Kosmonavta Komarova, 1, Kyiv, 03058, Ukraine)

E-mail: avpopovych@ukr.net

Глобалізація економічних відносин, формування об'єднаних ринків, науково-технічний прогрес, нові законодавчі норми змінюють умови функціонування підприємств і змушують адаптуватись до них шляхом приведення у відповідність власної структури діяльності. Потреба у структурних перетвореннях зумовлюється і впровадженням інновацій, які дозволяють удосконалювати господарсько-виробничі процеси та, як наслідок, оптимізувати сформовану структуру підприємства згідно з новими можливостями, і збитковістю діяльності, що поряд з дією зовнішніх чинників спричиняється внутрішніми, часто пов'язаними з неефективно організованими структурними зв'язками між сферами діяльності та всередині них.

Зростаюча конкуренція вимагає від підприємств своєчасної ідентифікації внутрішніх деструктивних процесів, що негативно впливають на результати діяльності,

та якнайшвидшого вжиття необхідних заходів щодо їх подолання з метою формування конкурентних переваг за рахунок підвищення ефективності використання ресурсів. Окрім факторів ендогенного походження, на результати діяльності підприємства впливають екзогенні, неврахування яких зменшує вірогідність максимальної реалізації його потенціалу. Проблема вибору стратегії реструктуризації підприємства полягає в необхідності встановлення чіткої залежності оптимального напрямку структурних перетворень від ключових параметрів, що їх обумовлюють.

Питання визначення напрямку реструктуризації підприємства досліджували В. Ф. Гамалій, О. М. Кошик, Н. І. Легінькова [1, с. 43], С. Б. Довбня [2, с. 41], Г. А. Дорофєєва [3, с. 88], М. П. Калениченко [4, с. 28], Ж. Л. Крисько [5, с. 162], Т. В. Кулініч [6, с. 553], О. В. Курінний [7, с. 228], І. І. Мазур, В. Д. Шапіро, [8, с. 45], І. П. Отенко, Н. О. Москаленко [9, с.

19], М. Блац, К. Краус, С. Хагані [10, с. 7], наголошуючи на тому, що обирати напрям реструктуризації підприємства варто на підставі висновків щодо результатів його діяльності, поточного та очікуваного стану галузі, до якої воно належить, за результатами проведеного аналізу зазначених питань. Однак у наукових джерелах і нормативно-правовій базі не виявлено чітко окресленого алгоритму вибору стратегії реструктуризації підприємства на підставі матриці залежності вищевказаних показників, що дозволив би автоматично визначати доцільний напрям структурної перебудови підприємства, підвищуючи оперативність і точність надання відповідних рекомендацій, сприяючи підвищенню прибутковості капіталу завдяки своєчасній реалізації необхідних заходів.

Мета статті – вибір стратегії реструктуризації підприємства на основі матриці.

Порушення усталених економіко-виробничих зв'язків, перехід до нового способу організації національного господарства, інтеграція в міжнародні ринкові відносини, зміна технологій виробництва та управління, перегляд норм правового поля, мінливість інших умов господарювання спонукають підприємства до приведення у відповідність власної структури діяльності з метою підвищення ефективності використання ресурсів і максимальної реалізації потенціалу.

Ураховуючи динамічність розвитку суспільства, потреба підприємства в реструктуризації виникає постійно, і завдання керівництва полягає в регулярному моніторингу поточного стану справ з метою вчасного виявлення необхідності в перетвореннях, визначенні орієнтирів та цілей реструктуризації, організації та забезпечення її проведення.

Традиційно в науковій літературі питання визначення стратегії реструктуризації підприємства, як напрям перетворень, передбачає проведення ретроспективного аналізу та оцінки результатів його діяльності, поточного та прогнозного стану зовнішнього конкурентного середовища з метою виявлення внутрішніх і зовнішніх факторів, що вплинули на кінцевий результат і визначатимуть його у майбутньому. Використання зазначеного підходу зумовлене необхідністю обирати найбільш адекватну стратегію реструктуризації підприємства, ураховуючи його потреби та зовнішні умови бізнес-середовища, яка дозволяла б максимально використовувати новостворені можливості оптимізації господарських процесів та уникати зайвих витрат, пов'язаних з ними.

Оцінку результатів діяльності підприємства, орієнтовану на виявлення потреби в реструктуризації, доцільно завершувати визначенням її типу, що відобразатиме, яка зі сфер діяльності потребує змін і якою мірою, а оцінку перспектив розвитку галузі варто зосереджувати на вчасності та доцільності проведення перетворень, необхідних підприємству. Наприклад, тип реструктуризації, означений як помірний частковий випереджаючий реструктуризація, вказує на доцільність упровадження інновацій в діяльність підприємства, які дозволять підвищити ефективність функціонування, а, отже, збільшити прибутковість. У свою чергу, негативний прогноз щодо розвитку галузі, до якої належить підприємство, свідчить про ймовірне зниження попиту на продукцію у найближчий час і підвищення ризику неповернення інвестованого капіталу в інновації у зв'язку зі збільшенням терміну його окупності та зменшенням рентабельності продукції, якою супроводжується скорочення

ринку, що зумовлює підвищення конкурентної боротьби за клієнта, та, як наслідок, потребу застосовувати доступні методи підвищення конкурентоспроможності продукції, одним з найефективніших серед яких залишається дисконтування. У такому випадку ризиковість функціонування підприємства, яка підвищується під час його структурної перебудови, може додатково зрости внаслідок спаду попиту на продукцію та спричинити негативний економічний ефект від проведення випереджаючої реструктуризації, що вказує на доцільність утримання від реалізації перетворень на підприємстві до відновлення сприятливої кон'юнктури ринку, при умові збереження стану підприємства на рівні, для якого такий вид реструктуризації є актуальним.

Таким чином, крім визначення типу реструктуризації, якого наразі потребує підприємство з огляду на внутрішні проблеми, керівництво має з'ясувати, чи своєчасними є такі зміни і чи будуть вони доречними на момент завершення перетворень. Потреба врахування саме прогнозного стану галузі, до якої належить підприємство, спричинена часовим лагом між початком реструктуризації та завершенням її циклу. Завдання менеджменту підприємства – організувати структуру діяльності, яка не лише відповідала би майбутнім вимогам ринку, а й лишалася ефективною протягом часу, необхідного для її модифікації та адаптації до нових умов господарювання.

Множина комбінацій прогнозного стану галузі та поточного стану підприємства утворює матрицю варіантів стратегії його розвитку, які, обумовлюючись вказаними чинниками, відображають необхідний напрям змін, їх доцільність та своєчасність. Матрицю «прогнозний стан галузі – поточний стан підприємства» (табл. 1) розроблено на основі методу Shell – DPM (*Direct Policy Matrix*), запропонованого хімічною компанією Shell у 1975 р. як альтернативи до існуючих на той час методів прогнозування стратегічних позицій самостійних підрозділів компанії, якістю яких знижувалася з підвищенням динамічності зовнішнього середовища. Метод передбачав побудову матриці «перспективи галузі – конкурентоспроможність організації», де кожному квадранту відповідала специфічна стратегія, яка базувалася на таких критеріях стратегічного вибору, як грошові потоки та віддача інвестицій, що дозволяло не лише збалансувати грошові потоки компанії, а враховувати життєвий цикл продукції, що їх обумовлює.

У матриці розміром 5 × 5 по вертикалі відображено прогнозний стан галузі, до якої належить підприємство, для якого обирається стратегія реструктуризації, під якою вирішено вважати співвідношення темпів зростання галузі та національного господарства в цілому як відносного показника динамічності її розвитку. Прогнозний стан галузі оцінено таким чином: $(-\infty; 0,7)$ – «поганий», $[0,7; 0,9)$ – «незадовільний», $[0,9; 1,1)$ – «задовільний», $[1,1; 1,3)$ – «добрий» та $[1,3; \infty)$ – «відмінний». По горизонталі в матриці відображено поточний стан підприємства, визначений згідно з розробленим підходом до виявлення потреби підприємства в реструктуризації та визначення її типу [11, с. 70] і оцінено так: $(-\infty; 0,4)$ – «поганий», $[0,4; 0,8)$ – «незадовільний», $[0,8; 1,2)$ – «задовільний», $[1,2; 1,6)$ – «добрий» та $[1,6; \infty)$ – «відмінний».

Оскільки для економічних систем, у тому числі підприємства як мікросистеми, згідно з емпіричними спостереженнями та розробленими на їх підґрунті теоріями економічних циклів характерна періодичність розвитку та

Матриця вибору стратегії реструктуризації підприємства «прогнозний стан галузі – поточний стан підприємства»

Прогнозний стан галузі	Відмінний	1,3 – ∞	Санаційна реструктуризація	Адаптаційна реструктуризація зі збільшенням масштабу	Адаптаційна реструктуризація зі збільшенням масштабу	Випереджаюча реструктуризація або збереження структури	Випереджаюча реструктуризація або збереження структури
	Добрий	1,1 – 1,3	Санаційна реструктуризація або інтеграція	Адаптаційна реструктуризація	Адаптаційна реструктуризація зі збільшенням масштабу	Випереджаюча реструктуризація або збереження структури	Випереджаюча реструктуризація або збереження структури
	Задовільний	0,9 – 1,1	Інтеграція або санаційна реструктуризація	Адаптаційна реструктуризація або інтеграція	Адаптаційна реструктуризація або збереження структури	Збереження структури або випереджаюча реструктуризація	Випереджаюча реструктуризація або збереження структури
	Незадовільний	0,7 – 0,9	Інтеграція, санаційна реструктуризація або ліквідація	Адаптаційна реструктуризація зі зменшенням масштабу	Збереження структури або адаптаційна реструктуризація зі зменшенням масштабу	Збереження структури або адаптаційна реструктуризація	Збереження структури або адаптаційна реструктуризація
	Поганий	∞ - 0,7	Ліквідація, інтеграція або санаційна реструктуризація	Адаптаційна реструктуризація зі зменшенням масштабу	Збереження структури або адаптаційна реструктуризація зі зменшенням масштабу	Збереження структури або адаптаційна реструктуризація	Збереження структури або адаптаційна реструктуризація
			∞ - 0,4	0,4 – 0,8	0,8 – 1,2	1,2 – 1,6	1,6 - ∞
			Поганий	Незадовільний	Задовільний	Добрий	Відмінний
			Поточний стан підприємства				

взаємовплив з іншими системами, то кон'юнктура ринку позначається на функціонуванні підприємства та може підвищувати або знижувати показники ефективності його діяльності. У зв'язку з необхідністю враховувати цей процес і частковою невизначеністю, присутньою в прогнозуванні у вигляді похибок при оцінці стану підприємства, складанні прогнозу щодо стану галузі та виборі стратегії подальшого розвитку, шкала значень матриці по вертикалі та горизонталі поділена на діапазони значень.

З уважимо, що прогноз щодо розвитку галузі здійснюється на підставі результатів технічного аналізу, і у випадку наявності в найближчі роки високої вірогідності зворотного тренду, визначеного за результатами фундаментального аналізу, підприємство може утриматись від реалізації вищенаведених рекомендацій.

У квадрантах матриці вказані основні характерні риси рекомендованих стратегій реструктуризації підприємства залежно від варіантів комбінацій його поточного стану та перспектив розвитку галузі, до якої воно належить, помітна чітка залежність цілей підприємства від результатів оцінки вищевказаних визначальних факторів, доцільність та мета реструктуризації, відповідно до якої виділено санаційну, адаптаційну та випереджаючу види.

Усім квадрантам матриці, у яких стан підприємства оцінено як «поганий», відповідає санаційний вид реструктуризації, першочергове завдання якого полягає у відновленні

платоспроможності та фінансової стійкості підприємства, що визначає стратегію реструктуризації. Оскільки санаційна реструктуризація покликана відвернути підприємство від банкрутства, яке йому загрожує, воно має вжити всіх можливих заходів, щоб здійснити необхідні перетворення.

Стан підприємства, визначений як «поганий», вказує на відсутність власних коштів для фінансування процесу реструктуризації та водночас на нагальну потребу в її реалізації, що визначає його поведінку в організаційно-економічному забезпеченні механізму реструктуризації та змушує за необхідності вдаватись до крайніх дій, у тому числі приймати кабальні умови отримання позик аби уникнути ліквідації підприємства.

Протилежна ситуація спостерігається у квадрантах, яким відповідає стратегія випереджаючої реструктуризації, де підприємство перед ухваленням рішення про її проведення співставляє очікуваний економічний ефект від здійснення перетворень з ризиковістю їх реалізації та може вирішити – утриматись від структурних змін на підприємстві до настання сприятливих умов для залучення позикових коштів у разі нестачі власних і придбання та впровадження інновацій чи фінансувати нові дослідження, результати яких можуть бути використані у вдосконаленні господарської діяльності.

Коли у визначеному типі реструктуризації підприємства фігурує така ознака за її видами, як «адаптаційна», – це вказує на доцільність пристосування до умов господарювання, що дозволить підвищити ефективність використан-

ня ресурсів. На відміну від санаційної реструктуризації, потреба в якій виникає, коли фактичні показники діяльності підприємства в середньому нижчі від рекомендованих для нього експертами щонайменше на 60%, адаптаційна реструктуризація може проводитись в усіх інших випадках, у тому числі при відмінному стані підприємства.

Необхідність адаптаційної реструктуризації практично при будь-яких результатах діяльності підприємства, окрім зазначеного вище діапазону, пояснюється її сутністю, яка полягає в приведенні у відповідність власної структури діяльності очікуваним умовам господарювання, які поряд із внутрішніми потребами підприємства зумовлюються впливом зовнішніх чинників.

З метою застосування матриці вибору стратегії реструктуризації підприємства на практиці обрано підприємства авіаційної галузі, серед основних видів економічної діяльності за КВЕД яких «виробництво літальних апаратів, включаючи космічні», а саме: ДП «Антонов», ПАТ «Мотор Січ», ДАХК «Артем», ПАТ «Вовчанський агрегатний завод» та ПАТ «Дніпропетровський агрегатний завод».

Оцінивши результати діяльності підприємств згідно з розробленим підходом до виявлення потреби в реструктуризації та визначенням її типу, а перспективність розвитку авіаційної галузі як прогноз щодо співвідношення індексу зростання обсягу авіап перевезень пасажирів у 2013 р. – як

індикатор попиту на продукцію авіапромисловості авіаперевізниками; індекс зростання валового внутрішнього продукту України на 2013 р. – як показник розвитку національного господарства в цілому, виконаного на підставі фактичних значень вказаних показників; обраної на основі графічного аналізу лінійної функції як математичної моделі опису трендів і методу найменших квадратів – як методу аналітичного вирівнювання рядів динаміки, отримано такі результати: коефіцієнт зростання співвідношень індексів зростання обсягу авіап перевезень пасажирів і ВВП у 2013 р. очікується на рівні 1,088, оскільки прогнозний індекс зростання авіаційної галузі в 2013 р. порівняно з попереднім роком складає 113,4%, а індекс зростання ВВП – 104,14%.

З метою визначення рекомендованих стратегій реструктуризації для обраних авіаційних підприємств їх розміщено у відповідних квадрантах матриці «прогнозний стан галузі – поточний стан підприємства» відповідно до результатів проведених розрахунків (табл. 2).

Оскільки співвідношення фактичних та нормативних зведених інтегральних показників стану ДАХК «Артем» і ПАТ «Дніпропетровський агрегатний завод» за 2012 р. дорівнюють 0,23 та -4,2, то з урахуванням прогнозного стану авіаційної галузі на 2013 р. у матриці «прогнозний стан галузі – поточний стан підприємства» вони розташовуються у квадранті «задовільний – поганий», який відповідає задовільному стану галузі в майбутньому та поганому поточно-

Таблиця 2

Локація авіапідприємств у матриці вибору стратегій реструктуризації

Прогнозний стан галузі	Відмінний	1,3 – ∞	Санаційна реструктуризація	Адаптаційна реструктуризація зі збільшенням масштабу	Адаптаційна реструктуризація зі збільшенням масштабу	Випереджаюча реструктуризація або збереження структури	Випереджаюча реструктуризація або збереження структури
	Добрий	1,1 – 1,3	Санаційна реструктуризація або інтеграція	Адаптаційна реструктуризація	Адаптаційна реструктуризація зі збільшенням масштабу	Випереджаюча реструктуризація або збереження структури	Випереджаюча реструктуризація або збереження структури
	Задовільний	0,9 – 1,1	Інтеграція або санаційна реструктуризація ДАХК «Артем», ПАТ «Дніпропетровський агрегат. завод»	Адаптаційна реструктуризація або інтеграція	Адаптаційна реструктуризація або збереження структури ДП «Антонов»	Збереження структури або випереджаюча реструктуризація ПАТ «Мотор Січ»	Випереджаюча реструктуризація або збереження структури ПАТ «Вовчанський агрегат. завод»
	Незадовільний	0,7 – 0,9	Інтеграція, санаційна реструктуризація або ліквідація	Адаптаційна реструктуризація зі зменшенням масштабу	Збереження структури або адаптаційна реструктуризація зі зменшенням масштабу	Збереження структури або адаптаційна реструктуризація	Збереження структури або адаптаційна реструктуризація
	Поганий	∞ – 0,7	Ліквідація, інтеграція або санаційна реструктуризація	Адаптаційна реструктуризація зі зменшенням масштабу	Збереження структури або адаптаційна реструктуризація зі зменшенням масштабу	Збереження структури або адаптаційна реструктуризація	Збереження структури або адаптаційна реструктуризація
			∞ – 0,4	0,4 – 0,8	0,8 – 1,2	1,2 – 1,6	1,6 – ∞
			Поганий	Незадовільний	Задовільний	Добрий	Відмінний
							Поточний стан підприємства

му стану підприємства, і можуть обрати одну зі стратегій реструктуризації: інтеграцію з успішнішими підприємствами, які зможуть ефективно використати їх активи для погашення зобов'язань, збільшуючи свої виробничі потужності або санаційну реструктуризацію за кошти акціонерів чи зовнішніх інвесторів для відновлення платоспроможності.

Співвідношення фактичного та нормативного зведених інтегральних показників стану ДП «Антонов» за 2012 р. дорівнює 0,85, що вказує на задовільний стан підприємства і, враховуючи прогноз щодо розвитку авіаційної галузі на 2013 р., воно розташовується в квадранті «задовільний – задовільний» розробленої матриці та може прийняти рішення про проведення адаптаційної реструктуризації з метою підвищення прибутковості діяльності або утриматись від структурної перебудови.

У зв'язку з тим, що співвідношення фактичного та нормативного зведених інтегральних показників стану ПАТ «Мотор Січ» у 2012 р. дорівнює 1,54, а прогнозний стан розвитку авіаційної галузі задовільний, то підприємство розташовується в квадранті «задовільний – добрий» розробленої матриці та не потребує структурної перебудови у зв'язку з ефективно організованою структурою господарювання. Проте, враховуючи поточний фінансовий стан, підприємство може розглянути варіант проведення випереджаючої реструктуризації, яка сприятиме зростанню рентабельності капіталу.

Оскільки співвідношення фактичних і нормативних зведених інтегральних показників стану ПАТ «Вовчанський агрегатний завод» дорівнює 2,02, то воно розташовується в квадранті «задовільний – відмінний» розробленої матриці, що вказує на доцільність проведення випереджаючого виду реструктуризації та фінансову спроможність забезпечити його реалізацію. Випереджаюча реструктуризація дозволить підприємству підвищити конкурентоспроможність продукції та посилити ринкові позиції.

ВИСНОВКИ

У результаті аналізу ключових чинників, що обумовлюють вибір підприємством стратегії реструктуризації та існуючих у наукових джерелах підходів до визначення пріоритетних напрямів розвитку суб'єктів господарювання, розроблено матрицю вибору стратегії реструктуризації підприємства «прогнозний стан галузі – поточний стан підприємства», на підставі якої визначено доцільні стратегії реструктуризації підприємств залежно від прогнозних значень індексів зростання галузі, до якої вони належать, і національного господарства в цілому, зведених фактичних і нормативних інтегральних показників поточного стану підприємств, розрахованих згідно з підходом до виявлення потреби підприємства в реструктуризації та визначення її типу. Запропонована матриця встановлює чітку залежність оптимальних стратегічних альтернатив реструктуризації підприємства від ключових параметрів, що їх обумовлюють, зменшуючи вплив кваліфікованості уповноважених осіб щодо вибору напрямку структурної перебудови господарського механізму на правильність прийняття рішення.

Розроблена матриця вибору стратегії реструктуризації може застосовуватись підприємствами різних форм власності та сфер господарювання, оскільки ґрунтується на дії загальноекономічних законів. Результати дослідження доповнюють теоретичну базу з питань вибору альтернативних стратегій реструктуризації підприємства та служать підґрунтям для їх подальшого дослідження. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гамалій В. Ф.** Реструктуризація суб'єктів реального сектора національної економіки / В. Ф. Гамалій, О. М. Кошик, Н. І. Легінькова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2013. – Вип. 24. – С. 36 – 46.
2. **Довбня С. Б.** Методические основы и направления реструктуризации предприятий в промышленности : монография / С. Б. Довбня. – Днепропетровск : Наука и образование, 2002. – 312 с.
3. **Дорофеєва Г. А.** Реструктуризація підприємств як стратегічна альтернатива подолання кризових явищ в економіці / Г. А. Дорофеєва // Економіка промисловості. – 2010. – № 3. – С. 85 – 93.
4. **Калиниченко М. П.** Маркетингова реструктуризація системи управління на підприємствах промисловості / М. П. Калиниченко // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2013. – № 4 (20). – С. 26 – 33.
5. **Крисько Ж. Л.** Особливості реструктуризації вертикально інтегрованих підприємств будівельної галузі / Ж. Л. Крисько // Економічний простір. – 2013. – № 72. – С. 158 – 167.
6. **Кулініч Т. В.** Реструктуризація суб'єктів господарювання як стратегічна основа для формування їх інвестиційної привабливості / Т. В. Кулініч // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – С. 550 – 555.
7. **Курінний О. В.** Методичне забезпечення вибору форм та методів реструктуризації підприємства / О. В. Курінний // Економічний простір. – 2013. – № 70. – С. 226 – 234.
8. **Мазур І. І.** Реструктуризація підприємств и компаний. Справочное пособие / И. И. Мазур, В. Д. Шапиро и др. – М. : Высшая школа, 2000. – 587 с.
9. **Отенко І. П.** Организационно-экономический механизм реструктуризации предприятия : научное издание / И. П. Отенко, Н. А. Москаленко. – Харьков : Изд. ХНЭУ, 2005. – 216 с.
10. **Blatz M.** Corporate Restructuring: Finance in Times of Crisis / M. Blatz, K-J. Kraus, S. Haghani. – Roland Berger Strategy Consultants GmbH. – Springer-Verlag Berlin Heidelberg. – 2006. – 180 p.
11. **Попович А. В.** Підхід до виявлення потреби підприємства в реструктуризації та визначення її типу / А. В. Попович // Проблеми системного підходу в економіці : збірник наукових праць. – К. : НАУ, 2013. – № 45. – С. 69 – 76.

REFERENCES

- Blatz, M., K-J, Kraus, and Haghani, S. *Corporate Restructuring: Finance in Times of Crisis*: Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2006.
- Dovbnia, S. B. *Metodicheskie osnovy i napravleniia restrukturyzatsii predpriatiy v promyshlennosti* [Methodological framework and direction of enterprise restructuring in the industry]. Dnepropetrovsk: Nauka y obrazovanye, 2002.
- Dorofeieva, H. A. "Restrukuryzatsiia pidpriemstv iak stratehichna alternatyva podolannia kryzovykh iavyshch v ekonomitsi" [Restructuring as a strategic alternative to overcome the economic crisis]. *Ekonomika promyslovosti*, no. 3 (2010): 85-93.
- Hamalii, V. F., Koshyk, O. M., and Lehinkova, N. I. "Restrukuryzatsiia sub'iektiv realnoho sektoru natsionalnoi ekonomiky" [Restructuring of business real sector of the economy]. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 24 (2013): 36-46.
- Krysko, Zh. L. "Osoblyvosti restrukturyzatsii vertykalno in-tehrovanykh pidpriemstv budivelnoi haluzi" [Features restructuring of vertically integrated construction enterprises]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 72 (2013): 158-167.
- Kulinich, T. V. "Restrukuryzatsiia sub'iektiv hospodariuvannia iak stratehichna osnova dlia formuvannia ikh investytsiinoi pryvabyvosti" [Restructuring of businesses as a strategic base for

the formation of their investment attractiveness]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha"* (2008): 550-555.

Kurinni, O. V. "Metodychne zabezpechennia vyboru form ta metodiv restrukturyzatsii pidpriemstva" [Methodical support choice of forms and methods of restructuring the company]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 70 (2013): 226-234.

Kalynychenko, M. P. "Marketynhova restrukturyzatsiia systemy upravlinnia na pidpriemstvakh promyslovosti" [Marketing management restructuring in industrial enterprises]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 4 (2013): 26-33.

Mazur, I. I., and Shapiro, V. D. *Restrukturyzatsiia predpriiaty i kompaniy* [Restructuring of enterprises and companies]. Moscow: Vysshaia shkola, 2000.

Otenko, I. P., and Moskalenko, N. A. *Organizatsionno-ekonomicheskii mekhanizm restrukturyzatsii predpriatia* [Organizational-economic mechanism of enterprise restructuring]. Kharkiv: KhNEU, 2005.

Popovych, A. V. "Pidkhid do vyavlennia potreby pidpriemstva v restrukturyzatsii ta vyznachennia ii typu" [The approach to identifying the needs of enterprise restructuring and determine its type]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, no. 45 (2013): 69-76.

УДК 338.242.2

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗАТЕЛЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ТОВАРОВ (УСЛУГ)

© 2014 ЧАЙКА Т. Ю.

УДК 338.242.2

Чайка Т. Ю. Проблемы формирования интегрального показателя конкурентоспособности товаров (услуг)

В статье рассмотрена проблема формирования и расчета интегрального показателя конкурентоспособности товаров (услуг). Проанализированы достоинства и недостатки различных подходов к формированию данного показателя в зависимости от целей анализа и вида планирования, в рамках которого осуществляется анализ, бюджета исследования. Привлечение экспертной группы к ранжированию факторов будет более эффективным при условии построения на основе экспертных мнений матрицы попарных оценок важности факторов, влияющих на конкурентоспособность товаров (услуг). Расчет вектора локальных приоритетов эксперта, индекса согласованности, отношения согласованности позволяет повысить согласованность мнений экспертов и объективность экспертных оценок. Предложенный алгоритм расчета интегрального показателя конкурентоспособности с учетом использования экспертного оценивания, применения модифицированной шкалы Е. Харрингтона, метода анализа иерархий Т. Саати позволяет повысить точность оценки уровня конкурентоспособности товаров (услуг).

Ключевые слова: конкурентоспособность товаров (услуг); интегральный коэффициент конкурентоспособности; факторы конкурентоспособности; шкала Е. Харрингтона; метод анализа иерархий Т. Саати; индекс согласованности; алгоритм расчета интегрального показателя конкурентоспособности товаров (услуг).

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 12. **Библ.:** 13.

Чайка Татьяна Юрьевна – кандидат экономических наук, старший преподаватель, кафедра экономического анализа и учета, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: chajkatatyana@mail.ru

УДК 338.242.2

Чайка Т. Ю. Проблеми формування інтегрального показника конкурентоспроможності товарів (послуг)

У статті розглянуто проблему формування і розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності товарів (послуг). Проаналізовано переваги та недоліки різних підходів до формування даного показника залежно від цілей аналізу та виду планування, у рамках якого здійснюється аналіз, бюджету дослідження. Залучення експертної групи до ранжування факторів буде більш ефективним за умови побудови на основі експертних думок матриці попарних оцінок важливості факторів, що впливають на конкурентоспроможність товарів (послуг). Розрахунок вектора локальних пріоритетів експерта, індексу узгодженості, відношення узгодженості дозволяє підвищити узгодженість думок експертів і об'єктивність експертних оцінок. Запропонований алгоритм розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності з урахуванням використання експертного оцінювання, застосування модифікованої шкали Е. Харрингтона, методу аналізу ієрархій Т. Сааті дозволяє підвищити точність оцінки рівня конкурентоспроможності товарів (послуг).

Ключові слова: конкурентоспроможність товарів (послуг); інтегральний коефіцієнт конкурентоспроможності; фактори конкурентоспроможності; шкала Е. Харрингтона; метод аналізу ієрархій Т. Сааті; індекс узгодженості; алгоритм розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності товарів (послуг).

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 12. **Бібл.:** 13.

Чайка Тетяна Юрїївна – кандидат економічних наук, старший викладач, кафедра економічного аналізу та обліку, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: chajkatatyana@mail.ru

UDC 338.242.2

Chajka T. Y. Problems of Formation of the Integral Index of Competitiveness of Goods (Services)

The article considers the problem of the formation and calculation of the integral index of competitiveness of goods (services). The advantages and disadvantages of different approaches to the formation of this indicator were analyzed, depending on the purpose of the analysis and planning of the form in which the analysis is conducted, research budget. Involvement of an expert group to ranking factors will be more effective if the construction on the basis of the expert opinions of the matrix of pairwise estimates of the importance of factors affecting the competitiveness of goods (services). Calculation of the vector of local priorities of an expert, coherence index, and consistency relations enables to improve the consistency of an expert opinion and objectivity of expert assessments. The proposed algorithm for the calculation of the integral index of competitiveness, taking into account the use of expert estimation, the use of a modified the E. Harrington scale, the T. Saaty hierarchy analysis method improves the accuracy of assessing the level of competitiveness of goods (services).

Key words: competitiveness of goods (services); integral factor of competitiveness; competitive factors; E. Harrington Scale; T. Saaty hierarchy analysis; consistency index; algorithm for calculating the integral indicator of the competitiveness of goods (services).

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 12. **Bibl.:** 13.

Chajka Tatyana Y. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer, Department of Economic Analysis and Accounting, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: chajkatatyana@mail.ru

the formation of their investment attractiveness]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika"* (2008): 550-555.

Kurinni, O. V. "Metodychne zabezpechennia vyboru form ta metodiv restrukturyzatsii pidpriemstva" [Methodical support choice of forms and methods of restructuring the company]. *Ekonomichniy prostir*, no. 70 (2013): 226-234.

Kalynychenko, M. P. "Marketynhova restrukturyzatsiia systemy upravlinnia na pidpriemstvakh promyslovosti" [Marketing management restructuring in industrial enterprises]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 4 (2013): 26-33.

Mazur, I. I., and Shapiro, V. D. *Restrukturyzatsiia predpriiaty i kompaniy* [Restructuring of enterprises and companies]. Moscow: Vysshaia shkola, 2000.

Otenko, I. P., and Moskalenko, N. A. *Organizatsionno-ekonomicheskyy mekhanizm restrukturyzatsii predpriatya* [Organizational-economic mechanism of enterprise restructuring]. Kharkiv: KhNEU, 2005.

Popovych, A. V. "Pidkhid do vyavlennia potreby pidpriemstva v restrukturyzatsii ta vyznachennia ii typu" [The approach to identifying the needs of enterprise restructuring and determine its type]. *Problemy systemnoho pidkhotu v ekonomitsi*, no. 45 (2013): 69-76.

УДК 338.242.2

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗАТЕЛЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ТОВАРОВ (УСЛУГ)

© 2014 ЧАЙКА Т. Ю.

УДК 338.242.2

Чайка Т. Ю. Проблемы формирования интегрального показателя конкурентоспособности товаров (услуг)

В статье рассмотрена проблема формирования и расчета интегрального показателя конкурентоспособности товаров (услуг). Проанализированы достоинства и недостатки различных подходов к формированию данного показателя в зависимости от целей анализа и вида планирования, в рамках которого осуществляется анализ, бюджета исследования. Привлечение экспертной группы к ранжированию факторов будет более эффективным при условии построения на основе экспертных мнений матрицы попарных оценок важности факторов, влияющих на конкурентоспособность товаров (услуг). Расчет вектора локальных приоритетов эксперта, индекса согласованности, отношения согласованности позволяет повысить согласованность мнений экспертов и объективность экспертных оценок. Предложенный алгоритм расчета интегрального показателя конкурентоспособности с учетом использования экспертного оценивания, применения модифицированной шкалы Е. Харрингтона, метода анализа иерархий Т. Саати позволяет повысить точность оценки уровня конкурентоспособности товаров (услуг).

Ключевые слова: конкурентоспособность товаров (услуг); интегральный коэффициент конкурентоспособности; факторы конкурентоспособности; шкала Е. Харрингтона; метод анализа иерархий Т. Саати; индекс согласованности; алгоритм расчета интегрального показателя конкурентоспособности товаров (услуг).

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 12. **Библ.:** 13.

Чайка Татьяна Юрьевна – кандидат экономических наук, старший преподаватель, кафедра экономического анализа и учета, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: chajkatatyana@mail.ru

УДК 338.242.2

Чайка Т. Ю. Проблеми формування інтегрального показника конкурентоспроможності товарів (послуг)

У статті розглянуто проблему формування і розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності товарів (послуг). Проаналізовано переваги та недоліки різних підходів до формування даного показника залежно від цілей аналізу та виду планування, у рамках якого здійснюється аналіз, бюджету дослідження. Залучення експертної групи до ранжування факторів буде більш ефективним за умови побудови на основі експертних думок матриці попарних оцінок важливості факторів, що впливають на конкурентоспроможність товарів (послуг). Розрахунок вектора локальних пріоритетів експерта, індексу узгодженості, відношення узгодженості дозволяє підвищити узгодженість думок експертів і об'єктивність експертних оцінок. Запропонований алгоритм розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності з урахуванням використання експертного оцінювання, застосування модифікованої шкали Е. Харрінгтона, методу аналізу ієрархій Т. Сааті дозволяє підвищити точність оцінки рівня конкурентоспроможності товарів (послуг).

Ключові слова: конкурентоспроможність товарів (послуг); інтегральний коефіцієнт конкурентоспроможності; фактори конкурентоспроможності; шкала Е. Харрінгтона; метод аналізу ієрархій Т. Сааті; індекс узгодженості; алгоритм розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності товарів (послуг).

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 12. **Бібл.:** 13.

Чайка Тетяна Юрїївна – кандидат економічних наук, старший викладач, кафедра економічного аналізу та обліку, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: chajkatatyana@mail.ru

UDC 338.242.2

Chajka T. Y. Problems of Formation of the Integral Index of Competitiveness of Goods (Services)

The article considers the problem of the formation and calculation of the integral index of competitiveness of goods (services). The advantages and disadvantages of different approaches to the formation of this indicator were analyzed, depending on the purpose of the analysis and planning of the form in which the analysis is conducted, research budget. Involvement of an expert group to ranking factors will be more effective if the construction on the basis of the expert opinions of the matrix of pairwise estimates of the importance of factors affecting the competitiveness of goods (services). Calculation of the vector of local priorities of an expert, coherence index, and consistency relations enables to improve the consistency of an expert opinion and objectivity of expert assessments. The proposed algorithm for the calculation of the integral index of competitiveness, taking into account the use of expert estimation, the use of a modified the E. Harrington scale, the T. Saaty hierarchy analysis method improves the accuracy of assessing the level of competitiveness of goods (services).

Key words: competitiveness of goods (services); integral factor of competitiveness; competitive factors; E. Harrington Scale; T. Saaty hierarchy analysis; consistency index; algorithm for calculating the integral indicator of the competitiveness of goods (services).

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 12. **Bibl.:** 13.

Chajka Tatyana Y. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer, Department of Economic Analysis and Accounting, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: chajkatatyana@mail.ru

Конкурентоспособность – комплексная характеристика, отражающая степень успешности продвижения продукции предприятия на рынке. От того, насколько конкурентоспособными являются как отдельные товары и услуги, так и в целом все предприятие как экономическая система, зависит эффективность инвестиционных средств, в него вложенных. Конечная цель любого инвестора – максимизация прибыли – не может быть достигнута без обеспечения надлежащего уровня конкурентоспособности объекта инвестирования.

В связи с этим значимой является проблема совершенствования управления конкурентоспособностью. Анализ уровня конкурентоспособности продукции и услуг – необходимый элемент эффективного управления конкурентоспособностью. Значимой составляющей такого анализа является расчет интегрального показателя конкурентоспособности, на основе которого можно делать выводы об общем уровне конкурентоспособности товара (услуги).

Проблемам оценки уровня конкурентоспособности товаров (услуг) посвящены исследования многих отечественных и зарубежных ученых. Различные методические подходы к решению данной проблемы изложены, в частности, в работах Ю. Б. Иванова, О. М. Тищенко [5], Р. А. Фатхутдинова [12], Л. В. Глухих, М. О. Манвелян [4], Л. В. Ивченко [6], Р. А. Филипповой [13], О. В. Липатовой [8], А. Э. Воронковой [1], Ш. Г. Гильмитдинова [2], В. А. Литвиновой [9], И. С. Метелева [10].

Несмотря на большое количество существующих методик и алгоритмов оценки конкурентоспособности товаров и услуг и расчета интегрального показателя конкурентоспособности, процесс их совершенствования продолжается. В настоящее время не существует единого алгоритма расчета интегрального показателя конкурентоспособности товаров (услуг). Существование различных методик обусловлено как спецификой конкретного товара (услуги), так и наличием существенных различий в требованиях к проводимому анализу в зависимости от вида планирования, в рамках которого проводится анализ; а также в зависимости от бюджета, выделенного для проведения анализа.

В связи с вышеизложенным целью данной статьи является рассмотрение проблем формирования интегрального показателя конкурентоспособности товаров (услуг); совершенствование алгоритма его расчета.

Конкурентоспособность продукции – показатель, отображающий индивидуально выраженную возможность товара соперничать на рынке с товарами, удовлетворяющими ту же группу потребностей. Под конкурентоспособностью товара понимают также такой уровень его экономических, технических и эксплуатационных параметров, который позволяет выдержать соперничество (конкуренцию) с другими аналогичными товарами на рынке.

Сложность оценки конкурентоспособности продукции (товаров и услуг) также обусловлена наличием большого количества зачастую слабо формализуемых факторов влияния. Как отмечает И. С. Метелев, конкурентоспособность – многомерное свойство. Менеджмент предприятия не может сосредоточивать усилия только на одном из конкурентных факторов – они должны учитываться одновременно, с учетом взаимной зависимости и времени. [10]

Методы оценки конкурентоспособности целесообразно разделять на:

- ✦ портфельный анализ, в основе которого лежат интегральные показатели;

- ✦ поиск конкурентных преимуществ (бенчмаркетинга и функционально-стоимостной анализ) [2].

Определение правильной и рациональной последовательности проведения исследования уровня конкурентоспособности обуславливает минимизацию издержек, связанных с проведением анализа, повышает эффективность и качество полученных результатов. На конкурентоспособность продукции (товаров, услуг) влияет огромное количество факторов различной природы. Набор наиболее важных факторов влияния существенно варьирует в зависимости от специфики отрасли, конкретных товаров (услуг), особенностей конкурентной среды и др.

Данное обстоятельство приводит к тому, что на сегодняшний день задача анализа конкурентоспособности продукции не имеет четкого алгоритма решения [9].

Следует различать понятия фактора и критериев конкурентоспособности.

Критерий конкурентоспособности – это качественная или количественная характеристика, служащая основанием для оценки конкурентоспособности товаров (услуг).

Фактор конкурентоспособности – непосредственная причина, наличие которой необходимо и достаточно для изменения одного или нескольких критериев конкурентоспособности [10].

Оценку уровня конкурентоспособности целесообразно проводить в несколько этапов.

Первый этап – выбор факторов, значимых с точки зрения их влияния на конкурентоспособность товаров или услуг.

Второй этап – расчет величины каждого фактора в натуральном или стоимостном выражении.

Третий этап позволяет провести сопоставление численных значений факторов влияния с их нормативными значениями. Для этого каждому фактору присваивается коэффициент, характеризующий отношение числовой величины данного фактора к его нормативному значению. Такой коэффициент характеризует уровень конкурентоспособности товара (услуги) по рассматриваемому фактору:

$$K_i = \frac{q_i}{q_{норм}}, \quad (1)$$

где K_i – коэффициент конкурентоспособности товара (услуги) по i -му фактору;

q_i – значение i -го фактора по рассматриваемому виду товара (услуги);

$q_{норм}$ – нормативное (эталонное) значение i -го фактора.

На третьем этапе для оценки уровня конкурентоспособности в целом, целесообразно сформировать итоговый интегральный показатель конкурентоспособности ($K_{инт}$).

Одним из самых простых способов формирования данного коэффициента является его расчет на основе простой средней арифметической. Такой подход рассмотрен, например, в [2; 8]. В этом случае формула интегрального коэффициента конкурентоспособности примет вид:

$$K_{инт} = \frac{K_1 + K_2 + \dots + K_i + \dots + K_n}{n}, \quad (2)$$

где K_i – коэффициент конкурентоспособности товара (услуги) по i -му фактору;

n – количество принятых к рассмотрению факторов конкурентоспособности.

Качественная оценка полученного интегрального коэффициента предполагает определение уровня конкурентоспособности (высокий, средний, низкий). В научной литературе наибольшее распространение получила следующая градация [8]:

$0,7 \leq K_{инт}$ – высокий уровень конкурентоспособности;
 $0,5 \leq K_{инт} \leq 0,7$ – средний уровень конкурентоспособности;

$K_{инт} < 0,5$ – низкий уровень конкурентоспособности.
 В случае необходимости более детальной дифференциации полученных значений, целесообразным представляется использование модифицированной шкалы Харрингтона:

$0,8 \leq K_{инт}$ – очень высокий уровень конкурентоспособности;

$0,63 \leq K_{инт} < 0,8$ – высокий уровень конкурентоспособности;

$0,37 \leq K_{инт} < 0,63$ – средний уровень конкурентоспособности;

$0,2 \leq K_{инт} < 0,37$ – низкий уровень конкурентоспособности;

$K_{инт} < 0,2$ – очень низкий уровень конкурентоспособности.

Следует отметить, что данная методика построения интегрального коэффициента конкурентоспособности имеет ряд существенных недостатков. Так, качественная оценка полученного показателя, предполагающая, что наилучшие результаты соотносятся с более высокими значениями $K_{инт}$, ориентирована на то, что все включенные в интегральную оценку факторы являются возрастающими, т. е. наилучшему уровню конкурентоспособности соответствует наибольшая величина конкретного фактора конкурентоспособности. Данное ограничение существенно ограничивает список факторов, которые можно подвергнуть анализу с помощью рассматриваемой методики. Следует особо отметить, что многие авторы упускают данную оговорку, что может привести к сложностям и ошибкам при практическом применении данного коэффициента.

Кроме того, при расчете интегрального коэффициента конкурентоспособности рассмотренным способом предполагается равенство важности рассматриваемых факторов. Это очень грубое допущение, значительно снижающее релевантность полученной оценки.

Однако, несмотря на очевидные недостатки, подобный подход отличается практичностью, простотой и быстротой в применении, низкозатратностью. Поэтому в ряде случаев, особенно при проведении оперативного анализа, применение данной методики является полностью оправданным.

Проведение ранжирования факторов существенно усложняет анализ конкурентоспособности продукции и увеличивает затраты на проведение такого анализа, поскольку предполагает необходимость привлечения экспертной группы. Экспертная группа должна состоять не менее чем из 5 человек (главный менеджер (заместитель главного менеджера); конструктор; маркетолог; технолог; экономист). В ходе экспертного опроса факторам влияния присваиваются баллы в зависимости от важности того или иного фактора. Выбор шкалы может быть различным, но, как правило, включает от 3 до 10 значений. Наиболее распространен алгоритм, предполагающий простое присвоение экспертами факторам неких оценок, характеризующих

важность факторов. Затем производится нормирование полученных оценок [13].

Тогда формула расчета интегрального коэффициента конкурентоспособности товара (услуги) примет вид:

$$K_{инт} = \frac{\sum_{i=1}^n \alpha_i K_i}{n}, \quad (3)$$

где α_i – весовой коэффициент i -го фактора, характеризующий его значимость с точки зрения влияния на общую конкурентоспособность товара (услуги).

Весовые коэффициенты должны быть пронормированы, т. е. должно выполняться следующее равенство:

$$\sum_{i=1}^n \alpha_i = 1. \quad (4)$$

При использовании описанного выше подхода снижение адекватности полученных результатов может возникнуть:

- ✦ вследствие использования слишком короткой шкалы оценивания (в этом случае существенно разные по важности факторы будут вынужденно попадать в один и тот же диапазон оценки);
- ✦ из-за субъективных трудностей психологического восприятия экспертами значительного ряда следующих друг за другом факторов. Оценивая один фактор, эксперт может упустить из вида, что ранее присвоил иному, менее важному фактору, чуть более высокую оценку. Такая ситуация может возникнуть в случае использования слишком длинной шкалы оценивания.

С целью повышения релевантности полученных результатов при ранжировании факторов по степени важности предлагаем применять метод анализа иерархий Саати, который предполагает парное сравнение экспертами альтернатив (факторов) с последующей их оценкой по 10-балльной шкале. Как указывает Т. Саати, «подход к парным сравнениям, основанный на решении задачи о собственном значении, обеспечивает способ шкалирования, особенно в тех сферах, где не существует измерений и количественных сравнений. Мера согласованности позволяет возвратиться к суждениям, модифицируя их для улучшения общей согласованности. Участие нескольких человек позволяет приходить к компромиссам между различными элементами, а также может вызвать диалог о том, каким следует быть действительному отношению – компромиссу между различными суждениями, представляющими разный опыт [11].

Метод анализа иерархий предполагает заполнение каждым экспертом матрицы попарных оценок важности факторов, оказывающих влияние на уровень конкурентоспособности продукции.

Адаптирование метода анализа иерархий Т. Саати к задаче оценки важности факторов конкурентоспособности позволяет построить матрицу попарных оценок важности факторов, влияющих на конкурентоспособность товаров (услуг) (табл. 1). Такую матрицу составляет каждый из задействованных экспертов.

Здесь ω_{ij} – результат попарных сравнений важности i -го и j -го факторов конкурентоспособности товаров (услуг); показывает, во сколько раз i -й фактор важнее j -го фактора.

Таким образом, получим матрицу попарных сравнений размерности $n \times n$:

Попарные оценки важности факторов, влияющих на конкурентоспособность товаров (услуг)

Фактор	1	2	3	...	j	...	n
1	1	ω_{12}	ω_{21}	...	ω_{1j}	...	ω_{1n}
2	ω_{21}	1	ω_{23}	...	ω_{2j}	...	ω_{2n}
3	ω_{31}	ω_{32}	1	...	ω_{3j}	...	ω_{3n}
...	...	...	...	...	...	...	...
i	ω_{i1}	ω_{i2}	ω_{i3}	...	ω_{ij}	...	ω_{in}
...	...	...	...	...	...	...	...
n	ω_{n1}	ω_{n2}	ω_{n3}	...	ω_{nj}	...	1

Таблица 2

Шкала относительной предпочтительности факторов влияния

Относительная предпочтительность, баллы	Степень относительной предпочтительности
1	Равная важность факторов
2	Компромисс между 1 и 3 баллом
3	Умеренное превосходство одного фактора над другим
4	Компромисс между 3 и 5 баллом
5	Существенное или сильное превосходство одного фактора над другим
6	Компромисс между 5 и 7 баллом
7	Очень сильное превосходство
8	Компромисс между 7 и 9 баллом
9	Сильнейшее превосходство
10	Абсолютное превосходство

$$W = \begin{pmatrix} 1 & \omega_{12} & \omega_{13} & \dots & \omega_{1j} & \dots & \omega_{1n} \\ \omega_{21} & 1 & \omega_{23} & \dots & \omega_{2j} & \dots & \omega_{2n} \\ \omega_{31} & \omega_{32} & 1 & \dots & \omega_{3j} & \dots & \omega_{3n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ \omega_{i1} & \omega_{i2} & \omega_{i3} & \dots & \omega_{ij} & \dots & \omega_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ \omega_{n1} & \omega_{n2} & \omega_{n3} & \dots & \omega_{nj} & \dots & 1 \end{pmatrix}. \quad (5)$$

Из определения показателя ω_{ij} следует следующее соотношение:

$$\omega_{ij} = \frac{1}{\omega_{ji}}. \quad (6)$$

Диагональные элементы матрицы (табл. 1) равны единице:

$$\omega_{ij} = 1. \quad (7)$$

Очевидно, что в силу обратной симметричности при заполнении матрицы попарных оценок удобно определять только элементы, стоящие выше диагонали. Диагональные элементы равны единице, а элементы под диагональю в силу обратной симметричности определяются автоматически.

С целью повышения эффективности работы представляется целесообразным предложить экспертам использовать следующую вспомогательную шкалу относительной важности векторов влияния (табл. 2). Эта шкала дает возможность выразить вербально балльную характеристику превосходства одного фактора влияния над другим.

На основе матрицы попарных сравнений рассчитывается вектор локальных приоритетов эксперта

$$\bar{\alpha} = (\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_i, \dots, \alpha_n),$$

где n – количество рассматриваемых факторов конкурентоспособности):

$$\forall i = \overline{1, n} \quad \alpha_i = \frac{\sqrt[n]{\omega_{i1} \cdot \omega_{i2} \cdot \dots \cdot \omega_{in}}}{\sum_{i=1}^n \sqrt[n]{\omega_{i1} \cdot \omega_{i2} \cdot \dots \cdot \omega_{in}}}. \quad (8)$$

Здесь α_i – весовой коэффициент, характеризующий значимость i -го фактора с точки зрения конкретного эксперта.

Далее следует оценить согласованность попарных оценок. Для этого рассчитывается:

- ✦ собственное значение матрицы попарных оценок $\lambda_{\max}$;
- ✦ индекс согласованности I_C ;
- ✦ отношение согласованности R_C .

Формула расчета индекса согласованности (I_C) имеет вид:

$$I_C = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1}. \quad (9)$$

Формула расчета отношения согласованности (R_C) имеет вид:

$$R_C = \frac{I_C}{I_{\text{random}}}. \quad (10)$$

Полученные попарные оценки признаются согласованными, если $R_C \leq 0,2$. Если отношение согласованности больше 0,2, то данному эксперту необходимо осуществить проверку своих суждений и провести экспертное оценивание заново.

Таким образом, в результате экспертного оценивания важности факторов конкурентоспособности с использованием метода анализа иерархий Т. Саати нами будет получен набор векторов локальных приоритетов эксперта, где m – количество задействованных экспертов.

Окончательно оценить важность факторов конкурентоспособности можно, рассчитав среднее значение приоритета по каждому фактору отдельно. Для этого можно использовать формулу простой средней арифметической либо формулу простой средней геометрической.

В первом случае мы получим:

$$\forall i = \overline{1, n} \quad \alpha_i = \frac{\sum_{j=1}^m \alpha_{ij}}{m}, \quad (11)$$

где α_i – весовой коэффициент, характеризующий важность i -го фактора влияния конкурентоспособности товара (услуги);

α_{ij} – весовой коэффициент, характеризующий важность i -го фактора влияния конкурентоспособности товара (услуги) с точки зрения j -го эксперта;

m – количество экспертов;

n – количество рассматриваемых факторов.

Во втором случае формула примет вид:

$$\forall i = \overline{1, n} \quad \alpha_i = \sqrt[m]{\prod_{j=1}^m \alpha_{ij}}. \quad (12)$$

В данном случае выбор вида средней лежит в сфере компетенции лица, принимающего решения (ЛПР) и зависит от характера имеющихся исходных данных и экономической сущности рассматриваемых величин.

Полученные весовые коэффициенты подставляются в формулу (3), после чего вычисляется итоговый интегральный показатель конкурентоспособности товара (услуги).

Авторами уточнен алгоритм расчета интегрального показателя конкурентоспособности товаров (услуг) с учетом:

- ✦ вида планирования, в рамках которого осуществляется оценка конкурентоспособности;
- ✦ бюджета исследования;
- ✦ применения экспертного оценивания;
- ✦ применения адаптированной шкалы Харрингтона;
- ✦ применения попарного оценивания важности факторов влияния с помощью адаптированного метода анализа иерархий Т. Саати (рис. 1).

ВЫВОДЫ

Таким образом, проведенное исследование показывает, что особенности интегрального коэффициента конкурентоспособности товаров (услуг) предполагают при его формировании учет не только специфики анализируемой продукции (услуги), но также и вида планирования, в рамках которого проводится анализ, и бюджета, выделенного на проведение данного анализа. Задействование экспертной группы увеличивает релевантность полученной оценки уровня конкурентоспособности товаров (услуг). Использование адаптированного метода анализа иерархий Саати и шкалы Харрингтона повышает точность полученных результатов. Перспективы дальнейших исследований в данном направлении могут быть связаны с дальнейшим анализом и уточнением зависимости подходов к формированию и расчету интегрального показателя конкурентоспособности продукции и услуг со спецификой рассматриваемой продукции, а также с дальнейшей детализацией алгоритма формирования и расчета интегрального показателя конкурентоспособности. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Воронкова А. Э.** Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация : монография / А. Э. Воронкова. – Луганск : ВНУ им. В. Даля, 2004. – 320 с.
2. **Гильмитдинов Ш. Г.** Оценка конкурентоспособности предприятия на основе использования комплексного показателя / Ш. Г. Гильмитдинов // Проблемы современной экономики. – 2012. – № 1. – С. 121 – 123.

3. **Глінський Є. Г.** Методичні засади визначення цільового рівня конкурентоспроможності банківських продуктів / Є. Г. Глінський // Вісник запорізького національного університету. – 2012. – № 4(16). – С. 221 – 228.

4. **Глухих Л. В.** Методы оценки конкурентоспособности предприятия и отрасли / Л. В. Глухих, М. О. Манвелян // Экономика и управление. – 2009. – № 1. – С. 60 – 64.

5. **Іванов Ю. Б.** Теоретичні основи конкурентної стратегії підприємства : монографія / Ю. Б. Іванов, О. М. Тищенко. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 384 с.

6. **Іванченкова Л. В.** Категория конкурентоспособности как объект исследований в современной теории конкуренции / Л. В. Иванченкова // Економіка харчової промисловості. – 2009. – № 3. – С. 31 – 33.

7. **Коробов В. Б.** Дослідження факторів конкурентоспроможності банку / В. Б. Коробов, О. Мірошніченко, О. Криклій // Економічний аналіз : зб. наук. пр. ТНЕУ. – Тернопіль : Економічна думка, 2012. – Вип.10, Ч. 3. – С. 83 – 89.

8. **Липатова О. В.** Оценка качества и конкурентоспособности логистической деятельности транспортно-экспедиционных организаций / О. В. Липатова // Бухгалтерський облік, економічний аналіз та контроль в умовах формування і розвитку сучасних концепцій управління : тези виступів XII Міжнар. наукової конференції ЖДТУ. – Житомир, 2013. – С. 131 – 132.

9. **Литвинова В. А.** Таксономический анализ как метод оценки конкурентоспособности продукции / В. А. Литвинова // Экономика. Управление. Инновации: электронное научное фахове видання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2012_1_29.pdf

10. **Метелев И. С.** Конкурентоспособность субъекта предпринимательской деятельности: сущность, методы, факторы и критерии оценки / И. С. Метелев // Проблемы современной экономики. – 2011. – № 1. – С. 116 – 120.

11. **Саати Т.** Принятие решений. Метод анализа иерархий / Т. Саати / Пер. с англ. – М. : Радио и связь, 1993. – 278 с.

12. **Фатхутдинов Р. А.** Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление : учебное пособие / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 312 с.

13. **Филиппова Р. А.** Проблемы анализа конкурентоспособности продукции в условиях модернизации экономики / Р. А. Филиппова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://sisupr.mrsu.ru/2010-4-analiz/PDF/Filipova.pdf>

REFERENCES

- Fatkhutdinov, R. A. *Konkurentosposobnost: ekonomika, strategija, upravlenie* [Competitiveness: economics, strategy, management]. Moscow: INFRA-M, 2000.
- Filippova, R. A. "Problemy analiza konkurentosposobnosti produktiv v usloviakh modernizatsii ekonomiki" [Problems of analysis of competitiveness of products in the modernization of the economy]. <http://sisupr.mrsu.ru/2010-4-analiz/PDF/Filipova.pdf>
- Glukhikh, L. V., and Manvelian, M. O. "Metody otsenki konkurentosposobnosti predpriiatiia i otrasli" [Methods for assessing the competitiveness of businesses and industries]. *Ekonomika i upravlenie*, no. 1 (2009): 60-64.
- Gilmitdinov, Sh. G. "Otsenka konkurentosposobnosti predpriiatiia na osnove ispolzovaniia kompleksnogo pokazatelya" [Assessment of the competitiveness of enterprises through the use of complex index]. *Problemy sovremennoy ekonomiki*, no. 1 (2012): 121-123.
- Hlinskyi, Ie. H. "Metodychni zasady vyznachennia tsilyovoho rivnia konkurentospromozhnosti bankivskykh produktiv" [Methodological basis to determine the target level of competitive banking products]. *Visnyk ZNU*, no. 4 (16) (2012): 221-228.
- Ivanchenkova, L. V. "Kategoriia konkurentosposobnosti kak obyekt issledovaniy v sovremennoi teorii konkurentsii" [Category competitiveness as an object of research in the modern theory of competition]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, no. 3 (2009): 31-33.
- Ivanov, Yu. B., and Tyshchenko, O. M. *Teoretychni osnovy konkurentnoi stratehii pidpriemstva* [The theoretical basis of competitive strategy]. Kharkiv: INZhEK, 2006.

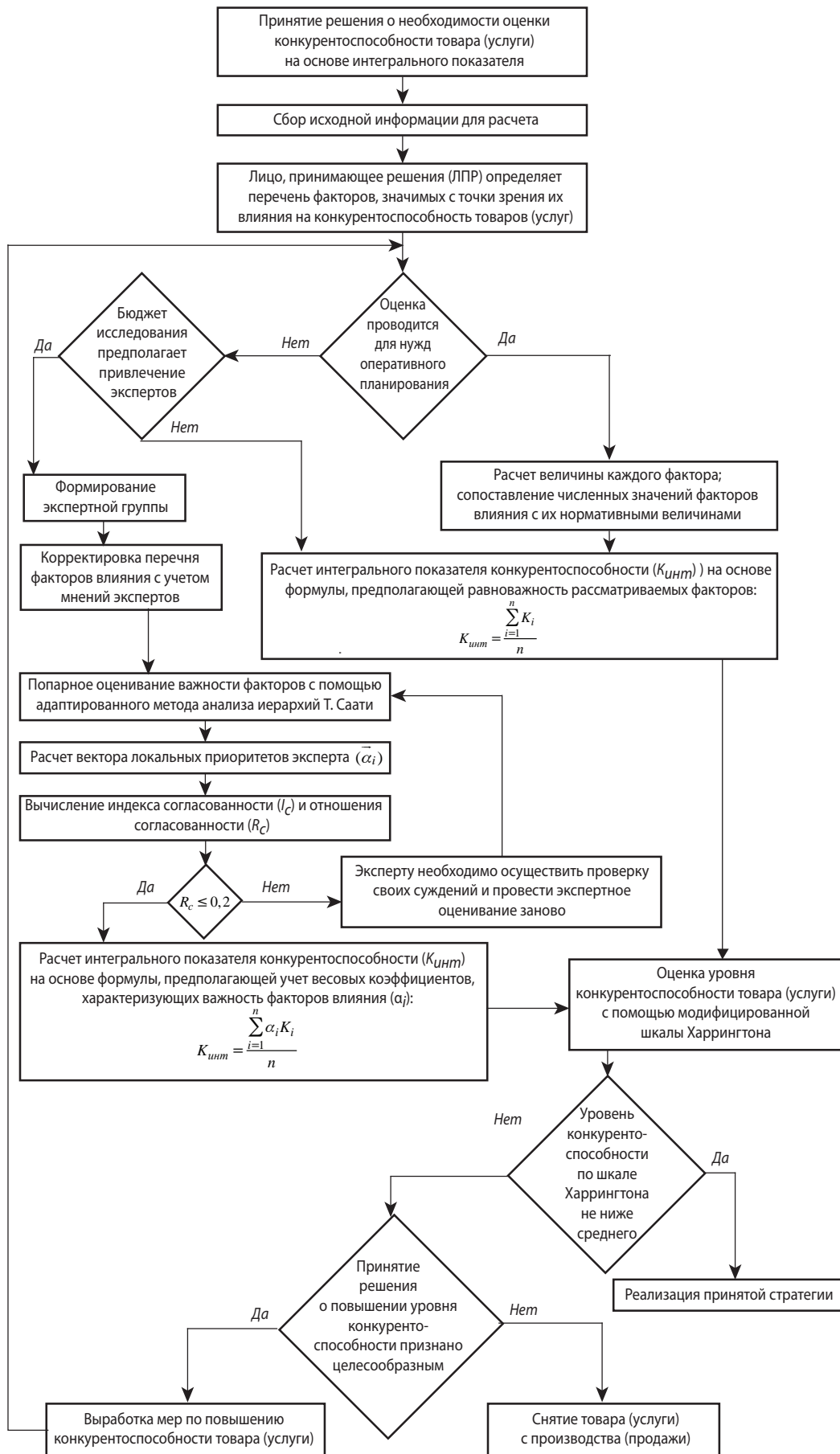

Рис. 1. Алгоритм расчета интегрального показателя конкурентоспособности товаров (услуг)

Korobov, V. B., Miroshnychenko, O., and Kryklii, O. "Doslidzhennia faktoriv konkurentosposobnosti banku" [Research the competitiveness of the bank]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 3, no. 10 (2012): 83-89.

Litvinova, V. A. "Taksonomicheskii analiz kak metod otsenki konkurentosposobnosti produktii" [Taxonomic analysis as a method of assessing the competitiveness of products]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2012_1_29.pdf

Lipatova, O. V. "Otsenka kachestva i konkurentosposobnosti logisticheskoi deiatelnosti transportno-ekspeditsionnyh organizatsii" [Assessment of the quality and competitiveness of the logistics activities of freight forwarding organizations]. *Bukhhalterskiy oblik, ekonomichnyi analiz ta kontrol v umovakh formuvannia i rozvytku suchasnykh kontseptsii upravlinnia*. Zhytomyr: ZhDTU, 2013. 131-132.

Metlev, I. S. "Konkurentosposobnost subekta predprinimatel'skoy deiatelnosti: sushchnost, metody, faktory i kriterii otsenki" [Competitiveness of the business entity: essence, methods, factors and criteria for evaluation]. *Problemy sovremennoy ekonomiki*, no. 1 (2011): 116-120.

Saati, T. *Priniatie resheniy. Metod analiza ierarkhii* [Decision-making. Analytic hierarchy process]. Moscow: Radio i sviaz, 1993.

Voronkova, A. E. *Strategicheskoe upravlenie konkurentosposobnykh potentsialom predpriiatiia: diagnostika i organizatsiia* [Strategic management of competitive potential of the enterprise: diagnosis and organization]. Lugansk: VNU im. V. Dalia, 2004.

УДК 338.2

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 ДЕНИСЮК О. В., ГАМІЄ А. М.

УДК 338.2

Денисюк О. В., Гаміє А. М. Концептуальні засади управління організаційним розвитком підприємства

Стан економіки України вимагає ефективних і компетентних дій з управління діяльністю підприємств. Тому одним із найважливіших завдань підприємств є необхідність формування та розвитку нових підходів і методів управління організаційним розвитком. У статті проаналізовано концепції організаційного розвитку, що сформовані в науковій літературі, визначено об'єкти організаційного розвитку, встановлено напрями організаційних змін для досягнення намічених цілей, виділено способи, форми та методи управління організаційним розвитком.

Ключові слова: організаційний розвиток, концепція, підприємство, концептуальні засади, організаційні зміни, напрями, адаптація.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 12.

Денисюк Ольга Василівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічного аналізу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

Гаміє Андрій Могамедович – аспірант, кафедра менеджменту та бізнесу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

УДК 338.2

Денисюк О. В., Гаміє А. М. Концептуальные основы управления организационным развитием предприятия

Состояние экономики Украины требует эффективных и компетентных действий по управлению деятельностью предприятий. Поэтому одним из самых важных заданий предприятий является необходимость формирования и развития новых подходов и методов управления организационным развитием. В статье проанализированы концепции организационного развития, сформированные в научной литературе, определены объекты организационного развития, установлены направления организационных изменений для достижения намеченных целей, выделены способы, формы и методы управления организационным развитием.

Ключевые слова: организационное развитие, концепция, предприятие, концептуальные основы, организационные изменения, направления, адаптация.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Денисюк Ольга Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономического анализа, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

Гаміє Андрій Могамедович – аспірант, кафедра менеджменту та бізнесу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

UDC 338.2

Denysyuk O. V., Hamiie A. M. Conceptual Bases of Management of Organizational Development of an Enterprise

Ukrainian economy requires effective and competent actions on companies management. Therefore, one of the most important tasks of enterprises is the need for the formation and development of new approaches and methods for management of organizational development. The article analyzes the concept of organizational development, formed in the scientific literature, defines the objects of organizational development, sets the direction of organizational changes to achieve the objectives, highlights ways, forms and methods of management of organizational development.

Key words: organizational development, concept, company, conceptual framework, organizational change, direction, adaptation.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 12.

Denysyuk Olga V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Analysis, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

Hamiie Andrii M. – Postgraduate Student, Department of Management and Business, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

Широкому спектру проблем щодо управління організаційним розвитком підприємства присвячені наукові праці таких видатних вчених-економістів, як В. Френч і С. Белл, У. Берк, Н. Маргуліс та А. Райа, Р. Бекхард, Д. Поррас і П. Робертсон, Д. Ваклавські та А. Черч, М. Мінахан, Ф. Ж. Гуїяра і Дж. Келлі, Дж. Коттер. Дослідження цих авторів пов'язані, перш за все,

з «удосконаленням соціальних відносин і структури організації», «розвитком організаційних знань», «лояльністю персоналу до стратегічних змін в організації».

Однак, слід підкреслити, що економічні умови функціонування вітчизняних підприємств суттєво відрізняються від міжнародної практики, що обумовлює необхідність проведення системних досліджень і, на цій основі, адаптації

Korobov, V. B., Miroshnychenko, O., and Kryklii, O. "Doslidzhennia faktoriv konkurentosposobnosti banku" [Research the competitiveness of the bank]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 3, no. 10 (2012): 83-89.

Litvinova, V. A. "Taksonomicheskii analiz kak metod otsenki konkurentosposobnosti produktii" [Taxonomic analysis as a method of assessing the competitiveness of products]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2012_1_29.pdf

Lipatova, O. V. "Otsenka kachestva i konkurentosposobnosti logisticheskoi deiatelnosti transportno-ekspeditsionnyh organizatsii" [Assessment of the quality and competitiveness of the logistics activities of freight forwarding organizations]. *Bukhhalterskiy oblik, ekonomichnyi analiz ta kontrol v umovakh formuvannia i rozvytku suchasnykh kontseptsii upravlinnia*. Zhytomyr: ZhDTU, 2013. 131-132.

Metlev, I. S. "Konkurentosposobnost subekta predprinimatel'skoy deiatelnosti: sushchnost, metody, faktory i kriterii otsenki" [Competitiveness of the business entity: essence, methods, factors and criteria for evaluation]. *Problemy sovremennoy ekonomiki*, no. 1 (2011): 116-120.

Saati, T. *Priniatie resheniy. Metod analiza ierarkhii* [Decision-making. Analytic hierarchy process]. Moscow: Radio i sviaz, 1993.

Voronkova, A. E. *Strategicheskoe upravlenie konkurentosposobnykh potentsialom predpriiatiia: diagnostika i organizatsiia* [Strategic management of competitive potential of the enterprise: diagnosis and organization]. Lugansk: VNU im. V. Dalia, 2004.

УДК 338.2

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 ДЕНИСЮК О. В., ГАМІЄ А. М.

УДК 338.2

Денисюк О. В., Гаміє А. М. Концептуальні засади управління організаційним розвитком підприємства

Стан економіки України вимагає ефективних і компетентних дій з управління діяльністю підприємств. Тому одним із найважливіших завдань підприємств є необхідність формування та розвитку нових підходів і методів управління організаційним розвитком. У статті проаналізовано концепції організаційного розвитку, що сформовані в науковій літературі, визначено об'єкти організаційного розвитку, встановлено напрями організаційних змін для досягнення намічених цілей, виділено способи, форми та методи управління організаційним розвитком.

Ключові слова: організаційний розвиток, концепція, підприємство, концептуальні засади, організаційні зміни, напрями, адаптація.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 12.

Денисюк Ольга Василівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічного аналізу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

Гаміє Андрій Могамедович – аспірант, кафедра менеджменту та бізнесу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

УДК 338.2

Денисюк О. В., Гаміє А. М. Концептуальные основы управления организационным развитием предприятия

Состояние экономики Украины требует эффективных и компетентных действий по управлению деятельностью предприятий. Поэтому одним из самых важных заданий предприятий является необходимость формирования и развития новых подходов и методов управления организационным развитием. В статье проанализированы концепции организационного развития, сформированные в научной литературе, определены объекты организационного развития, установлены направления организационных изменений для достижения намеченных целей, выделены способы, формы и методы управления организационным развитием.

Ключевые слова: организационное развитие, концепция, предприятие, концептуальные основы, организационные изменения, направления, адаптация.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Денисюк Ольга Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономического анализа, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

Гаміє Андрій Могамедович – аспірант, кафедра менеджменту та бізнесу, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

UDC 338.2

Denysiuk O. V., Hamiie A. M. Conceptual Bases of Management of Organizational Development of an Enterprise

Ukrainian economy requires effective and competent actions on companies management. Therefore, one of the most important tasks of enterprises is the need for the formation and development of new approaches and methods for management of organizational development. The article analyzes the concept of organizational development, formed in the scientific literature, defines the objects of organizational development, sets the direction of organizational changes to achieve the objectives, highlights ways, forms and methods of management of organizational development.

Key words: organizational development, concept, company, conceptual framework, organizational change, direction, adaptation.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 12.

Denysiuk Olha V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Analysis, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

Hamiie Andrii M. – Postgraduate Student, Department of Management and Business, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

Широкому спектру проблем щодо управління організаційним розвитком підприємства присвячені наукові праці таких видатних вчених-економістів, як В. Френч і С. Белл, У. Берк, Н. Маргуліс та А. Райа, Р. Бекхард, Д. Поррас і П. Робертсон, Д. Ваклавські та А. Черч, М. Мінахан, Ф. Ж. Гуїяра і Дж. Келлі, Дж. Коттер. Дослідження цих авторів пов'язані, перш за все,

з «удосконаленням соціальних відносин і структури організації», «розвитком організаційних знань», «лояльністю персоналу до стратегічних змін в організації».

Однак, слід підкреслити, що економічні умови функціонування вітчизняних підприємств суттєво відрізняються від міжнародної практики, що обумовлює необхідність проведення системних досліджень і, на цій основі, адаптації

та впровадження методології управління організаційним розвитком у сучасні умови функціонування підприємств.

Дослідження поняття «організаційний розвиток підприємства» показало, що воно складне та багатогранне. У змістовній структурі організаційного розвитку ключовими є поняття змін, що пов'язують зі структурним і функціональним устроєм, персоналом, знаннями підприємства, компетенціями, його корпоративною культурою. Крім того, що такі зміни по своїй природі є організаційними, вони носять системний характер, оскільки взаємообумовлені – перетворення одного з будь-якого об'єктів управління розвитком впливає на стан інших.

Американський дослідник сфери організаційного розвитку Уорнер Берк визначав організаційний розвиток як «процес планових змін організаційної культури, заснований на застосуванні методик, теорій та результатів дослідження наук по поведінку»[2].

Відмітною особливістю концепції Ф. Ж. Гуїяра і Дж. Н. Келлі серед інших в теорії організаційного розвитку є погляд на підприємство як «біокорпорацію», де зміни в бізнесі пов'язані з організаційною перебудовою його «генетичної архітектури». Науковці при цьому вважають необхідним здійснення організаційних змін для реалізації цілей підприємства в одному часовому періоді (проте з неодолюваною швидкістю) за певними напрямками [3]. Одним з напрямків виступає *рефреймінг* – зрушення в поданні про те, чим корпорація є зараз і чого може досягти, що надає можливість підприємству розставити по-іншому акценти, поглянути на проблему по-іншому; тобто дозволяє залежно від сформованих цілей та завдань переглянути інформаційну базу, яка детально описує ситуацію, що, у свою чергу, змінює сприйняття змін.

Н. Маргуліс та А. Райа стверджують, що організаційний розвиток представляє «ціннісноорієнтований процес самооцінки та планових змін, що включає специфічні стратегії та технології, які націлені на посилення загальної ефективності організаційної системи»[4].

Визначення Річарда Бекхарда (авторитетного спеціаліста у сфері організаційного розвитку) відповідного поняття звучить як «зусилля, що, охоплюють всю організацію, сплановані та керовані зверху, щоб посилити ефективність та покращити здоров'я організації завдяки спланованим інтервенціям в організаційні процеси, використовуючи знання наук про поведінку»[5].

Американські практики організаційного розвитку Джанін Ваклавські та Аллан Черч відмічають міждисциплінарний характер відповідної теорії завдяки таким дисциплінам, як соціальна психологія, групова динаміка, індустріальна та організаційна психологія, соціологія та психотерапія. «Це спланований процес руху позитивних, гуманістично орієнтованих крупносистемних змін та удосконалень в організаціях з використанням теорії соціальних наук, досліджень дією, збором поведінкових даних та техніки зворотного зв'язку» [1].

Вітчизняні дослідники при визначенні об'єктів організаційного розвитку здебільшого віддають перевагу змінам в організаційній структурі та формі підприємств.

Так, науковці [6] наголошують, що «кожна диверсифікаційна стратегія повинна мати адекватне організаційне супроводження або певну стратегію організаційного розвитку».

Найбільшу цінність у визначенні поняття організаційного розвитку є фокусування уваги на концептах, що пред-

ставляють ключові об'єкти управління ним і певного інструментального аспекту – виділення способів, форм і методів управління ним. Відповідно визначенню організаційного розвитку на сайті Мережа організаційного розвитку (*Organization Development Network*), що подано консультантом Арнольдом Майнорсом, – це «область, що направлена на інтервенції в процеси людських систем (формальних та неформальних груп, організацій, суспільств в цілому) для збільшення їх ефективності та здоров'я з застосуванням множини дисциплін, особливо прикладних поведінкових наук. Організаційний розвиток вимагає від практика дотримуватися певних цінностей, якими вони керуються в практичній діяльності та акцентують увагу на людях як головному джерелі досягнення результатів».

Поширеним у концепціях організаційного розвитку є положення, що найважливішою складовою успіху реалізації стратегій інноваційного розвитку виступають компетенції. Узагальнюючи трактування компетенцій як характеристики, що стосується професійної діяльності суб'єкта, слід відмітити, що в науковій літературі це поняття розглядається як: дії; порядок вчинків; кваліфікація; здатності; знання, уміння, навички і стосунки, мотиви, переконання, цінність, прагнення; базова якість (*табл. 1*).

На сьогоднішній день дана концепція не є завершеною. Постійний пошук джерел організаційного розвитку змушує науковців коригувати основи концепції «компетенцій». Так, вважається, що підприємства, відповідаючи на постійні зміни вимог ринку, не тільки використовують наявний у них набір особливих компетенцій і активів, але й «підсилюють» їх, що створює умови для набуття можливостей для організаційного розвитку. Це стосується, у першу чергу, можливостей деяких підприємств «підтримувати постійну здатність до навчання, забування й навчання заново». Таким чином, виникли три основні категорії, що складають основи компетенції відповідної до їх природи:

- ✦ знання, що представляють дані, здатність їхнього прийняття й об'єднання в інформацію, що використовується та розвивається згодом. Має стратегічну природу – стратегічне мислення, що приводить до стратегічного бачення, стратегічної логіки, стратегічного розміщення ресурсів і стратегічного прийняття рішень;
- ✦ ноу-хау, що належать до здатності діяти конкретним способом відповідно до визначених цілей або процесів. Має організаційну природу – організаційна структура, а також управлінські процеси;
- ✦ відносини, які відображають поведінку й прагнення окремої людини й організації до досягнення цілей. Має мотиваційну природу – установка стимулів, а також виховання й заохочення позитивного мислення й поведінки, стимулювання відданості й бажання.

Науковцями доведено [7], що управління організаційним розвитком пов'язане з управлінськими компетенціями. Визначення поняття управлінської компетенції підприємства характеризується таким:

- ✦ має стратегічну (через реалізацію процесів створення конкурентних переваг), організаційну (організаційна структура, а також управлінські процеси) та мотиваційну природу (установка стимулів, а також виховання й заохочення позитивного мислення й поведінки, стимулювання відданості й бажання);

Типологія понять «компетенція» підприємства

Тип компетенцій	Описання типів компетенцій
Підприємницька компетенція	Ефективне використання ресурсів підприємства для виробництва товарів і послуг. Виокремлюється операційна ефективність і комбінація видів діяльності з метою забезпечення стійкої конкурентної переваги (М. Портер, Т. Йеннер, М. Тресі, Ф. Вірсем)
Динамічні здатності	Можливості фірми до інтеграції, створення й реконфігурації внутрішніх і зовнішніх компетенцій у відповідь на швидкі зміни навколишнього середовища (Д. Тис, Г. Пізано, А. Шуен)
Організаційні здатності	Організаційні процеси й повсякденні операції, пов'язані з координованим розміщенням ресурсів і активів (Р. Санчез, А. Хін, Х.Томас)
Унікальна компетенція	Здатності формувати унікальні характеристики комбінацій ресурсів і компетенцій: цінність для клієнта, перевага перед конкурентами, специфічність, можливості імітації й заміщення, ефективність і раціональність використання (В. Бурр)
Ключова компетенція	Високорівневий процес координації ресурсів (поєднання технології, процесу управління та навчання), що полягає в унікальності створення різних комбінацій основних компетенцій, що досягаються фірмою при розробці, виробництві й збуті товарів і послуг покупцям на ринку (К. Прахалад, Г. Хемел).
Метаздатності підприємства	Здатності підприємства, які знаходять своє вираження в гнучкості при адаптації наявного ресурсного потенціалу до нових проблем і зовнішніх ситуацій, а також в інноваційних можливостях при створенні зовсім нових ресурсних потенціалів і виробництві інноваційних продуктів і послуг (К. Ейзенхардт і Дж. Мартін)
Пізнавальні індивідуальні та колективні можливості	Здатності організації до створення нового знання й використання його для виробництва успішних продуктів і технологій (І. Нонака, Х. Такеучі)
Стратегічна компетенція	Здатності: бачення перспектив та формування ринків, стратегічної гнучкості (здатність швидко змінювати продукт, канали розподілу і т.ін.); проектування адекватної цілям структури організації і її зв'язків з навколишнім світом; формування поведінкових й культурних характеристик, що поділяються всіма членами організації - цінностей, переконань, ритуалів і табу (Г. Хемел, К. Прахалад, Г. Томас, Д. О'Ніл)

- ✦ проявляється в процесах стратегічного мислення, що приводить до стратегічного бачення, стратегічної логіки, стратегічного розміщення ресурсів й прийняття стратегічних рішень;
- ✦ відповідає індивідуальному (базується на когнітивних і психологічних якостях особи, що приймає управлінське рішення) та колективному (груповому, організаційному та між організаційному) рівням її формування та прояву.

Аналіз зарубіжного досвіду довів, що вчені при дослідженні управлінських компетенцій вивчають процеси розробки та прийняття управлінських рішень і спираються, здебільшого, на поведінкові характеристики осіб, що їх приймають. Основне питання, що вирішується, звучить так: які особові якості визначають успішні управлінські рішення та дії?

Для оцінювання рівня компетентності управлінського персоналу важливим є визначення порогових компетенцій» (тих, невід'ємною характеристикою яких є базові навички та відповідність мінімальній ефективності виконання роботи) через «дію» та «результат». Спираючись на це, Л. М. і С. М. Спенсери [8] розробили модель причинного потоку компетенції (*рис. 1*), що включає: етапи її прояву (прагнення, дія, результат) та її складові – особові якості, поведінка та виконання роботи.

І. Ансофф [9, с. 333] вважає організаційний розвиток складовою розвитку управлінських здатностей підприємства. А саме план розвитку управлінських здатностей [9, с. 336] підприємства, за І. Ансоффом, включає: розробку плану, організаційний розвиток, систему заохочень, навчан-

ня, спеціальне планування, інформаційну систему, структуру, планування плану, оперативні плани, систему контролю.

В Американському Стандарти Управління Знаннями [10], розробленому провідними теоретиками й практиками менеджменту й при участі міжнародних організацій, організаційний розвиток підприємства асоціюється з управлінням знаннями. Зосередженість на предметі праці, характеристиках управлінської діяльності через розроблення стандартів необхідних знань, навичок та умінь є властивими й для європейських дослідників, насамперед Великобританії. Головне питання, що вирішується в цьому напрямі, – які ті головні елементи діяльності, що мають бути виконані, щоб результат вважався досягнутим і задовольняв певні вимоги в межах кваліфікації. Традиційні типи кваліфікацій у Великобританії намагалися охопити цілий список навичок і умінь, необхідних для конкретної посади. Усі кваліфікації були розроблені урядовим органом, за участю представників працедавців і профспілок. Консультанти проаналізували посади за допомогою апробованого методу – функціонального аналізу і створили відповідну документацію з переліком різноманітних аспектів управлінської діяльності тих професійних знань, які необхідні для їх ефективного виконання. Функціональний аналіз діяльності в різних контекстах визначає декомпозицію ключових ролей у вигляді множини компетенцій. Далі відбувається їхнє поділення на субрівні, для яких визначаються конкретні критерії діяльності й формують базу оцінювання із зазначеним діапазоном індикаторів, що нормативно закріплюється у професійних стандартах і свідоцтвах про професійні кваліфікації. Однак сформовані документи не враховують ті результати, які належать до «неформального

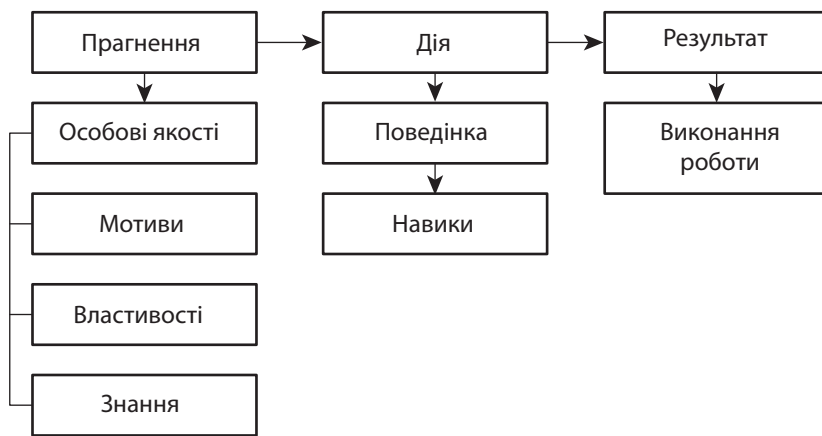

Рис. 1. Модель причинного потоку компетенції [8, с. 13]

навчання» і концентруються переважно на явних, формалізованих знаннях.

Обґрунтування необхідності використання і створення, поряд із явними, неявних знань, умінь та навиків, які важко піддаються вербалізації й формалізації, здійснюється у «Стандартах менеджменту знань» [11], розроблених Європейським комітетом зі сертифікації. Згідно з даним документом, що не є офіційно затвердженим, але рекомендується для оцінки управлінських здатностей та компетенції підприємства. Таким чином, останні можна розглядати як фундаментальну базу для встановлення меж семантичного простору управлінських компетенцій та визначення основних методологічних підходів до їх формування.

Основними компонентами для управління організаційним розвитком вважаються вироблення стратегічних варіантів; їх оцінка та вибір стратегічної лінії поведінки. Стратегічний вибір включає вироблення серії стратегічних альтернатив, виходячи з цілей підприємства, переваг і недоліків, зовнішніх можливостей та загроз [12]. Кожна стратегічна альтернатива представляє можливі напрями дій. Основним питанням на даному етапі є визначення прийнятних напрямів стратегічного розвитку. При розробці стратегії важливим є, врахування максимальної кількості варіантів, так як існує тенденція на ранніх стадіях вибору прийняття тільки найбільш «очевидних» варіантів. Така обставина може лишити розробників ряду можливостей, які б при більш детальному проробленні та етапі оцінки виявили б свої переваги.

Оцінка стратегічних варіантів забезпечує раціональність та доцільність стратегічних рішень [12]. Оптимальний варіант стратегії повинен відповідати найкращому співвідношенню між сильними та слабкими сторонами організації, можливостями та загрозами зовнішнього середовища. Компетентність рішення про вибір стратегії залежить від оцінок та очікувань топ-менеджерів та інших учасників стратегічних процесів.

Також деякі науковці вважають, що ключовим поняттям організаційного розвитку виступають організаційні зміни. Такі зміни носять системний характер, оскільки взаємообумовлені – перетворення одного з елементів будь-якої підсистеми підприємства впливає на стан інших.

Огляд та аналіз концептуальних моделей теорії організаційного розвитку дозволив виділити та сформулювати такі ознаки організаційних змін: передбачають та забезпечують досить суттєві або принципові перетворення як в стратегії

підприємства так й в усіх аспектах діяльності через розроблення та реалізацію стратегічних дій; мають спрямованість на вдосконалення та розвиток; мають певну етапність та послідовність; реалізуються завдяки адекватному організаційному супроводженню, управлінським знанням або певній стратегії організаційного розвитку.

ВИСНОВКИ

Найбільш вагомими досягненнями розроблених концептуальних моделей теорії організаційного розвитку можна вважати описання методів і засобів управління, аналіз об'єктів організаційних змін та інструментарій створення стратегічних знань, що забезпечують відповідно до намірів і цілей підприємства розробку стратегій організаційного розвитку, їх успішну реалізацію. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Waclawski J.** Organization Development: A Data-Driven Approach to Organizational Change / J. Waclawski, A. H. Church. – Pfeiffer, 2001. – 400 p.
2. **Burke W. W.** Organization Development: Principles and Practices / W. W. Burke. – Scott, Foresman, 1982.
3. **Гулярь Ф. Ж.** Преобразование организации / Ф. Ж. Гулярь, Д. Н. Келли / Пер. с англ. – М.: Дело, 2000. – 376 с.
4. **Margulies N.** Organization Development: Values, Process and Technology / N. Margulies, A. Raia. – N. Y.: McGraw-Hill, 1972.
5. **Beckhard R.** (1969). Organization Development: Strategies and Models / R. Beckhard. – Addison-Wesley, Reading, MA.
6. **Наливайко А. П.** Теорія стратегії підприємства. Сучасний стан та напрями розвитку: монографія / А. П. Наливайко. – К.: КНЕУ, 2001. – 228 с.
7. **Хэмел Г.** Стратегическая гибкость / Г. Хэмел, К. Прахалд, Г. Томас, Д. О'Нил / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2005. – 384 с.
8. **Лайл М.** Компетенции на работе / М. Лайл, М. Спенсер, С. Спенсер-мл. / Пер. с англ. – М.: НППРО, 2005. – 384 с.
9. **Ансофф И.** Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф / Пер. с англ. – СПб.: Издательство «Питер», 1999. – 416 с.
10. Proposed Draft American National Standard Knowledge Management Vocabulary // The Competitiveness of Nations in a Global Knowledge-Based Economy.
11. European Guidetogood Practicein Knowledge Management / European committee for standardization. Management Centre: rue de Stassart, 36 B-1050 Brussels, CWA 14924-1:2004 (E). March 2004.
12. **Отенко В. І.** Управлінські компетенції – ключовий фактор у стратегічному виборі підприємства / В. І. Отенко, О. В. Денисюк // Методологія та практика менеджменту на порозі XXI століття: загальнодержавні, галузеві та регіональні аспекти: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13 – 14 травня 2010 р. – Полтава, 2010. – С. 78 – 80.

REFERENCES

- Ansoff, I. *Novaia korporativnaia strategija* [The new corporate strategy]. St. Petersburg: Piter, 1999.
- Burke, W. W. *Organization Development: Principles and Practices*: Scott, Foresman, 1982.
- Beckhard, R. *Organization Development: Strategies and Models*: Addison-Wesley, Reading, MA., 1969.

"European Guidetogood Practicein Knowledge Management". *European committee for standardization. Management Centre: rue de Stassart, 36 B-1050 Brussels, CWA 14924-1:2004 (E)*, 2004.

Guiiar, F. Zh., and Kelli, D. N. *Preobrazovanie organizatsii* [Transformation of the organization]. Moscow: Delo, 2000.

Khemel, G., Prakhlad, K., and Tomas, G. *Strategicheskaiia gibkost* [Strategic flexibility]. St. Petersburg: Piter, 2005.

Layl, M. and others. *Kompetentsii na rabote* [Competence at work]. Moscow: NIPPO, 2005.

Margulies, N., and Raia, A. *Organization Development: Values, Process and Technology*. New York: McGraw-Hill, 1972.

Nalyvaiko, A. P. *Teoriia stratehii pidpriemstva. Suchasnyi stan ta napriamky rozvytku* [The theory of business strategy. Current state and trends of development]. Kyiv: KNEU, 2001.

Otenko, V. I., and V Denysiuk, O. "Upravlinski kompetentsii – kliuchovyi faktor u stratehichnomu vybori pidpriemstva" [Managerial competence – a key factor in the strategic choice of the enterprise]. *Metodolohiia ta praktyka menezhmentu na porozi XXI stolittia: zahalnoderzhavni, haluzevi ta rehionalni aspekty*. Poltava, 2010.78-80.

"Proposed Draft American National Standard Knowledge Management Vocabulary" The Competitiveness of Nations in a Global Knowledge-Based Economy. <http://www.compilerpress.ca/Competitiveness/index.htm>

Waclawski, J., and Church, A. N. *Organization Development: A Data-Driven Approach to Organizational Change*. Pfeiffer, 2001.

УДК 005.915:005.51

МЕТОДИЧНЕ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 ПРЕОБРАЖЕНСЬКА О. С., КОМАРКОВ Д. В.

УДК 005.915:005.51

Преображенська О. С., Комарков Д. В. Методичне рекомендації до управління економічною безпекою підприємства

У статті визначено складові поняття економічної безпеки підприємства, позначено позиції вчених щодо трактування змісту економічної безпеки, представлено основні функціональні цілі економічної безпеки. Сформульовано основні положення ресурсно-функціонального підходу до оцінки економічної безпеки підприємства, розглянуто джерела загроз, завдання і принципи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства. Надано характеристику ринкової та інтерфейсної складових економічної безпеки та представлено методи їх кількісної оцінки, за результатами якої можна виявити ступінь відповідності внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім можливостям, які генеруються ринковим середовищем, і запропонувати оптимальні стратегії забезпечення економічної безпеки діяльності підприємства.

Ключові слова: методичне забезпечення, безпека, оцінка, підхід, метод, складова, загроза.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 8.

Преображенська Олена Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічного аналізу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

Комарков Дмитро Володимирович – аспірант, кафедра економічного аналізу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

УДК 005.915:005.51

Преображенская Е. С., Комарков Д. В. Методические рекомендации к управлению экономической безопасностью предприятия

В статье определены составляющие понятия экономической безопасности предприятия, обозначены позиции ученых относительно трактования содержания экономической безопасности, представлены основные функциональные цели экономической безопасности. Сформулированы основные положения ресурсно-функционального подхода к оценке экономической безопасности предприятия, рассмотрены источники угроз, задачи и принципы обеспечения финансово-экономической безопасности предприятия. Представлены характеристика рыночной и интерфейсной составляющих экономической безопасности и методы их количественной оценки, по результатам которой возможно выявить степень соответствия внутренних возможностей развития предприятия внешним возможностям, генерируемым рыночной средой, и предложит оптимальные стратегии обеспечения экономической безопасности деятельности предприятия.

Ключевые слова: методическое обеспечение, безопасность, оценка, подход, метод, составляющая, угроза.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 8.

Преображенская Елена Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономического анализа, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

Комарков Дмитрий Владимирович – аспирант, кафедра экономического анализа, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

UDC 005.915:005.51

Preobrazhenska O. S., Komarkov D. V. Methodical Guidelines for the Economic Security Management of an Enterprise

The paper defines the components of the concept of economic security, marks the position of the scholars concerning the interpretation of the content of economic security, and provides the main functional goals of economic security. The basic provisions of the resource-functional approach to the assessment of economic security were enunciated, the sources of threats, objectives and principles of the financial and economic security were considered. The characteristics of the market and the interface components of the economic security and methods of quantitative evaluation were presented, by the results of which it is possible to identify the extent to which the internal capabilities of the company to external opportunities, generated by the market environment, and to suggest the best strategies for ensuring the economic security of the enterprise.

Key words: methodical support, security, assessment, approach, method, component, threat.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 8.

Preobrazhenska Olena S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Analysis, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

Komarkov Dmytro V. – Postgraduate Student, Department of Economic Analysis, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

"European Guidetogood Practicein Knowledge Management". *European committee for standardization. Management Centre: rue de Stassart, 36 B-1050 Brussels, CWA 14924-1:2004 (E)*, 2004.

Guiiar, F. Zh., and Kelli, D. N. *Preobrazovanie organizatsii* [Transformation of the organization]. Moscow: Delo, 2000.

Khemel, G., Prakhlad, K., and Tomas, G. *Strategicheskaiia gibkost* [Strategic flexibility]. St. Petersburg: Piter, 2005.

Layl, M. and others. *Kompetentsii na rabote* [Competence at work]. Moscow: NIPPO, 2005.

Margulies, N., and Raia, A. *Organization Development: Values, Process and Technology*. New York: McGraw-Hill, 1972.

Nalyvaiko, A. P. *Teoriia stratehii pidpriemstva. Suchasnyi stan ta napriamky rozvytku* [The theory of business strategy. Current state and trends of development]. Kyiv: KNEU, 2001.

Otenko, V. I., and V Denysiuk, O. "Upravlinski kompetentsii – kliuchovyi faktor u stratehichnomu vybori pidpriemstva" [Managerial competence – a key factor in the strategic choice of the enterprise]. *Metodolohiia ta praktyka menezhmentu na porozh XXI stolittia: zahalnoderzhavni, haluzevi ta rehionalni aspekty*. Poltava, 2010.78-80.

"Proposed Draft American National Standard Knowledge Management Vocabulary" The Competitiveness of Nations in a Global Knowledge-Based Economy. <http://www.compilerpress.ca/Competitiveness/index.htm>

Waclawski, J., and Church, A. N. *Organization Development: A Data-Driven Approach to Organizational Change*. Pfeiffer, 2001.

УДК 005.915:005.51

МЕТОДИЧНЕ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 ПРЕОБРАЖЕНСЬКА О. С., КОМАРКОВ Д. В.

УДК 005.915:005.51

Преображенська О. С., Комарков Д. В. Методичне рекомендації до управління економічною безпекою підприємства

У статті визначено складові поняття економічної безпеки підприємства, позначено позиції вчених щодо трактування змісту економічної безпеки, представлено основні функціональні цілі економічної безпеки. Сформульовано основні положення ресурсно-функціонального підходу до оцінки економічної безпеки підприємства, розглянуто джерела загроз, завдання і принципи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства. Надано характеристику ринкової та інтерфейсної складових економічної безпеки та представлено методи їх кількісної оцінки, за результатами якої можна виявити ступінь відповідності внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім можливостям, які генеруються ринковим середовищем, і запропонувати оптимальні стратегії забезпечення економічної безпеки діяльності підприємства.

Ключові слова: методичне забезпечення, безпека, оцінка, підхід, метод, складова, загроза.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 8.

Преображенська Олена Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічного аналізу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

Комарков Дмитро Володимирович – аспірант, кафедра економічного аналізу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

УДК 005.915:005.51

UDC 005.915:005.51

Преображенская Е. С., Комарков Д. В. Методические рекомендации к управлению экономической безопасностью предприятия

Preobrazhenska O. S., Komarkov D. V. Methodical Guidelines for the Economic Security Management of an Enterprise

В статье определены составляющие понятия экономической безопасности предприятия, обозначены позиции ученых относительно трактования содержания экономической безопасности, представлены основные функциональные цели экономической безопасности. Сформулированы основные положения ресурсно-функционального подхода к оценке экономической безопасности предприятия, рассмотрены источники угроз, задачи и принципы обеспечения финансово-экономической безопасности предприятия. Представлены характеристика рыночной и интерфейсной составляющих экономической безопасности и методы их количественной оценки, по результатам которой возможно выявить степень соответствия внутренних возможностей развития предприятия внешним возможностям, генерируемым рыночной средой, и предложит оптимальные стратегии обеспечения экономической безопасности деятельности предприятия.

The paper defines the components of the concept of economic security, marks the position of the scholars concerning the interpretation of the content of economic security, and provides the main functional goals of economic security. The basic provisions of the resource-functional approach to the assessment of economic security were enunciated, the sources of threats, objectives and principles of the financial and economic security were considered. The characteristics of the market and the interface components of the economic security and methods of quantitative evaluation were presented, by the results of which it is possible to identify the extent to which the internal capabilities of the company to external opportunities, generated by the market environment, and to suggest the best strategies for ensuring the economic security of the enterprise.

Ключевые слова: методическое обеспечение, безопасность, оценка, подход, метод, составляющая, угроза.

Key words: methodical support, security, assessment, approach, method, component, threat.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 8.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 8.

Преображенская Елена Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономического анализа, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

Preobrazhenska Olena S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Analysis, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

Комарков Дмитрий Владимирович – аспирант, кафедра экономического анализа, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

Komarkov Dmytro V. – Postgraduate Student, Department of Economic Analysis, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: kvaso4ka@rambler.ru

Виникнення кризових явищ в економічних системах різного рівня обумовлюють необхідність та актуальність досліджень питань існування, функціонування, змін і розвитку економічних суб'єктів. Функція безпеки є невід'ємною з огляду на забезпечення життєздатності кожного суб'єкта господарювання, що об'єктивно обумовлює потребу в її включенні до планової роботи, тим більше з огляду на ускладнені умови вітчизняного економіко-правового середовища підприємницької діяльності.

Безпека є соціально-економічним явищем, яке тісно пов'язане із захищеністю інтересів сторін, що є суб'єктами фінансових, владних, соціально-трудових та інших відносин підприємства. Контент категорії «безпека» включає систему методів і механізмів забезпечення конкурентоспроможності, адаптивності та стійкості, визначає спрямованість дій керівництва на досягнення стратегічних цілей за умов мінливого зовнішнього та внутрішнього середовища.

Складовими поняття безпеки підприємства виступають: безпека як стан, що відповідає умовам відсутності різного роду небезпеки й загроз, що можуть завдати шкоди інтересам підприємства; небезпека як потенційний результат взаємодії підприємства та ринку; загроза як небезпека на стадії переходу з можливості в дійсність; небезпечна або кризисна ситуація як стан, явища, події, за яких виникла небезпека для підприємства; рівень безпеки/адаптивності підприємства.

Дослідник інституціональної економіки В. Тамбовцев вважає можливим досягнення цілей промислового підприємства через реалізацію сукупності властивостей виробничої підсистеми, що знаходиться в основі забезпечення економічної безпеки [1].

Економічна безпека є кількісною та якісною характеристикою властивостей, що відображує здатність «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої економічної загрози. Таке трактування досліджуваної категорії надає М. Капустін [2].

Проблема оцінки економічної безпеки підприємства є слабо структурованою та має яскраво виражену ієрархічну, багаторівневу структуру.

Різні автори виділяють різні складові економічної безпеки підприємства. До основних функціональних складових економічної безпеки відносять такі: *фінансова* – досягнення найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, прав, інформації, технологій та устаткування); *інтелектуальна і кадрова* – збереження та розвиток інтелектуального потенціалу підприємства, ефективне управління персоналом; *виробничо-технічна* – ступінь відповідності технологій, які використовуються на підприємстві, сучасним світовим аналогам відносно оптимізації витрат ресурсів; *правова* – всебічне правове забезпечення діяльності підприємства, дотримання діючого законодавства; *інформаційна* – ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення господарської діяльності підприємства; *екологічна* – дотримання екологічних норм технології та випуску продукції, мінімізація втрат підприємства від забруднення довкілля; *ринкова* – захист від неефективно обраної моделі поведінки на ринку, помилок у товарній збутовій політиці, політиці ціноутворення.

На думку багатьох авторів, найвагомішою складовою економічної безпеки є фінансова складова, яка характеризує фінансову забезпеченість підприємства, показує, наскільки ефективно використовуються корпоративні ресурси. Існування адекватної методики визначення рівня фінансової безпеки підприємства має важливе значення, яке пов'язане з необхідністю майже щоденного знання фінансового стану підприємства і завдяки цьому – підтримання в ринкових конкурентних умовах його належного рівня.

Для оцінки фінансової складової доцільно розглянути джерела загроз, завдання і принципи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства (табл. 1).

Однак для оцінювання загального стану економічної безпеки вважається необхідним урахування показників й інших складових.

У дослідженні для проведення оцінки пропонується розглянути, окрім фінансової, також виробничу, інноваційну, кадрову складові.

Крім того, при виході підприємства на зовнішні ринки важливою є ринкова складова. Методика оцінки стану економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства на основі його ефективного управління розкрита у роботах [7, 8].

Представимо показники для обрані для оцінки зазначених складових.

Виробнича складова: вироблення продукції на 1 працюючого (X_1); валова рентабельність виробництва (X_2); питома вага прибутку, що витрачається на модернізацію виробництва (X_3); чиста рентабельність виробництва (X_4).

Інноваційна складова: питома вага прибутку, що витрачається на придбання/створення засобів програмного забезпечення (X_5); питома вага прибутку, що інвестується в нематеріальні активи (X_6); питома вага прибутку, що витрачається на придбання електричного та електронного устаткування (X_7); питома вага нематеріальних активів у складі необоротних активів (X_8).

Кадрова складова: питома вага працівників, які підвищили кваліфікацію (X_9); питома вага працівників, які отримали нову професію (X_{10}).

Фінансова складова: коефіцієнт рентабельності активів (X_{11}); чиста рентабельність реалізованої продукції (X_{12}); валова рентабельність реалізованої продукції (X_{13}); коефіцієнт швидкої ліквідності (X_{14}); коефіцієнт маневреності власного капіталу (X_{15}); коефіцієнт рентабельності власного капіталу (X_{16}); коефіцієнт поточної ліквідності (X_{17}); коефіцієнт стійкості економічного зростання (X_{18}); коефіцієнт фінансового ризику (X_{19}); коефіцієнт абсолютної ліквідності (X_{20}).

Аналіз наведених показників за складовими здійснювався за статистичними даними 15 промислових підприємств Харківського регіону. Методом аналізу обрано метод головних компонент. З множини значень вагових коефіцієнтів, обчислених у ході проведення факторного аналізу, виявлено складні ознаки та сформовано моделі ознак, які дають змогу інтерпретувати кожен головний компоненту.

Найбільш істотним є фактор, утворений показниками $x_{14}, x_{13}, x_{17}, x_{20}, x_2, x_8, x_{10}$. Така послідовність показників формується в міру убуття факторних навантажень (табл. 2).

Інтерпретація даного фактора пов'язана перш за все з визнанням показників ліквідності та фінансової стійкості мірою оцінки гнучкості підприємства. Розподіл факторних навантажень показників у факторі F_1 зображено на рис. 1.

Для набуття гнучкості підприємства прагнуть зниження значення коефіцієнта фінансового ризику, що свідчить про наявність ресурсів і засобів для отримання позитивних коштів. З іншого боку, отриманий у результаті

Джерела загроз фінансово-економічній безпеці підприємства

Ознака	Джерело загрози	Головні завдання підприємства	Пріоритетні принципи підприємства
Залежно від етапу життєвого циклу підприємства	Діяльність, пов'язана зі створенням підприємства та започаткуванням його функціонування	Раціональне планування цехового та складського господарства, налагодження системної сукупності зв'язків із постачальниками	Прогнозованості при проходженні етапів життєвого циклу підприємством; цілевстановлення та визначення місії
	Фінансово-господарська діяльність	Формування ефективної логістичної системи постачання, забезпечення фінансової безпеки	Плановості, керованості та поступальності у розвитку
Залежно від етапу життєвого циклу підприємства	Господарська діяльність на етапі зрілості	Створення ефективної системи моніторингу і планування діяльності, реалізації превентивних заходів безпеки	Адаптації до змін ринкового середовища, попиту; підвищення рівня реакції на зміни зовнішнього середовища
	Функціонування на етапі спаду	Пошук можливостей вертикального та горизонтального розширення напрямів і видів діяльності, підвищення рівня використання економічного потенціалу	Диверсифікації діяльності; оптимізації ресурсного забезпечення
	Діяльність, пов'язана з диверсифікацією або перефільованням діяльності	Припинення діяльності з найменшими втратами, пошук нових видів економічної діяльності та переміщення в них капіталу	Припинення діяльності після виконання місії та цілей і проходження етапів життєвого циклу
У межах напрямів діяльності підприємства	Маркетингова діяльність	Дослідження ринку та цільових сегментів, розробка та використання ефективних заходів товароруху, обґрунтованої цінової політики, стимулювання попиту, раціоналізація асортиментної політики, належного сервісного обслуговування	Безперервності, оперативності, науково-інформаційної обґрунтованості політики
У межах напрямів діяльності підприємства	Фінансова діяльність	Забезпечення високого рівня ділової активності, платоспроможності та ліквідності, стійкого фінансового стану і належного рівня доступу до фінансових та інвестиційних ресурсів	Оперативності, обґрунтованості політики
	Інноваційна діяльність	Формування ефективної інноваційно-інвестиційної політики, впровадження технічних, організаційних та інших нововведень	Економічності доцільності та ефективності політики
	Комерційна діяльність	Активний пошук ринків збуту, потенційних споживачів, налагодження тривалих зв'язків із ними	Обґрунтованості
За групами ресурсного забезпечення	Використання оборотних активів	Забезпечення необхідних обсягів оборотного капіталу, ефективне використання оборотних коштів у часі	Високої швидкості обертання; повноцінності нормування
	Використання необоротних активів	Ефективне і раціональне використання виробничих приміщень та матеріально-технічної бази	Капіталізація підприємства; забезпечення активності та оновлення необоротного капіталу

факторного аналізу ваговий коефіцієнт при індикаторі, що показує співвідношення зобов'язання/власний капітал, вказує на те, що керівники підприємств прагнуть до зростання ефективності діяльності та дивідендів, що може привести до конфлікту інтересів між сторонами влади та управління в корпоративних стосунках.

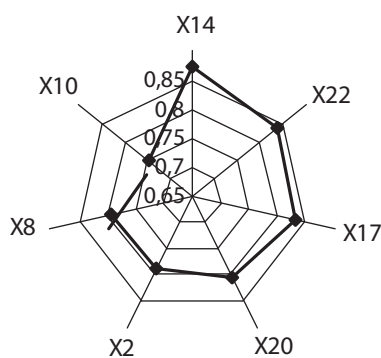
Методичне забезпечення процесів управління економічною безпекою підприємства передбачає використан-

ня організаційних методів і засобів, необхідних для формування та розвитку надійної системи безпеки. Організаційні заходи, пов'язані з впровадженням на підприємстві роботи із забезпечення економічної безпеки, включають: пристосування адаптаційних можливостей підприємства до змін умов зовнішнього середовища та ін.

Загалом у літературі формування системи заходів управління економічною безпекою підприємства пов'язують із за-

Аналіз фактора «здатність забезпечувати фінансово-економічну стійкість підприємства» (F_1)

Завдання аналізу	Результат
1. Формування економіко-математичної моделі фактора F_1	$F_1 = 0,871x_{14} + 0,835x_{13} + 0,833x_{17} + 0,804x_{20} + 0,790x_2 + 0,791x_8 + 0,746x_{10}$
2. Визначення структури фактора F_1	X_{14} – коефіцієнт швидкої ліквідності; X_{13} – валова рентабельність реалізованої продукції; X_{17} – коефіцієнт поточної ліквідності; X_{20} – коефіцієнт абсолютної ліквідності; X_2 – валова рентабельність виробництва; X_8 – питома вага нематеріальних активів у складі необоротних активів; X_{10} – питома вага працівників, які отримали нову професію
3. Визначення ролі показників у структурі фактора F_1	x_{20}, x_{17}, x_{14} – відображають забезпеченість власними оборотними засобами, здатність підтримувати рівень власного оборотного капіталу та платоспроможність підприємства; $x_2, x_{11}, x_{13}, x_{12}$ – характеризують здатність підприємства до здійснення ефективної виробничої та збутової діяльності, формування ефективної політики ціноутворення; x_8, x_{10} – вказують на регулярність процесів навчання та розвитку персоналу, наявність у підприємства прав на інтелектуальну власність та ін.

Рис. 1. Розподіл факторних навантажень показників у факторі F_1

стосуванням певних підходів. Так, ресурсно-функціональний підхід широко використовується науковцями та практиками, оскільки охоплює основні функціональні області діяльності підприємства [3, 4, 5]. Позитивною рисою підходу є прагнення до кількісної та якісної оцінки ресурсів, що дають можливість підприємству розробити комплекс заходів для протистояння внутрішнім та зовнішнім загрозам. Також використовують індикаторний підхід, що передбачає розробку системи показників і розрахунок на їх основі інтегрального індикатора, що всебічно характеризує різні аспекти діяльності підприємства і чинники внутрішнього та зовнішнього середовища, що впливають на його економічну безпеку [6].

З метою підвищення ефективності управління економічною безпекою на досліджуваних підприємствах доцільно запропонувати заходи, що сприятимуть підвищенню здатності до забезпечення фінансово-економічної стійкості підприємства, яка виявилася найвпливовішою серед компонент стану економічної безпеки, а також провести оцінку та обґрунтування запропонованих заходів. Можливість забезпечення оцінки з використанням якісних даних обумовлює вибір групового експертного оцінювання як основного для оцінки управлінських рішень. Суб'єктами прийняття та реалізації управлінських рішень виступають члени наглядової ради та менеджменту. Експертами в ході оцінювання є менеджери середнього управлінського рівня досліджуваних промислових підприємств.

У сфері управління для виміру ставлення респондентів до предмету дослідження на підставі оцінки ряду його параметрів рекомендується використовувати багато-

позиційну порядкову шкалу сумарних оцінок Р. Лайкерта. Застосування шкали Лайкерта передбачає, що респондент висловлює згоду або незгоду у відповідності до оцінок, що включають 3, 4, 5, 6, 7 або більше пунктів, а місце відповіді на шкалі-результаті визначається сумою оцінок кожної відповіді. У дослідженні відповіді експертів оцінюються за 5-ти позиційною шкалою. При цьому оцінки вказують у категоріях згоди: Не згоден (НЗ), Нейтральне ставлення (Н), Згоден (З). Напрямок присвоєння балу категорії залежить від кількості голосів кожного з експертів стосовно заходів, що рекомендуються. Рекомендації з удосконалення економічної безпеки підприємств представлено в табл. 3.

Найвищу оцінку респондентами за шкалою Лайкерта отримали такі заходи: запровадження моніторингу рівня економічної безпеки та її складових; прогнозування ризиків і розробка заходів з їх нейтралізації; розробка системи правил і режимів безпеки створення надійної системи захисту інформації та каналів її проходження; коригування планових показників діяльності в контексті забезпечення економічної безпеки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Тамбовцев В. Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура проблемы / В. Л. Тамбовцев // Вестник Московского университета. – Серия 6. Экономика. – 1995. – № 3. – С. 3 – 9.
2. Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы / Н. Капустин // Бизнес Информ. – 1999. – № 11-12. – С. 45 – 47.
3. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) / [Под ред. Е. А. Олейникова]. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.
4. Скорук О. В. Формування стратегії економічної безпеки підприємств дитячого харчування: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / О. В. Скорук. – Лецьк., 2012. – 269 с.
5. Ильяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 12 – 19.
6. Ковальов Д. Економічна безпека підприємства / Д. Ковальов, Т. Сухорукова // Економіка України. – 1998. – № 10. – С. 48 – 52.
7. Домашенко М. Д. Оцінка стану економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства на основі його ефективного управління / М. Д. Домашенко, О. В. Прокопенко // Маркетинг. Менеджмент. Інновації: монографія (за ред. д. е. н. проф. С. М. Ілляшенка). – Суми: ТОВ «Торговий дім «Папірус», 2010. – С. 48 – 52.

Рекомендації з удосконалення економічної безпеки підприємств

Група методів	Напрямок дій	Рекомендовані заходи
Інституційно-правові	Створення відділу фінансово-економічної безпеки та його імплементація в організаційну структуру управління підприємством	Запровадження моніторингу рівня економічної безпеки та її складових
		Прогнозування ризиків та розробка заходів з їх нейтралізації
		Коригування планових показників діяльності у контексті забезпечення фінансово-економічної безпеки
		Розробка системи правил та режимів безпеки
	Виділення сектора економічної безпеки в межах юридичного відділу	Створення інструкцій про матеріальну відповідальність та захист комерційної таємниці
		Моніторинг законодавства та захист підприємства від дій і рішень органів державного управління
		Управління інституційними характеристиками безпеки в межах юридичних відносин із контрагентами;
Інформаційні	Створення механізму оперативного реагування на загрози інформаційній безпеці та поширення негативної інформації про підприємство	Аналіз, облік комерційної інформації
		Створення надійної системи захисту інформації та каналів її проходження
		Використання сучасних технологій захисту інформації (систем кодування і шифрування)
Технологічні	Підвищення ефективності управління технологіями виробництва	Впровадження на підприємстві міжнародних систем управління якістю
Економічні	Підвищення економічної ефективності використання ресурсів	Реалізація заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання господарських ресурсів
		Оцінка рівня сучасності та продуктивності матеріально-технічної бази, пошук резервів її покращення
	Створення передумови розвитку підприємства	Підвищення рентабельності активів та конкурентоспроможності підприємства
Адміністративні	Установлення фізичного захисту та автоматизованих систем безпеки	Фінансування заходів із прогнозування розвитку ринкової кон'юнктури, інституціонального регламентування фінансово-господарської діяльності та ресурсного забезпечення
		Введення режимів входу/виходу персоналу та відвідувачів
Соціально-психологічні	Підвищення рівня мотивації персоналу в системі безпеки підприємства	Створення перешкод для доступу до охоронного майна
		Створення атмосфери корпоративного духу
		Створення ефективної системи морального заохочення працівників
		Розробка правил поведінки
		Реалізація заходів матеріального стимулювання

8. Домашенко М. Д. Формування зон економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств / М. Д. Домашенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 4, Т. 2 – С. 181 – 185.

REFERENCES

Domashenko, M. D., and Prokopenko, O. V. "Otsinka stanu ekonomichnoi bezpeky zovnishnyoeconomichnoi diialnosti pidpriemstva na osnovi ioho efektyvnoho upravlinnia" [Assessment of the economic security of international business activity based on its effective management]. In *Marketynh. Menedzhment. Innovatsii*, 48-52. Sumy: Papirus, 2010.

Domashenko, M. D. "Formuvannia zon ekonomichnoi bezpeky zovnishnyoeconomichnoi diialnosti mashynobudivnykh pidpriemstv" [The formation of zones of economic security of foreign engineering companies]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, vol. 2, no. 4 (2011): 181-185.

Iliashenko, S. N. "Sostavliaiushchie ekonomicheskoi bezopasnosti predpriatia i podhody k ih otsenke" [Components of

economic security and approaches to evaluation]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 3 (2003): 12-19.

Kovalyov, D., and Sukhorukova, T. "Ekonomichna bezpeka pidpriemstva" [Economic security]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 10 (1998): 48-52.

Kapustin, N. "Ekonomicheskaiia bezopasnost otrasli i firmy" [Economic security industries and firms]. *Biznes Inform*, no. 11-12 (1999): 45-47.

Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti (Gosudarstvo, region, predpriatie, lichnost) [Fundamentals of Economic Security (state, region, company, person)]. Moscow: Biznes-shkola «Intel-Sintez», 1997.

Skoruk, O. V. "Formuvannia stratehii ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv dytiachoho kharchuvannia" [Forming a strategy of economic security companies baby food]. *Dys. ... kand. ekon. nauk*: 08.00.04, 2012.

Tambovtsev, V. L. "Ekonomicheskaiia bezopasnost hoziaistvennyh system: struktura problemy" [Economic security and economic systems: the structure of the problem]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriiia 6. Ekonomika*, no. 3 (1995): 3-9.

ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 ГАПРИНДАШВІЛІ Б. В.

УДК 336.64

Гаприндашвілі Б. В. Енергозбереження як чинник підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств

Головною метою статті є дослідження процесу енергозбереження та розробка заходів щодо підвищення енергоефективності та конкурентоспроможності промислових підприємств. У статті акцентовано увагу на високій енергоємності продукції вітчизняних товаровиробників, що є причиною економічних втрат і загрозою стабільному розвитку. Обґрунтовано поняття «енергозбереження» та окреслено способи його забезпечення. Виділено причини, які призводять до втрат у виробництві через нерациональне споживання енергоресурсів. У результаті роботи було виділено напрями вирішення проблеми енергозбереження української промисловості, які можливо реалізувати за рахунок запровадження інновацій, розроблених як в Україні, так і запозичених з-за кордону, а також визначено роль держави. Матеріал для подальших досліджень передбачає аналіз базових шляхів розв'язання питання фінансування проектів з енергозбереження та управління енергоефективністю в різних моделях процесів виробництва.

Ключові слова: енергетичні ресурси, енергоємність, енергозбереження, енергоефективність, інвестиції.

Табл.: 2. **Бібл.:** 10.

Гаприндашвілі Борис Вячеславович – аспірант, кафедра банківської справи, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: bora1050@mail.ru

УДК 336.64

UDC 336.64

Гаприндашвили Б. В. Энергосбережение как фактор повышения конкурентоспособности промышленных предприятий

Главной целью статьи является исследование процесса энергосбережения и разработка мероприятий по повышению энергоэффективности и конкурентоспособности промышленных предприятий. В статье акцентировано внимание на высокой энергоёмкости продукции отечественных товаропроизводителей, что является причиной экономических потерь и угрозой стабильному развитию. Обосновано понятие «энергосбережение» и определены способы его обеспечения. Выделены причины, которые приводят к потерям в производстве из-за нерационального потребления энергоресурсов. В результате работы были выделены пути решения проблемы энергосбережения украинской промышленности, которые возможно реализовать за счет внедрения инноваций, разработанных как в Украине, так и заимствованных из-за рубежа, а также определена роль государства. Материал для последующих исследований предполагает анализ базовых путей решения вопроса финансирования проектов по энергосбережению и управления энергоэффективностью в разных моделях процессов производства.

Ключевые слова: энергетические ресурсы, энергоёмкость, энергосбережение, энергоэффективность, инвестиции.

Табл.: 2. **Библ.:** 10.

Гаприндашвили Борис Вячеславович – аспирант, кафедра банковского дела, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: bora1050@mail.ru

Hapriindashvili B. V. Energy Conservation as a Factor of Improvement of Industrial Enterprises Competitiveness

The main aim of the paper is to study the process of energy conservation and the development of measures to improve energy efficiency and industrial competitiveness. The article also focused on the high energy intensity of domestic agricultural products, which is the cause of economic loss and the threat of stable development. The concept of "energy saving" was justified and the ways to provide it were identified. The reasons that lead to losses in production due to inefficient energy consumption were highlighted. As a result the work shows the ways to solve the problem of energy saving of Ukrainian industry that can be realized through the introduction of innovations, developed in Ukraine, as well as borrowed from abroad, and also the role of the state was defined. Material for future research involves the analysis of the basic ways to address the issue of financing of energy efficiency projects and energy efficiency management in different models of production processes.

Key words: energy resources, energy consumption, energy saving, energy efficiency, investment.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 10.

Hapriindashvili Boris V. – Postgraduate Student, Department of Banking, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: bora1050@mail.ru

Життєвою необхідністю кожного суспільства є забезпечення його діяльності енергією. Нерациональне використання електроенергії та власних багатих надр зумовлює таку парадоксальну ситуацію, що Україна й надалі імпортує енергоресурси. Згідно з даними Міжнародного енергетичного агентства Україна є однією з енергодефіцитних країн, яка не здатна забезпечити потребу у паливно-енергетичних ресурсах за рахунок власного видобутку. Значна енергоємність валового внутрішнього продукту є однією з найактуальніших проблем економіки України.

Висока енергоємність продукції вітчизняних промислових підприємств унеможливує її конкурентоспроможність як на національному, так і на глобальному рівнях. Тому енергозбереження є дуже актуальним питанням, яке обговорюється сьогодні не лише в Україні, але й у всьому світі.

У сфері сучасних наукових досліджень проблеми забезпечення енергозбереження промислових підприємств та енергетичної безпеки досліджувалися в роботах таких вітчизняних і зарубіжних учених, як О. М. Алимов, О. І. Амоша, В. М. Гець, О. С. Гордієнко, В. В. Григоровський, В. В. Деджула, Г. М. Дзяна, С. Ф. Єрмілов, В. Е. Лір, В. С. Латик, В. Л. Мазур, Т. Т. Макаревич, О. М. Суходоля, В. Г. Хрящевський, Ю. П. Яценко та інших. У їх роботах багато уваги приділяється дослідженню інституціональних підходів щодо переходу до енергоефективної економіки та запропоновано шляхи формування та ефективного використання енергетичного потенціалу підприємства.

Проте серед чисельних наукових публікацій недостатньо досліджень, що містять системну оцінку заходів з енергозбереження та їх інституційного забезпечення, які

б мали практичне застосування для промислових підприємств. Також недостатньо вирішеною є проблема браку інвестицій у енергозберігаючі проекти та обґрунтування їх економічної ефективності.

Головною метою цієї роботи є дослідження процесу енергозбереження та розробка заходів щодо підвищення енергоефективності та конкурентоспроможності промислових підприємств.

У сучасних економічних умовах підвищення ефективності використання енергоресурсів при зростанні цін та обмеженості коштів стає особливо актуальним. Диспропорції у структурі та цінах енергетичного балансу посилюють фінансові, економічні та екологічні ризики розвитку держави і спонукають до пошуку способів скорочення енерговитрат.

Сьогодні в українській науковій думці неможливо знайти єдиного визначення сутності поняття «енергозбереження». Згідно із Законом України «Про енергозбереження» даний термін визначається як діяльність (організаційна, наукова, практична, інформаційна), що спрямована на раціональне використання та економне витрачання первинної та перетвореної енергії та природних енергетичних ресурсів у національному господарстві й реалізується із використанням технічних, економічних та правових методів [1].

У свою чергу, О. С. Гордієнко розглядає «енергозбереження» як певний процес, у ході якого скорочується потреба в енергетичних ресурсах на одиницю кінцевого корисного ефекту від їхнього використання. Тобто енергозбереження зводиться тільки до заощадження і забезпечення максимальної ефективності використання енергії. Звідси випливає, що поняття «енергозбереження» є економічно обмеженим для формування енергетики та енергетичної політики в господарській системі [2, с.13]. Енергозбереження доцільно застосовувати тільки до інтенсифікації процесів виробництва та використання енергії. Тому найбільш доцільним і точним поняттям, що описує якісні процеси в енергетиці, є *енергоефективність*.

О. М. Суходоля та Г. М. Дзяна у своїх роботах розмежовують енергоефективність і енергозбереження, пропонуючи вживати термін «енергоефективність» як стан системи, за якого виконання її функцій відбувається з мінімальними витратами енергії, а «енергозбереження», у свою чергу, – як результат діяльності, спрямований на ощадливе використання енергії [3, с. 37]. Г. М. Дзяна розглядає енергозбереження нерозривно з технічною складовою, визначаючи його як кількісний показник, призначений для формування умов щодо збереження та ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів [4, с. 19].

Враховуючи все вищевказане, ми пропонуємо таке визначення поняття «енергозбереження»: це комплекс організаційних, наукових, економічних, екологічних і технологічних дій, спрямованих на раціональне та безпечне використання енергетичних і природних ресурсів у національному господарстві з метою скорочення витрат при виробництві продукції, наданні послуг і задля досягнення кінцевих корисних соціально-економічних ефектів від їх використання.

Енергоефективність об'єднує всі зміни, які приводять до зменшення кількості енергії, витраченої на одиницю продукції, відображає властивість промислових виробництв, технологій, складних систем, необхідних для виробництва одиниці продукції (наприклад, кількості енергії, необхідної для виробництва одиниці ВВП або доданої вар-

тості) або для забезпечення потреб на енергоносії для заданого рівня комфорту [5, с. 59]. Підвищення енергоефективності пов'язане зі зниженням витрат енергії для надання певних послуг або рівня діяльності. Таке зниження енергоспоживання не обов'язково пов'язане з технологічними змінами, оскільки може випливати з кращої організації та управління або вдосконалення економічної ефективності функціонування галузі.

Енергоефективність та енергозбереження є взаємодоповнюючими поняттями, оскільки в більшості випадків енергозбереження є головним чинником підвищення рівня ефективності використання ПЕР. Поняття енергоефективності є дещо ширшим і містить не лише напрями безпосереднього енергозбереження, а й непрямі заходи, які приводять до зниження споживання паливно-енергетичних ресурсів [6, с. 61].

Вирішення проблеми енергозбереження української промисловості, на нашу думку, слід розглядати за такими напрямками: по-перше, шляхом заохочення підприємств преміюванням і податковими пільгами від впровадження технологій з підвищення ефективності використання енергоресурсів; по-друге, за рахунок пріоритетного пільгового кредитування енергозберігаючих програм; по-третє, стимулювати використання альтернативних і відновлювальних джерел енергії. На вказаних напрямках успішного вирішення проблеми енергозбереження можна досягти насамперед за рахунок запровадження інновацій як розроблених в Україні, так і запозичених з-за кордону.

Основний показник ефективності використання енергетичних ресурсів у державі, як зазначалося вище, є енергоемність ВВП (далі – ЕВПП). У зв'язку з цим проблема підвищення конкурентоспроможності товарів на ринку та ефективності функціонування всієї економіки прямо залежить від підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів. В енергозберігаючих програмах, що розробляються урядами, акцентується особлива увага на впровадженні енергозберігаючих технологій, використанні відновлювальних та альтернативних джерел енергії [7].

Важливе завдання, що стоїть сьогодні перед економікою України та іншими країнами з номінально ринковою економікою, є модернізація галузей економіки, підвищення ефективності та якості продукції до рівня економічно розвинених країн. Стан вітчизняної промисловості можна охарактеризувати відсталістю у порівнянні з країнами Заходу. Найважливіша причина відставання вітчизняної промисловості полягає в тому, що керівництво Радянського Союзу дало свого часу вказівку розвивати північні, східні та центральні регіони Росії. Такі дії призвели до технологічного відставання промислових підприємств України і відповідно до нагальної потреби в енергозбереженні.

Для розв'язання проблем енергоспоживання на державному рівні Енергетичною стратегією України до 2030 р. передбачається пріоритетний розвиток атомної електроенергетики. У країні створюється самодостатній атомно-промисловий комплекс: намічено будівництво нових і реконструкція діючих атомних блоків на АЕС з метою подовження терміну служби, а також нових АЕС; здійснюється будівництво заводу з виробництва ядерного палива у смт Смолине Кіровоградської області, перша черга якого має бути здана в експлуатацію у 2015 р.; будується низка комплексів зі збереження і переробки радіоактивних відходів;

наша країна має власне виробництво турбін та іншого устаткування для АЕС; є й необхідний науково-технічний потенціал, який дозволяє розробляти інноваційні проекти для вітчизняної атомної енергетики та для експорту технологічного досвіду в інші країни.

Останніми роками в Україні спостерігалось зниження енергоємності ВВП, а зростання ВВП було досягнуто за одночасного скорочення споживання первинних паливно-енергетичних ресурсів. У 2012 р. енергоємність ВВП перевищувала світовий рівень більш, ніж у 2 рази, не говорячи вже про її рівень в країнах-лідерах.

Особливо високий рівень енергоємності був і поки що залишається в металургійній, хімічній, вугільній та цементній промисловості. Порівняно з європейськими показниками щорічні втрати національної економіки від неефективного енергоспоживання становлять 15 – 17 млрд дол. США. Незважаючи на відсутні зрушення, показник енергоємності валового внутрішнього продукту ЕВВП залишається надто високим, він у 2 – 4 рази перевищує аналогічний показник багатьох країн світу.

Зменшення ЕВВП не можна вважати результатом виключно державної політики в цій сфері або ринкових чинників прояву цінової еластичності енергоспоживання.

Значно більший вплив мав обсяг виробництва, хоча зменшення питомих витрат енергоресурсів на виробництво окремих видів продукції та виконання робіт або надання послуг справді відбулося на тлі незначної кількості впроваджених енергоефективних проектів.

Дані щодо енергоємності різних країн наведено в табл. 1. Як видно з табл. 1, енергоємність України (0,471 кг у. п./дол.), незважаючи на забезпеченість власними ПЕР на 50 %, приблизно в 1,35 разу перевищує середній рівень у країнах СНД (0,359 кг у. п./\$), у 2,5 разу перевищує середньсвітовий рівень (0,192 кг у. п./\$), і в 3,39 разу перевищує рівень у країнах Європи (0,139 кг у. п./\$) за станом на 2013 р. Така енергоємність теж є дуже високою, вищі показники мають серед аналізованих країн тільки Казахстан і Узбекистан.

Високу енергоємність у країнах СНД, Близького Сходу, Китаю та інших країн Азії здебільшого пояснюють переважанням енергоємних галузей і низькими цінами на енергоносії. Багато країн світу мають значно нижчі показ-

ники забезпечення власними первинними ПЕР, зокрема країни Азії використовують їх близько 7 %, Країни Південної Америки – 18 %. Хоча рівень енергозалежності України наближений до середньоевропейського і має тенденцію до зменшення (з 61,7 % у 2003 р. до 51,9 % у 2007 р. та до 41,75 % у 2012 р.), але він характеризується відсутністю диверсифікації джерел постачання енергоносіїв, насамперед нафти, природного газу.

Промисловість України була та є дуже енергоємною галуззю економіки країни. Проте, варто відзначити, що відбулися зміни у споживанні імпортованих паливно-енергетичних ресурсів, тобто відбувається скорочення витрат, і гроші залишаються всередині країни. Безсумнівно, що для виробництва продукції вітчизняні виробники використовують значно більше енергетичних ресурсів, ніж їх іноземні колеги [8]. Для прикладу – енергоємність виробництва чавуну, за даними Держкомстату, на українських заводах на третину вища, ніж на аналогічних підприємствах Європейського Союзу та навіть Китаю.

Як видно із приведених даних (табл. 2), найенергоємнішою є металургія та машинобудування, тому слід робити акцент саме на цих галузях і впроваджувати заходи зі зменшення витрат на паливно-енергетичні ресурси.

Ще у 2007 р. экс-міністри промисловості розкрили причини відставання українського гірничо-металургійного комплексу від аналогічних галузей інших країн (Європи, США, Індії, Росії), який у нашій країні монополізований, приносить великі прибутки власникам і чинить дестабілізуючий вплив на економіку держави. Водночас саме цей комплекс споживає понад 50 % електроенергії від усієї кількості, яка використовується промисловістю. Незважаючи на великі прибутки, власники компаній майже не інвестують кошти в модернізацію підприємств комплексу, продукція якого стає все менш конкурентоспроможною і до того ж спричиняє досить негативний вплив на довкілля [9].

Тому держава повинна втручатися в діяльність монополістів, щоб поставити цей комплекс на службу Україні. На жаль, дотепер стан справ у гірничо-металургійному комплексі, як і в багатьох інших галузях національної економіки, не покращився. Поки що тільки зменшено вико-

Таблиця 1

Енергоємність ВВП 2003 – 2013 рр.

Рік	Середньосвітовий рівень	США	Країни Південної Америки	Європа	Китай	Азія	Росія	СНД	Україна	Казахстан	Узбекистан
2003	0,207	0,2	0,144	0,139	0,229	0,228	0,47	0,469	0,617	1,129	1,131
2004	0,207	0,197	0,145	0,136	0,235	0,234	0,436	0,435	0,547	1,02	1,022
2005	0,204	0,192	0,143	0,133	0,232	0,231	0,414	0,413	0,545	0,897	0,899
2006	0,199	0,185	0,141	0,13	0,227	0,226	0,393	0,392	0,528	0,87	0,872
2007	0,195	0,184	0,138	0,125	0,22	0,219	0,364	0,363	0,519	0,792	0,794
2008	0,193	0,18	0,137	0,123	0,218	0,217	0,348	0,347	0,508	0,753	0,755
2009	0,193	0,175	0,138	0,121	0,221	0,22	0,342	0,341	0,499	0,675	0,677
2010	0,194	0,177	0,139	0,123	0,218	0,217	0,36	0,359	0,482	0,653	0,655
2011	0,195	0,178	0,14	0,125	0,215	0,214	0,378	0,377	0,480	0,631	0,633
2012	0,194	0,177	0,138	0,121	0,221	0,22	0,342	0,341	0,475	0,675	0,677
2013	0,193	0,176	0,137	0,12	0,218	0,217	0,359	0,358	0,471	0,653	0,655

Джерело: складено за даними Global Energy Statistical Yearbook 2014. – <http://yearbook.enerdata.net>

ристання природного газу (раніше, як пишуть экс-міністри В. Мазур та А. Голубченко, на виробництво металу витрачалося щорічно 10 млрд м³), почалося виробництво якісної сталі в електропечах, хоча у світі ця технологія уже довго використовується в широких масштабах.

Таблиця 2

Енергоємність галузей промисловості України у 2013 р.

Галузь	Енергоємність продукції, кг у. п./т
Добувна промисловість	45
Обробна промисловість	635
Харчова промисловість	215
Легка промисловість	260
Машинобудування	710
Хімічна та нафтохімічна промисловість	195
Коксохімічне та нафтопереробне виробництво	335
Виробництво та розподілення електроенергії	110
Металургія	960
Виробництво деревини	207
Целюлозно-паперова промисловість	80
Виробництво неметалевих мінеральних виробів	129

Джерело: складено згідно з даними Держкомстату України.

Саме тому зменшення витрат на енергетичні ресурси є підґрунтям для суттєвого підвищення конкурентоспроможності національних товаровиробників. У даний час українська економіка далека від поняття конкурентоспроможності, а за індексом конкурентоспроможності у 2013 р. Україна перебуває на 92 місці. Проаналізувавши споживання енергоресурсів промисловими підприємствами, ми встановили такі причини, що призводять до втрат у виробництві:

- ✦ висока енергоємність виробничих процесів за рахунок зношеності матеріально-технічної бази виробництва. Незадовільний стан основних фондів у середньому по країні більше 75% вийшли з експлуатації;
- ✦ низька ефективність енергетичного господарства;
- ✦ нерозвинений напрямок використання енергоефективних технологій у комплексі з використанням альтернативних і відновлювальних джерел енергії;
- ✦ відсталий рівень комп'ютеризації, роботизації та автоматизації як процесу виробництва, так і процесу енергоспоживання (відсутність ефективної системи енергетичного аудиту тощо).

Проведення заходів з енергозбереження вимагає величезних капіталовкладень. Так, для реалізації Національного плану дій з енергоефективності потрібно 1 трлн грн, у тому числі житловий фонд потребує близько 670 млрд грн, модернізація промисловості – 89,9 млрд грн, реновація транспорту до 2020 р. – 152,7 млрд грн, сфера послуг – 144,5 млрд грн [10]. Але на сучасному етапі в Україні брак інвестицій. Саме тому Україна залучає кредити Світового

банку та Європейського банку реконструкції та розвитку. Останній зробив значний вклад у реконструкцію багатьох українських теплоелектростанцій та вітропарків. Проте іноземні інвестиції слід переважно залучати тоді, коли іноземний інвестор їх супроводжує наданням новітньої техніки та передових технологій. Тому для енергетичної безпеки країни та отримання економічних вигод доцільно залучати іноземні кредити для зменшення залежності від іноземного капіталу та збільшення національного багатства.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного аналізу підвищення ефективності використання та заощадження енергоресурсів вітчизняними промисловими підприємствами в процесі виробництва продукції є одним з основних напрямків для підвищення конкурентоспроможності економіки України. Шляхами підвищення енергоефективності у процесі споживання енергії, на наш погляд, можуть бути: удосконалення галузевої структури економіки за рахунок зменшення частки енерговитратних галузей промисловості в загальному обсязі ВВП; перехід на інноваційну модель розвитку економіки; проведення політики мініатюризації техніки; заміна існуючої техніки на таку, що використовує менше енергії, використання робототехніки.

Окреслені проблеми високої енергоємності можна подолати переходом до новітніх технологій, державною збалансованою підтримкою та використанням наукових розробок для переоснащення засобів праці, зменшення використання імпортних паливно-енергетичних ресурсів, відновлення виробництва. Не слід забувати й про мінливість сучасності, загрозу енергетичній безпеці, а як наслідок – державній, і перспективу входження країни до Європейського Союзу. Матеріал для подальших досліджень передбачає аналіз базових шляхів розв'язання питання фінансування проектів з енергозбереження та управління енергоефективністю в різних моделях процесів виробництва. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про енергозбереження" від 01.07.1994 р. № 74/94-ВР.
2. **Гордієнко О. С.** Енергозбереження транспортних підприємств / О. С. Гордієнко // Технологический аудит и резервы производства. – 2012. – Вып. № 1 (7), том 5. – С. 13 – 14.
3. **Дзяна Г. О.** Соціально-екологічні аспекти реалізації державної політики у сфері енергозбереження України : монографія / Г. О. Дзяна, Р. Б. Дзяний ; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. — Л. : [ЛРІДУ НАДУ], 2010. – 205 с.
4. **Суходоля О. М.** Енергоефективність національної економіки: методологія дослідження та механізми реалізації : монографія. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – 400 с.
5. Енергоефективність як ресурс інноваційного розвитку: Національна доповідь про стан та перспективи реалізації державної політики енергоефективності у 2008 р. / С. Єрмілов, В. Геєць, В. Лір та ін. – К. : НАЕР-НАУ, 2009. – 93 с.
6. **Джеджула В. В.** Методологічні основи економіко-енергетичного обстеження промислового підприємства / В. В. Джеджула // Вісник ВПІ. – 2012. – № 3. – С. 60 – 62.
7. Переосмислення ступеня відповідальності перед майбутнім : Національна доповідь з питань реалізації державної політики у сфері енергоефективності за 2009 рік / М. Пашкевич, В. Григоровський, В. Гавриленко, Л. Гальперіна, Д. Гулевець [та ін.]. – К. : НАЕР-НАУ, 2010. – 254 с.

8. «Україна – третя в Європі за динамікою розвитку відновлюваної енергетики»: Бесіда кор. В. Чепіжко із заступником голови Держагенства з енергоефективності та енергозбереження України С. Дубовиком // Урядовий кур'єр. – 2013, 23 листопада. – № 217. – С. 7.

9. **Мазур В.** Морфологія і генезис гірничо-металургійного комплексу України / В. Мазур, А. Голубченко // Дзеркало тижня – 2007, 24 березня, – № 111(640). – С. 10.

10. **Майсснер Ф.** Підвищення енергоефективності в Україні: зменшення регулювання стимулювання енергозбереження / Франк Майсснер, Дмитро Науменко, Йорг Радеке // Серія консультативних робіт [PP/01/2012]. – Берлін ; Київ, січень 2012 р. – 30 с.

Науковий керівник: Лазепко І. М., кандидат економічних наук, професор кафедри банківської справи, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

REFERENCES

Dziana, H. O., and Dzianyi, R. B. *Sotsialno-ekolohichni aspekty realizatsii derzhavnoi polityky u sferi enerhozberezhennia Ukrainy* [Social and environmental aspects of state policy in the field of energy efficiency in Ukraine]. Lviv: LRIDU NADU, 2010.

Dzhedzhula, V. V. "Metodolohichni osnovy ekonomiko-enerhetychnoho obstezhennia promyslovoho pidpriemstva" [The methodological foundations of economic and energy audit of industrial enterprises]. *Visnyk VPI*, no. 3 (2012): 60-62.

Hordiienko, O. S. "Enerhozberezhennia transportnykh pidpriemstv" [Energy efficiency of transport services]. *Tekhnolohy-cheskyi audyt y rezervy proyzvodstva*, vol. 5, no. 1 (7) (2012): 13-14.

Iermilov, S., Heiets, V., and Lir, V. *Enerhoefektyvnist iak resurs innovatsiinoho rozvytku: Natsionalna dopovid pro stan ta perspektyvy realizatsii derzhavnoi polityky enerhoefektyvnosti u 2008 r.* [Energy efficiency as a resource for innovation: National report on the prospects for the implementation of state energy efficiency policy in 2008]. Kyiv: NAER, 2009.

[Legal Act of Ukraine] (1994).

Mazur, V., and Holubchenko, A. "Morfolohiia i henezys hironycho-metalurhiinoho kompleksu Ukrainy" [Morphology and genesis of mining and metallurgical complex of Ukraine]. *Dzerkalo tyzhnia*, no. 111 (640) (2007): 10-.

Maissner, F., Naumenko, D., and Radeke, Y. "Pidvyshchennia enerhoefektyvnosti v Ukraini: zmnshennia rehuliuвання stymuliuвання enerhozberezhennia" [Improving energy efficiency in Ukraine: reduce regulation to encourage energy savings]. *Seriia konsultatyvnykh robіt [PP/01/2012]*, 2012.

Pashkevych, M., Hryhorovskyi, V., Havrylenko, V. et al. *Pereomslyennia stupenia vidpovidalnosti pered maibutnim: Natsionalna dopovid z pytan realizatsii derzhavnoi polityky u sferi enerhoefektyvnosti za 2009 rik* [Rethinking the degree of responsibility for the future: National Report on the implementation of state policy in the field of energy efficiency by 2009]. Kyiv: NAER-NAU, 2010.

Sukhodolia, O. M. *Enerhoefektyvnist natsionalnoi ekonomiky: metodolohiia doslidzhennia ta mekhanizmy realizatsii* [Energy efficiency of the national economy: research methodology and mechanisms]. Kyiv: NADU, 2006.

"Ukraina – tretia v Evropi za dynamikoiu rozvytku vidnovliuvanoi enerhetyky" [Ukraine – the third in Europe in the dynamics of renewable energy]. *Uriadovyi kur'ier*, no. 217 (2013): 7.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ НА ОСНОВІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ОБЛІКУ ДЛЯ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРА

© 2014 КОСОВА Т. Д., АНГЕЛІНА І. А.

УДК 336.1

Косова Т. Д., Ангеліна І. А. Інформаційне забезпечення фінансового контролю на основі міжнародних стандартів обліку для державного сектора

Узагальнено вимоги до обліку і звітування про виконання бюджетів відповідно до двох підходів: статистичних баз фінансової звітності у рамках Системи національних рахунків та фінансової звітності на основі міжнародних стандартів бухгалтерського обліку в державному секторі. Розкрито їх загальні риси та відмінності. Визначено склад і вимоги до розкриття фінансової інформації про загальний державний сектор, а також до подання консолідованої фінансової звітності урядами різних рівнів, визнання доходів від необхідних операцій і представлення у фінансових звітах інформації про виконання бюджетів. Надано критичну оцінку стану впровадження міжнародних стандартів обліку для державного сектора в Україні, яке виявляється у формуванні фінансових звітів про виконання лише державного бюджету. Обґрунтовано напрями подальшого впровадження міжнародних стандартів: поширення отриманого досвіду на місцеві бюджети, розширення фінансової звітності про виконання бюджету як кількісно (за рахунок розкриття облікової політики і приміток до фінансової звітності), так і якісно (за рахунок надання не тільки фактичних, але і планових показників, а також розрахунку відхилень). Для вдосконалення інформаційного забезпечення аналізу і контролю формування і використання бюджетних коштів запропоновано започаткувати формування консолідованої фінансової звітності органів державного управління, місцевого самоврядування і підконтрольних їм суб'єктів господарювання.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, фінансовий контроль, державний сектор, міжнародні стандарти.

Табл.: 1. **Бібл.:** 13.

Косова Тетяна Дмитрівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри контролю та аналізу господарської діяльності, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Щорса, 31, Донецьк, 83050, Україна)
E-mail: mentor_ua@meta.ua

Ангеліна Ірина Альбертівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри контролю і аналізу господарської діяльності, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Щорса, 31, Донецьк, 83050, Україна)
E-mail: abitur@donduet.edu.ua

УДК 336.1

Косова Т. Д., Ангеліна І. А. Информационное обеспечение фінансового контролю на основе международных стандартов учета для государственного сектора

Обобщены требования к учету и отчетности о выполнении бюджетов в соответствии с двумя подходами: статистических баз финансовой отчетности в рамках Системы национальных счетов и финансовой отчетности на основе международных стандартов бухгалтерского учета в государственном секторе. Раскрыты их общие черты и отличия. Определены состав и требования к раскрытию финансовой информации об общем государственном секторе, а также к представлению консолидированной финансовой отчетности правительствами разных уровней, признания доходов от необходимых операций и представления в финансовых отчетах информации о выполнении бюджетов. Дана критическая оценка состоянию внедрения международных стандартов учета для государственного сектора в Украине, которое состоит в формировании финансовых отчетов о выполнении лишь государственного бюджета. Обоснованы направления дальнейшего внедрения международных стандартов: распространение полученного опыта на местные бюджеты, расширение финансовой отчетности о выполнении бюджета как количественно (за счет раскрытия учетной политики и примечаний к финансовой отчетности), так и качественно (за счет предоставления не только фактических, но и плановых показателей, а также расчета отклонений). Для усовершенствования информационного обеспечения анализа и контроля формирования и использования бюджетных средств предложено положить начало формированию консолидированной финансовой отчетности органов государственного управления, местного самоуправления и подконтрольных им субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: информационное обеспечение, финансовый контроль, государственный сектор, международные стандарты.

Табл.: 1. **Библ.:** 13.

Косова Татьяна Дмитриевна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры контроля и анализа хозяйственной деятельности, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского (ул. Щорса, 31, Донецк, 83050, Украина)
E-mail: mentor_ua@meta.ua

Ангеліна Ірина Альбертівна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры контроля и анализа хозяйственной деятельности, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского (ул. Щорса, 31, Донецк, 83050, Украина)
E-mail: abitur@donduet.edu.ua

UDC 336.1

Kosova T. D., Anhelina I. A. Information Support of Financial Control Based on International Accounting Standards for the State Sector

The requirements for accounting and reporting on the implementation of budgets in accordance with the two approaches were summarized: the statistical bases of financial reporting within the System of National Accounts and financial statements based on international accounting standards in the public sector. Their similarities and differences were disclosed. The composition and requirements for disclosure of financial information on the overall public sector were defined, as well as the presentation of the consolidated financial statements of the governments at various levels, recognition of revenues from non-exchange transactions and presentation of information about the implementation of the budget in the financial statements. A critical assessment of the implementation of international accounting standards for the public sector in Ukraine was given, which is the formation of financial reports on the implementation of a state budget. The directions of the further implementation of international standards were grounded: dissemination of lessons learned on local budgets, the expansion of financial reporting on the implementation of the budget as quantitatively (due to disclosure of accounting policies and notes to the financial statements) and qualitatively (by providing not only actual but also target indices, as well as calculating deviations). To improve information security analysis and control of formation and use of the budget it was proposed to initiate the formation of the consolidated financial statements of governments, local authorities and entities under their control.

Key words: provision of information, financial control, public sector, international standards.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 13.

Kosova Tetiana D. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Control and analysis of economic activities, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (vul. Shchorsa, 31, Donetsk, 83050, Ukraine)
E-mail: mentor_ua@meta.ua

Anhelina Irina A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Control and analysis of economic activities, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (vul. Shchorsa, 31, Donetsk, 83050, Ukraine)
E-mail: abitur@donduet.edu.ua

Економіко-політичні кризи завжди позначаються на погіршенні стану фінансової системи держави. У зв'язку з цим зростає роль і значення вдосконалення ведення бухгалтерського обліку та складання звітності з метою більш раціонального використання фінансових ресурсів, а також ефективного функціонування систем внутрішнього і зовнішнього контролю за використанням бюджетних коштів [1, с. 158].

Сформована в Україні облікова система в державному секторі потребує вдосконалення, модернізації, переходу на єдині уніфіковані методологічні засади. Постановою Кабінету Міністрів України від 16 січня 2007 р. № 34 затверджено «Стратегію модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007 – 2015 роки» [2], проблемні аспекти якої обговорювалися вченими, зокрема Чемерис О. М. [3], Метелицею В. М. [4]. Стратегічний документ ґрунтується на впровадженні Міжнародних стандартів обліку для державного сектора у вітчизняну практику, яка суперечить їм в частині використання касового методу виконання бюджетів, відсутності даних про майновий стан органів місцевого самоврядування, виконавчої влади та держави загалом [5, с. 292]. Із введенням в дію Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі відбуваються суттєві зміни у складі активів, власного капіталу, зобов'язань, доходів і витрат бюджетних установ [6, с. 210].

Формування модернізованої інформаційної системи управління бюджетних установ орієнтовано на забезпечення оптимізації їх діяльності [7, с. 271]. У цих умовах розробка питань державного фінансового контролю відстає від потреб практики впровадження міжнародних стандартів обліку, особливо в частині місцевих і державного бюджетів. Міжнародний досвід у сфері контролю державних фінансів переконує у важливості і дієвості державного аудиту [8, с. 320], одночасно з фінансовим контролем зростає значення фінансового нагляду і фінансового регулювання [9, с. 373]. Таким чином, недостатньо дослідженими залишаються питання обліку і звітування про виконання бюджетів та відповідні процеси державного фінансового контролю.

Метою статті є визначення напрямів розвитку інформаційного забезпечення фінансового контролю в умовах впровадження міжнародних стандартів обліку для державного сектора.

Комітет з питань державного сектора Міжнародної федерації бухгалтерів розробив серію рекомендованих стандартів бухгалтерського обліку для суб'єктів господарювання державного сектора (МСБОДС). Вони покликані покращити якість і порівнюваність фінансової інформації, наведеної у звітності суб'єктів господарювання державного сектора в усьому світі. Питання обліку і виконання бюджетів різних рівнів регламентовані такими МСБОДС: 22 «Розкриття фінансової інформації про загальний державний сектор» (IPSAS 22 – *Disclosure of financial information about the general government sector*), 23 «Дохід від необмінних операцій (податки та трансферти)» (IPSAS 23 – *Revenue from non-exchange transactions (taxes and transfers)*), 24 «Представлення у фінансових звітах інформації про виконання бюджетів» (IPSAS 24 – *Presentation of budget information in financial statements*).

У міжнародній практиці облік і звітування про виконання бюджетів також може вестися у відповідності до статистичних баз фінансової звітності, які відображають або застосовують вимоги Системи національних рахунків

(СНР), підготовленої Організацією Об'єднаних Націй та іншими міжнародними організаціями. Головну увагу в них зосереджено на наданні фінансової інформації про Загальний державний сектор (ЗДС), до складу якого входять такі неприбуткові суб'єкти господарювання, що здійснюють неринкову діяльність та фінансують надання своїх послуг завдяки асигнуванням з державного бюджету (неринкові суб'єкти господарювання). Статистичні бази фінансової звітності також можуть надавати інформацію про корпоративний сектор уряду, який переважно займається ринковою діяльністю (сектор державних фінансових корпорацій (ДФК) і сектор державних нефінансових корпорацій (ДНФК)), а також державний сектор у цілому.

МСБОДС вимагають від суб'єктів господарювання складати фінансові звіти, які містять відомості про всі ресурси, підконтрольні суб'єкту, що звітує. МСБОДС 6 «Консолідовані фінансові звіти та облік контрольованих суб'єктів господарювання» вимагає від контролюючих суб'єктів господарювання складати фінансові звіти, які консолідує контрольовані суб'єкти постатейно. Також МСБОДС 6 детально описує концепцію контролю, яка застосовується у державному секторі, і надає інструкції щодо визначення наявності контролю для цілей фінансової звітності. Згідно з вимогами МСБОДС 6 суб'єкти господарювання в секторах ДФК і ДНФК, визначення яких наведені у статистичних базах фінансової звітності та які є контрольованими урядом підприємствами, консолідується у фінансових звітах уряду.

У МСБОДС 22 зазначаються вимоги щодо розкриття фінансової інформації ЗДС як частини усього комплексу уряду, який приймає обліковий принцип нарахування та вирішує розкривати таку інформацію. МСБОДС 18 «Звітність за сегментами» також вимагає розкривати у фінансових звітах інформацію про сегменти. Сегментом є вид або група видів діяльності, яку можна відрізнити від інших і для якої доречно окремо доповідати фінансову інформацію з метою оцінки результатів діяльності у досягненні її цілі та для прийняття рішень щодо майбутнього розподілу ресурсів.

Бюджет відображає фінансові характеристики планів уряду на наступний період і є головним інструментом фінансового управління та контролю, центральним компонентом процесів, що забезпечують урядовий та парламентський нагляд за фінансовими аспектами діяльності. Дохід, який отримують суб'єкти господарювання державного сектора (бюджетні установи), виникає в результаті як операцій обміну, так і необмінних операцій. Але останні є джерелом більшої частини доходу урядів та інших бюджетних установ. У МСБОДС 23 викладено методи аналізу операцій, за яким суб'єкти господарювання зобов'язані аналізувати надходження ресурсів від необмінних операцій [10], до яких відносять: податки та трансферти (грошові та негрошові), включаючи гранти, списання боргів, штрафи, надання нерухомості, подарунки, пожертви, а також товари та послуги в натуральній формі. Податки і трансферти визначаються як економічні вигоди чи потенціал корисності. Стандарти акцентують увагу на обов'язковості сплати податків суб'єктам господарювання державного сектора відповідно до законодавчих та нормативних актів, прийнятих для забезпечення доходу уряду.

Доходи бюджету трактуються як плата за послуги уряду та підконтрольних йому суб'єктів господарювання державного сектора. Останні фінансують свою діяльність

переважно за рахунок асигнувань з податкових надходжень або інших доходів уряду, але вони можуть отримувати дохід за рахунок додаткової, у тому числі комерційної діяльності (державні комерційні підприємства (ДКП)). Консолідована фінансова звітність відповідно МСБОДС відображає контрольовані урядом активи та взяті ним зобов'язання; вартість послуг, що надаються урядом і контрольованими суб'єктами господарювання, незалежно від джерел їх фінансування; податки та інші доходи, отримані для фінансування надання цих послуг. МСБОДС застосовується до всіх суб'єктів господарювання державного сектора, але змістовне відображення ЗДС можливо тільки для уряду, а не для окремих контрольованих суб'єктів господарювання, на різних рівнях управління (країна, територіальні громади тощо) [11].

Фінансові звіти, складені згідно з МСБОДС, орієнтовані на контроль ресурсів, довірених державному сектору. Мета фінансових звітів, складених відповідно до статистичних баз фінансової звітності, полягає в наданні інформації, прийнятної для аналізу та оцінки фінансової політики уряду. Бюджети, складені відповідно до системи статистичної звітності, можуть зосереджувати увагу на загальному державному секторі та охоплювати тільки суб'єктів господарювання, що виконують головні або неринкові функції уряду як свою основну діяльність, а фінансові звіти надають інформацію про всі види діяльності, контрольовані урядом, у тому числі й комерційну діяльність. Таким чином, фінансові звіти, складені згідно з МСБОДС, і відповідно до статистичних баз фінансової звітності, схожі, але їх цілі певною мірою різняться (табл. 1).

Таблиця 1

Спільні риси і відмінності фінансових звітів, побудованих за МСБОДС і статистичними базами (авторська розробка)

Відмінності		Спільні риси
МСБОДС	Статистичні бази	
Цілі фінансових звітів – надання інформації про:		
– підзвітність суб'єкта господарювання за довірени йому ресурси, які він контролює	– результати діяльності ЗДС та більш широкого державного сектора будь-якої країни	Принцип нарахування, розгляд аналогічних операцій та подій, схожа структура звіту

Інформація, яка розкривається по відношенню до ЗДС, має включати такі показники: активи за основними класами, при цьому окремо зазначаючи інвестиції в інші сектори; зобов'язання за основними класами; чисті активи/власний капітал; сумарні доходи та збитки від переоцінки та інші статті доходів та витрат, які безпосередньо визнаються у чистих активах/власному капіталі; дохід за основними класами; витрати за основними класами; надлишок чи дефіцит; рух коштів від операційної діяльності за основними класами; рух коштів від інвестиційної діяльності; а також рух коштів від фінансової діяльності.

МСБОДС 1 «Подання фінансових звітів» визначає повний комплекс фінансових звітів (за принципом нарахування), а саме: звіт про фінансовий стан, звіт про фінансові результати, звіт про зміни у чистих активах/власному капіталі, звіт про рух грошових коштів, а також облікова політика та примітки до фінансових звітів. Цей Стандарт вимагає роз-

кривати інформацію про основні класи активів, зобов'язань, доходів, витрат і грошових потоків, відображені у фінансових звітах. Спосіб представлення інформації про ЗДС не повинен бути більш помітним, ніж представлення фінансових звітів уряду, складених відповідно до МСБОДС.

Для допомоги користувачам у розумінні взаємозв'язку фінансової інформації про ЗДС із діяльністю уряду статистичні бази фінансової звітності вимагають розділяти сумарні витрати уряду та розкривати їх за класами на основі економічного характеру витрат або відповідно до Класифікації функцій уряду (КФУ). МСБОДС 6 вимагає від суб'єктів господарювання, які складають консолідовані фінансові звіти, наводити список великих контрольованих суб'єктів, включених до таких звітів. Це допоможе користувачам зрозуміти взаємозв'язок між інформацією про уряд та його ЗДС, а також краще зрозуміти саму інформацію про ЗДС. Остання має бути узгоджена з консолідованими фінансовими звітами, при цьому окремо має бути зазначена сума коригування до кожної еквівалентної статті у цих фінансових звітах.

У статистичних звітних моделях загальний державний сектор може включати загальнонаціональний, обласний та місцевий рівні уряду [12]. Залежно від ступеня централізації бюджетної системи загальнонаціональні уряди можуть контролювати обласні та місцеві уряди, консолідувати їх у своїх фінансових звітах. Тоді бюджет охоплюватиме всі три рівні уряду. Якщо національний уряд не контролює обласні або місцеві уряди, то інформація про ці рівні не буде консолідуватися у його фінансових звітах. Замість цього для кожного рівня уряду складатимуться окремі фінансові звіти.

МСБОДС 24 вимагає від суб'єктів господарювання складати та подавати фінансові звіти, в яких консолідується всі ресурси, контрольовані суб'єктом господарювання. На рівні уряду в цілому складені фінансові звіти охоплюватимуть бюджетні установи та ДКП, які знаходяться під контролем уряду. Проте, бюджети, складені відповідно до моделей статистичної звітності, можуть не охоплювати діяльність уряду, що проводиться на комерційній або ринковій основі.

Більшість урядів складають свої фінансові звіти та видають їх як публічні документи або оприлюднюють іншим чином. У деяких випадках затверджені бюджети можуть охоплювати усі види діяльності, які контролюються суб'єктом господарювання державного сектора. В інших випадках окремі затверджені бюджети можуть підпадати під обов'язкове оприлюднення за певними видами діяльності, групами видів діяльності або суб'єктами, включеними у фінансові звіти уряду чи іншого суб'єкта господарювання державного сектора. Це може статися, наприклад тоді, коли фінансові звіти уряду охоплюють державні органи або програми, які мають операційну незалежність та складають свої власні бюджети, або коли бюджет складається лише для загального державного сектора усього уряду в цілому.

У примітках до фінансових звітів суб'єкт господарювання обов'язково повинен наводити пояснення основ бюджету та класифікації, прийнятих у затвердженому бюджеті. Між обліковим принципом (касовим, нарахування або різновидом одного з них), за яким складається та представляється бюджет, та обліковим принципом фінансових звітів можуть існувати певні відмінності. Ці відмінності можуть проявлятися, коли облікова та бюджетна системи збирають інформацію з різних точок зору: бюджет може

зосереджувати увагу на грошових потоках або грошових потоках і певних договірних зобов'язаннях, тим часом як у фінансових звітах відображається інформація про грошові потоки та нарахування.

Для складання фінансових звітів і затверджених бюджетів суб'єкти господарювання можуть обирати різні облікові принципи. Наприклад, уряд може обрати принцип нарахування для фінансової звітності та касовий принцип для бюджету. МСБОДС 24 визначає, яку інформацію слід розкривати суб'єктам господарювання, що є підзвітними громадськості за дотримання вимог і виконання показників затверджених бюджетів, незважаючи на те, чи складені та представлені бюджети та фінансові звіти на одній основі. Він не вимагає, щоб суб'єкти господарювання державного сектора оприлюднювали свої затверджені бюджети, а також не встановлює вимог щодо оформлення або представлення затверджених бюджетів, які оприлюднюються.

Представлення у фінансових звітах сум, передбачених у первісному та остаточному бюджеті, і фактичних сум у порівнянні з оприлюдненим бюджетом завершує цикл підзвітності, дозволяючи користувачам фінансових звітів визначити, чи були ресурси отримані та використані згідно із затвердженим бюджетом. Різниця між фактичними та передбаченими первісним чи остаточним бюджетом сумами (що у бухгалтерському обліку часто називається «відхиленням») також можуть відображатися у фінансових звітах для повноти інформації. Пояснення істотних різниць між фактичними та передбаченими бюджетом сумами допоможе користувачам зрозуміти причини відхилень від затвердженого бюджету, за який суб'єкт господарювання є підзвітним громадськості.

Суб'єкту господарювання слід наводити порівняння передбачених бюджетом та фактичних сум у вигляді додаткових граф в основних фінансових звітах, тільки якщо фінансові звіти та бюджет складаються за аналогічним принципом (одним обліковим підходом). У інших випадках порівняння передбачених бюджетом і фактичних сум може бути представлено в окремому фінансовому звіті (Звіт про порівняння передбачених у бюджеті та фактичних сум або звіт з подібною назвою), який входить до повного комплексу фінансових звітів, зазначеного у МСБОДС 1.

Україною зроблено певні кроки на шляху до впровадження Міжнародних стандартів обліку для державного сектора. На сайті Міністерства фінансів України оприлюднюються Звіти про доходи і видатки (за економічною класифікацією видатків бюджету) Державного бюджету України, Зведеного бюджету України, місцевих бюджетів України з наведенням планових і фактичних показників, встановлено єдині форми фінансової та бюджетної звітності [13]. Формами фінансової звітності є: № 1дб «Звіт про фінансовий стан (баланс) Державного бюджету України»; № 2дб «Звіт про фінансові результати виконання Державного бюджету України»; № 3дб «Звіт про рух грошових коштів». Найбільше важливими формами бюджетної звітності є: Звіт про виконання Зведеного бюджету України; Звіт про виконання Державного бюджету України; Звіт про виконання бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя; Звіт про бюджетну заборгованість; Звіт про використання коштів з резервного фонду Державного бюджету України; Звіт про стан державного боргу і гарантованого державою боргу; Звіт про прострочену заборгованість суб'єктів господарювання

перед державою за кредитами (позиками), залученими під державні гарантії; Звіт про платежі з виконання державою гарантійних зобов'язань тощо. Також визначено форму надання інформації: про виконання захищених видатків Державного бюджету України; про надані державні гарантії; про надані місцеві гарантії; про здійснені операції з управління державним боргом; про стан місцевих боргів; про виконання показників міжбюджетних трансфертів тощо.

ВИСНОВКИ

1. Узагальнено вимоги до обліку і звітування про виконання бюджетів відповідно до двох підходів: 1) статистичні бази фінансової звітності у рамках Системи національних рахунків; 2) фінансова звітність на основі міжнародних стандартів бухгалтерського обліку у державному секторі. При загальній схожості вказані підходи мають різні цільові орієнтири. Якщо перший, більш вузький, орієнтований на оцінку результатів діяльності загального державного сектора, то другий, більш широкий, відповідає цілям контролю за використанням бюджетних ресурсів, довірених суб'єктам господарювання не лише державного сектора.

2. Визначено склад і вимоги до розкриття фінансової інформації про загальний державний сектор, а також до подання консолідованої фінансової звітності урядами різних рівнів, визнання доходів від необмінних операцій і представлення у фінансових звітах інформації про виконання бюджетів.

3. Україна знаходиться на самому початку впровадження міжнародних стандартів обліку для державного сектора, що виявляється у формуванні фінансових звітів про виконання лише Державного бюджету – це звіти про фінансовий стан (баланс), про фінансові результати; про рух грошових коштів. Ця практика потребує поширення на місцеві бюджети. Фінансову звітність про виконання бюджету доцільно розширити як кількісно (за рахунок розкриття облікової політики і приміток до фінансової звітності), так і якісно (за рахунок надання не тільки фактичних, але і планових показників, а також розрахунку відхилень).

4. Для вдосконалення інформаційного забезпечення аналізу і контролю формування і використання бюджетних коштів необхідно започаткувати передбачену міжнародними стандартами консолідовану фінансову звітність органами державного управління, місцевого самоврядування і підконтрольних ним суб'єктів господарювання.

Метою подальших досліджень є розробка рекомендацій із формування і розкриття фінансових звітів місцевими бюджетами України. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Кладницька Т. А. Основні напрямки реформування системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності у бюджетній сфері / Т. А. Кладницька // Вісник Хмельницького національного університету 2009. – № 6. – Т. 1. – С. 156 – 159.
2. Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007 – 2015 роки: Постанова Кабінету Міністрів від 16 січня 2007 р. № 34 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article/main?art_id=83759&cat_id=83023
3. Чемерис О. М. Управлінські аспекти вдосконалення Стратегії модернізації бухгалтерського обліку в державному секторі / О. М. Чемерис // Державне управління: теорія та практика. – 2009. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Chemerys.pdf

4. Метелиця В. М. Проблемні питання модернізації обліку в державному секторі України / В.М. Метелиця // Облік і фінанси АПК. – 2009. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Oif_apk/2009_4/18_Metel.pdf

5. Фаріон А. Функції та елементи системи бухгалтерського обліку суб'єктів державного сектора економіки / А. Фаріон // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2010. – Вип. 14-15. – С. 278 – 296.

6. Дорошенко О. О. Трансформація об'єктів бухгалтерського обліку в бюджетних установах у контексті модернізації обліку в державному секторі / О. О. Дорошенко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 2. – С. 209 – 211.

7. Хорунжак Н. М. Організаційні засади розвитку системи обліку бюджетних установ у сучасних умовах / Н. М. Хорунжак // Бізнес Інформ. – 2013. – № 12. – С. 269 – 275.

8. Максимова В. Ф. Сутність державного аудиту / В. Ф. Максимова, Ю. Б. Слободяник // Бізнес Інформ. – 2013. – № 11. – С. 319 – 323.

9. Кремень В. М. Співвідношення між поняттям «фінансовий нагляд» і поняттями «фінансове регулювання» та «фінансовий контроль» / В. М. Кремень // Бізнес Інформ. – 2014. – № 4. – С. 372 – 375.

10. МСБОДС 23 Дохід від необмінних операцій (податки та трансферти) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/document/265672/23_final.pdf

11. МСБОДС 22 Розкриття фінансової інформації про загальний державний сектор [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/document/265671/22_final.pdf

12. МСБОДС 24 Представлення у фінансових звітах інформації про виконання бюджетів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/document/265673/24_final.pdf

13. Про організацію роботи зі складання Державною казначейською службою України звітності про виконання Зведеного бюджету України, Державного бюджету України і бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя: Наказ Міністерства фінансів України від 28.12.2011 № 1774 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-organizaciyu-roboti-zi-skladannja-derzhavnoyu-kaznacheis-doc90344.html>

REFERENCES

Chemerys, O. M. "Upravlinski aspekty vdoskonalennia Strategii modernizatsii bukhgalterskoho obliku v derzhavnomu sektorі" [Management Strategies for improving aspects of the modernization of accounting in the public sector]. http://www.academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Chemerys.pdf

Doroshenko, O. O. "Transformatsiia ob'ektiv bukhgalterskoho obliku v biudzhethnykh ustanovakh u konteksti modernizatsii obliku v derzhavnomu sektorі" [Transforming Objects accounting budgetary institutions in the context of the modernization of accounting in the public sector]. *Biznes Inform*, no. 2 (2013): 209-211.

Farion, A. "Funktsii ta elementy systemy bukhgalterskoho obliku sub'ektiv derzhavnoho sektora ekonomiky" [The functions and elements of accounting entities of the public sector]. *Ukrainska nauka: mynule, suchasne, maibutnie*, no. 14-15 (2010): 278-296.

Kladnytska, T. A. "Osnovni napriamky reformuvannia systemy bukhgalterskoho obliku ta finansovoi zvitnosti u biudzhethnii sferi" [The main directions of reforming the system of accounting and financial reporting in the public sector]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu*, vol. 1, no. 6 (2009): 156-159.

Khorunzhak, N. M. "Orhanizatsiini zasady rozvytku systemy obliku biudzhethnykh ustanov u suchasnykh umovakh" [Organizational principles of the accounting system of budgetary institutions in today's environment]. *Biznes Inform*, no. 12 (2013): 269-275.

Kremen, V. M. "Spivvidnoshennia mizh poniattiam «finansovy nahlad» i poniattiamy «finansove rehuliuвання» ta «finansovy kontrol»" [The relation between the concept of "financial supervision" and the concepts of "financial regulation" and "financial control"]. *Biznes Inform*, no. 4 (2014): 372-375.

[Legal Act of Ukraine] (2007). http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article/main?art_id=83759&cat_id=83023

[Legal Act of Ukraine] (2011). <http://document.ua/pro-organizaciyu-roboti-zi-skladannja-derzhavnoyu-kaznacheis-doc90344.html>

Metelytsia, V. M. "Problemni pytannia modernizatsii obliku v derzhavnomu sektorі Ukrainy" [Problem modernization Public Sector Accounting Ukraine]. http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Oif_apk/2009_4/18_Metel.pdf

"MSBODS 23 Dokhid vid neobminnykh operatsii (podatky ta transferty)" [MSBODS 23 Revenue from Non-Exchange Transactions (Taxes and Transfers)]. http://www.minfin.gov.ua/document/265672/23_final.pdf

"MSBODS 22 Rozkryttia finansovoi informatsii pro zahalnyi derzhavnyi sektor" [MSBODS 22 Disclosure of Financial Information about the general government sector]. http://www.minfin.gov.ua/document/265671/22_final.pdf

"MSBODS 24 Predstavlennia u finansovykh zvitakh informatsii pro vykonannia biudzhethiv" [MSBODS 24 Presentation of financial statements information on budget execution]. http://www.minfin.gov.ua/document/265673/24_final.pdf

Maksimova, V. F., and Slobodanyk, Yu. B. "Sutnist derzhavnoho audytu" [The essence of public audit]. *Biznes Inform*, no. 11 (2013): 319-323.

ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

© 2014 ІЛЬЧАК О. В.

УДК 657.631.1:339.94

Ільчак О. В. Облікові аспекти земельних відносин в умовах інтеграційних процесів

Стаття присвячена проблемам облікового відображення операцій із земельними ділянками сільськогосподарського призначення в умовах глобалізації економіки та інтеграційних процесів в Україні. Визначені основні передумови відображення земельних ділянок у бухгалтерському обліку. Проведено аналіз поглядів і пропозицій сучасних вітчизняних і зарубіжних науковців щодо проблем обліку, визнання та оцінки земельних ділянок. Здійснено огляд законодавчих і нормативних актів, які регулюють облік земельних ділянок. Значну увагу приділено обліку земельних ділянок, які використовуються для сучасного високотехнологічного землеробства, зокрема, органічного. Наведено дані організацій, які здійснюють регулювання земельних відносин та їх облікового відображення. Розкрито особливості обліку орендованих земельних ділянок для ведення сільського господарства. У висновках узагальнено викладений матеріал та відмічено вплив інноваційних технологій землеробства на бухгалтерський облік земельних відносин в умовах інтеграційних процесів.

Ключові слова: бухгалтерський облік, земельні відносини, інтеграційні процеси, глобалізація, органічне землеробство.

Рис.: 2. Бібл.: 16.

Ільчак Ольга Вікторівна – аспірантка, кафедра обліку, аналізу та аудиту, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15., Київ, 03041, Україна)

E-mail: olja620@ukr.net

УДК 657.631.1:339.94

UDC 657.631.1:339.94

Ільчак О. В. Учетные аспекты земельных отношений в условиях интеграционных процессов

Статья посвящена проблемам учетного отражения операций с земельными участками сельскохозяйственного назначения в условиях глобализации экономики и интеграционных процессов в Украине. Определены основные предпосылки отображения земельных участков в бухгалтерском учете. Проведен анализ взглядов и предложений современных отечественных и зарубежных ученых по проблемам учета, признания и оценки земельных участков. Осуществлен обзор законодательных и нормативных актов, регулирующих учет земельных участков. Значительное внимание уделено учету земельных участков, используемых для современного высокотехнологичного земледелия, в частности, органического. Приведены данные организаций, которые осуществляют регулирование земельных отношений и их учетного отражения. Раскрыты особенности учета арендованных земельных участков для ведения сельского хозяйства. В выводах обобщен изложенный материал и отмечено влияние инновационных технологий в земледелии на бухгалтерский учет земельных отношений в условиях интеграционных процессов.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, земельные отношения, интеграционные процессы, глобализация, органическое земледелие.

Рис.: 2. Библ.: 16.

Ільчак Ольга Вікторівна – аспірантка, кафедра учета, анализа и аудита, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборони, 15., Киев, 03041, Украина)

E-mail: olja620@ukr.net

Ilchak O. V. Accounting Aspects of Land Relations within the Integration Process

The article investigates the accounting of transactions with land for agricultural purposes in the context of economic globalization and integration processes in Ukraine. The basic premises for display of land in accounting were defined. The analysis of the views and proposals of contemporary domestic and foreign scholars on accounting recognition and measurement of land was conducted. A review of laws and regulations governing the registration of land plots was carried out. Considerable attention was paid to the registration of land plots used for modern high-tech agriculture, particularly organic. The data of organizations that carry out the regulation of land relations and their accounting reflection was provided. The features of accounting for leased land in agriculture were shown. The findings summarized the material described and noted the impact of innovative technologies in agriculture, the accounting of land relations within the integration processes.

Key words: accounting, land relations, integration processes, globalization, organic farming.

Pic.: 2. Bibl.: 16.

Ilchak Olha V. – Postgraduate Student, Department of Accounting, Analysis and Audit, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (vul. Geroyiv Oborony, 15., Kyiv, 03041, Ukraine)

E-mail: olja620@ukr.net

Земельно-ресурсний потенціал України – один із найпотужніших у Європі. Земельний фонд нашої держави становить 5,7% території усієї Європи та складає 60,3 млн га. У загальній структурі земельних ресурсів землі сільськогосподарського призначення займають 70,9% (42,8 млн га). Маючи у своєму володінні такий масштабний і цінний за своїми якісними характеристиками земельний фонд, Україна, за різними оцінками науковців, при умові дотримання оптимальної структури землекористування та відповідного рівня землеробства, потенційно здатна забезпечити продовольством 250 – 320 млн осіб. [9]. Недарма спеціалісти ФАО розглядають нашу країну як одну з тих, що забезпечуватиме продовольством населення світу в майбутньому [6]. Розкриття такого потенціалу сільськогосподарських земель дозволить Україні зайняти вагомe місце

у міжнародному поділі праці та міжнародних відносинах. У такому аспекті важливим і необхідним стає інформаційне забезпечення земельних відносин в умовах інтеграційних процесів. Нині можна відмітити гостру потребу в інформації про стан і використання земельних ділянок в Україні, необхідну як для стратегічного і оперативного управління, так і для контролю.

Значна увага вчених-економістів і бухгалтерів свідчить про його важливість для науки та практики обліку. Дослідженням щодо розвитку бухгалтерського обліку земельних ресурсів та економічних відносин, пов'язаних з ними, відводиться вагомe місце у працях Жука В. М., який запропонував Концепцію розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки, базуючись на постулатах Концепції сталого розвитку та теорії фізичної економії, яка, на думку

вченого, у нинішніх умовах набуває актуальності та нового звучання. Головним напрямом своєї концепції він вважає формування методології обліку сільськогосподарських земель. Науковець пропонує триєдине тлумачення земельного капіталу в бухгалтерському обліку – як господарського активу, національного багатства та планетарного природного ресурсу [4]. Різні аспекти обліку сільськогосподарських земель розглядаються у працях В. М. Жука, Н. І. Загребельної, І. В. Замули, Г. Г. Кірейцева, М. В. Кужельного. Учені вважають, що бухгалтерський облік є невід’ємною складовою розвитку ефективного використання земельних угідь. Зокрема, Кужельний М. В. звертає увагу на те, що вирішення проблем ефективного використання земельних і водних ресурсів і відновлення їх природного стану можливі на основі відповідного бухгалтерського обліку й відображення показників у фінансовій звітності [8, с. 47].

Мета статті – дослідження облікових аспектів визнання та використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення в умовах інтеграції економіки України до світового простору.

Бухгалтерський облік земельних ділянок регламентується Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» [14] і П(С)БО 7 «Основні засоби» [13]. Ряд учених висувають пропозиції про введення в дію окремого стандарту, який би враховував специфічні особливості землі, у тому числі сільськогосподарського призначення, як об’єкта обліку [3]. В їх працях наголошується на визнанні земельних ділянок як об’єкта бухгалтерського обліку. Згідно з П(С)БО 7 «Основні засоби» [13] земельні ділянки, що знаходяться у власності підприємств, визнаються активом і, таким чином, стають об’єктами бухгалтерського обліку, зараховуючись до складу основних засобів на підставі Державного акта на право приватної власності на землю. Тобто активом і об’єктом бухгалтерського обліку сьогодні визнаються тільки земельні ділянки, які належать підприємствам. Проте сьогодні в сільському господарстві склалась така ситуація, що земельні ділянки знаходяться у власності фізичних осіб у формі паїв, а використовують землю на правах оренди сільськогосподарські підприємства. Фізичні особи не ведуть бухгалтерський облік, а підприємства не мають підстав для включення цих ділянок до складу активів. На практиці облік орендованих земельних ділянок або взагалі не ведеться, або ведеться у дуже спрощеному вигляді, не розкриваючи всієї інформації про земельні ділянки та землекористування. Таким чином, велика частина земель сільськогосподарського призначення залишається поза увагою бухгалтерського обліку. А нами зазначалося, що бухгалтерський облік є невід’ємною складовою розвитку інноваційного землеробства. Тобто такий стан речей гальмує розвиток інновацій у землеробстві, у зв’язку з відсутністю його достатнього обліково-аналітичного забезпечення.

На нашу думку, відображення земельних ділянок у складі активів підприємства зумовлено такими інформаційними потребами:

- ✦ повною мірою відображати земельний потенціал підприємства, що важливо для його діяльності в отриманні інвестицій, кредитів тощо;
- ✦ розраховувати норму прибутку на вкладений капітал, що важливо для аналізу діяльності підприємства та державного регулювання міжгалузевого розподілу прибутку;

- ✦ вести на підприємстві системний облік земельних ділянок, що дає можливість орієнтуватися в оцінці наявного земельного потенціалу, шукати шляхи більш ефективного його використання.

Також слід відмітити, що договори оренди сільськогосподарських угідь укладаються на тривалий термін, після завершення якого орендар має переважне право на продовження оренди. Це надає підприємству можливості контролю над залученим активом та його використання для отримання економічних вигід. Тобто земельні ділянки відповідають визначенню активу. П. І. Гайдучський та П. Т. Саблук стверджують: «Земля відповідає всім умовам визнання активу і може бути відображена у складі або необоротних активів підприємства... або на позабалансовому рахунку 01 «Орендовані необоротні активи»...» [1, с. 370].

І. В. Замула визначає такі особливості земельних угідь, як відсутність строку корисного використання, ліквідаційної та амортизованої вартості. [5, с. 236 – 237].

Ще однією серйозною проблемою включення земельних відносин у систему бухгалтерського обліку є відсутність дієвого механізму їх функціонування та регулювання. Українське земельне законодавство важко назвати цілісним і послідовним, зважаючи на велику кількість протиріч між окремими законодавчими та нормативними актами. Можливість неоднозначного трактування тих чи інших норм законодавства, ускладненість різноманітних процедур, значна тривалість процесу оформлення права на землю призводять до того, що інтереси інвесторів, місцевих громад і окремих громадян не забезпечуються повною мірою. Відсутність економічного інтересу в сільськогосподарських товаровиробників та належного господарського механізму використання земель призвели до відчуження селян від землі.

Важливим показником для обліку сільськогосподарських угідь звичайно є їхня вартість. Відсутність нових показників нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення призводить до застосування при економічному регулюванні земельних відносин в Україні застарілих показників грошової оцінки (іноді навіть 1995 р.), знижує ефективність управління земельними відносинами, погіршує умови соціального захисту селян – власників земельних ділянок та земельних часток (паїв) [16, с. 369].

Таким чином, досить важливим завданням землевпорядної, економічної та правової науки стає невідкладне розроблення підходів до проведення в Україні нової нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення.

В умовах завершення трансформації земельних відносин на ринкових засадах варто сконцентруватись на розробці методичних підходів щодо проведення масової оцінки земель сільськогосподарського призначення із урахуванням міжнародних стандартів оцінки майна для цілей оподаткування, а також правил оцінки сільськогосподарської нерухомості, щоб визначити для сільськогосподарських земель дійсно об’єктивну вартість. Нині в сільськогосподарських підприємствах спостерігається дуже низький рівень бухгалтерського обліку операцій із земельними ресурсами, а в деяких господарствах і відсутність такого обліку взагалі. Причина – відсутність доступної методики бухгалтерського обліку земель, немає рекомендацій із питань відображення земельних ресурсів у звітності, розроблених первинних документів для всіх видів господарських операцій із земельними ділянками на агропідприємствах.

Сьогодні ринок земель сільськогосподарського використання знаходиться на стадії обговорення, тому використання ринкового підходу в оцінці земель для цілей бухгалтерського обліку не прийнятний. Оскільки землі потребують оцінки для відображення в системі бухгалтерського обліку, вважається за доцільне тимчасово використати нормативну ціну землі, яка встановлена у відповідних регіонах з урахуванням вартості ділянки певної якості та місцезнаходження, виходячи з потенційного доходу за розрахунковий термін окупності, і дозволити підприємствам розраховувати первісну оцінку земель із застосування розроблених методик економічної оцінки землі [2].

Заслуговує уваги думка Замули І. В., яка у своїй монографії для відображення сільськогосподарських угідь у бухгалтерському обліку в основу оцінки земельних ресурсів пропонує покласти рентний дохід, визначений залежно від якості, місця розташування, екологічної та економічної оцінки земель [5].

Відображення земель сільськогосподарського призначення у балансі підприємств автоматично означає наявність системи чіткого та достовірного інформаційно-облікового забезпечення. Інформаційна база, що існує сьогодні, формується переважно системою бухгалтерського обліку, яка, у свою чергу, не містить спеціальних даних, потрібних для проведення оцінки земельних ділянок та подальшого відображення їх на рахунках бухгалтерського обліку. Тож сьогодні для України важливого значення набуває необхідність створення такої моделі організації обліку земель, яка б відповідала сучасному стану розвитку земельних відносин і задовольняла б потребу у формуванні необхідної кількості та якості інформації.

Разом із тим, модель організації обліку земельних ділянок повинна містити можливості інтегруватися у зміни, що відбуваються у зв'язку із завершенням реформування аграрного сектору економіки. Зняття мораторію на купівлю-продаж землі сільськогосподарського призначення зумовить появу нових господарських операцій. Зазнають зміни процеси відображення цих операцій на рахунках бухгалтерського обліку, у первинній та аналітичній документації. Тобто, у перспективі змінюватимуться вимоги до складу показників у примітках бухгалтерської звітності щодо відображення земель сільськогосподарського призначення, з'являться нові вимоги до бухгалтерії землевласника. Тож доцільним є створення єдиної методологічної бази щодо обліку земель, затвердженої на законодавчому рівні. Зокрема, варто передбачити визначення та відображення в обліку ефективності використання земельних ресурсів, що сприятиме запровадженню інноваційних форм їх використання.

Кінець минулого століття характеризувався широкою індустріалізацією сільського господарства. Індустріальні методи дозволили значно підвищити обсяги виробленої сільськогосподарської продукції та поліпшити продовольчу ситуацію в ряді країн світу. Однак недоліком таких методів було посилення антропогенного тиску на природне середовище і відчутне зниження якості та безпеки продуктів харчування. Це привело до пошуку різноманітних альтернативних – інноваційних – методів землеробства, найбільший інтерес з-поміж яких у нашій державі виникає до органічного землеробства.

Колегія з національних стандартів органічної продукції USDA наводить визначення органічного землеробства як системи екологічного менеджменту сільськогосподар-

ського виробництва, яка підтримує та покращує біорізноманіття, біологічні цикли та біологічну активність ґрунтів. Вона базується на мінімальному використанні неприродної (штучної) сировини й матеріалів та агротехнічних прийомів, які відроджують, підтримують та покращують екологічну гармонію [15].

Федерація органічного руху України називає такі причини розвитку органічного землеробства:

- ✦ необхідність відтворення родючості ґрунтів і збереження навколишнього середовища;
- ✦ необхідність розвитку сільських територій та підйому рівня життя сільського населення;
- ✦ необхідність підвищення ефективності та прибутковості сільськогосподарського виробництва;
- ✦ необхідність забезпечення споживчого ринку здоровою якісною продукцією;
- ✦ необхідність зміцнення експортного потенціалу держави;
- ✦ необхідність поліпшення іміджу України як виробника та експортера високоякісної здорової органічної продукції;
- ✦ забезпечення продовольчої безпеки в Україні;
- ✦ поліпшення загального добробуту громадян держави [10].

Для розвитку цього руху провідними українськими організаціями, що представляють органічний сектор України, у рамках українсько-швейцарського проекту зі співробітництва та міжнародної технічної підтримки відповідно до договору між урядами України та Швейцарії щодо технічної та фінансової співпраці було засноване товариство «Органік Стандарт». Підприємство здійснює інспекцію та сертифікацію органічного виробництва в Україні.

На *рис. 1* наведено динаміку кількості виробників органічної продукції в Україні.

Як свідчать дані *рис. 1*, кількість виробників органічної продукції зростає, однак їх кількість залишається низькою. Це пов'язано з низькою поінформованістю населення, відсутністю відповідної нормативно-правової бази, яка б чітко окреслила державну політику у сфері органічного виробництва, привела до визнання та захисту інтересів виробників органічної продукції. Проблемним питанням також виступає обліково-інформаційне забезпечення такої діяльності.

Для організації ефективної системи обліку органічного землеробства і забезпечення прийняття управлінських рішень необхідно вирішити такі завдання:

1. Організувати обліково-аналітичне забезпечення формування інформації про використання земельних ділянок у процесі органічного землеробства;
2. У рамках робочого плану рахунків передбачити окремі субрахунки та аналітичні рахунки до рахунків запасів, виробництва та готової продукції, доходів, витрат і фінансових результатів, на яких відобразатимуться операції з виробництва і реалізації органічної продукції;
3. В управлінському обліку здійснити класифікацію витрат, яка б найповніше б відображала розподіл витрат та забезпечувала б прийняття адекватних управлінських рішень. Найдоцільнішим, на наш погляд, є поділ витрат за статтями та напрямками виробництва – органічним і звичайним.
4. Для ефективного здійснення контролю за органічним землекористуванням визначити окремі центри відповідальності та розподілити обов'язки між керівниками відповідних підрозділів підприємства.

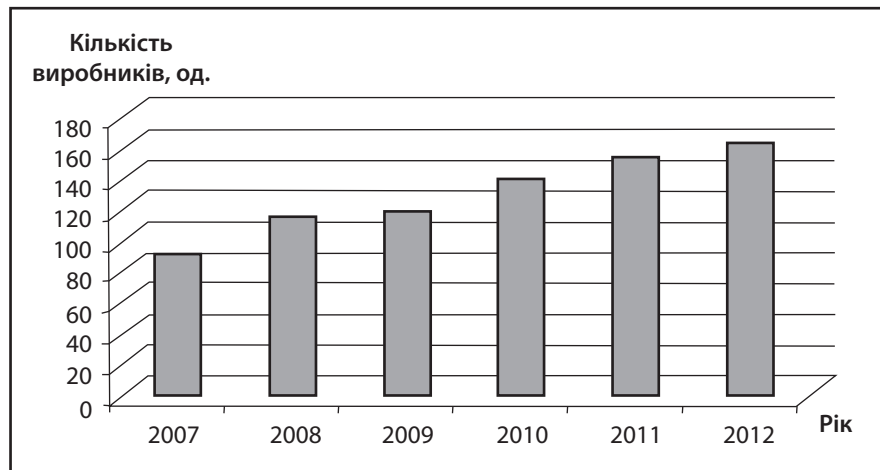

Рис. 1. Динаміка кількості виробників органічної продукції в Україні

Джерело: [11].

5. Розробити систему документообороту та внутрішньої звітності для оперативного реагування і контролю органічного виробництва [7].

Тут варто зазначити, що Податковий кодекс України передбачає необхідність нарахування амортизації на витрати на капітальні поліпшення землі, не пов'язані з будівництвом, а саме: на осушення, збагачення та інші подібні капітальні поліпшення землі. Облік балансової вартості капітального поліпшення землі як окремого об'єкта основних засобів ведеться у складі основних засобів групи 2 з максимально допустимим строком корисного використання – 15 років [12].

Норми Податкового кодексу установлюють для капітального поліпшення землі особливі правила, згідно з якими в разі вибуття землі як окремого об'єкта власності (у результаті продажу чи іншого відчуження) балансова вартість капітального поліпшення землі як окремого об'єкта основних засобів відноситься до складу витрат за результатами податкового періоду, на який припав такий продаж. Отже, вибуття вартості капітального поліпшення землі з податкових розрахунків прив'язане до вибуття від платника податків землі як окремого об'єкта власності.

При визначенні земельних ділянок як об'єкта обліку в інноваційному землеробстві необхідно розрізняти власне

земельні ділянки, капітальні витрати на поліпшення земель та права на користування земельними ділянками (рис. 2).

Планом рахунків передбачено рахунок 102 «Капітальні витрати на поліпшення земель», де відображається такий об'єкт основних засобів і нічого не сказано про порядок накопичення таких витрат протягом їх здійснення.

Пропонуємо накопичення капітальні витрати на поліпшення враховувати на окремому субрахунку 157 «Витрати на капітальне поліпшення земель» до моменту їх завершення. Після закінчення таких робіт (осушення, зрошування та ін.) їх вартість повинна списуватися з кредиту субрахунку 157 у дебет субрахунку 102 «Капітальні витрати на поліпшення земель». З наступного місяця після завершення таких робіт їх вартість повинна амортизуватися в основному з використанням прямолінійного методу.

Облік земельних ділянок, задіяних у органічному виробництві, варто вести окремо від тих, які обробляються звичайним способом, що дозволить контролювати їх оборот у сівозміні, найменування і обсяги внесених добрив, висіву насіння, використання засобів захисту рослин, тобто забезпечить інформацією, необхідною для підтвердження відповідності органічної продукції. Також це дозволить контролювати зміни родючості та інших якісних характеристик ґрунтів, порівняно зі звичайними ділянками, що дасть підстави для їх вартісної переоцінки в обліку.

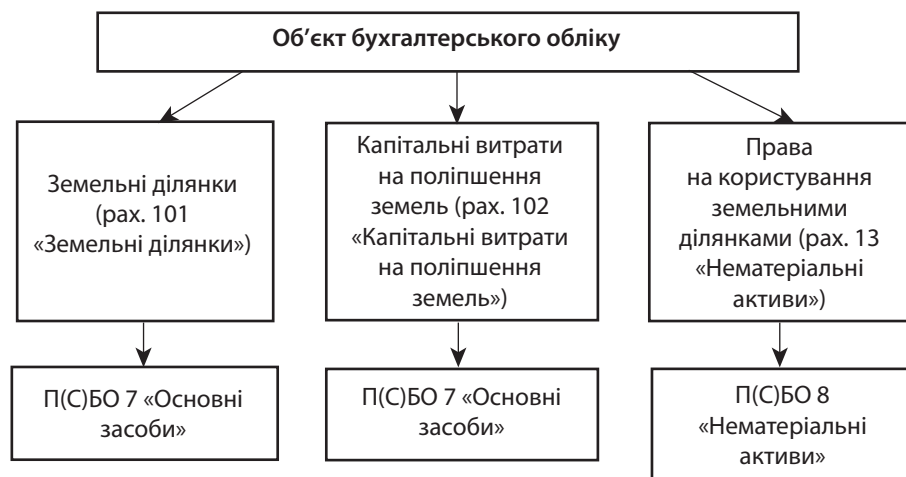

Рис. 2. Групи об'єктів обліку земельних ділянок

Зважаючи на високу питому вагу орендованих земель у землекористуванні сільськогосподарських підприємств, особливу увагу слід приділяти організації обліку використання орендованих земельних ділянок в органічному виробництві. У договорах оренди обов'язково має бути вказано, які земельні ділянки використовуватимуться в органічному землеробстві. На підставі таких договорів та актів приймання-передачі орендованих земельних ділянок у користування ці ділянки слід відображати на позабалансовому рахунку 01 «Орендовані необоротні активи», аналітичному рахунку «Орендовані земельні ділянки с.-г. призначення для органічного виробництва».

Для належної організації обліку і контролю орендованих земель для органічного виробництва доцільно розробити реєстр обліку орендованих земельних ділянок у розрізі їх орендодавців з відміткою відповідних договорів на право оренди, за термінами їх дії з зазначенням кадастрової оцінки кожної земельної ділянки та розміру орендної плати.

ВИСНОВКИ

Таким чином, існуюча система обліку земельних ділянок не відповідає вимогам сучасності. Розвиток інноваційного процесу в землеробстві ставить перед бухгалтерським обліком нові завдання, водночас залишаються невирішеними проблеми завершення земельної реформи і переведення земельних відносин у сільському господарстві на ринкову основу, що утруднює ідентифікацію земель сільськогосподарського призначення як об'єкта бухгалтерського обліку. Звертає на себе увагу і недостатність теоретичних напрацювань та досліджень в цьому напрямі. Тому нині сформувалася гостра потреба в розробці методичних і практичних рекомендацій щодо обліку земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які б ураховували інноваційний процес у землекористуванні та ступінь становлення ринкових відносин. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бухгалтерське та податкове забезпечення майнових і земельних відносин у новостворених сільськогосподарських підприємствах : посібник / За ред. акад. П. І. Гайдуцького і П. Т. Саблука. – К. : ІАЕ, 2002. – 408 с.
2. Гузар Б. С. Формування звітності по земельних ресурсах сільськогосподарського призначення / Б. С. Гузар // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 64 – 67.
3. Жадько К. С. Вибір програмного забезпечення для автоматизації бухгалтерського обліку підприємств / К. С. Жадько // Науковий вісник НАУ. – 2001. – Вип. 44. – С. 47 – 50.
4. Жук В. М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки : монографія / В. М. Жук. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН, 2009. – 648 с.
5. Замула І. В. Бухгалтерський облік екологічної діяльності у забезпеченні стійкого розвитку економіки : монографія / І. В. Замула. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – 440 с.
6. Іщенко Г. Україна може долучитися до гуманітарних і продовольчих програм ФАО і ООН / Г. Іщенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/mikola-bezuglij-ukrayina-mozhe-doluchitsya-do-gum/p/>
7. Камінська Т. Г. Обліково-аналітичне забезпечення фінансового менеджменту в сільськогосподарських підприємствах : монографія / [Т. Г. Камінська, Л. С. Шатковська, А. М. Шиш та ін.]. – К. : ЦП «Компринт», 2013. – 329 с.
8. Кужельний М. В. Теорія бухгалтерського обліку / М. В. Кужельний, В. Г. Лінник. – К. : КНЕУ, 2001. – 458 с.

9. Олійник Д. С. Фінансова підтримка сільськогосподарського виробника у зарубіжних країнах / Д. С. Олійник // Фінанси України. – 2002. – № 6. – С. 72 – 79.

10. Органік стандарт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%BA_%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82

11. Органік стандарт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>

12. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=293533

14. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні : Закон України № 996-XIV від 16 липня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

15. Сокол Л. М. Екологічне (органічне) землеробство – складова сталого сільського господарства / Л. М. Сокол, Т. Р. Стефановська, В. В. Підліснюк // Екологічна безпека. – 2004. – № 3-4. – С. 8.

16. Трачова Д. М. Облік і оцінка земельних ділянок сільськогосподарського призначення / Д. М. Трачова // Вісник Таврійського державного агротехнологічного університету. – 2011. – № 3. – С. 368 – 374.

Науковий керівник – Сук Л. К., доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку аналізу та аудиту Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ)

REFERENCES

- Bukhhalterske ta podatkovye zabezpechennia mainovykh i zemelnykh vidnosyn u novostvorenykh silskohospodarskykh pidpriemstvakh* [Accounting and tax provision of property and land relations in the newly created agricultural enterprises]. Kyiv: ІАЕ, 2002.
- Huzar, B. S. "Formuvannia zvitnosti po zemelnykh resursakh silskohospodarskoho pryznachennia" [Reporting on land resources for agricultural purposes]. *Ekonomika APK*, no. 7 (2010): 64-67.
- Ishchenko, H. "Ukraina mozhe doluchytysia do humanitarnykh i prodovolchykh prohram FAO i OON" [Ukraine may join the humanitarian and food programs of FAO and the UN]. <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/mikola-bezuglij-ukrayina-mozhe-doluchitsya-do-gum/p/>
- Kaminska, T. H., Shatkovska, L. S., and Shysh, A. M. *Oblikovo-analitychne zabezpechennia finansovoho menezhmentu v silskohospodarskykh pidpriemstvakh* [Accounting and analytical support for financial management in agricultural enterprises]. Kyiv: Komprynt, 2013.
- Kuzhelnii, M. V., and Linnyk, V. H. *Teoriia bukhhalterskoho obliku* [Accounting theory]. Kyiv: KNEU, 2001.
- [Legal Act of Ukraine]. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
- [Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
- Oliinyk, D. S. "Finansova pidtrymka silskohospodarskoho vyrobnyka u zarubizhnykh krainakh" [Financial support for agricultural products in foreign countries]. *Finansy Ukrainy*, no. 6 (2002): 72-79.
- "Orhanik standart" [Organic Standard]. http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%BA_%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82
- "Orhanik standart" [Organic Standard]. <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>
- "Polozhennia (standarty) bukhhalterskoho obliku" [Position (Standard)]. http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=293533

Sokol, L. M., Stefanovska, T. R., and Pidlisniuk, V. V. "Ekolo-hichne (orhanichne) zemlerobstvo - skladova staloho silskoho hospodarstva" [The ecological (organic) agriculture - part of sustainable agriculture]. *Ekolohichna bezpeka*, no. 3-4 (2004): 8-.

Trachova, D. M. "Oblik i otsinka zemelnykh dilianok silskohospodarskoho pryznachennia" [Accounting and evaluation of agricultural land]. *Visnyk Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu*, no. 3 (2011): 368-374.

Zhuk, V. M. *Kontsepsiia rozvytku bukhhalterskoho obliku v ahrarynomu sektori ekonomiky* [The concept of accounting in the ag-

ricultural sector]. Kyiv: NNTs «Instytut ahrarynoi ekonomiky» UAAAN, 2009.

Zhadko, K. S. "Vybir prohramnoho zabezpechennia dlia avtomatyzatsii bukhhalterskoho obliku pidpryemstv" [The choice of software for the automation of accounting firms]. *Naukovyi visnyk NAU*, no. 44 (2001): 47-50.

Zamula, I. V. *Bukhhalterskyi oblik ekolohichnoi diialnosti u zabezpechenni stiikoho rozvytku ekonomiky* [Accounting environmental activities to ensure sustainable economic development]. Zhytomyr: ZhDTU, 2010.

УДК 519.2:339.133

О ВЕРОЯТНОСТНОМ ХАРАКТЕРЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ПОКУПАТЕЛЬСКОГО СПРОСА НА ОСНОВЕ ДАННЫХ СПЛОШНОГО НАБЛЮДЕНИЯ

© 2014 КАПЛЕНКО Г. В.

УДК 519.2:339.133

Капленко Г. В. О вероятностном характере прогнозирования покупательского спроса на основе данных сплошного наблюдения

Исходный пункт статьи – признание наличия кризиса в теории и практике экономического прогнозирования. В этом контексте подвергнуты критике положения книги Дж. К. Гелбрейта «Экономика невинного обмана», ориентирующие на отказ от разработки экономических прогнозов, и показана актуальность задач совершенствования ее теории. Далее внимание сосредоточено на одной из этих задач – исследовании проблемы возможности использования вероятностно-статистических (выборочных) оценок при разработке прогнозов покупательского спроса на основе данных сплошного наблюдения. В связи с этим осуществлен историко-сравнительный анализ представлений об использовании вероятностно-статистического подхода к экономическому прогнозированию на основе моделирования данных сплошного наблюдения. На этой основе сделан вывод о том, что построение на таких данных эконометрических прогнозов покупательского спроса должно базироваться на логико-алгебраическом, а не на вероятностно-статистическом подходе.

Ключевые слова: вероятностно-статистический подход, вероятность, выборка, генеральная совокупность, данные, логико-алгебраический подход, оценки, покупательский спрос, прогнозирование, сплошное наблюдение.

Библ.: 18.

Капленко Галина Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики, менеджмента и государственного управления, Львовская государственная финансовая академия (ул. Коперника, 3, Львов, 79000, Украина)

E-mail: haliakapl@rambler.ru

УДК 519.2:339.133

Капленко Г. В. Про імовірнісний характер прогнозування купівельного попиту на основі даних суцільного спостереження

Вихідний пункт статті – визнання наявності кризи в теорії та практиці економічного прогнозування. У цьому контексті піддано критиці положення книги Дж. К. Гелбрейта «Економіка невинного обману», що орієнтують на відмову від розробки економічних прогнозів, і показано актуальність завдань вдосконалення її теорії. Далі увагу зосереджено на одному з цих завдань – дослідженні проблеми можливості використання імовірнісно-статистичних (вибіркових) оцінок при розробці прогнозів купівельного попиту на основі даних суцільного спостереження. У зв'язку з цим здійснено історико-порівняльний аналіз уявлень про використання імовірнісно-статистичного підходу до економічного прогнозування на основі моделювання даних суцільного спостереження. На цій основі зроблено висновок, що побудова на таких даних економічних прогнозів купівельного попиту повинна базуватися на логіко-алгебраїчному, а не на імовірнісно-статистичному підході.

Ключові слова: імовірнісно-статистичний підхід, імовірність, вибірка, генеральна сукупність, дані, логіко-алгебраїчний підхід, оцінки, купівельний попит, прогнозування, суцільне спостереження.

Бібл.: 18.

Капленко Галина Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, менеджменту та державного управління, Львівська державна фінансова академія (вул. Коперника, 3, Львів, 79000, Україна)

E-mail: haliakapl@rambler.ru

UDC 519.2:339.133

Kaplenko H. V. The Probabilistic Nature of Forecasting of Consumer Demand Based on Continuous Monitoring

The starting point of the article is the recognition of the crisis in the theory and practice of economic forecasting. In this context the position described in the book by John K. Galbraith, "Economics of Innocent Fraud" was criticized to cater for the rejection of the development of economic forecasts, and show the need to improve its theory. Next attention is focused on one of these problems – the study of the problem of the possibility of using probabilistic and statistical (random) estimates for the development of forecasts of consumer demand based on continuous monitoring. In connection with this a historical and comparative analysis of concepts on using probabilistic-statistical approach to economic forecasting based on the modeling of data of continuous observation was made. On this basis, it was concluded that the construction of such data on econometric forecasts of consumer demand should be based on the logic-algebraic rather than probabilistic and statistical approach.

Key words: probabilistic and statistical approach, the probability sample, population data, the logic-algebraic approach, evaluation, customer demand, forecasting, continuous monitoring.

Bibl.: 18.

Kaplenko Halyna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Management and Public Administration, Lviv State Academy of Finance (vul. Kopernyka, 3, Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: haliakapl@rambler.ru

Sokol, L. M., Stefanovska, T. R., and Pidlisniuk, V. V. "Ekolo-hichne (orhanichne) zemlerobstvo - skladova staloho silskoho hospodarstva" [The ecological (organic) agriculture - part of sustainable agriculture]. *Ekolohichna bezpeka*, no. 3-4 (2004): 8-.

Trachova, D. M. "Oblik i otsinka zemelnykh dilianok silskohospodarskoho pryznachennia" [Accounting and evaluation of agricultural land]. *Visnyk Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu*, no. 3 (2011): 368-374.

Zhuk, V. M. *Kontsepsiia rozvytku bukhhalterskoho obliku v ahrarynomu sektori ekonomiky* [The concept of accounting in the ag-

ricultural sector]. Kyiv: NNTs «Instytut ahrarynoi ekonomiky» UAAAN, 2009.

Zhadko, K. S. "Vybir prohramnoho zabezpechennia dlia avtomatyzatsii bukhhalterskoho obliku pidpryemstv" [The choice of software for the automation of accounting firms]. *Naukovyi visnyk NAU*, no. 44 (2001): 47-50.

Zamula, I. V. *Bukhhalterskyi oblik ekolohichnoi diialnosti u zabezpechenni stiikoho rozvytku ekonomiky* [Accounting environmental activities to ensure sustainable economic development]. Zhytomyr: ZhDTU, 2010.

УДК 519.2:339.133

О ВЕРОЯТНОСТНОМ ХАРАКТЕРЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ПОКУПАТЕЛЬСКОГО СПРОСА НА ОСНОВЕ ДАННЫХ СПЛОШНОГО НАБЛЮДЕНИЯ

© 2014 КАПЛЕНКО Г. В.

УДК 519.2:339.133

Капленко Г. В. О вероятностном характере прогнозирования покупательского спроса на основе данных сплошного наблюдения

Исходный пункт статьи – признание наличия кризиса в теории и практике экономического прогнозирования. В этом контексте подвергнуты критике положения книги Дж. К. Гелбрейта «Экономика невинного обмана», ориентирующие на отказ от разработки экономических прогнозов, и показана актуальность задач совершенствования ее теории. Далее внимание сосредоточено на одной из этих задач – исследовании проблемы возможности использования вероятностно-статистических (выборочных) оценок при разработке прогнозов покупательского спроса на основе данных сплошного наблюдения. В связи с этим осуществлен историко-сравнительный анализ представлений об использовании вероятностно-статистического подхода к экономическому прогнозированию на основе моделирования данных сплошного наблюдения. На этой основе сделан вывод о том, что построение на таких данных эконометрических прогнозов покупательского спроса должно базироваться на логико-алгебраическом, а не на вероятностно-статистическом подходе.

Ключевые слова: вероятностно-статистический подход, вероятность, выборка, генеральная совокупность, данные, логико-алгебраический подход, оценки, покупательский спрос, прогнозирование, сплошное наблюдение.

Библ.: 18.

Капленко Галина Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики, менеджмента и государственного управления, Львовская государственная финансовая академия (ул. Коперника, 3, Львов, 79000, Украина)

E-mail: haliakapl@rambler.ru

УДК 519.2:339.133

Капленко Г. В. Про імовірнісний характер прогнозування купівельного попиту на основі даних суцільного спостереження

Вихідний пункт статті – визнання наявності кризи в теорії та практиці економічного прогнозування. У цьому контексті піддано критиці положення книги Дж. К. Гелбрейта «Економіка невинного обману», що орієнтують на відмову від розробки економічних прогнозів, і показано актуальність завдань вдосконалення її теорії. Далі увагу зосереджено на одному з цих завдань – дослідженні проблеми можливості використання імовірнісно-статистичних (вибіркових) оцінок при розробці прогнозів купівельного попиту на основі даних суцільного спостереження. У зв'язку з цим здійснено історико-порівняльний аналіз уявлень про використання імовірнісно-статистичного підходу до економічного прогнозування на основі моделювання даних суцільного спостереження. На цій основі зроблено висновок, що побудова на таких даних економічних прогнозів купівельного попиту повинна базуватися на логико-алгебраїчному, а не на імовірнісно-статистичному підході.

Ключові слова: імовірнісно-статистичний підхід, імовірність, вибірка, генеральна сукупність, дані, логико-алгебраїчний підхід, оцінки, купівельний попит, прогнозування, суцільне спостереження.

Бібл.: 18.

Капленко Галина Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, менеджменту та державного управління, Львівська державна фінансова академія (вул. Коперника, 3, Львів, 79000, Україна)

E-mail: haliakapl@rambler.ru

UDC 519.2:339.133

Kaplenko H. V. The Probabilistic Nature of Forecasting of Consumer Demand Based on Continuous Monitoring

The starting point of the article is the recognition of the crisis in the theory and practice of economic forecasting. In this context the position described in the book by John K. Galbraith, "Economics of Innocent Fraud" was criticized to cater for the rejection of the development of economic forecasts, and show the need to improve its theory. Next attention is focused on one of these problems – the study of the problem of the possibility of using probabilistic and statistical (random) estimates for the development of forecasts of consumer demand based on continuous monitoring. In connection with this a historical and comparative analysis of concepts on using probabilistic-statistical approach to economic forecasting based on the modeling of data of continuous observation was made. On this basis, it was concluded that the construction of such data on econometric forecasts of consumer demand should be based on the logic-algebraic rather than probabilistic and statistical approach.

Key words: probabilistic and statistical approach, the probability sample, population data, the logic-algebraic approach, evaluation, customer demand, forecasting, continuous monitoring.

Bibl.: 18.

Kaplenko Halyna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Management and Public Administration, Lviv State Academy of Finance (vul. Kopernyuka, 3, Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: haliakapl@rambler.ru

Поскольку рыночная экономика ориентирована на потребителя, «производство и предложение в ней так или иначе подчиняются закономерностям и специфическим особенностям формирования покупательского спроса, хотя, конечно, влияние здесь взаимное» [2]. Вследствие этого прогнозы покупательского спроса играют в рыночной экономике ключевую роль. Однако сегодня в теории и практике экономического прогнозирования, в том числе и прогнозирования покупательского спроса, имеет место кризис, о чем, в частности, свидетельствует тот глубокий скепсис относительно возможностей получения надежных прогнозов экономических показателей, явлений и процессов, который распространился в среде экономистов. В этом отношении особенно впечатляющим примером может служить крайне резкая критика экономического прогнозирования и занимающихся им лиц, содержащаяся в последней книге Дж. К. Гэлбрейта – одного из самых авторитетных экономистов второй половины прошлого века и начала нынешнего. Узловые положения этой критики таковы:

1) с момента своего появления любой экономический прогноз вступает в единоборство с различными комбинациями, складывающимися из ситуативных действий государства, неизвестной корпоративной и частной деятельности, ситуации мира или войны, непредсказуемых инноваций и реакций на них потребителей и инвесторов, различных воздействий экспорта, импорта, движения капиталов и их последствий. В результате при экономическом прогнозировании речь идет о получении известной величины как суммы неизвестных, что невозможно, причем это касается не только экономики и ее отраслей, но и любой компании [4, с. 57 – 58];

2) аналитики-прогнозисты верят и заставляют верить других, что знание можно получить из неизвестного. При этом иллюзия, что их прогнозы представляют собой компетентные оценки будущего экономики и отдельных предприятий, формируется под влиянием случайного успеха в прогностической деятельности в прошлом, обильно приправленного графиками, уравнениями и самоуверенностью [4, с. 58 – 59];

3) есть недобросовестные прогнозисты, предпочитающие предвидеть то, за что щедро заплатят потребители экономических прогнозов. Деятельность таких прогнозистов – паразитизм в профессиональной экономической науке [4, с. 61].

Хотя в приведенных выше инвективах есть немало справедливого, в целом с позицией Дж. К. Гэлбрейта относительно экономического прогнозирования согласиться нельзя. Ведь то, что он понимает под прогнозированием, фактически является предсказанием. Однако между ними существует принципиальная разница, которую хорошо объяснил В. В. Ивантер: «...прогнозирование не имеет ничего общего с предсказаниями. Если Вы думаете, что я знаю, что будет, то ничего подобного – я знаю не больше, чем Вы. Предсказания – это задача цыганок: они знают, что будет. А экономическое прогнозирование – это попытка оценить последствия какого-либо действия или бездействия власти, бизнеса и общества. В зависимости от того, как они себя ведут, создаются гипотезы и оцениваются последствия ситуаций» [13].

Тем, кто не склонен согласиться с мнением Дж. К. Гэлбрейта об экономическом прогнозировании, не может не быть близка такая позиция Ф. Дибольда: «...многие наблюдатели толкуют недееспособность ранних моделей как

дурной знак для макроэкономического прогнозирования в целом. Такое заключение ошибочно. Хотя крупномасштабные прогнозные макроэкономические модели и не оправдали возложенных на них ожиданий, они оставили полезное наследство: они привели к разработке мощной теории идентификации и оценки, технологии расчетов и имитационного моделирования, комплексных макроэкономических баз данных и много другого. Более того, прошлые неудачи – это совершенно не обязательно дурной знак для будущего, поскольку мы способны учиться на ошибках. Точно так же, как макроэкономика сильно выиграла от ее переосмысления в семидесятые годы, выиграет и макроэкономическое прогнозирование» [5]. Заметим, что с аналогичной позиции следует подходить и к оценке опыта микроэкономического прогнозирования.

Итак, оснований отказываться от экономического прогнозирования нет. Напротив, актуален поиск новых решений его концептуальных и методологических проблем.

На наш взгляд, к числу первоочередных задач совершенствования теории разработки прогнозов покупательского спроса принадлежит выработка убедительного ответа на вопрос о том, является ли вероятностный характер этих прогнозов основанием использовать в процессе их разработки вероятностно-статистические (выборочные) оценки тогда, когда она базируется на данных сплошного наблюдения. Сегодня почти все исследователи, занимающиеся проблемами прогнозирования покупательского спроса, дают на этот вопрос утвердительный ответ. Но истина не устанавливается большинством голосов. К тому же аргументы тех, кто не согласен с мнением сторонников утвердительного ответа на вопрос, о котором идет речь, таковы, что их невозможно игнорировать или отвергать с порога. Достаточно напомнить о работе [3]. Цель данной статьи – способствовать решению указанной выше задачи.

В практике прогнозирования покупательского спроса данные сплошного наблюдения чаще всего используются в виде временных рядов. В связи с этим напомним, что один из пионеров статистического прогнозирования экономических явлений и процессов В. Персонс, основные труды которого в этой области появились еще в конце 1910-х и в первой половине 1920-х гг., не считал возможным рассматривать экономический временной ряд как случайную выборку из стабильной генеральной совокупности и использовать выборочные оценки в процессе разработки прогнозов на основе такого ряда. Напомним и о том, что в 1920 – 30-е гг. такой же точки зрения придерживались не только В. Персонс и представители его школы. Вот что по этому поводу читаем у М. Езекиэла и К. А. Фокса: «В начале и в середине 20-х гг. XX в. многие исследователи совершенно не имели представления о проблемах, связанных с выборочным значением рядов динамики. Затем... было принято утверждать, что формулы ошибок (выборочных оценок – Г. К.) неприменимы к рядам динамики. Подразумевалось, что эта проблема вообще не может представлять предмет занятий серьезных статистиков. Поэтому в течение 30-х гг. XX в. некоторые исследователи, хотя и продолжали применять методы регрессии к рядам динамики, но делали это весьма неуверенно» [7, с. 341]. Однако со временем ситуация начала меняться, и в 1950 – 60-е гг. использование выборочных оценок в эконометрическом моделировании данных сплошного наблюдения уже было мейнстримом. Лишь время от времени раздавались голоса его немногочисленных критиков» [7, с. 341].

численных противников. В частности, в опубликованной в 1982 г. статье один из самых авторитетных советских статистиков Н. К. Дружинин отметил, что в случае прогнозирования на основе экономического временного ряда суждение прогнозиста лишено оснований, позволяющих выразить степень уверенности в наступлении ожидаемого события в величине математической вероятности и что ее в этом случае заменяет логическая вероятность [6, с. 15]. Еще раньше против применения выборочных оценок в статистическом анализе данных сплошного наблюдения выступил И. П. Суллов, широко известный своими трудами в области теории статистики и методологии экономических исследований: «...требуется ли давать теоретико-вероятностную оценку подсчитываемым экономическим показателям? Представляется, что такая оценка уместна лишь для показателей, рассчитанных по выборочным данным. Если показатели получены по исчерпывающим данным, то давать оценку пределов их отклонений от гипотетических данных по генеральной совокупности смысла нет, так как исчерпывающие данные и есть генеральная совокупность [14, с. 93 – 94]. При этом он, как представляется, справедливо подверг критике точку зрения, согласно которой «...экономике вероятность не присуща, так как в ней движение элементарных явлений... определяется сознательными действиями людей» [14, с. 92]. В частности, с такой точки зрения возражал против применения вероятностно-статистических оценок в прогнозировании динамики потребительского спроса П. П. Маслов, в монографии которого «Измерение потребительского спроса» читаем: «Прав В. М. Симчера, который пишет, что социальная статистика, опирающаяся на мотивирование, а значит, на детерминированные отклонения, отличается принципиально от экспериментальной (вариационной) статистики, опирающейся на вероятностную основу и оперирующей случайными величинами» [12, с. 26].

Острой критике использование выборочных оценок в статистическом анализе данных сплошного наблюдения подверглось в опубликованной в 1977 г. статье автора резонансных работ по математической статистике М. И. Липкина. В частности, в связи с присутствующим в этой статье примером статистического исследования зависимости среднегодовой производительности труда от ее факторов, основанном на данных всех предприятий одной из отраслей промышленности, он заметил следующее: «И уже совсем странно, когда некоторые авторы, исследуя совокупность, аналогичную описанной в... примере (т. е. совокупность, не являющуюся случайной выборкой из неизменной генеральной совокупности.– Г. К.), используют весь арсенал выводов корреляционного и регрессионного анализов: проверяют с помощью *t*-критерия гипотезу о равенстве нулю коэффициента корреляции, строят доверительные интервалы для коэффициентов регрессии или с помощью *F*-критерия проверяют гипотезу о равенстве нулю коэффициента множественной корреляции» [11, с. 36].

С возражениями против представленной выше точки зрения М. И. Липкина на Всесоюзном научном совещании по вопросам совершенствования теории и практики статистики, состоявшемся в Киеве в начале октября 1979 г., выступила А. М. Ерина, которая, в частности, отметила: «Тот факт, что модель строится по данным сплошного наблюдения, не может препятствовать применению вероятностных оценок параметров модели. Достаточно убедительные

тому доказательства приводят В. П. Трофимов, А. А. Френкель и др.» [8, с. 64]. В чем же заключается суть этих доказательств?

Основное в позиции В. П. Трофимова по рассматриваемому вопросу передают такие его слова: «Поскольку признаки, изучаемые социально-экономической статистикой, являются случайными величинами, их наблюдаемые значения представляют собой некоторое подмножество реализаций случайной величины... И хотя изучаемая совокупность получена в результате сплошного наблюдения, ее можно рассматривать как выборку из генеральной совокупности, состоящей из всех возможных при данных условиях значений этой случайной величины. <...> Например, если изучается урожайность в совокупности колхозов района, то генеральная совокупность – это предполагаемое множество значений урожайности, которые могли бы существовать при данном комплексе основных условий, характерных для данного района, и при разных сочетаниях прочих, случайных по отношению к исследуемой совокупности, факторов. <...> ...Выборочные оценки, полученные по материалам сплошного наблюдения, предназначены не для того, чтобы проверить, насколько репрезентативны полученные результаты для какой-то более обширной совокупности, такой совокупности просто не существует, а для того чтобы установить, насколько они (результаты.– Г. К.) закономерны... для изучаемой совокупности» [15, с. 84 – 85].

По А. А. Френкелю, правомерность использования аппарата теории вероятностей и математической статистики для изучения экономических показателей следует из вероятностного характера функционирования экономических систем, из которого «...вытекает существование вероятности как меры объективной возможности появления их отдельных состояний, откуда следует, что параметры, характеризующие эти состояния, в частности и экономические показатели, являются случайными величинами с присущими им функциями распределения, математическими ожиданиями, дисперсиями и другими статистическими характеристиками» [18, с. 83]. Однако у В. П. Трофимова, которому, кстати, А. А. Френкель ставит в заслугу то, что именно он наиболее полно и убедительно доказал правомерность рассмотрения экономических показателей как случайных величин, читаем: «Из вероятностной природы экономических показателей не следует, что для их изучения правомерно использовать аппарат теории вероятностей и математической статистики, как это иногда утверждается в статистической литературе» [16, с. 11]. Впрочем, у А. А. Френкеля есть и другая аргументация в пользу применения выборочных оценок в статистическом моделировании данных сплошного наблюдения, основное в которой передают такие его слова:

«...генеральная совокупность... представляет собой множество всех возможных результатов наблюдений над экономическим показателем. Данные сплошного наблюдения над некоторой совокупностью объектов тогда естественно рассматривать как выборку из этой генеральной совокупности...<...>

Случайный характер выборки фактически означает стохастическую независимость выборочных наблюдений... Для бесконечной генеральной совокупности стохастическая независимость означает неизменность комплекса условий, при которых производятся наблюдения.

В связи с тем, что генеральная совокупность в рассматриваемом случае бесконечна, и она формируется под действием одних и тех же внутренних факторов, представляющих неизменный комплекс условий, обеспечивается случайный характер выборки из данной генеральной совокупности» [18, с. 86 – 87].

Характеризуя попытки обосновать правомерность использования выборочных оценок в статистическом анализе данных сплошного наблюдения с помощью трактовки совокупности этих данных как выборки из гипотетической генеральной совокупности, состоящей из всех возможных при данных условиях значений случайной величины, высококомпетентные специалисты в области экономико-математического моделирования Г. Б. Клейнер и С. А. Смоляк замечают: «...вызывает возражения объяснение понятия ГС (генеральной совокупности.– Г. К.) как совокупности не только реальных, но и «потенциальных», воображаемых объектов (речь идет о совокупности всех возможных результатов наблюдений над экономическим показателем.– Г. К.). Возможность даже мысленного пространственного или временного повторения не всегда может быть содержательно оправдана. Опираясь на «повторяемость» (воспроизводимость) исследуемых явлений, прикладная статистика лишается возможности анализа уникальных... событий и явлений...» [9, с. 61]. Не могут убедительно выглядеть эти попытки и в глазах тех, кто к экономическому прогнозированию подходит с таких позиций: «Пусть мы наблюдаем за ряд лет (месяцев, недель) значения некоторого экономического показателя... и хотим сделать прогноз на будущее. Соблазнительно применить для этой цели теорию прогноза случайных процессов. Однако эксперимент, давший нам наблюдаемые значения, очевидно, принципиально невоспроизводим...» [17, с. 7]. Таким образом, вряд ли можно согласиться с приведенным выше мнением А. М. Ериной относительно аргументов В. П. Трофимова и А. А. Френкеля в пользу использования выборочных оценок в статистическом анализе данных сплошного наблюдения.

Рассмотренная выше идея трактовать некоторую совокупность данных сплошного наблюдения как выборку из гипотетической генеральной совокупности, состоящей из всех возможных при данных условиях значений случайной величины, ориентирована на классический подход к получению статистического вывода. Между тем существует байесовский подход к статистическому исследованию, – подход, при котором нет необходимости исходить из соображений, касающихся повторяющихся выборок. Может быть, именно на этот подход должна опираться методология прогнозирования покупательского спроса? Однако даже в фундаментальном труде, целью написания которого было способствовать применению байесовской теории в практике эконометрии, реальные возможности последнего оцениваются крайне скептически [10, с. 36].

Напрашивается вопрос: есть ли смысл продолжать предпринимать попытки усилить аргументацию в пользу использования выборочных оценок в прогнозировании покупательского спроса на основе моделирования данных сплошного наблюдения? На наш взгляд, ключом к правильному ответу на этот вопрос могут служить положения, выдвинутые одним из виднейших представителей современной статистической науки С. А. Айвазяном [1, с. 328 – 330]. Он исходит из существования двух подходов к статистическому

анализу данных – вероятностно-статистического и логико-алгебраического. Первый применим тогда, когда правомерно говорить о наличии статистической однородности, в том числе и с натяжкой, и полученные на его основе выводы сопровождаются вероятностно-статистическими оценками степени их достоверности. В противоположной же ситуации приходится обращаться к логико-алгебраическому подходу, при котором такие оценки не используются.

Поскольку в случае разработки прогноза на базе данных сплошного наблюдения говорить о существовании статистической однородности не приходится, ясно, что основания для использования в этом случае вероятностно-статистического подхода отсутствуют.

ВЫВОДЫ

Несмотря на то, что формирование покупательского спроса носит вероятностный характер, а его прогнозы представляют собой вероятностные суждения, следует согласиться с точкой зрения, что использование выборочных оценок в процессе разработки таких прогнозов путем статистического моделирования данных сплошного наблюдения не является правомерным. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Айвазян С. А. Прикладная статистика. Основы эконометрики : учебник для вузов : в 2 т. / С. А. Айвазян, В. С. Мхитарян ; 2-е изд., испр. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – Т. 1 : Теория вероятностей и прикладная статистика. – 2001. – 656 с.
2. Бороздин Ю. В. Спрос, полезность и цены в рыночной экономике / Ю. В. Бороздин // Федеративные отношения и региональная политика. – 2006. – № 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ipr-ras.ru/articles/borozdin06-3.pdf>
3. Гнатенко Ю. Г. Бізнес-прогнозування і логічна інтерпретація ймовірності / Ю. Г. Гнатенко, Ю. Ш. Опельбаум, А. І. Федорчук // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – Вип. 2 (XXVIII), ч. 1. – Л., 2002. – С. 341 – 344.
4. Гэлбрейт Дж. К. Экономика невинного обмана : правда нашего времени / Джон Кеннет Гэлбрейт / Пер. с англ. – М. : Европа, 2009. – 88 с.
5. Дибольд Ф. Прошлое, настоящее и будущее макроэкономического прогнозирования / Франсис Дибольд [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.ncbase.com/econ/diebold.htm>
6. Дружинин Н. Об уровне экономического временно ряда / Н. Дружинин // Вестник статистики. – 1982. – № 2. – С. 8 – 16.
7. Езекиэл М. Методы анализа корреляций и регрессий: линейных и криволинейных / Мордэкэй Езекиэл, Карл А. Фокс / Пер. с англ. – М. : Статистика, 1966. – 557 с.
8. Ерина А. М. Системный подход в изучении статистических закономерностей / А. М. Ерина // Вопросы статистической методологии и статистико-экономического анализа : материалы Всесоюзного научного совещания. – М. : Статистика, 1980. – С. 58 – 65.
9. Клейнер Г. Б. Эконометрические зависимости: Принципы и методы построения / Г. Б. Клейнер, С. А. Смоляк. – М. : Наука, 2000. – 104 с.
10. Лимер Э. Статистический анализ неэкспериментальных данных. Выбор формы связи / Э. Лимер / Пер. с англ. – М. : Финансы и статистика, 1983. – 381 с.
11. Липкин М. К вопросу о границах применимости методов корреляции и регрессии в экономических исследованиях / М. Липкин // Вестник статистики. – 1977. – № 7. – С. 31 – 39.

- 12. Маслов П. П.** Измерение потребительского спроса: (теоретические очерки) / П. П. Маслов. – М. : Экономика, 1971. – 159 с.
- 13.** Прикладное прогнозирование национальной экономики : учеб. пособ. / под ред. В. В. Ивантера, И. А. Буданова, А. Г. Коровкина, В. С. Сулягина. – М., 2007 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ecfor.ru/index.php?pid=books/uch>
- 14. Сулов И. П.** Методология экономического исследования: (Общие вопросы) / И. П. Сулов. – М. : Мысль, 1974. – 334 с.
- 15. Трофимов В. П.** Об адекватности моделей корреляционной зависимости в социально-экономической статистике / В. П. Трофимов // Вопросы статистической методологии и статистико-экономического анализа : материалы Всесоюзного научного совещания. – М. : Статистика, 1980. – С. 80 – 88.
- 16. Трофимов В. П.** Логическая структура статистических моделей / В. П. Трофимов. – М. : Финансы и статистика, 1985. – 191 с.
- 17. Тутубалин В. Н.** Теория вероятностей в естествознании / В. Н. Тутубалин. – М. : Знание, 1972. – 48 с.
- 18. Френкель А. А.** О применении математической статистики в экономике / А. А. Френкель // Проблемы теории статистики. – М. : Наука, 1978. – С. 77 – 100.

REFERENCES

- Ayvazian, S. A., and Mkhitarian, V. S. *Prikladnaia statistika. Osnovy ekonometriki* [Applied Statistics. Fundamentals of econometrics]. Moscow: YuNITI-DANA, 2001.
- Borozdin, Yu. V. "Spros, poleznost i tseny v rynochnoi ekonomike" [Demand and utility prices in a market economy]. <http://www.ipr-ras.ru/articles/borozdin06-3.pdf>
- Dibold, F. "Proshloe, nastoiashchee i budushchee makroekonomicheskogo prognozirovaniia" [Past, present and future of macroeconomic forecasting]. <http://ru.ncbase.com/econ/diebold.htm>
- Druzhinin, N. "Ob urovne ekonomicheskogo vremennogo riada" [Level of economic time series]. *Vestnik statistiki*, no. 2 (1982): 8-16.
- Ezekiel, M., and Foks, K. A. *Metody analiza korreliatsiy i regressiy: lineynykh i krivolineynykh* [Methods of analysis of correlations and regressions: linear and curvilinear]. Moscow: Statistika, 1966.
- Erina, A. M. "Sistemnyy pokhod v izuchenii statisticheskikh zakonomernostey" [System approach to the study of statistical regularities]. *Voprosy statisticheskoy metodologii i statistiko-ekonomicheskogo analiza*. Moscow: Statistika, 1980.58-65.
- Frenkel, A. A. "O primenenii matematicheskoy statistiki v ekonomike" [On the application of mathematical statistics in the economy]. In *Problemy teorii statistiki*, 77-100. Moscow: Nauka, 1978.
- Gelbreyt, Dzh. K. *Ekonomika nevinnogo obmana: pravda nashego vremeni* [Economy innocent deception: the truth of our time]. Moscow: Evropa, 2009.
- Hnatenko, Yu. H., Opelbaum, Yu. Sh., and Fedorchuk, A. I. "Biznes-prohnozuvannia i lohichna interpretatsiia imovirnosti" [Business forecasting and logical interpretation of probability]. *Sotsialno-ekonomichni doslidzhennia v perekhidnyi period*, vol. 1, no. 2 (XXXIII) (2002): 341-344.
- Kleyner, G. B., and Smoliak, S. A. *Ekonometricheskie zavisimosti: Printsipy i metody postroeniia* [Econometric dependence: Principles and methods of construction]. Moscow: Nauka, 2000.
- Lipkin, M. "K voprosu o granitsakh primenimosti metodov korreliatsii i regressii v ekonomicheskikh issledovaniakh" [On the question of the limits of applicability of the methods of correlation and regression in economic research]. *Vestnik statistiki*, no. 7 (1977): 31-39.
- Limer, E. *Statisticheskii analiz neeksperimentalnykh dannykh. Vybor formy svyazi* [Statistical analysis of non-experimental data. The choice of form of communication]. Moscow: Finansy i statistika, 1983.

Maslov, P. P. *Izmerenie potrebitelskogo sprosа: (teoreticheskie ocherki)* [Measurement of consumer demand (theoretical essays)]. Moscow: Ekonomika, 1971.

"Prikladnoe prognozirovanie natsionalnoy ekonomiki" [Applied forecasting the national economy]. <http://www.ecfor.ru/index.php?pid=books/uch>

Suslov, I. P. *Metodologiya ekonomicheskogo issledovaniia: (Obshchie voprosy)* [Methodology of Economic Research (General)]. Moscow: Mysl, 1974.

Trofimov, V. P. *Logicheskaiia struktura statisticheskikh modeley* [The logical structure of statistical models]. Moscow: Finansy i statistika, 1985.

Tutubalin, V. N. *Teoriia veroiatnostey v estestvoznanii* [Probability theory in the natural sciences]. Moscow: Znanie, 1972.

Trofimov, V. P. "Ob adekvatnosti modeley korreliatsionnoy zavisimosti v sotsialno-ekonomicheskoy statistike" [The adequacy of the models in the correlation of socio-economic statistics]. *Voprosy statisticheskoy metodologii i statistiko-ekonomicheskogo analiza*. Moscow: Statistika, 1980. 80-88.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУТНОСТІ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

© 2014 **ВОЙТЕНКО О. М.**

УДК 339.7

Войтенко О. М. Теоретичні аспекти сутності ринку фінансових послуг

Досліджено теоретичні аспекти функціонування ринку фінансових послуг у контексті розвитку глобальної економіки. Опрацьовано сучасні дослідження вітчизняних і зарубіжних дослідників та актуальні нормативно-правові акти з окресленої проблематики. Дається критичний аналіз низки основних ідей, що запропоновані ученими з даної проблеми. У статті проаналізовано підходи до трактування понять «фінансова послуга», «фінансова операція», «ринок фінансових послуг» зарубіжними та вітчизняними дослідниками. Акцентовано увагу на розбіжностях досліджуваних термінів, визначено та уточнено їх особливості. У статті також визначено спільні риси та відмінності між фінансовою послугою та фінансовою операцією. Автор аналізує особливості надання фінансових послуг, а також місце ринку фінансових послуг у структурі фінансового ринку. Визначено функції ринку фінансових послуг. Установлено, що ринок фінансових послуг є функціональною підсистемою фінансового ринку.

Ключові слова: фінансова послуга, фінансова операція, ринок фінансових послуг, фінансовий ринок, фінансова глобалізація.

Табл.: 1. **Бібл.:** 21.

Войтенко Олексій Миколайович – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: o.voytenko@gmail.com

УДК 339.7

UDC 339.7

Войтенко А. Н. Теоретические аспекты сущности рынка финансовых услуг

Исследованы теоретические аспекты функционирования рынка финансовых услуг в контексте развития глобальной экономики. Обработаны современные исследования отечественных и зарубежных исследователей и актуальные нормативно-правовые акты по обозначенной проблематике. Дается критический анализ ряда основных идей, предложенных учеными по данной проблеме. В статье проанализированы подходы к трактовке понятий «финансовая услуга», «финансовая операция», «рынок финансовых услуг» зарубежными и отечественными исследователями. Акцентировано внимание на различиях исследуемых терминов, определены и уточнены их особенности. В статье определены общие черты и различия между финансовой услугой и финансовой операцией. Автор анализирует особенности предоставления финансовых услуг, а также место рынка финансовых услуг в структуре финансового рынка. Определены функции рынка финансовых услуг. Установлено, что рынок финансовых услуг является функциональной подсистемой финансового рынка.

Ключевые слова: финансовая услуга, финансовая операция, рынок финансовых услуг, финансовый рынок, финансовая глобализация.

Табл.: 1. **Библ.:** 21.

Войтенко Алексей Николаевич – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры международного менеджмента и маркетинга, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: o.voytenko@gmail.com

Voitenko O. M. Theoretical Aspects of the Essence of the Financial Services Market

Theoretical aspects of the financial services market in the context of the global economy were studied. Modern research of domestic and foreign researchers and relevant regulations on the designated topic were processed. A critical analysis of some of the basic ideas proposed by scientists on this issue was conducted. The approaches to the interpretation of the concepts of "financial service", "financial transaction", "financial services market" foreign and domestic researchers were analyzed. The attention is focused on the differences of the investigated terms; their features were defined and refined. The article identifies the similarities and differences between the financial services and financial transactions. The author analyzes the particular provision of financial services, as well as the financial services market place in the structure of the financial market. Functions of the financial services market were defined. It was found that the financial services market is a functional subsystem of the financial market.

Key words: financial services, financial transaction, the financial services market, financial market, financial globalization.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 21.

Voitenko Oleksiy M. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer of the Department of International Management and Marketing, Ternopil National Economic University (vul. Lvivska, 11, Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: o.voytenko@gmail.com

Сучасний розвиток світової економіки характеризується появою нових тенденцій і процесів, які обумовлюють суттєві зрушення, як в економіці окремих країн, так і у світовому господарстві в цілому. Найбільш глибоко та яскраво дані зміни відбуваються у фінансовій сфері, зокрема у ринку фінансових послуг, який є однією з найважливіших складових економіки будь-якої країни світу. Це свідчить, з одного боку, про формування економіки нового типу, а з іншого, глобальнішого, – про перехід до наступного ступеня розвитку світового співтовариства – постіндустріального типу суспільства, що відзначається провідними позиціями сфери послуг та інформаційних технологій у системі створення вального національного продукту, зовнішньої торгівлі окремої країни та, відповідно, міжнародної торгівлі в цілому.

Дослідженню особливостей і закономірностей фінансового ринку, і зокрема ринку фінансових послуг, знач-

ну увагу приділяють провідні вітчизняні науковці: С. Богачов, В. Будкін, О. Булатова, Г. Савіна, Ю. Козак, В. Корнеєв, Д. Лук'яненко, А. Поручник, Ю. Макогон, В. Новицький, Є. Савельєв, О. Сохацька, В. Ходаківська, І. Хома, Г. Чижиков, О. Шнирков та ін. Окремої уваги заслуговують аналітичні матеріали таких міжнародних організацій, як МВФ, Світовий банк та інші.

Бурхливий розвиток ринків фінансових послуг протягом останніх десятиліть сприяв зростанню інтересу наукової спільноти до питань їх місця в фінансовій системі, механізмів їх впливу на економічне зростання та відмінностей їх ролі у структурі фінансових систем в різних країнах.

Метою статті є аналіз теоретичних аспектів функціонування ринку фінансових послуг.

Доцільно зазначити, що в історії економічної теорії поняття «фінансова послуга» протягом тривалого часу науковці не виділяли і не досліджували. Разом із тим, в умо-

вах функціонування реальної економіки термін «фінансова послуга» широко використовують, більше того, він закріплений у багатьох законодавчих документах [5 – 7], [13]. Розглянемо дану позицію детальніше.

Під фінансовою послугою, згідно із Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р., розуміють «операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, і за рахунок залучень від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів» [7, с. 1]. Аналізуючи цю дефініцію, наголосимо, що сутність даного економічного поняття закон визначає через категорію «операція», мета якої – «отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів». Варто також зауважити, що передбачений законом перелік фінансових послуг не є вичерпним – інші операції можуть бути віднесені до даного класу за відповідності їх критеріям, зазначеним у законі.

Подібний підхід до трактування фінансової послуги – через категорію «операція» – наведено у довіднику «Фінансові послуги України», в якому зазначено, що фінансова послуга – це здійснення фінансових і допоміжних операцій, які сукупно набувають споживчої вартості, мають попит і задовольняють потреби споживача [19, с. 31]. Безперечно, що фінансові послуги, які є забезпечуючою ланкою для встановлення безпосередніх контактів між покупцями та продавцями фінансових ресурсів, мають відповідати попиту на ці послуги, а способи і методи їх надання відображають ступінь розвитку соціально-економічних відносин у суспільстві.

Більш узагальнено визначає поняття фінансової послуги Закон Російської Федерації «Про захист конкуренції на ринку фінансових послуг», як «діяльність, пов'язану із залученням і використанням грошових коштів юридичних і фізичних осіб» [13]. Варто зазначити, що згідно з цим законом до фінансових послуг віднесено здійснення банківських операцій і угоди, надання страхових послуг і послуг на ринку цінних паперів, укладення договорів фінансової оренди (лізингу) і договорів довірчого управління грошовими коштами або цінними паперами, а також інші послуги фінансового характеру.

Доречно відзначити, що в представників відчизняної економічної думки немає єдиного розуміння сутності фінансової послуги. Це поняття, в більшості випадків, трактується як синонім категорії «операція». Наприклад, О. Василик визначив фінансові послуги як сукупність різноманітних форм мобілізації та використання фондів фінансових ресурсів для фінансового забезпечення процесу виробництва, виконання робіт і надання послуг, що здійснюються, як правило, на платній основі й мають особливі риси функціонування [3, с. 141].

Однак, варто відзначити, що поняття «фінансова послуга» є ширшим і охоплює поняття «операції з фінансовими активами» та «фінансові операції». Зокрема, аналіз наукових праць зарубіжних і вітчизняних авторів [1, 10, 15, 20] показав, що до фінансових послуг відносять усі види угод та операцій, що здійснюються фінансовими установами. Зарубіжні науковці в більшості випадків розглядають фінансові операції лише як різновид фінансових послуг. Для прикладу, американський економіст П. Роуз визначає банк

як фірму, яка надає фінансові послуги. Згідно з позицією автора, до фінансових послуг належать такі види діяльності, як управління фінансовими ресурсами, управління грошовими потоками, надання споживчих кредитів, лізинг, продаж пенсійних планів. Віднесення до фінансових послуг споживчого кредиту та кредитування клієнтів засноване на прийнятій у закордонній практиці розгляду кредитування як послуги корпоративним клієнтам, у той час, як більшість вітчизняних науковців вбачають сутність кредиту як рух позичкового капіталу від кредитора до позичальника. Однак, попри запропоновану авторську класифікацію фінансових послуг, дослідник не наводить чіткого визначення фінансової послуги [15].

Беззаперечно, що поняття «фінансова операція» – одне з ключових у фінансовій сфері, за допомогою якого в ряді країн розкривають зміст фундаментальних категорій фінансової діяльності. Фінансові послуги та фінансові операції мають низку схожих рис – виконання дій з фінансовими активами з метою отримання прибутку, наявність мінімум двох сторін у проведенні даної угоди; обидва поняття підлягають державному регулюванню та регламентовані законодавством (табл. 1). Проте, на відміну від фінансової операції, фінансова послуга – ширше поняття, оскільки є комплексом необхідних фінансових операцій; володіє ознаками товару і, як результат, має ринкову вартість.

Таблиця 1

Спільні риси та відмінності між фінансовою послугою та фінансовою операцією

Подібні риси	Відмінні риси
<ul style="list-style-type: none"> – Дії з фінансовими активами; – робота з юридичними та фізичними особами; – робота в законодавчому полі відповідно до виданих ліцензій та дозволів; – державне регулювання 	<ul style="list-style-type: none"> – Фінансова операція конкретна і не може поділятися на частини; – фінансова операція є складовою фінансової послуги, а не навпаки; – фінансова послуга може охоплювати кілька фінансових і допоміжних операцій, а за необхідності – супутніх послуг та дій; – фінансова послуга має споживчу вартість та її відображення у тарифах; – фінансова послуга має ознаки товару (продукту)

Джерело: наведено за [18, с. 17].

Таке розуміння подвійного значення поняття «фінансова послуга» та його взаємозв'язку з поняттям «фінансова операція» дасть змогу подолати певні методологічні розбіжності при застосуванні категорій «послуга» та «операція» у науковій, нормативній, методичній і навчальній літературі у сфері фінансових послуг.

Фінансові послуги за структурою дуже різні, вони можуть мати риси кредитних операцій, операцій оренди і страхування, проте всім їм притаманні риси створення й використання фондів фінансових ресурсів для здійснення економічної діяльності [14].

Необідно відзначити, що автори прийнятого Закону Грема – Ліча – Блайлі «Про модернізацію фінансових послуг», який є одним з основних нормативних документів, що регулює ринок фінансових послуг у США, безпосеред-

ньо не дають тлумачення терміна «фінансова послуга», хоч у документі цей термін використовується часто. Зокрема, в тексті закону зустрічається таке визначення: термін «фінансовий інститут» означає будь який інститут, що здійснює свою діяльність у сфері надання фінансових послуг споживачам, які користуються кредитами, депозитами, послугами довірчого управління; мають відкриті рахунки, або користуються іншими послугами інститутів. Згідно із законом до фінансових інститутів належать банки, страхові та лізингові компанії, компанії, що надають брокерські послуги, і т. ін. [21].

Натомість, міжнародні інституції поняття «фінансова послуга» трактують ширше. Наприклад, автори п. 5 (а) «Додатку щодо фінансових послуг» (ст. XXIX ГАТС) під фінансовою послугою розуміють «будь-яку послугу фінансового характеру, яку пропонує постачальник фінансових послуг будь-якої країни-члена». До фінансових послуг у даному документі віднесено всі страхові послуги, а також послуги, пов'язані із страхуванням, банківські та інші фінансові послуги [17].

Таким чином, під суб'єктом фінансової послуги варто розуміти учасників ринку фінансових послуг: з одного боку – замовників, або споживачів фінансових послуг, а з іншого – фінансові організації (юридичні та фізичні особи), котрі надають фінансові послуги.

Натомість, об'єктом фінансової послуги є те, з приводу чого виникає послуга як відносини (цінний папір, страховий поліс, безготівкові розрахунки, банківські кредити і т. ін.).

Отже, фінансові послуги забезпечують ефективне використання капіталів на основі їх своєчасної мобілізації, інвестування в найперспективніші сфери діяльності та прискорення їхнього обігу. Водночас, кругообіг фінансових ресурсів на фінансовому ринку зумовлює необхідність наявності існування фінансових послуг, а з іншого боку, – саме фінансові послуги забезпечують обіг фінансових активів, скеровуючи їх від власників до позичальників [11, с. 10].

Зазначимо, що за економічною природою фінансові послуги є ринковими послугами, тобто послугами, що мають відповідний попит, реалізуються в конкурентному середовищі для задоволення певних потреб клієнтів і за визначену плату. Тому економічний простір, на якому здійснюють операції з купівлі-продажу цих послуг, має ознаки ринку.

Відповідно до постулатів трудової теорії вартості товар повинен мати споживчу вартість (корисність), вартість (цінність) та ціну [9]. Зупинимось докладніше на зазначених характеристиках фінансової послуги як товару.

Фінансова послуга як товар має властивості споживчої вартості. Споживча вартість фінансової послуги полягає в такому:

- ✦ фінансова послуга надає фінансовому капіталові більшої мобільності, необхідної спрямованості й забезпечує ефективний обмін вартостей для повнішого задоволення фінансових потреб;
- ✦ завдяки специфічності фінансової послуги, що ґрунтується на вільному рухові грошей як загального еквіваленту, вона спроможна долати тимчасові та просторові обмеження, пов'язані з процесами виробництва й обігу капіталу.

Наступною властивістю товару є вартість, котру розглядають як уречевлену в товарі працю. З погляду теорії трудової вартості, вартість фінансової послуги охоплює витрачену суспільну працю. Мірою праці є час. Таким чином,

величину вартості фінансових послуг визначають витратами суспільно необхідного робочого часу.

Аналізуючи різке зростання частки фінансового сектора у світовому валовому національному продукті та домінування доходів від операцій на фінансових ринках у структурі сукупних доходів розвинутих країн, А. Мовсесян підкреслив особливо важливу роль фінансових послуг. «Товар у звичному розумінні випав, – наголосив науковець, – його замінив фінансовий інструмент, і фінансова сфера стала самодостатньою – вона знаходить ресурси для свого зростання в собі самій. У суспільну свідомість розвинутих країн впроваджена нова модель поведінки з орієнтацією на домінування послуг у процесах нагромадження капіталу і використання фінансових інструментів» [12, с. 87].

Беззаперечно, економічне поняття «ринку фінансових послуг» є надзвичайно широким, оскільки воно охоплює не лише фінансові взаємовідносини, а й значну кількість відносин власності та їх перерозподілу. Причому, варто відзначити, що в науковій літературі зустрічаються різні трактування поняття «ринку фінансових послуг». Так, за думкою А. Румянцева і Ю. Коваленко, ринок фінансових послуг є особливою, притаманною лише ринковій економіці сферою економічних відносин, де здійснюють купівлю-продаж, розподіл і перерозподіл фінансових активів країни між сферами економіки [16].

Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» ринок фінансових послуг – це сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг (юридичних і фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, які відповідно до закону мають право здійснювати діяльність з надання фінансових послуг на території України, і споживачів таких послуг) із метою надання та споживання фінансових послуг. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів [7, с. 34].

Учасники ринку фінансових послуг (юридичні особи – банки і небанківські фінансові посередники; страхові, лізингові компанії; інвестиційні, пенсійні фонди; біржі, депозитарії, торговельно-інформаційні системи, інші фінансові установи або фізичні особи – підприємці, які мають право надавати фінансові послуги), а також споживачі цих послуг утворюють інфраструктуру фінансового ринку [2, 7].

Ми погоджуємося з твердженням В. Корнеева про те, що суть ринку фінансових послуг полягає у відповіді на питання: «Які фінансові послуги та інструментарій і як саме використовують учасники ринку фінансових послуг для задоволення різних економічних потреб» [8].

Для подальшого виділення ринку фінансових послуг із структури фінансового ринку необхідно розділити їх функції. Функціями ринку фінансових послуг є:

- ✦ активне акумулювання і мобілізація вільних грошових ресурсів;
- ✦ формування ринкових цін на фінансові послуги;
- ✦ забезпечення рівноваги ринку капіталів через погодження попиту та пропозиції на фінансові ресурси;
- ✦ перерозподіл ризиків;
- ✦ підвищення ліквідності фінансових вкладень шляхом професіонального портфельного управління активами;
- ✦ виконання соціальної функції, яка проявляється у формуванні умов, способу і рівня життя населення;

- ✦ фінансове обслуговування;
- ✦ інформаційно-аналітичне забезпечення процесу прийняття господарських рішень суб'єктами економічних відносин [4].

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведене дослідження дозволяє простежити різновариантність теоретичних підходів до визначення понять «фінансова послуга», «фінансова операція» та «ринок фінансових послуг». Установлено, що ринок фінансових послуг є функціональною підсистемою фінансового ринку. Механізм функціонування ринку фінансових послуг забезпечує виявлення обсягу і структури попиту на окремі фінансові послуги та своєчасне їх задоволення в межах усіх категорій споживачів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Банковское дело / [Под ред. Г. Г. Коробовой]. – М. : Экономист, 2005. – 751 с.
2. Брегеда О. Послуги як продукт банківської діяльності / О. Брегеда // Банківська справа. – 2003. – № 6. – С. 73.
3. Василик О. Д. Теорія фінансів : підручник / О. Д. Василик. – К. : НІОС, 2000. – 416 с.
4. Войтенко О. М. Світовий ринок фінансових послуг: особливості структури та функціонування / О. М. Войтенко // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2013. – № 6 (44). – С. 41 – 46.
5. Закон України «Про банки і банківську діяльність»: № 2121-III від 12.07.2000 / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Урядовий кур'єр. – 17.01.2001. – № 8.
6. Закон України «Про захист економічної конкуренції»: № 2210-III від 11.01.2001 // Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Офіційний вісник України. – 2001. – № 7.
7. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»: № 2664-III від 12.07.2001 р. // Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Урядовий кур'єр. – 29.08.2001. – № 154.
8. Корнєєв В. В. Модифікація форм фінансового посередництва в Україні / В. В. Корнєєв // Фінанси України. – 2008. – № 1. – С. 77 – 85.
9. Маркс К. Сочинения. Т. 26. Ч. 1 / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Изд. 2-е. – М. : Гос. изд. полит. лит., 1962.
10. Міщенко В. Банківські операції : підручник / В. Міщенко, Н. Слав'янська, О. Коренева та ін. ; за ред. В. Міщенка, Н. Слав'янської. – К. : Знання, 2006. – 727 с.
11. Міщенко В. І. Електронний бізнес на ринку фінансових послуг : практич. посіб. / В. І. Міщенко, А. В. Шаповалов, Г. В. Юрчук. – К. : Знання, КОО, 2003. – 278 с. – (Вища освіта XXI століття).
12. Мовсєсян А. Кризисные явления в мировой экономике / А. Мовсєсян // Экономист. – 2001. – № 7. – С. 39 – 50.
13. О защите конкуренции на рынке финансовых услуг / Федеральный Закон Российской Федерации. – Офиц. изд. – М. : Гос. Дума. – 23.06.1999. – № 117-ФЗ.
14. Остафіль О. В. Управління інвестиційними процесами на ринку фінансових послуг України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О. В. Остафіль. – Львів, 2007. – 20 с.
15. Роуз П. Банковской менеджмент: предоставление финансовых услуг [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://books.google.com.ua/books?id=kCLiAQAAAJ>
16. Світовий ринок послуг : навчальний посібник / А. П. Румянцев, Ю. В. Коваленко. – К. : ЦНЛ, 2006 – 456 с.
17. Система світової торгівлі ГАТТ/СОТ в документах. – К. : УАЗТ, 2000. – 598 с.
18. Унінець-Ходаківська В. П. Ринок фінансових послуг : підручник / В. П. Унінець-Ходаківська, О. І. Вихор, О. А. Лятамбор. – К. : Кондор, 2009. – 484 с.
19. Фінансові послуги України : енциклопедичний довідник : у 6 т. / [І. О. Мітюков, В. Т. Александров, О. І. Ворона, С. М. Недбаєва. – К. : Укрбланковидав, 2001.
20. Ходаківська В. П. Ринок фінансових послуг : навчальний посібник / В. П. Ходаківська, О. Д. Данілов. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. – 501 с.
21. Gramm – Leach – Bliley Act [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fdic.gov/regulations/compliance/manual/pdf/VIII-1.1.pdf>

REFERENCES

- Bankovskoe delo* [Banking]. Moscow: Ekonomist, 2005.
- Breheda, O. "Posluhy yak produkt bankivskoi diialnosti" [Services like banking product]. *Bankivska sprava*, no. 6 (2003): 73-.
- "Gramm-Leach-Bliley Act" <http://www.fdic.gov/regulations/compliance/manual/pdf/VIII-1.1.pdf>
- Kornieiev, V. V. "Modyfikatsiia form finansovoho poserednytstva v Ukraini" [Modified forms of financial intermediation in Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, no. 1 (2008): 77-85.
- Khodakivska, V. P., and Danilov, O. D. *Rynok finansovykh posluh* [Financial Markets]. Irpin: Akademiia DPS Ukrainy, 2001.
- [Legal Act of Ukraine] (2001).
- [Legal Act of Ukraine] (2001).
- [Legal Act of Russia] (1999).
- [Legal Act of Ukraine] (2000).
- Mishchenko, V., Slav'ianska, N., and Korenieva, O. *Bankivskii operatsii* [Banking operations]. Kyiv: Znannia, 2006.
- Mishchenko, V. I., Shapovalov, A. V., and Yurchuk, H. V. *Elektronnyi biznes na rynku finansovykh posluh* [E-business in the financial services market]. Kyiv: Znannia; KOO, 2003.
- Movsesian, A. "Krizisnye iavleniia v mirovoy ekonomike" [The crisis in the global economy]. *Ekonomist*, no. 7 (2001): 39-50.
- Mitiukov, I. O., Aleksandrov, V. T., and Vorona, O. I. *Finansovi posluhy Ukrainy* [Financial Services Ukraine]. Kyiv: Ukrblankovydav, 2001.
- Marks, K., and Engels, F. *Sochineniia* [Works]. Moscow: Gosudarstvennoe izdatelstvo politicheskoy literatury, 1962.
- Ostafil, O. V. "Upravlinnia investytsiinykh protsesamy na rynku finansovykh posluh Ukrainy" [Management of investment processes in the financial services market in Ukraine]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.03, 2007.*
- Rumiantsev, A. P., and Kovalenko, Yu. V. *Svitovyi rynek posluh* [The world market for services]. Kyiv: TsNL, 2006.
- Rouz, P. "Bankovskoy menedzhment: Predostavlenie finansovykh uslug" [Banking Management: The provision of financial services]. <http://books.google.com.ua/books?id=kCLiAQAAAJ>
- Systema svitovoi torhivli HATT / SOT v dokumentakh* [The system of world trade GATT / WTO documents]. Kyiv: UAZT, 2000.
- Unynets-Khodakivska, V. P., Vykhор, O. I., and Liatambor, O. A. *Rynok finansovykh posluh* [Financial Markets]. Kyiv: Kondor, 2009.
- Voitenko, O. M. "Svitovyi rynek finansovykh posluh: osoblyvosti struktury ta funktsionuvannia" [The world market for financial services: specificity of structure and function]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 6 (44) (2013): 41-46.
- Vasylyk, O. D. *Teoriia finansiv* [Theory of Finance]. Kyiv: NIOS, 2000.

АКУМУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ФІНАНСОВИМИ ПОСЕРЕДНИКАМИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ

© 2014 ПАЄНТКО Т. В., СИРОТЮК Ю. В.

УДК 336.76

Паєнтко Т. В., Сиротюк Ю. В. Акумуляція фінансових ресурсів фінансовими посередниками та його вплив на розвиток економіки

У статті проведено аналіз впливу потенціалу фінансових посередників на забезпечення економічного розвитку інвестиційними ресурсами. Проаналізовано сучасний стан забезпеченості фінансових посередників необхідними ресурсами та особливості їх інвестиційної діяльності. У процесі дослідження встановлено, що сучасна економіка України розвивається в умовах дефіциту інвестиційних ресурсів, визначено мінімально необхідний обсяг інвестиційних ресурсів для відновлення економіки, ключовим фактором економічного зростання визначено пошук джерел фінансування. На основі результатів кореляційно-регресійного аналізу встановлено наявність тісної лінійної залежності темпів приросту реального ВВП від темпів приросту інвестицій в основний капітал і приросту інвестицій в основний капітал від приросту активів акумульованих фінансовими посередниками в Україні. Обґрунтовано, що в даному аспекті фінансові посередники мають суттєвий потенціал для забезпечення економіки інвестиційними ресурсами. Визначено напрями активізації участі фінансових посередників у фінансовому забезпеченні розвитку економіки, а саме: створення сприятливих умов для нарощення їх ресурсної бази та налагодження механізмів переміщення фінансових ресурсів між фінансовим і реальним секторами економіки за участю фінансових посередників.

Ключові слова: фінансові посередники, інвестиції, валовий внутрішній продукт, інвестиції в основний капітал, економіка, фінансове забезпечення.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 19.

Паєнтко Тетяна Василівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансових ринків, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: tpayentko@mail.ru

Сиротюк Юлія Вікторівна – асистент, кафедра фінансових ринків, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: JV_Syrotiuk@mail.ru

УДК 336.76

UDC 336.76

Паєнтко Т. В., Сиротюк Ю. В. Акумуляция финансовых ресурсов финансовыми посредниками и его влияние на развитие экономики

Paientko T. V., Syrotiuk Yu. V. Accumulation of Financial Resources by Financial Intermediaries and its Impact on the Economic Development

В статье проведен анализ влияния потенциала финансовых посредников на обеспечение экономического развития инвестиционными ресурсами. Проанализировано современное состояние обеспеченности финансовых посредников необходимыми ресурсами и особенности их инвестиционной деятельности. В процессе исследования установлено, что современная экономика Украины развивается в условиях дефицита инвестиционных ресурсов, определен минимально необходимый объем инвестиционных ресурсов для восстановления экономики, ключевым фактором экономического роста определен поиск источников финансирования. На основе результатов корреляционно-регрессионного анализа установлено наличие тесной линейной зависимости темпов прироста реального ВВП от темпов прироста инвестиций в основной капитал и прироста инвестиций в основной капитал от прироста активов аккумулированных финансовыми посредниками в Украине. Обосновано, что в данном аспекте финансовые посредники имеют существенный потенциал для обеспечения экономики инвестиционными ресурсами. Определены направления активизации участия финансовых посредников в финансовом обеспечении развития экономики, а именно: создание благоприятных условий для наращивания ресурсной базы и налаживание механизмов перемещения финансовых ресурсов между финансовым и реальным секторами экономики с участием финансовых посредников.

The article analyzes the effect of the potential of financial intermediaries to provide the economic development with investment resources. The current state of security of financial intermediaries with the necessary resources and the characteristics of their investment activities was analyzed. The study found that modern Ukrainian economy develops in a shortage of investment resources, the minimum required amount of investment resources for economic recovery was defined, and finding the sources of financing was identified as a key factor of economic growth. On the basis of correlation and regression analysis the close linear relationship growth rates of real GDP growth rates of investment in fixed assets and the growth of investment in fixed capital gains assets accumulated by financial intermediaries in Ukraine were revealed. It was proved that in this aspect financial intermediaries have significant potential to provide the economy with investment resources. The directions for enhancing the participation of financial intermediaries in the financial support of economic development were identified, namely, the creation of favorable conditions for increasing the resource base and the establishment of mechanisms for transfer of financial resources between the financial and real sectors of the economy with financial intermediaries.

Key words: financial intermediaries, investment, gross domestic product, investment in fixed assets, the economy, financial security.

Pic.: 4. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 19.

Ключевые слова: финансовые посредники, инвестиции, валовой внутренний продукт, инвестиции в основной капитал, экономика, финансовое обеспечение.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 19.

Паєнтко Тетяна Василівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансових ринків, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, г. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: tpayentko@mail.ru

Сиротюк Юлія Вікторівна – асистент, кафедра фінансових ринків, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, г. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: JV_Syrotiuk@mail.ru

Paientko Tetiana V. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Financial Markets, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 08201, Ukraine)

E-mail: tpayentko@mail.ru

Syrotiuk Yulia V. – Assistant, Department of Financial Markets, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 08201, Ukraine)

E-mail: JV_Syrotiuk@mail.ru

Важливою ланкою фінансової системи, яка забезпечує стабільність в економічно розвинених країнах і ефективність процесу трансформації тимчасово вільних фінансових ресурсів в інвестиційний капітал є фінансове посередництво. У капіталістичних країнах фінансове посередництво формувалося еволюційним шляхом, виникнення його нових форм відбувалося під впливом структурних зрушень в економіках цих країн. Формування сектору фінансового посередництва в Україні відбувалося революційно, що було зумовлено різкою зміною курсу розвитку економічної системи держави – із адміністративно-командного на ринковий. Внаслідок чого основні сполучні зв'язки між фінансовим та реальним секторами економіки, інституційною основою яких є саме фінансові посередники, були суттєво деформовані та спричинили поглиблення кризових явищ в економіці України. На сучасному етапі розвитку економіки постає завдання відновити порушені зв'язки, що дасть змогу збільшити обсяг інвестиційних ресурсів, акумульованих фінансовими посередниками, та спрямувати їх на розвиток економіки.

Проблеми інвестиційного забезпечення розвитку економіки досліджувалися вітчизняними та зарубіжними науковцями, серед яких А. Даниленко [18], С. Захарін [3], В. Зимовець [4], В. Корнєєв [6], С. Лоза [7], Ф. Мишкін [8], Дж. Стігліц [17], І. Школьник [19] та ін.

Однак питання активізації трансформації фінансових ресурсів, акумульованих фінансовими посередниками, в інвестиції потребує подальших системних досліджень. *Метою* статті є оцінка впливу потенціалу фінансових посередників на забезпечення економічного розвитку інвестиційними ресурсами.

Протягом всього періоду незалежності України її економіка перебуває в глибокій структурній кризі, на яку періодично накладаються кризи іншого характеру, внаслідок чого Україна не тільки не досягла економічного зростання, але і не забезпечила відновлення економіки на рівні 1990 р. (рис. 1).

Графіки, зображені на рис. 1, показують, що вітчизняна економіка до цих пір не відновила темпи приросту реального ВВП та інвестицій до рівня 1990 р. Станом на кінець 2011 р. темп приросту реального ВВП становив 69,3% від рівня, який був у 1990 р., таким чином скорочення ВВП відбулося більш ніж на 30%, а інвестиції в основний капітал за роки незалежності скоротилися приблизно на 40%.

Економіка України в 1991 – 1995 рр. знаходилася в стані системної кризи, наслідками якої стали обвальне скорочення обсягів виробництва в основних галузях промисловості, гіперінфляція, зниження обсягів інвестицій тощо. Падіння обсягів вкладення інвестицій також було обумовлене нарощуванням внутрішніх і зовнішніх боргів, що призвело до погіршення інвестиційного клімату в країні.

У результаті проведення грошової реформи, необхідних антиінфляційних заходів, формування ринкової й фінансової інфраструктури, інституціональних перетворень упродовж 1995 – 1999 рр. відмічається деяка стабілізація макроекономічної ситуації в Україні. Починаючи з 1996 р., відбувається незначне, а з 2003 р. – суттєве покращення основних соціально-економічних показників. На тлі стабілізації соціально-економічного становища держави відбувається постійне зростання промислової продукції, обсягів перевезення вантажів [7, с. 46].

З 2009 р. відбувається уповільнення темпів відновлення економіки внаслідок світової фінансової кризи. І хоча у 2010 р. ситуація дещо стабілізувалася, проте загальна негативна тенденція залишається незмінною. Темпи приросту ВВП та інвестицій в основний капітал не повернулися на докризовий рівень.

На основі порівняння темпів приросту реального ВВП та інвестицій в основний капітал можна припустити, що ці показники взаємопов'язані, зокрема на рис. 1 видно, що їх зростання та падіння на однакових часових відрізках співпадають. З'ясуємо наявність залежності та характер зв'язку між темпами приросту реального ВВП та інвестицій в основний капітал (рис. 2).

Рис. 1. Темпи приросту реального ВВП та інвестицій в основний капітал (відсотків до 1990 р.) в Україні у 1990 – 2011 рр.
Джерело: складено автором за даними [2, 5].

Рис. 2. Залежність темпів приросту реального ВВП від темпів приросту інвестицій в основний капітал в Україні

Джерело: побудовано автором за даними [1, 5].

Як видно з рис. 2, між досліджуваними показниками існує лінійна залежність. Коефіцієнт детермінації 0,8674 свідчить, що темпи приросту ВВП на 86,74% визначаються варіацією темпів приросту інвестицій в основний капітал. Модель є достовірною і значимою, оскільки критерії Фішера та Стюдента перевищують табличні значення. Коефіцієнт при x показує, що збільшення інвестицій в основний капітал на 1% сприяє приросту реального ВВП на 2,188%.

Виходячи з того, що у 2011 р. темпи росту реального ВВП склали 69,3% від обсягу ВВП 1990 р., для відновлення економіки при щорічному зростанні інвестицій в основний капітал на 1% необхідно більше 14 років. Для досягнення зростання економіки у найближчій перспективі необхідно забезпечити її відновлення. Як свідчить світовий досвід, відновлення економіки після структурних криз може бути досягнуто протягом 3 – 5 років. У випадку України для відновлення економіки необхідно забезпечити щорічний приріст інвестицій в основний капітал не менше 5%. Для України характерні нерівномірні темпи приросту інвестицій в основний капітал, що обумовлюється дефіцитністю фінансових ресурсів, яку можна зменшити за рахунок активізації інвестиційної діяльності фінансових посередників.

На спроможність фінансових посередників виступати інвесторами вітчизняної економіки впливає ряд чинників, одним з яких є величина залучених фінансових ресурсів. Визначення питомої ваги їх активів в ВВП дозволить побачити загальну картину їх розвитку в системі фінансового ринку держави.

Показники діяльності фінансових посередників, наведені в *табл. 1*, свідчать про те, що провідне місце серед фінансових посередників продовжують займати банківські установи, частка їх активів у ВВП станом на 01.01.2013 р. становить 89,84%. У динаміці можна простежити до 2008 р. поступове зростання даного показника, проте з 2009 р. частка активів банківських установ у ВВП скорочується.

Сукупна частка небанківських фінансових установ у ВВП протягом дослідженого періоду залишається незначною. Серед небанківських фінансових установ найбільша частка в порівнянні з іншими фінансовими установами належить інститутам спільного інвестування та страховим компаніям. Хоча активи небанківських фінансових установ залишаються незначними, але наведені дані свідчать про щорічне їх зростання. Таким чином, банківські установи та

інші кредитні установи переважно через кредитний ринок здатні забезпечити економіку країни значними інвестиційними ресурсами. Однак варто зазначити, що кредитні ресурси є надто дорогими для вітчизняних підприємств, вартість кредитування досить часто перевищує рентабельність діяльності підприємств, що збільшує потребу у фінансуванні через ринок цінних паперів.

Стосовно страхових компаній, недержавних пенсійних фондів та інститутів спільного інвестування, то при виборі фінансових інструментів для інвестування всі ці фінансові посередники мають різні цілі. Так, недержавні пенсійні фонди і страхові компанії передусім керуються критерієм надійності, а потім вже прибутковості вкладень. Адаже їх основне завдання не отримання додаткового прибутку на вкладені кошти, а захист вкладених заощаджень. Тому з метою захисту вкладень держава встановлює ряд обмежень, а саме: тип цінних паперів, в які дозволено вкладати кошти, встановлення ліміту на придбання певного обсягу цінних паперів одного емітента, встановлення максимального рівня придбання різних видів активів і т. п. Інститути спільного інвестування мають за мету отримання прибутку, тому вони можуть обирати більш ризикові фінансові інструменти з вищою нормою прибутковості.

Щодо фінансових компаній, то на даному етапі ці структури на належному рівні не виконують функцію каналів переміщення фінансових ресурсів в економіку. Оскільки, статистичні дані вказують на те, що до 2011 р. включно основним видом операцій залишався обмін валют, тоді як такі важливі напрямки для поповнення інвестицій в основний капітал, як фінансовий лізинг, факторинг займали досить незначну частку. Частка послуг з обміну валют, які переважно носять спекулятивний характер, поступово скорочується. Так, у 2007 р. вона становила приблизно 80%, у 2011 р. ця цифра зменшилася до 50%, а у 2012 р. не перевищувала 20%. Надання лізингових послуг фінансовими компаніями протягом цих років має негативну динаміку, їх частка протягом досліджуваного періоду навіть не сягнула 0,5%. Тоді як обсяг факторингових послуг з кожним роком зростає – з 4,4% у 2007 р. до 31% у 2012 р. Проте в абсолютному вимірі обсяги факторингових послуг для економіки залишаються незначними [10].

Таким чином, серед небанківських фінансових посередників основними інститутами, які мають здатність аку-

Питома вага вартості активів фінансових посередників у ВВП України протягом 2005 – 2012 рр.

Фінансові посередники	Одиниці виміру	Рік							
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Банки	млрд грн	213,9	353,09	619	973,33	1 001,63	1 090,25	1 211,54	1 267,89
	% ВВП	48,45	64,89	85,89	102,67	109,67	100,71	93,05	89,84
Страхові компанії	млрд грн	20,92	23,99	32,21	41,93	41,97	45,23	48,12	56,22
	% ВВП	4,74	4,41	4,47	4,42	4,6	4,18	3,7	3,98
Недержавні пенсійні фонди	млрд грн	0,05	0,14	0,28	0,61	0,86	1,14	1,39	1,66
	% ВВП	0,01	0,03	0,04	0,06	0,09	0,11	0,11	0,12
Кредитні установи	млрд грн	1,94	3,24	8,33	12,59	11,82	12,36	11,8	11,65
	% ВВП	0,44	0,6	1,16	1,33	1,29	1,14	0,91	0,83
Фінансові компанії	млрд грн	1,87	4,82	3,27	6,01	7,58	10,23	11,89	29,70
	% ВВП	0,42	0,89	4,54	0,63	0,83	0,94	0,91	2,10
Ломбарди	млрд грн	0,42	0,6	0,37	0,53	0,62	0,89	1,2	1,56
	% ВВП	0,09	0,11	0,05	0,06	0,07	0,08	0,09	0,11
Інститути спільного інвестування	млрд грн	6,9	17,15	40,78	63,27	82,54	105,87	126,79	157,20
	% ВВП	1,56	3,15	5,66	6,67	9,04	9,78	9,74	11,14
ВВП	млрд грн	441,45	544,15	720,73	948,06	913,35	1 082,57	1 302,08	1 411,24

Джерело: складено автором за даними [1 – 2], [9 – 16].

мулювати та направляти ресурси переважно через ринок цінних паперів для розвитку економіки, є страхові компанії, недержавні пенсійні фонди та інститути спільного інвестування (ІСІ). Динаміка інвестиційної діяльності страхових компаній, інститутів спільного інвестування та недержавних пенсійних фондів за 2010 – 2012 рр. представлена на рис. 3.

Як видно з рис. 3, у структурі активів недержавних пенсійних фондів і страхових компаній протягом досліджуваного періоду переважали банківські депозити. Крім банківських депозитів, також досить значна частина належить акціям українських емітентів і державними борговими

цінними паперами. Зокрема, яскраво виражену тенденцію до зростання частки акцій вітчизняних емітентів протягом 2012 р. можна помітити у структурі інвестиційного портфеля страхових компаній.

Така структура активів недержавних пенсійних фондів і страхових компаній свідчить про консервативну інвестиційну політику, яка обумовлена перманентними кризовими явищами в економіці країни. Це, безумовно, гальмує процеси залучення акумульованих фінансових ресурсів даними установами в процеси фінансування економіки.

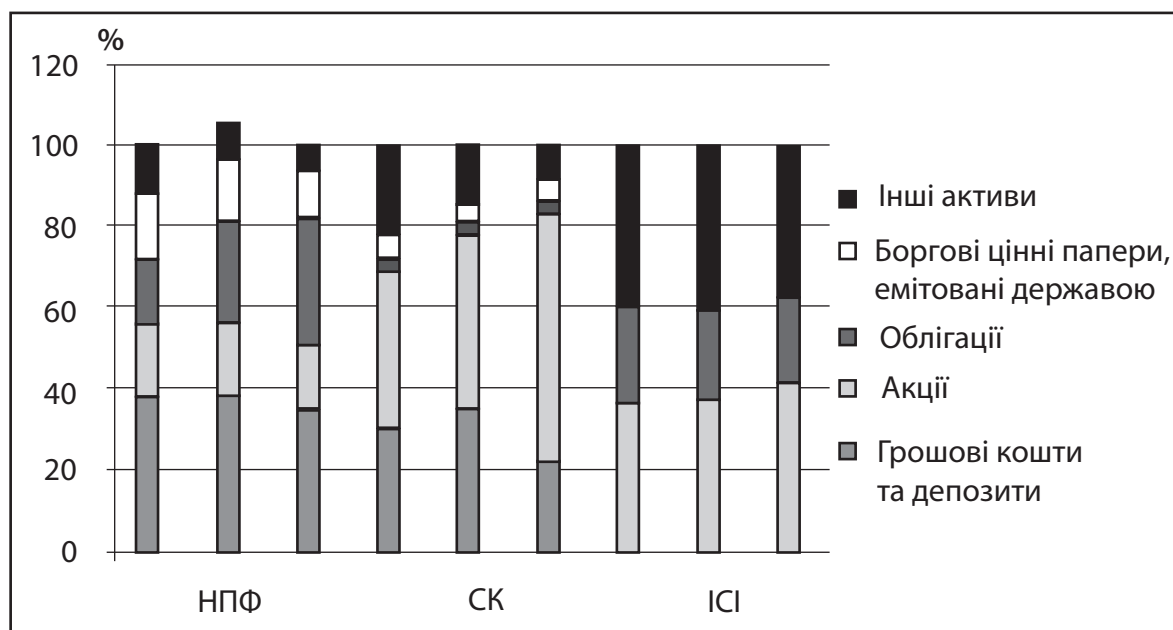

Рис. 3. Напрями інвестування активів НПФ, СК та ІСІ за 2010 – 2012 рр.

Джерело: складено автором за даними [9 – 16].

На тлі помірної інвестиційної політики недержавних пенсійних фондів і страхових компаній варто відзначити значний контраст у цьому питанні з інститутами спільного інвестування. Оскільки, як уже зазначалося вище, ІСІ у першу чергу націлені на отримання прибутку, а тому формують власний інвестиційний портфель за рахунок більш ризикових фінансових інструментів. Таким чином, існують значні диспропорції в розвитку різних інститутів фінансового посередництва, зокрема банківський сектор, на відміну від небанківського, поки займає ключове місце на вітчизняному фінансовому ринку. Потенційну здатність всіх фінансових посередників оцінимо за допомогою економіко-математичного моделювання (рис. 4).

Рис. 4. Залежність приросту інвестицій в основний капітал від приросту активів, акумульованих фінансовими посередниками в Україні

Джерело: побудовано автором за даними [1, 5, 9 – 16].

Графіки, представлені на рис. 4, показують, що між досліджуваними показниками існує лінійний зв'язок. Розрахункові значення критеріїв Фішера і Стьюдента перевищують табличні, що свідчить про достовірність і не випадковість зв'язку. Коефіцієнт детермінації показує, що приріст інвестицій в основний капітал на 76,48% визначається приростом активів, акумульованих фінансовими посередниками. На вплив решти факторів припадає 23,52%. Коефіцієнт при x показує, що приріст активів фінансових посередників на 1 млн грн потенційно здатний збільшити обсяги інвестицій в основний капітал на 23363 млн грн. Однак для реалізації такого потенціалу необхідно, щоб обсяги заощаджень, які акумулюються фінансовими посередниками, мали стабільні тенденції до зростання.

ВИСНОВКИ

Отже, вітчизняні фінансові посередники мають потенціал для інвестиційного забезпечення розвитку економіки. З метою активізації участі фінансових посередників у фінансовому забезпеченні розвитку економіки необхідно вжити заходів за двома напрямками: по-перше, створення сприятливих умов для нарощення ресурсної бази фінансових посередників, а, по-друге, налагодження зв'язків між фінансовим та реальним секторами економіки.

За першим напрямком доцільно зосередити увагу на створенні сприятливих умов для залучення неорганізованих заощаджень населення та оптимізації організованих. Сюди можна віднести відновлення довіри населення до фінансових посередників за рахунок відповідних законодав-

чих, масово-роз'яснювальних і контролюючих дій органів влади; зростання доходів населення; зменшення рівня тінізації економіки тощо.

За другим напрямком необхідно налагодити механізми переміщення фінансових ресурсів між фінансовим і реальним секторами економіки за участю фінансових посередників. В основному це повинно відбуватися за рахунок коригування напрямів інвестування коштів залучених фінансовими посередниками. Акумуляовані ресурси повинні бути спрямовані в реальний сектор економіки (нефінансовий), а не просто у фінансові інструменти емітовані іншими фінансовими посередниками, за рахунок чого ці кошти залишаються в межах фінансового сектора і не переходять

в реальний. Тобто в даному випадку фінансові інструменти повинні бути лише інструментом, за допомогою якого ресурси спрямовуються в реальний сектор, а не джерелом фінансування інших фінансових посередників. Також у цьому аспекті важливим питанням залишається мінімізація в інвестиційному портфелі споживчого кредитування і збільшення частки кредитування суб'єктів господарювання реального сектора, що визначено перспективою подальших досліджень. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналітичний огляд ринку управління активами у 2012 році // Офіційний сайт Української асоціації інвестиційного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart/182563.html
2. Валовий внутрішній продукт // Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. **Захарін С. В.** Інвестиційне забезпечення інноваційно-технологічного розвитку економіки : монографія / С. В. Захарін. – К. : КНУТД, 2011. – 344 с.
4. **Зимовець В. В.** Акумуляція фінансових ресурсів та економічний розвиток: монографія / В. В. Зимовець. – К. : Інститут економіки НАН України, 2003. – 314 с.
5. Інвестиції в основний капітал // Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. **Корнєєв В. В.** Фінансові посередники як інститути розвитку : монографія / В. В. Корнєєв. – К. : Основа, 2007. – 192 с.
7. **Лоза С.** Аналіз стану та тенденцій розвитку інвестиційної діяльності на залізничному транспорті України / С. Лоза [Електрон-

ний ресурс]. – Режим доступу : http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/25069/1/%D0%9A%D1%83%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD_%D0%A1%D1%85%D1%96%D0%B4_2013.pdf

8. Мишкин Ф. С. Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков / Ф. С. Мишкин. – М. : ООО «ИД «Вильямс», 2006. – 880 с.

9. Огляд ринків фінансових послуг та підсумки діяльності небанківських фінансових установ, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснюється Держфінпослуг, за 2010 рік // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/files/docs/OGLYAD2010.pdf>

10. Огляд ринків фінансових послуг та підсумки діяльності небанківських фінансових установ за 2012 рік // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KonsolidovOgl/%D0%9E%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%202012.pdf>

11. Огляд страхового ринку. Консолідовані звітні дані за 2005 – 2008 рр. // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/konsolidovani-zvitni-dani.html>

12. Основні показники діяльності банків України // Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097

13. Підсумки діяльності кредитних установ за 2008 рік // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KS/pidsumki_KS.pdf

14. Підсумки діяльності недержавних пенсійних фондів за 2008 рік // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/pidsumky_NPF_2008.pdf

15. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2008 рік // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/pidsumky_FK8.pdf

16. Поточний стан справ у діяльності фінансових компаній, лізингодавців та ломбардів (за підсумками 2006 року) // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/Finkomp_2006.pdf

17. Стиглиц Дж. Ю. Экономика государственного сектора / Дж. Ю. Стиглиц ; ред. пер. с англ. Г. М. Куманин. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 720 с.

18. Фінансовий механізм забезпечення розвитку реального сектора України : наук.-аналіт. доп. / [Даниленко А. І. та ін.] ; за ред. А. І. Даниленка. – Київ : Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2014. – 91 с.

19. Школьнік І. О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку : монографія / І. О. Школьнік. – Суми : Мрія, 2008. – 348 с.

REFERENCES

“Analytichnyi ohliad rynku upravlinnia aktyvamy u 2012 rotsi” [Analytical Review of the asset management market in 2012]. Ofitsiyni sait Ukrainkoï asotsiatsii investytsiinoho biznesu. http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart/182563.html

Finansovyï mekhanizm zabezpechennia rozvytku realnoho sektora Ukrainy [The financial mechanism to ensure the development of the real sector of Ukraine]. Kyiv: Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy, 2014.

“Investytsii v osnovnyi kapital” [Investments in fixed assets]. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Kornieiev, V. V. *Finansovi poserednyky iak instytuty rozvytku* [Financial intermediaries as development institutions]. Kyiv: Osnova, 2007.

Loza, S. “Analiz stanu ta tendentsii rozvytku investytsiinoï diialnosti na zaliznychnomu transporti Ukrainy” [Analysis of the status and trends of investment in railway transport of Ukraine]. http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/25069/1/%D0%9A%D1%83%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD_%D0%A1%D1%85%D1%96%D0%B4_2013.pdf

Mishkin, F. S. *Ekonomicheskaiia teoriia deneg, bankovskogo dela i finansovykh rynkov* [Economic theory of money, banking and financial markets]. Moscow: Viliams, 2006.

“Ohliad rynkiv finansovykh posluh ta pidsumky diialnosti nebankivskykh finansovykh ustanov, derzhavne rehuliuivannia ta nahliad za diialnistiu iakykh zdiisniuietsia Derzhfhnposluh, za 2010 rik” [Overview of Financial Markets and the results of non-bank financial institutions, governmental regulation and supervision of which the Financial Services Commission, 2010]. Ofitsiyni sait Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniue derzhavne rehuliuivannia u sferi rynkiv finansovykh posluh. <http://nfp.gov.ua/files/docs/OGLYAD2010.pdf>

“Ohliad rynkiv finansovykh posluh ta pidsumky diialnosti nebankivskykh finansovykh ustanov za 2012 rik” [Overview of Financial Markets and the results of non-bank financial institutions by 2012]. Ofitsiyni sait Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniue derzhavne rehuliuivannia u sferi rynkiv finansovykh posluh. <http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KonsolidovOgl/%D0%9E%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%202012.pdf>

“Ohliad strakhovoho rynku. Konsolidovani zvitni dani za 2005-2008rr.” [Review the insurance market. Consolidated returns for 2005-2008]. Ofitsiyni sait Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniue derzhavne rehuliuivannia u sferi rynkiv finansovykh posluh. <http://nfp.gov.ua/content/konsolidovani-zvitni-dani.html>

“Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy” [Main indicators of banks in Ukraine]. Ofitsiyni sait Natsionalnoho banku Ukrainy. http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097

“Pidsumky diialnosti kredytnykh ustanov za 2008 rik” [The results of the business of credit institutions in 2008]. Ofitsiyni sait Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniue derzhavne rehuliuivannia u sferi rynkiv finansovykh posluh. http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KS/pidsumki_KS.pdf

“Pidsumky diialnosti nederzhavnykh pensiiykh fondiv za 2008 rik” [Results of private pension funds in 2008]. Ofitsiyni sait Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniue derzhavne rehuliuivannia u sferi rynkiv finansovykh posluh. http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/pidsumky_NPF_2008.pdf

“Pidsumky diialnosti finansovykh kompanii, lombardiv ta iurydychnykh osib (lizinhodavtsiv) za 2008 rik” [Results of financial companies, pawnshops and entities (lessors) in 2008]. Ofitsiyni sait Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniue derzhavne rehuliuivannia u sferi rynkiv finansovykh posluh. http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/pidsumky_FK8.pdf

“Potochnyi stan sprav u diialnosti finansovykh kompanii, lizynhodavtsiv ta lombardiv (za pidsumkamy 2006 roku)” [The current state of the financial activities of companies, lessors and pawnshops (in 2006)]. Ofitsiyni sait Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniue derzhavne rehuliuivannia u sferi rynkiv finansovykh posluh. http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/Finkomp_2006.pdf

Stiglits, Dzh. Yu. *Ekonomika gosudarstvennogo sektora* [Economics of the public sector]. Moscow: INFRA-M, 1997.

Shkolnyk, I. O. *Finansovyï rynek Ukrainy: suchasnyi stan i stratehiia rozvytku* [The financial market of Ukraine: current state and development strategy]. Sumy: Mriia, 2008.

“Valovyï vnutrishnii produkt” [Gross domestic product]. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Zakharin, S. V. *Investytsiine zabezpechennia innovatsiino-tehnolohichnoho rozvytku ekonomiky* [Investment security innovation and technological development of economy]. Kyiv: KNUTD, 2011.

Zymovets, V. V. *Akumuliatytsiia finansovykh resursiv ta ekonomichnyi rozvytok* [The accumulation of financial resources and economic development]. Kyiv: Instytut ekonomiky NAN Ukrainy, 2003.

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ФІНАНСОВОГО СЕКТОРА В УМОВАХ ФІНАНСІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

© 2014 КОРНЕЄВ М. В.

УДК 336

Корнеєв М. В. Удосконалення системи регулювання вітчизняного фінансового сектора в умовах фінансіалізації економіки

У статті систематизовано напрями регулювання фінансіалізації економіки (податкова політика, бюджетна політика, грошово-кредитна політика, валютно-курсова політика) у сучасних умовах господарювання. Визначено інструменти регулювання фінансіалізації економіки країни (у контексті реалізації податкової політики, бюджетної політики, грошово-кредитної політики, валютно-курсової політики). Досліджено зарубіжний досвід регулювання фінансіалізації економіки. Розглянуто дії держави по регулюванню процесу фінансіалізації економіки в конкретних умовах господарювання. Установлено взаємозв'язок між індикаторами окремих складових державної економічної політики та показником фінансіалізації. Виконано перевірку наявності часового лагу в дії інструментів у контексті фінансіалізації економіки України. Окреслено шляхи вдосконалення системи регулювання фінансового сектора України в умовах фінансіалізації економіки.

Ключові слова: регулювання, фінансіалізація економіки, податкова політика, бюджетна політика, грошово-кредитна політика, валютно-курсова політика, інструмент, фінансовий сектор.

Табл.: 2. Бібл.: 12.

Корнеєв Максим Валерійович – кандидат економічних наук, доцент, фінансовий аналітик, ТОВ «АгроІнвестГруп» (вул. Метробудівська, 3, Дніпропетровськ, 49128, Україна)

E-mail: maxkorneev@ua.fm

УДК 336

Корнеєв М. В. Усовершенствование системы регулирования отечественного финансового сектора в условиях финансализации экономики

В статье систематизированы направления регулирования финансовой экономики (налоговая политика, бюджетная политика, денежно-кредитная политика, валютно-курсовая политика) в современных условиях хозяйствования. Определены инструменты регулирования финансовой экономики страны (в контексте реализации налоговой политики, бюджетной политики, денежно-кредитной политики, валютно-курсовой политики). Исследован зарубежный опыт регулирования финансовой экономики. Рассмотрены действия государства по вопросам регулирования процесса финансовой экономики в конкретных условиях хозяйствования. Установлена взаимосвязь между индикаторами отдельных составляющих государственной экономической политики и показателем финансовой экономики. Выполнена проверка наличия временного лага в действии инструментов в контексте финансовой экономики Украины. Определены пути усовершенствования системы регулирования финансового сектора Украины в условиях финансовой экономики.

Ключевые слова: регулирование, финансализация экономики, налоговая политика, бюджетная политика, денежно-кредитная политика, валютно-курсовая политика, инструмент, финансовый сектор.

Табл.: 2. Библ.: 12.

Корнеєв Максим Валерієвич – кандидат економічних наук, доцент, фінансовий аналітик, ООО «АгроІнвестГруп» (ул. Метростроевская, 3, Днепропетровск, 49128, Украина)

E-mail: maxkorneev@ua.fm

UDC 336

Kornyeyev M. V. Improvement of the System of Regulation of the Domestic Financial Sector in the Financialization of the Economy

In the article the direction of regulation of financialization of the economy (tax policy, budget policy, monetary policy, monetary and exchange rate policies) in the current economic conditions were systematized. The regulatory instruments for the financialization of the economy (in the context of tax policy, fiscal budget policy, monetary policy, monetary and exchange rate policies) were defined. Foreign experience of regulation of financialization of the economy was studied. The actions of the state in the regulation process of financialization of the economy in particular economic conditions were considered. The relationship between indicators of the individual components of the government's economic policy and an indicator of financialization were established. Checks for the time lag in action tools in the context of financialization of the economy of Ukraine were made. The ways to improve the system of regulation of the financial sector of Ukraine in the conditions of financialization of the economy were identified.

Key words: regulation, financialization of the economy, tax policy, budget policy, monetary policy, monetary and exchange rate policy instrument, the financial sector.

Табл.: 2. Bibl.: 12.

Kornyeyev Maxym V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Financial Analyst, AgroInvestHrup, LLC (vul. Metrobudivska, 3, Dnipropetrovsk, 49128, Ukraine)

E-mail: maxkorneev@ua.fm

Динамічний розвиток національної економічної системи в умовах глобальної фінансіалізації світової економіки є ідентифікованим фактом. Враховуючи щільний зв'язок між фінансовим сектором і темпами економічного зростання, справедливою є теза щодо необхідності врахування основних тенденцій розвитку світової економіки під час планування державних стратегій та політик. Досвід зарубіжних країн, а також остання фінансово-економічна криза дозволяють стверджувати про нагальність перегляду системи регулювання фінансового сектора з урахуванням явища фінансіалізації, масштабність якого з кожним роком стає все більш загрозливою.

Ряд вітчизняних і зарубіжних науковців досліджували питання регулювання фінансового сектора в умовах фінансіалізації економіки. Серед них такі вчені, як: Т. Васильєва, С. Козьменко, О. Луняков, С. Міщенко, Ч. Кіндлбергер [1], Ф. А. фон Хайек [2], А. Грінспен [6], Р. Шиллер [7], Р. Рубін, Дж. Весберг [8] тощо. Проте окремі засади вдосконалення системи регулювання вітчизняного фінансового сектора в умовах фінансіалізації економіки дотепер не є дослідженими.

Мета даної статті полягає в розгляді та вдосконаленні наявної вітчизняної системи регулювання фінансового сектора економіки, зокрема в частині інструментарію регулювання, з урахуванням банкоцентричності вітчизняної

фінансової системи, а також монополії банків у напрямку акумуляції та перерозподілу грошових ресурсів.

Першочерговим завданням модернізації наявної системи регулювання фінансового сектора в умовах фінансiалiзацiї економiки є узагальнення аспектів впливу відповідного інструментарію на зазначений процес. Ґрунтовне вивчення наявних напрацювань провідних науковців світу дозволяє стверджувати про обмеженість досліджень, спрямованих на ідентифікацію впливу конкретних інструментів різних державних політик регулювання на процес фінансiалiзацiї економiки країни. Саме тому, в межах даного дослідження, визначимо ключові інструменти державного регулювання, використання яких дозволяє впливати на процес фінансiалiзацiї в Україні. Регулювання державою процесу формування фінансових «пузирів» на ринку та в цілому у фінансiалiзацiї може проводитися в декількох напрямках: податкова політика, бюджетна, грошово-кредитна, валютно-курсова. Коротко охарактеризуємо кожен з них.

В умовах побудови вітчизняної фінансової системи, з огляду на її банкоцентричність, головним суб'єктом, що здійснює її регулювання, є Національний банк України. Монетарна політика НБУ регулює стабільність системи та ефективність її функціонування, а також має широкий спектр інструментів впливу на процес формування/ усунення фінансових «пузирів». Учений Ч. Кіндлбергер [1] стверджував щодо здатності монетарної політики до пом'якшення «пузирів», які призводять до кризових подій, але, водночас, про відсутність дієвих механізмів їх усунення. Грошово-кредитна політика центральних банків, яка у докризовий період характеризувалася значною дерегуляцією, дозволяла активно розвиватися фондовому ринку за рахунок перетікання капіталу з довгострокових вкладень у депозитні корпорації в операції переважного короткострокового характеру, що мало наслідком значний приріст обсягу капіталу.

Визначальну роль у процесі фінансiалiзацiї економiки було підтверджено представниками австрійської школи в теорії бізнес-циклів. Зокрема, Ф. А. фон Хайек і Л. фон Мізес у своїй роботі будують модель надування «пузиря» на ринку нерухомості, де першим етапом є активне нарощування обсягів грошової маси центральним банком, що призводить до зниження процентної ставки. У даному випадку капітал переходить із альтернативних короткострокових інструментів у довгострокові (ринки іпотеки). Це забезпечує формування дефіциту інвестиційних можливостей, а грошова маса за даних умов розподіляється за секторами економiки нерівномірно. Таким чином, загальним висновком теорії циклів австрійської школи є те, що розширення монетарної експансії призводить до радикальних змін напрямків та обсягів інвестування та, як наслідок, диспропорцій у розподілі капіталу, що має прояв у кризових подіях в економiці та депресії [2; 3; 4]. Узагальнюючи, зазначимо, що під час надування фінансового «пузиря», за твердженням [5], регуляторна політика центрального банку може бути реалізована в таких напрямках: не застосовувати жодних спеціальних заходів до врегулювання ситуації на ринку; намагатися підтримувати цільовий рівень цін на активи (стримувати надування «пузиря» за допомогою більш жорсткої грошово-кредитної політики); використовувати м'які інструменти протидії процесу фінансiалiзацiї; намагатися ліквідувати «пузир». Традиційний підхід до регуляторної політики центрального банку у фаховій науковій літературі наполягає на єдиному напрямі її застосування – таргетування інфляції

або економічного зростання через маніпулювання процентними ставками. Остання світова фінансово-економічна криза 2008 р. довела проциклічність політики центральних банків та їх нездатність попередити або оперативнo ліквідувати проблеми у фінансовій системі, базуючись на згаданому вище консервативному підході. Складність застосування політики регулювання явища фінансiалiзацiї економiки полягає в тому, що до сьогодні відповіді на питання, яким чином попередити падіння ринку внаслідок надування «пузиря» не існує. Пошук оптимуму зростання фінансового «пузиря» та, відповідно, його граничної точки ускладнюється невизначеністю поведінки гравців ринку. Ця теза підтверджується дослідженнями провідних науковців, а саме: А. Грінспена [6], Р. Шиллера [7], Р. Рубіна і Дж. Весберга [8] та інших. Таким чином, виявити зі стовідсотковою точністю пікову точку надування «пузиря» або «ірраціональне збудження», за А. Грінспеном [9], неможливо.

Повертаючись до ідентифікації основних засад регулювання фінансiалiзацiї економiки країни та враховуючи усе вищезазначене, визначимо перелік інструментів, що застосовується НБУ в межах реалізації його функцій та провадження монетарної політики, які, на нашу думку, будуть здійснювати вплив на процес фінансiалiзацiї економiки країни:

емісія національної грошової одиниці (НБУ наділений виключним правом випуску грошей. Даний інструмент дозволяє оперативнo регулювати обсяги грошової маси, а також впливати на бюджетний процес);

- ✦ рефінансування банків (основна мета – підтримка ліквідності, а також фінансування розширення кредитування банками реального сектора);
- ✦ норми обов'язкового резервування (їх підвищення зменшує обсяг вільних ресурсів у банків та, як наслідок, зменшує кредитну та інвестиційну активність, і навпаки);
- ✦ регулювання облікової ставки (низька ставка стимулює кредитну активність на ринку, що призводить до зниження частки заощаджень. Дешеві грошові ресурси за практично нульової номінальної ставки, а в реальному вираженні – від'ємної, створюють сприятливі умови для зростання частки спекулятивних операцій);
- ✦ зміна умов доступу на ринок фінансових послуг (реалізується через вимоги до мінімального обсягу статутного капіталу);
- ✦ економічні ліміти та нормативи діяльності банків (пруденційні вимоги до банків, що покликані забезпечити стабільність діяльності кожного окремого банку та банківської системи в цілому. Зміна нормативів відіграє важливу роль у забезпеченні економічного зростання, оскільки може обмежувати або, навпаки, розширювати можливості банків до проведення активних операцій).

Окремо варто відзначити інструменти валютної політики НБУ, оскільки в Україні питання доларизації економiки завжди було актуальним та одним із найскладніших для вирішення. Виклики сучасності до валютної політики спрямовані на попередження кризових подій, що спричинені різкими коливаннями курсів валют і, відповідно, спекуляціями з ними. Валютне регулювання, як і монетарна політика в цілому, здійснюють оперативний вплив на результативні показники розвитку економiки. Одним з най-

більш значимих завдань валютно-курсової політики НБУ є підтримання оптимального режиму обмінного курсу національної грошової одиниці. На сьогоднішній день виникають ситуації неспівпадіння де-юре заявленого курсу із де-факто використовуваним курсом і діями центральних банків у даній площині. Також необхідно зазначити вирішальну роль, яку має зміна курсу валют для економіки країни та притоку/відтоку інвестиційного або спекулятивного капіталу. Наприклад, девальвація національної грошової одиниці стимулює експорт товарів і послуг, що стає можливим за рахунок підвищення конкурентоспроможності у ціновому діапазоні [10]. Поряд з цим, така ситуація забезпечує активізацію інфляційних процесів, що робить непривабливим ринок інвестицій в країні. Отже, основними інструментами, які використовує НБУ для регулювання валютних відносин у країні, є: встановлення режиму валютних курсів (дозволяє регулювати напрямки руху капіталу); валютні інтервенції (інструмент впливу на обмінний курс, що дозволяє оперативно регулювати масу грошей в обігу, впливати на кон'юнктуру валютного ринку та обмежувати спекуляції з валютою); диверсифікація валютних резервів (забезпечує здатність країни проводити міжнародні розрахунки, захищає від валютних ризиків, є базою для проведення валютних інтервенцій).

Також необхідно відзначити лібералізацію торгівлі фінансовими послугами, яка повністю усуває ряд обмежень на рух капіталу між країнами. Угода про асоціацію України з Європейським Союзом передбачає поглиблення зони вільної торгівлі, однією зі сфер якої є саме лібералізація руху капіталу [11].

Розглядаючи дії держави з регулювання процесу фінансіалізації, варто окремо сказати про бюджетну політику, основною метою якої є забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку країни через вплив на ділову активність, рівень державних видатків, систему оподаткування тощо. У контексті досліджуваної проблематики доцільно охарактеризувати такі інструменти: гарантування урядом кредитів, позик, депозитів, у тому числі на євровалютному ринку (є інструментом підтримки суб'єктів господарювання у провадженні профільної діяльності, а також стимулятором інноваційного розвитку реального сектора економіки); пряме фінансування державою суб'єктів господарювання (державний кредит – аналогічно, як і гарантії держави, є інструментом підтримання суб'єктів господарювання); операції з ОВДП (є інструментом застави, дозволяє ефективно розміщувати грошові ресурси).

Таким чином, усі перелічені вище інструменти дозволяють оперативно впливати на ліквідність ринку, ступінь наповнення бюджету, темпи зростання грошової бази, інфляцію тощо та забезпечувати інноваційний розвиток у різних сферах господарювання.

Значний вплив на процес фінансіалізації та взагалі на економічний розвиток здійснює податкова політика. Ступінь податкового навантаження та прийнята в країні система оподаткування в цілому багато в чому визначають інтенсивність транскордонного руху капіталу, а також привабливість інвестиційного ринку в країні. Збалансоване податкове навантаження на суб'єктів господарювання різних сфер дозволяє ефективно розвиватися економіці та результативно наповнювати бюджет. У відповідності до зазначеного доцільно зауважити про досвід запровадження специфічних податків для фінансової діяльності.

Фінансово-економічна криза 2007 – 2008 рр. продемонструвала нездатність більшості провідних систем регулювання фінансового сектора своєчасно реагувати на загрози процеси зростання спекулятивного капіталу, стрімке відокремлення реального та фінансового сегментів економіки тощо. Вбудовані стабілізатори (податки у першу чергу), а також монетарні інструменти центральних банків не здатні були забезпечити належне регулювання процесу надування «пузирів» і своєчасне усунення диспропорцій співвідношення між реальним і фінансовим секторами. Виходячи з цього роль держави у забезпеченні стабільного функціонування фінансової системи, враховуючи її вирішальний вплив на економіку, суттєво підвищилася, що мало прояв у запровадженні спеціальних податків на фінансову діяльність. Механізм дії спеціальних податків полягає в перерахуванні стягнутих коштів до стабілізаційного фонду, який виступає своєрідним буфером у разі настання несприятливих подій та дозволяє покривати витрати держави на підтримку окремих суб'єктів господарювання фінансової сфери [12]. Практика стягування спеціальних податків з банків або інших фінансових установ за провадження профільної діяльності в Україні відсутня.

Підбиваючи проміжний підсумок, необхідно зазначити, що обрані для аналізу інструменти активно застосовуються не лише в Україні, а й за кордоном. Результативність їх використання залежить від багатьох факторів, проте в контексті глобальних процесів переміщення капіталу, зростання розвитку між фінансовим і реальним секторами економіки актуалізується питання перегляду їх впливу на ключові показники розвитку. У контексті фінансіалізації економіки грошово-кредитна політика має найбільший перелік інструментів для регулювання цього процесу.

У табл. 1 і табл. 2 для прикладу представлено результати кореляційного аналізу для інструментів валютної та бюджетної політики.

Таблиця 1

Коефіцієнти кореляції індикаторів валютної політики та коефіцієнта фінансіалізації

Індикатор	Коефіцієнт кореляції	Сила зв'язку
Режим валютного курсу	0,55	Помірний
Обсяги валютних інтервенцій	-0,46	Слабкий

Таблиця 2

Коефіцієнти кореляції між інструментами бюджетної політики та показником фінансіалізації

Індикатор	Коефіцієнт кореляції	Сила зв'язку
Гарантування урядом кредитів, позик, депозитів, у тому числі на євровалютному ринку у до ВВП	-0,23	Практично відсутній
Обсяги державних кредитів до ВВП	0,18	Практично відсутній
Операції з ОВДП до ВВП	0,46	Слабкий

Як уже було зазначено вище, у межах валютної політики ключовими інструментами впливу на явище фінансі-

лізації економіки є режим валютного курсу, валютні інтервенції та диверсифікація валютних резервів, проте під час розрахунків останній показник було виключено з огляду на відсутність якісної інформаційної бази його застосування. Інструменти бюджетної політики здійснюють незначний вплив на процес фінансіалізації вітчизняної економіки у поточному періоді. У межах даного дослідження було застосовано автокореляцію для перевірки наявності часового лагу в дії інструментів у контексті фінансіалізації економіки України. Виходячи із отриманих результатів було визначено інструменти, коефіцієнт кореляції яких змінився у напрямку зміцнення зв'язку за умови зсуву даних: норматив достатності регулятивного капіталу демонструє незначне зміцнення зв'язку (на 0,07 од.) через два роки; нормативне значення загальної відкритої валютної позиції – ідентифіковано помірний зв'язок з лагом у два роки (коефіцієнт кореляції складає $-0,63$); загальна довга відкрита валютна позиція – зв'язок із показником фінансіалізації міцнішає через два роки (коефіцієнт кореляції складає $-0,75$); загальна коротка відкрита валютна позиція – незначне зміцнення зв'язку (на 0,05 од.) встановлено через рік; режим валютного курсу змінює напрям впливу на показник фінансіалізації з лагом у три роки, проте зв'язок є слабким (коефіцієнт кореляції становить $-0,34$); обсяг валютних інтервенцій – визначено зміну вектора дії інструменту на показник фінансіалізації зі зворотнього на прямий, проте зв'язок залишається слабким. Лаг впливу складає три роки (коефіцієнт кореляції склав 0,45); гарантування урядом кредитів, позик, депозитів, у тому числі на євровалютному ринку – спостерігається зміна сили зв'язку зі слабого на помірний, причому значення коефіцієнта кореляції наближається до нижньої межі, що ідентифікує сильний зв'язок за шкалою Чеддока. Лаг впливу даного інструменту на показник фінансіалізації складає два роки; обсяг державних кредитів – зв'язок з практично відсутнього перетворюється на слабкий через три роки.

Отримані результати за розрахунками часових лагів впливу інструментів на процес фінансіалізації мають прикладний характер, оскільки ідентифікація не лише наявності безпосередньо лагу, а й напрямку впливу створюють об'єктивне підґрунтя перегляду засад використання цих інструментів під час здійснення регуляторних заходів з боку держави. Зокрема, окрему зацікавленість викликає дія інструменту «валютні інтервенції», що змінює вектор впливу з лагом у три роки. З урахуванням рівня доларизації вітчизняної економіки даний інструмент у короткостроковій перспективі має стримуючий характер по відношенню до процесу фінансіалізації, що підтверджується отриманим значенням коефіцієнта кореляції на рівні $-0,46$. Проте, у довгостроковій перспективі валютні інтервенції активно стимулюють розширення обсягу спекулятивного капіталу (коефіцієнт кореляції склав 0,45).

ВИСНОВКИ

У умовах функціонування вітчизняної економіки одними із найдієвіших інструментів регулювання процесу фінансіалізації є емісія національної грошової одиниці, яка стимулює фінансіалізацію економіки, ліміт короткої відкритої валютної позиції та режим валютних курсів, які, у відповідності до отриманих результатів, здатні оперативного впливати на активізацію спекулятивних операцій на ринку та норми обов'язкового резервування та які також виступають інструментом оперативного та прямого впливу на процес фінансіалізації. Також важливими інструментами регулювання

процесу фінансіалізації економіки є облікова ставка, вимоги щодо мінімального обсягу статутного капіталу, що виступають першочерговим вхідним бар'єром на ринок, гарантування урядом кредитів, державний кредит. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Киндлбергер Ч.** Мировые финансовые кризисы: мании, паники и крахи / Ч. Киндлбергер. – СПб.: Питер, 2010. – 544 с.
- 2. Hayek F.** Profits, Interest, and Investment / F. Hayek // Profits, Interest and Investment, and other Essays on the Theory of Industrial Fluctuations. – London : George Routledge and Sons, 1939. – Pp. 3 – 71.
- 3. Bitros George C.** Thinking ahead of the next big Crash / George C. Bitros // MPRA Paper, November 2013. – Paper № 51486. – 24 p. [Electronic resource]. – Mode of access : http://mpr.ub.uni-muenchen.de/51486/1/MPRA_paper_51486.pdf
- 4. Mises L. v.** The Austrian Theory of the Trade Cycle / L. v. Mises // R. E. Ebeling (Ed) The Austrian Theory of the Trade Cycle and Other Essays, Auburn. – Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1996.
- 5. Чиркова Е. В.** За и против регулирования финансовых пузырей монетарными методами / Е. В. Чиркова // Электронный журнал «Корпоративные финансы». – 2011. – Выпуск № 2(18). – С. 24 – 32 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.hse.ru/pubs/lib/data/access/ram/ticket/19/1404760050_b5abb9e4e77542cab86332e04daa69e1/«3a%20и%20против%20регулирования%20пузырей%20монетарными%20методами.pdf
- 6. Greenspan A.** Monetary Policy and the Economic Outlook – Testimony Before the Joint Economic Committee / A. Greenspan // U. S. Congress, June 17, 1999 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.federalreserve.gov/boarddocs/testimony/1999/19990617.htm>
- 7. Shiller R.** Irrational Exuberance / R. Shiller. – N.-Y.: Broadway Books, 2nd Edition: Princeton University Press, 2005. – 336 p.
- 8. Rubin R.** In an Uncertain World. Tough Choices from Wall Street to Washington / R. Rubin, J. Wesberg. – N.-Y.: Random House, 2004. – 472 p.
- 9. Гринспен А.** Эпоха потрясений. Проблемы и перспективы мировой финансовой системы / А. Гринспен. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. – 528 с. – (Серия «Сколково»).
- 10. Дзюблиук О. В.** Валютна політика: підручник / О. В. Дзюблиук. – К.: Знання, 2007. – 422 с.
- 11. Геєць В. М.** Лібералізація руху капіталів у взаємовідносинах України з ЄС / В. М. Геєць, Т. П. Богдан // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 4 (29). – С. 5 – 14.
- 12. Tax Contribution of The Financial Sector** // European Commission. Taxation and Customs Union [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/other_taxes/financial_sector/fact_sheet/tax-contribution-fin-sector.pdf

REFERENCES

- Bitros, G. C. "Thinking ahead of the next big Crash" http://mpr.ub.uni-muenchen.de/51486/1/MPRA_paper_51486.pdf
- Chirkova, E. V. "За і против регулювання фінансових бульбашок монетарними методами" [Pros and cons of regulation of financial bubbles by monetary means]. <http://www.hse.ru/pubs/lib/data/access/ram/ticket/19/1404760050b5abb9e4e77542cab86332e04daa69e1/«3a%20и%20против%20регулирования%20пузырей%20монетарными%20методами.pdf>
- Dziubliuk, O. V. *Valiutna polityka* [Monetary policy]. Kyiv: Znannia, 2007.
- Greenspan, A. "Monetary Policy and the Economic Outlook – Testimony Before the Joint Economic Committee" <http://www.federalreserve.gov/boarddocs/testimony/1999/19990617.htm>

Grinspen, A. Epokha potriasienyi. *Problemy i perspektivy mirovoy finansovoy sistemy* [Age of Turbulence. Problems and prospects of the global financial system]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2008.

Hayek, F. "Profits, Interest, and Investment". In *Profits, Interest and Investment, and other Essays on the Theory of Industrial Fluctuations*, 3-71. London: George Routledge and Sons, 1939.

Heiets, V. M., and Bohdan, T. P. "Liberalizatsiia rukhu kapitaliv u vzaiemovidnosynakh Ukrainy z IES" [The liberalization of capital movements in Ukraine's relations with the EU]. *Stratehichni priorityty*, no. 4 (29) (2013): 5-14.

Kindlberger, Ch. *Mirovye finansovye krizisy: manii, paniki i krakhi* [Global financial crisis: mania, panic and crashes]. St. Petersburg: Piter, 2010.

Mises, L. v. "The Austrian Theory of the Trade Cycle". In *The Austrian Theory of the Trade Cycle and Other Essays*, Auburn. Ala : Ludwigvon Mises Institute, 1996.

Rubin, R., and Wesberg, J. In *an Uncertain World. Though Choices from Wall Street to Washington*. New York: Random House, 2004.

Shiller, R. *Irrational Exuberance*. New York: Brodway Books; Princeton University Press, 2005.

"Tax Contribution of The Financial Sector" http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/other_taxes/financial_sector/fact_sheet/tax-contribution-fin-sector.pdf

УДК 336.025: 336.228

ОЦІНКА МУЛЬТИПЛІКАТИВНИХ ЕФЕКТІВ У КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ

© 2014 ПІСТУН Т. Т.

УДК 336.025: 336.228

Пістун Т. Т. Оцінка мультиплікативних ефектів у контексті аналізу впливу податкової політики на макроекономічні процеси

У статті досліджено переваги та недоліки використання податків, бюджетних видатків для досягнення цілей фіскальної політики на різних стадіях економічного циклу. Значну увагу присвячено висвітленню концепції фіскальної консолідації, що стала теоретичним фундаментом для сучасної фіскальної політики багатьох країн Заходу, і дискусіям навколо питання про можливі експансіоністські ефекти фіскальної консолідації. Досліджено особливості методології оцінювання розмірів податкових мультиплікаторів, приділено увагу питанню залежності величини фіскальних мультиплікаторів від різних монетарних умов. Обґрунтовано важливість використання мультиплікатора податків у процесі реалізації фіскальної політики, здійснено розрахунок його значень для української економіки за період 2001 – 2012 рр. Сформульовано висновки щодо можливостей використання даного показника в процесі реалізації вітчизняної податкової політики за різних макроекономічних умов.

Ключові слова: фіскальна політика, експансіоністська фіскальна консолідація, акомодатійна монетарна політика, мультиплікатор податків, гранична схильність до споживання, гранична схильність до заощадження.

Табл.: 4. **Формул.:** 6. **Бібл.:** 26.

Пістун Тарас Теодорович – аспірант, Науково-дослідний фінансовий інститут Академії фінансового управління Міністерства фінансів України (вул. Дегтярівська, 38-44, Київ, 04119, Україна)

E-mail: ttfinance@ukr.net

УДК 336.025: 336.228

Пістун Т. Т. Оценка мультипликативных эффектов в контексте анализа влияния налоговой политики на макроэкономические процессы

В статье исследованы преимущества и недостатки использования налогов, бюджетных расходов для достижения целей фискальной политики на разных стадиях экономического цикла. Значительное внимание уделено рассмотрению концепции фискальной консолидации, которая стала теоретическим фундаментом для современной фискальной политики стран Запада, дискуссионному вопросу о ее возможных экспансионистских эффектах. Исследованы особенности методологии оценки размеров налоговых мультипликаторов, уделено внимание вопросу зависимости величины фискальных мультипликаторов от различных монетарных условий. Обоснована важность использования мультипликатора налогов в процессе реализации фискальной политики, осуществлен расчет его значений для украинской экономики за период 2001 – 2012 гг. Сформулированы выводы относительно возможностей использования данного показателя в процессе реализации отечественной налоговой политики в различных макроэкономических условиях.

Ключевые слова: фискальная политика, экспансионистская фискальная консолидация, аккомодационная монетарная политика, мультипликатор налогов, предельная склонность к потреблению, предельная склонность к сбережению.

Табл.: 4. **Формул.:** 6. **Библ.:** 26.

Пістун Тарас Теодорович – аспірант, Научно-исследовательский финансовый институт Академии финансового управления Министерства финансов Украины (ул. Дегтяревская, 38-44, Киев, 04119, Украина)

E-mail: ttfinance@ukr.net

UDC 336.025: 336.228

Pistun T. T. Assessment of Multiplicative Effects in the Context of Analyzing the Impact of Tax Policy on Macroeconomic Processes

The article explores the advantages and disadvantages of the use of taxes, budget spending to achieve the objectives of fiscal policy at different stages of the economic cycle. Considerable attention is paid to the concept of fiscal consolidation, which became the theoretical foundation for modern fiscal policy of the Western countries, the debatable issue of its possible expansionary effects. The features of the methodology for assessing the size of fiscal multipliers were examined, and also attention was paid to the dependence of the magnitude of fiscal multipliers from different monetary conditions. Importance of the use of tax multiplier in the implementation of fiscal policies, the calculation of its values for the Ukrainian economy for the period 2001-2012 was conducted. Conclusions about the possibilities of using this indicator in the implementation of national tax policies in different macroeconomic conditions were drawn.

Key words: fiscal policy, expansionary fiscal consolidation, accommodative monetary policy, tax multiplier, the marginal propensity to consume, the marginal propensity to save.

Tabl.: 4. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 26.

Pistun Taras T. – Postgraduate Student, Academy of Finance Financial Management Research Institute the Ministry of Finance (vul. Degtyarivska, 38-44, Kyiv, 04119, Ukraine)

E-mail: ttfinance@ukr.net

Grinspen, A. Epokha potriasienyi. *Problemy i perspektivy mirovoy finansovoy sistemy* [Age of Turbulence. Problems and prospects of the global financial system]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2008.

Hayek, F. "Profits, Interest, and Investment". In *Profits, Interest and Investment, and other Essays on the Theory of Industrial Fluctuations*, 3-71. London: George Routledge and Sons, 1939.

Heiets, V. M., and Bohdan, T. P. "Liberalizatsiia rukhu kapitaliv u vzaiemovidnosynakh Ukrainy z IES" [The liberalization of capital movements in Ukraine's relations with the EU]. *Stratehichni priorityty*, no. 4 (29) (2013): 5-14.

Kindlberger, Ch. *Mirovye finansovye krizisy: manii, paniki i krakhi* [Global financial crisis: mania, panic and crashes]. St. Petersburg: Piter, 2010.

Mises, L. v. "The Austrian Theory of the Trade Cycle". In *The Austrian Theory of the Trade Cycle and Other Essays*, Auburn. Ala : Ludwigvon Mises Institute, 1996.

Rubin, R., and Wesberg, J. In *an Uncertain World. Though Choices from Wall Street to Washington*. New York: Random House, 2004.

Shiller, R. *Irrational Exuberance*. New York: Brodway Books; Princeton University Press, 2005.

"Tax Contribution of The Financial Sector" http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/other_taxes/financial_sector/fact_sheet/tax-contribution-fin-sector.pdf

УДК 336.025: 336.228

ОЦІНКА МУЛЬТИПЛІКАТИВНИХ ЕФЕКТІВ У КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ

© 2014 ПІСТУН Т. Т.

УДК 336.025: 336.228

Пістун Т. Т. Оцінка мультиплікативних ефектів у контексті аналізу впливу податкової політики на макроекономічні процеси

У статті досліджено переваги та недоліки використання податків, бюджетних видатків для досягнення цілей фіскальної політики на різних стадіях економічного циклу. Значну увагу присвячено висвітленню концепції фіскальної консолідації, що стала теоретичним фундаментом для сучасної фіскальної політики багатьох країн Заходу, і дискусіям навколо питання про можливі експансіоністські ефекти фіскальної консолідації. Досліджено особливості методології оцінювання розмірів податкових мультиплікаторів, приділено увагу питанню залежності величини фіскальних мультиплікаторів від різних монетарних умов. Обґрунтовано важливість використання мультиплікатора податків у процесі реалізації фіскальної політики, здійснено розрахунок його значень для української економіки за період 2001 – 2012 рр. Сформульовано висновки щодо можливостей використання даного показника в процесі реалізації вітчизняної податкової політики за різних макроекономічних умов.

Ключові слова: фіскальна політика, експансіоністська фіскальна консолідація, акомодатійна монетарна політика, мультиплікатор податків, гранична схильність до споживання, гранична схильність до заощадження.

Табл.: 4. **Формул.:** 6. **Бібл.:** 26.

Пістун Тарас Теодорович – аспірант, Науково-дослідний фінансовий інститут Академії фінансового управління Міністерства фінансів України (вул. Дегтярівська, 38-44, Київ, 04119, Україна)

E-mail: ttfinance@ukr.net

УДК 336.025: 336.228

Пістун Т. Т. Оценка мультипликативных эффектов в контексте анализа влияния налоговой политики на макроэкономические процессы

В статье исследованы преимущества и недостатки использования налогов, бюджетных расходов для достижения целей фискальной политики на разных стадиях экономического цикла. Значительное внимание уделено рассмотрению концепции фискальной консолидации, которая стала теоретическим фундаментом для современной фискальной политики стран Запада, дискуссионному вопросу о ее возможных экспансионистских эффектах. Исследованы особенности методологии оценки размеров налоговых мультипликаторов, уделено внимание вопросу зависимости величины фискальных мультипликаторов от различных монетарных условий. Обоснована важность использования мультипликатора налогов в процессе реализации фискальной политики, осуществлен расчет его значений для украинской экономики за период 2001 – 2012 гг. Сформулированы выводы относительно возможностей использования данного показателя в процессе реализации отечественной налоговой политики в различных макроэкономических условиях.

Ключевые слова: фискальная политика, экспансионистская фискальная консолидация, аккомодационная монетарная политика, мультипликатор налогов, предельная склонность к потреблению, предельная склонность к сбережению.

Табл.: 4. **Формул.:** 6. **Библ.:** 26.

Пістун Тарас Теодорович – аспірант, Научно-исследовательский финансовый институт Академии финансового управления Министерства финансов Украины (ул. Дегтяревская, 38-44, Киев, 04119, Украина)

E-mail: ttfinance@ukr.net

UDC 336.025: 336.228

Pistun T. T. Assessment of Multiplicative Effects in the Context of Analyzing the Impact of Tax Policy on Macroeconomic Processes

The article explores the advantages and disadvantages of the use of taxes, budget spending to achieve the objectives of fiscal policy at different stages of the economic cycle. Considerable attention is paid to the concept of fiscal consolidation, which became the theoretical foundation for modern fiscal policy of the Western countries, the debatable issue of its possible expansionary effects. The features of the methodology for assessing the size of fiscal multipliers were examined, and also attention was paid to the dependence of the magnitude of fiscal multipliers from different monetary conditions. Importance of the use of tax multiplier in the implementation of fiscal policies, the calculation of its values for the Ukrainian economy for the period 2001-2012 was conducted. Conclusions about the possibilities of using this indicator in the implementation of national tax policies in different macroeconomic conditions were drawn.

Key words: fiscal policy, expansionary fiscal consolidation, accommodative monetary policy, tax multiplier, the marginal propensity to consume, the marginal propensity to save.

Tabl.: 4. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 26.

Pistun Taras T. – Postgraduate Student, Academy of Finance Financial Management Research Institute the Ministry of Finance (vul. Degtyarivska, 38-44, Kyiv, 04119, Ukraine)

E-mail: ttfinance@ukr.net

В умовах, коли необхідність виведення економіки із зтяжної рецесії супроводжується ще й такими проблемами державних фінансів, як скорочення значних бюджетних дефіцитів і боргів публічного сектора, посилюється інтерес серед політиків і науковців до можливостей використання інструментарію фіскальної політики для вирішення цих проблем.

У літературі часто нагадують про твердження Дж. М. Кейнса, що кращим часом для заходів економії є періоди економічного буму, а не спаду. Однак в останні роки набула поширення гіпотеза експансіоністської фіскальної консолідації (*the expansionary fiscal consolidations*), сформульована ще на початку 1990-х років Ф. Джавацці та М. Пагано [1]. Аргументи, на яких вона ґрунтується, полягають ось у чому. Переконливий план скорочення державних витрат істотно змінює очікування економічних суб'єктів щодо майбутніх податкових зобов'язань. Ці зміни в очікуваннях споживачів та інвесторів посилюють їх готовність збільшувати споживчі та інвестиційні витрати. З іншого боку, фіскальні коригування на основі підвищення податків знижують наявний дохід споживачів і зменшують стимули до продуктивності [2]. Що ж стосується можливостей реалізації заходів фіскального стимулювання, то, як зазначає А. Ф. Алесіна, невисокі значення мультиплікаторів державних витратків за нинішніх умов, а також та обставина, що фіскальне стимулювання за рахунок збільшення витратків по суті означає підвищення податків у майбутньому (чим створюються загрози для майбутнього економічного зростання), не свідчать на користь заходів фіскального стимулювання [2].

Результати досліджень А. Ф. Алесіна та С. Арданья, що базувались на даних про заходи фіскального стимулювання та фіскальних коригувань у країнах ОЕСР з 1970 по 2007 рр., дали цим науковцям підстави стверджувати, що фіскальна консолідація шляхом скорочення витратків порівняно зі зменшенням дефіциту за рахунок збільшення податків є значно ефективнішою з погляду стабілізації державного боргу, більше того – може мати експансіоністський ефект [3, с. 10 – 15]. Зазначимо, що такі висновки дослідників щодо наслідків експансіоністської фіскальної консолідації значною мірою стали теоретичним плацдармом для політики «жорсткої економії», що проводиться впродовж останніх років в ряді країн Європи.

Указані висновки А. Ф. Алесіна та С. Арданья не перестають бути об'єктом критики, особливо з боку прихильників новітнього кейнсіанства. Так, П. Кругман піддає їх сумніву, вважаючи, що підхід, застосований дослідниками, не елімінує впливу сторонніх ефектів, які нерідко можуть виявляти високу кореляцію з успішним економічним розвитком. Приміром, бум на фондовому ринку може збільшити доходи, скоротити дефіцит, що, у рамках підходу А. Ф. Алесіна та С. Арданья може сприйматися як епізод стримуючої фіскальної політики на фоні розширення економіки [4]. Я. Дж. Гравелле та Т. Л. Хангерфорд також ставлять під сумнів достовірність та прийнятність за нинішніх економічних умов висновки А. Ф. Алесіна та С. Арданья з огляду на використану останніми методологію, оскільки успішні епізоди скорочення дефіцитів у дослідженні останніх у більшості випадків стосувалися економік, що функціонують на рівні повної зайнятості або близькому до нього [5, с. 15]. На їх думку, скорочення бюджетного дефіциту в умовах, коли економіка все ще залишається хиткою й значно нижчою рівня повної зайнятості, скоріш за все спричинить подальший спад [5, с. 15].

Про вразливість стандартної методології ідентифікації фіскальної консолідації попереджають Я. Гуаярдо, Д. Лі та А. Пескаторі, на думку яких використання цієї методології (себто оперування показником зміни циклічного скоригованого первинного сальдо (САРВ)) може спотворити результати аналізу, призвівши до завищення оцінок експансіоністських ефектів фіскальної консолідації. Отримані ними результати свідчать про те, що фіскальна консолідація стримує економічну активність, бо скорочує приватне споживання та ВВП [6, с. 3, 12 – 13].

Деякі фахівці привертають увагу до потенційних загроз, якими може супроводжуватися політика «жорсткої економії». Так, М. Бліт одну з найбільших серед них убачає в значних відмінностях наслідків заходів такої політики для різних верств населення: вони будуть більш відчутними для менш заможних верств, знизивши можливості останніх щодо пом'якшення наслідків економічних потрясінь [7]. На користь цієї думки свідчить, зокрема, зростання соціальної напруги та поширення протестних рухів у Греції та інших країнах Європи.

Окремі наукові дослідження присвячені особливостям використання механізму фіскальної консолідації. Так, А. Баум, М. Поплавські-Рібейро та А. Вебер продемонстрували, що фіскальна консолідація виявляється істотно більш стримуючою, якщо вона проведена в періоди економічних спадів, аніж під час піднесення. [8, с. 5 – 7, 20]. А результати дослідження [6, с. 25] дають підстави стверджувати, що фіскальна консолідація на основі зниження витратків є менш стримуючою, аніж консолідація на основі збільшення податків.

А. Я. Джаліл також зазначає, що за фіскальної консолідації на основі податків негативний вплив на випуск є більшим, ніж за зниження витратків, а податковий мультиплікатор є більшим за мультиплікатор витрат [9, с. 15].

Оцінюючи відмічені моменти, вельми важливо взяти до уваги певні обставини. Один з них – це те, що вони виявлені на основі інформації про міцні, відносно здорові економіки, які працюють або на рівні повної зайнятості або поблизу нього. За таких умов збільшення податків має відчутно стримуючий вплив на випуск, у той час як скорочення витрат – ні. У депресивній економіці, навпаки, скорочення витратків, зменшуючи сукупний попит, може мати набагато більший вплив на випуск, ніж таке ж скорочення витратків у випадку, коли економіка працює або на потенційному рівні, або поблизу нього [9, с. 15].

Не менш важливою є й та обставина, що наслідки збільшення податків/скорочення витрат за фіскальної консолідації не говорять про переваги зниження податків на протизагу збільшенню витрат (для цілей фіскального стимулювання). Сильніші мультиплікативні ефекти від збільшення податків (ніж від скорочення витратків), коли економіка перебуває поблизу або на рівні повної зайнятості, не обов'язково означають, що мультиплікативний ефект від зниження податків буде більшим від мультиплікативного ефекту від збільшення податків в депресивній економіці [9, с. 15].

Отож, мають рацію Т. Драйтзбург і Х. Уліг, коли стверджують, що питання про розміри фіскальних мультиплікаторів на сьогодні є одним із центральних в політичних дебатах та у фіскальній політиці ряду країн [10, с. 1]. У цьому ж ключі висловлюються й деякі інші фахівці. Так, С. А. Фаверо та Ф. Джавацці зауважують, що величина податкового мультиплікатора, є, без сумніву, кардинальним питанням економічної політики [11, с. 2].

Щодо методологічних інструментів, які використовуються з метою оцінювання величини фіскальних мультиплікаторів, то найбільш поширеним є застосування моделей векторної авторегресії (VAR) [12], структурних моделей векторної авторегресії (SVAR) [13], динамічних стохастичних моделей загальної економічної рівноваги (DSGE) [14; 15]. Утім, дехто вдається й до застосування логіко-економічного підходу (нарративного, за поширеною сьогодні термінологією) до оцінки наслідків фіскальних шоків [16].

Слід зазначити, що в сучасній літературі спостерігаються значні розбіжності між оцінками розмірів фіскальних мультиплікаторів. Приміром, К. Ромер і Д. Ромер отримали значення мультиплікатора податків, яке є близьким до 3 [16, с. 19 – 20], тоді як, за розрахунками С. А. Фаверо та Ф. Джаваці, розмір податкового мультиплікатора становить близько одиниці [11, с. 4].

Зрозуміло, що розміри фіскальних мультиплікаторів аж ніяк не повинні збігатися, оскільки вони залежать від використовуваної інформації та методології її обробки. Проте розбіжності на кшталт відміченої вище, безумовно, потребують аналізу.

Розпочнемо його із вказівки на існування відмінностей між фіскальними мультиплікаторами в періоди економічних спадів і піднесень, – відмінностей, дослідженню яких, як зазначають А. Баум, М. Поплавські-Рібейро та А. Вебер, присвячено напроцуд мало публікацій. Відповідно до результатів проведеного ними аналізу значення мультиплікаторів видатків у США, Японії, Італії, Франції, країнах Єврозони в цілому, ОЕСР (протягом першого року після фіскального шоку) виявилися істотно більшими в періоди рецесії (1,6 – 2,6), аніж у періоди піднесення (0,3 – 1,6), а значення мультиплікаторів податків становили 0,2 – 0,4 та –0,3 – 0,2 відповідно. Крім того, значення мультиплікаторів помітно відрізняється в різних країнах, особливо це стосується мультиплікаторів податків [8, с. 5 – 7, 20].

Які фактори впливають на величину фіскальних, зокрема податкових, мультиплікаторів? Перш за все зазначимо, що результативність заходів фіскальної політики істотно залежить від того, наскільки адаптивною в процесі їх здійснення є монетарна політика.

На це вказують результати дослідження [9], в якому проаналізовано ефективність фіскальної консолідації за різних монетарних умов. Так, у країнах, де центральні банки не обмежені у своїй здатності протидіяти фіскальним шокам, наслідки впливу фіскальної консолідації на випуск істотно менші, ніж у країнах, де центральні банки обмежені в цьому, з огляду на можливості незалежних центральних банків пом'якшити наслідки фіскальної консолідації шляхом зниження процентних ставок [9, с. 8]. При цьому той факт, що фіскальна консолідація на основі податків супроводжується зростанням інфляції, на думку Я. Гуаярдо, Д. Лі та А. Пескаторі, дає підстави припустити, що збільшення непрямих податків (акцизів і ПДВ), підвищуючи інфляцію, робить менш імовірним за цих умов зниження центральним банком процентних ставок. За скорочення бюджетного дефіциту шляхом зменшення видатків, навпаки, інстанції, що керують монетарною політикою, більш схильні до зниження процентних ставок, пом'якшуючи в такий спосіб негативні макроекономічні ефекти фіскальної консолідації [6, с. 27]. Утім, результати, отримані автором праці [9], радше узгоджуються з ідеєю про те, що незалежні центральні банки, як правило, пом'якшують наслідки стри-

муючих податкових шоків, аніж із припущенням, відповідно до якого центральні банки підвищують процентні ставки після підвищення податків з метою зниження інфляції, тим самим посилюючи падіння випуску [9, с. 10 – 11].

А. Спілімберго, С. Симанські та М. Шіндлер також наголошують на важливості монетарної акомодативної політики, указуючи, що вона може збільшити розмір мультиплікаторів від 2 до 3. Водночас, на їхню думку, правдоподібним є припущення, що мультиплікатор близький до нуля, якщо грошово-кредитна політика твердо таргетує інфляцію або номінальні доходи [17, с. 2 – 3].

Важливим є й тип скорочення витрат/збільшення податків, адже різні типи скорочення витрат і різні типи підвищення податків матимуть різний вплив на макроекономіку [9, с. 16]. К. Ромер і Д. Ромер стверджують, що, приміром, наслідки впливу податкових змін на випуск залежать, зокрема, від таких особливостей, як передбачуваність та стабільність цих змін, їх вплив на граничні податкові ставки [16, с. 44].

В Україні проблематиці фіскальних мультиплікаторів присвячено лише поодинокі дослідження. За розрахунками авторів праці [18], значення мультиплікатора державних витрат у 2002 р. становило 0,79 [18, с. 14]. Проте А. Г. Савченко та С. М. Соломенко вважають, що таке значення мультиплікатора є сумнівним, з огляду на недосконалість використаної методології розрахунку. На основі іншої методології у них вийшло, що у 2002 р. мультиплікатор державних закупівель становив 1,7 [19, с. 10 – 11].

Спільний недолік обох досліджень полягає в тому, що в них не взята до уваги можливість щорічних змін значень мультиплікаторів. З метою врахування цієї можливості мультиплікатор податків нами обчислено за формулою

$$M_{ni} = GCC_i \cdot M_{vi}$$

де M_{ni} – мультиплікатор податків в i -му році; GCC_i – гранична схильність до споживання в i -му році; M_{vi} – мультиплікатор видатків в i -му році.

З метою отримання значень GCC_i в Україні нами, на основі даних про кінцеві споживчі видатки (Y_t) і наявні доходи домогосподарств (X_t), побудовано такі функції споживання:

Період	Функція споживання	Коефіцієнт детермінації (r^2)	ГСС
2001 – 2005 рр.	$Y_t = 15853,1 + 0,78932783X_t$	0,998	0,78932783
2002 – 2006 рр.	$Y_t = 2522,9 + 0,85787375X_t$	0,996	0,85787375
2003 – 2007 рр.	$Y_t = -8891,0 + 0,90640410X_t$	0,996	0,90640410
2004 – 2008 рр.	$Y_t = -28334,5 + 0,95978178X_t$	0,999	0,95978178
2005 – 2009 рр.	$Y_t = -13205,7 + 0,91207084X_t$	0,992	0,91207084
2006 – 2010 рр.	$Y_t = 55127,2 + 0,77673377X_t$	0,976	0,77673377
2007 – 2011 рр.	$Y_t = 32448,2 + 0,82905826X_t$	0,968	0,82905826
2008 – 2012 рр.	$Y_t = 1283,3 + 0,87207318X_t$	0,969	0,87207318

Коефіцієнти детермінації свідчать, що всі функції споживання є адекватними. А отже, до отриманих з їх допомогою значень ГСС можна ставитись із довірою.

Теоретико-ймовірнісні критерії для оцінки адекватності побудованих нами регресійних моделей не застосувалися, бо вихідною інформацією є часові ряди, а в таких випадках використання цих критеріїв є недоречним. Про це попереджав ще автор перших масштабних досліджень економетричного спрямування В. Персонс (див. про це: [20, с. 144]). На це ж вказується і в сучасній літературі з теорії ймовірності та математичної статистики, зокрема в дуже авторитетних працях [21, 22]. Більш того, автор цих праць, в яких наголошується, що теоретико-ймовірнісні оцінки правомірно застосовувати лише тоді, коли є статистична однорідність, себто можливість проводити дослід, спостереження в однакових умовах багаторазово, теоретично – скільки завгодно разів, убачає в нехтуванні цієї умовою порушення професійної етики.

Сказане не означає заперечення ймовірнісного підходу до аналізу економічної динаміки. Просто в подібних випадках ми маємо справу з ймовірностями, які не допускають вимірювання. Про такі ймовірності писав ще фундатор сучасної логіки ймовірного О. Курно [23, с. 364 – 365].

Розрахуємо річні значення ГСС за період 2001 – 2012 роки. За значення ГСС у першому і останньому році цього періоду приймаємо параметри при незалежній змінній у першій та останній функції споживання.

Що стосується відшукування значень ГСС у проміжних роках, то із цією метою будемо керуватись такою вказівкою Б. С. Ястремського: «Коли при вимірюванні якого-небудь об'єкта отримують два різні – але однаково прийнятні результати U_1 і U_2 , тоді для оцінки об'єкта доцільно взяти середню їх величину:

$$1/2 (U_1 + U_2) \text{ [24, с. 37].}$$

Отже, динаміка ГСС у 2001 – 2012 рр. є такою:

Рік	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ГСС	0,789	0,824	0,851	0,878	0,885	0,883
Рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ГСС	0,877	0,870	0,847	0,826	0,851	0,872

Мультиплікатор видатків обчислюватимемо виходячи з передумов, на які спирався визначний економетрик Л. Клейн, подаючи в одному зі своїх підручників з економетрії підвалини побудови моделі такого мультиплікатора [25, с. 352 – 353]:

$$\begin{aligned}
 Y_t &= C_t + I_t + G_t + E_t - F_t; \\
 C_t &= c_0 + m(Y_t - T_t); \\
 T_t &= rY_t; \\
 F_t &= i_0 + nY_t,
 \end{aligned}$$

де C_t – споживчі видатки домогосподарств; I_t – валові внутрішні приватні інвестиції; G_t – державні закупівлі; E_t – експорт; F_t – імпорт; m – гранична схильність до споживання; c_0 – вільний параметр рівняння, що описує динаміку споживчих видатків домашніх господарств; m – гранична схильність до споживання; T_t – податки; r – середній коефіцієнт податків; i_0 – вільний параметр рівняння, що описує динаміку імпорту; n – гранична схильність до імпорту.

На основі перелічених вище передумов отримуємо:

$$\begin{aligned}
 Y_t &= c_0 + m(Y_t - rY_t) + I_t + G_t + E_t - i_0 - nY_t; \\
 Y_t &- mY_t + mrY_t + nY_t = c_0 - i_0 + I_t + G_t + E_t;
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 Y_t [1 - m(1 - r) + n] &= c_0 - i_0 + I_t + G_t + E_t; \\
 y_t &= \frac{c_0 - i_0}{1 - m(1 - r) + n} + \frac{I_t + G_t + E_t}{1 - m(1 - r) + n}.
 \end{aligned}$$

Нехай

$$\begin{aligned}
 I_t + G_t + E_t &= X_t; \\
 \frac{c_0 - i_0}{1 - m(1 - r) + n} &= a_0; \\
 \frac{1}{1 - m(1 - r) + n} &= a_1.
 \end{aligned}$$

Отже,

$$Y_t = a_0 + a_1 X_t, \quad (1)$$

де a_1 – мультиплікатор видатків.

Відак для п'ятирічних періодів, які зсуваються один стосовно одного на один рік, побудуємо, на основі значень Y_t і X_t , рівняння вигляду (1). За допомогою цих рівнянь, діючи у той же спосіб, що й за визначення значень ГСС, отримуємо такі значення мультиплікатора видатків для української економіки:

Рік	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Мультиплікатор видатків	1,052	1,104	1,131	1,126	1,127	1,136
Рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Мультиплікатор видатків	1,102	1,062	1,050	1,023	0,986	0,984

Нарешті, за формулою $M_{ni} = GSS_i \cdot M_{bi}$ отримаємо шукані значення мультиплікатора податків в українській економіці у 2001 – 2012 рр.:

Рік	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Мультиплікатор податків	0,830	0,909	0,962	0,989	0,997	1,002
Рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Мультиплікатор податків	0,966	0,924	0,889	0,845	0,839	0,858

Як бачимо, динаміка значень мультиплікатора упродовж 2001 – 2006 рр. свідчить про посилення можливостей використання податків для впливу на економічне зростання. В указаний період спостерігалось щорічне зростання ГСС на фоні значного пошвавлення споживчого попиту. У період 2007 – 2008 та 2009 – 2011 рр. в українській економіці мультиплікатор податків, навпаки, мав тенденцію до зниження на фоні щорічного зниження граничної схильності до споживання.

Обчислені нами значення мультиплікатора податків наштовхують на висновок про те, що наслідки від можливого зниження податків в Україні, наприклад, у період 2008 – 2011 рр. з метою пом'якшення економічного спаду та забезпечення економічного зростання поступово послаблювалися. Посилення тенденції до зростання граничної схильності до заощадженняв Україні в ці роки може вказувати на таке. Як стверджує А. Я. Джалил, в умовах депресивної економіки доходи, отримані унаслідок зниження податків, імовірно, будуть заощаджені, а тому імпульс економічного зростання від таких фіскальних заходів може виявитися незначним [9, с. 15].

Оскільки застосований нами підхід до обчислення мультиплікатора видатків є доволі спрощеним, можна очікувати, що за застосування більш витонченого підходу

його значення та значення мультиплікатора податків виявляються дещо нижчими. Утім, дослідники, котрі займаються обрахунками мультиплікаторів, указують на те, що за певних економічних умов значення останніх можуть бути й від'ємними, причому як за економічного піднесення, так і за рецесії [8, с. 5].

ВИСНОВКИ

Обчислені нами значення мультиплікатора податків для української економіки свідчать про те, що, залежно від фази економічного циклу можливості впливу податків на економічну активність можуть як посилюватися, так і послаблюватися. В окремі періоди економічного зростання при збільшенні граничної схильності до споживання потенціал фіскальних шоків на податковій основі збільшувався, а за збільшення граничної схильності до заощадження – навпаки, мав тенденцію до зниження. Разом з тим є підстави стверджувати, що ефект від можливого зниження податків в Україні в період 2008 – 2011 рр. не був би відчутним у плані експансіоністського впливу на вітчизняну економіку.

Використаний нами підхід до обчислення податкового мультиплікатора є, безумовно, спрощеним, що обумовлено характером доступної макроекономічної інформації. Проте існує авторитетна точка зору, за якою модель побудована на основі навіть більш спрощеного підходу «...може слугувати «робочим інструментом» при обговоренні тих чи інших практичних заходів урядової стабілізаційної політики» [26, с. 110]. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Giavazzi F.** Can severe fiscal consolidations be expansionary? Tales of two small European countries / F. Giavazzi, M. Pagano // National Bureau of Economic Research [Electronic source]. – Mode of access : <http://www.nber.org/papers/w3372>
2. **Alesina A. F.** Tax Cuts vs. 'Stimulus': The Evidence Is In / A. F. Alesina [Electronic source]. – Mode of access : <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704271804575405311447498820.html>
3. **Alesina A. F.** Large changes in fiscal policy: taxes versus spending / Alberto F. Alesina, Silvia Ardagna // National Bureau of Economic Research [Electronic source]. – Mode of access : <http://www.nber.org/chapters/c11970.pdf>
4. **Krugman P.** Other Austerity Bloopers / P. Krugman // The New York Times [Electronic source]. – Mode of access : <http://krugman.blogs.nytimes.com/2013/04/20/other-austerity-bloopers/>
5. **Gravelle J. G.** Can contractionary fiscal policy be expansionary? / J. G. Gravelle, T. L. Hungerford // CRS Report for Congress. Washington: Congressional Research Service [Electronic source]. – Mode of access : <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lng=en&id=159640>
6. **Guajardo J.** Expansionary austerity : new international evidence / J. Guajardo, D. Leigh, A. Pescatori // IMF Working Paper [Electronic source]. – Mode of access : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp11158.pdf>
7. **Blyth M.** The Austerity Delusion / M. Blyth [Electronic source]. – Mode of access : <http://www.foreignaffairs.com/articles/139105/mark-blyth/the-austerity-delusion>
8. **Baum A.** Fiscal multipliers and the state of the economy / A. Baum, M. Poplawski-Ribeiro, A. Weber // IMF Working Paper [Electronic source]. – Mode of access : <http://www.thebrokenwindow.net/papers/w/wp12286.pdf>
9. **Jalil A. J.** Comparing tax and spending multipliers: it's all about controlling for monetary policy / A. J. Jalil [Electronic source]. – Mode of access : <http://eml.berkeley.edu/~webfac/obstfeld/jalil.pdf>

10. **Drautzburg T.** Fiscal stimulus and distortionary taxation / T. Drautzburg, H. Uhlig // National Bureau of Economic Research [Electronic source]. – Mode of access : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2358416

11. **Favero C. A.** Reconciling VAR-based and Narrative Measures of the Tax-Multiplier / C. A. Favero, F. Giavazzi // GRASP Working Paper [Electronic source]. – Mode of access : <ftp://ftp.igier.unibocconi.it/wp/2010/361.pdf>

12. **Mountford A.** What are the effects of fiscal policy shocks? / A. Mountford, H. Uhlig // National Bureau of Economic Research [Electronic source]. – Mode of access : <http://www.nber.org/papers/w14551.pdf>

13. **Blanchard O.** An empirical characterization of the dynamic effects of changes in government spending and taxes on output / O. Blanchard, R. Perotti // National Bureau of Economic Research [Electronic source]. – Mode of access : <http://www.nber.org/papers/w7269.pdf>

14. **Mertens K.** Understanding the aggregate effects of anticipated and unanticipated tax policy shocks / K. Mertens, M. O. Ravn // Society for Economic Dynamics [Electronic source]. – Mode of access : http://www.economicdynamics.org/meetpapers/2009/paper_480.pdf

15. **Chahrouh R.** A model-based evaluation of the debate on the size of the tax multiplier / R. Chahrouh, St. Schmitt-Grohe, M. Uribe // Centre for Economic Policy Research [Electronic source]. – Mode of access : <http://211.253.40.86/mille/service/ers/30000/IMG/00000021490/CEPR-DP7930.PDF>

16. **Romer C. D.** The macroeconomic effects of tax changes: estimates based on a new measure of fiscal shocks / C. D. Romer, D. H. Romer // National Bureau of Economic Research [Electronic source]. – Mode of access : <http://www.nber.org/papers/w13264.pdf>

17. **Spilimbergo A.** Fiscal Multipliers / A. Spilimbergo, S. Symansky, M. Schindler // International Monetary Fund. [Electronic source]. – Mode of access : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2009/spn0911.pdf>

18. **Бадрак О.** Поліпшення конкурентної позиції України засобами фіскальної політики / О. Бадрак // Економіка України. – 2006. – № 2. – С. 13 – 19.

19. **Соломенко С. М.** Бюджет повної зайнятості і фіскальна політика / А. Г. Савченко, С. М. Соломенко // Фінанси України. – К. : ВІПОЛ, 2007. – № 4 (137). – С. 3 – 12.

20. **Дружинин Н. К.** Развитие основных идей статистической науки / Н. К. Дружинин. – М. : Статистика, 1979. – 269 с.

21. **Тутубалин В. Н.** Теория вероятностей: крат. курс и науч.-метод. замеч. / В. Н. Тутубалин. – М. : Изд-во МГУ, 1972. – 231 с.

22. **Тутубалин В. Н.** Теория вероятностей в естествознании / В. Н. Тутубалин. – М. : Знание, 1972. – 48 с.

23. **Курно О.** Основы теории шансов и вероятностей / Пер. с франц. / О. Курно. – М. : Наука, 1970. – 394 с.

24. **Ястремский Б. С.** Математическая статистика : учебное пособие / Б. С. Ястремский. – М. : Госстатиздат, 1956. – 176 с.

25. **Klein L. R.** Wstęp do ekonometrii: Tłum. z ang. / L. R. Klein. – Warszawa : PWE, 1965. – 400 s.

26. **Кейн Э.** Экономическая статистика и эконометрия: Введение в количественный экономический анализ / Пер. с англ. / Э. Кейн. – М. : Статистика, 1977. – Вып. 2. – 232 с.

Науковий керівник – Соколовська А. М., доктор економічних наук, професор, заступник директора Науково-дослідного фінансового інституту Академії фінансового управління Міністерства фінансів України

REFERENCES

Alesina, A. F. "Tax Cuts vs. 'Stimulus': The Evidence Is In". <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704271804575405311447498820.html>

- Alesina, A. F., and Ardagna, S. "Large changes in fiscal policy: taxes versus spending" National Bureau of Economic Research. <http://www.nber.org/chapters/c11970.pdf>
- Blyth, M. "The Austerity Delusion" <http://www.foreignaffairs.com/articles/139105/mark-blyth/the-austerity-delusion>
- Baum, A., Poplawski-Ribeiro, M., and Weber, A. "Fiscal multipliers and the state of the economy" <http://www.thebrokenwindow.net/papers/w/wp12286.pdf>
- Blanchard, O., and Perotti, R. "Anempirical characterization of the dynamic effects of changes in government spending and taxes on output" <http://www.nber.org/papers/w7269.pdf>
- Badrak, O. "Polipshennia konkurentnoi pozytsii Ukrainy zasobamy fiskalnoi polityky" [Improving the competitive position of Ukraine by means of fiscal policy]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 2 (2006): 13-19.
- Chahrouh, R., Schmitt-Grohe, St., and Uribe, M. "A model-based evaluation of the debate on the size of the tax multiplier". <http://211.253.40.86/mille/service/ers/30000/IMG/00000021490/CEPR-DP7930.PDF>
- Drautzburg, T., and Uhlig, H. "Fiscal stimulus and distortionary taxation". http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2358416
- Druzhinin, N. K. *Razvitie osnovnykh idey statisticheskoy nauki* [Development of the basic ideas of statistical science]. Moscow: Statistika, 1979.
- Favero, C. A., and Giavazzi, F. "Reconciling VAR-based and Narrative Measures of the Tax-Multiplier". <ftp://ftp.igier.unibocconi.it/wp/2010/361.pdf>
- Gravelle, J. G., and Hungerford, T. L. "Can contractionary fiscal policy be expansionary?". <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lng=en&id=159640>
- Giavazzi, F., and Pagano, M. "Can severe fiscal consolidations be expansionary? Tales of two small European countries". <http://www.nber.org/papers/w3372>
- Guajardo, J., Leigh, D., and Pescatori, A. "Expansionary austerity: new international evidence" <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp11158.pdf>
- Jalil, A. J. "Somparing tax and spending multipliers: it's all about controlling for monetary policy". <http://eml.berkeley.edu/~webfac/obstfeld/jalil.pdf>
- Krugman, P. "Other Austerity Bloopers". The New York Times. <http://krugman.blogs.nytimes.com/2013/04/20/other-austerity-bloopers/>
- Kurno, O. *Osnovy teorii shansov i veroiatnostey* [Fundamentals of the theory of probability and chance]. Moscow: Nauka, 1970.
- Klein, L. R. *Wstemp do ekonometrii*. Warszawa: PWE, 1965.
- Keyn, E. *Ekonomicheskaya statistika i ekonometriya: Vvedenie v kolichestvenny ekonomicheskyy analiz* [Economic statistics and econometrics: Introduction to quantitative economic analysis]. Moscow: Statistika, 1977.
- Mertens, K., and Ravn, M. O. "Understanding the aggregate effects of anticipated and unanticipated tax policy shocks" http://www.economicdynamics.org/meetpapers/2009/paper_480.pdf
- Mountford, A., and Uhlig, H. "What are the effects of fiscal policy shocks?". <http://www.nber.org/papers/w14551.pdf>
- Romer, C. D., and Romer, D. H. "The macroeconomic effects of tax changes: estimates based on a new measure of fiscal shocks". <http://www.nber.org/papers/w13264.pdf>
- Spilimbergo, A., Symansky, S., and Schindler, M. "Fiscal Multipliers". <http://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2009/spn0911.pdf>
- Savchenko, A. H., and Solomenko, S. M. "Biudzheth povnoi zainiatosti i fiskalna polityka" [Full employment budget and fiscal policy]. *Finansy Ukrainy*, no. 4 (137) (2007): 3-12.
- Tutubalin, V. N. *Teoriya veroiatnostey v estestvoznaniy* [Probability theory in the natural sciences]. Moscow: Znanie, 1972.
- Tutubalin, V. N. *Teoriya veroiatnostey* [Probability]. Moscow: MGU, 1972.
- Yastremskiy, B. S. *Matematicheskaya statistika* [Mathematical statistics]. Moscow: Gosstatizdat, 1956.

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РЕПУТАЦІЙНИМ КАПІТАЛОМ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

© СЕМІВ Л. К., КУЦЕНКО К. В.

УДК 336.71

Семів Л. К., Куценко К. В. Формування стратегії управління репутційним капіталом банківських установ

Метою даної статті є дослідження процесу формування репутційного капіталу банківських установ як стратегічного чинника їх розвитку та стійкого функціонування, а також можливостей управління даним процесом. У статті проаналізовано основні тенденції функціонування суб'єктів господарювання на сучасному етапі, що дозволило обґрунтувати доцільність провадження стратегічного управління процесами, пов'язаними з репутційним капіталом банків. Визначено основні джерела формування додаткової вартості та стійких конкурентних переваг банківських установ за рахунок високого рівня репутційного капіталу. Запропоновано модель стратегічного управління репутційним капіталом для банківських установ, що сприятиме збереженню існуючого та збільшенню майбутнього рівня репутційного капіталу. Перспективою подальших досліджень у даному напрямку є визначення кількісних обсягів репутційного капіталу для можливості його відображення у фінансових чи нефінансових звітах банківських установ.

Ключові слова: ділова репутція, репутційний капітал, конкурентоспроможність, банківські установи.

Рис.: 3. **Бібл.:** 11.

Семів Любов Казимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та управління персоналом, Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (пр. Т. Шевченка, 9, Львів, 79005, Україна)

E-mail: semivlk@rambler.ru

Куценко Катерина Вікторівна – аспірантка, Університет банківської справи Національного банку України (вул. Андріївська, 1, Київ, 04070, Україна)

E-mail: katya.kutsenko@gmail.com

УДК 336.71

UDC 336.71

Семив Л. К., Куценко К. В. Формирование стратегии управления репутационным капиталом банковских учреждений

Целью данной статьи является исследование процесса формирования репутационного капитала банковских учреждений как стратегического фактора их развития и устойчивого функционирования, а также возможностей управления данным процессом. В статье проанализированы основные тенденции функционирования субъектов хозяйствования на современном этапе, что позволило обосновать целесообразность ведения стратегического управления процессами, связанными с репутационным капиталом банков. Определены основные источники формирования прибавочной стоимости и устойчивых конкурентных преимуществ банковских учреждений за счет высокого уровня репутационного капитала. Предложена модель стратегического управления репутационным капиталом для банковских учреждений, что будет способствовать сохранению существующего и увеличению будущего уровня репутационного капитала. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является определение количественных объемов репутационного капитала для возможности его отражения в финансовых или нефинансовых отчетах банковских учреждений.

Ключевые слова: деловая репутация, репутационный капитал, конкурентоспособность, банковские учреждения.

Рис.: 3. **Библ.:** 11.

Семив Любовь Казимировна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой экономики и управления персоналом, Львовский институт банковского дела Университета банковского дела Национального банка Украины (пр. Т. Шевченко, 9, Львов, 79005, Украина)

E-mail: semivlk@rambler.ru

Куценко Катерина Викторовна – аспирантка, Университет банковского дела Национального банка Украины (ул. Андреевская, 1, Киев, 04070, Украина)

E-mail: katya.kutsenko@gmail.com

Semiv L. K., Kutsenko K. V. Forming a Control Strategy for Reputational Capital of Banking Institutions

The purpose of this paper is to study the process of formation of reputational capital of banking institutions as a strategic factor for their development and sustainable operation and also management capabilities of that process. The paper analyzes the main trends in the economic entities at the present stage that made it possible to justify the strategic management of processes related to reputational capital of banks. The main sources of the formation of surplus-value and sustainable competitive advantages of banking institutions due to the high level of reputational capital were identified. A model of strategic management of reputational capital for banking institutions that will help to maintain existing and future increase in the level of reputational capital was suggested. The prospect for further research in this area is to determine the quantitative amounts of reputational capital to enable it to be reflected in the financial or non-financial records of banking institutions.

Key words: goodwill, reputational capital, competitiveness, banking institutions.

Pic.: 3. **Bibl.:** 11.

Semiv Liubov K. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Economics and Management staff, Lviv Institute of Banking of University of Banking of the National Bank of Ukraine (pr. T. Shevchenka, 9, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: semivlk@rambler.ru

Kutsenko Kateryna V. – Postgraduate Student, University of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Andriyivska, 1, Kyiv, 04070, Ukraine)

E-mail: katya.kutsenko@gmail.com

В останні роки для світового та національного фінансового ринків характерні системні флуктуації, що викликані постійним зростанням конкурентної боротьби всередині галузі та поза її межами. Окрім того, у споживачів фінансових продуктів та послуг і досі спостерігається значний рівень недовіри до фінансово-кредитних інститутів, що проявляється у девіантній поведінці та високій чутливості до нетрадиційних для фінансової сфери змінних. Зокрема,

в Україні у період з грудня 2013 р. і до сьогодні спостерігається значна залежність між суспільно-політичною ситуацією та реакціями споживачів на ринок банківських послуг, що, у свою чергу, вимагає від Національного банку постійних коригувальних заходів задля підтримки задовільного рівня економічної стабільності у країні.

Така ситуація не є новою для українських реалій. Світова фінансова криза 2007 – 2009 рр. мала значний вплив

на економіку України. Саме в цей період рівень недовіри до банківської системи зріс майже втричі, а індекс довіри скоротився більше, ніж у чотири рази. Зменшився і рівень довіри до банківського персоналу, але ця динаміка має істотно відмінні темпи скорочення [1]. За іншими даними, станом на лютий 2009 р. 79,6% населення не довіряло жодному банку і ще 5,3% респондентів вагалось з відповіддю [2].

Значне падіння довіри клієнтів до банків призвело до активного відтоку пасивів з банків, що, у свою чергу, спричинило різке зниження рівня ліквідності більшості банків. Проте і досі вітчизняні вчені дискутують щодо природи фінансової кризи 2007 – 2009 рр. Г. Карчева слушно зауважує, що «в Україні, як і в інших країнах колишнього Радянського Союзу, фінансову кризу розглядають як кризу ліквідності, тоді як в західних країнах ситуацію, що склалася, визначають в першу чергу як кризу довіри до банків» [3, с. 405].

Відповідно першопричиною поширення світової фінансової кризи став недостатній рівень довіри споживачів, що в сучасній світовій практиці пояснюється недостатнім рівнем такого цінного на сьогоднішній день активу, як ділова репутація чи його вартісне вираження – *репутаційний капітал*.

Огляд наукової літератури свідчить про існування різних підходів як до розуміння цінності ділової репутації, так і до формування репутаційного капіталу суб'єктів господарювання. Дослідженнями в даній галузі займалися Г. Даулінг, Ч. Дж. Фомрун, Г. Девіс, Х. Клевес та Р. Врешньок, Ч. Ван Ріель, О. Нусінова, І. Решетнікова та інші.

Так, Х. Клевес та Р. Врешньок, відзначаючи багатомірність підходів до трактування репутаційного капіталу суб'єкта господарювання, вважають, що дане поняття, незважаючи на розріз досліджень, завжди буде означати нематеріальні активи. Учені також наголошують на цінності репутаційного капіталу, незважаючи на те, що він не має кількісного відображення у фінансовій звітності суб'єктів господарювання. Дана цінність проявляється у двох основних аспектах:

- 1) вартість нематеріальних активів;
- 2) здатність створювати або руйнувати майбутню ринкову вартість компанії [4].

Опираючись на дане твердження, репутаційний капітал банківських установ становитиме кількісне відображення якості нематеріальних активів банку, а також ство-

рюватиме умови для підвищення рівня їх капіталізації за рахунок продукування додаткової вартості через позитивну ділову репутацію та її складові.

Найбільш вживаною на сьогоднішній день структурною моделлю ділової репутації є модель RepTrak®, що розроблена колективом дослідників Reputation Institute під керівництвом Ч. Дж. Фомбуна. Дана модель розглядає взаємозв'язок між сприйняттям стейкхолдерами емоційної складової, або «імпульсу», поряд із сімома основними раціональними зв'язками, або «розмірами», які складають такий перелік:

- 1) продукти/послуги;
- 2) інновації;
- 3) умови праці;
- 4) соціальне громадянство;
- 5) корпоративне управління;
- 6) лідерство;
- 7) продуктивність [5].

Відповідно основною ідеєю даної моделі є створення позитивного відношення у зацікавлених сторін в діяльності суб'єкта господарювання (клієнти, партнери, інвестори, працівники, ЗМІ тощо) за рахунок комплексу основних бізнес-характеристик сучасного суб'єкта господарювання, що у кінцевому результаті сприятиме набуттю конкурентних переваг і підвищенню його конкурентоспроможності та зниженню рівня основних видів ризиків.

Представниками Reputation Institute представлено також і бачення процесу управління діловою репутацією суб'єктів господарювання (рис. 1).

Зважаючи на складові та методологію впровадження програми з управління діловою репутацією, варто відзначити, що на сьогоднішній день подібна стратегія управління діловою репутацією може стати основою забезпечення стійкості фінансово-кредитних інститутів, оскільки передбачає вироблення у стейкхолдерів таких емоцій, як почуття довіри, лояльність, повага тощо, що сприятиме зниженню показника ймовірності таких основних ризиків діяльності банківських установ, зокрема ризик ліквідності. Так, Г. Даулінг відмітив, що зацікавлені сторони в діяльності суб'єкта господарювання з легкістю пробачали йому порушення чи у деяких випадках навіть злочини за умови існування репутаційного капіталу останнього [7].

Проте дана модель містить деякі недоліків. Основними недоліками даної моделі є її універсальний характер і

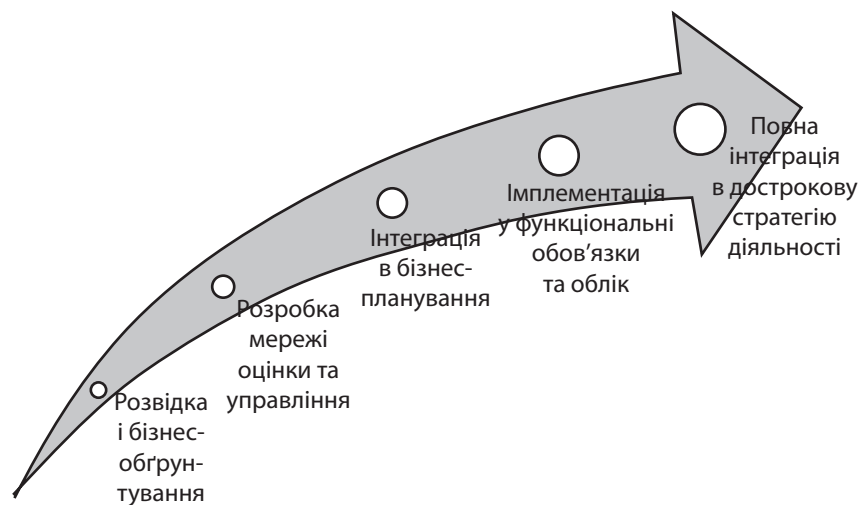

Рис. 1. Процес імплементації програми з управління діловою репутацією [6]

неврахування особливостей діяльності суб'єктів господарювання в різних галузях економіки.

Проти уніфікації системи управління репутаційним капіталом виступає К. Волкер, котрий вважає, що цінність ділової репутації формується за рахунок набору різноманітних складових, і набір цих складових буде залежати від специфіки та сфери діяльності суб'єкта господарювання та зацікавлених сторін в діяльності цієї організації [8]. Це твердження підтримує й інший вчений, Т. О'Калаган, який стверджує, що процес формування ділової репутації для всіх суб'єктів господарювання повинен бути суцільно індивідуальним [9].

Ураховуючи специфіку функціонування банківського бізнесу, для банківських установ основною метою нарощення репутаційного капіталу є підвищення конкурентоспроможності та відповідно покращення фінансового результату (рис. 2).

Для вітчизняних банківських установ високий рівень репутаційного капіталу визначатиме такі конкурентні переваги:

1. *Ліцензія на проведення діяльності.* Згідно із ЗУ «Про банки і банківську діяльність» при реєстрації та ліцензуванні враховується ділова репутація засновників та учасників банку [10].

2. *Управління ризиками.* Високий рівень репутаційного капіталу дозволить мінімізувати репутаційний ризик банківської установи, який, у свою чергу, сприятиме зменшенню рівня ризику ліквідності та клієнтського ризику, що є визначальними в умовах нестабільної суспільно-політичної ситуації в країні.

3. *Довіра.* Зміцнення довіри зацікавлених сторін сприятиме покращенню рівня соціальних зв'язків, що означатиме підвищення лояльності клієнтів і зменшення випадків міграції до іншого банку.

4. *Людський капітал.* Якість людського капіталу для банків є вирішальним чинником у сучасних умовах ведення

бізнесу, а високий рівень репутаційного капіталу сприятиме залученню висококваліфікованих працівників і зниженню плінності кадрового потенціалу.

Відповідно забезпечення створення перелічених конкурентних переваг буде основним у процесі управління репутаційним капіталом банку, який ми пропонуємо провадити протягом трьох основних фази: дослідження, вибір і формування, управління (рис. 3).

Перша фаза – «Дослідження» – передбачатиме дослідження можливостей впливу учасників і засновників банку на репутаційний капітал останнього. Важливим у даному контексті буде визначення якості ділової репутації ключових фігур у діяльності банку, а також її сприйняття стейкхолдерами (клієнтами, НБУ, інвесторами тощо). Цей етап є надзвичайно важливим, а власне тому і першочерговий у вітчизняних умовах ведення бізнесу, оскільки всім процесам у країні характерна персоналізація та ототожнення суб'єктів господарювання з певними особистостями, що, у свою чергу, виступає підґрунтям емоційної привабливості чи антипатії для широкого кола споживачів. Така ситуація сприяє підвищенню ризиковості банківського бізнесу. Яскравим прикладом цього є події, пов'язані з вітчизняними банками з часткою російського капіталу, які в період із січня по травень 2014 р. втратили до 50% депозитів [11].

Окрім того, перша фаза передбачає аналіз інших елементів, що формують ділову репутацію конкретного банку та розробку робочого визначення понять ділової репутації та репутаційного капіталу.

Друга фаза – «Вибір і формування» – включає три основні стадії, які зосереджені навколо вибору основних стратегічних напрямків формування та управління репутаційним капіталом банку. У першу чергу, це вибір ключових елементів, що впливатимуть на розмір репутаційного капіталу банку. Після узгодження розуміння чинників впливу на репутаційний капітал пропонується визначити пріоритетні напрямки діяльності та формування стратегії управління репутаційним капіталом банку з чітким внутрішнім

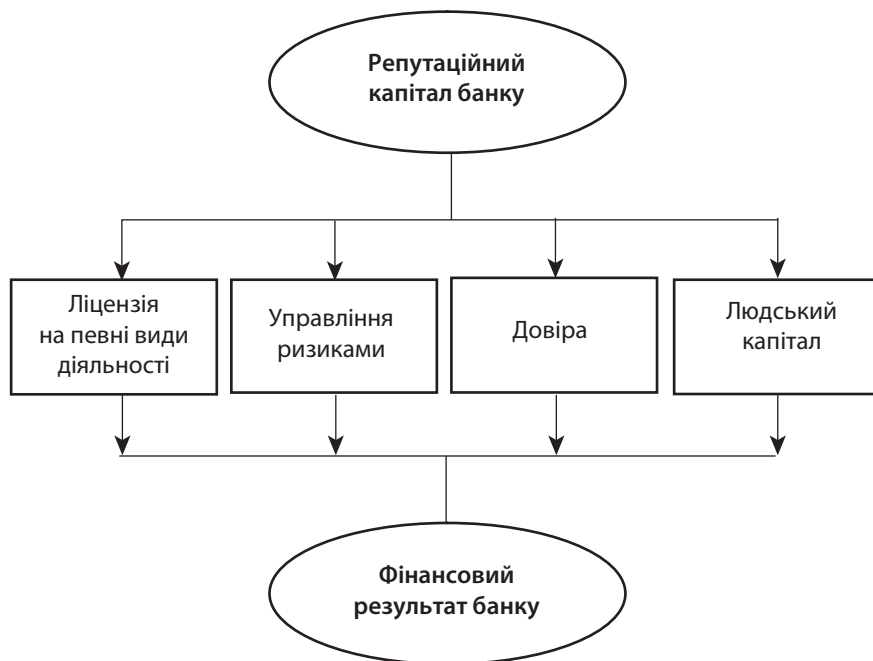
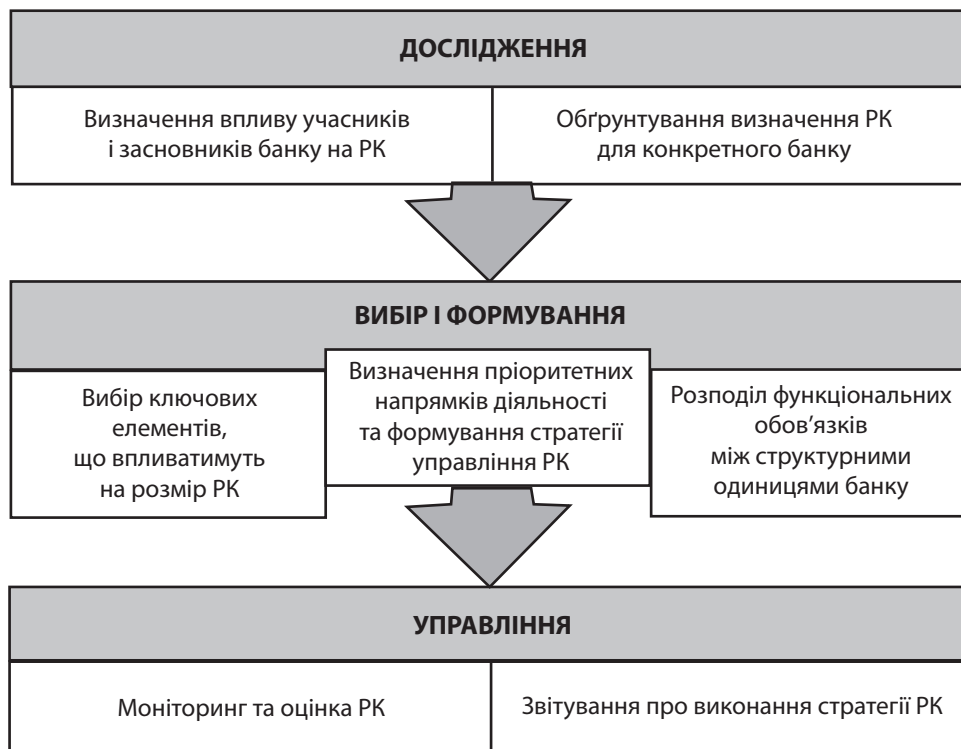

Рис. 2. Вплив репутаційного капіталу на фінансовий результат банків

Джерело: авторська розробка.

Рис. 3. Модель управління репутаційним капіталом банку

Джерело: авторська розробка.

розподілом і закріпленням функціональних обов'язків між структурними одиницями банку.

Третя фаза – «Управління» – передбачає моніторинг дотримання розробленої стратегії з управління репутаційним капіталом банку, а також його кількісну та якісну оцінки з подальшим відображенням отриманих результатів у фінансовій чи нефінансовій звітності банку. Таким чином, третя фаза дасть можливість визначити раціональність та повноту використання існуючих ресурсів банку, а також здатність до отримання додаткових прибутків, що є надзвичайно важливим при оцінці ефективності діяльності банку.

ВИСНОВКИ

В умовах нестабільності репутаційний капітал банку буде основним джерелом забезпечення його стійкості та отримання конкурентних переваг, що сприятиме його подальшому розвитку. Проте, незважаючи на те, що більшість топ-менеджерів суб'єктів господарювання наголошують, що репутаційний капітал – це найцінніший актив їх компаній, практика свідчить, що в більшості немає чіткого уявлення про елементи репутаційного капіталу чи стратегії з його управління. Подібна ситуація склалась і в Україні. Репутаційний капітал формується стихійно, під впливом різноманітних ринкових чинників. Відповідно існує необхідність постійних досліджень у даній сфері, не лише з фінансової точки зору, а й соціальної, психологічної, математичної та інших. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Смовженко Т. С.** Формування довіри до банківської системи України / Т. С. Смовженко, О. В. Дубовик // *Золотий резерв*. – 2010. – № 6. – С. 17 – 20.
2. **Гирик О. С.** Вплив корпоративної соціальної відповідальності на активізацію банківської діяльності / О. С. Гирик // *Науковий вісник НЛТУ України*. – 2010. – Вип. 20(4). – С. 188 – 195.

3. **Карчева Г. Т.** Ефективність функціонування та перспективи розвитку банківської системи України / Г.Т. Карчева / НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 520 с.

4. **Klewes J.** Reputation Capital: Building and Maintaining Trust in the 21st Century / J. Klewes, R. Wreschniok // Springer. – 2009. – 393 pp.

5. The RepTrak® Framework Diagnostic [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.reputationinstitute.com/about-reputation-institute/the-reptrak-framework>

6. Take The Reputation Diagnostic [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.reputationinstitute.com/reputation-challenges/take-the-reputation-diagnostic>

7. **Dowling G.** Reputation risk: it is the board's ultimate responsibility / G. Dowling // *Journal of Business Strategy*. – 2006. – No 27(2). – Pp. 59 – 68.

8. **Walker K.** A systematic review of the corporate reputation literature: definition, measurement, and theory K. Walker // *Corporate Reputation Review*. – 2010. – No 4. – Pp. 357 – 387.

9. **O'Callaghan T.** Disciplining Multinational Enterprises: The regulatory power of reputational risk / T. O'Callaghan // *Global Society*. – 2007. – Vol. 21, No. 1. – Pp. 95 – 117.

10. Закон України «Про банки і банківську діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

11. УНИАН: Росийские банки в Украине потеряли более 50% депозитов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://economics.unian.net/finance/939365-rossiyskie-banki-v-ukraine-poteryali-bolee-50-depozitov.html>

REFERENCES

- Dowling, G. "Reputation risk: it is the board's ultimate responsibility". *Journal of Business Strategy*, no. 27 (2) (2006): 59-68.
- Hyryk, O. S. "Vplyv korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti na aktyvizatsiiu bankivskoi diialnosti" [The impact of corporate social responsibility at enhancing banking]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 20 (4) (2010): 188-195.

Karcheva, H. T. *Efektivnist funktsionuvannia ta perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy* [The effectiveness of operation and prospects of the banking system of Ukraine]. Kyiv, 2012.

Klewes, J., and Wreschniok, R. *Reputation Capital: Building and Maintaining Trust in the 21st Century*: Springer, 2009. [Legal Act of Ukraine]. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

O'Callaghan, T. "Disciplining Multinational Enterprises: The regulatory power of reputational risk". *Global Society*, vol. 21, no. 1 (2007): 95-117.

Smovzhenko, T. S., and Dubovyk, O. V. "Formuvannia doviry do bankivskoi systemy Ukrainy" [Formation of confidence in the banking system of Ukraine]. *Zoloty rezerv*, no. 6 (2010): 17-20.

"Take The Reputation Diagnostic" <http://www.reputationinstitute.com/reputation-challenges/take-the-reputation-diagnostic>

"The RepTrak® Framework Diagnostic". <http://www.reputationinstitute.com/about-reputation-institute/the-reprtrak-framework>

"UNIAN: Rossiyskie banki v Ukraine poteryali bolee 50% depozitov" [UNIAN: Russian banks in Ukraine have lost more than 50% of deposits]. <http://economics.unian.net/finance/939365-rossiyskie-banki-v-ukraine-poteryali-bolee-50-depozitov.html>

Walker, K. "A systematic review of the corporate reputation literature: definition, measurement, and theory". *Corporate Reputation Review*, no. 4 (2010): 357-387.

УДК 65.011:65.012

ЗНИЖЕННЯ ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЯК КЛЮЧОВА ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ

© 2014 МАРЧЕНКО О. В.

УДК 65.011:65.012

Марченко О. В. Зниження ліквідності банківської системи як ключова проблема реалізації грошово-кредитної політики

Метою даної роботи є розгляд та аналіз основних показників грошово-кредитної політики в динаміці, а також дослідження змін, що відбулись у банківській системі країни протягом останніх періодів. У статті наведено показники грошово-кредитної політики України та зроблено висновок про їх суттєве погіршення з початку поточного року. Поряд зі значним скороченням золотовалютного резерву та зростанням державного боргу країни відбулось стрімке знецінення національної валюти, що спричинило низку негативних наслідків, зокрема і для банківської системи. Дотримання нормативів ліквідності банківськими установами, з огляду на стрімку декапіталізацію банківської системи загалом, значною мірою підтримується кредитами рефінансування від НБУ. Незважаючи на це, усі розглянуті показники ліквідності мають тенденцію до зменшення. Також визначено та узагальнено зовнішні ознаки, які свідчать про зміну стану ліквідності банківської системи.

Ключові слова: грошово-кредитна політика, грошово-кредитна система, Національний банк України, ліквідність банківської системи, показники діяльності банків.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 10.

Марченко Ольга Василівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів та кредиту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: miniulitka@mail.ru

УДК 65.011:65.012

UDC 65.011:65.012

Марченко О. В. Снижение ликвидности банковской системы как ключевая проблема реализации денежно-кредитной политики

Целью данной работы является рассмотрение и анализ основных показателей денежно-кредитной политики в динамике, а также исследование изменений, которые произошли в банковской системе страны на протяжении последних периодов. В статье приведены показатели денежно-кредитной политики Украины и сделан вывод об их существенном ухудшении с начала текущего года. Вместе со значительным сокращением золотовалютного резерва и увеличением государственного долга страны произошло стремительное обесценивание национальной валюты, что стало причиной ряда негативных последствий, в частности и для банковской системы. Соблюдение нормативов ликвидности банковскими учреждениями, с учетом стремительной декапитализации банковской системы в целом, в значительной степени поддерживается кредитами рефинансирования от НБУ. Несмотря на это, все рассмотренные показатели ликвидности имеют тенденцию к ухудшению. Также определены и обобщены внешние признаки, которые свидетельствуют об изменении состояния ликвидности банковской системы.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, денежно-кредитная система, Национальный банк Украины, ликвидность банковской системы, показатели деятельности банков.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Библ.:** 10.

Марченко Ольга Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов и кредита, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: miniulitka@mail.ru

Marchenko O. V. Decrease in Liquidity of the Banking System as a Key Problem for Implementing Monetary and Credit Policy

The purpose of this paper is to review and analyze the main indicators of monetary and credit policy in the dynamics, and the study of changes that have occurred in the country's banking system over the past periods. The paper presents the performance of monetary and credit policy in Ukraine and concluded their significant decrease in the current year. Together with a significant reduction in international reserves and the increase in the public debt of the country there was a rapid depreciation of the national currency, which led to a number of negative consequences, particularly for the banking system. Compliance with the liquidity of banking institutions, taking into account the rapid de-capitalization of the banking system as a whole, is largely supported by loans from the NBU refinancing. Despite this, all the above liquidity tends to decline. Also the external signs that indicate changes in the liquidity position of the banking system were identified and summarized.

Key words: monetary policy, the monetary system, the National Bank of Ukraine, the liquidity of the banking system, the performance of the banks.

Pic.: 3. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 10.

Marchenko Olga V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance and Credit, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (vul. Sum'ska, 40, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: miniulitka@mail.ru

Karcheva, H. T. *Efektivnist funktsionuvannia ta perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy* [The effectiveness of operation and prospects of the banking system of Ukraine]. Kyiv, 2012.

Klewes, J., and Wreschniok, R. *Reputation Capital: Building and Maintaining Trust in the 21st Century*: Springer, 2009.

[Legal Act of Ukraine]. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

O'Callaghan, T. "Disciplining Multinational Enterprises: The regulatory power of reputational risk". *Global Society*, vol. 21, no. 1 (2007): 95-117.

Smovzhenko, T. S., and Dubovyk, O. V. "Formuvannia doviry do bankivskoi systemy Ukrainy" [Formation of confidence in the banking system of Ukraine]. *Zoloty rezerv*, no. 6 (2010): 17-20.

"Take The Reputation Diagnostic" <http://www.reputationinstitute.com/reputation-challenges/take-the-reputation-diagnostic>

"The RepTrak® Framework Diagnostic". <http://www.reputationinstitute.com/about-reputation-institute/the-retrak-framework>

"UNIAN: Rossiyskie banki v Ukraine poteryali bolee 50% depozitov" [UNIAN: Russian banks in Ukraine have lost more than 50% of deposits]. <http://economics.unian.net/finance/939365-rossiyskie-banki-v-ukraine-poteryali-bolee-50-depozitov.html>

Walker, K. "A systematic review of the corporate reputation literature: definition, measurement, and theory". *Corporate Reputation Review*, no. 4 (2010): 357-387.

УДК 65.011:65.012

ЗНИЖЕННЯ ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЯК КЛЮЧОВА ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ

© 2014 МАРЧЕНКО О. В.

УДК 65.011:65.012

Марченко О. В. Зниження ліквідності банківської системи як ключова проблема реалізації грошово-кредитної політики

Метою даної роботи є розгляд та аналіз основних показників грошово-кредитної політики в динаміці, а також дослідження змін, що відбулись у банківській системі країни протягом останніх періодів. У статті наведено показники грошово-кредитної політики України та зроблено висновок про їх суттєве погіршення з початку поточного року. Поряд зі значним скороченням золотовалютного резерву та зростанням державного боргу країни відбулось стрімке знецінення національної валюти, що спричинило низку негативних наслідків, зокрема і для банківської системи. Дотримання нормативів ліквідності банківськими установами, з огляду на стрімку декапіталізацію банківської системи загалом, значною мірою підтримується кредитами рефінансування від НБУ. Незважаючи на це, усі розглянуті показники ліквідності мають тенденцію до зменшення. Також визначено та узагальнено зовнішні ознаки, які свідчать про зміну стану ліквідності банківської системи.

Ключові слова: грошово-кредитна політика, грошово-кредитна система, Національний банк України, ліквідність банківської системи, показники діяльності банків.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 10.

Марченко Ольга Василівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів та кредиту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: miniulitka@mail.ru

УДК 65.011:65.012

UDC 65.011:65.012

Марченко О. В. Снижение ликвидности банковской системы как ключевая проблема реализации денежно-кредитной политики

Целью данной работы является рассмотрение и анализ основных показателей денежно-кредитной политики в динамике, а также исследование изменений, которые произошли в банковской системе страны на протяжении последних периодов. В статье приведены показатели денежно-кредитной политики Украины и сделан вывод об их существенном ухудшении с начала текущего года. Вместе со значительным сокращением золотовалютного резерва и увеличением государственного долга страны произошло стремительное обесценивание национальной валюты, что стало причиной ряда негативных последствий, в частности и для банковской системы. Соблюдение нормативов ликвидности банковскими учреждениями, с учетом стремительной декапитализации банковской системы в целом, в значительной степени поддерживается кредитами рефинансирования от НБУ. Несмотря на это, все рассмотренные показатели ликвидности имеют тенденцию к ухудшению. Также определены и обобщены внешние признаки, которые свидетельствуют об изменении состояния ликвидности банковской системы.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, денежно-кредитная система, Национальный банк Украины, ликвидность банковской системы, показатели деятельности банков.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Библ.:** 10.

Марченко Ольга Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов и кредита, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: miniulitka@mail.ru

Marchenko O. V. Decrease in Liquidity of the Banking System as a Key Problem for Implementing Monetary and Credit Policy

The purpose of this paper is to review and analyze the main indicators of monetary and credit policy in the dynamics, and the study of changes that have occurred in the country's banking system over the past periods. The paper presents the performance of monetary and credit policy in Ukraine and concluded their significant decrease in the current year. Together with a significant reduction in international reserves and the increase in the public debt of the country there was a rapid depreciation of the national currency, which led to a number of negative consequences, particularly for the banking system. Compliance with the liquidity of banking institutions, taking into account the rapid de-capitalization of the banking system as a whole, is largely supported by loans from the NBU refinancing. Despite this, all the above liquidity tends to decline. Also the external signs that indicate changes in the liquidity position of the banking system were identified and summarized.

Key words: monetary policy, the monetary system, the National Bank of Ukraine, the liquidity of the banking system, the performance of the banks.

Pic.: 3. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 10.

Marchenko Olga V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance and Credit, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (vul. Sum'ska, 40, Kharkiv, 61002, Ukraine)
E-mail: miniulitka@mail.ru

В умовах економічної кризи, що спостерігається в Україні, грошово-кредитна політика відіграє вкрай важливу роль, оскільки від її ефективності багатою мірою залежить подальший економічний розвиток країни. У свою чергу, банківська система є основою грошово-кредитної системи, тому погіршення її стану одразу позначається на стабільності фінансового обслуговування економіки. Таким чином, за нинішніх складних умов в країні дослідження на зазначену тему є досить актуальними.

Існує велика кількість наукових робіт, що зосереджено на вивченні сутності грошово-кредитної політики, а також її інструментів, зокрема статті [2, 3, 4, 8, 10]. Проблеми банківського сектора також широко обговорюються в наукових колах, особливо слід виділити дослідження таких авторів, як [5, 9]. Проте зміни в економічному житті країни є настільки динамічними та непередбачуваними, що потрібно постійно відслідковувати нові тенденції та аналізувати перспективи розвитку даної сфери на основі оновлених даних.

Мета роботи – розглянути та проаналізувати основні показники грошово-кредитної політики в динаміці, а також дослідити зміни, що відбулися в банківській системі країни протягом останніх періодів.

Згідно з вимогами законодавства розробка грошово-кредитної політики в Україні здійснюється Радою НБУ, а головним документом, що визначає її напрями, є «Основні засади грошово-кредитної політики» на відповідний рік.

Закон України «Про НБУ» [1] визначає, що грошово-кредитна політика є комплексом заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямована на регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу.

Для більшого розуміння сутності грошово-кредитної політики розглянемо визначення, що надають науковці, котрі поглиблено займаються дослідженнями в даному напрямі.

Так, Ветрова І. В. [3] розглядає грошово-кредитну політику як систему заходів із регулювання грошової пропозиції за її кількістю, структурою, рівнем процентних ставок, ціною і обсягом кредитів, спрямованих на економічне зростання країни, стримування інфляції, забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення, регулювання платіжного балансу з метою задоволення суспільного попиту на гроші.

Колектив авторів на чолі з А. Морозом [10] визначають грошово-кредитну політику як комплекс взаємозв'язаних, скоординованих на досягнення задалегідь визначених соціально-економічних цілей, заходів щодо регулювання грошового ринку, які здійснює держава через центральний банк країни.

У свою чергу, Сало І. В. [8] вважає, що під монетарною політикою Національного банку слід розуміти його дії з метою впливу на загальну грошово-кредитну ситуацію в економіці держави. Він також зауважує, що інструменти, які застосовує НБУ для досягнення стабільних цін і курсів обміну валют, залежать, у першу чергу, від розвитку банківської системи і політичної стабільності.

За визначенням, яке надає Колодізев О. М. [4], грошово-кредитна політика являє собою сукупність методів та інструментів у сфері грошового обігу і кредитних відносин, що використовує держава для регулювання грошово-кредитних відносин.

Колишній Голова НБУ Арбузов С. Г. [2] трактує грошово-кредитну політику як комплекс взаємопов'язаних

скоординованих заходів держави у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України шляхом використання визначених Законом «Про Національний банк України» засобів і методів. Вторинними цілями такої політики, за думкою даного автора, є підтримка високих темпів економічного зростання, стримування інфляції, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу. При цьому слід нагадати, що згідно зі ст. 25 Закону України «Про Національний банк України» основними економічними засобами та методами грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси через: 1) визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків; 2) процентну політику; 3) рефінансування комерційних банків; 4) управління золотовалютними резервами; 5) операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), у т. ч. з казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку; 6) регулювання імпорту та експорту капіталу; 7) емісію власних боргових зобов'язань і операції з ними.

Таким чином, можемо сказати, що хоча визначення грошово-кредитної політики, закріплене в Законі України «Про НБУ», і ті, що запропоновані науковцями, різняться між собою, проте не важко розпізнати в них і схожі риси. Так, в більшості джерел зазначається, що грошово-кредитна політика держави має регулювати: грошовий обіг і кредит; рівень інфляції; стабільність національної грошової одиниці; платіжний баланс; зайнятість населення та інше.

Зважаючи на вищевикладене, розглянемо та проаналізуємо зміни в основних показниках грошово-кредитної політики України [7], що відбулись протягом останніх років (табл. 1).

Так, у табл. 1 можна побачити, що протягом останніх років (до початку 2014 р.) офіційний курс національної валюти до долару США залишався майже незмінним, чому сприяли відповідні дії НБУ. З огляду на вищезазначене є закономірним, що золотовалютний резерв країни протягом 2010 – 2013 рр. мав стійку тенденцію до зменшення і на початок 2014 р. досягнув позначки у 20415,7 млн дол. США. Негативним явищем є і зростання державного боргу країни з 316884,6 млн грн у 2009 р. до 584114,1 млн грн у 2013 р. (тобто на 267229,5 млн грн, або на 84,3%), а особливо зважаючи на той факт, що більшість запозичених коштів було спрямовано не на розвиток економіки, а на споживання.

Стабільне зростання демонструє грошова маса (з 487,5 млрд грн у 2009 р. до 906,3 млрд грн у 2013 р., тобто абсолютна зміна склала 418,8 млрд грн, а темп приросту за цей період становив 85,9%). Це може бути пояснене зміною потреб економічних суб'єктів у грошових коштах, про що може свідчити хоча й незначне, але поступове зменшення швидкості обертання грошової маси (з 1,9 до 1,6 протягом 2009 – 2013 років), а також збільшення рівню монетизації.

Так, згідно з офіційною статистичною інформацією, темп приросту ВВП протягом 2009 – 2013 рр. становив 59,3%, тобто в абсолютному виразі цей показник збільшився на 541586 млн грн (з 913345 млн грн до 1454931 млн грн у 2009 та 2013 рр. відповідно); ВВП на душу населення за той самий період також зріс і на кінець 2013 р. становив 31984 грн, що на 12151 грн, або 61,3%, більше значення 2009 р.

Загалом можна сказати, що впродовж 2009 – 2013 рр. спостерігалась відносна цінова стабільність, що відповіда-

Показники грошово-кредитної політики України

№ з/п	Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	01.05.2014 р.	
1	Рівень інфляції, %	плановий	9,5	9,7	8,9	7,9	5,9	–
		фактичний	12,3	9,1	4,6	-0,2	5,5	10,5
2	Індекс споживчих цін	101	100,7	100,4	100	100	110,5	
3	Офіційний курс грн до дол. США	7,985	7,962	7,99	7,993	7,993	11,83	
4	Грошовамаса, млрд грн	487,5	598,4	682,7	771,3	906,3	–	
5	Швидкість обертання грошової маси	1,9	1,9	1,9	1,8	1,6	–	
6	ВВП, млн грн	913345	1082569	1316600	1408889	1454931	–	
7	ВВП на душу населення, грн	19832	23600	28488	30953	31984	–	
8	Дефіцит державного бюджету, %	-3,9	-5,9	-1,8	-3,8	-4,4	–	
9	Платіжний баланс, млн дол. США	-13726	5031	-2455	-475	2023	-232	
10	Золотовалютний резерв, млн дол. США	26505	34576	31794,6	24546,2	20415,7	14226,3	
11	Державний борг, млн грн	316884,6	432235,4	473121,6	515510,6	584114,1	743577,2	
12	Номінальна середня з/пл, грн	1906	2239	2633	3025	3265	3432	
13	Рівень безробіття, %	за методологією МОП	9,6	8,8	8,6	8,1	7,7	7,7
		за методологією ДССУ	1,9	2	1,8	1,8	1,8	1,8

ло стратегічній цілі грошово-кредитної політики держави, а саме: підтриманню стабільного курсу національної валюти. Проте зміни, що почалися в економіко-політичному та суспільному середовищі країни наприкінці 2013 р. і загострилися з початком 2014 р., не дають змоги робити оптимістичні прогнози на найближчу перспективу не тільки щодо розвитку кредитно-грошового ринку, а й щодо багатьох інших сфер також.

Більш глибокий аналіз можна буде зробити тільки за підсумками 2014 р., однак вже зараз обсяги падіння економіки можна побачити неозброєним оком. Так, за даними з офіційних джерел [7], прогнозне значення ВВП на 2014 р. складає -4,6%, а фактичне падіння цього показника за перший квартал поточного року склало -1,1%. Золотовалютний резерв України з початку року скоротився на 6189,4 млн дол. США до критично низької позначки і на 1 травня 2014 р. становив 14226,3 млрд дол. Державний борг, навпаки, за цей самий період суттєво зріс і на початок травня дорівнював 743577,2 млн грн, що на 159463,1 млн грн більше, ніж на кінець 2013 р. (темپ приросту цього показника становив 27,3%). Значно змінився і курс валют: станом на 01.05.2014 р. курс долару США до української гривні становив 11,8. За п'ять місяців поточного року індекс споживчих цін збільшився вже на 10%, а рівень інфляції тільки в травні склав 3,8%, повторивши значення березня 2008 р. Взагалі такий показник інфляції для української економіки є найбільшим у XXI сторіччі.

Для детальнішого розуміння проблем, з якими зіштовхнувся грошово-кредитний ринок України, розрахуємо темпи приросту окремих показників (рис. 1).

Розглядаючи рис. 1, можна зайвий раз переконатися в тому, що особливо значні зміни показників відбулись саме протягом останнього півріччя. Так, з початку 2014 р. національна валюта знецінилась відносно долару США майже на 50%, золотовалютний резерв скоротився більш ніж на 30% і майже на стільки ж зріс державний борг України.

З огляду на те, що ключовою ланкою грошово-кредитної системи є банківські установи, яким належить основна роль у кредитно-фінансовому обслуговуванні економіки, вважається за необхідне дослідити зміни, що відбулися в цій сфері.

З початку 2014 р. уже 10 українських банків було визнано неплатоспроможними, серед яких такі великі фінансові установи, як Брокбізнесбанк, Південкомбанк, Форум та інші. У зв'язку з погіршенням стану банківської системи за вимогою МВФ в Україні почали проводитись так звані стрес-тести банківських установ, які призначені забезпечити оцінку потенційних збитків фінансово-кредитних установ у разі негативних змін в економічному середовищі. Такі стрес-тести в міжнародній фінансовій практиці вже набули широкого розповсюдження і являють собою досить ефективний аналітичний інструмент.

За результатами проведення попереднього стрес-тестування лише 9 із 37 банків мають позитивні оцінки. До кінця 2014 р. Національним банком планується провести незалежну діагностику банківських установ, на які припадає 82% активів вітчизняної банківської системи [6]. Окремі показники діяльності банків представлено в табл. 2 [7].

Дані табл. 2 свідчать про значне погіршення показників банківської діяльності. Однак слід зазначити, що значний вплив на фінансовий результат діяльності банківського сектора України мають збитки тих банків, де працюють тимчасові адміністрації. За попередніми підрахунками експертів [9], загальна потреба банківського сектора в капіталі складає більш ніж 50 млрд грн. При цьому з інформації, представленої у табл. 2, можна прослідити стійку тенденцію до скорочення частки іноземного капіталу в статутному капіталі банків протягом останніх років, що свідчить про небажання іноземних інвесторів вкладати кошти в нестабільну українську банківську систему.

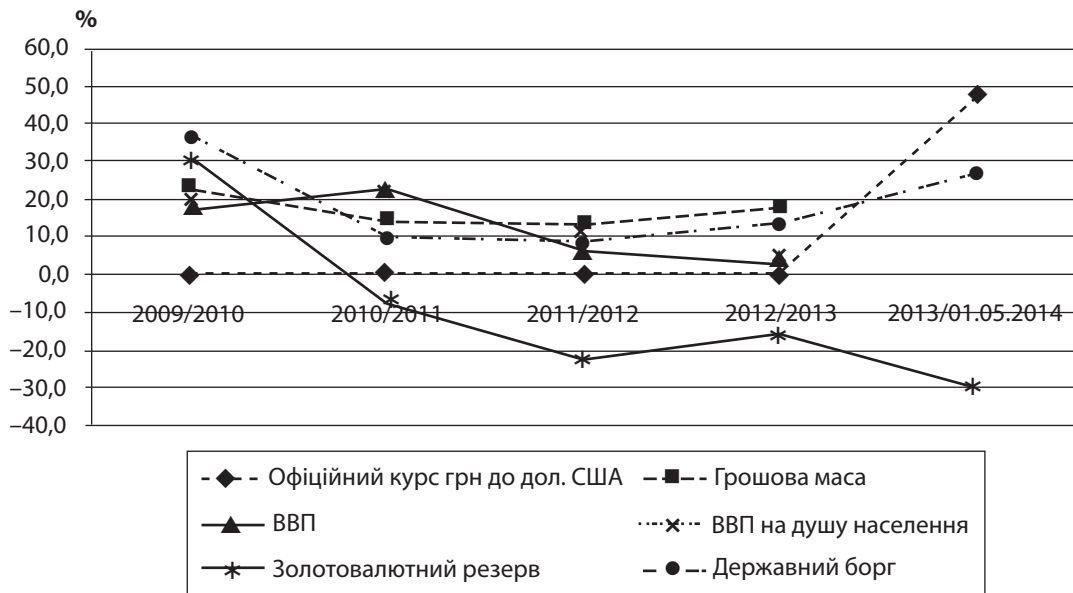

Рис. 1. Темпи приросту показників грошово-кредитної політики

Таблиця 2

Показники діяльності банків України

№ з/п	Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	01.05.2014 р.
1	Регулятивний капітал (Н1), млн грн	135802,1	160896,9	178454	178908,9	204975,9	186206,4
2	Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2), %	18,08	20,83	18,9	18,06	18,26	15,17
3	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	35,8	40,6	41,9	39,5	34	33,7
4	Рентабельність активів, %	-4,38	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-1,93
5	Фінансовий результат, млн грн	-38450	-13027	-7708	4899	1436	-4452

Дані щодо змін у кредитному та депозитному портфелі банків не приведені з кількох причин. По-перше, вони не є достатньо інформативними з огляду на те, що статистика НБУ ведеться в національній валюті. Проте відомо, що її курс до долару США та євро з початку 2014 р. значно змінився, що й вплинуло на переоцінку розмірів валютних кредитів і депозитів. Тому для отримання коректних результатів слід аналізувати кредитно-депозитні портфелі банківських установ у розрізі валют, а це (по-друге) є метою окремого поглибленого дослідження.

Важливе значення для забезпечення рівноваги на грошово-кредитному ринку має ліквідність банківської системи, яка з початку 2014 р. демонструє тенденцію до погіршення, про що свідчать дані *рис. 2*.

Розглянуті на *рис. 2* показники характеризують миттєвий, поточний і короткостроковий стан банківської ліквідності та відображають рівень ризику ліквідності як окремого банку, так і банківської системи загалом. Зокрема, норматив миттєвої ліквідності (Н4) встановлюється для контролю за здатністю банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань за рахунок високоліквідних активів (нормативне значення $\geq 20\%$); норматив поточної ліквідності (Н5) контролює збалансованість строків і сум ліквідних активів і зобов'язань банку (нормативне значення $\geq 40\%$); норматив короткострокової ліквідності

(Н6) розраховується з метою контролю за здатністю банку виконувати за рахунок ліквідних активів прийняті ним короткострокові зобов'язання терміном виконання до 1 року (нормативне значення $\geq 60\%$) [5, С.15].

На *рис. 2* увагу привертає той факт, що всі розглянуті показники ліквідності за період з 1.01.2014 по 1.05.2014 суттєво зменшились, а саме: Н4 – на 8,17%; Н5 – на 7,57%; Н6 – на 7,09%, хоча поки що вони залишаються в межах нормативних значень. Проте є зрозумілим, що дотримання нормативів ліквідності багатьма банківськими установами значною мірою підтримується завдяки отриманим у значних обсягах кредитів рефінансування від НБУ.

Якщо ж розглядати кожен з показників окремо, то можна побачити, що норматив короткострокової ліквідності має тенденцію до зменшення з кінця 2011 р., а стрімкий стрибок угору цього показника в 2010 р. пов'язаний зі зміною Національним банком методики його розрахунку та нормативного значення з 20% до 60%. Ще одним занепокоїливим явищем можна також вважати зменшення в цілому по банківській системі показника миттєвої ліквідності понад 20% менш ніж за півтора роки, тому використання НБУ всіх можливих механізмів та інструментів оперативного підтримання ліквідності банків є на сьогоднішній день вкрай необхідним і доречним.

Навіть у розвиненій ринковій економіці досягти та підтримувати належний рівень ліквідності в усіх банках є

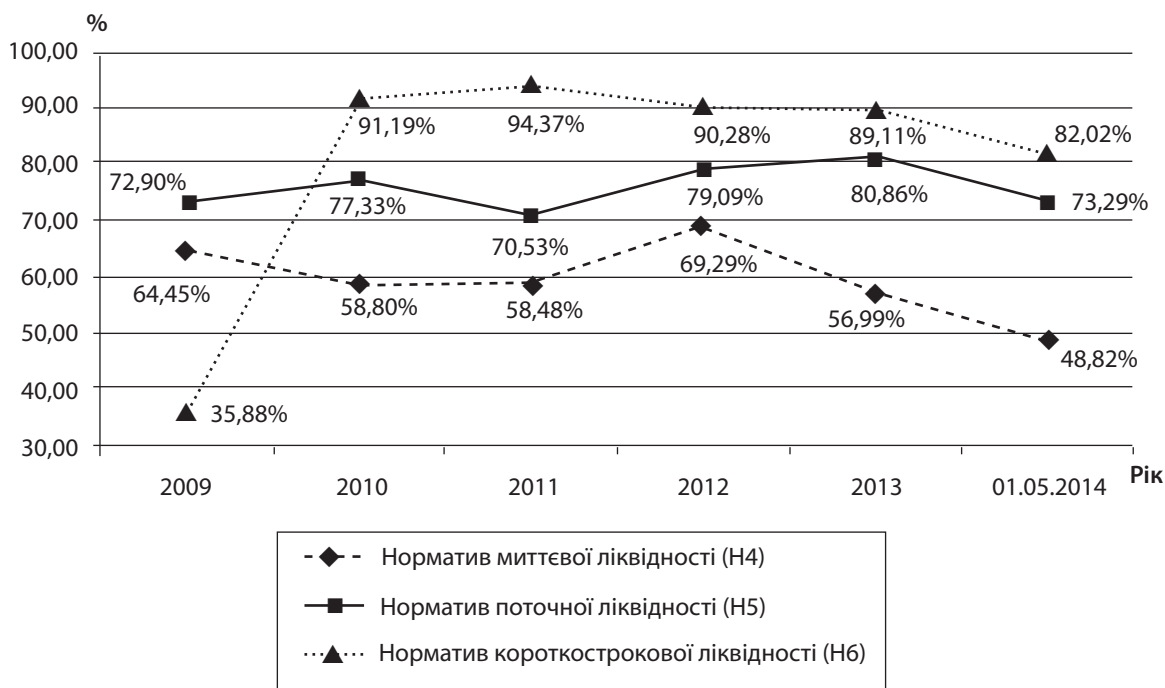

Рис. 2. Значення показників ліквідності банківської системи

практично неможливим завданням. За умов економічної нестабільності чи навіть кризи ця проблема значно загострюється, що й можна спостерігати на сьогоднішній день. Зрозуміло, що втрата ліквідності кількох банків ще не є свідченням втрати ліквідності банківської системи країни загалом. Проте за таких складних умов, для врегулювання кризи в банківській системі, з боку Національного банку потрібні своєчасні та рішучі кроки, зокрема виведення неплатоспроможних банківських установ з ринку в макси-

мально стислі терміни. Рішення щодо введення тимчасової адміністрації мають прийматись оперативно та вчасно, що дасть можливість запобігти виведенню активів з проблемних банків. Тому якості банківського надзору в НБУ сьогодні має бути приділена максимально можлива увага.

Загалом же банківська ліквідність характеризується постійними змінами. Ці зміни, що відбуваються в стані ліквідності банківської системи, мають зовнішні ознаки [5, с. 13], основні з яких узагальнено та наведено на рис. 3.

Рис. 3. Ознаки змін стану ліквідності банківської системи

Сьогодні банківська система України стикається з багатьма викликами, унаслідок чого все більша кількість банківських установ не може забезпечувати своєчасність, повноту і безперервність виконання власних грошових зобов'язань. Поряд із цим стрімка девальвація національної валюти декапіталізує всю банківську систему. Основною причиною цього є необхідність збільшення резервів під видані раніше кредити в іноземній валюті, що, у свою чергу, суттєво збільшує банківські витрати.

Забезпечення стабільності національної грошової одиниці є одним із завдань грошово-кредитної політики держави, однак з метою посилення конкурентоспроможності національної економіки та здатності фінансової системи протидіяти зовнішнім шокам, на початку 2014 р. Національним банком було запроваджено перехід до гнучкого валютного курсу, що одразу відобразилось на його динаміці. Такі дії регулятора за нинішніх умов можна вважати цілком виправданими, оскільки витрачання валютних резервів на підтримання національної грошової одиниці, з огляду на їх значне скорочення (що видно з даних табл. 1), стає все більш проблематичним.

ВИСНОВКИ

У роботі було проаналізовано стан основних показників монетарної політики, що дозволяє зробити висновок про суттєве їх погіршення з початку 2014 р. Стрімка девальвація національної грошової одиниці стала однією з найбільш значних проблем банківської сфери, оскільки спричинила значну декапіталізацію банківських установ. Для подолання кризи в банківській системі НБУ має вчасно реалізовувати рішучі заходи, використовуючи для цього всі наявні інструменти та механізми. При цьому особлива увага НБУ має бути приділена якості банківського нагляду. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про Національний банк України» № 679-XIV від 20 травня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>
2. **Арбузов С. Г.** Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України ; Знання, 2011. – 504 с.
3. **Ветрова І. В.** Правові основи реалізації грошово-кредитної політики Національного банку України : автореф. дис... канд. екон. наук: 12.00.07 / І. В. Ветрова ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 20 с.
4. **Колодізев О. М.** Гроші і кредит : підручник / О. М. Колодізев, В. Ф. Колесніченко. – К. : Знання, 2010. – 615 с.
5. Ліквідність банківської системи України : науково-аналітичні матеріали. Вип. 12 / В. І. Міщенко, А. В. Сомиктаїн. – К. : Національний банк України ; Центрнауковихдосліджень, 2008. – 180 с.
6. НБУ завершил предварительное стресс-тестирование банков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.ua/news/1372977-nbu-zavershil-predvaritelnoe-stress-testirovanie-bankov>
7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>
8. **Сало І. В.** Розвиток монетарної політики Національного банку України / І. В. Сало // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – № 1. – С. 9 – 16.

9. Сколотяний Ю. Второй «тихий» фронт / Ю. Сколотяний, А. Дубинский. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://gazeta.zn.ua/finances/vtoroy-tihiy-front-_html

10. Центральний банк та грошово-кредитна політика : підручник / Кол. авт.: А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук та ін. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза, канд. екон. наук, доц. М. Ф. Пуховкіної. – К. : КНЕУ, 2005. – 556 с.

REFERENCES

- Arbuzov, S. H., Kolobov, Yu. V., and Mishchenko, V. I. *Bankivska entsyklopediia* [Banking Encyclopedia]. Kyiv: Tsentr naukovykh doslidzhen Natsionalnoho banku Ukrainy; Znannia, 2011.
- Kolodiziev, O. M., and Kolesnichenko, V. F. *Hroshi i kredyt* [Money and Credit]. Kyiv: Znannia, 2010.
- [Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon4.rada.gov.ua>
- Mishchenko, V. I., and Somyktain, A. V. *Likvidnist bankivskoi systemy Ukrainy : naukovo-analitychni materialy* [The liquidity of the banking system of Ukraine: Scientific and analytical materials]. Kyiv: Natsionalnyi bank Ukrainy; Tsentr naukovykh doslidzhen, 2008.
- Moroz, A. M., Pukhovkina, M. F., and Savluk, M. I. *Tsentrалnyi bank ta hroshovo-kredytна polityka* [The central bank and monetary policy]. Kyiv: KNEU, 2005.
- "NBU zavershil predvaritelnoe stress-testirovanie bankov" [National Bank completed its preliminary stress-testing banks]. <http://forbes.ua/news/1372977-nbu-zavershil-predvaritelnoe-stress-testirovanie-bankov>
- Ofitsiyni sait Natsionalnoho banku Ukrainy. <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>
- Salo, I. V. "Rozvytok monetarnoi polityky Natsionalnoho banku Ukrainy" [The development of the monetary policy of the National Bank of Ukraine]. *Visnyk UABS*, no. 1 (2006): 9-16.
- Skolotianyy, Yu., and Dubinskiy, A. "Vtoroy «tikhyy» front" [The second "quiet" front]. http://gazeta.zn.ua/finances/vtoroy-tihiy-front-_html
- Vietrova, I. V. "Pravovi osnovy realizatsii hroshovo-kredytноi polityky Natsionalnoho banku Ukrainy" [Legal basis for the implementation of monetary policy of the National Bank of Ukraine]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 12.00.07*, 2007.

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

© 2014 ГРИЩЕНКО Т. В., ІВАХНЕНКО І. С.

УДК 336.761:336.767

Грищенко Т. В., Івахненко І. С. Сутність та структура фінансового потенціалу ринку цінних паперів

У статті на основі узагальнення існуючих наукових досліджень сутності понять «потенціал», «економічний потенціал», «фінансовий потенціал» визначено економічну природу фінансового потенціалу ринку цінних паперів та його основні характерні ознаки. Визначено, що фінансовий потенціал ринку цінних паперів складається з двох частин: реалізованого, або наявного, потенціалу та нереалізованого, або невикористаного, потенціалу. Розглянуто структуру реалізованого та нереалізованого фінансового потенціалів ринку цінних паперів за окремими елементами. Охарактеризовано механізм і джерела формування фінансового потенціалу ринку цінних паперів. Установлено, що фінансовий потенціал на стадії реалізації проявляється як фінансові ресурси, тобто грошові кошти інвесторів, що використовуються в операціях із цінними паперами на первинному та вторинному ринках. Визначено фактори, які мають суттєвий вплив на процеси формування та реалізації фінансового потенціалу ринку цінних паперів України, а також напрями вдосконалення інвестиційної політики держави щодо залучення грошових коштів суб'єктів економіки на ринок цінних паперів і підвищення ефективності їх використання.

Ключові слова: економічний потенціал, ринок цінних паперів, фінансовий потенціал ринку цінних паперів, грошові кошти суб'єктів економіки, фінансові ресурси ринку цінних паперів.

Рис.: 1. **Бібл.:** 11.

Грищенко Тетяна Василівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: optim_15@bigmir.net

Івахненко Ірина Сергіївна – кандидат економічних наук, асистент, кафедра фінансів, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: ivakhnenkoirina@ukr.net

УДК 336.761:336.767

UDC 336.761:336.767

Грищенко Т. В., Івахненко І. С. Сущность и структура фінансового потенціала рынка ценных бумаг

В статье на основе обобщения существующих научных исследований сущности понятий «потенциал», «экономический потенциал», «финансовый потенциал» определена экономическая природа фінансового потенціала рынка ценных бумаг и его основные характерные признаки. Определено, что фінансовый потенціал рынка ценных бумаг состоит из двух частей: реализованного, или использованного, потенціала и нереализованного, или неиспользованного, фінансового потенціала. Рассмотрена структура реализованного и нереализованного фінансового потенціалов рынка ценных бумаг по отдельным элементам. Охарактеризованы механизм и источники формирования фінансового потенціала рынка ценных бумаг. Установлено, что фінансовый потенціал на стадии реализации проявляется в качестве фінансовых ресурсов, то есть денежных средств инвесторов, которые используются в операциях с ценными бумагами на первичном и вторичном рынках. Определены факторы, имеющие существенное влияние на процессы формирования и реализации фінансового потенціала рынка ценных бумаг Украины, а также направления усовершенствования инвестиционной политики государства относительно привлечения денежных средств субъектов экономики на рынок ценных бумаг и повышения эффективности их использования.

Ключевые слова: экономический потенциал, рынок ценных бумаг, фінансовый потенціал рынка ценных бумаг, денежные средства субъектов экономики, фінансовые ресурсы рынка ценных бумаг.

Рис.: 1. **Библ.:** 11.

Грищенко Татьяна Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: optim_15@bigmir.net

Івахненко Ирина Сергеевна – кандидат экономических наук, ассистент, кафедра финансов, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: ivakhnenkoirina@ukr.net

Hryshchenko T. V., Ivakhnenko I. S. The Nature and Structure of the Financial Capacity of the Securities Market

On the basis of summarizing of the existing research entity concepts of "potential", "economic potential", "financial capacity" the economic nature of the financial capacity of the securities market and its main characteristic features was defined. Specifically, the financial potential of the securities market consists of two parts: the implemented or used, and unrealized potential, or unused, financial capacity. The structure of realized and unrealized financial potential of the securities market on individual elements was considered. The mechanism and the sources of the financial capacity of the securities market were characterized. It was determined that the financial capacity of the implementation phase is manifested as financial resources, that is, funds from investors which are used for dealing in securities in the primary and secondary markets. The factors that have a significant impact on the formation and implementation of the financial capacity of the securities market in Ukraine, as well as ways of improving the investment policy of the state with respect to raising funds of economic entities in the securities market and to improve their effectiveness were defined.

Key words: economic potential, the stock market, the financial potential of the securities market, the funds of economic entities, the financial resources of the securities market.

Pic.: 1. **Bibl.:** 11.

Hryshchenko Tetiana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: optim_15@bigmir.net

Ivakhnenko Iryna S. – Candidate of Sciences (Economics), Assistant, Department of Finance, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: ivakhnenkoirina@ukr.net

Ринок цінних паперів відіграє важливу роль як інвестиційний сегмент економічної системи держави. Розвинутий ринок цінних паперів здатен забезпечити ефективний перерозподіл капіталу в межах еконо-

мічної системи, формує матеріальну основу економічного зростання та відіграє визначальну роль у розширеному відтворенні суспільного виробництва. Ринок цінних паперів є основним інструментом трансформації фінансових

ресурсів суб'єктів економіки в інвестиції і дає можливість залучити на стійкій і довгостроковій економічній основі фінансові ресурси у реальний сектор економіки. Ефективність функціонування ринку цінних паперів і виконання ним своїх важливих функцій залежить від обсягів його фінансового потенціалу.

Теоретичні засади та практика функціонування ринку цінних паперів, а також механізми трансформації заощаджень суб'єктів господарювання в інвестиції через ринок цінних паперів посідають досить вагоме місце у наукових дослідженнях зарубіжних вчених: М. Агаркова, Е. Бредлі, А. Буреніна, А. Вагнера, М. Галанова, Дж. Кейнса, Г. Марковіца, Я. Міркіна, А. Сміта, Л. Чалдаева, В. Шарпа та інших. Сучасні особливості розвитку вітчизняного ринку цінних паперів розглянуто в працях українських учених: Л. Алексеєнко, В. Базилевича, І. Бланка, Г. Калач, В. Корнеєва, Б. Луцтва, І. Лютого, Т. Майорової, С. Науменкової, А. Пересади, М. Савлука, В. Шелудько, А. Чухна та інших.

Відаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних і зарубіжних учених у дослідженні розвитку та функціонування ринку цінних паперів, варто зауважити, що деякі питання не знайшли свого вирішення або залишаються дискусійними, а саме: щодо визначення сутності та структури фінансового потенціалу ринку цінних паперів, впливу соціально-економічних факторів на його формування, механізмів використання фінансових ресурсів ринку цінних паперів з метою інвестування їх у реальний сектор економіки.

Отже, метою статті є дослідження сутності та структури фінансового потенціалу ринку цінних паперів, особливостей його формування і реалізації.

Об'єктивною умовою функціонування та розвитку ринку цінних паперів є його фінансовий потенціал. Вчені-економісти досить широко використовують у своїх працях терміни «потенціал», «фінансовий потенціал», «економічний потенціал», «інвестиційний потенціал», тощо. Але зміст «потенціалу» має свої особливості в різних розділах економічної науки та областях практичної діяльності.

Термін «потенціал» походить від латинського слова «*potentia*» і в перекладі означає «сила». У широкому розумінні потенціал означає можливості, наявні сили, сукупність засобів, які можуть бути використані, або рівень потужності у будь-якому змісті, необхідний для будь-чого.

У науковій літературі поняття «потенціал» розглядається загалом в двох аспектах. З одного боку, як джерела, засоби, запаси, які є у наявності, можуть бути мобілізовані та приведені в дію, а також використані для досягнення певної мети, вирішення якого-небудь завдання. А з іншого, – як можливості окремої особи, суспільства, держави у певній сфері [1, с. 1558].

Таким чином, потенціал – це можливості об'єкта функціонування раціонально використовувати всі види ресурсів для досягнення поставлених цілей з урахуванням факторів впливу на даний процес. Загалом потенціал об'єднує в собі як просторові, так і часові характеристики, концентрує одночасно три рівні зв'язків і відносин: по-перше, він відображає минуле, тобто сукупність властивостей, нагромаджених системою в процесі її становлення і таких, що зумовлюють можливість до її функціонування та розвитку. У цьому розумінні поняття «потенціал» фактично набуває значення поняття «ресурси». По-друге, він характеризує рівень практичного застосування і викорис-

тання наявних можливостей. Це забезпечує розмежування його реалізованих і нереалізованих можливостей. У цій своїй функції поняття «потенціал» частково збігається з поняттям «резерви». По-третє, він орієнтується на розвиток (на майбутнє). Будучи єдністю стійкого і мінливого станів, потенціал містить елементи майбутнього розвитку. Рівень потенціалу обумовлений тісною взаємодією всіх трьох перелічених характеристик, що і відрізняє його від таких понять як «ресурси» і «резерви» [2, с. 11].

Більшість публікацій з теорії потенціалу присвячена розгляду сутності економічного потенціалу. Розкриваючи зміст економічного потенціалу, науковці визначають, що, по-перше, економічний потенціал – це сукупність різноманітних ресурсів, задіяних і незадіяних з певних причин у виробництво, але повинні брати участь в ньому; по-друге – можливості працівників підприємств до використання ресурсів і створення максимального обсягу матеріальних благ та послуг, а також можливості управлінського апарату підприємства, галузі, господарської системи до оптимального використання наявних ресурсів. [3, с. 10; 4, с. 3, 64; 5, с. 5.

Отже, економічний потенціал можна визначити як сукупність можливостей суб'єктів економіки до оптимального формування і використання наявних ресурсів у процесі економічних відносин з метою задоволення своїх потреб. Таким чином, економічний потенціал являє собою складну економічну систему, що формується на рівні домогосподарств, підприємств, держави і створює загальний економічний потенціал галузі та регіону, а також суспільства в цілому.

Що стосується поняття «фінансовий потенціал», то у вітчизняній літературі його розглядають як складову частину економічного потенціалу. Так, в економічному словнику-довіднику за редакцією С. В. Мочерного зазначено, що економічний потенціал країни включає потенціал використання всіх ресурсів, в тому числі і фінансових [6, с. 90].

У наукових публікаціях вітчизняних економістів термін «фінансовий потенціал» часто ототожнюють з поняттям «фінансові ресурси» і використовують як його синонім. Фінансові ресурси і фінансовий потенціал – це одночасно і результат, і умова функціонування економіки країни: обидва ці поняття оцінюють рівень можливості соціально-економічного розвитку країни. Але між ними існують суттєві відмінності через різну їх сутність та структуру. Так, фінансові ресурси – це фонди грошових коштів, створені в процесі формування, розподілу, перерозподілу і використання ВВП країни, а фінансовий потенціал – це можливості нарощення та використання цих ресурсів [7, с. 7].

Загалом фінансові ресурси є лише складовою частиною фінансового потенціалу, його вивільненою частиною. У свою чергу, фінансовий потенціал – це не лише наявні фінансові ресурси, а й весь комплекс невикористаних можливостей. Взаємозв'язок між фінансовими ресурсами та фінансовим потенціалом полягає в тому, що перші є головним джерелом другого, його основою. Фінансовий потенціал можна назвати потенціалом використання фінансових ресурсів.

С. Онишко, досліджуючи суть поняття «фінансовий потенціал», вважає, що фінансовий потенціал є відображенням взаємодії наявних ресурсів і невикористаних можливостей. Фінансовий потенціал, з економічної точки зору, не можна розглядати як певну сукупність окремих елементів, бо за своєю суттю він являє собою гармонійну систему, певний комплекс усіх його складових [8, с. 71].

Таким чином, фінансовий потенціал можна визначити як наявні у суб'єктів економіки фінансові ресурси та можливості їх нарощення і використання.

На основі узагальнення існуючих наукових досліджень сутності понять «потенціал», «економічний потенціал», «фінансовий потенціал» з'ясуємо економічну природу фінансового потенціалу ринку цінних паперів.

Вважаємо за необхідне виходити при цьому з таких теоретичних положень:

1. Фінансовий потенціал ринку цінних паперів може розглядатися як наявні на даному ринку грошові кошти, що можуть бути використані для інвестування.

2. Фінансовий потенціал у процесі його реалізації ототожнюється із фінансовими ресурсами, які знаходяться в обігу на ринку цінних паперів і, перерозподіляючись через його механізм, можуть бути використані на різноманітні цілі інвесторів.

3. Фінансовим потенціалом ринку цінних паперів є також кошти суб'єктів економіки, які за сприятливих умов можуть бути залучені через ринок цінних паперів у відтворювальний процес.

4. Фінансовий потенціал ринку цінних паперів включає сукупність фінансових ресурсів економічних суб'єктів, які формують та можуть формувати попит на цінні папери.

Отже, визначимо фінансовий потенціал ринку цінних паперів як сукупність грошових коштів суб'єктів економіки, що спрямовані та можуть бути спрямовані на ринок цінних паперів з метою їх ефективного використання для досягнення визначених інвесторами цілей. Фінансовий потенціал ринку цінних паперів дає змогу розкрити суперечність між вивільненням грошей у кругообігу капіталу та потребою їх використання в реальному секторі економіки за допомогою фондових інструментів.

Основними характерними ознаками фінансового потенціалу ринку цінних паперів є такі:

- ✦ фінансовий потенціал є матеріальною основою забезпечення стабільної динаміки розвитку ринку цінних паперів;
- ✦ нарощення фінансового потенціалу досягається через забезпечення сприятливих умов для залучення грошових коштів суб'єктів економіки в різноманітні інструменти ринку цінних паперів;
- ✦ величина фінансового потенціалу ринку цінних паперів впливає на рівень його конкурентоспроможності серед інших сегментів фінансового ринку; очевидно, чим більшою є ця величина, тим кращими є передумови для успішної фінансової діяльності з цінними паперами. І навпаки, від рівня конкурентоспроможності ринку цінних паперів залежить обсяг залучених ним фінансових ресурсів, тобто величина його фінансового потенціалу;
- ✦ реалізація фінансового потенціалу здійснюється не тільки в процесі акумулювання фінансових ресурсів на ринку цінних паперів, але і при використанні даних ресурсів для подальшого їх інвестування;
- ✦ результатом реалізації фінансового потенціалу ринку цінних паперів є задоволення купівельного попиту інвесторів на цінні папери, а також задоволення попиту позичальників на грошові кошти; залучення цінних паперів в обіг і подальший їхній перехід у сферу інвестування.

Виходячи з економічної сутності фінансового потенціалу ринку цінних паперів та його основних ознак, можна стверджувати, що він відіграє визначальну роль у підвищенні рівня розвитку даного ринку та його конкурентоспроможності.

Завдання ринку цінних паперів полягає у створенні умов і забезпеченні повного та швидкого переливання заощаджень в інвестиції за ціною, яка задовольняла б і інвесторів, і емітентів. На ринку цінних паперів акумулюються грошові нагромадження підприємств, приватних осіб, держави, кредитно-фінансових інститутів, формуючи його фінансовий потенціал, що спрямовується в подальшому на виробничі та невиробничі використання цих коштів. [9, с. 71].

Фінансовий потенціал ринку цінних паперів складається з таких частин:

- ✦ по-перше, включає в себе грошові кошти суб'єктів економіки, спрямовані на ринок цінних паперів і вкладені в його інструменти – це реалізований або наявний потенціал;
- ✦ по-друге, грошові кошти, які за наявності певних сприятливих умов, за умов підвищення ефективності функціонування ринку цінних паперів можуть бути спрямовані на даний ринок – нереалізований або невикористаний потенціал.

Структуру реалізованого та нереалізованого фінансового потенціалу ринку цінних паперів потенціалу зображено на рис. 1.

Фінансовий потенціал ринку цінних паперів формується за рахунок спрямування заощаджень суб'єктів економіки на ринок цінних паперів. Складовими фінансового потенціалу є тимчасово вільні кошти суб'єктів, які акумулюються на ринку цінних паперів та ефективно використовуються за допомогою інструментів ринку цінних паперів.

У формуванні та збільшенні фінансового потенціалу ринку цінних паперів визначальну роль відіграє фінансовий потенціал підприємств та організацій. З одного боку, високі фінансові результати від фінансово-господарської діяльності підприємства сприяють зростанню його доходів, а з іншого – обсягів отриманої працівниками заробітної плати, а відповідно і їх заощаджень. Отже, підприємства, маючи вільні грошові кошти, можуть виходити на ринок цінних паперів в якості інвесторів. Хоча, у більшості випадків, вони є емітентами і їх роль проявляється переважно вже на стадії використання фінансового потенціалу даного ринку.

Іншою складовою фінансового потенціалу ринку цінних паперів є фінансові активи фінансово-кредитних установ. Фінансово-кредитні установи мають змогу залучати необхідні для здійснення інвестицій фінансові ресурси та вкладати капітал у найбільш привабливі, з інвестиційної точки зору, фірми та компанії з мінімально можливим ризиком втрати інвестованих коштів. До фінансово-кредитних установ, які можуть брати активну участь в формуванні фінансового потенціалу ринку цінних паперів слід віднести банківські установи, страхові компанії, пенсійні фонди та інститути спільного інвестування. Діяльність фінансово-кредитних установ сприяє нарощенню фінансового потенціалу ринку цінних паперів перш за все тому, що ці установи здатні залучати значні фінансові ресурси населення, які можуть бути інвестовані в інструменти ринку цінних паперів.

Діяльність іноземних інвесторів на ринку цінних паперів України на сьогодні характеризується незначними обсягами, переважно консервативними, обережними стра-

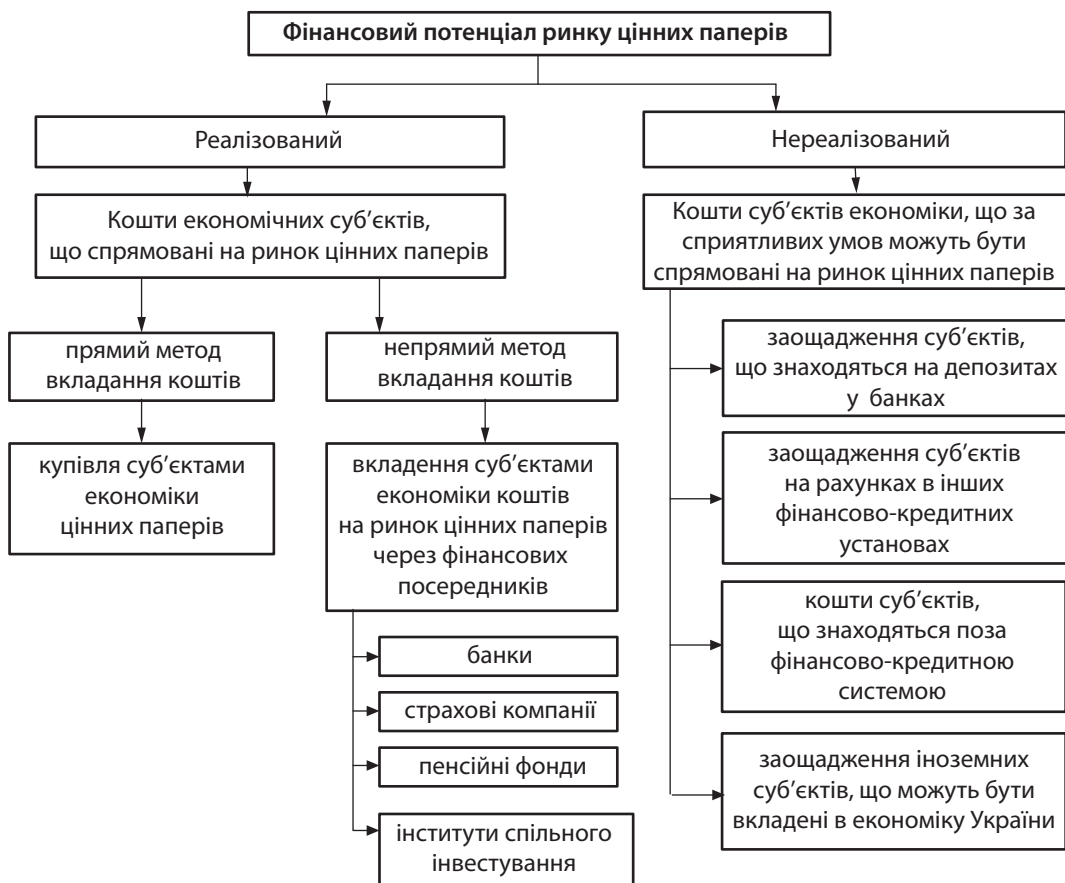

Рис. 1. Структура фінансового потенціалу ринку цінних паперів

тегіями інвестування. При залученні іноземних інвестицій в економіку країни за допомогою ринку цінних паперів потрібно враховувати економічні інтереси та цілі іноземних інвесторів в здійсненні таких вкладень. Слід пам'ятати, що іноземний капітал, який, можливо, увійде на вітчизняний ринок цінних паперів, не завжди буде сприяти його всебічному розвитку, бо має й інші інтереси (контроль над високотехнологічними підприємствами з їх надприбутками або отримання спекулятивного доходу).

Зацікавленими у формуванні дієвої моделі ринку цінних паперів мають бути саме внутрішні інвестори, перш за все підприємці, населення та обов'язково держава. Саме «внутрішні» гроші компенсують перепади в інвестуванні з боку міжнародних інвесторів і створюють сприятливий психологічний настрій в країні [10, с. 20].

Заощадження населення на сьогодні виступають головними інвестиційними коштами, що можуть бути спрямовані в економіку країни через ринок цінних паперів. Особисті заощадження (у формі банківських депозитів, сертифікатів пенсійних фондів, облігацій державних позик, корпоративних цінних паперів, страхових полісів тощо) досягають 20 – 30% усіх заощаджень. Це мобілізовані заощадження. Також є заощадження, які відносяться до офіційно немобілізованих, тобто кошти в національній та в іноземній валюті, що знаходяться поза фінансово-кредитною системою і які можуть бути використанні як джерела інвестицій.

Розмір інвестиційної активності суб'єктів економіки на ринку цінних паперів визначається обсягом заощаджень, які можуть бути на нього спрямовані, тому можна виділити дві основні проблеми використання заощаджень у процесі формування фінансового потенціалу ринку цінних паперів:

як залучити заощадження в інвестиції через ринок цінних паперів і як ефективно їх використати [11, с. 136].

Отже, механізм формування фінансового потенціалу ринку цінних паперів полягає в накопиченні грошових коштів суб'єктами економіки та після задоволення ними своїх потреб, спрямуванні частини заощаджень на ринок цінних паперів залежно від визначених інвестиційних цілей.

Джерелами формування фінансового потенціалу ринку цінних паперів є фінансові ресурси суб'єктів економіки: заощадження держави, заощадження населення на рахунках у банках та інших фінансово-кредитних установах, грошові кошти населення поза фінансово-кредитною системою, заощадження підприємств на рахунках у банках та інших фінансово-кредитних установах, фінансові ресурси фінансових посередників, заощадження іноземних суб'єктів, що можуть бути вкладені в економіку України.

Нарощенню фінансового потенціалу ринку цінних паперів відповідно сприятиме збільшення обсягів доходів суб'єктів економіки; спрямування інвесторами частини своїх заощаджень на ринок цінних паперів; перерозподіл фінансових ресурсів через фінансових посередників і вкладення їх в інструменти ринку цінних паперів; підвищення конкурентних позицій ринку цінних паперів порівняно з банківським та іншими секторами фінансового ринку.

У період фінансової кризи в Україні сформувались передумови (валютна нестабільність, кризові явища в банківській сфері та діяльності інших фінансових посередників) щодо нарощування обсягів заощаджень суб'єктів економіки поза фінансово-кредитною системою та використання їх у подальшому як джерела фінансових ресурсів ринку цінних паперів. Обсяг грошових коштів суб'єктів економіки, які будуть залучені на ринок цінних паперів, за-

лежить також від стану розвитку фінансового ринку країни та рівня конкуренції між окремими його сегментами (фондовим, кредитним, грошовим і валютним ринками).

Як уже зазначалося, фінансовий потенціал на стадії реалізації проявляється як фінансові ресурси, тобто грошові кошти інвесторів, що використовуються в операціях із цінними паперами на первинному та вторинному ринках. Фінансові ресурси суб'єктів економіки можуть спрямовуватись на ринок цінних паперів двома шляхами: прямим, коли суб'єкти економіки самостійно купують цінні папери на ринку та непрямим – кошти суб'єктів економіки спрямовуються на ринок цінних паперів через фінансових посередників (див. рис. 1). Споживачами фінансових ресурсів ринку цінних паперів є емітенти цінних паперів. Основними цілями реалізації фінансового потенціалу ринку цінних паперів є задоволення інтересів інвесторів щодо отримання доходів від операцій із цінними паперами, участі в управлінні підприємством і контролю за його діяльністю, так і емітентів щодо залучення додаткових фінансових ресурсів для фінансування діяльності підприємства; а також забезпечення ефективного перерозподілу фінансових ресурсів між фінансовим і реальним секторами економіки.

У сучасних умовах на процеси формування та реалізації фінансового потенціалу ринку цінних паперів України суттєвий вплив мають такі фактори: низький рівень довіри суб'єктів до ринку цінних паперів, їх неготовність інвестувати у фондові інструменти як форму збереження та примноження власних коштів, наявність альтернативних видів зберігання грошових коштів у вигляді депозитів та іноземної валюти, недосконалість нормативно-правової бази щодо захисту прав інвесторів; відсутність відкритого доступу до інформації про емітентів; високий ступінь фондових ризиків; низький рівень капіталізації вітчизняного фондового ринку; низький рівень ліквідності цінних паперів; нестача кваліфікованого персоналу у сфері фондового ринку; відсутність гарантій по операціях з цінними паперами; відсутність належної інфраструктури ринку, яка б забезпечила ефективне розміщення й обслуговування, а також використання цінних паперів як інструментів інвестування коштів у реальний сектор економіки.

З метою залучення грошових коштів суб'єктів економіки на ринок цінних паперів і поліпшення ефективності їх використання необхідно вдосконалювати інвестиційну політику держави у напрямках підвищення конкурентоспроможності вітчизняного ринку цінних паперів та його професійних учасників; модернізації торговельно-розрахункової та облікової інфраструктури ринку цінних паперів; посилення захисту прав інвесторів; зниження неринкових ризиків інвестиційної діяльності; удосконалення нормативно-правової бази функціонування ринку; підвищення капіталізації емісійних цінних паперів та їх ліквідності; стимулювання залучення грошових заощаджень громадян України в цінні папери вітчизняних емітентів шляхом зменшення ставок оподаткування доходів від володіння цінними паперами, а також звільнення від оподаткування емісійного доходу, отриманого від розміщення цінних паперів.

ВИСНОВКИ

Дослідження сутності та структури фінансового потенціалу ринку цінних паперів, визначення особливостей його формування та реалізації дають можливість з'ясувати джерела фінансових ресурсів ринку цінних паперів і резер-

ви збільшення внутрішніх інвестицій у реальний сектор економіки.

Щодо України, то основними перепонами в процесі використання заощаджень суб'єктів економіки як джерел фінансового потенціалу ринку цінних паперів є низький рівень довіри суб'єктів до ринку цінних паперів, їх неготовність інвестувати у фондові інструменти як форму збереження та примноження власних коштів, наявність альтернативних видів зберігання грошових коштів у вигляді депозитів та іноземної валюти, нерозвиненість ринку цінних паперів в Україні та чутливість даного ринку до кризових явищ.

Важливими напрямками активізації участі суб'єктів економіки в операціях на ринку цінних паперів є вдосконалення організаційних засад його функціонування та підвищення інвестиційної привабливості фондових інструментів. Необхідно розширити спектр інвестиційно привабливих цінних паперів із прийнятними умовами обігу, ризиковості, дохідності та ліквідності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т.1 / За ред. Б. Д. Гаврилишина. – К.: Вид. центр «Академія», 2000. – 848 с.
2. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посіб. / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с.
3. Экономический потенциал развитого социализма / Под ред. Б. М. Мочалова. – М, 1982. – 175 с.
4. Плышевский Б. Потенциал инвестирования / Б. Плышевский // Экономист. – 2007. – № 3. – С. 3 – 12.
5. Самоукин А. И. Потенциал нематериального производства / А. И. Самоукин. – М.: Знание, 1991. – 175 с.
6. Економічний словник-довідник / За ред. д. е. н. С. В. Мочерного. – К.: Феміна, 1995. – 368 с.
7. Іоненко К. В. Формування та оцінка фінансового потенціалу регіону: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 03.09.07 / К. В. Іоненко; ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – К., 2007. – 20 с.
8. Онишко С. Фінансовий потенціал інноваційного розвитку економіки / С. Онишко // Фінанси України. – 2003. – № 6. – С. 67 – 74.
9. Цінні папери: підручник / В. Д. Базилевич, В. М. Шелудько, Н. В. Ковтун та ін.; за ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2011. – 1094 с.
10. Greenwood J. Financial markets in development, and the Development of Financial Markets / J. Greenwood, B. Smith // Journal of Economics Dynamics and Control. – 2010. – № 42. – P. 14 – 27.
11. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / За ред. С. Панчишина та М. Савлука. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 406 с.

REFERENCES

- Bazylevych, V. D., Sheludko, V. M., and Kovtun, N. V. *Tsinni papery [Securities]*. Kyiv: Znannia, 2011.
- Dokhody ta zaoshchadzhennia v perekhidnii ekonomitsi Ukrainy [Income and savings in transition economies Ukraine]*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2003.
- Ekonomicheskii potentsial razvitogo sotsializma [The economic potential of developed socialism]*. Moscow, 1982.
- Ekonomichnyi slovnyk-dovidnyk [Economic Dictionary]*. Kyiv: Femina, 1995.
- Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]*. Kyiv: Akademiia, 2000.

Fedonin, O. S., Riepina, I. M., and Oleksiuk, O. I. *Potential pidpriyemstva: formuvannia ta otsinka* [The potential of enterprise: development and evaluation]. Kyiv: KNEU, 2004.

Greenwood, J., and Smith, B. "Financial markets in development, and the Development of Financial Markets". *Journal of Economics Dynamics and Control*, no. 42 (2010): 14-27.

Ionenko, K. V. "Formuvannia ta otsinka finansovoho potentsialu rehionu" [Formation and evaluation of the financial potential]. *Avtores. dys. ... kand. ekon. nauk: 03.09.07*, 2007.

Onyshko, S. "Finansovi potentsial innovatsiinoho rozvytku ekonomiky" [The financial potential of innovative economic development]. *Finansy Ukrainy*, no. 6 (2003): 67-74.

Plyshevskiy, B. "Potentsial investirovaniia" [Potential investment]. *Ekonomist*, no. 3 (2007): 3-12.

Samoukin, A. I. *Potentsial nematerialnogo proizvodstva* [Potential non-material production]. Moscow: Znanie, 1991.

UDC 339.926:330.341.42:336.63

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL SECTOR OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION AND INSTITUTIONAL CONVERGENCE

© 2014 VLASENKO M. A.

UDC 339.926:330.341.42:336.63

Vlasenko M. A. Prospects for the Development of the Financial Sector of Ukraine in the Context of European Integration and Institutional Convergence

The article substantiates Ukraine's need for the gradual adaptation of experience of the financial sector of the EU, as well as a balanced approach to the implementation of European norms and standards in terms of a deep and comprehensive free trade area in the context of policy features external control of the EU. A range of problems was defined, that discourage the development of financial institutions and financial markets in Ukraine, without solving which the harmonization of legislation with the Acquis Communautaire in the financial services industry will not bring Ukraine the comparative advantage, and will lead to a widening of the gap between adaptation and application of standards. The schedule of Ukraine's commitments on adaptation of the financial services industry was generalized. Recommendations to address the development of the financial market of Ukraine and the creation of preconditions for the effective implementation of European norms and standards were given, taking into account the national interests of Ukraine.

Key words: the financial sector, the Association Agreement, the European Union, the institutional convergence, Europeanization.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 15.

Vlasenko Maryna A. – Assistant, Department of Economics and Business Management, Dnipropetrovsk National University named after O. Honchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: evridika@ua.fm

УДК 339.926:330.341.42:336.63

Власенко М. О. Перспективи розвитку фінансового сектора України в контексті європейської інтеграції та інституційної конвергенції
У статті обґрунтовано необхідність поступової адаптації в Україні досвіду розвитку фінансового сектора ЄС, а також зваженого підходу до впровадження європейських норм і стандартів в умовах поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі в контексті особливостей політики зовнішнього управління ЄС. Визначено коло проблем, що дестимулюють розвиток фінансових інститутів і фінансового ринку в Україні, без вирішення яких гармонізація законодавства з Acquis Communautaire у сфері фінансових послуг не принесе Україні співмірних вигод і призведе до збільшення пробілу між адаптацією та застосуванням норм. Узагальнено графік виконання Україною зобов'язань з адаптації законодавства у сфері фінансових послуг. Надано рекомендації щодо розв'язання проблем розвитку фінансового ринку України та створення передумов для ефективної імплементації європейських норм і стандартів з урахуванням національних інтересів України.

Ключові слова: фінансовий сектор, Угода про Асоціацію, Європейський Союз, інституційна конвергенція, європеїзація.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 15.

Власенко Марина Олександрівна – асистент, кафедра економіки та управління підприємством, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)
E-mail: evridika@ua.fm

УДК 339.926:330.341.42:336.63

Власенко М. А. Перспективы развития финансового сектора Украины в контексте европейской интеграции и институциональной конвергенции

В статье обоснована необходимость постепенной адаптации в Украине опыта развития финансового сектора ЕС, а также взвешенного подхода к внедрению европейских норм и стандартов в условиях углубленной и всеобъемлющей зоны свободной торговли в контексте особенностей политики внешнего управления ЕС. Определен круг проблем, дестимулирующих развитие финансовых институтов и финансового рынка в Украине, без решения которых гармонизация законодательства с Acquis Communautaire в сфере финансовых услуг не принесет Украине сопоставимых выгод и приведет к увеличению разрыва между адаптацией и применением норм. Обобщен график выполнения Украиной обязательств по адаптации законодательства в сфере финансовых услуг. Даны рекомендации по решению проблем развития финансового рынка Украины и создания предпосылок для эффективной имплементации европейских норм и стандартов с учетом национальных интересов Украины.

Ключевые слова: финансовый сектор, Соглашение об ассоциации, Европейский Союз, институциональная конвергенция, европеизация.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 15.

Власенко Марина Александровна – ассистент, кафедра экономики и управления предприятием, Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара (ул. Научная, 13, Днепропетровск, 49050, Украина)
E-mail: evridika@ua.fm

The EU-Ukraine Association Agreement (here and after – AA), signed on the 27th of June, 2014, commemorated the new stage in the process of European integration of Ukraine and promotion of the EU influence in the Eastern Europe. Under the terms of AA the financial sector institutions

will have new legislative and regulatory framework of its activities, and feel the competitive pressure from European financial institutions. Therefore, this article is dedicated to illuminating possible problems and prospects of Ukraine's financial sector in terms of enhancing European integration.

Fedonin, O. S., Riepina, I. M., and Oleksiuk, O. I. *Potential pidpriyemstva: formuvannia ta otsinka* [The potential of enterprise: development and evaluation]. Kyiv: KNEU, 2004.

Greenwood, J., and Smith, B. "Financial markets in development, and the Development of Financial Markets". *Journal of Economics Dynamics and Control*, no. 42 (2010): 14-27.

Ionenko, K. V. "Formuvannia ta otsinka finansovoho potentsialu rehionu" [Formation and evaluation of the financial potential]. *Avtores. dys. ... kand. ekon. nauk: 03.09.07*, 2007.

Onyshko, S. "Finansovyi potentsial innovatsiinoho rozvytku ekonomiky" [The financial potential of innovative economic development]. *Finansy Ukrainy*, no. 6 (2003): 67-74.

Plyshevskiy, B. "Potentsial investirovaniia" [Potential investment]. *Ekonomist*, no. 3 (2007): 3-12.

Samoukin, A. I. *Potentsial nematerialnogo proizvodstva* [Potential non-material production]. Moscow: Znanie, 1991.

UDC 339.926:330.341.42:336.63

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL SECTOR OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION AND INSTITUTIONAL CONVERGENCE

© 2014 VLASENKO M. A.

UDC 339.926:330.341.42:336.63

Vlasenko M. A. Prospects for the Development of the Financial Sector of Ukraine in the Context of European Integration and Institutional Convergence

The article substantiates Ukraine's need for the gradual adaptation of experience of the financial sector of the EU, as well as a balanced approach to the implementation of European norms and standards in terms of a deep and comprehensive free trade area in the context of policy features external control of the EU. A range of problems was defined, that discourage the development of financial institutions and financial markets in Ukraine, without solving which the harmonization of legislation with the Acquis Communautaire in the financial services industry will not bring Ukraine the comparative advantage, and will lead to a widening of the gap between adaptation and application of standards. The schedule of Ukraine's commitments on adaptation of the financial services industry was generalized. Recommendations to address the development of the financial market of Ukraine and the creation of preconditions for the effective implementation of European norms and standards were given, taking into account the national interests of Ukraine.

Key words: the financial sector, the Association Agreement, the European Union, the institutional convergence, Europeanization.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 15.

Vlasenko Maryna A. – Assistant, Department of Economics and Business Management, Dnipropetrovsk National University named after O. Honchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: evridika@ua.fm

УДК 339.926:330.341.42:336.63

Власенко М. О. Перспективи розвитку фінансового сектора України в контексті європейської інтеграції та інституційної конвергенції
У статті обґрунтовано необхідність поступової адаптації в Україні досвіду розвитку фінансового сектора ЄС, а також зв'язаного підходу до впровадження європейських норм і стандартів в умовах поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі в контексті особливостей політики зовнішнього управління ЄС. Визначено коло проблем, що дестимулюють розвиток фінансових інститутів і фінансового ринку в Україні, без вирішення яких гармонізація законодавства з Acquis Communautaire у сфері фінансових послуг не принесе Україні співмірних вигод і призведе до збільшення пробілу між адаптацією та застосуванням норм. Узагальнено графік виконання Україною зобов'язань з адаптації законодавства у сфері фінансових послуг. Надано рекомендації щодо розв'язання проблем розвитку фінансового ринку України та створення передумов для ефективної імплементації європейських норм і стандартів з урахуванням національних інтересів України.

Ключові слова: фінансовий сектор, Угода про Асоціацію, Європейський Союз, інституційна конвергенція, європеїзація.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 15.

Власенко Марина Олександрівна – асистент, кафедра економіки та управління підприємством, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)
E-mail: evridika@ua.fm

УДК 339.926:330.341.42:336.63

Власенко М. А. Перспективы развития финансового сектора Украины в контексте европейской интеграции и институциональной конвергенции

В статье обоснована необходимость постепенной адаптации в Украине опыта развития финансового сектора ЕС, а также взвешенного подхода к внедрению европейских норм и стандартов в условиях углубленной и всеобъемлющей зоны свободной торговли в контексте особенностей политики внешнего управления ЕС. Определен круг проблем, дестимулирующих развитие финансовых институтов и финансового рынка в Украине, без решения которых гармонизация законодательства с Acquis Communautaire в сфере финансовых услуг не принесет Украине сопоставимых выгод и приведет к увеличению разрыва между адаптацией и применением норм. Обобщен график выполнения Украиной обязательств по адаптации законодательства в сфере финансовых услуг. Даны рекомендации по решению проблем развития финансового рынка Украины и создания предпосылок для эффективной имплементации европейских норм и стандартов с учетом национальных интересов Украины.

Ключевые слова: финансовый сектор, Соглашение об ассоциации, Европейский Союз, институциональная конвергенция, европеизация.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 15.

Власенко Марина Александровна – ассистент, кафедра экономики и управления предприятием, Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара (ул. Научная, 13, Днепропетровск, 49050, Украина)
E-mail: evridika@ua.fm

The EU-Ukraine Association Agreement (here and after – AA), signed on the 27th of June, 2014, commemorated the new stage in the process of European integration of Ukraine and promotion of the EU influence in the Eastern Europe. Under the terms of AA the financial sector institutions

will have new legislative and regulatory framework of its activities, and feel the competitive pressure from European financial institutions. Therefore, this article is dedicated to illuminating possible problems and prospects of Ukraine's financial sector in terms of enhancing European integration.

The issues of external governance and Europeanization promotion to the East were developed in the works of A. Di-mitrova and R. Dragneva, S. Lavenex, F. Schimmelfennig; the effects of financial liberalization in transitive countries were explored by C. Calderón, S. Djankov, E. Prasad, R. Rodrik; the assessment of prospects of European integration enhancing for Ukraine was made by I. Burakovskyy, A. Breslavska, N. Shelud'ko etc.

The important consequence of the present stage of Europeanization and institutional convergence in the EU is the promotion of external governance, which is a continuation of the internal governance: institutes and major European principles of governance are being spread beyond the EU borders, and in case of successful adaptation it contributes to the Europeanization of national and international governance in the absence of formal membership [1, p. 795], which is effectively the export of European institutions outside the EU. As a result of external governance the horizons of modern European integration have been significantly extended, particularly the Eastern European candidate countries (including Ukraine) are imposed with increased demands under the European Neighbourhood Policy (ENP), which features a more intrusive nature of changes [2].

The main variation of the modern politics of EU enlargement to the East was the requirement to transpose the entire *Acquis Communautaire* to the legislation of the candidate and / or partner countries ahead of their accession to the EU and the transformation of the accession negotiations into planning and monitoring of the Europeanization process. Thus, possible (but still not a guarantee) of the EU membership is a major incentive for transposition of the European standards to candidates' legislation, but without real perspectives of membership incentives are limited with liberalized movement of production factors to the EU. Institutional convergence is designed to do a positive impact on the creation of institutions in Ukraine, but it is necessary to take into account the initial conditions, national peculiarities and timing of innovations.

During the years of experimentation with the Ukrainian financial sector construction on the background of macroeconomic and political instability, the huge number of imbalances appeared, such as the large number of non-bank financial institutions with outrageously small amounts of assets (in the country scale), incompleteness of most financial reforms, problematic environment with the rule of law and widespread corruption, which slows down the development of democratic institutions and integration into European structures (Table 1).

Resolution of development problems should be a priority for Ukraine, regardless of the foreign policy and integration processes as the existing problems have fundamental nature, they do not support adapting the best international practices and have a stimulating impact on economic growth. Ukrainian financial sector at the current stage of its development requires both technical improvement and adjustment of existing institutional mechanisms that facilitate the development of financial institutions in the long run. Taking into account the successful experience of the EU financial sector development the key priorities for Ukraine in this context should include: 1) improving monetary and fiscal-budgetary policy in order to reduce the real inflation. It was the low level of inflation in the EU which was one of the most important prerequisites for the development of financial sector and financial markets; 2) development and adoption of competitive models and strategies of the financial sector for 15 – 20 years, as part of economic policy; 3) final regulation of the financial infrastructure, the organization of a single trade venue for securities quotation instead of the exchanges and trading systems' multiplicity, and also raising the level of innovation and technology to meet modern demands.

It should be noted that the resolution of financial sector imbalances in Ukraine and harmonization of legislation with the *Acquis Communautaire*, which arises from the commitments Ukraine towards European integration and, in particular, of the AA, are the associated but not identical processes. The requirements set out in the economic part of the AA, aim to lead to significant institutional changes, but their success will depend on authorities' ability to solve the problems of the domestic financial market and the efficient use of the given rules, taking into account the national interests. Unfortunately, the gap between adaptation of rules and their application in terms of European standards' successful implementation remains a major problem as among the third countries as among the EU member states [1, p. 809]. One of the main reasons for such resistance to "the pressure of Europeanization" is governmental protection from foreign interference of more competitive economic agents.

As participation in the European integration process within the content is not only the interaction of Ukraine-EU economy, but also the process of penetration of the EU institutions (rules and business rules, best practices, legislation), during the adaptation and harmonization of legislation the evaluation of real national preparedness of the financial sector to a nonequal format of integration process must be taken into account, and

Table 1

The evolution of institutions quality in Ukraine

Indicator	Year							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Corruption perception index (0–10)	2,6	2,8	2,7	2,5	2,2	2,4	2,3	2,3
Regulatory quality (–5 – +5)	–0,50	–0,50	–0,43	–0,51	–0,60	–0,55	–0,56	–0,61
Government effectiveness (–5 – +5)	–0,59	–0,56	–0,729	–0,735	–0,82	–0,77	–0,83	–0,58
Strength of investor protection index (0–10)	3,7	3,7	3,7	3,7	4,7	4,7	4,7	4,7
Rule of law (–5 – +5)	–0,81	–0,89	–0,8	–0,74	–0,8	–0,8	–0,86	–0,86
Extent of disclosure index (0–10)	1	1	1	1	5	5	5	5
Explanation for the table: numbers in brackets indicate the range from the worst –5 to the best +5								
	Good	Upper	Mean	Lower	Bad			

Source: calculated and constructed by [3; 4].

which should be based on criteria of institutional capacity and implementing cost [5].

Future changes that will have an impact on the activities of the financial sector institutions in Ukraine are not only a general change of the institutional environment, but it's also the matter of AA specific aspects, such as 1) capital account liberalization, 2) improving corporate governance (Company Law) and 3) trade in financial services.

1. Capital account liberalization is a precondition for Ukraine's participation in the single market in financial services. Empirical studies of financial development in transitive countries show that the problem of liberalization of the financial sector can take place in Ukraine, if such liberalization will be held prematurely: 1) financial openness has a positive effect on financial development, but only in terms of high level of investor protection, quality of institutions and trade openness [6]; 2) reduction of interest rates in developed countries in relation to national interest rates in transition countries do not raise the level of investment by foreign investment within a country. Financial openness only through the liberalization of financial accounts, without improving the legal and regulatory factors in the country, increases consumption and replacement of domestic savings with foreign ones [7]; 3) in terms of premature financial liberalization governments of transitive countries will be able to place large amounts of overseas assets and not be interested in the development of local markets and local private investors so that they will have less incentives to lobby for reforms at home, if they are allowed to place their assets abroad [8]; 4) opening of financial markets without institutional support can lead to more intensive use of international markets by firms and investors not in favor of internal ones. The same problem occurs if the local debt markets are liberalized before the adequate currency strengthening and the domestic capital market development [9].

Proceeding from the above problems of national currency strengthening and the improvement of business and investment climate in the country is becoming up-to-date in order to counter possible capital outflows. In this regard tax legislation becomes prominent, and its approximation to the EU level is also provided in the AA. But as long as the harmonization of tax policy is not completely resolved as within the EU, we may only talk about cooperation between Ukraine and the EU in terms of implementation of the European standards on effective tax administration.

2. Wider cooperation with the EU and the adaptation of legislation in company law will solve three main problems with the main components of poor business climate in Ukraine, namely: 1) effective protection of shareholders and creditors, and preventing practices of hostile companies' takeover; 2) the minority shareholders' rights protection, which is an important prerequisite for the development of the stock market; 3) harmonization of national accounting standards with international ones (IFRS), which should increase the confidence level of investors and lenders to indicators of Ukrainian companies' financial statements. Implementation of the above rules can also increase the level of protection for individual shareholders in order to create a real opportunity for households to make investments by purchasing securities in the stock market [10]. At the same time, these changes will require costs of training and retraining of personnel involved in corporate management and record-keeping, as well as coordination of statistical methodological and disclosure approaches.

3. The text of the AA prescribes the necessity of dialogue in the field of financial services to support the adaptation of regulation of financial services, but actually it is expected to adapt national legislation and regulation with the European norms of financial services regulation. It should be noted that the effective regulatory burden should be proportionate to the size of financial markets, to the degree of services diversification of and profit margins of its participants. The existence of modern high regulatory requirements in the EU, as the financial crisis has shown, is completely legitimate, because it is aimed at protecting the interests of investors and overlapping the gap between financial regulation and practice. Although in terms of financial stability regulations should be less intrusive in countries with well-developed financial sector [11, p. 20].

In the Ukrainian financial market, which is much smaller in size, where high-level competition is absent, and the activities financial institution is more risky and less diversified, there are problems of entry and the cost of maintaining the required prudential standards, which become disproportionately high, so these costs are not justified by the potential revenues from the professional activity and are ultimately paid by consumers. Therefore strengthening the regulatory burden on issuers and financial intermediaries can't be paid off and does not contribute to the protection of investors. So, direct financial regulation is absolutely necessary, but it should not outpace the objective market development, which necessitates transition period during adaptation of Ukrainian legislation with *Acquis Communautaire*.

In Central and Eastern Europe in the early transition period the adoption of EU policy was selective and uneven, and often followed by internal rules or traditions of other international organizations. Only after they were offered a guaranteed prospect of membership, public policy in these countries started getting closer to the European model [2, p. 12]. Therefore, at the stage Free Trade Area with the EU Ukraine can not and should not adopt all sections of *Acquis Communautaire*. In this context of EU – Ukraine relations, we should talk about harmonization of regulations that would not contradict each other. Implementation of the European legislation creates certain adaptive problems that can be highlighted in hierarchical order based on the benefits and costs associated with harmonization of standards in the following order of priority [14, p. 35]: 1) those areas that require a little more effort than the obligations accepting Ukraine as part of the WTO agreements and Ukraine – ENP action plan; 2) areas where deeper integration within the Free Trade Area will clearly be in favor of Ukraine; 3) those areas in which, as experience shows, there are significant costs of legislative approximation and it is necessary to conduct a thorough cost-benefit analysis for deeper integration in order to determine the appropriate level of legal approximation (particularly, in financial services); 4) areas which should be excluded from the agenda for Ukraine in the foreseeable future without a clear membership perspective.

According to AA, legislation harmonization in financial services should start within 2 years from the entry of AA into force and amounts 54 regulations (9 Articles must be implemented separately and in different period) (Fig. 1).

Within two years the Anti-money Laundering Directives (3 Directive) and Insurance Directives (3 Directive) should be implemented. Most EU Directives in the financial services should be integrated into the Ukrainian legislation within four years from the entry into force of AA (10 regulations on

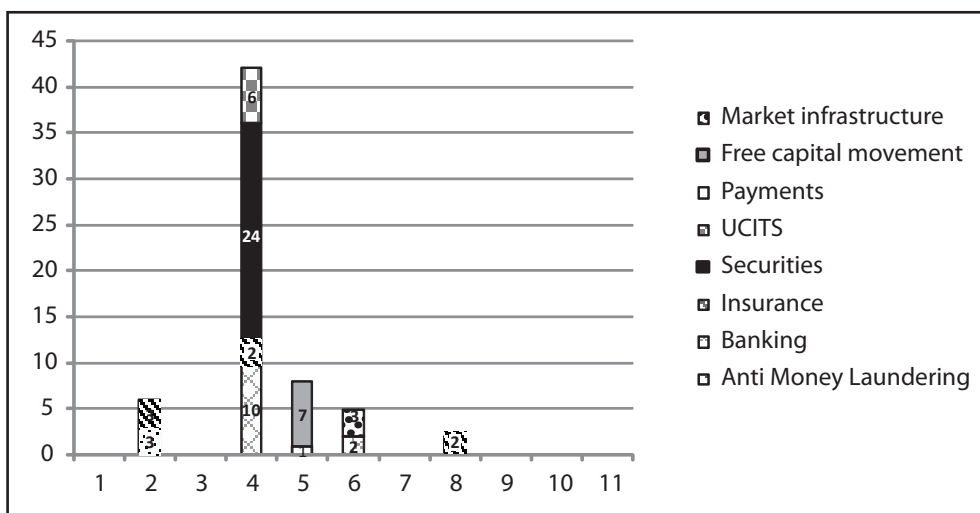

Fig. 1. Schedule of commitments on the harmonization of Ukrainian legislation with EU norms in the financial services

Source: compiled by [13].

banking, 2 – Insurance, 24 – Securities and 6 – in collective investment), including 3 regulations on insurance and 3 – anti-money laundering in the first two years. Commitments to the free movement of capital and payments must be implemented within five years. The reform of the market infrastructure in line with European standards should be completed in six years. Some provisions of the regulations on insurance and banking should be implemented within 6 and 8 years, respectively.

Unfortunately, delaying the process of legal adaptation and the performance of conditions for further integration is still burdened by political instability and different directions of geographical interests of big business owners.

In general harmonization of legislation should positively affect domestic financial sector, but the current problems of development and different macroeconomic conditions put Ukrainian financial institutions in unequal conditions of competing the Europeans coming to the Ukrainian financial market and creates additional risks [14, p. 65 – 66]:

- ★ *for the state:* 1) the perception of domestic financial intermediation as a mechanism for service foreign capital inflows by non-residents; 2) the restriction of sovereignty in matters of monetary policy; 3) crisis import, 4) dependence on international financial institutions; 5) undercapitalised banks to meet Basel III requirements;
- ★ *for financial institutions:* 1) increased competition and risks of acquisitions; 2) in short-terms domestic financial institution displacement by international ones because of competitive advantages.

Empirical evidence suggests that although increased competition through market entry of foreign financial institutions creates additional pressure on domestic financial institutions, the latter receive an incentive for increased productivity, improved quality of services, and have access to foreign technology, for which should be created the following conditions: 1) restoration of political, macroeconomic and financial stability in the country as a starting point for further development; 2) real, not nominal improvement of mechanisms of institutional arrangements. 3) introduction of new approaches and restructuring regulation on the basis of unification of supervisory procedures to different financial institutions, implemen-

tating the supervision based on risk controls, the unification of corporate governance requirements, strengthening investor protection, the extent of information disclosure etc.; 4) willingness to reorient monetary policy to the European currency and reduction of dependence on the US dollar.

CONCLUSION

Thus, a key prerequisite for financial convergence and integration of Ukraine into the EU is the political, macroeconomic stability, consistent and tight monetary policy, exchange rate stability, transparent capital markets, strong and competitive financial institutions. If harmonization of legislation in accordance with the terms of UA precede structural and institutional transformations, so such excessive haste can lead to negative consequences. In case of successful problems resolution for acceleration of the adaptation processes of Ukrainian legislation to the European standards would boost the financial reforms and transformations in the financial sector and it will increase the level of domestic financial sector development, expand mutually beneficial cooperation opportunities, accelerate the convergence between Ukrainian and European financial sector and accelerate the process of financial and economic integration of Ukraine into the European Union. ■

REFERENCES

1. Lavenex S. EU rules beyond EU borders: theorizing external governance in European politics / S. Lavenex, F. Schimmelfennig // Journal of European Public. – 2009. – Policy 16/6. – P. 791 – 812.
2. Schimme lfennig F. Europeanization beyond the member states / F. Schimme lfennig // Zeitschrift für Staats- und Europa wissenschaften. – 2010. – Vol. 8, № 3. – P. 413 – 431.
3. Doing business reports // IFC/World Bank. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/reports/>
4. The Worldwide Governance Indicators (WGI) [Electronic resource]. – Mode of access : www.govindicators.org
5. Бреславська О. І. Перспективи і ризики активізації інтеграційних процесів з ЄС для фінансового сектора України / О. І. Бреславська, Н. М. Шелудько [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/33_DWS_2013/Economics/15_147184.doc.htm
6. Calderón C. Does financial openness lead to deeper domestic financial markets? / C. Calderón, M. Kubota // Policy research

working paper. – 2009. – № 4973 [Electronic resource]. – Mode of access : [http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSPIB/2009/06/19/000158349_20090619153305/Rendered/PDF/WPS4973.pdf](http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer?WDSPIB/2009/06/19/000158349_20090619153305/Rendered/PDF/WPS4973.pdf)

7. Prasad E. Foreign capital and economic growth / E. Prasad, R. Rajan, A. Subramanian // IMF. – 2006. – August [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.nber.org/papers/w13619.pdf>

8. Rodrik D. Why did financial globalization disappoint? / D. Rodrik, A. Subramanian. – March, 2008 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.iie.com/publications/papers/subramanian0308.pdf>

9. Djankov S. The law and economics of self-dealing / S. Djankov, R. La Porta, F. Lopez-de-Silanes, A. Shleifer // *Journal of financial economics*. – 2008. – № 88(3). – P. 430 – 465.

10. Економічна складова угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління / Під редакцією І. Бураковського та В. Мовчан. – К. : Інститут економічних досліджень і політичних консультацій, 2014. – 140 с.

11. Regulation and the evolution of the financial services industry / [A. Boot, S. Dezelan, T. Milbourn] // *Challenges for central banking*. – 2001. – P. 39 – 58.

12. Оцінка витрат та вигод від укладання угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. – К. : К.И.С., – 2010. – 96 с.

13. EU-Ukraine Association Agreement EU/UA/Annex XVII-2/en 1-24, Appendix XVII-2, Rules applicable to financial services [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/ukraine/pdf/dcfta-annexes-xvii-xx_en.pdf

14. Оцінка витрат та вигод від укладання угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. – К. : К.И.С., – 2010. – 96 с.

15. Claessens S. Competition and scope of activities in financial services / S. Claessens, D. Klingebiel // *World Bank Research Observer*. – 2001. – Volume 16, Issue. – P. 19 – 40.

REFERENCES

Breslavska, O. I., and Sheludko, N. M. "Perspektyvy i ryzyky aktyvizatsii intehratsiinykh protsesiv z IES dlia finansovoho sektora Ukrainy" [Prospects and Risks intensification of integration processes in the EU financial sector of Ukraine]. http://www.rusnauka.com/33_DWS_2013/Economics/15_147184.doc.htm

Boot, A., Dezelan, S., and Milbourn, T. "Regulation and the evolution of the financial services industry". In *Challenges for central banking*, 39-58, 2001.

Calderon, C., and Kubota, M. "Does financial openness lead to deeper domestic financial markets?" http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSPIB/2009/06/19/000158349_20090619153305/Rendered/PDF/WPS4973.pdf

Claessens, S., and Klingebiel, D. "Competition and scope of activities in financial services". *World Bank Research Observer*, vol. 16 (2001): 19-40.

"Doing business reports" IFC/World Bank. <http://www.doingbusiness.org/reports/>

Djankov, S., La Porta, R., and Lopez-de-Silanes, F. "The law and economics of self-dealing". *Journal of financial economics*, no. 88 (3) (2008): 430-465.

Ekonomichna skladova uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta IES: naslidky dlia biznesu, naseleння ta derzhavnoho upravlinnia [The economic part of the Association Agreement between Ukraine and the EU: implications for business people and public administration]. Kyiv: Instytut ekonomichnykh doslidzhen i politychnykh konsultatsii, 2014.

"EU-Ukraine Association Agreement EU/UA/Annex XVII-2/en 1-24, Appendix XVII-2, Rules applicable to financial services". http://eeas.europa.eu/ukraine/pdf/dcfta-annexes-xvii-xx_en.pdf

Lavenex, S., and Schimmelfennig, F. "EU rules beyond EU borders: theorizing external governance in European politics". *Journal of European Public Policy*, 16/6 (2009): 791-812.

Otsinka vytrat ta vyhod vid ukladannia uhody pro zonu vilnoi torhivli mizh Ukrainoiu ta IES [Assessing the costs and benefits of entering into a free trade zone between Ukraine and the EU]. Kyiv: K. Y. S., 2010.

Otsinka vytrat ta vyhod vid ukladannia uhody pro zonu vilnoi torhivli mizh Ukrainoiu ta IES [Assessing the costs and benefits of entering into a free trade zone between Ukraine and the EU]. Kyiv: K. Y. S., 2010.

Prasad, E., Rajan, R., and Subramanian, A. "Foreign capital and economic growth" IMF. <http://www.nber.org/papers/w13619.pdf>

Rodrik, D., and Subramanian, A. "Why did financial globalization disappoint?". <http://www.iie.com/publications/papers/subramanian0308.pdf>

Schimme, I. F. "Europeanization beyond the member states". *Zeitschrift fur Staats- und Europa wissenschaften*, vol. 8, no. 3 (2010): 413-431.

"The Worldwide Governance Indicators (WGI)". www.govindicators.org

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТВА В МЕЖАХ ЙОГО ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© 2014 ТЕЛИШЕВСЬКА Л. І., ПТАЩЕНКО О. В., БЕЛОУС А. В.

УДК 338

Телишевська Л. І., Птащенко О. В., Белоус А. В. Управління фінансовими ресурсами підприємства в межах його інвестиційної діяльності

Метою статті є дослідження сутності та розкриття механізму управління формуванням фінансових ресурсів підприємства. У сучасних умовах однією з важливих причин кризової ситуації на багатьох українських підприємствах є неправильне або недостатньо ефективне управління формуванням і використанням фінансових ресурсів, оскільки фінансові ресурси є найважливішим чинником функціонування економічного зростання та розвитку підприємств. У статті розглянуто сутність, особливості та механізм управління формуванням фінансових ресурсів підприємства, а також запропоновано метод аналізу ієрархій, який дозволяє управляти вибором найвигідніших джерел формування фінансових ресурсів. Ефективне управління формуванням фінансових ресурсів підприємства розглядається як один із головних чинників підвищення прибутковості будь-якої виробничої діяльності. Від цього залежить функціонування та розвиток підприємства, а також його конкурентоспроможність.

Ключові слова: власні фінансові ресурси, механізм, підприємство, позикові фінансові ресурси, система управління, фінансовий леверидж.

Рис.: 2. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 8.

Телишевська Лідія Іванівна – кандидат економічних наук, професор, доцент кафедри фінансів та кредиту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

Птащенко Олена Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та маркетингу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Белоус Анна Володимирівна – студентка, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: anna.belous92@mail.ru

УДК 338

Телишевская Л. И., Птащенко Е. В., Белоус А. В. Управление финансовыми ресурсами предприятия в рамках его инвестиционной деятельности

Целью статьи является исследование сущности и раскрытие механизма управления формированием финансовых ресурсов предприятия. В современных условиях одной из важных причин кризисной ситуации на многих украинских предприятиях является неправильное или недостаточно эффективное управление формированием и использованием финансовых ресурсов, так как финансовые ресурсы являются важнейшим фактором функционирования экономического роста и развития предприятия. В статье рассмотрены сущность, особенности и механизм управления формированием финансовых ресурсов предприятия, а также предложен метод анализа иерархий, который позволяет управлять выбором наиболее выгодных источников формирования финансовых ресурсов. Эффективное управление формированием финансовых ресурсов предприятия рассматривается как один из главных факторов повышения доходности любой производственной деятельности. От этого зависит функционирование и развитие предприятия, а также его конкурентоспособность.

Ключевые слова: заемные финансовые ресурсы, механизм, предприятие, система управления, собственные финансовые ресурсы, финансовый леверидж.

Рис.: 2. **Табл.:** 5. **Библ.:** 8.

Телишевская Лидия Ивановна – кандидат экономических наук, профессор, доцент, кафедра финансов и кредита, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, Харьков, 61002, Украина)

Птащенко Елена Валериевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и маркетинга, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Белоус Анна Владимировна – студентка, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: anna.belous92@mail.ru

UDC 338

Telishevska L. I., Ptashchenko O. V., Bielous A. V. Management of the Financial Resources of an Enterprise as Part of its Investment Activities

The aim of the article is to study the nature and understanding of the mechanism of managing the formation of financial resources of the enterprise. In modern conditions, one of the important causes of the crisis in many Ukrainian enterprises is wrong or inadequate formation of effective management and use of financial resources, as financial resources are a crucial factor in the functioning of the economic growth and development of enterprises. The article deals with the essence, characteristics and mechanism of formation control of financial resources of the enterprise, as well as a method for the analysis of hierarchies, which allows you to control the selection of the most profitable sources of generating financial resources. Effective management of financial resources, the formation of the company is considered as one of the key drivers of profitability of any industrial activity. On this depends the functioning and development of the enterprise, as well as its competitiveness.

Key words: borrowed financial resources, the mechanism, the enterprise management system, own financial resources, financial leverage.

Pic.: 2. **Tabl.:** 5. **Bibl.:** 8.

Telishevska Lidiya I. – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Associate Professor, Department of Finance and Credit, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (vul. Sumska, 40, Kharkiv, 61002, Ukraine)

Ptashchenko Olena V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Marketing, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Bielous Anna V. – Student, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (vul. Sumska, 40, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: anna.belous92@mail.ru

Наявність достатніх «дешевих» фінансових ресурсів – необхідна умова успішного функціонування будь-якої підприємницької структури. У системі основних економічних ресурсів важлива роль належить фінансовим ресурсам. Управління фінансовими ресурсами підприємства включає в себе систему принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, які пов'язані з оптимальним формуванням фінансових ресурсів, а також забезпеченням високої ефективності їх використання [1]. Основною метою формування фінансових ресурсів підприємства є повне задоволення його фінансових потреб, що забезпечують передбачені темпи його сталого розвитку в перспективі. У сучасних умовах управління формуванням фінансових ресурсів підприємства є досить актуальною темою. Перед керівництвом постають проблеми вибору джерела фінансування, оптимізації співвідношення власних і залучених коштів і мінімізації вартості останніх. Дуже важливо вибрати доцільніший варіант залучення фінансових ресурсів. Фінансові ресурси у достатній наявності визначають фінансовий добробут підприємства, його платоспроможність, ліквідність та фінансову стійкість. Інноваційний розвиток суб'єктів господарювання зумовлює необхідність всебічного дослідження проблем фінансування, зокрема, процесів формування фінансових ресурсів як основи фінансового забезпечення господарської діяльності підприємств.

Теоретичні та практичні аспекти управління формуванням фінансових ресурсів підприємства розглядаються у працях відомих вчених: І. О. Бланка, І. Т. Балабанова, Г. Джонсона, Г. Г. Кірейцева, С. В. Науменка, К. В. Павлюка, В. М. Родіонової та ін. [1, 3, 5]. Але, незважаючи на значну кількість праць, у нинішній час мінливих умов господарювання питання вдосконалення управління формуванням фінансових ресурсів варті ще більшої уваги.

Основа фінансів підприємств – це фінансові ресурси: грошові доходи і накопичення, які формуються у суб'єктів господарювання в процесі їх господарської діяльності за рахунок власних, позикових і залучених джерел фінансування і використовуються для формування активів під-

приємства, грошових резервів, виконання фінансових зобов'язань, а також для здійснення інших заходів з метою забезпечення ефективного розвитку підприємства та підвищення рівня його платоспроможності. Платоспроможність являє собою наявність у підприємства фінансових можливостей для регулярного та своєчасного погашення своїх боргових зобов'язаностей [7].

Для успішної діяльності підприємства необхідно раціонально управляти процесом формування фінансових ресурсів. Управління формуванням фінансових ресурсів підприємства здійснюється за такими основними етапами (рис. 1) [5].

Значну частину етапів займає залучення фінансових ресурсів. Для виявлення обсягу, складу і форм їх залучення, а також для оцінки ефективності формування фінансових ресурсів здійснюється аналіз. З огляду на результати цього аналізу минулий рік складається план на наступний рік.

Запланований обсяг повинен задовольнити основні фінансові потреби підприємства [8]: поточні витрати на виробництво; інвестування коштів у капітальні вкладення, на розширення виробництва і його технічне оновлення, використання нематеріальних активів; інвестування фінансових ресурсів у цінні папери; інвестування нематеріальних активів; внески у позабюджетні фонди; утворення різних грошових фондів і резервів. Після чого проводиться оцінка варіантів фінансування з урахуванням [5]: плати за використання коштів і додаткових витрат на залучення фінансування.

Підприємство у своїй діяльності використовує як власний, так і позиковий капітал у певному співвідношенні. Власний капітал характеризується простотою залучення, високою віддачею та забезпеченням фінансової стійкості розвитку підприємства і зниженням ризику банкрутства. Але використання лише його веде до невикористання потенційної можливості приросту рентабельності власного капіталу. Позиковий капітал теж має як позитивні, так і негативні риси. Так, до позитивних належать збільшення фінансового потенціалу, можливість

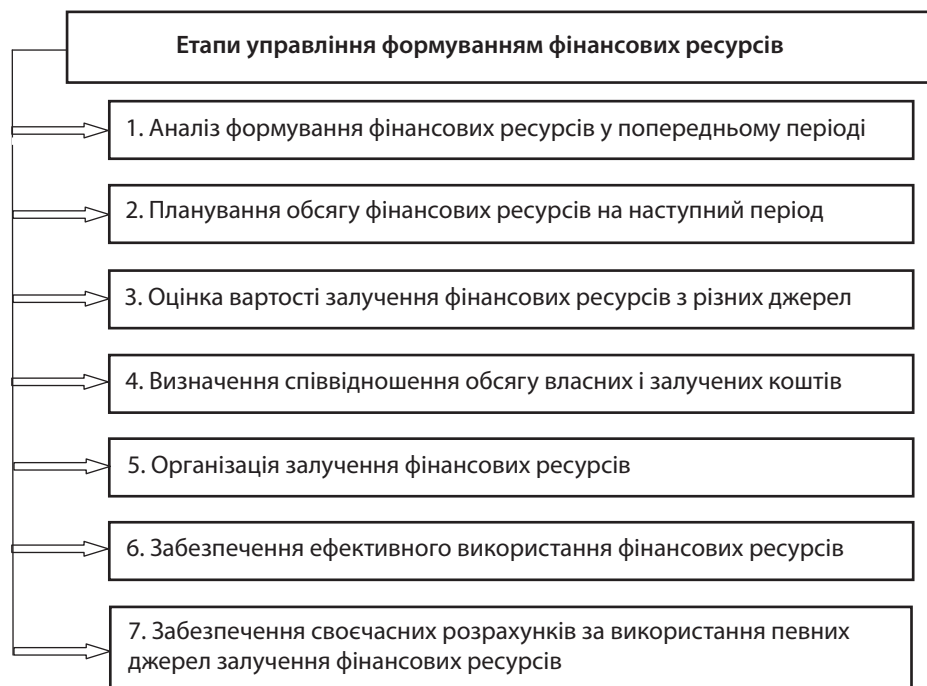

Рис. 1. Основні етапи управління формуванням фінансових ресурсів

збільшення приросту рентабельності власного капіталу підприємства, більш низька вартість залучення у порівнянні з власним капіталом. Водночас використання позикового капіталу має свої недоліки, зокрема, складність залучення коштів, оскільки це залежить від рішень кредиторів, необхідність надання відповідних гарантій або застави, зниження норми прибутку активів (оскільки прибуток зменшується на суму сплачених відсотків за кредит) і зниження фінансової стійкості підприємства [4]. З огляду на вказане потрібно правильно визначати співвідношення між власним і позиковим капіталом.

Підприємство, у якого оптимальна структура капіталу, має вищий фінансовий потенціал свого розвитку і можливості приросту рентабельності власного капіталу, за рахунок використання ефекту фінансового левериджу. Фінансовий леверидж характеризує використання підприємством залучених коштів, яке впливає на зміну коефіцієнта рентабельності власного капіталу. Рівень фінансового левериджу показує, у скільки разів валовий дохід перевищує прибуток, що підлягає оподаткуванню. Чим більший відносний обсяг залучених коштів, тим більше виплачується відсотків за ним і тим вище рівень фінансового левериджу. Використання ефекту фінансового левериджу дозволяє визначати, наскільки вигідно залучати позиковий капітал, щоб збільшувати рентабельність власного капіталу. Але необхідно знаходити межу між вигідністю використання залучених коштів і ризиком втрати фінансової стійкості підприємства.

Успішна діяльність підприємства неможлива без ефективного управління як формуванням, так і використанням фінансових ресурсів. Воно може бути спрямоване на досягнення таких цілей [7]:

- ✦ виживання в умовах конкурентної боротьби;
- ✦ уникнення банкрутства і великих фінансових невдач;
- ✦ лідерство в боротьбі з конкурентами;
- ✦ збільшення ринкової вартості;
- ✦ забезпечення темпів зростання економічного потенціалу;
- ✦ зростання обсягів виробництва та реалізації;
- ✦ збільшення прибутку;

- ✦ зниження витрат;
- ✦ забезпечення рентабельної діяльності й т. ін.

Система управління формуванням фінансових ресурсів є складовою фінансового механізму підприємства. Сукупність фінансових стимулів, важелів, інструментів, форм і способів регулювання економічних процесів і відносин створює механізм формування фінансових ресурсів суб'єкта господарювання. У табл. 1 розглянуто види основних складових елементів механізму формування фінансових ресурсів [2].

Основою механізму формування фінансових ресурсів суб'єктів підприємництва як цільової підсистеми є фінансова політика – складова загальної стратегії.

Механізм формування фінансових ресурсів розробляється з урахуванням конкретних умов функціонування підприємства, характеристик зовнішнього середовища та тієї стратегічної мети, яку визначено керівництвом [2].

Стратегія розвитку підприємства пов'язана з необхідністю залучення додаткових фінансових ресурсів для оновлення своєї матеріально-технічної бази. Ця проблема представляє собою складний об'єкт, що має ієрархічну структуру, тому для вибору найвигіднішого джерела залучення коштів з метою оновлення обладнання використано метод аналізу ієрархій, що полягає в декомпозиції проблеми на все більш прості складові і подальшій обробці послідовності суджень особи, що приймає рішення, за попарним порівнянням [6]. За умов висунення керівництвом таких критеріїв оцінки привабливості джерела залучення: сума процентних платежів за використання залучених коштів (C_1), додаткові витрати (C_2), складність організації процесу залучення коштів (C_3), гнучкість у виплаті платежів (C_4), а також вплив на підприємство (C_5). Особою, яка приймає рішення, було визначено, що критерії вибору повинні бути розташовані таким чином: $C_1 > C_2 > C_5 > C_4 > C_3$.

Сума відсоткових платежів за використання залучених коштів та додаткові витрати, визначені в розрахунку на залучення 100 тис. грн. Джерела за іншими критеріями вибору оцінені за психометричною шкалою Т. Сааті [6], яка включає в себе такі міри оцінки властивостей: немає різни-

Таблиця 1

Елементи механізму формування фінансових ресурсів

Елементи	Зміст
Методи	<i>Методи забезпечення:</i> самофінансування; мобілізація на фінансовому ринку; державне фінансування; взаємне фінансування. <i>Методи регулювання:</i> планування; прогнозування; регулювання; контроль
Важелі	Ставки податків; норми і порядок нарахування; амортизаційні відрахування; відсоткова ставка; курси цінних паперів; застава; курси валют; обсяги державних закупівель; розмір дотацій і субсидій; умови доступу на ринок
Інструменти	Прибуток; податки; лізинг; інвестиції; цінні папери; державні закупівлі; амортизаційні відрахування; кредит; факторинг; валютні цінності; дотації; субсидії; субвенції
Нормативно-правове забезпечення	Закони та підзаконні нормативно-правові акти держави та суб'єктів господарювання
Інформаційне забезпечення	<i>Внутрішня інформація суб'єкта підприємництва:</i> дані внутрішньої фінансової звітності та бухгалтерського обліку; висновки внутрішнього аудиту; показники фінансового стану підприємства. <i>Зовнішня інформація:</i> державне регулювання; стан розвитку галузі; показники розвитку фінансового ринку; основні показники грошово-кредитного ринку; політична ситуація в державі; кон'юнктура світового фінансового ринку
Фінансова політика	Дивідендна політика; політика управління; інвестиційна політика; амортизаційна політика

ці – 1, слабка різниця – 3, сильна різниця – 5, дуже сильна різниця – 7, абсолютна різниця – 9, а також проміжна міра оцінки. Результати оцінки критеріїв наведено в *табл. 2*.

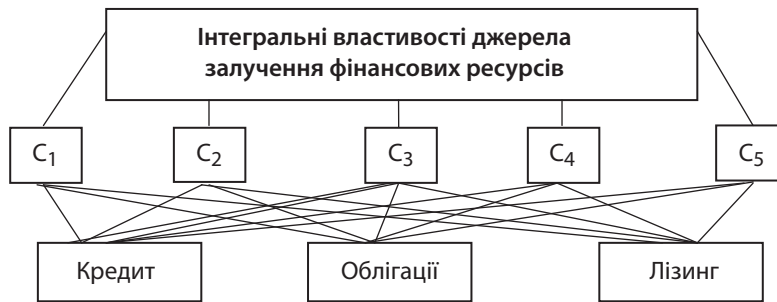
Таблиця 2

Кваліметрична характеристика вибору джерела залучення фінансових ресурсів

Сума	«Кредит»	«Облігації»	«Лізинг»
C ₁	17 000	20 500	20 000
C ₂	9 000	4 300	3 760
C ₃	2	8	4
C ₄	1	8	4
C ₅	10	1	7

Інтегральну модель вибору джерела представлено на *рис. 2*.

Представлена модель на *рис. 2* є повнозв'язаною. Наступний крок – оцінка пріоритетів властивостей вибору, тобто яка і якою мірою властивість пріоритетна при парному порівнянні, матрицю яких наведено в *табл. 3*.

Рис. 2. Інтегральна модель вибору джерела залучення коштів

Таблиця 3

Матриця пріоритетів властивостей

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	V	P
C ₁	1	2	9	5	3	3,06	0,43
C ₂	1/2	1	8	4	3	2,17	0,3
C ₃	1/9	1/8	1	1/3	1/5	0,25	0,03
C ₄	1/5	1/4	3	1	1/3	0,55	0,08
C ₅	1/3	1/3	5	3	1	1,11	0,16
M	2,14	3,705	26	13,33	7,53	7,14	1

При оцінці якості експертування визначено, що відношення узгодженості склало 0,02. Оскільки припустимим є значення в інтервалі (0; 0,1), то експертування можна вважати узгодженим.

Після розрахунків локальних пріоритетів джерел залучення коштів отримується матриця локальних пріоритетів, яку наведено в *табл. 4*. Після множення отримано вектор глобальних пріоритетів, значення якого представлено в *табл. 5*.

Отже, за значеннями, які наведено у *табл. 5*, усі джерела практично рівнозначні, бо варіант з випуском облігацій на потрібну суму несуттєво відрізняється від двох інших. Тому для ситуації, що склалася на підприємстві, можна пропонувати любий із варіантів. Якщо керівництво визначить інші пріоритети властивостей, то пріоритетність джерел може змінюватись.

Таблиця 4

Матриця локальних пріоритетів

0,62	0,07	0,67	0,07	0,06
0,14	0,35	0,08	0,75	0,79
0,24	0,58	0,25	0,18	0,15

Таблиця 5

Вектор глобальних пріоритетів

Джерело залучення	Значення пріоритетності
Отримання кредитували	0,32
Випуск облігацій	0,36
Використання фінансового лізингу	0,32

ВИСНОВКИ

Таким чином, за своїм призначенням фінансові ресурси – важливий фактор прибуткової діяльності підприємства, від наявності, досконалої структури та вигідності залучення яких залежить ефективна діяльність підприємства і можливість подальшого його економічного зростання. Для дотримання оптимальної структури капіталу в процесі управління формуванням фінансових ресурсів у першу чергу необхідно використовувати внутрішні джерела залучення, у разі їх недостатності – зовнішні: банківський та комерційний кредити, випуск акцій чи облігацій, лізинг, факторинг, ефективно та раціонально використовувати поточні зобов'язання за розрахунками. Для визначення вигідності залучення будь-якого зовнішнього джерела (власного чи позикового) повинні оцінюватись вартість джерела, урахуватись графік руху фінансових потоків і зміна вартості коштів у часі. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Балабанов И. Т.** Основы финансового менеджмента : учеб. пособие для сред. спец. заведений – 3-е изд. / И. Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 2009. – 526 с.
- Баль А. О.** Фінансові ресурси підприємства: економічна сутність, механізм формування та ефективність використання / А. О. Баль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/13_EISN_2013/Economics/10_137043.doc.htm
- Бланк И. А.** Основы финансового менеджмента. Т. 1 / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2010. – 592 с.
- Вінц Ю. О.** Удосконалення управління фінансовими ресурсами підприємства / Ю. О. Вінц // Держава та регіони. – 2007.
- Лазоренко Я. С.** Політика формування власних фінансових ресурсів підприємства / Я. С. Лазоренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/10_DN_2012/Economics/3_106229.doc.htm
- Саати Т.** Принятие решений. Метод анализ иерархий / Т. Саати. – М. : Радиои связь, 1993. – 320 с.
- Силка О. С.** Управление фінансовими ресурсами / О. С. Силка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.zinet.info/8/sylka.php>
- Шевчук Н.** Капітал підприємства: формування та ефективність функціонування / Н. Шевчук // Ринок цінних паперів в Україні. – 2010. – № 5. – С. 39 – 43.

REFERENCES

- Balabanov, I. T. *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Fundamentals of Financial Management]. Moscow: Finansy i statistika, 2009.
- Bal, A. O. "Finansovi resursy pidpriemstva: ekonomichna sutnist, mekhanizm formuvannya ta efektyvnist vykorystannia" [The financial resources of the company: economic nature, formation mechanism and efficiency]. http://www.rusnauka.com/13_EISN_2013/Economics/10_137043.doc.htm
- Blank, I. A. *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Fundamentals of Financial Management]. Kyiv: Nika-Tsentr; Elga, 2010.
- Lazorenko, Ya. S. "Polityka formuvannya vlasnykh finansovykh resursiv pidpriemstva" [Policy formation of their own

- financial resources]. http://www.rusnauka.com/10_DN_2012/Economics/3_106229.doc.htm
- Saati, T. *Priniatie resheniy. Metod analiza ierarkhiy* [Decision-making. Analytic hierarchy process]. Moscow: Radio i sviaz, 1993.
- Sylka, O. S. "Upravlinnia finansovymy resursamy" [Financial management]. <http://nauka.zinet.info/8/sylka.php>
- Shevchuk, N. "Kapital pidpriemstva: formuvannya ta efektyvnist funktsionuvannya" [Capital of the enterprise: the formation and operational efficiency]. *Rynok tsinnykh paperiv v Ukraini*, no. 5 (2010): 39-43.
- Vints, Yu. O. "Udoskonalennia upravlinnia finansovymy resursamy pidpriemstva" [Improving the financial management of the company]. *Derzhava ta rehiony* (2007).

УДК 658.153

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЗМІНИ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ НА ЧУТЛИВІСТЬ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 МАГДИЧ І. П.

УДК 658.153

Магдич І. П. Аналіз впливу зміни грошових потоків на чутливість інвестиційної діяльності підприємства

У статті досліджено та проаналізовано вплив зміни грошових потоків на чутливість інвестиційної діяльності підприємства. Доведено, що чутливість інвестиційної діяльності підприємства при зміні грошових потоків відображає фундаментальні економічні зв'язки між капіталовкладеннями і чистим оборотним капіталом як взаємопов'язані прояви зростання фірми, а не відображають наслідки фінансового обмеження. У результаті аналізу виявлено незначний вплив зміни оборотного капіталу на чутливість інвестиційної діяльності підприємства, на відміну від прибутку до відрухування зносу і амортизації, у той час як грошовий потік від операційної діяльності не служить джерелом фінансування інвестицій. Обґрунтовано, що чутливість інвестиційної діяльності підприємства при зміні грошового потоку вища у фінансово обмежених підприємств, тоді як фінансово необмежені підприємства мають невисоку чутливість інвестиційної діяльності при зміні грошових потоків. Зазначено необхідність продовження дослідження в напрямку впливу зміни корпоративних заходів, які зменшують асиметрію інформації або полегшують доступ до зовнішніх ринків капіталу, на чутливість інвестиційної діяльності підприємства.

Ключові слова: грошовий потік, чутливість інвестицій, оборотний капітал, інвестиційна діяльність, фінансові обмеження.

Рис.: 1. **Формул:** 8. **Бібл.:** 14.

Магдич Ігор Петрович – аспірант, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)
E-mail: sharon1@bigmir.net

УДК 658.153

UDC 658.153

Магдич И. П. Анализ влияния изменения денежных потоков на чувствительность инвестиционной деятельности предприятия
В статье исследовано и проанализировано влияние изменения денежных потоков на чувствительность инвестиционной деятельности предприятия. Доказано, что чувствительность инвестиционной деятельности предприятия при изменении денежных потоков отражает фундаментальные экономические связи между капиталовложениями и чистым оборотным капиталом как взаимосвязанные проявления роста фирмы, а не отражают последствия финансового ограничения. В результате анализа выявлено незначительное влияние изменения оборотного капитала на чувствительность инвестиционной деятельности предприятия, в отличие от прибыли до вычета износа и амортизации, в то время как денежный поток от операционной деятельности служит источником финансирования инвестиций. Доказано, что чувствительность инвестиционной деятельности предприятия при изменении денежного потока выше в финансово ограниченных предприятиях, тогда как финансово неограниченные предприятия имеют невысокую чувствительность инвестиционной деятельности при изменении денежных потоков. Отмечена необходимость продолжения исследования в направлении влияния изменения корпоративных мероприятий, которые уменьшают асимметрию информации или облегчают доступ к внешним рынкам капитала, на чувствительность инвестиционной деятельности предприятия.

Ключевые слова: денежный поток, чувствительность инвестиций, оборотный капитал, инвестиционная деятельность, финансовые ограничения.
Рис.: 1. **Формул:** 8. **Библ.:** 14.

Магдич Игорь Петрович – аспірант, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)
E-mail: sharon1@bigmir.net

Magdych I. P. Analysis of the Impact of Changes in the Cash Flow to the Sensitivity of Investment Activity of the Company

The paper studied and analyzed the impact of changes in the cash flows of the sensitivity of the investment activities of the enterprise. It is proved that the sensitivity of the investment activities of the enterprise when changing cash flows reflect fundamental economic relations between capital and net working capital as related manifestations of a firm's growth, and do not reflect the impact of financial constraints. The analysis revealed a slight effect of the change in working capital of the sensitivity of the investment activities of the enterprise, as opposed to income before depreciation and amortization, while cash flow from operating activities is a source of investment financing. It is proved that the sensitivity of the investment activities of the enterprise when changing cash flow is higher in financially limited companies, while financial companies have unlimited low sensitivity of investment activity when changing cash flows. The need for continued research into the impact of changes in corporate activities that reduce the asymmetry of information or facilitate access to external capital markets, the sensitivity of the investment activities of the enterprise was noted.

Key words: cash flow, sensitivity of investment, working capital, investment, financial constraints.

Рис.: 1. **Formulae:** 8. **Bibl.:** 14.

Magdych Igor P. – Postgraduate Student, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)
E-mail: sharon1@bigmir.net

REFERENCES

- Balabanov, I. T. *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Fundamentals of Financial Management]. Moscow: Finansy i statistika, 2009.
- Bal, A. O. "Finansovi resursy pidpriemstva: ekonomichna sutnist, mekhanizm formuvannya ta efektyvnist vykorystannia" [The financial resources of the company: economic nature, formation mechanism and efficiency]. http://www.rusnauka.com/13_EISN_2013/Economics/10_137043.doc.htm
- Blank, I. A. *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Fundamentals of Financial Management]. Kyiv: Nika-Tsentr; Elga, 2010.
- Lazorenko, Ya. S. "Polityka formuvannya vlasnykh finansovykh resursiv pidpriemstva" [Policy formation of their own

- financial resources]. http://www.rusnauka.com/10_DN_2012/Economics/3_106229.doc.htm
- Saati, T. *Priniatie resheniy. Metod analiza ierarkhiy* [Decision-making. Analytic hierarchy process]. Moscow: Radio i sviaz, 1993.
- Sylka, O. S. "Upravlinnia finansovymy resursamy" [Financial management]. <http://nauka.zinet.info/8/sylka.php>
- Shevchuk, N. "Kapital pidpriemstva: formuvannya ta efektyvnist funkcionuvannya" [Capital of the enterprise: the formation and operational efficiency]. *Rynok tsinnykh paperiv v Ukraini*, no. 5 (2010): 39-43.
- Vints, Yu. O. "Udoskonalennia upravlinnia finansovymy resursamy pidpriemstva" [Improving the financial management of the company]. *Derzhava ta rehiony* (2007).

УДК 658.153

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЗМІНИ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ НА ЧУТЛИВІСТЬ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 МАГДИЧ І. П.

УДК 658.153

Магдич І. П. Аналіз впливу зміни грошових потоків на чутливість інвестиційної діяльності підприємства

У статті досліджено та проаналізовано вплив зміни грошових потоків на чутливість інвестиційної діяльності підприємства. Доведено, що чутливість інвестиційної діяльності підприємства при зміні грошових потоків відображає фундаментальні економічні зв'язки між капіталовкладеннями і чистим оборотним капіталом як взаємопов'язані прояви зростання фірми, а не відображають наслідки фінансового обмеження. У результаті аналізу виявлено незначний вплив зміни оборотного капіталу на чутливість інвестиційної діяльності підприємства, на відміну від прибутку до відрухування зносу і амортизації, у той час як грошовий потік від операційної діяльності не служить джерелом фінансування інвестицій. Обґрунтовано, що чутливість інвестиційної діяльності підприємства при зміні грошового потоку вища у фінансово обмежених підприємств, тоді як фінансово необмежені підприємства мають невисоку чутливість інвестиційної діяльності при зміні грошових потоків. Зазначено необхідність продовження дослідження в напрямку впливу зміни корпоративних заходів, які зменшують асиметрію інформації або полегшують доступ до зовнішніх ринків капіталу, на чутливість інвестиційної діяльності підприємства.

Ключові слова: грошовий потік, чутливість інвестицій, оборотний капітал, інвестиційна діяльність, фінансові обмеження.

Рис.: 1. **Формул:** 8. **Бібл.:** 14.

Магдич Ігор Петрович – аспірант, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)
E-mail: sharon1@bigmir.net

УДК 658.153

UDC 658.153

Магдич И. П. Анализ влияния изменения денежных потоков на чувствительность инвестиционной деятельности предприятия
В статье исследовано и проанализировано влияние изменения денежных потоков на чувствительность инвестиционной деятельности предприятия. Доказано, что чувствительность инвестиционной деятельности предприятия при изменении денежных потоков отражает фундаментальные экономические связи между капиталовложениями и чистым оборотным капиталом как взаимосвязанные проявления роста фирмы, а не отражают последствия финансового ограничения. В результате анализа выявлено незначительное влияние изменения оборотного капитала на чувствительность инвестиционной деятельности предприятия, в отличие от прибыли до вычета износа и амортизации, в то время как денежный поток от операционной деятельности служит источником финансирования инвестиций. Доказано, что чувствительность инвестиционной деятельности предприятия при изменении денежного потока выше в финансово ограниченных предприятиях, тогда как финансово неограниченные предприятия имеют невысокую чувствительность инвестиционной деятельности при изменении денежных потоков. Отмечена необходимость продолжения исследования в направлении влияния изменения корпоративных мероприятий, которые уменьшают асимметрию информации или облегчают доступ к внешним рынкам капитала, на чувствительность инвестиционной деятельности предприятия.

Ключевые слова: денежный поток, чувствительность инвестиций, оборотный капитал, инвестиционная деятельность, финансовые ограничения.
Рис.: 1. **Формул:** 8. **Библ.:** 14.

Магдич Игорь Петрович – аспірант, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)
E-mail: sharon1@bigmir.net

Magdych I. P. Analysis of the Impact of Changes in the Cash Flow to the Sensitivity of Investment Activity of the Company

The paper studied and analyzed the impact of changes in the cash flows of the sensitivity of the investment activities of the enterprise. It is proved that the sensitivity of the investment activities of the enterprise when changing cash flows reflect fundamental economic relations between capital and net working capital as related manifestations of a firm's growth, and do not reflect the impact of financial constraints. The analysis revealed a slight effect of the change in working capital of the sensitivity of the investment activities of the enterprise, as opposed to income before depreciation and amortization, while cash flow from operating activities is a source of investment financing. It is proved that the sensitivity of the investment activities of the enterprise when changing cash flow is higher in financially limited companies, while financial companies have unlimited low sensitivity of investment activity when changing cash flows. The need for continued research into the impact of changes in corporate activities that reduce the asymmetry of information or facilitate access to external capital markets, the sensitivity of the investment activities of the enterprise was noted.

Key words: cash flow, sensitivity of investment, working capital, investment, financial constraints.

Рис.: 1. **Formulae:** 8. **Bibl.:** 14.

Magdych Igor P. – Postgraduate Student, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)
E-mail: sharon1@bigmir.net

Важливість вивчення залежності інвестиційної діяльності підприємства від варіації значень грошових потоків обумовлюється тим, що в сучасних умовах розвитку економіки інвестиції в розвиток підприємства є важливою умовою його існування на ринку, а грошові кошти є одним із головних дефіцитних ресурсів і найбільш ліквідними активами, які забезпечують інвестиційну діяльність підприємства.

У світі, де ринки капіталу досконалі та всі фірми мають вільний доступ до зовнішніх джерел фінансування, інвестиційні рішення будуть засновані виключно на очікуваній майбутній прибутковості і, таким чином, не будуть залежати від наявності власних коштів. Однак на сьогоднішній день, під впливом фінансових обмежень і недосконалості ринку, інвестиційна діяльність підприємства стає чутливою до зміни внутрішніх грошових потоків, що, у свою чергу, є фактором для прийняття інвестиційних рішень. Тому питання правильної інтерпретації, тлумачення та аналізу чутливості інвестиційної діяльності підприємства при зміні грошових потоків є відкритим і важливим, потребує врегулювання.

Метою статті є: пояснити вплив зміни грошових потоків на чутливість інвестиційної діяльності підприємства; дослідити взаємозв'язок між капіталовкладенням та оборотним капіталом, що відображає чутливість інвестиційної діяльності підприємства до зміни грошових потоків як взаємопов'язані прояви зростання підприємства, а не наслідок фінансових обмежень; розглянути можливість того, що чистий оборотний капітал і грошовий потік від операційної діяльності спільно впливають на чутливість інвестиційної діяльності підприємства; проілюструвати зв'язок між фінансовими обмеженнями та чутливістю інвестиційної діяльності підприємства при зміні грошових потоків.

Чутливість інвестиційної діяльності при зміні грошових потоків підприємства вперше розглядалась в роботі С. Фаззарі, Р. Хаббарда і Б. Петерсена. Автори розглядали чутливість інвестиційної діяльності при зміні грошового потоку як основний фактор при виборі джерел фінансування інвестиційного проекту в умовах фінансового обмеження [10, с. 154]. Однак С. Каплан і Л. Зінгалес представили докази, що суперечать загальним поняттям чутливості інвестиційної діяльності при зміні грошових потоків в умовах фінансового обмеження. Результати емпіричних досліджень показали, що інвестиційна діяльність найбільш чутлива при зміні грошового потоку навіть в умовах найменшого фінансового обмеження [13, с. 212].

Модель, яка показує, що інвестиції є чутливими при зміні грошового потоку для всіх фірм з поправкою на Q-теорію Тобіна, описана у роботі Алті Айдоган [5, с. 716]. У своїй роботі Алті доводить, що інвестиційна діяльність є більш чутливою при зміні грошового потоку для новостворених і малих підприємств з високими темпами зростання.

Закордонні науковці розглядають різні напрямки підходу до визначення поняття чутливості інвестиційної діяльності підприємства при зміні грошового потоку. Так, Сенай Атса та Абон Мозундар [3, с. 207] досліджували доходи та капіталовкладення підприємства, а Аслі Асціоглу, Шантарам Хегде і Джон МакДермот [4, с. 1036] розглядали інформаційну асиметрію та інвестиційні грошові потоки як фактори впливу на інвестиційну діяльність. Фабіо Бертоні, Массімо Коломбо та Анналіса Крос [8, с. 528] досліджували чутливість інвестицій при зміні грошових потоків у часі, а фінансові обмеження, як фактори впливу на інвестиційну діяльність, розглядали Алмеїда Хейтор і Мурілло Кампелло [11, с. 1429].

Капіталовкладення являють собою збільшення потужності підприємства і, у свою чергу, потребують інвестицій у чистий оборотний капітал. Відповідно виникає ймовірність того, що чутливість інвестиційної діяльності підприємства відображає прямий зв'язок між основним і оборотним капіталом у вигляді двох відповідних показників, що лежать в основі зростання фірми. З іншого боку, якщо підприємство обмежене в можливості отримати доступ до зовнішнього капіталу, то грошовий потік від операційної діяльності представляє собою внутрішньо вільні грошові кошти, що впливають на чутливість інвестиційної діяльності підприємства.

Для вивчення залежності інвестиційної діяльності підприємства від варіації значень грошових потоків необхідно отримати емпіричну модель з двома компонентами: для фінансових обмежень і контролю за інвестиційним попитом. Фінансовим обмеженням вважаємо обмеження підприємства у своїй можливості мати доступ до зовнішнього капіталу, а як важливе джерело фінансування капітальних вкладень – використовувати внутрішньо створений грошовий потік. Тобто, у випадку зменшення фінансового обмеження підприємства чутливість інвестиційної діяльності при зміні грошового потоку операційної діяльності буде збільшуватись.

Проведення факторного аналізу надасть змогу вивчити чутливість інвестиційної діяльності при зміні оборотного капіталу і грошового потоку від операційної діяльності, що змінюються залежно від фінансових обмежень. Якщо визначати внутрішньо створений грошовий потік як бухгалтерський облік прибутку до відрахування зносу і амортизації (*EBD – earnings before depreciation*), то його можна розкласти на компоненти, а саме: грошовий потік від операційної діяльності (*CFO – Cash flow from operations*) і зміну оборотного капіталу (*WCACC – Working Capital Accruals*), що відображає чисті інвестиції, запаси і дебіторську заборгованість.

У випадку, якщо чутливість інвестиційної діяльності відображає зв'язок між капіталовкладенням і змінами оборотного капіталу як прояв зростання підприємства, то прогнозуємо, що основну роль у чутливості інвестиційної діяльності підприємства будуть відігравати грошові потоки від операційної діяльності (які здійснюються через негативну кореляцію змін оборотного капіталу).

Для цього розглянемо основне рівняння регресії, що широко використовуються в літературі для оцінки чутливості інвестиційної діяльності від прибутку до відрахування зносу і амортизації [6, с. 123; 7, с. 402; 14, с. 20]:

$$I_t / K_{t-1} = \beta_1 q_{t-1} + \beta_2 EBD_t / K_{t-1} + FIRMDUMMIES + YEARDUMMIES + e_t \quad (1)$$

де I_t – капітальні вкладення за період t ;
 K_{t-1} – акціонерний капітал на початок періоду;
 q_{t-1} – середнє значення q ;
 EBD_t – прибуток до відрахування зносу та амортизації за період t .

Значення *FIRMDUMMIES* і *YEARDUMMIES* є змінними підставними значеннями відповідних підприємств і років.

Формула (1) побудована на Q-теорії інвестицій Тобіна [12, с. 217] і модифікована з метою відобразити фінансове обмеження фірм С. Фаззарі [10, с. 167], оскільки Q-теорія Тобіна стверджує, що в досконалих ринках без фінансових обмежень інвестиції підприємства повністю визначаються інвестиційними можливостями (гранична q) і витратами (β_1).

У своїй роботі С. Фаззарі [9, с. 698] чітко визнає, що інвестиційні витрати повинні фінансуватися за рахунок внутрішнього грошового потоку, який є важливим джерелом фінансування інвестицій. Однак якщо підприємство має фінансові труднощі та доступ до зовнішнього капіталу, то чутливість інвестиційної діяльності підприємства буде вищою до внутрішньо створених грошових потоків, оскільки внутрішній та зовнішній капітал має різницю у вартості. Коефіцієнт β_2 у формулі (1) відображає чутливість інвестиційної діяльності підприємства при зміні внутрішньо створеного грошового потоку (EBD).

Чутливість інвестиційної діяльності при зміні грошових потоків відображає економічні зв'язки між капіталовкладенням і оборотним капіталом як взаємопов'язані прояви зростання фірми, але не відображає наслідки фінансового обмеження, оскільки внутрішньо створений грошовий потік можна розподілити як:

$$\begin{aligned} EBD &= E + DEPEXP = (CFO + ACCRUALS) + \\ &+ DEPEXP = (CFO + WCACC - DEPEXP) + \quad (2) \\ &+ DEPEXP = CFO + WCACC, \end{aligned}$$

де E – являє собою прибуток або збиток до надзвичайних статей доходів та витрат;

$ACCRUALS$ – є загальна сума нарахувань;

$WCACC$ – зміни в оборотному капіталі (визначається як різниця зміни дебіторської заборгованості, запасів і кредиторської заборгованості);

CFO – грошовий потік від операційної діяльності;

$DEPEXP$ – знос та амортизація.

Одним із компонентів внутрішньо створеного грошового потоку є зміни в оборотному капіталі, оскільки вони відображають чисті інвестиції. Система нарахування в бухгалтерському обліку відображає економічні події на підприємстві у фінансовій звітності незалежно від термінів руху грошових коштів, пов'язаних з певними подіями. У формулі (2) математичний вираз $EBD = CFO + WCACC$ відображає той факт, що бухгалтерський метод нарахування перетворює грошовий потік від операційної діяльності на прибуток до відрахування зносу та амортизації (EBD), через ряд змін в оборотному капіталі ($WCACC$). У свою чергу, зміни в оборотному капіталі ($WCACC$), що є компонентами EBD , складаються з двох аспектів: 1) випадкових флуктуацій (незалежно розподілені коливання) змін оборотного капіталу, через проблеми з часом, які не залежать від зростання підприємства; 2) інвестицій в оборотний капітал, які є прямим проявом зростання підприємства.

Перший аспект зміни оборотного капіталу ($WCACC$) походить через бухгалтерський облік у короткостроковій перспективі випадкових флуктуацій часу в грошових потоках. Наприклад, підприємство в сталому режимі з постійним масштабом операцій має неочікуване збільшення дебіторської заборгованості клієнтів у зв'язку із затримкою платежів, одночасно зменшується грошовий потік і збільшується оборотний капітал на однакову суму. Аналогічним чином, якщо підприємство постійно поповнює запаси з метою постійно мати граничну межу S і у випадках, коли рівень запасів досягає нижньої межі s через неочікувані продажі клієнтам, то підприємство буде генерувати випадкові флуктуації зміни оборотного капіталу ($WCACC$), що не пов'язані зі зростанням фірми, оскільки зростає лише рівень запасів з нижньої межі s до верхньої межі S . Випад-

ковий тимчасовий компонент зміни оборотного капіталу ($WCACC$) не має відношення до інвестиції в основний капітал незалежно від характеристик зростання підприємства або зростання фінансових обмежень.

Другий аспект зміни оборотного капіталу ($WCACC$) походить від ролі обліку за методом нарахувань в довгостроковому життєвому циклі підприємства. Облік за методом нарахування вирівнює розмір доходів підприємства у відповідні періоди життєвого циклу підприємства. Під час розширення підприємства збільшують рівень основних фондів, чисельність працівників, обсяги виробництва, плани продажу клієнтам тощо. Відповідно, інвестиції в основний капітал для зростаючих підприємств супроводжується інвестиціями в оборотний капітал для підтримки збільшення масштабу операцій. Наприклад, підприємство під час розвитку діяльності витрачає кошти на збільшення граничного рівня запасів, відповідно грошовий потік від операційної діяльності зменшиться, але одночасно збільшиться оборотний капітал, відображаючи той факт, що це зростання є інвестиційними активами, а не витратами за певний період.

Відповідно, враховуючи прямий зв'язок між основним і чистим оборотним капіталом, чутливість інвестиційної діяльності до зміни грошових потоків буде змінюватись систематично залежно від рівня зростання підприємства.

Для того щоб з'ясувати, чому між основним і чистим оборотним капіталом кореляція вище для підприємств, що мають високий рівень зростання, розглянемо такий приклад.

Припустимо:

1. Капіталовкладення I є частиною, що представляє збільшення інвестиційного потенціалу підприємства G . У свою чергу G одночасно зростає зі зростанням підприємства (G можна представити як очікуване відношення зростання інвестицій до суми зростання інвестицій та заміщення інвестицій). Таким чином, зростання компоненту капітальних вкладень дорівнює добутку I та G ;

2. Вектор регресії (VAR) від (I) дорівнює σ_I^2 ;

3. Чистий оборотний капітал (WCI) = $a \cdot (G \cdot I)$. Тобто, чистий оборотний капітал (WCI) пропорційно зростає зі зростанням капітальних вкладень ($G \cdot I$);

4. Зміни оборотного капіталу ($WCACC$) = $WCI + \epsilon$ = $a \cdot (G \cdot I) + \epsilon$, де ϵ – незалежно розподілені випадкові коливання ($WCACC$), через проблеми з часом і вектором регресії $VAR(\epsilon) = \sigma_\epsilon^2$.

Таким чином, кореляцію між (I) та ($WCACC$) математично можна зобразити так:

$$\rho(I, WCACC) = a / (a + \sigma_\epsilon^2 / G \sigma_I^2)^{1/2}. \quad (3)$$

Для отримання достатніх умов використовуємо формулу (3), при яких $\partial \rho(I, WCACC) / \partial growth > 0$.

З формули (3) видно, що $\rho(I, WCACC)$ зростає разом з $G \sigma_I^2 / \sigma_\epsilon^2$. При постійних значеннях σ_I^2 і σ_ϵ^2 , $\rho(I, WCACC)$ строго збільшується при зростанні значення G (що, у свою чергу, збільшується зі зростанням підприємства). При постійних значеннях G і σ_ϵ , $\rho(I, WCACC)$ збільшується при зростанні $\partial \sigma_I / \partial growth > 0$. Це також випадок, коли $\partial G / \partial growth > 0$ і $\partial \sigma_I / \partial growth > 0$, відповідно звідси випливає, що $\partial G \sigma_I / \partial growth > 0$.

Таким чином, незалежні розподілені випадкові коливання σ_ϵ зростають в міру збільшення зростання фірми ($G \sigma_I$), що, у свою чергу, повинна зростати швидше, ніж σ_ϵ .

Зовнішнє фінансування підприємства може здійснюватися у формі кредиту або випуску нових акцій тощо,

однак внутрішнє фінансування є дешевшим порівняно з зовнішнім фінансуванням, оскільки доступ до фондового ринку є обмеженим через здійснення більшості операцій в приватному режимі [1, с. 2], і процентні ставки по кредитах залишаються на високому рівні [2, с. 3].

Взаємозв'язок між інвестиційною діяльністю підприємства та різними джерелами фінансування може бути проілюстрований за умови використання визначених С. Капланом і Л. Зінгалесом обмежень [13, с. 173] та інтерпретацій С. Фаззарі, Р. Хаббарда і Б. Петерсена [10, с. 164].

Так само і в моделі С. Каплана і Л. Зінгалеса взаємозв'язок між інвестиційною діяльністю підприємства та різними джерелами фінансування може бути побудований на простому прикладі за певний період часу [13, с. 196]. Припустимо, що існує два джерела фінансування інвестицій: внутрішнє (W) і зовнішнє (E). Таким чином, виробничу функцію підприємства можна представити як $F(I)$, де інвестиції є $F' > 0$ і $F'' < 0$. Оскільки зовнішнє фінансування є дорожчим, необхідно нормалізувати до одиниці внутрішні фонди, що дорівнюють вартості капіталу. Додаткову вартість зовнішнього фінансування позначимо, як $C(E, k)$, де E являє собою суму зовнішніх фондів, а (k) визначається як різниця вартості між внутрішнім і зовнішнім фінансуванням. Вважається, що підприємство максимізує свій прибуток шляхом вибору джерел фінансування інвестиційного проекту:

$$F(I) - C(E, k) - I, \text{ за умови якщо } I = W + E.$$

Умова першого порядку дає нам рівноважне співвідношення між попитом і пропозицією зовнішнього фінансування для інвестиційного проекту:

$$F_1(I) = 1 + C_1(I - W, k), \quad (4)$$

де F_1 – інвестиційний попит, він є першою похідною від F по відношенню до інвестицій;

C_1 – пропозиція зовнішніх джерел фінансування (рис. 1), що є частковою похідною від C по відношенню до E від одного аргументу;

C – функція від k ;

k – додаткова плата за зовнішнє фінансування.

Відповідно, чим вищий показник k , тим більша крива пропозиції від зовнішніх джерел фінансування.

Рівняння (4) визначає стан рівноваги інвестиційного попиту і пропозиції зовнішнього фінансування. Крім того,

чутливість інвестиційної діяльності підприємства при зміні власних грошових коштів може бути визначена шляхом диференціювання рівняння (4):

$$d_1 / dW = C_{11}(k) / C_{11}(k) - F_{11}. \quad (5)$$

Як зазначали С. Каплан і Л. Зінгалес у своїй роботі, чутливість інвестиційної діяльності має позитивний зв'язок до власних грошових коштів [13, с. 197], оскільки $C_{11}(k) > 0$ і $F_{11} < 0$. Слід зазначити, що на рис. 1 зображено рівняння (4) першого порядку, а рівняння (5) є першою похідною від рівняння (4). Це означає, що у випадку якщо $C_{11} = 0$, чутливість інвестиційної діяльності підприємства при зміні внутрішнього грошового потоку не завжди буде позитивною.

Графічно чутливість інвестиційної діяльності підприємства при зміні грошових потоків зображена на рис. 1. У випадку, коли власні кошти збільшаться з w_0 до w_1 , зміститься рівновага інвестицій з точки A в точку B .

Припустимо, що інвестиційна чутливість при зміні грошових потоків збільшиться при зміні фінансових обмежень з моменту часу t_1 у час t_2 :

$$\frac{C_{11}^t}{C_{11}^t - F_{11}^t} > \frac{C_{11}^{t_2}}{C_{11}^{t_2} - F_{11}^{t_2}}. \quad (6)$$

Таким чином, необхідною умовою для періоду t_1 є більш високі фінансові обмеження, ніж для періоду t_2 :

$$\frac{C_{11}^t}{C_{11}^t} > \frac{F_{11}^t}{F_{11}^t}. \quad (7)$$

Якщо нахил інвестиційного попиту не змінюється з плином часу, права частина рівняння (4) буде дорівнювати одиниці. З цього випливає, що інвестиційна чутливість при зміні грошового потоку буде знижуватися:

$$C_{11}^t > C_{11}^{t_2}. \quad (8)$$

С. Фаззарі, Р. Хаббард і Б. Петерсен інтерпретують цю нерівність як більш дорожчу вартість зовнішнього фінансування у момент часу t_1 у порівнянні з часом t_2 [9, с. 698].

Таким чином, більш висока вартість зовнішнього фінансування являє собою збільшення фінансового обмеження і, відповідно, більш високу чутливість інвестиційної діяльності підприємства при зміні грошового потоку підприємства. Тобто, підприємство більше здійснює інвестиції при збільшенні

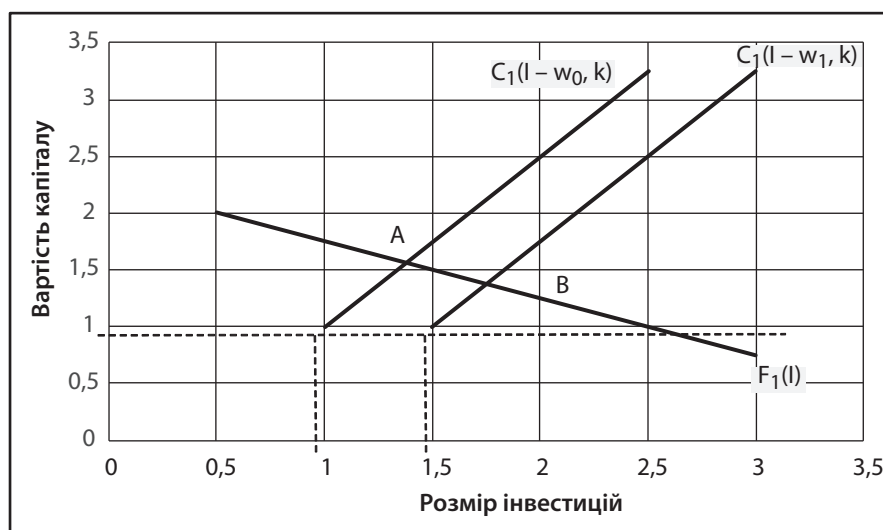

Рис. 1. Чутливість інвестиційної діяльності підприємства при зміні внутрішньо створеного грошового потоку

власних коштів, і навпаки. Крім того, в умовах жорстких фінансових обмежень підприємство має високу чутливість інвестицій при зміні внутрішнього грошового потоку.

ВИСНОВКИ

Отже, наше дослідження доводить вірність того, що вплив зміни оборотного капіталу на чутливість інвестиційної діяльності підприємства є незначним, на відміну від прибутку до відрахування зносу і амортизації, у той час, коли грошовий потік від операційної діяльності не служить джерелом фінансування інвестицій. Ураховуючи прямий зв'язок між основним і чистим оборотним капіталом, чутливість інвестиційної діяльності при зміні грошових потоків буде змінюватись систематично залежно від відповідного періоду життєвого циклу підприємства.

Основний висновок дослідження полягає в тому, що чутливість інвестиційної діяльності підприємства при зміні грошового потоку вища у фінансово обмежених підприємств, тоді як фінансово необмежені підприємства мають невисоку чутливість інвестиційної діяльності при зміні грошових потоків.

Таким чином, можна стверджувати, що наша інтерпретація доказів створює нові потенційні можливості для розуміння детермінант корпоративних інвестиційних рішень.

Дане дослідження може бути продовжене в ряді інших напрямів. Одним з таких напрямків може бути емпіричне дослідження еволюції чутливості інвестиційної діяльності при зміні грошового потоку. Також важливим питанням, яке варто дослідити, є вплив зміни корпоративних заходів, які зменшують асиметрію інформації або полегшують доступ до зовнішніх ринків капіталу, на чутливість інвестиційної діяльності підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальний огляд фондового ринку України за січень – лютий 2013 року / Генеральний департамент грошово-кредитної політики НБУ. – К. : Національний банк України, 2013. – 7 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=8917145E1CAEE2AB46609BC7A4D7CEA9?id=895095>
2. **Рекрут С.** Аналітичний огляд банківської системи України за 2012 рік / С. Рекрут // Рейтингове агентство «Кредит Рейтинг». – 2013. – с. 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.credit-rating.ua/img/st_img/AS/BSU_02_2013.pdf
3. **Agca S.** The impact of capital market imperfections on investment-cash flow sensitivity / Şenay Agca, Abon Mozumdar // *Journal of Banking and Finance*. – February 2008. – Vol. 32. – Iss. 2. – P. 207 – 216.
4. **Ascioglu A.** Information asymmetry and investment-cash flow sensitivity / Asli Ascioglu, Shantaram P. Hegde, John B. McDermott // *Journal of Banking and Finance*. – Amsterdam [u.a.]. – 2008. – Vol. 32. – P. 1036 – 1048.
5. **Aydogan A.** How sensitive is investment to cash flow when financing is frictionless? / Altı Aydogan // *Journal of Finance of American Finance Association* – 2003. – Vol. 58. – Issue 2. – P. 707 – 722.
6. **Bond S.** Conditional investment-cash flow sensitivities and financing constraints / Stephen R. Bond, Måns Söderbom // *Journal of the European Economic Association Article first published online* – 2013. – Vol.11. – Issue. 1. – P. 112 – 136.
7. **Chen H.** Investment-cash flow sensitivity cannot be a good measure of financial constraints: Evidence from time series / H. Chen, S. Chen // *Journal of Financial Economics* – 2012. – Vol. 103. – P. 393 – 410.
8. **Fabio B.** The Effect of Venture Capital Financing on the Sensitivity to Cash Flow of Firm's Investments. / Bertoni Fabio, Co-

lombo Massimo G. and Croce Annalisa // *European Financial Management*: – 2010. – Vol. 16, – No. 4, – P. 528 – 551.

9. **Fazzari S.** Investment-Cash Flow Sensitivities are Useful: A Comment on Kaplan and Zingales / Fazzari S. Hubbard, G., And Petersen, B. // *The Quarterly Journal of Economics*. – May, 2000. – Vol. 115. – No. 2. – P.695 – 705 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.calstatela.edu/faculty/rcastil/UABC/FazzariR.pdf>

10. **Fazzari S. M.** Financing Constraints and Corporate Investment / S. M. Fazzari, R. G. Hubbard, B. C. Petersen // *Brookings Papers on Economic Activity*. – 1988. – P. 141 – 195 [Electronic resource]. – Mode of access : http://people.stern.nyu.edu/eofek/PhD/papers/FHP_Financing_BPEA.pdf

11. **Heitor A.** Financial constraints, asset tangibility, and corporate investment. / Almeida, Heitor and Murillo Campello // *The Review of Financial Studies*. – 2007. – V. 20 n five, P. 1429 – 1460.

12. **Hayashi F.** Tobin's marginal and average q: A neoclassical interpretation. *Econometrica* / F. Hayashi // *Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics*. – 1982. – Vol. 50. – P. 213 – 224.

13. **Kaplan S.** Do Investment-Cash Flow Sensitivities Provide Useful Measures of Financing Constraints? / S. Kaplan, L. Zingales // *The Quarterly Journal of Economics*. – 1997. – Vol. 112. – No. 1. – P. 169 – 215 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.196.7531&rep=rep1&type=pdf>

14. **Kirak K.** Inventory Accumulation, Cash Flow, and Corporate Investment / Kim Kirak // *Midwest Finance Association*. – 2013. – Annual Meeting Paper [Electronic resource]. – Available at SSRN : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2131786

Науковий керівник – Грішнова О. А., доктор економічних наук, професор Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

REFERENCES

- Agca, S., and Mozumdar, A. "The impact of capital market imperfections on investment-cash flow sensitivity". *Journal of Banking and Finance*, vol. 32, no. 2 (2008): 207-216.
- Ascioglu, A., Hegde, S. P., and McDermott, J. B. "Information asymmetry and investment-cash flow sensitivity". *Journal of Banking and Finance*, vol. 32 (2008): 1036-1048.
- Aydogan, A. "How sensitive is investment to cash flow when financing is frictionless?". *Journal of Finance of American Finance Association*, vol. 58, no. 2 (2003): 707-722.
- Bond, S., and Soderbom, M. "Conditional investment-cash flow sensitivities and financing constraints". *Journal of the European Economic Association Article first published online*, vol. 11, no. 1 (2013): 112-136.
- Chen, H., and Chen, S. "Investment-cash flow sensitivity cannot be a good measure of financial constraints: Evidence from time series". *Journal of Financial Economics*, vol. 103 (2012): 393-410.
- Fabio, B., Massimo, C., and Annalisa, C. "The Effect of Venture Capital Financing on the Sensitivity to Cash Flow of Firm's Investments". *European Financial Management*, vol. 16, no. 4 (2010): 528-551.
- Fazzari, S. Hubbard G., and Petersen, B. "Investment-Cash Flow Sensitivities are Useful: A Comment on Kaplan and Zingales". <http://www.calstatela.edu/faculty/rcastil/UABC/FazzariR.pdf>
- Fazzari, S. M., Hubbard, R. G., and Petersen, B. C. "Financing Constraints and Corporate Investment". http://people.stern.nyu.edu/eofek/PhD/papers/FHP_Financing_BPEA.pdf
- Heitor, A., and Campello, M. "Financial constraints, asset tangibility, and corporate investment". *The Review of Financial Studies*, vol. 20, no. 5 (2007): 1429-1460.
- Hayashi, F. "Tobin's marginal and average q: A neoclassical interpretation. *Econometrica*". *Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics*, vol. 50 (1982): 213-224.

Kaplan, S., and Zingales, L. "Do Investment-Cash Flow Sensitivities Provide Useful Measures of Financing Constraints?". <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.196.7531&rep=rep1&type=pdf>

Kirak, K. "Inventory Accumulation, Cash Flow, and Corporate Investment". http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2131786

Rekrut, S. "Analitichnyi ohliad bankivskoi systemy Ukrainy za 2012 rik" [Analytical review of the banking system of Ukraine for 2012]. http://www.credit-rating.ua/img/st_img/AS/BSU_02_2013.pdf

"Zahalnyi ohliad fondovoho rynku Ukrainy za sichen-liuty 2013 roku" [Overview of the stock market of Ukraine in January-February 2013]. <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=8917145E1CAEE2AB46609BC7A4D7CEA9?id=895095>

УДК 336.741.23.025.2

АНАЛІТИЧНІ ІНДИКАТОРИ УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ ПІДПРИЄМСТВА: ТАКТИЧНИЙ РІВЕНЬ

© 2014 ЦИГАН Р. М.

УДК 336.741.23.025.2

Циган Р. М. Аналітичні індикатори управління грошовими потоками підприємства: тактичний рівень

Метою статті є дослідження існуючих традиційних інструментів аналізу грошових потоків і пошуку шляхів їх удосконалення з урахуванням управлінських потреб тактичного рівня. У статті проаналізовано класичні методичні підходи до аналізу грошових потоків підприємства, що застосовуються в сучасному менеджменті. Обґрунтовано актуальність пошуку нових аналітичних індикаторів для тактичного рівня управління грошовими потоками. Запропоновано доповнити існуючі класифікації грошових потоків ознакою «рівень впливу на процеси генерування», у межах якої відокремлено активний і пасивний грошові потоки. Визначено складові вхідних і вихідних активних і пасивних грошових потоків. Також розроблено методику поетапного аналізу показників генерування, трансформації та ефективності управління ними. Поділ грошових потоків на активні, пасивні та запропоновані аналітичні індикатори дасть змогу підприємству виявляти недоліки в управлінні короткостроковими вільними грошовими ресурсами. Інтерпретація даних показників дає відповідь на питання – наскільки ефективно управлінський персонал та власники підприємства використовують можливість пасивного генерування грошових потоків. Подальші дослідження необхідно проводити в напрямку практичного застосування отриманих результатів в управлінській діяльності вітчизняних підприємств.

Ключові слова: активний грошовий потік, пасивний грошовий потік, аналіз, аналітичні індикатори.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул:** 8. **Бібл.:** 12.

Циган Раїса Миколаївна – старший викладач, кафедра обліку, аналізу і аудиту, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

E-mail: raisa000@gmail.com

УДК 336.741.23.025.2

Цыган Р. Н. Аналитические индикаторы управления денежных потоков предприятия: тактический уровень

Целью статьи является исследование существующих традиционных инструментов анализа денежных потоков и поиск путей их совершенствования с учетом управленческих потребностей тактического уровня. В статье проанализированы классические методические подходы к анализу денежных потоков предприятия, применяемые в современном менеджменте. Обоснована актуальность поиска новых аналитических индикаторов для тактического уровня управления денежными потоками. Предложено дополнить существующие классификации денежных потоков по признаку «уровень влияния на процессы генерирования», в пределах которого разграничивают активный и пассивный денежные потоки. Определены составляющие входящих и исходящих активных и пассивных денежных потоков. Также разработана методика поэтапного анализа показателей генерирования, трансформации и эффективности управления ими. Разделение денежных потоков на активные, пассивные и предложенные аналитические индикаторы позволят предприятию выявлять недостатки в управлении краткосрочными свободными денежными ресурсами. Интерпретация данных показателей даст ответ на вопрос – насколько эффективно управленческий персонал и владельцы предприятия используют возможность пассивного генерирования денежных потоков. Дальнейшие исследования необходимо проводить в направлении практического применения полученных результатов в управленческой деятельности отечественных предприятий.

Ключевые слова: активный денежный поток, пассивный денежный поток, анализ, аналитические индикаторы.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул:** 8. **Библ.:** 12.

Цыган Раиса Николаевна – старший преподаватель, кафедра учета, анализа и аудита, Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского (ул. Первомайская, 20, Кременчуг, 39600, Украина)

E-mail: raisa000@gmail.com

UDC 336.741.23.025.2

Tsygan R. M. Analytical Control Indicators of Cash Flows of the Enterprise: a Tactical Level

The purpose of this paper is to study existing traditional instruments of cash flow analysis and the search for ways to improve them with the management needs of the tactical level. The paper analyzes the classic methodological approaches to the analysis of cash flows of the company that are used in modern management. The urgency of finding new analytical indicators for the tactical level of cash flow management was grounded. It was proposed to complement the existing classification of cash flows on the basis of "the level of influence on the processes of generation," within which active and passive cash flows were distinguished. The components of the incoming and outgoing active and passive cash flows were defined. Also a method of phase analysis of indicators of the generation, transformation and management efficiency were developed. Separation of cash flows into active, passive and proposed analytical indicators will allow the company to identify shortcomings in the management of short-term available cash resources. Interpretation of these indicators will answer the question – how effective management staff and owners of the company used the opportunity to generate passive cash flow. Further studies should be carried out in the direction of the practical application of the results in the management activities of domestic enterprises.

Key words: active cash flow, passive cash flow analysis, analytical indicators.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 8. **Bibl.:** 12.

Tsygan Raisa M. – Senior Lecturer, Department of Accounting, Analysis and Audit, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University (vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, 39600, Ukraine)

E-mail: raisa000@gmail.com

Kaplan, S., and Zingales, L. "Do Investment-Cash Flow Sensitivities Provide Useful Measures of Financing Constraints?". <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.196.7531&rep=rep1&type=pdf>

Kirak, K. "Inventory Accumulation, Cash Flow, and Corporate Investment". http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2131786

Rekrut, S. "Analitichnyi ohliad bankivskoi systemy Ukrainy za 2012 rik" [Analytical review of the banking system of Ukraine for 2012]. http://www.credit-rating.ua/img/st_img/AS/BSU_02_2013.pdf

"Zahalnyi ohliad fondovoho rynku Ukrainy za sichen-liuty 2013 roku" [Overview of the stock market of Ukraine in January-February 2013]. <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=8917145E1CAEE2AB46609BC7A4D7CEA9?id=895095>

УДК 336.741.23.025.2

АНАЛІТИЧНІ ІНДИКАТОРИ УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ ПІДПРИЄМСТВА: ТАКТИЧНИЙ РІВЕНЬ

© 2014 ЦИГАН Р. М.

УДК 336.741.23.025.2

Циган Р. М. Аналітичні індикатори управління грошовими потоками підприємства: тактичний рівень

Метою статті є дослідження існуючих традиційних інструментів аналізу грошових потоків і пошуку шляхів їх удосконалення з урахуванням управлінських потреб тактичного рівня. У статті проаналізовано класичні методичні підходи до аналізу грошових потоків підприємства, що застосовуються в сучасному менеджменті. Обґрунтовано актуальність пошуку нових аналітичних індикаторів для тактичного рівня управління грошовими потоками. Запропоновано доповнити існуючі класифікації грошових потоків ознакою «рівень впливу на процеси генерування», у межах якої відокремлено активний і пасивний грошові потоки. Визначено складові вхідних і вихідних активних і пасивних грошових потоків. Також розроблено методику поетапного аналізу показників генерування, трансформації та ефективності управління ними. Поділ грошових потоків на активні, пасивні та запропоновані аналітичні індикатори дасть змогу підприємству виявляти недоліки в управлінні короткостроковими вільними грошовими ресурсами. Інтерпретація даних показників дає відповідь на питання – наскільки ефективно управлінський персонал та власники підприємства використовують можливість пасивного генерування грошових потоків. Подальші дослідження необхідно проводити в напрямку практичного застосування отриманих результатів в управлінській діяльності вітчизняних підприємств.

Ключові слова: активний грошовий потік, пасивний грошовий потік, аналіз, аналітичні індикатори.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул:** 8. **Бібл.:** 12.

Циган Раїса Миколаївна – старший викладач, кафедра обліку, аналізу і аудиту, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

E-mail: raisa000@gmail.com

УДК 336.741.23.025.2

Цыган Р. Н. Аналитические индикаторы управления денежных потоков предприятия: тактический уровень

Целью статьи является исследование существующих традиционных инструментов анализа денежных потоков и поиск путей их совершенствования с учетом управленческих потребностей тактического уровня. В статье проанализированы классические методические подходы к анализу денежных потоков предприятия, применяемые в современном менеджменте. Обоснована актуальность поиска новых аналитических индикаторов для тактического уровня управления денежными потоками. Предложено дополнить существующие классификации денежных потоков по признаку «уровень влияния на процессы генерирования», в пределах которого разграничивают активный и пассивный денежные потоки. Определены составляющие входящих и исходящих активных и пассивных денежных потоков. Также разработана методика поэтапного анализа показателей генерирования, трансформации и эффективности управления ими. Разделение денежных потоков на активные, пассивные и предложенные аналитические индикаторы позволят предприятию выявлять недостатки в управлении краткосрочными свободными денежными ресурсами. Интерпретация данных показателей даст ответ на вопрос – насколько эффективно управленческий персонал и владельцы предприятия используют возможность пассивного генерирования денежных потоков. Дальнейшие исследования необходимо проводить в направлении практического применения полученных результатов в управленческой деятельности отечественных предприятий.

Ключевые слова: активный денежный поток, пассивный денежный поток, анализ, аналитические индикаторы.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул:** 8. **Библ.:** 12.

Цыган Раиса Николаевна – старший преподаватель, кафедра учета, анализа и аудита, Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского (ул. Первомайская, 20, Кременчуг, 39600, Украина)

E-mail: raisa000@gmail.com

UDC 336.741.23.025.2

Tsygan R. M. Analytical Control Indicators of Cash Flows of the Enterprise: a Tactical Level

The purpose of this paper is to study existing traditional instruments of cash flow analysis and the search for ways to improve them with the management needs of the tactical level. The paper analyzes the classic methodological approaches to the analysis of cash flows of the company that are used in modern management. The urgency of finding new analytical indicators for the tactical level of cash flow management was grounded. It was proposed to complement the existing classification of cash flows on the basis of "the level of influence on the processes of generation," within which active and passive cash flows were distinguished. The components of the incoming and outgoing active and passive cash flows were defined. Also a method of phase analysis of indicators of the generation, transformation and management efficiency were developed. Separation of cash flows into active, passive and proposed analytical indicators will allow the company to identify shortcomings in the management of short-term available cash resources. Interpretation of these indicators will answer the question – how effective management staff and owners of the company used the opportunity to generate passive cash flow. Further studies should be carried out in the direction of the practical application of the results in the management activities of domestic enterprises.

Key words: active cash flow, passive cash flow analysis, analytical indicators.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 8. **Bibl.:** 12.

Tsygan Raisa M. – Senior Lecturer, Department of Accounting, Analysis and Audit, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyyi National University (vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, 39600, Ukraine)

E-mail: raisa000@gmail.com

В умовах нестабільності зовнішнього середовища, високої конкуренції та науково-технологічних змін виникає необхідність підвищення ефективності управління грошовими потоками. Інформаційну базу цього процесу складають існуючі методики аналізу використання грошових коштів. Однак вони не повною мірою відповідають потребам прийняття рішень у сучасних умовах і потребують удосконалення.

Існуючі методики аналізу, представлені в роботах Бланка І. О. [4], Надточій С. І. [7], Андросової Т. В. [1], Лігоненко А. О. [5], Ситнік Г. В. [5], Моїсєєвої Е. Г. [6], Поддєрьогіна А. М. [8], Ясишеної В. В. [11], Сорокіної Е. М. [9], Хахонової Н. М. [10], Бернстайна А. А. [2], Бертонеша М. [3], Найта Р. [3], Steven N. Kaplan [12], Richard S. Ruback [12] та інших, передбачають дослідження руху грошових потоків з позиції їх достатності, синхронізації, збалансування, підвищення ефективності та якості використання. Вказані підходи базуються на класичних класифікаціях грошових потоків і не враховують, наприклад, силу впливу на процес генерування, роль грошових потоків в оцінці вартості підприємства, тощо. Загалом ускладнення господарської діяльності потребує постійного пошуку найбільш універсального підходу до аналізу грошових коштів і врахування особливостей внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування суб'єкта в процесі управління грошовими потоками.

Метою статті є вдосконалення існуючих інструментів аналізу грошових потоків з урахуванням управлінських потреб тактичного рівня.

У контексті вдосконалення аналітичних процедур обґрунтовуються нові грошові індикатори, які б дали змогу підвищити ефективність прийнятих економічних рішень щодо грошових потоків підприємства.

У ході аналізу, як правило, застосовуються показники, що характеризують ліквідність грошових потоків, ефективність їх використання та загалом платоспроможність підприємства.

В умовах обмежених можливостей поповнення грошових ресурсів перед вітчизняними підприємствами постає важливе завдання забезпечення постійного залучення тимчасово вільних грошових коштів в обіг. Для надання системності аналізу цих процесів нами пропонується доповнити існуючі класифікації грошових потоків ознакою – рівень управлінського впливу на процеси генерування. Дана ознака характеризує здатність менеджменту підприємства контролювати рух і впливати на ефективність використання грошових потоків.

Відповідно до способу генерування пропонуємо розрізняти активний та пасивний грошові потоки.

1. Активний грошовий потік (Asset cash-flow (ACF)) являє собою масу грошей, яка знаходиться у сфері постійного впливу з боку керівництва підприємством, тобто використовується в операціях, управління якими здійснює саме підприємство.

Активному грошовому потоку притаманні властиві риси, такі як залежність від конкурентоспроможності підприємства, кваліфікаційний рівень управлінського персоналу, тривалість оборотності грошових коштів тощо.

2. Пасивний грошовий потік (Liability cash-flow, LCF) – це маса грошей, яка формально належить підприємству, але тимчасово розміщена ним в об'єкти, на які підприємство не має впливу, тобто не знаходиться у сфері безпосереднього управління власниками та керівниками.

Характерними ознаками пасивного грошового потоку є складність його формування, різниця між вхідними і вихідними потоками має бути завжди позитивна, а також пасивний потік не залежить від підприємства, що його вкладає. Тобто підприємство не має на нього управлінського впливу, тому важливо до моменту прийняття рішення здійснити дослідження з метою уникнення небажаних ризиків.

У межах активного та пасивного грошових потоків для визначення чистого залишку слід розрізняти вхідні та вихідні його складові, що дозволяє відстежувати процеси трансформації та існуючі взаємозв'язки між ними.

Вхідні та вихідні складові активного та пасивного грошових потоків представимо у вигляді *табл. 1*.

Такий поділ дає можливість за допомогою аналітичних процедур урахувати спроможність підприємства до генерування та визначення тимчасово вільних грошових потоків, забезпечення їх завантаження, у тому числі за рахунок інших суб'єктів ринку.

Повне осмислення процесу генерування пасивного грошового потоку неможливо без розуміння природи активного грошового потоку, що забезпечує повноцінне функціонування суб'єкта господарської діяльності. Для того, щоб ідентифікувати активний грошовий потік у загальному обсязі всіх грошових потоків підприємства спочатку, на нашу думку, необхідно визначити поточну потребу в грошах з метою забезпечення функціонування підприємства з урахуванням періоду генерування пасивного потоку.

Управління активними та пасивними грошовими потоками складається з трьох етапів процесів: вивільнення, трансформації та генерування (*рис. 1*).

Першим етапом управління рухом грошових ресурсів є процес вивільнення пасивного та активного грошових потоків із загального обсягу всієї сукупності потоків підприємства. Такий процес можливий, якщо активного грошового потоку буде достатньо для покриття поточної потреби підприємства, тобто має виконуватися рівняння: $Потреба (CF) < Наявність (CF)$.

Наявність у підприємства пасивного грошового потоку залежить від можливості відокремити грошові кошти для спрямування їх на отримання додаткових грошових ресурсів, що формуються за межами впливу підприємства.

Другий етап являє собою трансформацію активного грошового потоку в пасивний, тобто джерелом формування пасивного може виступати також активний грошовий потік, це залежить від ефективності його формування та використання. Критерієм визначення обсягу потоку, що трансформується, є перевищення фактичної потреби в чистому активному грошовому потоку над плановою, тобто: $План NACF < Факт NACF$.

Третій етап генерування являє собою відокремлений пасивний грошовий потік, сформований за рахунок загального або активного потоків грошових ресурсів, що спрямовується на пасивні операції (на короткостроковій або середньостроковій основі). Процес генерування пасивного грошового потоку залежить від того, наскільки правильно було обрано необхідний дохідний об'єкт для вкладання. Для нарощування обсягу чистого пасивного потоку потрібно забезпечити його оборотність у межах об'єкта спрямування, але незалежить від зростання грошових надходжень, тобто $Вихідний LCF^- < Вхідний LCF^+$.

Як бачимо з *рис. 1*, відокремлення пасивного грошового потоку може відбуватися на будь-якому етапі його

Елементи вхідних та вихідних грошових потоків

Вид потоку	Вхідні елементи грошового потоку	Вихідні елементи грошового потоку
Активний (ACF)	<ul style="list-style-type: none"> – Грошова виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); – грошова виручка від реалізації майна (матеріального, фінансового та нематеріального); – інші грошові надходження від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємства (повернення податків, надходження штрафів, кредитів, дивідендів тощо) 	<ul style="list-style-type: none"> – Гроші, спрямовані на ресурсне забезпечення (трудове, матеріальне тощо); – сплата іншим кредиторам за зобов'язаннями; – сплата податків до бюджету; – сплата штрафних санкцій; – сплата відсотків за кредити; – інші грошові витрачання
Пасивний (LCF)	<ul style="list-style-type: none"> – Вивільнення (спрямування) вільного активного грошового потоку; – грошові надходження від депозитів; – грошові надходження дивідендів від інших підприємств; – грошові надходження від оренди нерухомості та рухомого майна; – грошові надходження від фінансових інвестицій 	<ul style="list-style-type: none"> – Вкладення депозиту (короткострокові або середньострокові); – придбання короткострокових фінансових інвестицій; – придбання або побудова нерухомості з метою здачі в оренду

Джерело: розробка автора.

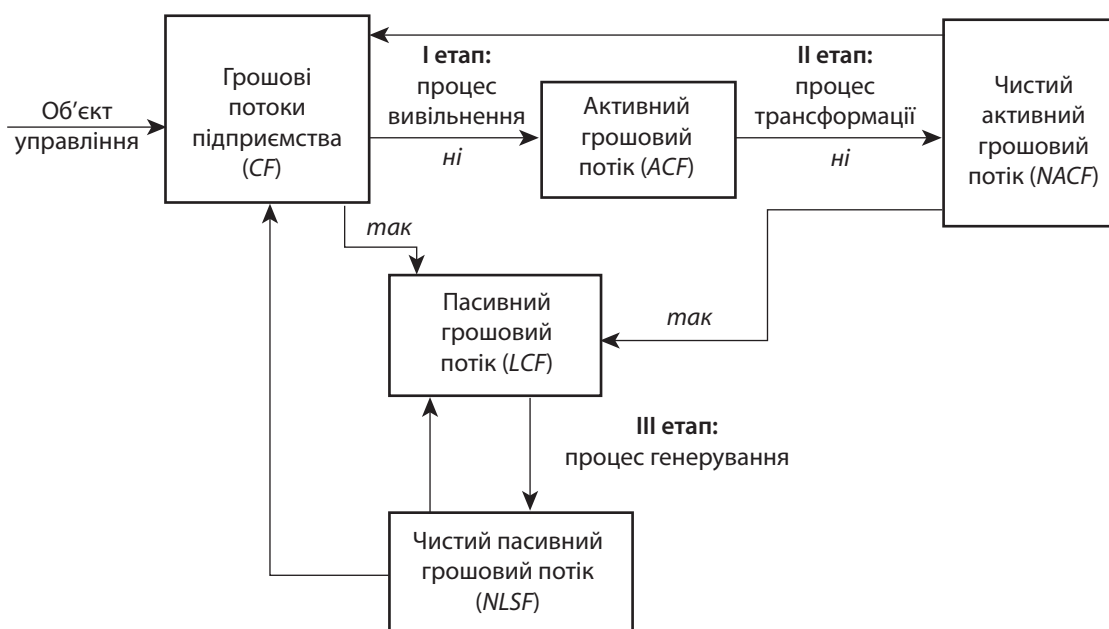

Рис. 1. Взаємозалежність пасивного грошового потоку від активного у процесі його генерування

Джерело: розробка автора.

генерування, тобто цей процес є безперервний і потребує постійного контролю з боку управлінського персоналу.

Для отримання позитивного пасивного грошового потоку необхідно обрати найбільш дохідний об'єкт вкладання, реалізація якого дасть найвищий результат за понесеними мінімальними грошовими вкладеннями. Визначені суми спрямованих вкладень не мають перевищувати фінансових можливостей підприємства.

Грошові ресурси, які підприємство вивільняє на короткий проміжок часу, спрямовуються на пасивні операції та дають можливість підприємству активніше розвиватися за рахунок отримання додаткових надходжень та недопущення втрат грошей від інфляції. Використання даного інструменту буде ефективним у випадку його постійного застосування.

Джерелами тимчасово вільних коштів:

- ✦ додаткова емісія акцій підприємства;
- ✦ забезпечення повернення дебіторської заборгованості;
- ✦ отримання відстрочки оплати кредиторської заборгованості за рахунок різних форм розрахунків;
- ✦ відшкодування податку на додану вартість;
- ✦ отримання дебіторської заборгованості раніше визначеного терміну;
- ✦ урахування сезонності характеру діяльності суб'єкта господарювання тощо.

Отже, отримані тимчасово вільні грошові ресурси трансформуються у пасивний грошовий потік та спрямовуються у визначений об'єкт вкладання.

На початковій стадії вкладання пасивного грошового потоку необхідно нарощувати обсяг вкладень за рахунок генерованого позитивного надходження грошового коштів (LCF^+).

Визначення розміру вхідного пасивного грошового потоку від поетапної реалізації вкладання та порівняння його із сумою вихідного пасивного потоку дасть змогу сформулювати сальдо грошових потоків, яке засвідчить про фінансову реалізованість обраного об'єкта вкладання.

Аналітичні процедури з виявлення недоліків в управлінні грошовими потоками підприємства включають в себе багатоетапну методику проведення. Спочатку вивчається динаміка та структура активного і пасивного грошових потоків з метою виявлення тенденції в їх змінах. Процеси управління трансформацією грошових потоків потребують належного інформаційного забезпечення, що актуалізує відповідне методичне забезпечення, яке пропонується у вигляді таких етапів:

1. Аналіз процесу генерування грошових потоків.
2. Аналіз процесу трансформації активного грошового потоку у пасивний.
3. Аналіз ефективності використання активних і пасивних грошових потоків.

Для аналізу грошових потоків у розрізі ознаки за рівнем управлінського впливу на процеси генерування пропонуємо використовувати нижченаведені показники.

1. Аналітичні показники **процесу генерування** дають уявлення про формування чистих грошових потоків за рахунок різних джерел, а саме, пасивних і активних операцій з точки зору управлінського впливу.

1.1. *Чистий активний грошовий потік (NACF)* розраховується як сума усіх позитивних і негативних активних грошових потоків (формула 1):

$$NACF = ACF^+ + ACF^-, \quad (1)$$

де $NACF$ (*net asset cash-flow*) – чистий активний грошовий потік;

ACF^+ – вхідний (позитивний) активний грошовий потік;

ACF^- – вихідний (негативний) активний грошовий потік.

1.2. *Чистий пасивний грошовий потік (NLCF)* розраховується як сума усіх позитивних і негативних пасивних грошових потоків (формула 2):

$$NLCF = LCF^+ + LCF^-, \quad (2)$$

де $NLCF$ (*net liability cash-flow*) – чистий пасивний грошовий потік;

LCF^+ – вхідний пасивний грошовий потік;

LCF^- – вихідний пасивний грошовий потік

1.3. *Чистий грошовий потік підприємства (NCF)* являє собою суму чистого активного та чистого пасивного грошового потоку (формула 3):

$$NCF = NACF + NLCF \quad (3)$$

де NCF (*net cash-flow*) – чистий грошовий потік підприємства.

2. **Процес трансформації** активного грошового потоку дає можливість підприємству уникати небажаних надлишків грошових коштів шляхом спрямування їх на пасивні операції, що допоможе в майбутньому погашати дефіцит грошей.

2.1. *Коефіцієнт трансформації грошового потоку K_t* характеризує спроможність активного потоку грошових коштів сформулювати пасивний (формула 4):

$$K_t = LCF / ACF. \quad (4)$$

Збільшення пасивного грошового потоку підприємства призведе до зростання показника K_t , що буде свідчить про активізацію процесу управління пасивним грошовим потоком.

3. Індикатори **ефективності використання** активних грошових потоків дають оцінку якості прийнятих управлінських рішень, показники пасивного грошового потоку оцінюють спроможність менеджменту обрати високорезультативний об'єкт вкладання.

3.1. *Показник «ефективність активного грошового потоку» K_{ef}^a* визначає результативність управлінських рішень щодо активного грошового потоку (формула 5):

$$K_{ef}^a = NACF / ACF^-. \quad (5)$$

3.2. *Коефіцієнт «ефективність пасивного грошового потоку» K_{ef}^l* дозволяє оцінити, яким обсягом грошових ресурсів можна користуватися для здійснення нових вкладень (формула 6):

$$K_{ef}^l = NLCF / LCF^-. \quad (6)$$

3.3. *Коефіцієнт рентабельності активного грошового потоку K_{Re}^a* дозволяє визначити, яка сума чистого прибутку припадає на одну гривню витраченого активного грошового потоку (формула 7):

$$K_{Re}^a = NP / ACF^-, \quad (7)$$

де NP (*net profit*) – чистий прибуток.

3.4. *Коефіцієнт рентабельності пасивного грошового потоку K_{Re}^l* дозволяє визначити, яка сума чистого прибутку припадає на одну гривню витраченого пасивного грошового потоку (формула 8):

$$K_{Re}^l = NP / LCF^-. \quad (8)$$

Таким чином, поділ грошових потоків на активні, пасивні та запропоновані аналітичні індикатори дають змогу підприємству виявити недоліки в управлінні короткостроковими вільними грошовими ресурсами. Інтерпретація даних показників дає відповідь на питання, наскільки ефективно управлінський персонал і власники підприємства використовують можливість пасивного генерування грошових потоків.

Подальші дослідження необхідно проводити в напрямку практичного застосування отриманих результатів в управлінській діяльності вітчизняних підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андросова Т. В.** Використання збалансованої системи показників в економічному управлінні грошовими потоками торговельного підприємства / Т. В. Андросова, А. П. Гринько, П. Л. Гринько // *Бізнес Інформ*. – 2014. – № 4. – С. 240 – 244.

2. **Бернстайн Л. А.** Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация / Л. А. Бернстайн / Пер. с англ. / Научн. ред. перевода чл.-корр. РАН И. И. Елисеєва; гл. ред. серии проф. Я. В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 624 с.

3. **Бертонеш М.** Управление денежными потоками / М. Бертонеш, Р. Найт. – СПб.: Питер, 2004. – 240 с.

4. **Бланк И. А.** Управление финансовыми ресурсами / И. А. Бланк. – М.: Издательство «Омега-Л»: ООО «Эльга», 2011. – 768 с.

5. **Лігоненко Л. О.** Управління грошовими потоками: навч. посіб. / Л. О. Лігоненко, Г. В. Ситник. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 255 с.

6. **Моисеева Е. Г.** Управление денежными потоками: планирование, балансировка, синхронизация / Е. Г. Моисеева //

Справочник экономиста. – 2010. – № 5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.profiz.ru/se/5_10/upravlenie_deneznymi_poto

7. Надточій С. І. Теоретичні основи грошових потоків підприємства / С. І. Надточій // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 12 (55). – С.83 – 87.

8. Поддєрьогін А. М. Ефективність управління грошовими потоками підприємства / А. М. Поддєрьогін, Я. І. Невмержицький // Фінанси України. – 2007. – № 10. – С. 119 – 127.

9. Сорокина Е. М. Анализ денежных потоков предприятия: теория и практика в условиях реформирования российской экономики. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 1796 с.

10. Хахонова Н. Н. Концепция учетно-аналитического обеспечения управления денежными потоками коммерческих организаций : автореф. дис... д-ра экон. наук / Н. Н. Хахонова. – Москва, 2006. – 446 с. (Из фондов Российской Государственной библиотеки).

11. Ясишена В. В. Теоретичні аспекти аналізу грошових потоків підприємств / В. В. Ясишена // Економічний простір. – 2008. – № 16. – С. 123 – 131.

12. Kaplan S. N. The Valuation of Cash Flow Forecasts: an Empirical Analysis / Steven N. Kaplan, Richard S. Ruback // The Journal of Finance. Vol. 50, № 4 (Sep., 1995), pp. 1059 – 1093.

REFERENCES

Androsova, T. V., Hrisko, A. P., and Hryenko, P. L. "Vykorystannia zbalansovanoi systemy pokaznykiv v ekonomichnomu upravlinni hroshovomu potokamy torhovelnoho pidpriemstva" [Using the Balanced Scorecard in economic management cash flow commercial enterprise]. *Biznes Inform*, no. 4 (2014): 240-244.

Bernstajn, L. A. *Analiz finansovoy otchetnosti: teoriia, praktika i interpretatsiia* [Financial Statement Analysis: Theory, Practice and Interpretation]. Moscow: Finansy i statistika, 2003.

Bertonesh, M., and Nayt, R. *Upravlenie denezhnymi potokami* [Cash flow management]. St. Petersburg: Piter, 2004.

Blank, I. A. *Upravlenie finansovymi resursami* [Management of financial resources]. Moscow: Omega-L; Elga, 2011.

Khakhonova, N. N. "Kontseptsiiia uchetho-analiticheskogo obespecheniia upravleniia denezhnymi potokami kommercheskikh organizatsiy" [The concept of accounting and analytical support for cash management of commercial organizations]. *Avtoref. dis. ... d-ra ekon. nauk*, 2006.

Kaplan, S. N., and Ruback, R. S. *The Journal of Finance*, vol. 50, no. 4 (1995): 1059-1093.

Lihonenko, L. O., and Sytnyk, H. V. *Upravlinnia hroshovymy potokamy* [Cash Management]. Kyiv: KNTEU, 2005.

Moiseeva, E. G. "Upravlenie denezhnymi potokami: planirovanie, balansirovka, sinkhronizatsiia" [Cash flow management: planning, balancing, synchronization]. http://www.profiz.ru/se/5_10/upravlenie_denezhnymi_poto

Nadtochii, S. I. "Teoretychni osnovy hroshovykh potokiv pidpriemstva" [The theoretical basis of cash flows of the company]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 12 (55) (2005): 83-87.

Poddieryohin, A. M., and Nevmerzhytskyi, Ya. I. "Efektyvnist upravlinnia hroshovymy potokamy pidpriemstva" [Effectiveness of cash flow]. *Finansy Ukrainy*, no. 10 (2007): 119-127.

Sorokina, E. M. *Analiz denezhnykh potokov predpriatiia: teoriia i praktika v usloviakh reformirovaniia rossiyskoy ekonomiki* [Analysis of cash flows of the enterprise: theory and practice in terms of reforming the Russian economy]. Moscow: Finansy i statistika, 2004.

Yasyshena, V. V. "Teoretychni aspekty analizu hroshovykh potokiv pidpriemstv" [Theoretical aspects of the analysis of cash flow]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 16 (2008): 123-131.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ЗА ПРОЦЕСАМИ ЗАЛУЧЕННЯ КОШТІВ НА МАШИНОБУДІВНІ ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 ПАРТИН Г. О., ЗАДЕРЕЦЬКА Р. І.

УДК 657.6:658.148:621

Партин Г. О., Заdereцька Р. І. Формування системи контролю за процесами залучення коштів на машинобудівні підприємства

Метою дослідження є розкриття сутності та проблем контролю організації й оцінювання ефективності процесів залучення коштів на підприємствах машинобудівного комплексу. Оскільки машинобудівні підприємства є одними з найменш захищених суб'єктів господарювання у вітчизняній економіці, то використання залучених коштів у фінансуванні їх виробничо-господарської діяльності потребує посиленого та ґрунтовного контролю. Тому контроль за операціями із залучення коштів визначено як системно орієнтовану діяльність, яка спрямовується на формування безперервного інформаційного потоку для забезпечення прийняття ефективних управлінських рішень щодо забезпечення повноцінного фінансування процесів функціонування і розвитку машинобудівного підприємства. Розмежовано контроль за циклами його здійснення з огляду на особливості кожного етапу та на ефективний моніторинг залучення коштів на кожному етапі управління цим процесом. Оскільки отримана в результаті контролю інформація є підґрунтям для аналізування ефективності залучення коштів, виділено основні види показників, які можуть суттєво вплинути в подальшому на загальне управління залученням коштів на машинобудівні підприємства.

Ключові слова: залучення коштів, контроль за процесами залучення коштів, оцінювання ефективності залучення коштів.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 10.

Партин Галина Остапівна – кандидат економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: partyn22@mail.ru

Задерецька Роксолана Іванівна – асистент, кафедра фінансів, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: lanabittersweet@gmail.com

УДК 657.6:658.148:621

UDC 657.6:658.148:621

Партын Г. О., Задерецкая Р. И. Формирование системы контроля процессов привлечения средств на машиностроительные предприятия

Целью исследования является раскрытие сущности и проблем контроля организации и оценки эффективности привлечения средств на предприятиях машиностроительного комплекса. Поскольку машиностроительные предприятия являются одними из наименее защищенных субъектов отечественной экономики, то использование привлеченных средств в финансировании их производственно-хозяйственной деятельности требует усиленного контроля. Поэтому контроль над операциями по привлечению средств определен как системно ориентированная деятельность, которая направляется на формирование непрерывного информационного потока для принятия эффективных управленческих решений по обеспечению полноценного финансирования функционирования и развития машиностроительного предприятия. В статье контроль разграничен на основе циклов его осуществления с учетом особенностей каждого этапа и его влияния на эффективный мониторинг привлечения средств на каждом этапе управления этим процессом. Поскольку полученная в результате контроля информация является основой для анализа эффективности привлечения средств, выделены основные виды показателей, которые могут существенно повлиять в дальнейшем на общее управление привлечением средств на машиностроительные предприятия.

Ключевые слова: привлечение средств, контроль над процессами привлечения средств, оценка эффективности привлечения средств.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 10.

Партын Галина Остаповна – кандидат экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: partyn22@mail.ru

Задерецкая Роксолана Ивановна – ассистент, кафедра финансов, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: lanabittersweet@gmail.com

Partyn H. O., Zaderetska R. I. Formation of the Control Systems over Process of Raising Funds for Engineering Enterprises

The aim of this study is the disclosure and control problems of the organization and assessment of the effectiveness of raising funds in the machine-building enterprises. Since the machine-building enterprises are among the most vulnerable subjects of the Russian economy, the use of borrowed funds to finance their production and business activities require intensive monitoring. Therefore, control over the operations to raise funds defined as systemically oriented activity that is directed to the formation of a continuous flow of information to make effective management decisions to ensure the full financing of the operation and development of the machine-building enterprise. The article is delimited on the basis of control cycles for its implementation, taking into account the characteristics of each stage and its impact on effective monitoring of raising funds at every stage of the management of this process. Since the resulting control information is the basis for the analysis of the effectiveness of fundraising highlights, the main types of indicators that can significantly affect in the future for the overall management of fundraising for machine-building enterprises.

Key words: fundraising, control over the process of raising funds, evaluation of the effectiveness of fundraising.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 10.

Partyn Halyna O. – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Professor of the Department of Finance, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: partyn22@mail.ru

Zaderetska Roksolana I. – Assistant, Department of Finance, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: lanabittersweet@gmail.com

В умовах глобальної конкуренції неможливо досягти стабільного поліпшення показників ефективності національної економіки без забезпечення постійного розвитку тих її секторів, які здатні забезпечити стійкі конкурентні переваги на світовому ринку. Машинобудівний

комплекс належить до числа ключових галузей економіки України і суттєво впливає на вирішення соціальних, економічних і технічних завдань її розвитку. Одним з головних напрямів реалізації політики розвитку галузі машинобудування є подальше реформування виробничо-господарської

діяльності машинобудівних підприємств, спрямоване на прискорення їх адаптації до сучасних ринкових умов. Цього можна досягнути шляхом оптимізації обсягів фінансових і майнових активів підприємств, ефективної реалізації процесів залучення коштів, необхідних для фінансування їхньої діяльності, удосконалення управління коштами, зокрема тими, які підприємства залучають із зовнішнього середовища, посилення контролю за результатами прийнятих рішень щодо розподілу та використання залучених коштів.

Метою статті є розкриття сутності та проблем контролю організації та методики й оцінювання ефективності процесів залучення коштів на підприємства, а також формування системи показників оцінювання ефективності залучення коштів.

Для фінансування своєї діяльності підприємства використовують кошти, які перебувають у їхньому розпорядженні та які сформовані в процесі здійснення їх виробничо-господарської діяльності. За джерелами формування кошти, якими володіє підприємство, поділяють на власні та позикові. Власні кошти акумулюються на підприємстві в момент його створення (як внесок до статутного капіталу), а також у процесі здійснення виробничо-господарської діяльності у формі коштів, отриманих від реалізації продукції; як відсотки і дивіденди; від емісії корпоративних прав. В окремі періоди своєї діяльності, зокрема, у зв'язку із сезонністю виробництва, необхідністю нарощення обсягів виробництва та здійснення інвестицій, а також через порушення розрахункової дисципліни, підприємства вдаються до додаткового залучення коштів. Залучені кошти – це кошти, мобілізовані підприємством із зовнішнього середовища, які на тимчасовій чи постійній основі беруть участь у його виробничо-господарській діяльності і для яких характерними є вартість, а в окремих випадках, – термін обертання та певний механізм повернення. Це дає змогу виділити залучення коштів як окремий управлінський процес, який потребує постійного контролю та нагляду. Необхідність постійного контролю зумовлена високим ризиком операцій із залучення коштів, оскільки прийняття неправильних і неефективних управлінських рішень може спричинити втрату платоспроможності підприємства, зниження його ліквідності, а відтак зумовити формування кризової економічної ситуації [2, 3].

Окремі проблемні питання контролю за процесами залучення коштів розкрито у працях таких науковців, як Терещенко О. О., Гнип Н. О., Ігошина Ю. О., Тарасова Т. М., Луценко С. І. [4 – 8] та інших. Однак необхідність формування системи моніторингу і контролю процесу залучення коштів та їх використання з метою підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності та покращення економічного потенціалу підприємства зумовляє потребу у подальшому ґрунтовному дослідженні зазначеної вище проблеми.

Орієнтація на функціональну спрямованість контролю та визначення залучення коштів як окремого управлінського процесу дає змогу визначити контроль за операціями із залучення коштів як системно орієнтовану діяльність, спрямовану на формування безперервного інформаційного потоку для забезпечення прийняття ефективних управлінських рішень щодо забезпечення повноцінного фінансування процесів функціонування і розвитку підприємства. Система контролю за операціями із залучення коштів має включати основні елементи, представлені на рис. 1.

Зауважимо, що завдання, які поставлені перед системою контролю за залученням коштів, можуть коригуватись відповідно до стратегічних і поточних планів підприємства стосовно залучення коштів.

Контроль операцій із залучення коштів необхідний для перевірки ефективності їх використання. Чітко налагоджена система контролю дасть змогу значно зменшити ризик помилок, а відтак і обсяги очікуваних втрат підприємства. Крім того, належна система контролю забезпечить ефективне використання ресурсів та економічного потенціалу підприємства, сприятиме своєчасній адаптації підприємства до змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі.

Ефективність управлінських рішень щодо залучення коштів залежить від своєчасності здійснення коригуючого впливу відповідного центру управління в разі зміни умов реалізації рішень. Тому завданням центрів відповідальності за залученням коштів є організація надійного зворотного зв'язку. Зворотній зв'язок між запланованою програмою дій щодо залучення коштів і реалізацією прийнятого рішення здійснюється за допомогою контролю. Виявлені за допомогою контролю відхилення дають можливість вносити відповідні корективи, перетворюючи контроль у неперервний процес.

Формування системи контролю за операціями із залучення коштів на підприємстві має ґрунтуватись на визначенні послідовності етапів побудови та практичної організації такої системи. Послідовність етапів побудови системи контролю за операціями із залучення коштів визначається необхідністю здійснення моніторингу та контролювання результатів залучення коштів. Етапи побудови системи контролю за операціями залучення коштів на підприємство представлено в табл. 1.

Побудова системи ефективного контролю за процесами залучення коштів передбачає необхідність чіткого розмежування етапів контролю. Зокрема, перш за все слід визначити об'єкти як основні обмежуючі критерії для контролю. За допомогою об'єктів формують систему пріоритетів, якими має керуватись контроль процесів мобілізації, надходження, розміщення та повернення залучених коштів. Дотримання встановлених пріоритетів дасть змогу підприємству зберегти на належному рівні платоспроможність та ліквідність, уникнути понаднормових витрат і втрат під час залучення коштів [9, 10]. Розмежування здійснення контролю за циклами спрямоване на ефективний моніторинг залучення коштів на кожному етапі управління цим процесом. Цикли контролю здійснюються послідовно і передбачають здійснення:

- ✦ попереднього контролю;
- ✦ поточного контролю;
- ✦ підсумкового контролю.

Кожен із цих видів контролю забезпечує нагляд і коригування дій у процесі залучення коштів відповідно до часу мобілізації та перебування ресурсів у обігу (табл. 2). Попередній контроль передбачає виділення чинників, які впливають на зростання ризиків, і запобігання їх настанню чи формування кризових ситуацій. Діагностика з використанням результатів такого контролю дає можливість передбачити тенденції виникнення ризиків і розвитку кризових явищ, а також формує ефективне підґрунтя для швидкого реагування на зміну внутрішнього та зовнішнього середовища, а відтак, сприяє уникненню втрат. Попередній контроль має на меті коригування стратегії управління залученням кош-

Рис. 1. Елементи системи контролю за операціями із залучення коштів на підприємство

Таблиця 1

Етапи побудови системи контролю за операціями із залучення коштів на підприємстві

Основні етапи	Характеристика етапів
Окреслення об'єктів контролю за операціями із залучення коштів	Визначення термінів, обсягів, вартості залучення коштів, окреслення базових контрольних показників
Формування системи пріоритетів при проведенні контрольних заходів	Визначення: – граничного обсягу залучення коштів; – граничного рівня витрат і втрат при залученні коштів; – гранично допустимих рівнів ризиків, які можуть виникати в процесі залучення коштів; – термінів надходження, сплати відсотків і дивідендів і повернення залучених коштів тощо
Визначення циклів контролю	Здійснення: – попереднього контролю; – поточного контролю; – підсумкового контролю
Систематизація показників, що підлягають контролю	Показники, що характеризують: – стратегічні потреби; – показники поточних планів і кошторисів; – показники бюджетів; – показники вартості, платоспроможності, ліквідності, рентабельності та ринкової вартості, доданої економічної цінності підприємства; – специфічні показники
Визначення суб'єктів системи контролю	– Установлення центрів фінансової відповідальності; – розмежування їх відповідальності та повноважень; – розмежування контрольних періодів; – визначення основних звітних форм

тів згідно з виявленими особливостями базових періодів і характерними рисами та тенденціями розвитку зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності підприємства.

Поточний контроль забезпечує дотримання чітко виконання завдань та досягнення мети, які закладені у стратегії залучення коштів, послідовного виконання дій, згідно з обраними варіантами мобілізації ресурсів. У процесі поточного контролю проводять моніторинг дестабілізуючих чинників, пов'язаних із залученням коштів, формують та аналізують інформацію щодо ефективності процесів залучення коштів та їх використання на підприємстві. У разі виявлення відхилень фактичних результатів від запланованих необхідно поводити відповідні коригування.

За результатами підсумкового контролю (пост-контролю) процесів залучення коштів можна виявити основні «слабкі місця» у стратегії залучення коштів та у способах її реалізації, а відтак – розробити заходи для їх вдосконалення в майбутньому.

Слід акцентувати, що контроль тісно пов'язаний із аналізом, оскільки інформація, отримана в процесі аналізування, є основою для реалізації управління на підприємстві. Взаємозв'язок контролю та аналізу в процесі залучення коштів важливий з позиції оцінювання інформації про результати виконання управлінських рішень. Інформація, яку отримують під час контролювання залучення коштів, є основою для аналізу та оцінювання ефективності всіх складових процесу управління залученням коштів.

Виявлені відхилення аналітичних даних на основі проведеного контролю дають можливість вносити відповідні корективи в подальше планування та реалізацію процесу залучення коштів, перетворюючи контроль у неперервний процес.

Ефективність контролю процесів залучення коштів залежить від якості роботи відповідних центрів відповідальності, діяльність яких пов'язана із залученням на підприємство коштів. Для оцінювання роботи таких центрів можна використовувати такі показники: витрати, пов'язані із залученням коштів; зміни значень доданої економічної вартості; зміна структури капіталу підприємства; зміна вартості капіталу порівняно з минулими періодами; відхилення фактичних показників обсягів і термінів залучення коштів від запланованих; обсяги втрат у разі настання ризиків [4].

Необхідно, щоб зазначені показники були порівнюваними в часі та за встановленими обмеженнями, що дозволить відстежити динаміку та порівняти досягнуті результати різних структурних підрозділів підприємства.

Основою складовою системи контролю за процесами залучення коштів на підприємство має бути виявлення і аналіз значень фактично отриманих результатів від запланованих (бюджетних).

Управління за відхиленнями – це метод управління, за якого увагу зосереджують тільки на суттєвих відхиленнях та ігнорують відхилення, які є несуттєвими (рис. 2).

Таблиця 2

Особливості попереднього, поточного та підсумкового контролю процесу залучення коштів на підприємство

Об'єкт контролю	Попередній контроль	Поточний контроль	Підсумковий контроль
	Зовнішнє і внутрішнє середовище	Внутрішнє середовище підприємства	Зовнішнє та внутрішнє середовище підприємства
Мета контролю	Підтримка потенціалу залучення коштів і підвищення ринкової вартості підприємства у довгостроковому періоді за допустимого рівня ризику	Підтримка ефективності процесів залучення і використання коштів задля забезпечення належного рівня платоспроможності підприємства в поточному періоді, мінімізація ризиків і витрат при залученні коштів та підвищення прибутковості	Виявлення внутрішніх і зовнішніх причин виникнення відхилень та збоїв у процесі залучення коштів
Завдання контролю	1. Контроль основних індикаторів відповідно до встановлення стратегічної мети	1. Контроль тактичних показників відповідно до завдань залучення коштів	1. Визначення причин відхилення фактичних значень підсумкових показників залучення коштів від планових
		2. Контроль процесу поточного бюджетування залучення коштів	2. Моніторинг зміни значень кількісних та якісних показників залучення коштів і подальше їх коригування відповідно до виявлених проблем
	2. Контроль процесів стратегічного планування залучення коштів	3. Порівняння планових і фактичних показників залучення коштів	3. Порівняння зміни значення результуючих показників залучення коштів на підприємство зі значеннями аналогічних показників за попередні періоди
	3. Контроль ефективності стратегічного управління залученням коштів	4. Визначення вузьких місць у процесі оперативного управління залученням коштів 5. Забезпечення безперебійного функціонування системи інформаційного забезпечення поточного управління залучення коштів	4. Аналіз та коригування об'єктів контролю 5. Визначення недоліків у стратегії залучення коштів на основі виявлених неточностей та відхилень

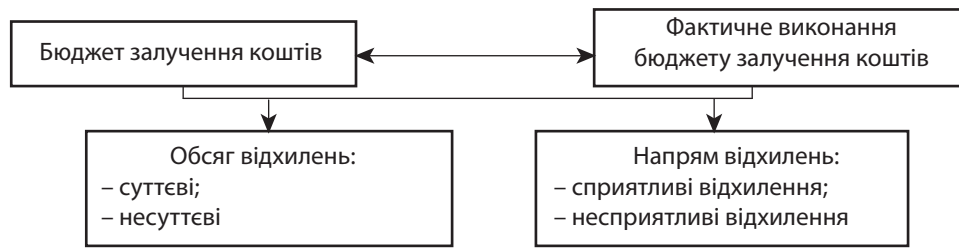

Рис. 2. Види відхилень в процесі контролю за операціями із залучення коштів на підприємстві

Однак процес контролю за залученням коштів не може ґрунтуватись тільки на інформації про виконання бюджету залучення коштів. Оскільки залучення коштів має бути орієнтоване на конкретну стратегічну мету, яку планує досягнути підприємство, для забезпечення повноцінного контролю необхідно застосовувати як якісні, так і кількісні показники ефективності залучення коштів. Якісні показники мають ілюструвати ефективність комунікацій між центрами відповідальності щодо мобілізації та розміщення залучених коштів, тощо. Оцінювання процесів залучення коштів за кількісними показниками має ґрунтуватись на виокремленні узагальнюючих і специфічних показників. Узагальнюючі показники треба використовувати для того, щоб дослідити загальний вплив залучення коштів на досягнення стратегічних планових результатів підприємства. Застосування специфічних показників має забезпечити дослідження результативності кожного етапу та окремих операцій із залучення коштів, а також виявлення неефективних ланок у загальній системі фінансування підприємства.

Побудова системи контролю за залученням коштів на підприємстві дасть змогу підвищити покращити якість організації процесів залучення коштів, проаналізувати ефективність їх здійснення, ідентифікувати відхилення фактичних результатів від запланованих, а також вивити причини їх виникнення та обґрунтувати і реалізувати заходи з їх усунення. Це допоможе уникнути фінансових втрат під час планування та організації процесу залучення коштів і в подальшому максимально ефективно оптимізувати грошові потоки підприємства. Інтеграція системи контролю за залученням коштів також поліпшує взаємодію фінансових центрів відповідальності, якість планування та прогнозування майбутніх обсягів залучення, що дає змогу підприємству зберегти фінансову стійкість та поліпшити ринкові позиції. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Партин Г. О.** Обґрунтування необхідності врахування критерію поверненості при систематизації залучених коштів підприємства / Г. О. Партин, Р. І. Задерецька // Науковий вісник НЛТУ. – 2010. – Вип. 19.10. – С. 134 – 143.
2. **Камінська Т. Г.** Комплексний господарський контроль кругообігу капіталу підприємства / Т. Г. Камінська // Економіка та управління підприємством. – 2013. – № 1. – С. 221 – 225.
3. **Андрушко Р.** Фінансовий контроль як засіб забезпечення економічної безпеки підприємства / Р. Андрушко, О. Лиса, З. Мирончук // Аграрна економіка. – 2012. – Т. 5, № 3-4. – С. 79 – 83.
4. **Терещенко О. О.** Система показників у концепції фінансового контролінгу у сфері бізнесу / О. О. Терещенко, М. В. Стецько // Фінанси України. – 2013. – № 11. – С. 66 – 83.
5. **Гнип Н. О.** Дослідження результатів діяльності в системі планування фінансового потенціалу підприємств / Н. О. Гнип // Бізнес Інформ. – 2013. – № 7. – С. 242 – 246.
6. **Игошина Ю. А.** Система внутрішнього контролю як елемент управленческого учета / Ю. А. Игошина // Вестник НГИЭИ. – 2014. – Выпуск 1(32). – С. 59 – 69.

7. **Тарасова Т. М.** Мониторинг финансового состояния в системе внутреннего контроля предприятия / Т. М. Тарасова // Экономика и менеджмент инновационных технологий. – 2014. – № 4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ekonomika.snauka.ru/2014/04/4912>

8. **Луценко С. И.** Влияние финансовой гибкости компании на решения, связанные со структурой капитала / С. И. Луценко // Финансовый менеджмент. – 2013. – № 6. – С. 60 – 68.

9. **Великий Ю. В.** Организационные этапы внутреннего аудита на предприятии / Ю. В. Великий, Е. Г. Юрін // Инвестиции: практика та досвід. – 2013. – № 24. – С. 53 – 55.

10. **Гулай І. О.** Підвищення ефективності роботи системи фінансового контролю підприємства шляхом застосування процесу інтеграції / І. О. Гулай // Бізнес Інформ. – 2014. – № 2. – С. 283 – 288.

REFERENCES

Andrushko, R., Lysa, O., and Myronchuk, Z. "Finansovy kontrol yak zasib zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Financial control as a means of economic security]. *Ahrarna ekonomika*, vol. 5, no. 3-4 (2012): 79-83.

Hnypp, N. O. "Doslidzhennia rezultativ diialnosti v systemi planuvannia finansovoho potentsialu pidpriemstva" [Research results of activities in the financial planning business potential]. *Biznes Inform*, no. 7 (2013): 242-246.

Hulai, I. O. "Pidvyschennia efektyvnosti roboty systemy finansovoho kontroliu pidpriemstva shliakhom zastosuvannia protsesu intehratsii" [Improving the effectiveness of the system of financial control by the enterprise application integration process]. *Biznes Inform*, no. 2 (2014): 283-288.

Igoshina, Yu. A. "Sistema vnutrennego kontroliu kak element upravlencheskogo ucheta" [The system of internal control as an element of management accounting]. *Vestnik NGIEI*, no. 1 (32) (2014): 59-69.

Kaminska, T. H. "Kompleksnyi hospodarskyi kontrol kruhobihu kapitalu pidpriemstva" [Comprehensive economic cycle control capital]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvom*, no. 1 (2013): 221-225.

Lutsenko, S. I. "Vliianie finansovoy gibkosti kompanii na resheniia, sviazannye so strukturoy kapitala" [Impact of the financial flexibility of the decisions related to capital structure]. *Finansovy menedzhment*, no. 6 (2013): 60-68.

Partyn, H. O., and Zaderetska, R. I. "Obgruntuvannia neobkhdnosti vrakhuvannia kryteriiu povernenosti pry systematyzatsii zaluchenykh koshtiv pidpriemstva" [Justification of the need to consider when ordering criterion repayment of borrowed funds of the company]. *Naukovyi visnyk NLTU*, no. 19.10 (2010): 134-143.

Tereshchenko, O. O., and Stetsko, M. V. "Systema pokaznykiv u kontseptsii finansovoho kontroliu u sferi biznesu" [Scorecard in the concept of financial controlling in business]. *Finansy Ukrainy*, no. 11 (2013): 66-83.

Tarasova, T. M. "Monitoring finansovogo sostoianii v sisteme vnutrennego kontroliu predpriatii" [Monitoring the financial condition of the system of internal control of the enterprise]. <http://ekonomika.snauka.ru/2014/04/4912>

Velykyi, Yu. V., and Yurin, Ye. H. "Orhanizatsiini etapy vnutrishnyoho audytu na pidpriemstvi" [Organizational stages of internal audit in the enterprise]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 24 (2013): 53-55.

БАНКІВСЬКА КОНКУРЕНЦІЯ НА ДЕПОЗИТНОМУ РИНКУ: ОЦІНКА ТА ВПЛИВ НА МАРКЕТИНГОВИЙ МЕХАНІЗМ

© 2014 ПОПОВА Л. О., ТАРАСОВ І. Ю.

УДК 336.71+339.138

Попова Л. О., Тарасов І. Ю. Банківська конкуренція на депозитному ринку: оцінка та вплив на маркетинговий механізм

Актуальність теми дослідження визначається важливістю депозитних ресурсів банків як джерела фінансування національної економіки, особливо у кризових умовах. Метою статті є оцінка банківської конкуренції на депозитному ринку та її впливу на маркетинговий механізм. Проаналізовано динаміку ресурсної бази банків України в розрізі юридичних і фізичних осіб, акцент зроблено на причинах відтоку депозитів із банківської системи в умовах кризи. Проведено оцінку розподілу коштів фізичних осіб за групами банків і валютами, зроблено висновок про його експоненціальний характер. Проаналізовано розподілення банків України за обсягом залучених строкових коштів фізичних осіб, виявлено певні закономірності в окремих групах. Визначено показники варіації депозитних ставок за класичними строковими депозитами найбільших банків як інструмент конкурентної боротьби. Окреслено роль оцінок надійності депозитів рейтинговими агенціями як орієнтирів вибору клієнтом банку за співвідношенням «дохідність-надійність». Систематизовано фактори, які зміцнюють конкурентну позиції більших і менших за розміром банків і мають бути враховані маркетинговим механізмом банку.

Ключові слова: банківська конкуренція, депозитний ринок, маркетинговий механізм.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 16.

Попова Людмила Олександрівна – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу і комерційної діяльності, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

Тарасов Ігор Юрійович – старший викладач кафедри маркетингу і комерційної діяльності, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: igor_tarasov@ukr.net

УДК 336.71+339.138

UDC 336.71+339.138

Попова Л. А., Тарасов И. Ю. Банковская конкуренция на депозитном рынке: оценка и влияние на маркетинговый механизм

Актуальность темы исследования определяется важностью депозитных ресурсов банков как источника финансирования национальной экономики, особенно в кризисных условиях. Целью статьи является оценка банковской конкуренции на депозитном рынке и ее влияния на маркетинговый механизм. Проанализирована динамика ресурсной базы банков Украины в разрезе юридических и физических лиц, акцент сделан на причинах оттока депозитов из банковской системы в условиях кризиса. Проведена оценка распределения средств физических лиц по группам банков и валютам, сделан вывод о его экспоненциальном характере. Проанализировано распределение банков Украины по объему привлеченных срочных средств физических лиц, выявлены определенные закономерности в отдельных группах. Рассчитаны показатели вариации депозитных ставок по классическим срочным депозитам наибольших банков как инструмент конкурентной борьбы. Очерчена роль оценок надежности депозитов рейтинговыми агентствами как ориентиров выбора клиентом банка по соотношению «доходность-надежность». Систематизированы факторы, которые укрепляют конкурентные позиции больших и меньших по размеру банков и должны быть учтены маркетинговым механизмом банка.

Ключевые слова: банковская конкуренция, депозитный рынок, маркетинговый механизм.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 16.

Попова Людмила Алексеевна – кандидат экономических наук, профессор, заведующая кафедрой маркетинга и коммерческой деятельности, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

Тарасов Игорь Юрьевич – старший преподаватель кафедры маркетинга и коммерческой деятельности, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: igor_tarasov@ukr.net

Popova L. O., Tarasov I. Yu. Banking Competition in the Deposit Market: Evaluation and Impact on the Marketing Mechanism

The topicality of the research is determined by the importance of banks deposit resources as a source of funding for the national economy, especially in times of crisis. The aim of the article is to assess banking competition in the deposit market and its impact on marketing mechanism. The dynamics of the resource base of banks in Ukraine in the context of legal entities and individuals, the emphasis is on the causes of the outflow of deposits from the banking system in crisis. The estimation of the distribution of individuals' funds by groups of banks and currencies concluded its exponential character. The distribution of banks in Ukraine in terms of retail term deposits of individuals identified certain patterns in separate groups. The indices variations in deposit rates in the classic term deposits of the largest banks as a tool of competition were calculated. The role of assessments of deposits reliability rating agencies as benchmarks select customer of the bank by the ratio of "yield-reliability" were outlined. The factors that strengthen the competitive position of large and smaller banks were systematized and should be considered by the marketing mechanism for the bank.

Key words: banking competition, the deposit market, marketing mechanism.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 16.

Popova Ljudmila O. – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department of marketing and business, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

Tarasov Igor Yu. – Senior Lecturer, Department of marketing and business, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: igor_tarasov@ukr.net

Конкуренція – динамічний процес, що є визначальним чинником упорядкування цін, стимулом для активізації інноваційних процесів, раціонального використання ресурсів тощо [1, с. 123]. Конкуренція в банківській сфері має свою специфіку. У статтях Зюкіна Д. В., Макаренко М. І. розкрито передумови та особливості роз-

гортання міжбанківської конкуренції на ринку фінансових послуг України, виявлено позитивні та негативні наслідки проникнення іноземного капіталу у вітчизняну банківську систему [2], виділено пріоритетні напрями підвищення конкурентоспроможності комерційних банків у сучасних умовах [3].

У статтях Єпіфанова А. О., Ярошенко А. С., Дударенко О. А. проаналізовано основні науково-методичні моделі оцінки рівня конкуренції в банківській системі [4], виявлено переваги та недоліки неструктурних підходів, які базуються на аналізі конкуренції з точки зору поведінки банків і рівноваги банківського ринку [5].

Банки в Україні істотно різняться розміром і конкурентною політикою. У роботі Пикиш Ю. П. проаналізовано корпоративні, ділові та функціональні стратегії розвитку великого вітчизняного банку [6]. Ученими досліджено динаміку розвитку банківської системи України [7], проведено моделювання банківського олігопольного ринку з використанням цінової та нецінової конкуренції [8], а також горизонтальної та вертикальної диференціації [9]. Горизонтальний компонент має відношення до рішень стосовно галузей, тоді як вертикальна інтеграція служить для «визначення» задоволеності клієнтів, які мають справу з певним типом банку. Застосування виробничо-організаційного підходу при оптимізації банківської діяльності в умовах недосконалої конкуренції запропоновано Койбічук В. В. [10]. Однією з форм прояву банківської конкуренції є інноваційні та традиційні інструменти банківського маркетингу [11]. Основними сегментами банківської конкуренції є ринок кредитів і депозитів [12], які залишаються малодослідженими.

Метою статті є оцінка банківської конкуренції на депозитному ринку та її впливу на маркетинговий механізм.

Обсяг і динаміка банківських депозитів фізичних осіб є одним із наочних індикаторів фінансової та суспільно-політичної кризи в країні (рис. 1). Протягом 2008 – 2013 рр. загальний тренд ресурсної бази банків України характеризувався значним зростанням, по коштах юридичних осіб – із 112,0 до 242,9 млрд грн (у 2,17 разів), по коштах фізичних осіб – із 163,5 до 420,8 млрд грн (у 2,7 разу). Виключенням із загального тренду є 2009 р., коли строкові кошти суб'єктів господарювання скоротилися з 73,4 до 50,5 млрд грн (на 31,13%), а фізичних осіб – із 175,1

до 155,2 млрд грн (на 11,4%). У першому півріччі 2014 р. відтік строкових коштів юридичних осіб був незначним (0,4 млрд грн), а кошти фізичних осіб скоротилися на 12,8 млрд грн, в основному за рахунок строкових коштів (12,1 млрд грн). Реальний відтік був значно більшим із урахуванням різкої девальвації національної валюти у 1 кв. 2014 р., яка привела до зростання гривневого еквівалента вкладів в іноземній валюті. Окрім падіння курсу гривні, додатковими причинами відтоку депозитів були: політична нестабільність, масові дефолти банків, валютні обмеження для клієнтів банків, паніка серед населення тощо.

Ініціативи НБУ з регулювання ліквідності банків і зміна порядку валютного курсоутворення дозволили лише частково зняти гостроту проблеми. У 2014 р. на підставі постанов Правління Національного банку України про віднесення банків до категорії неплатоспроможних виконавчою дирекцією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб прийнято рішення про введення тимчасової адміністрації у таких банках: ПАТ «Старокиївський банк», ПАТ «Автокразбанк», ПАТ «Західкомбанк», ПАТ «КБ «Південкомбанк», ПАТ «КБ «Промекономбанк», ПАТ «КБ «Інтербанк», ПАТ «Банк Форум», АТ Банк «Меркурій», АТ «Брокбізнесбанк», ПАТ «Реал-банк», ПАТ «КБ «Даніель». Здійснюються виплати і підготовча робота до компенсації втрат вкладникам у розмірі до 200 тис. грн.

Основою ресурсної бази українських банків є кошти фізичних осіб, частка яких протягом аналізованого періоду зросла з 59,35% до 63,41%. Змінилася також якісна структура коштів фізичних осіб за рахунок збільшення строкової частини – з 76,84% до 80,47%. У табл. 1 наведено розподіл коштів фізичних осіб за групами банків і валютами. Основна частина депозитів фізичних осіб (66,88%) приходить на I групу банків, у т. ч. на вимогу – 74,32%. Більша частка коштів на вимогу порівняно зі строковими коштами пояснюється тим, що банки цієї групи активно обслуговують зарплатні проекти і, відповідно, мають більші залишки на

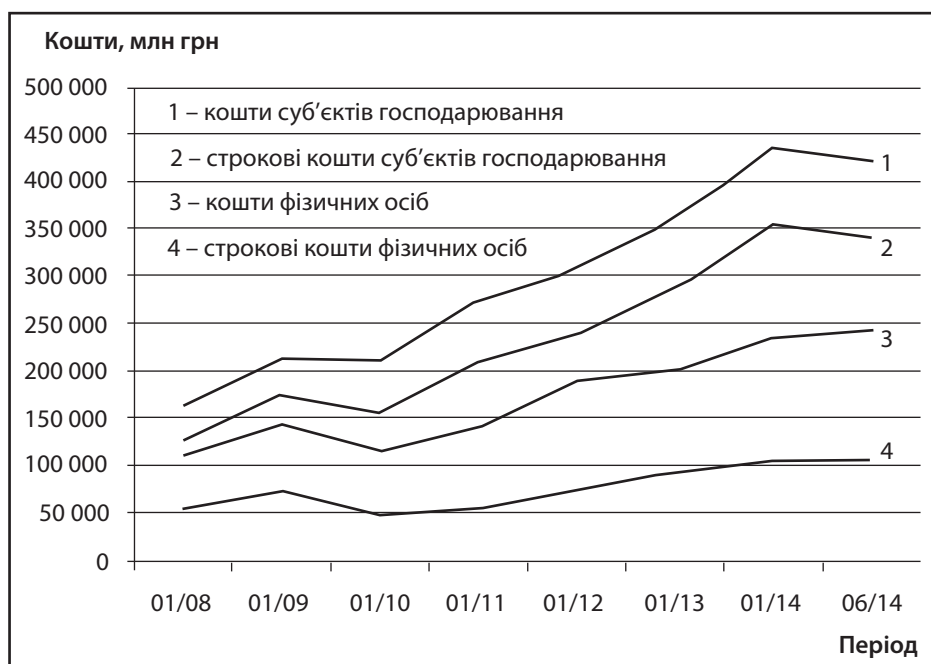

Рис. 1. Динаміка коштів клієнтів банків України протягом 2008 р. – 1 півріччя 2014 р., млн грн

Джерело: побудовано за даними [13].

карткових рахунках клієнтів. По банках II – IV груп частка коштів на вимогу менша, ніж загальна сума коштів фізичних осіб. Найменша частка депозитів фізичних осіб приходить на банки III групи – усього 7,53%, за строковими коштами – 8,16%.

На відміну від інших груп банків, по I-ій групі банків частка строкових коштів в іноземній валюті (67,82%) вище, ніж строкових коштів разом, що пояснюється більшою привабливістю великих банків для розміщення коштів в іноземній валюті.

У табл. 2 наведено розподілення банків України за обсягом залучених строкових коштів фізичних осіб. Найбільшу суму строкових депозитів (88,4 млрд грн) і питому вагу в їх сумі по системі (24,6%) має Приватбанк. Ощадбанк і Дельта-банк мають вартість строкових депозитів фізичних осіб в інтервалі 20 – 30 млрд грн.

В інтервал 10 – 20 млрд грн потрапляють три банка: Укрексімбанк, Фінанси і кредит, Сбербанк Росії. На вказані шість банків припадає 174,8 млрд грн депозитів фізичних осіб, або 74,6% по I-ій групі банків. Обсяг строкових коштів фізичних осіб, залучених іншими дев'ятьма банками цієї групи, коливається в інтервалі 4 – 10 млрд грн.

Банк II-ої групи Віейбі має значний обсяг строкових депозитів, залучених від фізичних осіб (9,4 млрд грн), який відповідає рівню банків I-ої групи. У II-ій групі найбільша кількість банків (14) має строкові кошти фізичних осіб у обсязі від 2 до 4 млрд грн. Гірші конкурентні позиції (на рівні банків III групи) мають 4 банки: Фідобанк (1,5 млрд грн), ВБР (1,4 млрд грн) і БТА банк (1,2 млрд грн). У Родовід банку, який має статус санаційного, обсяг строкових коштів фізичних осіб становить лише 5 тис. грн, оскільки у процесі перетворення депозити цього банку були переведені на інші банки, ІНГ Банк Україна взагалі не має таких ресурсів.

У III-ій групі банків значно виділяється за обсягом залучених строкових коштів фізичних осіб Платинумбанк (3,9 млрд грн). Найбільш характерним для банків групи є обсяги залучення цього виду ресурсів від 0,5 до 2,5 млрд грн. Їх мали

18 банків, або 78,3% їх загальної кількості. Значно менший обсяг депозитів мають такі банки: Союз (474,4 млн грн), Кліринговий дім (420,4 млн грн), Діві-банк (29,2 млн грн), Сіті-банком строкові кошти фізичних осіб не залучає.

У найбільшій кількості банків IV-ої групи (93, або 76,2%) вартість строкових депозитів фізичних осіб не перевищує 500 млн грн, причому у 46 банків (37,7% їх загального обсягу) вона не перевищує 100 млн грн. Значно вищий обсяг залучення мають Акцент-банк (1,5 млрд грн), Ідея Банк (1,4 млрд грн), Таскомбанк (1,2 млрд грн).

Лідерами ринку депозитів за обсягом загального депозитного портфелю лишаються великі системні банки: Приватбанк, Укрексімбанк, Ощадбанк, Дельта, ПУМБ. ТОП-25 банків-лідерів за обсягом залучених у населення депозитів контролюють 79,6% роздрібного депозитного ринку. Банки-лідери за обсягом залучених депозитів характеризуються широкою географічною мережею відділень і зазвичай давно присутні на українському ринку. Найбільшу кількість відділень на території України станом на 01.04.2014 р. мають Ощадбанк (5436), Приватбанк (3125), Райффайзен Банк Аваль (830), Укрсиббанк (561), Надра (523), Укрсоцбанк (419), Імексбанк (376), Фінанси та кредит (332), Унікредит-банк (305), Правекс-Банк (262), Дельта Банк (234) [15]. Не завжди кількість відділень корелює з розміром залучених від населення коштів, оскільки вагомим фактором привабливості банків для вкладників є процентні ставки (табл. 3).

Процентні ставки по Банку Форум і Брокбізнесбанку, які входили до ТОП-25, не вказані, оскільки вони визнані неплатоспроможними. Процентні ставки істотно варіюють, найменший їх рівень пропонує Укрсиббанк, навищий – Фінансова ініціатива. Наприклад, у річному вимірі у гривнях розмах варіації складає 16,0% (від 11,0% до 27%), у доларах США – 10,6% (від 1,9% до 12,5%). Залежно від терміну зберігання вкладу процентна ставка у гривнях варіює від 19,1% до 19,88%, у доларах США – від 7,52% до 8,73%.

Таблиця 1

Розподіл коштів фізичних осіб за групами банків і валютами станом на 01.01.2014 р.

Група	Строкові кошти фізичних осіб		У тому числі			
			На вимогу		Строкові кошти	
	Разом	У т. ч. в іноземній валюті	Усього	У т. ч. в іноземній валюті	Усього	У т. ч. в іноземній валюті
<i>Тис. грн</i>						
I	295515,8	127227,4	61336,77	13512,08	234179,1	113715,4
II	70249,66	30610,27	10417,17	4203,949	59832,49	26406,32
III	33270,52	12381,96	3931,502	879,285	29339,02	11502,67
IV	42856,37	18612,27	6843,029	2554,117	36013,34	16058,15
Усього	441892,4	188831,9	82528,47	21149,43	359363,9	167682,5
<i>%</i>						
I	66,88	67,38	74,32	63,89	65,16	67,82
II	15,90	16,21	12,62	19,88	16,65	15,75
III	7,53	6,56	4,76	4,16	8,16	6,86
IV	9,70	9,86	8,29	12,08	10,02	9,58
Усього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Джерело: побудовано за даними [14].

Розподілення банків України за обсягом залучених строкових коштів фізичних осіб станом на 01.01.2014 р.

Інтервал, млн грн	Кількість спостережень, банків		Процент спостережень, %		Інтервал, млн грн	Кількість спостережень, банків		Процент спостережень, %	
	в інтервалі	кумулятивно	в інтервалі	кумулятивно		в інтервалі	кумулятивно	в інтервалі	кумулятивно
I група					II група				
0	0	0	0	0	0	1	1	5,0	5,0
10000	9	9	60,0	60,0	1000	1	2	5,0	10,0
20000	3	12	20,0	80,0	2000	3	5	15,0	25,0
30000	2	14	13,3	93,3	3000	6	11	30,0	55,0
40000	0	14	0,0	93,3	4000	4	15	20,0	75,0
50000	0	14	0,0	93,3	5000	4	19	20,0	95,0
60000	0	14	0,0	93,3	6000	0	19	0,0	95,0
70000	0	14	0,0	93,3	7000	0	19	0,0	95,0
80000	0	14	0,0	93,3	8000	0	19	0,0	95,0
90000	1	15	6,7	100,0	9000	0	19	0,0	95,0
100000	0	15	0,0	100,0	10000	1	20	5,0	100,0
III група					IV група				
0	1	1	4,35	4,35	0	8	8	6,6	6,6
500	3	4	13,04	17,39	100	38	46	31,1	37,7
1000	5	9	21,74	39,13	200	18	64	14,8	52,5
1500	4	13	17,39	56,52	300	15	79	12,3	64,8
2000	7	20	30,43	86,96	400	6	85	4,9	69,7
2500	2	22	8,70	95,65	500	8	93	6,6	76,2
3000	0	22	0,00	95,65	600	6	99	4,9	81,1
3500	0	22	0,00	95,65	700	4	103	3,3	84,4
4000	1	23	4,35	100,00	800	6	109	4,9	89,3
					900	9	118	7,4	96,7
					1000	1	119	0,8	97,5
					1100	0	119	0,0	97,5
					1200	1	120	0,8	98,4
					1300	0	120	0,0	98,4
					1400	1	121	0,8	99,2
					1500	0	121	0,0	99,2
					1600	1	122	0,8	100,0

Джерело: побудовано за даними [14].

Важливим орієнтиром для вкладників є рейтингові оцінки надійності депозитів, які пропонуються рейтинговими агентствами. Вони представляють незалежну думку рейтингового агентства про можливість банку вчасно й у повному обсязі виконати прийняті на себе зобов'язання щодо повернення банківських вкладів. При загальній схожості підходи рейтингових агенцій мають певні особливості у методиках і формах представлення оцінок. Так, оцінки ІВІ рейтингу коливаються від 6 (максимальний рівень) до 1, UCRA – від А (найвище значення до F), Рюрик – від r5 (максимальний рівень) до r1, Кредит-Рейтинг – від 5 (максимальне значення) до 1. При цьому проглядається обернений зв'язок між надійністю і дохідністю: банки з вищими рейтингами в середньому пропонують нижчі відсоткові ставки.

ВИСНОВКИ

1. Проведене дослідження дозволяє зробити висновки про переважно потужне зростання депозитного ринку України протягом 2008 – 2013 рр. і наявність низхідних тенденцій у 2014 р. у зв'язку з економіко-політичною кризою. Депозитним вкладом у розрізі банків притаманне експоненціальне розподілення, коли переважна їх частина приходить на банки I-ої групи, за питомою вагою інші групи розподіляються таким чином: II, IV, III.

2. Великі системні банки мають більш міцну конкурентну позицію з огляду на розгалужену мережу відділень, обслуговування зарплатних проектів, легший доступ до міжбанківського валютного ринку, більші можливості маневрування у рівні процента. Привабливість відносно менших банків посилює більш високий рівень депозитного

Депозитні ставки за класичними строковими депозитами банків ТОП-25, 01.06.2014 р., %

№ п/п	Назва банків	Гривня			Долар США		
		Місяць			Місяць		
		3	6	12	3	6	12
1	ПРИВАТБАНК	19,00	20,00	21,00	9,50	10,00	11,00
2	ОЩАДБАНК	16,75	17,00	18,00	6,50	7,25	8,00
3	ДЕЛЬТА БАНК	17,50	18,50	19,50	7,75	8,25	8,75
4	УКРЕКСІМБАНК	17,00	18,60	19,40	6,50	7,60	7,65
5	СБЕРБАНК РОСІЇ	15,70	16,25	19,00	6,10	6,60	8,25
6	РАЙФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	14,75	14,75	14,75	3,50	4,50	5,50
7	ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ	25,00	25,50	24,50	11,00	12,50	11,50
8	ПУМБ	19,70	20,10	20,50	9,30	9,60	10,10
9	UniCredit (УКРСОЦБАНК)	19,00	19,50	16,25	7,50	8,00	8,50
10	ВІЕЙБІ БАНК	19,00	20,00	21,00	7,50	8,50	9,50
11	АЛЬФА-БАНК	23,00	22,50	23,00	9,50	9,00	9,00
12	УКРСИББАНК	10,50	10,50	11,00	0,75	1,25	1,90
13	ПРОМІНВЕСТБАНК	16,10	16,10	19,50	4,80	6,70	9,10
14	НАДРА	24,00	24,00	19,00	12,0	12,00	10,50
15	ОТП БАНК	15,50	16,50	18,00	4,00	4,50	5,25
16	УКРГАЗБАНК	18,80	20,80	21,30	7,20	9,70	10,20
17	ВТБ БАНК	22,50	22,50	22,50	9,00	9,00	9,00
18	ІМЕКСБАНК	22,00	22,00	22,00	9,00	10,00	10,50
19	ФІНАНСОВА ІНІЦІАТИВА	27,50	27,50	27,00	12,50	12,50	12,50
20	ПІВДЕННИЙ	16,50	17,00	17,50	6,00	6,75	7,50
21	ПЛАТИНУМ БАНК	25,00	25,00	25,00	12,50	12,50	12,50
22	КИЇВСЬКА РУСЬ	18,00	20,00	22,00	6,00	7,50	9,00
23	КРЕДІ АГРІКОЛЬБАНК	16,50	17,00	15,50	4,50	5,00	5,00
	Середня ставка	19,10	19,63	19,88	7,52	8,23	8,73
	Стандартне відхилення	4,01	3,89	3,57	2,99	2,83	2,51
	Мінімальна ставка	10,50	10,50	11,00	0,75	1,25	1,90
	Максимальна ставка	27,50	27,50	27,00	12,01	12,50	12,50
	Розмах варіації	17,00	17,00	16,00	11,26	11,25	10,60

Джерело: побудовано за даними [16].

процента, наявність вищих за середні оцінок рейтингових агентцій, достатність ресурсів і більш швидкі процедури компенсації з Фонду гарантування вкладу фізичних осіб у разі визнання банку неплатоспроможним. Ці фактори мають бути враховані маркетинговим механізмом банку.

Метою подальших досліджень є обґрунтування рекомендацій із врахування отриманих висновків під час розробки меморандуму депозитної політики банку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Нілова Н. М. Конкуренція: дослідження теоретичного підґрунтя / Н. М. Нілова, Т. О. Семененко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Суми, 2012. – Т. 36. – С. 117 – 125.

2. Макаренко М. І. Макроекономічні чинники міжбанківської конкуренції на грошово-кредитному ринку України / М. І. Макаренко // Проблеми і перспективи розвитку банків-

ської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2006. – Т. 16. – С. 13 – 20.

3. Зюкин Д. В. Актуальные направления повышения конкурентоспособности коммерческого банка / Д. В. Зюкин // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2009. – Вип. 25. – С. 119 – 124.

4. Єпіфанов А. О. Науково-методичні підходи до оцінки рівня конкуренції в банківській системі / А. О. Єпіфанов, А. С. Ярошенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2011. – Вип. 31. – С. 16 – 28.

5. Дударенко О. А. Банківські ресурси, їх складові та проблема акумуляції / О. А. Дударенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2006. – Т. 15. – С. 267 – 275.

6. Пикуш Ю. П. Управление конкурентоспособностью банка в условиях финансовой либерализации : дис. ... канд. эконом. наук : спец. 08. 04. 01 – финансы, денежное обращение и кредит / Ю. П. Пикуш ; Мин-во образования и науки Украины, Днепропетровский национальный университет. – Днепропетровск, 2006. – 245 с.

7. Мірошніченко О. В. Аналіз конкурентного середовища банківської системи України / О. В. Мірошніченко // *Культура народів Причорномор'я*. – 2007. – № 109. – С. 102 – 105.

8. Карбо С. Оцінка інтенсивності цінової та нецінової конкуренції у банківському секторі / С. Карбо, Х.-Ф. Гевара, Д. Хемфрі, Ж. Маудос // *Банки та банківські системи країн світу / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України»*. – Суми, 2009. – Т. 2. № 2. – С. 4 – 17.

9. Лозано-Вівас А. Деретуляція та диференціяція продукції у банківському секторі / Анна Лозано-Вівас, Антоніо Дж. Моралес // *Банки та банківські системи країн світу*. – 2009. – Т. 2. № 4. – С. 35 – 45.

10. Койбічук В. В. Використання економіко-математичних моделей для оптимізації банківської діяльності в умовах недосконалої конкуренції / В. В. Койбічук // *Сучасні інформаційні технології в економіці та управлінні підприємствами, програмами та проектами : зб. тез доповідей IX Міжнародної науково-практичної конференції / Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»*. – Х., 2011. – С. 265 – 266.

11. Лопаткіна І. В. Інноваційні та традиційні інструменти банківського маркетингу в контексті ролі банків, як елементу інфраструктури ринку / І. В. Лопаткіна, А. Ф. Бондаренко, В. Г. Лопаткін // *Науковий вісник НГУ. – Тем. вип. Інновації і трансфер технології*. – Дніпропетровськ, 2011. – С. 68 – 74.

12. Управління залученням банківських ресурсів з депозитних джерел : монографія / С. П. Ярошенко, І. В. Сало, О. В. Крухмаль, О. С. Кобичева. – Суми : Університетська книга, 2011. – 105 с.

13. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798

14. Дані фінансової звітності банків України станом на 01.01.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=5802141>

15. Квартальний огляд Національної асоціації банків України за I квартал 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nabu.com.ua/Analytics/1kvartal2014.zip>

16. Корнилюк Р. Огляд депозитного ринку за червень 2014 р. / Р. Корнилюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.4sync.com/office/j1UhBMIV/2014-1Q_UBQR.html

REFERENCES

Dudarenko, O. A. "Bankivski resursy, ikh skladovi ta problema akumulatsii" [Bank resources, their constituents and the problem of accumulation]. *Problemy i perspektivy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy* vol. 15 (2006): 267-275.

"Dani finansovoi zvitnosti bankiv Ukrainy stanom na 01. 01. 2014 r." [These financial statements of banks of Ukraine as of 01. 01. 2014]. <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=5802141>

Karbo, S., Hevara, Kh.-F., and Khemfri, D. "Otsinka intensyvnosti tsinovoi ta netsinovoi konkurentsii u bankivskomu sektori" [Assessment of intensity of price and non-price competition in the banking sector]. *Banky ta bankivski systemy krain svitu*, vol. 2, no. 2 (2009): 4-17.

Koibichuk, V. V. "Vykorystannia ekonomiko-matematychnykh modelei dlia optymizatsii bankivskoi diialnosti v umovakh nedoskonaloї konkurentsii" [The use of economic-mathematical models to optimize banking activities under imperfect competi-

tion]. *Suchasni informatsiini tekhnologii v ekonomitsi ta upravlinni pidpriemstvamy, prohramamy ta proektamy*. Kharkiv: Natsionalnyi aerokosmichnyi universytet im. M. le. Zhukovskoho «KhAI», 2011. 265-266.

"Kvartalnyi ohliad Natsionalnoi asotsiatsii bankiv Ukrainy za I kvartal 2014 roku" [Quarterly review of the National Association of banks of Ukraine for I quarter 2014]. <http://www.nabu.com.ua/Analytics/1kvartal2014.zip>.

Kornyliuk, R. "Ohliad depozytnoho rynku za cherven 2014 r." [Overview of the deposit market by June 2014]. http://www.4sync.com/office/j1UhBMIV/2014-1Q_UBQR.html

Lozano-Vivas, A., and Morales, A. Dzh. "Derehuliatyia ta dyferentsiatyia produktiv u bankivskomu sektori" [Deregulation and product differentiation in the banking sector]. *Banky ta bankivski systemy krain svitu*, vol. 2, no. 4 (2009): 35-45.

Lopatkina, I. V., Bondarenko, A. F., and Lopatkin, V. H. "Innovatsiini ta tradytsiini instrumenty bankivskoho marketynhu v konteksti roli bankiv, iak elementu infrastruktury rynku" [Innovative and traditional bank marketing tools in the context of the role of banks as part of the market infrastructure]. *Naukovyi visnyk NHU. Innovatsii i transfer tekhnologii* (2011): 68-74.

Miroshnychenko, O. V. "Analiz konkurentnoho seredovyscha bankivskoi systemy Ukrainy" [Analysis of the competitive environment of the banking system of Ukraine]. *Kultura narodov Prychornomoria*, no. 109 (2007): 102-105.

Makarenko, M. I. "Makroekonomichni chynnyky mizhbankivskoi konkurentsii na hroshovo-kredytnomu rynku Ukrainy" [Macroeconomic factors interbank competition in the money market of Ukraine]. *Problemy i perspektivy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, vol. 16 (2006): 13-20.

Nilova, N. M., and Semenenko, T. O. "Konkurentsii: doslidzhennia teoretychnoho pidgruntia" [Competition: study theoretical background]. *Problemy i perspektivy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, vol. 36 (2012): 117-125.

"Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy" [Basic indicators of banks in Ukraine]. http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798

Pikush, Yu. P. "Upravlenie konkurentosposobnostiu banka v usloviiakh finansovoy liberalizatsii" [Management of the Bank's competitiveness in the context of financial liberalization]. *Dis. ... kand. ekonom. nauk: 08.04.01*, 2006.

Yepifanov, A. O., and Yaroshenko, A. S. "Naukovo-metodychni pidkhody do otsinky rivnia konkurentsii v bankivskii systemi" [Scientific and methodological approaches to assess the level of competition in the banking system]. *Problemy i perspektivy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, vol. 31 (2011): 16-28.

Yaroshenko, S. P., Salo, I. V., and Krukmal, O. V. *Upravlinnia zaluchenniam bankivskykh resursiv z depozytynykh dzherel* [Management involvement of bank resources from deposit sources]. Sumy: Universytetska knyha, 2011.

Ziukin, D. V. "Aktualnye napravleniia povysheniia konkurentosposobnosti kommercheskogo banka" [Topical areas of improving the competitiveness of the commercial bank]. *Problemy i perspektivy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, vol. 25 (2009): 119-124.

FOREIGN MODELS OF FINANCIAL REGULATION AND FEASIBILITY OF THEIR USAGE IN UKRAINE

© 2014 BEREZOVSKA H. I., KMIT V. M.

UDC 338.646.8

Berezovska H. I., Kmit V. M. Foreign Models of Financial Regulation and Feasibility of their Usage in Ukraine

Small businesses are faced with many challenges in the process of their activity, one of which is the lack of domestic experience in the implementation of the financial regulation of their activities. The only way to solve the latter is the analysis and the positive experience of borrowing from foreign models of financial regulation. The aim of the article is to analyze the international financial regulatory models and their adaptation to domestic small business. The main results of the paper are the discovery of the positive experience of foreign models of financial regulation and the use of the latter in the domestic economy. Based on the analysis of the state support of small business in the leading European countries the recommendations on the European direction of the vector of the domestic economy were made.

Key words: small businesses, promoting entrepreneurship, institutions, small business development, "shock therapy", the regional economy, the EBRD, the EU.
Bibl.: 10.

Berezovska Hristina I. – Postgraduate Student, Department of Finance, Accounting and Credit, Lviv National University named after Ivan Franko (vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: tinka202008@rambler.ru

Kmit Vira M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Accounting and Credit, Lviv National University named after Ivan Franko (vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: kmitvira@ukr.net

УДК 338.646.8

Березовська Х. І., Кміть В. М. Зарубіжні моделі фінансового регулювання та доцільність їх застосування в Україні

Мале підприємництво в процесі власної діяльності стикається з багатьма проблемами, однією з яких є відсутність вітчизняного досвіду у здійсненні фінансового регулювання їх діяльності. Єдиним шляхом вирішення останньої є аналіз і запозичення позитивного досвіду в зарубіжних моделях фінансового регулювання. Метою статті є аналіз зарубіжних моделей фінансового регулювання та адаптація їх у вітчизняному малому підприємстві. Основними результатами статті є розкриття позитивного досвіду зарубіжних моделей фінансового регулювання та застосування останнього у вітчизняній економіці. На основі аналізу державної підтримки малого підприємництва в провідних європейських країнах надано рекомендації стосовно європейського спрямування вектора вітчизняної економіки.

Ключові слова: мале підприємництво, сприяння розвитку підприємництва, інституції розвитку малого підприємництва, «шокова терапія», регіональна економіка, ЄБРР, ЄС.

Бібл.: 10.

Березовська Христина Ігорівна – аспірантка, кафедра фінансів, обліку та кредиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: tinka202008@rambler.ru

Кміть Віра Мирославівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, обліку та кредиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: kmitvira@ukr.net

УДК 338.646.8

Березовская К. И., Кмит В. М. Зарубежные модели финансового регулирования и целесообразность их применения в Украине

Малое предпринимательство в процессе собственной деятельности сталкивается со многими проблемами, одной из которых является отсутствие отечественного опыта в осуществлении финансового регулирования их деятельности. Единственным путем решения последней является анализ и заимствование положительного опыта в зарубежных моделях финансового регулирования. Целью статьи является анализ зарубежных моделей финансового регулирования и адаптация их в отечественном малом предпринимательстве. Основными результатами статьи является раскрытие положительного опыта зарубежных моделей финансового регулирования и применение последнего в отечественной экономике. На основе анализа государственной поддержки малого предпринимательства в ведущих европейских странах даны рекомендации относительно европейского направления вектора отечественной экономики.

Ключевые слова: малое предпринимательство, содействие развитию предпринимательства, институты развития малого предпринимательства, «шоковая терапия», региональная экономика, ЕБРР, ЕС/
Библ.: 10.

Березовская Кристина Игоревна – аспірантка, кафедра фінансов, учета и кредита, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)

E-mail: tinka202008@rambler.ru

Кмит Вера Мирославовна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов, учета и кредита, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)

E-mail: kmitvira@ukr.net

Globalization processes in the world economy change the idea of raising funds for the development of national economy and small business in particular. The experience of leading foreign countries, the liberalization of capital movements involves the risk of displacement of crisis occurrences in one country or region to other regions. A striking example of such broadcasts of crisis is a sharp outflow of capital from Ukraine, which is closely related to recent developments in the political arena between Ukraine and Russia.

Solving such problems can contribute to the study of the world and European best practices and encourage the development of financial regulation of small business through internal and external opportunities and practice of solving such problems.

The study of small business and its role in developed market economies is the object of attention of many foreign scholars such as J. Schumpeter, P. Westhead, W. Baumol, J. Bahler and others.

Among domestic scientists that question has become particularly important in the works of: L. L. Tsymbal, M. I. Krupka, S. K. Reverchuk, O. V. Grin, Ya. B. Drop, V. M. Kmit, A. F. Melnyk, A. P. Pavlyuk and many others.

The article is an analysis and theoretical rationale for the use of foreign models of financial regulation in the domestic economy.

Given the extremely difficult economic situation in which Ukraine is now, the support for small businesses is particularly important and significant nowadays on the way of the domestic

economy out of the crisis. We believe it is the policy of "shock therapy" in combination with the support of small and medium enterprises may be the key to solving the economic crisis in our country.

To begin, let's define the nature of such an important concept as a model of financial regulation. From an economic point of view, the concept of economic model means a theoretical model constructed for the approximate description of economic processes by means of a relatively small number of concepts or variables. The economic model can be both qualitative and stochastic or deterministic mathematical model. In our case, the economic model of financial regulation has a quality component and means of regulation of economic relations subjects of financial regulation on the distribution and redistribution of GDP in the country. If we consider such a model at the macro-level, it is possible to narrow the definition of the essence of the concept by moving the economic relations to the level of state control and regulation of the economy. As financial regulation is a process of influence on financial relationships to eliminate economic disparities, the vector of its impact should be directed only to economic growth and ensuring social welfare in the state. In other words, it is the impact of tax, financial, credit, budget and administrative policies on the development and support of small business in the state

Given the recent political developments in Ukraine, in our opinion, the European experience of financial regulation would be the closest and most promising. We back up our point of view with the fact that in the European Union economy is based on small and medium-sized businesses, which employ more than 70% of the employed in the private sector. However, for the complex formation and nature of the problem, we consider other alternatives [1, p. 257 – 259].

In total there are three main innovative models to stimulate the development and support of small business: American, Japanese and Western. This case is a question of fostering innovation [3, p. 337 – 339].

The distinctive features of the American model of financing innovation is the active use of patent protection of innovations, patents and trade patent licenses, creation of patent pools. An additional source of financing innovation is the costs of implementation of patents and patent licenses. In the American model, it is a very common phenomenon of innovation in small business (technological ventures), where entrepreneurs, owners and managers are themselves scientists, authors of developments, particularly common in areas with a high concentration of universities, research centers, companies, firms, high-tech industries. Also in terms of taxation in the United States, the principle of "natural selection", i. e. no special tax regimes for small and medium enterprises. For small businesses the only benefit is the simplification of accounting and reporting on a progressive scale:

- ✦ taxable income up to 50 thousand dollars – 15%;
- ✦ 50 thousand dollars up to 75 thousand dollars – 25%;
- ✦ 75 thousand dollars up to 10 million dollars – 34%;
- ✦ more than 10 million dollars – 35%.

Very small firms may apply the cash method of accounting and are excluded from the tax investment in capital assets when the amount for the year does not exceed 24 thousand dollars.

We believe that this experience could be relevant but not today. If Ukraine joins the EU this year, it will be possible to apply such reforms in about 40 years. A very important factor in our opinion, is the mentality and thinking of people. The United

States is a country where entrepreneurship is considered as a way of life; in this country unemployed people are simply not respected. These moral principles are established since childhood that is why American teenagers work and study simultaneously and grow up as self-sufficient individuals. In this country the cult of education and science is promoted and it is the most important basis for innovation. Perhaps at first glance it may seem that these things are not related to the development of small business, but we believe that small business in Ukraine is now completely "far" from its role in the society.

Small business in the United States and Japan is usually called innovation, because innovation began to develop on the basis of this economic sector. Japan, unlike the United States, has a lot more benefits and incentives for businesses because small businesses employ 80% of the population, which creates 85% of the gross national product [3, p. 340 – 342].

Analyzing the experience of support of small businesses in these countries it is also an important factor of deliberate policy of regional institutions functioning and support for small business. There are these institutions in the UK, Germany, France, Italy, Spain, Czech Republic, Romania, Poland, Bulgaria, Estonia and other EU countries.

In the EU economy is based on enterprises of small and medium-sized businesses, which employ more than 70% of the employed people in the private sector. From the experience of the EU one of the first programs to support entrepreneurship in the European space were government regulation mitigation measures and eliminating bureaucracy. Among the financial activities of the program the most significant were tax reduction and better access to capital markets. We believe that this experience of regional institutions was appropriate for Ukraine. In addition the EU has a program of development of economic infrastructure of cities and villages. As part of the program the European Commission strongly promotes local infrastructure to stimulate the implementation of local economic potential, and create new jobs. These programs are annually funded by loans from the EBRD, in the past years it has carved out about 10 million Euros yearly. Within the funding programs of support and development of small and medium enterprises the investments and long-term projects for the creation of new firms, innovation and environmental protection projects were implemented. Certain financial resources were included to the capital of commercial banks that directly provide funding for such projects.

In the UK there is a network of organizations involved in the development of small businesses including: service of small businesses, entrepreneurial agencies, public associations, employment centers. The main programs to support small businesses in this country are "Business Expansion Program", "Guaranteed Loan Program", "Program for Creating own Business." In the UK there is a similar to the Ukrainian program called "Business Development Scheme" and progressive program "Young Entrepreneurs". The system of stimulating students begins at colleges and universities, where students are provided with facilities and equipment, means of communication, open access to data banks and commercial loans. Also very important is the fact that in the UK there are so-called "local business agencies." They provide loans and grants to entrepreneurs on favorable terms and attract private funds for these agencies, which is done by their complete tax exemption. Also in the UK the state plays the lion's share in the financing of small businesses. Promoting entrepreneurship is carried out as a part of the revival program of "inner city." This program

provides for the establishment of free enterprise zones, which are quite effective – state and commercial funds for regional development by providing loans and advice to potential entrepreneurs. In these areas taxes on income and property are substantially reduced, the rules for the creation and deployment of new enterprises are liberalized. One of the key components that accompany the implementation of the following programs is to promote the values of entrepreneurial culture. We believe the use of such a positive experience of the UK in Ukraine would give positive results [2, p.120 – 125].

In Germany, there is a special program "The General Concept of Science and Technology Policy in Relation to Small Businesses" as well as a special program URBAN aimed at raising the attractiveness of entrepreneurial activity in cities. Also quite effective in Germany was a program of "Euro-Fitness" that has enabled SMEs to prepare to operate within the single EU internal market. Furthermore, the Government provides ongoing investment loans and grants to small businesses. Entrepreneurs who create new innovative enterprises are provided with soft loans up to 20 years.

In Spain for the implementation of economic development policies the special agencies of regional development were also created that derived from public funds, but operate on the commercial basis. These organizations have been established within the context of the European Association of territorial agencies of the EU [4, p. 322 – 326]. It should be noted that the activities of such organizations in practice were a failure because of the declarative decisions, vagueness and uncertainty of the program elements, and dispersion of resources. These facts are quite important in a possible collaboration with the "brotherly people" if this can still happen in the distant future.

In our opinion the analyzed positive experience of institutional development of small businesses should be borrowed by Ukraine, and of course to begin the process of implementing such institutions in the domestic economy after the final signing of the association agreement with the EU.

In addition, an important part of the financial regulation of small business loans are innovative crediting and support of the development of innovative and investment banks in the country, for example, let's consider the experience of the EU.

Abroad the specialized innovative and investment banks have proliferated only in some countries. In Eastern Europe functions of banks long-term investments are performed by folk, national and state banks (Bulgaria, Hungary) or specialized banks (Romania), and the structure and function of these banks regularly change. Financial support of innovation and investment banks for lending to small businesses engaged in innovation subjects of the European Investment Bank (EIB – European Investment Bank). In Israel Luomi Bank (Luomi Bank) and Israel Discount Bank (Israel Discount Bank), Canada – Business Development Bank (BDC – Business Development Bank of Canada), Germany – Lending Institution of Recovery. Overall European innovation financing of small businesses engaged in so-called development banks, which are wholesale banks that are working on products and search for financial institutions. Typically these banks are created by the political initiatives; capital of the bank is established with public funds. In Canada and Germany, these banks work with clients directly or indirectly [8, p. 3 – 5].

Based on the above said, we analyzed that the governments of many European countries are actively engaged in creating conditions for lending to innovative companies.

What can be said about our country? The process of formation and development of innovative investment banks in Ukraine resembles more declarative than real solutions. The creation of this structure would correspond to the Concept of the State Program on Capital Markets Modernization [5] in Ukraine, developed for the Agency and approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine [6]. In this case, the State would have initiated the loan process, but by the Cabinet of Ministers №655 of 5 May 2003 Ukrainian Bank for Reconstruction and Development was established. It is registered by the National Bank of Ukraine on March 19, 2004 as a closed joint stock company; today banks are a public limited company. The owner of a qualifying holding in the Bank (99.9%) is now the Cabinet of Ministers of Ukraine, as well as other non-state and foreign investors. UBRD was formed as a normal commercial bank (it includes individuals who have three shares - 0,00185% of the capital) [7].

A number of experts, economists and political scientists consider that the activities of the bank are not effective, because they believe that in Ukraine there are many universal banks already. UBRD functions often overlap with Sberbank ones, so the cooperation between these two banks should be better. For example Sberbank can raise funds that invest in UBRD promising high-tech industry for the use of such funds that Sberbank pays interest which enable the latter to be competitive in the deposit market. UBRD could sell pools of their loans by issuing securities that would be guaranteed by the state. So, a sound permanent system of raising funds in the economy could be invented.

In addition UBRD planned to create another banking institution, whose main task would be reducing interest on micro loans for small businesses – the so-called UBSR (Ukrainian Bank for Development). The bank was planned to save up for the state budget. It was planned that UBSR had become the lender of last resort for banks that promote micro-credit programs, and also had to participate in the compensation of interest rates and guarantees subjects of small and medium enterprises. UBRD had annually sent to refinance such loans to 40 million UAH in order to rate currency loans to final borrowers did not exceed 15-17%. Cabinet of Ministers Tymoshenko of 08.04.2009r., For №439-district a Commission on the formation of the Bank was formed to promote on the basis of the Ukrainian JSC Bank for Reconstruction and Development [9]. However, already in 2010 the commission was abolished by the new government of M. Azarov (Cabinet of Ministers of Ukraine of 02.06.2010 №397 p) [10]. During the period of operation of this government the UBRD had not financed a single project apart from crediting of LLC "High Thermal Technologies" (Lugansk). As stated by the experts of the bank, lending the project took place within the strategic priority of the Bank's lending companies that are active in the field of energy, introducing new technologies. LLC "High Thermal Technologies" is a group of companies "TERMO" and is one of the first private companies in Ukraine, which not only provides services for heating and hot water, but also has 15 years of experience designing, manufacturing, installation, maintenance and mini boiler operation [7]. Somewhat surprising is the fact that throughout Ukraine only Lugansk company managed to introduce innovative product. As mentioned in the previous paragraphs experience of developed countries innovations usually occur in scientific and educational centers and cells that cannot be argued with visual examples in our country.

Today given the difficult political situation the government of our country in a series of more important priorities

relating to the preservation of the integrity and inviolability of borders and security of citizens. We hope that in the future the government of Yatsenyuk will provide decent and reliable support for the development of small business as a vital sector of the national economy.

CONCLUSIONS

Summing up the experience of foreign countries you may note that the tax relief combined with a deliberate policy of regional institutions, small business development and promotion of innovation and investment lending could improve domestic small business sector. In the world of such instruments Financial Regulation gives positive results according to the experience of the United States. Japan, Germany, France, the UK and other developed countries. We believe that Ukraine has already taken the first step in the right direction signing up an association agreement with the EU. The next step, in our opinion, should be the fight against corruption. Transparency of the judiciary and fair presidential elections, as it is addressing these priorities, will enable the move towards the development of a strong European country where small business takes its rightful place in the economic structure of the country. ■

REFERENCES

1. **Бахлер Дж.** Регіональна політика у Європі – міжнародні перспективи / Дж. Бахлер : виступ на міжнародній конференції «Регіональний розвиток України в міжнародному контексті» // Регіональна економіка. – 2004. – № 3. – С. 254 – 260.
2. **Данишевская Г. А.** Мелкий бизнес Великобритании / Г. А. Данишевская // Мировая экономика и международные отношения. – 1992. – С. 120 – 127.
3. **Колісник Г. М.** Зарубіжний досвід, шляхи підвищення економічної ефективності підтримки малих підприємств та його аспектів України / Г. М. Колісник // Збірник науково-технічних праць Львівського національного університету ім. І. Франка. – 2005. – № 15. – С. 336 – 341
4. **Оприсок М. Д.** Підтримка малого та середнього бізнесу: досвід європейських країн / М. Оприсок // Соціально-економічні проблеми регіонального розвитку : матеріали 9-ї науково-практичної конференції 30 листопада 2007 р. : збірник наукових праць. – Дніпропетровськ : ІМА-прес. – 2007. – С. 322 – 326.
5. Проект Державної цільової економічної програми модернізації ринків капіталу в Україні // Офіційний сайт Державного агентства України з інвестицій і інновацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://in.ukrproject.gov.ua/files/content/concept.pdf>
6. Про схвалення Концепції Державної цільової програми модернізації ринків капіталу в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2007 р. № 976-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/976-2007-p>
7. Український банк реконструкції та розвитку // Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ubrr.com.ua/>
8. **Коляда Т.** Створення Українського банку реконструкції та розвитку як вихід з індустріальної пастки на шляху залучення інвестицій в економіку України / Т. Коляда, Ю. Прозоров // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. Т. 15. – Суми : Мрія-1 ЛТД ; УАБС, 2004. – С. 3 – 5.
9. Про утворення комісії з питань утворення банку сприяння розвитку на базі ВАТ «Український банк реконструкції та розвитку» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від

8 квітня 2009 р. № 439-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1095.4620.0>

10. Про ліквідацію деяких консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 червня 2010 р., № 397 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/397-2010-p>

REFERENCES

- Bakhler, Dzh. "Rehionalna polityka u IEvropi – mizhnarodni perspektivy" [Regional policy in Europe - international perspectives]. *Rehionalna ekonomika*, no. 3 (2004): 254-260.
- Danishevskaya, G. A. "Melkiy biznes Velikobritanii" [UK small business]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia* (1992): 120-127.
- Kolisnyk, H. M. "Zarubizhnyi dosvid, shliakhy pidvyshchennia ekonomichnoi efektyvnosti pidtrymky malykh pidpriemstv ta ioho aspektiv v Ukraini" [Foreign experience by increasing economic efficiency support small businesses and their aspects in Ukraine]. *Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats Lvivskoho natsionalnoho universytetu im. I. Franka*, no. 15 (2005): 336-341.
- Koliada, T., and Prozorov, Yu. "Stvorennia Ukrainiskoho banku rekonstruktsii ta rozvytku iak vykhid z industrialnoi pastky na shliakhu zaluchennia investytsii v ekonomiku Ukrainy" [Create Ukrainian Bank for Reconstruction and Development as the output of industrial traps on the way to attract investments to the economy of Ukraine]. *Problemy i perspektivy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, vol. 15 (2004): 3-5.
- [Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/976-2007-p>
- [Legal Act of Ukraine] (2009). <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1095.4620.0>
- [Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/397-2010-p>
- Oprysok, M. D. "Pidtrymka maloho ta serednyoho biznesu: dosvid ievropeiskykh krain" [Support for SMEs: the European experience]. *Sotsialno-ekonomichni problemy rehionalnoho rozvytku*. Dnipropetrovsk: IMA-pres, 2007.322-326.
- "Proekt Derzhavnoi tsilyvoi ekonomichnoi prohramy modernizatsii rynkiv kapitalu v Ukraini" [Project Focus Programme-market development in Ukraine]. Ofitsiinyi sait Derzhavnoho ahentstva Ukrainy z investytsii i innovatsii. <http://in.ukrproject.gov.ua/files/content/concept.pdf>
- Ukrainskyi bank rekonstruktsii ta rozvytku. <http://www.ubrr.com.ua/>

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЛОВОДСТВА ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© 2014 ПІДДУБНА Л. В.

УДК 651.5

Піддубна Л. В. Використання комп'ютерних технологій в організації діловодства як фактор підвищення ефективності управлінської діяльності

Мета статті полягає в дослідженні використання комп'ютерних технологій в організації діловодства. Аналізуючи, систематизуючи та узагальнюючи наукові досягнення зарубіжних і вітчизняних учених і дослідників, було розглянуто особливості комп'ютерних технологій у діловодстві, які полягають у впровадженні інформаційних систем створення, обробки, зберігання, захисту, пошуку, архівації інформації, а також переході до зберігання інформації на нових нетрадиційних носіях. Наголошено на важливості заміни паперового документообігу електронним з метою відмови від багатократного введення документів, збільшення темпів їх руху, застосування єдиних форм службових документів тощо. Зазначено переваги застосування систем електронного документообігу в установах, підприємствах та організаціях. Визначено сучасні програмні продукти, які запропоновані на ринку програмного забезпечення та використовуються в системах організації електронного документообігу.

Ключові слова: діловодство, документ, документообіг, комп'ютерні технології, системи електронного документообігу.

Бібл.: 20.

Піддубна Лідія Валеріївна – кандидат філософських наук, доцент, кафедра економіко-математичних методів та інформаційних технологій, Харківський інститут фінансів Українського державного університету фінансів і міжнародної торгівлі (пер. Плетньовський, 5, Харків, 61003, Україна)

E-mail: lidp@mail.ru

УДК 651.5

Поддубная Л. В. Использование компьютерных технологий в организации деловодства как фактор повышения эффективности управленческой деятельности

Целью статьи является исследование применения компьютерных технологий в организации деловодства. Анализируя, систематизируя и обобщая научные достижения зарубежных и отечественных ученых и исследователей, были рассмотрены особенности компьютерных технологий в деловодстве, которые заключаются во внедрении информационных систем создания, обработки, хранения, защиты, поиска, архивации информации, а также переходе к хранению информации на новых нетрадиционных носителях. Отмечается важность замены бумажного документооборота электронным с целью отказа от многократного введения документов, увеличения скорости их движения, использования единых форм служебных документов и т. д. Отмечены преимущества от использования систем электронного документооборота в учреждениях, предприятиях и организациях. Определены современные программные продукты, которые предлагаются на рынке программного обеспечения и используются в системах организации электронного документооборота.

Ключевые слова: деловодство, документ, документооборот, компьютерные технологии, системы электронного документооборота.

Библ.: 20.

Поддубная Лидия Валерьевна – кандидат философских наук, доцент, кафедра экономико-математических методов и информационных технологий, Харьковский институт финансов Украинского государственного университета финансов и международной торговли (пер. Плетневский, 5, Харьков, 61003, Украина)

E-mail: lidp@mail.ru

UDC 651.5

Piddubna L. V. Use of Computer Technology in the Organization of Work Process as a Factor of Increasing the Effectiveness of Management Activities

The aim of the article is to study the application of computer technology in the organization of work process. Analyzing, systematizing and summarizing the scientific achievements of foreign and domestic scientists and researchers especially computer technology in work process were considered, which are the implementation of information systems creation, processing, storage, protection, retrieval, archiving information, as well as the transition to the storage of information on the new non-traditional carriers. The importance of replacing paper documents electronically to abandon the multiple administration of documents, increase the speed of their movement, the use of common forms of official documents, and so on was noted. The advantages of the use of electronic document management systems in enterprises, institutions and organizations were shown. Modern software products that are available in the software market and are used in the systems organization of electronic documents were defined.

Key words: Work process, document, document management, computer technology, electronic document management system.

Bibl.: 20.

Piddubna Lida V. – Candidate of Sciences (Philosophy), Associate Professor, Department of Mathematical Methods and Information Technology, Kharkiv Institute of Finance of the Ukrainian State University of Finance and International Trade (per. Pletnovskyy, 5, Kharkiv, 61003, Ukraine)

E-mail: lidp@mail.ru

Сучасна фаза соціально-економічного розвитку суспільства, впровадження новітніх комп'ютерних технологій в усі сфери суспільної діяльності детермінує значення документа як матеріального носія фіксації інформації, як основного інформаційного ресурсу підприємства (організації), робота з яким потребує правильної організації.

Документи забезпечують інформаційну підтримку прийняття управлінських рішень на всіх рівнях і супроводжують всі бізнес-процеси. Саме тому сьогодні питання створення, накопичення, зберігання, архівації, аналізу, обробки інформації постають на новому, більш якісному

рівні, а правильна організація діловодства на підприємствах і організаціях будь-якої форми власності впливає на ефективність та результати їх діяльності. Діловодство та документообіг стають вкрай важливими для правильної організації фінансового та управлінського обліку.

Значення діловодства як напрямку управлінської діяльності визначається його універсальністю, адже інформаційний фундамент роботи установ, підприємств, організацій, галузей та країни в цілому складають документи, на роботу з якими фахівці витрачають від 20 до 60 відсотків робочого часу. Оптимізація ведення діловодства

безпосередньо позначається на якості, оперативності, економічності функціонування апарату управління. У зв'язку із зазначеним надзвичайно актуальними стають питання ефективної організації діловодства на підприємстві, визначення ролі документа для оптимізації проходження адміністративно-управлінських, техніко-технологічних і професійно-статусних інформаційних потоків у рамках сучасної виробничої діяльності та досвіду організаційної культури підприємства, організації, фірми.

У діловодстві застосовуються традиційні способи створення і обробки документів. Використання комп'ютерних технологій, для яких характерні висока гнучкість, мобільність і здатність пристосовуватися до різних умов роботи, відкриває нові перспективи для високопродуктивного документального забезпечення сфери управління. Ефективність організації діловодства теж істотно підвищується з переходом на комп'ютерне опрацювання ділової документації.

Об'єктом дослідження виступає діловодство, *предметом* – комп'ютерні технології, які використовуються в сучасному діловодстві. *Метою* публікації є дослідження застосовування комп'ютерних технологій в організації діловодства та документообігу.

Сьогодні питання організації діловодства з використанням комп'ютерної техніки та інформаційно-комунікаційних технологій стає дуже актуальним, про що свідчить значна кількість публікацій зарубіжних і вітчизняних науковців і дослідників, серед яких роботи Н. Вороб'йова, М. Вороніної, Т. Кисельової, А. Павлюк, А. Скібіцької, Т. Кузнецової, С. Сельченкової, В. Рудюка, О. Шпортько.

Н. Вороб'йов, М. Вороніна, Т. Кисельова, А. Павлюк [16] досліджували діловодство, організацію архівної справи та створення і опрацювання документів за допомогою комп'ютера. В. Рудюк [18], О. Шпортько [19] вивчали правила створення і опрацювання, проблеми зберігання і захисту електронних документів та організацію електронного документообігу. С. Сельченкова [17] аналізувала загальні характеристики автоматизованих систем електронного документообігу. Питанням класифікації систем автоматизації діловодства та електронного документообігу опікувалися Г. Асеев, С. Асеев, А. Маньковський, Г. Перехрест, Є. Злобин, М. Острогорський та ін. Комплексну автоматизацію офісної роботи розглядав С. Кузнецов. Важливими залишаються принципи положення щодо електронного документування та організації роботи з документами, викладені у роботах таких українських вчених, як І. Антонечко, О. Загорецька, С. Кулешов, Н. Леміш, Ю Палеха.

Вкрай актуальним залишається питання організації діловодства в економіці, необхідністю якого опікувався Нобелівський лауреат 1991 р. Рональд Гаррі Коуз (США), який зазначав, що «вартість укладання та виконання контрактів і утримання організації» становить значну частину загальних ресурсів економіки. Дослідник започаткував поняття «витрати з діловодства», відповідно до якого він формулював витрати як «кошти, необхідні для управління виконанням контрактів та для здійснення локальних заходів у рамках організації». Р. Коуз доводив, що багато законів не мають реального значення при нульових витратах з діловодства. Обґрунтовуючи тезу, що витрати з діловодства ніколи не дорівнюють нулю, він пояснював інституційну структуру економіки, включаючи різні форми і види юридичних норм [13].

В Україні процес формування сучасного діловодства актуалізувався після прийняття Закону про державну мову та низки основоположних законодавчих [1 – 3] і регламентуючих [4 – 12] документів зі сфери діловодства. У літературі терміном «діловодство» позначають сферу практичної діяльності, що документально забезпечує функціонування кожного державного органу, підприємства, установи, організації, органу місцевого самоврядування, фірми. У Законі України «Про Національний архівний фонд й архівні установи» під терміном «діловодство» розуміють сукупність процесів, які забезпечують документування управлінської інформації й організацію роботи зі службовими документами. Діловодство поділяють на теоретичне і практичне. Під теоретичним діловодством розуміють науку, що визначає правила складання ділових паперів, актів і самих справ. Практичне діловодство розкриває загальний порядок виробництва справ згідно зі встановленими формами і за встановленими зразками ділових документів [14, с. 21]. Окрім того, з терміном «діловодство» вживається і синонімічний – «забезпечення управління документацією», поява якого пов'язана з трансформацією організаційно-технічної основи діловодства і методологічних підходів до його вдосконалення завдяки широкому впровадженню сучасних засобів комп'ютерної техніки та сучасних систем створення, зберігання, накопичення, систематизації, пошуку, архівації інформації.

Базовим поняттям діловодства є документ, що являє собою інформацію, зафіксовану на матеріальному носії, про факти, події, явища об'єктивної дійсності та розумової діяльності людини з реквізитами, які дозволяють її ідентифікувати. Як носій інформації документ є невідмінним елементом внутрішньої організації кожної установи, підприємства. Документи забезпечують взаємодію всіх підрозділів організації та зовнішні зв'язки установ та підприємств. Основною функцією документа є зберігання, багаторазове використання та передача у часі та просторі розміщеної в ньому інформації [15]. Традиційні машинописні, рукописні та друкарські документи складають основу інформаційного забезпечення будь-якої управлінської системи. Без сумнівів, що інформація, яка в них міститься, може бути зафіксована, оброблена, систематизована, передана тощо тільки при виконанні низки операцій з діловодства. Раціоналізація діловодства, яка неможлива без використання комп'ютерної техніки, являє собою найважливіший напрямок наукової організації роботи працівників апарату управління і засіб оптимізації процесу управління.

З появою комп'ютерної техніки, окрім паперу, широко використовуються такі носії інформації, як жорсткі диски, CD- і DVD-диски, flash-пам'ять, карти пам'яті, смарт-карти тощо. Головною перевагою цих носіїв є їх універсальність, тобто можливість запису і збереження в єдиній цифровій формі інформації будь-якого виду – звукової, текстової, відео, графічної. Утворення документів здійснюється природними або штучними мовами. При документуванні інформації природними мовами створюються текстові документи, які містять мовну інформацію, зафіксовану системою звукозапису або будь-яким типом письма. При документуванні інформації штучними мовами формуються документи, обробка і відтворення яких здійснюється засобами комп'ютерної техніки з використанням пакетів прикладних програм. Однією з найбільш поширених розробок є програмні продукти фірми Microsoft.

Збільшення обсягів обробки інформації, зростання руху документообігу на підприємстві (організації) та впровадження персональних комп'ютерів в усі галузі життя сприяють появі інтегрованих діалогових систем автоматизації діловодства й електронного документообігу. Розроблені та запропоновані на ринку програмного забезпечення комплексні програмні рішення, що повністю враховують специфіку ведення вітчизняного діловодства: мову, структуру, традиції побудови, нормативні вимоги, перспективи адаптації й технологію автоматизації, серед яких «Documentum», «LanDocs», «eDOCS», «OPTIMA-Workflow», ISIDA eDoc, «CORPORATE BUSINESS», «ЕВФРАТ-Документооборот», «ДЕЛО», «UMS Docs», «DocUnity», «1С:Документооборот 8», «Мастер-Док», «DocsVision», «ЕСКАДО», «Босс-Референт» тощо [20].

Так, повнофункціональна платформа «Documentum», що розроблена фірмою EMC, є світовим лідером ринку Enterprise Content Management систем і призначена для управління неструктурованою корпоративною інформацією підприємства на всіх стадіях життєвого циклу. Платформа дає можливість користувачам працювати з різними типами документів і файлів. Це і текстові документи, інженерні креслення, документи XML, образи відсканованих паперових документів, аудіо- і відео-файли тощо. Рішення на базі платформи «Documentum» використовують понад 1400 світових фірм і компаній, у тому числі Bayer AG, BEA Systems, Bechtel, BOC Gases, BP, Cisco, Delta Airlines, Dow Chemical, FDA, Ford Motor Company, Hewlett-Packard, Hyundai, IRS, Johnson & Johnson, McDonalds, Merck & Co., Nokia, PepsiCo, Pfizer, Prudential Insurance, Siebel, Sony Pictures Entertainment, Thomson Learning, United Airlines и Yahoo.

З 1997 р. на ринку систем електронного документообігу представлена платформа побудови корпоративних систем управління документами та звітністю підприємства «LanDocs», на основі якої розроблені та впроваджуються системи автоматизації адміністративного діловодства та управління бізнес-процесами, що інтегровані в загальне корпоративне інформаційне середовище.

Гнучким комплексом додатків для управління інформаційними ресурсами підприємства, удосконалення бізнес-процесів, оптимізації процесів передачі знань і колективної роботи у масштабах великого підприємства характеризується система електронного документообігу «eDOCS», яка забезпечує управління всім життєвим циклом корпоративної інформації підприємства (документи, записи, зображення тощо).

Комплексною прикладною платформою для створення рішень у галузі управління документами, у тому числі засобів криптографічного захисту інформації, що інтегрує в собі інформаційні технології провідних російських та інших зарубіжних розробників, є система «OPTIMA-Workflow». Користувачами цього програмного продукту є Національний банк України, Державне Казначейство України, ВАТ «Транс контейнер», «Солвей Фарма», «Новосибірскенерго», «Сибур-Холдинг», Газпром трансгаз Санкт-Петербург, Lateko банк (Латвія) та інші.

Комплексна система електронного діловодства «ISIDA eDoc» має цілий набір функцій зі створення, обігу, зберігання і використання корпоративних електронних документів, що мають цифровий підпис.

Для комплексної, наскрізної автоматизації документообігу, швидкої взаємодії клієнтів і співробітників, а також бюджетування в комерційних організаціях призначена система оперативного управління «CORPORATE BUSINESS».

Система електронного документообігу «ЕВФРАТ-Документооборот», розроблена відповідно до рекомендацій Workflow Management Coalition, відповідає вимогам стандарту ISO 9000 і дозволяє автоматизувати документообіг будь-якої компанії.

З 1996 р. ефективно використовується у невеликих комерційних компаніях і в розподілених холдингових або відомчих структурах система автоматизації процесів діловодства та ведення електронного документообігу «ДЕЛО». Кількість користувачів цієї системи налічує понад 2000 компаній, установ, організацій в Україні, Росії та країнах СНД, а загальна кількість встановлених робочих місць складає понад 150 000.

Для ефективної організації та контролю ділових процесів, пов'язаних з документообігом, призначена система «UMS Docs», архітектура якої базується на використанні web-технологій організації робочого місця і дозволяє об'єднати в єдину модель документообігу не тільки окремі структурні підрозділи компанії, але й мережі філіалів організації, що відділені один від одного. Система «UMS Docs» підтримує повний цикл роботи з електронними документами в поєднанні з традиційним «паперовим» діловодством.

Повнофункціональна система електронного документообігу і управління бізнес-процесами «DocUnity» розроблена з використанням сучасних стандартів програмування і технологій, заснованих на специфікації J2EE, з метою автоматизації ділових процесів обробки, маршрутизації вхідних, вихідних, організаційно-розпорядчих і договірних документів.

Універсальним рішенням для автоматизації документообігу та управління взаємодією співробітників на технологічній платформі «1С: Підприємство 8» є програмний продукт «1С: Документооборот 8», який забезпечує автоматизацію повного циклу обробки офіційних і внутрішніх документів різних типів: офісних документів, текстів, зображень, аудіо- і відеофайлів, документів систем проектування, архівів, додатків тощо комерційних підприємств і бюджетних установ з підтримкою електронного і паперового документообігу.

Автоматизована система документального забезпечення управління підприємством «Мастер-Док» розроблена з урахуванням вимог MoRec 2 Євросоюзу до «Систем управління електронними офіційними документами».

З 1996 р. розроблено та успішно реалізується компанією Інтерпроком універсальне рішення «ЕСКАДО» (Електронна Система Комплексної Автоматизації Документообігу) для автоматизації процесів діловодства і ведення електронного документообігу в компаніях фінансового і консалтингового секторів, у транспортних компаніях, у закладах охорони здоров'я, державних організаціях, підприємствах і міжгалузевих холдингах. Система створена на мережевій платформі IBM Lotus, сумісна з Mac OS і Windows 32/64-bit, підтримує повноцінну роботу користувачів віддалено через будь-який web-браузер, а також з мобільних пристроїв Android, iPhone, iPad, Windows Mobile.

Програмний продукт, призначений для створення автоматизованих корпоративних рішень з управління документами і бізнес процесами «DocsVision» включає предметноорієнтовану платформу з відкритими інтерфейсами прикладного програмування.

Активно впроваджується з 1996 р. система електронного документообігу на платформі IBM Lotus «Босс-

Референт», що призначена для автоматизації управлінського документообігу і діловодства. За даними компанії DSS Consulting, система «Босс-Референт» сьогодні залишається одним із лідерів ринку класу ECM (Enterprise Content Management). Система працює у таких компаніях України та Росії, як МТС, ТНК-ВР Коммерс, ВТБ, Група компаній «Смарт Холдинг» тощо.

Представлене в публікації різноманіття пропозицій систем електронного документообігу дає можливість будь-якому підприємству вибрати найбільш оптимальне для себе рішення.

Вимоги до автоматизації бізнес-процесів постійно зростають. І якщо колись висувалося завдання автоматизації окремих ділянок роботи підрозділів підприємств, що сприяло появі великої кількості окремих програмних продуктів, то зараз основним питанням стає організація комплексної системи оперативного управління, яка дозволить найбільш ефективно вирішити задачу автоматизації. Зазначені програмні продукти сприяють оптимізації документообігу в сучасних службах діловодства, а саме: забезпечують автоматизацію комплексу операцій з опрацювання управлінських документів: реєстрацію (облік) документів, довідкову, контрольну й пошукову роботи, збереження відповідної інформації у процесі створення документів тощо.

ВИСНОВКИ

Використання в сучасному діловодстві комп'ютерних технологій підвищує ефективність управлінської діяльності, прискорює рух документів на підприємстві та зменшує трудомісткість і затрати часу на їх опрацювання. Системи автоматизованого документообігу формують нове покоління систем автоматизації підприємства, основними об'єктами автоматизації яких є документи (у найширшому їх розумінні, від звичайних паперових до електронних будь-якого формату і структури) і бізнес-процеси, що представляють рух та обробку цих документів. Такий підхід до автоматизації підприємства є універсальним і конструктивним, забезпечуючи автоматизацію документообігу і бізнес-процесів підприємства в рамках єдиної концепції та єдиного програмного інструментарію. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 275.
2. Про державну реєстрацію нормативних актів міністерств та інших органів державної виконавчої влади : Указ Президента України № 493/92 від 03.10.1992 // Збірник Указів Президента. – 1992. – № 4.
3. Про затвердження Типової інструкції з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади // Офіційний вісник України. – 2011. – № 94. – Ст. 3433.
4. ДК 010-98. Державний класифікатор управлінської документації. – К. : Держстандарт України, 199. – 50 с.
5. ДСТУ 3719-1-98. Інформаційні технології. Електронний документообіг. Архітектура службових документів (ODA) та обмінний формат. Частина 1. Вступ і загальні принципи.
6. ДСТУ 3719-2-98. Інформаційні технології. Електронний документообіг. Архітектура службових документів (ODA) та обмінний формат. Частина 2. Структура документа.
7. ДСТУ 3719-4-98. Інформаційні технології. Електронний документообіг. Архітектура службових документів (ODA) та обмінний формат. Частина 4. Профіль документа.
8. ДСТУ 3719-5-98. Інформаційні технології. Електронний документообіг. Архітектура службових документів (ODA) та обмін-

ний формат. Частина 5. Формат обміну службовими документами (ODIF).

9. ДСТУ 3843-99. Державна уніфікована система документації. Основні положення.
10. ДСТУ 3873-2-99. Інформаційні технології. Електронний документообіг. Файлування та відбирання документів (DFR). Частина 2. Задання протоколу.
11. ДСТУ 4163-2003. Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів. – К. : Держспоживстандарт України, 2003. – 22 с.
12. ДСТУ 2732:2004. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять. – К. : Держспоживстандарт України, 2005. – 31 с.
13. Коуз Р. Заметки к «Проблеме социальных издержек» / Пер. с англ. / Р. Коуз // Фирма, рынок и право. – М. : Новое издательство, 2007. – С. 150.
14. Кудряев В. А. Организация работы с документами : учебник / Под ред. В. А. Кудряева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 592 с.
15. Кузнецова Т. В. Делопроизводство (документационное обеспечение управления). / Т. В. Кузнецова. – М. : Бизнес-школа, 2000. – 328 с.
16. Павлюк Л. В. Справочник по делопроизводству, архивному делу и основам работы на компьютере / Л. В. Павлюк, Т. И. Киселева, М. Ф. Воронина, Н. И. Воробьев. – 8-е изд., перераб. и доп. – М. ; СПб. : Герда, 2003. – 314 с.
17. Сельченкова С. В. Діловодство : практичний посібник / С. В. Сельченкова. – К. : Видавництво «Інкунабула», 2009. – 480 с.
18. Рудюк В. В. Проблеми зберігання і захисту електронних документів / В. В. Рудюк // Бібліотечна планета. – 2006. – № 4. – С. 17 – 21.
19. Шпортько О. В. Електронне діловодство : навч.-метод. посібник / О. В. Шпортько, В. В. Ступницький, Л. В. Шпортько, Н. І. Ступницька. – Рівне : РДГУ, 2006. – 88 с.
20. «DOC-online Независимый портал о СЕД» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doc-online.ru/>

REFERENCES

- DK 010-98. *Derzhavnyi klasyfikator upravlinskoi dokumentatsii* [DK 010-98. National Classification Management documentation]. Kyiv: Derzhstandart Ukrainy, 1999.
- “Derzhavna unifikovana systema dokumentatsii. Osnovni polozhennia.” [State standardized documentation system. The main provisions]. *DSTU 3843-99*.
- DSTU 4163-2003. Derzhavna unifikovana systema dokumentatsii. Unifikovana systema orhanizatsiino-rozporiadchoi dokumentatsii. Vymohy do oformlennia dokumentiv* [ISO 4163-2003. State standardized documentation system. Unified organizational and administrative documentation. Requirements for documents]. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2003.
- DSTU 2732:2004. Dilovodstvo i arkhivna sprava. Terminy ta vyznachennia poniat* [ISO 2732: 2004. Paperwork and Information Science. Terms and definitions]. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2005.
- “DOC-online Nezavisimiy portal o SIED»” [«DOC-online Independent portal about EDS”]. <http://www.doc-online.ru/>
- Elektronne dilovodstvo* [Electronic Paper]. Rivne: RDHU, 2006.
- “Format obminu sluzhbovymy dokumentamy (ODIF)” [Official document exchange format (ODIF)]. *DSTU 3719-5-98. Informatsiini tekhnolohii. Elektronnyi dokumentoobih. Arkhitektura sluzhbovykh dokumentiv (ODA) ta obminnyi format*.
- Kouz, R. “Zametki k «Probleme sotsialnykh izderzhkek»” [Notes to the “Problem of Social Cost”]. In *Firma, rynek i pravo*. Moscow: Novoe izdatelstvo, 2007.
- Kudriaev, V. A. *Organizatsiia raboty s dokumentami* [Organization of work with documents]. Moscow: INFRA-M, 2001.
- Kuznetsova, T. V. *Deloproizvodstvo (dokumentatsionnoe obespichenie upravleniia)* [Paperwork (documentary management software)]. Moscow: Biznes-shkola, 2000.
- [Legal Act of Ukraine] (2011).
- [Legal Act of Ukraine] (2003).
- [Legal Act of Ukraine] (1992).
- “Profil dokumenta” [Document Profile]. *DSTU 3719-4-98. Informatsiini tekhnolohii. Elektronnyi dokumentoobih. Arkhitektura sluzhbovykh dokumentiv (ODA) ta obminnyi format*.

Pavliuk, L. V., Kiseleva, T. I., and Voronina, M. F. *Spravochnik po deloproizvodstvu, arkhivnomu delu i osnovam raboty na kompiutere* [Handbook of office management, archival business and basic computer skills]. M. ; SPb: Gerda, 2003.

Rudiuk, V. V. "Problemy zberihannia i zakhystu elektronnykh dokumentiv" [The problems of storing and preserving electronic records]. *Biblioteczna planeta*, no. 4 (2006): 17-21.

Selchenkova, S. V. *Dilovodstvo* [Paperwork]. Kyiv: Inkunabula, 2009.

"Struktury dokumenta" [Document structure]. DSTU 3719-2-98. *Informatsiini tekhnologii. Elektronnyi dokumentoobih. Arkhitektura sluzhbovykh dokumentiv (ODA) ta obminnyi format.*

"Vstup i zahalni pryntsypy" [Introduction and general principles]. DSTU 3719-1-98. *Informatsiini tekhnologii. Elektronnyi dokumentoobih. Arkhitektura sluzhbovykh dokumentiv (ODA) ta obminnyi format.*

"Zadannia protokolu" [Setting Protocol]. DSTU 3873-2-99. *Informatsiini tekhnologii. Elektronnyi dokumentoobih. Failuvannia ta vidbyrannia dokumentiv (DFR).*

УДК 334.758.4:005:339.138

НОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ПОРТФЕЛЬНОГО АНАЛИЗА: МАТРИЦА ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ

© 2014 ЛАЗАРЕВА М. Г.

УДК 334.758.4:005:339.138

Лазарева М. Г. Новые инструменты портфельного анализа: матрица привлекательности

Целью статьи является разработка такого инструмента матричного анализа, который бы обобщал базовые характеристики внутренней и внешней среды для формирования сбалансированного портфеля бизнесов. В статье проанализированы современные методы матричного анализа, применяемые в мировой практике. Обоснована актуальность создания инструмента, с помощью которого можно анализировать внутреннюю и внешнюю среду портфеля бизнесов, что помогает строить пользователю инструмента стратегии, включающие разумное сочетание доходности и риска. Определены условия сбалансированности бизнес-портфеля, основанные на золотой пропорции. Разработана матрица привлекательности для оценки бизнес-портфеля холдинга. По горизонтальной откладывает агрегированный показатель – корпоративная привлекательность, включающий в себя три элемента, характеризующие привлекательность бизнеса для собственников: уровень риска, темп роста бизнеса и среднегодовая величина денежного потока. По вертикальной оси откладывается комплексный показатель – отраслевая привлекательность, включающий такие показатели: темп роста рынка, доля рынка и число конкурентов в отрасли. Величина обоих показателей определяется методом экспертных оценок. Диаметр круга определяет стоимость конкретного бизнеса портфеля. Предложены варианты стратегий для бизнесов, попадающих в конкретный квадрант. Инструмент представляется достаточно перспективным в использовании наряду с уже существующими матрицами.

Ключевые слова: холдинг, портфельный анализ, матричный анализ, сбалансированный портфель бизнесов, матрица привлекательности.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Формул.:** 1. **Библ.:** 13.

Лазарева Марина Геннадиевна – кандидат экономических наук, докторант, кафедра управления персоналом и экономики труда, Донецкий национальный технический университет (ул. Артема, 58, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: mglazareva@gmail.com

УДК 334.758.4:005:339.138

Лазарева М. Г. Нові інструменти портфельного аналізу: матриця привабливості

Метою статті є розробка такого інструменту матричного аналізу, який би узагальнював базові характеристики внутрішнього і зовнішнього середовища для формування збалансованого портфелю бізнесів. У статті проаналізовано сучасні методи матричного аналізу, які застосовуються у світовій практиці. Обґрунтовано актуальність створення інструменту, за допомогою якого можна аналізувати внутрішню та зовнішню середовище портфелю бізнесів, що допомагає будувати користувачеві такого інструменту такі стратегії, що включають розумне поєднання доходності та ризику. Визначено умови збалансованості бізнес-портфелю, які ґрунтуються на золотій пропорції. Розроблено матрицю привабливості для оцінки бізнес-портфелю холдингу. По горизонтальній осі відкладається агрегований показник – корпоративна привабливість, який включає в себе три елементи, що характеризують привабливість бізнесу для власників: ступень ризику, темп зростання бізнесу і середньорічну величину грошового потоку. По вертикальній осі відкладається комплексний показник – галузева привабливість, який включає такі показники: темп зростання ринку, частка ринку і число конкурентів у галузі. Величина обох показників визначається методом експертних оцінок. Діаметр кола визначає вартість конкретного бізнесу в портфелі. Запропоновано варіанти стратегій для бізнесів, які потрапляють в конкретний квадрант. Інструмент уявляється досить перспективним у використанні поряд з існуючими матрицями.

Ключові слова: холдинг, портфельний аналіз, матричний аналіз, збалансований портфель бізнесів, матриця привабливості.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 13.

Лазарева Марина Геннадіївна – кандидат економічних наук, докторант, кафедра управління персоналом та економіки праці, Донецький національний технічний університет (вул. Артема, 58, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: mglazareva@gmail.com

UDC 334.758.4:005:339.138

Lazareva M. G. New Tools of Portfolio Analysis: Matrix of Appeal

The purpose of this paper is to develop such a tool matrix analysis, which would generalize the basic characteristics of the internal and external environment for the formation of a balanced portfolio of businesses. The article analyzes the modern methods of matrix analysis used in the world. The urgency of creating a tool with which to analyze the internal and external environment business portfolio was grounded, which helps the user to build a tool strategy, including a reasonable combination of profitability and risk. The conditions for a balanced business portfolio, based on the golden ratio were defined. A matrix for assessing the attractiveness of a business portfolio of a holding was developed. The horizontal axis shows the aggregate index – corporate appeal, including the three elements that characterize the attractiveness of the business for the owners: risk level, the rate of growth of the business and the average annual cash flow. The vertical axis shows integrated index – industry attractiveness, including such indicators: market growth rate, market share and the number of competitors in the industry. The value of both indices is determined by expert assessments. Diameter of the circle determines the value of a particular business portfolio. The policy options for businesses that fall into a specific quadrant were proposed. The tool seems to be quite promising to use along with the existing matrices.

Key words: holding, portfolio analysis, matrix analysis, a balanced business portfolio, matrix of appeal.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 13.

Lazareva Maryna G. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, Department of Personnel Management and Labour Economics, Donetsk National Technical University (vul. Artema, 58, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: mglazareva@gmail.com

Pavliuk, L. V., Kiseleva, T. I., and Voronina, M. F. *Spravochnik po deloproizvodstvu, arkhivnomu delu i osnovam raboty na kompiutere* [Handbook of office management, archival business and basic computer skills]. M. ; SPb: Gerda, 2003.

Rudiuk, V. V. "Problemy zberihannia i zakhystu elektronnykh dokumentiv" [The problems of storing and preserving electronic records]. *Biblioteczna planeta*, no. 4 (2006): 17-21.

Selchenkova, S. V. *Dilovodstvo* [Paperwork]. Kyiv: Inkunabula, 2009.

"Struktury dokumenta" [Document structure]. DSTU 3719-2-98. *Informatsiini tekhnologii. Elektronnyi dokumentoobih. Arkhitektura sluzhbovykh dokumentiv (ODA) ta obminnyi format.*

"Vstup i zahalni pryntsypy" [Introduction and general principles]. DSTU 3719-1-98. *Informatsiini tekhnologii. Elektronnyi dokumentoobih. Arkhitektura sluzhbovykh dokumentiv (ODA) ta obminnyi format.*

"Zadannia protokolu" [Setting Protocol]. DSTU 3873-2-99. *Informatsiini tekhnologii. Elektronnyi dokumentoobih. Failuvannia ta vidbyrannia dokumentiv (DFR).*

УДК 334.758.4:005:339.138

НОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ПОРТФЕЛЬНОГО АНАЛИЗА: МАТРИЦА ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ

© 2014 ЛАЗАРЕВА М. Г.

УДК 334.758.4:005:339.138

Лазарева М. Г. Новые инструменты портфельного анализа: матрица привлекательности

Целью статьи является разработка такого инструмента матричного анализа, который бы обобщал базовые характеристики внутренней и внешней среды для формирования сбалансированного портфеля бизнесов. В статье проанализированы современные методы матричного анализа, применяемые в мировой практике. Обоснована актуальность создания инструмента, с помощью которого можно анализировать внутреннюю и внешнюю среду портфеля бизнесов, что помогает строить пользователю инструмента стратегии, включающие разумное сочетание доходности и риска. Определены условия сбалансированности бизнес-портфеля, основанные на золотой пропорции. Разработана матрица привлекательности для оценки бизнес-портфеля холдинга. По горизонтальной откладывает агрегированный показатель – корпоративная привлекательность, включающий в себя три элемента, характеризующие привлекательность бизнеса для собственников: уровень риска, темп роста бизнеса и среднегодовая величина денежного потока. По вертикальной оси откладывается комплексный показатель – отраслевая привлекательность, включающий такие показатели: темп роста рынка, доля рынка и число конкурентов в отрасли. Величина обоих показателей определяется методом экспертных оценок. Диаметр круга определяет стоимость конкретного бизнеса портфеля. Предложены варианты стратегий для бизнесов, попадающих в конкретный квадрант. Инструмент представляется достаточно перспективным в использовании наряду с уже существующими матрицами.

Ключевые слова: холдинг, портфельный анализ, матричный анализ, сбалансированный портфель бизнесов, матрица привлекательности.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Формул.:** 1. **Библ.:** 13.

Лазарева Марина Геннадиевна – кандидат экономических наук, докторант, кафедра управления персоналом и экономики труда, Донецкий национальный технический университет (ул. Артема, 58, Донецк, 83001, Украина)

E-mail: mglazareva@gmail.com

УДК 334.758.4:005:339.138

Лазарева М. Г. Нові інструменти портфельного аналізу: матриця привабливості

Метою статті є розробка такого інструменту матричного аналізу, який би узагальнював базові характеристики внутрішнього і зовнішнього середовища для формування збалансованого портфелю бізнесів. У статті проаналізовано сучасні методи матричного аналізу, які застосовуються у світовій практиці. Обґрунтовано актуальність створення інструменту, за допомогою якого можна аналізувати внутрішню та зовнішню середовище портфелю бізнесів, що допомагає будувати користувачеві такого інструменту такі стратегії, що включають розумне поєднання доходності та ризику. Визначено умови збалансованості бізнес-портфелю, які ґрунтуються на золотій пропорції. Розроблено матрицю привабливості для оцінки бізнес-портфелю холдингу. По горизонтальній осі відкладається агрегований показник – корпоративна привабливість, який включає в себе три елементи, що характеризують привабливість бізнесу для власників: ступень ризику, темп зростання бізнесу і середньорічну величину грошового потоку. По вертикальній осі відкладається комплексний показник – галузева привабливість, який включає такі показники: темп зростання ринку, частка ринку і число конкурентів у галузі. Величина обох показників визначається методом експертних оцінок. Діаметр кола визначає вартість конкретного бізнесу в портфелі. Запропоновано варіанти стратегій для бізнесів, які потрапляють в конкретний квадрант. Інструмент уявляється досить перспективним у використанні поряд з існуючими матрицями.

Ключові слова: холдинг, портфельний аналіз, матричний аналіз, збалансований портфель бізнесів, матриця привабливості.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 13.

Лазарева Марина Геннадіївна – кандидат економічних наук, докторант, кафедра управління персоналом та економіки праці, Донецький національний технічний університет (вул. Артема, 58, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: mglazareva@gmail.com

UDC 334.758.4:005:339.138

Lazareva M. G. New Tools of Portfolio Analysis: Matrix of Appeal

The purpose of this paper is to develop such a tool matrix analysis, which would generalize the basic characteristics of the internal and external environment for the formation of a balanced portfolio of businesses. The article analyzes the modern methods of matrix analysis used in the world. The urgency of creating a tool with which to analyze the internal and external environment business portfolio was grounded, which helps the user to build a tool strategy, including a reasonable combination of profitability and risk. The conditions for a balanced business portfolio, based on the golden ratio were defined. A matrix for assessing the attractiveness of a business portfolio of a holding was developed. The horizontal axis shows the aggregate index – corporate appeal, including the three elements that characterize the attractiveness of the business for the owners: risk level, the rate of growth of the business and the average annual cash flow. The vertical axis shows integrated index – industry attractiveness, including such indicators: market growth rate, market share and the number of competitors in the industry. The value of both indices is determined by expert assessments. Diameter of the circle determines the value of a particular business portfolio. The policy options for businesses that fall into a specific quadrant were proposed. The tool seems to be quite promising to use along with the existing matrices.

Key words: holding, portfolio analysis, matrix analysis, a balanced business portfolio, matrix of appeal.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 13.

Lazareva Maryna G. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, Department of Personnel Management and Labour Economics, Donetsk National Technical University (vul. Artema, 58, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: mglazareva@gmail.com

В большинстве современных украинских холдингах (здесь и далее под холдингом будем понимать группу компаний, управляемых из единого центра) состав активов достаточно разнообразен как по отраслевой принадлежности, так и по региональному позиционированию конкретных компаний. Основная особенность отечественных холдингов состоит в том, что в таком диверсифицированном портфеле, как правило, один-два направления бизнеса формируют основной денежный поток и стоимость для акционера. Изучение данных 10 крупнейших холдингов в 2011 – 2012 гг. Украины показали (см. в [6]) следующее. У половины холдингов¹ одно направление деятельности формирует от 85 до 99,8% чистого дохода. В «Укрроминвест» доля пищевой промышленности в портфеле составляет 87,1%, в Универсальной инвестиционной группе доля торговли нефтепродуктами – 92%. В группе «Донецксталь» основной поток дохода (85,8%) создает ГМК. Основной доход в ИСД формирует также ГМК – 99,8%. В группе «Eastone» основное направление – трубоколесный дивизион, который генерирует 89,5% чистого дохода. У остальной половины бизнес-групп два направления бизнеса генерируют в совокупности от 65 до 98,6% консолидированного чистого дохода. В СКМ два субхолдинга – «ДТЭК» и «Метинвест» – занимают 92,6% в суммарном чистом доходе группы. В группе «Приват» нефтяная отрасль и ГМК создают 65,2% дохода. В группе «Финансы и кредит» – это машиностроение и металлургия, которые формируют 77,1% совокупного чистого дохода группы. В «Group DF» такими направлениями деятельности являются нефтегазовая и химическая промышленность, которые составляют 98,6% в общем доходе группы. Если спуститься на уровень ниже, т. е. субхолдингов, результаты получаются похожими. Очевидно, что диверсификация примерно 15% портфеля не дает необходимых условий комфорта для акционера, т. к. его стоимость оказывается незащищенной от риска внешних неблагоприятных воздействий. Формирование сбалансированного портфеля бизнесов является наиболее перспективной и актуальной проблемой для украинских холдингов.

Для формирования сбалансированного портфеля бизнесов необходимо проводить специальные исследования, помогающие принимать решения в отношении реструктуризации существующих в портфеле бизнесов с целью их оптимизации и приведения к сбалансированному виду. Основным инструментом выступает портфельный анализ.

В формировании методической базы портфельного анализа внесли существенный вклад специалисты консалтинговых компаний McKinsey и BCG, а также А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд [10], Д. Смит, Д. А. Арнольд, В. Д. Биззел [13] и др. Изучению тонкостей портфельного анализа посвящены работы авторов: А. С. Стариковой, В. П. Колесникова [8], Х. М. Беспалюк, И. М. Илив [1], Н. Чухрай [11], И. А. Дмитриева [3] и др.

Для построения стратегий в рамках портфельного анализа пользуются различными инструментами. Наиболее наглядными и действенными являются матрицы стратегического планирования. Самыми известными из них,

используемые в практической деятельности, являются матрица «Дженерал электрик» (GE), матрица Бостонской консалтинговой группы (BCG), матрица Ансоффа. Все они нацелены на выявление конкурентных позиций бизнесов и помогают принимать решения топ-менеджерам по вопросам рыночного позиционирования портфеля. Другими словами, матрицы служат инструментом, который определяет связь системы-холдинга с внешней средой, и отражают позиции холдинга во внешней среде. Кроме того, матрицы помогают увидеть и провести распределение инвестиционного ресурса внутри группы компаний. Все они рассматривают группы компаний с позиций маркетинга без учета корпоративной привлекательности каждого из направлений бизнеса для акционера. Под корпоративной привлекательностью здесь будем понимать наиболее значимые с точки зрения собственника характеристики бизнеса и его роли в бизнес-портфеле группы.

Одной из первых матриц, которые получили широкое практическое распространение, является матрица «рост – доля рынка», или матрица BCG (*Boston Consulting Group*). В основу методики были положены несколько допущений, которые делают эту матрицу достаточно убедительным инструментом и одновременно выступают объектом критики противников (см., например, [12]) ее применения: «Чистая прибыль и имеющиеся денежные средства есть функция доли рынка... Рост требует вливания дополнительных денежных средств для финансирования дополнительных активов... Высокая доля рынка должна быть заработана или выкуплена.... Ни один из товарных рынков не может расти бесконечно. Отдача от роста должна поступать в период замедления роста, иначе на нее не стоит и рассчитывать...» [7, с. 93 – 94].

Основой подхода служит утверждение, что в портфеле должны быть бизнесы с разными темпами роста объемов продаж и различными долями рынка, тогда это обеспечит сбалансированность денежных потоков, т. е. это позволит создать сбалансированный портфель. Г. Минцберг приводит в [7, с. 93 – 96] интерпретацию этого подхода с точки зрения основателя Бостонской консалтинговой группы Брюса Хендерсона. По его мнению, сбалансированный портфель должен состоять из «Звезд», т. е. бизнесов, которые обладают высокой долей на быстрорастущем рынке; из «Дойных коров», т. е. бизнесов, генерирующих основную денежный поток (высокая доля рынка, низкий потенциал роста) и «Трудных детей» (низкая доля рынка, высокий потенциал роста бизнеса). О пропорциях таких бизнесов в бизнес-портфеле не упоминается.

К недостаткам этой матрицы можно отнести главный для наших рассуждений аргумент: отсутствие учета финансового аспекта, т. е. в действительности трудно на основании матрицы определить, например, как распределена стоимость внутри портфеля бизнесов. Тем не менее, по площади круга можно определить относительную значимость бизнеса для холдинга, которая определяется по величине активов или генерируемой прибыли.

Интересные разработки предложила И. Ивашковская в [4, 5], разработавшая специальный инструмент – «Матрицу качества роста», который позволяет проводить оценку качества роста, вытекающую из финансовой модели анализа компании. По горизонтальной оси представлен темп роста рыночной стоимости компании (рассчитывается, как средняя геометрическая), по вертикальной – темп роста продаж

¹ В практике ведения украинского бизнеса все бизнес-группы управляются из единого центра, т. е. являются холдингами в экономическом смысле. В большинстве своем они являются холдингами и в юридическом смысле, но поскольку материнская (холдинговая) компания находится не в украинской юрисдикции, поэтому украинские холдинги принято называть бизнес-группами.

(как средний показатель по выборке конкурирующих компаний, также определяется как средняя геометрическая). По мнению автора, такой подход дает возможность синтезировать финансовый и стратегический подход в одном инструменте. Однако этот инструмент не решает вопрос связи оценок внутренней и внешней среды в полной мере.

Целью статьи является разработка такого инструмента матричного анализа, который бы обобщал базовые характеристики внутренней и внешней среды для формирования сбалансированного портфеля бизнесов.

Портфельный анализ традиционно проводится в рамках стратегического анализа компании и служит основным аналитическим инструментом для построения стратегий развития портфеля бизнесов. Основное направление исследований при этом – определение конкурентоспособности каждого из бизнесов холдинга и их позиционирования на рынках. В общем случае портфельный анализ проводится по следующему алгоритму:

- 1 – выделяются направления бизнесов, как правило, по отраслевому признаку;
- 2 – определяются конкурентные позиции каждого бизнес-направления и перспективы развития рынков их присутствия;
- 3 – происходит построение портфельных матриц, фиксирующих как сегодняшние позиции бизнесов, так и желаемые состояния;
- 4 – определяются стратегии каждого направления бизнесов и холдинга в целом.

Остановимся подробнее на 3-м этапе портфельного анализа. Главным результатом портфельного анализа должны быть стратегии, которые позволяли бы сформировать сбалансированный бизнес-портфель и корректно перераспределить усилия и инвестиционный ресурс внутри холдинга. Как упоминалось выше, с помощью матриц BCG, McKinsey и др. можно сформировать сбалансированный портфель, сочетая бизнесы из разных квадрантов, но пропорции практически неизвестны.

Прежде всего, уточним определение сбалансированного портфеля. Сбалансированный портфель в холдинге предполагает разумное сочетание уровня доходности (желаемой собственником) в текущем и в долгосрочном периодах, заданного темпа роста (для достижения определенного размера группы компаний за определенный собственником период), определенного уровня риска и ликвидности, обновления и отмирания бизнесов. Предлагаемый подход к определению сбалансированного бизнес-портфеля, который сочетает в себе лучшие практики концепций портфельного и стратегического инвестора, будет предполагать обязательное выполнение двух условий:

- ✦ портфель считается *сбалансированным*, если будет соблюдаться пропорция золотого сечения при оценке его структуры: 62% : 38%;
- ✦ портфель *сочетает в себе соотношение доходности и устойчивости* (в данном случае, риска) также в пропорции золотого сечения: 62% : 38%.

Эти два критерия сбалансированности будут служить индикаторами при построении портфеля. Чем ближе будут пропорции к золотому сечению, тем портфель будет близок к сбалансированному.

Мы выбрали принцип золотого сечения в качестве базового, поскольку золотое сечение обладает избыточностью и устойчивостью, которые позволяют организовываться

самоорганизующимся системам. Создание системы с резервированием предполагает использование золотой пропорции в структурах (бизнес-портфеля, организационных, финансовых, технологических и др.), а не произвольное количество избыточных бизнесов, мощностей, избыточных финансовых и человеческих других ресурсов.

Покажем, что такой выбор дает возможность в максимальной степени обеспечить динамическую устойчивость системы. Такой портфель будет максимально защищен от риска, и одновременно возникает возможность к развитию, адекватному развитию окружающей системы-среды.

Обратимся к классическому «Золотому сечению» [2, с. 62]:

$$\frac{a}{b} = \frac{x}{a-x}, \quad (1)$$

это отношение количественной характеристики X -противоположности, выражающей сущность предмета или явления, к количественной характеристике $(a-x)$ – противоположности. Это отношение равно отношению количественной характеристики « a » всего предмета или явления к количественной характеристике « x » противоположности, выражающей сущность предмета». В нашем случае набор основных бизнесов, обеспечивающих постоянный приток денежных средств сегодня (обеспечивающий рост стоимости бизнеса), можно считать одной из характеристик нашего холдинга-системы, а набор бизнесов венчурных (которые в данный момент не генерируют стоимости) можно считать противоположностью основным (т. к. они поглощают стоимость в данный момент времени). Тогда важно найти правильное соотношение внутри системы для сбалансированности портфеля: оптимальным для динамической устойчивости портфеля будет такое соотношение, при котором воздействие одной из противоположностей на другую будет находиться в заданных пропорциях золотого сечения.

В качестве аргумента в пользу такой структуры сбалансированного портфеля можно использовать рассуждения Н. Талеба о том, что будущее предсказать невозможно в принципе теми методами, которыми обладает сегодняшний аналитик. Для работы на фондовых рынках, например для исключения сильного влияния непредсказуемых событий, бывший трейдер предлагает использовать т. н. «стратегию штанги». Н. Талеб утверждает, что «не стоит вкладывать средства в проекты «со средним уровнем риска» (откуда вам знать, что он средний? Поверить «экспертной» тусовке?). Лучше вложите 85 – 90 процентов капитала в максимально безопасные ценные бумаги, скажем, в казначейские векселя правительства – стабильнее их не бывает ничего. А 10 – 15 процентов вложите во что-нибудь рискованное, предпочтительно в венчурное предприятие. При таком раскладе вы перестанете зависеть от ошибок предсказателей рисков; никакой Черный лебедь вам не страшен, потому что у вас есть устойчивый минимум, запас «на черный день»: это ваши деньги, вложенные в надежные векселя. Или такой вариант: застраховать спекулятивный портфель от убытков, превышающих, скажем 15 процентов. Так вы отсекаете непросчитываемые риски» [9, с. 336 – 337]. Безусловно, речь идет о вложениях в портфель ценных бумаг и формировании безрискового портфеля. Для стратегического инвестора такой подход неуместен, но рассуждения Н. Талеба в отношении трудности предсказаний событий

приводят нас к выводу, что холдингу необходим портфель, который будет адаптивен по отношению даже к кризисным явлениям, и пропорция золотого сечения может служить хорошим индикатором сбалансированности портфеля.

У собственника бизнеса всегда имеется представление о том, какую доходность он хочет иметь на вложенный капитал. Это не всегда может быть определенно конкретным уровнем доходности (желания могут быть нереалистичными), но всегда можно определить уровень минимального дохода, ниже которого у собственника может возникнуть желание продать бизнес. Для достижения желаемого уровня доходности в кратко- и долгосрочном периодах портфель должен состоять из бизнесов, которые генерируют денежные потоки в достаточном количестве и функционируют на зрелых или растущих рынках и бизнесов, которые в настоящий момент не создают стоимость, но находятся на растущих рынках или сами могут создать новый рынок, что будет компенсировать недостаток денежных потоков в будущем. Для сохранения определенного уровня риска бизнес-портфель должен быть диверсифицирован. Разные бизнесы находятся на разных стадиях жизненного цикла, на разных типах рынков, поэтому в бизнес-портфеле необходимо учитывать факт обновления отмирания бизнесов и проводить целесообразное обновление бизнес-портфеля. В практической деятельности оптимальное сочетание всех названных компонентов встречается очень редко.

В дополнение к существующим инструментам портфельного матричного анализа мы разработали специальный инструмент «Матрица привлекательности» (рис. 1).

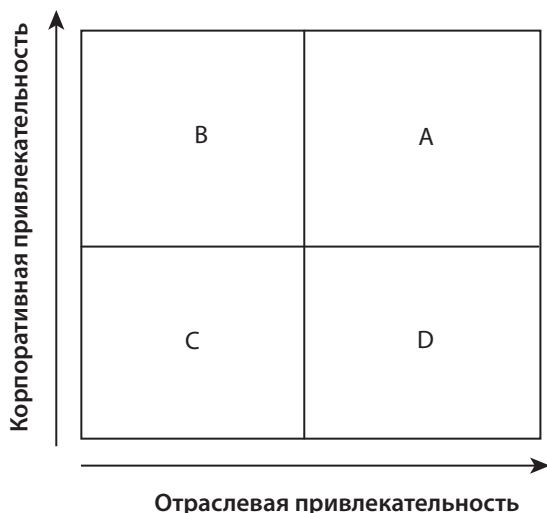

Рис. 1. Матрица привлекательности для анализа бизнес-портфеля холдинга

По вертикальной оси откладывается агрегированный показатель, который мы назвали «корпоративная привлекательность». Он включает в себя три элемента, характеризующие привлекательность бизнеса для собственников: уровень риска, темп роста бизнеса и среднегодовую величину денежного потока. Показатель определяется путем экспертных оценок. По горизонтальной оси откладывается комплексный показатель «отраслевая привлекательность», который включает показатели: темп роста рынка, долю рынка и число конкурентов в отрасли. Величина этого показателя также определяется методом экспертных оценок.

Диаметр круга определяет стоимость конкретного бизнеса (можно указывать долю стоимости бизнеса в портфеле).

После распределения бизнесов по соответствующим квадрантам необходимо определить стратегию распоряжения этим бизнесом. Мы предлагаем следующие варианты стратегий:

I. Квадрант А. Консервативная стратегия. Бизнесы этой группы приносят постоянную доходность вне зависимости от конъюнктуры рынка (в среднесрочной перспективе 3 – 5 лет). Как правило, сюда попадают бизнесы традиционных отраслей естественных монополий, поскольку у них объем продаж ограничен либо естественным объемом потребления (например, потребление соли не зависит от цены), либо рынок регулируется государством (электроэнергетика). Риски ведения бизнеса при этом достаточно высоки, т. к. присутствует государственное влияние. Целесообразно поддерживать привлекательность бизнесов путем текущих инвестиций в существующие бизнесы и рассматривать варианты расширения (формирование интегрированных цепочек) путем приобретения новых бизнесов. Источник финансирования: до 38 % собственные средства (за счет стоимости генерируемой этими бизнесами), 62 % – заемные средства.

II. Квадрант В. Ликвидная стратегия. Высокая привлекательность для группы, низкие перспективы отрасли дают основание на применение стратегии поддержания ликвидности компаний на стабильном уровне без дополнительных инвестиций.

III. Квадрант Д. Спекулятивная стратегия. Высокая отраслевая привлекательность, но низкая привлекательность со стороны владельцев, как правило, связаны либо с высоким барьером входа на эти рынки, либо с большими капиталовложениями для того, чтобы поддерживать долю рынка (или ее увеличивать). Перспективы развития таких бизнесов для владельцев видятся неопределенными. Спекулятивная стратегия подразумевает выделение этой группы бизнесов в отдельную бизнес-единицу и управление ею с точки зрения портфельного инвестора: держать в портфеле, пока бизнес генерирует требуемый уровень доходности для владельцев. Дополнительные инвестиции в поддержание уровня доходности можно осуществлять только в случае, если скорость роста рынка будет ниже, чем темп отдачи от инвестиций. Источники финансирования: преимущественно заемные средства.

IV. Квадрант С. Низкая привлекательность как со стороны рыночных перспектив, так и со стороны собственников бизнес-портфеля холдинга. Если бизнес попадает в этот сектор, то необходимо принимать срочные меры по отношению к нему. Чаще всего – это кардинальные методы: продажа, присоединение, реорганизация и т. п.

Для уточнения инвестиционной политики по перераспределению ресурсов внутри группы анализируются диаметры кругов бизнесов. Может оказаться, что вклад в общую стоимость бизнеса маленький, но бизнес находится в квадранте А, или бизнес имеет весомую долю в общем портфеле, а темп роста стоимости – очень низкий, и бизнес не дает возможность осуществлять инвестиции в необходимом объеме. Поэтому после анализа долей, которые вносят отдельные бизнесы в общую стоимость, необходимо тщательное изучение темпов прироста стоимости. Можно в матрице с такими же координатами разместить вместо стоимости бизнесов, например, размер инвестиционного ресурса, тогда, сравнивая два рисунка, можно более

точно принимать решения в отношении стратегии развития портфеля.

У сбалансированного портфеля количество бизнесов, находящиеся в квадранте А, должно быть близким к 62%. Стоимость бизнесов, находящихся в этих квадрантах, должна быть близка к пропорции «золотого сечения» (не менее 62%). Это обеспечивает должную степень диверсификации.

Покажем на примере применение матрицы Привлекательности. Возьмем данные Корпорации «Укрподшипник» 2003 г.² В бизнес-портфель входят семь направлений бизнеса: энергетика, производство соли (далее – Соль), камнеобработка, добыча газа (далее – Газ), цветная металлургия, машиностроение, производство кабеля (далее – Кабель).

Для каждого количественного показателя (коэффициента), который используется при построении матрицы Привлекательности, выбран коридор значений и соответствующая оценка, которую должен выбрать эксперт. Приведем описание количественных показателей.

1. Уровень риска.

Показатель, который является в свою очередь интегрированным, т. к. определяется в соответствии с принятыми в компании способами оценки рисков. Для упрощения рассмотрения модели мы приняли, что специалисты по рискам провели исследования и риск может быть оценен как «высокий», «средний» и «низкий»:

Уровень риска			
Оценка риска (итоговая)	высокий	средний	низкий
Коэффициент	1	2	3

2. Темп роста рынка (по Украине).

Для каждого бизнеса Корпорации рассматривался рынок по Украине, вне зависимости от масштабов деятельности (региональной – как для Энергетики или международный – как для Соли). Темп роста определялся как отношение размера соответствующего рынка в 2003 г. к размеру рынка в 2002 г. Рост рынка указывает на перспективы развития бизнеса, но в то же время быстрорастущий рынок стимулирует выход новых предприятий и приводит к вытеснению слабых конкурентов. Оценочные коэффициенты:

Темп роста рынка			
Коридор значений	< 5%	6 – 20%	> 21%
Коэффициент	1	2	3

3. Доля рынка (в Украине).

Рыночная доля определялась как соотношение объемов продаж каждого бизнеса к размеру рынка Украины в денежном выражении. Рыночная доля определялась в среднем по бизнесу без разбивки на продуктовые линии. Оценочные коэффициенты:

Доля рынка			
Коридор значений	< 10%	11 – 49%	> 50%
Коэффициент	1	2	3

4. Число конкурентов (в Украине).

Принимая во внимание, что чем меньше конкурентов на рынке, тем легче занять большую долю рынка, был введен поправочный коэффициент, учитывающий число значительных конкурентов на украинском рынке. При этом импортная продукция рассматривалась как конкурент.

Бизнес	Энергетика	Соль	Камнеобработка	Газ	Цветная металлургия	Машиностроение	Кабель
Число конкурентов	4	0	15	2	2	2	20
Равномерное распределение рынка между конкурентами, %	20	100	6,7	30	30	30	5
Рыночная доля бизнесов, %	16	96	15	0	49,3	35	3,5
Поправочный коэффициент	2	3	3	1 ³	2	2	1

Сравнение шло со следующими конкурентами в отрасли:

Энергетика: ОАО «Центрэнерго», ОАО «Днепрэнерго», ОАО «Западэнерго», ОАО «Донбассэнерго».

Соль: монопольное положение на рынке Украины (незначительные конкуренты не принимаются во внимание).

Камнеобработка: ОАО «Янцевский гранитный карьер», ООО «Сиаль», ОАО «Соколовский карьер», ОАО «Коростышеский гранитный карьер», ЗАО «Беличи», АО «Комета», ООО «Беютага», СП «Гранит» и др.

Газ: НАК «Нефтегазукраины», импортный газ.

Цветная металлургия: предприятия «Форум» и «Панком-юм».

Машиностроение (конкуренты по продукции – цепи круглозвенные): АО «Красный якорь», немецкие цепи.

Кабель: «Южкабель», «Укркабель», «Одесскабель», «Азовкабель», «Катех-Электро», «Электротехпровод», «Крок-ГТ», Запорожский кабельный завод, Каменец-Подольский кабельный завод и др.

Поправочный коэффициент рассматривался исходя из сравнения рыночной доли при равномерном распределении между конкурентами и фактически занимаемой бизнесом доли:

1 – фактически занимаемая бизнесом доля меньше, чем при равномерном распределении рынка между конкурентами;

2 – фактически занимаемая бизнесом доля равна или больше (но не более, чем в 2 раза), чем при равномерном распределении рынка между конкурентами;

3 – фактически занимаемая бизнесом доля в 2 и более раз больше, чем при равномерном распределении рынка между конкурентами.

5. Темп роста бизнеса.

Темпы роста рассчитывались как отношение чистой выручки от реализации за 2003 г. к чистой выручке от реализации за 2002 г. (на основе данных бухгалтерской отчетности).

² Все данные взяты из личных архивов автора, сформированных в тот период, когда автор работала в корпорации «Укрподшипник» в качестве директора по корпоративному развитию.

³ Искусственный передел рыночной среды.

Присвоение оценочных коэффициентов производилось следующим образом:

1 – бизнес растет более медленными темпами, чем рынок;

2 – темпы роста бизнеса превышают темпы роста рынка, но не более, чем в 2 раза;

3 – темпы роста бизнеса превышают темпы роста рынка, но более, чем в 2 раза.

6. Среднегодовая величина денежного потока с поправкой на долю собственности.

На основе данных бухгалтерской отчетности за 2002 – 2003 гг. была рассчитана среднегодовая величина денежного потока по бизнесу в целом. Далее величина денежного потока была скорректирована на долю собственности с предположением, что денежный поток распределяется между собственниками пропорционально их доле собственности. Оценочные коэффициенты:

Среднегодовой денежный поток, тыс. долл.			
Собственный среднегодовой денежный поток, тыс. долл.	< 2000	2000 – 4000	> 4000
Коэффициент	1	2	3

В работе принимала участие группа экспертов, результаты работы которой представлены в табл. 1.

Стоимость бизнеса была рассчитана методом свободных денежных потоков, результаты находятся в табл. 2.

Таблица 2

Стоимость бизнеса Корпорации «Укрподшипник» в 2003 г., тыс. долл. США

Энергетика	Соль	Камне-обработка	Газ	Цветная металлургия	Машино-строение	Кабель
57 989	3 894	488	2801	29 934	5 629	3 681

На базе исходных данных строим матрицу привлекательности для корпорации «Укрподшипник» (рис. 2).

Из рис. 2. видно, что два направления бизнеса – энергетика и цветная металлургия – создают 84% стоимости холдинга и бизнесы находятся в секторе А – привлекательном сегменте. Количество бизнесов, находящихся в сегменте А, – 4: энергетика, соль, камне-обработка и цветная металлургия. В сегменте В находится один бизнес – Кабель. И в сегменте С – тоже один бизнес – Газ. Анализ полученных результатов дает основание сделать следующие выводы. Прежде всего, бизнес-портфель не сбалансирован по стоимости, т. к. в совокупности два бизнеса дают основной денежный поток. Бизнес-портфель близок к сбалансированному с точки зрения привлекательности, т. к. 57% (близко к 62%) бизнесов находятся в зоне основной привлекательности (А).

Таблица 1

Результаты количественной оценки бизнесов Корпорации

№	Показатели	Энергетика	Соль	Камне-обработка	Газ	Цветная металлургия	Машино-строение	Кабель
1	Уровень риска	Высокий	Низкий	Низкий	Высокий	Средний	Средний	Средний
	Коэффициент	1	3	3	1	2	2	2
2	Темп роста рынка (по Украине)	4,20%	5%	15%	3,80%	3%	18%	10%
	Коэффициент	1	1	2	1	1	2	2
3	Доля рынка (по Украине)	16%	96%	15%	0,30%	49,30%	35%	3,50%
	Коэффициент	2	3	2	1	2	2	1
4	Число конкурентов (по Украине)	4	0	15	2	2	2	20
	Коэффициент	2	3	3	1	2	2	1
5	Темп роста бизнеса	35%	75%	23%	0%	12%	38%	71%
	Коэффициент	3	3	2	1	3	2	3
6	Среднегодовая величина денежного потока, тыс. долл.	22400	8700	500	0	3500	450	1300
	Средняя величина ДП с поправкой на долю собственности, тыс. долл.	5600	4350	500	1	1750	315	650
	Коэффициент	3	3	1	1	1	1	1
	Отраслевая привлекательность	7	7	7	3	5	6	4
	Корпоративная привлекательность	7	9	6	3	6	5	6

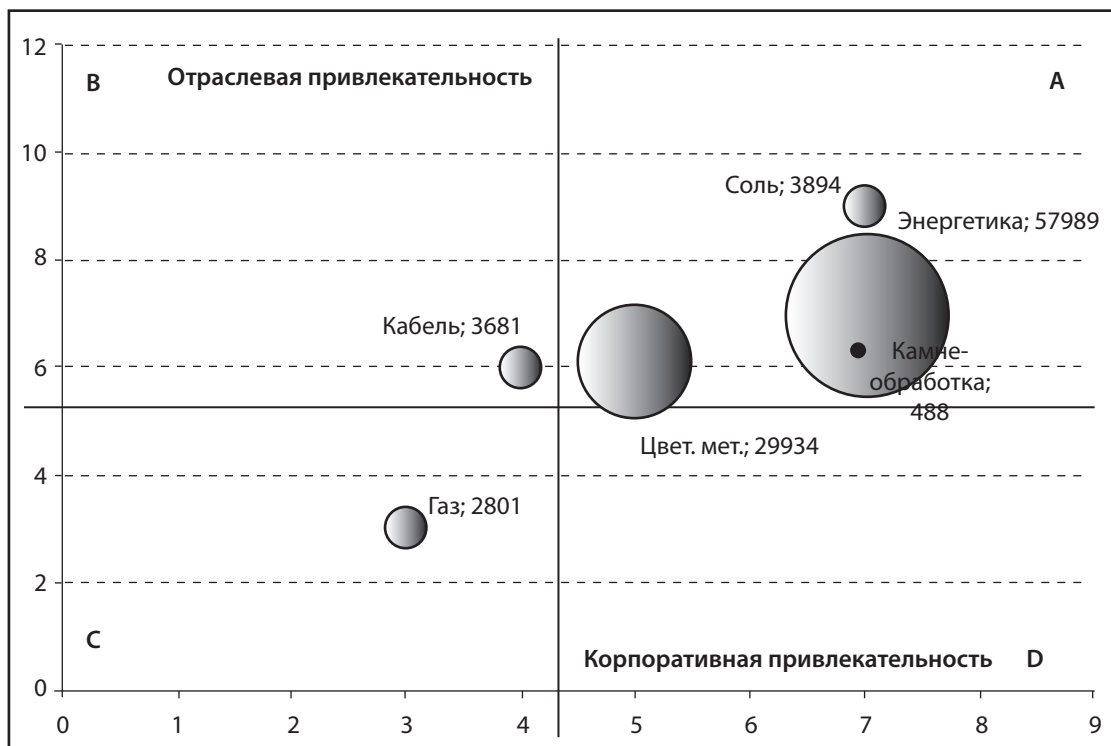

Рис. 2. Матрица привлекательности корпорации «Укрподшипник» в 2003 г.

Выводы

Таким образом, разработан инструмент портфельного анализа холдинга с позиций привлекательности со стороны владельцев и/или менеджмента (корпоративная привлекательность) и отраслевой привлекательности. Обе характеристики являются интегральными и определяются экспертным путем. Для точности получения позиционирования в предложенных координатах можно сделать более широкую шкалу значений для каждого из коэффициентов, что увеличит чувствительность модели. Для повышения вероятности получения более точных оценок можно воспользоваться рынком внутренних решений холдинга. Интегральная оценка позволяет в определенной степени учесть две главные компоненты сбалансированного портфеля: доходность и риск. Инструмент зарекомендовал себя как полезный инструмент в практической деятельности нескольких украинских холдингов в качестве дополняющего с существующим инструментам. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Беспалиук Х. М. Комплексне дослідження бізнес-портфеля приладобудівного підприємства / Х. М. Беспалиук, І. М. Ілів // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 1. – С. 53 – 63.
2. Гагин В. Системный синтез «Лезвие жизни» / В. Гагин. – Одесса, 2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://314159.ru/gagin/titul.htm> (дата обращения 15.07.2014).
3. Дмитрієв І. А. Формування та оцінювання бізнес-портфеля підприємств автомобільного транспорту : монографія / І. А. Дмитрієв, І. А. Касатонова. – Харків : ХНАДУ, 2010. – 152 с.
4. Ивашковская И. Б. Моделирование стоимости компании. Стратегическая ответственность совета директоров / И. Б. Ивашковская. – М. : ИНФРА-М, 2012. – 430 с. – (Научная мысль).
5. Ивашковская И. Б. Управление стоимостью компании: вызовы российскому менеджменту / И. Б. Ивашковская // Российский журнал менеджмента. – 2004. – № 4. – С.113 – 132.
6. Бизнес-группы Украины в 2013 г. // Инвестгазета. – № 35. – 2013. – С. 51.

7. Минцберг Г. Стратегическое сафари: Экскурсия по делям стратегического менеджмента / Генри Минцберг, Брюс Альстранд, Жозеф Лампель ; Пер. с англ. – М. : Альпина Паблишер, 2013. – 367 с. (Серия «Сколково»).

8. Старикова А. С. Методы анализа бизнес-портфеля компании / А. С. Старикова, В. П. Колесников [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/17_APSN_2009/Economics/48064.doc.htm (дата обращения 15.07.2014).

9. Талеб Н. Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости / Н. Н. Талеб. – М. : КоЛибри, 2009. – 528 с.

10. Томпсон А. А. Оценка диверсифицированного портфеля с использованием матричного анализа / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.iteam.ru/publications/strategy/section_16/article_139/ (дата обращения 15.07.2014).

11. Чухрай Н. Інноваційна діяльність в управлінні бізнес-портфелем приладобудівного підприємства / Н. Чухрай, Х. М. Беспалиук // Прометей: регіональний збірник наукових праць з економіки / Донецький економіко-гуманітарний інститут МОН України ; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Вип. 1(25). – Донецьк : ДЕГІ, 2008. – С. 85 – 92.

12. Seeger J. A. Reversing the Images of BCG's Growth Share Matrix / J. A. Seeger // Strategic Management Journal. – 1984. – № 5. – P. 93 – 97.

13. Smith G. D. Business strategy and policy / G. D. Smith, D. R. Arnold, B. G. Bizzell. – Boston : Houghton Mifflin Co., 1991. – 380 p.

REFERENCES

- Bespaliuk, Kh. M., and Iliv, I. M. "Kompleksne doslidzhennia biznes-portfelia prykladobudivnoho pidpriemstva" [Complex research business portfolio instrument company]. *Marketingh i menedzhment innovatsii*, no. 1 (2012): 53-63.
- "Biznes-gruppy Ukrainy v 2013 g." [Business groups in Ukraine in 2013]. *Investgazeta*, no. 35 (2013): 51-.
- Chukhrai, N., and Bespaliuk, Kh. M. "Innovatsiina diialnist v upravlinni biznes-portfelem prykladobudivnoho pidpriemstva" [Innovation activities in managing the business portfolio instrument company]. *Prometei*, no. 1 (25) (2008): 85-92.
- Dmytriiev, I. A., and Kasatonova, I. A. *Formuvannia ta otsiniuvannia biznes-portfelia pidpriemstv avtomobilnoho transportu* [Formulation and evaluation of business portfolio companies of automobiles]. Kharkiv: KhNADU, 2010.

Gagin, V. "Sistemnyy sintez «Lezvie zhizni»" [Synthesis system "blade of life"]. <http://314159.ru/gagin/titul.htm>
Ivashkovskaia, I. B. "Upravlenie stoimosti kompanii: vyzovy rossiyskomu menedzhmentu" [Value-Based Management: Challenges of the Russian management]. *Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta*, no. 4 (2004): 113-132.
Ivashkovskaia, I. B. *Modelirovanie stoimosti kompanii. Strategicheskaia otvetstvennost soveta direktorov* [Simulation of the company's value. Strategic responsibilities of the board]. Moscow: INFRA-M, 2012.
Mintsberg, G., Alstrand, B., and Lampel, Zh. *Strategicheskoe safari: Ekskursiia po debriam strategicheskogo menedzhmenta* [Strategic safari tour of the wilds of strategic management]. Moscow: Alpina Publisher, 2013.

Starikova, A. S., and Kolesnikov, V. P. "Metody analiza biznes-portfelia kompanii" [Methods of analysis of the company's business portfolio]. http://www.rusnauka.com/17_APSN_2009/Economics/48064.doc.htm
Seeger, J. A. "Reversing the Images of BCG's Growth Share Matrix". *Strategic Management Journal*, no. 5 (1984): 93-97.
Smith, G. D., Arnold, D. R., and Bizzell, B. G. *Business strategy and policy*. Boston: Houghton Mifflin Co., 1991.
Tompson, A. A., and Striklend, A. Dzh. "Otsenka diversifitsirovanogo portfelia s ispolzovaniem matrichnogo analiza" [Evaluation of a diversified portfolio by using a matrix analysis]. http://www.iteam.ru/publications/strategy/section_16/article_139/
Taleb, N. N. *Chernyy lebed. Pod znakom nepredskazuemosti* [Black Swan. Under the sign of unpredictability]. Moscow: Kolibri, 2009.

УДК 330.142:657.3

ВИЗНАЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПІДХОДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ

© 2014 МАМОНОВ К. А., ПРУНЕНКО Д. О., ГРИЦЬКІВ Є. В.

УДК 330.142:657.3

Мамонов К. А., Пруненко Д. О., Грицьків Є. В. Визначення інтелектуального капіталу будівельних підприємств: підходи та особливості застосування

Розглянуто питання щодо необхідності формування та використання інтелектуального капіталу як в економіці держави, так і на підприємствах будівельної галузі, зокрема. Визначено суттєву роль і значення інтелектуального капіталу на будівельних підприємствах. Охарактеризовані та виявлені особливості застосування інтелектуального капіталу на підприємствах будівельної галузі, враховуючи сучасні умови господарювання України. Систематизовано теоретико-методичні підходи до визначення інтелектуального капіталу суб'єктів господарської діяльності, охарактеризовано структурні елементи та обґрунтовано поняття «інтелектуальний капітал будівельних підприємств».

Ключові слова: інтелектуальний капітал, будівельні підприємства, визначення інтелектуального капіталу, структура інтелектуального капіталу.
Табл.: 1. **Бібл.:** 18.

Мамонов Костянтин Анатолійович – доктор економічних наук, професор, кафедра фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

Пруненко Дмитро Олександрович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра транспортних систем і логістики, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: prunenkod@rambler.ru

Грицьків Євген Володимирович – здобувач, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

УДК 330.142:657.3

Мамонов К. А., Пруненко Д. А., Грицьків Є. В. Определение интеллектуального капитала строительных предприятий: подходы и особенности применения

Рассмотрены вопросы относительно необходимости формирования и использования интеллектуального капитала как в экономике государства, так и на предприятиях строительной отрасли, в частности. Определена важная роль и значение интеллектуального капитала на строительных предприятиях. Охарактеризованы и выявлены особенности использования интеллектуального капитала на предприятиях строительной отрасли, учитывая современные условия хозяйствования Украины. Систематизированы теоретико-методические подходы к определению интеллектуального капитала субъектов хозяйственной деятельности, охарактеризованы структурные элементы и обосновано понятие «интеллектуальный капитал строительных предприятий».

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, строительные предприятия, определение интеллектуального капитала, структура интеллектуального капитала.
Табл.: 1. **Библ.:** 18.

Мамонов Константин Анатольевич – доктор экономических наук, профессор, кафедра финансово-экономической безопасности, учета и аудита, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

Пруненко Дмитрий Александрович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра транспортных систем и логистики, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: prunenkod@rambler.ru

Грицьків Євгеній Владимирович – соискатель, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

UDC 330.142:657.3

Mamonov K. A., Prunenکو D. O., Hrytskiv Ye. V. Definition of Intellectual Capital of Construction Enterprises: Approaches and Application Features

The questions on the need for the formation and use of intellectual capital in the economy of the state and the enterprises of the construction industry in particular were considered. The important role and importance of intellectual capital in the construction enterprises were identified. The features of the use of intellectual capital in the enterprises of the construction industry, given the current economic conditions in Ukraine were characterized and identified. Theoretical and methodological approaches to the definition of the intellectual capital of business entities characterized by structural elements and proved the concept of "intellectual capital construction companies" were systematized.

Key words: intellectual capital, construction companies, the definition of intellectual capital, intellectual capital structure.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 18.

Mamonov Kostiantyn A. – Doctor of Science (Economics), Professor, Department of economic and financial security, accounting and auditing, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

Prunenکو Dmytro O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Transport Systems and Logistics, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: prunenkod@rambler.ru

Hrytskiv Yevhen V. – Applicant, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

Gagin, V. "Sistemnyy sintez «Lezvie zhizni»" [Synthesis system "blade of life"]. <http://314159.ru/gagin/titul.htm>
Ivashkovskaia, I. B. "Upravlenie stoimosti kompanii: vyzovy rossiyskomu menedzhmentu" [Value-Based Management: Challenges of the Russian management]. *Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta*, no. 4 (2004): 113-132.
Ivashkovskaia, I. B. *Modelirovanie stoimosti kompanii. Strategicheskaia otvetstvennost soveta direktorov* [Simulation of the company's value. Strategic responsibilities of the board]. Moscow: INFRA-M, 2012.
Mintsberg, G., Alstrand, B., and Lampel, Zh. *Strategicheskoe safari: Ekskursiia po debriam strategicheskogo menedzhmenta* [Strategic safari tour of the wilds of strategic management]. Moscow: Alpina Publisher, 2013.

Starikova, A. S., and Kolesnikov, V. P. "Metody analiza biznes-portfelia kompanii" [Methods of analysis of the company's business portfolio]. http://www.rusnauka.com/17_APSN_2009/Economics/48064.doc.htm
Seeger, J. A. "Reversing the Images of BCG's Growth Share Matrix". *Strategic Management Journal*, no. 5 (1984): 93-97.
Smith, G. D., Arnold, D. R., and Bizzell, B. G. *Business strategy and policy*. Boston: Houghton Mifflin Co., 1991.
Tompson, A. A., and Striklend, A. Dzh. "Otsenka diversifitsirovanogo portfelia s ispolzovaniem matrichnogo analiza" [Evaluation of a diversified portfolio by using a matrix analysis]. http://www.iteam.ru/publications/strategy/section_16/article_139/
Taleb, N. N. *Chernyy lebed. Pod znakom nepredskazuemosti* [Black Swan. Under the sign of unpredictability]. Moscow: Kolibri, 2009.

УДК 330.142:657.3

ВИЗНАЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПІДХОДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ

© 2014 МАМОНОВ К. А., ПРУНЕНКО Д. О., ГРИЦЬКІВ Є. В.

УДК 330.142:657.3

Мамонов К. А., Пруненко Д. О., Грицьків Є. В. Визначення інтелектуального капіталу будівельних підприємств: підходи та особливості застосування

Розглянуто питання щодо необхідності формування та використання інтелектуального капіталу як в економіці держави, так і на підприємствах будівельної галузі, зокрема. Визначено суттєву роль і значення інтелектуального капіталу на будівельних підприємствах. Охарактеризовані та виявлені особливості застосування інтелектуального капіталу на підприємствах будівельної галузі, враховуючи сучасні умови господарювання України. Систематизовано теоретико-методичні підходи до визначення інтелектуального капіталу суб'єктів господарської діяльності, охарактеризовано структурні елементи та обґрунтовано поняття «інтелектуальний капітал будівельних підприємств».

Ключові слова: інтелектуальний капітал, будівельні підприємства, визначення інтелектуального капіталу, структура інтелектуального капіталу.
Табл.: 1. **Бібл.:** 18.

Мамонов Костянтин Анатолійович – доктор економічних наук, професор, кафедра фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

Пруненко Дмитро Олександрович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра транспортних систем і логістики, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: prunenkod@rambler.ru

Грицьків Євген Володимирович – здобувач, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

УДК 330.142:657.3

Мамонов К. А., Пруненко Д. А., Грицьків Є. В. Определение интеллектуального капитала строительных предприятий: подходы и особенности применения

Рассмотрены вопросы относительно необходимости формирования и использования интеллектуального капитала как в экономике государства, так и на предприятиях строительной отрасли, в частности. Определена важная роль и значение интеллектуального капитала на строительных предприятиях. Охарактеризованы и выявлены особенности использования интеллектуального капитала на предприятиях строительной отрасли, учитывая современные условия хозяйствования Украины. Систематизированы теоретико-методические подходы к определению интеллектуального капитала субъектов хозяйственной деятельности, охарактеризованы структурные элементы и обосновано понятие «интеллектуальный капитал строительных предприятий».

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, строительные предприятия, определение интеллектуального капитала, структура интеллектуального капитала.
Табл.: 1. **Библ.:** 18.

Мамонов Константин Анатольевич – доктор экономических наук, профессор, кафедра финансово-экономической безопасности, учета и аудита, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

Пруненко Дмитрий Александрович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра транспортных систем и логистики, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: prunenkod@rambler.ru

Грицьків Євгеній Владимирович – соискатель, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

UDC 330.142:657.3

Mamonov K. A., Prunenکو D. O., Hrytskiv Ye. V. Definition of Intellectual Capital of Construction Enterprises: Approaches and Application Features

The questions on the need for the formation and use of intellectual capital in the economy of the state and the enterprises of the construction industry in particular were considered. The important role and importance of intellectual capital in the construction enterprises were identified. The features of the use of intellectual capital in the enterprises of the construction industry, given the current economic conditions in Ukraine were characterized and identified. Theoretical and methodological approaches to the definition of the intellectual capital of business entities characterized by structural elements and proved the concept of "intellectual capital construction companies" were systematized.

Key words: intellectual capital, construction companies, the definition of intellectual capital, intellectual capital structure.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 18.

Mamonov Kostiantyn A. – Doctor of Science (Economics), Professor, Department of economic and financial security, accounting and auditing, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

Prunenکو Dmytro O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Transport Systems and Logistics, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: prunenkod@rambler.ru

Hrytskiv Yevhen V. – Applicant, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

На сучасному етапі економічних перетворень України зростає роль інтелектуального капіталу на будівельних підприємствах. Зокрема, представлена галузь забезпечує функціонування майже 30 інших сфер народного господарства – вирішення проблем активізації інвестиційно-інноваційного розвитку, формування високотехнологічного виробництва, зростання якості та рівня використання робочого капіталу та ін. Натомість за останні роки на підприємствах будівельної галузі спостерігається зниження результативності діяльності та ефективності використання засобів і коштів, гальмується перетворення у сфері земельних відносин, використання сучасних технологій, скорочення рівня застосування сучасних підходів щодо формування інтелектуального капіталу.

Слід зазначити, що значення інтелектуального капіталу в розвинених економіках зростає, оскільки, на думку експертів, його питома вага складає від 60 до 85% вартості бізнесу [1]. Крім того, до перспективних напрямів належить низький рівень його використання, а саме: сума незареєстрованих інтелектуальних активів складає близько 250 млрд дол. [13], але вони є основним макроекономічним чинником, що впливає на розвиток економіки країни, забезпечує позитивний її рух і самозростання в контексті визначення пріоритетних напрямів функціонування [9].

Метою статті є систематизація теоретико-методичних підходів і визначення її характеристика структурних елементів інтелектуального капіталу, враховуючи особливості функціонування будівельних підприємств.

Для формування та використання інтелектуального капіталу на будівельних підприємствах необхідно систематизувати підходи до його визначення та структури.

В існуючих теоретико-методичних положеннях відсутні єдині підходи до визначення інтелектуального капіталу будівельних підприємств. Формування й реалізація концепції інтелектуального капіталу пов'язана з розвитком «економіки знань», впровадження якої почалася на початку 60-х років минулого століття та в основі зростання якої лежать знання. Крім того, важливим аспектом є перехід від ресурсної складової до інтелектуальної, яка базується на наукових дослідженнях, інноваційних освітніх технологіях, що спрямовані на майбутнє, враховуючі сучасні умови господарювання.

У цьому контексті показовою є точка зору Ю. Бажал [2], який при визначенні «економіки знань» основну увагу фокусує на:

- ✦ розробці комплексної стратегії формування й реалізації «економіки знань», домінантами якої є забезпечення змін і трансформацій на основі новітніх технологій;
- ✦ гармонізації інтересів широкого кола суспільних груп при впровадженні представленої стратегії;
- ✦ формуванні комплексної інформаційної бази щодо переходу від сировинної економіки до «економіки знань» при взаємодії між різними галузями економіки.

При характеристиці сучасної економічної політики В. Геєць та В. Семіноженко особливу увагу приділяють економіці знань, де домінують високотехнологічні галузі, надаються інтелектуальні послуги, розвиваються сучасні освітні, наукові та інноваційні технології [4]. При цьому необхідно фокусуватись на можливостях реалізації наукових розробок у реальному секторі економіки та забезпеченні зростання професійного, культурного й освітнього рівня

людського капіталу, який впливає на інтелектуальний капітал суб'єктів господарювання.

У результаті систематизації теоретико-методичних підходів визначено, що інтелектуальний капітал – це сукупність знань, навичок, умінь людини, можливості сприйняття ними інформації, мислення та генерації ідей, що спрямовує зусилля на забезпечення результативності й ефективності на основі його формування й використання [17]. А. Едвінссон і М. Мелоун зосереджують основну увагу на інформаційній складовій інтелектуального капіталу, де центральне місце займає людина. Натомість, слід вказати на обмеженість представленого підходу, де відсутні інші важливі складові інтелектуального капіталу. Розширюючи структурні компоненти інтелектуального капіталу, Н. Івлєва виділяє елементи: людський, ринковий, структурний капітал та забезпечення їх трансформації [7].

Поряд з представленими підходами деякі вчені визначають інтелектуальний капітал як складну категорію, що виступає активом підприємства, спрямованим на отримання економічних вигод, і як суму коштів, що інвестована суб'єктами господарювання у свою діяльність на формування й реалізацію інтелектуальних складових [10]. На жаль, у сучасній вітчизняній звітності відображення інтелектуального капіталу залишається на низькому рівні, що знижує можливості його ефективного застосування. У контексті визначення інтелектуального капіталу показовою є точка зору Б. Леонтьєва, який у його рамках виділяє законні права на результати творчої діяльності суб'єкта, природні й набуті інтелектуальні здібності й навички, бази знань, корисні відносини з іншими суб'єктами, що забезпечує формування системи інтелектуальних переваг на ринку [11].

Як сукупність знань характеризує інтелектуальний капітал Д. Даффі [8] і Т. Стюард [18]. При цьому останній включає у складові інтелектуального капіталу людський, структурний, клієнтський. Подібну точку зору розділяє В. Єфремов, який виділяє в інтелектуальному капіталі різні форми, що трансформуються у відповідні знання [6]. Таким чином, представлені автори виділяють важливу функціональну складову капіталу – формування, генерація, отримання та реалізація знань на підприємствах для забезпечення результативності їх діяльності. Інші функціональні характеристики виділяють Д. Клейн і А. Прусак, які визначають ознаки його руху для забезпечення трансформацій у контексті створення цінностей [8].

О. Стрижак характеризує інтелектуальний капітал як сукупність здібностей та знань, що формують економічну цінність й використовуються у виробничій системі, яка спрямована на задоволення потреб суспільства, з метою створення інноваційного потенціалу та одержання доходу [16]. При цьому у рамках представленого підходу виділяють такі компоненти:

- ✦ знання, інформація, компетентність персоналу – як фактори виробництва;
- ✦ об'єкти промислової власності, об'єкти авторського права, ноу-хау – як об'єкти права інтелектуальної власності;
- ✦ права на торгові знаки, права на об'єкти промислової власності, авторські права, гудвіл – як нематеріальні активи, що володіє підприємство [16].

Реалізуючи функціональний підхід, Є. Брукінг визначає такі складові інтелектуального капіталу (табл. 1) [3].

Складові інтелектуального капіталу за Є. Брукінгом [3]

Назва складової інтелектуального капіталу	Елементи та характеристики
Ринкові активи	Репутація, товарної марки (марки обслуговування), корпоративний знак, «свої» люди, покупці, «прибічники – пропагандисти» компанії, повторні контракти, портфель замовлень, механізми розподілу товарів, ділове співробітництво, франшизні угоди, ліцензійні угоди, корпоративне ім'я, сприятливі контракти
Інтелектуальна власність	Патенти, авторські права, права на дизайн, виробничі секрети, ноу-хау, права на торговельні марки і марки обслуговування
Людський капітал	Освіта працівників, професійна кваліфікація, пов'язані з роботою знання, професійні схильності, психометричні характеристики, пов'язані з роботою навички
Інфраструктурні активи	Філософія управління, корпоративна культура, управлінські процеси, інформаційні технології, мережеві системи зв'язку, стосунки з фінансовими установами

Деякі вчені розширюють структурні компоненти інтелектуального капіталу, зокрема, виділяючи персоналізований, техніко-технологічний, інфраструктурний, клієнтський і марочний капітали.

Цільовий підхід реалізується у роботах Н. Маркової [12], В. Олейко [14], які визначають мету формування та використання інтелектуального капіталу – отримання економічного ефекту.

Звужуючи важливість інтелектуального капіталу, вітчизняні законодавці фокусують увагу на нематеріальних активах. Так, у Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» до них належать:

- ✦ *права користування природними ресурсами*: право за користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічна та інша інформація про природне середовище та ін.;
- ✦ *права користування майном*: право використання земельних ділянок відповідно до земельного законодавства, права користування будівлею, права на оренду приміщеннями;
- ✦ *права на комерційні позначення*: права на торгові марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;
- ✦ *права на об'єкти промислової власності*: право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компоновки інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у т. ч. ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції, крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;
- ✦ *авторське право і суміжні з ними права*: право на літературні, художні, музикальні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних, використання фонограм, відеограм, крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;
- ✦ *інші нематеріальні активи*: право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо [15].

Як нематеріальний актив виділяють інтелектуальний капітал Л. Довгань та І. Малик [5], що можуть бути відображені у фінансовій звітності підприємств.

Узагальнено представлені теоретико-методичні положення та запропоновані підходи до визначення інтелектуального капіталу будівельних підприємств:

- ✦ *структурний підхід*, у рамках якого основна увага фокусується на відповідних компонентах і структурних особливостях формування й використання інтелектуального капіталу на будівельних підприємствах;
- ✦ *функціональний підхід*, який характеризується визначенням напрямів і методів використання інтелектуального капіталу і дозволяє охарактеризувати практичні аспекти його формування й застосування;
- ✦ *цілевий підхід* – інтелектуальний капітал будівельних підприємств характеризується з позиції його цільової орієнтації та спрямування, враховуючи особливості функціонування суб'єктів господарювання;
- ✦ *комплексний підхід*, у рамках якого інтелектуальний капітал визначається як комплексна категорія, що включає ознаки та характеристики структурного, функціонального та цільового підходів.

Для визначення інтелектуального капіталу будівельних підприємств запропоновано використовувати комплексний підхід, який дозволяє врахувати різні теоретико-методичні та практичні аспекти щодо формування та використання цього капіталу в контексті характеристики особливостей функціонування будівельних підприємств для забезпечення їх розвитку.

Таким чином, систематизуючи теоретико-методичні підходи, інтелектуальний капітал будівельних підприємств визначається як комплексна категорія, що складається зі знань, вмінь, навичок, відображених у матеріальній, нематеріальній та грошовій формах, спрямована на формування й реалізацію інтелектуального продукту для отримання економічного ефекту, у рамках якого виділяються ринкові активи, бренд, людський та структурний капітали, інтелектуальна власність. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук Г. Найпотужніші бренди світу: стан і тенденції / Г. Андрощук // Інтелектуальна власність. – 2008. – № 12. – С. 19 – 31.
2. Бажал Ю. М. Знаннева економіка: слово та діло / Ю. М. Бажал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.google.com.ua/url?sa
3. Брукінг Э. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.

- 4. Геєць В. М.** Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семіноженко. – Харків : Костанта, 2006. – 272 с.
- 5. Довгань Л. Є.** Ефективна модель корпоративного управління в умовах становлення економіки знань / Л. Є. Довгань, І. П. Малик // Проблеми науки. – 2006. - № 1. – С. 23 – 28.
- 6. Ефремов В. С.** Бизнес-системы постиндустриального мира / В. С. Ефремов // Менеджмент в России и за рубежом. – 1999. – № 5. – С. 3 – 24.
- 7. Ивлиева Н. Н.** Оценка стоимости интеллектуального капитала предприятия : монография / Н. Н. Ивлиева. – М. : Маркет ДС, 2008. – 144 с.
- 8. Кендюхов О.** Гносеологія інтелектуального капіталу / О. Кендюхов // Економіка України. – 2003. – № 4. – С. 28 – 33.
- 9. Кендюхов О. В.** Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства / О. В. Кендюхов [Електронний варіант]. – Режим доступу : www.lib.ua-gu.net/diss/cont/349143.html
- 10. Кравченко С. І.** Обліково-аналітичне забезпечення управління інтелектуальним капіталом / С. І. Кравченко, О. В. Корнева [Електронний варіант]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/natural/.../68.pdf
- 11. Леонтьев В. Б.** Цена интеллекта: Интеллектуальный капитал в российском бизнесе / В. Б. Леонтьев. – М. : ИЦ «Акционер», 2002. – 200 с.
- 12. Маркова Н. С.** Теоретико-методичні аспекти формування й розвитку інтелектуального капіталу : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка та управління підприємствами» / Н. С. Маркова. – Х., 2005. – 20 с.
- 13.** Найвідоміші бренди України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://postup.brama.com/usual.php?what=16115>
- 14. Олейко В. М.** Інтелектуальний капітал: методологічні аспекти / В. М. Олейко // Інтелектуальна власність. – 2003. – № 6. – С. 43 – 46.
- 15.** Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99
- 16. Стрижак О. О.** Формування інтелектуального капіталу підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка та управління підприємствами» / О. О. Стрижак. – Х., 2004. – 20 с.
- 17. Edvinsson L.** Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower / L. Edvinsson, M. Malone. – N. Y. : Harper Business, 1997. – 240 p.
- 18. Stewart T. A.** Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations / T. A. Stewart. – Doubleday : New York, 1997. – 278 p.

REFERENCES

- Androshchuk, H. "Naipotuzhnishi brendy svitu: stan i tendentsii" [The most powerful brands in the world: status and trends]. *Intelektualna vlasnist*, no. 12 (2008): 19-31.
- Bazhal, Yu. M. "Znannieva ekonomika: slovo ta dilo" [Economics of knowledge: the word and work]. www.google.com.ua/url?sa
- Bruking, E. *Intellektualnyy kapital* [Intellectual capital]. St. Petersburg: Piter, 2001.
- Dovhan, L. Ie., and Malyk, I. P. "Efektyvna model korporativnoho upravlinnia v umovakh stanovlennia ekonomiky znan" [Effective corporate governance model in the context of the establishment of the knowledge economy]. *Problemy nauky*, no. 1 (2006): 23-28.
- Efremov, V. S. "Biznes-sistemy postindustrialnogo mira" [Business of the postindustrial world]. *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, no. 5 (1999): 3-24.
- Edvinsson, L., and Malone, M. *Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower*. New York: Harper Business, 1997.

Heiets, V. M., and Seminozhenko, V. P. *Innovatsiini perspektivy Ukrainy* [Innovative perspectives of Ukraine]. Kharkiv: Kostanta, 2006.

Ivlieva, N. N. *Otsenka stoimosti intellektualnogo kapitala predpriatiia* [Valuation of intellectual capital of the enterprise]. Moscow: Market DS, 2008.

Kendiukhov, O. V. "Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm upravlinnia intellektualnym kapitalom pidpriemstva" [Organizational-economic mechanism of management of intellectual capital]. www.lib.ua-gu.net/diss/cont/349143.html

Kravchenko, S. I., and Kornieva, O. V. "Oblikovo-analitychne zabezpechennia upravlinnia intellektualnym kapitalom" [Accounting and analytical support for the management of intellectual capital]. www.nbu.gov.ua/portal/natural/.../68.pdf

Kendiukhov, O. "Hnoseolohiia intellektualnogo kapitalu" [Epistemology of intellectual capital]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 4 (2003): 28-33.

[Legal Act of Ukraine]. www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99

Leontev, V. B. *Tsena intellekta: Intellektualnyy kapital v rossiyskom biznese* [Price Intelligence: Intellectual capital in Russian business]. Moscow: Aktsioner, 2002.

Markova, N. S. "Teoretyko-metodychni aspekty formuvannia i rozvytku intellektualnogo kapitalu" [Theoretical and methodological aspects of the formation and development of intellectual capital]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01*, 2005.

"Naividomishi brendy Ukrainy" [The best-known brands in Ukraine]. <http://postup.brama.com/usual.php?what=16115>

Oleiko, V. M. "Intellektualnyi kapital: metodologichni aspekty" [Intellectual capital: methodological aspects]. *Intelektualna vlasnist*, no. 6 (2003): 43-46.

Stryzhak, O. O. "Formuvannia intellektualnogo kapitalu pidpriemstva" [Formation of intellectual capital]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01*, 2004.

Stewart, T. A. *Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations*. New York: Doubleday, 1997.

ОЦІНКА МОТИВАЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

© 2014 ПЕЧЕНЮК А. В.

УДК 331.101.3:37

Печенюк А. В. Оцінка мотиваційної спрямованості науково-педагогічних працівників до професійного розвитку

На основі соціологічного опитування науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів Західного регіону України були виявлені мотиви до професійного розвитку. Встановлено, що для тих науково-педагогічних працівників, які мають неістотні наукові результати, головними мотивами виступають матеріальні. У той час, як для працівників, які здійснюють активний професійний розвиток і мають суттєві наукові досягнення, структура мотивів змінюється від матеріальних до творчих. Доведено, що в сучасному суспільстві науково-педагогічний працівник має займати активну позицію щодо власного професійного розвитку при виборі основних форм і джерел фінансування. Оскільки сьогодні обмежуючим фактором до здійснення безперервного професійного розвитку виступають не можливості (тобто обсяги фінансування, які можуть бути суттєво збільшені за рахунок альтернативних джерел), а потенціал науково-педагогічного працівника та його бажання до здійснення професійного розвитку.

Ключові слова: мотиви, професійний розвиток, науково-педагогічні працівники.

Рис.: 6. **Бібл.:** 12.

Печенюк Анна Вікторівна – аспірантка, кафедра трудових ресурсів і підприємництва, Національний університет водного господарства та природокористування (вул. Соборна, 11, Рівне, 33028, Україна)

E-mail: pechenyuk_ann@ukr.net

УДК 331.101.3:37

Печенюк А. В. Оценка мотивационной направленности научно-педагогических работников к профессиональному развитию

На основе социологического опроса научно-педагогических работников высших учебных заведений Западного региона Украины были обнаружены мотивы к профессиональному развитию. Установлено, что для тех научно-педагогических работников, у которых несущественные научные результаты, главными мотивами выступают материальные. В то время, как для работников, осуществляющих активное профессиональное развитие и имеющих существенные научные достижения, структура мотивов меняется от материальных к творческим. Доказано, что в современном обществе научно-педагогический работник должен занимать активную позицию в отношении собственного профессионального развития при выборе основных форм и источников финансирования. Поскольку сегодня ограничивающим фактором к совершению непрерывного профессионального развития выступают не возможности (т. е. объемы финансирования, которые могут быть существенно увеличены за счет альтернативных источников), а потенциал научно-педагогического работника и его желание к осуществлению профессионального развития.

Ключевые слова: мотивы, профессиональное развитие, научно-педагогические работники.

Рис.: 6. **Библ.:** 12.

Печенюк Анна Викторовна – аспірантка, кафедра трудових ресурсів і підприємництва, Національний університет водного господарства і природопользования (ул. Соборная, 11, Ровно, 33028, Украина)

E-mail: pechenyuk_ann@ukr.net

UDC 331.101.3:37

Pechenyuk A. V. Assessment of Motivational Orientation of Academic Staff Towards Professional Development

On the basis of the opinion poll of research and teaching staff of higher education institutions of the Western region of Ukraine the motifs to professional development were discovered. It was found that for those researchers and teachers who have insignificant scientific results material things are the main motives. While for the employees engaged in active professional development and have significant scientific achievement, the structure of motives vary from material to creative. It is proved that in today's society of scientific and pedagogical workers must take a proactive stance in relation to their own professional development in the selection of the main forms and sources of funding. Since today the limiting factor in the commission of continuing professional development are not opportunities (i. e. The amount of funding that can be significantly increased through alternative sources), but the potential of scientific and pedagogical workers and their desire to implement professional development.

Key words: motives, professional development, research and teaching staff.

Pic.: 6. **Bibl.:** 12.

Pechenyuk Anna V. – Postgraduate Student, Department of Human Resources and Entrepreneurship, National University of Water Management and Natural Resources Use (vul. Soborna, 11, Rivne, 33028, Ukraine)

E-mail: pechenyuk_ann@ukr.net

Сучасні умови жорсткої конкуренції на ринку праці висувають нові вимоги до працівників підприємств, зокрема науково-педагогічних працівників (НПП). В умовах значних організаційно-економічних змін у сфері наукової та інноваційної діяльності відбувається трансформація основних завдань, що покладаються на НПП: це не лише виконання освітньої функції, а і можливість здійснювати наукові дослідження з метою випуску інноваційної, наукоємної продукції з її подальшим впровадженням у виробництво [3, с. 1; 11].

Саме тому сьогодні перед вищими навчальними закладами (ВНЗ) пріоритетним завданням виступає забезпечення підготовки та підвищення кваліфікації НПП шляхом здобуття наукових ступенів і вчених звань, а також здійснення наукових досліджень. Оскільки доведено, що конкурентоспроможність ВНЗ на ринку освітніх послуг

безпосередньо залежить від рівня кваліфікації НПП, його наукового рівня та педагогічної майстерності [6, с. 8].

Водночас, для забезпечення професійного розвитку НПП необхідно здійснювати значні інвестиції. Якщо вони здійснюються НПП особисто, то мотивація до розвитку внаслідок цього знижується і виникає необхідність стимулювання з боку роботодавця (керівництва ВНЗ). Таким чином, вивчення основних мотивів НПП, що спонукають їх до професійного розвитку, дозволить керівництву ВНЗ розробити ефективну систему мотивації, яка дасть змогу більш повно та продуктивно використовувати накопичений науково-педагогічний потенціал і скоротити витрати на пошук НПП необхідної кваліфікації. Саме це і обумовлює актуальність дослідження.

Проблемам мотивації та стимулювання НПП значну увагу приділяли такі науковці, як Герасименко О., Ку-

Дрявцева Н., Мокін Б., Маримончик Ю. Так, Герасименко О. розглядає поняття стимулювання праці НПП як конкретний інструментарій, що використовується для залучення працівників до трудової діяльності та досягнення певних результатів, виходячи з особистих інтересів і внутрішніх мотивів [3, с. 7]. На думку Кудрявцевої Н., ефективне розкриття потенціалу НПП залежить від взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів мотивації та впливу державного регулювання освітою [8, с. 50]. Мокін Б. і Маримончик Ю. вказують на те, що під час розробки ефективної системи матеріального стимулювання НПП слід орієнтуватися на встановлення адекватного виконаній роботі розміру надбавок відповідно до законодавчо визначених нормативів [9, с. 27].

Дослідження професійного розвитку персоналу підприємств знайшло своє відображення у працях О. А. Грішнкової, А. П. Єгоршина, В. М. Колпакова, В. А. Савченка, А. В. Алістаєвої та інших науковців. У трактуванні О. А. Грішнкової розвиток персоналу – це системний процес удосконалення знань, умінь та навичок працівників підприємства, що реалізується через сукупність організаційно-економічних заходів, які передбачають адаптацію, професійне навчання, оцінювання і планування трудової кар'єри персоналу [4, с. 11]. А. П. Єгоршин пропонує під розвитком людських ресурсів розуміти комплексний та безперервний процес всебічного розвитку особистості працівників організації з метою підвищення ефективності їх роботи [5, с. 166]. В. М. Колпаков пропонує розглядати розвиток персоналу як внутрішню діяльність людини, яка спрямована на зміну кількісних та якісних показників, що проявляються в професійній діяльності та відповідають її спадковим програмам (біологічним і соціальним складовим) і умовам зовнішнього середовища [7, с. 67]. У працях А. В. Алістаєвої розвиток персоналу запропоновано розглядати як процес збільшення інтелектуального, творчого, культурного потенціалу та підвищення освітнього рівня працівника, на основі вдосконалення його розумових і фізичних здібностей, професійних якостей, талантів, виховання високих моральних якостей тощо, який спрямовано на формування людини як особистості та найвищої цінності підприємства [1, с. 5]. А. В. Савченко пропонує під професійним розвитком персоналу розглядати цілеспрямований і систематичний вплив на працівників за допомогою професійного навчання протягом їхньої трудової діяльності в організації з метою досягнення високої ефективності виробництва чи наданих послуг, підвищення конкурентоспроможності персоналу на ринку праці, забезпечення виконання працівниками нових складніших завдань на основі максимально можливого використання їхніх здібностей та потенційних можливостей [10, с. 18].

Спробу об'єднати поняття «мотивація персоналу» та «професійний розвиток персоналу» здійснили І. Швець та А. Полиця. На їхню думку, такий комплексний процес, як мотивація професійного розвитку персоналу, варто розглядати як системний процес опосередкованого управлінського впливу на працівників через систему стимулів професійного розвитку з метою вдосконалення ними своїх знань, умінь та навичок, що дозволить підвищити продуктивність праці, а отже, і максимізувати прибуток підприємства [12, с. 40].

Проте в наукових розвідках не знайшло відображення питання мотивації професійного розвитку НПП, яка має свою специфіку. Визначальними особливостями системи

мотивації НПП є потреби щодо здобуття та розширення професійних знань, які знаходять своє відображення в інтересі ведення наукової та науково-педагогічної діяльності. Усвідомлений інтерес НПП породжує мотиви, які можна класифікувати як матеріальні, соціальні та професійні. Для досягнення результатів у системі управління розвитком НПП адміністрація застосовує стимули [2, с. 31]. Окрім того, цей процес є неперервний, тому що отримання кінцевого результату щодо задоволення потреб нижчого рівня породжує потреби вищого рівня. Відповідно, потребують детального вивчення основні мотиви, які спонукають НПП до здійснення професійного розвитку.

Сьогодні в умовах побудови інформаційного суспільства головним завданням при забезпеченні управління професійним розвитком НПП є побудова такої системи мотивації, де стимули стали б усвідомленими, тобто мотивами. У той час, як науково-педагогічна діяльність була б усвідомленою активною потребою самого працівника, що дає можливість отримувати кінцевий результат в майбутньому. Тому принцип пасивної поведінки НПП має бути трансформований у активну професійну діяльність. Таким чином, метою статті є визначення основних мотивів науково-педагогічних працівників до професійного розвитку.

З метою ефективного мотивування керівництво ВНЗ має визначити адекватні мотиви науково-педагогічних працівників, що можна встановити на основі анкетування. Відповідна анкета була розроблена та апробована під час опитування НПП ВНЗ III – IV р. а.

У результаті анкетування були опитані науково-педагогічні працівники, які працюють у ВНЗ Західного регіону України на постійній основі або на засадах внутрішнього сумісництва, з них 86,1% працюють у ВНЗ державної форми власності, а 13,9% – у ВНЗ приватної форми власності.

Структуру опитаних за науковими ступенями, віком та статтю наведено на рис. 1 – 3.

За результатами анкетування встановлено, що для більшості осіб, які уже мають науковий ступінь, основним мотивом його здобуття був творчий характер роботи, можливість проводити наукові дослідження та висловлювати власні погляди, думки (рис. 4), що зумовлене специфікою науково-педагогічної праці, яка передбачає постійний творчий пошук, а також необхідність у здобутті та розширенні власних професійних знань.

Рис. 1. Розподіл опитаних за науковими ступенями, у відсотках

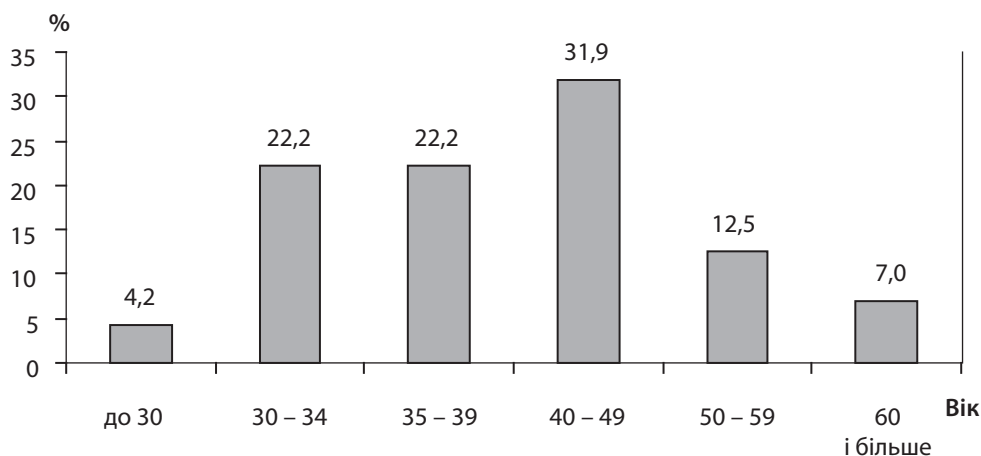

Рис. 2. Розподіл опитаних за віком, у відсотках

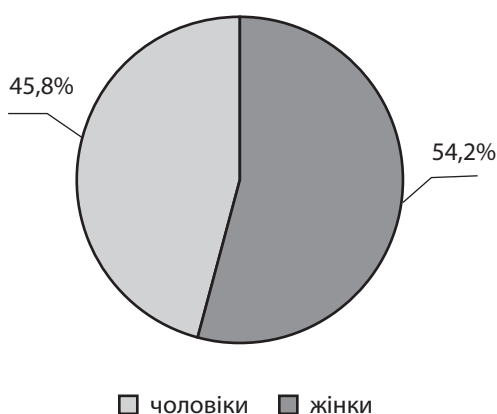

Рис. 3. Розподіл опитаних за статтю, у відсотках

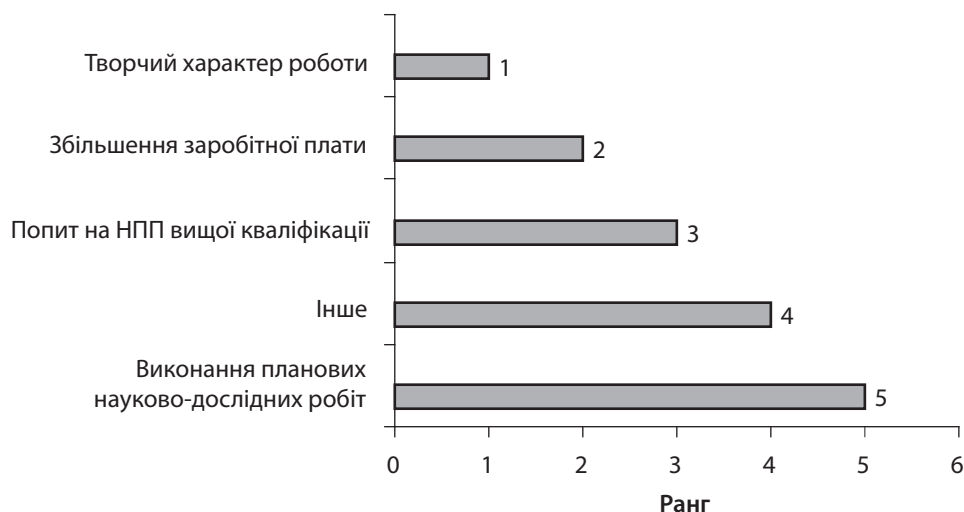

Рис. 4. Вагомість факторів, що були вирішальними для НПП до здобуття наукового ступеня (1 – дуже важливо; 5 – взагалі не важливо)

Не менш важливим мотивом в цьому випадку виступає також можливість збільшити власні доходи за рахунок отримання доплати за науковий ступінь та зростання посадового окладу в результаті переміщення на вищу посаду.

Тоді як основною перешкодою до здобуття наукового ступеня більшість НПП вважають матеріальний чинник (рис. 5), а саме: неможливість самостійно оплачувати навчання в аспірантурі/докторантурі та здійснювати витра-

ти на проїзд до місця навчання, проживання, харчування, видання підручників, статей, навчальних посібників, монографій тощо, оскільки розмір заробітної плати науково-педагогічного працівника не є достатнім для здійснення ефективного професійного розвитку. Тому, бажаючи здобути науковий ступінь кандидата або доктора наук, працівник змушений шукати додаткові шляхи отримання доходу.

Тобто очевидним є те, що зі здійсненням наукової діяльності, яка підтверджується здобуттям наукового ступеню, відбувається зміна мотивів: так, для тих НПП, які не мають наукового ступеня, основним мотивом до професійного розвитку є матеріальний, тоді як для кандидатів і докторів наук першочерговим мотивом виступає саме творчий характер науково-педагогічної роботи, можливість виконання наукових досліджень та реалізація власних наукових поглядів у практику (рис. 5).

Не викликає сумніву той факт, що слабка мотивація науково-педагогічних працівників до професійного розвитку спричиняє недоотримання значних матеріальних і моральних вигод: внаслідок захисту кандидатської дисертації після випуску з аспірантури/докторантури НПП не лише втрачає можливість максимізувати власні доходи, а й постає перед загрозою втрати робочого місця, що, у свою чергу, негативно впливає на його продуктивність та діяльність вищо-

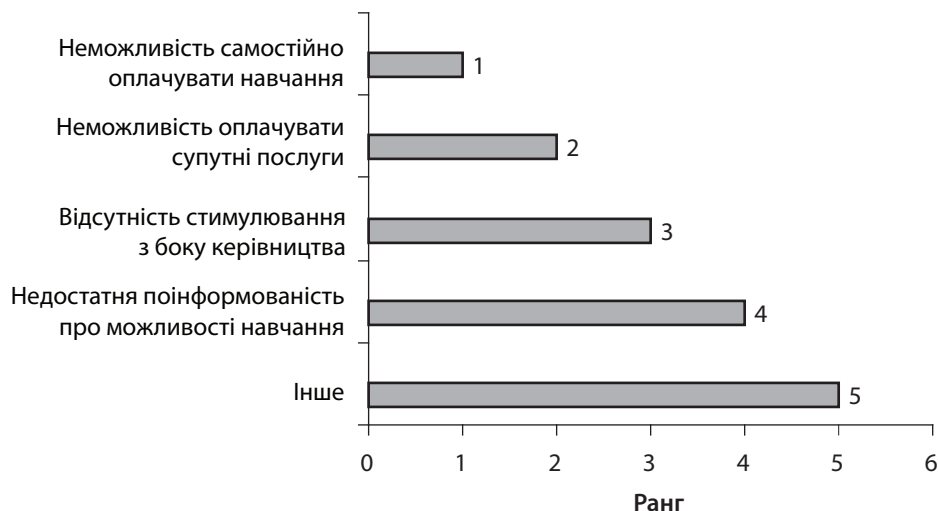

Рис. 5. Вагомість факторів, які були перешкодою для НПП до здобуття наукового ступеня (1 – дуже важливо; 5 – взагалі не важливо)

го навчального закладу в цілому. У результаті опитування встановлено, що майже 40% респондентів не обізнані про можливі втрати у випадку несвоєчасного захисту дисертаційних робіт.

Виходячи з того, що науково-педагогічні працівники зобов'язані постійно дбати про власний професійний розвиток, більшість (91,7%) планують здійснювати професійний розвиток у майбутньому. Небажання решти підвищувати кваліфікацію в подальшому пояснюється передпенсійним або пенсійним віком цих опитаних.

Майже половина НПП (47,2%), які брали участь в анкетуванні, віддають перевагу такій формі професійного розвитку, як навчання в аспірантурі/докторантурі та здобуття наукового ступеня. Короткострокові форми професійного розвитку (курси підвищення кваліфікації та стажування) обирають в рівній мірі близько 30% респондентів. 11,1% опитаних планують здобувати другу вищу освіту в майбутньому.

Найбільш вагомими чинниками, що стимулюватимуть НПП у подальшому до професійного розвитку, є оплата навчання в аспірантурі/докторантурі, а також проходження курсів підвищення кваліфікації та стажування, надання додаткових пільг, премій, надбавок до заробітної плати для кандидатів наук/докторів наук, оплата друку статей у фахових виданнях та оплата витрат, пов'язаних з участю у науково-практичних конференціях (рис. 6). Опитані науково-педагогічні працівники не вважають стимулом до професійного розвитку звільнення від громадських обов'язків кафедри, університету та надання інформаційної допомоги у виборі оптимальних варіантів професійного розвитку.

Переважна більшість респондентів (майже 86%) вказує на те, що при здійсненні професійного розвитку першочерговим є забезпечення власних інтересів, таких як збільшення заробітної плати, кар'єрне просування, самовдосконалення тощо. Проте, необхідно відзначити, що зі здобуттям наукового ступеня та звання відбувається зміна

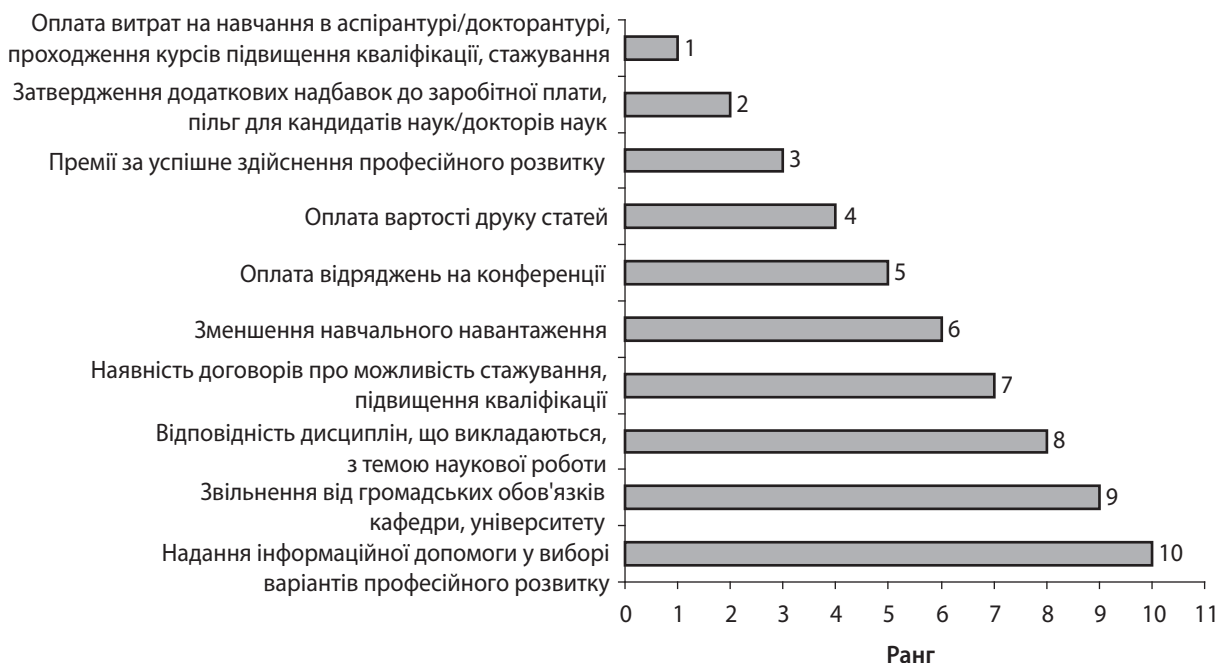

Рис. 6. Вагомість факторів, що впливатимуть на інтенсифікацію професійного розвитку науково-педагогічних працівників у подальшому (1 – дуже важливо; 10 – взагалі не важливо)

пріоритетів: у цьому випадку для деяких НПП, які мають вчене звання професора або доцента і мають значний досвід науково-педагогічної роботи, забезпечення інтересів ВНЗ і держави в цілому є основним фактором, що змушує здійснювати професійний розвиток.

Про недосконалість системи управління персоналом у ВНЗ свідчить те, що у більшості опитаних (54,2%) відсутня чітко розроблена кар'єрограма. 34,7% респондентів мають розроблену кар'єрограму відповідно до власних потреб, і лише 11,1% мають кар'єрограму, орієнтовану на потреби ВНЗ.

Лише п'ята частина (23,6%) із числа опитаних НПП активно використовують або планують використати у своїй роботі гранти, стипендіальні програми та міжнародні програми обміну, як один із варіантів фінансування професійного розвитку. Проте, 55,6% респондентів не планують скористатися такими програмами, що суттєво скорочує можливості інтеграції вітчизняних науковців у світове наукове товариство. Взагалі не обізнані про міжнародні наукові та навчальні програми 20,8% опитаних, переважно з числа НПП передпенсійного або пенсійного віку, а також тих НПП, хто планує обмежувати власний професійний розвиток короткостроковими формами. Водночас саме міжнародні гранти, стипендіальні та обмінні програми можуть бути додатковим, а досить часто в сучасних умовах і основним джерелом фінансування професійного розвитку.

Тобто, у сучасних умовах професійний розвиток НПП обмежується не стільки можливостями, тобто їх фінансовою неспроможністю, скільки власним ставленням до даного процесу (власне небажанням здійснювати професійний розвиток). Тому набуває нового значення проблема самомотивації НПП як найбільш ефективного методу підвищення віддачі НПП [3, с. 7].

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження встановлено, що для більшості НПП, які уже мають науковий ступінь, основним мотивом його здобуття був творчий характер роботи, можливість висловити власні погляди, думки. У той час, як основною перешкодою для його здобуття називають неможливість самостійно оплачувати навчання в аспірантурі/докторантурі та здійснювати витрати, пов'язані з навчанням. Більшість НПП, які взяли участь в опитуванні, стверджують, що основними стимулами до професійного розвитку для них є матеріальні, а саме: оплата вартості навчання в аспірантурі/докторантурі та надання додаткових надбавок для кандидатів наук/докторів наук. Проте, викликає занепокоєння пасивна політика більшості НПП щодо власного професійного розвитку, оскільки понад 50% опитаних не мають чітко розробленої кар'єрограми та не планують у подальшій роботі використовувати гранти та міжнародні програми обміну науковців, незважаючи на збільшення їх числа та спрощення процедури подання заявок. Тому потребують подальшого дослідження проблема переорієнтації діяльності НПП відповідно до сучасних вимог наукового світу та розробка на цій основі адекватної системи мотивації НПП до професійного розвитку з урахуванням потреб як НПП, так і ВНЗ загалом, а також виконання НПП, окрім педагогічної, ще й дослідницької діяльності, яка забезпечує не лише реалізацію наукових інтересів, а й приносить матеріальну вигоду. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Алістаєва А. В. Управління розвитком персоналу промислових підприємств : автореферат дис. ... канд. екон. наук :

08.00.04 / А. В. Алістаєва ; Приазовський держ. техн. ун-т. – Маріуполь, 2010. – 21 с.

2. Безтелесна Л. І. Формування системи управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників / Л. І. Безтелесна, А. В. Печенюк // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування : збірник наукових праць. Випуск 4(56) Серія «Економіка». – Рівне, 2011. – С. 27 – 33.

3. Герасименко О. О. Економічний механізм стимулювання праці у сфері наукової та науково-технічної діяльності (на прикладі вищих навчальних закладів України) : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.02.02 / О. О. Герасименко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 21 с.

4. Грішнова О. Розвиток персоналу як пріоритетний напрям реалізації соціальної відповідальності бізнесу / О. Грішнова, І. Когут // Україна: аспекти праці. – 2012. – № 8. – С. 10 – 15.

5. Егоршин А. П. Управление персоналом : учебник для вузов / А. П. Егоршин. – 4-е изд., испр. – Н. Новгород : НИМБ, 2003. – 720 с.

6. Камінський Б. А. Управління персоналом вищих навчальних закладів : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Б. А. Камінський ; Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. дослідж. – Л., 2006. – 21 с.

7. Колпаков В. М. Управление развитием персонала: теория и практика / В. М. Колпаков // Персонал. – 2004. – № 11. – С. 64 – 69.

8. Кудрявцева Н. Особливості мотивації праці педагогічних працівників в сучасних умовах / Н. Кудрявцева // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 1 – С. 48 – 50.

9. Мокін Б. І. Методологічні основи матеріального стимулювання ефективної діяльності персоналу ВНЗ із підготовки науково-педагогічних кадрів та створення якісної наукової продукції / Б. І. Мокін, Ю. В. Маримончик // Вісник ВПІ. – 2004. – № 2. – С. 26 – 31.

10. Савченко В. А. Управління розвитком персоналу : навч. посібник / В. А. Савченко. – К. : КНЕУ, 2002. – 351 с.

11. Сацук В. І. Світовий досвід становлення і розвитку дослідницьких університетів / В. І. Сацук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://educationconferenceua2012.org.ua/doc/Satsyk_UA.pdf

12. Швець І. Б. Створення системи мотивації професійного розвитку персоналу підприємств / І. Б. Швець, А. О. Полиця // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2013. – Т. 18. – Вип. 3/3. – С. 39 – 43.

Науковий керівник – Безтелесна Л. І., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри трудових ресурсів і підприємництва, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

REFERENCES

Alistaieva, A. V. "Upravlinnia rozvytkom personalu promyslovykh pidpriemstv" [Management personnel development industry]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04, 2010.*

Beztelesna, L. I., and Pecheniuk, A. V. "Formuvannia systemy upravlinnia profesiynym rozvytkom naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv" [The formation of the scientific management of professional teaching staff]. *Visnyk NUVHP. Seriya «Ekononika», no. 4 (56) (2011): 27-33.*

Egorshin, A. P. *Upravlenie personalom* [Personnel management]. Nizhniy Novgorod: NIMB, 2003.

Hrshnova, O., and Kohut, I. "Rozvytok personalu iak priorytetnyi napriam realizatsii sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu" [Staff development as a priority the implementation of social responsibility]. *Ukraina: aspekty pratsi, no. 8 (2012): 10-15.*

Herasymenko, O. O. "Ekononichniy mekhanizm stymuliuвання pratsi u sferi naukovoi ta naukovo-tekhnichnoi diialnosti (na prykladі vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy)" [Economic incentives work in the field of scientific and technical activities (for example, higher educational institutions of Ukraine)]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.02.02, 2003.*

Kaminskyi, B. A. "Upravlinnia personalom vyshchyykh navchalnykh zakladiv" [Personnel management in higher education]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01, 2006.*

Kolpakov, V. M. "Upravlenie razvitiem personala : teoriia i praktika" [Management personnel development: theory and practice]. *Personal, no. 11 (2004): 64-69.*

Kudriavtseva, N. "Osoblyvosti motyvatsii pratsi pedahohichnykh pratsivnykiv v suchasnykh umovakh" [Features of work motivation pedagogical workers in today's environment]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 1 (2003): 48-50.

Mokin, B. I., and Marymonchuk, Yu. V. "Metodolohichni osnovy materialnoho stymulivannia efektyvnoi diialnosti personalu VNZ iz pidhotovky naukovo-pedahohichnykh kadriv ta stvorennia iakisnoi naukovoї produktsii" [Methodological foundations of effective material incentives of staff of the university training of the teaching staff and the creation of quality scientific products]. *Visnyk VPI*, no. 2 (2004): 26-31.

Savchenko, V. A. *Upravlinnia rozvytkom personalu* [Management of staff]. Kyiv: KNEU, 2002.

Satsyk, V. I. "Svitovy dosvid stanovlennia i rozvytku doslidnytskykh universytetiv" [World experience in the establishment and development of research universities]. http://educationconferenceua2012.org.ua/doc/Satsyk_UA.pdf

Shvets, I. B., and Polytsia, A. O. "Stvorennia systemy motyvatsii profesiinoho rozvytku personalu pidpriemstv" [Creating a system of motivation professional development personnel]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechynykova*, vol. 18, no. 3/3 (2013): 39-43.

УДК 005.53:504

ГОСПОДАРСЬКЕ РІШЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 МАРЧЕНКО К. С.

УДК 005.53:504

Марченко К. С. Господарське рішення в контексті перспектив сталого розвитку добувних підприємств

Метою статті є визначення ролі рішення в процесі управління діяльністю добувних підприємств та особливостей їх прийняття, а також обґрунтування необхідності екологізації господарських рішень на підприємствах добувної промисловості Житомирщини. У результаті проведеного дослідження було визначено місце та роль господарського рішення в процесі здійснення управлінської діяльності добувних підприємств Житомирської області. Обґрунтовано необхідність екологізації діяльності останнього. Було запропоновано загальний алгоритм екологізації рішень у контексті управлінської діяльності суб'єкта господарювання. Перспективою подальших досліджень є визначення адекватних методів прийняття та адаптації господарських рішень щодо специфіки функціонування підприємств залежно від сфери діяльності, враховуючи особливості системи стратегічного управління конкретного підприємства й рівень навантаження діяльності останнього на навколишнє природне середовище.

Ключові слова: господарські рішення, методи прийняття господарських рішень, добувна промисловість, екологізація.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 10.

Марченко Катерина Сергіївна – асистент, кафедра економіки підприємства, Житомирський державний технологічний університет (вул. Черняхівського, 103, Житомир, 10005, Україна)

E-mail: ekaterinazt@mail.ru

УДК 005.53:504

UDC 005.53:504

Марченко Е. С. Хозяйственное решение в контексте перспектив устойчивого развития добывающих предприятий

Marchenko K. S. Business Decisions in the Context of Sustainable Development Prospects of Mining Enterprises

Целью статьи является определение роли хозяйственного решения в процессе управления деятельностью добывающих предприятий, особенностей их принятия, а также исследование необходимости экологизации хозяйственных решений на предприятиях добывающей промышленности Житомирщины. В результате проведенного исследования было определено место и роль хозяйственного решения в процессе осуществления управленческой деятельности добывающих предприятий Житомирской области. Обоснована необходимость экологизации деятельности последнего. Был предложен обобщенный алгоритм экологизации решений в контексте управленческой деятельности предприятия. Перспективой дальнейших исследований является определение адекватных методов принятия и адаптации хозяйственных решений относительно специфики функционирования предприятий в зависимости от сферы деятельности, учитывая особенности системы стратегического управления конкретного предприятия и уровень нагрузки деятельности последнего на окружающую природную среду.

The aim of the article is to determine the role of an economic decision in the management of extractive industries, peculiarities in the decision making, as well as to study the need of ecologization of economic decisions in the extractive industry of Zhytomyr area. The study defined the place and the role of economic decisions in the implementation of the management of extractive enterprises of Zhytomyr area. The necessity of ecologization of the activity of the latter was grounded. The generalized algorithm for ecologization of solutions in the context of the management of the enterprise was proposed. The prospect for further research is to determine the appropriate methods of adoption and adaptation of economic decisions with respect to the specifics of the operation of enterprises, depending on the scope of activities, taking into account the characteristics of the strategic management of a particular company and the level of influence caused by the activity of the last on the environment.

Ключевые слова: хозяйственные решения, методы принятия хозяйственных решений, добывающая промышленность, экологизация.

Key words: economic decisions, methods of economic decision-making, mining, ecologization.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 10.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 10.

Марченко Екатерина Сергеевна – ассистент, кафедра экономики предприятия, Житомирский государственный технологический университет (ул. Черняховского, 103, Житомир, 10005, Украина)

Marchenko Kateryna S. – Assistant, Department of Economics Business, Zhytomyr State Technological University (vul. Chernyakhovskogo, 103, Zhytomyr, 10005, Ukraine)

E-mail: ekaterinazt@mail.ru

E-mail: ekaterinazt@mail.ru

У сучасних складних екологічних умовах господарювання менеджери на всіх щаблях управління особливу увагу мають приділяти прийняттю адекватних рішень. Адже рівень їх якості, ефективності та результативності є передумовою успішної діяльності будь-якої господарюючої системи. Особливо це актуально для суб'єктів

господарювання добувної промисловості, яка є найважливішою базою отримання сировини.

Зазначимо, що на сучасному етапі економічного розвитку підприємства добувної галузі, передусім, орієнтовані на зовнішні ринки збуту. Така ситуація обумовлює поступове зростання ролі менеджменту й маркетингу при

Kudriavtseva, N. "Osoblyvosti motyvatsii pratsi pedahohichnykh pratsivnykiv v suchasnykh umovakh" [Features of work motivation pedagogical workers in today's environment]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 1 (2003): 48-50.

Mokin, B. I., and Marymonchuk, Yu. V. "Metodolohichni osnovy materialnoho stymulivannia efektyvnoi diialnosti personalu VNZ iz pidhotovky naukovo-pedahohichnykh kadriv ta stvorennia iakisnoi naukovoї produktsii" [Methodological foundations of effective material incentives of staff of the university training of the teaching staff and the creation of quality scientific products]. *Visnyk VPI*, no. 2 (2004): 26-31.

Savchenko, V. A. *Upravlinnia rozvytkom personalu* [Management of staff]. Kyiv: KNEU, 2002.

Satsyk, V. I. "Svitovyi dosvid stanovlennia i rozvytku doslidnytskykh universytetiv" [World experience in the establishment and development of research universities]. http://educationconferenceua2012.org.ua/doc/Satsyk_UA.pdf

Shvets, I. B., and Polytsia, A. O. "Stvorennia systemy motyvatsii profesiinoho rozvytku personalu pidpriemstv" [Creating a system of motivation professional development personnel]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechynykova*, vol. 18, no. 3/3 (2013): 39-43.

УДК 005.53:504

ГОСПОДАРСЬКЕ РІШЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 МАРЧЕНКО К. С.

УДК 005.53:504

Марченко К. С. Господарське рішення в контексті перспектив сталого розвитку добувних підприємств

Метою статті є визначення ролі рішення в процесі управління діяльністю добувних підприємств та особливостей їх прийняття, а також обґрунтування необхідності екологізації господарських рішень на підприємствах добувної промисловості Житомирщини. У результаті проведеного дослідження було визначено місце та роль господарського рішення в процесі здійснення управлінської діяльності добувних підприємств Житомирської області. Обґрунтовано необхідність екологізації діяльності останнього. Було запропоновано загальний алгоритм екологізації рішень у контексті управлінської діяльності суб'єкта господарювання. Перспективою подальших досліджень є визначення адекватних методів прийняття та адаптації господарських рішень щодо специфіки функціонування підприємств залежно від сфери діяльності, враховуючи особливості системи стратегічного управління конкретного підприємства й рівень навантаження діяльності останнього на навколишнє природне середовище.

Ключові слова: господарське рішення, методи прийняття господарських рішень, добувна промисловість, екологізація.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 10.

Марченко Катерина Сергіївна – асистент, кафедра економіки підприємства, Житомирський державний технологічний університет (вул. Черняхівського, 103, Житомир, 10005, Україна)

E-mail: ekaterinazt@mail.ru

УДК 005.53:504

UDC 005.53:504

Марченко Е. С. Хозяйственное решение в контексте перспектив устойчивого развития добывающих предприятий

Marchenko K. S. Business Decisions in the Context of Sustainable Development Prospects of Mining Enterprises

Целью статьи является определение роли хозяйственного решения в процессе управления деятельностью добывающих предприятий, особенностей их принятия, а также исследование необходимости экологизации хозяйственных решений на предприятиях добывающей промышленности Житомирщины. В результате проведенного исследования было определено место и роль хозяйственного решения в процессе осуществления управленческой деятельности добывающих предприятий Житомирской области. Обоснована необходимость экологизации деятельности последнего. Был предложен обобщенный алгоритм экологизации решений в контексте управленческой деятельности предприятия. Перспективой дальнейших исследований является определение адекватных методов принятия и адаптации хозяйственных решений относительно специфики функционирования предприятий в зависимости от сферы деятельности, учитывая особенности системы стратегического управления конкретного предприятия и уровень нагрузки деятельности последнего на окружающую природную среду.

The aim of the article is to determine the role of an economic decision in the management of extractive industries, peculiarities in the decision making, as well as to study the need of ecologization of economic decisions in the extractive industry of Zhytomyr area. The study defined the place and the role of economic decisions in the implementation of the management of extractive enterprises of Zhytomyr area. The necessity of ecologization of the activity of the latter was grounded. The generalized algorithm for ecologization of solutions in the context of the management of the enterprise was proposed. The prospect for further research is to determine the appropriate methods of adoption and adaptation of economic decisions with respect to the specifics of the operation of enterprises, depending on the scope of activities, taking into account the characteristics of the strategic management of a particular company and the level of influence caused by the activity of the last on the environment.

Ключевые слова: хозяйственные решения, методы принятия хозяйственных решений, добывающая промышленность, экологизация.

Key words: economic decisions, methods of economic decision-making, mining, ecologization.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 10.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 10.

Марченко Екатерина Сергеевна – ассистент, кафедра экономики предприятия, Житомирский государственный технологический университет (ул. Черняховского, 103, Житомир, 10005, Украина)

Marchenko Kateryna S. – Assistant, Department of Economics Business, Zhytomyr State Technological University (vul. Chernyakhovskogo, 103, Zhytomyr, 10005, Ukraine)

E-mail: ekaterinazt@mail.ru

E-mail: ekaterinazt@mail.ru

У сучасних складних екологічних умовах господарювання менеджери на всіх щаблях управління особливо увагу мають приділяти прийняттю адекватних рішень. Адже рівень їх якості, ефективності та результативності є передумовою успішної діяльності будь-якої господарюючої системи. Особливо це актуально для суб'єктів

господарювання добувної промисловості, яка є найважливішою базою отримання сировини.

Зазначимо, що на сучасному етапі економічного розвитку підприємства добувної галузі, передусім, орієнтовані на зовнішні ринки збуту. Така ситуація обумовлює поступове зростання ролі менеджменту й маркетингу при

формуванні та реалізації потенціалу таких підприємств. У свою чергу, зростання ефективності використання основних виробничих фондів згаданих підприємств зумовить не тільки підвищення продуктивності праці, а й зростання навантаження на довілля. Саме тому, формуючи потенціал підприємств добувної промисловості, слід особливо увагу приділяти діагностиці наявного фондового потенціалу, можливостей його якісного та кількісного зростання. Також необхідно достеменно розглядати фактори, що перешкоджають максимальній його реалізації. Водночас важливо забезпечити прийняття господарських рішень з урахуванням екологічної складової, оскільки дана галузь має значний негативний вплив на стан довкілля. Прийнято виділяти такі вектори такого впливу [1; 9, с. 111]:

- ✦ вплив, який формується на вході у виробничий процес (видобуток і виробництво сировини, матеріалів, комплектуючих і напівфабрикатів, необхідних для господарської діяльності підприємства);
- ✦ вплив у процесі видобутку / на виході (утворення відходів, викидів в атмосферу, стоків і т. п.), що являє собою потенційну небезпеку для довкілля.

При цьому слід пам'ятати, що співвідношення шкідливих речовин, які потрапляють у навколишнє середовище, залежить не тільки від виду діяльності, розміру та обсягів господарювання, а також від ефективності прийнятих і реалізованих господарських рішень і рівня екополітики підприємства.

Це, у свою чергу, вимагає подальших досліджень і аналізу діяльності господарюючих суб'єктів з урахуванням наявних тенденцій у конкретних галузях промисловості.

Питання визначення сутності управлінських і господарських рішень, особливостей їх вироблення і прийняття у своїх роботах досліджували такі вчені, як: Л. А. Бірман, Е. П. Голубков, А. І. Донець, А. С. Дуброва, І. С. Іванова, С. М. Клименко, Б. Г. Литвак, Н. І. Машина, Н. С. Приймак, Р. А. Фатхутдінов, Н. В. Чорноморченко та ін. Сферу діяльності підприємств добувної промисловості розглядали такі вчені: І. Д. Андрієвський, Ф. Ю. Поклонський, Н. В. Розумна, М. Т. Мовчан, Д. П. Дубицький та ін. Однак слід зазначити, що практичні аспекти прийняття господарських рішень на підприємствах добувної промисловості не були об'єктом спеціального вивчення.

Метою статті є визначення ролі господарського рішення в процесі управління діяльністю добувних підприємств і дослідження ступеню екологізації господарських рішень на підприємствах добувної промисловості Житомирщини.

Гірничодобувна галузь відіграє значну роль в економіці країни, однак сучасний стан технологічного забезпечення видобутку сировини не відповідає складним гірничо-геологічним умовам розробки родовищ. Застаріла техніка і технологія видобутку корисних копалин, неефективне використання ресурсів, зношений шахтний фонд, відсутність дієвого мотиватора персоналу зумовляють високу собівартість видобутку і низьку конкурентоспроможність на ринку. Усі вищеперелічені проблеми вирішуються шляхом прийняття якісного та вчасного рішення управлінця.

Відомо, що прийняття рішень «пронизує» всю управлінську діяльність господарюючої системи, рішення приймаються по всіх рівнях управління. Ми можемо стверджувати, що жодна управлінська функція не може бути реалізована без підготовки та прийняття обґрунтованих рішень. Саме цим, насамперед, і визначається роль остан-

нього серед перспектив сталого розвитку кожного підприємства.

Прийняття господарських рішень на підприємствах добувної промисловості Житомирщини відбувається за класичним алгоритмом [3; 5], який включає:

1. Постановку завдання вирішення проблеми (виникнення нової ситуації → виявлення проблеми → збір необхідної інформації → опис проблемної ситуації).
  2. Пошук варіантів рішення (формулювання вимог і обмежень → збір необхідної інформації → розробка можливих варіантів рішення).
  3. Вибір рішення (визначення критерію вибору → вибір рішення, що відповідають критеріям → оцінка можливих наслідків → обрання кращого рішення).
  4. Організація виконання рішення та його оцінка (планування реалізації обраного рішення → контролювання процесу реалізації рішення → оцінка вирішення проблеми).
  5. Виникнення нової проблеми / ситуації.
- Щоб визначити ступінь впливу прийнятого рішення на результат діяльності підприємства та окреслити основні напрями вдосконалення цього процесу, нами було запропоновано розглянути основні методи прийняття рішень (табл. 1) [9, с. 113], обрані на основі [2; 5; 7].

Таблиця 1

Основні методи прийняття рішень

Методи прийняття рішень	Методи діагностики проблеми	Методи порівняння
		Факторний аналіз
		Методи моделювання
		Методи прогнозування
	Методи генерації альтернатив	Метод мозкового штурму
		Метод Дельфі
		Евристичні методи
		Метод номінальної групи
		Морфологічний аналіз
		Метод сценаріїв
		Дерево рішень
	Методи оцінки і вибору альтернатив	Аналіз ієрархій
		Методи експертних оцінок
Методи реалізації рішень	Критеріальні методи	
	Методи планування	
	Методи організації	
	Методи контролю	

Для того, щоб встановити важливість кожної групи методів і ступінь їх використання в практиці господарювання підприємств добувної промисловості, нами було проведено анкетування 45 таких підприємств (близько 30 % від загальної кількості підприємств галузі в Житомирській області). Показовість результатів була забезпечена таким чином:

- ✦ анкетуванням охоплено підприємства різного розміру (як великі, так і малі);
- ✦ географія анкетування (6 районів області);
- ✦ респондентами були обрані керівники вищої ланки управління, які постійно, у межах своїх повноважень і обов'язків, приймають господарські рішення в умовах ризику і невизначеності.

У ході анкетування респондентам було запропоновано оцінити важливість кожної групи методів прийняття господарських рішень, наведених у табл. 1, ранжуючи важливість критерію з точки зору їх значимості щодо своєї думки (проставляючи значення від 1 (менш важливо) до 10 (абсолютно важливо)).

За результатами проведеного анкетування було надано оцінку кожній з груп методів на основі розрахунку середньоарифметичного значення (табл. 2).

Це підтверджують результати проведених досліджень підприємств добувної промисловості Житомирщини в частині забруднення останніми доквілля. За даними Державної служби статистики України [6] і Міністерства екології та природних ресурсів України [10], у даному регіоні обліковано 398 родовищ і 79 об'єктів обліку різноманітних корисних копалин, з яких 172 родовища та 42 об'єкти обліку розробляються. Мінерально-сировинна база Житомирської області майже на 40% складається з корисних

Таблиця 2

Оцінка ступеня важливості груп методів прийняття господарських рішень на підприємствах добувної промисловості Житомирської області

Група методів	Методи діагностики проблеми	Методи генерації альтернатив	Методи оцінки і вибору альтернатив	Методи реалізації рішень
Показник, бал	8,2	6,27	8,2	8,6

Джерело: власні дослідження автора.

Проведені нами дослідження показують, що найнижча оцінка у методів генерації альтернатив 6,27 балів. Таку невисоку оцінку мотивували тим, що представлені методи дуже рідко використовуються на практиці господарювання підприємств, що брали участь в анкетуванні, і важко встановити ступінь їх важливості.

У процесі опитування нами було запропоновано кожному респонденту скласти рейтинг методів прийняття господарських рішень за табл. 1 щодо ступеня їх використання в практиці господарювання конкретного підприємства (табл. 3).

Аналіз даних табл. 3 показує, що більшість керівників підприємств добувної промисловості дуже неохоче працюють з новими методами розробки та обґрунтування господарських рішень. Мотивують це небажанням змін і додаткових витрат, приймаючи рішення інтуїтивно і покладаючись на попередній досвід. Варто відзначити, що на думку експертів не всі представлені методи повністю адаптовані до нинішніх умов господарювання (68% респондентів).

Серед найбільших перешкод у процесі прийняття господарських рішень опитані відзначають недооцінку важливості та складності проблеми; брак довіри; некомпетентність; суб'єктивізм і страх перед ризиком.

Сучасні умови господарювання [4; 8] та бажання підприємця утримати будь-яким способом максимально високий рівень прибутковості потребує докорінно нової філософії прийняття рішень, екологічної свідомості.

копалин паливно-енергетичного комплексу (серед них вугілля буре, торф), на 52,5% – із сировини для виробництва будівельних матеріалів, 2,6% – з руд кольорових і рідкісних металів, 1,4% – гірничорудних корисних копалин, нерудних корисних копалин для металургії, гірничо-хімічних корисних копалин – від 0,2% до 0,4%, з вод питних і технічних, мінеральних – 7,8% [6].

У Житомирській області протягом 2012 р. підприємствами добувної галузі і розроблення кар'єрів утворено 144,0 тис. тонн відходів, що складає 16% від загального показника [6] і зростає в динаміці. Необхідно зазначити, що і відповідно до груп відходів за небезпечними складниками у звітному році найбільша питома вага припадає саме на відходи гірничої промисловості та розроблення кар'єрів при добуванні та збагаченні руд. Також було встановлено, що основним забруднювачем атмосферного повітря області, поряд з підприємствами паливно-енергетичного комплексу, транспорту та зв'язку, житлово-комунального господарства, залишаються представники гірничо-переробного комплексу. Так, у 2012 р. від промислових підприємств області у повітряний басейн надійшло 18,5 млн тонн забруднюючих речовин, з них 11,9% припадає на підприємства добувної галузі [6].

Отже, у ході дослідження було встановлено, що результативна діяльність підприємств добувної промисловості Житомирщини в контексті сталого розвитку та зниження негативного впливу на навколишнє природне середовище залежить від:

Таблиця 3

Рейтинг методів прийняття господарських рішень на підприємствах добувної промисловості Житомирської області

Метод	Метод порівняння	Факторний аналіз	Методи прогнозування	Методи моделювання	Евристичні методи	Дерево рішень	Аналіз ієрархій	Метод сценаріїв	Методи експертних оцінок	Морфологічний аналіз	Метод номінальної групи	Метод мозкового штурму	Метод Дельфі	Критеріальні методи	Методи планування	Методи організації	Методи контролю
Середнє значення	9,8	10,4	11,9	10,0	9,9	9,6	6,4	6,4	12,1	3,1	4,4	9,4	5,9	6,6	12,1	12,4	12,2

Джерело: власні дослідження автора.

- ✦ використання інноваційних методів і моделей розробки й прийняття господарських рішень;
- ✦ підвищення кваліфікації осіб, задіяних у прийнятті господарських рішень, і ступеня їх зацікавленості;
- ✦ впливу на якість інформації;
- ✦ рівня організаційного та технічного забезпечення процесу прийняття рішення;
- ✦ орієнтації результату на використання енерго- та ресурсозберігаючих технологій;
- ✦ мінімізації порушень законодавства (у т. ч. і природоохоронного);
- ✦ активізації процесів прийняття рішень, що забезпечують раціональне використання виробничих ресурсів;
- ✦ співпраці з органами влади та науково-дослідними установами при вирішенні економіко-екологічних проблем розвитку підприємства та ін.

Тому, на наше переконання, сьогодні, як ніколи, важливо екологізувати процес прийняття рішень (рис. 1).

Цим самим забезпечуватиметься безперервний процес впровадження нових техніко-технологічних, господарських і правових рішень, які в сукупності дозволять забезпечити збалансований розвиток економіко-екологічної системи.

Таким чином, приймаючи господарські рішення на підприємствах добувної промисловості, необхідно акцентувати увагу на:

- 1) зменшенні обсягів видобутку сировини, підвищуючи ступінь вилучення ресурсного компонента, і мінімізації кількості побічних продуктів (прийняття якісних рішень у частині вдосконалення технології видобутку і збагачення);

- 2) оптимізації схем перевезень, використання альтернативних видів палива;
- 3) обґрунтуванні розміщення виробничих комплексів (скорочення дальності транспортувань);
- 4) впровадженні енергозберігаючого обладнання.

Підбиваючи підсумок, можна стверджувати, що процес прийняття господарських рішень – це основна результативна функція управління економічною системою, яка спрямована на забезпечення досягнення поставленої мети підприємства. Тому для прийняття зваженого господарського рішення необхідно вивчити досконало процеси і проблеми абсолютно всіх видів діяльності підприємства, орієнтуючись на його інтереси, стратегію та ресурсозбереження. Керівникам підприємств, і зокрема, добувної промисловості потрібно приймати ризиковані, сміливі і, часом, нестандартні рішення, не втрачаючи їх соціальну й екологічну орієнтацію.

Подальші дослідження у сфері прийняття екологозважених та ефективних господарських рішень слід проводити в площині визначення адекватних методів їх прийняття та адаптації щодо специфіки функціонування підприємств залежно від сфери діяльності, враховуючи особливості системи стратегічного управління конкретного підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Брюхань Ф. Ф. Промышленная экология / Ф. Ф. Брюхань, М. В. Графкина, Е. Е. Сдобнякова. – М. : ФОРУМ, 2011. – 208 с.

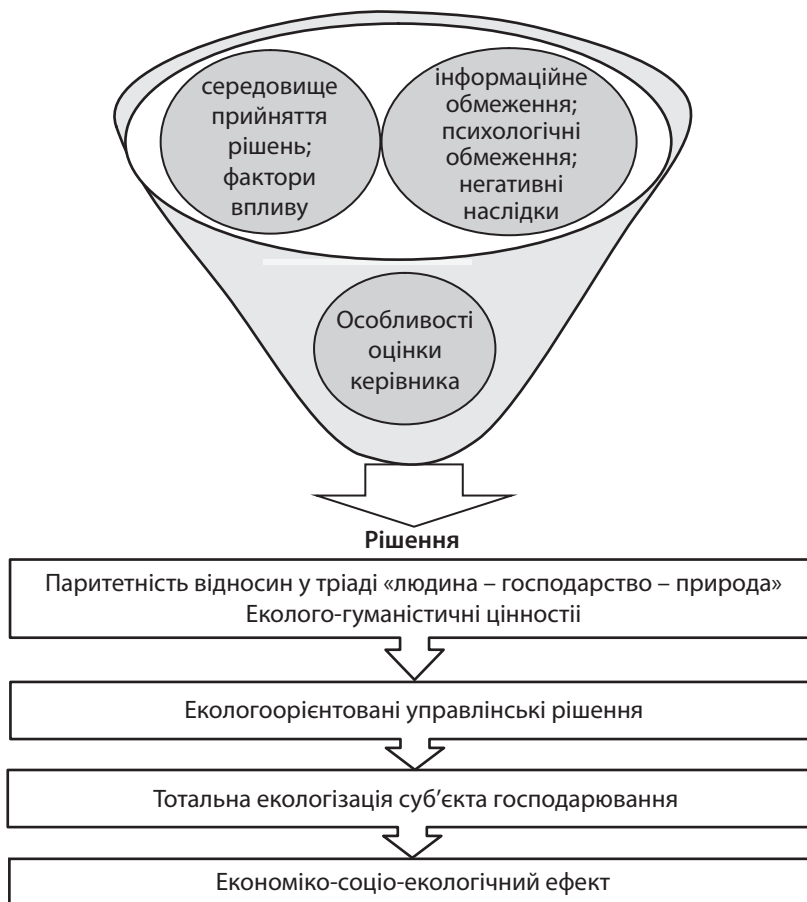

Рис. 1. Екологізація рішень у контексті управлінської діяльності суб'єкта господарювання

2. Гевк І. Б. Методи прийняття управлінських рішень / І. Б. Гевк. – К.: Кондор, 2011. – 187 с.
3. Голубков Е. П. Какое принять решение? Практикум хозяйственника. – М.: Экономика, 1990. – 189 с.
4. Данилишин Б. М. Економіка природокористування / Б. М. Данилишин, М. А. Хвесик, В. А. Голян. – К.: Кондор, 2010. – 465 с.
5. Дерлоу Д. Ключевые управленческие решения. Технология принятия решений Д. Дерлоу / Пер. Р. А. Симаков, Р. Л. Ткачук. – К.: Наукова думка, 2001. – 242 с.
6. Довкілля Житомирщини: статистичний збірник / За ред. Г. А. Пашинської. – Житомир: Головне управління статистики у Житомирській області, 2013. – 253 с.
7. Кигель В. Р. Методы и модели поддержки принятия решений в рыночной экономике: монография / В. Р. Кигель. – К.: ЦУЛ, 2003. – 203 с.
8. Марченко К. С. Екологічна компонента класифікації господарських рішень / К. С. Марченко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2012. – № 3 (67). – С. 92 – 96.
9. Марченко К. С. Особливості застосування методів прийняття господарських рішень підприємствами добувної промисловості Житомирщини / К. С. Марченко // Тези II Міжнародної науково-практичної конференції «Менеджмент суб'єктів господарювання: проблеми та перспективи розвитку», 22 – 24 травня 2014 р. – Житомир: ЖДТУ, 2014. – 260 с. – С. 111 – 115.
10. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Житомирської області у 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/index.php/dopovidi/regionalni/1124-rehionalni-dopovidi-pro-stan-navkolyshnoho-pryrodnoho-seredovyschcha-u-2012-rotsi>

REFERENCES

Briukhan, F. F., Grafkina, M. V., and Sdobniakova, E. E. *Promyslennaia ekologiia* [Industrial Ecology]. Moscow: FORUM, 2011.

Danylyshyn, B. M., Khvesyk, M. A., and Holian, V. A. *Ekonomika pryrodokorystuvannia* [Economics of Nature]. Kyiv: Kondor, 2010.

Derlou, D. *Kliuchevye upravlencheskie resheniia. Tekhnologiya priniatiia resheniy* [Key management decisions. Technology decision-making]. Kyiv: Naukova dumka, 2001.

Dovkilla Zhytomyrshchyny [Environment Zhytomyr]. Zhytomyr: Holovne upravlinnia statystyky u Zhytomyrskii oblasti, 2013.

Golubkov, E. P. *Kakoe priniat reshenie? Praktikum khoziaystvennika* [What is a decision? Workshop business executive]. Moscow: Ekonomika, 1990.

Hevk, I. B. *Metody pryiniattia upravlinskykh rishen* [Methods of decision-making]. Kyiv: Kondor, 2011.

Kigel, V. R. *Metody i modeli podderzhki priniatiia resheniy v rynochnoy ekonomike* [Methods and models to support decision-making in a market economy]. Kyiv: TsUL, 2003.

Marchenko, K. S. "Ekolohichna komponenta klasyfikatsii hospodarskykh rishen" [Environmental component classification of economic decisions]. *Visnyk ahranoi nauky Prychornomor'ia*, no. 3 (67) (2012): 92-96.

Marchenko, K. S. "Osoblyvosti zastosuvannia metodiv pryiniattia hospodarskykh rishen pidpriemstvamy dobuвної promyslovosti Zhytomyrshchyny" [Features of application of economic decision-making extractive industries Zhytomyr]. *Menedzhment sub'iektiv hospodariuvannia: problemy ta perspektyvy rozvytku*. Zhytomyr: ZhDTU, 2014.111-115.

"Rehionalna dopovid pro stan navkolyshnyoho pryrodnoho seredovyschcha Zhytomyrskoi oblasti u 2012 rotsi" [Regional report on the state of the environment of Zhytomyr region in 2012]. <http://www.menr.gov.ua/index.php/dopovidi/regionalni/1124-rehionalni-dopovidi-pro-stan-navkolyshnoho-pryrodnoho-seredovyschcha-u-2012-rotsi>